

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

3 3433 08170818 6

*DH

Navorsche

DE NAVORSCHER,

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING
EN LETTERKUNDIG VERKEER TUSSCHEN ALLEN, DIE IETS WETEN,
IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

MET BIJDRAGEN VAN DE HEEREN:

A. J. VAN DER AA; Dr. J. P. AREND; Mr. A. BACKER; N. P. VAN DEN BERG; Mr. J. T. BODDEL
KIJNHUIS; Prof. P. BOSSCHA; C. W. BRUINVIS; D. BUDDINGH; J. H. VAN DALE; Mr. J. DIRKS;
Dr. J. C. DRABBE; Jhr. W. C. J. RAMMELMAN ELSEVIER; E. GERDES; Ds. B. GLASIUS; Ds. A. P. VAN
GEONINGEN; J. RADON GHILJEN; Mr. M. C. VAN HALL; K. J. B. VAN HARDERWIJK; Mr. W. J. C.
VAN HASSELT; Ds. O. G. HELDRING; C. J. HELLINGWERFF; Dr. A. A. VAN HEUSDEN; Dr. J. J. DE
HOLLANDER; J. HONIG JZN. JR.; Dr. L. J. F. JANSSEN; J. PH. VAN DER KELLEN; G. L. KEPFER;
S. F. KLIJNSMA; Ds. J. C. KOBUS; Mr. J. L. DE BRUYN KOPS; C. KRAMM; G. KUYPER, HZN.;
W. J. LAGERWEY; Mr. J. VAN LENNEP; J. H. VAN LENNEP; Ds. H. MENSINGA; J. F. G. MEIJER;
Dr. E. MOLL; J. MOULIN; J. W. MULLER; S. I. MULDER; J. J. NIEUWENHUIJZEN; Dr. I. A. NIJHOFF;
P. NIJHOFF; Ds. H. M. C. VAN OOSTERZEE; B. POSTHUMUS; Ds. IS. PRINS; J. B. RIETSTAP;
M. ROEST, MZ.; G. P. ROOS; Dr. R. C. H. RÖMER; G. VAN SANDWIJK; Ds. J. G. DE HOOP SCHEFFER;
Dr. P. SCHELTEMA; A. D. SCHENKEL; Dr. G. D. J. SCHOTEL; J. SCHREUDER; J. SCOTT; Dr. F. A. SNEL-
LAERT; Dr. H. J. SPIJKER; Mr. J. H. DE STOPPELAAR; Dr. E. B. SWALCÛ; Mr. H. J. SWAVING;
Mr. R. W. TADAMA; Dr. P. H. TILDMAN; Dr. P. J. VEEGENS; Mr. L. G. VERNÉE; Prof. P. J. VETH;
Prof. L. G. VISSCHER; Dr. A. VAN DER WIELIGEN; J. J. WOLFS; Ds. P. E. VAN DER ZEE, en velen
die nog onbekend wenschen te blijven.

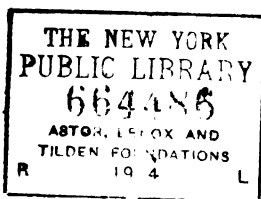
Viresque acquirit cundo.

3

~~~~~  
BIJBLAD TOT DEN DERDEN JAARGANG.  
~~~~~

AMSTERDAM, BIJ FREDERIK MULLER.

1853.

Al gaande wint hij krachten.

AL GAANDE
WINT HIJ
KRACHTEN.

Geprint bij IPENBUUR & VAN SELDAM.

NAVORSCHER'S BIJBLAD.

Cornelis Vermuyden. — Haantje Pík. — De Amersfoortsche Kei. — Zonderling Latijnsch vers.

Cornelis Vermuyden (Nav. I.; bl. 17, 35, 163; II.; bl. 126, 254, 285, 349); Nicolaas Vermuyden. Uit het Archief van DODT VAN FLENSBURG, I.; bl. 39, leert men den naam van dat geslacht reeds in 1425 kennen; want aldaar wordt een brief aangehaald van den 7den Maart 1425, waarbij aan EVERT VAN VERMUYDEN gegeven wordt „den hof Rypelincshof in dienstmans regt, onder betaling van eene jaarlyksche pacht van 10 molder rogge, en 25 molder gerstekoores”, terwijl, op den 15den Junij 1436, EVERT VAN VERMUYDEN, bekend, „geen verdere aanspraak tegen het Capittel (van St. Marie te Utrecht) te zullen maken, wegens dat des capittels vyand, WENEMAER TEN HOVE, hem op Rypelincshof syn saet had afgebrand”.

Daar echter CORNELIS VERMUYDEN een zoon gehad heeft, die zich ook op de droogmakerijen heeft toegelegd, kan die zoon wel NICOLAAS, genoemd zijn geweest. In BURN'S *History of the foreign Refugees* etc. bl. 98, wordt gezegd: „The draining of this Meer (Whittlesey), or of some of the marshes in the neighbourhood, was amongst the undertakings of Sir NICHOLAS VERMUYDEN, and was no doubt the cause of a settlement of the Dutch and French at this place”. In 1646 was aldaar predikant, Le Sieur DU PERRIER, „soy disant Pasteur”. — ELSEVIER.

Haantje Pík (Nav. I.; bl. 22, 77, 136, 324; II.; bl. 30, 61, 97); Hans Pyke. In 't jaar 1588 heeft Koningin ELISABETH een voorrecht van de stad Londen afgevorderd, waarmede de verscheidene gilden afzonderlijk hebben bijgedragen. Ook de vreemdelingen, Hollanders en Franschen, die zich toen ten getale van 3909 in die hoofdstad bevonden, hebben er voor ingeschreven tot eene som van £ 4900, waarvan zekere HANS PYKE een negen en veertigste deel, £ 100, heeft toegebracht. Kan deze een bloedverwant zijn geweest van zijn' meer beroemden naamgenoot Haantje Pík?

TUSCO.

De Amersfoortsche Kei (Nav. I.; bl. 112, 149, 167). Tot verdere voldoening aan het verlangen van J. F. L. C. kan ik thans mededeelen, dat het vermoeden, te kennen gegeven I.; bl. 149 b, alsof het werk van MEYSTER, *Poëtische Policy*, door J. SCHELTEMA Mengelw, V.; bl. 229 genoemd, van het jaar 1656, en eene vroegere uitgave zoude zijn des geschrifts *de gekroonde Berynde Policy*, ten jare 1668 te Utrecht in het licht gekomen, door SCHELTEMA t. a. p. bl. 215 als van 1669 aangemerkt, zich

heeft bevestigd bij inzage van een exemplaar van dat jaar, getiteld *het Eerste Deel Poëtice Policy* enz. door E. M. tot Druckerdam, maar zonder verdere aanwijzing van plaats of naam van uitgever. Op het titelblad echter, wordt het gezegd de tweede druk te zijn, wat niet bekend schijnt te wezen, maar waarschijnlijk is het, dat de uitgave vermeld bij G. VAN LOON, *Catal.* 1759, bl. 209, N°. 1689, als van 1655, de eerste druk zal geweest zijn; tusschen deze en de uitgave van 1668 is nogthans groot verschil, zijnde zij geheel omgewerkt, en er veel in weggelaten, maar ook veel bijgevoegd; en toch zal het één werk zijn, blijkens het zeggen van den Drukker tot den lezer in laatstgenoemde uitgave: „Siet hier het eerste Deel der Meysterlycke wercken, genaemt van onots Gerynde Policy, nu Gekroonde, als synde met andere stof bekroond, verhandelt en vermeerderd”. Ook de vroeger vermelde prent, de *Afbeelding van een Staetkundigen Man*, is eenigermate gewijzigd en veranderd. V. D. N.

Zonderling Latijnsch vers (Nav. I.; bl. 122, 174, 175, 205, 263, 278, 357; II.; bl. 65); Centones. Nog eenige aardigheden. MURETUS teekent in zijne *Scholia in TIBULLUM* I. 1. 7 (MURETI Opera ed. RUHNK. T. II. p. 875), bij de woorden *ipse seram* aan: „apparet, hunc poëtarum elegantiam quamdam putasse esse in eiusdem syllabae continuata repetitione, ut supra, Me mea, et nunc ipse seram, et mox Poma manu: et infra multa tabella: et sicca canis, et tam multis locis denique, ut constet, hoc non casu, sed dedita opera factum.” Men treft deze aardigheid ook aan bij OVIDIUS (zie b. v. *Tristia* II. 29 me meruisse, 52 esse secutus, 55 maxime: meque, enz.), en mogelijk nog wel bij anderen. Vele aardigheden vindt men bij AUSONIUS. Zoo ontmoeten wij eene verzameling van dichtstukjes, in welke ieder vers op een woord van ééne lettergreep eindigt; er is er zelfs een, waarin ieder vers niet alleen door een monosyllabum wordt besloten, maar ook met een monosyllabum aanvangt, en wel zoo, dat het laatste woord van het voorgaande vers het eerste is van het volgende, b. v. Res hominum fragilis alit, et regit, et perimit fors. Fors dubia, aeternumque labens: quam blanda fovet spes. Spes nullo finita aevo: caet. In een ander dichtstukje bevat het monosyllabum een antwoord, het overige gedeelte van het vers eene vraag; b. v.: Quis subit in poenam capitali iudicio? vas. Quis quum lis fuerit nummaria, quis dabitur? praes. AUSONIUS noemt deze verzameling *Technopaegnon*: ne, voegt hij er bij, aut ludum

laboranti, aut artem crederes defuisse ludenti. Nog vindt men bij AUSONIUS dichtstukjes, gedeeltelijk in de Latijnsche, gedeeltelijk in de Grieksche taal, hetzij een Latijnsch en Grieksch vers elkander afwisselen, hetzij het eerste gedeelte van het vers Latijn, het tweede Grieksch is of omgekeerd, hetzij Latijnsche en Grieksche woorden zonder orde ondereen gemengd zijn. Zie AUS. *Epigr.* XXVII, XXXI, XXXIX en *Epist.* XII. In het vervaardigen van zulke kunststukjes heeft AUSONIUS in later tijd tot navolger gehad DOM. BAUDIUS, die b. v. boven een' brief aan H. DE GROOT dezen groet zet: Ὑμῶν χαίρειν εὐ τε πατρὶν Γρωτίῳ *Jubet virorum BAUDIUS non infimus.* Zie DOMINICI BAUDII *Epistolae*, caet. *Amstel. Typis* LUD. ELZEVIRII, 1654, 12°. p. 265 en verder p. 191, 195, 386. BAUDI *Poëmata* heb ik niet bij de hand. Eindelijk moet hier nog melding gemaakt worden van de zoogenaamde *Centones*, van welke J. C. SCALIGER in zijne *Poëtice*, L. I. cap. XLIII, het volgende zegt: »haud absimiles *Parodius Centones*: deducitur enim sensus alius ab sensu pristino versuum; hoc *Parodiam* refert; quorum versuum membra hinc inde collecta quum assuantur, *Rhapsodiae* nomen repraesentant: atque idcirco *Centones* appellati sunt a centonibus, quibus fiunt stragula. Tale apud AUSONIUM poëma valde ingeniosum et lepidum, ex frustis Virgilianis coagmentatum." Uit deze plaats van SCALIGER blijkt reeds dat AUSONIUS ook hier niet is achtergebleven. Zijn dichtstuk heet *Cento nuptialis*, en wordt ook gevonden in BAUDII *Amores*, p. 160 sqq. Verder zijn mij nog de volgende *Centones* bekend: DANIELIS HEINSII *Cento Virgilianus ad DOMINICUM BAUDIUM conscriptus* in BAUDII *Amores*, p. 77; LAELII CAPILUPI MANTUANI (gest. in 1560) *Cento Virgilianus in foeminas*, ald. p. 139; PROBÆ FALCONIÆ *feminae clarissimæ Hortinae Cento Virgilianus Historiam Veteris et Novi Testamenti complexus* (opgedragen aan Keizer HONORIUS), voorafgegaan van *Homerocentra sive Centones Homerici in quaedam historiae sacrae capita* (die door sommigen aan Keizerin EUDOXIA worden toegeschreven), op nieuw uitgegeven door L. H. TEUCHER, Leipz. 1793. kl. 8°. Uit het kunststuk van PROBÆ FALCONIA dit proefje:

Secundae diei opus.

- A. III. 588. Postera iamque dies primo surgebat Eoo:
E. IX. 41. Fundit humus flores, let frondes explicat omnes; G. II. 385.
G. II. 430. Sanguineisque inculta rubent aviaria bacula,
G. II. 439. Non rastris, hominum non ulli obnoxia curae.

J. C. D.

P. J. Beronicus (*Nav.* I.; bl. 218, 279, 303, 333; II.; 102, 287). Het leven van dezen wonderman en sommige bijzonderheden met hem voorgevallen vindt men uitvoerig be-

schreven in het werk, getiteld: *Levensbeschrijving van eenige voornaame meest Nederlandsche Mannen en Vrouwen. Uit Echte Stukken opge maakt. Te Amsterdam, by PETERUS CONRADI, Te Harlingen, by F. VAN DER PLAATS en Junior.* MDCCLXXIV. A. AARSEN.

Stooter, braspennig, blank (*Nav.* I.; bl. 220, 309). Alhoewel het antwoord van W. D. V. geheel voldoende is, mag ik echter B. K.'s aandacht vestigen op het *Vaderl. Kabinet van Koophandel*, enz. uitgegeven door G. BRENDER A BRANDIS, Amst. 1786, waarin eene Verhandeling over de *Vaderl. Munten*, maar vooral eene plaat voorkomt, waarop alle de bedoelde Munten bijeen zijn afgebeeld; in den tekst wordt de *stooter* gezegd later gangbaar te zijn geweest dan de *braspennig*: van daar zal deze thans minder algemeen zijn. De *braspennig* schijnt het eerst onder JOHANNES den I van Brabant geslagen; de *blank*, ook de twee *blanks*, in Amsterdam drie groot geheeten, was uit haren aard eene *Fransche* munt, en werd het eerst onder Koning FILIPS van Valois gemunt. V. D. N.

I. H. S. (*Nav.* I.; bl. 224, 336; II.; bl. 42, 103). De uitleggingen, aan dit geheimzinnig symbolum gegeven, kunnen niet juist zijn, daar men telken reize het kruis boven de H heeft over het hoofd gezien (*). Naar mijn beste weten is de beteekenis: *In hoc salus*, d. i. *In dit* (het kruis namelijk) *is 'heil*. Of dit zinnebeeld aan de Jezuïten zijn ontstaan te danken heeft, durf ik niet beslissen; zeker is het, dat het ook door niet-Jezuïten wordt gebezigd. Wanneer men de zoogenaamde *Streek* den straatweg tusschen Hoorn en Eekhuizen — opwandelt, kan men het boven de *deuren* van vele Roomsche-Katholieken, die toch wel niet alle jongeren van LOYOLA zullen zijn, aantreffen. (Verg. *Leeskabinet* voor 1851, Dl. II, bl. 54). Dat het ook buiten de Roomsche-Katholieke kerk nog in zwang is, hebben zij kunnen ontwaren, die in 1851 de groote tentoonstelling te Londen zijn gaan bezoeken, waar men dit zinnebeeld op avondmaalsbekers en avondmaalstafelkleeden, voor de Anglicaansche kerk bestemd, heeft kunnen aanschouwen. FR.

I. H. S. Op dit raadselschrift is het afdoende antwoord door CONSTANTER gegeven; trouwens, in de geschiedenis zelf heeft het nimmer als raadsel gegolden, wijl LOYOLA Keizer CONSTANTINUS heeft willen navolgen, zoo als de laatste zich den Apostel PAULUS ten voorbeeld had gekozen: als den *Christelijken held*. Beiden toch, zoowel de Vorst als de soldaat, vestigden hun oog op wat zij eene overeenkomst

(*) Toch niet Mr. EBURIO, I.; bl. 225.

Aann. van het Bestuur.

meenden in bekeering, handel en wandel.

Deze regelen zouden geheel overbodig zijn, zoo niet eene verkeerde aanduiding door **CONSTANTER** op nieuw aanleiding konde geven tot misvattingen; hij zegt namelijk, dat onder de gedachte letters en het kruisteeken nog eene letter, de V, wordt geplaatst; maar dit is geen letter: het zijn de *Kruisnagelen*, welke, in dien vorm, hetsij aan het kruis of onder de letters worden toegevoegd, en ook alsdan alleen is het, door deze bijvoeging, de banier der Societeit van JEZUS:

I H S.

C. KRAMM.

Napoleon binnen Amsterdam (Nav. I.; bl. 229, 230; II.; 321). Het was mij aangenaam dat **SCIOLUS** eenig genoegen had in 't geen ik hieromtrent (I.; 229, 230) mededeelde, en ik dank hem voor wat hij daarbij heeft gevoegd. Mij waren de vergissingen, welke door hem vermeld zijn als destijds plaats hebbende gevonden, niet bekend; ook was ik nog slechts een kind van 6 à 7 jaren, toen ik, door den bediende van een' bij mijne ouders ingekwartierden ambtenaar aan een der Ministeriën, den goeden **JACQUES**, — mij nog even klaar voor den geest als **MARLI**, de oppasser van den voornoemden, vroeger bij ons inwonenden Kapitein, en, even als deze, mijn vriend, — tot op den wal van 't ouderlijk huis op de Heerengracht geleid werd om den Keizer toch goed te kunnen zien. Overigens doelde mijn antwoord ook meer op de rust, welke de monarch voor 't oog der menschen vertoonde, of die hij althans in hun omgeving hebben kon, dan op zijn inwendig gemoedsbestaan. Even als bij dien watertogt, herinner ik mij **NAPOLEON** ook nog gezien te hebben bij zijn doortrekken door de Kalverstraat, zoo eenvoudig gekleed als hij was en gezeten op een wit paard, met zijn' luisterrijken staf en langen stoet van militairen uit alle wapenen, van welke vooral die menigte roode lansen (evenwel slechts een gedeelte van hun' onafzienbaren trein, die, uit aanmerking van den lossen grond van Amsterdam, verzocht was geworden buiten de stad om te mogen rijden) mij immer is bijgebleven; en bij zijn bezoek van *Felix Meritis*, waar 't, terwijl ik rustig op een' bovenkamer bij onderlijke vrienden gezeten was, op mijn kinderlijk gemoed een' smartelijken indruk maakte, dat de Fransche huzaren zoo doelloos en onbarmhartig op de menigte, zelfs aan den waterkant, injoegen. Zoo waren er goeden en kwaden onder de Franschen, gelijk overal onder de menschen. Welligt zijn aan **SCIOLUS**, of andere begunstigers, nog wel meer bijzonderheden van dat bezoek, door **NAPOLEON** aan de derde stad zijns rijks gegeven, of betrekkelijk die tijden, bekend, die waardig zouden zijn door **DE NAVORSCHER** in 't geheugen be-

waard te blijven, en ik althans bevele mij gaarne daarvoor bij hen aan. N*.*.

De Eenhoorn (Nav. I.; bl. 252, 368; II.; bl. 43, 104, 105, 132, 166, 195, 226). Bij al 't geen reeds over dit beest is te berde gebracht, voege men nog dat **ANTIGONUS CARYSTIUS** er van zegt, in zijn *Histor. Parad. Synagoge*: *μονοειρα δὲ καὶ μόνουχα οὖον τὸν Ἰνδιὸν ὄνον* (LXXII edit. MEURS.) J. M.

Eenhoornshoornen van de St. Maria-kerk te Utrecht (Nav. II.; bl. 94, 105). De drie *Eenhoornshoornen*, weleer in de *St. Maria kerk te Utrecht* bewaard, behoorden tot die wereldberoemde reliquiën, op welker in het bezit verkrijging, hetsij door goud of door geweld, zoovele vorsten hebben gevlamd.

Deze hoornen waren van een hooge oudheid en zijn waarschijnlijk door Keizer **HENDRIK IV** tot buit gemaakt in een zijner veelvuldige oorlogen, die hij, zelfs tegen Paus **GREGORIUS VII**, heeft gevoerd, toen hij in zijnen Kanselier **GUIBERT**, Bisschop van Ravenna, een tegen-paus benoemde, onder den naam van **CLEMENS III**. In den jare 1076 trok hij, vergezeld van **KONRADUS XXII**, Bisschop van Utrecht, naar Italië om de oproerige Milaneezen tot onderwerping te dwingen; met opzet of bij ongeluk werd aldaar een schoone Maria-kerk verbrand, voor welk misdrijf **KONRADUS**, of, zoo als anderen willen, **HENDRIK** — mogelijk beide personen — de gelofte deden om tot verzoening der Heilige Maagd een nieuw kerkgebouw van denzelfden vorm te stichten in Utrecht, dat ook in 1082 aangevangen werd en in 1088 voltooid; terwijl de Keizer bovendien aldaar zijne offerhande bragt, de drie *hoornen* namelijk, welke tot kandelaren op het altaar bestemd werden.

In het *Utrechtsche Bisdom*, (8°. editie I.; bl. 231) zeggen **VAN HEUSSEN** en **VAN RYN** het volgende: »Daar zijn noch tegenwoordig drie hoornen, ieder van een Eenhoorn, dewelke daar zedert eenige eeuwen met verwonderinge gezien zijn geweest, en waar op deze Latijnsche versjes al van ouds zijn gemaakt:

„Jam templum MARIAE, Caesareum decus,
„Hoc primum decorat coetus honestior,
„Terna & cornua dein Monocerotis.

De Deken **LAMBERTUS VAN DEN BURGH**, verklaarde (ten jare 1588) dat deze hoornen eene vereering waren van **HENRICUS IV**. en dat ze van hem aan het Kapittel geschonken waren tot vermeerdering van Godts eer, tot aankeeking van den goddelijken dienst: en op dat Godt zijne ziel en de zielen van zijne vrienden genadig zoude zijn. De Spanjaarden, de Fransen, de Gelderschen hebben 'er dikwils gading in gehad, en dezelve alomme opgezocht. Doch zy worden noch tegenwoor-

dig, als een deftig gedenkteken der oudheid, te Utrecht bewaart”.

Het lot dezer hoornen is meermalen zeer ruchtbaar geweest; onder anderen is HERMANUS LETHMAAT, Deken van St. Marie (A°. 1523), in de ly geraakt om den Hartog van Gelderland. Deeze, die een goede somme gelds van de Utregetenaaren moest hebben, had het oog op de drie berugte Eenhoorns van de Mariaaskerke, dewelke tot kandelaaren van 't hoog altaar gebruikt wierden. Hy wist den Deken LETHMAAT door luiden daar toe geschikt zoo wel te beleezen, dat dezelve hem een der drie hoornen, buiten weten van de Koninginne MARIA en van zijne Medekanonniken, heeft gezonden. Daar op is hy op Vredeland gezet, en niet los gelaaten, als onder toezegginge van zijn uyterste beste te doen, om den gemelden eenhoorn binnen de twee naastkomende maanden wederom te krijgen”. VAN HEUSSEN en VAN RYN, *Batavia Sacra*, 8°. ed. II.; bl. 655.

Dat aan den eisch is voldaan en de hoorn weder op zijne plaats nevens de twee andere is gevoegd, blijkt uit het volgende, bij den Utrechtschen BOR: — Den 3 July (1586) werde de Deken van sinte Marien kercke 't Utrecht, genaemt Heere LAMBERT VANDER BORCH ghegijstelt ten huysse van PIETER VOS, ende alle d'ander Capitularen in sekere andere huysinge en herberghe onder sinte Meertens toorn, ende dat om te voorschijn te brengen de drie Eenhoorns, die daar plachten bewaert te wesen, en op de principale hoogtijden getoont te werden oft daer voor op te brengen 40,000 gulden, dan zijn de selve drie Eenhoorns namaels wederom binnen Utrecht gekomen, alwaar ik de selve noch binnen twee Jaren ghesien hebbe”. BOR, *Nederl. Oorl.*, fol. 724. De nabijheid van den Graaf van Leicester in Utrecht had toen waarschijnlijk de vrees doen ontstaan voor het onherstelbaar verlies dezer beroemde voorwerpen en welligt heeft de gemelde daad aanleiding gegeven dat hij, naderhand, er zijnen blik van heeft moeten afwenden.

Bij de bezetting van Utrecht door de Fransen in de jaren 1672 en 1673 werden alle mogelijke pogingen gedaan om de Eenhoornen in handen te krijgen, iets dat hun echter mislukte.

Beter zijn de Fransen en hunne handlangers onder den Keizerlijken scepter geslaagd, door het in 1810 geheel afgeschafft worden van de Kapittels, welker goederen aan de Fransche kroon getrokken werden. Het behoeft wel geen betoog dat de vervoerbare merkwaardigheden werden ingepakt en met zoovele andere schatten naar het groote magazijn te Parijs overgebracht, waar de genoemde reliquiën nu wel voor goed zoo zullen zijn verdonkeremaand, dat zij voor Utrecht onherroepelijk verloren zijn te achten.

C. KRAMM.

De Ana's (Nav. I.; bl. 288; II.; bl. 73). DINON kan, dunkt mij, niet beter doen dan deze werken te raadplegen: *Le livret des Ana, essai de catalogue manuel par E(RNST) H(ERMANN) L(UDEWIG)*. Dresde, 1837. *Supplément*, 1839, 8°. en *Bibliographie des ouvrages publiés sous le nom d'Ana*; — par F. NAMUR. Bruxelles, 1839, 8°. J. C. D.

Schoot- en Steekvrijheid (Nav. I.; bl. 287; II.; bl. 115, 167, 322). In den *Zak der Konsten. Uit het Italiaans, Francois en Duyts vergaard, met veel schoone remedien en medicynen die geprobeerd zijn. Zeer profytelyk voor de Jonge lieden*. Amst. (zonder jaartal) vond ik letterlijk het volgende eenvoudige middel om steekvrij te zijn:

» Dat U geen zwaard en schade.

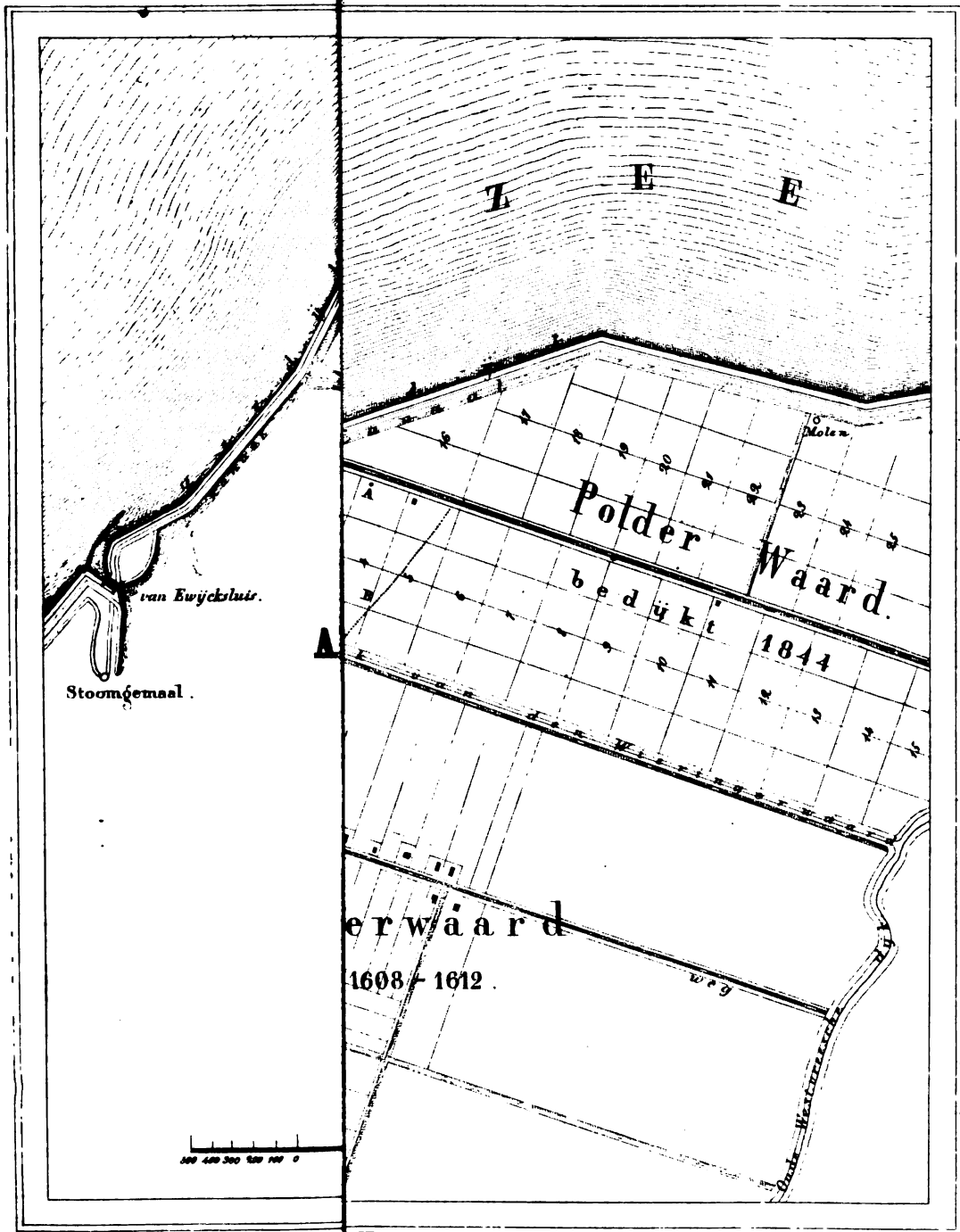
Zo leeset deze woorden:

Panta ta grammata, acrima acrisimus”.

Pieter en Paulus Potter (Nav. I.; bl. 321; II.; bl. 201, 202, 289). Noodzakelijk moet in DE NAVORSCHER nog een woord over dit artikel worden bijgevoegd om misvattingen te verhoeden; immers de titel door V. D. N. II.; bl. 289, aan het hoofd er van gesteld, is waarschijnlijk eene vergissing, want de vraag en ook het antwoord, zoo als ik het gegeven heb, moeten slaan op de *Blijde inkomste* van de *Engelsche Koningin* HENRIËTTE MARIA (20 Mei 1642), en hebben dus niets gemeens met den intogt van MARIA DE MEDICIS; anders toch zou de laatstgemelde tweemaal worden aangeteekend voor de geschiedenis van Amsterdam.

Om de gelijkheid van deze twee verschillende prenten aan te toonen, heb ik, in het voorbijgaan, veel over de laatstgenoemde Vorstin gesproken, en herhaal, dat de door mij bedoelde prent de *Cavalcade* tot eere van HENRIËTTE MARIA is, welke bij VERSTOLK VAN SOELEN, met nog eenige tot die feesten behoorende, voor f 170 is verkocht, en dat alzoo die plaat geheel ongeschikt is om in het gedachte werk te worden geplaatst, waarom ik betwijfel of die prent door V. D. N. bedoeld, wel dezelfde is als de mijne, welke circa een palm meer hoogte heeft dan de *Groote Cavalcade*, vervaardigd voor de *Blyde inkomste* enz. van MARIA DE MEDICIS. C. KRAMM.

Soutenelle (Nav. I.; bl. 347; II.; bl. 233, 234, 324). Het *Cruydt-Boeck* van REMBERTUS DODONAËUS (*Leyden* 1608, in fol.) bl. 704 b. beschrijft ons de gedaante, de groeiplaats en de kracht van de *Zeevinde* of *Soutenelle*. Hare naam is in 't Hollandsch *Sodenelle* of *Zeevinde*; in 't Latijn *Convolvulus marinus* (ook wel *Zee-kool* en *Brassica marina* genaamd), in 't Fransch heet zij *Chou de mer* en in 't Spaansch *Soldanella* of *Verca Marina*.

der beide straten luiden deſtig *Wijde Heiſteeg*.

Met *Fransche Pad* — een bijnaam van de Goudbloemsgracht te Amsterdam — kan het

Daarbij is eene kaart gevoegd, waarop de rigting van den gevonden weg, zoowel in den polder *Wieringerwaard* als daar buiten in de waardgronden, aangewezen is.

verdonkeremaand, dat zij voor Utrecht on-
herroepelijk verloren zijn te achten.

C. KRAMM.

heet zij *Chou de mer* en in 't Spaansch *Soldanella* of *Verça Marina*.

Soutenelle. — De Fransche slag. — Duifsteenen weg of muur in den Wieringerwaard.

DIOSCORIDES, zegt DODONAEUS t. a. p., noemt dit kruid *Crambe thalassia*, en getuigt er van, dat het geheele gewas als spijs gebruikt wordende, *schadelijk is voor de maag, lastig en scherp van aart, en de buik al te veel weekmakend en zeer ontstellend.*

LEGENDO ET SCRIBENDO.

De Fransche slag (Nav. I.; bl. 347; II.; bl. 233); *Fransche titel, laan, pad, gedachte*, en misschien nog meer. Het epitheton, dat hier het punt van questie uitmaakt, laat zich goed verklaren, wanneer men voor de *f* eene *v* stelt, en, *fransche* schrijvende, aanneemt dat het woord eene verkorting of zamentrekking van *voorhandsche* is. Men heeft het oude *te hands* toch wel tot ons tegenwoordig *thans* zamengetrokken, dat op hetzelfde neêrkomt. Over de beginletter *f* of *v* behoeft men zich niet bezwaard te maken, daar het nieuwe Keizerrijk in ons werelddeel eeuwen achtereen ten onzent *Vrankrijk* is geschreven, en men nog niet lang geleden gewiefeld heeft, of men *Vriesland* of *Friesland* zou moeten spellen, tot deze zaak eindelijk voor kort haar beslag heeft gekregen.

Tegen *vranschen titel*, als samenstelling van *voorhandschen titel*, is niets in te brengen, terwijl *Fransche titel* wel niet te verklaren zal zijn. *Faux-titre* is het Fransche woord voor deze zaak; maar de uitlegging, in de Fransche dictionnaires aan dezen term gegeven, heeft mij nooit kunnen bevredigen. In het woord *faubourg* (voorstad) komt de *x* niet voor. Wij beschouwen beide woorden, *faux* en *fau* eenvoudig als eene overname en klanknabootsing van ons voor (zoo als *waggon* naar ons *wagen* en *rails* naar ons *rijchels* is genomen), en even als wel niemand de juistheid van het woord *voorstad* of *voorburch* zal kunnen wegrekenen, zou ik *voortitel* wel voor de bedoelde zaak willen aangenomen zien.

Fransche laan = Vransche laan = Voorhandsche laan, of beter en eenvoudiger *Voorlaan*, in de Plantaadje te Amsterdam, — zoo heet de noordelijkste, dus *eerste* of *voorste* laan in het bekende Amsterdamsche wandelperk. Die zaak laat zich, dunkt mij, nog al verklaren, „Maar er staat toch *Fransche laan*, met eene *f*, op het bordje?” — Dat is zoo; maar die bordjes te Amsterdam zijn geschilderd en geplaatst vele jaren nadat de straten en grachten er benoemd waren. Zoomin de Siegenbeeksche als Bilderdijksche spelling is er in opgevolgd; en wil men eens eene aardigheid van die bordjes zien, dan ga men in de buurt van de Lutherse Oude kerk, waar zich twee Heistegen bevinden. De eene is wijder dan de andere; maar de bordjes van de engste der beide straten luiden deftig *Wijde Heisteege*.

Met *Fransche Pad* — een bijnaam van de Goudbloemsgracht te Amsterdam — kan het

even zoo gelegen zijn, ofschoon ik dit slechts als mogelijkheid wil opgeven. Menig Amsterdammer zal wel eens hebben gedacht, bij het doorkruisen van den zoogenaamden „Jordaan”, van de Egelantiersgracht af en verder noordwaarts op, hoe het toch komt dat, terwijl de straten en grachten, die men passeert, hoe langer hoe onzindelijker worden, men, na de Goudbloemsgracht, op eens, met de betrekkelijk knappe *Palmstraat* en *gracht*, in eene geheel andere streek schijnt te komen. Zijn de laatste straat en gracht *later* bijgebouwd? Dan laat zich de naam *Voordehandsche* (*Vransche*) *Pad*, als vóór die bijbouwing de noordelijkste in den Jordaan, zeer goed verklaren. Mij dunkt dat deze zaak — en zoo ook die van de *Fransche* of *Vransche Laan*, in de Plantaadje — niet moeilijk te onderzoeken zal zijn.

Fransche slag. — De oplossing van dit woord, door den Heer J. H. VAN DALE, heeft mij niet kunnen bevredigen. Kan dit geen wevers-term zijn, en zou men almede niet *Vransche*, zamentrekking van *voorhandsche*, moeten schrijven? De spreekwijze, „hij loopt er met een *vranschen* (voorhandschen) slag over heen,” laat zich, dunkt mij, goed verklaren, indien zij op het weversterrein wordt overgebracht. Misschien is er wel een letterlievend wever onder de Navorschers, die ons hieromtrent uit den droom zou willen helpen.

Dat in onze taal de spreekwijzen niet ontbreken, aan het vroeger bij ons zoo in zwang zijnde *uit de hand weven* ontleend, is ieder taalminnaar bekend. Men heeft „op slag komen,” „zijn slag slaan,” „er geen slag van hebben,” „het is schering en inslag,” „op touw zetten,” en vele meer, alle van de weverij ontleend.

Dat zich „naar alle *vransche gedachten*” door *gedachten*, die *voorhanden* zijn, goed laat verklaren, zal wel geen betoog behoeven.

FR.

Duifsteenen weg of muur in den Wieringerwaard (Nav. I.; bl. 348; II.; bl. 241—243). Op de vragen omtrent den ouden weg in en bij den *Wieringerwaard* gevonden, kan ik de volgende bijzonderheden mededeelen.

Men weet dat R. PALUDANUS zich in het jaar 1775 veel moeite heeft gegeven om den toen, zoo het schijnt, kortelings ontdekt weg, in den *Wieringerwaard* en ook in de *Waardgronden* er buiten, op te sporen en nader te onderzoeken; den uitlag van zijne bevindingen heeft hij medegedeeld in het welbekende werkje, getiteld: *Oudheid- en Natuurkundige Verhandelingen, meestal betrekkelijk tot Westvriesland of het Noorderkwartier*, welk boekje in 1776 te Leyden uitgegeven is.

Daarbij is eene Kaart gevoegd, waarop de rigting van den gevonden weg, zoowel in den polder *Wieringerwaard* als daar buiten in de waardgronden, aangewezen is.

Het komt mij waarschijnlijk voor, dat deze weg wel alreeds vroeger bij de bedijking en verkaveling van den *Wieringerwaard*, omstreeks het jaar 1610, zal zijn gevonden, hoewel het mij onbewust is, of er in eenig werk melding van wordt gemaakt.

De waardgronden beoosten den *Wieringerwaard* zijn onder mijn dagelijksch toezigt in 1844 bedijkt geworden, en gaan door onder den naam van polder *Waard en Groet*; — eene korte beschrijving en kaart dezer bedijking is te vinden in de *Bouwkundige Bijdragen*, 5den Jaargang, 1849.

De gronden aan de Noordzijde van den *Wieringerwaard* zijn in 1846 bedijkt en *Anna Paulouna polder*, *Oostelijk deel*, geheeten. Hoedanig dit gedeelte van dien polder verkaveld wordt kan ik niet vermelden; naar ik meen is men daar thans nog aan bezig en worden er tevens woningen voor landbouwers opgericht.

Het hierbij gevoegde kaartje geeft een overzigt van de ligging der genoemde bedijkingen; — aan den Noordoosthoek van den *Wieringerwaard* wordt een dorpje gevonden, *de Nieuwe Sluis* genaamd. Op dit punt heeft eertijds werkelijk eene sluis bestaan, welke echter later, waarschijnlijk door veranderingen in de bemaling van den polder gebragt, weggebroken is. In de nabijheid van dit punt zijn de dijken van de *Waard en Groet* en *Anna Paulouna-polders* aan die van den *Wieringerwaard* aangesloten.

Ik heb op dit kaartje tevens de rigting van den gevonden weg, gelijk PALUDANUS haar aangestipt heeft, zoo na mogelijk overgebragt.

Het werkje van PALUDANUS gelezen hebbende, mogt ik vermoeden dat, als de berigten daarin vervat waarheid behelzen, bij het verkavelen van den polder *Waard* wel eenig spoor van den weg ontdekt zoude worden, wijl toch die schrijver verklaart hem bij het zoogenaamde *Botwin* (eene kreek waardoor het water van de *Waardgronden* bij vloed en ebbe op- en afstroomde) gezien te hebben.

Bij het verkavelen van den polder *Waard*, en wel bepaaldelijk bij het graven der sloot tusschen de kavels 4 en 5 in de maand October 1845, vond men eene harde specie, welke met de gewone gereedschappen niet verwerkt konde worden, en waarbij men houweelen heeft gebruikt om ze los te maken; het moeilijke van dezen arbeid heeft zelfs veroorzaakt dat aan den aannemer van genoemde sloot, met name C. GOVERS, eene toelage op zijne bedongene aannemingspenningen toegestaan is.

Het aantreffen dezer harde stoffen bevestigde mijn vermoeden en, bij nader onderzoek, bleek het, dat de door PALUDANUS aangeduide rigting van den weg vrij goed overeenkomt met de plaats, Litt. B., op het bijgaand kaartje geteekend, alwaar men die harde specie of steen ontdekte, en het lijd der-

halve geen twijfel, of de weg, door PALUDANUS beschreven, is dezelfde, welke men hier aantrof.

In de maand Mei 1848 heb ik persoonlijk eenige stukken van den weg, op de plaats bij Litt. B., opgeraapt en aan het Koninklijk Instituut van Ingenieurs te Delft gezonden; of die stof daar nog nader onderzocht is geworden, is mij onbekend.

Volgens PALUDANUS heeft er omtrent de specie, door hem gevonden, een onderzoek plaats gehad, en ten gevolge daarvan meent hij met genoegzame zekerheid aan te kunnen nemen, dat het dezelfde steen is, als die, waarvan de zoogenaamde Dordsche tras gemalen wordt, met name de *Tufsteen*, dien men in de nabijheid van Keulen en Andernach zal aantreffen. Ook de stukken, door mij nagezien, hebben zeer veel overeenkomst met tufsteen, en oppervlakkig beschouwd, maak ik ook geene zwarigheid deze stof voor genoemden steen te houden.

Ter aangewezen plaats, bij Litt. B., in den *Waard* stuit men op den weg 8 à 4 palm onder het maaiveld van den polder, dat is ongeveer 8 à 9 palm onder gewoon hoog water, hetwelk met de opgave in meergenoemd werkje ook vrij wel strookt. Bij het ploegen en greppelen op de kavels 4 en 5 is de weg later meermalen aangetroffen, en vrij zeker is de specie daar thans nog zichtbaar.

De dikte of hoogte van de opgehoopte massa steen, waaruit de weg zamengesteld is, zal nagenoeg één el bedragen, en de breedte minstens 5 ellen.

Ik kon niet ontdekken of de weg uit geregelde stukken zamengesteld was; het dunkte mij, dat het eene opgehoopte massa van kleinere en grootere stukken steen ware, brokkelig van aard, zoodat het wel eenigen schijn heeft, alsof de steensoort, vooral wat de bovenste laag betreft, reeds eenigermate ontbonden en broos geworden is.

Ik behoef niet te zeggen, dat men van den tufsteen in vroeger dagen zeer veel gebruik heeft gemaakt tot de oprigting van kerken enz.; ook op het eiland Wieringen zijn de muren der oude gebouwen van tufsteen vervaardigd, en het komt mij daarom niet geheel onmogelijk voor, dat men den weg heeft gelegd met brokstukken van genoemden steen; — het zij afval van dien, welke tot het optrekken van muren behakt werd, of van afbraak afkomstig.

Verder als de gestippelde lijn, op het kaartje, heb ik den weg in den polder *Waard* niet opgemerkt, en of hij ook nog in het oostelijk deel van den *Anna-Paulouna-polder* ontdekt is, is mij onbekend gebleven, zoodat ik omtrent de rigting, van waar hij liep of waarheen hij leidde, zeer weinig durf zeggen. Ik heb de gissing gewaagd of hier niet een slap en modderig terrein of eene poel kan hebben bestaan,

en men, om daar over te komen, den weg heeft aangelegd. Dit vermoeden kan geheel ongegrond wezen, doch, als men bedenkt, dat eertijds het Noordzee-water, bij het dorp Petten inkomende, hierdoor stroomde, zou het misschien eenige waarschijnlijkheid kunnen bezitten; of zou de weg soms ten *dijk* zijn opgeworpen, om de doorstrooming van het water te beletten? — Ik gevoel mij niet bij magte hieromtrent iets te beslissen, en moet dit aan meer ingewijden overlaten.

De weg ligt thans nog onder het maaiveld, even zóó als hij gevonden is, zonder dat daaraan, bij mijn weten, andere vergravingen hebben plaats gegrepen, als het schieten van de sloot en eenige greppels; hij is derhalve nog heden in den vroegeren toestand.

Dat deze steenmassa er niet door de natuur gevormd, maar eenmaal door menschenhand gebragt is, zal men als vrij zeker mogen aannemen; immers wordt zij nergens in den polder, als juist in de aangeduide rigtingaangetroffen, en men zal in die opvatting gesterkt worden door de volgende bijzonderheden, als onwederspreekbare bewijzen, dat eertijds te dezer plaatse menschen verkeerden.

In de vermelde sloot, tusschen de kavels 4 en 5, waar de weg is ontdekt, vond men aan de oostzijde, nagenoeg tegen den weg, eenen *put*, cirkelrond opgebouwd van vierkante stukken veen of turf, met eene binnenmiddellijn van 12 palmen. De zijwanden, of omgemetselde turfmuur, zooals men die kan noemen, schenen aangelegd te zijn op diepte van ongeveer 2,50 el onder het maaiveld, en waren opgetrokken tot omstreeks de hoogte van den weg. Midden in dezen put staat eene pomp of koker, van, naar het mij voorkomt, beukenhout, waarin een rond gat is geboord van 15 duim middellijn; de bovenkant van den koker zal omtrent één el onder het maaiveld zijn.

Eene bijzondere omstandigheid gaf aanleiding tot het ontdekken van een *tweeden put* op kavel 4, ter plaatse op het kaartje met Litt. A. aangewezen. De landbouwer, die dit kavel onder zijne administratie had, bemerkte dat, op de aangeduide plaats, steeds een zekere oppervlakte van den grond altijd nat en vochtig was, en het gezaaide er weliger groeide; men kwam op het denkbeeld dat hier wellicht een *ewel* te vinden ware, die goed drinkwater voor het vee kon aanbrengen, waaraan in den zouten, pas aan de zee ontwoekeren polder, groote behoefte was. Na den oogst in 1846 besloot men op die plek eenen kuil te graven, en nauwelijks was men tot de diepte van omtrent één el gekomen, of er welde reeds zeer goed drinkwater uit op. Voor het oogeblik was men al zeer te vreden een goede wel te hebben, doch eenigen tijd later werd de kuil droog gemaakt en dieper gegraven, en toen

vond men eenen put als den boven vermelden, doch met eene vierkante pomp of koker van planken te zamengesteld; bij het schoon maken van dezen put is daaruit getogen een gedeelte van de zoogenaamde *velg* van een wagenwiel, benevens eenige turven.

De putten zijn waarschijnlijk tot op de wel geboord, althans de laatst beschrevene, daar de landbouwer mij mededeelde, dat hij twee aan elkander gespijkerde latten, te samen lang 10 el, in den koker had gestoken, zonder nog eenigen vasten bodem te vinden.

In beide putten welde het water tot gelijk en zelfs boven het maaiveld op, zoodat men die op kavel 4 met eene greppel naar de sloot moest afleiden.

Overigens vindt men in dezen polder, en wel in de veenlaag, die ongeveer 7 à 8 palm onder het tegenwoordig maaiveld aangetroffen wordt, onderscheidene vergravingen en oude greppels met slib gevuld en waarin de sporen van de spade duidelijk zichtbaar zijn, terwijl in deze laag veen of derrie alsmede vele wortels van elzen- en berkenboomen voorhanden zijn; geheele stammen zijn, zoo ver ik weet, niet opgedolven.

Er kan derhalve wel geen twijfel zijn of het ingedijkte terrein, thans polder *Waard en Groet*, is, zoo niet geheel, dan toch ten deele, vroeger bewoond geweest, hetgeen ook PALUDANUS vermoedde en door meer dan eene bijzonderheid bewees. Onder anderen ziet men gewag gemaakt van eene begraafplaats of kerkhof, gevonden op de *Waardgronden* benoorden den polder *Wieringerwaard*, op het kaartje bij Litt. C. aangewezen. Dit terrein is onlangs droog geworden en verkaveld, en men heeft mij kortelings berigt, dat er wezenlijk vele beenderen van lijken en doodkisten opgegraven zijn. Ook zijn in het Westelijk deel van den *Anna Paulowna-polder*, in de nabijheid van de *van Ewijckshuis*, naar men zegt, met gebakken steenen ommetselde putten bloot gekomen.

P. VAN DER STERR.

Bijzondere geheugeniskracht (Nav. I.; bl. 350; II.; bl. 262, 324). Hiervan meldt ons de geschiedenis meer voorbeelden. Wij willen er eenige van opgeven:

De Heer LA MOTTE, maker van verscheidene stukken voor het tooneel, muntte b. v. in dit wonderbare vermogen uit.

Een jong treurspeldichter las hem eenen nieuwelings vervaardigde tragedie voor. Hij hoorde het geheele stuk met een zichtbaar genoegen; verzekerde den auteur dat het uitnemend was, en hij er voor instond, dat het op den schouwburg zeer voldoen zou; „maar”, voegde hij er bij, „gij hebt u aan eene kleine letterdieverij schuldig gemaakt. Ten blijke daarvan zal ik het tweede tooneel des vierden bedrijfjs van uw treurspel voor u opzeggen.”

De jeugdige poëet verzekerde hem dat hij mis had, dewijl er geen enkele uit een ander werk ontleende regel in het geheele treurspel voorkwam.

LA MOTTE hervatte: »Ik heb niets gezegd dan hetgeen ik kan bewijzen.» En hierop herhaalde hij dit geheele tooneel met de volkomenste gelijkheid van woorden, en met zoo veel vuurs, als of hij zelf het gemaakt had.

Die er zich bij tegenwoordig bevonden zagen elkander met hooggaande verwondering aan: de jonge dichter was geheel verslagen en verlegen; hij wist niet hoe hij 't had.

Toen LA MOTTE zich eenigen tijd vermaakt had met hunne bevreemding, verzocht hij den vriendenkring, dat zij die maar zouden afleggen, en, zich tot den dichter wendende, was zijn woord: »Het tooneel, dat ik opgezegd heb, is zoo zeker uw eigen werk als het overige des treurspels, maar het kwam mij zoo schoon en treffend voor, dat ik niet kon nalaten het onder uw voorlezen van buiten te leeren.» *Letteroefeningen*, 1795, bl. 332.

De Abt POULLE, een voornaam Prediker onder het rijksbestuur van den Hertog van Orleans, had zijne leerredenen nimmer op schrift gesteld. Gedurende eene tijdruimte van veertig jaren bewaarde hij ze in zijn geheugen; echter liet hij, in zijn 80ste jaar en alzoo drie jaren voor zijn overlijden, zich op aanraden van zijnen neef bewegen, om nog ten jare 1778 hem zijne preëken te dicteren.

Niets is gemakkelijker dan een dichtstuk uit het hoofd op te zeggen, vooral wanneer het sints korten tijd vervaardigd is — op deze wijze reciteerde CRÉBILLON zijn treurspel *Catalina*, LA HARPE zijn tooneelstuk *Mélanie*, en ROUCHER, benevens den Abt DELILLE, hunne gedichten, maar hier dient men te letten op den afstand des tijds, en bijzonder op het onbedenkelijke onderscheid tusschen de dichtkunst en het proza. *Letteroefen.* 1804, bl. 287.

J. SCHREUDER.

Ds. Joh. Claassen (*Nav.* II.; bl. 324). Zonder het verhaal door den Heer A. J. VAN DER AA ter gemelde plaatse tegen te spreken, moet ik toch opmerken, dat er van het jaar 1702 af aan de Kaag geen Predikant met den naam van JOHANNES CLAASSEN bekend staat in het *Kerkelyk Register der Predikanten in Zuid-Holland* van 1702 tot 1801. Ik vind daar alleen vermeld F. VAN HOUTEN, 1701—1702. P. ESTERWEGEN, 1703—1710. D. VAN DE WALLE, 1710—1718. W. KAS, 1719—1722. H. RIJKLAND, 1723—1756. Drie jaren vacature. J. KOEK, 1759—1781. H. VAN DER SONN, 1782—1798. R. SCHOUTEN, 1799. Er schijnt dus in de opgave van den naam eene vergissing. Welke? E. A. P.

Ds. Joh. Claassen. In uw laatste nummer las ik eene anekdote, betreffende het geheu-

gen van zekeren Ds. CLAASSEN, medegedeeld door den Heer A. J. VAN DER AA, verhalende dat zijn grootvader, wijlen de Haarlemsche Predikant C. C. H. VAN DER AA, zijnen ambtgenoot H. MOLKENBOER bevestigd had. Daar deze Ds. VAN DER AA den 23sten Sept. 1793 gestorven is, en Ds. MOLKENBOER den 15den Oct. 1795 zijne bediening te Haarlem aanvaard heeft, kan het verhaalde bij die gelegenheid niet gebeurd zijn. Ik vermoed dat het zal plaats gehad hebben bij gelegenheid der intrede van Ds. SNABILJÉ, die in 1792 Adjunctpredikant te Haarlem geworden is, tenzij het reeds vroeger is voorgevallen, na de intrede van Ds. P. A. MULSBEEK in 1784.

F. J. D. N.

De moord van Musius (*Nav.* I.; bl. 354; II.; bl. 272, 324—326). CATHOLICUS vraagt of MUSIUS wettig of onwettig is ter dood gebragt? en 2°. of WILLEM de Zwijger dan wel LUMEY daarin de hand heeft gehad? VAN SOMEREN heeft verklaard: *wettig*, op het voetspoor van LUMEY in zijne *Verdediging*. Indien de misdaden, waarvan LUMEY MUSIUS beschuldigt, zie *NAV.* II. bl. 272, waarheid behelzen, dan zullen wij toestemmen dat MUSIUS den dood had verdiend; maar of daarom die vreeselijk snelle regtspleging *wettig* was, waag ik niet te beslissen. In hoever VAN SOMEREN van een *krijgsraad* kan spreken, door wien MUSIUS gevonnisd is, begrijp ik niet, want wie heeft dien *krijgsraad* benoemd? LUMEY? dat is dan het waarschijnlijkste; ORANJE zeker niet. Heeft VAN SOMEREN ook een *krijgsraad* met eene *militaire Commissie* verward? Een *krijgsraad* kwam toch voor een' geestelijke niet te pas; een *krijgsraad* was dus alleen reeds hoogst onwettig. Maar wat wij eene *militaire Commissie* noemen, was als zoodanig in zijne vormen aan LUMEY nog niet bekend. Hij heerschte vrij willekeurig, en het is zeer wel mogelijk dat LUMEY den vrijbrief van ORANJE aan MUSIUS gegeven, volstrekt niet achtte; zoo was hij gewoon te handelen. Dat LUMEY dit *ongestraft* deed, zoo als VAN DER HORST, *NAV.* II. bl. 326 zegt, is volstrekt bezijden de waarheid, zoo als wij straks zullen aannemen. Wie de geschiedenis van die dagen, het karakter en de handelingen van ORANJE naauwkeurig heeft nagegaan, die ziet duidelijk dat hij de man niet was om een weerlozen en braven geestelijke, zijn gastvriend daarenboven, aan zulk een treurig lijden over te geven of er de bewerker van te zijn, al ware het ook van ter zijde. Ja BOR zegt het, VI. f. 309, uitdrukkelijk, dat, zoodra de Prins van MUSIUS gevangenis hoorde, hij dadelijk een *expressen bode* zond om den gevangene los te laten, doch dat LUMEY de poort voor den bode gesloten hield en de brief dus te laat kwam. Kon ORANJE meer doen? Voor

het overige leze men BOR t. a. p., waaruit wij zien dat MUSIUS ten vijf ure binnen Leyden gesleurd, denzelfden avond gepijnigd, en ter dood is gebragt ten negen ure. De korthed van dezen tijd doet mij twifelen aan die ontzettende menigte van martelingen die de grijsaart zou ondergaan hebben. Wie is er bij tegenwoordig geweest, dan de twee Commissarissen van LUMEY, met zijn predikant en een provoost met den beul? Indien dezen later hunne eigene schande hebben durven opschrijven, om er misschien mede te pralen, verdienen zij dan geloof? Doch het zij hoe het zij, ongestraft bleef de misdaad niet. Musius werd den 10den Dec. 1572 gedood, en niet lang daarna werd LUMEY beschuldigd en gegrepen, den 5den of 6den Januarij 1573, en van zijn gouvernement en alle ambten ontzet. Onder de misdaden, waarvan hij beschuldigd werd, was ook wel degelijk de tegen MUSIUS bedreven gruwel opgenoemd. De verwarring der tijden, maar vooral de genegenheid des volks voor LUMEY, wien het als zijnen bevrijder aanmerkte, en de gunst van het krijgsvolk voor den Graaf, waren de oorzaken dat men niet heviger tegen hem handelde; maar hij bleef van al zijne ambten verlaten en verliet Holland. Of de overheid bij magte was om LUMEY's misdaden te beletten, laat ik onbeslist, maar betwijfel het; men stelle zich het begin van den opstand tegen Spanje niet voor als een tijd van geregelde regtspleging. De Prins kon het niet, de Staten durfden niet en hadden over hunnen Gouverneur geene regtmagt, LUMEY moest, gelijk hij naderhand eischte, door zijne Pairs worden geoordeeld, en hij was buitendien een lid van het Duitsehe rijk.

Niemand der gelijktijdige of eenigzins latere historieschrijvers beschuldigt ORANJE van den moord van MUSIUS; STRADA zelfs swijgt van die zaak. Het zijn alleen ESTIUS en OPMEER, die toch ook niets meer dan vermoedens opwerpen. Van den eerste kan ik niet genoegzaam oordeelen, maar de laatste heeft niet veel gezegd, en zijne onnaauwkeurigheid is vrij groot. Maar ook niets meer geven zij dan vermoedens, en wat de menschen, wat de deskundigen verhaalden en dachten. Indien zij eenige zekerheid voor die vermoedens en dat hooren zeggen hadden gehad, zij zouden het niet hebben verzwegen. Nu is dat opwerpen van onbewezene vermoedens iets hatelijks: de ware geschiedschrijver zoekt alleen waarheid en geeft ze waar en zoo als hij ze vindt.

De plaat, waarvan de Heer MULLER spreekt, en die bij mij geplaatst is in de *Hist. Martt. Batav.* van OPMEER, noemt zeker alleen LUMEY als den moordenaar van MUSIUS, maar kan toch in allen gevalle niet als eene autoriteit gelden. Het is eene prent, zoo als er meer

zijn, en die later, naar de omzwervende verhalen, waarheid of niet, is geteekend.

V. GR.

Nederlandsche Volksoverleveringen (Nav. I.; bl. 354; II.; bl. 272, 273, 291, 326, 355—357); Westerschouwens ondergang. De volgende overlevering, hoewel misschien in de eene of andere mij onbekende Kronijk reeds opgenomen, werd mij meermalen medegedeeld, wanneer ik mij in de na te meldene streken bevond en langs het afgelegen strand de overblijfselen zocht van woningen, die aldaar bij zeer laag water nog zichtbaar zijn.

Voor eenige eeuwen was *Westerschouwen*, gelegen aan den zuidw. hoek van het eiland *Schouwen*, eene rijke welvarende plaats, waar men, ten blikke daarvan, o.a. 28 Rhijnschewijn herbergen vond (*Zie Tegenw. Staat van Zeeland*, D. II, bl. 384 en *SMALLEGANGE*, bl. 690). Handel en vischvangst waren daar de voornaamste bedrijven. Nu gebeurde het eens dat een visscher ver in zee eene meerman en meermin aantrof, en er na veel moeite in slaagde, de laatste levend te vangen en mede te voeren. Op de terugreis werd de schuit steeds door het mannetje vervolgd, dat alle pogingen aanwendde om zijne vrouw weder te krijgen. Eindelijk bereikte men de haven: nogmaals smeekt hij den visscher zijne vrouw in vrijheid te laten en, toen al zijne pogingen mislukken, roept hij ten laatste, terwijl hij een hand vol zand in zee werpt, uit:

„Westerschouwe, Westerschouwe,
Het zal u berouwe —
Dat gij genomen hebt mijn vrouw
Westerschouwen zal daarom vergaan,
De toren alleen zal blijven staan.”

En ziet — de voorspelling is vervuld. Het in zee geworpen zand groeide aan tot eene groote plaat, welke de haven deed verloopen en toezanden en, waar vroeger eene welvarende handelsplaats werd gevonden, rollen thans de baren der Noordzee tegen een verlaten strand, terwijl de toren nog eeuwen daarna eenzaam in de duinen stond en pas voor korte jaren is afgebroken. ¶—¶.

Nederlandsche Volksoverleveringen; Kaboutermannetjes bij Petten; Stup; Schim. Men vindt vele voorbeelden van oud bijgeloof onder het volk in de *Wandelingen* van Ds. HELDRING, en de beweegreden, welke aan CONSTANTER moed gaf om, II.; bl. 272, zijne mededeeling te doen, noopt ook mij daartoe. In de nabijheid van *Petten* in Noord-Holland wordt aan den vreemdeling een bergje gewezen, waarin, volgens het geloof der boeren, kaboutermannetjes wonen. De landlieden, hoewel zij met dat soort van persoontjes liever niet te doen hebben, verhalen U toch dat die kaboutermannetjes volstrekt niet kwaad zijn, en dat, al halen ze soms uit de huizen het een of ander huisraad weg,

dit volstrekt niet slecht gemeend is. Immers men heeft maar eens naar buiten te gaan en te fluiten, en spoedig daarop vindt men het vermiste hier of daar in een' hoek weder. Toen ik een jongske was en er in de spelen met de kinderen van ons dorp soms iets weg was geraakt, dat wij niet gauw terug konden vinden, zeiden mijn speelmakkers: »O dat zal *Stup* weggehaald hebben", en wij zochten er niet meer naar. *Stup* is *Stoepstaart* of *kortstaart*=duivel met de korte staart. (Verg. *HELDRING's Wandelingen*).

Onlangs verhaalde mij een boer dat hij en zijne geheele familie zeer goed bekend waren met de verschijningen van *Schim*. *Schim* namelijk is eene vrij groote witte gedaante, die, als men 's avonds loopt, zoo eens een kwartiertje naast je komt wandelen, ze spreekt niet, ze doet niets, zestapt niet, maar gaat toch mede, zwijgend en stil. »Als ik (zeide de boer) een hek open en er door ga, *Schim* gaat er niet door, er ook niet over heen, maar is altijd reeds aan den anderen kant als ik er kom. *Schim* werd gisteren avond nog door den knecht gezien".

Het zonderlinge is, dat *Schim* zelden of nooit aan twee personen te gelijk verschijnt, maar ieder hem afzonderlijk aanschouwt. *Schim* is een kwaad voorteken. Toen *Schim* aan den boer verscheen, terwijl hij met zijn broeder liep, zou de landman zich wel gewacht hebben om onder zulk eene spook-begeleiding een woord te spreken, maar, toen *Schim* weg was, vroeg hij aan zijn broeder: »Heb je hem wel gezien?" »Of ik!" was het antwoord. Tusschen de dorpen *Hervelt* en *Valburg* op den zandweg, is eene plaats waar het dan al geweldig spookt. Het daar zich ophoudende wezen heeft vooral vat op de paarden. Rijden ze daar 's avonds voorbij, dan staat op eens het voertuig stil, het paard trekt wel, de wienlen draaijen wel, de boer slaat wel met de zweep, maar de wagen gaat niet vooruit. De vrouw, die achterin zit merkt het dan het eerst: »Wat is er toch?" roept ze uit. »Ja't was hem weer", zegt de boer en maakt dat hij t'huis is.

Merkwaardig is over dit onderwerp: *NIERMELJER, Verhandeling over het Booze Wezen*, waar menige vraag naar den naamsoorsprong van personen, als o. a. die waarnaar J. M., bl. 216 vraagt, wordt opgehelderd.

Een schoon werk over dit vak van onderzoek is een boek getiteld: »*Niederländische Sagen*", door den Duitschen geleerde *WOLFF* bijeenverzameld.

Verder vindt men een stuk van veel belang, getiteld: *Heidendom der Nederlanders*, van C. P. SEBURE, in het *Kunst- en Letterblad voor het jaar 1842*, bl. 41, gedrukt bij *HEBBELINCK te Gent*. Hierin komen vele aanhalingen voor. Dit zij voor 't tegenwoordige genoeg over de overblijfselen van het heidendom. H. JR.

Nederlandsche Volksoverleveringen; Trijn Rembrands; van het Alkmaarsche kind, dat zijn moeder geslagen had. Sommige dier overleveringen blijven voortdurend levendig door het aanwezen van daartoe betrekkelijke voorwerpen. Zoo vindt men den put van St. WILLEBRORDUS te *Heyloo* (*HOFDIJK, Kennemerl. 2de stukje*); dien van St. ADELBERT te *Egmond-binnen*, in een' steenen bak herschapen, en dien van Graaf ARNOUD, in de *Zoutkaag*, onder *Winkel*. Voorts de zeer kleine, voor weinige jaren in het *Ned. Magazijn* afgebeelde, doopvont van Koning RADBOUD te *Hoogwoud*, en, nabij *Oudorp*, den omtrek van den zoogenaamden *Phoebus-toren* van het kasteel *Nieuwborg*, waarin de verrader van Vroonen met eene laars vol goud zoude zijn opgesloten, mede door *HOFDIJK* bezongen, in de 4de aflevering van het tijdschrift *Gelderland* (*).

Bij de reeds opgetelde legenden moet ook die gevoegd worden van het *Edelgesteente van het hoogaltaar in de Abdij van Egmond*, waarvan niets vermeld is in de *Kronijk van J. à LEYDIS*, doch welke verhaald wordt in de *Chronyck ende Historie van 't Edels en Magtige Geslagte van de huysen van Egmond*. Alkm. 1771, bl. 59—62, als ook door *HONIG (de Ootjevaar der Abdij van Egmond)* in de *Bergroojes voor jonge lieden*, door *ROBIDÉ v. D. AA.*

Een traditioneel persoon is, voor ons Alkmaarders, gewis *TRIJN REMBRANDS*, aan wier bestaan, hoewel zij door geen der gelijktijdige schrijvers over het beleg genoemd wordt, niemand denkt te twijfelen. Onder de zaken bij overlevering medegedeeld, bekleedt het zoogenaamde *Schaken- of Schagerbosch*, eene aanzienlijke plaats: het Haagsche Bosch en de Haarlemmer en Alkmaarsche Houten worden verondersteld daarvan de overblijfsels te zijn. (Zie o. a. het deel *Nederland van de Aardbol*, bl. 91 en 115). Onze Hout echter is eerst in 1607 aangelegd en langzamerhand vergroot; vóór dien tijd was er, getuigen de afbeeldingen van het beleg, geen boom in den omtrek te bespeuren.

Ten slotte voeg ik hierbij een *kindersprookje*; wie zich daaraan ergert verwijs ik naar de aanmerking van *HH. Bestuurders*, II., bl. 273.

In de Grootte Kerk alhier ziet men op eene grafzerk een vierkant koperen plaatje vastgehecht, dat vroeger een thans geheel versleten wapen of opschrift vertoonde. Daarvan weten de moeders haren kleinen het volgende te vertellen: Een kind sloeg zijne moeder; spoedig daarna stierf het en werd onder een zerk begraven, maar de schuldige omhoog geheven hand drong door deze heen. Een tweede steen werd boven den eersten gelegd, doch met het-

(*) Tot deze categorie behooren mede het huis van *TRUYDEMAN en zijn wijf*, te *Hoorn*, en de *Damiaatjes te Haarlem*.

Volksverleveringen. — Tobias de Coens. — 't Neêrduitsch vergeleken met andere talen. — Napoleon te Haarlem.

zelfde gevolg en eindelijk een derde. Om toen verdere kosten te besparen vond men goed het gat met een koperen plaatje te bedekken, hetwelk gelukte, doch slechts zoo lang zal helpen als er geen even ondeugend kind, als het daar begraven, op treedt.

Van den *Sommeltjeskuil* op *Wieringen* en zijne bewoners zal later gesproken worden.

C. W. BRUINVIS.

Nederlandsche Volksverleveringen; Dierentaal (Nav. II.; bl. 327). Bij de *Nederlandsche Volksverleveringen* worden eenige staaltjes aangehaald van de zoogenoemde *vogelspraak*, en zegt GANSKE dat hem de vaarwelroep van de zwaluw is ontgaan. Welligt is het hem aangenaam, wanneer ik hem, wel geen vaarwelmaar een verwijtings-roep van de zwaluw mededeel, als zij uit verre streken naar ons vaderland terugkeert, met de lieve lente.

Mijne goede moeder, die er inzonderheid op uit was om hare lievelingen vele dingen in de natuur te doen opmerken, welke anderen geene opmerking waardig keurden, verklaarde: dat de zwaluw met haar kwinkelen wilde te kennen geven:

„Toen ik weg ging, waren alle kistjes en kastjes vol,
Maar toen ik weerkwam, was alles verlikerd,
verlekerd, verslikerd, verslikerd!!!!

De laatste woorden, ofschoon in geen woordenboek te vinden, worden echter verstaan. Deze overlevering is uit het graafschap Zutphen.

J. C. K.

Tobias de Coens (Nav. I.; bl. 378; II.; bl. 274). Zoo deze in 1591 te Leyden als student in de *Theologie* werd ingeschreven, moet hij later evenwel de *Rechtsgeleerdheid* beoefend hebben, ook volgens het door den Heer .. ELSEVIER van hem vermeld, en is hij waarschijnlijk in de regten gepromoveerd en dezelfde geweest, die voorkomt als Mr. TOBIAS DE COENE, onder wiens voorzitting in de waardigheid van *Dijkgraaf*, den 30sten Julij 1612, de eerste verdeling bij verloting van de *Beemster*, na hare droogmaking plaats had. Hij was de tweede *Dijkgraaf* van de *Beemster* en een man van groote verdiensten. De COENE overleed den 18den Julij 1618, en ligt begraven in de kerk van de *Beemster*, onder een lijkgesteente met een Latijnsch opschrift, en 12 regelig vers van HUGO DE GROOT, in marmeer uitgehouwen, waarbij GROTTUS hem ook noemt: *Societatis Indias Orientalis Advocatus et Consiliarius*. Zie G. V. SANDWIJK, *Geschiedk. Beschr. van Parnmerende en omliggende Dorpen, Meren*, enz. 1838, bl. 237 en 258.

V. D. N.

Tobias de Coens; Om der Godsdiens wil naar Engeland uitgeweken. TOBIAS DE COENE, die in 1591 als student was ingeschreven, wordt door .. ELSEVIER voor een Engelschman van geboorte gehouden.

Het geslacht van COENE of DE COENE, is uit België afkomstig, waar men dien naam thans nog aantreft. Bij de Reformatie schijnen leden van dit geslacht naar Engeland de wijk te hebben genomen. In *The History of the French, Walloon, Dutch and other foreign protestant refugees settled in England* van JOHN SOUTHERDEN BURN, gedrukt in 1846, leest men op p. 204:

„Amongst the papers at the Dutch church in Austin Friars are many from this church, between 1593 and 1636, signed:

PETER VAN DER HAEGHEN, JACOB VAN CORNELUISE, Verbi a. D. Minister, JACQUES DE BENERE, ouderlinck, JOANNES DE MUELENAER „dienaer des Godlickes Woortes”, JAN VAN DER RAEDE, ADRIEN VAN GORE, DANIEL DE CLERCK, ABⁿ. CALLANT, ABⁿ. VAN GOORLIJE, JAN BAUDAERT, PIETER VAN ORLIENE, BYENEY PAENE, ADAM VAN BECKENDALE, GODEFROIT VAN (STARHAM) JACQUES OSTE, PETER DE RIJCKE, DANIEL COENE, KERSTAD VAN DER WALLE, JASPART ROBBIJNS, WILLEM DE MEIJER ENZ.”.

CORNELIUS.

Vergelijking van 't Neêrduitsch met andere talen (Nav. I.; bl. 379; II.; bl. 291, 292). Tot aanvulling van 't medegedeelde verdient vooral opgegeven te worden: HUBERT VAN DEN HOVEN, (V. DELECOURT), *la langue flamande, son passé en [?] et [?] son avenir. Bruxelles et Leipsic*. C. MUQUARDT, 1834.

J. V. D. THZ.

Napoleon te Haarlem (vgl. Nav. I.; bl. 96, 171, 193, 229, 379; II.; bl. 277, 321, 345). Onder het lezen van die artikels herinnert zich de ondergeteekende een Latijnschen versregel, bij gelegenheid van NAPOLEON's komst te Haarlem in 1812, langs de lijst van het schavot geplaatst. Men had namelijk dit tegen het stadhuis aangebouwd schavot, op steenen pilaren rustende, gemaskeerd, zoo als men het noemt, met het groen van sparren en denennen, zoodat het een vrolijk gezicht opleverde, als men het beschouwde door de eerepoort die tegenover het Stadhuis, bij de St. Jansstraat, was opgericht, waardoor de Keizer moest heenrijden, en zijn oog noodwendig vesten op het vers, hetwelk met groote letters midden in het groen prijkte dat het schavot bedekte. De versregel was:

Talibus auspiciis prisco splendore vigeant.

Of de maker of plaatser van den regel er eene dubbelzinnigheid mede bedoeld had, weet ik niet, maar de wijsheid van ons, Latijnsche schooljongens, zag er wel degelijk die dubbelzinnigheid in, als die meermalen opgemerkt hadden wat er op dat schavot gebeurd was en van oordeel waren, dat men wel eens kon bedoeld hebben dat het schavot onder zulk eene regeering met denouden huis-

ter zouden bloeien. NAPOLEON zal wel den tijd niet hebben gehad om te vragen wat er achter dat groen en dat vers verscholen was.

v. GR.

Brief van Boreel aan Borellus over de Verrekijkers; Gedenksteen voor Zacharias Janse te Vlissingen (Nav. I.; bl. 379). Daar deze vraag, zoo als teregt door ..ELSEVIER (II.; bl. 293) is opgemerkt, het litterarische geschil over de uitvinding der verrekijkers in het geheugen heeft teruggeroepen, zoo acht ik het toch niet ondienstig op te merken, dat het Collegie van Kerkvoogden der Hervormde Gemeente (bij het wegbreken van eenige kleine huisjes) door het plaatsen van eenen steen in een der zijmuren van de nieuwe kerk aldaar, met de volgende inscriptie:

TEGEN DEZEN MUUR STOND HET HUIS
VAN
ZACHARIAS JANSE,
UITVINDER DER VERREKLIJKERS.
IN DEN JARE MDXC

zich ook aan de zijde dergenen heeft geplaatst, die het pleit ten voordeele van onzen landgenoot hebben beslist, door op die wijze 's mans naam te vereeuwigen.

LUDOLPH, te Vlissingen.

De familie Snethlage (Nav. I.; bl. 379; II.; bl. 294); Naamregister der Predikanten (Nav. II.; bl. 349). Bij het nazien van een groot aantal *Naamregisters der Predikanten*, mij sedert mijne vraag, in de NAVORSCHER II.; bl. 349, van de Bibliotheek der Leydsche Hoogeschool geworden, trof ik verscheidene SNETHLAGE's aan, die ik voor uwen vrager, als ze hem nog kunnen van nut zijn, laat volgen, als:

RUDOLPHUS SNETHLAGE, Deventer 1683, *Emer.* 1726.

WILHELMUS JOHANNES SNETHLAGE, RUD. *fil.* et MART. *fr.* Predikant te Dordrecht 1731. Prof. te Deventer, 1726.

MARTINUS SNETHLAGE, RUD. *fil.* Amst. 1737.

PHILIPPUS JACOB SNETHLAGE, te Hengelo, 1724.

ALBERTUS SNETHLAGE, JOH. *fil.* IJsselmuiden, 1752.

WILHELMUS SNETHLAGE, ALB. *fil.* Odoren, 1753.

SAMUEL JOHANNES SNETHLAGE (1753) Proponent te Amsterdam.

SAMUEL JOHANNES SNETHLAGE, PHIL. JAC. *fil.*, WILH. *nep.* Hengelo, 1756 (vermoedelijk de Proponent van Amsterdam).

PHILIPPUS JACOB SNETHLAGE, WILH. *fil.*, RUD. *nep.* WILH. *pronep.* en HENR. *fr.* sedert 1713 Predikant, en na 1724 te Hengelo. *Emer.* 1756.

ALBERTUS SNETHLAGE, JOH. *fil.* WILH. *nep.* Purmerende, 1760.

NICOLAUS JOH. SNETHLAGE, ALB. *fil.*, JOH. *nep.* 1797. Bozum (in Friesland) 1799.

JOHANNES SNETHLAGE, WILH. *fil.* JOH. *nep.* 1782, Leer (in Oostfriesland) 1796.

FREDERICUS SNETHLAGE, WILH. *fil.*, JOH. *nep.*, WILH. *pronep.*, JOH. *fr.* Ditsum (in Oostfriesland), 1804.

Wij teekenden deze namen slechts terloops aan, en houden ons verzekerd, dat, als uw belanghebbende bij die Predikanten-rijke familie, bovengemeld *Naamregister der Predikanten* aandachtig wil nazien, ZEd. bijna geen jaargang zal opslaan, waarin niet een of meer SNETHLAGE's onder de *Nederlandse Predikanten* voorkomen; zij wedijveren bijna met de DU BOIS.

WILHELMUS SNEETLAGE, Westerbork, Cl. Emmen, *Emer.* 1682. en

JOHANNES SNEETLAGE, Westerbork, 1718. behooren vermoedelijk ook wel tot hetzelfde geslacht?

Van dat *Naamregister* raadpleegde ik voor andere bedoelingen, alleen de jaargangen: 1717—1729; 1737; 1741—1746; 1753—1805.

In die allen heb ik SNETHLAGE's aangetroffen, die ik echter te laat ben beginnen op te teekenen; terwijl ik de opgeteekende als passagiers voor den bijwagen (het *Bijblad*) aanbied, vraag ik hier ten vervolge van mijne vraag, II.; bl. 349: weet iemand mij ook nog de jaargangen 1704—1717; 1730—1736; 1738—1741 en 1747—1753 aan te wijzen of te bezorgen? Dan zou ik dat *Naamregister* van zijnen oorsprong af (1704) tot en met 1805 onder de oogen gehad hebben. Juist die ontbrekende jaargangen kunnen mij nog van veel nut zijn.

D. BUDDINGH'.

't Haagsche wapen (Nav. I.; bl. 380; II.; bl. 300, 329). Den Haag heeft even als vele steden, en reeds in 1311, tot haar eerste zegel de gewone poort of burg met drie torens gebruikt, en wel tusschen twee boomen, om hare ligging in een bosch.

Maar in het aloude 's Gravenhage vond iets merkwaardigs plaats: er waren namelijk drie-erlei inwoners: de edelen en suppoosten, staande onder het Hof van Holland; de ambacht en nering uitoefenenden, staande onder het Geregt, en de bruikers met de bedienden der domeinen, staande onder de Graaflijkheids rekenkamer — die elk een afzonderlijk wapen hadden.

Daar er nu van tijd tot tijd zaken voorkwamen, waaromtrent men zich onderling diende te verstaan, kwam er in 1556 eene vereeniging tot stand, Societeit genaamd. En sedert plaatsten de Schepenen of het Geregt op de poort of burg, in plaats der twee buitenste torens, den buitenwaarts gekeerden Holland-schen leeuw en den binnenwaarts gekeerden

't Haagsche wapen. — Raadsel. — Testament van de Pinto. — „Spiegel der Jeught”. — Lijkstroom. — Volewijk.

grafelijken ooijselaar, vertegenwoordigende op die wijze de drie magten.

Later nam men twee ooijselaars op, of, een voor de poort, en ten laatste, toen ook elders de poorten en burgen met eenvoudiger teekenen werden verwisseld, behield of nam men, voor de stad, den enkelen ooijselaar op goud.

Zie Mr. J. DE RIEMER, *Beschr. van 's Grav. Dl. II.*, Hoofdst. 33, 34.

In de *Wapenkaart* van M.. S. gedrukt bij J. ROBYN, Amst. 1695, door STOOPENDAAL, ziet men den leeuw, meer sierlijk dan juist, *contourné* of binnenwaarts gekeerd. Dit wapen volgt daar op dat van de Ridderschap: en de enkele ooijselaar staat tusschen *Ysselstein* en *Beverwijk*, als die van de laatste, of de voorname stad. A. & A.

Raadsels (Nav. II.; bl. 3, 333, 334). Hoewel DE NAVORSCHER geen raadselboekje is, neemt hij er toch enkele bevoorregte op! Ik waag het dan ook om een plaatje te vragen voor één, dat ik, jaren geleden, op eenen muur gelezen, maar niet opgelost heb:

„Vindictive fury is my first,
and solid earth my second.
My whole by Britons never seen,
is Britain's sister reckon'd”.

[Ireland.]

A. & A.

[Op welken muur heeft A. & A. dit raadsel gelezen?]

Testament van den Heer de Pinto (Nav. II.; bl. 2, 331 e. v.). Hier in 't midden latende de overdevene in 't testament uitgedrukte geldsommen, komt 't mij echter niet onwaarschijnlijk voor, dat hier, zoo als meestal, een gedeelte waarheid is. De DE PINTO, van wien dergelijk testament zoude zijn, schijnt mij toe dezelfde te wezen betrekkelijk wien WAGENAAR in zijne *Geschiedenis van Amsterdam*, I.; bl. 717 spreekt:

1696. „Maar de meeste oproerigen.... nu alleen bedacht op steelen en rooven, streefden van daar, naar 't Huis van den Joodschen Heere DE PINTO, in 't gemeen *den ryken Jood genaamd*, op de St. Antonis-Breestraat” enz.

J. G. D. S.

„*Spiegel der Jeught*” (Nav. II.; bl. 22, 341). De Heer C. KRAMM vraagt naar den oorspronkelijken druk van dit werk, en zegt tevens een exemplaar van den 2den druk (1615) te bezitten, afkomstig van J. KONING; het zal hem dan ook niet onbekend zijn dat, in den *Catalogus* van die Bibliotheek, bl. 175, N°. 266 in 8°. voorkomen twee exemplaren, waarvan, volgens de opgave aldaar, één de eerste druk was, doch beiden van 1615; met dat al ziet men in den *Catalogus* van G. J. DESERVAIS, Mal. 1808, pag. 133, N°. 3166, eene uitgave vermeld van *Amsterdam*, 1614, in 8°.

De meening door den Heer .. ELSEVIER als de zijne opgegeven, betreffende het verband tusschen alle de genoemde schriften, als *Morgenwecker*, *Spiegel der Jeught* en *Oorsprong ende Koortgang der Nederl. beroerten*, is zeer aannemelijk, zoo zelfs, dat, mijns bedunkens, de oplossing der opzettelijke weglating van des opstellers naam, in de eerste uitgave van het laatstgenoemde werk, ten jare 1616, in zijn veelvuldig afschrijven moet gezocht worden.

V. D. N.

„*Spiegel der Jeught*”. Het is niet te verwonderen dat dit werkje zoo dikwerf is herdrukt. Het was een schoolboekje en bleef als zoodanig in zwang, totdat het werd vervangen door de *Fransche Tyrannie*, hetwelk in mijne kindsheid nog op verscheidene scholen als leesboek werd gebruikt. Ik heb van de *Spiegel der Jeught*, behalve den 2den druk van 1615, voor mij: „*de Sestiende druk*... Tot Zaerdam, voor HENDRICK JACOBSZ. SOET, Boeckverkooper in de Pars, Anno 1648”. — „Ghedrukt 't Alckmaer. by SYMON CORNELISZ. BRECKEEST, in de Langestraet, in de Vinder van de Druckkonst”.

C. & A.

Stroom, het kenmerk van een sterfhuis (Nav. II.; bl. 24, 371—373). Op bl. 372 brengt E. A. P. eene Alkmaarsche uitdrukking te berde, nl. „*wij hebben hem gestrooid*” voor: *hij is overleden*. Ik heb dit nooit gehoord; het zal evenwel moeten beteekenen dat men het bed heeft weggenomen, en de doode alsdan op het zich daaronder bevindende (bij de mindere klasse en ten platten lande algemeen gebruikelijke) stroom ligt. LE FRANCO VAN BERKHEY (*Nat. Hist. van Holl.* III.; bl. 1836 en volg.) zegt dat men de lijken in Brabant, en, blijkens oude afbeeldingen (*), ook in Holland, op eene rolmat plagt te leggen. Hij voegt er bij dat, tot voorkoming van het te spoedig begraven, op vele plaatsen, de tijd van het op stroom liggen bepaald was; te Leyden op minstens 12 uren.

Men ziet dus dat het stroom eertijds bij sterfgevallen eene groote rol speelde, en daarom kan het wel tot een uiterlijk teeken van rouw zijn aangenomen.

C. W. BRUINVIS.

De Volewijk (Nav. II.; bl. 26). Nopens de Volewijk nog dit: Het was een stuk land, buitendijks, tusschen Nieuwendam en Buiksloot gelegen en werd oudtijds *Voelwijk* genaamd, dat zooveel als *Vogelwijk* schijnt te beteekenen. Tot aan en op dit stuk lands strekte zich de vrijheid der stad te water uit.

P. E. v. D. Z.

[Aan het werk van JACOBUS KONING; *Geschied. Aanteeken. betrekkelijk de Lijfstraffelijke Regtsoefse*

(*) Zie o. a. de voorstelling der pest te Leyden in het stel platen der belegering. De beelden onzer zeehelden, boven meer dan eene graftombe, rusten op dergelijke rolmatten.

C. W. B.

zing te Amsterdam, ald. bij JOH. VAN DER HET en Zoon, 1828, bl. 91, 92; ontleenen wij hieromtrent nog het volgende:

„Het ten toon hangen of stellen van de lijken der geëxecuteerden of op eene andere wijze om het leven gebrachte misdadigers vond zeer dikwijls plaats. — Zoo werden onder anderen, op den 11den Mei 1535, de lijken van acht en twintig gesneuvelde Herdoopers aan de Volewijk bij de beenen aan de galg aldaar gehangen (WAGENAAR, Amsterdam, 1ste St., bl. 244 en anderen).... Na het jaar 1578 schijnt men de Volewijk meer algemeen tot deze soort van straf te hebben gebruikt. De lijken der ter dood gebrachte misdadigers werden aldaar, het zij aan den hals of aan de beenen aan de aldaar gebouwde galg gehangen, of wel geheel of gedeeltelijk op een rad of in eene mik geplaatst, nu en dan met bijvoeging van het een of ander teeken van de gepleegde misdaad (*Just. Boek*, f. 44, op het jaar 1645. *Ibid.* f. 18, op het jaar 1696).”

Dat eene veroordeelde plek als deze, waar zooveel ten toon gestelde lijken gevonden werden, tot eene wijk van allerlei onrein gevogelte moest worden, is ligt verklaarbaar.]

Logementen der Stemhebbende Steden te 's Gravenhage (Nav. II.; bl. 94). In de opgave der Logementen is eene misstelling voor zoo ver Alkmaar betreft. Onze afgevaardigden huisvesten niet in dat der Vijf Steden, maar in dat der Twee Steden, in den Practijzshoek, waar de in steen gehouwen wapens van Alkmaar en Enkhuizen boven de deur prijken. Den 24sten Februarij 1800 is het voor f 9000 verkocht.

C. W. BRUINVIS.

Logementen der Stemhebbende Steden te 's Gravenhage. Ik lees in DE NAVORSCHER onder het artikel Voorspelling aan Oudenbarneveld, laatste zinsnede, eene opgave der voornaamste logementen der stemhebbende steden ter vergadering der HH. Staten van Holland en West-Vriesland; daaraan evenwel ontbreekt eene voorname stemhebbende stad en zou ik nog vier andere, in dien tijd niet minder belangrijke, willen toevoegen. Zij zijn: Delft, In de Hoogstraat, thans een particulier winkelhuis (Lampenfabriek).

Gorinchem,
Schiedam,
Schoonhoven
en
Brielle.

Op den Fluwelen Burgwal,
thans de Landsdrukkerij.

Het Logement der Vijf Steden staat in het Lange Voorhout tegenover den Knenterdijk, thans het middelste gebouw van het Departement van Finantiën. J. G. V.

Ligtekooi (Nav. II.; bl. 97). De afkomst dezer uitdrukking op bl. 97 komt mij zeer gedrongen voor. Ik meende, dat ligtekooi betekent iemand, die gereed is, om met iedereen te kootjen, welk woord nog overig is in het bij het scheepsvolk bekende zeggen, in de of ter kooi gaan. Men noemt daarom ook ligte kootjen ligte vrouwen, die zich ligt, spoedig laten overhalen.

E. A. P.

„Pictorum aliquot celeberrimum Effigies” (Nav. II.; bl. 101). Het schijnt mij toe dat V. D. W. het door hem opgegeven werk niet kent, en, uithoofde van de groote zeldzaamheid der exemplaren, acht ik het niet onbelangrijk daarvan eene nadere opgave te doen, te meer wijl die van FOPPENS niet volkomen overeenstemt, wat het titelblad betreft, met een bijzonder fraai exemplaar, vroeger het eigendom der Confrerie te 's Hage, en aan deze geschonken door HENRICK RAVE den 5den Sept. 1671. Op den titel van dat exemplaar zijn de woorden „Antverp: sub interseignio,” etc. niet te zien, maar daarvoor staat *Antverpias apud viduam HIERONYMI COCK 1572*; de opdracht door Da. LAMPSONIUS aan HIERONYMUS COQUUS Antverp. Pictori, etc. is in dichtmaat en uit 80 regels bestaande; onder ieder portret leest men almede eenige Latijnsche dichtregelen, en zijn de namen der 23 schilders aangeteekend, als volgt:

1. HUBERTUS AB EYCK JOANNIS Frater;
2. JOANNES AB EYCK;
3. HIERONYMUS BOSCHIUS;
4. ROGERUS Bruzellensis;
5. THEODORUS Harlemus;
6. BERNARDUS Bruillensis;
7. JOANNES MABUSIUS;
8. JOACHIMUS Dionatensis;
9. QUINTINUS MESIUS;
10. LUCAS Leidanus;
11. JOANNES HOLLANDUS;
12. JUSTUS Clivensis;
13. MATTHIAS COCUS Antverpian. HIERONYMI Frater;
14. HENRICUS BLESIIUS Bovinas;
15. JOANNES MAIUS;
16. PETRUS COECKE Alostanus;
17. JOANNES SCORELLUS Batavus;
18. LAMBERTUS LOMBARDUS, Leodiensis;
19. PETRUS BRUEGEL;
20. GUILIELMUS CAIUS Bredanus;
21. LUCAS GASSELUS Helmontanus;
22. FRANCISCUS FLORUS Antverpianus;
23. HIERONYMUS COCUS Antverpianus, wijzende met zijnen vinger op een doodshoofd dat voor hem ligt, en waarschijnlijk op zijn overlijden zinspeelt.

V. D. N.

Papier uit linnen (Nav. I.; bl. 320; II.; bl. 200, 201). In het uitnemend prachtwerk *Le Moyen Age et la Renaissance*, in quarto gedrukt te Parijs, 1849, 2de deel, vindt men door J. J. CHAMPOLLION FIGEAC opgegeven in zijn stuk over de Manuscripten:

„On fait remonter au douzième siècle le premier usage du papier de chiffe. On connaît des registres de notaire du 13e siècle; mais on a trouvé une lettre du Sire DE JOINVILLE à LOUIS le Hutin écrite sur papier de chiffe et c'est là le plus ancien exemple de ce papier occidental.”

In hetzelfde werk zegt GABRIEL PEIGNOT, over het perkament en het papier handelende, nadat hij vooraf betoogd heeft hoe moeilijk het is, met eenige zekerheid op te geven, wanneer de uitvinding van het linnenpapier heeft plaats gevonden, het volgende:

» PIERRE le Vénérable abbé de Cluny, qui vivait au milieu du 12e siècle, s'exprime ainsi dans son *Traité contre les Juifs*. ” Sed cujusmodi librum? Si talem, quales quotidie in usu legendi habemus, utique ex pellibus arietum, hircorum vel vitulorum, sive ex biblis vel juncis orientalium paludum, aut certe ex rasuris veterum pannorum, seu ex qualibet alia forte viliori materia compactos. ”

Ces mots *ex rasuris veterum pannorum* peuvent-ils signifier autre chose que du papier de chiffes, celui qui est fait de vieux linges broyés et réduits en pâte *viliori materia compactos*?

A l'appui de cette autorité irrécusable le *Journal étranger* du mois de Novembre 1756 a signalé deux anciens documents, écrits sur papier de chiffes, que possédait FESTEL professeur à l'Université de Rinteln et que l'Université de Gottingue avait examinés, l'un daté de 1289 signé d'ADOLPHE DESCHAUMBOURG, l'autre daté de 1820 et accompagné de sceaux. Le plus ancien titre sur papier de chiffes que MABILLON ait rencontré est une lettre de JOINVILLE à LOUIS X, qui n'a régné que deux ans de 1314 à 1316. ”

CORNELIUS.

Papier uit linnen. In een in vele opzichten belangrijk geschrift, getiteld: » *Essai sur la Typographie*, par Mr. AMBROISE FIRMIN DIDOT, extrait du tome XXVI de l'*Encyclopédie moderne*, ” wordt op bl. 705 het volgende vermeld:

» Les Arabes fabriquaient en Orient du papier avec du coton et de la soie. Ces substances étant rares en Espagne, ils firent du papier avec le chanvre et le lin. Un traité de paix conclu entre ALPHONSE II, Roi d'Aragon et ALPHONSE IX, Roi de Castille, daté de 1178, existe dans les Archives de Barcelone. *Il est écrit sur papier* ” (*).

Op bl. 729 leest men in noot 4: » L'invention du papier fait avec les chiffes et son emploi plus en plus fréquent dut contribuer surtout à l'abandon de cette fête, dont le but principal pour les maîtres et les écoliers était d'y faire leur approvisionnement de parchemin. ” Zou dat feest, wel is waar op eenen anderen dag gevierd, niet in verband staan met Kop-permaandag?

Verder wordt te dier plaatse gezegd: » Il paraît que ce fut à la Mecque vers la fin du

huitième siècle que fut inventé le papier de coton, *charta bombycina*, *cuttenea* ou *damascena*: l'usage s'en repandit promptement en Orient et en Egypte. Au douzième siècle EUSTATHE, dans son *Commentaire sur l'Odyssée*, dit: » que l'art de faire du papyrus n'était plus pratiqué. ” En France, PIERRE le Vénérable, évêque de Cluny, dit dans son *Traité contre les Suisses* (?) en 1122: » Les livres que nous lisons tous les jours sont faits de peau de mouton, de bouc ou de veau, de papyrus ou de chiffon ” (*extrasis veterum pannorum*). *Biblioth. Cluniae* col. 1670 A.

En 1189 RAYMOND GUILLAUME, évêque de Lodève, donne à RAYMOND de POPIAN plein pouvoir de construire sur l'*Hérault* un ou plusieurs moulins à papier. Dès la fin du douzième siècle le papier de chiffon devint de plus en plus commun. ” ..ELSEVIER.

Het getal 666; Naam en getal van het Beest (*Nav.* II.; bl. 335, 336). Onlangs vond ik, onder andere stukken van het jaar 1787, het geheimzinnige cijfer van *Openb.* XIII: 18, toegepast op — *Prins WILLEM den Vijfden, Stadhouder der zeven vereenigde Provintien*, door de letters $a=1$, $b=2$ enz. te stellen.

Ik deel dit aan DE NAVORSCHER mede als een blijk tot welke absurditeiten partijgeest leiden kan.

Het getal 666; Naam en getal van het Beest. Dr. BENDEL, die in 1740 zijn merkwaardig boek over JOHANNES' *Openbaring* uitgaf, zegt: » Antiquum habet γάλλος καὶ σαρ numerum bestiae ”, dat is: » In de woorden *Fransche Keizer* ligt, op zijn oud-Grieksch, het getal van het beest opgesloten. Want ” — voegt hij er bij — » Frankrijk zal nog eenmaal het Keizerschap verkrijgen, al is het ook in de toekomst ”.

SCIOLUS.

De bijnaam „Staart” voor Engelschman (*Nav.* II.; bl. 313). Ik kan de gevoelens van M. over den ouden bijnaam „Staart” niet deelen; immers verhaalt POLYDORUS, hoe eenige boozen uit de woorden van Koning HENDRIK II opmaakten, dat hij heimelijk den moord wenschte van THOMAS à BECKET; en deze, algemeen beschouwd als de vijand des Konings, geraakte zoo in verachting en haat dat, toen hij te Stroud kwam, de inwoners, begeerig om den goeden vader op eene gruwelijke wijze te beschimpen, den staart van het paard, waarop hij gezeten was, afsneden, tot hunne eigene voortdurende schande, want, door de beschikking Gods, werden de nakomelingen dezer boosdoeners met staarten, zoo als de wilde dieren, geboren.

» Ex hujusmodi vocibus, fuerunt improbi nonnulli, quibus visa est occulta voluntas regis esse, ut THOMAS e medio tolleretur; qui propterea velut hostis regis habitus, jam tum

(*) Er wordt niet vermeld, dat het oorspronkelijke stuk in 1178 op papier is geschreven; zoodat men er naderhand wel een afschrift van genomen kan hebben op papier.

coepit sic vulgo negligi, contemni ac in odio esse, ut cum venisset aliquando Strodum, qui vicus situs est ad Medveiam flumen, quod flumen Rocestriam alluit, ejus loci accolae cupidi bonum patrem ita despectum ignominia aliqua affiendi non dubitarint amputare caudam equi quem ille equitaret; seipso perpetuo probro obligantes: nam postea, nutu Dei, ita accidit, ut omnes ex eo hominum genere, qui id facinus fecissent, nati sint instar brutorum animalium caudati”. POLYD. VIRG. *Urb. Angl. Hist.* fol. 218. ANDREW MARVEL geeft ook denzelfden oorsprong aan:

Never shall CALVIN pardon'd be for sales;
Never for BURNET's sake the LAUDERDALES;
For BECKET's sake Kent always shall have tales.
The Loyal Scot.

JOHAN BALE maakt melding, zoowel van de aangehaalde geschiedenis uit POLYDORUS, als van eene andere lezing: »JOHAN CAP-GRAVE and ALEXANDER of Esseby sayth, that for castynge of fyshe tayles at thys Augustyne, Dorsett Shyre menne hadde tayles ever after. But that POLYDORUS applieth it unto Kentish men at Stroud by Rochester, for cuttinge of THOMAS BECKET's horses tail. Thus hath England in all other land a perpetuall infamy of tayles by theyr wrytten legendes of lyes, yet can they not well tell where to bestowe them truely.” JOHAN BALE, *Actes of English Votaries*, bl. 37. En verder, bl. 89: »The spirituall in the legendes of their sanctified sorcerers have diffamed the English posterity with tails, as I have shewed afore. That an Englyshman now cannot travayle in an other land, by way of marchandise or any other honest occupynge, but it is most contumeliously thrown in his tethe, that al Englyshmen have tayles. That uncomly note and report have the nation gotten, without recover, by these laisy and idle lubbers the Monkes and the Priestes, which could find no matters to advance their canonised gains by, or their saintes as they call them, but manifest lies and knaveries.” »JOHAN CAP-GRAVE en ALEXANDER van Esseby zeggen dat de mannen van het Graafschap Dorset, omdat zij vischstaarten tegen dezen Augustijner wierpen, altijd naderhand staarten gedragen hebben. POLYDORUS toch zeide hetzelfde van de mannen van Stroud, omdat zij den staart van THOMAS BECKET's paard hadden afgesneden. Daarom heeft Engeland, door hunne leugensprookjes, in alle andere landen den voortdurenden schimpnaam van Staarten, en toch weten zij niet regt op wie ze naar waarheid toe te passen.” »De geestelijke hebben, in de legende van hunne heilig verklaarde toovenaars, het Engelsche nageslacht met staarten geschandvlekt, zoo als ik te voren heb aangetoond. Nu kan geen Engelschman in een ander land reizen, hetzij voor koop-

handel of eenige andere eerlijke bezigheden, zonder dat hem op de schandelijkste wijze verweten wordt: dat al de Engelschen staarten dragen. Deze leelijke brandmerk en naam heeft de natie, onherroepelijk, door die luije en ledige doodeters, de monniken en priesters, verkregen, die geene andere middelen wisten te vinden om hunne gekanoniseerde winsten of heiligen, zoo als zij ze noemen, te bevorderen, dan met behulp van openbare leugens en bedriegerijen.”

TUSCO.

[Men vergelijk hier TUINMAN's uitlegging van „t is een steertman”, zoo als die staat opgeteekend in zijne bekende *Nederduitsche Spreekwoorden*, I., bl. 312.]

Rakker (*Nav.* II.; bl. 345). Rakker, de bijnaam aan den beul in Engeland toegevoegd, is vermoedelijk af te leiden van rack, door welk woord de pijnbank aangeduid wordt. Rakker is dus: aanwender van het rack. Zouden welligt onze Rakkers hunnen bijnaam ook daaraan verschuldigd zijn?

W. D. V.

Gouderak (zie Rakker, II.; bl. 345). Wanneer POMPONIUŠ t. a. p. den naam van dit dorp in eenig verband wil brengen met het woord Rakker, schijnt hij mij toe zich zeer te vergissen, want Gouderak beteekent het rak of rek, dat is: de uitwatering of uitloozing (zie I.; 371) van de Gouwe, aan welke rivier Gouda of ter Gouwe den naam verschuldigd is. Zoo heeft men ook het dorp Lange-rak, het lang, ver uitlopende rak of rek, onderscheiden van Willigen-Lange-rak, waarschijnlijk door de wilgenboomen, die daar gevonden werden.

Dat de inwoners van Gouderak vóór het jaar 1598 verplicht waren, bij de openbare teregtstellingen in Gouda den ladder, het rad en de galg op te rigten, gelijk ook t. a. p. gezegd wordt, is mij niet gebleken. Maar wel lees ik in den *Nederlandschen Stad- en Dorpschrijver* van L. VAN OLLEFEN en RS. BAKKER, Vde Deel, dat »de Burgers of ingezetenen »van Gouderak verplicht waren, zoo dikwijls »als er lijfstraffen wegens destad geschieden, »bij het schavot met pieken te verschijnen en »er wacht te houden, op de boete van drie »gulden voor ieder afwezigen. Bij de uitvoering van lijfstraffen in de stad Gouda, wegens het land van Stein of andere plaatsen, »daarom behoorende, waren zij daartoe »niet gehouden. De oorsprong hiervan zou »zijn, dat er voorheen een burger van Gouderak, bij zijne teregtstelling voor het regthuis te Gouda, door zijne medeburgers den »geregte ontveldigd was en in vrijheid gesteld, waarvoor hun en hunnen nazaten »deze wacht ter straf was opgelegd.”

E. A. P.

Kraamkloppers. — Kreeftdichten. — *Mémoires généalogiques de la maison de Medicis. — St. Geertensminne.*

Kraamkloppers (Nav. I.; bl. 59, 111, 149, 219, 228, 334). Dat dit gebruik niet kan ontstaan zijn tijdens de belegering (*) van Haarlem in 1572, blijkt o. a. uit H. DEGROOT'S *Vergelyking der Gemeenebesten*, vertaald door J. MEERMAN, III.; bl. 262, alwaar gezegd wordt: „'T is hoogst waarschylyk dat er in ERASMUS jeugd en dus in de laatste helft der vyftiende eeuw, reeds hier te lande tapytweveryen zyn in zwang geweest, die hem nog geheugd hebben, toen hy omtrent het jaar 1525 in Zwitserland zyne zamenspraak, die den naam van *Puerpera* draagt, te boek stelde. Het tooneel derzelve brengt alle teekenen met zich, van in ons Vaderland geplaatst te zyn, want in den aanvang laat hy FABULLA aan EUTRAPELUS vragen: „Zyt gy zulk een *Vreemde* in dit gewest dat gy niet weet dat de *Klopper*, met een wit linnen doekje omwonden, het kenmerk is van eene kraamvrouw?”

.. ELSEVIER.
[Niet oneigenaardig kan het zijn, dat wij des grooten Rotterdammers eigene woorden hier opnemen, waar hij ons den schijnbaar afgeluisterden kout wedergeeft van EUTRAPELUS en FABULLA.

„Ev. Salvasit optima FABULLA. FA. Salvemultum, EUTRAPELE. Sed quid tandem novae rei accidit, quod nunc saluator insolens adveneris, quem hoc triennio toto nemo nostrum vidit? Ev. Dicam; forte praeteriens has aedes, vidi cornicem obvinctam candido linteo: demirabar quid esset caussae. FA. Adeone hospes es in hac regione, ut ignores hoc esse symbolum puerperii in aedibus? Ev. Eho, an non prodigium est videre cornicem albam? caet”.

In de noot (2) voegt C. SCHREVELIUS er bij: „In plerisque Belgicae urbibus mos ille obtinet, ut cornicem linteolo revinctam: ne graviori ejus impulsu puerpera forte dormitans excitetur”.

Conf. DES. ERASMI *Roterodami Colloquia*, Lugd. Batav. et Roterod. ex officina Hackiana, 1664, p. 385.]

Kreeftdichten (Nav. I.; bl. 122, 174, 175, 205, 263, 278; II.; bl. 19, 120, 135). In de NOTES and QUERIES, Vol. VI, p. 445, wordt, nopens dit onderwerp, de nieuwsgierige verwezen naar LEMPRIÈRES *Classical Dictionary*, 16th edition, 1831, p. 730, op het woord SOTADES:

„Naar hem werden onkuische verzen gemeenlijk *Sotadea carmina* genoemd. Zij konden omgekeerd en op verschillende wijzen begonnen worden zonder hunne maat of zin te verliezen, even als de volgende, welke men van achteren kan aanvangen:

Roma tibi subito motibus ibit amor.
Si bene te tua laus taxat, sua laute tenebis.
Sole medere pede, ede, perede melos.

QUINTILIANUS l. I, c. 8., l. IX c. 4; PLINIUS V., Ep. 3.; AUBONIUS, Ep. 17, v. 29”.

Het distichon

„Laus tua, non tua fraus, virtus, non copia rerum,
Scandere te fecit hoc decus eximium”

is door FRANCISCUS PHILELPHUS op PAUSANIAS II.

(*) Zie hierover belangrijke stukken bij GACHARD, *Corresp. de Philippe II*, Tom. II.

BIJBL. 1853.

Voorts treft gij het bekende:

Νίψον ἀνομήματα μὴ μόναν ὄψιν

bij GRUTERUS aan 1047, 9, als op een marmere vat gegrift.

SCIOLUS.

Kreeftdichten; „*Perspicimus quomodo papalis*” (Nav. II.; bl. 120, 135). Dit canchrinisch gedicht vind ik in mijne aantekeningen aan een Jesuïet toegekend, die het zou vervaardigd hebben, toen CLEMENS XIV de Jesuïeten-orde vernietigde.

Nog zie ik een soortgelijk gedicht in Vlaanderen opgesteld na de sluiting van den Rijswijkschen vrede in 1697:

Prospicimus modo quod durabant foedera longo
Tempore, nec nobis pax cito diffugiet.

Hetgeen van achteren af gelezen een geheel anderen zin geeft.

Ik weet niet of de op bl. 135 aangehaalde werkjes dit gedicht bevatten. Het zal althans niet algemeen bekend zijn. E. A. P.

„*Mémoires généalogiques de la maison de Médicis*” (Nav. I.; bl. 122, 175). Een volledig exemplaar van dit zeldzame werk berust in de rijke boekverzameling van het *Museum Meermano-Westreenianum* te 's Gravenhage.

—II.

St. Geertensminne (Nav. I.; bl. 187, 243, 299). „In N°. 2 des tweeden jaergangs van het *Historisch Tijdschrift* vindt zich eene doorwrochte verhandeling over dit onderwerp door den verdienstelijken uitgever, professor L. G. VISSCHER. Nog meer dank zouden wy den geleerden schryver weten, had hy zich de resultaten der opsporings van GRIMM te nut gemaakt, die St. Geerten Minnedronk als uit het germaensche heidendom ontsproten nawayzen (*). Zoo haelt GR. uit LIUTPRAND (6, 7) een „*diaboli in amorem vinum bibere*” aen; nog klaarder spreekt zyn cap. 11 der *Herraudssaga*, waer „*THORS, ODHINN's en FREIA's*” minne gedronken word.

Voor Nederduitschland voeg ik nog twee plaetsen by, die ik in de *Vita S. Vedasti* vond, (v. SURIUS de Col. 1617, II. p. 64) en waer het heet: „*Quaedam vero vascula ibi cerevisia adstabant plena, sed male gentili errore daemoniacis incantationibus infecta. Quae mox*

(*) Hetzelfde daed KEYSER reeds in zyne *Antiquit. Septent. et Celtae*, Hanov. 1720, p. 351 sqq. Maer hy dacht daerby niet, gelyk het schynt aen Sinte Geertenminne. Zoo rook SCHELLINCK ook lout, gelyk het 13 Kap. der *Nederl. Displ.* d. II. bewyst, doch hy waegde niet, zyne gissing uitte spreken. Maer niemand kent de zaak beter, dan BILDERDIJK, de overgrootste BILDERDIJK, wiens schoenriemen op te lossen GRIMM en GÖTTE volgens eenige, niet waardig zyn. Sedert het vloekbaar verraed van GIJSBRECHT werd de St. Geerte minnedronk van naem veranderd en St. Jans minne genoemd. (*Geschied. van het Vaderland*, II.; bl. 250.)

ob potentiam sanctae crucis destructa crepue-
runt et quicquid liquoris habuerunt in terram
effuderunt....”” ; eenige regelen verder zegt
VEDASTUS : „ Per quasdam maleficorum incan-
tationes ad decipiendas convivarum animas
diabolica in his latuit potentia, sed virtute
crucis CHRISTI territa, sic invisibiliter de
domo effugit ista, sicut visibiliter consideras-
tis liquorem effundi in terram.””

Deze daemoniace infectioes, maleficorum
incantationes en diabolica potentia wyzen onwe-
derspreekbaer op een minnedronk ; ik erinnere
aen signa full odni, minniol signodh dsom en po-
culum signare by GR. By het signa, wyden,
werd het hamerteeken van THOR in het Noorden
gemaakt, hetgene later door het bykans ge-
lykvormige kruis vervangen werd. Wy mo-
gen aennememen, dat de malefici (priesters) by
SURIUS de bekers met het hamerteeken van
THUNAER gezegend, en misschien daerby ook
een woordjen van WUDAN'S, THUNAER'S en
FRO'S minne gesproken hadden. In den tekst
word van de tegenwoordigheid VEDASTS by
het incantare geen gewag gemaakt: was het
dus gebruik, de bekers voor het mael te wy-
den, en als eerstgedronkene bekers der minne
der goden te wyden? want het bleef zeker niet
immer by eenen beker. Hoe kon VEDAST an-
ders iets van de infectio weten? — Evenzoo
maekte het COLUMBAN met den bierketel der
Alamannen: na dat hy hem in stukken gebla-
zen had, bewees hy hun „ diabolum in eo vase
fuisse occultatum, qui per profanum litatorem
caperet animas sacrificantium.”” (JON. BOBB.
in Vita Mabill. ann. Bened. 2, 26.)

Over de schal van Nivelles leze men na
GRAMAYE in Brabantia: de paterna S. Gertru-
dis, virginis, clarissimo genere ortae primaeque
abbatissae saecularis collegii Nivelensis; data aen
VISSCHERS navorschingen ontsnapt schynt.

Moge deze yverige en grondige geleerde
ons nog dikwyls met verhandeligen ver-
heugen, gelyk die over S. Geerten minne-
dronk.” — J. W. WOLF in Wodana, Museum
voor Nederduitsche Oudheidskunde, 1ste Afl.,
Gent, ANNOOT-BRAECKMAN, 1843, bl. xvi, xvii.

Bijzonderheden over Simon Episcopus; zyn
Trouwring (vgl. Nav. I.; bl. 189; II.; bl. 214,
285, 351). Het belang, dat ten minste een
der lezers van DE NAVORSCHER schijnt te stel-
len in alles wat dien beroemden man betreft,
noopt mij mede te deelen, dat zyn trouwring
alsnog onder een zijner nakomelingen hier ter
stede berust. Hij is effen rond, aan de bui-
tenzijde bol en geëmailleerd, van fijn goud,
weegt 7 wigties en $8\frac{1}{4}$ korrel, en is onge-
veer f 10— aan oud goud waard. De bin-
nenzijde draagt dit opschrift: Mr. SIMON
EPISCOPIUS en MARIA PESSERS, Getrouwt den
8 Decemb. 1630.

Ik neem deze gelegenheid waar om op eene

drukfout opmerkzaam te maken, geslopen in
mijne teregwijzing (II.; bl. 351.) van de be-
schrijving des Begravenispenningens van EPIS-
COPIUS. Men leest daar namelijk: der K.
Theol., dit moet zijn: der H. Theol.

M. te Maastricht.

Koppermaandag (Nav. I.; bl. 186, 238,
297, 360; II.; bl. 38, 223); Flora-Maandag
(II.; bl. 223). In het Utrechtsch Tijdschrift
voor Geschiedenis enz., A°. 1843, bl. 136,
vindt men een artikel over het planten der
Meiboomen, waarbij een werkje wordt aange-
haald onder den titel van *Traité du plantement
des Mays*; imprimé nouvellement, A°. 1583.

Doch GODEFRID. CORNELIS UDEMANS, Pre-
dikant te Zierikzee, heeft ook het volgende
werk geschreven (*): *Tractaet van de Bacchus-
feesten, dat sijn Vastel-avonden, Kermissen etc.
Uit het Latyn van AND. HYPERIUS, vertaald door
G. C. UDEMANS, Middelburg, 1610*. In het
voorberigt leest men: „ Wat den oorsprong
aengaet, het is zeker dat alsulcke brasdagen
van de blinde Heydenen zyn hercomen, de-
welcke hare afgoden op sekere jaergetyden
met brassen, suppen, dansen, springen, rasen
en tiereen plagen te vereeren.

Alsulcke feesten waren hare Floria.....
hare floria ter eeren van Flora de hoere, van
de welcke vele meynen dat den Flore maen-
dach by ons is overghebleven; maer ick sou-
de eer gevoelen dat onze meynachten, dat is
ravotspelen die men's nachts voor den eersten
Meye pleecht met planten van meyen, singen
ende dansen, daarvan hercomen, want de
Romeynen plegen hare Floria op den selven
tydt te vieren, namelijk 's daechs voor de
maent Meye, daerom dat sommige geleerde
niet sonder groote reden gevoelen, dat de
ravotterien die men by ons pleecht op den
Meynacht te houden, daarvan haren oors-
pronck hebben.” ..ELSEVIER.

Jan Tabak (Nav. I.; bl. 251; II.; bl. 16).
P. E. Z. heeft geen antwoord aan H. W. K.
gegeven, ik kan het ook niet, maar dit kan
ik hem zeggen, dat JAN TABAK reeds meer dan
100 jaren bekend is. In een „ Rapport van de
Reize, gedaan door den Controleur Genl. van de
Hollandsche fortificatien, JAN PHILIP PREVOST,
na alle de Steden, Forten en Plaatsen, gelegen in
't departement van de kleine fortificatien,” be-
rustende bij het Archief van het Ministerie
van Oorlog, onder de „ Verbaalen kleine forti-
ficatien, 1746—1759,” wordt bij 't vermelden
van Naarden, gesproken van „ hoogtens en

(*) Uit de Res. der Staten-Generaal van den 30sten
Dec. 1617 blijkt, dat hij ook in het licht gaf:

a. Kristelijke Overdenkingen, enz.

b. De Leeder van Jacob, d. i. Corte en Naakte Af-
beeldingen van den Regten Weg naar den Hemel.

zanderijen, agter JAN TOEBAK", als in de nabuurschap eener bekende plaats.

C. & A.

Nederlandsche Baronets (Nav. I.; bl. 251, 364; II.; bl. 131, 165, 195, 352); *Sir Mattheus Decker*, *Sir Benjamin Pouille*, *Sir Walter Senerff* (II.; bl. 195, 352). Andere Baronets dan *Engelsche* meen ik niet dat er bestaan; *Bannerets* toch zijn daarvan onderscheiden. Ik zeg daar: *Engelsche* Baronets zijn de eenige mij bekende, ten minste, als men die benaming niet uitsluitend toepast op de eigenlijke *Baronets of England*, maar daaronder ook begrijpt de *Baronets of Scotland, Ireland, Great Britain, and of the United Kingdom*. Dit zal de Heer Baron D'ABLAING wel toestemmen. Wat nu het drietal door mij opgeteekende Baronets aangaat, ik moet herhalen dat mij van MATHEUS DECKER geene andere bijzonderheden bewust zijn dan dat hij een Amsterdammer was, en zich in den aanvang der 18de eeuw als koopman in Londen gevestigd heeft, aldaar tot grooten rijkdom is gekomen en later tot Baronet is verheven geworden.

BENJAMIN POUILLE, Heer van *Berkenrode*, werd in 1703 Raad der Stad Amsterdam en in 1706 Schepen aldaar. Hij komt ook als Heer van *Berkenrode* voor met den titel van Ridder Baronet in den *Tegenwoordigen Staat van Holland*, VIII.; bl. 261, en bij HOOGSTRATEN, *Woordenboek*, op het artikel *Berkenrode*, als hebbende het Kasteel aldaar doen herbouwen enz. Hij overleed kinderloos in Augustus 1711, en zijne weduwe hertrouwd met den Amsterdamschen Burgemeester JAN TRIP.

WALTERSENERFF werd op den 12den Maart 1731 Bewindhebber der O. I. Compagnie te Rotterdam, en in 1748, bij de buitengewone verandering der regeringen door WILLEM IV, tot Raad in de Vroedschap te Rotterdam aangesteld, van welke stad door hem in 1750 en 1751 de Burgemeesterlijke waardigheid is bekleed geworden. Hij stierf in 1752. In welk jaar hij tot Baronet verheven is geworden, heb ik nog niet gevonden, maar zekerlijk is die titel met hem uitgestorven, daar hij kinderloos overleed. Bij uitersten wil had hij (behalve andere schenkingen die van zijnen godsdienstigen zin getuigen) eene belangrijke som, ik meen van honderd duizend Guldens, aan de stad Rotterdam gemaakt, onder voorwaarde, dat binnen dertig jaren na zijn verscheiden, door de Regering dier stad een nieuw en beter geplaatst Raadhuis gebouwd zoude worden; aan die voorwaarde is evenwel niet voldaan en de vermaking alzoo weder aan zijne erfgenamen vervallen. Hij was gehuwd met eene dochter van ANTONIEGUSTAAF DE GEER, Heer van *Ekesmod*, welke, na SENNERFF's dood, een tweede huwelijk aanging met JAN BARON VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN,

Heer van *Heeze en Leende*. Zij overleed in 1766, in haar huis (thans de Koninklijke Bibliotheek) en legateerde aan het Walen-Weeshuis te Amsterdam vijf en twintig duizend Guldens.

Zie J. S. VERNEDE, *Redevoering bij het 100 jarig Jubilé van voorn. Huis in 1771*, en *Lodewijk de Geer, eene Bijdrage* enz. 3de uitgave 1852, bl. 44, noot (3). W. D. V.

De Eolische harp (Nav. I.; bl. 251, 364; II.; bl. 321). « St. DUNSTAN avait inventé une espèce de harpe ou de lyre éolienne, qu'il n'avait qu'à suspendre à la muraille, pour qu'elle rendit des sons harmonieux. »

Revue Britt. 1852, p. 669.

De bron wordt niet opgegeven. J. M.

Kylang; Portret eens onbekenden (Nav. I.; bl. 258, 377; II.; bl. 18, 19); *Joost de Moor* (I.; bl. 377; II.; bl. 19). Op dat portret, alhoewel in den vorigen jaargang van DE NAVORSCHER beschreven, wensch ik nog te mogen terugkomen, daar er geen verdere antwoorden op zijn ingezonden en het mij wel toeschijnt een nauwkeurig onderzoek waard te zijn.

Waarom toch hield de inzender de plaats verborgen, waar zich het portret bevindt, door zoo onbepaald er van te spreken?

« In een der domeingebouwen », meldt hij: doch het is een eerste vereischte bij dergelijke zaken dat men de meeste naauwlettenheid in acht neme, waaronder wij dan ook verstaan de zooveel mogelijk duidelijke opgave der verblijfplaats.

Ik weet een zeer eenvoudig middel om de verw, die het opschrift en het wapen overdekt, weg te vagen; het bestaat in wat wijngeest, met terpentijn getemperd opdat het niet te sterk en te oplossend zij. Dit zal den weetgierigen navorscher voldoende zijn en mogelijk een belangrijk geschiedkundig feit ophelderen; de overschilderde plaats moet er voorzigtig mede bewreven worden, waartoe gewoonlijk een watje of een zacht stuk flanel gebruikt wordt, en weldra zal het verborgene wederom zichtbaar zijn; natuurlijk moet dit met eenig beleid geschieden, opdat, door te lang wrijven, het oorspronkelijke ook niet worde weggeveegd.

Kelang komt bij VALENTIJN, II.; bl. 4 voor onder de namen der eilanden die onder den Koning van Ternate stonden.

Het portret kan noch KOEN noch BOTH voorstellen, daar de eerste eenen palmboom, de tweede drie leliën, met eene roos in 't midden, als wapen voerde.

Maar volgens het wapen zou het een der DE MOOR's moeten zijn, hoewel die bij VALENTIJN niet genoemd worden.

JOOS DE MOOR, vice Adm^l. van Zeeland, is het waarschijnlijk niet (als men op zijn portret,

dat bij WAGENAAR in het IX Deel wordt gevonden, met genoegzame zekerheid kan afgaan), want, daar de inbezitneming der Moluksche eilanden onder v. CAERDEN, WITTERT enz. in 1609 plaats had, moet het bewuste portret na dien tijd geschilderd zijn, en na 1603, toen hij tegen de galeijen van SPINOLA strijdende, zwaar gewond werd, doch herstelde, wordt er van hem niets meer opgeteekend. Echter moet hij toen reeds op jaren zijn geweest, daar hij bij het ontzet van Leyden als Kapitein op de vloot van BOISOT was, en in 1584 reeds als Vice-Admiraal verschijnt.

Zijn vader, JAN DE MOOR, kan hier nog minder te pas komen, daar deze omtrent het jaar 1573 als Vice-Admiraal sneuvelde toen hij in zijne kajuit aan tafel zat om krijgsraad te houden, en hem de helft van het hoofd werd weggeschoten.

Maar in de *Kronyk* van SMALLEGANGE vindt men bl. 772, op de lijst van opperhoofden en Kapiteinen ter Zee, JOSIAS DE MOOR 1618, ABRAHAM DE MOOR 1621, GOVERT PIETERSEN DE MOOR 1637 en GOVERT DE MOOR 1652.

Zoude het mogelijk een van dezen kunnen zijn? Hun wapen is een moorenkop (hoe?) op een veld van sabel.

C. K.

Zutphen (Nav. I.; bl. 284; II.; bl. 28, 80, 81, 353; III.; bl. 22, 23). Als bijvoegsel tot den meermaal behandelenden naamsoorsprong dezer stad, meen ik te mogen in 't midden brengen, dat ik Zutphen nimmer hoorde uitspreken als *Zutveen*, zoo als C. S., maar wel dikwijls, vooral door de landlieden in den omtrek, als *Zutfent*, gelijk vroeger is aangemerkt. Zoo is er ook eene herberg tusschen *Wilp* en *Voorst*, nabij de landgoederen den *Poll* en de *Lathmer* gelegen, — waarheen zich des zomers vele inwoners van Zutphen en Deventer begeven, om de schoone wandelingen die men daar vindt, — welke plaats de *Zutfent*, of ook wel de *Zutphensche boer* genaamd wordt, omtrent den naamsoorsprong van welke ik, evenmin als omtrent dien der stad, of de mogelijke betrekking van beiden, iets kan beslissen. Ik wil, vooral om 't door den Heer L. v. H. aangemerkt, de mogelijkheid der afleiding van *Zuidveen* niet betwisten; doch zie dan evenwel nog niet in, hoe *Zut* van *Zuid* kan ontstaan zijn, daar 't dan veel eer (naar de provinciale uitspraak van *uu* voor *ui*, in alle woorden waarin die klank voorkomt), *Zuudven* moest wezen, iets dat men toch ook nimmer hoorde; terwijl ik echter evenmin begrijp, vanwaar de scherpe uitgang *fent*, dien men daarentegen zoo dikwijls hoort, zijn oorsprong heeft.

N*.*.

Italiaansche Prozawerken verduitscht (Nav. I.; bl. 289; II.; bl. 117, 167, 198, 322, 353). De Maatschappij van Nederl. Letterkunde te

Leyden en de *Bibliotheca Thysiana* aldaar bezitten de volgende uit het Italiaansch verduitschte werken; mogelijk vindt men er nog andere op de Academische Bibliotheek, alwaar evenwel het onderzoek om vele redenen ondoenlijk is.

A. DE ULLAO, *die Historie ende het Leven van den Roomschen Keyzer KAERLE de Vyfde enz., eerst in Ital. sprake beschreven, nu nieuwelyck in Nederl. Duytsche Spr. overgheset*. Thantwerpen. Wed. en Erfg. van J. STELSIUS. 1570. in-fol.

't Hof van den Paus, d. i. Een Register van alle Collegien ende Vergaderinghen des Roomschen Levens; wt den Italiaenschen ghetrouwelyck in 't Nederlands overgheset. Gedr. int J. o. H. 1609. In 4°.

Grontregulen der Bow-Const, ofte de Uytneementheynt van de vyf orders der Architectura, van VINCENT SCAMOZZI. *Uyt het Italiaens overgeseten, met curieuse koper platen verciert*.

Amst. apud CORNELIUM DANCKERUM. 1640 in fol. Gedrukt by NICOLAAS VAN RAVESTEYN, met portret van SCAMOZZI, en opdragt aan de Staten Generaal. (*Bibliotheca Thysiana*.)

Tragedische ofte Klaechlycke Historien, eerst beschreven in Italiaens, ende nu uyt de francoysche in de Nederlantsche tale overgeset, door ISAAC DE BERT en anderen. Utrecht, s. DE VRIES, 1650. IX d. in-8°.

Afbeelding van 't oude Romen enz. met 128 kopere platen enz. en nu nieuw uit het Italiaansch vertaalt. Amst. JAC. VAN MEURS: 1661. in-24°.

Sententie en executie gewezen en gedaen oversyne Exc. FR. J. BORRI (Milanees) door de H. Inquisitie tot Romen vert. Alles uit de orig. Ital. taal getrouwelyck vertaelt. 's Gravenh. H. DE SWAEF, 1662. in 4°.

Het Neefschap te Romen, of de Neven der Roomse Pauzen, in de Kerkel. en Wereldl. Regeering gedrongen, van SIXTUS IV af, tot de dood van ALEXANDER VII enz. Vert. (uit het Italiaansch door H. ROELOFSZ.) en verciert met *Kopere Prenten*. Amst. 1678. II d. in-12°.

[?] *Staat van de R. Cath. religie door de geheele wereld, geschr. door U. CERRI, en uit een echt Ital. HS. vertaald door R. STEELE, uit het Eng. vertaald door A. G. L. R. G. Amst. 1715. in-8°. (Bibliotheca Thysiana.)*

Het Leven van OLIVIER CROMWEL enz. door GREG. LETI, in 't Italiaans beschreven. De 3de Druk, op nieuws oversien en met nieuwe platen verbeterd. Leyden. s. VAN DEYSTER, 1719. in-8°.

J. MONCHY, *Sak der Konsten, uyt het Italiaens, Francoys en Duyts vergadert, met veel schoone Remedien en Medecynen die geprobeert zyn*. Amsterdam voor NEELTJE en TRIJNTJE. (Omstreeks 1734) Aangehaald in het NAVORSCHER'S BIJBLAD, bl. iv.

[?] ALB. DE SPINETTO, *Apothecario di Venezia, Politische Schnupf-Tobacs-dose, vor die Wächserne Nase der Justitz, in sich fassend juristische*

„Tegenw. Staat der Nederl.”. — Wapen van Drenthe. — Elkander aanzien de borstbeelden.

Streit-Fragen in Handel und Wandel von denen Kauf- und Mieth- oder Pacht- auch andern Contracten, mit Satyrischer Feder entworfen, und aus dem Italiänischen ins Teutsche übersetzt. Francf. und Leipz. 1739. in-8°.

Il Consolato del Mare, het Consulaat van de Zee, waarin begrepen zyn de Keuren en Ordonnantien by de Ouden gemaakt, aangaande alderly gevallen des Koophandels en Zeevaart. Nieuwlyks vgt het Italiaensch in het Ned. vertaald en na het origineel Catalaansch verbeterd, door A. WESERVEEN. Leyden 1704. .. ELSEVIER.

• *Tegenwoordige Staat der Nederlanden*” (Nav. I.; bl. 314; II.; bl. 142, 168, 198, 227, 323). De onzekerheid aangaande den schrijver van den *Tegenw. Staat van Overijssel* is opgeheven in den *Overijss. Almanak van Oudh. en Letteren*, Jaarg. 1852, bl. 257—63, waar Mr. GERHARD DUMBAR, kleinzoon van zijn naamgenoot, den schrijver van *Kerkelyk en Wereldlyk Deventer*, als zoodanig wordt aangewezen.

J. M.

Het Wapen van Drenthe (Nav. I.; bl. 315; II.; bl. 146, 147). •• Het wapen van Drenthe bestaat hoofdzakelyk uit de vertoninge van de Heylige Moedermaagt MARIJA zittende op een leuning stoel, met het Kindeken JESUS op haaren schoot, hebbende boven haer hoofd een Koniglyke Krone, die, aan beide zyden met *Koorn-aijren* verciert, de cieraaden des wapens syn. De Moedermaegt heeft an hare regterzyde een vrouwe, houdende in de regterhand een *Olijfstak* en in de slinkerhand een *Boek*, twelke verbeelt de *Vrede* en de *Religie*, — en ter slinkerzijde een Vrouwe, houdende in de regterhand een *Stok* met een *Hoed* daer boven op, en in de slinkerhand eene *Weegschael*, verbeeldende de vryheid des Volks en de gerechtigheit der Regenten. Beide Vrouwen rusten op een *dun Eijken Tukje*, zynde eene verbeelding, dat het Lant met veel Eijkenhout gese-gent is.

MARIJA is, met haren stoel, gevestigd op een *Bijenkorf*, endese op *Eijken Takken*, an welken *Hasen* en *Entvogels* hangen; staende daerby een *Paardt*, 't welke ziet na 't westen, en *Veulens*, die daer zien na het oosten.

Die nu tot MARIJA wil naderen, gaet op een *Trap* van *Turf*, — ten blyke dat hier van het Lantschap vol is, — en moet door den *Bijenkorf* krupen, eer hy tot haer koomt. En dat hier *Paarden*, *Veulens* staan, *Hasen*, *Eyntvogels* en *Bijen* hangen, verbeelt, dat het Lantschap, of elk der inwoonders, dit alles an haer Heer en Meester of Vrouwe MARIJA offeren, om de *Religie*, de *Vrede* ende *Vryheyt* te behouden en *Regt* te verkrygen.” —

Aldus gecommuniceerd door den Heer CAMERBAAD CLOPPENBURCH te *Nyenhuys*, dewelke dese uytlegging, door de hand van syn Vader

geschreven, gevonden had in het Drentsche Landregt”. (Drent. Volksalm. A°. 1838).

J. M.

Elkander aanzien de borstbeelden op Munten (Nav. I.; bl. 316; II.; bl. 174, 228). In AD-DISON'S *Dialogues upon the Usefulness of Ancient Medals, especially in relation to the Latin and Greek Poets*, het derde deel uitmakende van zijne *Miscellaneous Works in Verse and Prose*, London 1765, vindt men op bl. 213 eene afbeelding van eene medaille, waarop twee elkander aanzien de borstbeelden. Het mannelijke beeld draagt eene ster, het vrouwelijke eene halve maan aan het voorhoofd. De namen der voorgestelde personen zijn blijkens het randschrift NERO en OCTAVIA.

NERO. CLAV. CAESAR IMP. ET OCTAVIA AVGVST. F. S.

Kaarslicht bij Veilingen (Nav. I.; bl. 322; II.; bl. 203, 229, 251, 261, 323). J. H. DE ST. vraagt of de wijze van verkoopen •by de brandende keerse” waarvan REYGERBERGH I.; bl. 204, wegens een verkoop te Vlissingen in 1580 melding maakt, alleen eigen was aan Zeeland, of ook elders in zwang?

Indien de Heer J. H. DE ST. bekend geweest ware met de *Statuten of s' Lands Ordonnantie van Friesland*, hij zou hebben gevonden, dat deze wijze van handelen aldaar Boek I, Titel XIII, en Boek III, Tit. XXVIII voorgeschreven was bij de verkoop of verwisseling van onroerende goederen, behoorende aan kerken, beneficiën, gasthuizen, huis-armen, en aan alle onder voogdij staande personen en minderjarigen, zoo mede bij den executorialen verkoop van alle „onroerlyke” goederen.

Deze verkoop werd 3 Zondagen achter elkander over de kerk, en op 3 rechte dagen over het Gerechte geproclameerd en daarna een zitdag gepraefigeerd ter zekere ure en plaatse ten einde de goederen openbaar bij de brandende keerse uit te roepen en te laten den-genen die met het uitgaan van de keerse de laatste verhooger zou wezen, en blijven. Hierna wierden de stukken bij den Hove overgebragt, de verkoop nog eens over de kerk en het Gerecht geproclameerd, en een tweede zitdag voor het Hof gehouden, waar ieder het bij de brandende keerse hoogst gedane bod kon verhoogen, „vóór 't aftrekken des zegels uit den wasse, van het Decreet, welke het Hof daarop passeeren zal”, „doch zal hy die kooper by de brandende keerse gebleven zal zyn, den zesden penning hebben van de verhooging die ten tyde van het lichten der zegels uit den wasse geschieden zal”.

Bij den zitdag bij de brandende keerse wierd dus noch eigenlyk strijk- noch verhoog-geld gegeven, en het scheen derhalve geheel het oogmerk des wetgevers te zyn om deze verkooping en zoo min kostbaar mogelijk te

Kaarslicht bij Veilingen. — Ds. Claassen. — De weg van Kralingen. — Chr. Meese. — De Nachtmerrrie.

maken. De bidders werden toch aangevuurd om te trachten koopers bij de brandende kaarse te worden, in de hoop van naderhand het te vallen verhooggeld te zullen genieten, en hoe hooger alsdan de prijs liep, hoe meer verhooggeld er behoeftde uitbetaald te worden en dus hoe minder er van het verkochte afging.

Hoe vreemd nu de zaak schijnen moge, zij had waarlijk hare goede zijde, en bestond, zoo niet van veel vroegeren tijd, althans van 1542 af, en duurde tot het laatst der vorige eeuw.

J. v. L. Jz.

Ds. Johannes Claassen, eigenlijk Claessen (Nav. II.; bl. 324 en Bijblad bl. viii). Aangezien mijn vader reeds in 1812 is overleden, en er dus veertig jaren verlopen zijn, dat ik dit geval het laatst heb hooren verhalen, kan ik mij zeer wel in den naam van den door mijnen grootvader bevestigden Predikant vergist hebben — maar dat hij, wiens sterk geheugen elk der aanwezigen tot verwondering strekte, de Predikant JOHANNES CLAESSEN was, weet ik zeer goed door de anecdotes, welke daarbij tevens omtrent dien Leeraar, die een houten been moet gehad hebben, door mijnen vader verteld werden. Hij noemde hem altijd *Predikant aan de Kaag*. Betrekkelijk dit laatste punt hoop ik evenwel spoedig in de gelegenheid te zijn, uit 's mans familiepapieren, nadere inlichtingen te geven.

A. J. VAN DER AA.

Spreekwijzen. Zoo oud als de weg van Kralingen (Nav. I.; bl. 346; II.; bl. 210, 261, 354). »Zoo oud als de weg naar (van) Rome», hoort men dikmaals in denzelfden zin gebruiken.

J. v. L. Jz.

Christianus Meese (Nav. I.; bl. 346; III.; bl. 7); *Christiaan Meese* (III.; bl. 7); *David Meese*. V. D. N. schijnt in dwaling te verkeeren, waar hij gist, dat C. MEEUSE een afstammeling zou zijn van den Regtsgeleerde CHRISTIANUS MEESE. Eerstgenoemde toch, CHRISTIAAN MEEUSE geheeten, geboren te Vere den 16den Februarij 1764, had tot zijn 37ste levensjaar in verschillende betrekkingen ter zee gevaren, en laatst het beroep van visscher uitgeoefend. Door eigen bekwaaming en de nadere opleiding van den Heer JACOB RENIER, Rector en Predikant te Vlissingen, en van HERMANUS JOHANNES KROM, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelijke Geschiedenis aan het toenmalige Athenaeum te Middelburg, had hij het zoo ver gebracht, dat hij met lof geëxamineerd werd. Hij werd daarop in 1803 als Predikant aan den *Hoek in Zeeuwsch Vlaanderen* beroepen, waar hij den 1sten September 1838 overleed.

Behalve het door V. D. N. genoemde: *Godsdienstig Handboek voor Zeelieden van onder-*

scheidens standen, Middelb. 1822. II stukken, gr. 8°. en de *Bijlagen* tot dat werk, Middelb. 1826, heeft men nog van zijne hand: *Proeve van eens Christens reize naar de eeuwigheid, uitgegeven door J. RENIER*, Dord. 1810, en misschien nog andere werkjes.

Wie echter CHRISTIANUS MEESE geweest is, weet ik niet op te sporen, misschien was hij wel de grootvader van den kruidkundige DAVID MEESE, geboren te Leeuwarden, den 25sten December 1723, overleden den 23sten Augustus 1770 als Hortulanus aan de Akademie te Franeker, die schrijver was van: *De XIX Classe van de Genera Plantarum van den Heer C. LINNEUS, opgehelderd en vermeerderd*, Leeuw. 1761, met pl. 8°. en *Eerste beginselen der Planten, in het Latijn en Nederduitsch*, Leeuw. 1763, met pl., 4°.

A. J. VAN DER AA.

Nederlandsche Volksoverleveringen (Bijblad bl. ix, x, xi); *De Paardenkop als voorbehoedmiddel tegen de Nachtmerrrie*; (vgl. Nav. I.; bl. 9; II.; bl. 291). Kan tot de volksoverleveringen of liever bijgeloovigheden ook niet gebragt worden het plaatsen van een' ontvleeschten paardenkop op het huisdak, tot afwering der nachtmerrrie? Vroeger zag ik hem nog dikwijls op de boeren stroodaken in Overijssel en Gelderland. Welligt is hij er nog zichtbaar.

P. J. v. M.

Museum van Alexandrië (Nav. I.; bl. 379; II.; bl. 293). Gelijk de Heer O. W. BRUINVIS te regt opmerkt, was het Museum van Alexandrië eene verblijfplaats van geleerden en niet eene verzameling van kunstvoorwerpen of anderzins, gelijk men volgens de heden-daagsche betoekenis van het woord zoude kunnen vermoeden. Teneinde in het Grieksch het verblijf van iemand aan te duiden, plaatste men meestal achter zijnen titel den uitgang *ειον*, na de uitstooting van eene of meer eindletters; dus maakt *ἐπισκοπος*, bisschop, *ἐπισκοπεϊον*, bisschoppelijk paleis; *βασιλεύς* koning, *βασιλειον* (of liever *βασιλεια*) koninklijk paleis enz.; dus *Μούσα*, Muse, *Μουσείον*, Museum, eene plaats waar de Musen haar verblijf houden /. aan haar geheiligd. — Men leest somtijds wel *Musaeum*, hetgeen niet juist is, daar de tweeklank *ai*, verlatijnscht, in *ae* verandert, *ei* daarentegen in *e*; cf. DE GAAY FORTMAN, *Leerboek der Grieksche Taal*, 2de druk, p. 3. — Zie voorts de Latijnsche vertaling van *Μουσείον* bij SUIDAS, *Lexicon* ed. PORTUS in voce. Het Alexandrijnsche werd waarschijnlijk onder PTOLEMAEUS I, den zoon van LAGUSOTER bijgenaamd, begonnen, en onder diens zoon PTOLEMAEUS II PHILADELPHUS voltooid. Dit gevoelen schijnt ook MORÉRI(?) te volgen, daar er in zijn Woordenboek twee artikelen voorkomen; in het eerste, *Musée* geti-

teld, wordt vermeld, dat PTOLEMAEUS I het gesticht heeft, in het tweede echter, *Musæa*, *Musia* of *Musiva*, lezen wij, dat waarschijnlijk PTOLEMAEUS II PHILADELPHUS de grondslagen er van zoude hebben gelegd, waarop (in de Amsterdamsche uitgave van 1740), onder beide eene noot staat, aldus luidende: « Il y a tant de rapport entre le dernier Musée de cet article et celui du précédent, que ce ne peut être que le même. La seule différence, qui s'y trouve, consiste, en ce que dans celui-ci on attribue la fondation à PTOLEMÉE PHILADELPHÉ, et que dans l'autre c'est à PTOLEMÉE SOTER, son père. La vérité (!) est que ce Musée reçut sa première forme de PTOLEMÉE SOTER, et que le fils acheva ce que le père avait commencé ». — De grondlegger dan, PTOLEMAEUS, moet geen ongeletterd mensch geweest zijn; men verhaalt, dat hij eene geschiedenis van het leven van ALEXANDER geschreven heeft. ARRIANUS toch zegt, in de voorrede van zijne *Expedition Alexandri*: Πτολεμαῖος ὁ Λάγος, καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου, ὅσα μὲν ταῦτα ἄμφω περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου ξυνέγραψαν. Cf. PLUTARCHUM in *vita Alex.*

STRABO geeft ons van dit Museum de volgende beschrijving, Libro XVII., Tom. III., p. 426. edit. TAUCHNITZ:

τῶν δὲ βασιλείων μέρος ἐστὶ καὶ τὸ Μουσεῖον, ἔχον περίπατον καὶ ἐξέδραν, καὶ οἶκον μέγαν, ἐν τῷ συσσίτιον τῶν μετεχόντων τοῦ Μουσείου φιλολόγων ἀνδρῶν. Ἔστι δὲ τῇ συνόδῳ ταύτῃ καὶ χρήματα κοινὰ, καὶ ἱερεὺς ὁ ἐπὶ τῷ Μουσείῳ τεταγμένος, τότε μὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων, νῦν δ' ὑπὸ Καίσαρος. Het Museum, dat gelegen was in de wijk *Bruchion*, had eene uitnemende daaraan toegevoegde bibliotheek; toen evenwel de ruimte niet toereikend begon te worden, werd er in het Serapeum eene tweede boekerij aangelegd; deze twee worden vermeld 700,000 oorspronkelijke handschriften te hebben bevat. POLAK verhaalt dat de eerste voorzitter (de *Encyclopédie* vertaalt ἱερεὺς woordelijk), was DEMETRIUS PHALEAEUS, die tevens den aankoop der boeken bestuurde, terwijl ZENODOTUS van Ephesus de eerste bibliothecaris was (IIde deel, 1ste stuk, bl. 196). RIEDEL evenwel, die van gevoelen is, dat PTOLEMAEUS de eigenlijke stichter was, beweert dat DEMETRIUS aan de inrigting der groote bibliotheek geen deel heeft gehad; om redenen, die in de geschiedenis vermeld staan. Van het Museum zelve weten wij niet veel, en gelijk meergemelde Dr. RIEDEL zegt, is het niet uitgemaakt, of de geleerden er huisvesting hadden, wel, dat zij eenen vasten maaltijd hielden. Het blijkt uit opschriften, dat de leden achter hunnen naam ἐκ Μουσείου zetteden, even als voorheen bij ons: lid van het Koninkl. Nederl. Instituut.

Gedurende de heerschappij der Romeinen bleef het Museum bestaan; de Keizers be-

noemden den ἱερεὺς: terwijl CLAUDIUS nog een ander te Alexandria stichtte, dat hij naar zijnen naam noemde. Na den opstand van Egypte's vroegere hoofdstad, ten tijde van AURELIANUS, werd de wijk *Bruchion* veroverd en het Museum verwoest; de tempel van SERAPIS werd nu de verblijfplaats van geleerdheid; tot dat THEOPHILUS, een patriarch van Alexandrië, in zijnen te grooten ijver het Museum van den tempel deed afbreken, zoodat van alles niets meer overbleef dan een gedeelte der bibliotheek, dat, gelijk algemeen bekend is, indien men ten minste geloof hechten kan aan het gewone verhaal, zoo jammerlijk is vernietigd. (Men leze hierover GIBBON's *Decline and Fall of the Roman Empire*.)

Hoewel de werken van de Alexandrijnsche geleerden in zekere opzichten niet te vergelijken zijn met die der oude Grieken, zoo hebben zij toch groote verdiensten. De eeuw van genie was wel is waar voorbij, maar die van geleerdheid was grootendeels in de plaats gekomen. En hoewel deze somtijds tot al te groote diepzinnigheid verviel, waarvan wij een voorbeeld in LYCOPHRON vinden, zoo was toch zij het, die ons de scholiën leverde, van vele van welke wij echter slechts verminkte uittreksels hebben, waardoor zoo menigvuldige plaatsen in de Grieksche schrijvers werden opgehelderd; en juist is de aanmerking, die ik ergens, waar is mij ontgaan, gelezen heb: dat wij, zonder de Alexandrijnsche geleerden, HOMERUS en SOPHOCLES welligt niet zouden kennen. C. A. C.

Spreekwijzen. Een blaauwe scheen (Nav. I.; bl. 379; II.; bl. 296, 297, 329, 358). 't Moet, dunkt mij, niet vergeten zijn, dat onze geestige HUYGENS reeds hiervan zong. In de op bl. 363 der *Korenbloemen* (uitgave van 1672) 6de Boeck, voorkomende gispingen der, in zijnen tijd, in de eerste kringen reeds bestaande zucht om het Nederduitsch met Fransche woorden te mismaken, laat hij zich dus hooren:

(minnen;
„Wy schaemen ons Moerstaël, als 't gelden sal met
Verlieft wordt amoureux, en van gevallen sinnen,
Niet min als, sens ravis, bekoorlickhe'en, attrails,
Gewonnen gunst, faveur, en nimmermeer, jamais,
Bruyn'oogen, beaux esclairs, beaux soleils, en beaux
astres,
Misnoegen, desespoir, blauw scheenen-zeer, desastres,
Als of het vryspel selfs niet kaps genoegh en waer;
Wy doen der bellen toe, en haelen, 'k weet niet waer,
Waer mé de sottigheid ter degen uyt magh klincken.”
J. C. D. R.

Casparus van den Ende (II.; bl. 2, 305—307, 330). Ik neem de vrijheid naar aanleiding der geplaatste antwoorden 't volgende te vragen: Was v. d. ENDE in 't jaar 1614 (gelijk de meeste antwoorden opgeven) of in 1615 (gelijk de Heer. ELSEVIER zegt) te Amsterdam geboren? — Reeds in 1639 was hij te Rotter-

dam gevestigd en den 26sten Maart diens jaars gehuwd met SARA BATENS, enz. Zou de Heer ..ELSEVIER ons ook kunnen berigten, in welke straat v. d. ENDE te Rotterdam woonachtig was en of hij toen (1639) al het onderwijzersambt uitoefende? — Eindelijk zagen wij nog gaarne den tijd van v. d. ENDE's overlijden gemeld. L.

Het St. Jans vuur (Nav. II.; bl. 2,307,308). DIGO kan vinden wat hij wenscht bij J. REISKE: *Untersuchung des bei den alten Deutschen gebräuchlichen heidnischen Nordfyr, ingeleichen des Oster- und Johannisfeuers*. Frkf. 1696, en bij J. C. ZEUMER, *Diss. de Igne Johanneo*, Jena 1699. TUSCO.

Aanvulling der Biogr. Schets van Ev. Gezangdichters (Nav. II.; bl. 3, 309, 333); *Geboorteplaats van A. Rutgers*. IN DEN NAVORSCHER II.; bl. 309, wordt (even als in VAN DER AA's *Nieuw Woordenboek van Nederlandsche Dichters*) Goes als de geboorteplaats van A. RUTGERS opgegeven en Aalsmeer als zoodanig verworpen. — Achter zijne leerrede echter: *Het tweede eeuwgetyde van Amersfoorts hervorming*, 1779 eene „Naamlyst der leeraaren, die sedert de Hervorming de Kerk van Amersfoort bediend hebben” opgevend, noemt hij zichzelf daar ten slotte: ABRAHAM RUTGERS, PAUL. Fil. Aalsmerá Batavus. Waarom zou hij zich hier Aalsmerá Batavus noemen, indien hij niette Aalsmeer geboren ware? J. J. v. G.

Nestels der Kavallerie (II.; bl. 3, 334). VAN HEURN zegt, dat uit een oud geschrift blijkt, hoe 't Altaar van den H. BARTHOLOMAEUS, in den omgang van het groote koor der St. Janskerk te 's Hertogenbosch, door het gild der nestelmakers was opgericht. Van dit altaar wordt reeds gewag gemaakt in het testament van BARTHOLOMAEUS VAN DIJK, geteekend den 15den October 1367. A. J. COPPENS, *Beschryv. v. h. Bisdom's Bosch*, II.; bl. 60. v. d. L.

[Het is noodzakelijk dat onze Navorschers eene vraag herlezen eer zij daarop antwoorden. Men verlangt hier de bevestiging of onkenning van den voorgegeven oorsprong der nestels bij de Kavallerie en heeft nimmer aan het bestaan der nestelmakers vóór ALVA getwijfeld.]

Overleveringen omtrent Abraham (II.; bl. 22, 341). De overlevering, dat ABRAHAM in zijne jeugd de afgodsbeelden bij zijnen vader zou hebben stuk geslagen, en, door wijze parabelen, bij die gelegenheid TERAH van het dwaze der beeldendienst overtuigd; dat hij door NIMROD in een' gloeienden oven geworpen zou zijn en wonderdadig bewaard; vindt men uitvoerig behandeld in mijnen *Bybel voor de Israëlitische Jeugd*, IIIde stuk, bl. 12—16, 12°. (en bl. 8—11, 8°.). Men leest ze in de Chaldeeusche paraphrase van JONATHAN op Ge-

nesis XI, in den *Talmud*, in *Midras Rabbah*, en meer uitvoerig in *Sepher Hajasar* (zie WOLFUS *Bibl. Hebr.* II.; bl. 1310, N°. 261). Zij die Hebreeuwisch noch Chaldeeusch kennen, kunnen ze opslaan in D'HERBELOT, *Bibliothèque Orientale*, alsmede bij CALMET, *Woordenb. v. d. Bijbel*, ad vocem *Abraham*. Ook in den *Koran* wordt deze overlevering breedvoerig beschreven. Ook de tekstwoorden der *Vulgata* melden uitdrukkelijk (2 *Ezra* IX. 7) dat ABRAHAM verlost werd uit het vuur der Chaldeen.

Dat ABRAHAM de *Kabbala* zoude hebben uitgedacht is de meening van hen die gelooven dat die Aartsvader het bekende oude Kabbalistische werk *Hajezira* geschreven zoude hebben (zie weder WOLFUS, I.; bl. 24, N°. 43). Men weet echter thans vrij algemeen, dat dit zoo niet is, niettegenstaande de naam van dien Patriarch op den titel des werks prijkt (*Mantua* 1562). De schrijver heeft nogtans vóór het samenstellen van den *Talmud* geleefd. (Zie DE ROSSI, *Dizzin.*, ad vocem *Jezira*).

Eindelijk, dat ABRAHAM den tempel te Mekagesticht zoude hebben. Deze traditie wordt, gelijk zich laat denken, niet bij de Israëlitische maar bij de Arabische schrijvers aangetroffen (*Koran* Sur. *Abraham*). — Men weet dat ABRAHAM's geloof bij voorkeur in den *Koran* gepredikt wordt, en dat deze Patriarch het toonbeeld was, waarnaar zich MOHAMED regelde. „ABRAHAM”, zegt hij, „was Jood noch Christen; maar hij geloofde de eenheid Gods en was hem geheel toegedaan, hij was een Moslem” (II. 134). S. J. MULDER.

Overzetting in Latijnsche versmaat van „Quand un cordier cordant” (Nav. II.; bl. 90, 91). „Wie handhaaft den roem van 't Latijn?”

Cum torquet tortor torquendo tortile filum,
Intorquet fila, ut torqueat, ille tria;
Si tamen e filis se forte retorquet unum,
Contortus funis solvitur, itque retro.

X.

Restio, cum torquens restem sibi torquet, in unum
Torqueat ut restem, intorquet tria fila; retortum
De tortis filis si quid sit forte, resolvit
Se simul, et restant resti quae fila retorquet.

Y.

Contorquens tortor torquendo tortum ubi torquet,
Tortum ad torquendam ternas torques sibi torquet;
Tortorum verum si torquis se ulla retorquet,
Illa retorquetur torquis quae torta retorquet. Z.
[Wie handhaaft nu den roem van 't Neêrduitsch?]

Het wapen der Buonaparte's. Op den omslag van N°. IV voor 1852 zie ik, dat in de brievenbus eene vraag ligt naar het eigenlijke wapen der BUONAPARTES. De aanvrager ontbiede bij J. F. SCHLEIJER, Boekhandelaar te Amsterdam, een in 1845 uitgegeven werkje van weinig omvang, getiteld: *De familiën Buonaparte en Leuchtenberg*, en hij zal het antwoord vinden. C. & A.

Het wapen der Buonapartes. — „Ben-je zestig?” — H. H. H. — 't Hazepatersveld. — Opschriften van Kerkklokken.

Het wapen der Buonaparte's. Er wordt op den omslag van N°. IV gevraagd naar het eigenlijke wapen der BUONAPARTE'S. — Men kan ten dien opzichte inlichting vinden in het

Nouveau Manuel du Blason ou Code Héraldique, Archéologique et Historique, par J. F. JULES PAUTET, Paris 1843, pag. 133 en vv., waar men het wapen vindt opgegeven als:

Parti d'azur, chargé de six étoiles d'or a six pointes, deux, deux et deux; et de gueules, au lion d'or léopardé; au chef d'or chargé d'un aigle naissant (éployé) de sable. φ^2 — φ .

Spreekwijzen. „Ben-je Zestig?” (Nav. II.; bl. 158). Ten tijde van FILIPPUS van Macedonië bevond zich te Athene een vrolijk gezelschap van zestig personen, bestaande uit snaken, die allerhande kluchten bedachten en uitvoerden. Zij hielden hun vergaderingen in den tempel van HERCULES, en ontvingen van FILIPPUS een talent ten geschenke, waarvoor zij hem al hunne kluchten en boertieren geschreven zouden bezorgen.

Het getal van zestig personen deed het gezelschap ook den naam geven van de *zestigers* en ieder van hen werd dus ook *zestig* geheeten, even als men voormaals de leden van den Leydschen Raad, mede wegens het aantal personen, waaruit deze bestond, *veertigers* noemde, en geen dwaze vraag deed, wanneer men iemand te Leyden vroeg, of hij *veertig* was.

Evenzoo ontstond nu te Athene ook het spreekwoord, wanneer de een of ander iets zeide, waarover men moest lagchen: „dat heeft deze of die *zestiger* gezegd”, of wanneer er eene klucht bedreven was: „dat hebben de *zestigers* gedaan”.

Van daar nu ook nog onder ons de vraag: „ben-je zestig?” als iemand een dwaas voorneemen te kennen geeft, waarover men zich verwondert, of iets kluchtigs en boertende verhaalt, waarin men de spotternij meent te ontdekken.

G. BRENDER à BRANDIS, *Proeven van Geschied- en Letterkundige Oeffeningen*, bl. 884.

J. J. WOLFS.

[Hetzelfde heeft ons ook P. E. VAN DER ZEE berigt, maar zonder aanhaling van zijne bron, iets wat in DE NAVORSCHER niet mag vergeten worden.]

„Ben-je Zestig?”; *De Mijdscedul te Delft.* Het zij mij vergund op te merken: dat, hoezeer de afleiding van deze spreekwijze wel denkbaar van het aangevoerde Romeinsche gebruik afkomstig mag gerekend worden, de bijzonderheid aangaande het ontzeggen van verdere regeringsbekwaamheid in de stad Delft niet geheel juist is. Daarmede bedoelt XXVI zekerlijk de vroeger aldaar gebruikelijke, zoogenaamde plaatsing op de *Mijdscedul* van Regenten die niet *zestig* maar *zeventig* jaren bereikt hadden, ten einde de zoodanigen bij keuzen of benoemingen te vermijden. W. D. V.

BIJBL. 1853.

H. H. H. (Nav. II.; bl. 153). Zou het aldaar door L. S. P. vermeld wel stellig waar zijn? In mijne jeugd werd mij dit ook wel eens verhaald en er bijgevoegd, dat die drie letters, waarvan de beduidenis in de O. Indiën genoeg bekend was, geschreven werden op den omslag van den zoogenaamden aanbevelingsbrief, en dat men ze aan den banneling naar de Indiën verklaarde met *Help Hem Haast*.

Schuilt onder dit een en ander eenige waarheid? of zoude het niet veeleer gehouden moeten worden voor een volksvertelseltje?

P. J. v. M.

[φ^2 — φ . gaf ons ook de verklaring door *Help Hem Haastig*.]

't Hazepatersveld bij Haarlem (Nav. II.; bl. 273). De t. a. p. opgegeven aanleiding tot den naam van deze weide komt mij veel fabelachtiger voor, dan hetgeen nu op het hek van dit stuk land te lezen staat: *Het Haasje Patersveld*, waardoor aangeduid wordt, dat dit veld benoemd is naar de eerste eigenares, HAASJE PATER, welke geslachtsnaam evenmin onbekend is, als de voornaam. Men denke aan HAASJE CLAASDOCHTER, stichteres van het Burgerweeshuis te Amsterdam. E. A. P.

Opschriften van Kerkklokken (Nav. II.; bl. 281) te Zierikzee. De grootste der vijf klokken, welke in den toren der Oude- of St. Lievens-Monsterkerk te Zierikzee hingen, droeg tot opschrift:

LAUDO DEUM VERUM. VOCO PLEBEM. CONGREGO CLERUM. DEFUNCTOS FLORO. FUGO PESTEM. FESTA DECORO. ET EGO VOCOR LEVINUS — A: D: MCCCXXI.

dat is:

Ik loof den waren God. roep het volk te zamen. vergader de geestelijkheid. betreur de dooden. verdrijf de pest. geef luister aan de feesten. en mijn naam is Levinus—in het jaar onzes Heeren 1411.

Vier dezer klokken, waaronder bovengenoemde, zijn — indien ik mij niet bedrieg — verkocht, en de overgeblevene, zoo die ook al niet weg is, wordt nimmer gebruikt.

φ^2 — φ .

Opschriften van Kerkklokken—op Earl Colne's toren. De „NOTES AND QUERIES”, Vol VI, p. 554, vermelden het volgende bij monde van C. K. P. te Newport in Essex:

„Kortelings eenige oude familiepapieren naziende te Colne Priory, Essex, vond ik het volgende memorandum, gejaarteekend 1695:

„Spreek op den derden klok in Earls Colne toren:

IN MULTIS ANNIS RESONET CAMPANA JOHANNIS.

Op den vierden klok:

SUM ROSA PULSATA MUNDA MARIA VOCATA.”

Men verlangt eene vertaling van het laatste opschrift.”

SCIOIUS.

Uitroeping van Willem III tot Stadhouder (Nav. II.; bl. 22, 361). Tot bijlichting dezer zaak deel ik mede eenige uittreksels meê uit de *Notulen* der stad *Veere*:

» 16 Junij 1672.

Is gelezen eene miss. van de H. H. Staten van Z. synde verselt met eene resol: van welgem: HH. St. genomen, rakende het doen van hartgrondige gebeden — item een verbod tot het houden van Kermissen of Jaarmarkten.”

» 21 Junij.

Burg. THIJSEN bekend gemaakt hebbende dat aansyn huys door het gemeen was gepleegt hostiliteit, de glazen ingeslagen en gedreygt te raseeren en omverre te halen op pretext dat een verrader zoude wesen — dat zy wel waren gescheiden maar de gerugten liepen dat van nacht wel weder mogten beginnen. — Tot voorkoming van t'welk is goedgevonden dat van deze nacht d'Heer AD. KEMPE zal de wagt houden met syn volle compagnie en sal de commanderende officier over t'guarnisoen worden aangesezt dat alle de officieren en soldaten alhier synde, zullen wagt houden en op morgen de Warwyksche en Arnemuidsche poorten geslooten blijven en voor de Zandyksche 2 sentinellen gesteld worden; een borger en een soldaat om t' inkomend graauw t' inkomen te beletten.”

» 26 Junij.

Alzoo de fransche in Staats VI. syn gekomen en tot by *Sluys* syn geavanceerd, sulx by den Heere van den Rade is patent gegeven aan meest alle de soldaten alhier guarnisoen houdende, waardoor eenige posten komen ledig te staan, soo is goedgevonden alle burgers en ingezetenen van wat kwaliteit die ook zouden mogen wesen, gehouden sullen syn, promptelyk de wagt te houden, sonder iemand te excuseeren en sal de commies stapelier laten volgen sooveel kruyt, lqten en kogels als van nooden sullen syn.”

» 30 Junij 1672.

De heer Burgem^r. THIJSEN in consideratie gelegd hebbende of t'niet dienstig zoude zyn, dat gelyk in andere steeden van deze provincie — Een oranje vlaggezou worden uitgestoken van den stadhuisthoorn dezer steede, hetwelk met eenparige stemmen is geagreëerd.”

» 8 Julij.

HH. gedep. ter dagvaert rapp: specialyk hoe dat de HH. van *Tholen* hebben laten inleveren zeker geschrift behelsende haar advijs rakende het stadh. Capit. adm. gen. schap waarmede haar E. A. zyne Hoogh. meede aanstellen tot dezelfde ambten — mits aan haar reserveerende hare vryheden, privilegien en voorregten tot het vermaken van hunne Magistraat enz., welke resol: ter verg: is verworpen als strydig tegen den luyster van den Stadh. en tegen de intentie van de andere leden die hun misnoegen daarover hebben getornt.”

» Verder is in de maand Julij meest alle dag Wet en Raadt gehouden zoo over de stads fortificatien als over de dangeareuse tydingen zoo van binnen als buiten s'lands.” De twisten een paar maanden later te V. ontstaan, schijnen ernstiger geweest te zijn dan men wel eens gemeld vindt, immers den 10 October schreven de Staten v. Z. aan den Stadh. (Zie *Not. der St. v. Z.*):

» Dat de disordre die binnen V. ontstaan is door hen te meer word geapprehendeerd, omdat die soo hooge loopt, dat niet alleen de Ballieu en andere leden van de regeering seer qualyk en smadelyk syn en noch worden bejegend, maar dat ook eenige huysen syn geinvadeerd en geplonderd, daarvan selfs ons magasyn niet vry is geweest, als synde met geweld opengebroken en s'lands wapenen daaruit gehaald — jae, het kanon van de wallen op de marckt gebragt. — Daer syn binnen onze provincie al vry vele disordres geweest, maer nergens heeft het ten respecte van het plonderen der huysen en verdere omstandigheden soo hoogh geloopt als binnen de stad *Veere* voornoemt.”

¶³—¶.

Albertus de Vulder (Nav. II.; bl. 23, 362). G. A. C. S. zal, naar men mij heeft medegedeeld, de gevraagde inlichtingen omtrent A. DE VULDER kunnen verkrijgen bij den Heer C. J. DE VULDER VAN NOORDEN, Gemeente-ontvanger te *Tholen*, zoo hij zich onder opgave van zijnen naam wil aanmelden. De Heer DE VULDER VAN NOORDEN is, meen ik, o. a. nog in het bezit van de portretten van A. DE VULDER en zijne echtgenoot.

¶³—¶.

Leeghwater als duiker (Nav. II.; bl. 23, 363). Over hem en zijnen vriend PIETER PIETERSZON DE OUDE, die te zamen hunne kunst van onder water gaan verrigteden, leze men: *Een kort Verhaal van eenige merkwuurdigde Geschiedenissen in Holland enz., waarin ook van 't Eyland in Noord-Holland, en wel deszelfs Dorpen enz. Beschreeven door ENGEL ARENDSZ VAN DOORGEEST, Leeraar by de Doopsgezinden in de Ryp., Amst. 1744, in 8°. bl. 73—76*, alwaar dezen onder de vermaarde mannen van de Ryp worden beschreven: PIETER PIETERSZON DE OUDE, als de oprechte Leere met een eenvoudigen en Godsaaligen wandel te samen voegende, binnen Sanerдам in 1651 overleden, omtrent 77 jaren oud, hebbende de Gemeente CHRISTI meer dan vyftig jaren bedient, nalatende wel acht Tractaetjes; die in zyn leven de overwonderlyke konst bezat van onder water te gaan, ³/₄ uur te verblyven, te eeten, te spreken, enz. waarvan hy, benevens LEEGWATER, op den laatsten April 1605 verscheidene proeven buiten den *Haag*, in tegenwoor-

Bijbel van deux aas. — Dat klinkt als katoen. — Deeg. — Zinnebeeldige schilderij uit Holland.

digheid van de Prinzen VAN ORANJE, heeft gedaan;" van het *middel*, waardoor zij zulks verrichteden, wordt echter hier, evenmin als elders, gesproken; het medegedeelde strekke dus alleen tot eene bijdrage ter versterking van de geloofwaardigheid der uitvoering van bedoelde kunst. V. D. N.

Bijbel van deux Aas (Nav. II.; bl. 23, 368). De Heer HERINGA heeft regt, wanneer hij schrijft dat LE LONG, *Boekzaal der Bijbels*, niet opgeeft welke de *laatste* uitgave van deze Bijbelsoort geweest zij, doch in zijn werk, bl. 731, belooft LE LONG alle de drukken, hem er van ter kennisse gekomen, te zullen opgeven, waaraan hij dan ook in het breede voldoet. Dat de kanteekeningen diens beoormden Bijbels later geen de minste aanstoot meer gaven, mag ik veronderstellen op grond van een exemplaar uitgegeven te Delft, 1582, en aldaar gedrukt bij ALBERT HENRICKSZ, 1581, zijnde het de eerste Gereformeerde Bijbel in *klein formaat*. Zie LE LONG, t. a. p. bl. 747. In dit exemplaar zijn door den Wel Eerw. Heer HUGENHOLTZ, laatst Predikant te *IJsselstein*, alle die plaatsen of teksten onderschrapt, welke door hem, gedurende een vijftigjarige dienst, zijn behandeld geworden. V. D. N.

Spreekwijzen. » Dat klinkt als katoen" (Nav. II.; bl. 350); » Geef hem van katoen". Voor eenige jaren wilde een geleetterde in een geleerd gezelschap uit de zegswijze: » *Geef hem van katoen*", afleiden, dat het *schietkatoen* reeds in vorige eeuwen moest bekend zijn geweest, waarover juist dien avond het gesprek liep. *O lepidum caput!* de Literator wist niet, wat hier » *Katoen*" was, en maakte juist daardoor den zonderlingen bluf, dien hij trachtte *staande* te houden. Dwalen is menscheijk, maar dwaze opvattingen, gelijk *dit* bewijs voor het vroeger bestaan van het *schietkatoen*, voor echt te willen doen gelden, was toch wat al te erg.

Ik beproef deze verklaring van: *Geef hem van katoen*. Reeds in VAN MAERLANT'S tijd, dus reeds vóór 1300, was de *Dietsce CATOEN* bekend, zijnde eene vertaling van het bekende zededicht van den ouden *Censor* [? DIONYSIUS?] CATO, dat in de middeleeuwen als zedekundig schoolboek gold.

„CATO screef een boek van seden,
Dien vint men in vele steden,
In dietsc gemaect.?

zoo schreef VAN MAERLANT, vergel. HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, *Horae Belgicae*, I.; 116 en 117. Als schoolboekje vond ik de CATOEN reeds in 1394, door WILLEMKEN, den *Heiden*, te *Arnhem* gebruikt; zie mijn *Archief voor de Gesch. van Opvoeding en Onderwijs*, alwaar uittreksels en proeven van den rijmtrant, IIde St. bl. 57—64. Eene nieuwe

uitgave van den *Dietsce CATOEN* leverde later Dr. JONCKBLOET, Leyden 1845. Zie almede over den CATOEN als zedekundig leerboek, en als schoolboek, mijne vertaling van Dr. GRAMER'S *Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs in de Nederlanden*, Leyden 1846, bl. 305 en 306.

Het veelvuldig gebruik nu van dit zedeboekken verklaart, dunkt mij, den oorsprong van het gezegde: *Geef hem van katoen*; wij achten hier namelijk *Katoen*=CATOEN, d. i. zedelessen van CATO, en verstaan door dat gezegde eenvoudig: lees hem de zedeles eens voor! (zoo als CATO, de *Censor* deed) herinner hem eens aan zijnen pligt!

Heb ik in deze opvatting en verklaring niet gedwaald, dan zie ik niet in, waarom ik dat » *katoen*" in de zegswijze: » *het klinkt als katoen*" anders zou opvatten: voor mij komt de betekenis dan hierop neder: » dat klinkt als eene zedeles! Zoo zeggen wij ook: dat spreekt als een boek, als een Evangelie. Ik lees dus eenvoudig: » *dat klinkt als CATOEN!*" nl. als het gulden boekken van CATO. —

Dat ik daarbij het *schietkatoen* van onzen L. C. laat opvliegen, en het *latoon* (*latonium*) van Prof. VISSCHER houd voor hetgene het is, nl. » *vals ch goud*", dat zal ik hier wel niet behoeven bij te voegen. D. BUDDINGH'.

Deeg (Nav. II.; bl. 362). Bij de door den Heer VAN DALE als Zeeuwsch opgegevene beteekenissen van dit woord kon nog gevoegd zijn, dat zich die alle vereenigen in het algemeene denkbeeld van in zijne soort volledig te wezen. En van daar dan ook dat *deeg* in Schouwen de beteekenis heeft van volwassen. » Die jongen is doalk (dadelijk, weldra) *deeg*", of zoo als het altijd uitgesproken wordt: » *dege*". Het woord heeft, van meisjes gebruikt, ook nog de bepaalde beteekenis van huwbaar: » dat meisje is vroeg *dege*" (*haec puella jam mature menstruat*). V. O.

Zinnebeeldige schilderij uit Holland afkomstig (Nav. III.; bl. 3, 4, 5). Toen ik, bij het licht door uw jongsten brief er op geworpen, het tafereel nog eens in oogenschouw had genomen, vond ik mij in staat om de beschrevene reepen op de drie schilderijen, door mij aangeduid als hangende tegen den muur aan uw regterzij, volkomenlijk te ontceyferen.

Die, welke het naast aan den haard is, draagt de spreuk:

Trouw moet blijcken.

Aan den voet van het kruishout op dat ovale stuk zie ik eenen pellikaan, die voor zijne jongen zich de borst openrijt; en daar schijnt mij nog bovendien een uil bij te staan, doch, wijl de verwer is afgewreven, ben ik er niet zeker van.

De volgende, waarvan ik de meening had

opgevat, dat zij JOHANNES den Dooper moest verbeelden, heeft als opschrift:

Liefd' boven al.

Ik geloof nu dat zij des Heeren opstanding afmaakt, waar Hij Zijne hand als om te zegenen uitstrekt. De Verlosser wordt hier voorgesteld op het oogenblik dat Hij uit een altaarvormig graf oprijst, waaronder zich, oogenschijnlijk in verheven beeldhouwwerk op de tombe, een spartelende sater of daemon als ter neder geslagen vertoont, terwijl men tevens het hoofd eens anderen opmerkt, van de linkerzij omziende.

De laatste schilderij voert de woorden:

In Liefd' getrouwe.

Trinity College, Dublin.

JAMES H. TODD.

Chronogrammen (Nav. I.; bl. 13; II.; bl. 183, 217, 342); *Tijdvers op 't beleg van Leyden*. Onlangs trof ik het volgende tijdvers aan, hetwelk in den voorgevel van het stadhuis te Leyden uitgebeeld staat:

Na s V Varte h Vngers noot,
GhebraCht hadde te doot,
BI naest ses d VIsent MensChen,
ALst Godt den Heer Verdroot,
Gaf hI Vns V Veder broot,
Soo Veel VVI CVnsten VVnsChen.

Het kunstige van dit chronogram is hierin gelegen, dat de letters, die in het opschrift door eene bijzondere kleur zijn aangewezen en hier in cursyve kapitalen gedrukt zijn, te zamen, voor Romeinsche cyferletters gerekend, het jaartal 1574 vormen; en dat het geheele aantal letters van het gedichtje 129 bedraagt, zijnde het cyfer van de dagen der belegering, die van den 26sten Mei tot den 2den October gerekend wordt geduurd te hebben.

E. L.

Adam Westerman's oordeel over den Tabak (vgl. Nav. I.; bl. 15, 27, 139, 262; II.; bl. 6, 62); „*De Tabacks Flyber*”. Eenige jaren geleden kwam mij toevallig de *Beschryving van Stavoren* in handen — en ik was vrij verwonderd daar het navolgende vers over den tabak aan te treffen, dat ik tot heden nergens vond opgeteekend:

De Tabacks Flyber (*).

Ghy dieden pypsoo staegh Taback drinkt/ick u vraegh
Wat voordeel geeft u dat? ick segh sy is een plaegh
Die daer mee smoockt en stinckt, want die heeft dit

gebreck,
Is soo gezond als hy die 't staegh heeft in den beek
Seght gy om tydverdriyf dit stinck-kruyt te gaan

drincken
Houdt daer u koocken mee, dit voordeel sal hy schin-
U sinnen maecken dul / den vuilsten h..... lief (cken
Den dicken buydel slap / by vrienden groot gekief
U wyf en kindt berooyt, selfs loopen met kackhielen
U omganh by den boef / by bedelaers en fielen
Den vromen gantsch suspect / van binnen zwart ver-

brandt
U puntigh wyf verdriet / vol slyb vloer ende wandt

(*) Slijber? Aanm. v. h. Bestuur.

Schouwt dan dees overdaet / dat d'helsche damp en
smooct
U overkome niet met eeuwich stanck en roock.

De vrij lange titel van het boek is:

De groote christelyke Zeevaert in XXVI predikationen in maniere van een Zeepestille door ADAM WESTERMANN: Bedienaer des H: Evang: tot Worckum in Vriesland. Amst. by CASP. LOOTSMAN 1692, gevolgd door de Korte Beschryving van de oude Anzee-stadt Stavoren in welke aengevesen wordt hare ouderdom, opganh, voortreffelykheyt, afgangh, declinatie ende tegenwoordigen stand door A. WESTERMANN, bedienaer des H: Evang: binnen Stavoren. Amst. by CASP. LOOTSMAN, 1692. $\varphi^2-\varphi$.

Spreekwoorden. „Op zijn elf en dertigst”.

DE NAVORSCHER vraagt op den omslag van zijne Mei-aflevering (1851) naar uitlegging en oorsprong van verschillende spreekwijzen. Van alle die vragen kan ik er slechts ééne beantwoorden: „op zijn elf en dertigste”.

Dit gezegde is uit Friesland afkomstig. In deze provincie zijn elf steden: Leeuwarden, Bolsward, Franeker, Sneek, Dokkum, Harlingen, Stavoren, Sloten, Workum, Ylst en Hindeloopen. Het platte land wordt verdeeld in dertig Grietenijen. Wanneer er nu in vroegere jaren (ik meen tijdens de Stadhouderlijke regering) een besluit moest genomen worden in de raadsvergadering, dan werden alle die stemmen er toe vereischt, anders kon het niet gelden. Elke stad en grietenij had ééne stem, zoodat er elf en dertig behoorden verkregen te worden.

Daarom zegt men nu nog, als iets naauwkeurig moet geschieden: „gij wilt ook alles op zijn elf en dertigst hebben!”

F. C. W.

[Onze vrienden C. W. BRUINVIS en J. H. VAN DALE zijn voor denzelfden oorsprong.]

Anagrammen (Nav. I.; bl. 175; II.; bl. 336) op *Maria Stuart*, op *Ἰησοῦς*, op *Bacon*, op *Monk*, op *Nelson*, op „*Quid est Veritas*”? *Joh. XVIII: 38*. Het anagram op den naam van NAPOLEON I brengt mij nog de volgende te binnen, die te eeniger tijd eene plaats kunnen aanvragen in DE NAVORSCHER.

MARIA STUARTA:

Veritas armata.

Maar, zegt CAMDEN, deze letterverplaatsing is weinig overeenkomende met den regel: „dat de zin toepasselijk behoort te zijn op het karakter, de daden of het bedrijf van den persoon aan wien de naam ontleend is.” De volgende verschikking is daarom beter:

MARIA STEWARDA, *Scotorum Regina*:

Trusa vi regnis, morte amara cado.

(Door overmagt uit mijne koninkrijken verdreven, sterf ik eenen bitteren dood!)

De Franschen vonden het fraaije anagram

Anagrammen. — Het woord *Zak*; Het Neêrduitsch de oorspronkelijke taal. — Petrus Forestus.

op den naam JEZUS, met eene toespeling op den bekenden tekst in de profetieën van JESAIAS:

„Als een lam wordt hij ter slagbank gevoerd:”

THEORE:

Σὺ ἡ οἶς. *Gij zijt dat lam.*

Hieronder nog eenige Engelsche:

Sir FRANCIS BACON, Lord Keeper:

Is born and elect for a rich (h) speaker.

Belangrijk is dat op MONK:

GEORGIUS MONKE, Dux de Albemarle:

Ego Regem reduxi An^o. Sa. MDCLVV ().*

Ik bragt den koning terug in het jaar 1660.

Een zeer gelukkig anagram was ook dat op

HORATIO NELSON:

Honor est à Nilo.

Mijne eer (roem) begint van den Nijl.

[Bij uitstek schoon is het Anagram op de woorden van PILATUS: „*Quid est veritas?*” („wat is waarheid?”) Joh. XVIII: 38. „*Est vir qui adest*” („Het is de man die bij u staat”.)]

De oudste woorden (Nav. I.; bl. 380; II.; bl. 299); het woord „*Zak*” bij alle volken; *Johannes Goropius*; het Neêrduitsch de oorspronkelijke taal. Onder de geleerden, die zich door zonderlinge en onhoudbare stellingen hebben berucht gemaakt, mag vooral niet vergeten worden JOHANNES GOROPHUS (VAN GORP), naar zijne geboorteplaats *Hilvarenbeek* BECANUS genoemd. Deze, in 1518 geboren en in 1572 te Maastricht overleden, na in zijnen tijd geen kleinen roem als Natuur-, Genees- en Letterkundige behaald te hebben, beweerde niets meer of minder, dan dat de Nederduitsche de oudste van alle talen was, en dat zelfs alle eigennamen in het Hebreeuwsch hunne beteekenis uit de Kimbrische of Nederduitsche spraak ontleenden. ADAM zelf zou, volgens hem, Kimbrisch of Nederduitsch, zijns inziens hetzelfde, gesproken hebben. Hij verklaart ADAM door *Haatdam* [?], EVA door *Eeuwvat*, KAIN door *Kwaad eind*, METHUSALEM door *Maak u zalig*, NIMROD door *Neem brood*, NOACH door *Noodacht*. De lezers van DE NAVORSCHER hebben voorzeker aan deze staaltjes zijner uitlegkunde genoeg. De volgende opmerking heb ik intusschen niet van vernuft ontbloot gevonden. Het woord *zak* is aan bijna alle talen gemeen. Zoo zegt men *sakkos* in het Grieksch, *saccus* in het Latijn, *säck* in het Gothisch [? Zweedsch?], *sac* in het Angel-Saksisch en Celtisch, *sack* in het Engelsch, Hoogduitsch en Deensch, *zak* in het Nederduitsch, *sacco* in het Italiaansch, *saco* in het Spaansch, *sak* in het Hebreeuwsch, Chaldeeusisch en Turksch, *sach* in het Teutonisch, enz. (†). Hij

vindt de oorzaak dezer overeenkomst hierin, dat, toen bij de Babelsche spraakverwarring ieder zijns weegs ging, niemand der werklieden vergat zijn' zak mede te nemen. Zou de goede man bij het geven dezer verklaring wel aan het stekelige, dat er in ligt, gedacht hebben? Ik geloof het niet.

M. te Maastricht.

Petrus Forestus (Nav. I.; bl. 380; II.; bl. 156, 302—304); *Genealogie der Foreesten*. GOUDHOEVEN zegt in zijne optelling der leden van dit geslacht:

Noch hebben geleest Heer ARENT, enz. Noch Meester PIETER VAN FOREEST, D. Medicyn te Dordrecht in 't jaar 1510, stierf en begraven aldaar in 't jaar 1543. hadde te wyte Jouffr. EVA VAN TEYLINGEN. Hy was mede upt dese Stamme (als ooc JORDAEN VAN FOREEST, Baillieu van Bergen by Almar, overleden An. 1559) nalatende onder ander kinders 5 sonen, als 1. Meester PIETER VAN FOREEST, vermaert D. Medicyn te Welft. 2. Meester DIERCK, enz. 3. Meester NANNINCK VAN FOREEST, Raet in den hoogen Rade in den Hage, gestorven An. 1592. 4. Meester JACOB, enz. ende 5. Meester JAN, enz.

Volgens KOK en HOOGSTRATEN was de zoo even genoemde JORDAEN in 1531 en 32 Theaurier, en in 1535, 37 en 40 Burgemeester van Alkmaar, getrouwd met MARGARETA BEYERS, waarbij hij 17 kinderen verwekte, o. a.: NANNING, Raadsheer in den H. Raad en PIETER, vermaard geneesheer te Dordrecht, gehuwd met EVA VAN TEYLINGEN, devader van den beroemden PETRUS FORESTUS en van MARGARETA en AUGUSTIJN, beide jong gestorven.

In het eerste geval is dus NANNING de broeder, in het laatste de oom van onzen PETRUS; in alle twee: PIETER zijn vader (tenzij men de beide haakjes bij GOUDHOEVEN wilde doen wegvallen). De meening van HOOGSTRATEN aannemende, volgen de leeftijden van vader, zoon en kleinzoon elkander zeer spoedig op en zoude de oom slechts vijf jaren vóór zijnen bejaarden neef zijn overleden. Dr. G. H. E. LUDEKING zegt dan ook in zijne *Dissert. de PETRO FORESTO Alm.* (*Brielaë* 1848): Foretne JORDANUS FORESTUS avus nostri celeberrimi PETRI FORESTI? en voegt er bij: „Si hoc verum sit, tunc pater nostri auctoris habitavit *Almariae* antequam *Dordrachi* sedem suam constituit, dum omnes auctores nominant hanc urbem illius natalem”. Dit is echter onmogelijk, want reeds in 1512, 1513, 1516 en 1517 vinden wij PIETER onder de Raden van Dordrecht en eerst in 1522 werd PETRUS geboren.

Ten einde hieromtrent zekerheid te erlangen, heb ik de moeite genomen de *Observationes* van laatstgenoemde (ten getale van on-

(*) D'ISRAËLI, *Curiosities of Literature*, Vol. iii, p. 209.

(†) Het Fransch heeft *sac*, het Gothisch *sakkus*, het Lithuanisch *sakas*, het Russisch *sak*, het Kimbrisch *sach*.

Aanm. v. h. Bestuur.

geveer 1400) na te slaan, om onder zijne patiënten zijne naastbestaanden op te sporen, en vond daarin, behalve vele andere niet elders gedrukte bijzonderheden, hemzelven betreffende: JORDANUS FORESTUS, in 1554, 58 jaren oud zijnde, als zijnen vader; EVA VAN TEYLINGEN als zijne zeer beminde vrouw; NANNING, Licentiaat in de beide regten, een geleerd jongeling, THEODORUS en JACOBUS als zijne broeders; GEERTRUIDA en CLEMENTINA, als zijne zusters; AUGUSTIJN, een kind van vier jaren, als zijn zoontje en meer dan een van TEYLINGEN als zijne zwagers vermeld, zoodat mij uit dit alles de verkeerde voorstelling onzer geslachttrekenars wegens de vader, echtgenoot en kinderen van PETRUS FORESTUS duidelijk bleek. In hoeverre hij nu aan zijnen Dordschen naam- en ambtgenoot verwant was, laat ik gaarne anderen ten onderzoek over.

C. W. BRUINVIS.

De Predikant Johannes Cornelisz. Sylvius (Nav. I.; bl. 219, 306; II.; bl. 156, 192); Bij-schriften op hem door C. Barlaeus en Mr. Corn. van Lennep. Bekend is de fraaije gravure van REMBRANDT, SYLVIVUS afmalende met een digt-geslagen boek voor zich, waartegen zijne linkerhand aanleunt, terwijl de regter zich als buiten den ovalen rand vertoont. Men vindt en het volgende vers onder van C. BARLAEUS:

„Quius adorandum docuit facundia CHRISTUM,
Et populis veram pandit ad astra viam,
Talis erat SYLVI facies. audivimus illum
Amsteliis isto civibus ore loqui.
Hoc Erisiis praecepta dedit; pietasque severo
Religioque diu vindice tuta stetit.
Praeluxit, veneranda suis virtutibus, aetas,
Eruditique ipsos fessa senecta viros.
Simplicitatis amans fucum contempsit honesti,
Nec sola voluit fronte placere bonis.
Sic statuit: JESUM vita meliore doceri
Rectius, et vocum fulmina posse minus.
Amstela, sis memor extincti, qui condidit urbem
Moribus, hanc ipso fulsiit ille Deo.”

Daarna leest men:

„*Haud amplius depraedico illius dotes, Quas aemulor, frustra persequor versu. P. S.*”

Om den rand bespeurt men de volgende woorden: »SPES MEA CHRISTUS. JOHANNES CORNELII SYLVIVS. Amstelodamo-bat: functus S. S. Minist: aōs 45. et 6. menses. In Frisiā, in Tyemarum et Phirdgum aōs 4. In Balc et Harich unicum. In Minnertgae aōs 4. Slotis aōs 2. In Hollandiā Slotis aōs 6. Amstelodami aōs 28. et 6 menses ibidemq. obiit aō 1638.”

Naar dit werk van REMBRANDT nu heb ik eene zeer schoone teekening in kleuren voor mij door Jonkvrouwe CORNELIA PETRONELLA VAN LENNEP (geb. 6 Jan. 1773, overl. 24 Febr. 1799), waaronder mijn grootvader het lofdicht heeft geschreven, dat ik hier volgen laat:

»Op deze Afbeelding van JOHANNES CORNELII SYLVIVS.

Graveerkunst stondt verbaasd, toen REMBRANDT's fikse naald
't Gelaat van SYLVIVUS op 't koper hadt gemaald.
Zij dagt hem zelf te zien, en waande, in deze trekken,
Niet slechts zijn aangezicht, maar ook zijn geest te ontdekken.
't Scheen dat Welspreekendheid zijn handen nog bewoog;
Nog las men Hoop en Liefde in 't altijd minzaam oog.
Maar, wierdt hierdoor zijn Beeld meer duurzaamheid beschoren,
Geen wonder dat dit ook zijn' NANICHT kon bekooren!
Deez' volgt, daar Eerbied hier de hand aan Kunstmin boodt,
's Mans trekken door 't penceel, 's Mans Godsvrucht bij haar dood.
Ontijdig weggerukt in 't bloeiendst van haar leven,
Was dit Taf' reël het laatste ons door haar hand gegeven.
Zij stierf, verwelkt voor de Aard', maar rijp voor de eeuwigheid,
Van Vriend en Maag, maar van haare Oud'ren meest beschreid.
1739.
CORNELIS VAN LENNEP.”

Boven het portret is een wit vak, waarop CORNELIA PETRONELLA's afstamming van SYLVIVUS op deze wijs aangeduid wordt:

»JOHANNES CORNELII SYLVIVS, Trouwde ALIDA ULENBORGH.

CORNELIS SYLVIVS, Trouwde MARGARETA DETMAN.

JOHAN SYLVIVS, Trouwde AGNETA DE GRANDE.

CORNELIS SYLVIVS, Trouwde MARIA VERHAMME.

MARGARETA SYLVIVS, Trouwde DAVID VAN LENNEP.

CORNELIS VAN LENNEP, Trouwde CORNELIA HENRIETTA VAN DE POLL.

CORNELIA PETRONELLA VAN LENNEP, geb. 6 Jan. 1777, overl. 24 Feb. 1799.”

J. H. VAN LENNEP.

[Zeer bevreemdend was ons het gebrek aan geheugen van Dr. P. SCHELTEMA, die, alhoewel (in zijn Rembrand bl. 54), zoo als wij met grond vermoeden, gebruik makende van het antwoord, hem op zijne Bevoorregte Vragen door J. H. Jzn. Jr. en V. D. N. gegeven, de bron vergeten heeft op te noemen, waaraan hij die inlichtingen verschuldigd was.]

Ghisbertus Fredericus (Nav. I.; bl. 314; II.; bl. 199). Hij kan, volgens de vraag, niet de persoon zijn, die in 1519 als Schepen van Achttienhoven genoemd wordt; doch de bedoelde geneesheer (?) woonde in 1581 met vrouw en drie kinderen te Leyden, op de Hooglandsche Kerkgracht, zoo als bevestigd wordt door een Volksregister van die stad, gemaakt in September 1581, alwaar op bl. 166, het volgende huisgezin voorkomt:

»GYSBERT FREDERICUS, van Amsterdam.

NICLAESGEN, zyn huysvrouw.

MARITGE WILLEMS, zyn dienstmaecht.

NEELTGE

FREDERIC } haerl. beyder kindren,

AEGEN }

In deselfde huysinge, FREDERIC, die zy houden om goetswille."

Hij had zich als gehuwd Student aan de Leydsche Hoogeschool laten inschrijven, doch wordt ten jare 1583 in de Registers niet meer gevonden.

Er zijn nog andere bronnen te Leyden voorhanden, waaruit men bijzonderheden omtrent GYSBERTUS FREDERICUS, als geneesheer, putten kan, altijd verondersteld, dat hij vóór 1575 en na 1583 te Leyden mogt hebben gewoond. .. ELSEVIER.

Augustinus de Colenaer (Nav. I.; bl. 346; II.; bl. 230; vgl. III.; bl. 44); *Marcus de Colenaer*; *Jacques de Colenaer*, *Roseana Coleners*. Het berigt van V. D. N., dat er een Latijnsch handschrift van dien AUGUSTINUS DE COLENAER in het *Album* van MARTINUS ROSIUS (?) gevonden wordt, deed mij vermoeden dat hij aan de Leydsche Hoogeschool kon hebben gestudeerd, en waarlijk, bij onderzoek in het *Register* van 1581—1592, bevattende de namen van personen, die vrijdom van Stedelijke accijnzen genoten, blijkt dat AUGUSTINUS DE COLENAER, geboren te Antwerpen, en in de Letteren aan de Leydsche Hoogeschool studerende, ook dat voorrecht als student mogt deelen.

Uit datzelfde *Register* mag worden afgeleid dat hij, den 22sten Nov. 1585, de stad had verlaten, waarschijnlijk ten gevolge zijner promotie, en zich toen te 's Hage of te Amsterdam (?) nederzette. In 1581 woonde hij op den *Ouden Rijn*, bij den schipper WILLEM JACOBS RUYSCH, en in 1582 bij zijnen stadgenoot Mr. PIETER BAILLY, van Antwerpen (Schoonschrijver en Onderschermmester bij Mr. LUDOLF VAN CEULEN (*), Hoog-leeraar in de Wiskunde te Leyden).

Andere berigten heb ik over hem niet aangetroffen, doch wat den naam betreft, kan ik nog opteekenen, dat MARCUS DE COLENAER op den 19den April 1586 als poorter te Leyden is aangenomen, voor wien borg bleef STEVEN BAILLY [PIETER's broeder?], van Luik.

In het reisverhaal van CORNELIS MATELIEF (1606) wordt, als Opperkoopman op het schip de *Zwarte Leeuw*, genoemd JACQUES DE COLENAER, die met verscheidene anderen in de lucht is gesprongen, bij gelegenheid van het plunderen van het schip *Sante Cruz*. Zie *Begín en Voortgang der O. I. Compagnie*, A°. 1646, II.; bl. 38.

Deze DE COLENAER's kunnen wel tot het Belgische geslacht behoord hebben, dat zich COLENERS heette, en waarvan zich eenigen in de Letterkunde bekend hebben gemaakt, onder anderen ook eene vrouw, ROSEANA

COLENERS (†1560), wier verzen met de poëzy van meer Vlaamsche dichters eerstdaags te Leuven, door bezorging van de Heeren A. ANGZ. ANGILLIS en EDWARD VAN EVEN, het licht zullen zien. .. ELSEVIER.

Johannes Capito (Nav. I.; bl. 347; II.; bl. 213); *Mr. Pieter Capito*. Omtrent JOH. CAPITO heb ik niets anders te berigten dan ik reeds gedaan heb: doch wat den *geslachtsnaam* betreft, dien heb ik teruggevonden in Mr. PIETER CAPITO, chirurgijn te Leyden. Hij had, den 7 October 1594, de volgende getuigschriften aan de Burgemeesters van die stad ingeleverd wegens door hem uitgeoefende operatiën van den steen:

» Mr. PIETER CAPITO heeft Burgermeestren gethoont de volgende Certificatiën van steenen by hem gesneden:

20 July 1587. Attestatie van Mr. JAN CORNELIS GROEN, zyn Mr., die hy ij jaren bygestaen heeft tot Delft.

17 Sept. 1587. Certificatie van Rotterdam van een steen aen een Kint van vyf jaren.

14 Oct. 1587. Certificatie van Delft van 2 steen.

17 July 1588. Certificatie van Utrecht van een steen aen één, out 3 $\frac{1}{4}$ jaer.

17 Feb. 1589. Van Reenen, een steen aen één, oud 9 jaer.

9 Dec. 1590. Van Tiel, een steen van één, out omtrent 4 jaer.

5 July 1591. Certificatie van Schoonhoven van drie gesnedenen."

In de *Gerechtsdagboeken*, waaruit deze post getrokken is, komen nog meer zulke Certificatiën voor, met opgave van den naam des kinds en van zijne ouders; alsmede blijkt er uit dat tot dergelijke heelkunstige bewerkingen verlof moest worden gevraagd.

.. ELSEVIER.

Duivekater (Nav. I.; bl. 380; II.; bl. 300, 329), of *Deuwekater*, als *geslachtsnaam*.

Het is nog al merkwaardig dat dit woord ook als familie-naam voorkomt van zekeren bakker, reeds ten jare 1450 in Leyden woonachtig.

Ook waren, in het begin der 17de eeuw, naamgenooten van hem te Haarlem gevestigd; een hunner was te Leyden als poorter aangenomen, blijkens den volgenden post, in een der *Poorters-Registers* voorkomende:

» 3 Mei 1632. JAN PIETERZ. DEUVEKATER, Couckebacker van Haarlem, is op te getuychenisse ende onder de borchtochte van PIETER STEVENS en STEVEN PIETERS VAN BROUCKHUYSEN, als poorter deser stede aangenomen. Ontf. iij gl. VI B."

Misschien heeft dit bakkersgeslacht zijnen naam ontleend aan de bijzondere soort van koek, dien het bakte; of wel heeft de koek

(*) Zie over hem MEURSIUS, *Athen. Bat.*, p. 344, en ook de *Kronyk van het Hist. Genootschap te Utrecht*, A°. 1846, bl. 351—359.

zijn naam ontleend aan dien van den Leydschen DEUECATER. .. ELSEVIER.

Versamelingen van Spreekwoorden (Nav. II.; bl. 28.; III.; bl. 22). *De ghemeene Duytsche Spreekwoorden Adagia oft Proverbia gheenoemt; Campen* 1550, zijn op de boekverkoop van F. WATER voor f 16 verkocht en naar Engeland gezonden. Op die veiling vond men niet *Les Proverbes Anciens, Flamengs* etc. par Mr. FRANÇOIS GOETHALS, Anvers 1568, doch wels. ANDRISSON *Duytsche Adagia oft Spreekwoorden*. Thantw. 1550, klein 8°, welke toen in handen kwamen van Mr. W. C. ACKERSDYCK, die het werk nog wel zal bezitten. .. ELSEVIER.

Wilhelmus Johannes Snethlage (Bijblad, bl. xii). Ik neem de vrijheid het Bestuur van DE NAVORSCHER opmerkzaam te maken op eene font, voorkomende in het *Bijblad*, bl. xii, waar W. J. SNETHLAGE gezegd wordt *Predikant te Dordrecht* geweest te zijn, A°. 1731, *Prof. te Deventer* in 1726. Dit strijdt geheel met hetgeen BRANS in zijn *Kerk. Register van Zuid-Holland* meldt, waar W. J. SNETHLAGE wordt gezegd als *Prop.* gekomen te zijn in 1728 te *Schippluiden*, in 1731 te *Dordrecht* en in 1741 aldaar overleden te zijn. Hoe kan hij dan in 1726 *Prof. te Deventer* geweest zijn?

SCHOTEL meldt hier ook niets van in het *Kerkelijk Dordrecht*, II.; bl. 332—338, maar zegt integendeel: „hij was geen geleerde.”

E. A. P.

[E. A. P. heeft gelijk: er had moeten staan: *proponent.*]

Raadsel op „Ireland” (Bijblad, bl. xiii). Dit raadsel heb ik vóórlang gevonden op den muur van DE GROOT's kamer te *Loevestein*. Wie of het daarop geschreven mag hebben? A. & A.

Comansgilde (Nav. I.; bl. 347; II.; bl. 230, 231). Het volgende kwam ons ter inzending niet ongeschikt voor: „Lorsque l'organisation des métiers eut acquis tout son développement, vers la fin du XIIIe siècle, la haute bourgeoisie forma, par opposition aux gens des métiers, une confrérie (*gilde*) ou corporation propre, dont les membres portent par excellence le nom de *poorters*, et en quelques endroits celui de *Comans*, *Comannen*, expression dont l'étymologie est contestée. — Ils étaient portés sur des registres particuliers, tels qu'il en existe encore parmi les archives municipales d'Audenarde et de Gand, continués depuis le treizième jusqu'au seizième siècle. Ces registres portent le titre de *Comannenboek* et plus tard celui de *Poorters-guldenboek*. On regarde communément l'expression *Comansghulde* comme identique avec celle de *Koopmans-gilde*, confrérie des négocians.” (Zie: *Histoire de la Flandre et de ses institutions*

civiles et politiques, jusqu'à l'année 1805, par L. A. WARNKOENIG, traduite de l'allemand, avec corrections et additions de l'auteur, par A. E. GHELDOLF. Tome II. Bruxelles, M. HAYEZ, Imprimeur de l'Académie, 1836, page 238 et 239, et les Notes 1 et 2, waaruit het bovenstaande, aanmerkelijk verkort, is overgenomen.

J. H. VAN DALE.

Nederlandsche de Valois' (Nav. II.; bl. 27, III.; bl. 16). Uit het *Lidmatenboek* der Hervormde Gemeente te *Sluis*, teekende ik aan: „6 Julij 1614. Met att. — LIEVEN DE VALLOIS en NEELKEN BAUDEWIJNS zijne huisvrouw.”

„7 Maart 1619. Met belijdenis. — WILLEM DE VALLOIS, soldaat onder Kap. DE POTTER.”

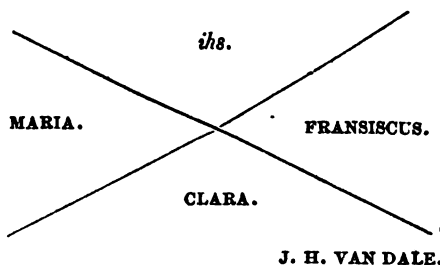
„11 Julij 1627. Met att. — WILLEM DE VALLOIS en APOLLONIA DE MUNCK, uxor.”

J. H. VAN DALE.

De Santhorstsche Geloofsbelijdenis (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 17, 18). *Santhorst*, bij Wasseenaar, was de buitenplaats van PETRUS BURMANUS *Secundus*, toen de verdediger met HIERONYMUS DE BOSCH, MATTHYS TEMMINCK, DANIEL HOOFD en anderen, van de nagedachtenis van HUGO DE GROOT, OLDENBARNEVELD enz. tegen Ds. P. HOFSTEDÉ, welke verdediging ook en wel vooral in het Latijn, zelfs met *Carmina Macaronica*, werd volgehouden.

SCIOLUS.

I. H. S. (Bijblad, bl. ii, iii). Ik heb voor mij twee kwitantien, afgegeven in 1598 en 1602, op welke dit teeken op eene bijzondere wijze voorkomt. De eerste kwitantie is afgegeven door zuster VICENTYNE BONNET, moeder van de Graauwzusters binnen Brugge, en en de tweede door zuster JAKELIJNKE WIJS, moeder onweerdig van het Graauwzusterhuis in den ouden zak. Beide moeders zeggen, dat zij t'oirkonde der waarheid haar handteeken onder de kwitantie gesteld hebben, 't welk op de volgende wijs is geschied:

J. H. VAN DALE.

„*Pictorum aliquot celebrium Effigies*” (Bijblad, bl. xiv). Men verzoekt ons de lezers van 't aldus betitelde stuk op de volgende misstellingen opmerkzaam te maken:

Aldaar r. 27 v. b. staat: *Brullensis*; het moest zijn: *Bruxellensis*. — r. 29 v. b. staat: *Dionatensis*; lees *Dionantensis*. — r. 30 moest achter QUINTINUS MESIUS het woord *Antwerpianus* gevonden worden.

IJzeren Kooijen (Nav. I.; bl. 21, 44, 75, 135, 164, 198; II.; bl. 30, 97, 157). Speelt mijn geheugen mij geen parten, dan heb ik van ALEXANDER gelezen, dat hij zijn veldheer CALLISTHENES, na hem eerst gruwzaam verminkt te hebben, in eene ijzeren kooi het leger achterna deed voeren.

V. D. L.

[Ten onregte mistrouwt v. d. L. zijn geheugen. Het is waar: KALLISTHENES, met HERMOLAS en velen op ALEXANDER ontevreden, tegen dien Koning zaamgezworen, werd zóólang, alhoewel verminkt, in eene ijzeren kooi het leger nagevoerd, tot men door gif aan zijne martelingen perk stelde.]

Trekbrieff met de Kroon (Nav. I.; bl. 58; II.; bl. 32, 127; vgl. III.; bl. 81). Aange-naam zou 't mij zijn, wanneer W. J. A. M. (Nav. I.; bl. 58) mij wilde opgeven, uit wien hij de aangehaalde woorden heeft ontleend:

„De trekbrieff met de kroon,
„Die op 't Driekoningsfeest te koop wordt aange-
boon.”—?

De woorden staan mij voor den geest, maar ik weet ze niet te huis te brengen. Overigens neem ik de vrijheid hem te doen opmerken, dat het zingen met de ster, de trekbrieff, de koningskaarsjes, de bonekoek en 't kaarsjespringen, alles tot denzelfden cyclus behoort. Bij 't lezen van zijne vraag stelde ik over dat alles mijne herinneringen op 't papier; maar mijn opstel werd te groot voor DE NAVORSCHER (*), en aaneenschakeling van drukten verhinderde mij om op de enkele vragen behoorlijk te antwoorden. Welligt geef ik 't een en ander ter plaatsing in eenig maandwerk. Kan ik er hem genoegen mede doen, dan heb ik een exemplaar van Trekbrieff en Kroon ten beste.

SCHULTZ JACOBI,
Predikant te Rotterdam.

Versus Retrogradi, recurrentes of reciproci; Protei; Serpentine; Versus Concordantes; Centones; Versus echici of echoici; correlativi; leonini of aequivoci (vgl. Bijblad, bl. xvii). Nog iets betrekkelijk Latijnsche verzen. Van de verschillende soorten van *versus retrogradi* (zie Nav. I.; bl. 122, 174, 175, 205, 263, 278) vindt men nog voorbeelden bij SCALIGER, Poëtice, l. II. (Hyle) c. 30 en 42, en in het Woordenboek van FACCIOLATUS op de woorden *Reciprocus* en *Recurro*, waar ook opgegeven wordt dat de verzen *Laus tua*, enz. (Nav. I.; bl. 263) vervaardigd zijn door FRANCISCUS PHILIPPHUS en op PAUS PIUS II slaan. Bij het in DE NAVORSCHER I.; bl. 357 en 358 medegedeelde behoort het volgende, uit SCALIGER, l. l. II. 30 genomen: „nos versum unum commenti sumus, quem Proteum nominavimus: cuius verba toties sedes commutare quæunt, ut innumeras pene facies ostendant:

Perfide sperasti divos te fallere PROTEU.”

(*) Dat is jammer.

Aanm. v. A. Bestuur.

BIJBL. 1853.

De berekening laat ik aan anderen over. Een kunstig *carmen serpentinum* (zie Nav. II.; bl. 65) komt voor bij MANTIALIS IX. 98:

Rumpitur invidia quidam, carissime RULI,
Quod me Roma legit; rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, caet.

Verzen in den smaak van het grafschrift op Mr. JOAN BEETS (zie Nav. II.; bl. 26; III.; bl. 12) heeten volgens SCALIGER, II. 30 (alwaar ook *Et canis*, caet. gevonden wordt) *concordantes* en zijn eene *species sane plebeia*. Op bl. ii van Nav. Bijbl. had men ten opzichte der *Centones Virgiliani* nog kunnen verwijzen naar FABRICII *Bibl. Lat.* I. 382 en opgeven dat in FABRIC. *Bibl. Graeca cur.* HARLES. I. 553 en X. 730 de vraag behandeld wordt of de *Homerocentra* aan EUDOXIA (EUDOCIA), dochter van den wijsgeer LEONTIUS en gemalin van THEODOSIUS II, of aan EUDOCIA MACREMBOLITISSA, achtereenvolgens gemalin van CONSTANTINUS DUCAS en ROMANUS DIOGENES, of wel aan geene van beide moeten worden toegekend. Na de reeds behandelde verssoorten komen hier nog in aanmerking de *versus echici* of *echoici*, de *correlativi* en inzonderheid de *leonini*, of, zoo als men ze volgens SCALIGER II. 29 ook wel noemde, *aequivoci*. *Echoici* zijn zulke verzen, in welke op het einde eene of meer lettergrepen met even zoo vele voorafgaande in klank overeenstemmen en deze als eene echo beantwoorden. SCALIGER geeft ons onder andere deze voorbeelden: *Femina dira viri nex est et terribilis lis. — Quisnam clamor? amor; quisnam furor? uror*, en, van zijn eigen maaksel: *Quidnam significat SCALIGER? Aliger. — Alatum podagras mancipium est? pium est*. Men vergelijk ook FACCIOLATUS i.v. *Echoicus*. Wat *versus correlativi* zijn, leert men het best uit dit voorbeeld, insgelijks bij SCALIGER, II. 30:

Pastor, arator, eques, pavi, colui, superavi,
Capras, rus, hostes, fronde, ligone, manu.

Leonini zijn hexameters en pentameters, waarin de twee eindlettergrepen van het tweede lid op die van het eerste lid rijmen. OVID. *Metam.* II. 398: colligit amentes et adhuc terrore paventes. TIBULL. I. 4: oscula; pugnabit, sed tamen apta dabit. III. 3: TAE-NARE, sive tuis, sive, CARSTY, tuis. Meer voorbeelden uit VIRGILIUS, OVIDIUS, PROPERTIUS, SILIUS ITAL. treft men aan bij VOSSIUS *Lat. Prosod. in usum Schol. Holl. ac West-Fris.* (L.B. 1827) p. 244 et 247, in het Woordenboek van FACCIOLATUS op *Leoninus* en bij de schrijvers aangehaald door VAN SANTEN op TERTENTI-ANUS MAURUS, p. 217. SCALIGER zegt dat hij niet weet van waar de naam *leoninus* zijn oorsprong heeft. Het schijnt wel dat het vers dus genoemd is naar een' LEO, doch naar welken is onzeker. Het komt VAN SANTEN, t. a. p., bl. 216, het waarschijnlijkst voor, dat men den-

Huwelijk van Frank van Borselen met Jacoba van Beijeren. — Napoleon te Amsterdam. — Napoleon te Delft.

ken moet aan diën LEO, die op het einde der vijfde eeuw bloeide, een vriend was van SIDONIUS APOLLINARIS, eene hooge waardigheid bekleedde bij den Gothischen Koning ALARIK en voor den eersten dichter zijner eeuw gehouden werd. Deze zou het eerst opzettelijk zoodanige verzen in zijne gedichten gebragt hebben, terwijl zij bij de Ouden slechts als toevallig ontstaan moeten beschouwd worden.

J. C. D.

Huwelijk van Frank van Borselen met Jacoba van Beijeren (Nav. I.; bl. 186, 240). Eere aan het Bestuur te *St. Maartensdijk*, dat het gemeentehuis aldaar weet te versieren met voorwerpen van geschiedkundige waarde, welke elders vaak, door onkunde en onverschilligheid, verwaarloosd en vernietigd worden (zie III.; bl. 2.).

Aangaande FRANK VAN BORSELEN en JACOBA VAN BEIJEREN lees ik, dat het huwelijk dezer vorstelijke personen openlijk in de kerk te *St. Maartensdijk*, op het eiland *Tholen*, werd voltrokken in 1434. Zie J. P. AREND, *Vaderl. Geschied.*, D. II., 2de st., bl. 522; REIJGERSBERGH, *Kron. van Zeeland*, II.; bl. 202; VAN WIJN op WAGENAAR, 3de st., bl. 101.

Maar zoude het uit een Trouwboek te *St. Maartensdijk*, of door iemand der HH. Navorschers aan het licht kunnen gebragt worden, op welken dag in 1434 dit aanzienlijk paar aldaar in den echt trad? P. FRET.

Napoleon te Amsterdam (Nav. I.; bl. 229; II.; bl. 321; Bijblad bl. iii). Tijdens zijn verblijf te Amsterdam bezocht NAPOLEON het *Trippenhuis*. Van daar terugkeerende reed hij juist de *Halsteeg* in, toen de vuilnisman daar bezig was zijn werk te verrigten. Met het geroep van 'de Keizer! de Keizer!' wilde de een en ander hem aansporen om dóór te rijden en ruim baan te maken. Maar de vuilnisman stoorde zich daaraan weinig, en vroeg eenvoudig of er een Doctorskoets was? Zoo neen, dan moest de koets zoo lang wachten, tot hij de halve straat zou hebben bediend, en de *Pieter-Jacob-Dwarsstraat* kon inrijden. Intusschen haastte de man zich wat hij kon, liep zichzelf driemaal omver, en de Keizer kon tegen wil en dank stil staan, en wachten — op een vuilniskar. Van die omstandigheid was ik toevallig als kind ooggetuige.

Later vertelde men, dat de vuilnisman op het stadhuis was ontboden om zich te verantwoorden, dat hij zich werkelijk had verantwoord met zijne instructie, waarin hem alleen geoorloofd was voor een Doctorskoets uit te halen (zeer natuurlijk: wie wist er van een Keizer toen hij die aanstelling kreeg?); dat hij evenwel, om des Keizers wil, met de zoogenaamde *zes weken* was gestraft; maar het intusschen van onderscheidene kanten en in

stille zóó goed had gehad, dat hij zijne straf wel zes maanden had willen dragen. S. J.

Napoleon te Delft (vgl. Bijblad bl. iii, xi). Op bl. iii van het *Bijblad* van DEN NAVORSCHER worden allen, die zich iets herinneren van het bezoek van NAPOLEON in ons vaderland, kort na onze inlijving in Frankrijk, ten jare 1811, uitgenoodigd om zulks mede te deelen. Daarom wil ik gaarne ter neder schrijven, wat ik mij van dat bezoek te *Delft* herinner.

Prachtig en grootsch en fraai beschilderd waren de eerebogen, op eenigen afstand buiten de Haagsche en Rotterdamsche poorten opgerigt; in mijne verbeelding zie ik ze nog, die trotsche gevaarten, met hunne N's en arenden daarop.

De Keizer kwam en werd ontvangen door Maire, Adjunct-Maire en de overige Leden der Regering aan een dier eerepoorten. Hij nam vervolgens met de Keizerin, die eenigen tijd later aankwam, terwijl hij steeds door zijnen Mameluk, ROUSTAN, vergezeld werd, zijnen intrek in het gebouw van de *Fundatie der Vrouwe van RENSWOUDE*, dat men ten gevolge der tiërcering had moeten ontruimen, ten einde de beide overige Fundatiën, te 's Hage en Utrecht, uit de verminderde fondsen in stand te kunnen houden. (In 1814 werd dit gebouw, door de Regering van Delft aangekocht, aan het Rijk geschenken en voor de *Artillerie- en Genieschool* ingerigt. Thans is er de *Akademie voor Burgerlijke Ingenieurs en Kweekelingen voor den Handel* in gevestigd.)

Men zegt dat de Keizer in dit gebouw een zeer eenvoudig middagmaal gebruikt heeft, dat voornamelijk uit eijeren bestond.

Mr. J. VAN DER LELY, van Oudewater, later Wapenkoning van het Rijk der Nederlanden — toen zonder middel van bestaan — had eene vlag, met het opschrift: NAPOLEON UNICO, uit zijne woning gehangen, en reed op een wit paard als een dolleman door de stad.

De lijfwacht des Keizers was vóór en aan de overzijde van bovengenoemd gebouw, op het *Oude Delft* geschaard. Er bevonden zich vele Hollanders onder de roode lansen van de Garde.

NAPOLEON nam de Rijksmagazijnen in oogen-schouw. Aan den ingang van het groote Magazijn op de *Geer*, stonden twee prachtig gebeeldhouwde, indien wij ons wel herinneren, 24 ponders. Deze waren een geschenk geweest van de Regering der vrije stad *Lubeck* aan de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, en met allerlei sieraden uitgebeeld. Zij gaan in plaat uit. NAPOLEON, deze stukken ziende, beval dadelijk (*) dat ze naar het leger moesten vervoerd worden,

(*) Men zegt dat hij, de hand op een stuk leggende, uitriep: „c'est à moi!”

I. H. S. — Het Geslacht de Moor. — Grunsfoort. — C. Meeuse. — De Fransche slag. — Huwelijk op 't schavot.

hetgeen ook plaats had. Bij den terugtocht uit Rusland werden zij door de Pruisen buit gemaakt, en staan zij, naar men ons verzekerde, thans voor het Koninklijk Tuighuis te Berlijn.

Terwijl wij toen ter tijd slechts den leeftijd van negen jaren bereikt hadden, herinneren wij ons geene meerdere bijzonderheden van het verblijf des Dwingelands in onze vaderstad. C.

I. H. S. (Bijblad bl. ii, iii, xxxii); Glas door J. C. Leensvelt in de Hooglandsche kerk geplaatst. Over de beteekenis dezer letters is in de NAVORSCHER reeds veel gezegd; ik voeg hierbij het volgende besluit, getrokken uit de *Burgemeestren Gerechtsdagboeken* van Leyden, B. fol. 62.

„Die van de Gerechte deser stede hebben goet gevonden ende geordonneert dat het glas by JAN CORNELIS LEENSVELT in de Hogelantse Kercke doen stellen (!), hebbende een *brandende hert*, met deze letters *I. H. S.* en verder dese devyse:

*Laet ons by Jesum Christum blyven,
Al ist dat die geleerden kyven:*

op Maendage naest comende sal worden wtgenomen ende de voors. LEENSVELT thuyt gesonden, en dat by provisie die open plaetse met wit glas sal worden toegestopt.

Gedaen den xvij Nov. XVIe en zes en twintig.” .. ELSEVIER.

Portret eens onbekenden; Het Geslacht de Moor (Bijblad, bl. xix). Later vond ik een ander wapen van DE MOOR op de *Wapenkaart* achter de *Kronyk van SMALLEGANGE*, die ik bij mijn vorige stuk niet bij de hand had; welk wapen mij voorkomt meer vertrouwen te verdienen, dan het eerst door mij opgegevene, dat in een boek met geteekende wapens gevonden wordt, waarop men niet altijd met zekerheid kan afgaan. Ik voeg hierbij drie wapens van DE MOOR, welke, zoo ze al niet mogen dienen tot opheldering van het bewuste portret, mogelijk aan de Navorschers een hulpmiddel zullen verstrekken tot opsporing van meerdere bijzonderheden omtrent een geslacht, waaronder zich vele beroemde personen bevonden, en waarvan niet veel bekend schijnt.

Behoorde b. v. de schilder KAREL DE MOOR, die op den 25sten Febr. 1656 te Leyden geboren werd, tot deze familie? C. K.

[De wapens, door C. K. voor ons afgemaald, zijn te beschrijven als volgt:

N°. 1. *d'Or, à tête de Maure, tortillée d'argent.*

N°. 2. *d'Or, à la fasce de gueules, accompagnée de trois têtes de Maure, tortillées d'argent (posées 2 et 1).*

N°. 3. *De sable, à six coquilles d'argent, posées 3, 2 et 1.*

of: N°. 1. *Op schild van goud, een Morenhoofd, gebonden met zilver.*

N°. 2. *Op schild van goud, een balk van keel, met drie Morenhooften, gebonden met zilver, twee boven en een onder.*

N°. 3. *Op schild van sabel, zes St. Jacobs-schelpen van zilver, 3, 2 en 1.*

N°s. 2 en 3 zijn volgens de *Wapenkaart* achter de *Kronyk van SMALLEGANGE*.]

Het Kasteel Grunsfoort (Nav. II.; bl. 181, 182, 261, 323, 354). Wie over 't Huis Grunsfoort als *versterkten burg*, als *vorstelijk jagtslot*, als *leenroerig en open huis* en als *bijzonder eigendom* een belangrijk en wel geschreven stuk wil vinden, raadplege de *Geldersche Volks-Almanak voor het jaar 1853*, alwaar de Heer P. NIJHOFF aan FARMERSON'S begeerte naar inlichting kan gerekend worden te hebben voldaan. Het loopt van bl. 108—138.

Christiaan Meeuse; Christiaan Meeuse (Bijblad bl. xxii). Zonder eenig narigt te kunnen geven aangaande dezen regtsgeleerde, wil ik evenwel vragen: Is het niet gewaagd en gezocht (zie III.; bl. 7) om eenen MEEUSE uit het begin der XVIIe eeuw te willen vinden in den welbekenden Zeeuw en braven Christen-Leeraar CHRISTIAAN MEEUSE, geboren te Vere, den 16den Febr. 1764, en overleden op den Hoek, den 1sten September 1838? Zeker is het dus, dat deze de bedoelde regtsgeleerde niet was. En als men het leven van C. MEEUSE, door hem zelve beschreven, nagaat, waarin MEEUSE van zijnen vader GIDEON KORNELISZ. en van zijnen grootvader CORNELIS TEUNISSE spreekt als van eenvoudige visschers en loodsen, hetzelfde beroep, dat ook onze CHRISTIAAN MEEUSE uitoefende, totdat hij in 1803 geroepen werd om een visscher van menschen te worden, dan houdt men het aldra voor even zeker, dat CHRISTIAAN MEEUSE ook geen afstammeling van den regtsgeleerden CHRISTIANUS MEESE zal geweest zijn. P. FRET.

Spreekwijzen. De Fransche slag. Noch het antwoord van VAN DALE, noch dat van F. R., op de vraag, I.; bl. 347 (zie Nav. II.; bl. 233 en *Bijblad*, bl. v) kan mij regt voldoen. Ik zou denken, dat de *Fransche slag* te huis behoorde bij koetsiers, die met vier paarden rijdende, op eene bijzondere wijze met hunne zweep wisten te klappen en hunne voorste paarden te raken. Misschien was die kunst van een' of anderen Franschen koetsier geleerd, doch niet in den, door VAN DALE bedoelden tijd, want lang voor dien tijd heb ik van Franschen slag hooren spreken en dien zien uitoefenen op een vierspan, dat dan zoo veel te vlugger (Franscher, zoo men wil) ging loopen.

M. J. Z.

Doodstraf door trouwbelofte voorkomen (Nav. I.; bl. 348; II.; bl. 238—240). In een oud en wonderlijk geschrift, betiteld: *The interesting*

Narrative of the Life of OULANDAH EQUIANO, or GUSTAVUS VASSA, the African, written by himself, en te Londen bij intekening in 1789 uitgegeven, lees ik het volgende:

„Terwijl wij (in 1784) hier (te Nieuw York) lagen, viel er eene gebeurtenis voor, die mij allervreemdst toescheen. Op een mooien dag zou er een boosdoener worden opgehangen, doch met de voorwaarde dat, zoo eenige vrouw, met niets aan dan haar hemd, den man onder de galg trouwen wilde, zijn leven gespaard zou blijven. Dit buitengewone voorrecht werd ingeroepen; eene vrouw deed zich voor en de huwelijksplegtigheid werd voltrokken.” *Ald.* Vol. II, p. 224. — R. WRIGHT in de *NOTES AND QUERIES*, Vol. VII, p. 84.

Bijzondere Geheugeniskracht (Nav. I.; bl. 350; II.; bl. 262, 324; Bijblad bl. vii) van Grotius. Als eene bijzonderheid omtrent het geheugen van HUGO DE GROOT vindt men in de *Letteroefeningen, Mengelwerk* 1809 bl. 89—41, hoe deze beroemde landgenoot op zekeren tijd volgens het bevel der Staten van Holland, eenige krijgsbenden gemonsterd hebbende, niet alleen terstond daarna al de krijgsknechten, welke hij nooit te voren gezien had, van wezen kende, maar hen ook zonder te haperen allen bij name kon noemen.

Een ander niet minder opmerkelijk staaltje van dezelfde hoedanigheid is het volgende: Als DE GROOT in den jare 1645, op zijne reis uit Frankrijk naar Zweden door Holland, te Amsterdam was gekomen, om zich van daar naar Hamburg te begeven, werd hij in de eerstgemelde stad niet alleen door Burgemeesteren plegtig verwelkomd en van stads wege ter maaltijd onthaald, terwijl zij ook het schip tot zijn overtocht lieten bestellen, maar hij werd ook door hen op den morgen van zijn vertrek statelijk uitgeleid, gaande tusschen hen van den Dam te voet langs het Water gezien en hetwelk zijne oplettenheid bijzonder getrokken had. Een van het achtbaar gezelschap betuigde hierop zijne verwondering dáárover, dat hij, schoon onder de wandeling in aanhoudend en ernstig gesprek gewikkeld, nog acht geslagen had op een uithangbord en onthouden wat daarop te lezen stond. DE GROOT gaf hierop te kennen, dat er niet één zulk een bord op den ganschen weg was, hetwelk hij niet gade geslagen, en waarvan hij het opschrift niet gelezen had, en dat hij ze allen achter elkander zou kunnen opnoemen. Dit scheen naauwelijks geloofbaar; men verzocht hem daarvan eenig nader bewijs te ge-

ven. Hij beschreef ze daarop allen, met bijvoeging van hetgeen er op te lezen stond, doch in eene omgekeerde orde, zoodat hij eerst noemde hetgeen hij het laatste gezien had enz. opdat het gezelschap langs denzelfden weg terugkeerende, zich des te ligter zou kunnen overtuigen dat hij niet gemist had, en men bevond met der daad tot elks hoogste verwondering, op den teruggang, geenen misslag in zijne opgaven, voor zoo ver men in staat was zich die te herinneren.

J. SCHREUDER.

Gedenksteen voor Zacharias Janse te Middelburg (Bijblad, bl. xii). HH. Bestuurderen van DE NAVORSCHER om verschooning vragende, als hen onwillekeurig op een dwaalweg gebragt hebbende, zoo verzoek ik hen in het eerstvolgend *Bijblad* te vermelden dat de gedenksteen voor JANSE niet te *Vlissingen* maar te *Middelburg* in een der buitenzijmuren van de Grootte Kerk is geplaatst.

LUDOLPH, te *Vlissingen*.

Verbodschrift tegen de Jesuïten (Nav. I.; bl. 380; II.; bl. 304). Toen de vraag van den Heer C. W. BRUINVIS mij onder de oogen kwam, nam ik, bij gebrek aan andere werken, de *Histoire de la Compagnie de Jésus* van CRÉTI-NEAU JOLY in handen, en ik maakte het volgende uittreksel, dat ik eerst voornemens was als antwoord op de bewuste vraag in te zenden. Zie hier het verhaal van C. J. aanmerkelijk verkort:

PETRUS CODDE, Aartsbisschop van *Sébast*, door het hof van Rome tot apostolisch vicaris van Holland benoemd, was, even als zijn voorganger JAN VAN NEERCASSEL, Bisschop van *Castorie*, een warm voorstander van de leer van JANSENIUS en dus, het behoeft schier niet gezegd te worden, een gezworen vijand der Jesuïten. Deze laatsten nu bewerkten, dat de Paus den Aartsbisschop uit zijne betrekking ontsloeg (3 April 1704) en in zijne plaats zekeren THEODORUS COCK benoemde. De Staten-Generaal echter konden aan dit besluit hunne goedkeuring niet hechten; zij begrepen, dat de hulp van CODDE hun van meer nut zou wezen in hunnen oorlog tegen de Jesuïten dan alle mogelijke dwangmiddelen. Dien ten gevolge ontvangt de nieuw benoemde vicaris COCK bevel om het grondgebied der Vereen. Prov. te verlaten en de PP. JAN DE BRUYN, opperste der missie, FRANS VAN HIES (sic), JACOBUS CLAESMAN en CAROLUS VANDERBURGH worden gedagvaard om den 27 Maart 1705 voor de Staten te compareren. „Le syndic AKERSLOOT,” zegt de schrijver, „leur déclare” que les très-puissants Seigneurs „des Etats, désirant mettre fin aux divisions „qui existent entre les Catholiques, ont jeté „les yeux sur les Jésuites, et qu'ils les som-

ment d'avoir à s'employer auprès du Pape pour rétablir M. CODDE dans ses fonctions de Vicaire apostolique, ou pour satisfaire en tout point aux réclamations des Jansénistes".... Le syndic ajoute qu'il faut absolument que par l'entremise des Jésuites, PIERRE CODDE soit réintégré dans sa charge avant le 15 juin." Ingevolgedit bevel schrijft DE BRUYN den 6 April 1705 naar Rome en den 9 Mei ontvangt hij het berigt, dat 's Pausen besluit onherroepelijk is. Het lot der Jezuiten was nu beslist, en den 20 Junij van hetzelfde jaar verscheen het verbodsschrift, krachtens hetwelk zij uit de Vereenigde Nederlanden gebannen werden. (Vgl. CRÉTINEAU JOLY, *Hist.*, etc. p. 643. édit. de Tournai, 1846).

Na met WAGENAAR en een paar andere schrijvers te vergeefs geraadpleegd te hebben, heb ik het bovenstaande niet willen inzenden, omdat CRÉTINEAU JOLY's vooringenomenheid met de Jezuiten mij eene verkeerde voorstelling van het gebeurde niet onwaarschijnlijk maakte. Daarenboven rekende ik er op, dat andere Navorschers, uit meer geloof verdienende bronnen puttende, de zaak in een helder daglicht zouden gesteld hebben. Daar echter mijne verwachting door de ingezondene antwoorden (II.; bl. 304) eenigzins is teleurgesteld, ben ik zoo vrij nogmaals de aandacht op dit niet onbelangrijke punt te vestigen.

Onlangs in de gelegenheid zijnde om de *Resolütien der Staten van Holland en Westvriesland* te doorbladeren, bleek het mij dat de suspensie van CODDE eenigen tijd vroeger heeft plaats gehad dan door C. JOLY vermeld wordt.

Ter vergadering namelijk van 24 Febr. 1703 heeft de Raadpensionaris gerapporteert de consideratien en het advies van Heeren Gecommitteerden, hebbende ingevolge Resolutie van 21 Febr. geëxamineert de klagen aan haar Ed. Gr. Mog. gedaan, als dat PETRUS CODDE, Aartsb. van Sébaste als nog tot Romen werd gehouden, en dat het Placaat van 17 Augustus 1702, rakende het exerceeren van het Vicarisschap over de Roomsche Kerke dezer landen niet na behooren werd gepractiseerd."

Wordt besloten om FRED. BLOMMERT, gehuwd met MARIA CODDE, zuster van PETRUS CODDE, te gelasten aan zijn' zwager kennis te geven, dat de Staten uitdrukkelijk verlangen dat hij P. CODDE: »zig binnen den tyd van drie maanden zal hebben te sisteeren binnen deese Provincie, onder het gebied en gehoorzaamheid van zyne hooge en wettige Overigheid, om alsdan derselver nader bevelen te konnen ontfangen."

Dat men THEODORUS COK zal doen aanzeggen, »dat het de volkomen intentie en meininge der Staten was om het genoemde Placaat van 17 Aug. 1702 in allen deelen te doen nakoomen.

Dat hij TH. COK zal moeten zorgen dat PETRUS CODDE binnen den tyd van drie maanden in de Provincie zy en dat hy geen opont-houd te Rome ondervinde, of in eeniger manieren, directelyk of indirectelyk, daar in verhindert worde, of dat haar Ed. Gr. Mog. na het verloop van die tyd daar omtrent zoodanig sullen voorzien en disponeeren, als deselve na de importantheid van die saake die haar ten uitersten ter herten gaat, sullen vinden te behooren."

1703. 22 Mey. »De Raadpensionaris heeft ter vergaderinge gecommuniceerd dat THEODORUS COKQ by den Paus van Roomen voor deesen aangesteld tot Provicarius Apostolicus en by haar Ed. Gr. Mog. Waarschouwinge van 17 Aug^d. 1702 de exercitie van hetselve employ hem wbesende geinterdiceert, hem Raadpensionaris hadde ter hand gesteld de origineele Bulle van gemelden Paus van Roomen, raakende de suspensie van PETRUS CODDE van het voorschreeve Vicarisschap van dato den 7 April ll., met versoek, haar Ed. Gr. Mog. daar van visie gehad hebbende, hetselve hem souden willen restitueeren."

1703. 25 Mey. »De Heer Pensionaris AKERSLOOT heeft ter vergaderinge gerapporteert de consideratien en het advies van Heeren Gecommitteerden over de bovengemelde Bulle.

Hierover gedelibereerd zynde werd bevonden dat de Bulle directelyk aanloopt tegen het Placaat van 17 Aug^d. 1702, waarby den voornoemden THEODORUS COKQ is geinterdiceert het Vicarisschap in eeniger manieren te exerceeren en werd verder besloten de Bulle te verbieden en de verspreiding er van te beletten."

De Staten van Holland schijnen zich dus alleen de zaak aangetrokken te hebben en niet de Staten-Generaal, zoo als CR. JOLY te kennen geeft. De dagvaarding der bovengenoemde Priesters had ook door het eerste Staatsligchaam plaats, en wel in de vergadering van 27 Maart 1705, alwaar

»Na voorgaande deliberatie, en in agtinge genoomen zynde, dat de ruste onder de Roomschesinge Ingezeetenen tot nog toe niet was hersteld, is goedgevonden en verstaan, dat tot herstellinge van de voorsz. rust, voor de Heeren haar Ed. Gr. Mog. Gecommitteerden sullen werden onthouden de hier na genoemde Priesters, als N. CLAASMAN, residende tot Leyden; N. DE BRUYN en FRANÇOIS VAN HIER tot Amsterdam, en CAROLUS VAN DER BURG, in den Hage, en dat uit naame en van wegen haar Ed. Gr. Mog. haar sal werden aangesegt, dat voor den 15 Juny aanstaande aan het Hof Roomen sal moeten werden bevordert en uitgewerkt, dat PETRUS CODDE, Aartsb. van Sébaste, in het Vicariaat werde hersteld, of andersints, dat soodanige middelen, die haar Ed. Gr. Mog. aangenaam

en satisfactor moogen weesen, soudén moogen werden beraamt, waardoor de rust en eenigheid onder de Roomsgeinde Ingezeeten volkoomen wierd herstelt, en by ontstentnisse van dien, dat haar Ed. Gr. Mog. sullen gebruiken soodanige middelen van nadruk, als deselve tot bereiking van haar oogmerk sullen oordeelen noodig te weesen, en dat ten dien einde na den voorsz. 15 Juny een begin sal werden gemaakt met de uitsetting der Jesuiten, en werden wyders de Heeren haar Ed. Gr. Mog. Gecommitteerden mits deesen versogt en geauthoriseert, omme de voorsz. Resolutie zyn effect te doen sorteeren, op die voet en wyse als deselve na gelegentheid des tyds en exigentie van saaken sullen bevinden te behooren."

De *Bibliotheca Duncaniana* bevat een aantal vlugschriften deze questie betreffende. Onder meer anderen zijn mij de volgende, als niet geheel en al van waarde ontbloot, opgegeven:

1703. 1° deel. *Nauwkeurig en Regtzinnig Onderzoek of het voor de Roomsche Religie, en voor den Staat der Vereenigde Nederlanden noodig en dienstig is vryheyd van Kerkelyke Bedieningen aen religieusen en byzonderlyk aen Jesuiten aldaer te vergunnen, door M. v. C. Pr. Emmerik, by FLORENTIUS ABBEMA. 1703.*

idem. *Jesuitische Doodstuipen in 't bekuipen, opstellen en uitstroien van zekere Bulle op den naam van OLEM. XI paus aen alle Rooms Catholyke ingezetenen van Holland en van d'aengrenzende Provinciën, uitgegeven te Rome 7 April 1703. s. l. 1703.*

idem. *Valeriaensche Pynbank, ofte kort en kragtig middel om alle hedendaegse Lasteraers en byzonderlyk de PP. Jesuiten, die den Aertsbischof van Sebasten en zyne welmeinde Clergie niet ophouden te lasteren, den mond te stoppen, door GERMANUS LOIOLOPHILUS.*

SoCII MenDaCes repertI

dat is

De LoIoLacs benDe aen beDrog en Laster pLIgtIg. s. l. 1703.

1704. 2° deel. *Brief aen de Paters Jesuiten en minderbroeders zendelingen tot Hoorn. s. l. 1704.*

1704. 4° deel. *Standvastige Godloosheyd of Godlooze Standvastigheid der Jesuiten aen de J. P. FRANSOIS van HIER plegtelyk opgedragen. Delft. 1704. motto: Schik uwe gangen om Van Hier te vertrekken (Tobias, XIV. 9).*

1704. 4° deel. *De Waere Iever der Jesuiten in de Vereenigde Nederlanden ontmaskert..... door JAKOB ADELAER. Rotterd. 1704.*

Ik hoop dat het bovenstaande den een of ander aanleiding zal geven om de zaak nauwkeuriger te onderzoeken, waartoe mij helaas tijd en gelegenheid ontbreken.

N. P. BIBLIOPHILUS.

Raadsels (Nav. II. : bl. 3, 333, 334; Bijbl. xiii, xxxii). Aan N. N. te 's Hage, die in DE NAVORSCHER heeft gelezen dat men gebruik heeft gemaakt van zijne opgegevene woorden voor het raadsels SCHIMMELPENNINCK, doet het leed in der tijd geene charades uit de toenmalige Schiedamsche Courant te hebben opgeteekend, maar hij herinnert zich nog deze:

Wijs en slim is 't omgekeerde
Van mijn eerste lettergreep;
Waar men Fransch, of zingen leerde
Ging men met mijn tweede scheep;
Een niet hoffelijk bevel
Is de derde, die ik tel,
En 't geheel een plaats op aarde,
Die nog onlangs (*) elk vervaarde.

[Mallaga.]

Joris van Spilbergen (Nav. II. ; bl. 22, 361). In plaats van teregt gewezen, wordt men deerlijk in verwarring gebracht: daar de antwoorden, hier geleverd, met elkander in strijd zijn; want terwijl Dr. E. B. SWALUË het vermoeden te kennen geeft, dat VAN SPILBERGEN een Zeeuw was, vraagt .. ELSEVIER, of men uit 's mans sterven te Bergen op Zoom zoude mogen afleiden, dat hij ook aldaar geboren is? En wat aanleiding had gegeven, dat hij zich te dier stede had gevestigd?

Deze vrager schijnt dus aan Bergen op Zoom als VAN SPILBERGEN's geboorteplaats te willen denken. Maar op welke gronden! Omdat hij aldaar overleed! En dat met betrekking tot eenen zeevaarder als VAN SPILBERGEN, die de wereld omzeilde! Voorwaar eene afleiding, waarop men min, en hier nog minder kan rekenen. En waarmede kan .. ELSEVIER bewijzen, hetgeen hij stellig zegt, dat VAN SPILBERGEN zich te Bergen op Zoom had gevestigd? Gevestigd toch doet aan eene woning denken; maar was dit wel zoo? Had VAN SPILBERGEN dan zijn zeemansleven vaarwel gezegd, nadat hij den 1sten Julij 1617 van zijne groote reis in Zeeland voet aan wal zette? Waar is het bewijs? Want zonder dit doet 's mans overlijden te Bergen op Zoom, eene stad in gemeenschap met de zeevaart, vermoeden, dat hij als zeeman daar aangekomen, of van daar op vertrek staande, is overleden.

Met dankbetuiging voor de hier gegeven aanwijzing van tijd en plaats van overlijden, schijn ik intusschen, ten aanzien van de geboorte, het vermoeden van Dr. SWALUË, als op aannemelijker gronden steunende, te moeten aannemen. — Mogte DE NAVORSCHER na dit vermoedelijke ook het zekere — en alzo de geboorteplaats van JORIS VAN SPILBERGEN aan het licht brengen.

P. FRET.

(*) Wegens een vreeselijke ramp in 't begin van deze of het laatst der vorige eeuw.

Inzameling der Lijk-Asch (Nav. II.; bl. 23, 365); *Amianth* en *Asbest*. De *Amianth*, welke men *buigzaam Asbest* of ook wel *bergglas* noemt, bestaat uit vezelachtige draden, die lenig, veerkrachtig en week zijn, terwijl zij schitteren als zijde en verschillende kleuren hebben. Men kan de draden van deze steensoort weven, welk weefsel er dan uitziet als grof linnen.

De Ouden, alsook de Indianen, wikkelden hunne dooden in dit linnen en verbrandden ze. Wyl echter dit linnen onverbrandbaar is, bleef de asch er in bewaard, welke dan in urnen en aschkruiken opgezameld werd.

Als merkwaardigheid vind ik nog opgeteekend, dat Keizer KAREL V een tafellaken van *Amianth* bezat, hetgeen nu en dan, na het eten, in het vuur werd geworpen en er schoon weér uitkwam.

Men vindt deze *Amianth* in Italië en Savoye bij Tarentaise. E. GERDES.

[Nagenoeg alle woordenboeken verwijzen u, op het woord *Amianth*, naar *Asbest* en toch hebben de scheikundigen reeds bewezen, dat men vaak het ene verkeerdelijk voor het andere houdt. Overigens kan het waar zijn, dat men de lijkasch van *rijkeren*, door in het vuur onvernietigbare kleederen, tegen de vermenig met gemeene houtschoolasch beveiligde; maar die kostbare weelde zal toch wel niet op elken lijkstapel aangetroffen zijn geworden. Men herinnere zich hier wat PLINIUS er van zegt, XIX, i, 4. (edit. JOH. HAR- DUIN, Parisiis 1723):

„Inventum jam est etiam, quod ignibus non absumeretur. Vivum id vocant; ardentisque in focis conviviorum ex eo vidimus mappas, sordibus exustis splendescentes igni magis, quam possent aquis. Regum inde funebres tunicæ, corporis favillam ab reliquo separant cinere. Nascitur in desertis adustisque sole Indiae, ubi non cadunt imbres, inter diras serpentes, assuescitque vivere ardens, rarum inventu, difficile textu propter brevitetatem. Rufus de cetero collos, splendet igni. Cum inventum est, aequat pretia excellentium margaritarum. Vocatur a Graecis asbestinum, ex argumento naturæ.”

Werd zulk een *asbesten* lijnwaat ook soms van de *Libitinarii* gehuurd?

Voor het overige kan hi ergelden wat ons WALCHIUS doet opmerken (in CELLARI Comp. Antiq. Rom. ed. tert., p. 537, not. e):

„Nec difficile erat, cineres mortui a favilla distinguere, quoniam cadauer in igne non disturbabatur, omnesque partes per ignem solutæ post concremationem fere ut integræ videbantur: conf. JO. ANDR. QUENSTEDTIUM de Sepultura Vet. p. 171. JO. KIRCHMAN- NUM de Funerib. Romanor. lib. III, cap. 6. & JAC. GUTHRIUM de Jur. Man. lib. I, cap. 26. qui hæc, a me dicta, veterum scriptorum testimoniis confirmant.”]

„Bijbel van Deux Aes” (Nav. II.; bl. 23, 366; Bijbl. bl. xxvii). In MEYER'S Oude Nederland- sche Spreekwoorden, Groningen 1836, zijn afgedrukt: *Gheene Duytsche Spreekwoorden*, *Adagia* etc. Campen 1550. Daar vindt men, op bl. 43, dat in 1550 de volgende zegswijzen nog in het spraakgebruik waren:

Het zyn luyden van Dues Aes.

Het is een volczken van der lichtermunt.

Deze twee schijnen bij elkander te behooren, terwijl het eene door het andere wordt opgehelderd. .. ELSEVIER.

[Men zie evenwel het gezegde van den Heer F. J. HARBOMÉE, III, bl. 22 aan het einde van de haakjes.]

De Volewijk (Nav. II.; bl. 26; Bijbl. xiii). HOOFT zegt in zijn *Warenar*, Ve Bedr. 3e T. het volgende:

„Jy weet van de zaak wel, jy moet je wat spoeyen, „De schuit wil nae de volewyk, je zoud komen helpen roeyen.”

waarvan BILDERDIJK in zijne *Aanteekeningen* oordeelt:

„Algemeen Amsterdamsch, waar men de kinderen in hun kool in den *Volewijk* over het Y groeien laat. 't Sprookjen heeft zijn oorsprong in het woord roeien, dat het werk eener Vroedvrouw is, en tevens ook, een schuit met de riemen doen voortgaan.”

In de *Haagse Mercurius* van 9 Sept. 1699 wordt het woord in dezelfde beteekenis gebezigd; wij lezen aldaar:

„De schaamte van de Hollandse Vrouwtyes is wat incompatibel met de tegenwoordigheid der Mans, wanneer sy besig zyn met na de Volewyk te roeyen.”

N. P. BIBLIOPHILUS.

Utrechtsche Hofbeer (Nav. II.; bl. 26; III.; bl. 13, 14). Na alles wat reeds tot bijlichting van den Hofbeer aangevoerd is, waag ik het, met nog twee en drie andere voor den dag te komen, die, even als hun Utrechtsche natuurgenoot, jaarlijks moesten dienen om de er- kentenis van afgestaan vruchtgebruik levendig te houden. Zij verdienen misschien te meer in aanmerking te komen, omdat zij het in oudheid van den Utrechtschen winnen en hun oorsprong ten minste twee honderd jaren hooger opklimt. — Tot op het jaar 1327 bezat de Abt van *St. Paulus* te Utrecht het hoog en laag gerigt van *Lienden*; maar REINALD II, Graaf van *Gelder*, die er veel prijs op stelde om zich uit te breiden en zijn gebied met meer andere heerlijkheden vergrootte, nam toen die jurisdictie van den Abt in pacht, en wel om twee beeren die vette ende guet zyn, en welke hij zich verplichtte, jaarlijks op *St. Martens* avond, op zijne kosten, in het Godshuis te doen afleveren. Zijn opvolger, Hertog REINALD III, had naauwelijks de regering aanvaard, of hij nam dat regtsgebied op nieuw in pacht voor den tijd van zijn leven, *pro duobus apris pinguibus et dativis*, zich tevens verpligtende om, wanneer de betaling niet op den gezetten tijd had plaats gevonden, vier beeren, in plaats van twee, te zenden. Later werd de Hertog vrijgelaten de pacht *of in natura*, *of in geld*, te voldoen. Hertog EDUARD, die in 1367, nevens het gerigt van *Lienden* ook dat van *Driel* in Bommelerwaard, van

Hofbeer. — *De boekery van het Escuriaal.* — *Santhorst.* — *Engelsche Tooneelspelers in de Nederlanden.*

den Abt van *St. Paulus* in pacht nam, beloofde daarvoor op *St. Martens*-avond jaarlijks drie vette varkens, of voor ieder varken 4 pond kleine penningen (misschien 4 gulden van onze munt), te betalen. Hertog *WILLEM* van *Gulik*, die in 1381 de pachtvoorwaarde vernieuwde, verpligtte zich tot het zenden van vier beeren, of voor iederen beer 4 oude schilden. Omstreeks het jaar 1530 is deze erfpacht door Hertog *KAREL* van *Egmond* afgekocht. Alzoó zijn de Geldersche beeren, veel vroeger dan die Utrechtsche, in vergetelheid geraakt. In mijne *Gedenkw. uit de Geschiedenis van Gelderland* heb ik getracht hunne nagedachtenis te bewaren. Overigens meen ik hier te mogen herinneren, dat tolvrijdom en andere privilegiën ondertijds veelmalen door jaarlijksche prestatien *in natura*, b. v. in koorn, in ganzen, in hoenderen, in was, in wijze, zelfs in peper, erkend werden. I. A. N.

De boekery van het Escuriaal (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 16). In de berigten nopens het Escuriaal en zijne boekery, door *SAXO STYLIUS* medegedeeld in *DE NAVORSCHER* voor 1853, N°. I., zijn eenige fouten ingeslopen. Hij zegt dat *D. H. MENDOZA* deze bibliotheek heeft gesticht; ik meende dat ze door *PHILIPS II* gegrondvest was; maar dit is van minder belang. Maar eene grovere fout is de volgende: *S. S.* zegt dat *MENDOZA* van den Turkschen Keizer een geheel schip met Grieksche Handschriften ontving, als belooning voor eenige uitgelieverde gevangenen. De zaak is deze: onder *PHILIPS III*, in 1611, werden twee schepen vanden Koning van Marokko, *MULEY-ZEIDAN*, door de Spaansche kruisers genomen. Onder den buit bevonden zich drie kisten, die 3,000 boeken bevatten, door *MULEY-ZEIDAN* in het Oosten opgekocht. De Koning van Marokko bood 70,000 gouden dukaten als loosprijs. *PHILIPS III* eischte daarenboven de vrijlating van alle Christenslaven in Marokko. *MULEY-ZEIDAN* stemde toe en, indien hij niet door zijnen neef van den troon gestooten ware, zou waarschijnlijk Spanje dien schat, thans in het Escuriaal geplaatst, verloren hebben. De dwaling van *SAXO STYLIUS*, dat de boekery van het Escuriaal door *MENDOZA* zou begonnen zijn, is misschien hierdoor ontstaan, dat de bibliotheek van het Escuriaal ook die van *MENDOZA* bevat. Immers, bij zijnen dood, vermaakte haar laatstgenoemde aan die van het Escuriaal, welke hierdoor zeer vergroot, maar niet gesticht werd. Of het Escuriaal *HSS.* van *AESCHYLUS* bevat, weet ik niet; wel, dat er een exemplaar van den *Koran* gevonden wordt uit de 9de eeuw en met kleuren geschreven, ten dienste van een der eerste Koningen van *Cordova*. THEODORIK.

[Ook volgens het *Conversations-Lexikon* zou de boekery van het Escuriaal aan *PHILIPS II* haar begin ver-

schuldigd zijn geweest. Een *Catalogus der Arabische HSS.*, welke men daar vindt, is door *MICH. CASIRI* geleverd in zijne *Bibliotheca Arabico-Hispana Escorialensis, sive Librorum omnium Mss. quos Arabice compositos Bibliotheca Escorialensis complectitur*. Madrid, 1760—1770. Men zie *BRUNET, Manuel du Libraire* (Bruxelles, 1821), p. 341, alwaar nog ten overvloede wordt aangemerkt:

„Ce catalogue, fait avec soin, a été tiré à petit nombre d'exemplaires... On joint à ces 2 vol. le 1er vol. du catal. des mss. grecs de la même bibliothèque.”

Hier wordt alsdan op *J. TRIARTAE Bibliothecae Matritensis Cod. Graeci* (Maar. 1769, in fol.) verwezen. Maar is de bibliotheek van Madrid ook die van het Escuriaal?]

De Santhorstche Geloofsbelijdenis (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 17, 18; Bijbl. bl. xxxii). In mijn exemplaar van de *Santhorstche Geloofsbelijdenis*, waarbij tevens eenige geschriften voor en tegen zijn gevoegd, vind ik de volgende aantekening:

„Deze verzameling is gedrukt door den uitgever van den *Politiken Blixem* (*PADDENBURG*, te *Utrecht*), waarom de drukker (*PADDENBURG*) niet willende noemen, naar den Haag is opgebracht, — en aldaar vijftien maanden heeft geseten.” J. G. D. S.

Engelsche Tooneelspelers in de Nederlanden (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 17). Op deze vraag terugkomende, deel ik eenige berigten mede, zoo als die in de *Gerechtsdagboeken* van *Leyden* voorkomen op:

30 Sept. 1604.

„Die van de Gerechte opt voorschryven van Zijne Ex^e en versouc van *JAN WOODTSS*, Engelsman, hebben toegelaten ende geconsenteert dat hy geduyrende deze aanstaende jaarmarkt met zyn behulp (troep) zal mogen spelen zeecker eerlick camerspel tot vermaeckinge van der gemeente, mits van yder persoon (comende om te bezien) nyet meer te mogen nemen nochte genyeten dan twaelf penn., ende vooral betaalen tot een gootspenning aen handen van *JACOB VAN NOORDE*, bode metter roede, vier guld. om ten behouwe van de armen verstreect te worden.”

En op den 6 Januarij 1605.

„Op 't versouck aen die van de Gerechte gedaen by de Engelsche Comedianten om te mogen spelen: staet geappostilleert. Die van de Gerechte deser stadt *Leyden* gesien in haer vergaderinge opt Raedthuys der voors. stede, de *favorable brieven* van *Recommandatie* ende testimonial van den *Forst* van *Brandenburch* van den X Augustij des jaers XVIe vier, mitsgaders t consent by *Zyne Ex^e* van *Nassau* verleent den xxij Decembris laest verleden, Es disponerende opt versouc int blanc van dezen, hebben voor zoo veel in hem is, de Engelsche Comedianten ende musicyns toonders in dezen, conform haer versouc toegelaten binnen deser stede te mogen spelen en

haer consten doen ontfen en vertoonen ter gewoonlycke plaetse te weten opten groten hoff onder de bibliotecque, dewelcke hem toonders mits dezen ten eynde voorseyt, belast wert te werden ingeruymt. Ende dit al voor den tyt van veertien dagen eerstcomende, en mits, voor den jegenwoordige *gracieuse toelatinge*, gevende ten behouwe van de gemeene huysarmen dezer stede een somme van twaelf gulden van xl groot tstuck. Aldus gedaen opten vi January XVIe en vyff. My jegenwoordich en is get. J. VAN HOUT."

Zie hier ten overvloede nog een paar stukken uit dezelfde registers:

» 28 Sept. 1606. Is GABRIEL CHASTILLON, *piccardoy*s geconsenteert ende toegelaten dat hy deze aenstaende jaermarkt ten faveur van de *Verlossinge dezer stede* en geduyrende denzelven tyt, een *recreatyf eerlyck camerspel* met eenige beesten zal spelen." (Entrée 1 blank en f3 voor de Armen.)

En op den 19 Nov. 1598. » Op het versouck van eenige studenten om hier te laten spelen de *Italiaensche Comedianten*. Is geappostilleerd. Die van de Gerechte hebben opt versouck van de toonders dees request ondergeteekent, hebben de *Italiaensche Commedianten* in dezen geroert toegelaten binnen deser stede te mogen spelen voor een tyt van drie dagen, daertoe hem mits dezen, plaetse wert aangewesen en vergont onder de bibliotecque vander Universiteyt, en dit al mits dat de voors. Comedianten langs der straten geen trom en zullen mogen roeren en op geen uyre en zullen mogen spelen daerdoor de gemeene lessen vander Universiteyt eenichsins zullen werden vermindert. Aldus gedaen opte XX Nov. 1598."

.. ELSEVIER.

Maansinvloeden (Nav. II.; bl. 28; III.; bl. 20—22). Dat de maan invloed heeft op de weërgesteldheid, is door sommige schippers in onstuimig weder bevonden: want, even na haren ondergang, vermeerderde de storm. Ook tuinlieden en bouwboeren in Noord-Holland hebben de waarnemingen bevestigd, dat de stand der maan op den groei en tevens op de verdere ontwikkeling der planten eenen grooten invloed uitoefent. Om slechts één uit vele voorbeelden aan te wijzen, meld ik dat G. VAN LENNEP COSTER in de *Herinnering mijner Reizen naar onderscheidene werelddeelen*, bl. 220—222, nagenoeg het volgende zegt:

» In de Caraïbische zee, omstreeks Curaçao, heeft men een groep eilanden gelijk eene Archipel. — De luchtgesteldheid is aldaar meestal dezelfde, zijnde de gewone warmtegraad 85°; de winden zijn meestal tusschen het Noorden en Zuid-Oosten. — De maan geeft in deze streken veel sterker schijnsel dan bij ons, zelfs kan men er het kleinste

schrijf bij lezen, ook heeft zij eenen sterken invloed op den mensch; die, bij haar schijnen, er lang in loopen moet, kan somtijds den slaap niet weren, wat moeite bij doe; voorts is zij zeer nadeelig voor de oogen, en iemand, die het ongeluk heeft van in haar schijnsel te slapen, wordt er soms krankzinnig van; hiervan zijn vele voorbeelden.

J. SCHREUDER.

Maansinvloeden. Invloed der maan, ook op andere zaken dan op de weërgesteldheid, wordt door velen als eene waarheid aangenomen. Reeds CICERO schreef (*De Nat. D.* II. 19.): „Multa a luna manant et fluunt, quibus et animantes alantur augescantque, et pubescant maturitatemque assequantur, quae oriuntur e terra." — Ik heb hier voor mij: *De Imperio Solis ac Lunae in corpora humana, et morbis inde oriundis; auctore RICHARDO MEAD, Colleg. Medic. Londin. Socio, Reg. Societ. Sodali, et Medico Regio.* (Motto. *Rationalem prout medicinam esse debere.* CELS. in Praef.) Editio altera, auctior et emendatior. Londini, 1746. Een A. NUMAN plaatste in 't Instituut, 1ste kl. eene *Verhandeling over den invloed der Maan, in hare verschillende standen, op het voorttelingsvermogen der Dieren*. 1846. P. H. T.

[Ter bevestiging van hetgeen J. SCHREUDER en P. H. T. beweren zal het ons nog wel vergund zijn het volgende stuk uit MONTGOMERY MARTIN'S *History of the British Colonies* vertaald mee te deelen:

„Men kan vaststellen dat Demerara dertien lentes en dertien herfsten in het jaar telt; want even zoo vele keeren klimt het sap der boomen op naar de takken en af naar de wortels. Zoo is de *wallaba* (een harstachtige boom, in de bosschen van Demerara zeer gemeen en eenigzins op mahoniehout gelijkende), wanneer men hem eenige dagen nederhouwt vóór *nieuwe maan*, eene der meest duurzame houtsoorten van de wereld voor huizen, mijlpalen, enz. Zoo men het, in dien toestand, beproefde te splitsen, zou men het met de uiterste moeite en op de meest onevene en kartelige wijze van één scheuren. Hak nu een andere *wallaba*, weinige roeden van den eerstgenoemden tronk verwijderd, bij *volle maan* en de boom zal gemakkelijk worden gespleten in de schoonste, gladste spaanders, van welke dikte men het ook verlangen mag, of ook tot duigen voor tonnen; maar, in dezen staat, is het aan spoedig bederf onderworpen. Wederom gebruikt men bamboesriet, een arm dik, voor rasterwerk enz. Bij *nieuwe maan* afgesneden, kunnen zij het immer tien of twaalf jaar uithouden; maar bij *volle maan* gehakt zijn zij in twee of drie jaar verrot. Dus is het daar met de meeste, zoo niet met alle inheemsche boomen. Van de uitwerkselen der maan op het dierlijke leven konden wij zeer menigvuldige staaltjes vermelden. Ik heb in Afrika nieuw geboren jongen, aan de stralen der volle maan blootgesteld, in weinige uren zien sterven aan de zijde van hunne moeder; ik heb visch, in dien toestand, verwonderlijk spoedig zien stinkende worden en vleesch, voor dien invloed onverzorgd, door zout noch te bewaren, noch eetbaar te maken. Ik heb gezien, hoe de zeeman, onvoorzigtiglijk op dek slapen gebleven, door *nyctalopia* of *nachtblindheid* werd getroffen; het gelaat bij wijlen afschuwelijk opgezet, en dit alles door in den maneschijn te zijn gaan sluimeren; ik ben er getuige van geweest, hoe bij waanzinnigen, de aanvallen hunner kwaal zich verhieven met schrikbarende kracht,

als de maan vol zou worden, of hoe de koude, voch-
tige rilling der koorits menigeen kwam bekrui-
pen, onder het regeren van dit, schijnbaar vriendelijke,
maar oppermagtige hemellicht.”]

Napoleon's togt over het Zwin (Nav. II.; bl. 53; III.; bl. 23). De Heer J. H. VAN DALE ontvange mijnen dank voor zijne bemoeijing en gelukkige opsporing in het medegedeelde aangaande den togt van NAPOLEON over het Zwin op den 3den Oct. 1811, waarmede hij ook aan mij geene onbelangrijke dienst heeft bewezen.

Uit eene aantekening deswege in mijne verzameling, in der tijd door mij overgenomen, kan ik dan ook de *aantekeningen* (§) en (*) toelichten. Maar het verhaal, door den vischer JOHAN CHRISTIAAN HENNEFREUND opgegeven, is in verscheidene opzichten in strijd met mijne aantekening, waarin sprake is van slechts *twee* ongenoemde visschers op ééne schuit, welke schijnbaar toevallig juist ter plaatse lag, van waar de Keizer wilde overgezet worden — dat deze schippers toen hun onbekende personen zouden overgebracht hebben, en daarom ook zonder vermoeden op den Keizer, slechts *f* 1 per passagier zouden geëischt hebben — dat de Keizer hun daarop 100 Napoleons (gouden?) ten geschenke deed geven, met toezegging van 300 francs jaargeld, enz.

Gaarne geef ik hier mijne aantekening in haar geheel, in de hoop, dat de Heer VAN DALE, bij mogelijkheid, verder wel de moeite zal willen doen, om andermaal met den vischer HENNEFREUND te spreken, en diens geheugen, hetwelk door ouderdom ligt onnaauwkeurig verhaald kan hebben, andermaal hiermede te beproeven, om daarna, mij en allen, die er mede belang in stellen, de waarheid uit beide stukken te doen kennen, of ons daaruit een nieuw, op waarheid gegrond geheel mede te deelen.

Zie hier mijne aantekening:

» Den 3 October 1811. Z. M. Keizer NAPOLEON van *Ostende* vertrekkende, is het strand gevolgd. Zijnen doortrek niet door *Stuis* wilende nemen, heeft hij zich, om het *Zwin* over te komen, met den Hertog van *Vicenca*, zijnen Groot-Stalmeester den Graaf LOBAU, één zijner aides-de-camp, en twee jagers der garde, in eene visschersschuit begevén. Twee arme visschers voerden deze schuit, welke met haren geheelen inhoud *f* 150 waarde had. Dit was alles wat zij bezaten. De overtocht heeft een half uur geduurd. Z. M. is aan het fort *Oranje* in *Kadzand* aangekomen, waar de Prefect hem met zijn gevolg afwachtte. Men heeft terstond een groot vuur gemaakt, omdat de Keizer doornat en het weder koud was. De visschers, aan wie men vroeg hoeveel zij voor den overtocht eischten, vroegen

f 1 per passagier. Z. M. liet hen roepen, en heeft hun 100 Napoleons doen geven, en 300 francs pensioen levenslang toegelegd. Het is moeilijk de blijdschap dezer arme lieden te schilderen, die wel verre geweest waren van te vermoeden, wie zij in hunne schuit hadden ontvangen.”

Moge deze mededeeling nu den Heer VAN DALE verder opwekken, om ons weldra met een echt verhaal dezer zaak, alsmede met eenig bericht van den visscher HENNEFREUND: waar hij woont, en vooral, van welk rijk hij zijn jaargeld ontvangt: te verblijden, dan zal zich daardoor verpligt achten P. FRET.

» *Stok” als voorvoegsel* (Nav. II.; bl. 56; III.; bl. 48) wordt in bijna al de talen van het Noorden weêrgevonden. Zoo heeft men, voor *steekblind*, in het Duitsch: *stockblind*; in het Deensch: *stokblind*; in het Engelsch: *stock-blind* (ook *stone-blind*). Voor *pik*: *duister* hooren wij in het Zweedsch van *stock mörk*, in het Duitsch van *stockfinster*. Ons gewone *stok stil* wordt in het Engelsch met *stockstill*, in het Deensch met *stokstille* overgebracht. Zoo lezen wij ook in de *Oude Friesche Wetten* (te Campen en Leeuwarden, by J. A. DE CHALMOT en J. SEYDEL, z. j.), bl. 152:

» Als dat Kynd is al *stocknaken*, jesta huuslaes, ende dan di tiuestera nevil ende calda winter oen comt, so faert aller manick oen syn hof, ende oen syn huis, ende an waranne gaten: ende da wylda dier seket dyn holla baem, ende der birgha hly, aldeer hit syn lyf oen bihalda mey; so weinet ende scryt dat onjeriga Kind ende wyst dan syn nakena lyae, ende syn huuslaes, ende syn Fader, deer him reda schuld to jenst dyn honger, ende winter nevil cald, dat hi, so diepe ende dimme, mitta flower neylen, is onder eke ende onder da eerda bisloten ende bitacht....”

Dat is:

» Als het Kind geheel *stoknaakt*, of huisloos is, en dan de duistere nevel en koude winter aankomt, wanneer iedereen in zijn hof, en in zijn huis, en in beveiligende gaten trekt, en het wilde dier zoekt den hollen boom, en de luwte der bergen, waardoor het zijn leven behouden kan; terwijl 't onjarig Kind weent en schreit, en wijst op zijne naakte leden, en zijne huisloosheid, en zijn Vader, die hem bewaren moest tegen den honger, en tegen den winterschen kouden nevel, dat die, zoo diep en duister, met vier nagelen, onder eik en onder de aarde besloten en bedekt is....”

Ziedaar nu de poëzy van het Regt!

SCIOLUS.

Ligtekooi. Dit woord ontleent zijne betekenis wel niet aan de strafoefening van 't om-draaijen in een ijzeren kooi of kevie, aan ligte vrouwen oudtijds hier en daar voltrokken

(Nav. II.; bl. 97). 't Komt evenmin van kooijen = te kooi gaan (Bijbl. xiv). En ook BILDERDIJK vergist zich, als hij 't voor *lichte koe* geschreven acht. *Kooi* is = *maagd, meid, deerne*; *ligte kooi* of *ligtekooi* alzo een *wyf van lichten sinne*, gelijk de *Roman van Limborch* heeft B. VI, vs. 1713. *Kooi* komt dan ook in edelen zin voor. En in G. HORNIUS, *Kerkel. Hist.* Nederd. vertaling, 2den druk, Amsterdam 1685, vind ik het woord gebruikt van de *waarheid*, waarvan hij zegt:

„Soo heeft de raserny de godtgewijde *Koy* (proy.)
„Door 't vuur en swaert verkracht, rampzalig tot 'er
S. J.

Grotius Roomschgezind? (Nav. II.; bl. 217). Ik heb deze vraag ook tot mijzelf gerigt, toen ik in het *Historisch Woordenboek oft korte Beschryving van alle de Mannen, geboren in de XVII Nederlandsche Provintien, de welke door verstand, bewaemheden, deugden, dolingen, enz. sedert de geboorte JESU CHRISTI tot op heden hebben wytgeschenen* (Antwerpen 1786), I.; bl. 205, las: „GROTIUS was eenen der bedaertste Protestanten. Is 't dat hy niet Catholyk is gestorven, heeft hy nogtans groote neygingen gehad om het zelve te zyn. Den P. PETAU, den welken met hem een sterke verbintenis van vriendschap heeft gehad, was verzekerd, dat de dood deszelfs oogwit had voorgekomen, hetwelk hy genomen had om syn doolingen af te sweeren op syn wederkomst uyt Sweden, en in dit gedagt maakte hy geen scrupuel van voor hem Misse te lezen.” En op bl. 207, bij de optelling zijner werken: „XIV. *Annotata in Consultationibus* GEORGII CASSANDRI. XV. RIVETIANI *Apologetici Discussio*: het is bijzonderlyk in deze twee werken, dat men aanmerkt dat hy niet verwijderd was van tot den Godsdienst van syn voorouders weder te keeren.”

Daar het bovengenoemde *Woordenboek* in vele opzigten zeer partijdig geschreven is, mag men het wenschelijk achten het daar vermelde van elders toegelicht te zien.

C. W. BRUINVIS.

[Over de Roomschgezindheid van den grooten Delvenaar kan de lezer met vrucht opslaan het *Godgeleerd Nederland* van B. GLASIUS (te 's Hertogenbosch bij Gebr. MULLER, 1851) Dl. I, bl. 576, 577.

„Men heeft zich beijverd!” — schrijft onze gezaghebber — „om DE GROOT Roomschgezind te noemen. Er waren zelfs onder de voorstanders dier Kerk, welke verklaarden dat hem, om geheel Roomsch te zijn, alleen de openlijke toetreding tot de Kerk ontbrak (*).

(*) H. VALESII *Oratio in Obitu* D. PETAVII, *Parisiis habita*, A^o. 1653. Waar wij onzen landgenoot zoo vele en zoo verschillende godsdienststrigtingen zien toegeschreven, is het niet ongepast het bijschrift van den franschen dichter MÉNAGE aan te halen:

Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamis, Chios, Argos, Athenae

Sidere i certant vatis de patria HOMERI,
Grotiadae certant de religione SOCINUS,
ARRIUS, ARMINIUS, CALVINUS, Roma, LUTHERUS.

Bijzonder was het de Amsterdamsche Kerkleeraar JACOBUS LAURENTIUS, die hem in 1642 van Papiasmus beschuldigde. In dat jaar toch gaf deze zijn *Hugo Grotius papizans* uit (*) een geschrift, waarin een aantal gezegden van de GROOT, somwijlen geheel uit het verband gerukt, somwijlen volkomen kwalijk begrepen, als bewijzen zijner Roomschgezindheid worden aangevoerd. Zeker is het, dat men meermaalen moeite heeft aangewend om onzen beroemden landgenoot gedurende zijn verblijf in Frankrijk tot de Roomsche Kerk over te halen, en evenzeer, dat hij, nooit zich tot die gemeenschap begeven hebbende, hare leer ook nooit heeft aangenomen. „Ik houde mij,” zoo luiden zijne eigene woorden, „bij die Kerk, waarvan ik een lid ben geweest vóór mijne gevangenis. Ik wacht mij die van de Roomsche religie aanstoot te geven en onderhoud goede vriendschap met die van de Gereformeerden (†).” Maar juist die zorg om den Roomschgezinden niet te ergeren en zijne ongemeene verdraagzaamheid hebben aanleiding gegeven om hem van Papiasmus te verdenken. Maar, wie hem uit zijne schriften heeft leeren kennen, zal met dat vermoeden niet instemmen, hoezeer hij ook hier den eclecticus in hem ziet, die, wat hem goeds in de Roomsche Kerk voorkomt, geenszins verwert en die, waar deze naar zijn inzien te zwaar wordt beschuldigd, niet aarzelt te regt te wijzen. Toen VOSSIUS hem toewenschte, dat hij, uit den ligchamelijken kerker verlost, niet in eenen anderen, voor zijne godsdienstige stemming veel ijsselijker mogt vervallen, antwoordde DE GROOT (§): „Ik, die God om hulpe heb aangeroepen, smeeke u in dit deel gerust te zijn. Want indien ik over mijn gemoed had kunnen nemen, iets tegen mijn gemoed te belyden, zoo zou dat verschrikkelijke vonnis niet over my zyn gestreken, noch ik soude, na het vonnis, sulc een langdurige gevangenis niet hebben behoeven uit te staen. Indien ik ook nu, van de swakke party soo wreedelijk gehandeld sijnde, tot d'andre, die sterker en aensienlijker is, wilde overgaen, daer souden voor my veel grooter waardigheden en ampten openstaen, dan degenen, die in ons vaderland te bekomen zijn. Maer ik, die den kerker verdroeg, sal ook de ballingschap, smaetheit en armoe lijden, en 't voorbeeld van MOZES volgen, die liever met Godts volk smaetheit wilde verdragen, dan een neef van PHARAO genaemt worden (**).”]

Fata Morgana (Nav. II.; bl. 249). Indien J. H. DE STOPP. iets vinden wil omtrent de *Fata Morgana*, kan hij zijnen weetlust bevredigen met „Dr. CARL VOGEL's *Naturbilder*,” Leipzig 1852, S. 247 en verv. Dikwijls heb ik ook gelezen van reizigers in woestijnen, die dit merkwaardig natuurschijnsel (schepen, soldaten op marsch, cavallerie) *hoog in de lucht* aanschouwden. De verklaring van een en ander vindt men tamelijk aangevuld in bovengenoemd werk. E. G.

(*) DS. H. F. KOHLBRUGGE heeft goedgevonden in 1830 eene nieuwe uitgave van dit geschrift, aan BILDERDIJK, LAURENTIUS' naneef, opgedragen, te Amsterdam het licht te doen zien.

(†) Bij DE VRIES, *Hugo de Groot en Maria van Reigersbergen*, Amst. 1827, bl. 77.

(§) Ald. bl. 76 e. v.

(**) Als opmerkelijke bijzonderheid voegen wij hierbij, dat GROTIUS' werk: *de Jure Belli ac Pacis*, te Rome op den Index geplaatst is en dat hij in 1606 weigerde om zijn huis bij het voorbijgaan der processie te versieren.

[Het verhaal der schippers van Maaslandsluis maar kort weg een sprookje te heeten, door Prinsgezinden uitgedacht en verbreid, is wel de gemakkelijkste wijze van er zich af te maken. Maar dat kunnen wij niet, wanneer wij acht geven op den Christelijken zin, die het karakter van genoemde varenslieden blijkbaar heeft gekenmerkt, als voor logentaal geene plaats openlatende; wij zouden hen veel eer als meenedigen beschouwen, door wie eene verklaring in zulke bewoordingen, met verkrachting der waarheid, voor Schepenen werd afgelegd. De Leeuw en de vreemde gedierten kunnen wolken zijn geweest en de, na de legerbenden, geziene vloot eene weerspiegeling van werkelijk elders aanwezige malkander vijandige magten; doch wáár heeft nu, op 22 Dec. 1651, een land en zeegevecht plaats gevonden?]

Opschriften van Kerkklokken (Nav. II.; bl. 281; Bijbl. bl. xxv) te Alkmaar. Op de slagklok der *St. Laurenskerk te Alkmaar* las men:

Ik heet Saligmaker, als ik geluydt werd
bedryft ik rou over de dooden. door myn
clanck verdryft ik de list en lagen des Sa-
tans. Heer Meinard Man Abt tot Egmond
heeft my gegeven. Casparus en Johannes
Moer (†) Secerunt 1525.

De klokken van het *H. Geesthuis*, later de *Waag*, droegen deze opschriften, als die van het volle uur:

Seer goede Beschermheer Laurens, neem
de scheuringen weg, opdat my Christus in
vrede van een voorsporde werelt mogen dien-
nen. Gobelius Moer (†) heeft my gemackt
i' Alkmaer in 't jaer na de geboorte Ch.
1487 den 4 October.

En die van het half uur:

Pieter is myn naem, myn gheluyt sy Godt
bequaem. Gobel Moer goot my in 't jaer ons
Heeren 1488 (†).

Na den herbouw der verbrande Kapelkerk,
werd de vernielde klok weder op nieuw ge-
goten, met een Latijnsch zesregelig versje,
waarvan deze vertaling is gemaakt:

Ik die reeds was geweest, drie eeuwen lang en meer,
Des torens stem en eer,
Strek ten betooge, wat één dag
Bij zooveel jaren tijds vermag;
Die treur'ge dag, toen kerk en haar gewelf verbrande,
Toen werd ik flauw, 'k bezweek en viel mij zelf ten
schande,
Wijl blakend gruis en gloeiende asche mij bestoof,
Ik moest door vlam bederven, oude sloof!
Geen nood; door de Achtbre Heeren (hier te lezen) (*)
Werdt last gegeven, dat de vlam eens kunstenaars
(Elk een verhaalt het als wat raars,)
Mij weder geven zou mijn eertijds jeugdig leven.

C. W. BRUINVIS.

(†) Waren CASPARUS, JOHANNES EN GOBEL MOER afstammelingen van WILLEM OF JASPER MOER, aan wie de klok in de *St. Pieterskerk te Leyden* (A^o. 1413) haar bestaan verschuldigd was?

Aanm. van het Bestuur.

(*) A. N. DAET, C. DE DIEU, C. ELLAS en J. H. DE CARPENTIER.

Het getal 666. Naam en getal van het Beest » *Openb. XIII: 18*» (Nav. II.; bl. 335, 336; *Bijbl. xv*). De geleerde kanteekenaren op den Bijbel zeggen daarvan het volgende:

» Dat is een getal dat gerekent wordt door de letteren van den naam eens menschen, naar de Hebreuwsche of Grieksche wyze, die de letteren van hun A. B. gebruiken, om het getal uit te drukken; en hoewel hierover verscheide verklaringen gedaan worden, zo is de oudste en waarschylijkste de verklaring van IRENEUS, die kort na de tyden des Apostels geleefd heeft [omstreeks 120 jaren na CHRISTUS], al duizend vier honderd vyftig jaren geleden, die dit past op het woord *Lateinos*, in welk het getal van zes honderd zes en zestig wordt gevonden, 't welk met de zaak zeer wel overeenkomt, alzo de Paus zich uitgeeft voor het hoofd van de Latynsche kerke, den Godsdienst in de Latynsche spraak wil gepleegt hebben, en de oude Latynsche Overzetting des Bybels voor autentiek wil gehouden hebben.»

Daar er reeds zoo veel over dit getal is geschreven (zie DE NAVORSCHER II.; bl. 335, 336; *Bijbl. xv*), vertrouw ik dat ook het bovenstaande wel zal worden opgenomen, als—zoo niet de oudste — stellig een der oudste uitleggingen.

L. te V.

Sympathetische geneesmiddelen (Nav. II.; bl. 291, 357); De Bierpint van Sint Oedenrode (Nav. II.; bl. 357). Ik moet, helaas! de vraag van LUDOLPH te V... in beide opzigten met ja beantwoorden. Doch men vindt zoodanige pinten op meer plaatsen dan te *St. Oedenrode*. Men ziet er althans eene te *Oirschot*; zoo ik meen ook eene te *Hoogeloan* en wellicht nog elders in de *Meijerij*, den vergaderbak van het onzinnigst bijgeloof. Indien men zich niet eenigermate schaamde er mede voor den dag te komen, ware wellicht meer te vernemen dan nu. Echter meen ik, dat de wonderdadige kracht der pint aan hare bewaring in een bepaald huis is verbonden. Er is meer van dien aard in de *Meijerij*. Ik ken een vrouw, die jaarlijks op eenen bepaalden dag — ik meen in Juni — eene hedevaart naar *Hoogeloan* doet tot genezing van een harer kinderen van het hoofdzeer. Het is sedert jaren te vergeefs; maar daarop opmerkzaam gemaakt, gaf zij mij ten antwoord: » Helpen doet het nog niet, maar het kost geen geld en men kans ligt bezien (men kan het ligt beproeven)! »

v. O.

Oudheden op gemeentehuizen bewaard; Portretten van Jacoba van Beijeren en Frank van Borselen te St. Maartensdijk in Tholen (Nav. III.; bl. 1). Den schrijver van deze aantekening dank zeggende voor zijne belangrijke mededeeling, en voor zijne opwekking aan andere Navorschers, tot het opsporen van

Oudheden op gemeentehuizen bewaard; Portretten van Jacoba van Beijeren en Frank van Borselen.

verborgene oudheden, gerigt, herinner ik hier dat van genoemde schilderstukken eene meer uitvoerige beschrijving is door den Heer J. WAS, in het onlangs verschenen Jaarboekje *Zeeland*, voor 1853, verzameld door H. M. C. VAN OOSTERZEE, bl. 210—215.

Ik moet echter terugkomen op hetgeen in beide stukken wordt vermeld ten aanzien der zinspreuk van FRANK VAN BORSELEN, op een der bewuste schilderijen, en geloof dat zij doordensteller van het artikel in dit Tijdschrift (bl. 2) verkeerdelijk is gelezen en hij, door het plaatsen van de letter *v* tusschen (*)*'s, aan het motto eene geheel andere beteekenis gegeven heeft. *Van allen vranck* was toch geenszins de spreuk van VAN BORSELEN (*). De Heer J. WAS schijnt mij toe heter gelet te hebben op het onduidelijke opschrift van 't bewuste portret, aldaar lezende: *« An Allen Wanck »*. In dit gevoelen zullen ook anderen deelen, wanneer men de goedheid wil hebben in te zien de verzameling *Zinspreuken van beroemde Mannen en Vrouwen*, door K. J. R. VAN HARDERWIJK, in onderscheidene deelen van den *Algemeene Konst- en Letterbode*, en bepaaldelijk de *Vervolgijst*, voorkomende in D. I. van den Jaargang voor 1846, bl. 354—360. Daar zal men de zinspreuk van FRANK VAN BORSELEN insgelijks vermeld vinden, zoo als die door den Heer J. WAS op de bewuste schildery ontcyferd is: *Aan allen wanch*, met vermelding hoe zij wordt aangetroffen in de *Handvesten en Octrooijen der Stede Vlaardinghen*, bl. 59, noot 2, alwaar men, achter deze opgave, leest: *« mogelijk heeft deze zinspreuk willen beteekenen: à tout hasard, hetgeen men zou kunnen uitdrukken door: op hoop of het gelukte, ziende op eene groote of hagchelijke onderneming. »* De verzamelaar dier zinspreuken laat er op volgen: *« Deze bijvoeging kan men als de ware beteekenis der bovengemelde spreuk aanmerken, daar wanch onzekerheid, ongestadigheid of wisselvalligheid beteekent. Zie BILDERDIJK, Verklarende Geslachtlijst der Nederduitsche Naamwoorden enz. op Wanck. SPIEGHEL schreef ook Wanch, zie zijne Byspraax Almanach in de Hertspieghele en andere Zedeschriften (Amst. 1727, 8°. bl. 296), waar wij de spreuk, met verandering van aan in in vinden opgegeven enz. »*

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Portretten van Jacoba van Beijeren en Frank van Borselen. Van zulke portretten zijn er mij vele bekend, alle van de opgegevene grootte, en klaarblijkelijk copijen, waarvan tot heden het oorspronkelijk niet is teruggevonden. Het is voornamelijk in Zeeland dat, uit

een natuurlijk belang, elk aanzienlijk geslacht het aandenken levendig hield aan het slagtoffer der heerschzucht en, als zoodanig, zijn er vandaar, in het begin der 17de eeuw, een paar dergelijke afbeeldingen met het adellijk geslacht TUXLL VAN SEROOSKERKEN naar het kasteel *Zuylen* bij Utrecht vervoerd, en er nog aanwezig. Ook zijn door wijlen den vorigen bezitter van genoemd slot nog een tweetal soortgelijke portretten te 's Hage aangekocht, welke weder in alles met de beschrevene overeenkomen.

Ter aanwijzing in hoeverre men heeft kunnen slagen, om die afbeeldingen te vinden, welke naar de genoemde personen zelve zijn geteekend, zij het genoegzaam op te merken, dat de beroemde oudheidkundige SEROUX D'ARGINCOURT, het portret van JACOBA van Beijeren willende geven (*), zich heeft moeten bedienen, van het door JAN MOSTERD vervaardigde, hetwelk hij genomen heeft naar dat op de bekende folio plaat met zinnebeeldig bijwerk van den teekenaar TACO JELGERSMA, door JACOB FOLKEMA gegraveerd in 1753, even als dat van FRANK van Borselen in jeugdigen leeftijd door denzelfde tot wedergaaf is uitgemaakt. Dus is die afbeelding van JACOBA door D'ARGINCOURT voor echt opgenomen. Ik wil mij wel vereenigen met het gevoelen dat het voorbeeld, door JELGERSMA gevolgd, inderdaad MOSTERD tot maker heeft gehad en dat MOSTERD's penseelwerk het naast aan JACOBA's tijd (1436) aansluit; doch hij zal haar portret of nagebootst of geheel naar zijne verbeelding hebben geschapen, zoo als ook destijds te Haarlem de portretten der vroegere Graven van Holland op denzelfden trant zijn verkregen; MOSTERD toch werd aldaar eerst in 1474 geboren.

Slechts van déne afbeelding van JACOBA van Beijeren vind ik melding gemaakt, dat zij ongetwijfeld naar de natuur is vervaardigd, doch ook dat zij, door haar beminden oom, PHILIPS den Goede, Hertog van Bourgondië, uit zorg voor JACOBA's nagedachtenis, vernietigd is geworden, of liever, om zulks zachter uit te drukken, van voor zijne oogen verwijderd: hetwelk een en ander uit de volgende rekening der Hertogen van Bourgondië gereedelijk is op te maken. — *« Recette générale. 1440—41. A JEHAN DE PRESTINIEU, valet de chambre et enlumineur de M. D. S., pour avoir osté les armes du roy d'Angleterre qui estoient au livre de M. D. S. que l'on appelle le livre du Trésor, y avoir mis en ce lieu les armes de M. D. S. et de Madame la Duchesse et y avoir figuré les personnes*

(*) De Corrector, die in *vranck* eene welgekozene woordspeling vond en zich van *wanck* geene rekenschap kon geven, was oorzaak van de nu afgekeurde lezing.

Aanm. van het Bestuur.

(*) Zie Pl. 164, in zijn werk: *Sammlung der vorzüglichsten Denkmäler der Architectur, Sculptur und Malerei, von IV bis zum XVI Jahrhundert*, u. s. w. Frankfurt a. M. in fol.

Jan Alman. — Schilderij uit Holland. — Begraven in 't open veld. — St. Nikolaas. — De Staten van Holland.

de mes dits Seigneur et Dame au lieu de celles du Roy et de la Madame de Hollande. LXXII s." (*)

Dit zoo uitnemend kostbare boek is waarschijnlijk van de Engelsche Kroon als een huwelijksgegeschenk afkomstig van Koning HENDRIK den Vde voor zijnen broeder HUMFREY, Hertog van Gloucester met JACOBA van Beijeren en later, als vorstelijk erfgoed, aan PHILIPS vervallen. C. KRAMM.

Begraafplaats van Jan Alman te Vlissingen (Nav. III.; bl. 2). Daar het grafschrift van JAN ALMAN door LEGENDO ET SCRIBENDO aan de vergetelheid wordt ontrukkt, acht ik het niet ondienstig te vermelden, dat het gebeente van den held niet rust, gelijk men denken zou, daar waar men zijn grafzerk vindt, maar in het *schip* der kerk; wijl men toevallig, bij het plaatsen van andere stoelen en daardoor ontstane reparatiën aan de steenen, ALMAN's grafzerk heeft ontdekt en geplaatst daar, waar LEGENDO ET SCRIBENDO haar opgemerkt heeft. L. te V.

Zinnebeeldige Schilderij uit Holland (Nav. III.; bl. 3—5; Bijbl. bl. xxvii, xxviii). In de beschrijving, die ik U van deze schilderij heb gegeven, is een der opschriften niet medegegeend, dat ik maar zoo even ben gewaar geworden, en, wijl dit penseelwerk eenige belangstelling in de Nederlanden schijnt te hebben opgewekt, zend ik u nog het een en ander als toevoegsel.

Ik gaf u dan bericht van eene tafel onder het raam, aan de linkerzij van de kamer, dragende op het uiteinde meest nabij aan den toeschouwer niet twee tinnen kannen, zooals ik eerst dacht, maar een *glazen* en een *tinnen* kan. Op het einde van deze tafel is een opschrift, dat, naar ik gemeld heb, tot nu toe door mij onopgemerkt was gebleven, daar het gedeeltelijk bedekt werd door de lijst (een moderne, welke niet oorspronkelijk voor de schilderij bestemd was) en gedeeltelijk verduisterd door 't stof, dat zich in den hoek bijéén had getast. Ik kan er nu zeer duidelijk het volgende uit lezen, met het jaartal, 't welk den ouderdom van het schilderstuk boven iederen twijfel verheffen zal:

„Hier moet men gissen
Glazen te wassen
Daer in te pissen
En sou niet passen.
1659.”

Hierbij kan ik opteekenen, dat de vloer des afgebeelden vertreks door groote vierkante roode en blaauwe steenen is te zamengesteld,

(*) Zie DE LABORDE, *Les Ducs de Bourgogne etc. Paris* 1849, in 8°. bl. 381.

en dat het overeindstaande folioboek, met een ander werk horizontaal er bovenop geplaatst, waarvan ik in mijn vorige bericht heb gezegd dat het op het einde van de tafel onder 't raam te zien was, niet op de tafel maar *op den vloer* rust, het naast aan den stoel van de deftige en studerende figuur, die in den linkerhoek der kamer gezeten is.

Deze verbeteringen van mijn vorige verslag zijn grootendeels het gevolg van eene spons met zeepwater, op het paneel aangewend. — JAMES H. TODD, bij het *Trinity College te Dublin*, in de *NOTES AND QUERIES*, Vol. VII, p. 97.

Begravenis in het open veld (Nav. III.; bl. 26, 27) van M. Schagen. Vóór de VAN DER CAPELLEN's, was de Doopsgezinde Predikant MARTEN SCHAGEN reeds een voorstander van dit prijselijke gebruik, die zulks voor zich zelve begerde, en daartoe het volgende grafschrift vervaardigde:

L. S.

NE NOCEAT VIVIS, HOCSIBISUB DIO ELEGIT SEPULCRUM,
BEATORUM EXPECTANS RESURRECTIONEM,

MARTINUS SCHAGEN

V. D. M. INTER BAPTISTAS

NATUS ALCMERIAE XXIV OCTOBIS A^o. MDCC
DENATUS ULTRAJECTI XX OCTOB. A^o. MDCCLXX.

C. W. BRUINVIS.

Het Sint Nikolaasfeest (Nav. I.; bl. 21, 45, 190, 199, 361). Over dit onderwerp leverde Ds. J. A. M. MENSINGA een opstel in *Den Dittmarser und Eiderstedter Bote* van 10 December 1851, overgenomen in 't *Leeskabinet* voor 1852, N°. 12, bl. 193—202. Ook hij kan niets met zekerheid omtrent den oorsprong er van mededeelen. — Alle Hollandsche letterkundigen zwijgen van dit feest. Ds. MENSINGA noemt dit vreemd. J. M.

De Vergadering der Staten van Holland (Bijbl. bl. xiv). In de *Nederduytsche en Latynsche Keurdigten byeenverzamelt door de Liefhebberen der oude Hollandse Vryheit* enz. Rotterdam, PIETER VAN DER GOES, 1710, leest men, op bl. 27 van het 2de Deel, het volgende vers:

Sy comen by paren
Om te vergaren
In den Haegh.
Sy syn er so graegh,
Sy drinken een glas
Sy een plas,
En laten de saak soo als hy was.
Sondaghs absent
Maandaghs in 't logement,
Dingsdaghs present,
Woensdaghs compleet,
Donderdaghs niet gereet,
Vrydaghs niets gedaen,
Saterdag na huis gegaan.

.. ELSEVIER.

Voorbeelden van ziekelijk vasten. — Jan van Weert. — Lord Goring. — Kolonel Ciligry.

Voorbeelden van ziekelijk vasten; *Eva Vlieghe* of *Bestje van Meurs* (Nav. I.; bl. 158; II.; bl. 255, 319). P. J. TWISCK (*Croneyck van den Ondergangh der Tyrannen ende de jaarlyksche Geschiedenissen*, 2 d. 1657) heeft ons, onder het opschrift: *Een Jonghe Dochter die in veel Jaren niet ghe-eten heeft, so de ghedruckte copije van 1617 ons medebrengh*t, het een en ander betrekkelijk EEFKEN Vlieghe opgeteekend, en zijn verhaal, na de gedruckte beschrijving, stemt overeen met dat van BAUDART, door den Heer .. ELSEVIER medegedeeld. Alleenlijk meldt ons TWISCK nog bovendien hoe »Syn Excellentie Graef MAURITS met eenighe Nederlantsche Heeren haer voor weynigh Jaren oock besocht ende mondelingh met haer gesproken» hebben »waer van wy anders oock gheen getuyghenisse hooren, dan datse sonder natuerlycke spyse jaer in jaer uyt onderhouden wordt. Het welcke so veel hondert luyden getuygen die haer selfs gesien, ghesproken ende de sake alsoo bevonden hebben, ghelyck de ghedruckte copye oock medebrenght, dattet buyten alle twyffel waerheyt is, of dese dochter sal nu tegenwoordich geleest hebben sonder eeten en drincken 19 of 20 jaren, out zynde 36 ofte 37 jaren: want wast in 't jaer 1611, veerthien jaer, soo mostet nu in 't jaer 1617 dese jaren belooopen. — Een mirakel ende wonderwerck Godts, die aen geen middelen als 't Syn Majesteyt belieft, ghebonden is. Ick hoor of sy gestorven soude zyn, maer ten gaet niet seker, Anno 1619.” —

Dat dit niet zeker was getuigt BAUDART, daar EEFKEN in 1624 nog leefde.

H—g.

Voorbeelden van ziekelijk vasten. Het vroegste mij bekende voorbeeld wil ik nog, om bij ons vaderland te blijven, aan de reeds vermelde toevoegen, en wel eene historie van den jare 1433 met den kanonieke stempel bevestigd; namentlijk die van de H. Maagd LIDUVINA of LYDUWINA, geboren in Holland, wier feestdag kerkelijk wordt herdacht op den 14 April.

Op haar 15de jaar door eene ziekte aangeast, verbleef zij in dien smartelijken toestand gedurende 38 jaren en overleed er ook ten leste in.

Tijdens haar lijden werd zij door aanzienlijke personen bezocht, die zich van haar wonderaartig leven wilden overtuigen; waaronder ook worden opgenoemd MARGARETHA, Gravinne van Holland en JOANNES, Hertog van Betjeren, welke laatstgemelde haar soms onbekend ging zien en zich over haar kwam verbazen. »Men konde wel bemerken dat sy by mirakel leefde”, — zegt HERIBERTUS ROSWEYDUS, — »want sy en at op 30 jaeren soo veel broods niet, als een ghesont mensche op dry daghen souden gegeten hebben: noch sy en sliep op alle desen tydt niet soo langhe, als een ghe-

sont mensche op dry daghen soude behoren te slapen: ende hoemen meer meesterde, hoe sy haer qualyker bevont: ende hoewel dat sy de medicynen nam, omdat het niet en souden schynen, dat sy Godt wilde tenteren, nochtans wist sy wel, dat die haer niet en souden helpen, ende dat syne machtighe handt alleen, die 't haer toesondt, haer konde ghenesen.” Zie verder: *Het Leven der H. H. Maeghen ... van CHRISTUS tijden tot op dese Eeuw, enz.* door den genoemden Autheur, 't Antwerpen enz. 1626, in 8°. bl. 181, met uitmuntende afbeeldingen door PETRUS DE JODE. C. KRAMM.

[LEGENDO ET SCRIBENDO heeft ons, uit JACOBUS REVIUS' *Overysseleche Sangen en Dichten* (Tweeden druk, Leyden 1634 in 4°, bl. 288), een versje medegedeeld, waarin het vasten van EEFKEN voor bedragerij wordt verklaard en, op zeer on gepaste wijs, gezinspeeld op het treurigste feit in de geschiedenis van het menschdom. Het blijve hier dus bij de vermelding.]

Jan van Weert (Nav. I; bl. 252, 366; II; bl. 43, 352). Bij het duidelijke berigt, dat wij, aangaande het portret van den genoemden VAN WEERT, aan den Heer ELSEVIER (II; bl. 352) verschuldigd zijn, wil ik nog alleen voegen, dat mijn exemplaar van het werk *Theatrum Pontificum etc.*, bevattende 180 portretten, wel deugdelijk het jaartal 1651 draagt, en dat nog meer dergelijke exemplaren, aan mij bekend, hetzelfde jaarmerk voeren.

C. KRAMM.

Lord Goring (Nav. I; 351; III; 37). In het *Irish Compendium, or Rudiments of Honour*, (Vol. III; 2 Edit. London, 1727, pag. 64 and 65), leest men dat Lord RICHARD BOYLE, geboren in 1566, tot tweede vrouw genomen hebbende »CATHARINE only Daughter to Sir JEFFRY FENTON, by her had five sons and seven daughters; of which the Lady LETTICE was married to GEORGE LORD GORING.” V.D.N.

Lord Goring; Kolonel Ciligry [Killigrew] (Nav. II.; bl. 59; III.; bl. 55). In de *Commissie-boeken* van den Raad van State vind ik den hierboven laatstgenoemde meestal geschreven KILLEGREW of KILLEGREEUW. De hier bedoelde is WILLIAM, die op den 1sten October 1642 werd gecommiteerd tot »Luitenant-Kolonel” bij het regiment van den Kolonel GORINGH, in vervanging van den overleden THOMAS HOLLIS; — en die, op 26 Maart 1647, werd benoemd tot Kolonel over hetzelfde regiment, vermids de Kolonel GORINGH met demissie het regiment verliet.

De laatstvermelde Kolonel is GEORGE GORINGH, zeker dezelfde, waarvan reeds in dit Tijdschrift is gewaagd; en, dat de hier opgegeven voornamen van KILLEGREW en GORINGH de juiste zijn, wordt bewezen uit den *Staat van Oorlog* van 1644, alwaar ter repartitie van Holland worden gebragt de tractementen van

Colonel GEORGE GORINGH. — iij^e £.
WILLIAM KILLEGRE *Lieutenant Colonel* — lxxx £.

Nergens is mij uit officiële bescheiden gebleken dat Lord GORINGH in het Nederlandsche leger eenen hooger en militair rang heeft bekleed dan dien van *Kolonel*. — En, dat hij, vroeger dan 1645, Engeland heeft verlaten, bewijst behalve de hiervoren vermelde *Staat van Oorlog* van 1644, ook nog zijne tegenwoordigheid als *Kolonel* bij het beleg van Breda in 1637, maar toen in het Spaansche leger. Indien hij nu, na 1637, in datzelfde leger nog heeft gediend als *Luitenant-Generaal*, wat zou dan wel de reden zijn geweest dat hij zes jaren later met den rang van *Kolonel* wordt teruggevonden in de legermagt der Staten? — t.

Nederlandsche Volksoverleveringen (Bijbl. ix, x, xi, xxii); De Bergwey bij Loosduinen. In eene MS. *Beschryving van de Abdie van Losduynen bekrachtigt met deszelfs egte beuysstukken, afbeeldingen enz. daar toe behoorende*, door K. VAN ALKEMADE en P. VAN DER SCHELLING, lees ik het volgende: »nog is er een algemeen erfgerugt en overleevering by de goede en eenvoudige luyden te *Losduynen* woonende, dat op zeeker stuk weylands, de *Bergwey* genaamt, geleegen int oosten digt aan het Dorp neevens de Heerweg, in welkers midden zigeen grooten ronden heuvel opdoet en vertoont, ter deser plaats wel eer gestaan heeft het Hof ende woonplaats van de Gravin [Graven?] van *Hennenberg*, alwaar de weelde en dartelheyl in spys, drank en allerley wellust en overdaad tot walgens toe, overvloedig, totdat e eindelyk de Goddelyke Almagt verdrietende, dit geheele Hof tot een straf van hun overdaad en ten spiegel voor anderen als een tweede Sodoma is omgekeert en versunken en dat alzoo op dees plaats desen sandheuvel is voortgekoomen en ter naader bevestiging van dit praatje maakt het gemeene volk malkanderen wys, dat des middernagts op desen heuvel het gerammel van het keuken-gereedschap en der loopende speeten nog gehoord kan werden: om hetwelke te verneemen veele hun slaap en tyd vrugteloos verspilden. Het is den Heer VAN BRANDWYK, die dit erfgerugt aardiglyk berymt en beschreeven heeft, 't geen wy niet konnen nalaaten alhier in te voegen:

„Zie aan de Slinkerhand een berg van groene zooden
Die op haar lekkerny de koe te gast derft nooden
En weet, indien by uw geen' outheyd is verdagt
Nog d' overleevering ten deelen uitgelagt
Dat hier het Graaveslot van *Hennenberg* gestaan heeft
Eer door des Hemels toorn zig 'taardryk opgedaan heeft
En in zyn ingewand swolg Hof en Hofgezin
En gaf aan desen Berg zyn weesen en begin: (is,
Weet dat die s' middernagts, juyst als de klok int slaan
Legt met zyn oor, dat ver vout slinker niet van daan is,
Op dees begraaide bult, die duyst nog veeren heeft
En dikwils is het bed van die hy voedzel geeft
Beschedelyken hoort, hoe dat de speeten loopen

Wat pot en keetelen en leepels om te droopen,
En braadpan voor geraas daar in de keukens maakt:
Weet dat, zoo ymand komt die na de waarheyd haakt,
En 't delfen daar bestaat en gaeren was aan 't vatten
Na zilvere schotelen en de versonke schatten,
Hy haast gebrooken ziet zyn schoppen en zyn spaan,
En eeven wys en ryk wel mag naar huys toe gaan.”

Dr. RÖMER.

Zoo zout als brem (Nav. II.; bl. 24; III.; bl. 10). Ter bevestiging van het door den Heer VAN DALE gestelde, dat het Engelsche *brine* met ons *brem* samenhangt, dient, dat men, hier aan de Zaan, meer van: *Zoo zout als brein*, = *breinzout* hoort spreken, dan wel van *zoo zout als brem*. H—g.

Hendrik en Willem de Valois (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 16). De door den Heer .. ELSEVIER genoemde HENDRIK DE VALOIS werd eerst Predikant aan den *Bommel*, A^o. 1655, en vertrok van daar naar *IJsselmonde*, ten jare 1672, alwaar hij in 1680 is overleden; doch GUILHELMUS DE VALOIS, HENR. fl., werd in 1683 Predikant aan den *Bommel* en stierf er ook in 't jaar 1686; zie SOERMANS, *Kerkel. Register van Zuid-Holland*, 1702, bl. 87 en 121. Dat HENDRIK DE VALOIS, de grondeigenaar, door den Heer M. S. te B., bedoeld, een afstammeling van dezen zal geweest zijn, zoude men wellicht kunnen bewijzen — maar belangrijker acht ik de nasporing, van waar de Predikant HENDRIK DE VALOIS (1655) afkomstig was.

V. D. N.

Het wapen van de Moor (Bijbl. xix, xx, xxxv). Mag ik u verzoeken eene schrijffout, op het einde van mijn eestaangehaald stuk, te herstellen? De beschrijving des wapens moet luiden: »een moorenkop, *natuurlijk van kleur*, op een veld van sabel.” C. K.

Blaauwe Maandag (Nav. III.; bl. 27, 28). Als een staaltje van het op *Maandag* niet werken, maar liever *lanterfant*en (van waar komt dit woord?), leegloopen, luijeren, en wat er al meer synonyma van zijn mogen, diene ook het rijmpje dat ik in mijne jeugd dikwils te 's Gravenhage vernam, waar men, om den marktdag, vele arbeidsgezellen liever op straat dan op *karrewey* (*corvée*) aantreft:

„Meester, mag ik *Maandag* maken?

Ja, Jonge, ja.

Dingsdag kan ik aan 't werk niet raken;

Woensdag ben ik altijd ziek;

Donderdag en werk ik niet;

Vrijdag ga ik ter kerken;

Zaterdag, wie zou dan werken!”

Overeenstemmende met een liedje:

„Altijd is *Kort Jakje* ziek

Midden in de week, maar Zondags niet.”

L. J.

De Nachmerrie. — Voorteeenen. — Het buskruid. — Hansworst. — I. H. S. — „Lusthof der Boeren, enz“.

De Paardenkop als voorbehoedmiddel tegen de Nachmerrie (Nav. I.; bl. 9; II.; 291; *Bijbl.* xxii). In DE NAVORSCHER kwam een artikel voor over de nachmerrie bij de paarden. Ik herinner mij in een Duitsch werk gelezen te hebben dat de landbouwers aldaar er in den paardenstal geiten op nahouden, omdat, beweren zij, de nachmerrie meer op de geit dan op het paard aankomt, en alzoo hun rossen van die lastige plaag verschoond blijven. De Schrijver lost de zaak dus op: de nachmerrie is niets dan eene indigestie, daaruit voortnamentlijk geboren, dat men de paarden weinig gebruikt. De ontlasting der geiten nu bevat vele ammoniakale bestanddeelen, welker inademing en prikkelende invloed op de paardenhuid hun vertering en uitwaseming in goeden staat bewaart.

Deze wijze van beschouwing is niet ongegrond en verklaart het vooroordeel van den landman, om een paardenkop in den stal te hangen, die, nog versch, mede van wege de gaz-ontwikkeling nut kan hebben.

Volksbijgeloof (*Bijbl.* ix—xi, xxii, xlv, xlviii); *Voorteeenen*. Men zegt dat er binnen kort een sterfgeval in de nabuurschap moet plaats grijpen: wanneer men een' hond hoort huilen, of met zijne pooten een' kuil ziet graven, of als ergens een lijk een Zondag overstaat. Het overlijden zal niet zoo bepaald zijn, wanneer het vet der kaars een oogje maakt. Wanneer gij droomt dat u met pijn een tand wordt uitgetrokken, dan is het een van uw huisgezin die sterven gaat: is het zonder pijn, dan is het een bekende.

Wanneer men zich met 13 aan tafel bevindt, zal de het eerst opstaande binnen het jaar dood zijn.

Het is een doodelijk teeken, wanneer men zich verbeeldt dat men (voornamelijk 's avonds) driemaal geroepen wordt; wanneer men droomt dat er iemand geboren wordt, gebeurt het tegenovergestelde, in hetzelfde huisgezin, waar iemand 's Vrijdags overleden is; ook is het eene doodsvoorspelling wanneer bij een lijk de leden week zijn.

Men zegt dat er iemand geboren wordt [of trouwen gaat] wanneer men van dood- en lijkbaar droomt; dat men tijding zal ontvangen, en wel: slechte als een spinnekop naar ons toeloopt; als men bij het ontwaken eenmaal gaapt, of als er een kelder instort.

Onverschillige teekenen zijn als er een lichtend puntje aan de kaars is en als een mes of schaar met het einde in den grond blijven steken.

Het nieten, dat bij de Oude Grieken voor iets goeds werd gehouden, blijkens XENOPH. *Anab.* Lib. III, C. II, § 9 en volg., is bij ons, wanneer het driemaal geschiedt, een voortteeken van schoon weder. O. K. V. H.

BIJBL. 1853.

Het Buskruid (Nav. I.; bl. 57, 106, 145). Het eerste Deel van DE NAVORSCHER doorbladerende, viel mijne aandacht op de vraag omtrent de vroegste vermelding van het *Buskruid*. Ik herinnerde mij daarbij twee door bekende landgenooten over dit verdelgingsmiddel geschrevene Dissertatiën. De eene: *Dissertatio Philosophica de Theoria Pulveris Pyriti*, werd, op den 3den Febr. 1747, te Leyden verdedigd door CORN. TOBIAS SNELLEN, Rotterdam-Batavus. De andere: *Dissertatio Physico-Mathematica Inauguralis De Pulveris Pyriti Theoria*, door PYBO STEENSTRA, Franequera-Frisius, mede te Leyden, den 24sten Maart 1763. Vooral de eerste behandelt het geschiedkundige gedeelte van dit onderwerp en zegt dat ROGER BACON, omtrent 1270, reeds van het buspoeder wist. Eindelijk verwijze ik naar eene uitvoerige uiteenzetting van deze zaak, vervat in het werk: *Voorlezingen over de Artillerie*, door A. W. DE BRUIN, Kapitein (thans Kolonel) der Artillerie, Maastricht 1835, alwaar men in het 1ste Deel, 1ste Afdeling, » *Over het Buskruid* », veel wetenswaardigs medegedeeld vindt. L. D. R.

Hansworst (Nav. I.; bl. 90, 116, 203, 292). Bij het nagaan der gevoelens over het woord *Hansworst*, dacht ik: zou er niet een tijd in Duitschland geweest zijn, waarin men aan dit woord meer dan ééne beteekenis hechtte? Ik bedoel na het optreden van LUTHER's onhandigen tegenstrever, HANS WORST? L. D. R.

I. H. S. (*Bijbl.* bl. ii, iii, xxxii, xxxv). In het *Bijblad* lees ik twee verklaringen van de letters I. H. S. Hierbij kan ik nog voegen:

IESUM HABEMUS SOCIUM.

II.

» *De Lusthof der Boeren of Schermeschool der Huislieden* (Nav. I.; bl. 276); *Werken van G. van Spaan*. In het eerste Deel, bl. 276, vind ik vermeld » *De Schermeschool der Huislieden* » van den bekenden beschrijver van Rotterdam, GERRIT VAN SPAAN. De aldaar genoemde uitgave verscheen bij PIETER DE VRIES, in 1704. Ik bezit er eene, bij denzelfden drukker, van 1752, waarbij gevoegd is: 1°. *De Gelukzoeker over Zee, of de Afrikaansche Weg-wijzer*. 2°. *De Aziaansche Weg-wijzer* », beiden door denzelfden, insgelijks bij PIETER DE VRIES, Rotterdam 1752. Voorzeker hebben er nog andere uitgaven bestaan, hetgeen echter in deze niet aangeteekend wordt. L. D. R.

Trithemius (Nav. I.; bl. 284; II.; bl. 77, 352) *Voorspelling van den Boerenkrijg*. JOHAN TRITHEMIUS, Abt van *Spanheim*, voorzeide,

Trithemius. — 't *Geslacht Oem.* — *Tromp.* — *Soutenelle.* — *Loerestein.* — *le Maire.* — *Jean plein de Courage.*

dat de kruisen, die, als hemelsche afdrukken, verschenen op de kleederen van vele personen in 't jaar 1515, eerst tien jaar daarna hunne uitwerking zouden verkrijgen. In 't jaar 1525 hebben de boeren in Duitschland, tot een teeken, kruisen op hunne rokken dragende, in dat gedeelte van Europa zeer geroofd en verwoest. I AGRICOLA en SLEIDAN. Deze regels lees ik nagenoeg in denzelfden stijl op bl. 383 van het IVde Deel van het werkje: »*Schat-Camer der Wonderbare ende Ghedenckweerdige Historien enz., gedrukt tot Leyden, by JACOB BOELS, Anno 1643.* JOH. GOTTFR. RADEMACHER, *Rechtfertigung der von den Gelehrten misskannten Verstandesrechten Erfahrungsheilte, u. s. w. Berlin 1848, 1ste B., 3te Ausg., S. 17, berigt hoe J. B. VAN HELMONT schrijft, dat PARACELSUS, door zijn vader aan TRITHEIM, Abt van Sponheim (niet Spanheim), tot het ontvangen van onderwijs zou toevertrouwd zijn geweest.*

Een portret van TRITHEMIUS ziet men bij D. PETAVII *Bat. Temp. Amst. 1745, p. 474.*

L. D. R.

Het geslacht van Oem of Oom (Nav. II.; bl. 322). Eene drukfout is hier ingeslopen; men leze niet: »in den vorm van boomen", maar: »in den vorm van boonen". LEDR.

Het Geslacht Tromp, voormaals van der Well (Nav. I.; bl. 290; II.; bl. 26; III.; bl. 12). Het is zeker vreemd, dat het geslacht VAN DER WELL naderhand den naam van TROMP heeft aangenomen. De familie VAN DER WELL, uit Delft, had zitting in de Staten van Holland, waarvan men zich o. a. kan overtuigen door het inzien der *Resolutiën van Holland* voor 1600: want, bij elke zitting, worden de tegenwoordig zijnde leden vermeld. Den 22sten Dec. 1605 is te Leyden nog het volgende huwelijk gesloten:

»JOHANNES CUCHLINIUS, Dr. in de Medicynen, geboren tot Leyden, woont tot Schiedam; met MARIA CORNELISD^e. VAN DER WEL, jd. van Delft."

Men zou zich echter zeer vergissen door te veronderstellen dat het geslacht TROMP niet vroeger bekend zij geweest. Tot dat einde zal het vooreerst voldoende zijn ook nog dit huwelijk, te Leyden opgeteekend, mede te deelen:

»29 July 1588. YSNOUT YSNOUTS, van Leyden, met MEYNSGEN AELBRECHTSD^e., van Rotterdam (met believe van AELBRECHT JACOBS TROMP haer vader, volgens zekere attestatie aen den coppel gehecht, trouwt tot Rotterdam)." .. ELSEVIER.

Soutenelle (Nav. I.; bl. 347; II.; bl. 233, 234, 324; Bijbl. bl. iv). In den *Dictionnaire Raisonné Universel de Matière Médicale, Paris*

1773, Tom. VIIme, vindt men over deze plant een artikel. Welligt dat dit L. J. in zijn onderzoek zal voorthelpen. L. D. R.

Loevestein (Nav. I.; bl. 348; II.; bl. 236, 290); Aernold Louff. Hierbij kan ik nog voegen dat AERNOLD LOUFF, in den jare 1225, tegenwoordig was bij de vredemaking tusschen den Bisschop van Utrecht en den Graaf van Holland, en onder de Hollandsche Edelen aangetroffen wordt. LEDR.

Jan le Maire (Nav. I.; bl. 351; III.; bl. 70). Zijn te Leyden voltrokken huwelijk wordt aldus geboekstaafd:

»4 Dec. 1602. JAN LE MAIRE, bouckvercooper, jongesal van Valenchnyn, wonende tot Leyden, vergeselschap met ANTONY LE MAIRE zijn vader, met AECHGEN DE HAES PIETERSD^e., jd. van Leyden, vergeselschap met PIETER DE HAES CORNELISZ. haer vader en KATRYN JANS haer schoonmoeder".

De huwelijksaanteekening van zijnen broeder ISAAC luidt:

»12 Mei 1604. ISAAC LE MAIRE, apotheker, jm. van Antwerpen, vergeselschap met ANTONY LE MAIRE zyn vader, met

EVA GLASERS, jd. van Antwerpen, vergeselschap met JONEVR. CECILIA GLASERS haer moey". .. ELSEVIER.

Jean pleyn de Courage (Nav. I.; bl. 352; II.; bl. 265). Te Stockholm (zoo die plaatsopgaaf niet leugenachtig is) schijnt een boekdrukker van dien naam gewoon te hebben. Bij hem verscheen het volgende werk:

Histoire de la vie de la Reyne CHRISTINE de Suède, avec un véritable récit du séjour de la Reyne à Rome, et la Défense du Marquis MONALDESCHI contre la Reyne de Suède. A Stocholm, chez JEAN PLEYNDECOURAGE. 77 (1677) in-12°. van 212 bl. met een portret der Vorstin.

.. ELSEVIER.

Joost de Moor (Bijbl. xix, xx, xxxv, xlviii). Voor dengene, die belang in dit geslacht mogt stellen, deel ik hier een huwelijk mede, te Leyden voltrokken:

»JOOST DE MOOR, soldaat onder de compagnie van den Heer LOOCKERE binnen Vianen in Garnisoen leggende, vergeselschap met AMBROZIUS DE MOOR (*) zyn cousyn, wonende alhier tot Leyden en PIETER PIECK, van Wyndenberg, mede wonende alhier, met

MAYKEN BUSKERS, van Nieuwerkerken, vergesel-

(*) Getrouwd 18 Mei 1612: „JEREMIAS DE MOOR (Zoon van AMBROZIUS DE MOOR) volder van Leyden, en STYNTGEN ANDRIES, jd. van Leyden".

schaft met **LODEWYNTJE BOTTELEURS** van **Eecke** en **MAEYKEN HAEN** van *Nieuwerkerken* haer nicht". .. ELSEVIER.

Tobias de Coene (Nav. I.; bl. 378; II.; bl. 274; *Bijbl.* bl. xi). Eene vriendelijke hand heeft mij twee brieven doen zien, door **TOBIAS DE COENE** aan **H. DE GROOT** geschreven. De eerste is uit *Lambet* (Engeland) dato 30 Mei 1615, en de tweede uit *Amsterdam*, 18 Sept. 1615.

De eerste, niet van belang ontbloomt, is van den volgende inhoud:

„Ehrntfeste discrete wysevoorsienige Heere.

Verhopende dat Uwe E. door communicatie van myne voorgaende de gelegenheit onser reise en t gene tot den dato derselver gepasseert was, verstaen sal hebben, dient desen alleenlyk om Uwe E. cortelyk te seggen, dat wy by d'audientie dye den Heer Ambassadeur **CARON** op gisteren tot *Greenwils* by syne Ma' heeft gehadt, wy hebben bevonden dat Uwer E. vreesse en oordeel nopende het rapport van de Commissarissen niet te vergeefs en is geweest, want gelyk syl. ons aldaer hebben wys willen maken geen last noch instructie van syne Ma' te hebben om eene sodanige defensive oorloge (als wy voorsloegen) met ons an te gaen, overmits syne Ma' alte scrupuleus soude wesen eenige oorsake ofte occasie tot brekinge syner vrede te geven, soo hebben syl. alhyer syne Ma' gerapporteert datter met ons niet en was te doen, ten ware sy resolveren konde den Coninck van Spaignen openbaerlyck den oorloge te denoncieren en met eenen oock datelyck daerinne te treden, 't welke syne Ma' nu door den Heere Ambassadeur contrarie verstaende en lesende de beste schriften, van onser syde overgegeven, verclaerde rondelyk allen tselve met synen wille verstand en intentie al tamelyck te accorderen, en daertoe genoegsame last en instructie gegeven te hebben, als wel verstaen hebbende dat nocte den handel sonder sodanige defensie en konde gemaintineert worden, nocte dat met ons sonder deselve behoorde gehandelt te werden, dat sy oversulks binnen 2 of 3 dagen de Bewindhebberen ontbieden, en voorts alle sake tot een goed einde soude sien te brengen. De cortheit des tydts en wil niet lyden nogte het papier en soude willen verdragen verder te schryven t' gene ik (contrarie myne en veler opinien by ons) nopende 't beleit van saken alhyer bevinde, t welke tot myner wederkomst sal reserveren en midlertyd, Ehrntfeste discrete wysevoorsienige Heere sal Uwe E. met mejuff. syne huysw. en familie des almogende genade bevelen.

In *Lambet* desen 30 Mey 1615.

Uwer E. Dienstw. Dienaer,
TOBIAS DE COENE".

Men ziet hieruit, dat dit schrijven betrekking heeft op de O. I. Comp., waarover in Engeland door DE GROOT zelf is gehandeld. Vgl. *WAGENAAR, Vad. Hist.*, A°. 1613—1615.

De tweede brief handelt over het *Translaat van een Engelsch geschrift* enz.

.. ELSEVIER.

Johannes de Jode (Nav. I.; bl. 378; II.; bl. 275, 329). Volgens een der antwoorden op mijne vraag, zou het niet verwerpelijk zijn, een Israëlitisch element in het geslacht der DE JODE's aan te nemen. Dit wordt echter (II.; bl. 329) in twijfel getrokken, en daarbij als bewijs aangevoerd VAN LEEUWEN's *Bat. Illustr.* en de *Nieuwe Werken der Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leyden*, Dl. VI, bl. 28. Beide deze werken naslaande vond ook ik daarin niets dat voor eenen Israëlitischen oorsprong pleitte.

VAN LEEUWEN evenwel geeft ons geslachtregister van DE JODE's, die te *Dordrecht* en te *Hardinxveldt* geleefd hebben, en voegt daarten slotte bij, „en is dit geslacht verscheiden van 't gene tot *Dordrecht* bekend is geweest." Deze zinsnede versterkt mij in mijne meening, dat hier niet aan één, maar veeler aan twee of meer geslachten van dien of gelijkkluidenden naam moet gedacht worden. **BALLEN**, in zijne *Beschrijving van Dordrecht*, noemt ons toch DE JODE's, DIE JOEDE's, DE JOEDE's, DIE GUEDE's, DE JEUDE's, DE JOYDE's enz. van wie de bloedverwantschap met de bij **IMMERZEEL** genoemde graveurs en met de door VAN LEEUWEN in gezegd geslachtregister vermelde DE JODE's, ons, ten minste mij, niet bekend is.

In de noot op bl. 30 van het *Vide Deel der Nieuwe Werken der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden*, wordt gezegd dat **ARNT DE JEUDE** (bij VAN LEEUWEN, DE JODE) van een oud Geldersch geslacht was, dat reeds in 1294 te *Nijmegen* voorkwam, maar eigenlijk uit *Keulen* afstamde, waar het zich ten tijde van Keizer **TRAJANUS** zou gevestigd hebben; — hieruit zou men kunnen afleiden dat deze **ARNT** en de door VAN LEEUWEN vermelde DE JODE's met de vier bekende graveurs van hetzelfde geslacht afkomstig waren, maar hoedanig hunne familiebetrekking was, zie ik niet opgegeven, noch in de zoo even aangehaalde werken, noch in andere, die ik daartoe opsloeg.

1. Welke bloedverwantschap bestaat er nu tusschen **ARNT DE JODE**, Slotvoogd van *Loevestein*, en de vier door **IMMERZEEL** opgenoemde graveurs van dezen naam?

2. Heeft VAN LEEUWEN regt met te zeggen, dat de door hem opgegevene DE JODE's, waaronder ook **ARNT** is, verscheiden zijn van en geene bloedverwantschap hadden met het geslacht dat te *Dordrecht* bekend is geweest? en

3. Bestond er eenige betrekking tusschen

De oudste Woorden. — Mr. Klaas Hendricksz. Gietermaker. — Caspar van den Ende. — „Morgenweckers“.

de bij GOUDHOEVEN en in de *Wapenkaart der Edelen en Aanzienlijke Geslachten van Utrecht* vermeldde DE JODE (gezegd de Jonge) en DE JODE (gezegd de Rijke), en de straks genoemde DE JODE's?

Elk inlichtend antwoord zal aangenaam zijn aan V. B.

De oudste woorden (Bijbl. xxix). ADRIANUS SCRIECKIUS RODORNIUS, geboren in 1560, schreef een werk om de *Afkomst van het Neder-, Hoogduitsch en Fransch* uit het Hebreeuwsch aan te wijzen en de verwantschap dier talen te betoogen, een boekwerk in folio, gedrukt te Yperen by FRANÇOIS BELLET, 1615.

A. & A.

Mr. Klaas Hendricksz. Gietermaker's „*Licht der Zeevaart*“ (Nav. II.; bl. 1, 304, 305, 358). Alhoewel er reeds veel over dezen en zijne geschriften is gezegd, moet ik nog ééne opmerking mededeelen betreffende de uitgaven van zijn werk, 't *Vergulde Licht der Zeevaard* enz., waarover verschil van gevoelen bestaat, blijkens de aantekeningen daaromtrent in DE NAVORSCHER t. a. p. gemaakt, met welke ook ik in meening moet verschillen, naar aanleiding van een exemplaar in 4°. formaat, alwaar op den titel gelezen wordt: „voor de achtste maal by my gedrukt, deeze laatste Druk van nieuws overgezien, en na de nieuwste ondervindingen verbeterd, Amst. by JOHANNES VAN KEULEN. Volgens het *Privilegie* vóóraan, is zulks voor deze uitgave verleend den 1sten Sept. 1756, en wordt in den aanhef vermeld, dat door GER. HULST en CORN. BUYS VAN KEULEN, nagelaten zonen van JOHANNES V. K., die een kind was van GERARDUS V. K. en LODEWINA KONST te Amsterdam, is te kennen gegeven, dat aan hun grootvader GERARD V. K., 7 Oct. 1712 was verleend octrooi voor 15 jaren, dat na expiratie daarvan aan de weduwe en haar zoon, den 3den Aug. 1727, op nieuw voor 15 jaren octrooi is verleend, en eindelijk dat, na expiratie ook van dit, aan JOHANNES V. K., hun vader, het octrooi was vernieuwd voor 15 jaren, den 7den Maart 1742, welk octrooi den 8sten Maart 1757 stond te vervallen, waarom het dan ook nu nogmaals werd verleend; waaruit volgt dat de toen laatste uitgaven waren van 1712, 1727, 1742, 1757; van waar dan dat de door andere Navorschers opgegeven jaartallen zijn van den 8sten druk in 1742, en den 9den in 1744? Ik vermeende hierop de aandacht dier HH. te moeten vestigen. In het door mij vermeldte exemplaar volgen, achter de 4 boeken, de *Tafelen Sinuum, Tangentium en Secantium*, achter deze de *Logarithmi*, als ook de *Logarithmus Numeri* en de *Tafel der Kromstreeken*; nog vindt men in denzelfden band, achter aan, „*Tafel van de voornaamste Zeeplaatsen des bekenden Aardryks, aanwyzende haar Brete en Lengte, beginnende de Lengte*

van kort beoosten het eiland[sic.] *Ilha Teneriffe*, op nieuws overgezien en na de beste kaarten verbeterd, Amst. by JOHANNES VAN KEULEN”.

In de *Voorrede* van de *Tafelen Sinuum* wordt gezegd dat daarmede die van FR. VAN SCHOOTEN, „Prof. tot Leyden, gedrukt bij BLAAUW en die van A. VLAKE, gedrukt in 1665”, zijn gevolgd; en dat de *Logarithmus Tafelen* tegen die van HENRY BRIGGS, in folio, zijn vergeleken”. V. D. N.

Caspar van den Ende (Bijbl. xxiii). Het portret van dezen VAN DEN ENDE wijst aan, dat hij in 1654 den ouderdom van 40 jaren had en dus in 1614 moet geboren zijn. Hiermede komt overeen het volgende huwelijk, te Amsterdam gesloten op den 26sten Maart 1639:

„JASPER (CASPER?) VAN DEN ENDE, van Amsterdam, oud 25 jaren, wonende tot Rotterdam, vertoonde zyn vaders consent ter eener, en SARA BATENS van Swoll, wonende in de Warmoestraat, haar ouders dood zynde ter andere zyde”.

De vermelding van het jaar 1615 is bij mij zeker eene schrijff- of drukfout geweest.

Er valt bijna niet te twifelen of dit huwelijk zal wel betrekking hebben op den persoon, in de vraag bedoeld. In allen gevalle zoude men de huwelijksproclamatieën te Rotterdam kunnen laten nazien.

De straat, waarin hij te Rotterdam woonde, is mij onbekend, doch zijne vraag om school te mogen houden, en de vergunning daartoe verleend, zal ongetwijfeld in de Notulen dier stad moeten voorkomen. Het is naar dat Archief (of onder welken anderen naam het te dier stede genoemd mag worden), dat ik den begeerigen Navorscher verwijs. Zijn overlijdensjaar is mij, evenmin als andere bijzonderheden hem betreffende, bekend. ..ELSEVIER.

„Morgenwecker”, betitelde werken (Nav. II.; bl. 283, 341). Het antwoord, door den Heer ..ELSEVIER op deze vraag gegeven, is afdoende. Daardoor is op aannemelijke gronden aangewezen, dat BAUDARTIUS de schrijver is van den *Spiegel der Jeught*, en uit dit bewijs vloeit van zelve voort, dat de *Morgenwecker* — die zoo lang zonder bepaling van auteur heeft rondgezworven — de eerste bron is geweest, die door denzelfden schrijver voor het bovengenoemde en voor andere werken van dien aard is gebezigd.

Voor mij echter blijft er nog altijd iets duisters in deze; niet dan schoorvoetende beschouw ik het levensberigt van BAUDARTIUS als door hemzelf geschreven, doch moet dit in het midden laten berusten; want dit is zeker, dat er nog een *Morgenwecker* moet bestaan, waarvan de auteur even onbekend is als die van den bovengemelden is geweest, en het is hier de plaats zulks mede te deelen, om

misvattingen te voorkomen: namelijk, dat er in sommige werken aanhalingen worden gevonden uit een *Morgenwecker*, welke in dien van BAUDARTIUS vruchteloos worden nagespoord, zoo als ik er hier een laat volgen, te vinden in een zeldzaam stuk, betiteld: *Copie van den Brief by den E. Heere NICOLAES VAN REYGER-S-BERGH, Raeds-heer in den Hoogen Raet, aen syn Swager HUGO GROTIUS geschreven op den vi^{ten} February 1627. Met Eenige Aenmerckingen tot Waerschouwinge van alle Vrome Patriotten daer by gestelt. Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren 1627, in-4°. — Brief 4 bl., Aenmerckingen, 37 bl. — Aldaar wordt op bl. 34, handelende van de aanvallen der Remonstranten tegen de overheden enz. gezegd, — „waer toe dit dient, openbaren zy in haere *Morgen-wecker* met dese woorden: „Maer o ghy vrome Bataviers, sult ghy dit noch langer verdraghen? och ongelukkig vaderlandt, sult ghy noch langer sulcke menschen kunnen lyden? Neen vrome Bataviers, ick weet ghy sult u naem niet willen verliesen: Neen vaderlant, ick weet dat ghy uwe vryheid soeckt. Wat resteert dan te doen? niet anders, vrome patriotten, als te nemen de wapenen uwer rechtvaardigheyt, ende die te gebruycken tegens de verdruckers uwer Privilegien, de vermoorders uwer vryheydt ende verslinders uwes vaderlandts. Ten ontbreect immers aen geen macht; soudet dan ontbrecken aen wille? dat verhoede Godt. Want ghy dan erger van conditie soudt syn, als Turksche slaven enz. Vangt dan aen, omhelst kloekmoedicheyt, stelt particuliere consideratien aen d'een syde, ende maeckt u quyt de Tygers die u haten.”*

Dat deze *Morgenwecker* der Overheid hoogst onaangenaam was, behoeft wel geen betoog, en dat alles werd ingespannen om den schrijver te ontdekken, die zeer natuurlijk onder de ultra's van evengenoemde leer gezocht werd, is meer dan zeker; zie hiervan een bewijs, dat weinig bekend is en gevonden wordt in het volgende werkje, in-4°, groot 22 bl. — *Brief van wegen de Remonstrantsche Predicanten geschreven aen Hare vervolghde ende verdruckte Ghemeente over de growwelycke Conspiratie die gheseydt wordt voorgehenomen te zyn teghen den welstandt van 't Landt ende den Prince van Oran-gien, enz. Ghedruckt tot Harders-wyck by ADEL-AERT WAERMONT, met Privilegie van den Auteurs. 1623; en aldaar, op bl. 9, wordt door hen aangehaald hoe een onderzoek, van regtswege gedaan, geleid heeft tot valsche beschuldiging en bekentenis op de pijnbank, enz. „Soodanich een versch exempel”, zeggen zij, „hebben wy noch geen twee jaren gheleden gehadt in NICOLAES SPONT, noch tegenwoordich gevangen in het Tuchthuys tot Haarlem, dewelcke, doe hy gepynicht wert, D. WTENBOGARDIUM beschuldicht heeft, gelyc*

als of den *Morgenwecker* van hem ghecomen waere, 't welck de Heeren doen mede geloofden, maer naderhandt bevonden is gantsch onwaerachtich te zyn.”

Wie is nu de schrijver van den laatstgenoemden *Morgenwecker*? Gaarne zou ik dit aantekenen, zoo als ik zulks, in al de genoemde werken, die ik bezit, met het vóór en tegen heb gedaan.

De naam van *Morgenwecker* schijnt als titel in die dagen ook zeer in zwang te zijn geweest. Ik bezit nog een *Leerboek voor Vorsten en Volkeren*, in 3 deelen, in-4°, gedrukt te Rotterdam in 1618, opgedragen aan Prins MAURITS enz. onder den titel van: *Den Vorstelyken Lust-hof ende Morgen-wecker* enz. Door D. ANTHONIUS [DE] GUEVARA, wylent Bisschop tot Mondonendo, Prediker, Chronytschryver ende Raedt van Keyzer CAROLE de Vyfde, enz.

C. KRAMM.

Joris van Spilbergen (Nav. II.; bl. 22, 361; Bijbl. xxxviii). Het door mij geleverd berigt omtrent SPILBERGEN's overlijden te Bergen-op-Zoom, op den 31sten Januarij 1620, kan noch aan den vrager B., noch aan den Heer P. FRET, aanleiding geven tot verwarring van denkbeelden. Juist deze mededeeling had men te baat moeten nemen tot raadpleging van het Stedelijk Archief aldaar, om daaruit eenige bescheiden op te delven, betreffende eenen beroemden zeereiziger, van wiens afkomst en verdere familiebetrekkingen men tot dusverre niets afweet.

De Archieven, die tot dat doel kunnen worden nagezien, zijn:

1°. De *Doodboeken*, berustende hetzij in de Kerken, hetzij bij den Burgerlijken Stand, of ter Weeskamer;

2°. De verschillende *Resolutiën der Weeskamer* enz.;

3°. De *Notariële Protocollen*, en de *Transportbrieven* enz.

Bij VAN SPILBERGEN's overlijden te Bergen-op-Zoom, zal er toch wel iemand geweest zijn, die zijn boedel zal hebben aanvaard.

Misschien vindt men nog wel zijn testament of andere bescheiden in de Notariële protocollen, waardoor veel aan het licht kan worden gebragt. Dit alles kan tot verder onderzoek aanleiding geven; en het is deze weg, dien men zal behooren in te slaan, om achter de zaak te komen.

In het werk: *Begin en Voortgang der O.I.C. A^o. 1646*, wordt als Gouverneur van de Molucces genoemd: BARTOLOMEUS VAN SPEELBERGEN (SPIELBERGEN?) geboren te Antwerpen. Al weder een stad, zich eigenende tot onderzoek!

Zie hier nog iets omtrent SPILBERGEN, voorkomende in de *Resol. der Staten-Generaal*:

„13 April 1610. Den Capiteyn SPILBERGEN heeft gechoont eenen yvoren waayer, seer

subtilyken ende constelyk gewrocht, daermede dat hy van den Coning van Siam, in Oost-Indie vereert is geweest, presenteerende denselven de Heeren Staten te vercoopen voor eenen redelyken prys; is geacordeert dat die Heren Ambassadeurs, gaende naer den Coning van *Groot Britanie*, op het coopen van den voorsz. waeyer met den voorsz. SPILBERCH sullen comen in onderhandelinge ende denselven mogen copen uiterlyk voor vier, vyff ofte ses hondert gl. sonder meer; mits conditie dat haerE. den waeyer met haer sullen mogen nemen naer Engelant, om die aldaer te vereeren, indien deselven daer aengenaem soude zyn, in gevalle niet, dien wederom te mogen geven, sonder yet te profiteeren".

15 April 1610. Op 't aengediende, dat SPILBERGEN verzocht 800 gl. voor den yvoren waeyer, is gepersesteert dien niet tegenstaende, by de voorgaende Resolutie van 600 gl."

Hoe het verder met die zaak is afgeloopen, blijkt niet.

.. ELSEVIER.

Engel de Ruyter (Nav. II.; bl. 24, 371); 't Huis van Michiel Adriaansz. de Ruyter. Ter beantwoording der vraag heb ik mij tot den Heer Archivarius Dr. P. SCHELTEMA gewend, met verzoek dat hij 't doodregister der Nieuwe Kerk mogt willen nazien, die mij ook het volgende extract heeft medegedeeld, waaruit blijkt dat aldaar begraven is, op

4 Maert 1683. ENGEL DE RUYTER, vryer, zoon van wylen MICHEL DE RUYTER, Admiraal, op 't N. *Waalseylant* f 16".

Hiermede wordt de gracht bedoeld, schrijft mij de Heer SCHELTEMA, (aan het Y of Oosterdok) thans nog evenzoo *Nieuwe Waalseylant* geheeten. De Admiraal DE RUYTER heeft op die gracht gewoond, in het huis, dat nog met zijne beeldtenis prijkt, en thans den Heer BLIKMAN tot woning strekt. Zijn Ed. meent dat ENGEL DE RUYTER naast zijnen vader gewoond heeft, en wel in het huis, van hetwelk de Heer VAN HENGEL tegenwoordig eigenaar en bewoner is.

.. ELSEVIER.

Escuriaalsche HSS. van Aeschylus (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 15, 16; *Bijbl.* bl. xl). Voor mij ligt het *Catalogue des MSS. Grecs de la bibliothèque de l'Escorial, par E. MILLER, Paris, à l'Imprimerie Nationale, 1848 in 4°*. Daarin vind ik opgegeven op:

p. 329: "N°. 22. En papier de coton. Deux tragédies d'ESCHYLE, avec des scholies".

p. 329: "N°. 19. En papier de coton. SOPHOCLE, HESIODE, ESCHYLE, PINDARE, avec des scholies".

p. 330. "N°. 47. En papier de coton. Scholies d'ESCHYLE".

p. 337. "N°. 72. Trois tragédies d'ESCHYLE, avec des scholies".

p. 111. Fol. 367. 2. "Les Suppliantes

d'ESCHYLE, avec des scholies marginales".

Dit laatste N°. is hetzelfde HS., waarvan J.M. in DE NAVORSCHER, 1853, bl. 15, spreekt. Het is uit de 16de eeuw en wordt gevonden achter de *Dionysiaca* van NONNUS.

M. MILLER was door den Minister VILLEMAIN naar Madrid gezonden en gaf bij zijne terugkomst dezen *Catalogus* uit, waarin ik geene HSS. meer zie aangeteekend. Ik lees echter in de Voorrede:

"La bibliothèque la plus ancienne, qui a servi à former celle de l'Escorial, provient du secrétaire de CHARLES V, de GONZALES PEREZ, le premier traducteur espagnol de l'*Odyssée* d'HOME. C'était, à proprement parler, la collection du savant roi d'Aragon, ALPHONSE V. Les héritiers de PEREZ la firent transporter de Naples en Espagne, et sous PHILIPPE II, elle fut placée dans celle de l'Escorial".

Later werd de boekerij van het Escuriaal zeer vermeerderd door de bibliotheek van D. H. MENDOZA, die haar dus wel vergroot, maar niet gesticht heeft. De stichting was het werk van PHILIPS II. SAXO SYLVIVS vermeldt dat MENDOZA een geheel schip Grieksche handschriften ontving; SOLIMAN II — 't is waar — zond hem handschriften, maar slechts 31 of 32 (allen in MILLER's *Catalogus* opgegeven), een groote gift voor die tijden, uit dankbaarheid voor de loskoop van zijn zoon door MENDOZA. THEODORIK.

Engelsche tooneelspelers in de Nederlanden (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 17; *Bijbl.* bl. xl). Ofschoon de bronnen zeer karig vloeijen, zal het niet onbelangrijk zijn het weinige door Dr. A. HAGEN in de aangehaalde *Neue Preuss. Prov. Blätter* bijeengebragt kortelyk mede te deelen; vooral omdat hij 't zeker stelt, dat in 't begin der 17de eeuw onder Engelsche en Nederlandsche tooneelisten dezelfde personen werden verstaan, en dat de Engelsche komediën oorspronkelijk in 't Nederduitsch gespeeld werden." Es waren Engländer die in den engelschen Handelscompagnien in den Nederlanden ein Unterkommen gefunden."

In 1605 verschenen de Engelsche komedianten 't eerst in Pruissen. In October speelden zij voor de Hertogin MARIA ELEONORA te Koningsbergen, waarvoor zij ruim betaald werden; van daar begaven zij zich naar Elbing; doch werden daar met 20 Thlr. afgescheept, "weil sie schandbare Dinge fürgebracht." In 1607 werden zij andermaal afgewezen, nadat zij 't vorige jaar te Rostock hadden gespeeld. Later gaf de Keurvorst van Brandenburg, JOH. SIGISMUND, zekeren Jonker HANS VON STOCKFISCH last een tooneelgezelschap uit Engeland en de Nederlanden te ontbieden. Er kwam een troep van 19 komedianten, onder directie van JOHN SPENSER met 16 muzikanten, om de hoffeesten op te luisteren. Als *Keurvorstelijke*

Komedianten ontvingen zij in November 1611 720 Mark, benevens vele honderden ellen van verschillende stoffen voor kostumen en decoratiën, waarvan ook in 1612 groote hoeveelheden verbruikt werden. Meermalen moesten zij met groote kosten uit kroegen en herbergen worden gelost, zoodat de Vorst in 1613 besloot, zich van deze dure gasten af te maken, met eene aanbeveling aan den Keurvorst van Saksen.

In 1616 vinden wij ze weder in *Dantzic*, waar zij acht voorstellingen gaven, en twee jaren later ontbood de Keurvorstin, door den genoemden Jonker, 18 tooneelspelers, die te *Elbing*, *Koningsbergen* en elders speelden, en wie „für ihre gehabte Mühe eins vor alles, 200 Gulden polnisch” uit de rentekamer werd toegelegd.

In 1620 verscheen een bundel *Engelsche Comedien und Tragedien etc.* (2de druk 1624), welke in 1630 door een tweede, en 1670 door een derde deel vervolgd werd, in welke laatste echter 't Engelsche element meer op den achtergrond staat.

Niet voor 1639 vindt men weer Engelsche tooneelspelers te *Koningsbergen*, en, voor 't laatst, in 1650 te *Weenen*, waar WILLIAM ROE, JOHN WAIDE, GIDEON, GELLIUS en ROBERT CASSE concessie erlangden van Keizer FERDINAND I.

Deze berigten van Dr. HAGEN zijn door eene menigte aanhalingen uit oorspronkelijke stukken gestaafd, welke hier te veel plaats zouden innemen. Onder zijne gedrukte bronnen is E. DEVRIENT, *Gesch. der Deuts. Schauspiel:* (Leipz. 1848.) J. M.

De Santhorstsche geloofsbelijdenis (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 17, 18; *Bijbl.* bl. xxxii, xl); *Huis te Zanthorst*. Tot opheldering diene het volgende: Tusschen den grooten weg van 's *Gravenhage* op *Leyden* en de *Veenwatering*, welke de *Wassenaarsche* duinstreek afscheidt van de ten Z. gelegen veengronden, stond, landwaarts in en nabij die vliet, het huis *Te Zanthorst*, dat, nu omtrent 25 jaren geleden, gekocht werd en afgebroken door Jonkheer STEENGRACHT VAN OOSTERLAND; van de fundamenteën, grachten, brug over deze, begroeid en vervallen, is, tusschen het uitgestrekte houtgewas, dat ten deele aan den *Papeveg* grenst, weinig overig te vinden; en zoo is ook (om dit voor de vroegere topografie van *Rynland* in 't geheugen te bewaren) de *watering* vervallen, die, door dit landgoed en eene sluis, met een elboog om het erf *Zandhof* heen, voor het huis *Ten Deil* begon, en waardoor, gelijk oude inwoners van *Wassenaar* mij verzekerd hebben, de *Deilsche* schuit op marktdagen plagt te varen. — Dit lusthuis *Zandhorst* vermeldt een vroeger bewoner aldus:

„Wanneer ik onlangs in het groen ter neêr gelegen,
Daar mij op 't stille land de zoete rust belonkt,
Daar *Santhorst* mij een wijk verstrekt, en allerwegen
Tooneelen vormt, wier schoon den zanglust steeds
ontvonkt;
Daar 't oude Slot den Rhyndom zich heen ziet vlieten.”

Die vroeger bewoner, nu, was Mr. PIETER BURMAN, uit wiens Redevoering — BREDERODE of het tweede Eeuwigtyde der Nederlandsche Vryheid, verschenen den vyfden van April MDCCLXVI, in de Doorluchtige Schoole te Amsterdam, den 20 October deszelfden jaars met een feestzang gevierd, en naar deszelfs Latyn gevolgd door ANTONI HARTSEN, Amst. by de Wed. WALDORP, 1767, 66 bl. 4°. — ik, benevens het hierboven aangehaalde begin van den Feestzang die haar besloot, eenige regels ga afschrijven. Na van zijne Nederlands- en vrijheidsliefde en van het voorbeeld der Romeinen in hunne Eeuwspelen gewag te hebben gemaakt, laat hij er op volgen: » Wy Nederlanders, in beter plegtigheden opgevoed en den waren en hen onbekenden God erende, hebben ons, zelfs in deze eeuw, aan eene dubbele laauwheid en nalatigheid, om recht uit te spreken en geen scherper uitdrukking te gebruiken, schuldig gemaakt”. » Wy hebben, van de Munstertsche vrede — verzuimd een plegtig eeuwfeest, 't welk wy gewenscht hadden dat door 't gezag van 's Lands hooge Magten aangekondigd ware geworden, in 't acht en veertigste jaar dezer eeuw te vieren. Doch, dat was het jaar acht en veertig, en verre zy het van ons de vreugd van dezen dag door de herdenking van hetzelfde te verminderen. Maar in het tegenwoordige jaar, 't welk de tweede eeuw onzer herstelde vryheid voltooit, hebben wy door logheid en ook onbedacht verzuim, den 5den April stilzwygend laten voorby gaan — op welken, voor twee eeuwen, eene schaare van Bataafsche Edelen het juk — van de vrye halzen der Nederlanders, onder het geleide van den grooten BREDERODE, bestaan heeft, af te rukken”. Bij de, door mij onderschrapte, in mijn oog althans zeer dubbelzinnige, zinsnede, herinnere men zich van denzelfden dichter: *Aan de geschonden asch der DE WITEN*, waarvan eene vertaling door HUIZINGA BAKKER is gegeven en eene andere, in HS., onder mij berust, en het zal duidelijk zijn, 't gene ik in mijne jeugd ook wel van elders meen gehoord te hebben, dat BURMAN tot zekere, toen nog niet luid sprekende, lieden behoorde, die met de in 1718 bevestigde orde van zaken niet waren ingenomen. — Verder staan in betrekking tot dit onderwerp vooral N°. I, V en VII van de stukken vermeld op de achterste (12de) bladzijde van een dichtstuk door C. L. te Leyden by CORNELIS VAN HOOGEVEEN Jr. 1769, 4°, getiteld: *De Vaderlandsche Vryheid staande gehouden, tegen den Rotterdamschen Weergalmer*, namelijk: I. r.

BURMANNISECUNDI *Elegia in victoriam Gallorum inuisam de PASCALO PAULO* (wiens destijds uitgegeven portret als zeer gelijkend aangekondigd, maar door ooggetuigen daarvoor niet verklaard werd); V. *De Nederlandsche Vrijheid, aan der Corsen Generaal PASCAL PAOLI, door Mejufvr. ELIZABET WOLF, geb. BEKKER*. VII. *De Ridderhofstad Santhorst verheerlykt, door het ontvangen van den grootsten Held dezer eeuw PASCAL PAOLI, op den V. van Herfstmaand MDCCLXIX*. Dat dichtstuk van C. L. (?) loopt over de betamelijke vrijheid der drukpers, door 's Lands Staten gehandhaafd; welke twintig jaren te voren reeds krachtig was verdedigd door É. LUZAC, in zijn *Essai sur la Liberté de produire ses Sentimens*, 1749, 8°. (zie CRAS, *Notice sur la Vie et les Écrits d'ÉLIE LUZAC*, Paris 1813, p. 7—9), en welke destijds weder werd aangevallen door een *Plan aan de Staten van Holland aangeboden*, en waartegen de boekverkoopers te Rotterdam een rekest aan de Magistraat inleverden. Zie *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen*, 1770, St. I, bl. 574.

„De dweperij schrijft zelfs 's Lands Vaders de wet, En overheerschte 't all', werd haar zulks niet belet. — de dweperij weêr versch, Misbruikt tot haar libel de *Erasmiaansche* pers, Helaas, wel meer gewoon doorschandelijke schriften De twist te ontsteken, 't volk testijven in zijn driften. O drukpers! hoe verdrukt ge uw eigen lof en eer. Ontwaakte thans uw roem, de groote *DESIDEE*, Wiszoud gij vruchteloos zijn wraak vergifnis smeken, Gij die het vuur van twist, om *BELIZAAR* ontsteken, En hevig aan den brand, van uur tot uur nog voedt.”—

De vertaling van MARMONTEL's *Belisarius* verscheen in 1768, en werd aangekondigd in de *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen* van dat jaar, bl. 484 en v., waar men een uittreksel over dit punt aantreft. HOFSTEDE's *Beoordeeling*, 1769, vindt men *aldaar* in den jaargang van 1770, bl. 85 en volg. Nog moet ik wijzen op *De Politieke Koemarkt* van J. LE FRANÇO VAN BERKHEY, een vrij onverstaanbaar anti-fransch-gezind helmelschrift of zamenspraak, dat in 178? uitkwam, en waarin, onder anderen, de één vraagt:

„Meent gij een *Santer* abt, of BURMAN's mengelmoes?”

Neemt men nu deze data te zamen, gaat men de denkwijze na die in de schriften van E. WOLF, geb. BEKKER, doorstraalt, waarvan hare uitlandigheid na 1787 ten deele het gevolg was, dan zal men, geloof ik, genoegzaam begripen hoe deze *Geloofsbelijdenis*, uit de pen der schrijfstater van de *Bekkeriaansche doling*, in verband staat met de aangevoerde namen, en politieke en wijsgeerige, of, wil men, theologische meeningen, en dat er geen eigenlijk *Kuddeke*, zoo als in vroeger tijd dat der LABADISTEN, bestaan heeft.

L. J.

Verzamelingen van Spreekwoorden (Nav. II.; bl. 28; III.; bl. 22; *Bijbl. xxxii*). Het was mij regt aangenaam, dat de Heer ELSEVIER andermaal de aandacht op onze *Verzamelingen van Spreekwoorden* vestigde, en mij daardoor gelegenheid verschafte werd, omtrent de *Duytsche Adagia* ofte *Spreekwoorden* van s. ANDRIESOON, bij Prof. J. ACKERSDIJK, te Utrecht, onderzoek en aanvraag te doen. Mij was bekend, dat de belangrijke boekery van wijlen Mr. w. c. ACKERSDIJK geheel in handen van zijnen zoon was gekomen, uit welke rijke verzameling mij vroeger de *Seer schoone Spreekwoorden, oft Prouerbia, in Franchoy's ende Duytsch, om wijselyck te leeren spreken ende antwoorden, voor de ionghers en eenen yegelycken, so wel in Franchoy's als in Duytsch (Tantwerpen. HANS DE LAET. M.D.XLIX. 12°)*, goedgunstig ten gebruike was afgestaan. Uit dit exemplaar, zonder paginering, zijn hoogst waarschijnlijk 4 bladzijden verloren geraakt: een komplot zou ik gaarne inzien.

Volgens vermoeden van Prof. J. ACKERSDIJK is of het berigt omtrent de genoemde *Duytsche Adagia* onjuist, of is dat stuk in der tijd door zijnen vader uitgeleend en hem niet terug gegeven. Daardoor is eene misschien belangrijke verzameling, op welks inzage en gebruik ik reeds gegronde verwachting had, voor als nog verloren.

Omtrent het *Andder theyl der Sprichwörter, Darinnen Nederlandische, Hollendische, Brabendische vnd Westphälische Sprichwörter begriffen. Zum theyl von EBERHARDO TAPPIO vnn ANTHONIO TUNICIO zusamen bracht. Inn gute Germanismos gewendt, Mit hochteutschen Sprichwörtern verglichen, vnn aussgelegt, durch SEBASTIAN FRANKEN (Frankf. a. M., EGENOLPHEN. 1541. langw. 4°)* kan ik berigten, dat in de Akademische boekery te Utrecht aanwezig is: *Sprichwörter Gemeiner Tüscher nation, erslich durch SEBASTIAN FRANKEN gesamlet, nühlich aber in komliche ordnung gestellt vñ gebessert. JESUS SYRACHI. Richt dich nach den Sprichwörtern der weysen. Getruckt zu Zürich by EUSTACHIN FROSCHOUER*.

In de voorrede van den drukker wordt het jaartal 1545 opgegeven. Het bevat CCXLVII dubbele bladzijden. Dan volgt: *Ander Theil der Sprichwörter, durch SEBASTIAN FRANKEN zu samen geläsen*. Dit bevat CXCII dubbele bladz.

Dit kl. 8°. werkje bevat in beide deelen eene menigte Spreekw., aan de onzen gelijk of bijna gelijk; maar nergens, noch in het werk zelf, noch in de voorrede, wordt van *Nederlandische, Hollendische, Brabendische vnd Westphälische Sprichwörter* gewag gemaakt. Dit alles rust dus op gezag van WANDER. Het eerste deel van deze door WANDER opgegeven verzameling is mede te Utrecht in dezelfde boekery voorhanden; doch niet als eerste deel, maar als een werk in zijn geheel, in 390 dubbele bladzijden.

Verzamelingen van Spreekwoorden. — Opschrift op de Grafstede van J. D. Baron van der Capellen.

Voor elke aanwijzing blijf ik mij, in het belang eener zooveel mogelijk volledige verzameling onzer spreekwoorden, aanbevelen, terwijl ik daarbij de vrijheid neem, op de volgende mij nog ontbrekende werken over *Nederlandsche Spreekwoorden*, de aandacht der Heeren Navorschers te vestigen.

Acrum [?] *maxime vulgare congregate per locos in puerorum gratiam vocabula graece et teutonice interpretate.* Antw. 1538. 4°. Aan het einde vindt men *precepta moralia*, waaronder ook spreekwoorden gevonden worden.

Lot van Wijsheid ende goed Geluck, op drye hondert ghemeyne spreekwoorden, in rijme gestelt deur DONAES IDENAU [JOANNES DAVID], Liefhebber der Dichten die Stichten, met pl. Antw. 1606. 12°.

Florilegium Ethico-politicum nunquam antehac editum; nec non P. SYRI ac L. SENECAE sententiae aureae; recognoscente JANO GRUTERO ad MSS. Palat. & Frising. Accedunt Gnomae paroemiaeque Graecorum, item Proverbia Germanica, Belgica, Italica, Gallica, Hispanica. Het 1° en 3° deel. (Francf. RHODIUS. CIOIOCX & CIOIOCXII) heb ik uit de Koninklijke Bibliotheek ten gebruike ontvangen. Het 2° deel was daar niet voorhanden, en dit is het, waarop ik thans de aandacht vestig. Het 1° deel bevat *Proverbia Germanica* (bl. 3—89), *Belgica*, *ferè omnia transcripta è Kalendario perpetuo*, HEN. LAURENTIJ SPIEGELIJ V. C. (bl. 91—125), *Italica* (bl. 127—180), *Gallica* (bl. 182—261) & *Hispanica (Refranes Proverbes)* (bl. 263—382). Het 3° deel bevat *Proverbia Germanica* (bl. 3—120), *Belgica*, *ex FRANCISCI GOETHALSI libello selecta* (bl. 123—176), *Gallica* (bl. 179—265) & *Italica* (bl. 268—319). Het 2° deel bevat dus hoogst waarschijnlijk mede *Nederlandsche Spreekwoorden*.

Morale Spreekwoorden, gestelt in Muzyck bij JAN RYSPHOET. Antw. 1617. 4°.

Nederdutchche Spreekwoorden, met 96 fig., langwerp. 12°.

De Gazette van Nieuw-maren van de geheele wereldt. Hierby is oock ghevoegt eene wederlegginge van eenighe onbequaeme Nederlandsche Spreuckwoorden, door RICHARDUS VERSTEGEN. Antw. 1618. 12°.

Scielta de Proverbi, e sentenze Italiani tolti da varie lingue, particolarmente dall' Hebraea, Araba, Caldea, Greca, Latina, Todisca, Francesca, Spagnuola, Fiamminga et Italiana. Opera tessata da GIULIO VARINI. Nuovamente ristampata, e corretta, con una nuova aggiunta di diversi autori. In Venetia 1672. Appresso MICHEL ANGELO BARBONI. 12°.

Opuscula J. M. ALMELOVEEN. Amst. 1686. Opp. p. 158 vindt men: *Duo Proverbia Belgica explicata.*

ALEXANDER ARNOLD PAGENSTECHER *ad Paroemias Belgicas. In ejusd. Sylloge Dissertationum* (bl. 483—522). *Bremae.* 1713. 12°.

BIJBL. 1853.

Adagia quaedam ac carmina magis obvia et ex optimis quibusdam auctoribus collecta nec non alphabetice digesta in gratiam studiosae juventutis. Brugis. 1727. 8°.

Adagiorum maxime vulgarium thesaurus ex probatissimis scriptoribus partim selectus, carminibus partim redditus, in gratiam studiosae juventutis. Aldenardae. VERECKEN. s. a. (1747). 12°.

Reedevoering, geschikt geweest om te doen in het genootschap der Malcontenten, binnen Amsterdam, tusschen den 15 Maart en den 13 Juny 1789. Veelal in Bataafsche Spreekwoorden. Amst. 1789. 8°.

Recueil de proverbes françois, latins, espagnols, italiens, allemands, hollandais, juifs, américains, russes, turcs, etc. à l'usage des écoles publiques et des maisons d'éducation, par le cit. d' HUMIÈRES. Paris. 1800. 12°.

WIELANDS *neuen deutschen Merkur.* October 1800, waarin: JOH. FRIED. SCHÜTZE, *Apologische Sprichwörter der Niederländischen Volkssprache.*

CHRIST. AUG. FISCHERS *Reise Abentheuern.* B. I. Dresden. 1801. 8°, waarin: *Holländische Sprichwörter aus dem Seeleben.*

F. VAN AKEN. *Nederlandsche Spreekwoorden door voorbeelden opgehelderd, voor kinderen, met platen.* Amst. HOUTGRAAF. (1807). 24°. Volgens de *Boekenlijst* van 1790—1832 bestaan hiervan 4 stukjes, en in eene der beoordeelingen in de *Vaderl. Letteroefeningen* staat voor het 2° en 3° stukje het jaartal 1807, 1808. Ik heb er slechts één, en zonder vermelding welk stukje. Het zal dus waarschijnlijk het 1° stukje zijn.

Gedachten-raadsel-spel in Vaderl. Spreekw., of geheim om door middel van kaarten iemands gedachten te zoeken. Amst. V. ARUM en KRAAIJENBRINK. 1821. 2° druk 1827.

Gorinchem.

P. J. HARREBOMÉE.

Verzamelingen van Spreekwoorden (Bijbl. xxxii). F. WATERZAL beteecken J. G. T. WATER, op wiens *Catalogus* onder N°. 2628 voorkomen: *Gemeene Duytsche Spreekwoorden*, Campen 1550; dit, zoowel als het daaraan voorafgaande N°. 2627, J. ANDRIESSOON, *Duytsche Adagia*, Thantw. 1550, staat bij mij aangeteekend als gekocht door den Heer RODD, een Engelschman. V. D. N.

Opschrift op de Grafstede van J. D. Baron van der Capellen (III.; bl. 26). Omtrent dit opschrift en het in 1788, den zevenden van Oogstmaand, vernielen dezer grafstede, verwijze ik nog naar het uitvoerig berigt, voorkomende in het XVIIIde Deel van het *Vervolg op WAGENAAR'S Vaderl. Historie*, bl. 200—205, met afbeelding der grafstede.

L. D. R.

[Een leesfout is oorzaak, dat, in DE NAVORSCHER, III.; bl. 26, 2de kol. r. 26 v. b., voor OTTEN HUSLY, zoo als er had moeten staan, gedrukt is OTTEN HURLY.]

Blaauwe Maandag. — Rangnamen bij het leger. — Paul Jones. — Accoord van Putten. — Daarstellen.

Blaauwe Maandag (Bijbl. bl. xlviii); *Maandag een booze dag* (Nav. II.; bl. 88; III.; bl. 81). In GUBITZ' *Volkskalender* voor 1853 vindt men, S. 97 en verv., eene beschrijving van de weekdagen, waaruit ik het volgende ontleen:

In Beneden-Saksen houdt men alles wat op Maandag begonnen wordt, voor zeer onbestendig; daarom zegt men ook aldaar in het platduitsch: *Maandag waart nig weeken olt*, en men viert dus nooit een bruiloft op dien dag.

De eerste Maandag vóór den aanvang van de Vasten is bekend onder den naam van „blauwe Maandag“. Op dien dag werden in de middeleeuwen het altaar, de doopvont en de preekstoel met blauw laken behangen. Op denzelfden dag (de vóórlaatste in den tijd van het Carnaval) was de uitgelatenheid op haar hoogste toppunt. Dewijlechter de handwerkslieden van hunne Zondagsviering nog moede en uitgeput waren, wilden zij den Maandag uitrusten of ook wel de genoegens van den Zondag voortzetten, zoodat langzamerhand elke Maandag een blauwe Maandag werd. Van regeringswege werden gestrengere maatregelen genomen om deze slechte handelwijze te keer te gaan; o. a. liet FREDERIK WILLEM I eenige verkleden, die weigerden om op een Maandag aan den bouw van de *Petrikerk* te *Berlijn* te werken, gevangen nemen en een van hen zonder genade ophangen.

E. G.

Rangnamen bij het leger (Nav. III.; bl. 28). De steller der aanmerking (*) houde mij de teregtwijzing ten goede, dat, hoezeer zij, als het burgerregt nog niet hebbende *Nederduitsche* benamingen, vruchteloos gezocht worden bij KILIAEN, de onderstaande, zoo als ik ze hier letterlijk afschrijf, te vinden zijn in zijn *Appendix* caet: *Corporal, caporal; centurio. — Coronel, colonel; primipilus. — Generael, capitelyn; strategus. — Lieutenant, legatus, praefectus.* — Zij waren dus bij ons krijgswezen, of in geschriften in onze taal overgezet, gebruikelijk.

Op welk gezag berust de spelling *Hopman*? Het heeft geen beteekenis, zoo ver ik zien kan, en is kennelijk verbasterd van *Hauptmann*. De Engelschen hebben duidelijker, van *Capitano, chieftain* gemaakt. *Hoofdlieden, Hoofdman* heeft KILIAEN, insgelijks de Staten-Overzetting des Bijbels.

VONDEL, *Hierusalem Verwoest*, in den *Inhoudt*, zegt: *Roomsche Hoofdlieden*, doch noemt, onder de *Treurspeelders*, [LIBRARIUS *Rothmeester* en] TERENTIUS *Hopman*; in *Het Pascha*, Opdragt van 1612, noemt hij ALBINUS *Velt-hoofstman*. — Bij HALMA, *Nederl. en Fr. Woordenb.*, vindt men de beide woorden, en insgelijks in het *Nederd. en Lat. Woordenb.* door D. VAN HOOGSTRAATEN, uitg. van 1771. L. J.

Rangnamen bij het leger. In de beantwoording der vraag naar de vroegere benaming dezer graden (III.; bl. 28), wordt gesproken van een stuk, dat FREDRIK HENDRIK zoude aangeboden zijn enz. en te lezen in de *Aanteekeningen op de Geuzen* van O. Z. VAN HAREN. — Ik vind het in de *Aanteekeningen* op den *Zesden Zang* (bl. 256—258, uitgave door WESTERMAN, 1830). Zoo als het daar ligt, schijnt het mij toe eene aanteekening van O. Z. VAN HAREN te zijn, vermeldende een gesprek met den Stadhouder WILLEM IV (niet FREDRIK HENDRIK) gehouden, ten gevolge waarvan genoemd stuk Z. H. werd aangeboden. Zou constanter zoo goed willen zijn, mij teregt te helpen, wanneer ik dwaal? En met een de vriendelijkheid willen hebben om gemeld verslag van de wapenschouwing over te brengen in eene taal, die voor den gewonen lezer verstaanbaar is? H. T.

„Hier komt Paul Jones aan“ (Nav. II.; bl. 54; III.; bl. 38—40). N.*. heeft volkomen gelijk in hetgeen hij antwoordt op de vraag van C. & A. (Nav. II.; bl. 54). De wijze van het deuntje: *hier komt Pauwel Jonas aan*, alleen, wordt gebruikt om in het treurspel in straalliedjes: *de vlugt van Eneas, of de dood van Dido*, bij J. HELDERS (niet HELDING) en A. MARS, ACHATES te doen zingen: *Daar komt Prins Eneas aan* enz., even zoo als er andere bekende zangwijzen in het stuk gebruikt zijn, b. v. *Jaapje sta stil; Al de Eendjes zwemmen in het water; Malbroek gaat naar het leger* enz., voor de liedjes, die de handelende personen zingen moeten. De wezentlijke PAUL JONES en Prins ENEAS hebben niets met elkander gemeen. — Ik heb het belagchelijke treurspel eens zien spelen en het tekstboekje ligt voor mij. M. J. Z.

[Een vriendelijk narigt van den Heer N.*. bevestigt ons in de meening, dat wij voor J. HELDING, zoo als DE NAVORSCHER III.; bl. 39, 2de kol. r. 18 v. o. schrijft, hadden behooren te lezen: J. HELDERS; evenzoo moest er, bl. 40, 1ste kol. r. 1 v. b., voor 'k *Zwom* in tranen, 'k *Zwem* in tranen gezongen worden.]

Spreekwijzen. „Accoord van Putten“ (Nav. II.; bl. 54; III.; bl. 40). Dit spreekwoord werd veel gebruikt in het leger en wel, tijdens den tiendaagschen veldtocht, bij het 9de en 10de regiment, wegens een zekeren sappeur van dien naam, welks vrouw al het door hem gezegde met die zinsnede plagt te bevestigen. A. & A.

Daarstellen (Nav. III.; bl. 41). De opgaveder beteekenissen, in welke het woord wordt gebezigd, vergeet er eene, waarin het dagelijks in onze vonnissen en arresten wordt gebruikt. Wanneer in de feiten alle de kenmerkende omstandigheden, die tot het bestaan van eenig misdrijf worden gevorderd, voorhan-

Daarstellen. — Jacobus Roman. — William Killegrew. — De familie Back, Backx, Bacx, of Baz.

den zijn, dan zegt men dat die feiten het misdrijf (diefstal, valsheid, enz.) *daarstellen*. De feiten stellen dan als het ware voor het oog van den beoordeelaar het misdrijf ten toon. In die beteekenis komt het mij voor niet ligt door een ander woord, dat even naauwkeurig en krachtig het denkbeeld uitdrukt, te kunnen worden vervangen. In het Fransch wordt het woord *constituer* gebezigd: *les faits constituent le crime de vol, de faux, etc.* » Il se dit en parlant de ce qui fait l'essence d'une chose", vind ik in den *Dict. de l'Acad.*

Zou het woord ook in deze beteekenis kunnen worden gemist? H. C.

Jacobus Roman (Nav. II.; bl. 56; III.; bl. 50); *Joannes Roman*. In het antwoord wordt gesproken over een' Koninklijken bouwmeester van dien naam. Zie hier het bericht zijner aanstelling, zoo als die in de Leydsche *Burgherm. Gerechtsdagsboeken* voorkomt:

» 9 Nov. 1689. Die van de Gerechte der Stadt *Leyden* gehoord hebbende nyt den mond van de Burgermeestren derselver stede, dat JACOB ROMAN, by zyne Koninklyke Majesteyt van Groot Britanie tot desselfs Architect aengesteld zynde, syne gelegenheid niet zoude toelaten in syn ordinar stadsdienst, alsvoorhene te continueren, dat derhalve met een voldoende beleeftheit van Burgermeestren voornoemd, daerover behoorlyk afscheidt genomen hadde. Stellen die van de Gerechte voorgenoemd, na voorgaende deliberatie, in agtinge genomen zynde de goede diensten, die de voors. JACOB ROMAN aan dese stadt hadde toegebracht, dezelve ROMAN by dezen gekoren en aengesteld tot *Architect honorair* der Stadt *Leyden* op eene vereering van 250 gl. 's jaers, in hope en verwachte dat denzelven ten dien opzichte sich niet zal onttrekken den dienst dezer stede, wanneer dezelve stadt omtrent werken van eenige consideratien zyn advis en teekeningen van noode zouden mogen hebben en komen requireren. Zonder daer vooren eenige belooninge te genieten, onder verder beding dat dezelve alle $\frac{1}{4}$ jaer gehouden zal zyn zyn dienst aan de Burgermeestren te presenteren."

Ik voeg, ofschoon van de vraag afwijken de, hier nog bij: dat te *Amsterdam* in 1674 gedrukt is: *Grondt ofte kort Bericht van de Maleysche Tale enz.*, door JOANNEM ROMAN, *Predikant te Batavia*, met eene opdracht aan den Lezer van 29 Januarij 1653. Dit werkje in-4°. is op de Leydsche Bibliotheek. ..ELSEVIER.

William Killegrew (Nav. II.; bl. 59; III.; bl. 55; *Bijbl.* xlvii). Nog is mij gebleken, dat WILLIAM KILLEGREW, dienende als Kapitein in het regiment van den Kolonel GORINGH, op den 10den Mei 1642 in datzelfde regiment werd gecommiteerd tot Serjant-Majoor,

waaruit nog te meer het bewijs kan geleverd worden, dat Kolonel GORINGH reeds vóór 1645 Engeland had verlaten. —t.

De familie Back, Backx, Bacx of Baz (Nav. II.; bl. 60; III.; bl. 56—58). Meermalen heb ik het vermelde werkje van J. BASELIUS, *Historisch Verhaal der Exploiten van Oorlogh onder PAUL en MARSEL BAX* (Breda 1615, in 4°.), in handen gehad en wel, tijdens mijn verblijf te Breda, van mijnen vriend P. CUYPERS, nu te Brussel woonachtig. Sedert is de Militaire Academie aldaar ook een exemplaar magtig geworden. Geslachtkundige bijzonderheden echter bevat het geschriftje volstrekt niet en de portretten, door V. D. N. ondersteld, zijn niet anders dan een paar (houtsneë-) *ruiertjes*, geharnasd en met *nedergeslagen* visier, die als het ware de *tenants* van het wapen uitmaken en alzoo geen regt hebben op den naam van *portretten*.

VAN EMDE.

De familie Back, Backx, Bacx of Baz. Alhoewel ik, even als andere Navorschers, het antwoord op de vraag schuldig blijf, zoo begaer ik evenwel, gelijk zij, eene kleine bijdrage omtrent personen van het geslacht BACK te leveren.

In eene op 't Rijks-Archief voorhandene missive van den magistraat van 's *Hertogenbosch* aan de Staten-Generaal, dd. 4 Aug. 1579, wordt verzocht om SIMON BACX, Rentmeester van de Staten van Brabant in het kwartier van 's *Hertogenbosch*, te ordineren dat hij betaling doe aan het krijgsvolk, thans verenigd voor het kasteel van *Hedel*, om dat slot door beleg tot overgave te dwingen.

JOHAN BACX krijgt, den 8sten Julij 1589, commissie over eene compagnie van 200 voetknechten, bestemd tot bescherming van *Culemburgh*, ingevolge het daartoe gedaan verzoek van FLORIS, Graaf van *Culemburgh*, Vrijheer van *Pallandt*, *Witthem*, enz. In deze commissie heet BACX: » *Hoofd ende Overste*".

RODOLFF BACKX wordt provisioneel benoemd tot Ontvanger van de generale middelen binnen de stad *Breda*, in de plaats van ANTHONISZ. FRANZS, door ouderdom daartoe langer niet geschikt.

Commissie van 1 December 1597.

In deze betrekking werd hij definitief aangesteld, den 17den November 1598, na het overlijden van ANT. FRANZS.

ROD. BACX komt nog voor op den *Staat van Oorlog van 1607*.

JACOB BACX wordt door de Staten-Generaal, bij *Resolutie* van 18 December 1599, gecommiteerd tot Ontvanger van de generale middelen binnen de stad *Steenbergen*, in plaats van wijlen ENGEL MELCHIOR DE BONTE. — Hij wordt almede gevonden op den *Staat van Oorlog van 1607*.

MARCELIS BACK, de beroemde Ritmeester, is in den *Staat van Oorlog* van 1607 op Brabant voor zijn tractement gerepartieerd, als commanderende tot *Bergen-op-Zoom* voor iij^e £.

Het schijnt dus dat, zoo als KOK in zijn *Woordenboek* opgeeft, PAULUS BACK, die zijn broeder MARCELIS in het gouvernement van *Bergen-op-Zoom* vóórging, werkelijk in 1606 is overleden.

JAN BACK wordt vermeld, in den *Staat van Oorlog* van 1607, als Ritmeester over eene compagnie van 100 ruiters en 30 bidets.

AELBRECHT BACK bekomt den 9den Mei 1645 commissie als Kapitein in het regiment van den Kolonel JOACHIM VAN GOLSTEYN.

WILLEM MAURITS BACK wordt vermeld in den *Staat van Oorlog* van 1644, als Ritmeester van eene compagnie van 100 harquebuziers ter repartitie van Holland.

RENÉ VAN ELS wordt Kapitein in de plaats van wijlen PAUL BAX, bij commissie van 25 November 1673.

HENDRIK RAUWERS wordt Kapitein in de plaats van wijlen PAULUS BACK.

Commissie van 12 Januarij 1674.

De PAULUS BACK in de beide laatste commissiën is dezelfde persoon, ten minste ik houd hem daarvoor. In dien tijd toch was het niet zeldzaam dat iemand met het bevel over meer dan ééne compagnie begiftigd werd — doch dan ook waren de bevoordeelden gewoonlijk opperofficiëren, of ten minste verdienstelijke Kapiteins.

De familie Back, Backx, Bacc of Bax. Ten huize van den Heer VAN ERP TAELEMAN KIP te Woerden, is mij verzekerd dat bewaard worden twee schilderijen in olieverf, waarop zijn voorgesteld de levensgroote afbeeldingen van twee Heeren BACK. Het eene dier stukken draagt op de achterzijde geschreven:

JOAN BACK, Raedt ende Rentmeester generael van syn Ex^{te} Prins WILHELM van Nassouw.

En beide die afbeeldingen zijn geteekend met hetzelfde wapen: van zilver en chef van keel, beladen met een leeuw van zilver — het helmteeken een leeuw van zilver issant.

Wie van de Heeren BACK op de andere schilderij wordt voorgesteld, is mij niet gebleken.

De familie Back, Backx, Bacc of Bax. Om-trent de familie BACK, welke te 's Hertogenbosch woonde, vind ik in mijne aantekeningen: HENDRICK BACK GIJSBERTSZ. had de volgende kinderen:

1. GYSBERTUS BACK, Cannonnik van *St. Jans Evangelistenkerk* te 's Hertogenbosch, alsmede van de *St. Pieterskerk* te Beek, fundateur in 1455 van 's Back's Choorken en van twee Cantorijen te Beek.

2. ALYK BACK trouwde LAURENS VAN

NYN — wier afstammelingen zich noemden VAN NYN alias BACK.

3. GEERTRUY BACK trouwde WOUTER METTEN — wier afstammelingen zich noemden METTEN alias BACK.

4. ENGELKE BACK trouwde DANIEL CROEK.

5. HILLEGOND BACK, gehuwd. Haar afstammelingen noemden zich VAN BREE alias BACK; en

6. CATHALYN BACK, zonder oir.

C. & A.

De familie Back, Backx, Bacc of Bax; Jan de Back. Tot aanvulling van wat reeds dien-aangaande is medegedeeld, kan gezegd worden, dat JOHAN BAX in 1601 is gehuwd met MARIA VAN HUCHTENBROEK; dat MARCELIS BAX tot vrouw heeft gehad ANNA MARIA DE BEROHE, welke, na zijn overlijden, hertrouwde met GUILAUME DE LEVIN, die, Kolonel van een regiment Walen, in 1624 sneuvelde voor 's Bosch. Zie *l'Histoire de Cambray*, pag. 731.

De vermelde Predikant GODEFR. BACXIUS was in 1582 te Overschie, en werd in 1589 ontslagen, doch vertrok in 1592 naar Asperen; nog was te dier tijd een DIRK JANSZ. BAX Predikant te Sluipwijk, A^o. 1613, te Moordrecht, A^o. 1617, en werd ontzet in 1619. Zie SOERMANS, *Kerkelijk Register van Zuid-Holland*.

Ook vermeen ik te moeten opmerken, dat er eene familie DE BACK heeft bestaan, waarvan thans nog afstammelingen in leven zijn; daartoe behoorde JAN DE BACK, die in 1747 Geheimschrijver van WILLEM IV werd, hebbende hij 't Huis van Oranje reeds sedert 1729 gediend; in 1758 werd hij onverwachts ontslagen en stierf in 1766; hij was gehuwd met HENRIETTE ANNA VAN SCHINNE. Zie J. SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.*, Dl. II.; bl. 534; zoude dit niet de familie zijn, in de *Aanteekeningen* van het geslacht HUYGHENS voorkomende, welke door A. & A. zijn medegedeeld? V. D. N.

[„Over PAULUS en MARCELIS BAX”, zoo schrijft ons LEGENDO ET SCRIBENDO, „vergelijke men ook het *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* van A. J. VAN DER AA, Dl. II., bl. 197 en volg. Ondanks hetgeen tot heden toe over beide broeders bekend is, herhalen wij hier hetgeen Prof. J. BOSSCHA, in zijn werk: *Neêrlands Heldendaden te Land*, Dl. I., bl. 287, in de noot zegt: „, dat het wenschelijk ware, dat de BAKEN, in hun geslacht, afkomst en bedrijven, door echte berigten nader mogten gekend worden.”]

Cornelis Cruys (*Nav.* II.; bl. 60; III. bl. 58, 59). Het door den geheimzinnigen berigtgever meêgedeelde is juist; de Heer Mr. JEAN LOUIS KARSSEBOOM, te Rotterdam, was in het bezit van aantekeningen den Admiraal CRUYS betreffende; ook was onder hem de teekening in miniatuur berustende van diens portret, later door Mevrouw de weduwe KARSSEBOOM — eene geborene freule DE GEER, wier moeder, gelijk ook die van den Heer KARSSEBOOM, eene

afstammelingen was van Mr. DANIEL JACOB VAN MEYNERTSHAGEN, een, door dezen van den Admiraal CRUYS — aan den Heer SCHELTEMA verstrekt — en volgens 't welk het portret voor het 3de Deel van SCHELTEMA's werk geplaatst, is vervaardigd. Met zekerheid kan ik hierbij voegen, dat de Heer KARSSEBOOM ook zelf met den Heer SCHELTEMA daarover in briefwisseling is geweest, en zeer waarschijnlijk al het belangrijke, dat nopens den Admiraal in zijn bezit was, aan hem zal hebben medegedeeld; nog herinner ik mij, dat tijdens de correspondentie van die beide Heeren, op mijn verzoek, aan den Heer SCHELTEMA, toen nog te Zaandam wonende, de vraag werd gedaan, wanneer wij het door hem beloofde *Heldhaftig Nederland* te wachten hadden, en dat wij daarop een zeer pijnlijk antwoord ontvingen, 't geen niet te verwonderen was; wij leefden toen onder de Fransche overheersching! Zie overigens het werk van SCHELTEMA, III.; bl. 296 in de noot, IV.; bl. 294 en 295. V.D.N.

Recensien der Evangelische Gezangen (Nav. II.; bl. 87; III.: bl. 60). Bij de aangehaalde werkjes kunnen nog gevoegd worden: *Brief van R. SPEELMAN, Predikant te Hardinxveld, ter wegneming van eenige bedenkingen over de onlangs ingevoerde Evangelische Gezangen; Te Gorinchem bij J. VAN DER WAL, 1807*, en het minder gunstig beoordeelende *Adres aan alle de respectieve hoogerwaardige synodale vergaderingen der Hervormde Nederduitsche gemeenten dezer landen, die dezen jare zullen gehouden worden: tot redres van de voorkomende gebreken, in de nieuwe Evangelische Gezangen, zoo ten aanzien van de Hervormde leer, als die der taal- en dichtkunde, door en van wegens een aantal leeraars, ouderlingen, diaconen en leden der gemeenten in ons vaderland. Te Amsterdam bij W. BRAVE, 1807*; beide boekjes zijn in mijn bezit. Daarbij wordt in het laatste, op bl. 25, nog gewag gemaakt van een stukje, getiteld: *Eenvoudig doch tevens Vrijmoedig Onderzoek of er in het Evangelisch Gezangboek geene andere gezangen geplaatst zijn, dan die met de belijdenis der Nederlandsche Hervormde Kerk, uitgedrukt in hare formuleren, overeenkomen*; terwijl er eindelijk nog op bl. 33, behalve van eenige reeds in DE NAVORSCHER (III.; bl. 60) genoemde werkjes gesproken wordt van een *Brief aan den schrijver van het Schuitpraatje over de nieuwe Evangelische Gezangen, waarin wordt aangetoond, dat de invoering van die Gezangen strijdt met de Kerkenordening, enz.* (dus zal er ook een *Schuitpraatje over de nieuwe Evangelische Gezangen zelf moeten zijn*) en van aanmerkingen op de Evangelische Gezangen in de *Bibliotheek van Theologische Letterkunde voor het jaar 1807*, N°. 6 (let wel) bl. 925 enz. en in de *Heden-daagsche Vaderlandsche Bibliotheek*.

J. J. v. G.

Recensien der Evangelische Gezangen. In 1834 verscheen bij J. H. BOET te Groningen een werkje onder den titel; *De Evangelische Gezangen getoetst en gewogen en te ligt bevonden, door J. KLOK, met eene korte Voorrede voorzien, en uitgegeven door H. DE COCK. De Letteroefeningen spraken hierover in der tijd op deze wijze hun oordeel uit:*

„Hier noodigt ons een slechte kok
Op garstig spek met uijen,
En bezigt een gescheurde klok
Om tot het maal te luijen.”

Ook bestaat er een werkje over *Gez. 37, Zonde en Genade* (door FEITH), dat mij echter nimmer onder het oog is gekomen en waarvan ik mij den schrijver niet herinner. Hetzelfde is het geval met een werk van H. W. HASELHOFF, getiteld: *Jesus Christus, De Psalmen en Evangelische Gezangen, mitsgaders de Formulieren van Eenigheid*, Groningen, 1841, in gr. 8°. De schrijver was, naar ik vermeen, een Predikant in de provincie Groningen, wiens hoofddoel het geweest is aan te toonen, dat, zoo de hyperorthodoxen in de Nederl. Hervormde Kerk de Evang. Gez. verwerpen, de Psalmberijming, bij haar in gebruik, mede veel bevat wat niet met hunne stellingen overeen komt.

Welk oordeel men ook over den bedoelden bundel moge vellen, ik vereenig mij gaarne met het gevoelen van den Hooggeleeraar VAN KAMPEN, die hem, in zijne *Geschiedenis der Nieuwere Letterkunde*, Haarl. 1836, Dl. IV, bl. 517, noemt »dien schoonen bundel, die zoo velen getroost, bemoedigd en gesticht heeft”.

M.

[Onze vriend J. J. v. G. heeft ons nog eene *Zaanspraak* toegezonden tusschen een Koopman, Advocaat en een Boekverkoper, over de *Vraag of het Drukken der Evangelische Gezangen, een byzonder, dan wel een algemeen eigendom behoort te zyn. Te Amsterdam, by G. BOM, BUDDÉ, F. G. en N. GYSBEEK, H. VAN KESTEREN, G. ROOS en L. GROENWOUDE. 's Hage, DE GROOT, KLIS en de Wed. LEEUWENSTEIN. Dord, BLUSSÉ en Zoon. Rotterdam, D. VIS. Utrecht, G. T. VAN PADDENBURGH en Zoon. Haarlem, KAMPMAN, en verder alom te bekomen. Motto: „Defendat quod quisque sentit: sunt enim judicia libera. CICERO”. 16 Bl. in 8vo. s. j.* Dit werkje, schoon wel niet als Recensie aan te merken, is door onzen begunstiger, even als andere schriften de zaak der Evangelische Gezangen betreffende, heuschelijk ten gunste van den Heer B. ter leen afgestaan. Ook Dr. A. DE J. en Ds. v. O. betoonden hier dezelfde welwillendheid. Zoodanige blijken van *litterarisch hulpbetoon* verheugen ons ten zeerste. Want, zij strekken ons ten bewijze, dat DE NAVORSCHER meer en meer zijn doel nabij komt: *goeden wil ook onder letterkundigen.*]

Versjes aan Byron toegeschreven (Nav. II.; bl. 88; III.: bl. 79). Het bevreemdt mij, dat in geene der levensbeschrijvingen die ik heb, noch in de laatste uitgaaf van 's Dichters werken, door J. MURRAY, Londen, 1837, 1 deel compleet, die met zoo veel zorg is bijeenverzameld en met zeer veel belangrijke

aanteekeningen voorzien, het stukje niet gevonden wordt, betiteld:

To Jessy.

There is a mystic thread of life,
So dearly wreath'd with mine alone,
That Destiny's relentless knife
At once must sever both or none.

There is a form on which these eyes
Have often gazed with fond delight;
By day that form their joy supplies,
And dreams restore it through the night.

There is a voice whose tones inspire
Such thrills of rapture through my breast,
I would not hear a seraph choir
Unless that voice could join the fest.

There is a face whose blushes tell
Affection's tale upon the cheek;
But pallid at one fond farewell,
Proclaims more love than worlds (*) can speak.

There is a lip which mine hath press'd
And none hath ever press'd before,
It vowed to make me sweetly bless'd,
And mine — mine only press'd it more.

There is *bosom* — all my own —
Hath pillow'd oft this aching head!
A mouth which smiles on me alone,
An eye whose tears with mine are shed.

There are two hearts whose movements thrill
In unison so closely sweet;
That pulse to pulse, responsive still,
They both must heave — or cease to beat.

There are two souls whose equal flow,
In gentle streams so calmly run,
That when they part — *they part!* — ah, no;
They cannot part — *those souls are one.*

Elders komt dit in eene Bloemlezing uit BYRON's werken voor.

Wie nu met eenige zekerheid kan aantoonen dat bovenstaand versje *werkelijk van de hand van BYRON* is, zal ongetwijfeld den beminnaars van Englands grooten dichter, en den bewonderaars van zijn buitengewoon genie, eene dienst bewijzen. T. H. J.

Predikanten bij de Nederlandsche Hervormden te Londen (Nav. II.; bl. 92; III.; bl. 87). M. A. DE JONG werd Proponent in het jaar 1730 en, in het volgende, Predikant te *Nederhorst*. Te Londen beroepen op den 17den Jan. 1738, werd hij naderhand Leeraar te *Maasticht* op den 18den Mei 1749 en verkreeg het Emeritaat ten jare 1778. Van H. VAN HAEMSTEDE kan ik opgeven dat hij, Proponent in 1722 en Predikant te *Ouwkerk* geworden A°. 1724, te Londen het Godsdienstwerk heeft aanvaard, 1 Jan. 1741. HENR. PUTMAN werd, na zijn Proponentschap in 1749, Predikant te Londen op den 16den Junij 1751 en tot lid van de *Royal Society* verkoren; hij schijnt, met VAN EFFEN, in 1788 nog Predikant daar ter plaatse te zijn geweest. In 1784 kwam COENRAAD SCHWIERS, in 1802 opge-

volgd door JAN WERNINCK, Theol. Dr., hem vervangen; ten jare 1815 zie ik RUTGERUS SEYEN TEN HARMSEN als Leeraar in die hoofdstad aangeteekend. V. D. N.

Spreekwijzen. » Ben-je Zestig? » (Nav. II.; bl. 153; Bijbl. bl. xxv). De op de laatste plaats gegeven oplossing van dit spreekwoord door BRENDER à BRANDIS, vind ik ook in mijne aantekeningen: maar ik heb er deze vragen bijgevoegd: Is het bewezen, of zelfs waarschijnlijk, dat uit eene *specialiteit* der geschiedenis van FILIPPUS van Macedonië eene *Nederduitse* spreekwijze voortgekomen is en een soort van burgerregt verkregen heeft? Deze vraag zou ik wenschen beantwoord en door *soortgelijke* bewijzen bevestigd te zien. E. A. P.

Opschriften van Kerkklokken (Nav. II.; bl. 281; Bijbl. xxv, xlv); *Klokkendoop*. Wij zullen hier geene historie der klokken mededeelen, naardien het oogmerk, dat men er mede gehad heeft, in de meeste gevallen duidelijk is. De Franschen leiden den naam van *cloche* en dit laatste weder van *clocher* (hinken of mank gaan) af, omdat de klok, bij het luiden, even als een kreupelle, van de eene naar de andere zijde overvalt of waggelt. De klokken zijn in het Noorden en Westen veel eer dan in het Oosten in gebruik geweest, roepende men te voren het volk naar de kerk door den slag van houten en elpenbeenen hamers, zooals de Turken nog heden door het roepen en schreeuwen der priesters op de Moskeeën doen.

In oude tijden luiden de Priesters zelven, inzonderheid in de Hoofdkerken, en werden zij daarom *campanari* of klokluiders genoemd. Het voorname oogmerk der klokkluiding was, derhalve, het zamenroepen der menigte, zoo tot het houden der eerdienst, als tot het hooren afkondigen van geboden en keuren tot het bestuur der plaatsen vereischt wordende.

Dit oogmerk is evenwel niet zichtbaar in het luiden der klokken bij begrafenissen, dat even zoo eentoonig als vervelend is, en van hetwelk men met zekeren Franschen Hekeldichter zou kunnen zeggen:

„Pour honorer les morts, on tue les vivans”.

Om de dooden te eeren vermoordt men de levenden!

Hierbij moet derhalve een andere bedoeling zijn, die wij kortelijk zullen opgeven.

De klokken werden oudtijds in de Roomsche landen *gedoopt*, en meestal naar Heiligen genoemd, staande bij dezen doop eenige lieden als getuigen. Men schrijft den eersten klokkendoop aan PAUS JOHANNES XIII toe, welke in den jare 966, de groote klok van de kerk *Lateraan te Rome*, met zijnen naam benoemde; iets, dat BOWER in zijne *Historie der Pausen* echter tegenspreekt. Dan, wie ook de insteller van het doopen der klokken geweest

(*) Words?

Aanm. van den Corrector.

Opdriften van Kerkklokken. — *Daniël Jan Baron de Hochepped. — Pieter Potter's „Blyde Incomste.”*

moge zijn, zeker is het, dat zij gedurende eenige eeuwen zijn gedoopt geworden, wordende haar naam er niet zelden op gezien. — Dus las men op zekere klok, welke in den jare 1718 uit de Franciskaner kerk te *Emden* gehaald werd, naast het afbeeldsel van CHRISTUS aan het kruis, in oude monnikenletters:

ANNO DOMINI MCCCCLXXXIX MARIA IK HETE,
DAT CLOSTO TO VALDEREN HEF MI LATEN GHETEN,
† SACTUS FRANCISCUS HARO WINKEN ENZ.

De naam van deze klok was derhalve MARIA, en St. FRANCISCUS was de Patroon welken de kloosterkerk aangenomen had, die eertijds buiten de stad gevonden werd, maar nu er in staat. Verscheidene voorbeelden zouden hier bijgevoegd kunnen worden, om te bewijzen dat zij wezenlijk namen hadden: schoon er ook wel zonder namen geluid werden. Dus staat op een klok te *Keulen*:

IST ES KEIN GANTZES, SO IST ES EIN HALBES,
MICH HAD GEGOSSEN HANS DIDERICK KALBES.

Gevende dus enkel den naam van den maker te kennen, die er zeker op heeft willen rijmen, en daarom eerst geschreven: *is het geen geheel dan is het een half* (halbes)". Sommige klokken daarentegen toonden zichtbaar het oogmerk waarom zij luidden, zooals zekere klok te *Gent*:

ROLAND! ROLAND WAN ICK KLEPPE SO IS BRAND,
een gebruik dat nog in Noord-Holland op vele plaatsen gehuldigd wordt.

Het voorname doel echter waarom de klokken klepten bij het begraven, berustte op het gevoelen, dat zij, als met vele plegtigheid gedoopt, door haar geluid de kwade geesten konden verdrijven. Hierom was het, dat men, zoodra de zieken op het uiterste lagen, de klokken liet luiden. Dat dit geen verdichtsel is bewijzen vele klokken zelve: bij voorbeeld, te *Erfurt* heeft zekere klok dit opschrift:

DIE GROSSE SUSANNA TREIBT DEN TEUFFEL VAN DANNE,
dat is:

» *de groote SUSANNA verdrijft den Duivel*".
En op de klok te *Butsbach*, in het Hessen-Darmstadsche, staat aldus:

EST SUA VOX BOMBAM POTENS DEPELLERE SATAN,
dat is:

» *Haar stem is bombam, zij kan verdrijven den Satan*".

Het is aan deze veronderstelde kracht, en aan de gewoonte om klokken te luiden, als er zieken zich in eenen bedenkelijken toestand bevinden, dat men het luiden der klokken bij het begraven moet toeschrijven.

G. BRENDER à BRANDIS, *Almanak voor 1795*, bl. 106. J. SCHREUDER.

[Men vergunne ons de volgende aanhaling uit *NOTES AND QUERIES*, Vol. VII, p. 200, van een stuk door E. G. R.:

De toren en het schip van *Tunstall Church* in *Norfolk* zijn thans in puin, terwijl slechts het koor nog voor de godsdienstoefening wordt gebezigd. Deze ramp — dus meldt ons de dorpsoverlevering — is door brand veroorzaakt geworden, na welks afloop de leeraar met de kerkmeesters in twist geraakt over

het bezit der onbeschadigd geblevene klokken. Gedurende hunne woordenwisseling echter wandelt de booze weg met de betwiste voorwerpen; doch, door den predikant achterhaald, die hem in het Latijn begint te bezweren, neemt hij de vlugt door den grond heen naar 'them bescheiden verblijf, en pakt de klokken met zich. De plek, waar dit voorgevallen is, vertoont nu een moerasigen waterpoel, *Hell Hole* geheeten, even als een er digt bij staand plokje elzenboomen den naam draagt van *Hell Carr*. Des zomers nu aanschouwt men op de oppervlakte van dezen plas een gedurige opvolging van waterbellen, die zich ongetwijfeld uit het gaz ontwikkelen. De geloovers aan het sprookje zien in deze omstandigheid zijne waarheid bevestigen. Want, daar het beschrevene gat de ingang is naar den bodemlozen kuil, moeten de klokken nog immer zinkende zijn en de waterbellen doen opstijgen, waarvan gesproken is.

In het naburige dorp *Halvergate* leest men het volgende opschrift op de grootste klok:

SIT CUNCTIS ANNIS
NOBIS AVITA JOËS.

Ik verbeeld mij dat er *audita* JOHANNES had behooren te staan, maar het rijm geeft *avita* te lezen.

Op de tweede klok vind ik:

INTERCEDE PLA
PRO NOBIS VIRGO MARIA.

De derde geeft ons den naam van den gieter en het jaartal 1653, een eenig voorbeeld, naar ik meen, van eene bijvoeging tot een klokkenspel, tijdens den Puriteinschen triomf van den grooten opstand.]

Daniël Jan Baron de Hochepped (Nav. II.; bl. 281). Deze Consul zal wel tot hetzelfde geslacht behooren, waarvan, naar luid van de volgende acte, een huwelijk te *Leyden* is gesloten op den 13 *January* 1616:

» JAN HOCHÉPIED jrn., geboren tot *Antwerpen*, coopman, wonende tot *Amsterdam*, vergeselschap met ALEXANDER DE LA FAILLE, Advocaat, syn toecomende cousyn en JOHAN VAN DER MEULEN, zijn toecomende schoonvader; met

Jofvr. EMILIA VAN DER MEULEN, jd. van *Leyden*, vergeselschap met HESTER DE LA FAILLE, haer moeder, en Jofvr. CORNELIA VAN DRIEL, haer bekende".

In de *Resol. van Holland* vindt men een verzoek van den zoon diens Consuls, om genaturaliseerd of als Hollander beschouwd te worden, wijl hij te *Smirna* geboren werd, terwijl zijn vader aldaar in dienst van den Staat was. Dit verzoek werd hem met alle billijkheid toegestaan.

Men verhaalt dat de aansprekers in de war zijn geraakt bij de opnoeming zijner titels, en onder anderen gezegd hebben, dat overleden was DE HOCHÉPIED enz., Consul bij de *Oudemannetjespoort* (Ottomannische Porte). Met *Plénipotentiaire* zal het niet beter zijn gegaan. .. ELSEVIER.

Pieter Potter's „Blyde Incomste” (Nav. II.; bl. 289; *Bijbl.* bl. iv). Het aldaar opgemerkte door den Heer C. KRAMM is zeer juist, datik na-

melijk t. a. p. aan het hoofd had behooren te stellen: *Blyde Incomste, of Inhaling der Koninginne van Groot-Britanie*, 20 Mei 1642. Dat zulks eene vergissing, of liever eene *schrijffout* was, blijkt genoeg uit al hetgeen vervolgens door mij wordt gezegd; en dies vertrouw ik dat het niet wel aanleiding tot misvatting heeft kunnen geven, voorzeker niet bij iemand, die slechts iets van de *Geschiedenis* weet. Immers het was aan de liefhebbers van *Prentkunst*, dat ik, ter voorkoming van verwarring der bedoelde platen of prenten, mijne opgave vorenamelijk had gerigt. Overigens blijf ik, met den Heer KRAMM, op grond der door hem *vroeger aangevoerde* redenen, de meening koesteren, dat die prenten *niet* in de *Beschryving der Blyde Inkomst* van 1642 behooren, schoon ik tevens de onmogelijkheid of ongeschiktheid der platen daartoe niet inzie, want welke *hoogte* die ook mogen bezitten, ze zijn echter beneden die van mijn exemplaar der *Beschryving*, op groot papier. V. D. N.

Ds. Johannes Claessen (*Nav.* II.; bl. 324; *Bijbl.* viii, xxii). Schoon ik twijfel, of de Heer A. J. VAN DER AA in staat zal zijn, om te bewijzen, dat bovengenoemde Predikant de gemeente aan *de Kaag* heeft bediend; het tegendeel immers bewijst de in het *Bijblad*, bl. viii, medegedeelde naamlijst der Predikanten aldaar in de 18de eeuw; geloof ik in de gelegenheid te zijn, zijn Ed. op den weg te helpen, nu hij van een Leeraar *met een houten been* spreekt. Deze toch, JOHANNES CLAESSEN geheeten, is in 1761 Proponent en in dat zelfde jaar Predikant geworden, eerst te *Kedichem*, en vervolgens te *Leerdam*, waar hij in het begin dezer eeuw is overleden. Kan nu ook *Kedichem*, naar BACHIENE, *Beschrijving der Vereenigde Nederlanden*, Dl. I., bl. 519, bij verkorting *Kekem* geheeten, met *Kaag* of *Kaage* verward zijn? E. A. P.

Ds. Johannes Claessen. Van dezen JOHANNES CLAESSEN, die een ambtsbroeder van mijn grootvader was, heb ik mijn vader herhaalde malen hooren verhalen. Het moet een vrolijk, opgeruimd man zijn geweest. Aan *de Kaag* was zijn standplaats niet. Ik vermoed dat hij dezelfde is als JOHANNES CLAESSEN, die in 1761 als Proponent te *Kedichem* (onder de Classis van Gorinchem) Predikant werd, en van daar in dat zelfde jaar naar *Leerdam* vertrok. Dus was Ds. FRANS HENDRIK CLAESSEN — in 1791 Predikant te *Rijswijk* (mede onder de Classis van Gorinchem) en in 1799 te *Colijnsplaat* — zijn zoon.

C. & A.

Ds. Johannes Claessen. Deze in zijn tijd, niet alleen door zijne kanselwisprekendheid en buitengewoon sterke geheugeniskracht, maar ook door zijne geschriften bekende man, is meer dan 50 jaren Predikant

geweest te *Leerdam*, en aldaar in den jare 1811 in hoogen ouderdom overleden. Zijne leerredenen worden nog door velen met genoegen gelezen; en wie der oude heeren Predikanten kent niet zijne in 't Latijn geschrevene *Handleiding tot het Proponents-examen*, welker eigentlijken Latijnschen titel wij ons op den oogenblik niet juist kunnen te binnen brengen. Hij was voor zijn' tijd een zeer verlicht godgeleerde; een vriend en tijdgenoot van Ds. SCHARP en EW. KIST. Prof. ROYAARDS noemde hem een man, die zijn' tijd eene eeuw vooruit was. Prins WILLEM V was hem zeer genegen en betoonde hem die genegenheid op eene hoogst vereerende wijze, getuige het volgende verhaal. Eens op een' Zondag had zich namelijk onze Predikant, in een met twee paarden gespannen rijtuig, op weg naar eene naburige plaats begeven, ter waarneming eener vakante preekbeurt. Op zekere hoogte gekomen, schrikten zijne paarden wegens het piepende gekras, hetwelk de wielen eener hem ontmoetende nieuwe en te dezer oorzaak opzettelijk ongesmeerd gelaten boerenkar onder het rijden voortbrachten. De paarden gingen door, het rijtuig sloeg om, en domine brak beide beenen. Zoodra de Stadhouders hier kennis van kreeg, zond hij hem onmiddellijk zijn' lijfchirurgus en later een' draagstoel, welke nog bij 's mans nakomelingen te *Gorinchem* bewaard wordt. Ook bij dezen ramp verloochende onze leeraar zijne gewone blijmoedigheid en opgeruimdheid van geest niet; want, bemerkende dat zijn gewone heelmeeester, die hem in de eerste dagen had behandeld, najverig werd bij de komst van 's vorsten lijfarts, en geen van beiden voor 't hoofd willende stooten, zeide hij tot hen: „Mijne heeren, ik geef u ieder een been!" Het been, door den heelmeeester van den Prins behandeld, moest afgezet en door een van hout (vgl. *Bijbl.* t. a. p.) vervangen worden, 't welk, naar mijn geachte berichtgever zich meent te herinneren, ook door bovengenoemden Vorst bekostigd werd.

Jaren lang heeft Ds. CLAESSEN eene zeer bloeiende en beroemde Latijnsche kostschool gehad, om jonge lieden tot de universiteiten op te leiden. Onder zijne leerlingen komen voor de namen VAN HALL, GROEN VAN PRINSTERER, MONHEMIUS, VAN RIJSSEL, VAN GULPEN, VERMEULEN, DE VIRIEU, JUTTING, ENDTZ en nog zeer vele andere, niet minder bekende.

Het door den Heer VAN DER AA medegedeelde voorval (*Nav.* t. a. p.) kan zeer wel plaats gehad hebben aan *de Kaag*, aangezien hij jaarlijks eenigen tijd logeerde bij zijnen broeder, den Heer JACOBUS CLAESSEN, in der tijd Baljuw te *Wouwbrugge*.

De volgende anecdote, tot bewijs kunnen-de strekken, hoezeer hij als geleerde bij zijne ambtgenooten geacht was, mag [*mogen*, ja!] misschien hier eene plaats vinden.

DS. Joh. Claessen. — Geef hem van katoen. — Joannes Frickius. — De Prent van Jan de Wasscher.

Zekere Proponent, beroepen onder de *Clas-sis van Zalt-Bommel*, werd geëxamineerd door DS. HAANTJES, destijds Predikant te Rossem. Doch te licht bevonden, werd hem aangera-den om licht te begeven naar DS. CLAESSEN, zich bij dezen te bekwamen, en dan tegen Pa-schen terug te komen. Een Ouderling — een eenvoudig landman — daarbij tegenwoordig, maakte het volgende *extempore*:

„De heer VAN ...,
Die wil
Zich laten examineeren
Voor de Geldersche heeren,
Maar die heeren waren niet pluis;
Die zonden den heer VAN ... naar huis.
En zeiden:
Mijnheer VAN ...
Zoo gij wil
U laten examineeren;
Dan moet gij nog wat gaan leeren.
Ga naar DS. JAN CLAESSEN,
En kom dan tegen Paschen;
Dan zullen wij verstaan,
Of het beter zal gaan.”

Al de hier opgeteekende bijzonderheden werden schrijver dezes, op zijn verzoek om iets naders omtrent den aan 't hoofd dezes ge-noemden merkwaardigen man te mogen ver-nemen, heuschlijk medegedeeld door 's mans kleinzoon en naamgenoot, mijn hooggeachten vriend, den Heer JOHANNES CLAESSEN, die aanvankelijk opgeleid tot den Leeraarsstand, doch door omstandigheden daarin verhinderd, thands eene eervolle plaats inneemt onder onze vaderlandsche schoolmannen, zijnde dag- en kostschoolhouder te *St. Oedenrode*, bij 's *Her-togenbosch*. Deze doet in zijne gewichtige be-trekking, zoo door gedrag als door bekwaam-heid, den naam zijns waardigen grootvaders eer aan. Immers voor eenigen tijd kregen wij toevallig een' brief in handen, waarin de toen-malige Heer Hoofd-Inspecteur enz. WJNBEEK aan zeker' Eerw. Heer, onder andere, schrijft: „Zoo iemand dan is het CLAESSEN voorzeker, die met het Broederschap der Leeuwenorde verdiend vereerd te worden.”

Dit getuigenis, gevoegd bij een aantal leer-lingen, die op zijn Instituut voor de verschil-lende Akademiën gevormd zijn, moge de na-zaten van de hooge vereëders en vrienden zijns grootvaders opwekken, om dit Instituut, dat te weinig bekend is, meer in bloei te doen toenemen. CHALOEDA.

Spreekwijzen. Geef hem van Katoen (Nav. II.; bl. 350; Bijbl. bl. xxvii). De vooronder-stelde afleiding van deze zegswijze, door den Heer B. opgegeven, worde nog door eene an-dere gevolgd:

„Kasjoen”, zegt de *Huisvriend*, „is te *Gro-ningen* eene zekere soort garen, sijn en keurig bewerkt, hetwelk men gewoonlijk onder aan de zweep vastmaakt, om daarmede te knap-pen. Nu is er een spreekwoord: „Hij zet er BIJBL. 1853.

Kasjoen achter””, dat is: het werk gaat met rassche schreden voort, men maakt groote vorderingen, enz. — gelijk een voerman, bij wien *kasjoen er achter zetten*, hetzelfde te *Groningen* beteekent als bij ons de zweep op de paarden leggen.” De gissing of ons *Hol-landsch* spreekwoord aan het *Groningsche* ver-want zij, acht ik niet geheel van grond ont-bloot.

G. E. J. RIJK.

Joannes Frickius (Nav. III.; bl. 9). Men vindt aldaar reg. 30 v. o. aangehaald FRIC-KIUS. Het kan zijn nut hebben op te merken, dat het moet zijn: FRICKIUS. „JOANNES FRIC-KIUS, *Theol. Ulmenis*, n. 1670 ob. 1739”, en dat de bedoelde *Comment. Theolog. Critica de „Cura Ecclesiae Veteris circa Canonem Sacrae Scripturae et conservandam Codicum pu-ritatem”*, in eene vermeerderde en verbeterde uitgave mede opgenomen is en de eerste plaats beslaat onder 's mans *Meletemata varia theolo-gici critici historici argumenti edita, inedita*, door 's mans zoon ALBERTUS FRICKIUS, na 's vaders overlijden, verzameld en uitgegeven te *Ulm*, ten jare 1756.

De Prent van Jan de Wasscher (Nav. III.; bl. 32). De aanleiding tot de aanvraag in DE NAVORSCHER om een exemplaar van de oude kinderprent „*Jan de Wasscher*”, en het doel, waarmede deze geschiedde, zijn van te weinig belang, om deze hier op te geven. Maar, het resultaat er van wil men misschien wel weten, als verschaffende het stof tot een paar vragen, die wel geen stellige beantwoording vorde-ren, doch waarbij ieder het zijne denken kan. Dit resultaat is namelijk, dat ik vijf verschil-lende editiën van gezegde prent ontvangen heb, *terwijl mij de verlangde nog blijft ontbre-ken*. Eene daarvan is, blijkbaar uit het pa-pier, waarop die gedrukt is, van dezen tijd, maar komt naast bij de oude uit het laatst der vorige eeuw. De oudste, wat papier en druk betreft, die in mijn bezit kwam, heeft al de versjes met dubbel rijm. Zoo staat b. v. onder 't eerste prentje:

‘t Is ligt getrouwd, Dat haast berouwt,
Gelijk geschiedt, Met JAN en GRIET.

Eene derde uitgave is nagenoeg als de eerst-geoemde; maar heeft een paar onhebbelijke versjes eenigzins gemoderniseerd. In mijn vierde exemplaar zijn die curieuse versjes allen door andere vervangen. Eindelijk is mij nog eene editie geworden, waaronder op het *Hollandsch* ook telkens eene *Fransche* verta-ling volgt. En hier begint de fameuse ge-schiedenis niet eerst met het huwelijk van mijnheer JAN en juffrouw GRIETJE, maar reeds met de jeugd, en heeft blijkbaar ten doel om het onvoegzame aan te wijzen van meisjes-spielen voor jongens en wederkeerig van die

van jongens voor meisjes. Zoo luidt het eerste versje:

Ziet JAN hier met een popje spelen;
Mij dunkt, het moet hem ras vervelen.
JEAN se platt au jeu de poupée,
Sera-t-il de longue durée?

en het vierde:

Zoo GRIET! klimt gij zonder schroomen
Net als een jongen in de boomen?
MARGRITE, sans peur de tomber,
Au haut de l'arbre ose monter.

Deze laatste uitgave schijnt wel uit den tijd dat wij in Frankrijk waren ingelijfd.

Nu een paar vragen: Waarom heeft men steeds het onderwerp dezer kinderprent als zoo gewichtig beschouwd, dat er steeds nieuw en, daar hier onmiskenbaar dan ook behoefte aan was, steeds verbeterde edities van noodig waren? of is het onderwerp voor de jeugd zoo aanlokkelijk, en dat aanlokkelijke zoo billijk, dat deze kinderprent vooral en tot op den huidigen dag niet gemist mag worden? S. S.

De van Alkemade's, de Riemer's en van der Schelling'en (Nav. III.; bl. 34). De opgave deze personen betreffende, door ICHNEUTES, kan door de belanghebbenden worden aangevuld uit hetgeen later de Heer SCHOTEL zelf dien-aangaande heeft medegedeeld in zijne *Abdy van Rynsburg* ('s Bosch, 1851, bl. 332 en volg.) vooral in de noot (1), alwaar, onder meer, blijkt, dat C. v. A. in eerste huwelijk gehad heeft de dochter van NICOLAAS PAETS, Notaris te Leyden, welke den 9den Oct. 1680 in het kinderbed overleed, waarna hij in 1682 hertrouwde met JOHANNA DE RIEMER, die hem den 4den Nov. 1683 eene dochter schonk; voorts dat hij, op raad van zijnen vriend OUDAAÏ, naar Rotterdam vertrok en aldaar zijnen zwager MARTIN BAALDE, gehuwd met ANNA MARIA PAETS, zuster zijner eerste vrouw, vroeger fabrikant in greinen te Leyden, daarna eerste Commies bij de *Convooien der Admiraliteit* ten jare 1687, in deze betrekking opvolgde. De Heer SCHOTEL heeft almede t.a.p., verbeterd en aangevuld hetgeen door hem gezegd was in het *Leven* enz. van v. A. en v. d. S. bl. 3 en 324, noot (a), door de stellige opgave dat C. v. A. niet te Rotterdam, maar te Noordwijk was geboren, en gedoopt is door GIDEON DE COURCELLES, den *Remonstrantschen Predikant* aldaar; voorts dat zijne ouders waren DIRCK CORNELISZ. VAN ALKEMADE en AALTJE CORNELISD. VAN ZWANENBURG. V. D. N.

Marhulsen niet Machielsen (Nav. III.; bl. 86). Vergunt mij dat ik U eene drukfout aanwijs op bl. 86, vraag XXV, waarschijnlijk een gevolg van mijn onduidelijk schrijven.

De kwartieren van ANNA VAN HEKEREN

worden daar van vaders zijde opgegeven te zijn: HEECKEREN, KEPPEL genaamd OELDE, TENCKINCK, MACHIENSEN. — Dit laatste moet zijn *Marhulsen*, zijnde het de naam van een riddermatig Zutphensch geslacht, dat in de 17de eeuw uitgestorven schijnt te zijn. Het voerde tot wapen: drie hulstbladeren, waarvan ik de kleuren, omdat ik de lijst, waarop die aangeteekend staan, uitgeleend heb, op dit oogenblik niet kan opgeven, en had tot stamhuis de havesathe *Marhulsen*, in de nabijheid der stad *Groenlo* gelegen. L. v. H.

Westenschouwen's ondergang (Bijbl. bl. ix). Men verwittigt ons dat in het stuk, waarop hier wordt verwezen, voor *Westenschouwen*, bij vergissing is gedrukt: *Westerschouwen*.

Napoleon te Haarlem (Bijbl. bl. xi). Dit was immers in 1811? L. D. R.

David Meese (Bijbl. bl. xxii). Over DAVID MEESE, door den Heer A. J. VAN DER AA, doch zonder vermelding van zijn auteur, opgenoemd, zie men de *Oratio Inauguralis* van Prof. CLAAS MULDER te Franeker, in zijne *Aanteekeningen in de Konst- en Letterbode* voor 1824, II.; bl. 408—413 en ook dien voor 1822, II.; bl. 242; waaruit blijkt dat D. MEESE, uit ouders van geringen stand gesproten, zich door eigen vlijt en oefening en niettegenstaande zijnen ziekelijken toestand tot eenen voortreffelijken en geleerden *kruidkundige* wist te vormen, zoodat zijne geschriften door geleerde genootschappen met eer en goud werden bekroond, en dat van hem een belangrijk handschrift voorhanden is in de *Leydsche Bibliotheek*. V. D. N.

Pieter Pieterszoon de Oude (Bijbl. bl. xxvi). V. D. N. spreekt hier van PIETER PIETERSZON DE OUDE, Leeraar bij de Waterlanders (Doopsgezinden) te Zaandam. Mag ik er bijvoegen dat zijne afbeelding te vinden is in de *Verzameling van uytvoerrige afbeeldingen der voornams Doopsgezinde Leeraaren, te Amst. by JAN MORTERRE, Boekverkooper. MDCCCLXXX?* H. T.

Arabische Cyfers (Nav. I.; bl. 20, 41, 42, 100, 135). De vorming der cyfers en hunne uitvinding schrijft men aan de Arabieren toe. De Saracenen bragten ze over naar Afrika en van daar naar Spanje. Het schijnt (althans zoo lees ik in een oud werk) dat de cyfers door zamenhangende kleine lijntjes ontstaan en hervormd zijn. Zie hier de eerste vorming:

1 = 3 4 5 6 7 8 9

E. G.

Het St. Nicolaasfeest (Bijbl. bl. xlvj). Vreemder nog mag 't heeten, dat een geleerde, zoo beleezen als Ds. MENSINGA, eene verhandeling heeft kunnen ontgaan van Prof. VAN HENGEL, geplaatst in de eerste reeks van het *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, uitgegeven door KIST en ROYAARDS*, (Dl. III, bl. 756—98) over St. NICOLAAS en het St. Nicolaasfeest, waarin menige legende wordt medegedeeld als grondslag onzer gebruiken bij die gelegenheid. Voorts leest men een aanval tegen het feest in de *Nederl. Volksbode* voor 1849, alsmede in N°. 14 der *Traktaatjes voor Armen en Rijken, Oorsprong en Geschiedenis van den St. Nicolaasavond*. De Redactie van het *Leeskabinet* (1853, bl. 40) schijnt er nog meer van te weten.

De Hoogleeraar VAN HENGEL vraagt, waarom er in ons vaderland op den dag van *Sint-Nicolaas* een kinderfeest zij? Om die vraag te beantwoorden, moeten er oude stukken zijn, die ons de noodige bescheiden aan de hand geven. In den *Overijsselschen Almanak van Oudheid en Letteren*, voor 1850, bl. 200—202, vindt men een paar bladzijden daartoe betrekkelijk; doch de schrijver eindigt met te zeggen: »de zaak verdient nader onderzoek, want er is nog niets van bekend».

Wie der Navorschers kan hier licht geven?

J. M.

[De Heer VAN DE LAAR heeft ons mede naar het stuk van den WelEerwaarden Heer MOORREES (in het *Leeskabinet* voor 1853, N^o. I) verwezen. De verhandeling van den Hoogleerden VAN HENGEL zoekt, naar luid van onzen berigtgever, den oorsprong van het St. Nicolaasfeest dáár, waar ook Dr. D. J. VERGENS (NAV. I.; bl. 45) hem gevonden heeft.]

Jan Ferdinandt (NAV. I.; bl. 130, 208); *Karel Ferdinandt*. »CHARLES FERDINAND, habile écrivain, natif de Bruges, enseigne avec réputation les humanités à Paris, quoiqu'il fut aveugle de naissance. Il se fit ensuite Bénédictin et mourut en 1494. On a de lui 2 livres de la *Tranquillité de l'âme* et d'autres ouvrages». (*Dictionnaire Historique, etc. par Mr. l'Abbé LADVOCAT, A Paris, chez DIDOT, 1755.*) 't Is opmerkelijk, dat van JAN FERDINANDT in dit Woordenboek niet gesproken wordt. Ook verschilt dit levensberigt eenigzins van dat, 't welk de bekwame V. D. N. (NAV. I.; bl. 208) levert. Hier toch noemt men hem *blindgeboren* en stelt zijn overlijden in 1494. J. H. VAN DALE.

De Vliegende Hollander (NAV. I.; bl. 156, 217, 329, 359; II.; bl. 100, 221, 285, 319, 349). Van deze legende bestaat ook een onderhoudend verhaal door PH. KÖRBER, waarvan bij G. B. VAN GOOR, te Gouda, eene vertaling is verschenen, en de inleiding zegt, dat de overlevering *aldus* door de Hollandsche matrozen verteld wordt. Het is geheel verschillend van Kapt. MARRYAT's bekenden roman, »*Het*

Spookschip», en mist daarvan al het onwaarschijnlijke en bovennatuurlijke, zoodat het althans een schijn van geloofwaardigheid bezit. Men vindt er de geschiedenis van PIETER VAN HALEN, uitvinder van eenen nieuwen vorm van schepen, die, na eenen avontuurlijken levensloop als Boekanier, in West-Indië sneuvelt.

C. W. BRUINVIS.

[Over dit onderwerp levert ons het *Deutsche Sagenbuch* von LUDWIG BECHSTEIN (Leipzig, Verlag von GEORG WIGAND, 1853), S. 116, N°. 130, het volgende:

In 't Land van Limburg is een oud slot gelegen, dat *Falkenberg* heet, en waar het spookt en niet pluist is. Eene stem doet er, tegen de vier wanden, het angstgeschrei hooren van »*Moordenaars, moordenaars!*» Twee kleine vlammetjes flikkeren voor de stem uit, maar hem, die haar uitschreeuwt, ziet niemand. En dat is al zoo sedert zeshonderd jaren. Toen, zóó lang reeds geleden, stond het kasteel nog in zijnen glans en woonden twee broeders VAN FALKENBERG er in, die heetten WALERAM en REGINALD, en beminden allebei de schoone dochter eens Graven van *Kleef*, ALIX. WALERAM was de gelukkige, welken de jonkvrouw gekozen had en vierde met haar een prachtvolle bruiloft. Den versmadden REGINALD echter keerde wraakzucht het hart om in den boesem en hij maakte zich op en vermoordde de liegenden in hun bruidsbed. In zijnen doodstrijd greep WALERAM het moordwapen zijns broeders, sloeg hem de bloedende hand in het aangezicht, en zonk toen als een lijk achterover. De moordenaar sneed een hairlok van het hoofd af der bruid, welke zijn dolk had getroffen, en toog op de vlugt en was ook nergens te vinden toen men de dooden ontdekte en bejammerde en den moordenaar vermoedde. Daar leefde toen, niet zeer verre van het slot *Falkenberg*, een vroom kluisenaar, wiens hutje nevens eene kleine kapel stond. Bij hem werd er tegen middernacht aangeklopt en toegang begeerd in 's Hemels naam. Het was REGINALD, wien het berouw folterde en op wiens gelaat het spoor eener bloedige hand onuitdelgbaar zichtbaar was, een waarmede, door geen water af te wisschen. REGINALD biechte aan den Eremit zijn zware schuld, en deze gebod hem mee te gaan en voerde hem in de kapelen knielde met hem bij het altaar en bad met hem den ganschen nacht. Den anderen morgen gelastte de kluisenaar Graaf REGINALD VAN FALKENBERG: »*Wandel als boetende pelgrim noordwaarts en gedurig noordwaarts, tot gij geen en grond meer onder uwe voeten hebt, dan zal God u door een teeken openbaren, wat gij verder beginnen zult*». Daarop sprak REGINALD geen ander woord dan »*Amen*» en verbrande aan de eeuwige lamp des altaars de lok van ALIX, en begaf zich op weg noordwaarts en gedurig noordwaarts, en boette en bad. En daar zijn twee gestalten met hem gotten, eene witte aan zijne regter- en eene zwarte aan zijne linker-zij; die aan de regter hand versterkte hem in boetedoening en gebed, maar die aan den linker kant fluisterde hem toe, daarvan af te laten en voor de vreugden der wereld te leven, en zoo kampten zij om zijne ziel, en deze kamp, dien hij in zijn hart voelde en meestreed, was zijn boete. Zoo trok hij voort, dagen lang, en weken lang, en maanden lang, tot hij aan zee stond en geen aardrijk meer voor zich zag, waarop hij zijnen voet zou hebben kunnen zetten. Maar daar kwam eene aak naar hem toevaren, daar zat iemand in, die REGINALD wenkte en sprak: »*Exspectamus te!*» (»*Wij verbeiden U*»). En dit was het teeken en REGINALD steeg in de kaan en de twee gestalten met hem. En de man in de aak stiet van land en boemde naar een groot schip toe, dat in de zee lag en alle zeilen had opgezet en alle vlaggen deed wapperen. Daar klommen de drie aan boord en de man

verdween met zijne aak en het schip stevende door de zee. REGINALD echter begaf zich op het dek, dat geheel menschenloos was en zonder bemanning; daar stond eene tafel en stoelen en het drietal zettende zich neder en de zwarte gestalte legde drie beenen dobbelsteenen op tafel en riep: „Nu zullen wij om Uwe ziel dobbelen tot den jongsten dag!”

En dat doen zij nog heden, roer- en stuurloos vaart het schip door den Noordschen Oceaan, des nachts sidderen vlammen op zijne masten en huppelen op de raa's. Zijne zeilen zijn graauw als aarde en zijn vlaggen zijn vaal als verbleekte linten van doodskransen. Het dek is leeg en aan het roer staat geen stuurman. Zijne vaart is een vlugten zijne ontmoeting een vloek, onheilverkundigend aan den bodem, dien het bejegt. Menig zeevaarder heeft het reeds aanschouwd en ijskoud is hem door de leden geloopt. Zelfs in windstilte vliegt het als een pijl over den waterspiegel. En zij noemen het: den *Vliegenden Hollander*.]

Zeemansoverleveringen. Van het O. I. Compagnieschip, dat geen „Wagenspoor” hield, den Vliegenden Hollander en den jongen die in den mast klom. Welligt zijn de onderstaande zeemans-overleveringen nog niet in DE NAVORSCHER opgenomen geworden. De vroegere jaargangen niet hier hebbende, is het mij niet mogelijk die na te slaan.

De schepen, aan de O. I. Compagnie toebehoorende, waren verplicht eenen door de Bewindhebbers bepaalden en op de kaart aangewezenen koers te houden, die het *wagenspoor* genaamd werd. Een van de gezaghebbers dier schepen, dus luidt het verhaal, verkoos dit niet te doen; hij ging buiten het spoor en om korte reizen te maken, sloot hij een verbond met den Boozen, die hem beloofde het schip over klippen, reven en eilanden heen te zullen brengen, onder de voorwaarde dat er nimmer aan boord eenig gebruik van het dieplood zou gemaakt worden. Hieraan was gemakkelijk te voldoen; de Booze hield zich van zijnen kant ook stipt aan het verdrag, en dewijl hem nu land, klippen en reven niet meer schelen konden, kon de schipper twee reizen maken, in denzelfden tijd, dien anderen er voor ééne noodig hadden. Maar eens kreeg de schipper eenen nieuwen stuurman aan boord, niet aan dat roekeloos varen gewoon; het schip zeilt weder langs en over reven, de stuurman wordt beangst, hij vreest dat er geen water genoeg onder de kiel is en wil zich daarvan door het uitwerpen van het lood overtuigen. Dit is niet aan boord te vinden; hij neemt daarop een kogel, maakt dien aan eene lijn vast, werpt die uit, maar op hetzelfde oogenblik springt de Duivel, die in de gedaante van een zwarten krulhond aan boord was, in zee, en dadelijk zit het schip op de klippen en wordt verbrijzeld.

Van den *Vliegenden Hollander*, het schip met ijzeren masten, dat bij stormweder bezuiden de Kaap de Goede Hoop te zien is, heeft DE NAVORSCHER reeds een en ander vermeld. Zie daarover ook een verhaal in BASIL HALL'S *Voyages and Travels*.

Een ander schip werkte in Straat Sunda op, en daar het niet boven het eilandje *Slee-Bessie* kon komen, geraakte de bootsman daarover in zoodanige drift, dat hij onder de afgrijsselijkste vloeken den wensch uitte, dat hij na zijnen dood mogt veroordeeld worden om *Slee-Bessie* naar *Krakatoa* toe te talien, om het vaarwater te verruimen. Aan zijnen wensch werd voldaan; nog heden ten dage kan men bij stil weder, door het gedruisch der branding van *Krakatoa* heen, den bootsman hooren, druk bezig om *Slee-Bessie* daar naar toe te halen, en naar zeemans wijze, daarbij op te zingen. [Vgl. DE NAVORSCHER I.; bl. 360.]

Er bestaan nog meer dergelijke verhalen: b. v. van dat groote schip, waarvan de jongen naar boven gezonden werd om den wimpel te klaren, en als grijsaard terug kwam. Velen er van raken langzamerhand verloren, en het is wenschelijk, dat ook anderen die verzamelen om die in DE NAVORSCHER voor de vergetelheid te bewaren.

Evenzoo gaan van lieverlede in onze eeuw, welke men die van den vooruitgang gelieft te noemen, langzamerhand vooroordeelen en bijgeloovigheden verloren, die men nu nog maar slechts uit verhalen van oudere zeevarenden kent. — Zoo heb ik meer dan eens hooren verhalen, dat de matrozen te voren, als een zeker voorbehoedmiddel tegen onderscheidene gevaren, een hoefijzer aan den fokemast spijkerden, en dat vooral de Noren op dat gebruik gesteld waren (*). Zoo lang ik ter zee gevaren heb, kan ik mij niet herinneren dit immer gezien te hebben. — Onder de bijgeloovigheden, die zoetjes aan verloren gaan, zijn er echter, die eenen eerbiedwaardigen grondslag hebben.

L. v. H.

Engelen met vleugels (Nav. I.; bl. 187, 241, 299, 331; II.; bl. 38, 101). Tot staving van deze voorstelling werd reeds op bl. 241 melding gemaakt van de gevleugelde Cherubs op de Verbondsark, van de engelen met 6 vleugels, bij JESAJA (VI: 2, 6), van het ruischen van de vleugels der engelen, bij EZECHIEL (X: 5, 8, 12, 16, 19, 21; XI: 22), en mede op het N. Testament gewezen. Op bl. 299 en 332 werd deze opgave voor onvoldoende verklaard, en o. a. de vermelding in het N. T. betwist. RIKA wees echter, II.; bl. 38 naar *Openb. XIV: 6*, waar van een vliegende engel gesproken wordt. Men kan hierbij nog voegen DANIEL IX: 20: „Als ik nog sprak in het gebed, zoo kwam de man GABRIËL, dien ik in een gezicht gezien had, snelijk gevlogen”. Het blijkt ook hieruit dat de schilders niet zoo geheel onbetrachtelijk zijn te werk gegaan.

(*) Vgl. DE NAVORSCHER II.; bl. 291.

Aann. v. h. Bestuur.

Engelen met vleugels. — Joh. Cornelisz. Sylvius. — Napoleon te Amsterdam. — H. Elisabeth.

Voor eenige jaren las ik een curieus boekje „*Over de Beeldtenis van MARIA in den Hemel*”. Eene Abdis had een schilder belast zoodanig portret te maken en zond hem voor zijne nasporingen een’ Bijbel, waaruit hij den waarschijnlijksten ouderdom en het mogelijk getal kinderen van MARIA opmaakte, en alstoen eene oude, vroeger schoone, Joodsche vrouw, in witte kleederen en met vleugels aan de schouders, afmaalde. De Abdis hierin haar ideaal van de verheerlijkte Moedermaagd niet weder vindende, was maar half voldaan, zoodat eene briefwisseling volgde, waarbij de schilder zijne gronden ontwikkelde, en ook tot verdediging der vleugels eene schriftuurplaats bijbragt, ik meen de bovengenoemde uit JESAJA.

C. W. BRUINVIS.

[Het verwondert ons dat, na al hetgeen er over dit onderwerp in DE NAVORSCHER is bijgebragt, niemand er nog aan gedacht heeft om eens op te sporen, of ook bij andere volken dan Israël de voorstelling van geestelijke wezens als gevleugeld in zwang zij geweest? En het antwoord zal toestemmend zijn. Immers wij vinden reeds dadelijk in H. A. LAYARD'S *Nineveh and its Remains*, (Fifth Edition, London, JOHN MURRAY, 1850) Vol. I., tegenover p. 64, eene gedaante, waarvan de menschelijke vorm, in versierde kleeding met franjes en afhangende nestels uitgedoscht en met een arends- of gierenkop als hoofd, niet slechts een vleugelpaar heeft, dat zich naar beneden uitstrekt, maar nog bovendien er een paar andere vertoont, zich ten hemel keerende. Zoo wordt ook, op de voorafgaande pagina, van *menschengestalten* gewaagd, rug tegen rug en met vleugelen voorzien. Men vergelijk de houtsneden: pp. 70, 125, 127, 349 en, in Vol. II., pp. 290, 305, 448, 449, 459, 461, 462. Bij het aanschouwen van die gedrochten, afbeeldingen zoo wij meenen der alömtegenwoordigheid, kan men het ligt begrijpen hoe EZECHIEL, Hoofdst. I., er toe gekomen is om, bij de stroomden des *Chebars*, het visoen te hebben, dat ons mede getuigen mag van de plaats waar de Godsman als banneling woonde. Bevreemden kan het ons niet langer dat hij, die zulke bijéénvoegingen van mensch en dier, tot symbolisering van goddelijke hoedanigheden, telkens voor oogen had, er ook gebruik van heeft gemaakt in zijne profetien.

Maar niet slechts bij de Ninevieten, ook bij Etruscers en Romeinen, treffen wij gevleugelde wezens aan. Men herinnere zich slechts hoe veelvuldig zij voorkomen op de vazen van dat oude, zonderlinge volk, dat ons nog zoo talrijke, hoewel breekbare sporen van zijne buitengewone beschaving heeft achtergelaten. En, wat de Romeinen aangaat, wij kunnen thans volstaan met eene verwijzing naar het beeld van AMOR den Overwinnaar, dat, A°. 1840 in de *Hundsgasse* te Bonn opgegraven, uitgeteekend is in de *Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande*, I, 1842 en beschreven door L. URlichs, S. 56—60.]

Joh. Cornelisz. Sylvius (Nav. I.; bl. 219, 306; II.; bl. 156, 192; Bijbl. bl. xxx). Uit den *Catalogus omnium Primorum in generali et solenni Philosophiæ et Artium Promotione ab origine celeberrimæ Universitatis Lovaniensis, scilicet ab anno 1429 ad annum 1797 inclusive*. Mechliniæ Typis P. J. HANICQ 1824, in 8°. heb ik opgeteekend naar p. 33:

„CONRADUS BOSMAN, alias SYLVIVS, J. U. Licentiat., qui fuit Universitatis annos 50 ab actis. Primus 1559”.

In hetzelfde werk wordt melding gemaakt van

„CORNELIS SYLVIVS, J. U. D°. 1594 Prof.,” als zoon van bovenstaanden CONRAAD.

Was Ds. JOHANNES welligt een bloedverwant van laatstgemelden CORNELIS? — De naam van SYLVIVS bewijst echter deswegen weinig of niets. Er zijn meer familiën die zich SYLVIVS noemden. Zoo vond ik wel eens den veelschrijver LAMBERT VAN BOS of VAN DEN BOSCH, als LAMBERTUS SYLVIVS vermeld.

C. & A.

Napoleon te Amsterdam (Nav. I.; bl. 229; II.; bl. 321; Bijbl. bl. iii, xxxiv). Daar het mij toeschijnt, dat op *anecdotes* betreffende NAPOLEON, toen hij in 1811 ons vaderland bezocht, nog al prijs gesteld wordt, neem ik de vrijheid, tot de collectie welke daarvan in DE NAVORSCHER reeds bestaat, de volgende (voor welker waarheid ik instaat, indien ten minste mijn zegsman mij niet wat op de mouw gespeld heeft) te voegen. In October 1811 te Amsterdam zijnde, maakte de Keizer op zekeren morgen, van het, toen plaats hebbende, schoone weder, gebruik om te paard gezeten, een gedeelte der buiten-cingels langs te rijden. NAPOLEON niesde; een kleine jongen (een metselaars of oppermans zoon) hoorde dat, en had de stoutheid den dwingeland toe te roepen: *Bien vous fassé Monsieur!* Zeker in eene goede luim zijnde, deed NAPOLEON zijn paard stilstaan en den jongen tot zich brengen, vragende hem of hij Fransch verstond? Het antwoord *un peu Sire* schijnt den monarch behaagd te hebben, ten minsten hij noodigde het kind uit om met hem te blijven en beval (op zijn *Oui*) den Ecuyer A. J. VAN LENNEP, die mede te paard zat, voor het jongetje zorg te dragen.

Welk gunstig gevolg dit voorval voor het kind gehad heeft, is mij niet bekend — mischien is het wel wat later tot Groot-Schoenpoetser van het Rijk benoemd?!

M. J. Z.

H. Elisabeth (Nav. I.; bl. 250, 340, 363). Mijn vriend ROOS vergist zich, wanneer hij, I.; bl. 340, de Heilige ELISABETH Koningin van Hongarije noemt, en zegt dat zij bloeide ten tijde van Sint JAN de NEPOMUCENE. NEPOMUCENUS leefde van 1320—1383, in Boemen, en zijn geweldigen dood had hij te danken aan het getrouw bewaren der biecht van de Koningin JOHANNA. — De H. ELISABETH was eene dochter van ANDREAS II, Koning van Hongarije, en werd geboren in 1207. Zij huwde, in 1221, met LODEWIJK, Landgraaf van Hessen, bij wien zij drie kinderen kreeg. Hare deugd behaagde zoodanig aan S. FRAN-

CISCUS (van Assise, stichter van de orde der *Minderbroeders*) dat hij haar zijn mantel ten geschenke gaf. Na den dood van haar echtgenoot (1227), werd zij van de regering beroofd door haar zoon HERMAN, en genoodzaakt om van deur tot deur haar brood te vragen. Echter herstelde men haar vervolgens in het paleis, waar zij volgens hare waardigheid behandeld werd; maar den staat van vernedering verkiezende boven dien der eere, nam zij het kleed aan van de derde orde van *Sint FRANCISCUS* en hield zich bezig met spinnen en het bedienen der armen in het Hospitaal van *Maspurg*, dat zij gesticht had. In deze heilige oefeningen overleed zij den 19den Nov. 1231, in den ouderdom van 24 jaren. Vier jaar daarna verklaarde GREGORIUS IX haar heilig. THEODORIK VAN THURINGEN heeft haar leven beschreven. (*Dictionnaire Historique etc. par Mr. l'Abbé LADVOCAT. A Paris chez DIDOT, 1755*).

Zou het monster in menschelijke gedaante, — door mij ook op andere Santenprentjes, deze heilige voorstellende, opgemerkt, — niet kunnen doelen of zinspelen op den toestand van *bedelaresse*, waarin ELISABETH, blijkens het bovenstaande, zelve ook verkeerd heeft?

J. H. VAN DALE.

Hermannus Schomaker (Nav. I.; bl. 256, 374); en zijne familie. Uit familiepapieren is het mij gebleken, dat zijn vader was de beroemde regtsgeleerde JOOST SCHOMAKER, die in 1685 te Lochem werd geboren en in 1767 overleed. Deze JOOST SCHOMAKER maakte zich door zijne werken zeer gezien en voornamelijk zijn zijne *Consultatiën en Advyzen* algemeen geacht. Hij wordt door Mr. C. W. VONCK, in diens Voorrede vóór HUYGEN'S *Beschrijving van Doesburg*, de zeer geleerde Heer SCHOMAKER genoemd. Ook de Hoogleraar N. G. VAN KAMPEN doet, in Deel III van zijne *Verkorte Geschiedenis der Nederl. Letterkunde*, mede hulde aan zijne verdiensten. Hij was gehuwd met (?) VAN BAALJE.

De grootvader van HERMANNUS SCHOMAKER, (over wien bij de familie niets meer bekend is, dan hetgeen door V. D. N. in DE NAVORSCHER, I.; bl. 374 is medegedeeld, en wiens Manuscript van het door L. VAN SANTEN bezongen *Zutphania Erudita* schijnt verloren te zijn gegaan) was WILHELM SCHOMAKER, Predikant te Lochem, die in 1696 emeritus werd en in 1697 overleed, nalatende, behalveden genoemden JOOST SCHOMAKER, nog twee zonen, HENRIK GERHARDUS en WILHELMUS GODEFRIDUS SCHOMAKER, de eerste Predikant te *Winterswijk* en de laatste Predikant te *Almen*. — Mogt iemand der Heeren Navorschers omtrent dit geslacht, vooral over Mr. JOOST SCHOMAKER, nog iets meer kunnen mededeelen, het zal schrijver dezes veel genoegen doen.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Dichters der Evang. Gesangen (Nav. II.; bl. 51, 70, 71, 107, 136, 195—198). Is ZOROBABEL (II.; bl. 71) zoo goed geweest ons aan te wijzen, dat *Ev. Gez.* 8 ontleend is uit BILDERDIJK'S *Nieuwe Mengelingen*, bl. 80, — dan gelieve hij ook eens op te geven, waar wij in BILDERDIJK'S dichtwerken *Ev. Gez.* 165, als eene vertaling van een Duitsch Kerklied van BALTHASAR MÜNTER, kunnen aantreffen.

Hierbij tevens den Heer K. S. dank zeggende voor zijne gegevene inlichtingen en te regtwijzingen (II.; bl. 136), zoude deze mij nogmaals verplichten, met den volledige titel te willen opgeven van het gemelde werk: KNAPP, *Lied. Schatz*, met bijvoeging, zoo mogelijk, van den prijs, waarvoor het te bekomen is. B.

Italiaansche Prozawerken verduitscht (Nav. I.; bl. 289; II.; bl. 117, 167, 198, 322, 353; Bijbl. xx). *Historisch Verhael van de scrickelycke beroerte van Napels; met de wonderlycke opkomst en ongelukkighe ondergangh van MAS' ANIELLO. Vyt het Italiaensch vertaelt. Door L. v. BOS. t'Amsterdam, by NICOLAES VAN RAVESTEYN, op S. Anthonis Marckt, 1650.*

Het tweede deel van het Oproer te Napels, of Verhael van het rustige opset des selven volcks om sich en het gantsche Ryck t'ontlasten van het onverdraeghlycke juck der Spanjaerden. Vyt het Italiaensch vertaelt door L. v. B. Den tweeden Druck. t'Amsterdam enz. 1652.

Het derde deel van dit werk is ook in 1652 bij N. VAN RAVESTEYN in 't licht verschenen. Dit is echter niet uit het Italiaansch vertaald. De drukker berigt ons in zijn *«Aen den Leser»*, dat de schrijver, om het vrije gebruik zijner penne, bij den Spanjaard in ongenade is geraakt, en met zijnen hals voor zijne vrijmoedigheid heeft moeten boeten, weshalve hij, drukker, het vervolg der zaken uit andere stukken heeft bijeenverzameld. Wie die Italiaansche schrijver was, meldt hij, zoover wij weten, niet. — Het oproer onder een' anderen MAS' ANIELLO in den jare 1547 ontstaan, wordt ook in dit derde deel behandeld.

J. H. VAN DALE.

Verduitschingen van Italiaansche Prozawerken. Bij de aangehaalde werken zou men ook kunnen voegen:

LETI, *Het Leven van den Hertog van OS-SUNNA*, 2 Dln. Jaar en plaats van uitgave kan ik niet opgeven, omdat ik het wel eens gelezen heb, maar niet bezit. A—E.

Het Wapen der van der Well's. In Deel I.; bl. 290 van DE NAVORSCHER, wordt het wapen der familie VAN DER WELL, waaruit de Admiraal TROMP is voortgekomen, gezegd te zijn van keel, beladen met drie *St. Andrieskruisen van goud* 2 en 1. Nu kwam mij dezer dagen in handen eene geschrevene geslacht-

Het wapen der van der Well's. — Meekrap. — Soutenelle. — Nederlandsche Volksoverleveringen.

lijst der familie VAN DER MEER — door het geslacht KIEVIT aan TROMP en ook aan VAN DER WELL vermaagschapt. — In dat register vond ik het wapen van VAN DER WELL opgegeven als te zijn van *Azuur, beladen met 3 geopende scharen van goud 2 en 1*. Daar dit register tot voor een halve eeuw met zorg bijgehouden is en de wapens vrij naauwkeurig zijn uitgevoerd, waardoor het nog al vertrouwen verdient — zou ik gaarne deze zaak beslist zien.

p^a—p.

Meekrap (Naw. I.; bl. 347; II.; bl. 218). TOXANDRIOS houdt deze plant uit Syrië afkomstig; Mr. J. L. DE BEUN KOPS zegt, uit Perzië. (*Ekonomist* 1852, bl. 2.) Wie heeft nu gelijk? J. M.

Soutenelle (Bijbl. bl. iv, 1).

Zeevinde. (*Convolutulus Soldanella L.*)

Zeekool. (*Crambe maritima L.*)

Deze beide planten zijn alles behalve synoniem. De eerste groeit ook in onze zeeduinen. Zij behoort tot de natuurlijke orde der *Convolutaceae* JUSS., in vroegere tijden als geneesmiddel (purgans) gebruikt.

De *Zeekool*, tot de orde der *Cruciferae* JUSS., behoorende, groeit aan de zeestranden van Europa, en werd ook vroeger als Inlandsch opgegeven (in de *Verhandelingen der Holl. Maatschappij te Haarlem*, Dl. XIX. Lt. I. p. 31). Later is deze plant in ons land niet wedergevonden.

Onder den naam van *Soutenelle* zal waarschijnlijk wel de eerste bedoeld zijn; als spijze zal eerder de laatste gebruikt wezen.

B.

Nederlandsche Volksoverleveringen (Bijbl. bl. ix, x, xi, xxii, xlviii). *De Bergwei bij Loosduinen en de Gravin van Hennenberg*; 365 kinderen t' éener dragt. Over de *Bergwei bij Loosduinen*, door Dr. RÖMER, lezende, en het verzonken *Hof van Hennenberg* aldaar, herinnerde ik mij, op mijne wandelingen door het *Westland*, die *Bergwei* bij herhaling bezocht te hebben (1839). De „*Sandheuvel*” waarvan bij VAN ALKEMADE en VAN DER SCHELLING in MS. sprake is, was toen reeds grootendeels, later geheel geslecht; doch de overlevering van het verzonken Hof der Gravinne van *Hennenberg* leefde daar nog voort.

Zoo ook deze andere, dat de Gravinne van *Hennenberg te Loosduinen*, op *Goeden Vrijdag* van 1276 (volgens anderen 1214 of 1266), van zoo vele kinderen bevallen was, als er dagen in het jaar zijn. Nadat dezen, de jongens met den naam van JAN, de meisjes met dien van ELISABETH gedoopt waren, door den Wijbischoep van Utrecht, stierven zij allen op éenen dag; men wijst er nog aan de zuidzijde der kerk de plaats aan waar zij zouden begraven

zijn, en, even als men op de *Bergwei* „des midernagts op den *Sandheuvel* het gerammel van het keukengereedschap en der loopende speeten” kon hooren, zoo ook *het gerammel der doodsbeenderen*, als men zich met het oor op het kerkhof nederlegde. — Nog lang heeft men de doopbekkens, waarin de kinderen gedoopt waren, met bijschriften op zwarte borden in de *St. Agatha*-kerk aldaar bewaard; nu zijn ze weggenomen en in het klokkenhuis geplaatst. Zie hier hoe WESTERBAEN, (die onder Loosduinen op *Ockenburg* woonde) dat geval in zijn *Ockenburg* verhaalt:

Vrouw GRIETJE, FLORIS kind, van desen naem de

Die Holland als een graaf tweemaal ses jaer bestierde, vierde, Des graafs van *Henneberg* (Heer HARMANS) egemaal En WILLEMS suster, die, doorsyn verwinnd staal, De Friesen beven de, en koning nu van Romen, Der Duitsche keis'ren kroon, te Genua gekomen, Ontfing van INNOCENT, die FREDRIK gaf de schop En wierp 'er HENDRIK eerst, toen WILLEM, tegens op. Een arme bedelvrouw, met tweelingen gesegend, Niet wel, naar haaren sin, van de gravin bejegend, Die haar van overspel en oneer hield verdacht, Omdat sy 't daar voor hield dat twee van eener dragt Geen kindren konden syn by eenen man gewonnen, Sprak, uit verbolgen moed: de Hemel wille gonnen Dat soo veel kinderen mevrouwe tefens baar, Gelyker dagen syn in een volkomen jaar!

Vrouw GRIET quam in de kraam van dochteren en soonen,

(Soo hier de Tafereel den Leser kan vertoonen) Van honderd maalen drie en sestigh, en noch vyf Naar wensch of naar den vloek, van 't vinnigh bedelwif.

Des kraamvrouws oom, die GUT of OTTO was geheeten En op des bisschops stoel tot Utrecht was geseeten, Gaf de geheele soo, gebooren van MARGRIET, Het Kerstendoopel in de bekkens, die gy siet. De knechtjens wierden JANS en al de meiden LYSEN; Maar moer noch kinderen en hadden nood van grysen; De moeder stierf eerlang, soo ook de kinders deen, Op eenen dagh, en syn gedekt met deese steen. Men schreef een duisend en daartoe tweehonderd jaaren,

Een seventigh en ses, ontrent dit kinderbaaren, En vrouw MARGRIET was out nu veertigh jaer en twee, Of weinigh min of meer, doe die verhoorde beë Van een verstoorde vrouw soo veel gelyfde sielen Uit FLORIS dochter de, als poppe-mensjes, krielen; Op Goede Vrydagh was dat sy in 't bed gelagh En gaf aan HENNEBERG dees laaten Almanach, Des smorgens voor den noen, ontrent het uir van negen.

Dats man en paard genoemd, en dagh noch stond verswegen.

Wie twyfeld aan de saak, of wraakt de trouw der blaen, Van motten-tand geknaagd, of ouderdom vergaen, Daar soo veel ommestands noch over is gebleeven? Noch twyfeld m' aan de saak en mannen, diese schreven, Noch wraaktmen boek en blad, en houd dit stuk voor jock, Of 't euangely was van 't vrouwen spinnerock: enz.

Zie ook LUD. SMIDS, M. D., *Schatkamer der Nederlandsse Oudheden* enz. Amst. 1711, in voce *Loosduinen*.

D. BUDDINGH'.

Nederlandsche Volksoverleveringen. Stup of Stoep (Bijbl. bl. x). »Ik ken de spokerijen van den ouden Weer-wolf of Stoep, aan de merkwaardige Woerd-plaats te Driel in de Overbetuwe: somtijds springt Stoep aldaar de menschen op den rug, of belet dezen of genen des avonds zijnen weg voort te zetten».

»Stoep wordt hij geheeten om zijn korten staart». — D. BUDDINGH, *Verhandeling over het Westland*, bl. 21 en 127. EEN KLEPT.

Jan Jordens (Nav. I.; bl. 378). Het antwoord op deze vraag (II.; bl. 275), ofschoon voor het beoogde doel niet geheel bevredigend, heeft evenwel aanleiding gegeven, dat ik, tot het vernemen van de tijden en plaatsen der geboorte en des overlijdens van dezen Dichter, bij de familie van dien naam in Overijssel een onderzoek heb ingesteld. Uit Deventer nu is mij berigt, dat de Dichter JAN JORDENS niet behoort tot den tak van die familie, welke in Overijssel gevestigd is gebleven. Vóór omstreeks twee eeuwen, is een PETER JORDENS van daar naar Amsterdam vertrokken, en op eene Lijst van diens afstammelingen aldaar, komen er twee voor, die JAN JORDENS genaamd zijn, — de eene gehuwd met ANNA LAARMAN, de andere met GEERTRUID BOLDINK, zonder eenige vermelding van jaren. Daar nu vermoedelijk onze Dichter één van de genoemde twee, en een *Amsterdammer* geweest is, — zoo noodig ik de Heeren Navorschers nogmaals beleefdelijk uit, mij in deze mijne nasporing ter hulp te komen. B.

Verbodschrift tegen de Jezuïeten (Nav. I.; bl. 380; II.; bl. 304; Bijbl. bl. xxxvi). Men vond op de verkooping van VAN ALKEMADE en VAN DER SCHELLING, die in 1848 te Amsterdam werd gehouden: »Plakaten, Resolutiën, Reglementen tegen de Jezuïeten, Priesters, enz. verzameld door KORNELIS VAN ALKEMADE en PIETER VAN DER SCHELLING. Belangrijke collectie, waaronder vele originele stukken. M. S. in folio». (Catal. bl. 1, N°. 2.)

V. D. LAAR.

Verbodschrift tegen de Jezuïeten. Tot verdere lichtverspreiding in deze voel ik mij buiten staat; maar zou hieromtrent niets te vinden zijn in het werk van M. G. [GABRIËL] DUPARC DE BELLEGARDE (Ancien comte de Lyon): *Histoire Abrégée de l'Eglise Métropolitaine D'Utrecht, Principalement depuis la Révolution, arrivée dans les Sept Provinces unies des Pays-bas sous Philippe II, jusqu'à l'an 1784*, waarvan nog onlangs in 1852 eene derde, door den schrijver vermeerderde en verbeterde, uitgave bij J. A. VAN WOESTENBERG, te Utrecht uitgekomen is? (Zie *Kerkelijke Courant* 1852, N°. 53.)

Over deze geschiedenissen van CODDE enz. heb ik nog een zeer aardig boekken in folio,

getiteld: *Roma Perturbata, ofte 't Beroerde Romen, Vertoond door X Zinnebeelden, Toegespast op de X Geboden, Door die van 't Pausdom, doch voornaamelijk door de Municken* (Jezuïeten?), *Doorgaans meest overtreeden, Gelijk nu in de Historien van P. CODDE, en T. DE KOK; Waar in de Hoogmoedigheid van de Paus, wegens zijn aangemaatigd Recht op 't Staats Nederland, en zijn onmacht om 't gewaande recht uit te voeren, beneffens der wederspauwiger Muniken vlucht* (verbanning der Jezuïeten?), *cierlijk voor oogen gesteld worden. By een gesteld door L. v. J. En zijn medehelpers, als Liefhebbers der stellingen van JANSSENUS. Gedrukt tot Loven, ten koste van de Grootte Compagnie, met Privilegie MDCCVI.*

Over het verbodschrift tegen de Jezuïeten echter geeft het voorts geene opheldering.

A. A. C. H.

Overleveringen omtrent Abraham (Nav. II.; bl. 22, 341; Bijbl. bl. xxiv). Het boek *Hajezira* (beter: *Sefer ha-Jezira*). Volgens de Heer S. I. (niet J.) MULDER (Bijbl. I. I.) heeft de schrijver van het voornoemde kabbalistische werk geleefd vóór het samenstellen van den *Talmood*, waarbij ZEd. verwijst naar het art. *Jezira* in G. B. DE ROSSI's *Dizionario Storico*. Noch de oorspronkelijke editie van dit litterair-historisch werk, noch de duitse, door HAMBERGER geleverde vertaling daarvan, is in 't bezit van schrijver dezès of aan hem bekend, zoodat hij niet weet, of, en zoo ja, op welke gronden DE ROSSI dit beweren staft. Doch, hoe 't hiermede ook zijn moge, 't is mij alweêr bij deze even als bij andere gelegenheden gebleken, dat door den Heer M. ongebruikt gelaten of hem onbekend gebleven is het klassieke, voor elken degelijken, niet dilettantischen en plagiatorischen of anderen slechts naschrijvenden en napratenden beoefenaar der Joodsche geschiedenis, oudheidkunde en literatuur onmisbare werk: *Die gottesdienstliche Vorträge der Juden historisch entwickelt von Dr. ZUNZ* (Berlin 8, 1832). Immers op bl. 165 en volg. van dit werk, door STEINSCHNEIDER te recht genoemd een »Grundbuch der jüdischen Wissenschaft (*), wordt kritiesch betoogd, dat het aan 't hoofd dezès genoemde kosmogonische werk moet geschreven zijn in de tweede helft van het Geonistische tijdperk, en wel tegen het einde der achtste eeuw. Dr. D. JOËL komt, wel is waar, op S. 61 van zijne *Religionsphilosophie des Sohar* (Leipzig 1849) tegen dit gevoelen op, en houdt, even als Dr. GRÄTZ (*Gnosticismus und Judenthum*, S. 102 ff., Krotoschin, 1846), Dr. G. BRECHER (*Cosri*, 3° Theil, f°. 2^a,

(*) *Die fremdsprachlichen Elemente im Neuhebräischen und ihre Benützung für die Linguistik*, Prag, 1845, S. 29.

Prag, 1839) en anderen, den omstreeks het einde der eerste eeuw levenden Rabbijn AKIBA voor den schrijver van den *Sefer Tsira*. Doch, mag men des eerstgenoemden wederlegging terecht eene bloote machtspreuk noemen, zoo valt ten aanzien der beweringen van de laatstgenoemde schrijvers op te merken, dat hun betoog, vooral dat van Dr. GRÄTZ, wiens voortreffelijk geschrift hier 't meest in aanmerking komt, steunt op vooropgezette stellingen en praemissa, die alleszins voor billijke bedenking vatbaar zijn (Vgl. s. CASSEL, *Geschichte der Juden* in ERSCH und GRUBERS *Encyclopädie*, 2e Sect., Th. XXVII, S. 40, Note 81; S. 42; en JELLINEK, *Beiträge zur Geschichte der Kabbala*, Leipzig 1852, I, S. 4 u. 12). Ook Prof. MUNK hield vroeger den hierboven genoemden misjnistischen geleerde voor den samensteller (zie zijn uit het Fransch vertaald opstel over de *Cabbala* in de *Jaarb. voor de Israëlieten in Nederland*, voor 1837, bl. 395—396), doch schijnt hij, blijkends het door hem in den *Dictionnaire des Sciences Philosophiques* geleverde en ook later afzonderlijk verkrijgbare artikel *La Philosophie chez les Juifs*, van deze meening teruggekomen te zijn (Vgl. de door Dr. BEER in 't duitsch vertaalde en met aanmerkingen voorzien uitgave onder den titel *Philosophie und philosophische Schriftsteller der Juden*, Leipzig, 1852, S. 12 u. S. 57). Zie voorts: A. FRANK, *Die Kabbala oder die Religionsphilosophie der Hebräer, aus dem Französischen uebersetzt, verbessert und von* AD. JELLINEK, Leipzig, 1844, S. 61—64; de artt. *Akiba en Kabbala* in den *Conv.-Lexicon*, ed. BROCKHAUS, 9e Aufl.; s. SACHS, *Ha-Palit*, p. 49 en *Ha-Jona*, p. 37—95; STEINSCHNEIDER, *Jüdische Literatur* in ERSCH und GRUBER's *Encyclopädie*, 2e Sect., Th. 27, S. 401—402 en de daar voorkomende noot 11, het hierboven aangehaalde werk van JELLINEK, t. a. pl. en Dr. A. GEIGER, *Melo Chofnajt*, deutscher Theil, S. 43. CHALOEDA.

Spreekwijzen. Zoo zout als brem (Nav. II.; bl. 24; III.; bl. 10, 11; Bijbl. xlviii). MOLHUYSSEN in NIJHOFF's *Bijdragen* IV., bl. 201, wil het woord *brem* in deze spreekwijz verklaren door het Anglosaksiesch *brym*, de zee. MEYLINK, in zijne *Geschiedenis van het Hoogheemraadschap enz. van Delfland*, bl. 185, geeft in eene noot van bijna acht bladzijden, over het »moeren ter zoutneringhe», het »selbernen» enz., in bedenking of het gezegde »zoo zout als brem» misschien zijn oorsprong konde ontleenen van het oud Holl. *brame*, *vrame* of *barne* en dit, terwijl hij een diploma van Hertog JAN van *Beijeren* aanhaalt van 23 April 1423 (v. MIERIS, IV. 671), waarin men leest »ter souter brame».

V. D. LAAR.

Zoo zout als brem. Ook in Friesland zegt men: »Zoo zout als brein» = breinzout.

H. VAN ROLLEMA.

BIJBL. 1853.

Hendrik de Valois (Bijbl. bl. xlviii). Uit het extract van zijn huwelijk blijkt, dat hij te *Brielle*, waarschijnlijk voor 1630, moet zijn geboren; het zal dus te dier plaatse zijn, dat een onderzoek kan worden bewerkstelligd, hetwelk ik aan een' liefhebber in die streken overlaat.

Ik heb later gevonden dat genoemde Predikant driemaal is gehuwd geweest, en wel iederen keer met Leydsche dames.

De twee laatste huwelijken zijn dus geboekt:

» 19 Sept. 1669. HENRICUS DE VALOIS, Bedienaer des Godⁿ. Woorts op *den Bommel* en B....., weduwnaer van JANNETGE GLOMME, woont aldaer, met CLARA BONTIUS, wedⁿ. van KAROLUS URCHINUS, woont in de *Houtstraat*."

» 25 Oct. 1672. D^o. HENRICUS DE VALLOIS, Bedienaer des Godⁿ. Woorts tot *IJsselmonde*, weduwnaer van CLARA BONTIUS, woont te *IJsselmonde*; met MARYA SCHEPERS, wedⁿ. van DANIEL LOMME, woont op de *Hoogewoert*."

Betrekkelijk den genoemden CAROLUS URCHINUS (?) vind ik:

» 31 Oct. 1658. D^o. CAROLUS URCHUNIS, Predikant te *Hellevoetsluis*, vergezeld met CHAERL DE HOORN syn neef, met CLARA BONTIUS id. van *Leyden*, vergezeld met GRIETJE APPELMANS haer moeder."

De reeds vermelde CHARLES DE VALLOYS, was een pottebakker uit *Bethune*, hetwelk openbaar wordt uit zijn eerste huwelijk, dato 10 April 1656, met JACOMINA LAMS, wier moeder genoemd wordt WILHELMINA VERGARAERTS.

Volgens IMMERZEEL, *Levens der Schilders*, wonen er nog van dien naam te 's *Hage*.

.. ELSEVIER.

Maansinvloeden (Bijbl. bl. xli). Is die schadelijke invloed van de maan, waarvan men hier spreekt, wel zoo erg als men het gelieft te vertellen? Ik heb er, gedurende een veeljarig verblijf in Oost- en West-Indiën beiden, dikwijls van gehoord, maar er nog nooit een voorbeeld van gezien. Integendeel, wanneer men bedenkt dat gedurende die zoo schoone, aangename, heerlijke, door het maanlicht opgeluisterde nachten, waarvan men zich hier in ons ruw klimaat geen denkbeeld kan maken, als een frissche passaat het schip voortstuwt en men voor geene buien beducht is, — wanneer men dan bedenkt dat het wachtvolk zich gewoonlijk tegen het loefboord nederzet, en daar even gerust ligt te slapen als het andere deel der equipage in hunne kooijen, en dat alles zonder dat het krankzinnig wordt, of, zoo als ook wel verteld wordt, dikke gezigten krijgt, dan is men zeer geneigd alle die verhalen voor enkele praatjes te houden. Het zou er ook ongelukkig uitzien als men, ten gevolge van het loopen in het maanlicht, zich,

wat moeite men ook deed, den slaap niet uit de oogen kon houden. Voorwaar, dan waren de equipagien te beklagen die zich gerust ter sluimering begaven, in de gedachte dat de officier van de wacht waakzaam was en voor alles bleef zorg dragen. In plaats van de maan, zoo als zij ons hier wordt voorgesteld, als vijandin te beschouwen, heb ik haar altijd eene vriendin der zeelieden geacht, en mij verheugd als zij mijne hondenwachten verlichtte.

EEN OUD-ZEEOFFICIER.

Maansinvloeden. In DE NAVORSCHER en het *Bijblad* komen verschillende getuigenissen voor aangaande den vermeenden invloed der maan op de weersgesteldheid, en zelfs op menschen, dieren en planten. Wel is het eene wanhopige poging, maar toch geloof ik dat het goed is, om misschien hier en daar die gevolgen van het bijgeloof der Heidenen en der middeleeuwen, die overgebleven sporen der astrologie weg te nemen, als ik er opmerkzaam op maak, dat al de aangehaalde onderzoekingen onvoldoende zijn om dergelijken invloed te bewijzen, omdat de vergelijkende proeven ontbreken, of de onderzoekingen niet lang genoeg zijn voortgezet. Waarom toch veronderstelt men steeds inwerking der maan op allerlei, voor dat die bekend is, of ergens uit blijkt? De eerste mannen der wetenschap, zoowel der natuur- als geneeskundige, ontkennen die. Niets is van den invloed der maan bekend, dan wat in mijne *Changements périodiques de Température dépendants du Soleil et de la Lune*, Utr., KEMINK *et fils*, 1847, bewezen is. Reeds heb ik eens in de *Konst- en Letterbode* ieder een, die meende iets van dien invloed te weten, verzocht, om met mij daarover in briefwisseling te treden, en gaarne herhaal ik hier dat verzoek. Echter zal ook dit verzoek evenzeer zonder gevolg blijven, omdat wel ieder zich verbeeldt iets aangaande den invloed der maan te gelooven, maar bij niemand die meening zoo bepaald is, dat zij zich laat opschrijven. Geen wonder, want wordt zij in een *bepaalden* vorm gegoten, zoo is zij weldra wederlegd door de waarneming.

BUYS BALLOT.

[Zonder op het bealissende geschrift, dat van zoo ervarenemannen afkomstig is, iets te willen afdingen, meenen wij echter betrekkelijk dit van weerskanten zoo vaak beschouwde punt nog ééne vraag te mogen doen. Zij is deze: Moet aan de algemeene toestemming van alle volkeren over eenige zaak waarde toegekend worden of niet? Men pleegt immers wel het bestaan van God ook daárruit af te leiden (als ware het bewijs noodzakelijk!) dat iedere natie, onder hoedanigen vorm ook, een Opperwezen vereert. En hebben wij die bewijsoefening in het gekozen voorbeeld als onwederprekelijk aan te merken, waarom dan niet evenzeer in het geloof, dat elk land min of meer huldigt, aan de krachtsoefening der maan op zekere toestanden?]]

Stokdoof en Stekeblind (Nav. II.; bl. 56; *Bijbl.* bl. xlii), komen van denzelfden wortel. *Stok* beteekent oorspronkelijk hetzelfde, zegt Prof.

LULofs, als *staak*, gelijk men onverschillig zegt: *aan stokken en staken binden*. Het is afleidbaar van *stoken*, in 't Hoogduitsch *stechen*. Van daar *Steek* voor het uitwerksel; voorts *Stek*, in den zin van een in den grond gestoken takje; *Stik*, gebruikelijk voor *Stek*, dat ook een fijnen steek beteekent, b.v. van een naald, en daarvan *stikken*, *stikte*, *gestikt*, in den zin van *borduren*, met de naald ergens inprikken. *Stuk* is een afgestoken deel. Van denzelfden wortel heeft men *stokblind*, *stokkerig*, *stokstijf*, *stokviach*, *stokstil*, *stoksniker*, *stokzetter*.

Stokdoof is dus [?] *harddoof*. En *stok* en *stekeblind*: geheel blind.

P. E. VAN DER ZEE.

Godevaert Montens (Nav. II.; bl. 56; III.; bl. 48). In afwachting dat G. K. Hz. berigten omtrent de echtgenoot van G. MONTENS zal hebben ingewonnen, verwijs ik hem op de volgende huwelijks-aanteekening te *Leyden*:

»5 Oct. 1606. Mr. JOHANNES PANHUYSEN, doctor in de Regten, jm. van *Antwerpen*, wonende te *Leyden*; met juffr. GEERTUYT MONTENS, dochter van den Heer GODEFROY MONTENS, tresorier van zyne Exel^e, jd. van *Breda*; is niet gecompareerd, maar met attestatie van BARTHOLOMEUS VAN PANHUYSEN (zijn vader?)”.

In 1581 studeerde te *Leyden* HENRICUS MONTES, van *Breda*, terwijl in 1594 als student is ingeschreven GODEFRIDUS MONTENS, van *Breda*, toen gehuwd en wonende op het *Rapenburg*.

Misschien zal de genealogie van PANHUYSEN, over welk geslacht ik vele aanteekeningen bezit, hieromtrent ophelderingen kunnen geven.

.. ELSEVIER.

Jacobus Roman (Nav. II.; bl. 56; III.; bl. 50). Er bestaat een gildepennning van ZACHARIAS ROMAN, die boekverkooper te *Middelburg* was. Voorts wordt door L. (III.; bl. 98, Vr. XLIX) een ADRIAAN ROMAN, Stads-Boekdrukker te *Haarlem*, opgenoemd.

W. D. V.

Jan Macquet (Nav. II.; bl. 54; III.; bl. 25). Over J. MACQUET en zijne verdiensten als dichter zie men een uitgebreid stuk van Mr. A. MOENS VAN BLOOIS, in het Jaarboekje »*Zee-land*” voor 1853, verzameld door H. M. C. VAN OOSTERZEE, bl. 115—133.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Goemanverwellschuis (Nav. II.; bl. 54; III.; bl. 37). A. MONTANUS, in zijn *Leven en Bedrijf van WILHELM den Derden*, Amst. 1703, I.; bl. 330, zegt dat die sluis eigenlijk heet: *Goe Jan Verwellekens Sluis*. Hij spreekt ook van de »*Heirkracht*” onder HORNES aan *Goverwelle*.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

De Sommeltjesberg op Texel (Nav. II.; bl. 56; III.; bl. 51). In het *Verslag der Ontoogingstentoonstelling van 's Rijks Museum van Oudheden over den jaer 1852* lees ik:

„Voor de afdeeling der *Romeinsche Oudheden* werd op eene boekverkoopning aangekocht een *bronzen versiersel*, welligt van eenen toom of andere paardentuig, in welks bezit wij eenig belang meenden te moeten stellen, omdat het behoorde tot de voorwerpen, die in het jaar 1777 op Texel, in den zoogenaamden Sommeltjesberg gevonden zijn en hoogstwaarschijnlijk een der twee gelijke versiersels is, door VAN CUYK, in zijn werkje: *Oudheden gevonden op Texel*, Amst. 1780, bl. 6, vermeld, welligt hetzelfde op pl. II c afgebeeld”. — *Konst- en Letterbode voor 1853*, N°. 8, bl. 126.

Woerd, Loo (Nav. II.; bl. 87; III.; bl. 70, 71). Wij lazen daar de *Woerd- en Loo-verklaring* van de Heeren P. E. v. D. ZEE en C. W. BRUINVIS, niet zonder eenige bevreemding, na al hetgeen over die beide woorden en hunne beteekenis, sedert 1844 bij herhaling is in het licht gebracht, als:

1°. In onze *Verhandeling over het Westland, ter opheldering der Loo-en, Woerden en Hoven, benevens de natuurdienst der Friesen en Batavien*, Leyden, 1844.

2°. Ter beantwoording van een *dristal* bedenkingen, in den *Algemeene Konst- en Letterbode*, N°. 23 en 24 van het jaar 1845.

3°. *Bedenkingen en Aanteekeningen op de woordverklaringen der plaatsnamen*, door de Heeren J. F. WILLEMS en A. KREGLINGER, in het *Bulletin de la Commission Centrale de Statistique* etc. Zie DE JAGER'S *Archief*, Jaarg. 1851.

Waarin ook nog eenige bedenkingen van Prof. K. SIMROCK, te Bonn, (*Jahrbücher des Vereins für Rheinl. Alterthumsfreunde*, XI. S. 225, enz.) worden opgehelderd.

4°. *Geschied- en Letterkundig Archief*, 1ste stuk, 's Gravenhage, 1850, tegen de *Loo-verklaring* van Mr. VAN DEN BERGH en ACKERSTRATINGH.

Zoo verre mij bekend is heb ik in alle die geschriften elke bedenking en vroegere onthaltbare woordverklaring van *Woerd* en *Loo* opgelost, en zulks, ten opzichte van het laatste, vóór dat de Heer MAGNIN, uit Assen, mij voor een paar jaren, bij gelegenheid van een vriendelijk bezoek in Delft, nog de verzekering had gegeven, dat in *Drenthe* twee riviertjes bestaan „de beide Loo-ën” geheeten. Mij dunkt na dat alles valt er niet veel meer te twijfelen aan de juistheid der opvatting: indien evenwel de Heeren VAN DER ZEE en BRUINVIS, na lezing van het boven aangewezen, de eerste nog van zijne „*Waard*” niet afstapt, en de laatste nog niet zijn „*hoek*” of „*hooge streek lands*” verlaat, en de Heer H. JR. nog aan een afgeknot „*locus*” blijft denken, dan wil ik

gaarne ook hunne argumenten vernemen, om te zien, wat er nog tot meerdere opheldering en weerlegging is overgebleven.

D. BUDDINGH'.

Loo. Over de echte beteekenis van dit woord is ook zeer belangrijk na te slaan, hetgeen Prof. YPEIJ daarover breedvoerig heeft in het midden gebracht in de *Thaalkundige Aantekeningen*, door hem en den Heer ACKERSDIJK uitgegeven, 1811, bl. 26—48 en *Bijvoegsel*, bl. 192—196, alwaar hij de gevoelens van KILIAEN, PICARDT, CANNegieter, HALMA en anderen, met ook aan hem medegedeelde bedenkingen, wederlegt, zich met WEILAND vereenigende, dat *Loo* niets anders beteekent dan *plaats*, van het Latijnsche *Locus*, te zamen herkomstig van het oude *Laag*, *Leeg*, *Loog*, *humilis*. Hij voegt daarbij dat *Locus* bij de Latijnen eveneens als ons *Lo*, *Loo*, *Loog*, de beuidenis gehad heeft van *pagus*, ons *dorp*. Zie ook DU FRESNE DU CANGE, *Glossarium* in voce *Locus*. V. D. N.

Speelkaarten (Nav. II.; bl. 87; III.; bl. 71—76). Nadat ik mijn vorige stuk had afgewerkt en ingezonden, vond ik nog het volgende bij P. NIEUWLAND, in zijne *Lect. Mem. TAFFINUS* (L. II. C. 19. de *Em. Vitae*) meldt, hoewel zonder eenig gezag, dat het kaartspel herkomstig is van eene *overoude Oostersche afgoderij*, volgens welke men de namen der afgoden op papieren geprint had, en aan MERCURIUS, als opzichter over dit spel, tot een pleng- of dankoffer een druppel wijn plengde, waaruit men dit gevolg trekt, dat Christenen allen zweem van gemeenschap met de heidensche afgoderij moeten vermijden. Zie ook den geleerden HYDE, de *Ludis Orientalium*.

RAVISIUS TEXTOR, *Theatr. Poet.* L. IV. C. 49, zegt dat de speelkaarten *a perditis hominibus* zijn uitgevonden: bij gevolge door heidenen.

DANIEL SOUTERIUS, de *Aleatoribus*, in *Thes. Ant. Graec.* GRONOVII, T. VII. C. 8. p. m. 1108. draaft nog sterker door, als hij zegt: *Authorem harum comperies Satana*: „Gij zult bij onderzoek ontdekken, dat de Satan haar uitvinder is, en dat er oudtijds namen van afgoden op hebben gestaan, welke nu in Koningen veranderd zijn”. Hetzelfde schrijft DANAËUS, de *Alea*, en SOUTERIUS voegt er nog bij, dat de namen van CAROLUS den Groote, van LANCELOTUS enz. in de plaats der afgoden zijn gekomen. ANDREAS SENFTLEBIUS zegt: de *Alea Vet.*, T. VII. C. 18. *Thes. Ant. Gr.* GRON., p. m. 1206, „den eersten uitvinder kan ik niet opdelen, en ik gis dat hij later is, dan de tijden van KAREL den Groote. Ook toont genoemde schrijver met geldige bewijzen, dat ze dwalen, die het *micare digitis*, bij VARRO en CICERO, daarmede verwarren. Voorts telt hij de namen der spellen op, waartegen de liefhebbers de namen der hunnen mogen vergelijken, als: *Mutationes*, *Gloria*,

Rumphae, Peres, Centum et Unum, Mercator, Panqua dolo male rupta, Infidelis proximus, Sequens, Clamor, Triumphus.

POLYDORUS VERGILIUS, L. II. C. 8. *de Rurum Invent.*, spreekt van eene *Charta hieratica*, maar dat was een heilig of geheiligd, of heilighdomspapier, waarop enkele heilige dingen werden geschreven. Zie ook L. II. C. 13. p. 112, 113. Zoo mangelt het aan het noodige licht, te meer daar een geleerd man, J. A. FABRICIUS, in *Bibliogr. Antig.* den oorsprong later stelt; opp. 624 lezen wij: »het kaartspel is eerst voor omtrent 300 jaren in Frankrijk in zwang gekomen, zooals JAC. BERNARDUS in *Nov. Resp. Lit.* [*La Nouvelle République des Lettres*] A°. 1705, T. I. p. 514 sqq., uit MÉNESTRIERS *Bibliothèque Curieuse et Instructive*, Trévoux, A°. 1704, aantekent.

JAMES HANWAY zegt in het Eerste Deel zijner *Raizen*, III, Hoofdst. 10, bl. 355, »ik heb mij laten verluiden, dat het kaartspel is uitgevonden door een Fransch hoveling, om een der Koningen te vermaken. Er is ook een soort van geleerde kaarten, om op de gemakkelijkste wijze de wetenschappen aan te leeren.»

MORHOF zegt, dat KÖNIG Aardrijks- en Meetkunde door middel van het kaartspel onderwees. En PASCHIUS, in *Inw. Nov. Art.*, dat THOMAS MURNERUS van *Straatsburg* reeds voor honderd jaren de kunst bezat, om door het kaartspel aan den onkundigste binnen een maand de Logica te leeren. Evenzoo de Engelschman CAROLUS GILBERG.

MÉNESTRIER geeft, in zijne *Bibl. Curieuse*, aan deze uitvinding slechts den ouderdom van 300 jaren.

En dat de speelkaarten niet van Oosterschen oorsprong zijn, schijnt wel te blijken uit de leliën, die op de gewaden prijken: dit bewijst ook de naam LA HIRE, welke daarop gevonden wordt, en den uitvinder schijnt aan te duiden.

A°. 1404 vindt men van speelkaarten gewaagd als welker gebruik door het te *Langres* gehoudene Synode aan de Geestelijken werd verboden.

POLYDORUS VERGILIUS schrijft: *cum his ludis qui se valde delectant, maxime omnium semper egent*; d. i. Zij, die het meest in het spel behagen scheppen, zijn vaak de meest behoeftigen.

Hiermede overeenkomstig zong CLAUDIUS in *Rufinum*:

Hic lusus populator opum, cui semper adhaerens
Infelix, humili gressu, comitatur egestas.

En PETRUS APHERDIANUS:

Quique semel barathrum fuerit delapsus in illud,
Haud ullis valeas hunc revocare modis.

Nog vind ik bij WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam*, Dl. X, bl. 164.

»Het Kaartspeelen werd, agt ik, *Quairten* of *Vieren* genoemd, om dat een Kaartspel uit

vierderlei figuren bestaat, *ruiten, harten, schoppen* en *klaveren*. Het gene wy nu een spel *Kaarten* noemen, heette oudtyds een *Quairtspel* of *Spel van vieren*. Zie *Keurboek*, D. f. 212 verso. Men weet, dat dit spel eerst op 't einde der XIVde eeuw in Frankryk uitgevonden werd om Koning KAREL den VI te vermaaken. Voiez VELLÉY et VILLARET, *Hist. de France*, T. XII, p. 155.

Onder de verbeurde dobbelspelen behoorden niet het *Scaken*, *Scyfspelen* ende *Quairten*."

Dr. O. L. B. WOLFF heeft niets van den oorsprong.

P. E. V. D. ZEE.

Speelkaarten. Het aas. »Dat het kaartspel reeds oud moet wezen, schijnt ook te blijken uit den *asen*-naam der hoogste kaart. Kaartenleggen, kaarten-kijken staat ook met andere toover- en goochel-middelen in een naauw verband. Door een *harten-aas*, naar den raad eener kaartenlegster, op een glas witte wijn gelegd, met eene naald te doorsteken, doorstak eene eerbare jonge dochter, te *Antwerpen*, het hart van haren trouwloozen bedrieger, om zich te wreken; volgens VAN DER VOORT" (*Wolf, Ned. Sag.*, N°. 410). Zie BUDDINGH', *Verh. over het Westland*, enz. bl. 336. Over den *asen*-naam der goden van het oude Noorden, van *as-gard*, zie mede aldaar bl. 236 enz. en op bl. 239, ook deze woorden: »Zoo bekleeden bij ons en elders ook de *asen* nog den hoogsten rang in het kaartspel, dat misschien daarom, ook als *godenspel*, hooger opklimt, dan men gemeend heeft".

Wij geven dit een en ander nog ten beste: opmerkelijk is het, dat de Heeren-namen, even als die der boeren, zoo niet allen (DAVID uitgezonderd,) als *Roman*-helden der middeleeuwen golden; alleen van LA HIRE kennen wij geen roman, die er toch kan hebben bestaan.

SCR.

Speelkaarten. Een zeer belangrijk stuk over den oorsprong, de geschiedenis en beteekenis der speelkaarten, kan men vinden in: *Les curieuses Origines des Inventions et Découvertes*, par Mr. ERNEST SOULANGE (*Tours*, R. PORNIN et Comp. 1845), bl. 34 en volg., een deeltje uitmakende van *«le Gymnase moral d'Éducation»*. Het stuk is echter te groot voor het *Navorscher's Bijblad*.

G. J. v. J.

Speelkaarten. In het werk van AMBROISE FIRMIN DIDOT, *Essai sur la Typographie*, p. 563, leest men o. a.: »L'emploi des patrons fut d'abord appliqué aux cartes à jouer, dont l'usage remonte à 1328, comme on le voit par le passage du roman du *Renard Contrefait*, qui porte une date certaine. L'auteur anonyme de ce Roman, qui paraît être *Champenois*, indique, au folio 83, l'époque où il l'a écrit:

„Celui qui ce Roman escript
Tant y pensa et jour et nuit
En l'an mil ij Cent xxvij”.

En vervolgens:

„Si come fols et folles sont
Qui pour gaignier au bordel vont
Jouent aux dés, aux cartes, aux tables (échecs?)
Qui à Dieu ne sont délectables”.

Elles n'ont donc pas été inventées pour
distraindre CHARLES VI pendant sa maladie”.

.. ELSEVIER.

Speelkaarten. L. STRUTT, *The Sports and Pastimes of the people of England* (New ed. Lond. 1833) vermeldt, p. 324, een Edikt tegen kaart- en dobbelspel, door JAN I, Koning van Kastilië, van 1387. Verder haalt hij een thesauriers-rekening (*wardrobe computus*) aan van 1377 (stellig een drukfout voor 1277) het 6de jaar van EDUARD I van Engeland: »WALTERO STURTON, ad opus Regis, ad ludendum ad quatuor reges”, uit de *Archæologia*, Vol. VIII. Hij gist dat dit spel der 4 Koningen een kaartspel geweest zij, ofschoon men van kaartspelen in Engeland verder geen gewag vindt gemaakt vóór 1464, en zegt: »It is the opinion of several learned writers well acquainted with Asiatic history, that cards were used in the eastern parts of the world long before they found their way into Europe! WARTON, *Hist. of Engl. poetry*, Vol. II, p. 316 says, it seems probable that the Arabians were the inventors of cards, which they communicated to the Constantinopolitan Greeks”. STRUTT herinnert daarbij dat EDUARD I vóór zijne troonsbeklimming bijna vijf jaren in Syrië doorbragt. Op p. 330, 331, geeft hij 4 afbeeldingen uit een zeer oud spel van 52 kaarten, van *The King of Columbines* (de *Aquilegia* bloem) = *Schoppen*; *the Queen of Rabbits* (met een konijn) = *Klaveren*; zij is, even als de Koning, te paard zittende; *the Knave of Pinks* (met die bloem) = *Ruiten*; *Aas, ace of roses* = *Harten*. Geene dragen een doopnaam, zoo als die op jongere kaarten voorkomen, doch sedert, meestal verdwenen zijn. Op het aas, rondom de roos, op een geslingerd lint: *pepuli vireo*, *casus attulit equo*. — In de doopnamen is veel verschil. Op een spel kaarten, iets kleiner dan de gewone en aan de buitenzijde wit, vind ik de navolgende: in *Schoppen* (waarom hebben deze altijd den eersten rang?) DAVID, houdende eene harp; ABIGAËL, in eene MINERVA-houding, de speer in de eene hand, de andere rust op een langwerpig schild, waarop een zittende, enkele, met eene Keizerskroon versierde adelaar; AZAËL, met spies, boog en jagthond; *Klaveren*: ALEXANDRE, gehelmd, de regterhand op de speer steunende, de linker op een altaar, waarnevens een rad; STATIRA, gekroond met een langen sluier; PARMENION, met speer en schild, en, op een hierop staandencirkel: GATTEAUX (des makers naam?) 1811. *Ruiten*: CESAR, gelauwerd, een zwaard in de linker- een papier-rol in de regterhand, de wereldkloot bezijden zijn voet; CALPURNIE, met diadeem en sluier; CURION, met eene

lans. *Harten*: CHARLES, gekroond, in de regterhand de wereldkloot, in de linker een langestaf, waarop de zittende adelaar; HILDEGARDE, een spiegel in de regterhand en gesluisjerd; OGIER, met speer en schild, in de regterhand een half ontroid papier, waarop *Ordre*. Om dit spel was een omslag, *de la fabrique*. *Tuinstraat, N°. 24, Amsterdam*.

Een spel zeer kleine kaarten, 46 Ned. Str. op 35, *fabrique de DUPONT*, Bruxelles 1763, heeft *Harten*: het aas in eene roos; ANTOINE, CLÉOPATRE, *La Jeunesse*; *Klaveren*: CONSTANTIN, FAUSTA, in jagtgewaad, PAMFILE, met een wapenschild; *Ruiten*: MANGOL, ARGINE, *L'éveilé*; *Schoppen*: NINUS, SÉMIRAMIS, *La rose*.

Men heeft wel eens beweerd dat het weglaten der doopnamen van den tijd van NAPOLEON I dagteekende. Dit is ongegrond. Speelkaarten uit de *Kön. Privil. Cartenfabrique von J. C. BROUSSAINT in Berlin*, van 't jaar 1799, of vroeger, hebben éénhoofdige, naamlooze figuren; de gewone personen dragen zwarte schoenen met gouden gespen; die van *ruiten* zijn in Turksche kleeding. L. J.

Veliten (Nav. II., bl. 87; III., bl. 76—79); *Pupillen*. De *Veliten* werden *à la suite* gevoerd van Koning LODEWIK's garde en stonden, om zoo te spreken, onder de voogdij van hare grenadiers. Na de inlijving van het Koninkrijk Holland in het Fransche Keizerrijk, en de daarop gevolgde inéénsmelting der beide legermagten, werden de nummers van de Hollandsche regimenten in de volgreeds der Fransche korpsen opgenomen. Het Hollandsche regiment grenadiers werd het 3de van de Keizerlijke garde, en voerde, als nasleep of aanhangsel, het regiment Koninklijke *Veliten* met zich, sedert *Pupillen* genoemd, omdat er in de garde des Keizers reeds *Veliten* werden gevonden, wier bestemming van de Hollandsche verschildte. Het was eene cohorte reuzen, gevolgd door een handvol dwergen, want tot de volwassenen onder de *Veliten* konden alleen gerekend worden de officieren en eenige onderofficieren. De aldus vereenigde korpsen hielden garnizoen te *Versailles*. Den 11den Januarij 1811 verscheen een decreet of eene wet omtrent de vondelingen, waarvan het 16de artikel luidde: *élevés à la charge de l'État ils sont entièrement à sa disposition*. Door deze bepaling van eigendomsrecht op personen, was dan ook hunne bestemming niet moeilijk te raden, en de werving voor de pupillen ruim en zeer bepaald aangeduid. Weinig tijds daarna liet de Keizer het voormalige korps *Veliten* naar *Parijs* komen, schijnbaar alléén om daarover op de Tuilerien eene revue te houden, doch inderdaad met het doel om dit personeel in te deelen bij de marine, daar toch soldaten van 12 tot 15 jaren leeftijd niet in de

gelederen der infanterie van linie konden opgenomen worden. Hunne manhafte houding en onbewegelijkheid onder de wapens — de vaardigheid, waarmede zij de handgrepen met het geweer uitvoerden, en de juistheid en snelheid door hen betoond bij de manoeuvres, voldeden den Keizer in zulk eene mate, dat hij zijn eerste voornemen liet varen, en aan den Minister van Marine DECRÈS, die als belanghebbende bij de wapenschouwing tegenwoordig was, toevoegde: *«Ce corps ne passera pas au service de mer; il fera partie de la garde»*. Een decreet van den 11den Februarij 1811 handhaafde dan ook de organisatie der twee bestaande bataillons *Pupillen*, die in administratie gevoerd bleven bij de Hollandse grenadiers. De vondelingen, die in de daarvoor bestemde gestichten binnen het rijk werden opgevoed, zouden dienen om het cyfer dezer jeugdige krijgslieden voltallig te houden. Doch de menigte van deze kinderen bleek al spoedig veel te groot, en buiten alle evenredigheid met de kaders der beide bataillons te zijn, terwijl bovendien de Raad van Administratie, wiens leden niet allen de Fransche taal spraken, magteloos werd om in een regelmatig bestuur en beheer te voorzien. Zes maanden later breidde het decreet van den 30sten Augustus de instelling uit tot 9 bataillons, onder den naam van *pupilles de la garde impériale*. Een ander decreet, te Amsterdam door den Keizer uitgevaardigd op den 19den October 1811, was eene soort van *venia aetatis* of meerderjarigverklaring der *Pupillen*, alzoo het korps voortaan zich zelve zou administreren, onafhankelijk van andere korpsen. Het bestond toen uit 8 bataillons, elk a 800 man, en een *dépôt*-bataillon van 1600 man, welk laatste vast verblijf zou houden te *Versailles*. Dit decreet werd echter eerst op den 11den Februarij 1812 ten uitvoer gelegd, en het duurde nog eenen geruimen tijd vóór dat de Keizer eenen Kolonel over het korps benoemde, waartoe eindelijk bestemd werd de Majoor BARDIN, die als schrijver van militaire werken bekend is. Bij opvolging werden thans bij het korps ingelijfd 6000 vondelingen en weezen, meerendeels Duitschers, Belgen, Hollanders en Italianen. Geene werving werd ooit met meer spoed en gemak voor het Gouvernement uitgevoerd, maar ook geene verschaft aan de kaders meer werkzaamheid en moeite; want de meesten der aangeworvenen waren het Fransch niet magtig, en, met uitzondering van eenige officiers, spraken de meesten Hoogduitsch, Vlaamsch en Hollandsch. In December 1811 werden dan ook eenige officieren van de oude garde met bevordering bij de *Pupillen* overgeplaatst. Bij dit alles werd echter met veel overhaasting te werk gegaan, want het kader der onderofficiëren was nauwelijks toe-

reikende voor twee bataillons, terwijl de ontbrekenden met den besten wil niet uit het korps konden aangevuld worden; — de fouriers waren in het plan van organisatie vergeten, en het was alleen op herhaald aandringen van den Kolonel, dat hun die toegestaan werden. Op een bevel des Keizers van den 27sten Februarij 1812 werden eenige onderofficiëren van *Fontainebleau* bij de *Pupillen* overgeplaatst; de ontbrekende kwartiermeester werd eerst op het einde van Maart benoemd, en drie Kommandanten konden niet voor April 1812 het bevel over hunne bataillons aanvaarden. Dergelijke grove onregelmatigheden, die bij dit korps geenszins uitzonderingen op het geheele leger waren, kunnen getuigen van de verwarring, welke daaruit noodwendig moest ontstaan.

Door aanwerving van jonge lieden van 16 tot 20 jaren, trachtte men zoo goed mogelijk in de vacaturen van de korporaals te voorzien; zij droegen den naam van *appointés* en heetten eerst dan *korporaals*, zoodra zij den vastgestelden ouderdom voor dien graad bereikt hadden. Onophoudelijk worstelende met moeilijkheden van allerlei aard, was de administratie op het einde van 1812 tot den dag bijgewerkt, en toen werden de bataillons verdeeld in acht garnizoensplaatsen. Het grootste bezwaar, waarmede men echter te kampen had, waren de factiën, die uit den naijver der onderscheiden landaarden ontsproten. De Hollanders, die de oudste brieven hadden, wilden hunne regten doen gelden over de Italianen, die de Duitschers naar hunne hand wilden zetten, terwijl allen moesten worden beschermd tegen hunne Fransche kameraden, die, op grond van inboorlingschap, den boventoon wilden voeren. Oostenrijk heeft tegenwoordig niet zoo veel moeite om tusschen de volksstammen van zijn uitgebreid gebied het evenwigt te bewaren, als er toen noodig was, om zooveel onbeschaafde, koppige en ondeugende bengels te huisvesten, te voeden, aan krijgstucht te gewennen en in den wapenhandel te oefenen. Onderlingetwisten, waarbij partijen elk een' vreemden tongval spraken, en zich wederkeerig hartelijk naar den duivel wenschten, waren aan de orde, en dat broederlijke teregtwijzingen, onder den vorm van *bruitsen*, ruim werden uitgedeeld, natuurlijk zonder voorweten der officieren, behoeft nauwelijks betoog.

Voor dat het jaar ten einde was, had de noodlottige veldtogt der Franschen naar Rusland de gelederen der pupillen zeer gedund. De oudsten hunner, die den leeftijd van 17 of 18 jaren bereikt hadden, en dierhalve het kleinste gedeelte uitmaakten, werden gekozen om een regiment *tirailleurs* te formeren, en om complete kaders te geven voor 4 regimenten *jonge garde*. Het overblijvende der niet-be-

gunstigden, was evenwel nog talrijk genoeg om vier bataillons te vormen, want, hoezwak en tenger die krijgshaftige jeugd ook ware, schroomde zij toch niet om den oorlog mede te maken. Dit gebeurde in 1813. De drie eersten dezer nieuwe bataillons, werden gebragt op 4 kompagnieën, waarvan 2 voor het dépôt, met toevoeging eener school voor 200 tamboers en hoornblazers. De oude, of voormalige eerste en zevende bataillons, waartoe de oudste *Pupillen* behoorden, werden veld-bataillons van het 7de regiment *tirailleurs*. Dit korps was tegenwoordig bij de bataille van *Lutzen*, waar het, in carré geformeerd, den Maarschalk MORTIER met zijnen staf verdedigde tegen de charges der vijandelijke ruitery, terwijl het voorts, met de volharding en het zelfvertrouwen van een oud regiment, de veldtogten in Saksen en Frankrijk bijwoonde. De oude 4de, 5de, 8ste en 9de bataillons formeerden een ander 4de bataillon *Pupillen*. De onderofficieren, die daarbij niet werden ingedeeld, gingen over bij de *tirailleurs* en de *voltigeurs* van de garde. De Kolonel werd ook verplaatst naar een regiment der *jonge garde*. In Maart 1814 werd het eerste bataillon, waarvan de drie eerste kompagnieën uit Hollanders bestonden, en de vierde uit Franschen en Italianen, van *Brest* naar *Rennes* gezonden in het aldaar opgerigte reserve-kamp, doch na 4 of 5 dagen verblijf gaven de staatkundige gebeurtenissen aan dat bataillon eene bestemming voor *St. Malo*. In April kwamen daar toen ook de Nederlanders aan, die uit de legerkorpsen waren teruggezonden om als pionniers te dienen te *St. Servan*. Op aanstoken van dezen, legden de Hollandsche pupillen de wapens neder, staken de oranje-kokarde uit en weigerden openlijk om het voorloopige Fransche bewind te gehoorzamen. De Italiaansche en Piëmontesche pupillen volgden dat voorbeeld, maar behielden de wapens. Tot deze bewegingen gaven grootendeels aanleiding verachterde soldij-betaling en ongeregelde uitdeeling van levensmiddelen. Deze handelingen, hoezeer strijdig met de krijgstuicht, namen echter eene gelukkige wending door 's Keizers val. Het muitende bataillon werd te *St. Malo* ontwapend, met uitzondering van de 4de kompagnie, die naar *Versailles* werd gezonden. In den nacht van 30 op 31 Maart trokken de dépôt-kompagnieën uit *Versailles* naar *Orleans* en *Tours*, en keerden in het begin van Mei te *Versailles* terug, doch zeer verzwakt door desertie. In diezelfde maand gingen bovendien nog vele pupillen over bij de regimenten van het leger, dat op nieuw te *Parijs* georganiseerd werd, en het toen nog overschietende werd verdeeld in de bezettingen van *Kamerijk* en andere plaatsen der noordelijke grens van Frankrijk om daar tot de formatie van het leger te strekken. De Hollanders, die nu nog te *Versailles*

waren achtergebleven, werden eindelijk op den 15den Junij 1814 uit de dienst ontslagen. Het 2de bataillon, dat gedurende het jaar 1813 te *Boulogne* en te *Grevelingen* in bezetting was geweest, kreeg de vergunning om op den 29sten Junij 1814 met wapens en bagagie naar Holland weder te keeren. Aan het hoofd van dat bataillon stond toen de Luitenant-Kolonel WESTENBERG, aan wien daarbij was toegevoegd als Kapitein-Adjutant-Majoor Jonkheer VAN SPENGLER (laatstelijk Minister van Oorlog). Na de dislocatie van 1813 trokken de 1ste en 2de bataillons, grootendeels uit Nederlanders bestaande, naar *Brest* en *Boulogne*, terwijl de 3de en 4de bataillons, waartoe meerendeels Franschen behoorden, naar Holland werden gezonden, waar zij in *Deventer*, *Haarlem*, *Utrecht* en *Venlo* in bezetting werden gelegd; van daar gingen zij weldra over bij het veldleger, en dienden daarbij niet zonder onderscheiding in de verdediging van *Deventer* en *Venlo*. Eerst in Mei 1814 keerden zij naar *Versailles* terug.

Men heeft eenigen tijd gezegd dat het korps *Pupillen* eigenlijk was het regiment, dat bestemd werd voor den Koning van Rome. Dit is evenwel eene dwaling, want er heeft wel een regiment van dien naam bestaan, ofschoon dan ook kortstondig, doch dit was in Augustus 1813, tijdens het beleg van *Dantzig*, opgerigt door den Generaal RAPP, destijds Opperbevelhebber aldaar.

Het mag hier niet vergeten worden dat de tenue en de militaire gebruiken van de Koninklijke Hollandsche *Veliten* eenigen invloed hebben gehad op de instellingen van het Fransche leger, want de randsel der laatsten, die bolvormig was gepakt, en inderdaad als een *sak* (*sac*), zonder orde noch regelmaat allerlei kleedingstukken bevatte, heeft, in navolging van de gewoonte der *Pupillen*, dezelfde platte vierkante gedaante aangenomen, bij dezelfde netheid en orde, die later en thans nog daaromtrent bij het Fransche leger wordt opgemerkt.

De rok en de pantalon waren bij de Koninklijke Hollandsche *Veliten* aanvankelijk uit groen laken vervaardigd. Het decreet van den 30sten Augustus 1811 voorzag de *Pupillen* van een chaco, een dragonder-geweze, en een vest met mouwen. Voorts werd daarbij bepaald dat de vier eerste bataillons zouden gekleed zijn in groen laken met geele kraag en uitmonsterring, en de vier laatste bataillons in wit laken met groene uitmonsterring. Het dépôt-bataillon had voor de eene helft eene groene, en voor de andere helft eene witte monsterring. De Kolonel was misschien de eenige Korps-Kommandant ter wereld, die tweërlei uniform droeg, om toch geen naijver op te wekken.

A. A. A.

Veliten; Pupillen. In N°. III.; bl. 78 van uw geacht Blad van dit jaar, deelt A. A. A. mede, dat er onder Koning LODEWIJK acht *bataillons Velites* waren, zamengesteld van jongelingen, uit liefdadige gestichten ontslagen; voorts dat zij de jagers-uniform droegen; doch met zilveren of witte katoenen galons.

Deze bijdrage schijnt, volgens opgave, getrokken uit die van KRALJENHOFF, over de jaren 1809 en 1810. Ik heb die stukken niet, en kan die alzoo niet tegenspreken, maar het verwondert mij echter, dat Generaal KRALJENHOFF, die zeer goed met den staat der Hollandse armée in dien tijd bekend was, of konde wezen, heeft kunnen schrijven, dat er acht aldus gekleede *bataillons* waren. De waarheid (mij bij ondervinding gebleken) is, dat er één legioen *Velites* bestond, te zamen gesteld uit twee *bataillons*, waarvan het 1ste met de staf en administratie in *Amersfoort*, en het 2de in *Naarden* was gestationneerd: ieder dezer *bataillons* was gevormd uit negen compagnieën, de acht eerste allen in het wit gekleed, doch de negende in het groen; de uitmonstering was echter verschillend, en gelijk aan de kleur van het N^o. des regiments, waarvoor zij bestemd waren, en waarbij de jongelingen, na de bepaalde maat te hebben verkregen, werden inlijfd, als behorende zij tot eene soort van kweekerij voor de armée. Zoo hadden de eerste compagnieën de kleur der grenadiers van de garde: *karmozijn rood*, vervolgens *ligten donker blaauw*, *bleek en het rood, geel, groen en zwart*, terwijl de 9de of jagercompagnie een *geele* uitmonstering had. Overigens waren de *épauletten* der officieren even als die der andere regimenten. Wat de recrutering aanging, zij geschiedde wel gedeeltelijk uit liefdadige gestichten, maar toen evenwel nog vrijwillig, even als ook jongelingen uit den burgerstand, onder goedkeuring der ouders, daarbij konden worden aangenomen, en er zelfs officierszonen bij werden geplaatst.

Voor zoo verre mij bekend is, was er ten tijde van NAPOLEON maar één regiment *Pupillen* in Fransche dienst, hetwelk het Hollandse legioen *Velites* ten grondslag had, en wel op de volgende wijze:

Dit korps, dat, tijdens de inlijving onzer armée in de Fransche, ook dat lot heeft gedeeld, werd eerst onder de attributen van het Ministerie van *Marine* gebragt, en kreeg zijne bestemming naar *Brest*. Tijdens de geboorte van den Koning van Rome op marsch en te *St. Denis* gekomen zijnde, ontving het order om voorloopig aldaar te verblijven, waar het door den Minister werd geïnspecteerd en vervolgens (vermoedelijk oopen gunstig rapport van dezen) ook door den Keizer. Hierop ging het wederom over tot het *Departement van Oorlog*, en ontving, eenige dagen daarna, de benaming van *Pupilles de la*

Garde, bij welke het regiment werd ingedeeld. Ten gevolge hiervan kwam er in zoo verre eene verandering, dat wel de twee *bataillons* behouden bleven, maar de compagnieën werden verminderd op vier per *bataillon*, en de kleeding veranderd, als volgt: 1ste en 2de compagnie *groen* met *geel*; 3de en 4de *wit* met *zwart*, ten einde alzoo den magazijnsvorraad niet ongebruikt te laten. Deze hervorming heeft echter kort geduurd; een nader decreet bragt ze op acht *bataillons* (en ziedaar vermoedelijk het 8ste *bataillon Velites*, in het begin door A. A. A. vermeld), elk van vier compagnieën, sterk 200 hoofden, alsmede een negende of *dépôt-bataillon*, ook van vier compagnieën, waarvan de sterkte wel op 400 hoofden was bepaald, doch meestentijds, bij aankomst van recruten, veel grooter was. *Versailles* werd als de standplaats van den Staf aangewezen. Tot deze vermeerdering op negen *bataillons* werd bij genoemd decreet eene conscriptie van 6000 hoofden uitgeschreven, te nemen uit de gestichten van liefdadigheid en verdere geëlimiteerden van het toenmalige Frankrijk, zich uitstreckende van *Hamburg* tot *Venetieën*. Keizer NAPOLEON heeft dus eigenlijk geene regimenten *Pupillen* opgerigt, maar aan het bestaande legioen *Veliten* eenen anderen naam en grootere uitbreiding gegeven. B. B. B.

„*Amstelredams eer ende opcomen*” (Nav. II.; bl. 88; III.; bl. 83—85). Indien ook het navolgende van nut is, zij het aan het *Navorscher's Bijblad* geschonken. Onder de *Mirakel-Literatuur* over 't Amsterdamsche *Sacrament van Mirakel* teekende ik in 1845, naar een voor mij liggend exempl. het navolgende aan:

N°. 9: LEONARD MARIUS, *Amsterdams eer ende opcomen door de denckwaerdighe mirakelen aldaer geschied, aen ende door het H. Sacrament des Altaars*. Anno 1345. Tantwerpen by HENDRICK AERTSENS 1639, door BOËTIUS à BOLSWERT (de verdichte naam van gemelden LEON. MARIUS).

De approbatie daarvan luidt aldus:

„Dit boeckje also het niet en heeft dat teghens het H. Catholycke geloof strydt, maer hetselfden verklaert en bevesticht, mach gedrukt worden. A^o. 1638, den 3 Octobris in Loven. ANDREAS CALENUS, SS. Theol. et Librorum Censor”.

Na den titel en het titelvignet volgt eene opdracht „*Aen de Edele Erenfeste Heere PETRO PAULO RUBBENS, Ridder, Heere van Steen*”, aan wien eenige der daarin voorkomende plaatjes worden toegeschreven. Zie mijn werkje: *Mirakelgeloof en Mirakelen in de Nederlanden*, 's Gravenhage 1845, bl. 69 en 70, eene historisch-letterkundige proeve, naar aanleiding van het vijfde eeuwfeest van het *H. Sacrament van Mirakel*, te Amst., 5 Maart 1845.

Nu schijnt het ook uit de aantekening van de Heeren PLUYM en KRAMM te blijken, dat werkelijk LEONARDUS MARIUS de schrijver, BOËTIUS à BOLSWERT de vervaardiger der prenten was: doch de vraag blijft nog over: of de eerste priester op het *Bagijnenhof* te Amsterdam, of Hoogleeraar te Goes, of wel beide geweest is. Was de priester van Amsterdam mogelijk later als Hoogleeraar in de Theologie naar Goes in Zeeland verplaatst?

D. BUDDINGH'.

„Amstelredams eer ende opcomen"; Boëtius à Bolswert. BOËTIUS à BOLSWERT moge dan niet de schrijver of vertaler, maar slechts de uitgever van de *Historie van het Amsterdamsch Mirakel* zijn geweest (NAV. III.; bl. 84), hij is mij toch als schrijver van eenige godgeleerde, of, wilt gij, godvruchtige werken voorgekomen. Waar kan ik meer over hem vinden, bijzonder omtrent de door hem uitgegeven geschriften?

C. & A.

„Amstelredams eer ende opcomen". Als commentaar op al het geschrevene over dit boekje kan strekken, dat ik drie exemplaren der uitgave van Antwerpen (1639), die in mijn bezit zijn, heb vergeleken, en heb opgemerkt: Dat alle drie voorzien zijn van de opdracht: *Aan d'Edele Eerenfeste Heere PETRO PAULO RUBENS*, hoezeer in de drie exemplaren de druk der platen verschilt, en er zelfs een onder is met platen, waaronder *gegraveerde Hollandse en Latijnsche verzen*. Ik meen deze opmerking te moeten mededeelen, om te bewijzen dat de opdracht aan RUBENS niet zoo zelden gevonden wordt als men wel meent, ook in exemplaren, voorzien met platen van den *laatste* druk.

Φίλος ποινού.

„Amstelredams eer ende opcomen". In de „*Historische Beschryvinge van de Reformatie der Stadt Amsterdam*" geeft ISAAC LE LONG (bl. 198, 199) eene beschrijving, eenige uittreksels en copien der houtsnedden van het oude Mirakelboekje, ook door WAGENAAR vermeld, getiteld: „*Hier begint die vindinghe*", enz. (zie NAVORSCHER III.; bl. 85). Hij zegt: „Van dit Boexken heeft my de Heer JACOB MARCUS, groot Liefhebber van Vaderlandsche Oudtheeden, Boeken en Wetenschappen alhier, twee verscheide exemplaren gulhertig medegedeelt, beyde gedrukt tot Amstelredam, aen die oude side, in Sinte Annenstræet, by WILLEM JACOBSZON, woenende in Engelenburch; het eene den 15den Juny 1568. en t'anderes onder Jaargetal, doch waarschyndlyk vroeger uytgegeven; beyde in Octavo, met een Augustyn Duytsche Letter, groot twee en een half vel". — Verder: „Op den rug van den Tytel siet men in den oudsten Druk, de afbeeldinge van dit gewaande Miraakel; en daar boven het Jaar-getal 1518. met eenige letters door malkander geslingert, en I. A. aan weêr-zyden; waaruyt ik besluyte, dat'er noch een oudere Druk van den Jaare 1518.

BIJBL. 1853.

van dit Boexken moet zyn, toen dit printjen sal gemaakt wesen, en dat de bystaande letters 't merk van den Drukker zyn, by wien het gedrukt is; te meer, vermits WILLEM JACOBSZEN een ander merk gevoert heeft, gelyk uyt andere Boeken blykt, die by hem zyn gedrukt, en onder my berusten. In den laatsten Druk van A. 1568. werd niet het voorgemelde printjen, maar een ander gesien", enz. — De letters op het printje geven echter niet I. A., maar I ~~WA~~ te lezen. Dit zal zeker het merk van den teekenaar of houtsnijder, en, zoo ik mij niet bedrieg, van JACOB CORNELISZ. VAN OOSTZAAN zijn. De plaatjes in het werk van MARIUS zijn geheel anders.

J. J. NIEUWENHUYZEN.

Het eiland Socotora (Nav. II.; bl. 91; III.; bl. 86). Aan SAXO SYLVIVS mijn dank betuigende voor zijn welwillend antwoord, moet ik opmerken, dat het mij niet veel verder brengt omtrent hetgene ik gevraagd heb: wat geloof MIDDLETON's beschrijving van den gunstigen toestand van *Socotora*, in zijn tijd, verdient? Dat DOUNTON (de naam is niet twijfelachtig in de *Hist. des Voyages*, édit. de la Haye, die ik nagezien had, en die mij, als veel vollediger dan de Fransche overbrenging uit het Engelsch, door PRÉVOST uitgegeven, bekend is) daar ook voorkomt, achtte ik overtoellig te vermelden, — of de Nederlandsche vertaling, in 21 deelen, nog meer bevat, is mij onbewust, en of zij zoo ver loopt als de Fransche tekst, die met Vol. XXV is blijven steken? Deze vier laatste deelen handelen over *Noord-Amerika en Lapland; de Antilles; IJsland* en 't noordelijkste gedeelte van *Asië, Siberië; Kamtschatka*, enz. de *Kurilische Eilanden* en *Groenland*.

MARCO PAOLO (*Hist. des Voy.*, XI. p. 390), en ook RAYNAL hadden mij niet gegeven wat ik weten wilde.

L. J.

Anna Haze (Nav. II.; bl. 92; III.; bl. 87). Hoe wel mijne vraag (wie ANNA HAZE, in 1532 de weduwe van AMELIS UYTENENGH, was,) niet beantwoord is, en ik van Heeren Navorschers dit op nieuw durf vragen, zoo heb ik toch veel meer vernomen dan ik verwachten kon aangaande de betrekkingen van Jonkhr. JAN of JOHAN VAN ARCKEL.

Dat zijne moeder, STENIS of STEENHUYSEN, niet in de geslachtslijst bij VAN SPAEN voorkomt, zal hierdoor veroorzaakt zijn, dat aldaar waarschijnlijk het geslacht STEENHUYZEN behandeld wordt, dat, even als WILICH, den *Chevron* met den *ring van keel op zilver* voerde, — terwijl hier de familie STEENHUYSEN zal bedoeld zijn, waarvan ik in een geteekend wapenboek vond, dat het gevoerd heeft, *drie leeuwen boven elkander van sabel op goud, gaande naar de linkerzijde van het schild*, en tot

stad (*Alkmaar*) heeft behoord en wiens erven (dochters of nichten) waren *MARIA*, overleden 1716, en *CATHARINA*, gestorven in 1730; en dat deze allen, (bij de algemeenschap van den naam *HOUTMANS*) tot zijn geslacht kunnen gerekend worden, is kennelijk, doordien *MARIA* mede onder de beschrevene zerk is begraven en *CATHARINA* daar naast. C. W. BRUINVIS.

Grotius Roomschegezind? (*Nav. II.*; bl. 217; *Bijbl.* bl. xliii). Hoe heeft *GROTIUS* in 1606 kunnen weigeren zijn huis bij het voorbijgaan der processie te versieren? Werden er in 1606 nog openbare omgangen der R. C. gehouden? Het schijnt zonder zekeren geschiedkundigen bron ongelooflijk.

[In 1636 bevond zich *HUGO DE GROOT* als afgezant van de Koningin van Zweden te *Parijs*. Het jaarmark 1606 is eene laakbare drukfout.]

Grotius Roomschegezind? Zie hieromtrent de belangrijke stukken in: *de Katholiek* voor October en November 1852, en Februarij 1853, alwaar *de Gezindheid* van *HUGO DE GROOT* voor *de Katholieke Kerk*, *de hulde door den grooten Delvenaar aan haar toegebragt en de poging, door hem tot aan zijnen dood toe voortgezet, om allen met haar te hereenigen en den godsdienstigen vrede te herstellen*, uitmuntend geschetst worden. V. D. LAAR.

[De proselietenmakerij onder afgestorvenen is tegenwoordig een gewoon verschijnsel in de reconstructie der geschiedenis. Gisteren was het *BILDERDIJK*, heden is het *GROTIUS*, morgen zal het *LUTHER* zijn!]

Beunhaas (*Nav. II.*; bl. 119; *III.*; bl. 108—110). Dit woord, dat de minachting kenschetst, waarmede vroeger het bedrijf dier tusschenhandelaars beschouwd werd, is ontleend aan het gilde der snijders. De gezellen, welke niet tot het gilde behoorden en welke niet te min bij de burgers naaiwerk verrigten werden gestraft met het *breken van den vinger*. Overal als het wild door de gildemeesters verjaagd, trokken zij zich terug op den zolder, *de bünne* van de huizen om daar in stilte hun bedrijf uit te oefenen — een *beunhaas* beteekent alzoo hetzelfde als een *zolderhaas*. In oude keuren worden zij *byloopers* genoemd. Zie hierover *Tijdschr. v. Staatshuishoudk. en Statist.* van Mr. B. W. A. E. SLOET TOT OLDHUIS, *DI. VII*, *St. I*, bl. 13.

φ²—φ.

Beunhaas. J. L. TERWEN zegt in zijn *Etymologisch Handwoordenboek*, bl. 64: „*Beun*, znw., M.; zolder, bovenvertrek; Hoogduitsch: *Bühne*; Nedersaks.: *Böhn*, *Büne*; denkelijk van *binden*, en eigenlijk de balken of binten beteekenende, die de muren met elkander verbinden. Van hier *beunhaas*, iemand, die als een haas naar den zolder vlucht, om daar als haas te werken, ofschoon hij geen meesterregt verkregen hebbe, en in het gilde niet opgenomen is. Hoogd.: *Böhnhase*; Zuidd.: *Bühnhase*;

IJsl.: *Baunhoser*; *Zw.*: *Bönhäs*; Deensch: *Bönhase*. In het Salzburgsche heet hij *Dach-* of *Zaunhase*. Vervolgens is het ook op anderen, niet geregtigde makelaars, overgegaan”. *Alhier* (*Sluis*) heeft men nog het woord *beunnaaister*, in de uitspraak *beunnaaister*, ter aanduiding van zulke naaisters, die onder het loon naaijen, het loon bedervten. Ook laat de bekwaamheid van dezulken wel eens wat te wenschen over. J. H. VAN DALE.

Beunhaas. In Twenthe zegt men *Balkenhaze* van eene *kat* die de eigenschap bezit om overal te zoeken, of er ook iets van hare gading is.

HET NAVORSCHERS GEZELSCHAP te O.

[In *Drentsche Woorden en Spreekwijzen, verzameld en toegeelicht door Mr. J. FAN* (overgedrukt uit het *Archief voor Nederlandsche Taalkunde* van A. DE JAGER, *DI. I*), lezen wij:

„Biezenjager. Policiebediende tot wering van bedelaars, eig. *boevenjager*, *WASSENBERGH v. bies*. *EPKEMA v. bijze*. *Gr. z. T. Mag. II. 332*. Voorheen landschaps of kerspelsoord, roode rode, *z. T. S. 80, 84*. *Jagen* is hier *opsporen*. Zoo worden te *Hamburg* de gilde-overlieden, die de *beunhazen* en ongeoorloofde werkplaatsen opsporen, gezegd te *jagen*; *z. Idioticon Hamburgense* van M. RICHTEY. *Hamb. 1755* en *Holsteinisches Idioticon* van J. F. SCHÜTZE. *Hamb. u. Altona. 1800—1806, 4 deelen; i. v.*; dat voorheen ook hier te lande gebeurde, volg. *TUINMAN, Fakkel, II. 21*”.

Bij de Fransen wordt een *beunhaas*, d. i. een makelaar, die niet gepatenteerd is, *courtier marron* geheeten.]

Kloosters en Abdijen van Holland en Zeeland (*Nav. II.*; bl. 253). Ik zou mij zelve te beschuldigen hebben, indien ik de gelegenheid niet waarnam, welke het *Navorscher's Bijblad* mij geeft, om aan den Heer VAN DALE mijnen dank te betuigen voor zijne welwillenheid betoond door zijn aanbod in *DE NAVORSCHER III.*; bl. 67 gedaan. Ofschoon mijne *Verhandeling over de Kloosters* zich niet uitstrekt tot die van het 4de en 5de District, stel ik toch te veel belang in al wat tot dit onderwerp behoort, dan dat ik niet gaarne met het bedoelde stuk zou kennis maken. Een ander bewijs van welwillenheid, na mijn verzoek om inlichtingen in *DE NAVORSCHER II.*; bl. 253, mij gegeven door den Heer A. D. SCHINKEL, te *s Hage*, wil ik bij deze gelegenheid tevens dankbaar vermelden. De lijst, die *ZEd.* mij zond, bezat ik in H. S. Zij is afgedrukt bij VAN HEUSSEN, *Hist. Episcopat. Davenr.*, p. 100 sqq. Dit beneemt evenwel niets van de waarde der toezending, noch doet mij haar minder op prijs stellen. Het ware te wenschen, dat allen, die oudheidkundigen zijn, even bereidvaardig waren. Inzonderheid zou het mij aangenaam geweest zijn, indien de oudheidonderzoekers van *Noord-Holland* mij ten aanzien der kloosters van dat gewest mededeeling gedaan hadden van hetgeen hun dienaangaande onder het oog kwam. Onder

de duizenden van HSS., die ik raadpleegde, bevonden zich slechts weinigen betrekkelijk die oorden, terwijl het bij mij geen twijfel lijdt, of er zijn in de stedelijke en andere archieven aldaar vele belangrijke bescheiden van dien aard voorhanden. Dr. RÖMER.

Opschriften van kerkklokken (Nav. II.; bl. 281; Bijbl. bl. xxv, xlv, lxii). Om van eene overoude klok te gewagen, herhalen wij het medegedeelde over de groote kerkklok in het thans afgebroken klokhuis te *Haarlem*, voorkomende in de *Beschrijving der Groote of St. Bavo-Kerk te Haarlem*, door J. WOLFF, bl. 181.

„Deze klok woog 1720 Ned. ponden, had eene dikte van 4 duim; onder-diameter 4 voet $5\frac{3}{4}$ duim. Op deze klok vond men de volgende regels:

MARIE ES MINEN NAME

MIN LUUT MOET GODE SINE BEQUAME

VAN TEMPEESTE BEHOET GOD AL

ALSOO VARRE ALS ME MIN LUUT HOOREN SAL.

ANNO DOM: MCCCLXXV. enz.”

In de *Chronyk van Medenblik* door D. BURGER VAN SCHOOREL, bl. 80, wordt melding gemaakt van een koper klokje, hetwelk gehangen heeft in den toren van de kerk te *Valk-oog*, waarop men vond, dat het, ten jare 1280, te *Vroonen* gegoten was, en waarop geschreven stond: A. VRO. DOMINE, 1280, TEMPORE ALLERDI PRESBITERI AC MENSIS SEPTEMBRIS. ECCE CADIT MATER FRISIAE.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Sympathetische geneesmiddelen; de Bierpint van St. Oedenrode (Bijbl. bl. xlv). Na het schrijven der bereids geplaatste opheldering vond ik gelegenheid iets naders betrekkelijk het volksgeloof aan deze bierpint verbonden te vernemen, en kan dus mijn bericht verbeteren en aanvullen.

De wonderdadige kracht is niet onafscheidelijk van het huis, of de pint. Er zijn, zoo verhaalt men, familieën, die het geheim bezitten der bereiding van eenige kruiden of andere zelfstandigheden. Doorgaans wordt dit herstellingsmiddel in eene pint gedaan en vocht er op gegoten. Indien nu iemand gewond is of ergens hevige pijn heeft, moet men een doekje nemen met het bloed van den patiënt (heeft de wonde of de pijn geen bloedstorting veroorzaakt, dan is eene kleine insnijding ook goed); dat doekje wordt in de pint gestoken, en op hetzelfde oogenblik houdt de pijn op, doch van tijd tot tijd, naar opgave van den houder der pint, moet de kuur worden vernieuwd; de gewone prijs voor iedere pintkuur is drie stuivers. Te *Woensel* bevindt zich eene van de beroemdste. De pintkuur heeft voorts dit eigenaardige, dat zij niet onmiddellijk geneest, maar de pijn doet bedaren.

Mijn zegsman, een geloofwaardig, schoon eenvoudig man, verhaalde mij, dat hij zelf, zich voor vele jaren eens hevig geklemd hebbende, zich aan de pintproef had onderworpen en inderdaad bevonden, dat de pijn geheel en al geweken was van het oogenblik af, dat, naar zijne rekening, het bebloede doekje ter plaatse der pint kon zijn aangekomen. Omgekeerd hield hij, op grond van geloofwaardige (?) getuigenissen, het daarvoor, dat eigenaars van het pintgeheim in staat waren om naar willekeur iemand, op welken afstand dan ook, de felste pijnen te doen lijden, mits zij dan ook iets hadden, van het ligchaam van zoodanig eenen afkomstig, b. v. bloed, urine, nagels, hair, zelfs uitwerpselen. De pinthouder kan die pijn ook weder naar willekeur doen ophouden. Ook elders heerscht een dergelijk bijgeloof; in Zeeland, anders veel minder het land van volkslegenden, dan andere provinciën, is tevens hier en daar het „poeder van sympathie” bekend, waarmede men insgelijks pijn, vlekken enz, kan doen ontstaan.

Weet iemand den oorsprong van dit volksbijgeloof op te helderen?

H. M. C. v. O.

Pint te St. Oedenrode. Zonder mij te willen vleien dat het volgende strekken kan om een in al zijne deelen bevredigend antwoord op de vraag van LUDOLPH te *Vlissingen* te geven (zie *Nav. II.*; bl. 357), mag het misschien toch een plaatsje in uw *Bijblad* vinden als bijdrage, hoezeer in sommige streken van ons vaderland nog in onze tegenwoordige, zoo hoog geroemde verlichte 19de eeuw, het bijgeloof heerschende is.

De pinthouder te *St. Oedenrode* leeft nog en heet BERKVEN; doch hij heeft weinig of niets te doen: zijne pint, zegt men, is zoo „sekuur” niet als die te *Woensel* bij *Eindhoven*. Daar is het puikje aller pinten! — Omtrent de betekenis van *pint* laat zich, uit het spraakgebruik althands, niets met zekerheid of juistheid afleiden. Steller dezes heeft, zoo hier (*St. Oedenrode*) als elders, nooit anders hooren zeggen dan *naar de pint gaan*, enz., zoodat dit woord en persoon en zaak tegelijk moet voorstellen. Het warm houden van het windsel, lapje of doekje met het bloed of vocht uit de (liefst versche) wonde is eene *conditio sine qua non*: zonder dat verliest de pint hare kracht als pijnstillend middel. Die warmte wordt door den pinthouder of -houdster aan het lapje gegeven, of door het in een potje of pannetje in de heete asch te zetten, of wel door het eenvoudig in den boezem te steken. In elk geval moet de pinthouder zorg dragen, dat het lapje onophoudelijk warm blijve, of de pijn keert, zoo lang de wonde niet genezen is, met verdubbelde woede terug. Waarin het heilzame vermogen van de pint bestaat, kon men mij niet zeggen. Dit alleen kon ik te we-

ten komen, dat »de pint» tusschen »Hoog Lieve Vrouw» (15 Aug.) en »Leeg Lieve Vrouw» (8 Sept.) zekere kruiden moest plukken en bijeen zamelen. Doch weshalve zou men zich hierom ook bekommeren? Is 't niet genoeg de zekerheid te hebben, dat men voor 8 à 4 stuivers van alle pijn af kan zijn! Onnoembaar zijn dan ook de gevallen waarin de pint haar wonderdadig pijnstillend vermogen zou hebben bewezen! De dokters gelooven er niet aan, maar hebben natuurlijk hunne redenen daarvoor! En hoe gemakkelijk geneest de wonde niet! Men houdt het verband door versch water goed nat, en klaar is KEES! — En hoe groot is niet het alvermogen van de pint! Wee den ongelukkige, b. v. die 't zou willen wagen met zijne exoneratie aan de woning des pinthouders euvelmoed te bedrijven! Deze zou hem, door zekere stof op de *alvus* te strooien, al ware hij ook duizenden uren ver, van pijn doen vergaan, en hem nopen vergiffenis te komen vragen!! — Naar ik meen, woont er ook »een pint» in een der dorpen van de zoogenaamde *Langstraat* in deze Provincie (Noord-Brabant).

CHALOEDA.

Sympathetische geneesmiddelen. De kennis der werking en krachten van het grootste deel der geneesmiddelen hebben wij aan empirisme te danken. In een tijd, dat niemand zich uitsluitend aan genees- of heelkunst wijdde, en geene boekdrukkunst bestond; dat enkele standen die wetenschappen als bijzaak behandellden, en aanwendden wat hun bij overlevering medegedeeld of door ervaring geleerd was, kan het wel geene verwondering baren dat veel gewijzigd en onkenbaar geworden zijn. Zoolang de wetenschap in handen was van onvoorbereide priesters, onkundige kluizenaars en vroeude vrouwen (der Franschen *sages femmes*) had het bijgeloof ruim baan om of voorschriften op ervaring gegrond te wijzigen of nieuwe hulpmiddelen in te voeren. Hoe vreemd en zonderling, zijn daarom die volksgeneesmiddelen van belang, hetzij als bijdragen tot volkszedes, hetzij omdat er vele zijn die rusten op jaren lange ervaring. Het ware derhalve in het belang der wetenschap wenschelijk, dat de Navorschers niet slechts opgaven de vreemde geneesmiddelen, maar al de zoodanigen, welke onder den naam van huismiddelen onder het volk leven. De wetenschap zal de kern wel van de schil weten te ontdoen. Als bewijs voor het nut van zoodanige middelen in sommige omstandigheden, deel ik een geval mede mij verhaald door een uitstekend geneeskundige: Een zijner patiënten met *hernia incarcerata* zoude geopereerd worden. Toen hij op het bepaalde uur kwam vernam hij tot zijne blijdschap dat de lijderes zich wel bevond, en was zeer verwonderd te vernemen, dat dit het geval was van den

raad eener buurvrouw, die uit ervaring had opgegeven een heeten spekkepannekoek op het lijdende deel te leggen.

Dat ook voorname heel- en geneeskundigen die volksmiddelen niet hebben verworpen, kan blijken uit de omstandigheid dat het Geneesk. Genootschap *Servandis Civibus* in 1787 eeneprijsvraag heeft uitgeschreven over de *Geneesmiddelen uit keuken en kelder*, waarop vier antwoorden, waarvan twee met goud en twee met zilver bekroond, opgenomen zijn in het XIIIde deel der *Werken* van het Genootschap (Amst. 1788). Als bijdrage tot de vreemde geneesmiddelen vermeld ik het geloof bij velen uit het volk geworteld, dat indien men zich wondt door het treden op eene naald of een spijker, geen beter heelmiddel bestaat dan dien spijker of die naald in zoete olie te dompelen en daarin te laten liggen, tot de wond genezen zij, hetgeen dan zeer spoedig het geval zou zijn. A—E.

Gillis Cromwell (Nav. II.; bl. 323). Te *Utrecht* is door dien CROMWELL de volgende procuratie verleden:

»Op huyden den 23 dach Septembris ouden styl des jaers 1627 compareerde voor my WILLEM VAN GALEN openbaer Notaris by den E. Hove provinciael te *Utrecht* geadmitteert, int bywesen der naebenoemde getuigen, Sr. GILLIS CROMWELL een mede erigenaem van wylen jouffrou MARGARETHA VAN NISPEN, zyne grootmoeder, die een mede erigenaem was van wylen BALTHASAR VAN NISPEN haren broeder, en dier qualité voor hem selven, vervangende hem sterckmakende ende derato caverende voor zyne andere gebroeders ende gesusteren uytlandich zynde erigenaemen ende legatarissen van den voorn^e. BALTHASAR VAN NISPEN, ende verclaerden alsoo hem comparant dato deses alhier binnen *Utrecht* ter handen gestelt was seeckere *daechcedulle* off insinuatie omme op den vyffden Octobris naest comende te compareren ofte gemachticht te senden voor de E. Heeren Wethouderen der Stadt *Antwerpen* ende aldaer te sien ende hooren die reeckeninge by Sr. PEDRO PAULO RUBENS ende ARNOULT LANDEN, als Executeurs van des voorn. BALTHASAR VAN NISPEN testamente te doen, breder vermogens de voors. brieven van *daechcedulle* gegeven te *Brussel* op den 5 July lestleden, ende dat hem comparant vermits de distantie van de plaetse ende cortheyt des tyts ongelegen was tot *Antwerpen* jegens bestemden dage te verschynen, willende daeromme zyn recht totte voors. erfenissee ende legaet vervolgens (!) was't daeromme dat hy comparant by desen onwederroepelyck constitueerde ende machtich maeckte den E. Gestreng. CORNELIS HOOFDTMAN, Ridder wonende tot *Sevenbergen*, zijnen oom van smooeders zyde, enz. .. ELSEVIER.

Bijgeloof. — Rakker. — Van allen wanck. — Verknochten. — Begrafenis. — Rail. — Lanterfantien.

Bijgeloof omtrent eieren van Witten Donderdag (Nav. II.; bl. 326). »In Noord-Brabant golden de eijeren van witte Donderdag » » teghen Donderen Blixem''' en worden daar nog in allerlei kleuren voorgezet (Dr. HERMANS, *Mengelw.* bl. 88 enz. en *Aardb.* 1840, 389).» D. BUDDINGH, *Verh. over het Westland*, bl. 347.

Rakker (Nav. II.; bl. 345; *Bijbl.* bl. xvi). Welligt kan tot opheldering van het woord *rakker* ook nog bijdragen, dat in het Hoogd. het woord *Reck*, thans verouderd, maar vroeger sterk in gebruik, gelijk het nog in sommige streken voorkomt, beteekende een reus, of althans een man van buitengewone lengte, en overdragtelijk een vorst, held, sterke of magtige ridder enz. Verwant met *rekken* en *reiken*, mag het misschien eenigermate *magt* aanduiden. Ik meen ook gehoord of gelezen te hebben, dat door sommige landbewoners een soldaat vroeger, bij wijze van minachting, *ein Reck* werd genoemd. A.—E.

Rack, pijnbank, van *rekken*, uittrekken. *Rak* in *Gouderak* is van denzelfden oorsprong als *Rak* in *Damrak* en dergelijke. W.

Spreuk van Frank van Borselen (*Bijbl.* xlv, xlv). Zoo lang het niet stellig zeker is, welke zinspreuk FRANK VAN BORSELEN gevoerd heeft, en het twijfelachtig blijft, of men *Wanck*, dan *Vranck* moet lezen, geef ik in overweging, of het laatste niet de voorkeur verdient? Want *Wanck*, wankel, onzeker, onbestendig, onstandvastig beteekenende, schijnt geene eigenschap, welke iemand zich als kenmerk toeëigenen zal. Wie toch wil betuigen, dat men op hem niet kan rekenen of staat maken? Daarentegen heeft *Vranck*, behalve de woordspeling, ook den zin voor zich.

Wist men dat de spreuk uit het Fransch genomen en eene vertaling van *à tout hasard* is, dan blijft *van allen wanck* toch eene gebrekkige vertolking. A. & A.

Verknochten (Nav. III.; bl. 77). NAPOLEON wist de Franschen » aan de belangen zijner legers te *verknochten*», zegt G. K. HZ. [te B. ? aan de M. A. ?] Zou ook een der Heeren Navorschers mij kunnen zeggen, sedert wanneer het verleden deelwoord *verknocht* een nieuw werkwoord in de Onbepaalde Wijs heeft opgeleverd? En of men nu, in het vervolg, ook zal mogen zeggen: wij zullen dat *vrochten*, en zij zullen dat *voltoegen*?

EEN SIEGENBEKIAAN.

Begrafenis in het open veld (Nav. III.; bl. 26, 27; *Bijbl.* bl. xlv). Reeds veel vroeger dan de VAN DER CAPELEN's en den Predikant M. SCHAGEN, vond men voorstanders van het begraven buiten de kerken. Allen die begeerig mogten zijn zich hiervan te overtuigen,

lezen de inderdaad merkwaardige woorden van Dr. J. VAN BEVERWIJCK, bl. 11 en 12 van zijn *Kort Bericht om de Pest voor te komen, ten dienste van de Gemeente der Stad Dordrecht*, aldaar ten jare 1636 in 4°. uitgekomen. W.

Rail, rigchel, rel. Op bl. v van 's Navorschers *Bijblad* leidt Fr. het Engelsche woord *Rails* van ons *rigchel* af. Zou men het met niet meer grond kunnen afleiden van ons *Rel*, een voetstuk, waarop de kinderwieg geplaatst wordt, om te voorkomen dat, onder het schommelen, de wieg niet uitglijde of van plaats verandere? Even als de spoorstaven in de wederzijdsche wielen der stoomrijtuigen vatten, even zoo vatten de beide voeten van de wieg in de *rel*. En zoo is dan dit woord in de Engelsche taal opgenomen en, voor eenige jaren, in de onze met andere letters terug gekeerd!! W. VAN DEN HULL.

Lanterfantien (*Bijbl.* bl. xlviii) komt van *lantrefant*, *lantrouvant*, volgens KILIAAN en TEN KATE zaamgesteld uit *land* en *trouwant*, *trauwant*, *trawant*, van *drephan*, oudd. draven, bewegen, drijven, gaan. In 't Fransch is *truand*, Eng. *truant*, een schooijer, een luiaard. De eerste lettergreep behoort waarschijnlijker, zegt TERWEN, tot *lenderen*, *slenderen*, *slenteren*. Dus een lediglooper, een straatslijper. Van daar het werkw. *lanterfantien*, gelijkstaande met *rinkelrooijen*, *luieren*, *drentelen*, *kuijeren*. In 't Latijn *cessare*, *otiose vagari*, *tempus inutiliter consumere*. *Lanterfant*, *cessator*, *otiosus*, *vagator*. *Lanterfanterij*, *cessatio*.

P. E. VAN DER ZEE.

Nederlandsche Nieuwsbladen (Nav. I.; bl. 14, 34, 195, 291, 355; II.; 29, 61, 94, 126, 156, 284). Het eerste Engelsche nieuwspapier begint met 1619: het was getiteld *News*, en was vertaald uit het Hollandsch. Den 23sten Mei 1622 verscheen te Londen voor 't eerst en vervolgens geregeld, *The Weekly News*. Van 30 Mei tot 18 September vindt men er in vermeld: »vertaald uit het oorspronkelijk Hollandsch», hetwelk met 25 September 1622 ophoudt, toen dit blad in handen kwam van NATHANIEL BUTTER [BUTLER?].

Revue des deux Mondes, 1852, bl. 1089.

J. M.

Het Schaakspel (Nav. I.; bl. 56, 86, 143, 166) is in Perzië uitgevonden in het midden der VIde eeuw, ten tijde van Koning cosroës I. Het heet daarom *schaak*, dat is, *Schach*, de titel der Vorsten aldaar, of *Koningsspel*. Van daar *Schaak-mat*, of *Schach mat*, de Koning is dood. *Mat* beteekent dood. In mijne aantekeningen zie ik mij verwezen

naar eene *Verhandeling over den oorsprong, het aangename en nuttige van dit spel* in de *Boekzaal* voor Jan. 1813, bl. 66—73, die ik niet bezit. G. KUIPER geeft in eene aantekening op D'ARVIEUX, *Reize naar de grooten Emir*, bl. 353 op, waar men over het schaakspel der Oosterlingen meer kan vinden.

E. A. P.

Het Schaakspel. De meeste schrijvers kennen de eer der uitvinding van het schaakspel toe aan de Hindoes, van wie de Perziërs, en later andere volken het overgenomen hebben. Als aanleiding tot de uitvinding van dit spel vindt men het volgende aangeteekend:

Een jonge *Schah* (Vorst) in Hindostan bekreunde zich hoegenamd niet om de liefde zijner onderdanen te behouden, en verwijderde aller gemoederen door zijn hoogmoedig gedrag; zijne vrienden deden vergeefsche pogingen om deze handelwijze te veranderen, waarop een Bramien, datgene willende bewijzen wat anderen slechts betoogd hadden, het schaakspel uitdacht, waarin de koning, hoezeer van groot belang zijnde, zich zonder de hulp der overige stukken niet verdedigen, noch aanvallenderwijs kan te werk gaan.

De goede uitwerking, welke dit op het gedrag van den tot nadenken gekomen Vorst te weeg bracht, had ten gevolge dat dit spel algemeen in gebruik kwam, daar een ieder het spel van den *Schah* wilde spelen, van welk woord ons *schaak*, en het daarvan afgeleide werkwoord *schaken* afkomstig is. MARTIN.

Schaakspel. In antwoord op de vraag, welke de naamsoorsprong van het schaakspel zij, ontleen ik de volgende woorden aan den *Glossaire* van DUCANGE: »Ce jeu a été ainsi appelé soit du mot arabe ou persan *Schah*, qui signifie roi., qui est la principale pièce de ce jeu; soit de l'Allemand *Schach*, c'est-à-dire voleur ou filou, d'où ce jeu a été dit *latruncolorum ludus*." Volgens anderen zou de Bramien SISLA of SISLA het schaakspel in het begin van de Vde eeuw hebben uitgevonden, opdat hij daardoor SIRHAM, Koning der Indianen, die altijd dronken was, onder het oog zou brengen, aan hoeveel gevaren zijn koningschap onderhevig was.

E. L.

Het Chinesche Schaakspel. Het Chinesche Schaakspel heet *Chong-ké* of Koningsspel. Daar de achterhoede van dit spel niet uit acht, maar uit negen figuren bestaat, worden deze niet op de ruiten, maar op de lijnen, die de ruiten scheiden, gezet; op deze lijnen wordt dus gespeeld. De Koning (*Chong*) staat op de middelste lijn van de achterste rij; hij gaat als de Koning van ons spel, maar hij kan den omtrek der vesting niet verlaten, waarin hij besloten is. De beide *Prinsen* (*Su*) zijn aan zijne zijde, bewegen zich als hij en nemen dezelfde lijn in acht.

De *Mandarijnen* (*Tchong*) gelijken onze pi-

ons en hebben denzelfden gang; maar zij kunnen niet over het water gaan, dat in het midden des schaakbords door eene ledige ruimte aangewezen is; zij dienen dus niet om den vijand aan te vallen, maar enkel tot verdediging. De *Ruiters* (*Chao*) onderscheiden zich in niets van onze *Paarden*. De *Krijgsvogels* (*Tché*) zijn figuren, wier gang en sterkte ons tot hiertoe onbekend waren; zij bewegen zich als werktuigen die van een' afstand geslingerd worden, en kunnen den vijand slechts dan eene figuur ontnemen, wanneer zich tusschen hem en dezen eene andere figuur of pion bevindt. Om zich tegen hen te verdedigen, moet men zijn spel openen en de tusschenfiguren verwijderen, wanneer het er op aan komt om een schaak te ontwijken of eene figuur te redden, waarop de vuurwerker doelt. Zij gaan overigens als de Kasteelen en hunne plaats is tusschen de figuren en de pions.

De vijf pions (*Ping*) en de elf figuren maken te zamen zestien uit. De *Chinesche* pions nemen niet zijwaarts, maar zoo als zij gaan, dat is, terwijl zij eene ruit voortrukken; terugwijken kunnen zij niet. Een ander gewigtig punt, waarin zij zich van onze pions onderscheiden, is, dat zij, wanneer zij eens tot in het centrum van den vijand doorgedrongen zijn, altijd daarin blijven staan. Daar de figuren van het *Chinesche* schaakspel talrijker en sterker zijn, dan die van het onze, geschiedt de strijd eigenlijk tusschen dezen. Deze bijzonderheid beneemt het spel een groot gedeelte van zijne schoonheid, want zij laat de pions niet toe den strijd te ondersteunen, door alle rangen te gaan en plotseling, gelijk in het *Europeesche* schaakspel, het geluk van den dag te laten afwisselen.

Men zegt dat het Schaakspel 200 jaren voor JEZUS CHRISTUS in *China* werd uitgevonden en wel door een krijgsman. II.

[Naar luid van P. C. F. S. wordt, in Afslevering III van de *Tijd* voor 1851, de vraag over den oorsprong van het Schaakspel opgelost.]

Chronogrammen (Nav. I.; bl. 13; II.; bl. 183, 217, 342; *Bijbl.* bl. xxviii).

SISTE GRADVS VIATOR	512.
FLAGELLI IOVIS	158.
CINERES	101.
COEPTA VIX CASTIGATIONE	218.
HOC SVB LAPIDE	656.
RELECTAE.	101.
28 APL.	
SIS ABI.	2.
	1748.

Waarop is dit Chronogram van toepassing?

Het volgende werd door Dr. JOH. BRUCHAUSEN voor de vuist gemaakt, toen hij de zegepraal vernomen had van DAUN over FREDERIK den Grooten:

Wisbui, Wisby, ook Wisbuy. — Tautogrammatische verzen. — Anagrammen. — Een wiltje knappen.

Da Vn hat Den grossen FrIDerIch gesChLagen

D... 500
V... 5
D... 500
I... 1
D... 500
I... 1
C... 100
C... 100
L... 50.

1757.

Mr. L. G. VERNÉE.

Wisbui, Wisby, ook Wisbuy (Nav. I.; bl. 67, 113, 150, 202). Ik kan niet nalaten de Navorschers opmerkzaam te maken op eene Verhandeling Over Wisby en het Wisbysche Zeeregt, gelezen in de vergadering van de derde Klasse van het Kon. Nederl. Instituut, den 12den Januarij 1846, door Mr. A. C. HOLTIUS, en gedrukt in 's mans *Geschied- en Regtskundige Verhandelingen* (Utrecht 1851) bl. 216—70. Die schrijver heeft Wisby persoonlijk bezocht, en levert omtrent hare geschiedenis, oudheden, regtswezen, enz. een even keurig als omstandig overzicht, met verwijzing naar de bronnen.

In 1505 drukte GODFRID AF GHEMEN te *Kopenhagen*, vroeger GOVERT VAN GHEMEN te *Gouda* (tot 1492), onder meer Nederd. boeken ook: *Dat Waterrecht to Wisby* (*Horae Belg.* V.; bl. 34). J. M.

Tautogrammatische verzen of Litteralia aequidica (vgl. *Bijbl.* bl. i, xvii, xxxiii). Geen der Navorschers heeft nog gewag gemaakt van Tautogrammatische gedichten, in welke nu eens alle verzen, maar meestal ook alle woorden met een en dezelfde letter beginnen. Dergelijke speelschheden van 't vernuft, meer aardig dan nuttig, noemt men ook *Litteralia aequidica*. Om nu niet te spreken van de *Pugna Porcorum* van PUBLIUS PORCIUS (LEO PLACENTIUS) en 't *Encomium Calvorum* van HUCBALDUS, beiden genoeg bekend, behoort tot deze dichtsoort het *Canum cum Cattis Certamen* van CATULLUS CANISIUS, te vinden in de *Nugae venales* (1720).

Cattorum caninus certamina clara canumque,
CALLIOPE concede chelyn caet.

Benevens een *Certamen catholicum cum Calvinistis* (Lovan. 1612, 4°) van HAMCONIUS FRISIUS, en een *Carmen cothurniatum* van CHRISTIANUS PIERIUS, *crudeles Christi cruciatus caedemque cruentam continens* (Francf. 1576). Nog verdient melding, een gedicht met M. van een ongenoemde (Tübing. 1570) op Keizer MAXIMILIAAN.

Men heeft deze vreemde manier zelfs in het proza overgebracht. Zoo schreef b. v. GUILL. HERIS, een Carmeliet, onder den naam van HERMANUS A SANCTA BARBA, lofredenen op de *BIJBL.* 1853.

Heiligen zijner orde, cum *extraordinario methodo*, als hij zich uitdrukt. In die lofredenen begint ieder woord met de aanvangsletter van den geprezen Heilige. B. v. op St. LUDOVICUS: *Lacrymalem luctus lugite, ligatur LUDOVICUS* etc. (*Carmelus triumphans*, Lov. 1688).

Ongaarne op dit onderwerp willende terugkomen, zij hier nog vermeld: *Psalmen Davids sammt den Kirchengesängen und Christlichen Liedern* (Amst. bij WETSTEIN, 1701), die hier en daar naar 't macaronische zwemen. B. v.:

In dulci júbilo, nun singet und seyd fro;
Unsers Herzen Wonne liegt in presepio,
Und leuchtet als die Sonne matris in gremio.
Alpha es et O, Alpha es et O.

O Jesu parvule, nach Dir ist mir so weh!
Tröst mir mein Gemüthe, o Puer optime,
Durch alle deine Güte, o Princeps Glorïae,
Trahe me post te, trahe me post te.

Patris caritas! o nati lenitas!
Wir wären all' verdorben per nostra crimina,
So hat er uns erworben coelorum gaudia,
Eya, wären wir da, eya, wären wir da!

Ubi sunt gaudia, nirgend mehr denn da,
Da die Engel singen nova cantica
Und die Schellen klingen in regis curia
Eya, wären wir da!

In een ander lied, op de geboorte des Heeren, volgt ook op elk Latijnsch couplet de Duitsche vertaling.

Doch basta; misschien reeds te veel. Voor den maker dezer stichtelijkheden houdt men zekeren PETER FAULFISCH, geb. te *Dresden*? en † 1440, als Rector te *Zwickau*.

Ik besluit met een verwijzing naar *Amusemens philologiques*, par G. P. PHILOMNESTE (Dijon 1824), en F. W. GENTHE, *Geschichte der Macaron. Poesie* (Leipz. 1836). J. M.

Anagrammen (Nav. I.; bl. 175; II.; bl. 336; *Bijbl.* bl. xxviii). Bij dat op MARIA STUART voegt er een op Koningin ELISABETH:

ELISABETHA REGINA.

Angliae hera beasti.

O! Englands Heerin, gij hebt ons gelukkig gemaakt.

En onder de velen, die er nog zijn, teeken ik den letterkeer aan, op PTOLEMAEUS vervaardigd, zooals door LYCOPHRON, den vader der Anagrammata, berigt wordt:

ΠΤΟΛΑΕΜΑΙΟΣ.

Ἄπο μέλιτος.

Van honig.

L. D. R.

Spreekwijzen. Een wiltje knappen. Knapuilen verkoopen (I.; bl. 188, 247; II.; bl. 38, 101); *Haagsche Hopjes*. De vraag is niet vanwaar die eerstgenoemde spreekwijs afkomstig zij, maar wel hoe zij uitsluitend een *middagslaapje* of *dutje* kwam te beteekenen, en verder wat *knapuilen verkoopen* is?

Voor mij is dit alles zeer eenvoudig, wijl de bekende *ulevelen* nog bij ons in gekleurde papieren worden gewikkeld, waartoe men

voorheen *velletjes uilenpapier* bezigde, welk chits-papier in algemeen gebruik was, even als het zoogenaamde *multjes-papier*, dat nog veel gezien wordt als omslag en ook om de borden van ingebondene werken, doch thans even als het *uilen-papier*, uit den handel is verdwenen.

Dit waren dus de *ulevelen* of *uilevelen*, die, bij het einde van den maaltijd, op het nage-regt, aanwezig, uit haar *vel* werden genomen en in den mond *knaptten*. Dan was het oogenblik daar om, in suikerzoet gepeins, zuigende, knabbelende en knappende, het portaal van MORPHEUS' hof in te treden, aan welke noodiging ook BACCHUS kracht bijzette. — Het verkoopen van *knappuilen* is derhalve blijkbaar aan iemand iets te vertellen in een toestand van opwinding en beneveling, waarin schijn voor waarheid pleegt door te gaan, terwijl een derde, wien het niet schemert, zegt: *hij verkoopt knappuilen*; dat wil zeggen: hij maakt gebruik van uw dodderigen staat, neemt u beet, misleidt u.

De grond dezer uitdrukkingen is dus even klaarblijkelijk als de naamsorsprong der *Haagsche Hopjes*, welke aan den bekenden staatsman HOP moet worden toegekend.

C. KRAMM.

Elsje van Houwelingen (Nav. I.; bl. 220; II.; bl. 102, 163, 164, 258). Het is mij waarschijnlijk voorgekomen dat ELSJE (ELISABETH) de jongste dochter was van ANTHONI ABRAHAMS VAN HOUWELINGEN en van BEATRIX VAN DER SANDE, en alzoo een broërs kind van GERAARD ABRAHAMS, die, den 5den Februarij 1600, op de Vuchtsche heide en onder den naam van LEKKERBEETJE, in het bekende gevecht met DE BRÉAUTÉ, sneuvelde. Zie het *Wetenschappelijk Tijdschrift «Noordbrabant»*, 's Hertogenbosch 1853, 2de aflev. bl. 48, en, voor het geslachtwapen der VAN HOUWELINGEN's, bl. 36.

L. D. R.

Spreekwijzen. Oost-Indisch doof (Nav. I.; bl. 220, 312). Deze uitdrukking komt waarschijnlijk van de gewoonte der inlandsche bedienden om hun werk, zoo veel mogelijk, op hunne kameraden af te schuiven. Dit ondervind ik weder in dit oogenblik: twee bedienden zitten in de gallerij vóór mijn schrijfvertrek naar de sterren te kijken. Ik roep om vuur om eene cigar aan te steken. Beide bedienden hooren mijne vrij harde en duidelijke stem zeer goed, maar A. wil dat B. het vuur zal brengen en B. denkt dat A. dit wel doen zal. Wil ik nu spoedig geholpen worden, dan moet ik een hunner bij zijnen naam roepen. Deze echt Indische gewoonte zal zeker niet nieuw zijn en onze voorvaderen zullen zich, bij het aansteken hunner Goudsche pijpen, daarover ook wel geërgerd hebben.

Het is dus niet onwaarschijnlijk, dat de een of ander deze wijze van zich doof te houden, die men bij alle Indische bedienden aantreft, *Oost-Indische doofheid* zal genoemd hebben.

Batavia.

PHILO-INDICUS.

De Eenhoorn (Bijbl. bl. iii). Bij al 't geen reeds over dit dier is te berde gebracht voegen men nog eene korte verhandeling in J. F. VON MEYER'S *Blätter für höhere Wahrheit* (Leipzig. 1832) Th. XI, S. 288, waar, uit de officiële *Courant van Calcutta*, overgenomen in 't *Journ. de France*. 1830, N°. 89, een berigt voorkomt van den Majoor LATTE, Kommandant van het Bataillon van *Rangpore*, aldus luidende: »In een Thibetaansch handschrift, dat de namen van verschillende dieren bevat, en mij eenige dagen geleden ter hand is gekomen, staat de eenhoorn in de rij der dieren met gespleten hoeven: het is genaamd het eenhoornige *Tsopo*. Op de vraag, welk dier dat was, gaf de man, die het boek gebragt had, eene nauwkeurige beschrijving van den eenhoren der Ouden. Het behoort te huis in 't binnenste van Thibet, is zeer wild en moeilijk te temmen; zelden wordt het levend gevangen, doch menigmaal geveld en 't vleesch gegeten. Hij, die mij dit berigtte, had het dier dikwerf gezien; het wordt bij kudden gevonden aan de grenzen der groote woestijn van Midden-Azië, ongeveer eene maand reizens van *Lhasa*, waar de nomadische Tartaren zich ophouden. Op mijn verlangen teekende de berigtgever mij het beest op een stuk papier; 't geleek volkomen op den eenhoren». Het blad van *Calcutta* voegt er nog bij, »dat de Majoor LATTE een horen van een jongen Eenhoren heeft ontvangen; wij hebben 't nu voor ons, 20 Eng. duimen lang, $4\frac{1}{2}$ duim in omtrek; aan den wortel iets dunner: het loopt spits toe, is zwart, min of meer afgeplat, heeft 15 ringen en is nagenoeg regt».

Ook hier wordt L. (DI) BARTHEMA (Nav. II.; bl. 133) aangehaald; doch de vertaling wijkt eenigzins af van de mededeeling van P. E. VAN DER ZEE, lezende men: »Das andere Einhorn ist ein Jahr alt und dessen Horn erst vier Palmen lang. Diese Thiere haben eine *Isabellfarbe* und einen Kopf wie ein Hirsch» enz.

Daar er eene Nederl. vertaling der reizen van den Bolognees DI BARTHEMA bestaat, (HOOGSTRATEN, in voce) zoo zou iemand die in de gelegenheid is, hetzij het oorspronkelijke, 't zij die vertaling, te vergelijken, den *Navorschers* een dienst bewijzen, door na te zien, of in een van beiden 't woord *Isabellkleur* voorkomt; VAN DER ZEE geeft *donkerbruin*.

J. M.

Meisfluitjes; »*Sip, sap, hiltjen*» (Nav. I.; bl. 254). »Hupholt. *Lijsterbessenboom*, eig. *fluit-hout*. *Huppe, hoppe* is de naam der fluitjes,

Meisfluitjes. — Burgemeester van Zierikzee enz. — De Halve Maan. — Amsterdamsche Muzykkamer.

mit den bast of schil van den lijsterbessen- of wilgenboom vervaardigd. Reeds bij de Ouden werd de vlierboom tot dit einde gebezigd, volgens ISIDORUS bij YPEIJ (*Vervolg op de Taalk. Aanm. over verouderde en min verstaanbare woorden in de Statenoverzetting des Bijbels*, door A. YPEIJ en W. C. ACKERSDIJK, Utrecht, 1811.) 125 aangehaald. Het w. *huppe*, *hoppe* bet. een *fluitje*, in het *Platduitsch huppup* (*Versuch eines Bremisch Niedersächs. Wörterbuchs*, Brem. 1767—71) v. en *huppue* (*Idioticon Osnabrugense von J. C. STRODTMAN*, Leips. 1756), 323. Het w. *hobben*, *hubben* is *springen*. KILIAAN heeft *hobben*, *hubbelen* in deze beteekenis. *Huppelen*, *hippelen* is daarmede verwant. Vgl. HALBERTSMA (in zijn *Woordenboekje van het Overijsselsch*, geplaatst in den *Overijsselschen Almanak voor Oudh. en Lett.*, 1836,) v. *hoppem*. — *Pl. d. huppen* (*Vers. e. Brem. Nieders. Wörterb. en Holsteinisches Idioticon van J. F. SCHÜTZE*, Hamb. und Altona, 1800—1806), z. ook ADELUNG (*Grammatisch-Kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*, Leips. 1793—1801. 2te Ausg.) v. *hüpfen*. Het *springen* ziet op het *losspringen* of *loslaten* van den bast door het slaan met het hecht van een mes op de takken. De kinderen maken deze fluitjes onder het zingen van een liedje, vermeld in den *Drentschen Volksalmanak*, 1844, bl. 136, en meer uitgebreid bij HALBERTSMA, v. *weerd*. Dit kinderspel heerscht bijna door geheel Duitschland, volgens GRIMM, *Deutsche Mythologie*, 1190, 2de uitg., die verscheidene zoodanige kinderliedjes vermeldt, waaronder een, dat veel overeenkomst heeft met dat van HALBERTSMA, wien hij ook aanhaalt. Hetzelfde spel is ook in Gelderland, althans aan de zeekust bij *Doornspijk*, bekend, zie *Geld. Volksalm.* 1845, bl. 32. Het liedje luidt aldaar, behalve de eerste woorden, geheel anders, en moge hier eene plaats vinden:

*Sip, sap höltien,
Ik slao oew met een böltien,
Ik slao oew met een mes of dree,
Dat i vliegen aoever de zee,
Kom i dan weer baoven,
Ik gooi oew in den aoven,
Koom dan weer op ons laend,
Dan gooi i oew met zwart zaend,
D'r of, d'r of, d'r of.*

Drentsche Woorden en Spreekwijzen, verzameld en toegelicht door Mr. J. PAN, bl. 40 i. v., overgedrukt uit het *Archief voor Nederlandsche Taalkunde*, verzameld door Dr. A. DE JAGER, Dl. I.

Burgemeester van Zierikzee enz. in 1555. Koningin MARIA schrijft den 20sten September 1555 aan Prins WILLEM I — "Me souverant de ce que — vous m'avez requis d'avoir quelquesuns pour nyveller l'escluse à l'entour de Maribourg, j'ay icy mandé le bour-

guemaistre de Ziriczee et le recepveur de Zuit-Holland avecq son substitut, que j'entens estre assez experimenté en telle matière," GACHARD, *Correspondance de Guillaume le Taciturne*, Vol. I. p. 139.

Wie waren die Burgemeester van Zierikzee en die Ontvanger van Zuid-Holland, en wat weet men meer van hen, bepaald omtrent hunne bekwaamheden en werkzaamheden in de waterbouwkunde?

(Deze vraag, gedaan in DE NAVORSCHER, I.; bl. 255, wordt herhaald omdat het antwoord van den Heer A. J. VAN DER AA, aldaar I.; bl. 372, mij onvolledig en onvoldoende voorkomt.) J. T. B.

De Halve Maan (*Nav.* I.; bl. 283: II.; bl. 74, 111, 136). Volgens de bewering van FICULNUS, in de NOTES AND QUERIES, Vol. VII, p. 235, en op het gezag der *Encyclopedia Metropolitana* in voce *Crescent*, zou de halve maan door de Ottomannen eerst tot krijgsteeken zijn aangenomen ná de verovering van Constantinopel in 1446. Als dit waar is moet dit zinnebeeld, ten tijde van de kruistogten, aan de Saracenen onbekend zijn geweest.

Dit gevoelen wordt echter bestreden door W. W. T. (NOTES AND QUERIES, Vol. VII, p. 392); "want", zegt hij, "het boek der *Rigteren*, Hoofdst. VIII, vs. 21, meldt reeds hoe GIDEON, na het doden van ZEBAH en TSALMUNA, "de maantjes nam, die aan de halzen hunner kemelen waren". De kantteekening verklaart: "op de maan gelijkende versierselen", en in vs. 24 wordt ons medegedeeld, dat de overwonnenen Ismaëlieten waren. Zoo men dus in gedachte houdt, dat MOHAMMED een Arabier was en de Arabieren Ismaëlieten zijn, is het wellicht veroorloofd te veronderstellen dat de oorsprong des gebruiks van de halve maan als een symbool niet dagteekent van het invoeren der Mohammedaansche Godsdienst, maar dat de wassende maan zijner landgenooten en volgers van hunne voorvaderen afkomstig was, en ten minste tot 1249 vóór CHRISTUS moet worden teruggebracht, toen ZEBAH en TSALMUNA werden verslagen en toen het een gewoon sieraad der Ismaëlieten schijnt geweest te zijn".

SCIOLUS.

[Niet slechts de kameelen der Midianietische Koningen, maar die vorstelijke personen zelve (*Rigteren* IX. vs. 26) hadden zulke halveaanvormige cieraadjeën. Ook Sion's dochteren pronkten er mede (*Jesaja* III vs. 18). Evenzoo de Romeinsche Senatoren op hunne hooge schoenen, *mullei of alutae*.]

Amsterdamsche Muzykkamer "Je blyfd in eele doen" (*Nav.* I.; bl. 288; II.; bl. 116). Het is mij niet mogen gelukken iets naders te vinden van eene Muzykkamer te Amsterdam; maar wel iets betreffende de door haar ge-

voerde zinspreuk. — In TH. ROODENBORGH'S *Melibéa, Eerste deel*, t'Amstelredam, 1618, 4°, wordt eene groote, zeer fraaije afbeelding in houtsnede gevonden van het blazoen der Amsterdamsche Rederijkkamer: *In liefde bloeyende*. Deze houtsnede schijnt reeds in 1528 vervaardigd te zijn, daar zij onder aan dat jaartal voert. De keerzijde van het blad geeft in groote letters te lezen: „*In liefde bloeyende*. Naem-Letters-sin: *Je blyfd in eele doen*”. —

In het daarop volgende *Voorspel* treden twee personaadjes op: EGELENTIER-LIEVERT, een Kamerist en IN LIEFD' BLOEYENDE, eene Maagd, voorstellende de Kamer. De eerste begint met eene aanspraak aan de toeschouwers en rigt daarna het woord tot de laatste: „Het schijnt de Kamer treurt, ick moet heurspreken aen,

IN LIEFDE BLOEYENDE, hoe zijt ghy dus belaeen?
I. L. B. Men mompelt yets, het geen met re'en ick mach beklagenen.

E. L. Wat is 't?

I. L. B. Ey vraeght my niet.

E. L. Me-vrou, zoud' ick 't niet vrAGEN?

Ghy die de lommer zyt waer lievers van de kunst Gheneugh'lyck onder schuylen, smekende om gunst, Ja heng'len wie de naeste aen myn Vrou ken raken, Om 't lieffelycke zogh uws reden-ryck te smaken.

I. L. B. Men zeyt, helaes, dat gantsch myn Eg'len-tier verdort, En datter aen myn pruyck het best cieraetzel schort, G'lyck of ick gantsch verdween, en niet *In Liefde Bloeyden*.

E. L. Me-vrouw uw *Liefde Bloeyd*, ghelyck die immer groeyden.

I. L. B. Nochtans zo zeyd men dat ick ganschlyck gae te niet.

E. L. Recht anders zo Me-vrouw wel op de Reghel ziet:

IE BLYFD IN EELE DOEN.

I. L. B. *Je blyfd in eele doen*, dat ken ick zo niet lezen.

E. L. Nochtans me-Vrou de regel ken niet anders wezen.

I. L. B. *In Liefde Bloeyende* ghy meent.

E. L. Och neen, Hoogh-waerde Vrou.

Want in uw Reghel is yets 't gheen ick heylich hou, Een Hemelycke schick, ick zegh daer staet gheschreven:

Je blyfd in eele doen.

I. L. B. Ach wilt u dat ontgheven.

E. L. Ick bid me-Vrou boeck-staect, en neemt de letter I,

Nu E, nu B, nu L, nu Y, en geeft die my, Ick stelzet 'zaem; nu F, nu D, nu I en Enne, En zeker hou ick dat me-Vrouwe zal bekennen Ick waarheyt spreek. Nu E, E, L, nu E, en dan Een D, een O, een E, een N, en zo ick kan *Je blyfd in eele doen* hier lezen; ziet Goddinne:

IE BLYFD IN EELE DOEN.

I. L. B. 't Is waer, vermits ick hier geen lett'ren meer en vinne.

E. L. Zo dat uw reghel heeft verburghen in heur hert

De stan tast (?), en opdat hier niemant in verwert, Om grondich te verstaen hoe ik u wil vereeren, *Je blyfd in eele doen* zal *In Liefde bloeyend* keeren:

IN LIEFDE BLOEYENDE.

Bezieet me-vrou, daer staet de eerste reghel weer, En zonder dat hier is een letter min of meer.

I. L. B. 'K verheughe mits ick zie wat uyt myn naem is groeyende.

E. L. In spyt van die 't benyt blyfdghy *In Liefde Bloeyende*.

De glory uwes naem nimmer van u scheydt, Ick blyf als Kamerist oock tot uw dienst bereyt.”

Ik veronderstel nu dat deze letterkeer door ROODENBORGH bedacht is, en dat men in 1634 bij het opvoeren van Muzykspelen, op den twee jaren vroeger gestichten *Schouwburg*, dezen alsdan „*Muzyck-Kamer*” noemde, met de zinspreuk: „*Je blyfd in eele doen*”.

J. J. NIEUWENHUIZEN.

Spreekwijzen. Den gek scheren (Nav. I.; bl. 315; II.; bl. 148). Na al het aangevoerde blykt het — en niet ten onrechte — volgens de meening van V. D. N. „dat de eigenlijke oorsprong van deze spreekwijze nog tot de onbesliste zaken te rekenen is”.

Taal- of geschiedkundige opvattingen des-aangaande zijn zeer onderscheiden. De laatste zijn evenwel geschikt tot verklaring der eerste, en daarom volge hier de bijna gelijk-luidende uitdrukking, zoo als die reeds voor drie eeuwen door onze ERASMUS wordt ge-bezigd. In zijn werk toch *De Lingua, Dat is de Tonge*, (Uitgave te Rotterdam, 1632, in 12°. bl. 144.) zegt hij in het vierde boek, handelende over de ledigheid der menschen: „Daer en is ooc in de gansche wyde wereld geen dinghen daer de hovelingen ende moniken hun beter in verdragen konnen ende malkan-der gelyken zyn, dan alleen in klappen ende snappen, ende dat voorwaer nergens om, dan dat se alle beyde luy ende ledigh zyn. Also gaat het oock by de gene die veel dienaers ende boden houden, niet om dat sy haer yet wercke te gheven hebben, maer meer om der eeren wille, ende om geacht te zyn, en houden haer in alder ledigheyt ende luyerdye, daer af de Engelsche een quade manier af hebben. Maer de Keyser HELIOGABALUS plagh zynen boden, so wel de vrye, als de slaven, *zommige dinghen te bevelen de welcke schenen eenen geck-smeer te zyn*, te weten, dat zy in de badstoven zouden te samen roepen alle die quade hielen ofte kackhielen hadden, ofte dat zy tot hem over zyn maeltydt brengen souden, acht caluwe van hoofde, acht losschen, acht doove, acht fiedercynachtige menschen, acht die uyt-nemende swert waren, acht die seer lanck waren, acht vette onvermoghelicke, ende acht die wel lanck geneust waren, na dat Griecx spreekwoordt, *A pant' octo*, dat is, van elcx achte. Ende hy beval deselve dat sy hem, eene gesette loon haer gevende, halen souden duysent pont spinnekoppen. Ende men seyt datter thien duysent pondt spinnekoppen van syn knechten vergadert waren, ende den ghenen die hun verwonderden waerom hy zulcx dede, gaf hy voor een antwoorde: om dat ick hierdoor *de groote van de stadt van Rome soude weten*. Maer hy liet hem duncken,

dat beter was, dat *zyn boden sulcx te handen trocken*, dan oft sy altoos ledigh, van yemanden quaedt klappen oft eenen andere beschimpten met verwijdt, oft ydele beuselingen vertellende".

Verder nog kan ik niet onopgemerkt laten voorbijgaan, dat SEBASTIAAN BRANDT de afbeelding van zulk eene *scheerpartij* mede in zijne *Narren Speel-schuyt* heeft aangevoerd en daarvoor tot onderwerp genomen heeft, SAMSON, wien, in den schoot van DELILA, het haar wordt afgesneden. Daarom, zegt BRANDT, is hij daarna met regt voor eenen zot verklaard, wijl hij aan eene boeleerster het geheim heeft ontdekt van zijne kracht. Zou dit nu zoo opgevat zijn, dat al wie zoo gek is als SAMSON, geschoren moet worden, opdat hij kennelijk zij en alzoo tot leering verstrekke?

C. KRAMM.

[Het eerste, wat men tot genezing van krankzinnigen doet, bestaat, naar de volksmeening, in afschering van 't hoofdhaar. Het is deze handeling, als het ware, die hen gek verklaart. *Scheer-je den gek?* beteekent alzoo: *Houdt-ge mij voor krankzinnig?*]

Bijzondere geheugeniskracht (Nav. I.; bl. 350; II.; bl. 262, 324; Bijbl. bl. vii, xxxvi). Eene niet onbelangrijke bijdrage tot dit onderwerp levert ons MURETUS in zijne *Var. Lect.* Lib. III. c. 3: *de quorundam admirabili memoria*. Als personen, die zich door hunne buitengewone geheugeniskracht onderscheiden hebben, worden hier uit de oudheid vermeld: CYRUS (zie PLIN. *H. N.* VII. 24; QUINTIL. XI. 2. 50; VALER. MAX. VIII. 7. 16, vergel. met XENOPH. *Cyrop.* V. 3. 47), de sophist HIPPIAS (zie PLAT. *Hipp. mai.* p. 285 E.), M. SENECA (zie SEN. *Controv.* I. praef.), APOLLONIUS van Tyana (zie PHILOSTR. *Vita Apollon.* I. 14, p. 16, ed. OLEARIJ). Doch voor dezen deed in geenen deele onder een jong Corsikaan, dien MURETUS te Padua leerde kennen, en bijna dagelijks bij zich aan huis zag. Deze Corsikaan had op zich genomen eens in tegenwoordigheid van een aantal personen eene proeve van zijn talent te geven. Toen men op den bepaalden tijd bijeengekomen was, begon MURETUS Grieksche, Latijnsche, vreemde, zelfs van beteekeenis onthloote woorden op te geven, en wel in zoo grooten getale, dat hij zelf moede werd van het spreken; de klerk, die de woorden opving, van het schrijven; zij, die aanwezig waren, van het hooren. Ofschoon de Corsikaan steeds nog meer woorden verlangde, vond men toch ten laatste goed het er bij te laten berusten, waarop die wonderman alle woorden van het eerste tot het laatste, toen van het laatste tot het eerste, daarna het eerste, derde, vijfde en zoo vervolgens, in één woord, in welke orde men wilde, tot verbazing van allen, zonder haperen teruggaf. Hij beweerde (en hij had van alle grootspraak een afkeer), dat hij 36000 woorden op die wijze

kon opzeggen, en bragt een jong Venetiaansch edelman, die zwak van geheugen was en zich aan zijn onderwijs had toevertrouwd, in zes of zeven dagen zoo ver, dat deze met meer dan 500 woorden de proef kon doorstaan. Ik moet hier bijvoegen, dat de uitgever van MURETUS werken, RUHNKENIUS, aan de waarheid van dit verhaal schijnt te twijfelen. MURETUS brengt ook nog hulde toe aan SIMONIDES van Ceos, die de vader der mnemoniek zijn zou. Zoo ik mij niet bedrieg, was het in 1837, dat wij hier te lande een Franschman, ALBERT DE MONTRY genaamd, als leeraar in deze kunst zagen optreden: ik weet niet of de lessen van dezen met even gunstigen uitslag als die van den Corsikaan bekroond zijn. J. C. D.

Nederlandsche Volksoverleveringen (Bijbl. bl. ix—xi, xxii, xlviii, lxxi); *De Bibliotheek der St. Walburgs kerk te Zutphen*. Hij die deze bibliotheek, grootendeels uit Bijbels en andere Latijnsche werken bestaande, bezoekt, zal zeer verwonderd zijn de boeken aan de lesse-naars met ijzeren kettingen bevestigd te zien. Dit is geschied ten einde den Booze te beletten die weg te stelen, iets waaraan hij zich bij herhaling heeft schuldig gemaakt. — Het bewijs daarvan vindt men in den steenen vloer, waarin de merkteekenen zijner voeten zijn afgedrukt, welke de rigting aanwijzen, waarin hij de bibliotheek doorgewandeld heeft. Het leert ons tevens de gewigtige bijzonderheid, dat de voeten zijner zwarte majesteit veel gelijkenis moeten hebben op die van eenen zeer grooten hond, hetgeen strijdig is met het algemeen gevoelen, dat hen (zie DE NAVORSCHER, III.; bl. 95, Vr. 87) op paardenpooten doet gelijken. L. v. H.

[Op deze legende wordt gezinspeeld in Mr. J. VAN LENNEP'S *Gedichten* (Amsterdam bij P. MEIJER WARENBARS, 1827) bl. 92. De Heer v. L. herinnere zich nu de belofte van in teekening welke hij, in zijne *Voorrede*, bl. 12, aan de verklaring der „zonderlinge sporen" verbonden heeft.]

Freule (Nav. II.; bl. 271, 357). Hetgeen W. J. R. (II.; bl. 271) te dien aanzien heeft medegedeeld, kan, onzes erachtens, niet worden betwijfeld. Ware de afleiding door LULORS opgegeven, juist, dan zou men met regt kunnen vragen, hoe komt het dat *freule* de dochter van *Frouwijn* enz. worden genoemd? Nu is dit echter zeer natuurlijk. Het woord *freule*, dat in de uitspraak van den tweeklank, bij allen die het woord kennen, en zelfs bij de dienstboden der adellijke familiën, het bewijs draagt, dat de *eu* (als *ui* gesproken) van *au* komt, heeft aanleiding gegeven tot het zeer begrijpelijk geslachtsverloop. Bij het uitspreken van woorden met den verkleinenden uitgang *lein* en vooral als die uitgang achter een éénsylbig woord wordt gehangen, als: *Büch-*

lein, Mäuslein, Männlein enz. en meer nog, dan indien dit geschiedt bij woorden als *Kämmerlein*, *Brüderlein* enz., wordt die uitgang niet geaccentueerd, hetgeen bij *Fräulein* niet minder het geval is; waarschijnlijk om de opeenvolging der klanken *äuen ei*. Daardoor klinkt het schier als *Fräulen* en is alzoo overgenomen. Dat nu die *n* in de uitspraak door het volk van lieverlede verstooten is uiteen woord, kan wel geen wonder baren in een land, waar, met uitzondering van eene enkele provincie, de slot-*n* van zoo vele woorden wordt weggelaten.

Dat overigens dat woord, eerst voor een betrekkelijk zeer korten tijd bij ons is binnengedrongen uit Duitschland, met zoo vele andere der talrijke bij ons in zwang zijnde titels, wordt bewezen door dat, nog voor niet zeer langen tijd, de *freules* bij ons nog juffers werden genoemd. Zie onder anderen het stuk over de *geschilderde familieglazen op de Havezathe de Leemcule (Overijsselsche Almanak 1841, bl. 228 en volg.)* waar men vindt:

Juffer ANNA SOPHIA MULERT, dochter van den *Backenhagen*.

Juffer JOHANNA MARGRETA VAN ARNHEM, Vrouwe tot *Roosendaal*.

Juffer ANNA ODILYA VAN VOORST, dochter van den *Grimberch*.

Juffer GEERTRUIT VAN ITTERSUM, dochter tot *Nyenhuys*. A—E.

't *Geslacht de Moor* (*Bijbl. bl. xix, xx, xxxv, xlviii, l*). Reeds een paar malen heeft men in dit Tijdschrift gezegd, dat er van dit geslacht zoo weinig bekend is. In de hoop dat ook anderen trachten zullen die onbekendheid eenigzins te doen verminderen, geef ik het volgende, getrokken uit het *Doopregister der Stad Sluis*, loopende van 1605 tot 1616.

Den 4den October 1606 werd gedoopt:

„CORNELIS (*), tkind van NICOLAAS DACH en SARA DE MOOR zijn wijf. — Getuigen JOOS DE MOOR, *Vice-Admiraal*, PAULUS AERTS en Jonkvr. ANNA VAN BOSCHUIZEN”.

Den 28sten October 1607:

„JOHANNA, tkind van N. D. en S. DE M. — Getuigen: Mr. P. IZAÄK, Jonkvr. SARA REYERSBERGHE en MARIA DACH”.

Den 15den April 1609:

„CORNELIS, tkind van N. D. en S. DE M. — Getuigen: Kap. CORNELIS MARINISS CUYPER, JOZIAS DE MOOR en Jonkvr. DINA LONCKE, *huisvrouw* van JAN DE MOOR”.

Den 26sten December 1610:

„JOZIAS, tkind van N. D. en S. DE M. — Getuigen: de Heer JACOB VAN DEN VELDE, ADRIAAN DACH en Jonkvr. CATHARINA STRUVIJNCK.”

(*) Deze moet, zoo de naam van het opgegevene derde kind juist is, zeer jong overleden zijn.

SARA DE MOOR, huisvrouw van NICOLAAS DACH, kwam te *Sluis* met att. 23 Oct. 1605.

ANNA VAN BOSCHUIZEN, Wed. van Kap. DACH, kwam met MARIA DACH, *jonge dochter*, tot de Sluissche gemeente 1 Januarij 1606.

De eerste was welligt de moeder, en de laatste de zuster van NICOLAAS DACH.

JAN DE MOOR werd, 6 Januarij 1613, met belijdenis aangenomen. J. H. VAN DALE.

Aanvulling der Biogr. Schets van Ev. Gezangdichters (*Nav. II.; bl. 3, 309, 333; Bijbl. bl. xxiv*); G. Brandt. Met BRANDT heeft de schrijver der Biogr. Schets zich vergist: want de oorspronkelijke dichter van *Ev. Gez. 76* is niet G. BRANDT JR., de predikant te *Rotterdam*, maar de bekende GEERAARDT BRANDT, predikant te *Amsterdam* (zie zijne *Poëzij, Tweede Deel te Amsterdam bij WILLEM BARENTS 1727, bl. 105*), geb. te *Amsterdam* den 25sten Julij 1626, en aldaar overl. den 12den October 1685. Deze echter noemde zich ook reeds „de Jonge”, zoo als men zien kan uit den titel van en de opdragten in eene der eerste uitgaven zijner gedichten; namelijk: *Gedichten van GEERAARDT BRANDT de Jonge, Verzamelt en uitgegeven door N. B. A. Te Rotterdam, gedrukt by JOANNES NAERANUS, Boeckverkooper, op 't Steyger in den Boekbinder, 1649*. Ten slotte herinner ik den lezers van DE NAVORSCHER, dat de leemten in de Biogr. Schets nog lang niet geheel ingevuld zijn en dus nog steeds nadere aanvulling en toelichting behoeven. — Evenzoo is het nog gelegen met de vragen over de leden van *Laus Deo* enz. en over de dichters van den *Waalischen gezangbundel*. J. J. v. G.

Nestels der Kavallerie (*Nav. II.; bl. 3, 334; Bijbl. xxiv*). De oorsprong der Nestels, zoo als die nog door sommige krijgslieden en de bekende Gensd'armes worden gedragen, — welke laatstgenoemden in den volsten zin de krijgspolitie vertegenwoordigen — is wel zoo oud als de krijgstucht en de vrije heerlijke regten.

Die koorden, waarvan de uiteinden met metalen maliën zijn voorzien en die op onderscheidene wijze gestrengeld, gestrikt en met knopen worden opgekort, zijn tot eenen geregelden vorm overgegaan en hebben als het ware eene adellijke betekenis erlangd, waar zij nog heden bij velen der civiele standen ten bewijze van vrije heerlijke regten worden gevoerd; maar de zoo versierde knechts, welke hunnen heer vergezellen, dragen de koorden niet meer, zoo als van ouds, om, bij overtredingen, die, het zij op het terrein der Heerlijkheden, waar het halsregt aan was verbonden, of jegens de personen daar te huis behoorende, werden bedreven, den misdadiger terstond met deze koorden te kunnen

Nestels der Kavallerie. — Gissing op Xenophon. — Napoleons togt over het Zwin. — De Gebroeders Vaillant.

knevelen en naar het kasteel of den spijker ter vonnisning over te brengen.

Om kort te gaan, ik heb het dragen van de Nestels nooit anders begrepen dan dat elk Vorst of Heer op zijn territoir, het zij in eigendom of in leen, die als een openlijk teeken van zijne vrije regten — zelfs afgescheiden van de algemeene landsregten — deed gelden.

Het gebruik van de Nestels wordt nog in vele landen, voornamelijk bij groot costuum, gehuldigd.

Zonder hiermede een afdoend antwoord te hebben gegeven, heb ik er de zaak op een anderen grond door overgebracht, waarop de verdere Navorschers zullen kunnen voortbouwen of mij de noodige teregtwijzingen in dit blad mededeelen.

C. KRAMM.

Gissing op Xenophon: Cyropaedia VI: 17 (Nav. II.; bl. 22, 339). F. A. BORNEMANN, in XENOPH. Opera Omnia (Gotha & Erf. 1828) I.; p. 89, stemt met SAXO SYLVIVS bijkans volkomen in, verklarende de plaats aldus: Initio sunt paucissimis contenti; mox quaecunque accipiunt utuntur sine ulla parcimonia, d. i. "Weldra maken zij van al wat zij krijgen een overdadig gebruik".

Misschien vertaalde men het eerste lid nog beter door: *»van schraken kost heen komende, maken zij weldra, enz."* J. M.

Napoleon's togt over het Zwin (Nav. II.; bl. 53; III.; bl. 23; Bijbl. bl. xlii). Het heusche schrijven van den Heer P. FRET heeft mij opgewekt, om nogmaals den gemelden HENNEFREUND, na het voorlezen der geplaatste berigten, betrekkelijk den overtocht over het Zwin te onderhouden. Wat hij mij zeide, was slechts eene bevestiging van 't geen ik reeds heb berigt, en daar des visschers verstandelijke vermogens niets te wenschen overlaten, geloof ik geen regt te hebben, om zijne woorden te wantrouwen of zijne waarheidsliefde te betwijfelen. Dat hij Z. M. kende lijdt geen tegenspraak, daar hij NAPOLEON reeds vroeger te Sluis had gezien; daarenboven was hij opzettelijk daar ter plaatse heen gezonden, om Z. M. over te voeren. Zijn knecht CENT VAN DEN BERGE, die vroeger van Z. M.'s schepen gedeseerteerd was, weigerde juist daarom met hem mede te varen, als denkende gevat te zullen worden, 't geen tot zijne eigene en des schippers schade uitliep. Op de vraag van Z. M. (nadat deze eerst onderzocht had of aldaar een veer was) hoe veel zij voor den overtocht eischten, gaf de schipper ten antwoord: "t Is al goed, wat God Z. M. in 't harte geeft," welk antwoord hem zeer voldeed. Bijzondere giften hebben zij niet ontvangen, dan voor zij den volgende dag van Breskens vertrokken. Dat de Keizer doornat, ten minste zeer nat

was, is waar. De schuit mag met toebehooren f 150 à 200 waard zijn geweest, en was zelve, het zeil uitgenomen, vrij goed. Dit zeil trok de opmerkzaamheid van NAPOLEON, die, onder bijvoeging, dat het goed was voor schoetdoeken, vroeg, hoe dat kwam; — waarop de visscher zeide, door eene ziekte, waaruit hij pas opkwam, verhinderd te zijn geworden, om het noodige te verdienen tot het aanschaffen van een nieuw zeil. — Of de Prefect Z. M. aan de overzijde opwachtte, wist de schipper niet. — HENNEFREUND woonde en woont ook thans nog te Sluis, alleen door de milde gifte des Keizers, voor gebrek behoed. Tot het ontvangen daarvan, moest hij zich jaarlijks naar Gend begeven, tot aan NAPOLEON'S val; sinds welken tijd het jaargeld hem te Sluis, door middel van het Stedelijk Bestuur wordt uitgereikt. Tegenwoordig ontvangt hij dus zijn jaargeld van het Nederlandsche Rijk. — Is het niet een punt van overeenkomst geweest tusschen het Fransche Rijk en het onze, dat Nederland, tegen eene schadevergoeding, de betaling van al de Fransche pensioenen, aan Nederlanders toegelegd, op zich nemen zoude?

J. H. VAN DALE.

De Gebroeders Vaillant (Nav. II.; bl. 56; III.; bl. 48). Uit geloofwaardige aantekeningen, grootendeels uit authentieke stukken, zie ik mij in staat omtrent de vijf Kunstschilders en gebroeders VAILLANT nog eene en andere bijzonderheid mede te deelen; ik wenschte zelf, dat mijne opgaven meer volledig konden zijn. Met weglating van het van elders bekende, geef ik wat tot nog toe niet bekend schijnt. — Der schilders vader was:

JAN VAILLANT, gedoopt te Rijssel, den 24sten October 1597; overleden te Amsterdam, den 10den April 1675. Hij was te Rijssel, den 30sten Augustus 1619, in eerste huwelijk getrouwd met MARIA WARLOP. Uit dit huwelijk had hij drie kinderen: 1. WALLERANT VAILLANT, gedoopt te Rijssel, den 30sten Mei 1623. Er staat van hem aangeteekend, dat hij Hof-schilder van WILLEM FRISO, Stadhouder van Vriesland, was. Hij overleed ongetrouwd, den 28sten Augustus 1677, te Amsterdam, alwaar hij den 2den September in de Wale Kerk begraven is. In mijn bezit is een zilveren penning, van ovalen vorm, op zijnen dood. Die penning vertoont aan de eene zijde in driefwerk twee kruiselings geplaatste zeissens, beladen met twee doodsbeenderen, een gelauwerd doodshoofd en een gevleugelden zandlooper. Op een médaillon van onder staat: *»Den dach des Doots is beter als den Dach der geboorte"*; en op een lint, door de genoemde voorwerpen henengevlochten: *»Salich syn de Dooden, die in den Heere Sterve, want sy Rusten van haren Arbeyt"*. De keerzijde heeft, onder eenen lauwerkrans, dit inschrift:

De dood die trof VAILLANT,
Schoon dat hij zelf het leven
Door konst penceel en hand
Wist aen 't Penneel te geven.
Zoo siet men dat haer pijn
Die roem nog deugd wil sparen
Ons rooft in aller ij
De eer der Konstenaren.

WALLERAND VAILLANT
geboren den 30 May 1623
gestorven 28 Augustus 1677.

2. JAN VAILLANT, geboren te *Rijssel*, overleden te *Frankenthal*. Hij wordt genoemd Hofschilder van 't Keurvorstelijk-Paltzische Hof. (Dit wijkt af van de opgave van HOUBRAKEN (II.; bl. 102), die hem te *Frankfort* laat wonen.) 3. CATHARINA.

JAN VAILLANT (de vader) is te *Rijssel* ten tweedemale getrouwd met CLARA BOCHOUT. Uit dit huwelijk zijn gesproten negen kinderen: 1. BARTHOLOMEUS VAILLANT, gedoopt te *Rijssel*, den 20sten April 1631, overleden te *Leyden*; die niet in het kunsttalent zijner broeders schijnt gedeeld te hebben. — 2. BERNARD VAILLANT, geboren te *Rijssel*. — 3. JACQUES VAILLANT. — 4. ANDREAS VAILLANT, gedoopt te *Amsterdam*, den 5den Julij 1655, in de Wale Kerk; en aldaar den 25sten Junij 1678 getrouwd met EVA HOEN. — En vijf dochters, waarvan eene, CLARA (zoo als ook HOUBRAKEN vermeldt) is getrouwd geweest met DIRK DE BRUYN.

De vijf schilders waren dus geen eigen broeders. WALLERANT en JAN waren uit het eerste huwelijk huns vaders; BERNARD, JACQUES en ANDREAS uit het tweede. Dat JACQUES, zooals PILKINGTON opgeeft, te *Rijssel* zoude geboren zijn, is niet onwaarschijnlijk; maar wel, ja! bijna zeker, is het onjuist, dat zijne geboortejaar 1628 zoude zijn. J.P.V.

Jacobus Roman (Nav. II.; bl. 56; III.; bl. 50). In antwoord op de aanmerking van V. D. N. (Nav. III.; bl. 50) over het portret van JAC. ROMAN, dient dat beiden, welke voorzien zijn met de spreuk *Ars facit caet.* regts gekeerd zijn, het andere links, het hoofd prijkt met eenen zeer hoogen pruik en bef. Van boven staat de bekende spreuk *Natura etc.*; van onderen »*Medicus et Philosophus*, aet. 34". — Zie den *Catalogus* van FRED. MULLER, N°. 4547. Bij die, welke onder N°. 4546 beschreven is, staat *Architectus Regius*, maar geen aanduiding van leeftijd, zoo als V. D. N. zegt. Deze bouwmeester is ook veel ouder dan de Geneesheer voorgesteld. IMMERZEEL, in de *Levens der Schilders*, noemt hem JACOBUS ROMANS, hetgeen wel minder juist zal zijn.

W.

Cornelis Cruys (Nav. II.; bl. 60; III.; bl. 58, 59; Bijbl. bl. lx, lxi). Ter nadere bevestiging van het door mij t. a. p. vermelde, ten aanzien van de briefwisseling tusschen de HH. KARSSEBOOM en SCHELTEMA, zie men hetgeen door

den laatste zelf dienaangaande is gezegd in zijn werk *Peter de Groote, Keizer van Rusland, in Holland en te Zaandam in 1697 en 1717*, Amst. 1814, II.; bl. 262; en tevens het in dat werk over CRUYS opgeteekende, I.; bl. 157 en II.; Bijl. XXI.; bl. 258—263. V. D. N.

Maandag een booze dag (Nav. II.; bl. 88; III.; bl. 81). Na al het reeds medegedeelde over dit onderwerp, acht ik het niet ten overvloede er nog het volgende bij te voegen:

Ofschoon het in de Heilige Schrift uitdrukkelijk verboden is aan gunstige of ongunstige dagen te gelooven (*Leviticus XIX*: 26), is het nogtans bij de Israëlitzen algemeen gebruikelijk Maandag als een ongunstigen dag te beschouwen. Op dezen wordt geene verlovingsgesloten, geene huwelijk ingezegend, geene nieuwe woning betrokken, geene handelsbetrekking aanvaard, kortom, geene zaak van eenig gewigt ondernomen. Als beweegreden wordt daartoe opgegeven, dat in het verhaal van het scheppingswerk (*Gen. I*) bij elken dag gevonden wordt de uitdrukking: en God zag dat het goed was, behalve op den tweeden, dat is: *Maandag*.

Dit gebruik, waarvan de oorsprong zich in de grijsste oudheid verliest, kan ook bij anderen aanleiding gegeven hebben tot het denkbeeld dat *Maandag een kwade dag is*.

S. I. MULDER.

Predikanten bij de Nederlandsche Hervormden te Londen (Nav. II.; bl. 92; III.; bl. 87; Bijbl. bl. lxii). Uit mijne jeugd herinner ik mij dat zekere Predikant [LAMBERTUS HENRICUS SCHIPPERS] PAAL, destijds te *Ouderkerk aan den Amstel* staande, van daar naar Londen vertrokken is; dat moettusschen 1798 en 1804 hebben plaats gehad. Vermoedelijk zal men in de kerkelijke registers te dien plaatse, daarentrent nadere inlichtingen kunnen vinden.

A. J. VAN DER AA.

Verzamelingen van Spreekwoorden (Bijbl. bl. xxxii, lvi). Op eene hoogst aangename wijze mogt ik, met vele anderen vóór mij, dezer dagen ervaren, dat de nuttige NAVORSCHER overal belangstellende en welwillende menschen weet op te sporen. De Heer Ds. J. C. KOBUS, van *Bemmel*, had de vriendelijkheid tot mijne kennis te brengen, dat een der gevraagde werkjes in zijn bezit en geheel ter mijner beschikking was. Hij zond het mij ten geschenke. Het is:

Lot van Vrijsheyd ende goed Geluck: op drie hondert ghemeyne Spreek-woorden: in rijme gestelt, deur DONAES IDINAV [IOANNES DAVID], Liefhebber der dichten die stichten. T'antvv. MOERENTORF, M.DC.VI. langw. kl. 8°.

Ik betuig dien Heer, met deze kennisgeving, openlijk daarvoor mijnen dank.

Gorinchem.

P. J. HARREBOMÉE.

J. de Munck. — A. Suyderhoeff. — Egmont en Hoorne. — Doreslaar. — Guilh. Inger of Niger. — Te Water.

Jan de Munck (Nav. II.: bl. 118; III.: bl. 104). Volgens de *Nederl. Jaarb.* van Julij 1747, werd DE MUNCK, Architect te Middelburg, door Prins WILLEM IV, in 1747, tot zijnen Astronomicus en Observator in de Sterrekunde benoemd. B.

Andries Suyderhoeff (Nav. II.: bl. 118; III.: bl. 106); *De familie Hasselaar*. De Heer .ELSEVIER schijnt de *Levensschets* niet te kennen van Mr. CORNELIS HAGA, met wapens en facsimilé, door den Heer K. J. R. VAN HARDERWIJK met veel zorg en naauwkeurigheid bijéengebragt en geleverd in het *Schiedamsche Jaarboekje* voor 1848, bij P. J. VAN DIJK; daarin wordt ook SUYDERHOEFF vermeld en blijkt reeds, dat zijne moeder DIEUWERTJE HASSELAAR was, eene dochter van DIRK, broeder van de vermaarde KENAU HASSELAAR, zoodat haar geslacht ongetwijfeld te *Haarlem*, en niet te *Leyden* t'huis behoorde. V. D. N.

Verdediging van Egmont en Hoorne door henzelven (Nav. II.: bl. 120; III.: bl. 116). De verdediging van den Graaf van Hoorne leest men in het zeer zeldzaam voorkomend werk: *De Bewysinghe van de Onschult van myn Heere PHILIPS, Baenreheere vā Montmorrey, Grave van Hoorne enz. tegen de bedriegelijke vanginge, onbehoorlijke aenhoudinge, onrechtveerdige rechtvoorderinge, valsche betichtinghe, ongoddelijke vonnissen ende tyrannische executie, te grooten ongelucky daedelyken aen zy nen persoon ghedaen, Ghedruckt in de Maent van Septemb. 1568, kl. 8°, alwaar van bl. 261 tot 362, deyhne antwoorde des Graven van Hoorne op de ticht hem gedaen by den Procureur Generael, en, van bl. 666 tot 670, Extracten uit de antwoorden des Graven van Egmont gelezen worden. Van dit werk is ook eene uitgave in het Fransch van hetzelfde jaar 1568, en eene dergelijke van 1579. BOR, *Nederl. Hist.*, uitgave van 1679, *Bijvoegsel*, Dl. I. bl. 49—119; LPEY en DERMOUT, *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, Dl. I, bl. 226, *Aant.* (170), bl. 84. De originele stukken dezer procedure zullen te *Gent*, of welligt in *Spanje*, moeten worden gezocht. V. D. N.*

Dr. Isaac Doreslaar (Nav. II.: bl. 121; III.: bl. 117). In de *Digt-kunstige Werken* van JAN ZOET, Amst. 1675, vindt men, bl. 45 en verv., *Verzen* op DORESLAAR en zijne geschiedenis, als: *Woedende Wraak van ISAÏAÏK DORISLAEN, op den 11 Mai 1649 binnen 's Gravenhage verscheenen*, beginnende:

„Wat is 'er dat de mensch ontziet,
Wanneer de wraak hem heeft beseten?
Zijn eigne Zoon beweegt hem niet, enz.”

Voorts: *Reis na de Hel*; nog *Amstels Klok-Mirakel* door ISAAK DORISLAAR, Gezant, en eerste Martelaar der Onbekende Koningklieke BIJBL. 1853.

Republyk van Engeland, op den 18 dag van Bloei-maand des jaars 1649. veroorzaakt, waarin men, onder anderen, leest:

»De Wraak had, in den Haag, een proef van wraak genomen, En d'Engelze Gezant, d'Enkhuizer DORISLAAR, Ontzield, enz.» »De Kleepel, die de Klok zoo dikwils had doen spreken, Wanneer de Berke-rijs, voor 't Raadhuis wanke zou, Vloog uit de wye mond”. V. D. N.

Guilh. Inger of Niger (Nav. III.: bl. 122), in het *Kerkel. Register* van SOERMANS WILHELMUS SWARTS (NIGER) genoemd, schijnt te *Cuilenburg* gebleven te zijn, en dus het verzoek van die van *Utrecht* niet opgevolgd te hebben, dewijl hij van eerstgenoemde plaats in 1595 vertrok naar *Schelluynen*, alwaar hij in 1604, denkelijk om zijnen dood, is vervangen. Van hem wordt ook niet gesproken bij BOR, *Ned. Oorl.*, Dl. II, bl. 846, waar deze van JOHANNES ANDELIUS gewaagt, die te *Utrecht* voor een korten tijd gestaan heeft; zie ook *Geschiedenis der Hervorming in de stad Utrecht*, door H. J. ROYAARDS, in het *Nederl. Archief voor Kerkel. Gesch.*, Dl. VII, bl. 261. V. D. N.

Het geslacht van Te Water (Nav. II.: bl. 123; III.: bl. 118, 119). Uit eene advertentie in de *Middelb. Courant* van 19 Sept. 1801, is mij gebleken, dat Mej. WILLEMINA CORNELIA DIGNA TE WATER, oud omtrent 38 jaar, woonachtig te *Yzendijke*, maar sedert 4 weken vertoevende bij hare zuster PAULINA TE WATER, den 11den September 1801 te *Leyden* overleden is, ten huize van Prof. J. W. TE WATER. B.

Het geslacht van Te Water. Door welwillende mededeelingen van de WelEd. Heeren J. C. DE POTTER, Wethouder te *Hulst*, J. DE KLERK AZ., Burgemeester te *Wemeldinge*, en K. BAAERS, Schoolonderwijzer te *Vrouwepolder*, zijn mij op nieuw de navolgende bouwstoffen verstrekt ter aanvulling van het geslachtsregister van TE WATER:

JAN TE WATER, geb. te *Zaamslag*, den 10den Dec. 1732, werd den 2den April 1758 als Pred. te *Vrouwepolder* bevestigd. Eerst gehuwd zijnde met JOHANNA CATHARINA VAN DE SPIEGEL, te den, sproken uit dit huwelijk deze zeven kinderen voort:

1. WILLEMINA CORNELIA DIGNA, geb. den 10den Oct. 1763 te *Vrouwepolder*.

2. SARA PETRONELLA, geb. den 10den Sept. 1765 te *Vrouwepolder*.

Beroepen naar *Wemeldinge* den 20sten Junij 1765, nam DS. JAN TE WATER afscheid te *Vrouwepolder* den 6den Oct. 1765, met 1 *Thess.* V: 23, en werd te *Wemeldinge* bevestigd den 18den dito, door zijn' broeder, DS. JONAS WILLEM TE WATER, Pred. te *Vere*, met *Ps.* LXV: 5, intrede doende met *Ps.* XIX: 15.

3. LAURENS WILLEM, geb. den 9den Maart 1767 te *Wemeldinge*.

4. LEENDERT PIETER LODEWIJK, geb. den 4den Januarij 1769, te *Wemeldinge*.

5. PAULINA, geb. den 19den Nov. 1770, te *Wemeldinge*.

6. Een kind, geb. den 24sten Nov. 1775, te *Wemeldinge*, doch 26 dito ongedoopt gest.

7. MARIA JACOBA, geb. den 3den Oct. 1777, te *Wemeldinge*, is slechts 4 weken oud geworden.

De moeder dezer kinderen, Jufv. J. C. VAN DE SPIEGEL, overleed in het kraambed te *Wemeldinge*, den 14den Oct. 1777.

Als weduwnaar werd Ds. JAN TE WATER den 15den Maart 1781 te *Driewegen* in ondertrouw aangeteekend met WILLEMINA BENTEYN, laatst weduwe van Ds. J. H. C. CONRADI, Pred. te *Ovezande en Driewegen*, welk huwelijk den 3den April 1781 te *Wemeldinge* voltrokken werd. — Ds. JAN TE WATER overl. te *Wemeldinge*, den 30sten Nov. 1798.

JACOBUS CORNELIUS TE WATER is gehuwd geweest met MARIA SUSANNA VAN BRUSSEL.

WILLEM TE WATER WZ., als Prop. bij de Cl. van Walcheren den 15den Oct. 1780 be-roepen tot Pred. te *Vrouwepolder*, werd aldaar den 21sten Januarij 1781 bevestigd door zijn broeder Ds. J. W. TE WATER, Hoogl. te *Mid-delburg*, met Ps. CXXXIV. Naar *Hulst* be-roepen den 8den Oct. 1783, werd hij aldaar bevestigd den 14den Maart 1784, door zijn ambtgenoot, Ds. J. F. VAN DER SLOOT, met 1 *Thess.* V : 12, 13 en deed intrede met *Joh.* VII : 17. Aldaar staande, werd hij den 12den April 1788 in ondertrouw aangeteekend met ALIDA DE BACKER, geb. te *Utrecht*, welk huwelijk te *Hulst* den 2den Mei 1788 voltrokken werd.

Bij den dank, welken ik den Heer VAN DALE gaarne toebreng, voor hetgeen ZEd. met betrekking tot het geslacht van TE WATER geleverd heeft, neem ik de vrijheid, hem en andere Heeren Navorschers uit te noodigen, mij verder datgene te willen mededeelen, wat strekken kan om het bewuste geslachtregister tot de meest mogelijke volledigheid te brengen, onder kennisgeving tevens, dat het *Levensberigt* van Prof. J. W. TE WATER in mijn bezit is. B.

Het geslacht van Te Water. In de vraag wordt vermeld, dat HENDRIK TE WATER koopman te *Amsterdam* is geweest, en eene dochter heeft nagelaten, die gehuwd was met JAKOB DE HOLLANDER, Schepen te *Zaamslag*. Het huwelijk is ook te *Leyden* afgekondigd, uit welks acte o. a. blijkt, dat genoemde JACOB DE HOLLANDER toen Schepen te *Azel* was, en dat HENDRIK TE WATER in een hofje te *Leyden* woonde, genaamd *Tevelschafje*. Zie hier de huwelijks-aanteekening:

„22 Feb. 1726. Hr. JACOBUS D'HOLLANDER,

Schepen der Stede van *Azel*, wed^a van GEERTUUD ENGELS; met Juff. ADRIANA TE WATER, jd. van *Amsterdam*, en als nu beyde wonende tot *Zaamslag*.

(Is van wegen dezelve door de Bruyds vader HENDRIK TE WATER, wonende in't *Tewelschafje*, extract autentyck uyt het register van huwelyks proclamatiën gepasseert voor de Magistraet der stad en ambachte van *Azel*, overgeleverd.)” .. ELSEVIER.

[Door eene schrijffout is, bl. 118, 2de kol. r. 6 v. o. Prof. JONA WILLEM TE WATER eenvoudig als WILLEM TE WATER aangeduid.]

Vrijheer von Bar (Nav. II.; bl. 125; III.; bl. 120). ADELUNG, in zijne *Fortsetzung zu JÖCHER'S Gelehrten Lexicon*, noemt VON BAR, op het woord, een geleerd Vrijheer, doch niet zoo als POMPONIUS, in navolging, naar het schijnt van FLÖGEL, *Erfvorst*, maar *Erbland Drost* van het Stift *Osnabruck*. Van zijne uitgegeven *Epûres diverses*, etc. vermeldt ADELUNG ook uitgaven te *Amsterdam*, 1750 en 1751, 3 Band. in 8°. en nog andere schriften van hem, als *Consolations dans l'infortune*, *Poème en VII chants*, *Hamburg und Leipzig*, 1758, 8°. ; *Bibliothèques littéraires et critiques en Prose et en Vers*, *Hamburg* 1761—64, 5 Bn. 8°. ; *L'Anti-Hégésias, Dialogue en Vers sur le Suicide*, *Hamburg* 1762, 8°.

V. D. N.

Schaal en Penning voor A. van der Muelen (Nav. II.; bl. 125; III.; bl. 120); *Godevaert Montens*. (Bijbl. bl. lxxiv.) Op de lijst der Schepenen van *Antwerpen*, opgegeven door BUTKENS, *Trophées de Brabant*, Tom. II, vindt men eerst in 1580 tot en met 1584 ANDRÉ VERMEULEN maar, bij de benoeming van 8 Sept. 1585, nadat de stad door PARMA, „fut réduite à l'obéissance du Roy, Duc de Brabant, et la paix publiée”, komt hij niet meer voor, evenmin als de overige Schepenen, waaraan het werk van MOLANUS is opgedragen, terwijl die allen in 1583—1584 gelijktijdig die betrekking hebben bekleed. GODEFROY MONTENS was waarschijnlijk dezelfde die tot 1581, toen ook *Breda* door PARMA werd ingenomen, aldaar Burgemeester was, en zich naar *Antwerpen* zal begeven hebben.

In *Utrecht* komt ook voor JOHANNES ANDREAS VAN DER MUELEN, ten jare 1655, en WILHELMUS VAN DER MUELEN; zie BURMAN, *Traj. Eruditum*. V. D. N.

Het geslacht van Wouw (Nav. II.; bl. 125; III.; bl. 121). JACOB VAN OUDENHOVEN schrijft in zijn *Zuydt-Hollandt*, bl. 251:

„A°. 1399 is met *Wouw* verlydt WILLEM VAN MINDEN (niet MUDEN) en, A°. 1498, PIETER HUYGENS (niet HUYGHENS); A°. 1561 be-trouwd door JACOB MUYS VAN HOLY (en niet MUIS VAN HOLY).”

Arnhemse porcelainfabriek. — Het Nassouwe Trompettertje. — Klaplooper. — Joh. Claessen. — J. Alman.

Zoo mijn gezaghebber te vertrouwen is, dan heb ik niet gedwaald. A. & A.

Het geslacht van Wouw. CORNELIA VAN WOUW, weduwe van ISBRANDHOPMAN, huwde met BENJAMIN (niet BENJAMINA) BRUYSTENS, weduwnaar van HENDRIKA KINDT. Het derde kind van VAN MERKOM heette CORNELIS.

C. G. B.

Arnhemse porcelainfabriek (Nav. II.; bl. 150; III.; bl. 123—125). In het antwoord van RIKA leest men:

„Van *Haagsche* of *Arnhemse* porcelainfabrieken is mij niets bekend”.

En het Bestuur zegt (bl. 125):

„Ten slotte doen wij opmerken, dat na al wat men geleverd heeft, de vraag nopens het vroeger bestaan eener porcelainfabriek te *Arnhem* nog onbeantwoord is”.

Hierop kan ik berichten dat er te *Arnhem* voor 65 à 70 jaren (tusschen 1780 en 1785) wezentlijk dusdanige fabriek heeft bestaan, opgericht door twee Duitschers, waarvan een was de bekende geleerde H. VON LAUN (vervaardiger van het door Prof. VAN SWINDEN beschrevene en door de Maatschappij *Felix Meritis* aangekochte *Planetarium*), en de ander H. BRANDEIS. Bij den zoon des laatstgenoemden (woonachtig hier ter stede, *Amsterdam*, *Rapenburgerstraat*, V, 419.) zijn nog eenige, in die fabriek vervaardigde voorwerpen voorhanden, als *borden, liggende schaapjes, ziekenpotjes* enz. Wat ik er van gezien heb is veel grover dan het Saksische porcelain, doch beter dan ons Delftsch aardewerk. Welligt zijn bij den Heer A. VAN EMBDEN, Physicus alhier, die een kleinzoon en opvolger van opgemelden VON LAUN is, nadere bijzonderheden nopens dit onderwerp in te winnen.

S. I. MULDER.

„*Het Nassouwe Trompetje*” (Nav. II.; bl. 152; III.; bl. 146, 147). Ik heb voor mij liggen: *Het nieuwe Nassouwe Trompetje, blazende veelderhande Victory-Gezangen, bevogten door de Prinsen van Oranjen: als mede de voornaamste Veld- en Zee-slagen, die in haare Teyden voorgevallen zijn: tot Amsterdam, by J. KANNEWET, Boekverkooper in de Nes, 1762, in-12°.*

Het bevat 157 bladz., begint met het *Wilhelmus van Nassouwe*, en eindigt met: *Een Liedeken van de veldslag tusschen den Edelen Heer Breautee en Leckerbeetjen.*

.. ELSEVIER.

Klaplooper (Nav. II.; bl. 152; III.; bl. 149). De Leprozen, die *vuil geschouwd werden*, kregen eene *klep*, te *Amsterdam* met het wapen van *Haarlem*, waarmede zij liepen bedelen. Zie WAGENAAR, *Beschryving van Amsterdam*, Dl. III, Boek IV, bl. 314, en vooral A. 's GRAVEZANDE, *Vredegroet ter Inwyding van het Arm-*

ziekenhuis te Middelburg, 1785, bl. 29 en 30. De laatste deelt ook als bijlage tot zijn werkje een open brief mede van Keizer KAREL V, als Graaf van *Zeeland*, gegeven te *Valenciennes* den 22sten September 1544, ten verzoeken der *Gecommitteerden van de Leprozen te Middelburg*, waarin hoogstbelangrijke bijzonderheden omtrent de zoogenaamde *Lepra* of *Me-laschtheid* voorkomen. L.

[„Het kan den vrager niet onbekend zijn” — dus heeft ons P. N. voorgelicht — „dat ook weleer bij ons te lande zij, die met eene pestlekte waren besmet, verplicht werden met eene *klap* te loopen, tot waarschuwing der voorbijgangers. De *klaploopers* van onzen tijd zijn o. a. door KLIKSPAAN in zijne *Studententypen* onovertrefbaar afgeschilderd”. V.D. N. herinnert zich in zijne jeugd en bij zomerdag aan de stadspoorten of op de wandelingen nog personen te hebben opgemerkt met eene *klep* tusschen de vingers; het waren gewoonlijk menschen, die aan hoofdzeer leden. SECURUS heeft o. TUINMAN geraadpleegd in diens *Fakkel der Nederduitsche Taale*, bl. 174.]

Ds. Johannes Claessen (Nav. II.; bl. 324; Bijbl. bl. viii, xxii, lxiv), de Predikant met het houten been, is nimmer Predikant aan de *Kaag* geweest. Hij kwam als Proponent te *Kedichem* en vertrok nog in het zelfde jaar, 1761, naar *Leerdam*. De gemeente aldaar diende hij 45 jaren, tot 7 Sept. 1806, wanneer hij Emeritus verklaard, *s. hon. et stipend.* afscheid van haar nam. Hij is te *Leerdam* overleden, den 19den Mei 1812, in den ouderdom van 78 jaren en 2 maanden. Het ongeval, dat hem ten jare 1766 of 1767 trof en waarbij hij zijn been verloor, is door hem omstandig verhaald in eene *Dankpredikatie voor Gods verlossing van een doodelijke beenbreuk*, welke, nevens twee andere leerredenen, het licht zag te *Utrecht* in 1767. N. B.

Ds. Johannes Claessen. Als een staaltje van zijn opgeruimden en schalkschen inborst kan worden opgegeven, dat hij eens ergens gelogeed zijnde, den bediende verzocht zijne kousen uit te trekken, hem daarop zijn houten been toestak, en, toen dit uittrekken, naar zijn verlangen, niet rap genoeg in zijn werk ging, dadelijk in stilte het gespje ter vereeniging der lederen riempjes dienende, los maakte, ten gevolge waarvan de knecht, met houten been en al, achterover tuimelde. C. G. B.

Jan Alman (Nav. III.; bl. 2; Bijbl. bl. xlvi). JAN ALMAN, of ALLEMAN, heeft waarschijnlijk nimmer gedacht, dater na twee en een halve eeuw over hem, die door zijne toevallige wapening tot de bevrijding van *Vlissingen* aanleiding gaf, nog zooveel gesproken zou worden. — Dezer dagen kreeg ik in mijn bezit een groot aantal afdrucken van wapens in lak, uit het midden der vorige eeuw; daaronder waren er ook van dat van ALMAN, soms wel geschreven ALLEMAN — zijnde een *veld van keel*, waarop een geharnast, met een boog

gewapend krijgsman — terwijl het devies was: „*In ore veritas, in corde sinceritas*”. Mij dunkt een dergelijk wapen paste den geachten en stoutmoedigen Vlissinger juist; — het bij **SMALLEGANGE** afgebeelde schijnt van eene geheel andere familie te zijn, **ALEMANS** genoemd en uit Spanje afkomstig. Zie o. a. 's **GRAVESANDE**, *Tweede Eeuwigedacht. der Midd. Vryheid*, Aanteekening XL. — Onder de afdrukken is er een, waarschijnlijk van een doodbrief afgeknipt, waarop de wapens van **ALMAN** en **CROMMELIN** te zamen voorkomen.

Kan een der Navorschers mij soms deze zaak geheel ophelderen? p^a—p.

Versierde mes- of dolkscheeden (Nav. III.; bl. 66). Van zoodanige messcheeden, als er in **DE NAVORSCHER** t. a. p. door G. T. H. eene beschreven werd, heb ik er op het oogenblik twee palmhouten vóór mij, die ik zal beproeven u zoo goed ik het vermaga te schilderen: Het zij evenwel genoeg reeds vóóraf op te merken, dat ze beiden van denzelfden maker, **W.D.W.**, zijn en beiden, tegenover den naam des vervaardigers, een jaartal ingesneden hebben, dat, bij N^o. I, 1593 en, bij N°. II, 1594 te kennen geeft. Voorts wordt, in beide gevallen, de knop, waardoor het snoer ter bevestiging van de scheede kan getogen worden, door een vooruitstekenden **MOMUSKOP** gevormd. Iedere van de vier zijden heeft zes vakken, ingevuld als volgt:

De buitenkant, weêrzijde van het **MOMUS**-beeld:

Vak 1. De Drieënhed, met **PETRUS**, den sleuteldrager, aan den regter en **JOHANNES** (?), een brandend hart in zijne hand, aan den linker kant. N°. II heeft boven den sleuteldrager het cyfer 1 en, boven den laatstgenoemden persoon, een 4.

Vak 2. Het aanvangspunt van **DIE HIE STOERY VAN DEN VERLAREN SOEN**. Dit opschrift is alleen op de messcheede van het jaar 1593 te vinden en staat in den gewekten rand der medaillons of ovale vakken 2—4 en 8—10. Hier wordt de verdeling van het vaderlijk erfgoed afgeschetst, *Luk. XV*, vs. 12.

Vakken 3—5. De voorstelling van het overdadige leven des jongen doorbrengers (*Luk. XV*, vs. 13), die in het verre land met ligtekooien (*Vak 3*) goede sier maakt (*Vak 4*) en, wanneer het al verteerd is, door haar met stokslagen en schoppen wordt op de vlugt gejaagd (*Vak 5*).

Vak 6. Een oningevuld wapenschild met een engel als *tenant*.

Ik zou bijna vergeten hier aan te stippen, dat langs de beschrevene vakken, aan de rechterzij, eenespreuk loopt:

+ **DIE. MEI + BENIDEN. EN + NIT. EN + GEFEN + DIE +**
+ en aldus besloten op de linker zij:

+ **MOT. MEI + LEIDEN. EN + LATEN + MEI + LEFEN +**

De binnenste kant beginnende met:

Vak 7. Den **MOMUSKOP**.

Vak 8. De verloren zoon gekniel en met gevouwen handen bij den burger des verren lands om den zwijnendrasmevende (vs. 15, 16). Er liggen twee varkens op den grond aan den trog.

Vak 9. Zijne terugkomst bij den Vader (vs. 20—23). Een dienstknecht brengt het beste kleed aan, terwijl eene maagd (niet op N°. II) den ring (?) komt aandragen.

Vak 10. De maaltijd. Aan den disch zijn drie personen met baarden gezeten (vs. 24).

Vak 11. **CHRISTUS**' opstanding, verder gesymboliseerd in

Vak 12. **JONAS**, uit den gapenden bek van den visch tredende. Ondereinde van de binnenzij.

Vóórzijde:

Vak 13, gemerkt 2. **St. ANDREAS**, kenbaar door zijn kruis.

Vakken 14—16. Afbeeldingen van verschillende martelaars, gemerkt 5, 7, 9.

Vak 17, gemerkt 11. **JESAIA** met eene zaag.

Vak 18. De naam des houtsnijders.

Achterzijde:

Vakken 19—23, genummerd 3, 6, 8, 10, 12. Wederom verscheidene martelaars, even als de voorgaande, het moordwerktuig vasthoudende, 't welk hun den dood gaf. N°. 12 is waarschijnlijk **PAULUS**, om den bijl, dien hij torscht.

Vak 24. Het jaartal.

Messcheede N^o. I, veel fraaier bewerkt dan N°. II, is voor twee lemmetten ingerigt. N°. II heeft daarentegen een zilveren beslag met de letters **T. C. D. S.** Voorts heb ik van dezelfde vriendenhand, waaruit ik het bovenstaande heb te leen gekregen, ook nog een palmhouten messenheft ter bezigtiging ontvangen, dat, waarschijnlijk van lateren oorsprong dan hetgeen ik reeds beschreven heb, onderaan, boven het zilveren beslag, de beeldtenis van de *Christelijke Liefde* vertoont, waarnaast men, links omkeerende, het *Ge loof* ziet uitgehouwen, opgevolgd door de *Gerechtigheid* en, daarbeneven, de *Hoop*. Boven dit viertal zie ik vier kinderkopjes en, rustende op het hoofd der *Christelijke Liefde*, het *Amsterdamsche* wapen door een liggend leeuwje met zeer uitgestoken tong, die het al bekroont, vast geklemd. Het geheel is van buitengemeen schoone bewerking.

Den voormaligen bezoekers van de Londensche Tentoonstelling zal mijne herinnering wel onnoodig wezen dat aldaar, van wege den Groot-Hertog van *Saxe-Weimar*, uit eene verzameling van verschillende duizend messenheften en scheeden, er zeer fraaie en kostbare zijn ingezonden geworden. Zij loopen van de dertiende tot de achttiende eeuw. Van de eersten heeft men er drie afgebeeld op p. 120 van den *Art-Journal Illustrated Catalogue*,

De Wandelaar en de Galm der Hofkerk. — Afbeeldingen van Oldenbarnevelts onthoofding. — Nachtegaal.

terwijl, p. 121, een mes wordt uitgeteekend met palmhouten greep en scheede. 't Heft draagt de borstbeelden van GUSTAVUS ADOLPHUS en CHRISTINA, Koning en Koningin van Zweden en de scheede komt, behoudens eenige afwijkingen, overeen met die, welke door mij zijn uitgeduid. Ook is zij van denzelfden kunstenaar, W. D. W. Is de naam van dezen man ook bewaard gebleven? SCIOLUS.

Gesprek tusschen den wandelaar en den galm der hofkerke over Johan van Oldenbarnevelt (Nav. III.; bl. 97). Zoodra ik het door den Heer VERNÉE op de boven aangehaalde plaats medegedeelde gelezen had, herinnerde ik mij iets dergelijks onder de *Hekeldichten* van VONDEL opgemerkt te hebben, en mijn exemplaar (uitgave van WESTERMAN) inziende, vond ik, Dl. XI, bl. 189:

GESPRECK

tusschen den wandelaar en de galm der hofkercke.

Wie luistren in 't gewelf om naer mijn klagt te hooren?	Oeren.
Wie druct hier BARNEVELT tyrannigh met dien streen?	Een.
Wat kost den Veltheer dus als een tiran verstooren?	Tooren.
Is hem om 'sintverraet het hoofd oock afgesnoen?	Noen.
Was 't om de vrybeyt dan met kracht op 't hart te treden?	Reden.
Wat werct dit nu men voelt hoe veel zyn doot ons schaeft?	Haet.
Wat schon men boven 't recht der vrygerochte Steden?	Eden.
Wat zoekt de boosheit nu dit wreuck roept op de straat?	Raet.
Wat moet men doen die met den Prins te zaemen zweeren?	Weeren.
Zou dan de Bloetstraet haest verwelken als het gras?	Ras.
Wat zal men doen die 't juck met goet en bloet wou keeren?	Eeren.
Wat wort de Dwinghelant, die 't recht te maghtigh was?	As.

Men ziet hieruit gereedelijk dat het door den Heer VERNÉE medegedeelde niets anders is dan eene andere lezing van het bovenstaande. Ik gis dus dat het eerste het dichtstukje is, zoo als VONDEL het oorspronkelijk gemaakt heeft, hetwelk hij echter, alvorens het onder zijne *Hekeldichten* te laten drukken, zal omgewerkt hebben, zoo als wij het thans bezitten.

A. J. VAN DER AA.

[Hetzelfde schrijven G. E. J. RIJK, C. W. BRUINVIS en CONSTANTER, met verwijzing naar VONDEL's *Hekeldigten*, Amersfoort 1707, achter den *Palamedes*, bl. 9.]

Afbeeldingen van Oldenbarneveld's onthoofding in Vondel's »Palamedes». In de *Aanteekeningen* in DE NAVORSCHER, III.; bl. 97, is medegedeeld het *Gesprek tusschen een vreemdeling enz.* Men mag onderstellen, dat het *Gesprek tusschen eenen wandelaar en den galm der Hofkercke*, op dezelfde eind-galmen, maar met verschil in de lezing, te vinden in VONDEL's *Hekeldichten*, bl. 9. aan Mr. L. G. V. bekend is. In de onderscheiden drukken der *Hekeldichten* komt het voor, maar niet in de *Poëzy*, Dl. II, 1682, 4°. (*). Het portret is te vergelijken tegen dat in de *Hekeldichten*, te-

gen over bl. 41, waaronder het vierregelig bijschrift, door W. DEN ELGER. Het is, overigens, wel der moeite waard na te gaan, of het »zeer oud vel papier» vóór 1672 of na 1703 gedrukt is? De *Palamedes* is met de aanduiding van de namen der bij de *Personagien* bedoelden (van deze bevat mijn exemplaar er twee, de eene uitvoeriger dan de andere) het eerst in 1717 vóór de *Hekeldichten*, in 't licht gegeven. Van de afbeelding der *executie*, tegen over bl. 59 van den *Palamedes*, bestaan er, minstens, drie verschillende, als;

1. In deze is op het Binnenhof de Groote Zaal aan de rechterhand, twee spreuken hangen over het schavot en eene onder het beruchte venstertje in het zijtorentje.

2. Dezelfde plaat, maar omgekeerd en daarvoor verkeerde plaatsing der voorwerpen.

3. Dezelfde als N°. 2. Over het schavot is een aangeplakt blaadje, bedekkende OLDENBARNEVELT met zijn dienaar en den beul. Een ander blaadje bedekt het portret van MAURITS aan het venster.

Of er van de goede teekening N°. 1, op deze wijze overdekt, eene bestaat, is mij twijfelachtig; en, zoo ja, verlang ik dit te weten en die te verkrijgen. L. J.

[Waarom schrijft ook VONDEL toch BARNEVELT en verontschuldigt hij alzoo de Franschen, die van le *vieux BARNEVELT* spreken?]

Treurzang door Mr. Cornelis van Lennep op het overlijden van zijn dochter Cornelia Petronella (vgl. Bijblad, bl. xxx).

NACHTEGAAL.

Lieffelijk klinkt uwe stem in mijne ooren
Kweelende Nachtegaal! welkom, welkom!

Zingtge de traage terugkomst der Lente?
Zingtge den lof van den eeuwigen God? —

Waarom bezogt gij deez' woelige streken? —
Vlieg naar de vesten van COSTER en KENAU;
Dáár, waar de bloemen het luisterrijkst praalen;
Zing daar, bij 't graf van een' jeugdige Maagd! —

Lieffelijk luidde ook, welc'er! uwe stemme,
ó Mijne DOCHTER! in de ooren uws vaders!
Menigmaal kon die mijn blijdschap vergrooten;
Menigmaal... ach! maar ik hoor u niet meêr!

Thans, in 't verblijf van de zalige Geesten,
Paartge uwen zang met de reien der Eng'len;
Dáár kan uw stem ook den Seraph bekooren;
Dáár zingtge 't lied van het vlekkeloos LAM!

Vruchteloos wend ik mijn oog naar den Hemel,
Vruchteloos wil ik CORNELIA zoeken:
Staarende, schreiende, scheem'ren mijne oogen;
'k Zoek u helaas! maar ik vind er u niet!

Waar bleef uw' ziel, sints 't verscheurende tijdstip,
Toen mij uw oog, voor het laatst nog, aanschouwde;
Toenge, uit mijne armen, in de armen van JEZUS,
Snikkend, den geest gaft, die hemelwaart vloog?

Dringtge door 't ruim dat geen sterv'ling ontdekte?
Zweeftge om de zonnen van NIEUWLAND's Orion?
Zietge de wachters van URANUS rollen?
Teltge de wiss'lende vlekken der Zon?

(*) Dáár vindt men het in het *Aanhangsel*, bl. 415.
Aanm. v. h. Bestuur.

Of, houdt deese Aard nog uwe aandacht gevestigd,
Zietge dan 't woelen en 't moorden der Volken?
Zietge, verwonderd, de wassende maanen
Met de onverzoeerbare kruissen verëend?

Neen! zo deese aard nog uwe aandacht kan wekken,
Dan hoort gij 't klaagen van troosteloze Oud'ren;
Dan voelt gij 't kloppen van 't moederlijk harte;
Dan ziet gij steeds hoe ik schrei om uw dood!

Maar, hoe nabij gij rondom mij moogt waaren,
Zal ik dan, nimmer, u weder aanschouwen?
Zal ik dan, nimmer, u weder omhelzen?

Zijn wij, voor altijd, gescheiden? — ó Neen!

Eénmaal, mijn DOCHTER! omhels ik u weder!
Eénmaal, voor eeuwig, om nimmer te scheiden!
Juichende zullen wij zamen dan zingen!

Liefelijk luidt dan uw' stem in mijn oor! —

Nachtgaal, blijf! — dat uw zang mij verzelle,
Waar ik ook zwerf op dees' rusteloze aarde:
Dat uw gekweel mijne traanen doe vlieten;
Traanen verligten het drukkendste leed.

Bij den Haag.

4
17—99.

20

[Door eene vergissing van den afschrijver staat op bl. xxx, 1ste kol. r. 5 v. o., 1773 voor 1777.]

Napoleon te Delft (Bijbl. bl. xxxiv). Deels uit mijne aantekeningen en deels uit officiële bescheiden, kan ik het navolgende berigt van NAPOLEON'S bezoek te Delft geven.

Op den 25sten October 1811 kwam de Keizer der Franschen, des morgens omstreeks 10 ure, te Delft aan.

De Maire der stad, de Heer ABRAHAM VAN SCHUYLENBURCH, had de beide *adjunct-maires*, de Heeren ISAAC BOUSQUET en Mr. PIETER SNOECK, benevens den municipalen raad, in een linnen tent doen vergaderen, die buiten de Eerepoort, oostwaarts van den rijweg naar 's Hage en zuidwaarts van de *glasblazerij*, in een veld opgerigt, alstoen de eenigste en geschiktste plaats aanbod, om den Keizer op te wachten. Op de plek waar die tent stond, is thans eene oliefabriek gesticht.

Het was een zeer regenachtige en stormachtige dag, derwijze guur en koud, dat de stedelijke regering zich ter naauwernood voor het ruwe weder, in dat slechte verblijf, beschut vond.

In den vroegen morgen was reeds een aantal koetsen, meerendeels met 4 paarden bespannen, waarin des Keizers gevolg, deels naar het gebouw der *Vrouwe van Renswoude*, deels de stad door en verder, den weg naar Rotterdam, opgereden.

De verzamelde raad was door dit transport van personeel niet zeer op zijn gemak, want vreezende dat de spoed, waarmede die rijtuigen vervoerd werden, de Regeringspersonen deels aan 's Keizers oog zou onttrekken, en ze deels in hunne verplichtingen zou doen te kort schieten, om de vereischte hulde te brengen, werden ze telkens, bij iedere reeks

rijtuigen, naar buiten en in den regen gedreven.

Eindelijk werd door eenige lanciers der Keizerlijke Garde de aantogt van 's Keizers koets aangekondigd, waarop de Maire met de beide adjunct-maires, zich niet naar de nabijgeplaatste Eerepoort, maar wel naar de brug begaven, die tusschen de uitspanning der *Koetswagen* en de Hofstede *Reinveld* gelegen is, ten einde aldaar Z. M. op te wachten en aan te spreken, hem daarbij naar oud gebruik de sleutels der stad, op een kussen liggende, aanbiedende.

In deze koets, door 6 postpaarden getrokken, zaten de Keizer en zijne gemalin. Na de eerste ontmoeting reden zij spoorlags naar en door de stad, (die dik met zand bestrooid was) tot aan het gebouw der *fundatie der Vrouwe van Renswoude*, thans de academie, hetgeen door de bestelling van den adjunct-maire, Mr. PIETER SNOECK, tevens Rentmeester van genoemd gesticht zijnde, ter ontvangst van den Keizer was ingerigt.

Reeds des morgens vroeg hadden eenige bedienden en officieren van 's Keizers huis zich aldaar heen begeven om zijne ontvangst voor te bereiden.

Vervolgens werd Z. M. door de militaire autoriteiten, in de stad aanwezig, in genoemd gebouw opgewacht, waarbij zich eenigen van 's Keizers gevolg gevoegd hadden.

Bij de komst des Keizers bevond ik mij op de stoep van het genoemde gebouw, hebbende ik mij door de ijzeren stijlen van het stoephek weten te dringen, waardoor ik mij zeer nabij 's Keizers persoon bevond en dien naauwkeurig kon zien en gadeslaan.

Zoo heb ik onder anderen van den *Mameluk ROUSTAN* niets bespeurd, ten minste was deze in zijne eigenaardige Egyptische kleding daarbij niet tegenwoordig; welligt dat hij zich in een der rijtuigen heeft bevonden.

De Keizer heeft te Delft en op dat uur geen middagmaal gebruikt, maar wel ontbeten. Dit ontbijt heeft bestaan uit *witte boonen* met *pieterseliesaus*, zijnde mij zulks door eene vrouw verhaald, die in de keuken werkzaam was, alwaar zij dit ochtendmaal door 's Keizers kok heeft zien bereiden. Het gevolg van NAPOLEON gebruikte voor hun ontbijt brood, kippen, kalfscoteletten enz., zijnde daarvoor in dat gebouw eene ongehoorde drukte geweest.

Na omtrent een uur aldaar vertoefd te hebben kwam Z. M. geheel onverzeld buiten de hoofddeur, op het pleintje voor het gebouw, en wendde gedurende eenige minuten zijne blikken heen en weder, doch meestal naar de rigting van het stapelmagazijn, zoodat ik hem, steeds binnen het hek staande, zeer goed kon opnemen. Die indruk is bij mij, nu 56 jaren oud zijnde, onuitwischaar gebleven.

Versjes aan Byron toegeschreven. — Aardappelen. — Het Ganzespel. — Napoleon te Amsterdam.

Nadat NAPOLEON, in zijne bekende groene uniform, waarover hij een grijzen overjas droeg, misschien tien minuten, zoo niet langer, aldaar geheel alleen gestaan en rondgekeken had, werd het portier der koets, die al dien tijd voor het fundatie-gebouw gestaan had, door eenen bediende geopend, waarop de Keizerin, welke ik niet in het aangezicht konde zien, omdat zij een zeer grooten hoed op had, naar buiten kwam en in de koets trad. Zonder een woord te spreken, voegde de Keizer zich nevens haar in het rijtuig, en met denzelfden spoed, waarmede zij waren aangekomen, reden zij naar het stapelmagazijn, op de Geer.

Aan het hek, dat den ingang van dit gebouw van de straat afsluit, stond een détachement der *compagnie d'Élite*, uit de schutterij, als eerewacht geschaard en gecommandeerd door den Heer Luitenant L. H....., thans nog in leven (twee andere détachementen van dit corps hadden de beide erepoorten bezet). Zoodra Z. M. uit de koets getreden was, wilde de Keizerin hem volgen, welke beweging hij alstoen, op verzekering van den bedoelden Luitenant, met een *non Madame, vous restez en voiture* moet afgewezen hebben.

Binnen het hek van dit magazijn stonden ter wederzijde van den ingang twee schoone stukken geschild, zijnde 48 ponders, geplaatst op hooge affuiten, zijnde de vellingen der wielen genummerd, ten einde op bepaalde tijden te kunnen omgedraaid worden.

De Keizer door het opleggen zijner handen te kennen gegeven hebbende die te willen bezitten, werden dezegedenkteekenen van Neêrlands oorlogsgroem, ten spijt der Delvenaren, zeer weinige dagen na des Keizers bezoek weggenomen.

Te water, eerst naar Antwerpen en van daar naar Parijs vervoerd zijnde, werden die stukken voor het *Hôtel des Invalides* geplaatst, alwaar zij door een mijner Delftsche vrienden, A°. 1815 na den slag van Waterloo, nog gezien zijn. Derhalve waren zij na den terugtocht uit Rusland geenszins door de Pruisen buit gemaakt; maar na den intogt der verbondene mogendheden in Julij 1815, zijn zij aan de Pruisen afgestaan, die deze monumenten naar Berlijn vervoerd hebben.

Toen dit bezoek des Keizers te Delft plaats had, had ik den vollen leeftijd van 14 jaren bereikt, waarop men reeds met eenig onderscheid kennis neemt van belangrijke gebeurtenissen, en indrukken ontvangt, die niet ligt uitgewischt worden. J. G. V.

Versjes aan Byron toegeschreven (Bijbl. lxi). In het versje to *Jessy*, bl. lxii, 1ste kol., reg. 21 v. b. staat: "There is bosom—all my own". Dit moet natuurlijk wezen:

There is a bosom—all my own.

Aardappelen (Nav. I.; bl. 23, 52, 53, 78, 262, 355; II.; bl. 31, 127). Hoogst belangrijk is 't stuk: "*Die Kartoffeln*", te vinden in *Die Gegenwart*, neunter Heft, tot hetwelk ik delezers van DE NAVORSCHER verwijs. Reeds in 1601 legt SHAKSPEARE aan FALSTAFF 't woord *potato* in den mond en wordt er (*Merry Wives of Windsor*, V. 5.) melding gemaakt van hun opwekkende eigenschap. Vgl. *Troilus and Cressida*, Act. V, Sc. 2, waar THERSITES, de geboghelde Griek, er van spreekt; 't laatste stuk werd in 1602 geschreven.

Het Ganzespel (Nav. I.; bl. 23, 102, 138, 324, 325; II.; bl. 254, 349); *Quaeckborden*. Zijn de *Quaeckborden*, waarvan WAGENAAR spreekt in zijn *Amsterdam* (Tiende Stuk, 8°. bl. 164 en 165) en welke hij voor *Tiktakborden* houdt, ook misschien *Ganzeborden*? Reeds in het jaar 1395 wordt er van gewaagd als van een door Hertog ALBRECHT aan de bewoners van Amsterdam verboden spel, *ende wie daer dobbelde of quaeckede, by nachte of by daghe, of Quaeckborde of Dobbelschole hield in zynen huuse, dat waer op een boet van thien ponden*. Het schaakspel, dat nooit of zelden voor geld wordt gespeeld, zal hier wel niet bedoeld zijn; dus het Ganzebord, wegens het kwaken dier vogels, *Quaeckbord* geheeten?

GANSKE.

Napoleon te Amsterdam (vgl. Nav. I.; bl. 229, II.; bl. 321, Bijbl. bl. iii, xxxiv, lxix). Toen NAPOLEON — zoo heb ik wel eens hooren verhalen — *Amsterdam* zou bezoeken, liet de politie aan de bewoners van de *Kalverstraat* aanzeggen, dat de straat goed moest schoon geschrobd worden; en daar het toen meer dan ooit "Du sollst nicht raisonnieren" was, ging men ook ter dege aan het werk, met dat gevolg, dat bijna al het zand tusschen de steenen verdween en deze geheel los kwamen te liggen. De politie echter, bevreesd voor barricades, liet op de natte, pas schoon gemaakte straat, terstond eene menigte zand brengen. Verder moesten er planken vóór de huizen gespijkerd worden; sommigen nu verwden deze groen, de kleur van NAPOLEON, maar de meesten verwden ze, om de somberheid aan te duiden, *zwart*, waartegen echter niets te zeggen was.

Toen NAPOLEON met zijn gevolg door *Amsterdam* reed, reed hij geheel alleen, niemand aan zijne zijden, en eerst een halve paardenlengte achter hem volgde zijn Mameluk en de overige trein, zoodat hij geheel open en bloot was en door ieder gemakkelijk kon gezien worden. Hij wilde niet op eene Hollandsche sloep gaan en volbragt dan ook zijn watertogtje op de sloep van een Fransch schip.

Op de uitnoodiging van N°. (Bijbl. bl. iii) om ook "bijzonderheden betrekkelijk die tij-

den" te vermelden, kan ik nog de volgende anecdote, die ik ook wel eens heb hooren vertellen, mededeelen. Toen op eene boekverkoop, tijdens de Fransche overheersching (waar en wanneer?), het bekende boekje *de Fransche Tirannie* werd verkocht, vroeg een der aanwezigen: De oude of denieuwe?" Dadelijk riep men hem toe: »Wat zegt u daar, mijnheer?" waarop hij hernam: »Ik vraag of het de oude of nieuwe druk is?" Hiertegen was niets te zeggen; men lette echter wel op de dubbelzinnigheid van het woord *druk*.

A. A. C. H.

II. Elisabeth (Nav. I.; bl. 250, 340, 363; Bijbl. bl. lxix). Vergist zich de Heer J. H. VAN DALE ook in de opgave der jaren? In 1227 kan ELISABETH'S Zoon HERMAN hoogstens zes jaren oud geweest zijn. Beroofde hij haar toen van de regering, dan moet hij al een zeer voorspoedig (?) kind geweest zijn. Was het wellicht dan niet beter om te zeggen, dat zij van den troon beroofd werd door lieden, die zich van den naam van dien zoon bedienden, om zich van de moeder te ontslaan?

L. v. H.

Dirk van Hasselsteeg (Nav. I.; bl. 252, 372; II.: bl. 45, 105, 106; III.; bl. 142). De Heer .. ELSEVIER vraagt (Nav. III.; bl. 142) of de Dirk van Assensteeg dezelfde is als de Dirk van Hasselsteeg? Antwoord ja. Ik heb voor mij zes authentieke acten, behoorende tot een perceel in voornoemde steeg, van de jaren 1691, 1694, 1711, 1729, 1732 en 1744. In de twee eersten, zijnde schepen-brieven, en in de vijfde, zijnde een transport voor Notaris, wordt die steeg Dirk van Hasselt-, en in de drie overige, zijnde mede transport-brieven, Dirk van Assen-steeg genoemd. C. & A.

De familie Schomaker (Nav. I.; bl. 256, 374; Bijbl. bl. lxx). De ter laatst aangehaalde plaats genoemde WILHELMUS SCHOMAKER werd in 1652 als Proponent te *Lochem* beroepen. Zijn zoon, HENRICUS GERARDUS, ten jare 1706 als Proponent beroepen te *Winterswijk*, stierf op den 14den Jan. 1736. Deze had een zoon, WILHELMUS DAVID, als Proponent, mede te *Winterswijk*, beroepen den 25sten Jan. en bevestigd den 8sten April 1736, gestorven den 13den Jan. 1741. WILHELMUS GODOFRIDUS, de andere zoon van WILHELMUS, kwam, ook als Proponent, den 12den Oct. 1687 te *Almen*, en had uitgediend in 1736; hij overleed in 1737. Zie H. DE JONGH, AZ. *Naamlijst der Predikanten op de Geldersche Synode*, Leyden 1750. V. D. N.

Verduitschingen van Italiaansche Prozawerken (Bijbl. bl. xx, lxx). Van in het Nederduitsch vertaalde werken van G. LETI vindt

men opgaven in het *Naamregister* van R. ARRENBURG, Rotterdam 1788, en wel van zeven verschillende schriften, waaronder het *Leven van den Hertog van Ossuna*, in 2 deelen, met pl., 1731, Amst. J. WALDORF. 8°.

V. D. N.

Verduitschingen van Italiaansche Prozawerken. In een vroeger nommer van DE NAVORSCHER vind ik, onder de uit het Italiaansch vertaalde prozawerken, GROSSI'S *Marco Visconti* opgegeven, en daarbij door? Ik meen te kunnen verzekeren door Dr. A. SCHNEITHER, in leven Rector der Latijnsche School te *Groningen*; de daarin voorkomende gedichten werden vertaald door zijnen vriend Ds. K. SYBRANDI.

Van der Well in Tromp veranderd (Nav. I.; bl. 290; II.; bl. 140, 167; Bijbl. bl. lxx). ♀—♀ schijnt te betwijfelen dat het wapen van het geslacht VAN DER WELL zou geweest zijn: *van keel, beladen met drie St. Andriaskruissen van goud*. Het navolgende moge dien twijfel bij hem doen ophouden. Ik ben in het bezit van eene geslachtlijst der familie TROMP, vóór 1747 naar het oorspronkelijke stuk afgeschreven, waarin ook afgebeeld zijn de wapens van dat geslacht en van de familiën, daaraan vermaagschapt. Onder die wapens vind ik dat van MAERTEN HARPERTSZ TROMP, *gekwartierd 1 en 4 van zilver, beladen met een keper van keel, en pointe een schip van sabel* (de vorm Grieksch of Romeinsch); — *en chef van azuur, beladen met een lèlie van goud*; 2 en 3 *van keel, beladen met drie St. Andriaskruissen van goud*. Het laatste gedeelte (kwartieren 2 en 3) is kennelijk het wapen van VAN DER WELL, overeenkomende met de afbeelding er van, welke de rij wapenen van de zoo even bedoelde genealogie opent.

Bovendien wordt in mijne familie het oorspronkelijke zegel bewaard van CORNELIS TROMP, met de spreuk: *Fortes creantur Fortibus*, zeer fraai en duidelijk in zwarten steen gesneden. Ook daarop is het wapen geheel gelijk aan het zoo even beschrevene, maar voert sur-le-tout het wapen van *Salisbury*, waarvan CORNELIS TROMP Graaf was.

Indien ♀—♀ er belang in stelt, wil ik hem gaarne een afdruk van dat zegel doen geworden, door de bereidvaardige tusschenkomst van het Bestuur van dit Tijdschrift.

Vóóraan in het genoemde geslachtregister van de familie TROMP vind ik de navolgende aantekening, wellicht niet onwaardig om hier te worden vermeld.

»De Familie van TROMP, gesproten uyt die van VAN DER WEL is van oudts bekend en afkomstig uit den *Brielle*, een stad in Holland. Deselve heeft voortgebrogt twee Mannen van uytmuntende deugden en dapperheyd, die hun Vaderland met soo veel Liefde als Ge-

Van der Well in Tromp veranderd. — Soutenelle. — Doodstraf door trouwbeloofte voorgekomen.

trouwighedyt uyt soo veel duizenden Gevaeren van tyd tot tyd hebben helpen redden; en waer van de Historien soo veel melden, dat het moeyte te vergeefs zoude zyn, die hier te verhaelen. d'Eerste deesser Twee, is genaemt geweest MAERTEN HERPERTSE TROMP en gebooren in den *Brielle* in den Jaere 1591. Zyn vader is geweest HERPERT VAN DER WEL, dog genaemt TROMP, en zyn moeder JOHANNA QUACK. Het is waerschyndelyk dat deeze HERPERT VAN DER WEL, den naem van TROMP hadde aengenoomen om niet bekend te weesen, dewyl zyn ouders uyt geneegenheid tot de zeevaart en den oorlogh, hetwelk zy hem wilde beletten, ontloopen was; maer anderen verseekeren, dat aen hem de Naem van TROMP, by het scheepsvolk gegeven is, wanneer hy in syn jeugt Scheep en ledig zynde, de gewoonte had, hier en daer in een hoekje op een soogenaemt *Trompje* te spelen, dat een instrumentie is waarmede de Hollandsche jeugd zig veeltyds vermaekt, en dat hy by de Turken gevangen zynde, die naem behouden heeft, alsmeede by zyne te rug komst in zyn Vaderlandt. — Dit is seeker en blykt uit de Historien, dat hy capitain is geweest onder de naem van HERPERT TROMP, 'over een schip van oorlog, ten dienste der geunieerde Provincien, en selfs al in de vermaerde zeeslag voor *Gibraltar*.

De tweede van deeze dapperen mannen, is geweest: CORNELIS TROMP, zoon van MAERTEN HERPERTZE, en DYNA DE HAAS; een waerdig opvolger in zynes vaders uitmuntende deugden, en dapperheeden, en in de Historien van ons land meede genoeg bekend, en wiens leeven beschreeven is.

Ik kan dierhalven niet nalaten, van hier in passant aan te teekenen, van met verwondering in het *Groot Algemeen Historisch en Genealogisch Woordenboek* van LUISCIUS onder de letter T gesien te hebben, dat dien loontrekende schryver, deezen bovengemelde MAERTEN HERPERTSE TROMP, aldaer stelt van een slegten afkomst te zyn, dog het is hem wel te vergeven, want hy seekerlyk toen hy dat schreef, met zyn gedagten al soo seer gedwaelt sal hebben, als maer al te droevig in het eynde van zyn leeven tweemaal gebleken is (*), want had Hy de Historien (met welke Naem den Tytel van syn Boeck praelt) ingesien, soude hy soo een man, wiens vader reeds een schip van oorlog gevoert hadde, niet gezegt hebben van een slegten afkomst te zyn, of soo genoo-me moet men in die tyden, slegte Luyden tot zulke aanzienelyke ampten en den dienst van het Landt gestelt hebben, als meede in de Regeeringen van Steeden, waer in de VAN DER WELLEN op verschyde plaetsen geweest zyn, gelyk hier na volgen zal; daer by heeft dezen

Grooten Admiraal drie vrouwen gehad, van gedistingeerde Familien, als van de HAAS, ARCKEBOUT en TEEDINGH VAN BERCKHOUT. Maer genomen dat de naem en Famille van dien dapperen Zeeheld, door dien loontrekende schryver eens verklynt konde worden, dat onmogelyk is, als by Luyden van verstant en Fatsoen al te wel bekend, soo is de vraag wat beter is: een man door Deugden en Heldendaden Groot, en van Koningen en Princen gelieft en ge-eert en met Lelien en Roosen in zyne wapenschildt verciert geworden, dan een Man van Illustre afkomst die door lafhartigheid zyn geboorte versaect, waervan wy maer al te veel slegte exempelen onder-vonden hebben; myn béslyt is dan dat dien schryver seer slegt geïnformeert is geweest, niet alleen in deese, maer in andere familien waerlyk van geringe afkomst, en die door hem heemelshoogte verheeven syn. Maer 't Geld dat Stom is, maekt recht dat krom is".

A. A. A.

Soutenelle (Bijbl. bl. iv, l, lxxi). Daar tot heden nog niemand bij dit onderwerp VAN BEVERWYCK's geschriften heeft aangehaald, wil ik nu ook daarop de aandacht vestigen, en wel op het *Register* van zijne *Schat der Ongesontheyt*, in voce *Zautenelle*. Daarover toch wordt op verschillende plaatsen als over een geneesmiddel gesproken, doch bl. 31 van het Boek zegt VAN BEVERWIJCK: de "*Zoutenelle* ofte *Zeewinde* (die mede een geslacht van *Kool* is, en hier te lande, insonderheyt in *Zee-landt* aan de duynen en aan strand wast) als ook de *Zeeporceleyn* werden van LEVINUS LEMNIUS, eertyds Geneesmeester tot *Zierikzee*, in syn 2 Boek van de *Verborgene Wonderen der Nature* op 't 17 Capittel, seer gepresen om de Dronkenschap te wederstaan, wanneer zy tot Salaet bereid vooraf gegeten werden enz. enz."; de *Zeekool* of *wilde Zeekool*, waarvan op bl. 113 van hetzelfde werk, wordt door hem onderscheiden van de "*Zeewinde* ofte *Zautenelle*", ook op diezelfde blad. vermeld.

V. D. N.

Doodstraf door trouwbeloofte voorgekomen (Nav. I.; bl. 348; II.; bl. 238, 239, 240; Bijbl. bl. xxxv). Bij al het aangevoerde laat ik, om hare zeldzaamheid, ook deze geschiedenis volgen:

"Men heeft hier tot *Amsterdam*, een Borger gehad, die by de vyandt gevangen en ter dood veroordeeldt was; maar hy wierd, toen hy op het schavot quam, van een jonge dochter, hoewel hy een gehuwt man, doch buiten heur weten, was, verbeeden. Deshalven hy haar in 't openbaar heeft getrouwt, houdende, met twee huys-vrouwen, verscheyden jaren seer vreedig huys".

Zie: *Wintersche Avonden of Nederlandsche Vertellingen* enz. door JACOB VIVERIUS, eerst

(*) Op welke dwalingen wordt hier gezinspeeld? *BLBL.* 1853.

onder de naam van PHILOLOGUS PHILIATROS à Gauda vergaderd en beschreven, enz. Amst. 1665, in-12°, bl. 476. C. KRAMM.

Doodstraf door trouwbelofte voorgekomen. In het *Fivevingoër en Oldampster Landrecht*, Dl. IV, § 37, bl. 59, Dockum 1841, vindt men de navolgende Wetsbepaling in het oud-Friesch; aldus door mij vertaald:

„Dit is regt. Wanneer men eenen dief vat en men hem brengt aan de Weer (het geregt) en leidde hem om den werf (gerechtsplaats) en men hem biedt te lossen, en men hem dan niet lossen wil, dan veroordeele men hem zijnen hals. Daarna mag eene voogdeloozemaagd (ongehuwde vrijster) hem lossen, zoo zij hem tot een voogd kiezen wil (tot echtgenoot nemen) of, eene weduwe mag hem lossen, die uitgeoedeeld is, door den echt. Aldus mag hij zijnen hals behouden”.

Dit laatste was in het geval, dat zijne vrienden voor hem niet wilden betalen, en zijnen hals lossen, wanneer die betaling door eene van deze twee vrouwen geschiedde, onder voorwaarde, dat zij hem trouwen wilden, en trouwden. Het werd er dan voor gehouden, dat de vrouw den hals van haren man loste. Zie: WIARDA, *Ostfr. Geschiedte*, III B. 10 Buch, 2te Abschnitt, § 13; SCHOT., *Beschr. d. Heerl. v. Friesl.*, bl. 125; VOORTNAV. II.; bl. 240, 241, alwaar de aanhalingen onnaauwkeurig zijn. D. H. H.

Oud Hollandsche Volksliedjes (Nav. I.; bl. 348; II.; bl. 244, 290). In de beantwoordingen der vraag van J. N. Q. vind ik geen gewag gemaakt van het werk van ADE. VALERIUS, *Nederlandsche Gedencckelanck*, uitgegeven te Haarlem, in langw. 4°, A°. 1626. Het behoort toch ongetwijfeld tot die soort van liederen, waarvan de beantwoorders spraken, al zijn ook de exemplaren thans zeldzaam geworden, en al is daardoor welligt het boek minder bekend.

VALERIUS was Schepen en Raad te Veere in Zeeland, Deken van de kamer van Rhetorica, en overleed in 1625, waarop zijne erfgenamen bovengenoemd werk voor hunne rekening lieten drukken. Het bevat de *Voor-naemste Geschiedenissen van de 17 Nederl. Prov. sedert den aanvang der Inlandsche beroerten tot 1625; is versiert met aerdige figuerlike platen, van welke die op bl. 210 dikwerf wordt gemist, of de plaats ledig is gelaten; zij stelt den Hollandschen Leeuw voor, met de 7 pijlen in den klauw, en het uitgetogen zwaard opheffende, terwijl hem de olijfstak des vredes door SPINOLA wordt aangeboden, en de Paus, op zijne knieën gevallen, de overige pijlen, zijnde de Provinciën onder het Spaansche gebied, vergadert, en een Kardinaal, naast hem, bezig is aan een der pijlen van den leeuw te trekken; voorts een Jesuïet en eenige*

Spanjaarden, met stroppen gereed om den Nederl. Leeuw te vangen; nog bevat het *Stichtelyke Rimen en Liedkens; De Liedkens* (meest alle nieu zynde) gestelt op Musyck-noten en elck op een verscheyden vois, beneffens de *Tablatuer van de Luyt en de Cyther*; vooraan vindt men er de *Tafel in van de Stemmen ofte Voysen* in het boek begrepen, waaronder *Almanden, Pavanen, Fransche Voisen, Engelsche en Itali-aensche Stemmen*. Uit een en ander mag ook de staat der *Toonkunst* in dien tijd blijken, gelijk de Heer de WIND terecht heeft aangemerkt. Zie *Bibl. der Nederl. Geschiedschr.*, Dl. I, bl. 485. WITSEN GEYSBEEK, B. A. C. *Woordenb.*, zegt dat de menigte van koppelwoorden, in dit werk voorkomende, getuigt van de buigzaamheid der Hollandsche taal. V. D. N.

Oud Hollandsche Volksliedjes. Bij deze gelegenheid verzoek ik bescheidenlijk een woord te mogen inbrengen betreffende eenige aanmerkingen over mijne *Proeve van Nederl. Volkszangen*.

Toen DR. F. A. SNELLAERT, in zijne bekroonde prijsverhandeling over de *Nederlandsche Dichtkunst in België*, Brussel 1838, schreef, dat die *Proeve* veel te wenschen overlaet, deed die korte afkeuring mij minder leed, omdat ik, mij zelven van het onvolkomene van mijn arbeid bewust, die slechts als eene *Proeve* in het licht zond, en het duidelijk was, dat de Heer S., zoo al niet enkel op gezag van anderen sprekende, haar hoogst oppervlakkig had ingezien, daar hij ze te Amsterdam uitgegeven zegt te zijn. Meer van belang acht ik het oordeel van den Heer WOLF, over *Volkszangen*. Het kan zijn dat ik het karakter „des Volksliedes”, zoo als deze het zich voorstelt, „nicht fest zu stellen wüszte”, maar, indien ik daartoe gebragt heb „viele Gedichte welche auf jenen Namen nicht den mindesten Anspruch machen können”, dan twijfel ik of hij niet misschien sommige in het *Overzicht* aangehaalde regels heeft beschouwd als tot de *Proeven* behoorende, die daarna volgen; b. v. deze uit LUYKEN, op 't *hoogste van den nacht* (bl. 53), die uit FLUYMER (bl. 65 en 66), omtrent welke ik toch uitdrukkelijk aanmerkte: „men gevoelt dat het de eigenlijke toon niet is van den zegezang in den mond des volks” (bl. 68). Ik voegde daarbij (bl. 83): „Verandert de smaak des volks en de geest des tijds, dan vlugt het lied van de lippen”. — „Ziedaar dereden dat voortreffelijke gezangen geen volksliederen zijn geworden”. Maar zal men daarom beweren dat het op de lippen blijven of daarvan vlugten, het echte kenmerk zij van het *Volkslied*? Was, b. v., de *Ronde-dans op de geboorte van PHILIPS II*, van MATTHIJS DE CASTELEYN (*Overzicht en Proeven*, bl. 29 en 105) geen *Volkslied*? hoe jammerlijk ook, in volgende tijd, die toegejuichte den volkszin logenstrafte en wreedaardig mis-

Nederl. Volksverleeringen. — Verbodschrift tegen de Jezuiteten. — Casper van den Ende.

kende. Ik zoude daarom zulk kenmerk voor hoogst onbepaald houden, en dat het somtijds hoogst moeilijk, ja bijna onmogelijk moet zijn, stukken van vroegeren tijd *daaraan* te toetsen, en *daarom* al of niet onder de Volksliederen te rekenen. Maar nu wenschte ik gaarne duidelijk omschreven te zien: *Wat is Volkslied?* en daartoe doe ik de volgende vragen:

Wat verstaat men, in dezen zin, onder *het Volk?*

Gens=*Nation*= de door afkomst en instellingen vereenigde landzaten?

Populus=*Peuple*= de inwoners en verblijfhoudenden?

Plebs=*Populace*= 't *Gemeen*, de geringe stand?

Wat verstaat men door *Liederen?* 't gene *gezongen* wordt?

Wat door *Volksliederen?* 't gene *het volk zingt?* Derhalve 't gene *gezamenlijk* en *openbaar* wordt gezongen?

Behooren *Kerkliederen* (*Hymnen*) niet tot het volksgezag?

Zijn *Triumf-* en *Feestzangen* (*Chants*) geen volksliederen?

Behooren *Geselschaps-liederen* (*Chansons*) niet tot het volksgezag?

Wat is *Refrain?* Komt het niet van *refere*, opzeggen; en verschilt het, 't en ware om het niet of minder gemoduleerde, van het *recitatief?* Immers zijn het de herhalings-regels van elk «couplet d'une chanson, ballade», enz. L. J.

Nederlandsche Volksverleeringen (Bijbl. bl. ix, xxii, xlviii, lxxi, xciii); *De togt naar den Keulchen Wijnkelder*. Op een avond waren eenige handwerkszellen bij den haard gezeten. Enkelen hunner beroemden zich, dat zij, op zeer onkostbare wijze, den besten wijn konden magtig worden, die er op de wereld gedronken werd. De jongste van den troep, HANS geheeten, wilde het maar niet gelooven. »Ei», riep GOVERT, een der bluffers op zijne kunst, »de zaak is gemakkelijk; zie hier een mengsel: daar doopt gij maar de vingers in en zegt: *Over struik en over heg te Keulen in den wijnkelder*. Wij zullen het maar eens proberen». Zoo gezegd, zoo gedaan. Het lustige volkje, HANS uitgezonderd, volgde het voorschrift van GOVERT en waren plotseling door den schoorsteen verdwenen. HANS, die het eerst had willen afkijken, dacht: »Dat gaat je achterna», en met doopte hij de vingertoppen in het wonderlijke vocht. Maar helaas! de goede HANS had de formule vergeten en sprak: *Door struik en door heg te Keulen in den wijnkelder*. Arme HANS! Hij kwam er wel, maar hoe! De kleeren aan flarden en het vel van aangezicht en handen afgescheurd. En toen hij, meer dood dan levend, zich in

den wijnkelder bevond, werd hij op eens door forsche handen aangegrepen, terwijl hem de woorden in het oor galden: »Daar heb je nu dien schavuit, dien dief, die onzen kostelijken wijn heeft opgedronken!» HANS werd naar de gevangenis gebracht en, als zijn tijd nog niet om is, zit hij er nog. — *Uit den mond van zijn tuinbaas afgehuisterd door*

SCIOLUS.

Verbodschrift tegen de Jezuiteten (Bijbl. bl. xxxvi, lxxii). De *Plakaten, Resolutiën en Reglementen tegen de Jezuiteten*, eene belangrijke collectie, waaronder vele originele stukken, zijn gekocht, gelijk men mij zeide, voor het *Seminarie te Warmond*, door den makelaar VAN OGTRUP, op de veiling tegenwoordig.

V. D. N.

Casper van den Ende (Nav. II.; bl. 2,305—307, 330; Bijbl. bl. xxiii, lii). Uit de Registers der *Evang. Luth. Gemeente te Rotterdam* deel ik gaarne het volgende mede:

Den 20sten Maart 1639 staan als ondertrouwd ingeschreven: JASPER VAN DEN ENDE, van *Amsterdam*, en SARA BATENS, van *Zwol*. Uit dit huwelijk zijn minstens *zeven* kinderen geboren, want van zoo velen vind ik den Doop aangeteekend: namelijk:

6 Oct. 1640. CAROLUS;

6 Aug. 1642. HENDRICUS;

7 Julij 1647. CAROLUS.

Bij den Doop dezer kinderen luidt zijn voornaam JASPER.

4 *Januarij* 1651. JUDITH;

13 *October* 1652. CASPARUS;

5 *Maart* 1656. SARA;

2 *Maart* 1659. ELIZABETH.

Hier luidt zijn naam CASPAR of CASPARUS, in 1656 en 1659 met voorvoeging van M. of Mr.

Onder de Doopgetuigen komen voor:

6 Oct. 1640. MARIA VAN DEN ENDE, wonende te *Amsterdam*;

7 *Julij* 1647. VANDEN ENDE, de grootvader;

4 *Jan.* 1651. VAN DEN ENDE;

5 *Maart* 1656. JOHANNES VAN DEN ENDE en zijne vrouw.

Onder de nieuw aangekomen leden staan:

24 *Dec.* 1636. JAN VAN DEN ENDE;

5 *April* 1640. SARA VAN DEN ENDE;

11 *April* 1648. MAERTEN VAN DEN ENDE, de jonge.

Voor den bouw eener nieuwe kerk, in 1651, schreef CASPARUS (sic) VAN DEN ENDE, met eigene hand, voor f 20.— in.

In het Register der *Contribuanten*, die in Sept. 1658 beloofden jaarlijks eene zekere som tot onderhoud van de kerk te geven, wordt zijn naam niet gevonden.

Uit een en ander maak ik op:

1°. Dat er geen twijfel aan is, of JASPER en CASPAR is dezelfde;

20. dat de naam zijns vaders MAERTEN VAN DEN ENDE (de Oude) zal zijn geweest;

30. dat JASPER reeds te *Amsterdam* belijdenis van geloof afgelegd; geen prijs op de overschrijving van zijn kerkelijk lidmaatschap gesteld; en alles zal vermeden hebben, wat aanleiding kon geven om hem in den Kerkeraad benoembaar te maken;

40. dat het huisgezin zijns vaders reeds in 't begin van 1636 van *Amsterdam* herwaards zal zijn gekomen;

50. dat hij twee broeders (JAN of JOHANNES en MAERTEN) en twee zusters (MARIA en SARA, van welke de eerste te *Amsterdam* was gebleven of derwaards teruggetrokken) zal hebben gehad;

60. dat FRANCISCUS VAN DEN ENDE, die den 27sten Nov. 1674 te *Parijs* werd opgehangen, geen zoon van CASPARUS kan zijn geweest;

70. dat de genoemde FRANCISCUS en de leermeesteres van SPINOSA alleen zijdelings tot CASPARUS' maagschap behoord kunnen hebben, — wat zeer ligt zijn kan. De VAN DEN ENDE's behooren toch in mijn oog tot de Lutherischen van *Antwerpen*, die, toen de stad in 1585 aan *PARMA* was overgegaan, om der godsdienst wille naar de Noordelijke Nederlanden overkwamen, en die veelal eenige maagschap, 't zij Roomsch of Onroomsch, achterlieten.

Waar Mr. CASPARUS gewoond hebbe laat zich, hoewel alleen bij gissing, opmaken. In het *Register der Leden* staat 13 Dec. 1643 ingeschreven: JOACHIMUS PUTTER, van *Nieuwoop* in *Zweden* »tot de franse Mr^r. in de Lomb^e. straat»; en 28 Maart 1652: TRYNTJE JANS, van *Mengede*, in 't land van der *Marck*, wonnende »tegen over Mr. VAN ENDE int steegje». Verbinden wij toch slechts de beide aantekeningen, dan laat zich die woning bijna aanwijzen. Wij hebben in de *Lombardstraats* slechts naar dat steegje te zoeken. *Speksteeg* of *Botersteeg* kan 't niet geweest zijn; want dan zou de vrouw opgegeven hebben, dat zij naast de *Boterwaag* (thans *Vleeschhal*) woonde. *Meent*, *Kalverstraat* en *Doelstraat* komen in geene aanmerking. Er schieten ons slechts over *Wildezesteeg* (die evenwel te afgelegen is,) *Klaversteeg*, (die men bezwaarlijk een steegje kan noemen,) en.....

Tot hiertoe had ik geschreven, toen ik, mij den naam van het bedoelde steegje niet herinnerende, ophield, om dien bij de eerste gelegenheid te onderzoeken. Ik kwam, en zag, — maar 't droeg geen naam. 't Was en bleef dus slechts — een steegje. Kon ik nu maar van het een of ander huis daartegenover een ouden grondbrief opdelen! Ik wilde 't beproeven, en begon met Wijk 8, N°. 89 naar de nieuwe wijkverdeling. Ik deelde den eigenaar, zelf op de bovenwoning woonachtig, de reden mijner komst mede. Hij bezat niet, wat ik wenschte; achtte zijne woning, zooals die

althans tegenwoordig is ingedeeld, voor eene school ongeschikt; maar had toch de vriendelijkheid, mij te doen opmerken, dat er in 't kalf boven zijne deur, dat blijkbaar van oude dagteekening was, een paar pennen stonden uitgebeiteld. En waarlijk, toen ik buiten kwam en opzag, — daar lagen twee pennen kruislings over elkander; en eene kroon daarop; en een blazoen daarachter; en op dat blazoen las ik: DE PENNEKONST. Verder ben ik niet gegaan. Daar moet een *schoolmeester*, daar moet VAN DEN ENDE gewoond hebben.

S. J.

Bijbel van Deux Aes (Nav. II.; bl. 23, 366 Bijbl. bl. xxvii, xxxix). Bij al het aangevoerde over de ware betekenis van de be-ruchte Bijbelkantteekening, moet ik vragen: waarom men de meening van LE FRANCO VAN BEEKHEY, (*Natuurl. Historie van Holland*, Dl. III, St. V, bl. 1433) niet uit één heeft gezet en zijne gevoelens medegedeeld over de gemeenzame benamingen in de zamenleving, welke uit het dobbelspel zijn ontleend? Deze toch kunnen aanleiding gegeven hebben tot die beeldsprakige noot; immers, na haar te hebben aangehaald en toegelicht, laat hij er dadelijk op volgen:

»My is, met betrekking tot deeze en soort-gelyke benaamingen der kansworpen, in handen gekomen, een oud Hoogduitsch versje van zekeren HUG VAN TRUMBERG; 't welk ik, als hier niet ongepast, in verstaanbaar Duitsch nagevolgd, nog zal mededeelen: het gaat over de meeste gooiën der Dobbelseenen, en luid na genoeg aldus:

Cincken quaters aesen
Maeckt hongherige baesen.
Van cincken quaters dryen
Sit meinigh een te schreyen.
Van cincken quater deux
Word raedeloose heus.
Van quaters troijen cincken
Moet menich water drincken.
Van cincken troijen quater
Treurt dickwil Moeder en Vader.
Van cincken quater deux en ses
Moet MEYE, LUCKART en AGNES

Onberaden blijven, als men 't lange doet,
Zoo God Vader niet erbarme, en haar behoed».

Een exemplaar van den genoemden bijbel van 1599, bij JAN PAEDTS JACOBZ, te *Leyden* gedrukt, wordt door mij bewaard als een der schoonste letterdrukken, dien ik immer van dien tijd heb gezien. C. KRAMM.

Adriaan Banckaert (Nav. II., bl. 24). In het geslachtregister der familie CAU, mij ter inzage verstrekt, is de sterfdag van den Admiraal BANCKAERT niet opgeteekend. Daaruit blijkt echter, dat hij den 24sten Februarij 1671 gehuwd is met JOHANNA CONSTANTIA CAU, weduwe van SAMUEL BISSCHOP—in leven

Sterfhuisgebruiken. — Zoo gek als een pootjuin. — Maansinvloeden. — Rangnamen bij het leger.

Schepen en Raad te *Vlissingen* — dochter van BONIFACIUS CAU en JOHANNA INGELS. Zij is vermoedelijk geboren in 1638, overleden den 18den November 1692 en begraven bij haar tweeden echtgenoot, in de *Oude Kerk te Middelburg*. Als moeder van den Luitenant-Admiraal wordt in dat register opgegeven AGATHA MAASSE. Nog vindt men daarin vermeld: ADRIAEN BANCKAERT, gezegd VAN TRAPPEN, den 17den Januarij 1674 gehuwd met CORNELIA CAU, weduwe Mr. WILLEM VAN VRIJBERGHE, en dochter van IMAN CAU en L. S. DE WEERD.

Door vriendelijke mededeeling kan ik echter aan P. FRET berigten, dat de Admiraal BANCKAERT den 22sten April 1684 is overleden, blijkens het volgende extract uit het doodregister der *Oude Kerk te Middelburg*:

BEGRAVEN IN MAY IN D'OUDE KERCKE.
gestorv.
22 April — 1 May — ADRIAAN BANCKAERT —
W en 4 q.

De letters W en 4 q. zullen welligt aanduiden dat het wapen met 4 kwartieren in de kerk is opgehangen. $\varphi^3 - \varphi$.

Sterfhuisgebruiken (Nav. II.; bl. 24, 371—373; *Bijbl.* bl. xiii). »In Vlaenderen ligt voor het huis, waerin zich een lyk bevindt, een kruis gevormd uit vier bundels stroo, die in het middel met eenen steen vastgelegd zyn. Is de gestorvene persoon een jongman, dan ziet men *palmtakken*, is het een meisje, *rosmaryn* op het stroo; is het eene dienstmeid of een dienstknecht, dan ligt er maer een halven steen op. In eenige gewesten wordt het stroo na de uitvaart verbrand.

Te *Turnhout* staet eene *kaers* in de vensterkens boven de deur, zoo lang het lyk in huis is.

In de omstreken van *Brussel* ziet men een *zwart vaendel* met een doodshoofd daerop geschilderd aan de deur staen. — *Uitvaart der Adelyken*. By den lykdienst is den grond der geheele kerk met *stroo* bedekt. — *Wodana*, bl. 105.

Spreekwijzen. Zoogek als een pootjuin (Nav. II.; bl. 24; III.; bl. 8). Alhier (te *Sluis*) zegt men zoo zot of zoo gek als een juin, ook wel zoo zot of zoo gek als een top (tol), doelende alsdan op het draaijen van den tol, 'tgeen weer eene andere spreekwijs verklaart: hij draait van gekheid.

Opmerkelijk is 't, wat TUINMAN zegt van 't spreekwoord: 't Is een Sint Juin. »Dus», schrijft hij, »noemt men iemand om hem te schelden voor een schijnheiligen weetniet. Is die heilige, gelijk voorheen de goden der Egyptenaren, in den tuin gegroeid? Neen, hij is verscholen onder eene Franciskaansche kap. Het is broeder Sint JUNIPERUS, een der geliefstede medegezellen en volgers van den H. FRANCISCUS. Deze JUNIPERUS bedreef drollige zotternijen en

grillige fratsen, waarom de eene hem voor een grooten heilige, de andere, met meer reden, hem voor een kwaastigen nar hield». Hij is zoo gek als JUN of als Sint JUIN is welligt de oorspronkelijke zegswijze.

J. H. VAN DALE.

[TUINMAN wordt ook door P. E. VAN DER ZEE aangehaald. Volgens hem zoude St. JUNIPERUS in den hemel de plaats bekleeden van den oproerigen LUCIFER. Men vergelijke de *Conformitates Scti Francisci of Sinte Franciscus Wyngaert*.]

Maansinvloeden (*Bijbl.* bl. xli, lxxiii). Ter voorkoming van misverstand zij het mij vergund hier mede te deelen dat, toen ik den schadelijken invloed der maan in de keerkings-gewesten, waarvan t. a. p. bl. xli gewaagd wordt, weersprak, ik daarmede geenszins wilde ontkennen, dat de maan eenigen invloed op de weéragesteldheid uitoefent. Ik verhaalde slechts wat de ondervinding in die gewesten mij geleerd had, dat namelijk de *maneschijn* niet zulke noodlottige uitwerkselen heeft als men geliefte te vertellen. Aan verandering van het weder met pieuwe-, kwartier- of volle maan hecht ik weinig, en heb nooit bevonden dat daar eenige staat op kan gemaakt worden, maar het is mij dikwijls gebleken, en ik rekende als officier van de wacht er ook steeds op, dat de maan eenen oogenblikkelijken invloed op het weder uitoefent. Bij het opkomen der maan verdwijnen veelal de buijen van de lucht; daarentegen gebeurt het vaak dat zij, bij het ondergaan van dat hemelligchaam, zich zetten of doorkomen.

Bekend is de anecdote van den stuurman, die, eene bui aan de lucht ziende, den schipper vroeg of hij de bramzeilen ook bergen zoude. »Och neen!» was het antwoord, »de maan zal het wel opvreten», en de schipper begaf zich ter kooi. Zijne verwachting werd echter niet vervuld, de bui kwam door en de bramzeilen woeijen uit de lijken. Nu begaf zich de stuurman naar de kajuit en vroeg den schipper: »Kapitein, de maan heeft de bramzeilen reeds opgevreten; zullen wij haar de marszeilen ook doen opvreten of die bij tijds bergen?»

Het spreekt van zelve dat ik deze anecdote niet tot *staving* van mijn gevoelen omtrent de maansinvloeden mededeel.

EEN OUD ZEE-OFFICIER.

Rangnamen bij het leger. Verslag eener wapenschouwing onder Prins Willem IV. In het *Navorscher's Bijblad*, bl. lviii, komt H. T. terug op het antwoord, door mij ingeleverd op de vraag naar de *Rangnamen bij het leger*, II.; bl. 54, en geplaatst in DE NAVORSCHER, III.; bl. 28. — BILDERDIJK's uitgave van de *Geuzen* was, toen ik gemelde vraag beantwoorde, niet onder mijn bereik, zoodat ik alleen op mijn geheugen moest afgaan, bij 't noemen van FREDERIK HENDRIK als den Stadhouder, aan wien het bewuste verslag eener wapen-

schouwing werd aangeboden, waarin geenerlei basterdwoord voorkwam. Ik zie thans uit *de Geuzen, Vaderlandsch Dichtstuk* (uitg. BILDERDIJK) *Amst. bij ELWE en LANGEVELD*, 1785, in II Deelen (met doorlopende paginering) bl. 278 verv., dat inderdaad Prins WILLEM IV de bedoelde Stadhouder is. — De noot, ingelascht in den *zesden zang*, ter regtvaardiging van 't gebruik der onduitsche woorden *front* en *flanken*, is afkomstig van Jhr. O. Z. VAN HAREN zelfen, maar door BILDERDIJK vermeerderd. Gaarne voldoe ik hierbij aan den wensch van H. T., om gemeld verslag over te brengen in eene taal, die voor den gewonen lezer verstaanbaar is.

Volg eerst het stuk zelf: daarna de overzetting.

»Kort daarna vroeg Zijn Hoogheid op een morgen aan het ontbijt: Wie zal mij nu eens in zuiver Nederduitsch zeggen, wat ik gisteren morgen verricht heb? Iemand gaf hem dit over: — Zijn Hoogheid op Saturnusdag, den vierden van Wiedemaand in de Klootslaandersbaan aan het voorhoofd van de Beheerschings Hollandsche Bewaarders, gesteldheid gevat, en den Algemeenen VANDERDUIN naast zich hebbende doen plaats, zag eerst de oefening, en gaf, na dezelve, geschiktheid aan eenen van deszelfs Hulpelingen Algemeen, om aan den Pilaarleider te zeggen, dat hij aan den Grooteren bevelen zoude, om het veldslags-gewijs geregelde zeker getal gewapende geëefende krijgslieden te doen handwerken. De Grootere snelde terstond op eene groote evenredige huppeling van de twee voorste en achterste voeten van zijn paard naar den rechtervleugel, en liet door een' Lichaamlijke met zes, aan welke men stuivers geeft, erkennen een Losmaking Draken van 't Lijf-zeker getal ruitery, zich in 't Bosch toonende, en, wederbrenging ontvangen hebbende, dat de Draken vlugwaakzaam waren, deed hij die met levendigheid belasten door den Bediening hebbende van 't houten paaltje met een klun IJzeren bal met buskruid gevulde werpers van die verdeeling; waarmede de werkingen begonnen en voortgingen, totdat zij eindigden door eene algemeene ontlasting: bij welke gelegenheid een Herwijzersch O Heer lichtelijk wierd gekwetst door een uitvinding in Biscage, welke hem op den voet viel. Vervolgens keerde Zijn Hoogheid terug naar zijne zodanige huizinge als door Gezanten bewoond worden, in 't Voorhout; verzeld zijnde door den Vierendeelmeester Algemeen BURMANIA, den Stedehouder Bevelhebber, den Gelooovigen Schrijver, eenen Engelschen Gelijken met den Hoosband, den Voorzitter van 't Amptgenootschap van Saamgezonden Raden, en eenen Zeeuwschen Bewindhebber van het Makkerschap van de Bouwstad van Issequibo».

Twee of drie uitdrukkingen bleven mij duister; ik heb ze met een vraagteeken aangeduid. Maar men zal niet ver af zijn van den bedoelden zin, wanneer men 't aldus leest:

»Zijne Hoogheid op Zaterdag, den 4den Junij, in de maliebaan aan het front van het Regiment Hollandsche Gardes post gevat en den Generaal VAN DER DUIN naast zich geposteerd hebbende, zag eerst de exercitie, en gaf, na dezelve, order aan eenen zijner Adjutanten-Generaal, om aan den Colonel te zeggen, dat hij den Majoor commanderen zou, om het exercitie-bataillon te doen manoeuvreren. De Majoor galopeerde terstond naar den regtervleugel, en liet door een Corporaal met zes soldaten recognosceren een Detachment Dragoners van de Garde-du-corps, in 't Bosch paraderende, en rapport ontvangen hebbende, dat de Dragoners au qui vive waren (?), deed hij die met levendigheid (?) chargeren door den Officier van het peloton grenadiers van die divisie, waarmede de manoeuvres begonnen en voortgingen, totdat zij eindigden door eene generale décharge: bij welke gelegenheid een Remonstrantsch Dominé lichtelijk werd gekwetst door een Biscage, welke hem op den voet viel. Vervolgens keerde Zijne Hoogheid terug naar zijn Hôtel in het Voorhout, verzeld zijnde door den Kwartiermeester Generaal BURMANIA, den Luitenant Commandant, den Secretaris (?), eenen Engelschen Pair met den Kouseband, den President van het Collegie van Gecommitteerde Raden en eenen Zeeuwschen Bewindhebber van de Compagnie van het Etablissement van Issequibo».

CONSTANTER.

Goëjanverwellensluis (Nav. II.; bl. 54; III.; bl. 37; *Bijbl.* bl. lxxiv). De *Goë-Jan-Verwellen-Sluis*, een klein uurtje van *Oudewater* liggende, ontleent den naam van eene sluis, dus geheeten naar de gewoonte, voor eenewen bestaande, dat de vrouwen hare mannen op de haringbuizen, die van *Oudewater*, langs den *Yssel*, naar zee voeren, tot die sluis vergezelden, en hen daar verlieten met de woorden: *Goë JAN Vaarwel*.

P. E. VAN DER ZEE.

De familie Back, Backx, Bacz of Baz (*Bijbl.* bl. lix, lx). Hierbij geef ik iets uit mijne aantekeningen betreffende JOHAN, PAULUS en MARCELIS of MARCELLUS BAX.

JOHAN, PAULUS en MARCELIS BAX blijken mij kleinzonen geweest te zijn van Jonkheer JOHAN BAX van *Schoonvorst*, Ridder van de kapel van *St. Joris*, die van 1494—1498 Burgemeester van 's Hertogenbosch was, en bij wien in den jare 1511 de Landvoogdes MARGARETHA, bij gelegenheid dat zij de stad kwam bezoeken, haren intrek nam; — tevens was hij Heer van *Rosmalen* en stichtte aldaar in

1505 het klooster van *St. Anneburg*, waarvan zijne zuster de eerste Priorin was; ook was hij Heer van *Asten* en aan de BREDERODE's vermaagschapt.

Hier volgen de zonen van Jonkheer JACOB BAX, die in 1568 Raad en Ontvanger der Beden van Brabant te 's Hertogenbosch en in 1587 Rentmeester in het kwartier van 's Hertogenbosch was.

JOHAN BAX was de oudste der drie broeders, die de Nederlandsche ruitery tot sieraad verstrekten. Hij was gehuwd aan MARIA, eenige zuster van Jonkheer JAN van HUCHTENBROEK, eene der schoonste jonkvrouwen van het land. In het jaar 1578 werd hij door Prins WILLEM I tot Gouverneur van *Heusden* aangesteld, en schijnt tot in 1584 in die betrekking gebleven te zijn. In dat zelfde jaar was hij bij de plegtige begrafenis van gemelden Vorst te *Delft* tegenwoordig, en geleidde daarbij het achtste paard, behangen met de banieren en de wapens van *Oranje*.

In de maand Junij van het jaar 1586 was hij lid van den kriegsraad, die den ongelukigen Heer VAN HEMERT ter dood veroordeelde. In 1587 vinden wij hem als Gouverneur van *Muiden*, welke plaats hij behield voor LEICESTER.

In 1592 werd hij ter versterking van het leger der Staten met zijn Kornet aangenomen; en in 1600 was hij tegenwoordig bij den slag van *Nieuwpoort*, bij welke gelegenheid hij het bevel voerde over een gedeelte der ruitery van de hoofdarmée, en met zijn broeder MARCELLUS de Spaansche ruitery tot binnen de stad dreef.

PAULUS en MARCELLUS BAX. — Daar de Ed. M. H. Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden den 26sten Julij 1581 overeengekomen waren en bepaald hadden, niet alleen eenen defensieven, maar ook eenen offensieven oorlog te voeren tegen den Koning van Spanje: zoo deden zich, dien ten gevolge, terstond vele moedige landzaten op, die den Staten hunne hulp aanboden, ten einde die landen van het juk der Spaansche dwingelandij te helpen bevrijden. Onder de Edelen, die geheel uit liefde voor het vaderland en op eigen kosten dienden, bevond zich het edele broederpaar PAULUS en MARCELLUS BAX, die bereids sedert het jaar 1576 onder den Heer VAN IMMERZEEL op gezegde wijze de wapenen ter verdediging des vaderlands gedragen hadden, tot dat eindelijk in 1582 MARCELLUS volmagt van den Hertog van *Alençon* verkreeg, om eene compagnie ruitery tot de dienst van den lande op te rigten. MARCELLUS gaf echter, om bijzondere genegenheid voor zijn ouderen broeder PAULUS, aan dezen het bevel van de compagnie over, zich vergevoegende dat hij er met hem het beleid over hebben zou. Daarop reisde de Ritmeester

PAULUS BAX naar *Gent*, alwaar zich, sedert eenigen tijd, de voornoemde Hertog, alsmede de Prins van *Oranje*, bevond, ten einde van dezen de toestemming te erlangen, om zich te *Bergen op Zoom* te mogen vestigen, als zijnde deze plaats, naar zijn oordeel, het meest geschikt tot het bereiken van zijn doel. Die toestemming werd gegeven, en beiden beijverden zich hunne compagnie voltallig te maken, met welke zij den lande veel dienst bewezen, en op hunne verschillende togten niet weinig eer en roem behaalden.

PAULUS BAX heeft zich, benevens andere wapenfeiten, vooral roem verworven door zijn kloekmoedig gedrag gedurende het beleg van *Bergen op Zoom* in November 1588, en werd om die reden door den Gouverneur dier vesting, WILLOUGHBY, in naam der Koningin van Engeland, tot Ridder geslagen: tevens werd hij, benevens zijn broeder MARCELLUS BAX, van stadswege met een grooten vierkanten gouden penning, met het stads wapen en eenige woorden ter hunner eer, daarenboven met hunnen naam voorzien, begiftigd, welke eer hun nogmaals ten jare 1591 te beurt viel. Hij werd in November 1592 [1596?] aangesteld tot Gouverneur van *Bergen op Zoom*, welke betrekking hij bekleedde tot aan zijnen dood, voorgevallen in de lente van 1606, wanneer hij zijn roemvolle loopbaan als Gouverneur van *Bergen op Zoom* en daaronder behoorende forten, alsmede van het kasteel van *Wouw*, eindigde. Zijn lijk werd in de Groote Kerk te *Bergen op Zoom* plegtig ter aarde besteld, terwijl men zijn graf met een prachtig mausolée versierde, welk monument echter — even als dat van MARCELLUS BAX — gedurende het beleg van 1747, met de kerk geheel en al is verwoest geworden. Zijne weduwe bekwam van dat beleg eene rente van f 600, en van stadswege eene jaarlijksche vereering van VIII Car. guldens vrij geld.

MARCELLUS BAX, heeft zich vooral door onderscheidene krijgsgedrijven in den 80jarigen oorlog beroemd gemaakt, en onder anderen in Mei 1604, toen hij gedurende het beleg van *Sluis* over 3 kompaniën ruitery, als voorwacht des legers van Prins MAURITS, het bevel voerde, waarmede hij bij *Stampershoek* de ruitery van DON LOUIS DE VELASCO, sterk 1500 man, versloeg. MARCELLUS werd den 27sten April 1606 door de Algemeene Staten en Prins MAURITS benoemd als opvolger van zijn broeder en ontelagen als Commissaris-Generaal van de Cavallerie. Hij is overleden in October 1617 en opgevolgd door van OLDENBAENEVELD van *Stoutenburg*.

[Het medegedeelde berigt schijnt grootendeels ontleend aan J. FAURE'S *Histoire abrégée de la ville de Bergen op Zoom*, la Haye, 1761, waaruit ons ook V. D. N. zoo vriendelijk is geweest een uittreksel af te schrijven.]

Veliten; *Pupillen* (Nav. III.; bl. 78; *Bijbl.* bl. lxxvii—lxxx). De bemerking van B.B.B. omtrent het getal Bataillons bij de formatie van het korps *Veliten* in 1809 vastgesteld, is juist. Het korps zou bestaan uit een onbepaald getal Bataillons, maar elk Bataillon uit acht kompanieën worden gevormd. Door dit laatste cyfer is de schrijffout ontstaan, die te regt de aandacht van B. B. B. tot zich heeft getrokken: — want het was toch te denken dat eene formatie van acht Bataillons *Veliten* buiten alle verhouding zou geweest zijn tot het leger van het toenmalige Koninkrijk Holland; — te eerder, daar de Fransche Keizer aan zijne tienmaal sterkere krijgsmagtslechts acht Bataillons pupillen had toegevoegd.

A. A. A.

Engelsche dichtregelen op den Bijbel (Nav. III.; bl. 79). In het *Supplement* van het *Saturday Magazine* van Augustus 1832, komen de opgegeven dichtregelen eenigszins anders voor; men leest aldaar:

Lines on the Bible by Sir WALTER SCOTT.

Within this awful volume lies,
The mystery of mysteries;
Happiest they of human race,
To whom their God has given grace,
To read, to fear, to hope, to pray,
To lift the latch, to force the way; —
And better had they ne'er been born
Than read to doubt, or read to scorn.

p³—p.

Stamboek van Johanna Koerten Blok (II.; bl. 119, 141; III.; bl. 107). Ik wil beproeven iets aan N.*.* mede te deelen, dat ook hem welligt niet zal bekend wezen, namelijk, dat in 1766 te Rotterdam uit de nalatenschap van het kabinet van MICHEL OUDAAN zijn verkocht: de *Stamboeken* van Jufvr. JOHANNA KOERTE, »waarin konstige teekeningen, fraaije portraiten en Miniaturen, Spreuken en Handschriften van Vorsten, Geleerden, en andere voornamen Mannen; voorts de *Konstige Schaarkunst*, door dezelfde Jufvr., in Lysten tusschen Spiegelglazen"; — tot de *eersten* behooren zes *Konstboeken*, voorkomende bl. 116 van den *Catalogus*, onder Lett. G. G. tot L. L., in welke laatstgenoemde men eenige stukken zal aantreffen van de beroemde Snykonst van JOHANNA KOERTEN BLOK. De Nos. 60—69, op bl. 169, 170, bevatten tien stuks Snykonst van JOHANNA KOERTEN, Huisvr. van wylen den Heer ADRIAAN BLOK; van dezen vindt men drie stuks op eene verkooping in 1779, als mede geveild te Rotterdam, door de Vendumeesters LAURENS CONSTANT en Zoon, terwijl één van die drie stukken, voorstellende de *Roomsche Vrijheid*, als vrouwenbeeld zittende op een' troon, waarnevens de twaalf Keizers, ook nu nog in goeden staat voorhanden is.

V. D. N.

Geneesheeren bij de legers der Ouden (Nav. II.; bl. 119; III.; bl. 110). In tegenoverstelling van den beantwoorder op bl. 110, moet ik aanmerken dat het niet zeer moeilijk is het bestaan van militaire geneeskundigen bij de Grieken aan te toonen. Een der duidelijkste bewijzen mag wel het gezegde van CYRUS tot zijn vader zijn, in de *Cyropaëdie* van XENOPHON I. 6, § 15: »dat hij zelve gehoord en gezien heeft, dat er steden zijn, die, den gezonden staat harer inwoners behartigende, geneesheeren aannemen en dat de aanvoerders der legers, ten wille der soldaten, geneesheeren met zich voeren" (καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν στρατιωτῶν ἑνὶν ἱατροὺς ἐξάγουσιν). Nog andere bewijzen geeft J. ROSENBAUM in zijne nieuwe uitgave van SPRENGEL'S *Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde*, Th. I, S. 322, nota 34. Voorts herinner ik aan P. KERKHOVEN, *Diss. de Machaone et Podalirio primis Medicis Militaribus*, Gron. 1837; L. G. KÜHN, *de Medicinæ Militaris apud veteres Graecos Romanosque conditione*. Progr. I—XI. Lips. 1821—1827. — Eene heldere, naar de bronnen, goed bewerkte schildering der geneesheeren in Oud-Griekenland, zal C. A. C. vinden in W. A. BECKER'S *Charikles, Bilder altgriechischer Sitte*. II* Th. S. 89 ff. *Excursus zur achten Scene*.

Nopens de geneesheeren bij de legers der Romeinen is, zoo ver ik weet, nog niets beters en meer volledig opgeteekend dan in HECKER'S *Geschichte der Heilkunde*, II* Band, § 55. HAESER heeft in de nieuwe uitgave van zijn geschiedenis der geneeskunde (1852) niets nieuws bij 't werk van HECKER gevoegd, die overigens de gansche zaak zeer uitvoerig, en, behoeft ik het wel te zeggen, zeer nauwkeurig heeft bewerkt. ISRAËLS.

Verknochten (Nav. III.; bl. 77). Op bl. lxxxvii van het *Bijblad* voor 1853 maakt EEN SIEGENBEKIAAN aanmerking op het bezigen van de onbepaalde *wijs* van het werkwoord *verknochten*. Deschampere toon dier aanmerking moet doen onderstellen, dat mijn veroordeelaar dat gebruik voor onverdigbaar houdt, of liever, houden wil. Vermoedelijk zou dus een betoog over de aan onze taal bij during en herhaling der werking eigen nadruks-vormen (als: *trachten* van *tragen*, *zwichten* van *zwijgen*, *wrochten* van *werken*, *verknochten* van *verknopen*), hoe overtuigend wellicht voor anderen, hier weinig afdoen. Tot mijn geluk echter kan ik het vonnis wraken met WEILAND zelve in de hand: of acht zich mijn heusche bediller soms nog niet voldoend te recht geweest, wanneer hij in 't *Woordenboek* diens geachten schrijvers leest, dat VERKNOCHTEN en WROCHTEN *gelijkvloeiende bedrijvende* werkwoorden zijn, en wel in 't bezit eener *onbepaalde wijs*? ! G. K., Hz.

Geneesheeren bij de legers der Ouden (Bijbl. bl. cxii). De geschiedenis der Geneeskunde verspreidt, over het algemeen, omtrent dit onderwerp niet zeer veel licht. Wel weten wij uit het mythische heldentijdperk, ons door de voornaamste dichters der Oudheid bewaard, dat de Geneeskunde met de krijgs- en eeredienst den goden was aanbevolen, en dat men aan den geneesheer eene bijna goddelijke eer bewees, als hij in zijn persoon de hoedanigheden van vorst, soldaat en arts wist te vereenigen. Wij herinneren welke diensten MACHAON en PODALIRIUS aan de gekwetsten voor Troje verleenden; met welk eene onderscheiding zij door de legerhoofden vereerd, hoe zij door de eerste bevelhebbers ontzien werden en welken invloed zij door de uitoefening hunner weldadige kunst, gedurende dit door HOMERUS beroemd geworden beleg, bewaarden. Nochtans hebben wij uit dezelfde bron de verzekering, dat zij niet te min, als legerhoofden hunner togtgenooten, in de gevaren van den strijd deelden.

Behalve dit getuigenis omtrent de beide zonen van AESCULAPIUS, leeren wij almede uit HOMERUS andere voorname legerhoofden kennen, die gekwetsten verpleegden. Wij zien ULYSSES den door PARIS getroffen DIOMEDES behandelen: PATROCLUS den pijl uit de dij van EURYPELUS door eene kunstbewerking wegnemen: PELAGON, SARPEDON verbinden enz.

Maar noch uit dit tijdvak, noch uit den vóór-trojaanschen tijd, om van PÆON, CHIRON, JASON, HERKULES enz. niet te gewagen, treffen wij eenige sporen aan van geneeskundigen, die uitsluitend in de legerkampen met de verpleging der gekwetsten belast waren. Alleenlijk weten wij, dat, bij de Oud-Grieken de strijders hunnengewondemakkers ondersteunden en verbonden, om daarna, dien pligt vervuld hebbende, wederom hunne wapens op te vatten en den vijand te bekampen.

Lang na den trojaanschen togt, treden wij, aan de hand van de geschiedenis der geneeskunde, den bloeitijd in der ASCLEPIADEN, waaraan de scholen te Cos en te Cnidos ten laatste hunnen oorsprong verschuldigd waren en de hersteller der geneeskunde, HIPPOCRATES, zijnen roem te danken had; waaruit evenwel niet blijkt, dat de priesters van AESCULAPIUS zich bij de legers voegden, of hunnen bijstand aan de gekwetsten op het slagveld verleenden; evenmin togen zij met hunne landgenooten in het strijdperk, doch verpleegden daarentegen de lijdens, die zich naar de verschillende tempels van dien gevierden God begaven, met de meeste zorgvuldigheid. Mischien mag men met eenige waarschijnlijkheid gissen, dat de geneeskunde, ten tijde van PYTHAGORAS, uit de tempels naar de *worstelperken* overgaande en in de *gymnasia* beoefend wordende, een rijkdom van kennis in-
BIJBL. 1853.

oogste, welke den krijgvoerenden van veel dienst heeft kunnen zijn. Dit overgangstijdperk, waarin de *periodeuten* hunnen oorsprong namen, mag wellicht ook geneesheeren gevormd hebben, die de legers, toen nog zonder huurlingen, maar alleen uit burgers bestaande, als hunne togtgenooten volgden, om daar hunne weldaden te verspreiden en de kunst te verrijken. Doch dit zijn slechts gissingen, die niet zonder eenigen grond zijn. Maar wanneer men daarentegen de plaats bij PLINIUS begrijpt, als hij zegt (Lib. 29, Cap. I): *„Sequentia ejus (Medicinae) a Trojanis temporibus, mirum dictu, in nocte densissima latuere usque ad Peloponnesiacum bellum. Tunc eam in lucem revocavit HIPPOCRATES:* dan kan ik mij om die reden met de verklaring der nieuwere historiographen over geneeskunde niet vereenigen, die kortweg beweren, dat de Grieken hunne veldartsen na eenen geleverden veldslag aanstelden, bezoldigden of uit de burgerartsen uitkozen (KÜHN, HECKER, LESSING, HAESER, ISENSEE). Dit kon eerst plaats hebben toen er in en na den Peloponnesischen oorlog vele huurlingen in de legers werden aangenomen.

In die lange reeks van jaren (van 1244 tot 430 vóór CHRISTUS) welke er tusschen den trojaanschen togt en laatstgenoemden oorlog verliep, vindt men bij geen schrijver of dichter der Oudheid eenig gewag gemaakt van heel- of geneeskundigen, die, van wege den staat, aan de strijders in de verschillende oorlogen van dien tijd zouden zijn toegevoegd. Eerst omstreeks A^o. 356 (vóór CHRISTUS), heeft XENOPHON in den beroemden terugtogt aangeeteekend, dat er acht geneesheeren werden aangesteld, om de gewonden te verplegen, welke de gevechten bij *Mespila* hadden opgeleverd. En welke geneesheeren waren deze? Voorzeker geen Grieken; want dewijl het uit de *Anabasis* niet blijkt dat zij tot de 10,000 behoord hebben, maar verre van *Griekenland*, in *Armenië*, bij die noodlottige gelegenheid, uit de omliggende dorpen zijn te hulp geroepen, zoo zullen dit meer dan waarschijnlijk *Perzen* of *Armeniërs* geweest zijn. Hiervoor pleit ook de bekende plaats uit de *Cyropaedia* van XENOPHON (Lib. V, Cap. IV), waarin het bewijs ligt opgesloten, dat de *Perzen* reeds werkelijk heelkundigen in hunne dienst medevoerden. Immers wij lezen daar, dat er, bij den mislukten togt op *Babylon*, een aantal gekwetsten gevallen waren, die door CYRUS met zijne bedienden en *Heelmeesters* opgenomen en tot in den laten avond verpleegd en verbonden werden, alzoo eene bijzonderheid omtrent de uitoefening der geneeskunde, welke te vergeefs bij de *Grieken* gezocht wordt.

De Grieksche strijdmakkers zullen dus waarschijnlijk, bij hunne verwondingen, mal-
käär onderling behandeld hebben; te meer

nog kan dit uit de *Anabasis* bewezen worden (Lib. IV, Cap. IV), waar wij lezen, dat de soldaten niet alleen een smeersel maakten om de leden lenig te houden, maar ook eene zelf uit plantaardige zelfstandigheden wisten te bereiden, die waarschijnlijk bij kwetsingen gebruikt werd.

In later tijd, en wel in de dagen van EPAMINONDAS, toen er meer huurlingen, die hooge soldij trokken, gebezigd werden, kan er misschien wel eenige verandering in de geneeskunde te velde ontstaan zijn.

Ten tijde van ALEXANDER, lezen wij bij HERODOTUS (Lib. III, C. 129—135), van eenen DEMOCLEDES, die het leger van dien Vorst als geneesheer gevolgd, en door de Perzen gevangen genomen, aan het hof van DARIUS gezegenen van verschillende aard zou bewerkstelligd hebben. PLINIUS maakt melding van CRITOBULUS, die eerst zijne diensten aan PHILIPPUS van *Macedonië* bewezen, en daarna zijn zoon, ALEXANDER, in het leger zou bijgestaan hebben.

ARRIANUS noemt dien geneesheer CRITODEMUS, maar dewijl beider afkomst aan de ASCLEPIADEN ontleend wordt, hebben die schrijvers welligt daarmede denzelfden persoon bedoeld. Zoo ook zou mogelijk ARISTOTELES, de zoon van NICOMACHUS en leermeester van ALEXANDER, tevens in de geneeskunst zeer ervaren, dien Vorst op een gedeelte van zijne legertogten verzeld hebben; maar hiermede kunnen ook de zoogenaamde lijfartsen bedoeld zijn geworden, dewijl er van geene andere genees- of heilkundigen in die geschriften gesproken wordt.

Ziedaar in het kort eene schets, die slechts een zeer oppervlakkig denkbeeld geven kan van de geneeskunde in de legers der oude Grieken. Echter van dusgenoemde legerartsen, die bij dit vraagteeken bedoeld worden, vindt men geen de minste melding gemaakt. Eerst later, 220 jaren (vóór CHRISTUS) toen de Grieksche wijsgeeren en geneeskundigen hun vaderland verlieten en zich in Rome zijn beginnen te vestigen, ontmoet men menig' Griekschen naam onder de geneesheeren, die in de legers der Romeinen waren opgenomen, waarvan verscheidenen, volgens PLINIUS, die legers als *medici vulnerarii* zouden gevolgd hebben; zijnde hunne benaming in later tijd, bij de organisatie dezer legers, voor, onder en na JULIUS CAESAR, in die van *medici legionum et cohortum* veranderd geworden. Intusschen moeten wij, met onze westersche begrippen van legerorganisatie, het denkbeeld van officieren van gezondheid, noch op dezen, maar nog veel minder op de Oud-Grieken toepassen. Wij mogen derhalve op de aangevoerde gronden, de gissing van C. A. C. voor zeer aannemelijk verklaren. J. G. V.

Andelius (Nav. II.: bl. 126; III.: bl. 122). Over hem raadplege men OUDENHOVEN, *Geschiedenis en Beschrijving der stad Heusden*, uitgave 1651, bl. 59 en 1794, bl. 214. JOANNES ANDELIUS, Pastoor te Genderen, en de Reformatie toegedaan, predikte in de kapel op den *Wijkschen dijk* in de voorstad, en kreeg uit de stad en van het land grooten toeloop, maar de Schout PIETER BRUL ontving in last hem te vangen, waarom hij vertrok; hij was een zeer welsprekend en wijs man, zeer vriendelijk van wezen, die in verscheiden voorvallen van kerkelijkezwaarigheden de kerken van *Heusden*, *Utrecht* en *Gouda* goede diensten gedaan heeft. Zijn laatste dienst was te *Baardwijk*, na welke hij, door hoogen ouderdom emeritus geworden, zich te *Doeveren* nedergezet heeft, aldaar gestorven en in zijne oude parochie te *Genderen* begraven is.

V. D. N.

Koert Syverts Adelaar (Nav. II.: bl. 151; III.: bl. 136). Bij het geleverde wil ik alleen gevoegd hebben, dat zich wijlen Jonkhr. Mr. J. C. DE JONGE nog in den laatsten tijd beijverd heeft om bijzonderheden, nopens CORET ADELER en zijne handelingen als Bevelhebber op de Venetiaansche vloot op te zamelen, blijkens hetgeen de geëerde schrijver heeft medegedeeld in zijn belangrijk werk *Nederland en Venetië*, 's Hage 1852; zie bl. 251—257 en de aant. aldaar, alwaar ook ADELER's wapen uitgedrukt is, naar aanleiding eener uitgave der *Oratiën* enz. van CASPER VAN BAARLE, Amst. 1662, welke door den vertaler en uitgever met een gedicht werden opgedragen aan den zeeheld KOENRAAD SIEWERTSZ ADELBORST, een naam of bijnaam, mogelijk aan hem geschonken, omdat hij bij het in dienst treden te *Venetië* de betrekking van Adelaar zal vervuld hebben. Later voerde hij dien van ADELAAR of ADELER, zoo als hij ook voorkomt in het *Museum Regium seu Catalogus Rerum, quae in Basilica Bibliotheca Danicae Norvegiae Monarchae Christiani Quinti Hafniae asservantur, descriptus ab OLIGERO JACOBÆO*, Hafn. 1696, zie p. 8 en 52, alwaar de beschrijving van een *Crocodilus Niloticus*, van 4 *Bombardae Turcicae*, alsmede van een *Vexillum Turcicum*, welke »Generalis quondam maris Danicae Praefectus CURTIUS ADELERIUS, anno 1658, in pugna navali Turcis eripuit", al hetgeen door ADELER zal geschonken zijn. V. D. N.

Jan Adelaar. Ook bij het Nederlandsch Zeewezen is de naam van ADELAAR niet onbekend; immers bij BRANDT (*Leven van DE RUYTER*) komt een JAN ADELAAR voor, Kapitein op het *Raadhuis van Haerlem*, in 1665.

In een brief, door den Pensionaris N. STELLINGWERFF aan het Bestuur der stad *Medemblik* geschreven, op den 31sten Julij 1665,

Jan Adelaar. — Jongens van Jan de Wit. — 't Groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaarder, enz. Liedboek.

komt het volgende voor: »Capiteyn ADELAER en BERCKHOUT syn nyet gesuspendeert, maer is den eysch teghens haer twee gestelt aen de Admiraliteyt tot *Amsterdam*, omme daerinne termineren naer eysch van de saecke" (*Archief dier stad*, Paket Lett. Y, N°. 28.)

LABORANTER.

Spreekwijzen. Jongens van Jan de Wit (Nav. II.; bl. 151; III.; bl. 187). De verklaringen, welke daar gegeven zijn, beken ik, dat mij verrast hebben. Nimmer heb ik er aan gedacht dat voornoemde spreekwijs aan een zoo achtbaren naam, als die van den Raad-pensionaris, zou kunnen verbonden zijn, te minder, wijl ik haar soms heb hooren toepassen op lieden van eenen vrolijken aart en leeffrant, wier zedelijk gedrag zelfs ook wel eens reden gaf tot aanmerkingen. Daarom is 't mij, zonder bepaald hierop doorgepeinsd te hebben, doorgaans voorgekomen, dat de bedoelde spreekwijze oorspronkelijk een schoonen, frischen, levendigen jongen knaap heeft willen te kennen geven, hoedanigen er door onzen beroemden schilder JAN DE WIT, gelijk bekend is, in vroegeren tijd veelvuldig in zijne *Graauwtjes* en plafonds werden voorgesteld, en nog in aanzienlijke huizen of in teekeningen voorhanden zijn, in welk vak de man waarlijk éénig en uitstekend mag genoemd worden. Zonder hierdoor te willen afdingen op de verklaringen door de Heeren MOLL en VAN DER ZEE op bl. 137 gegeven, of in deze iets te willen beslissen, komt 't mij toch voor, dat ik ook deze opvatting niet mogt terughouden. JAN DE WIT is daarenboven ook nog niet JOAN DE WITT.

Hulde aan de Jongens van de Wit.

Die met een hart voor vriendschap open,
Den broeder gaarne bijstand biedt;
Bij kneukelspel niet tijgt aan 't loopen,
Maar fiksich zijn man in de oogen ziet,
Nooit bij de pakken nederzit
Dat is een jongen van de Wit.

Maar die met opgetrokken knieën,
Zijn' kompen vleeschklomp voorwaarts drijft,
Een ander gaarn' zijn hof laat wien
Doch zelf een koel beschouwer blijft,
Die oogsten wil, maar zaait noch spit,
Dat is geen jongen van de Wit.

Die rond van taal de waarheid huldigt,
Den ruimen tong des lasters snoert,
Zich in zijn kring vermenigvuldigt,
Door gulle kout of geestig boert,
Nooit op zijn buurman smaakt of vit,
Dat is een jongen van de Wit.

Maar die zich 't hoofd met reuk bewatert,
En met verwijfden opschik prijkt,
Een paauw gelijk van glorie snatert,
Of als hansworst in 't ronde strijkt,
Die stroozak, zonder merg of pit,
Dat is geen jongen van de Wit.

Wien 't bruischend bloed door de aad'ren vloeiend,
Het jeugdig hart met moed bezielt,
Die, om de gunst der schoonen gloeiend,
Als HERCULES ter neder knielt
Voor oogjes blaauw, of swart als git,
Dat is een jongen van de Wit.

Maar die der maagden eer belagend,
Met valsche lippen liefde veinst,
Slechts vlugtig zingenot bejagend,
En op den val der onschuld peinst,
Gelijk een Satan vleit en bidt,
Dat is geen jongen van de Wit.

Die wars van geestelijk geprevel,
De ware godsdienst voelt in 't hart,
Zijn vriend geleidt door storm en nevel,
En aan zijn zijden bliksem tart;
Die zulk een eedle ziel bezit,
Dat is een jongen van de Wit.

Maar die vorst DAVIDS heilige *Psalmen*,
Zelfs aan de woekertafel kweelt,
In 't kerkgebouw het hoogst wil galmen,
En toch den boer in 't land bestelt;
Die huichlaar, doornig als een klit,
Dat is geen jongen van de Wit.

't Groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaarder en Purmerender Liede-Boek (Nav. II.; bl. 151 III.; bl. 138, 139). Het *Nieuwsblad van den Boekhandel* voor 1846 schijnt abuis te hebben in de opgave der Boekverkoopings v. d. Heer KONING, want zij had niet plaats in April 1839, maar in Oct. 1833, toen, volgens den gedrukten *Prijscatalogus*, N°. 1651 ad f 4, 1652 voor f 4,25, (beide aan VAN LEEUWEN) N°. 1837, ad f 5, (aan v. D. VINNE) zijn verkocht. Bij mij is een exemplaar van een dubbel en twee dubbele *Mopsjes* voorhanden, waarvan ik de uitgave niet heb vermeld gevonden het éérste gedeelte, 't groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaarder en Purmerender Liede-Boeck te Amst. bij ABRAHAM CORNELIS aan den Overtoom; 312 bladz. behalve 't Register; het tweede gedeelte, zijnde een vervolg op het voorgaande, waarbij ook het *Edammer L. B.* op den titel genoemd wordt, bij denzelfden uitgever, alsmede 312 bladz. behalve 't Register. V. D. N.

't Groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaarder en Purmerender Liede-Boek. Reinier en Joannes Beukelman. Reeds vroeger en thans nog is in DE NAVORSCHER eene letterkundige belangstelling des aangaande aan de dag gelegd, en om de juistheid der eerste en tweede uitgave van het genoemde werkje wel te doen kennen, voeg ik er nog het volgende bij.

In mijn exemplaar, met het octrooi door RENIER BEUKELMAN, als herdruk uitgegeven, wordt vermeld dat hij eenige liederen uit den vorigen druk heeft weggelaten, en de leemte, dus veroorzaakt, weder met anderen aangevuld, zoo als men in de *Voorreden* leest. »Alsoo het groot Hoornse *Mopsje* laat gedrukt op naam van wylen myn Vader, by na uitverkogt was, ben ik genootsaakt geweest 't

selve 't uwen dienste wederom te drukken, en hebbe eenige liedjes daar uytgelaten, eensdeels omdat ik dezelve noit heb horen singen en ten anderen door de groote opspraak om 't selvige my na te drukken, soo heb ik (myn bedunkens) beter daar voor in de plaats gestelt, niet twyffelende of deselve sullen ul. aangaen zyn; vaart wel en singt met vreugt."

Hier uit zou men kunnen opmaken dat hij de al te wulpsche verzen daaruit geligt en voor meer gepaste heeft doen plaats ruimen; en, als wij dit als een gevolg van zedelijke bezwaren mogen aanmerken, dan kon REINIER BEUKELMAN wel de vader zijn geweest van den beroemden kanselheld D^o. JOANNES BEUKELMAN, die in 1704 te *Hoorn* werd geboren en, reeds op zijn tiende jaar voor den predikstoel bestemd, naauwelijks zestien jaren oud tot bereiking van zijnen wensch de Academische lessen te *Utrecht* ging voortzetten, en "wiens naam en geslacht reeds voor honderde van jaren in Holland bekend was", naar luid van de *Voorreden vóór de Theologische werken van JOANNES BEUKELMAN enz.* 's Hage 1774. in-4°. Welligt is alzoo des Predikants Grootvader wel de eerste bekende uitgever van het gedachte *Mopsje* geweest, en heeft hij in het midden der 17de eeuw te *Hoorn* gebloeid.

C. KRAMM.

François Caron (Nav. II.; bl. 151; III.; bl. 141—143). In het *Indisch Archief voor 1850*, Dl. II, uitgegeven te *Batavia* by *LANGE en Comp.*, vindt men op bl. 325 een chronologisch overzicht der opperhoofden van *Japan* sedert 1610, door J. N. GRIMMUS. Deze bevond zich in het jaar 1848 in *Japan*, waar hem door den Heer J. H. LEVYSSOHN, Opperhoofd van den Nederl. handel aldaar, de gelegenheid werd aangeboden om eene kopy te nemen van eene *Naamlijst der in Japan geregeerd hebbende Opperhoofden*, zoo mede het *getal der aangekomen en verongelukte schepen*, sedert den 2 Julij A^o. 1609 als zijnde thoen voor het eerst de *Hollanders* alhier komen handelen met de twee schepen "De Rode Leeuw met de pijlen" en "de Griffioen", alwaar zig als *Commisen aan boord bevonden de Heeren ABRAHAM VAN DEN BROEK en NICOLAAS PAYER*, die dat zelve jaar weder vertrokken zyn, en thoen als *Opperkoopman en Opperhoofd alhier gelaten hebben den Heere JAKES SPECK*. Deze *Naamlijst* is in een der vertrekken van het Opperhoofd opgehangen.

Op het gezag van deze lijst schijnt die bij VALENTYN bl. 57, door J. G. V. aangehaald, niet accuraat te wezen, daar VALENTYN FRANÇOIS CARON in 1640 laat opvolgen door COENRAAD CRAMER, terwijl op die door GRIMMUS afgeschreven, CARON in 1641 door MAXIMILIAAN LE MAIRE werd vervangen. Wij lezen

daar tevens dat in het zelfde jaar de factory te *Tirado* opgebroken en naar *Decima* bij *Nagasaki* verplaatst werd.

LABORANTER.

Franciscus Caron. FRANCISCUS CARON, de Predikant te *Amboina*, kwam van daar in 1679 te *Lexmond*, alwaar hij in 1706 overleden is (zie: SOERMANS en ook BRANS, *Kerkel. Register van Zuid-Holland*), zoodat hij niet, gelijk P. FRET vermeldt, deze gemeente met de Oost-Indische Kerk verwisseld heeft.

V. D. N.

Everardus Bommelius (Nav. II.; bl. 151; III.; bl. 144). De identiteit van dezen met EVERT WOUTERSZ. BOMMELIUS schijnt te blijken uit SOERMANS *Kerkel. Reg. v. Zuid-Holl.*, bl. 148, alwaar dezelfde persoon, onder beide namen, voorkomt.

V. D. N.

Simon Schottus (Nav. II., bl. 151; III.; bl. 144). In de *Commissie-boeken* van den Raad van State vind ik nog vermeld:

"SIMON SCOTTE, gecommiteerd tot Capitein in de plaats van CAESAR VAN CRUENINGEN.

Commissie 27 February 1643. Beëdigd 28 February".

"AERNOUT VAN CITTERS wordt Sergeant-majoor in het regiment voetknechten van den Kolonel SIMON SCOTTE,

Commissie 6 December 1684".

"JOHAN CAUW wordt Kolonel over het regiment voetknechten van wijlen den Kolonel SIMON SCOTTE.

Commissie 20 Maart 1692".

Ook lezen wij in de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, jaarg. 1850, bl. 358, dat de Kolonel SCHOTTE, — en deze is waarschijnlijk de bovenbedoelde SIMON SCOTTE — in 1672 met eenige gecommiteerde Raden van Zeelandt, binnen het berende *Aerdenburgh* »over al de moghelijke sorghe zijn dragende".

Wij zien daarna zijn regiment meermalen genoemd, als deel hebbende genomen aan de merkwaardige krijgsgesbeurtenissen van dat jaar. Zie Jonkhr. v. STPESTEYN en DE BORDES, *Verdediging van Nederland in 1672 en 1673*.

Of hij ook bij de latere krijgsverrigtingen tegenwoordig was — zoo als onder anderen bij de bataille van *Seneffe* — is mij niet gebleken.

A. A. A.

Petrus van der Vorm (Nav. II.; bl. 151; III.; bl. 144). Nog komt voor Mr. PETRUS VAN DER VORM, ordinaris Raad van Justitie te *Batavia* in 1765. Voorts wordt een PETRUS VAN DER VORM aangeteekend als Predikant bij de Maleische gemeente te *Batavia*, sedert 1697. Hij schijnt in 1731 overleden.

V. D. N.

Spaansche Letterkunde. — Heimelijk school verzuimen. — Don Quixote. — Leiden, Leijden of Leyden.

Spaansche Letterkunde (Nav. II.; bl. 152; III.; bl. 151). Ter beantwoording der gedane vraag geven wij het volgende, getrokken uit: *De Globe. Schetsen van Landen en Volken; bijeen verzameld door H. FIGARD, 2de Serie, Aflevering I, Amst., J. D. SYBRANDI, 1853, bl. 17.* — »Met het aankopen van boeken ging het den schrijver (een Engelschman) ook niet veel beter, (dan met de muzykstukken), hetgeen ook niet te verwonderen was, daar de Spaansche boekhandel eerst sinds korten tijd zich vrij bewegen kan. Merkwaardig is in allen gevallen het buitengewone gebrek aan werken van ernstigen aard en van algemeen nut; want alleen op het dramatische veld hebben zich eene menigte hedendaagsche schrijvers gewaagd. Van de oudere klassische schrijvers wordt de schrijver van den onsterfelijken *Don Quixote* nog altijd in hooge eere gehouden. Ook *Gil Blas*, dat geheel Europa als een werk van Fransche herkomst pleegt te beschouwen, wordt door de Spanjaards als een nationaal eigendom ten hoogste geacht, daar men beweert, dat LE SAGE de stof van het beroemde werk uit Spaansche handschriften ontleend heeft. Onder de thans levende schrijvers worden CAMPOMANES, JOVELLANOS en MORATIN, en naast dezen TORENO, LLORENTE, QUINTANA, enz. als de voornaamste genoemd. MARTINEZ DE LA ROSA heeft zich als geschiedschrijver, staatkundige, dichter, tooneelschrijver en criticus met roem bekend gemaakt. De periodieke literatuur is in den laatsten tijd (men merke hier op dat de Engelschman in 1840 en 1841 in Spanje verkeerde) bijzonder toegenomen. Tot in 1835 had men te *Madrid* slechts 5 Tijdschriften; het eenige staatkundige blad was de *Gaceta*, dat zich meest tot de binnenlandsche aangelegenheden bepaalde. Het *Diario* was een blad van advertentiën; bovendien verschenen de *Correo Literario y Mercantil*, het *Boletin de Comercio* en eene *Revista Española*. Sedert is het aantal bladen tot een veertigtal aangegroeid, doch in vergelijking met de Engelsche en Fransche bladen zijn zij niets waard. Onder de beste bladen noemt de schrijver de *Constitucion*, het *Eco del Comercio*, den *Correo Nacional*, den *Corresponsal* en den *Castillano*. De *Trueno* is een fabriekblad; op den titel ziet men een vignet, dat een' goochelaar in Turksche kleeding voorstelt; hij laat twee ledige bekers zien, en roept: *En el uno estaba el trono y en el otro la constitucion... ya ven V. V. que no haya nada.* (in den eenen was de troon, in den anderen de constitutie... thans ziet gij, M. H. is er niets meer in). — Ziehier dan iets, in de hoop dat het M. s. n. dienen kunne. J. H. VAN DALE.

Spreekwijzen op heimelijk schoolverzuim betrekkelijk (Nav. II.; bl. 152; III.; bl. 151, 152). Op bl. 103 en 368 tweeden deels van Dr. DE

JAGER'S *Archief voor Nederl. Taalkunde*, Amst. 1849—1850, worden de volgende, hier alfabetiesch gerangschikte, benamingen van het schoolverzuim of nader verklaard of op nieuw medegedeeld.

1. *De boekschool zoeken*, te Tholen; 2. *Scherlookeren* (*Scharlookeren*?); 3. *Schoolmatten*, te Goirle in Noord-Brabant; 4. *Schoolvieren*, te Uden; 5. *Schoolwachten*, te Wijdenes (Noord-Holland) en te St. Oedenrode; 6. *Schuilen*, te Utrecht in de 17de eeuw; 7. *Schuilwachten*, te Uden.

CHALOEDA.

Spreekwijzen op heimelijk schoolverzuim betrekkelijk. Als oud-Kampenaar kan ik verzekeren, dat Dr. A. DE JAGER omtrent mijne geboorteplaats, wat deze spreekwijs betreft, verkeerd is ingelicht. Om de *boschjes* loopen zou daar door niemand worden verstaan; even als te Groningen, hoort men er niet anders dan: *Voor plat loopen*.

J. M.

Verduitscher van "Don Quixote" (Nav. II.; bl. 155; III.; bl. 157). In mijn gevoelen, dat de vertaler van *Don Quixote*, onder de Letters L. v. B., niemand anders geweest is dan LAMBERTUS VAN DEN BOSCH, misschien beter VAN DEN BOS, word ik bevestigd door de inzage van den bij mij ontvangen *Catalogus der Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, Bijvoegsel over de jaren 1848—1852*, waar ik, bl. 125, bij Mr. R. T. GUYOT, *Geschenk aan de gelukkige bezitters of lezers der opregte oud Hollandsche vertaling van Cervantes Geschiedenis van Don Quichot*, door L. v. B. Gron. 1850, de aanmerking lees: L. v. B. is LAMBERTUS VAN DEN BOS.

A. J. VAN DER AA.

Verduitscher van "Don Quixote". Ik kan THEODORIK stellig verzekeren, dat de vertaler van *Don Quixote* werkelijk LAMBERT VAN BOSCH of VAN BOS was. Ik heb een exemplaar van het eerste deel, eersten druk, van die vertaling in mijn bezit gehad. Het is, hoe weet ik niet, zoek geraakt. Onder het *"Aen den Lezer"* staat voluit L. v. BOS, niet L. v. B., gedrukt.

W. J. C. VAN HASSELT.

Spelling van het woord Leyden (Nav. II.; bl. 182; III.; bl. 171). *Leijden* is glad verkeerd; die het zóó schrijven, verwarren de *y* met de *y* in *Leyden*, voor welke schrijfwijze de oudheid pleit, en die vroeger door den Hoogl. SIEGENBEEK werd voorgestaan. Daar we echter de oude *ey*, waar die in thands nog gebruikelijke woorden zoó voorkomen, door *ei* vervangen hebben, doet men wel met de HH. SIEGENBEEK, BILDERDIJK, DE JAGER, ALBERDINGK THYM en zoo vele andere taalgeleerden en schrijvers te volgen en te schrijven: *Leiden*. — Zie: SIEGENBEEK, *Taalk. Bedenkingen*, bl. 64—66 en *Voorbericht* voor de 4de uitg. van zijne *Verh. over de*

Jan Rap en zijn maat. — Momboiren. — Om een Haverklap. — Gebed van Eugenius. — Kerkklokken.

Spelling, bl. v; DE JAGER, *Verscheidenheden*, bl. 17—18; ALB. THYM, *De Nederd. Spelling*, Utrecht, 1847, bl. 89, in verband met zijne *Verhandeling over de Bastaartwoorden*, bl. 27, 142 en 147; enz. enz. CHALOEDA.

Spreekwijzen. Jan Rap en zijn maat; Jan Hagel (Nav. II.; bl. 183; III.; bl. 174). Ik geloof niet, dat het eerste gezegde eenen geschiedkundigen oorsprong heeft. TUNMAN, *Spreekwoorden*, Dl. I, bl. 210, verklaart het aldus: JAN is een algemeene naam, gelijk in *Jan Alleman; Rap is rappig, schurft* (Lat. *rapidus*), het wil dus zooveel zeggen, als: *Schurft JAN met zijn' makker. — Jan Hagel* is meer gebruikelijk met het voorvoegsel *het*, en beteekent alsdan *het gemeen, het plebs*.

SECURUS.

Momboirskamers (Nav. II.; bl. 183; III.; bl. 174, 175). Volgens H. DE GROOT, *Inleiding tot de Hollandsche Regtsgeleerdheid*, I, Dl. IV, is *momboir* hetzelfde als *voogd*, en is het woord verbasterd van het oorspronkelijke *mondborg*, hetwelk aldus genoemd werd omdat de voogd den *onmondigen* als *verborgt*. In het Friesche regt maakte men evenwel onderscheid: men noemde *momboirs* (*members, tutores*) hen, die opzigt hadden over jongens beneden 14, en meisjes beneden 12 jaren; *voogden* (*curatores*) daarentegen, hen die gesteld waren over jonge lieden boven 12 en 14 en beneden 25 jaren. Zie HUBER, *Hedendaagse Rechtsgeleerdheid*, bl. 63. Het doel van de momboirs- en weeskamers was, meen ik, niet verschillend.

Δ.....6.

Spreekwijzen. Om een Haverklap (Nav. II.; bl. 184; III.; bl. 181). De meening door J. H. VANDALE voorgestaan (Nav. III.; bl. 181), met verwijzing naar DE JAGER's *Verscheidenheden*, bl. 332, wordt door laatstgenoemde prijs gegeven in het tweede Deel van zijn *Archief v. d. Nederl. Taalk.*, Amst. 1849—50, bl. 101—102, voor eene andere, hem door zeker vaderlandsch geleerde medegedeelde verklaring der hierboven aangehaalde uitdrukking. Volgens dezen »werd *haverklap* gezegd voor *aveklap*, en zou daarmee bedoeld worden op den tijd, dien men behoeft om een *ave* (MARIA) te *klappen* of te *rammelen*».

Over de over-een-komst, die de aangehaalde spreekwijze, naar deze opvatting, met *amerij* voor *ave MARIA*, heeft, raadplege men het hier aangewezen werk zelve.

CHALOEDA.

Spreekwijzen. Om een Haverklap. Dit is waarschijnlijk om een *haverkaf*, om een nietswaardig iets. Men zie den *Hopman Ulrich* van den Baron VAN PAFFENRODE.

EEN VERGETENE.

Gebed van Prins Eugenius van Savooien (Nav. I.; bl. 6, 16; II.; bl. 253). Het vers, door LUDOLF te V..... medegedeeld (Nav. II.; bl. 253), komt onder het opschrift: »*Gebed van Prins EUGENIUS den Jongere*» voor in het *Christelijk Kers- en Nieuwjaarsgeschenk* en is, volgens de onderteekening, naar het Latijn van de *zevende eeuw*, in verzen overgebracht door Ds. B. TER HAAR.

Het oorspronkelijk kan dus niet toegeschreven worden aan EUGENIUS van Savooien, die in de 17de en 18de eeuw leefde.

De geleerde vertaler zal den vrager daaromtrent waarschijnlijk beter kunnen inlichten. H. W. K.

Opschriften van Kerkklokken (Bijbl. bl. xxv, xlv, lxii, lxxxv). Op de klok van de kerk te Noord-Laren leest men:

DUM. TRAHOR. AUDITE.

VOCO. VOS. AD. GAUDIA. VITÆ.

d. i. *Hoort naar mij als ik word aangetrokken. Ik roep u tot de vreugden des (eeuwigen) levens.*

De klok te Oude Mirdum heeft tot opschrift:

BI DEN BURROT [?] HEER HEINRICHS TIEN †
MI MAECTE IN DIE EER MARIEN †
MEN SCREEF DUZEND ACHT EN VYFTIG EN VIER
HONDEET †
STEVEN BUTENDIJK, WIEND [?] AFWONDERT. †

In den toren te *Wijk* hingen vroeger twee klokken, doch in het jaar 1838 is de kleine klok, die, bij eene herstelling van den toren, door de baldadigheid der werklieden, gescheurd is, door het Grietenij-Bestuur weggenomen en verkocht.

Op deze moet gestaan hebben:

ME FECIT CYPRIANUS CRANS ENCHUSAE
A°. 1729. REGNERUS ANNAEUS LYCLAMA VAN
WYCKEL, GRIETMAN VAN GAASTERLAND: enz.
enz. enz.

DODONAËUSPIERIUSHEEMSTRA VANKOLDE,
SECRETARIS VAN GAASTERLAND EN KERK-
VOOGD VAN DEN DORPE WYCKEL.

De groote klok draagt, in oude moeilijk te ontcyferen Deutsche letters en 2 randschriften bovenaan letterlijk het volgende:

IN TJAAR ONZES HEEREN CIOCCXXXVIII IN
DE EER GOEDSBEN IC GEMAECT EN DES GOEDE
SINTTE GREGORIUS MARIA †.

Ter wederzijden, even beneden het midden, ziet men twee beeldjes, waarschijnlijk afbeeldingen van Bisschoppen.

De klok te *Gent, Roelandt* geheeten, werd gegoten in 1315, en draagt tot opschrift

ROELANDT, ROELANDT, ALS ICK KLEPPE DAN
IS 'T BRANT.
ALS ICK LUYE DAN IST STORM IN VLAENDER-
LANDT.

Van waar de bijnaam „Staart” voor Engelschman. — Sympathetische geneesmiddelen.

Om oproer had Keizer KAREL V, in 1540, behalve de andere uitgesprokene straffen en brandschattingen, ook die klok veroordeeld om te worden uitgehangen, ten einde haar lot te ondergaan, doch na veel bidden en smeeken verwierf zij genade bij den geduchten Vorst, en werd in hare vorige plaats hersteld. (*Bijdragen tot het oude Strafgereg. in België.*)

P. E. VAN DER ZEE.

Opschriften van kerkklokken. Toen, in de laatste helft van het jaar 1839, de groote toren te Ootmarsum afgebroken en de twee daarin hangende klokken afgenomen werden, vond men op de grootste van dezen hetvolgende, doch moeilijk te lezen, opschrift in de Latijnsche taal, maar zonder aanduiding van jaargetal:

*Festa cano pulsus, tactu indico tempus et horas,
Flecto genu CHRISTO psalmo; tristem fleo mortem
Majorum, nimias flammis mortemque boata
Nuncio terribili nocte [?.....]*

't Geen ik aldus poog te vertalen;

Gebeijerd kondig ik het feest der kerk u aan;
Zoo de uren als den tijd vermeld ik door mijn slaan;
'k Buig voor den Heer uw knie, betreure met u de Vaa-
d'ren,
Luid in den schrik'bren nacht als 'k brand en krijg zie
naad'ren.

t. P.

Van waar de bijnaam „Staart” voor Engelschman? (Nav. II.; bl. 313: Bijbl. bl. xv). Deze bijnaam is van overoude tijden reeds bekend, en, bijna twee eeuwen geleden, werd dezelfde vraag naar zijnen oorsprong ook gedaan en beantwoord in een gezelschap van Europeanen, medegedeeld doors. DE VRIES, in zijn *Grooten Historischen Oceaan* enz. (Utrecht, 1683, in 8vo, bl. 235).

Terwijl daar over de gebruikelijke bijnamen, om sommige natien spottenderwijs aan te duiden, wordt gehandeld, zegt AEMILIUS (de Nederlander) met eenen lach om de pas verhaalde geschiedenis op de lippen: „Had het *alleen om de staert te doen geweest*, zoo had men 't dien *Engelsche waeg-hals* kunnen ver-geven, maar *den hals is een kostlycken pand*. — Yder begon te laghen, wylse gesaementlyck bemerckten, dat de Heer AEMILIUS Sir EDWARD (Engelschman) hier door wat sogt te quellen: En de Heer LUDWIG (Duitscher) vraeghde hem, waer van daen het doch moght komen, dat men de *Engelsche* altyd met *staert veezerde*, soo dat oock de kinderen haer somtyds nae-riepen, *Engelschman, Staertman?*

„Myne lands-lieden, antwoordde Sir EDWARD, hebben *desen naem* niemand anders te dancken, als den *Pauslycken Hooghmoed*, die sich van 't begin af geerne in *Engeland* had willen op, den Throon verheffen, doch, als sulcks niet wou gelucken, *grove leugen*en in plaats van 't *Euangelium* door de weereld heeft uytgebreyd. Van de *voor-vegheters* der *Pauslycke Hoogheyd* in *Engeland* is voor-

gegeven, dat de *Heylige* AUGUSTINUS van Paus GREGORIUS M. na dit koningryk wierd gezonden om *aldaer 't Euangelium te prediken*. Maer vermits hy *over al bespot en qualyck bejegend* wierd, dat men oock insonderheyd te *Rochester* hem met *visch-staerten* wierp, soo heeft hy *God gebedden*, dat voortaan *al de kinderen der Engelsche met staerten ter weereld mogten koomen*: 't welk dan oock geschiedede; en soo lang duurde, tot datse 't geloof aennamen. JOH. MAJOR *de Gestis Angl. et Scotor. lib. 2.* Dat dit een valsche leugen is, blyckt daer uyt, wyl de H. AUGUSTINUS *sich noyt in Engeland* heeft bevonden; maer wel een *Aerts-booswigt* en *opgeblasene Huychelaer* genoemd AUGUSTINUS (die van al *d'Engelsche Bisschoppen daer voor verklaerd* is geworden) heeft sich omtrent 't jaer 600 nae CHRISTI geboorte derwaerts begeven; niet om 't *Euangelium* te prediken, want sulcks was *al lang te voren* geschied, maer om de *Pauslycke Insettingen* daer in te voeren, en de Bisschoppen aen den *Roomschen stoel te verbinden*. Doch wyl sulks niet wou aengaen, soo heeft hy, om sig in een sonderlingen roem en roep van heyligheyd te brengen, *dese leugen te Rome* en *ander-wegen verbreyd*. JUELL. [JEWELL] c. HARDING. *art. 3. Sect. 17 et 24.* FRISCHII *Ruh-Stunden, dritter Theil, pag. 650.* Maer gy, Heer LUDWIG, laet my toe, dat ick u een tegen-vraag doe, — waerom werden uwe Landsgenooten de *Silesiers Ezelvreeters* geheeten? 'k Sou de Heer AEMILIUS wel na de *Delfsche Kalfschieters* vraegen, doch 't sou te vergeefs zyn, wyl hy, als *Utrechts-man*, my soudent antwoorden, dat de *Delvenaars* hem niet aangaen enz.”

AITZEMA heeft alzoo (Boeck XXXIV, fol. 912, Deel III) met juistheid de volksgebruiken herdacht, welke, hoe oud of verachtard ook, zich altijd weder bij de lage volksklasse, in passende omstandigheden, als vernieuwd doen hooren. Wij hebben aan hem mer zulke geschiedkundige bijzonderheden te danken.

C. KRAMM.

Sympathetische geneesmiddelen (Bijbl. bl. xlv, lxxxv). Sir KENELM DIGBY, de Secretaris van KAREL I, was gedurende het woeden van den Engelschen burgeroorlog verbannen geworden. In eene verhandeling over de genezing door sympathie, te *Montpellier*, ten aanhooren van eene vergadering van edellui en geleerden voorgedragen, deed hij verslag van het wonderlijke herstel van den Heer HOWELL, die, terwijl hij pogingen aanwendde om twee zijner vrienden, die aan het vechten waren, te scheiden, eene snee in zijne hand had gekregen, welke tot het been doorgedrongen was. Men riep den bijstand van Sir KENELM in. „Ik zeide hem” — dus gaat hij voort — „dat ik hem gaarne van dienst wilde zijn; maar

dat, zoo hij toevallig de manier wist, volgens welke ik voornemens was hem te heelen, zonder hem aan te raken of te zien, hij zich wellicht aan mijnen geneestrant niet zoude willen onderwerpen, omdat hij dien, mogelijk, óf onvoldoend óf bijgeloovig zou rekenen". De lijder antwoordde: »De wondervolle zaken, die velen mij van uwe heilwijze hebben meêgedeeld, doen mij in geen en deele aan hare uitwerking twifelen; en alles wat ik u te verzoeken heb, is in het Spaansche spreekwoord begrepen — Hagase el milagro y hagalo MAHOMA — Laat het wonder geschieden, al doet MAHOMET het".

»Ik vroeg hem dan om iets, hoedanig ook, waar zijn bloed op was; en dien ten gevolge liet hij terstond zijn kouseband halen, waarmede zijn hand het eerst verbonden was geweest: en, een weinig vitriool in een kom met water oplossende, deed ik den kouseband er in, ondertusschen acht gevende op hetgeen den Heer HOWELL overkwam. Hij sprong plotseling op, alsof hij eene zonderlinge verandering in zich zelf ontwaarde. Ik vroeg hem wat hem scheelde? »Wat mij scheelt weet ik niet, maar ik bemerk dat ik geen pijn meer voel; mij dunkt dat eene aangename soort van frischheid, als van een natte koude doek, zich over mijn hand verspreid had, en de ontsteking had weggenomen, die mij vroeger heeft gemarteld". Ik antwoordde: »Wijl gij aldus nu reeds een zoo goed uitwerksel van mijn heilmiddel voelt, raad ik u aan om al uw pleisters weg te gooijen: houd alleen de wond rein en in een gematigden staat tusschen hette en koude". Om kort te gaan, daar was, na dien tijd, geen gevoel meer van pijn; maar binnen vijf of zes dagen waren de wonden gehecht en geheel genezen.

De Koning verkreeg van Sir KENELM de ontdekking van zijn geheim, dat hij beweerde van een Karmelieter monnik in Armenië of Perzië geleerd te hebben. — *Sketches of Imposture, Deception and Credulity*, London, THOMAS TEGG, 1838, pp. 350—352.

EEN KLEPT.

Sympathetische geneesmiddelen. Als bijdrage tot de behandelde stof, komt mij niet onbelangrijk voor de verwijzing naar een werkje in mijn bezit, en dat zelden meer gevonden wordt, betiteld:

»*Theatrum Sympatheticum ofte Wondertoneel der Natuurs verborgentheden, behelsende eene uitstekende oratie over het gebruik des poeders de Sympathie [sic], daarin de waarheid zyner werkinge werd ontdekt: door KENELMUS DIGBY, Ridder, Grave en Kancelier van Grootbrittagne. Benevens twee waardige vervolgen van veele zeldsame Antipathien en Sympathien. Alsmede hoe dat de dieren, planten, metalen &c. zonder zaad of voortteeling kunnen voortkomen, en waar uit de Sympathien oorspronkelyk zyn: met meer*

andere geheimnissen der Natuur, door N. PAPINIUS en A. KIRCHERUS. Met een Aanhangsel van uitgezochte geneesmiddelen, Vierde druk. Te Amsterdam by NICOLAAS TEN HOORN, Boekverkooper, 1727".

H. A. A. te M.

Knapp's Liederschatz (Bijbl. bl. lxx). Aan B. wordt berigt, dat de titel van het bedoelde werk is: *Evangelischer Liederschatz für Kirche, Schule und Haus. Von M. ALBERT KNAPP.* Bij mijne opgaven heb ik den eersten druk van het jaar 1837 gebruikt. Er is zeer kort geleden eene »tweede, geheel omgewerkte" uitgave verschenen, waarin vele der vroeger opgenomene liederen zijn weggelaten en daarvoor andere gekozen. Deze nieuwe uitgave bevat 3067 geestelijke liederen en kost f 4 of 2 Rthlr. 15 Ngr.

K. S.

Meekrap (Bijbl. bl. lxxi). De natuurkundige verdeeling van onzen aardbol stoort zich niet aan de staatkundige. 't Is een zeldzaam toeval, wanneer eene zekere plant juist binnen de grenzen van een zeker rijk, b. v. Perzië of Turkije oorspronkelijk groeit. Dit toeval heeft niet bij de Meekrap plaats. De oudste Botanici (CLUSIUS enz.) noemen Italië en Griekenland haar vaderland; SWEET, in de *Hortus Londinensis*, zegt, dat zij in 1583 uit zuidelijk Europa is ingevoerd; KOCH, (*Synopsis. Flor. Germ.*) laat haar in den Levant in het wild groeijen. Hieruit blijkt, dat de streek, waar de Meekrap oorspronkelijk voorkomt, zich over Klein-Azië, Turkije en zuidelijk Europa uitstrekt.

PARADISI.

Volksbijgeloof. Doopbekkens te Loosduinen (Bijbl. bl. lxxi); *De Gordel van St. Margriet te Parijs.* »Vele Vrouwen die te Loosduinen de Beckens komen sien [welke bij den doop der 365 kinderen van de Gravin van Hennenberg zouden gebezigd zijn], die boven de Taefereel staen ende van haer niet kunnen bereyckt werden, werpen haere Handschoen of Neusdoeck daer nae toe ende hebben opinie dat zy sullen vruchtbaar zyn so die aen de beckens geraeckt hebben, gelyck ick wel eer te Parys heb ghesien dat op St. Margrieten dagh vrouwen en meysjes met menichte quaemen in de Kercke daer de Priester den riem van die H. Vrouwe haer om het lyf sloegh om vruchtbaar te zyn dat een hoope offer-geld dien dagh opbragt". — J. WESTERBAEN's *Ockenburgh*, bl. 19 in de noot.

Het boek Hajezira (Bijbl. bl. lxxii). Bij het afschrijven mijner bijdrage over den *Sefer ha-J'zira* ontsnapte mij de volgende belangrijke aantekening van Dr. E. CARMOLY, voorkomende op p. 300 en 301 van zijne *Itinéraires de la Terre Sainte*, Bruxelles 1847. 't Zij

Het boek Hajezira. — C. Urchinus. — Ploppenning. — Maltentig. — Een Appeltje schillen. — Terschelling.

mij vergund die hier ter aanvulling mede te deelen :

„ Dans la note 1 de cet Itinéraire" (*Les Chemins de Jérusalem, par ISHAK CHELO, en 1334*) „ nous avons rapporté l'opinion de M. FRANCK au sujet du *Sefer Ietsirah* ou *Livre de la Création*. Dans un ancien manuscrit de cet ouvrage qui se conserve à la Bibliothèque royale de Paris, on lit à la fin :

דין ספר אבות דאברהם אבינו ומהקרי כור העיבור שכל
הלכות יצירה וכל דצפי ביה לית שעורא
לחכמתיה והדין דמתקרי כור העיבור שכל
העולם תלוי בו. (*)

„Ce titre de *Halakhot Ietsirah*, se trouve cité dans le *Talmud* (traité *Sanhedrin*, page 67 verso), aussi bien que celui de *Sefer Ietsirah* (même traité, page 65 verso); mais les noms d'*Otiot d'Abraham* ou de *Sod ha-Ibur*, attribués ici à ce livre, ne se rencontrent, que nous sachions, nulle part ailleurs. Quoi qu'il en soit, il est difficile de croire, avec le professeur de Paris" (FRANCK) „ que l'ouvrage que nous possédons aujourd'hui sous le nom de *Livre de la Création*, soit le même que celui cité par le *Talmud*; il est plus probable qu'il appartient au huitième siècle, époque où le langage scientifique dans lequel ce livre est rédigé et les termes techniques qui y sont employés, ont commencé à se répandre parmi les juifs sous les Arabes".

CHALOEDA.

Carolus Urchinus (Bijbl. bl. lxxiii). CAROLUS URCHINUS of URCHUNUS wordt op het *Naamregister* van SOERMANS genoemd CAROLUS URSINUS. Hij kwam ten jare 1655 te *Helvoetsluis*, en overleed in 1666. V. D. N.

Ploppenning (Nav. I.; bl. 56, 85, 166, 201, 327). DE NALEZER vraagt op bl. 166, 1ste Jaarg. of dit niet zou moeten zijn *blokpenning*? Dit vermoeden heeft m. i. wel eenigen grond. Althans hier in het *Overmaassche*, misschien ook elders, spreekt men van *bloken*, *blooken*? (bloomte, gebloomt) = het schatten der waarde van te veld staand gewas tegen tiend' verpachting enz. Hij nu, die bij openbare verkoop de *ploppenning* (het *strijkgeld*) trekt, wat heeft die anders gedaan, dan de waarde bepalen, door het publiek aan een pand of voorwerp gehecht? A. t. P.

Maltentig (Nav. I.; bl. 90, 115, 357). Zou de beteekenis van *maltentig* niet af te leiden zijn van *malcontent*? *Maltentig* pleegt men immers de zoodanigen te noemen, die, hoe dan ook, nooit

(*) D. i. Dit is het boek *Otiot van onzen Aartsvader ABRAHAM*, genoemd *Halakot J'tsira*; die het begrijpt diens verstand is onbegrensd. 't Wordt ook genoemd *Sod ha-Iboer*, omdat er het gandsche wereld-stelsel in wordt verklaard. C.-A.

BIJBL. 1853.

regt te vreden kunnen gesteld worden, en zoo doende zou de beteekenis dan nabij de uitdrukking blijven. Wij hebben toch in het gemeene leven meer dergelijke Fransche verbasteringen. Wat mij daarbij het eerst voor den geest schiet, is het: „dat is zoo *wytancie*“, blijkbaar bastaard van *bienséance*.

A. t. P.

Spreekwoorden. Ik heb een appeltje met u te schillen (Nav. I.; bl. 92, 121). Ter beantwoording diene het volgende: „POLITYK. De Romeynen begonnen haar maaltyden met *eyeren* en eindigden ze met *appelen*: die luiden deden dat niet alleen om haar mage, maar om wat soets af te beelden, daar dat spreekwoord by de Latinisten noch van in gebruik is, *ab ovo*. Door het *ey* beduiden zy, dat de maaltyden moesten beginnen in effene, gladde, en reine vriendschap, waarin de eene gast de andere zoo gelyk moest zyn als het eene *ey* het andere is; de *appelen* beelden af, dat men ook in een soet en sacht gemoet met den anderen van tafel most opstaan: Hierom moeten wij noch met den anderen een appeltje schillen, niet op zyn quaat Christens, maar op zyn goed Romeins. SCHIPPER. Gelieft myn Heer, dat wy God danken?"

(*Nuttige Tydkorter voor reizende en andere Luiden, voorgesteld in een tzenspraak, op d' Reize van een Polityk, een Theologant, en een Schipper. Rott. JOANNES NÆRANUS, 1663.*)

G. P. ROOS.

Terschelling (Nav. I.; bl. 186, 239, 269, 360). Den oorsprong van den naam zoude *Terschelling*, volgens J. H. VAN DALE (I.; bl. 239), ontleenen van het *Schil* en de *Schilbanken*, aldaar aanwezig, bij de Friezen het *Schielge* geheeten. — J. S. S. (I.; bl. 269) wil dit niet gelooven, en schrijft: dat de Friezen altijd *Terschelling* zeggen (dit is waar) en wil die uitspraak in den zuidhoek van Friesland omstreeks *Hindelopen* zoeken (dat is verkeerd); maar zwijgt over den oorsprong. — J. H. VAN DALE (bl. 360) beroept zich op HALMA. — A. C. (bl. 360) zegt, dat hij niet weet, dat de Friezen het *Schielge* bestempelen, maar wel, dat het door zijne westelijke bewoners *Schielinge* en door de meer oostelijke *Schielje* wordt genoemd. Ik heb mede die benamingen bij mijn verblijf op dat eiland, toen ik onderzoek naar hunne taal deed, uit de monden van de bewoners gehoord; maar A. C. heeft er niet op gelet, dat *Schielje* eene verzachte uitspraak van *Schielge* is en dat beide verkortingen van *Schilinge*, of: *Schillinge* (nu: *Schelling*), zijn.

Op de beide uiteinden van dit eiland wordt het oud-friesch gesproken; in den oosthoek vrij zuiver en weinig met het hollandsch vermengd; in den westhoek daarentegen is er, door het grootere verkeer met vreemden, meer

hollandsch in de taal; terwijl op het midden van dit eiland (het *Midsland* genoemd) niets dan hollandsch vernomen wordt en velen der ingezetenen aldaar hunne oostelijke en westelijke bureu naauwelijks verstaan. — Op dit *Midsland* was de zetel van de Heeren van *Terschelling* en van daar dat gedeelte de hollandsche taal voert.

Doch welke is de oorsprong van den naam? Wij houden het er voor, in strijd met alle de schrijvers, dat de eilanden *Vlieland* en *Terschelling*, met het tegenwoordige *Westergo* in *Friesland*, ten tijde der Romeinen te zamen één geheel hebben uitgemaakt en bij dezen bekend gestaan als het „*Eiland Flevo*”; dat dit ten westen den *Vlietstroom* tot grens had, die uit de *Middelzee* (het meer *Flevo*), welke ten zuiden van dat eiland lag, tusschen *Staveren* en *Hindeloopen* langs liep, en zich tusschen *Vlieland* en *Texel* in zee ontlastte; terwijl het, ten oosten, werd begrensd door den *Burdus* of *Vidrûs*, — die ook uit de *Middelzee* komende, en *Westergo* van *Oostergo* scheidende — tusschen *Terschelling* en *Ameland* zich in zee verloor.

Voorts besluit ik dat, bij het aanvankelijk ontstaan van de tegenwoordige *Zuiderzee*, de landen, tusschen de huidige friesche kust en de eilanden gelegen hebbende, laag waren en dien ten gevolge overlast van het water begonnen te krijgen, waartegen men door vaarten naar den *Vlietstroom* te graven heeft willen voorzien en, dit niet genoeg helpende, eene doorgraving naar zee heeft gemaakt, daar, waar *Vlieland* en *Terschelling* zich thans scheiden, welke doorgraving, tégen het doel, hetwelk men zich had voorgesteld, bevorderlijk schijnt te zijn geweest om alle die landen te doen overstroomen. Dat dit gedeelte toen van de overige is afgescheurd geworden en van daar de benaming van *Schillinge* of *Schellinge*, dat is: *het afgescheidene*, heeft bekomen, en dus *Terschelling*: *op het afgescheidene*, beteekent. Dit voorzetsel, vindt men mede in *Terband*, *Termunten*, *Tergouw*, enz.

Dit eiland en *Vlieland* behooren dus, ten gevolge van hunne ligging, tot de Provincie *Friesland*, wat ook *NAPOLEON* heeft ingezien en ze daaronder teruggebragt; zij zijn evenwel in 1813 wederom onder de Provincie *Holland* gekomen, misschien wel omdat *Holland* die vroeger in *eigendom* heeft gehad, doch zeer ten ongerieve van de ingezetenen. Men zie over dit een en ander onze geschiedenissen en vooral de *Verhandeling* van Dr. OTTEMA over *het ontstaan der Zuiderzee* (*Vrije Fries*, Dl. IV, bl. 183—214).

Schil (van eene vrucht), *geschil* (twist), *verschil* (niet gelijk), *schilling* of: *schelling* (scheidmunt), *schelinge* (verschil), zijn alle woorden, die het denkbeeld van verwijdering tusschen zaken en personen te kennen geven, en wij meenen dat ons *Schelling*, *Schilinge*, *Schielge*

en *Schielje*, even als *Schellingwou*, *Schillaard*, beide dorpen, en *Schilkampen*, buurten te *Bolsward* en onder *Leeuwarden*, hiermede verwant zijn. D. H. H.

Graaf d'Humaale, beter J. P. Graaf d'Aumale (*Nav. I.*; bl. 187, 242). In het *Stamboek van den Frieschen Adel*, Dl. I, *Geneal. du Tour* en Dl. II, Aant. X, bl. 265, vindt men welligt eenige opheldering. In de derde generatie komt voor:

JACQUES, Graaf d'Aumale, Markies van *Haucourt*, Baron van *Villers*, *Outre-eau*, *Mon-detour*, *Gennes* en *Marché le Cave*, Kapitein, en, later, Kolonel bij de Infanterie, trouwde CIVILE SUSANNE Barones du *Tour*, dochter van MARC Baron du *Tour* en van SARA L'EMPEREUR d'Oppyck, en verwekte:

1. JACQUES; 2. PHILIPPE; 3. MARC CONSTANTIN; 4. CHARLES GAUTIER; 5. FREDERICK en 6. CAREL DUCO d'Aumale. Laatstgemelde is getrouwd geweest aan ANNA VAN ASSENDELT en gesneuveld als Majoor-Kommandant van het regiment kavallerie des Prinsen van *Birckenfeldt*, bij *Rocoux*, den 11 den October 1746. Hij verwekte bij haar:

I. CAREL FREDERIK, Graaf d'Aumale, gedoopt te *Leeuwarden*, den 17 den Jan. 1731.

II. SUSANNA ELISABETH, Gravin d'Aumale, gedoopt a. v. 23 April 1732.

III. JACOB PAULUS, Graaf d'Aumale, gedoopt a. v. 18 Maart 1733, vermoedelijk dezelfde als de bl. 242 voorkomende J. P. Graaf d'Aumale.

IV. SOPHIE ELISABETH, Gravin d'Aumale, gedoopt a. v. 7 September 1735, trouwde 19 Maart 1758, GEORG FREDERIK GEORG-WOLFGANGS, Baron thoe *Schwartzenberg* en *Hohenlansberg*, geboren 23 September 1733, † 6 Augustus 1783.

V. ANNA CHARLOTTE, Gravin d'Aumale, gedoopt a. v. 20 Augustus 1738.

VI. SUSANNA CIVILE, Gravin d'Aumale, gedoopt a. v. 29 Mei 1740. D. H. H.

Éenlettergrepige verzen (*Nav. I.*; bl. 191, 274, 283, 301, 332, 333; II.; bl. 13). Bij het lezen van dit artikel herinnerde ik mij eene opmerking, welke ik eens door wijlen Prof. A. SIMONS hoorde maken: „Waarom toch”, werd er gevraagd, „klagen altijd de Franschen, die anders nog al vlog met den mond zijn, dat de Hollanders zoo snel spreken?” Zijn antwoord was: „gaat eens in het algemeen de naamwoorden in 't Nederduitsch na, de ligchaamsdeelen, de dieren, enz., de adjectieven en merkt op, dat verre de meesten éenlettergrepige woorden zijn; de vreemdeling krijgt dus de zaken zoo boven op elkander voor de aandacht dat hij, langere uitdrukkingen daarvoor gewoon, ze niet volgen kan, enz.”

Men behoeft geen opzettelijk onderzoek in

te stellen, om overtuigd te worden, dat onze taal eene menigte éénlettergripige woorden telt, en wel te regt merkt dus de Heer J. S. S. aan, dat de Evangelische Gezangdichter, waar, gelijk in Gezang 49, zoodanige strophes voorkomen, daarmede geen bejag van taal-kundige aardigheid bedoelde. Integendeel, zulke verzen zijn niet altijd de slechtste, maar ze moeten ongezocht uit de pen gevloeid zijn. Wil men ze maken, quand même, ja, dan kan men het gezochte en stijve proeven, in welk geval ook, al ware het in een zilveren brui-loftsgedicht.

A. t. P.

Eénlettergripige verzen. Bl. 333, 1ste Jaarg. van DE NAVORSCHER, toevallig nog eens opslaande, vond ik daar door den geëerden medewerker J. S. S. de beëining geuit: » dat onze taal zich tot bovenbedoelde verzen niet gemakkelijk leent", en eene uitnoodiging om zulks te beproeven. Ik gevoelde daartoe eenige opgewektheid, en, als bewijs dat onze taal zich daartoe zeer wel bezigen laat, neem ik de vrijheid, onderstaande regelen in te zenden, aan wier samenstelling ik juist tien minuten besteed heb.

DEUGD.

Steeds baart deugd	Kweekt en voedt, —
Lust en vreugd,	Draagt het lot,
Knaagt de smart	Dankt zijn God;
Ook het hart,	Wel en blij,
Wondt zij fel,	Regt en vrij,
't Blijft toch wel.	Gaat hij door
Is de jeugd	Langs uw spoor!
Tijd der vreugd,	Aan het graf
Volgt elk jaar	Legt hij af
Snel een aar,	Wat hem kwelt,
Wie zijn tijd,	Wijl hij smelt
Deugd! u wijdt,	Tot zijn Heer!
Stil uw zoet	Dien zij d'eer!
Curacao.	BRAKEL.

De Eenhoorn (Bijbl. bl. iii, xc). Is 't niet vreemd, dat geen der Navorschers lette op hetgeen AELIANUS in zijn werk over de *Eigenschappen der Dieren* van den Eenhoren zegt?

Behalve dat hij (IV: 52) gewaagt van eene wilde ezelssoort met een horen voor 't hoofd van anderhalve el, waarvan hij menige bijzonderheid uit KTESIAS bijbrengt, spreekt hij (B. XVI: 20) omstandig van den eigenlijken Eenhoren of *Kartazonon* als een dier van grootte als een volwassen paard, geelachtig van haar en zeer snel ter been, dat op de gebergten van Binnen-Indiën gevonden wordt, doch door niemand ooit levend gevangen is. Het zal niet noodig zijn den tekst hier woordelijk aan te halen, daar 't gemakkelijk valt AELIANUS na te slaan.

Anders is het gesteld met de beschrijving van dat raadselachtig dier, in een uiterst zeldzaam riddergedicht, *Leandra*, in 6sta rima, van Maestro PIER DURANTE DA GIRAL-

DA, tijdgenoot van BOJARDO (1460—1500). Behalve QUADRIO (*Storia d'ogni Possia*, IV, p. 572) vindt men bij geen der talrijke Italiaansche Litteratoren gewag gemaakt van dit gedicht, en ofschoon er vier uitgaven van bestaan, schijnt het in de letterkundige wereld als verloren.

RINALDO ontmoet den Eenhoren diep in 't oosten, en de dichter beschrijft hem (Canto XV) aldus:

Sappiate addonqua voi degne persone
Che lalicorno fiero ha tal natura:
Ello e ferocie assai piu che un leone;
E smisurata et grande ha sua figura,
Et porta un forte corno in sulla fronte,
Che romperia et spezzaria un monte.

Da una vergene lui tochar si lassa,
Et molto se dilecta in quello odore;
Vergene e sacro, che ogni ciel trapassa,
Attal virtu la bestia rende honore,
Et per natura singular el sente
Piu quella fiera che lhumana gente.

Het dier legt zich in den schoot der jonkvrouw te slapen, en wordt vervolgens door REINOUD, als een geschenk voor ROELAND, medegevoerd.

Men lette op het sentimentele in de tweede der aangehaalde stansen, 't welk doet denken aan soortgelijke trekken door de kerkvaders uit de dierenwereld bijgebracht en reeds niet zeldzaam bij AELIANUS. Zie CL. AELIANUS, *De Nat. Anim.* edit. FR. JACOBS, Jen. 1832, voorrede p. 44—48, die ook (B. XV. 15) melding maakt van kampegevechten tusschen Eenhorens.

BOJARDO noemt onder de wilde beesten die den Tartaarschen Koning MANDRICARA te lijve springen ook den Eenhoren:

Or leonza, or pantera, or liocorno
Al pro' barone s'aventarno intorno.

Orl. inam. Cant. LXII: 12.
J. M.

Burgemeester van Zierikzee enz. in 1555 (Nav. I.; bl. 255; Bijbl. bl. xci). In 1555 waren *Burgemeesters van Zierikzee*: IMAN CLAES IMANSE en HEYNDRIK ARENT CLAESSEN (SMALLEGANGE, *Cronyk van Zeeland*, bl. 506).

v. O.

[Aan φ^2 — φ zijn wij voor dezelfde namenopgave dank verschuldigd.]

Jacob du Buquoy (Nav. I.; bl. 257, 375; II.; bl. 47, 352). Welligt kan het volgende eenige inlichting geven:

In eene sententie van 't Hof van Friesland, van 29 October 1668, komt voor:

GEESKE ITSMA, Weduwe THOMAS BUCQUOY te Ferwert, en: Sentt. van 13 December 1701, 20 Dec. 1702, en *Hypotheekboeken* 17 Maart 1721: WILLEMINA WYAERDA en Dr. SUFFRIDUS DU BUCQUOY, Advokaat, GESINA DU BUC-

QUOY, YDA en Dr. HENDRIKUS DU BUCQUOY, Advokaat. — GESINA en YDA worden ook genoemd in eene Sent. van het Hof van Friesland van 27 Oct. 1753 en in een gedrukt libel van 4 Julij 1752, als nichten van DOMINICUS JOHANNESSES BALCK, Hoogheleeraar te *Franeke*, die gehuwd was met ANNA LATANÉ, dochter van PETRUS JOHANNESSES LATANÉ, mede Professor aldaar, en van MARGARETHA STEINDAM, dochter van den Hoogheleeraar ABRAHAM STEINDAM te *Franeke*, en van FOKJEMENSENBURGH. Men kan hierover nazien: VRIEMOET, *Athenarum Friscarum Libri Duo*, Leovardiae 1758.

D. H. H.

Het Huis met de Hoofden (Nav. I.; bl. 282; III.; bl. 133). Aan F. K. is zeer aan te bevelen de fraaije gekleurde plaat in steendruk door den Heer T. ETTLING te *Amsterdam* in 1852 vervaardigd, waarop hij de hoofden juist afgebeeld zien kan.

M.

Verduitschingen van Italiaansche Prozawerken (Bijbl. bl. xx, lxx, civ). LETI, *Het Leven van den Hertog van Ossuna*, II Dln., is uitgegeven te 's Gravenhage bij PIETER VAN THOL, 1700.

H. VAN ROLLEMA.

Jhr. J. van Paffenrode (Nav. I.; bl. 289; II.; bl. 139). Van deze familie vindt men een gedeelte in het: *Stamboek van den Frieschen Adel*, II.; bl. 58, dat men zoude kunnen raadplegen. Aldaar komt ook deze PAFENRODE voor als een niet onverdienstelijk prozaschrijver en dichter, die zijn Blijspel: *Filibert of Oud Mal*, opdroeg aan zijnen neef Jhr. SIXTUS STEERENZ VAN HUMALDA.

Hierbij heb ik aangeteekend, doch vergeten de bron, waaruit ik dat getrokken heb, op te schrijven:

Bij PAULUS VINK te *Goritchem* zijn gedrukt: *Gedichten van J. VAN PAFENRODE, Vryheer van Ghussigny, versamelt en uytgegeven door P. V. en verbeterd ende vermeerderd en met koopere platen verciert: bevattende:*

1. *Treurspel van Jonckheer Willem van Arckel* 1670, 3de druk. Opgedragen aan Burgemeesteren en Regeerders der stad *Gorinchem*.

2. *Boertige Comædie van Hopman Ulrich*, 1669, vijfde druk. Opgedragen aan den Heer LOUIS DE MORLOT, Vryheer van *Gisenburgh* en *Gisel-Nieuwkerk* enz., Erfwatergraaf van den *Overwaert*, zijnen neef.

3. *Boertige Comædie van Seig' (Seigneur?) Filibert*, 1669, vierde druk. (Zie hier boven).

4. *Wapentwist tusschen Ajax en Ulysses*.

5. *Mengelymen*.

6. *Bruyloftsdichten*.

7. *Punttdichten*.

8. *Punttdichten overgezet uyt Martialis*.

D. H. H.

„Alle dinck vergaet enz.” (Nav. I.; bl. 352; II.; bl. 265, 324).

Een duitche Riethmus vande Verganckelycheyt der Menschen.

Alle dinck vergaet — dat ter werelt staet — en schynt te bloene

Daerom ghy menschen wilt duechden wenschen en in minnen groene.

Waer syn gevaren die *traz* ens waren gesont en vroom, Sy syn geloopen met grooten hoopen als waterstroom, DAVIT seyt met goet bescheyt seer soet van talen, Het volck is hoey en niet dan stroey en wilt niet dwalen. Waer is ALEXANDER reyn die cloecke capiteyn toch nu gebleven

Die leefden voorspoetelyck in weelden soetelyck alle synen leven

Door Gods gebot is hy verrot [?] en als *ixus* (CHRISTUS?) verlaten

Syn glorie noch wonderlycken victorie mocht hem niet baten,

Dus ghy christen sinnen wilt Godt beminnen wt gantscher herten

Soo werdy bewryt van haet en nit en van duvels smerten,

Ghy moet doch smaken en ten lesten raken aen die bitter doot

Wie dat ghy bent oft dit bekend want het is van noot. Waer is nu present CICERO elequent en DEMOSTENES mede

Die conde snappen ja als engelen clappen ende wonder dede;

Waer is SAMSON stout ende HERCULUS bout van groeter crachten

Dit wonder begonnen en haer vianden verwonnen met vrome machten;

Waer is APSALON schoon die synen throon woude bouen synen vader setten

Hy is gevallen tot niet met allen in des duvels netten; Waer is HELENA gaey en LUCRETIA fraey gebleven in 't ende

Waersyn sy gevloghen die hier bedroghen den onbeckende?

Al syn sy gestorven en gheheel bedorven hoe schoon sy waren

Noyt gheen soo rycke die hier eenwelycke de doot wou sparen

Tot spis (e) der wormen syn die schoone formen leelycke gheraecht

Och wil dit mercken Ghy leecken en clercken al eer ghy 't versmaet.

Niemant soo heylich die hier vidheynich [?] eenwich magt blyuen

Ten baet gheen macht noch edel geslacht van mannen en wyven

V sey Ick al te samen ghy mocht v wel schamen als stommen beesten

Schout ghy met seer met groote weer dese werelts feesten

Waerom Ick v rade en wilt u niet te spade in 't einde bedencken

Is 't dat ghy begeert namaels te syn geeert sonder crencken

Loopt niet verblint maer te recht wel versint v leste termyn

Want de doot spaert cleyn noch groot hoe dat sy syn Leersaem wilt wesen altyt Godt vreesen wit ganscher gedachten

Leert de schrifture al valt v suere by dag en nachten Want ghy syt geschepen naer den beelde Gods begrepen ghy broosche dieren

En moet doch worden der wormen spise soo hoogh van pryse dus edel prinsieren

Soect altyd de duecht daerin verhuecht soo sal 't wel tieren.

Gevonden te Aardenburg, onder eenige papieren uit de 16de eeuw. G. P. ROOS.

Volksbijgeloof. Vondelhout [Baguette Divinatoire] Geldroede en Springwortel (Nav. I.; bl. 352; II.; bl. 265, 266). Moge het dan ook tot de wezenlijke sprookjes behooren en bij mij niet het minste geloof verdienen dat JACQUES AYMAR, in het einde der 17de eeuw, wonderen met dat kunstig gesneden hout verrigt en verborgen schatten door middel er van gevonden en vergaderd hebbe, ja, dat zelfs in de *Histoire des Superstitions Anciennes et Modernes*, Amsterdam 1823 [?], zulks te lezen zoude zijn en voor onloochenbaar worden gehouden; zoo vermeen ik eenigzins aan het verlangen van den Heer H. K. te voldoen door te vermelden, dat in mijne geboorteplaats E..... in *Overijssel*, die ik al voor ruim 40 jaren met er woon verliet, ten huize mijner ouders een gering daglooner uit onze buurt, ons als knapen des avonds aan den haard, op eene hem eigene gemakkelijke en praatzieke wijze eene menigte grapjes en sprookjes verhaalde, die ons kinderen dan wel eens vrolijk en vergenoegd, dan weêr met schrik en angst voor duivels en spoken deden naar bed gaan, en onder welken mij als bijzonder opmerkelijk voorkwam een vertelsel over de wonderkracht van de *Geldroede* en den *Springwortel*, even als het *Vondelhout*, naar zijne opgaaf, twee radicale en niet missende middelen om schatten te vergaderen.

De *Geldroede* nu, kon en moest, naar 's mans onderrigting, met *veel*, de *Springwortel* met *minder of geen* gevaar, op de volgende wijze gevonden en verkregen worden:

Om de eerste magtig te worden had men eene in één jaar opgeschoten loot van enen hazelaar op te sporen, en deze moest door den gelukzoeker in den middernacht van Kersdag, van 25 of 26 December (tusschen 12 en 1 uur, wanneer, naar des verhalers stelling en geloof, *al het water wijn is*) splinter naakt achter den rug, of met den rug naar die loot gekeerd in ééne snede worden afgekapt, bij mislukking waarvan de duivel dadelijk er bij was en den roekeloozen avonturier den nek brak en ter helle sleepte — die anders bij eene welgelukte afsnijding deze geldroede slechts voor zich uit te dragen had, om zich door haar nederbuigen de plaatsen der begravenen schatten onfeilbaar te doen aanwijzen. De *Springwortel* daarentegen werd op de volgende gemakkelijke wijze gevonden: daartoe moest men het nest van den spechtvogel opzoeken, dat men gewoonlijk in een hollen boomstam aantreft, waarin deze vogel een vast, volmaakt rond gat met zijn neus weet te boren, en daardoor zijnen weg naar zijn nest neemt. In dit gat nu slaat men een houten ploeg of prop, en legt aan den voet des booms een

baaijen of andere vuurkleurige lap of luijer (*loere* noemde de verteller het). De vogel nu, ontdekkende dat hem de weg naar zijn nest versperd is, weet dien zoogenaamden *Springwortel* te vinden, houdt hem voor den ingeslagen kiel, die daarop dadelijk losspringt en verdwijnt, waarop hij dien wortel op de gespreide lap laat vallen om hem dus te doen verbranden en verder onschadelijk te maken. Deze dus bemagtigd zijnde, behoeft men hem maar voor de hechtste sloten van kisten, kasten en andere geslotene meubels, ja voor gevangenis-deuren, grendels en kettingen te houden om deze op eens en zonder gedruisch te doen openspringen, en ziedaar de tweede weg en wijze tot het zich eigen maken van allerhande schatten en kostbaarheden, en om zich dus gevaarloos *rijk* — en bovendien, door het verlossen van gevangenen en het verbreken hunner boeijen, verdienste-lijk te maken bij zijnen evenmenschen.

Of nu van deze buitengewone heil- en hulpmiddelen al of niet te E..... in dien vroegeren tijd gebruik gemaakt werd, weet ik niet, maar vermeen wel te mogen aannemen en vertrouwen, dat aldaar (in deze zoo verlichte tijden) zulke bijgeloovigheden geen ingang meer hoegenaamd kunnen verkrijgen. Of echter onze verhalende daglooner niet gretig aan dit gemakkelijke en voordeelige wonderwerk geloof sloeg, zoude ik evenmin durven betwisten. t. P.

[Mogt onze berigtgever t. P. zich soms nog de sprookjes herinneren, welke de verhaalzieke daglooner hem veertig jaar geleden heeft medegedeeld, dan beveelt zich het *Navorscher's Bijblad* tot optekening en bewaring daarvan met groote nieuwsgierigheid aan.]

Mejufvrouw of Freule (Nav. I.; bl. 353; II.; bl. 271, 357; Bijbl. bl. xciii). Daar ik zie dat DE NAVORSCHER zijn *Bijblad* openstelt voor antwoorden op verjaarde vragen, meen ik voor het volgende nog een plaatsje te mogen verzoeken:

»In de XIIIde en XIVde eeuw werden de ongetrouwde vrouwen van adel *jonckvrouwen*, ook wel *joffrouwen*, genoemd. Zoo heette RICHARDIS, de moei van WILLEM II, de *jonckvrouw* van Delft, en in 1373 lezen wij van eene *joffrouw* VAN DER SLOO te *Wageningen*. Gehuwde vrouwen en geestelijke dochters noemde men *veren* of *vrouwen*; de laatste, zoo ze niet van adel waren, *zusters*. In den deftigen burgerstand noemde men alleen den naam, b. v. YDE VAN BEVEREN, soms ook *vrouw* YDE VAN BEVEREN. Jonge dochters van den minderen stand heetten ook *jonckvrouw*, b. v. GEERTUUT *de camer-*, *de melck-jonckvrouw*, of *het camer-*, *het melck-wijf*. *Joffrouw* was in de XVIIde eeuw een gedistingueerd praedicaat, dat alleen aan dochters van deftigen huize gegeven werd.

Zoo heette de vrouw van HUGO DE GROOT,

de bekende MARIA VAN REIGERSBERGH, *joffrouw*, sprak men van *joffrouw* ADELIA BEVERINS of BEVERINGH enz. Zelfs toen sommige adellijke geslachten, vooral in Gelderland, in navolging der Duitschers, het praedikaat van *freule* of *Fräulein, gnädige Frau*, aannamen, bleef de Hollandsche aristokratie dat van *juffrouw* behouden; ja, het ontbrak in het eind der vorige eeuw niet aan voorbeelden, dat adellijke geslachten, die zich b. v. te Amsterdam vestigden, de dochters van den huize *juffrouwen* lieten noemen". Zie Dr. SCHOTEL, *De Abtdy van Rhijnsburg*, bl. 256.

THEODORIK.

Cornelis Dirksz. (Nav. I.: bl. 378; II.: bl. 274). Het portret van dezen verdienstelijken man, levensgroot, ten halven lijve en met bijwerk versierd, bevindt zich, nevens zijn zegelring, op het stadhuis te *Monnickendam*. Naar mijn beste weten was het nimmer in handen van de familie TEENGs, maar werd, ongeveer vijf en twintig jaar geleden, in vervuilden, onoogelijken toestand door den Heer A. OOSTERVELD, schilder te *Monnickendam*, ontdekt bij een zijner kennissen, die het voor eene kleine schuld had overgenomen. Weinig vermoedde hij, hier het portret voor zich te hebben van den held der Zuiderzee. Hij zag alleen het verdienstelijke der schilderij, nam het over en reinigde en zuiverde het met veel moeite. En nu openbaarde zich alles. Niet alleen kwam de zegelring aan den vinger van het portret overeen met het origineel bij de stad in bewaring, maar ook het opschrift op een omgeslagen brief: *Ammeraal*. *Monnickendam* strekte nog om alle bestaande twijfeling weg te nemen. Ten volle beaam ik den wensch van B. N. *te L.*, dat er eene gravure naar deze schilderij mogt gemaakt worden.

A. t. P.

Joris van Spilbergen (Nav. II.: bl. 22, 361; *Bijbl.* bl. xxxviii, liii). Daar men dezen zee-reiziger voor een' geboren Zeeuw wil laten doorgaan, is het niet ondoelmatig eenen tijdgenoot aan te halen, die bepaald zegt dat hij te *Antwerpen* werd geboren.

In de fransche uitgave van E. VAN METE-REN, *Histoire des Pays-Bas etc.*, A°. 1618, wordt in het XXVIIIste Boek, fol. 604, een breedvoerig berigt gevonden omtrent den zeeslag bij *Gibraltar* in 1607, en aldaar leest men:

„Outre l'admiral HEEMSKERCK, ils choisirent encores quelques personnages expérimentés, pour estre du conseil de guerre: entre autres le sieur GEORGE DE SPILBERGH, natif d'Anvers (*), homme bien expérimenté

(*) In de *Holl. Editie* van 1623 staat op bl. 564: „Onder andere den ervaren Heer JORIS VAN SPILBERGH, van *Antwerpen*, die veel versocht hadden in beyde de West- en Oost Indiën: als te lesen is in de

et qui avoit esté en voyage tant es Indes Occidentales qu' Orientales, comme cela se peut voir en ce qui en a esté imprimé. Il fut fait Conseiller en cette flotte, Commissaire général et Capitaine de la gendarmerie de Zélande. Un certain ESTIENNE JANSSEN fut fait conseiller et capitaine des mousquetaires, avec un certain Capitaine Anglois, nommé LOYS ORLES. Le secrétaire estoit un certain DANIEL PATBERGH, qui avoit fait le tour du monde et quelques autres."

Men ziet hieruit dat VAN SPILBERGEN te *Antwerpen* werd geboren (*), en ook deel heeft genomen aan de roemrijke daden voor *Gibraltar*.

Behalve *Bergen op Zoom*, zal dus *Antwerpen* ook de plaats moeten zijn, waar een onderzoek over dien zeeheld kan worden bewerkstelligd.

.. ELSEVIER.

Kwaad-ees (Nav. II.: bl. 23, 362). Ik ben *kwaad-ees* = ik ben ongesteld, zonder dat ik weet, wat mij onlustig maakt. Het oude bijgeloof schreef dergelijke sluipeziekte toe aan den invloed van *het kwade oog*. Is nu dat bijgeloof, althans zoo wij hopen, al verdwenen, de uitdrukking is gebleven, in het *kwaad-ees*, *kwaad-eyes*.

A. t. P.

Sterfhuisgebruiken. Lijkstroo (Nav. II.: bl. 24, 271—273; *Bijbl.* bl. xiii, cix). Tot bevestiging van het gevoelen van de HH. Navorschers, die dit kenmerk als een overblijfsel beschouwen van vroegere voorzorg-maatregelen tegen de pest, en de gronden van hun gevoelen ontleenen aan stedelijke keuren op die ziekte, kan het niet ondienstig zijn, de hierop betrekking hebbende voorschriften uit Zeeuwsche pest-verordeningen mede te deelen, te meer omdat er uit blijkt, dat reeds vóór meer dan twee eeuwen het bedoelde voorschrift in een algemeen gebruik bij overlijden was overgegaan. In de *Ordinantie van der heeter ziekten ofte peste*, den 31sten Augustus 1515 te *Zierikzee* uitgevaardigd, leest men, Art. 2: „Item, in zoo wat huys dat enyghen menschen zyeck ende besmit worden vander voirs. heeter zyecken, dat men vuyt dyen huysen van stonden an sal vuytsteken een strooywisch vander lencten ende dicten van eenen arm onverborgen, ende een yghelycken blyckelyk, vj

Voyage, daervan in Druck nytghegaen by hem als Generael gedaen."

(*) Bij L. DE BOUGAINVILLE, *Reis rondom de Wereld*, vertaald in het Nederduitsch door PIETER LEUTER (Dordr. 1772), wordt in de Inleiding, bl. 2, gezegd, dat JORIS SPILBERG een Hollander was, terwijl daarentegen op bl. 6 vermeld wordt, dat hij een Hoogduitscher was, in Nederlandsche dienst, 1614—1617. Bij Prof. G. MOLL (*Vroegere Zee togten der Nederlanders*, bl. 126) is aangegetekend dat hij een Zeeuw was. Ook ROGGEVEEN wordt bij BOUGAINVILLE, bl. 6, genoemd een *Mecklenburger*, (zeker *Middelburger*).

Napoleon's togt over het Zwin. — Dr. Dee en zijn tooverspiegel. — Franske van Doyem. — Veliten, Pupillen.

weecken lanck geduerende nair dat int zelve huys jemant gheinficeert oft ghestorven sal wezen". In die van *Middelburg*, van den 19den Augustus 1568, wordt het voorschrift uitvoeriger gegeven, en zware straf op het niet nakomen gesteld; het luidt: »In wyens huys eenig persoon ofte personen gestorven es ofte sterven zal, werden terstont daer naer de inwoonders gehouden heurluyden huysen geslooten te houden den tydt van zes weken naer de doot van de leste overleden. Ende werden bovedien gehouden terstont ter vensteren uyt (ter straete waert) te hangen eene bint stroo ten minste dick een grofve mans die (dij) en een elle lanck, gebonden met drie banden een voet van den anderen ende nyet wederomme inne te haelen voor de zes weken (naer de leste overleden) geexpiereert ende overstreken zullen wesen. Op peyne van gebannen te werden uyten eylande van *Walcheren* de tydt van drie jaeren en voor de voorn. tydt daer nyet wederomme inne te commen op peyne van gegeesselt te werden en wederomme van nyuws gebannen te werden en op breeder correctie". Deze ordonnantie van *peste ofte gave Godts*, werd andermaal gepubliceerd den 23sten Julij 1571, den 22sten April 1574 en den 10den November 1580.

In de latere pest-verordeningen te *Middelburg* uitgevaardigd, vindt men, met uitzondering van het verbranden, geen gebod omtrent stroo; daarentegen vindt men in die van den 20sten Augustus 1635, in het artikel regelende de begraving van pest-dooden, »*datter geen stroo voor de deure sal mogen uytgelecht werden*», waaruit men kan opmaken, dat die gewoonte reeds toen een algemeen gebruik was bij overlijden. Zij is nog in zwang ten platten lande van *Walcheren*, doch in de steden, immers te *Middelburg*, is zij afgeschaft, terwijl ik met zekerheid weet dat zij aldaar nog ten jare 1825 werd in acht genomen.

F.

Napoleon's togt over het Zwin (Nav. II.; bl. 53; III.; bl. 23; *Bijbl.* bl. xlii, xcv). Schipper JOHAN CHRISTIAAN HENNEFREUND is op den 23sten Mei jl. overleden, in den ouderdom van 73 jaren. DE NAVORSCHER heeft dus te regter tijd opgenomen, wat men anders te vergeefs zou hebben nagespoord. Het graf toch antwoordt niet.

J. H. VAN DALE.

Dr. Dee en zijn tooverspiegel (Nav. II.; bl. 58; III.; bl. 51—54). Wie DR. DEE was? Ja — wie was de kunstenaar CORNELIUS AGRIPPA, die aan den zwervenden AHASVEROS, eenige honderde jaren na CHRISTUS, zijn gestorvene dochter te aanschouwen gaf? Dit verhaal moge tot de legenden behooren — er schijnen nu en dan personen geweest te zijn, beroemd

in het maken van dusgenoemde tooverspiegels. De legende van AGRIPPA kan men in haar geheel lezen in den *Gendschen Wegwijzer* van 1840.

G. P. ROOS.

Franske van Doyem (Nav. II.; bl. 60; III.; bl. 59). Hare moeder was niet de dochter van SJOERD, maar van SJUCK VAN HUMALDA, zoo als blijkt uit de Genealogie AEBINGA, gener. 6, N°. 2 en WALTA, gener. 7, a N°. 1. (*Stamboek van den Frieschen Adel*, Leeuwarden 1846). *Sjoertsd.* is dus eene drukfeil. — Haar man was Kapitein en Majoor. Zij hadden tot kinderen: a. DOROTHEA, gehuwd met GERLACH PETRUSSES VERRUTIUS. b. HELENA, met MEINARDUS WALRICH en c. ANNA, met HENDRICK STEENHUYSEN, weduwnaar van ANNA PETRUSD. VERRUTIUS. Zie: WALTA, t. a. p.

Haar grootvader, ORCK VAN DOYEM, was in 1581 Volmacht ten Landsdage en, in dat zelfde jaar, uit de steden op de nominatie tot suppletie van 't Hof gesteld, terwijl hij in 1582 als Syndicus der Staten van Friesland in commissie aan de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden werd gezonden. Zie de *Nalezingen* op het aangehaalde werk op bl. 6 (bl. 4). Ten onregte wordt hij in den tekst, even als in de naamrol der Raden van het Hof van Friesland, als Raadsheer opgegeven: men zal daarvoor moeten lezen: DIRICUS (DIRCK) DEYN.

FRANSKE'S oom, RIENCK VAN DOYEM, had een zoon ORCK, gehuwd aan JANTJE JANSD. VERVOU, bij wie eene dochter ATH, (t. a. p. verkeerdelijk als zijne zuster vermeld) die met GERART SISSINGHE gehuwd was. Omtrent F. VAN DOYEM's geleerdheid is mij niets bekend.

D. H. H.

Veliten; Pupillen (Nav. II.; bl. 87; III.; bl. 76—79; *Bijbl.* bl. lxxvii—lxxx, cxii). In het *Navorscher's Bijblad* vind ik eene bijdrage van A. A. A., betrekkelijk het legioen *Veliten*, naderhand *Pupillen*, waarmede ik mij in sommige gedeelten niet kan vereenigen, en waarop ik gemeend heb eenige aanmerkingen te moeten maken.

Ik zal mij niet ophouden met de, mijns inziens, niet zeer wel gekozene uitdrukking van *nasleep* en *aanhangel* van het regiment grenadiers, waarmede hij evengemelde soldaten kenmerkt, want zij hebben nimmer de eer gehad om te gelijk met dat regiment te marcheren, zoodat het woord *nasleep* niet wel op hen kan worden toegepast: evenmin als het geschiedkundig juist is, dat de *Veliten* à la suite werden gevoerd van Koning LODEWYK's garde, en zij ook niet onder de voorgdij van hare grenadiers stonden.

Het legioen *Veliten* was een zelfstandig korps, hebbende eene eigene administratie; het correspondeerde onmiddellijk met den Minister van Oorlog en ontving ook in alle op-

zigten de orders van dat Ministerie, zonder tusschenkomst van andere gezagvoerders; ook was het ten gevolge der rapporten van den kommanderenden officier, dat de Minister bevelen gaf tot overgang der jonge lieden bij de verschillende regimenten der armée, waaronder ook de grenadiers der garde behoorden. Uit deze beslissing ontstond eene briefwisseling over de terugbetaling, in geld, van de waarde der kleeding en équipementstukken, welke door de jongelingen waren medegenomen en alzoo een eigendom der verschillende corpsen geworden. Er kan dus van *voogdij-schap* der grenadiers geen sprake zijn.

De uitdrukking: »eene cohorte *Reuzen*, gevolgd door een handvol *Dwergen*», is derhalve niet verdedigbaar op historischen grond. Bij de inlijving van Holland in Frankrijk en dien ten gevolge ook der Hollandsche armée in de Fransche, ging het legioen *Veliten* over onder de attributen van het Ministerie van *Marine*, wordende dan ook de benoodigde fondsen door de zorg van den Zeeprefect te *Amsterdam* verstrekt en de marsch naar *Brest* als bestemmingsplaats door den Minister bepaald, die twee zee-officiëren zond om, gedurende den marsch, de middelen van inkwartiering en transport der bagage met de burgerlijke autoriteiten teregelen, welkemarsch van *Amersfoort*, op den 26sten Februarij 1811, een aanvang nam, doch te *St. Denis* door contra-order werd gestaakt. — Na eene inspectie, aldaar door den Minister DECRES gehouden en waarbij Zijne Exc. zijne bijzondere tevredenheid betuigde, verbleef het corps nog eenigen tijd aldaar, gedurende welken nu en dan een Hoofd- en twee andere officieren door Zijne Exc. ter tafel werden genoodigd; en het is vermoedelijk ten gevolge van een gunstig rapport van dien Minister, dat, bij eene door den Keizer te houden wapenschouwing te *Parijs*, het legioen order ontving zich ook aldaar te bevinden, bij welke gelegenheid de door A. A. A. aangehaalde manoeuvres plaats hadden. Deze droegen de goedkeuring des Keizers zoo zeer weg, dat de last tot overgang des legioens onder de attributen van het Ministerie van Oorlog op die plaats zelf gegeven werd en al spoedig werd gevolgd door het bevel, dat hen, die het legioen zamenstelden, tot *Pupillen* der garde heeft gemaakt, en waarbij de compagnien van *negen* op vier per bataillon zijn gebragt, ieder sterk 200 hoofden.

Na deze organisatie werden de beide bataillons door den Generaal DUROC geïnspecteerd, en onder het opperbevel van den Kolonel TINDAL gesteld, terwijl de Kolonel VON TROXEL [?] een andere bestemming ontving en de Majoor DIBBETS tot Kommandant werd benoemd. Echter werd de hoofd-administratie aan het 3de regiment grenadiers opgedragen, zoodat nu de *Pupillen* als het ware onder

de *voogdij* der *grenadiers* werden geplaatst, hetgeen niet de *Veliten* het geval niet is geweest. Dit kan alzoo ook niet bij decreet van den 11den Februarij 1811 zijn bepaald geworden, evenmin als de invoering van *chacots* en vesten met mouwen, bij decreet van 30 Augustus 1811, daar de beide kleedingstukken reeds in Holland in gebruik waren.

Wat met het regiment gedurende 1813 en vervolgens is voorgevallen is mij minder bekend: alleen zij ten slotte nog aangemerkt, dat, na de organisatie tot *negen* bataillons, de voogdij-schap van de grenadiers ophield, de Majoor der garde BARDIN tot Kolonel aangeesteld en de administratie er wederom aan gegeven werd, tellende het regiment, op den 1sten Januarij 1813: 11 Hoofd-officiëren; 1 Kwartiermeester; 18 Adjutanten; 10 Officiëren van Gezondheid; 31 Kapiteins en 77 Lieutenants en Sous-Lieutenants, waaronder een zestigtal Hollanders en een zestal Franschen, vroeger in Hollandsche dienst.

B. B. B.

Krankzinnigheid van de Requesens (Nav. II.; bl. 88; III.; bl. 79). Ook VAN DER VYNCKT, in zijne *Nederlandsche Beroerten onder FILIPS II*, 2de Deel, te Amsterdam, bij J. C. SEPP en Zoon, 1814, bl. 170, zwijgt van deze krankzinnigheid. Hij zegt daar: »Daags voor zijne aankomst (te Brussel) werd hij aangetast door eene heete koorts met kwade teekenen, en stierf den tweeden dag daarna, den 5den Maart 1576. Men bespeurde eene zweer op de schouders, waardoor men oordeelde, dat de pestbesmetting hem getroffen had». HALMA, *Tooneel der Vereenigde Nederlanden*, in voce, verhaalt de zaak zoo als VAN REIJD, en haalt dezen aan, benevens PONTANUS. PONTANUS is niet in mijn bezit, maar bij zijnen overzetter, SLIGTENHORST, wordt eenvoudig gemeld, dat REQUESENS aan de smetziekte is gestorven.

D.

Beeldhouwwerk op Paushuizen (Nav. II.; bl. 92; III.; bl. 88; Bijbl. bl. lxxxii); *Het wapen van Paus Adriaan* (Bijbl. bl. lxxxii). De aanhaling uit VANDER MONDE's *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheidkunde en Statistiek* zal wel behooren te luiden: I.; bl. 28, alwaar tevens het wapen van Paus ADRIAAN is afgebeeld.

V. D. N.

Borger's »Aan den Rhyn» (Nav. II.; bl. 123; III.; bl. 117). Ik heb eene uitgave van de *Auswahl Niederländischer Gedichte* van F. W. VON MAUVILLON, te Essen bij G. D. BÄDEKER, 1836, maar daarin zal L. v. T. te vergeefs eene vertaling van BORGER'S »Aan den Rhyn» zoeken.

D.

„Stabat mater dolorosa (Nav. II.: bl. 248; III.: bl. 252—255); J. B. Pergolezi. Wij plaatsten hier nog een tweetal van de elf door den vlijtigen WILLEMS opgezamelde vertalingen. Eerst die van onzen VONDEL, onder den titel: *Kruisklagt der zalige Kristmoeder en Maeght Maria*, in het 2de Boek zijner *Gezangen* (uitg. van B. BOSCH, Dl. IV, bl. 184). Daarnevens die, welke te lezen staat in de *Dichtlievende Uitspanningen over zedelijke stoffen* door A. G. Te

VONDEL.

JESUS nat bekrete Moeder
Stont by 't Kruis, daer ons Behoeder,
Haer beminde Zoon, aen hing;
En haer docht, terwijlze steende,
Hem betreurde, en drukkigh weende,
Dat een zwaert door 't harte ging.

Och! hoe drukkigh, hoe vol rouwe
Was die zegenrijkste vrouwe,
Moeder van Godts eenigh Kint?
Die, met een weemoedigh harte,
Bevende aenzagh al de smerte
Van haer vrucht, by Godt bemint.

Och! wie zou in 't hart niet snijden,
Zoo hy, in dat deerlijk lijden,
KRISTUS lieve Moeder zag?
Och! wie zou zich niet bedroeven,
Zach hy 't hart beklemmt van schroeven,
Om den Zoon, die 'r onder lagh?

Zy zagh JESUS pijn en stramen
Lijden om ons al te zamen,
En hem sterven met geschal;
Toen die waarde en uitverkozen,
Treurigh, als een troostelozen
Zijnen Geest aen Godt beval.

Bron van moederlijke minne,
Stortme mê 't gevoelen inne
Van medoogen en geklagh:
Doe mijn koude hart verlangen,
Om mijn' Heilant aen te hangen,
Dat ik hem behagen magh.

Heilge Mbeder, allerkuischte,
Druk de wonden des Gekruiste
Krachtelijk in mijn gemoedt:
Laet ik ook met u bezuren
Uw gewonden Zoons quetsuren,
Die my vrykocht met zijn bloet.

Dat ik yvrig u geleie,
En 't gekruiste Lam beschreie
Al de dagen die ik leef.
'k Wensch uw kruis te helpen dragen,
En by 't kruis met u te klagen,
Schoon een ander u begeef.

Antwerpen voor TH. CRAJENSCHOT — klein 8°; en waaromtrent wij aan den Heer WILLEMS de volgende opmerking verschuldigd zijn: »Deze vrye navolging is zeker de beste van al de *vlaemsche* vertalingen; doch is het wel een *vlaemsche*? Men mag er sterk aen twyfelen. CRAJENSCHOT had een boekwinkel te *Amsterdam* en te *Antwerpen*. Misschien was de dichter een Brabander, die te *Amsterdam* woonde.

Dichtliev. Uitspann. enz. bl. 7.

Treur, myn ziel, met 's Heilands Moeder:
Ween by 't kruis, daar uw behoeder,
Godes en MARIA's Zoon,
Voor uw zonden hangt ten toon.

Hoor de Maagd angstvallig zuchten,
Ach! de ziel schynt haar te ontvlugten,
Om de pijn die JESUS lydt.
Zie, hoe 't zwaard haar ziel doorsnydt.

Wil haar jammerklagen hooren
Om haar eenigen geboren.
Zie, hoe d'eedle Moedermaagd
Zoo veel leeds geduldig draagt.

Wie gevoelt zyn smart niet groeijen;
Ach! wie laat geen tranen vloeijen,
Die des Heilands Moeder ziet,
Zoo vol doodelyk verdriet?

Wie kan zich van rouw bevryden,
Ziende 's moeders medelyden
Met haar godlyk eenig kind,
Hoogst geschat, en teerst bemind.

Ach! wat angst en smertlykheden
Heeft MARIA's hart geleden,
Toen haar waarde Zoon en God
Van zyn beulen werd bespot!

Voor der stervelingen zonden
Zag zy JESUS vol van wonden,
Fel gegeesseld, stout gehoond,
En met doornen wreed gekroond.

Al haar zielangst mag niet baten;
Thans schynt JESUS gansch verlaten;
Zie hier 't zwaarste zieltempeest,
Ach! myn Heiland geeft den geest!

Maagd en Moeder vol genade,
Liefdebronsaer, zonder gade!
Prent uw smart in myn gemoed;
Zoo storte ik een tranenvloed.

Doe my 't zoet der dengden smaken,
Doe me in hemelliefde blaken,
Zoo behage ik 't Godlyk LAM,
Dat myn zonden op zich nam.

Wil my deze gunst betoonen,
Doe me in JESUS wonden woonen!
Laat zyn kruisdood, zoo vol pijn,
't Voorwerp myner liefde zyn.

Maak me uw deelgenoot in 't stryden!
Sterk myn ziel door JESUS lyden!
Doe my denken aan den hoon
En de wonden van uw Zoon.

Doe myn medelyden groeijen,
Daar ik 't offerbloed zie vloeijen.
Dat uw doodelyke smart
Steeds geprent blyve in myn hart.

'k Wensch by 't kruis met U te weenen;
JESUS zal my troost verleenen,
Als ik u in rouw verzell',
En myn hope op JESUS stell'.

Puik der Maeghdelijke looten,
Wil mijn bede niet verstooten:
Laet my aen uw zijde staen,
KRISTUS doot mijn ziel genezen:
Laet ik die deelsachtigh wezen,
Laetse in 't hart geschildert staen.

Laet zijn hartquetsuur my raken,
En zijn bloet my dronken maken,
In de liefde van Godts Zoon.
Reine Maeght, gy doetme blaken:
Uw gebedt zal voor my waken,
En my vryen voor Godts troon.

Laet het Kruis mijn ziel bedekken,
KRISTUS doot mijn schilt verstrekken,
En my koestren met genê.
Als dit lichaem komt te sterven,
Laet mijn ziel met blyschap erven,
't Hemelsch Paradijs hier na.

Eindelijk nog iets van de muziek dezer heerlijke hymne. Wijdberoemd is de voor haar vervaardigde van den Napolitaanschen toonkunstenaar PERGOLEZI, die te regt voor eene der verdienstelijkste compositiën gehouden wordt. Deze begaafde man „werd”, schrijft onze P. E. VAN DER ZEE, „in 1704 te Casoria [Caserta?], bij Napels, geboren. Reeds vroeg kwam hij in het Conservatorium dier hoofdstad, waar hij weldra boven alle anderen uitmuntte. Hij vormde zich naar HASSE en VINCI. Zijn eerste werk droeg echter den algemeenen bijval niet weg, ja zelfs moest zijne eerste opera te Rome schipbreuk lijden. Dochniet lang duurde het of zijne opera's werden met grooten luister opgevoerd en met ruime toejuiching ontvangen. Van deze is *la Serva Padrona* wel de liefelijkste en gezochtste. — Vele kwellingen, helaas! die hij van zijne vijanden te verdragen had, berokkendden hem eene borstkwaal, voor welke hij genezing hoopte van een langdurig verblijf te *Torre del Greco*, aan den voet van den *Vesuvius*. Daar was het, dat hij zijn onsterfelijk lied *Stabat mater* voltooiën mogt en kort daarop, in 1737, overleed”. — Een der laatste uitgaven zijner hymne is, zegt ons de Heer KIST (t. a. p. bl. 499), *Stabat Mater für zwei Sopranstimmen* von G. B. PERGOLEZI. *In vollständigen Klavierauszügen, mit Lateinischem und Deutschem Texte, herausgegeben von CARL KLAGE*, Berlin 1824.

Hoe voortreffelijk PERGOLEZI's muziek ook wezen moge, vindt DE CHATEAUBRIAND het in haar te berispen dat zij voor iedere strofe eene gevarieerde melodie oplevert. „PERGOLEZZI a déployé dans le *Stabat Mater* la richesse de son art; mais a-t-il surpassé le simple chant de l'Eglise? Il a varié la musique sur chaque strophe; et pourtant le caractère

Bloem der maagden en ons voorbeeld!
Ach! myn wensch zy niet veroordeeld;
Maak dat my de gunst gebeur',
Dat ik myne schuld betreur'.

Doe my JESUS dood en wonden
Steeds aanbidden en doorgronden,
JESUS reinig me in zyn bloed,
En bedauw myn dor gemoed.

Ach, doorwondde my de liefde
Die myns Heilands boezem griede,
Ach, kuschte ik myn kruis en smart
Met een rein en nedrig hart!

In die liefde dus ontsteken,
Zal Uw hulp my niet ontbreken,
Heilige, allergrootste Maagd,
Als God my ten oordeel daagt.

't Heilig kruis zal my dan sparen,
JESUS zelf myn ziel bewaren,
Zyn genade en hoogst gezag
My beschermen in dien dag.

Als myn ziel dan is verscheiden,
Wil haar hemelwaart geleiden,
Daar ze, in 't juichend zielental,
's Heilands kruisdood loven zal.

essentiel de la tristesse consiste dans la répétition du même sentiment, et, pour ainsi dire, dans la monotonie de la douleur” etc. *Génie du Christianisme*, T. II, p. 321 suiv. (Brux. 1828).

Andries van der Muelen (Nav. II.; bl. 125; IIL.; bl. 120). Ik kom op deze vraag nogmaals terug, ten einde in mijn reeds gegeven antwoord het een en ander te verbeteren en aan te vullen. Het geslacht, waartoe A. VAN DER MUELEN behoort, wordt in verschillende echte stukken geschreven V. D. MUELEN, MAELEN en MOLEN. ADRIES VAN DER MUELEN, Schepen te *Antwerpen*, was gehuwd met SUSSANNA DE MALEPART of MALEPERT, uit welken echt verscheidene kinderen zijn geboren.

Ten zijnen opzichte vindt men in het Notariëel protocol van W. VAN GALEN, te *Utrecht*, een merkwaardig stuk van den 6den Mei 1650, luidende aldus:

„Op huyden den 6 May 1650 compareerde de Hr. LOUIS DE MALEPERT, Heer van *Jutphaes* enz. oudt 74 jaar, verclaerde en attesteerde by mannen waarheid in eeds plaetse, ten versoucke van *Jonchr. ADRIES VAN DER MUELEN*, waerachtich te zyn, dat de heer attestant in den jare 1586 binnen de Stadt *Antwerpen* wel gekent heeft Hr. ANDREAS VAN DER MUELEN, Hr. van *Ranst, Millighem*, ende Vrouwe SUSANNA DE MALEPERT, dewelcke omtrent dien tyd metten anderen in wettelyck huwelyck vergadert zyn, dat mede ten tyde de Prins van *Parma* de voors. Stadt *Antwerpen* ten behoeve van Syn. Co. Maj. van Spangen veroverde, de voorn. Hr. ANDREAS V. D. MUELEN ende Vrouwe SUSANNA DE MALEPERT (onaengesien zyl. aldaer den tyt van vier jaren mochten verblyven) de voors. Stadt *Antwerpen* metter woon verlaten, ende haer binnen de Stadt *Bremen* onder zyne Keyserl.

Wernic van Batenborch. — Nic. Petri. — „Batavische Arcadia". — Het Nassouse Trompetje. — Leprozen.

Maj. getransporteert, alwaer zyl. tot den jare 1609, by de (omde?) twaelfjarige Trefves gewoont ende fixum domicilium gehouden hebben, waerna alsoo in den voorn. jare 1609, de voorgemelde ANDRIES V. D. MUELEN ende syn huysvrouw, van Bremen gescheyden, ende haer woonplaatse alhier binnen Utrecht genomen ende gehouden hebben, voor reden van wetenschyn, dat de Hr. Comparant in den jare 1586 ende daerna met zyne ouders tot Antwerpen gewoont ende de heer depasant op de bruylofstfeesten van meergemelde Hr. ANDREAS V. D. MUELEN ende zyne huysvrouw, zelfs present is geweest, ende binnen dese stadt dikwyls daernaes gesien ende gesproken heeft, als wesende de gemelde SUSANNA DE MALEPERT zyns ohms dochter enz."

Deze ANDRIES V. D. MUELEN was reeds vóór 1618 overleden, en dat hij in Bremen heeft gewoond, mag ook afgeleid worden uit het huwelijk van eene zijner dochters, te Leyden voltrokken:

"31 Aug. 1618. Jhr. DAVID DU TOER (TOUR), de Laverdach (?) in Vrankryk, majoor van de Comp. van WITENVAL, vergeseld met den Heer JOHANNES POLIANDER, Prof. alhier en MARCUS MAMOUCHET (MAMUCHET) zyn zwager; met Jonckr. JUSTINA VAN DER MOLEN, jd. van zatiger ANDRIES VAN DER MEULEN, geboren tot Bremen, vergeseld met SUSSANNA MALEPERT haer moeder en SUSSANNA VAN DER MOLEN haer suster".

Uit een testament, dato 23 Januarij 1628 te Utrecht voor den Notaris WOLPHARD ZWAERDECOON gepasseerd, en eene boedelscheiding, voorkomende bij den Notaris WILLEM VAN GALEN, dato 3 Dec. 1649, leert men de kinderen en erfgenamen kennen van ADRIES V. D. MUELEN en SUSSANNA MALEPERT, waardoor een gedeelte der genealogie, bij CARPENTIER, *Hist de Cambray*, voorkomende, kan worden verbeterd en aangevuld.

De oudste zoon van A. V. D. MUELEN en SUSSANNA MALEPERT was ADRIES V. D. MUELEN, reeds in 1628 gehuwd met MECHTELT CATHARINA VAN SANTEN, hebbende toen een' natuurlijken zoon, genaamd JOHAN V. D. MUELEN, en een' *innocenten* broeder, NICOLAAS V. D. MUELEN, enz. .. ELSEVIER.

Wernic van Batenborch (Nav. II.; bl. 151; III.; bl. 144). Het is, gelijk ik vroeger heb opgegeven: hij schreef zijne spreuk ten jare 1601 in het Album van NICOLAAS RUYCHHAVER, uit welke omstandigheid ik het vermoeden heb gekregen, dat hij te Haarlem t'huis behoorde, te meer, omdat, in hetzelfde Album, ook NICOLAUS BATENBURG *Harlemi II Cal. Maj. 1601*, zijn handschrift stelde; en inderdaad, in het Naamregister van de Regeering, enz. der Stad Haarlem 1733, ziet men WERNER VAN BATENBURGH vermeld op de *Lyst der Bailhuwen*,

Houtvesters en Stadhouders van de Leenen van Brederode 1584, waarin hij eerst in 1624 werd vervangen; NICOLAUS (VAN) BATENBURG voornoemd was welligt een zoon van hem.

V. D. N.

Nic. Petri (Nav. II.; bl. 151; III.; bl. 144). Ik was vermeld zoo vele NICOLAUS'EN PETRI aangehaald te zien; en toch is geen hunner NIC. PETRI van Deventer, de eenige die bedoeld kan zijn, en wiens portret (op den titel van zijn boek: *Practycus om te leeren reekenen*, 1595, fol. en 1635 8°.) beschreven is in mijn *Portretten-Catalogus*, N°. 4171. Het is door GOLTZIUS in 1595 gegraveerd en kenbaar aan de spreuk: *L'Homme propose, Dieu dispose*. De folio uitgave was bij de boeken des Heeren K. KAAAN, in 1852 te Haarlem verkocht: de 8° uitgave bezit ik.

F. MULLER.

Heemskerk's „Batavische Arcadia" (II.; bl. 152; III.; bl. 146). De Quarto (4°) uitgave moet zijn vierde (4°) uitgave.

Het Nassouse Trompetje (Nav. II.; bl. 152; III.; bl. 146). De Aenspraak tot de edele Batavieren is van den voor zijn' tijd zeer verdienstelijken DIRK PIETERSZ. PERS, over wien men zie: *Overzicht en Proeven van de Nederlandsche Volkszangen*, bl. 36; zijn *Bellerophon* enz. is nader omschreven in de *Bouwstoffen voor de Nederl. Letterk. en hare Geschiedenis*, 2de stukje (Amst. 1832) bl. 127.

L.J.

Vuilschouwing der Leprozen (Nav. III.; bl. 149; Bijbl. bl. xcix). Het is bekend dat in vroegeren tijd de melaatschen in de leprozenhuizen niet duurzaam mogten verblijven, dan nadat zij door daartoe aangestelden onderzocht, en, zoo als het genoemd werd, *vuil geschouwd* waren. Ook is het bekend dat dit onderzoek veelal geschiedde te Haarlem, doch ook, blijkens de rekeningen der stad Middelburg, eveneens te Brugge, en vermoedelijk waren de personen, met dat onderzoek belast, de door L. LEMNIUS in zijne *Occ. Natur. Mirac.* bedoelde *critici ac censores apud Belgas constituti qui has (leprosos) explorant, quoniam aliquando (morbus) cognitu difficilis est*. Minder bekend is de wijze, hoe dit onderzoek plaats had.

Kan ook een der Heeren Navorschers opgeven of die critici geneeskundigen wafen (*) en of er bijzonderheden, hun onderzoek betreffende, aanwezig zijn? F.

(*) In de *Annales de l'Abbaye de Saint Ghislain* komt op het jaar 1460 de geschiedenis voor van eene leproze, die te Mons onderzocht werd *par le maître de l'hôpital de Saint Lazare*.

Doopsgezinde Gezangen (Nav. II.; bl. 152). Op bl. 151 van den tegenwoordigen jaargang is gevraagd, aan wien van de aldaar opgenoemde dichters der liederen van den *kleinen Bundel* bij de Doopsgezinden in gebruik, de gezangen met name zijn toe te wijzen? Door een mijner vrienden, een reeds overleden en geacht Predikant, dien ik vermeen dat daaromtrent wel kon onderrigt zijn, werden mij die dichters reeds vóór lang opgegeven te zijn als volgt:

Van *Gez.* 1, 2, 23, 28, 29, 32, 47, 48, 54 en 56 H. ASSCHENBERG; *Gez.* 3, 5, 7, 8, 19, 24, 25, 36, 45, 46, 50, 51, 59 en 63 P. J. UYLENBROEK; *Gez.* 4, 6, 26, 31, 34, 43, 49, 53, 55 en 62 H. J. ROULLAUD; *Gez.* 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 27, 30, 35, 37, 38 en 39 BERN. DE BOSCH; *Gez.* 33, 41, 42, 60, 61, 64, 65, 66 en 67 J. LUGT DZ.; *Gez.* 40, 44, 58 en 68 H. G. OOSTERDIJK; en *Gez.* 52 en 57 JAC. DOUWES CZ.

Omtrent hunne voornamen was ik niet in t zekere onderrigt. Daar echter de geslachtsnamen geheel dezelfde zijn als die aan mij werden medegedeeld, heb ik vermeend ook deze hier gerustelijk te mogen overnemen, gelijk zij door J. H. L. zijn opgegeven. Het schijnt voorts dat ZEd. evenmin als ik met de namen der dichters van den *Grooten Bundel* bekend is, waaromtrent ik niets weet, dan dat *Gez.* 121 (*De Nuttigheid van 't Gebed*) door Mejufvr. v. D. VELDE, — dezelfde die meermalen in den *Evangel.* Gezangbundel voorkomt, — vervaardigd moet zijn. N*.*.

Doopsgezinde Gezangen. De ondergeteekende, in het bezit zijnde van eene naauwkeurige aantekening, waarin de maker van elk der 68 Gezangen uit den *Kleinen Bundel* bepaaldelijk is aangewezen, wil gaarne over dit onderwerp met den Heer J. H. L., ingevolge zijne uitnoodiging, in correspondentie treden. J. VAN DER BAAN, te Zaamslag.

Hendericus du Booy; Helena Leonora de Sievéri (Nav. II.; bl. 152; III.; bl. 154). Eerstgemelde nam deel aan den vierdaagschen zeeslag. — Deze bijzonderheid is mij, naar ik meen, door den Heer BODEL NIJENHUIS medegedeeld. Vindt men twee verschillende portretten van elk hunner? Geenszins. — Van ieder toch bestaat ééne plaat, door C. VISSCHER, doch de éérste afdrucken met het adres van E. DU BOOYS, de latere met het adres van E. COOPER. M.

Frederik Houtman (Nav. II.; bl. 153; Bijbl. bl. lxxxiij). Het zal niet ondienstig zijn om de liefhebbers der *Houtmansche* litteratuur ook te verwijzen naar de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, A°. 1852, bl. 363—371, alwaar Dr. N. P. VISSCHER een belangrijk opstel heeft geleverd over FREDERIK HOUTMAN, waaruit wel degelijk blijkt dat

hij te Gouda werd geboren uit PIETER CORNELISZ. HOUTMAN en AGNES FREDRIKSD. (in 1581 reeds weduwe).

Het is te hopen, dat de Heer C. W. BRUINVIS in het Stedelijk Archief van *Alkmaar* nog andere bijzonderheden over de geschiedenis van FRED. HOUTMAN zal kunnen opsporen, b. v.:

1°. Wanneer hij poorter van *Alkmaar* geworden is, dat hij in 1618 tot Schepen of Vroedschap dier stad benoemd kon worden?

2°. Of HOUTMAN ook in genoemde stad eigendommen heeft gehad en wie hij zijn overlijden, in 1627, zijne erfenamen zijn geweest?

Dit kan blijken uit de *Transport- of Waarbrieven*, en de *Notariële Protocollen*.

Dat FREDERIK HOUTMAN een zoon van PIETER was, wordt bevestigd uit eene *Resolutie der Staten-Generaal* van den 4den Feb. 1603:

»Is FREDERICK PIETERSZ. HOUTMAN, geacordeert octroy, om voor den tyd van 8 naestcomende jaeren alleen in de Vereenichde provincien te mogen doen drukken ende uytgeven een *Spraeckbouck ofte Dictionarium van de Duitsche, Malaysche ende Madagacarse Spraeken, met noch vele woorden in de Turcsche en Arabische sprake daerbygevoecht*; mitsgaders een *tsamensprekinge in dezelve Malaysche en Madagarse spraek* by hem gemaect; ende daerboven noch eenige *Vaste Sterren*, dewelke staen omtrent de Zuytpool tot omtrent 35 graden bezuiden de linie equinoctiaal, tot omtrent 300 in t getal, die den suppliant, soo in Oost Indie als op te Voyagie geobserveert heeft, enz."

En nog op den 28sten Junij 1603:

»Is FREDERICK PIETERSZ. HOUTMAN, toegeleyt tot eene vereeringe van drye hondert guldens eens, voor de presentatie by hem de Heeren Staten gedaen, van eenen *globum Caestem*, daerinne staen de sterren by hem op de Oost Indische Vaert geobserveert."

Voor het overige zij hier nog vermeld, dat op de Bibliotheek der *Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leyden* en op die van THYSIUS zich een exemplaar van HOUTMAN's aangehaalde werk bevindt.

Te Wezel en te *Utrecht* heeft omtrent dien tijd ook een geslacht van dien naam geleefd.

.. ELSEVIER.

Michiel Middelhoven (Nav. II.; bl. 154; III.; bl. 155—157). Het portret van MICHEL MIDDELHOVEN (niet MICH. JANSZ. VAN M.), in mijnen *Portretten-Catalogus* op N°. 3634 beschreven, stelt hem in 1624, aet. 62, voor als Predikant te *Zaamslag*, later te *Voorschoten*. Zoude zijn zoon SAM. v. M. hem dadelijk opgevolgd, en 4 jaren na hem overleden zijn? V. D. N. stelt dat MICHEL MIDDELHOVEN reeds in 1602 naar *Voorschoten* zoude gegaan zijn. Hoe dit te rijmen? F. M.

De Hennequin's. — J. C. Amman. — G. Aelten. — Naamsoorsprong van Antwerpen. — Portret van ..otius.

De Hennequin's (Nav. II.; bl. 154; III.; bl. 157). Het schijnt den vrager naar dezefamilie niet bekend te zijn, dat van dit geslacht zoo vele afstammelingen in ons land aanwezig zijn, wanneer hij beweert, »dat zij zich uit Vlaanderen naar Frankrijk, en inzonderheid binnen *Parijs* uitgebreid hebben». Mogt hij in dit denkbeeld verkeeren, dan is dit eene dwaling.

Overigens deel ik hier de volgende onder mijne oude papieren gevondene aantekening mede:

»In het aanteykenboek van JAN HENNEQUIN, wegens de geboorte van zijn kinderen vinden dat, op den 13 Decemb' 1651 Woensdags omtrent 7 ure is mijn vrouw verlost van een Zoon genaemt FRANÇOIS, de peters waren Oom JAN VAN DE GRAEF; ma soeur ELISABETH VAN DE GRAEF, ma soeur SARA HENNEQUIN, en d'huysvrouw van heer ADRIAAN VAN KUYK. Nu is het een zekere waarheyd dat den Cannunnik neef JAN VAN GRAVE altoos gezegt heeft, dat hy was Germyn over de kinderen van JAN HENNEQUIN».

Deze JAN HENNEQUIN, gehuwd met CATHARINA VAN DE GRAEF, heeft nagelaten:

ANNA HENNEQUIN, getrouwd met PIETER SNELLEN; GUALTERUS HENNEQUIN, getrouwd met GEERTRUIDA GRASWINKEL, en MARIA HENNEQUIN, getrouwd met DIRK VAN DER HOEVEN, den overgrootvader van den Hoogleeraar A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

H. D. V.

J. C. Amman (Nav. II.; bl. 155; III.; bl. 157). Over JOHANNES KOENRAAD AMMAN vindt men ook nog eene aantekening op een beknopt *Overzicht der Gesch. van het Onderwijs aan Doofstommen*, voorkomende in het eerste deel van de *Paedagoog*, in 1828 door mij uitgegeven te 's Gravenhage, bij den Boekverkooper A. KLOOTS. Zie ald. Dl. I, bl. 60, waar tevens vermeld wordt, dat AMMAN's *Surdus Loquens*, enz. niet alleen in het Hollandsch, maar ook in het Engelsch en Hoogduitsch is vertaald geworden. D. BUDDINGH'.

Godeschalk Aelten (Nav. II.; bl. 156; III.; bl. 169, 170). Over dezen zegt DE JONGH's *Naambijst* niets meer dan ik heb medegedeeld, doch men leest bij HENR. GREVENSTEIN, *Naambijst der Predikanten van de Classis van Bolswert en Workum*, Leeuw. 1751, bl. 6, dat AELTIUS uit de kerk van *Wilp* beroepen, den 8sten December 1606 als Predikant van *Bolswert* in de Classis werd aangenomen, verroepen naar *Arnhem*, en ontelagen op den 27sten April 1619; voorts, dat men hem vermeld vindt bij TRIGLAND, *Kerkel. Historie*, Dl. II, bl. 70. V. D. N.

Naamsoorsprong van Antwerpen (Nav. II.; bl. 183; III.; bl. 172). *Antwerpen*, in het Fransch *Anvers*, in het Spaansch *Amberes*,

draagt in oude gedenkstukken de namen: *Andoverp*, *Andoverpia*, *Anturpia*, *Antverpha*, *Andoverpum* en *Antwerp*.

»De naamsoorsprong der stad ligt geheel in het duister, schoon sommige oudheidkenners dien van de *Ambivariërs* willen afleiden, daar die volkstam in deze streken moet gezeteld geweest zijn. Eene volksoverlevering verhaalt, dat eenmaal een reus, DRUON, zich te dezer plaatse onthield, die van de voorbij varende schepen eenen tol eischte; de schippers, die aan deze vordering niet voldeden, werden door het monster gevangen genomen, dat hun de hand afkapte, en die in de *Schelde* wierp, waarvan de stad den naam van *Handwerpen* verkreeg. Deze legende schijnt aanleiding gegeven te hebben, dat in het wapen van *Antwerpen*, een kasteel vertoonende, twee afgehouwene handen geplaatst zijn, en dat het standbeeld van den reus, hetwelk sedert onheugelijke jaren bij plegtige processsiën door de stad geleid wordt, door eenige gevangenen is omringd, wier handen schijnen afgehouden te zijn». *De Aardbol*; IV, bl. 69.

BILDERDIJK verstaat door *Antwerpen*, *aan de werpen, werven*, terwijl men in het *Archief voor Nederl. Taalkunde*, Dl. III, bl. 94 [?] leest: *Anvers*, *Antverf*, beteekent bij ontleding niet onduidelijk *aan-t-werf*, tenzij men *Anvers*: *aan-t-ver*, *veer*, zou willen lezen.

Werf is, zoo als BILDERDIJK leert, van *werpen*, en beteekent *opwerping*, ophooging, kade, — en *veer*, van *varen*, is *vaar-* of *veer-plaats*, overtocht. J. J. WOLFS.

[Uit een stukje van P. Q. R. nopens dit onderwerp schijnt ons nog het volgende meldenswaardig toe:

„Men wil dat SALVIUS BRABO, naar wien *Brabant* genoemd is, en die, zoo als men weet, een der stede-houders van CAESAR was, den reus ANTIGONUS heeft gedood, en zijne hand, bij wijze van zoenoffer, in de *Schelde* geworpen....

Nog bevat het wapen van *Antwerpen* twee handen en een oud kasteel, en op verschillende plaatsen van die stad vindt men oud beeldhouwwerk, waarop de hand van eenen reus door eene kleinere hand wordt aangegrepen».]

Portret van ..otius (Nav. II., bl. 183; III.; bl. 177). J. G. DE ST. heeft op de vraag naar het portret van den nog onbekenden ..OTIUS wel een antwoord willen inzenden, maar de gebeurtenis op de *Barbarische kust* zou, daar het jaartal 1661 op het portret staat, eer moeten hebben plaats gehad. Wij kunnen toch niet denken dat de afbeelding der kaart zonder doel zoude zijn gegeven. De naam kan niet uit veel letters hebben bestaan, waarom ons die van FABRITIUS te lang voorkomt. Zoude het ook mogelijk BOTIUS kunnen zijn? Ik erken evenwel dat bij onze zeelieden, want daarvoor zal de man toch gehouden moeten worden, dusdanig een Latijnsche naamsuitgang zeer zelden zal voorkomen. Op het portret staat *Aetate* 26, schoon het donker bruin

mannelijk gelaat iemand van meer middelbaren leeftijd zoude kunnen voorstellen.

C. K.

Het wapen van de familie van Berk (Nav. II.; bl. 184; III., bl. 181, 182). A. & A. vermoedt dat de bladen in het wapen der familie VAN BERK kastanjebladen zouden zijn. V. D. N. noemt ze eikenbladen. Zoude men niet beter doen van aan berkenbladen te denken?

C. & A.

Loen (Nav. II., bl. 186; III.; bl. 183). PLANTYN verklaart in zijn *Thesaur. Teuton. of Schadt der Nederd. Sprake*, 1573, het woord *Loen* of *Loer* met *un lourdaunt, bardus, plumbus homo*, terwijl KILIAEN het uitlegt door *homo stupidus, insulsus* (niet *insulsus* gelijk het laatst aangeh. pl.). Men zie ook WEILAND'S *Taalk. Woordenb.* in voce *Loer* = *Loeris*. V. D. N.

Uitvinder van den Windwatermolen (Nav. II.; bl. 186; III.; bl. 183). Op den huize *Zwanenburg* te *Halfweg* wordt een mans- en een vrouwenportret bewaard. Op het eerste staat een wapen, dat als helmteeken twee molenwieken voert.

Zou dit ook van den uitvinder van den wind(water)molen kunnen zijn, 't welk uit dien hoofde door het collegie van *Rijnland* wordt bewaard? Het is herkomstig van het geslacht VAN DER WEELE of WIELEN, welks laatste mans oir begraven werd in de kerk te *Wassenaar*.

HORA.

Uitvinder van den Watermolen. Bij het door de geachte Navorschers .. ELSEVIER, BRUNVIS en SCHREUDER over de Watermolens medegedeelde, wil ik nog het volgende voegen. Ik betwijfel of de Alkmaarders, door hen genoemd, wel de *Uitvinders* er van zijn geweest, daar in de *Handvesten van Drechterland* een *Handvest* gevonden wordt van Hertog WILLEM den IIIde, Anna 1326, gegeven op St. Jacobsdag: »hoe men in *West friesland* Dycken ende Watertochten maken sal, een yegelyck Ambacht op t zyn". Hierin lezen wij onder anderen: »Voorts sullen die van *Oeterleeck* houden alle den dyck tusschen *Walighsdyck* ende *Heer Huygendyck*, anders sullen sy alle voorsz. geen dyck hebben: ende daertoe gheven wy hen tot hulpe, sonder koop, dat *Molentje* dat zy koopen wilden, aen *Oeterleeck*, alsoo als 't hen die *Rentmeester* wysen sal". — De Watermolens bestonden dus, en de Alkmaarders hebben er waarschijnlijk eenige verbetering aan toegebracht.

Op den 26sten Juny van den jare 1558 gaf PHILIPS II aan die van *Alkmaar* en omliggende dorpen in 't *Geestmerambacht*, »daeronder wy onze vroonlanden hebben" — een privilegie op het stellen van twee Watermolens, bij

de vier in 1534 opgerigte. In de *Handvesten van Grootebroek* leest men eene Uitspraak van het Hof van Holland (23 Junij 1545) tusschen de dorpen in de *Streek* aan de eene en *Westwoude* en *Enkhuyzen* aan de andere zijde, »over t uytstellen van sekere watermolens", waarin verklaard wordt, »dat voor 't eerste vier achtkante watermolens geset sullen werden op *Crimpen* omtrent de *Westwouder sluyse*". — *Westwoude* schijnt weigerachtig gebleven te zijn om de kosten daarin te helpen dragen: immers het Hof doet op 11 Junij 1547 uitspraak »dat Meester JACOB, Molenmeester van *Delft* in syn regard die Molens in kwestie op de reparatie van dien opleveren, sulcks dat die soo goedt zyn als d'andere molens by de requiranten (*Enkhuizen* enz.) mede besteeft, ende dat de betalinge daarvan gesurgeert sal blyven, soo lange deselfde Molens besocht en by Meesters, sijn dies verstaende, gepresen sullen wesen, omme alsdan op de betaalinge tot ghemeene kosten van partijen daerop gedisponeerd te werden, als behooren sal". — Het schijnt mij uit het medegedeelde te blyken, dat hier verschil bestond over de geschiktheid van deze molens; en kan het niet zijn, dat hier, door Meester JACOB, Molenmeester van *Delft* »de nieuwe konst in praktyk gebragt werd" van Mr. ARENT VOS — door den Heer .. ELSEVIER vermeld?

Ik wil niet tegenspreken dat de vroegste Watermolens in de buurt van *Alkmaar* nie door paarden gedreven werden, de eerste oliemolens aan de *Zaan* werden het ook — maar de Windmolens waren toen reeds lang bekend Dit blijkt uit een *Handvest* van Hertog WILLEM IV, gegeven ten jare 1344, Donderdag na Paschen: *van de Wint en 't Malen in 't Drechterlandt*, luidende: »WILLEM enz. maken kondigh allen luyden, dat FLORENS VAN ALKEMADE, in die tyden onzen Rentmeester van *Kennemerlandt* ende van *Vrieslandt*, by goetduncken der goeden luyden van onsen Radt te *Hillegom*, vercocht heeft den gemeene bueren van *Drechterlandt*, welgebooren en gemeene, alle onsen Wintmolen, dat male den Wint ende Gruyt, ende alle nutschap van malen van all *Drechterlandt*, eenwiglyck te blyven ende vryelyck te gebruycken, sonder yemands wederseggen; ende daer en sal niemant Molen insetten dan sy selsen om ses-hondert pondt Hollandts enz."

De Molens hadden echter allen één gebrek, namelijk dat, waarop de Heer SCHREUDER wijst: zij hadden de wieken naar het Z. W. (niet, zoo als er zeker abusievelijk staat, N. W.) gekeerd, en konden dus niet naar de windstreek draaijen. Om hieraan te gemoet te komen, werd de eerste houtzaagmolen te *Zaandam* op een vlot in het water geplaatst. Deze manier echter, gebrekkelig en niet overal uitvoerbaar, werd, zoo als LEEGHWATER

schrijft: „kort na den troebel” vervangen door de beweegbare kappen; dat is, de Vlaaming LIEF JANSZ. ANDRIES VAN MOERBEEK leerde, hoe men de Molens van boven kon doen draaijen, om alzoo de roeden of wicken te keeren naar de streek, uit welke de wind woei.

HONIG.

Het Pinksterbloem zingen (Nav. II.; bl. 186; III.; bl. 184). Over deze gewoonte leze men, — behalve K. L. BRUIN, *Noord-Holl. Arcadia*, met aantekeningen van G. SCHOENMAKER, bl. 319, alwaar ook eene afbeelding van het ronddragen der Pinksterbloem, — het werk van G. D. J. SCHOTEL, *Gesch., Letter- en Oudheidkundige Uitspanningen*, 1840, bl. 151, waarbij nog gevoegd kan worden: W. GOEREE, *Mosaische Historie*, IV.; bl. 645; A. DE ROOLJ, *Taal- en Oudheidkundige Mengelstukjes*, bl. 62 en verv. Men vindt in het laatstgenoemde werk den oorsprong der Pinksterbloemen in een' brief aan PETR. NIEUWLAND nog in het onzekere gesteld, doch het vermoeden er bij opgeteekend, dat wellicht alleen bedelzucht daartoe aanleiding heeft gegeven; terwijl de bloemen gebezigd worden om het aankomen der Lente te begroeten. Het schijnt voorts dat deze gewoonte niet altoos met gepaste zedigheid werd gehuldigd en daarom op vele plaatsen, als: *Amsterdam, Enkhuizen, Haarlem, Arnhem en Dordrecht*, is verboden.

V. D. N.

Het Pinksterbloem zingen. Het omzingen door kinderen op Pinksteren is vooral in Noord-Holland in gebruik geweest, maar om ingeslovene vrijpostigheid en onbeschaamdheid op vele plaatsen verboden geworden, als: te *Amsterdam* in 1612, te *Enkhuizen* ten jare 1646, en, A°. 1635, in andere streken van Noord-Holland. Desniettenstaande werd het Pinksterzingen nog tot voor weinige jaren volgehouden.

Te *Schermerhorn* werd een jong meisje, op eene burrie staande, door vier andere meisjes gedragen; zij was versierd met zilveren bellen, beugeltassen en met kettingen van bloed- en andere kralen, terwijl zij in de regter hand een zilveren kom, en in de linker een zilveren bel met een fluitje hield, waarop zij blies, wanneer de giften werden ingezameld. CL. BRUIN'S *Noord-Hollandsche Arcadia*, bl. 319.

In de *Zyp* waren het eenige jonge wezen, zoowel jongens als meisjes, waaronder eene de pinksterbloem voorstelde. Zij was opgetooid met sits papier in verschillende figuren geknipt en gekleurd, en zoowel van voren als op den rug neêrgehangen. Een van den troep had eene kroon, gemaakt van twee kleine hoepels, mede met genoemde versiersels, en ook met goud- en zilver-papier opgesmukt. Wanneer zij toegelaten werden om te zingen, werd er een kring gemaakt, met de pinksterbloem

in het midden. Zij, welke den kring vormden, liepen rondom de pinksterbloem een toepasselijk lied zingende. Nadat zij eenige woorden gezongen en in het rond geloopt hadden, werd door den kroondrager de kroon op het hoofd van de pinksterbloem geplaatst, en het zingen en rondloopen voortgezet, totdat men het einde van het rijmpje had bereikt. Daarna nam de kroondrager de kroon weder van het hoofd der pinksterbloem. Zij droeg een schoteltje, waarin de gegeven penningen geworpen en bewaard werden.

J. SCHREUDER.

Het Pinksterbloem zingen. Het heugt mij nog als de dag van gisteren. Het is wellicht eene halve eeuw geleden, dat ik verscheidene malen de *fiere Pinksterblom*, zoo noemde men die vertooning binnen *Amsterdam*, gezien heb. Meestal tegen den avond. — Het was een kind in een rol- of ook wel mandewagentje, opgesierd met bloemen, papier en linten. — Eene of meer vrouwen vergezelden den optogt en zongen daarbij een lied, waarvan mij de inhoud ontgaan is. — Er was altijd eene bij, die de duiten (centen kende men in mijne jeugd niet) opzamelde.

C. & A.

De Heerlijkheid Bruchem (Nav. II.; bl. 187; III.; bl. 187). C. K. verlangt iets van die Heerlijkheid te vernemen, en, bij hetgeen reeds A. & A. dienaangaande heeft medegedeeld, kan ik voegen, dat JOSEPH COYMANS, Baljuw van *Brederode*, Heer van *Bruchem* is geweest en *Nieuwal*. Hij trad in den echt met JACOBA TRIP, ELIAS DR., geboren ten jare 1622. Zij stierven kinderloos. JOSEPH'S broeder, JAN, was gehuwd met SOPHIA TRIP, zuster van JACOBA, geboren A°. 1615; uit hen sproten 8 kinderen, waarvan de jongste, ELIANA COYMANS, zich in den echt verbond met SAMUEL TIMMERMAN. Aan dezen is waarschijnlijk genoemde Heerlijkheid vervallen, doch ook hij overleed kinderloos. Een broeder van ELIANA, JOSEPH COYMANS, geboren in 1656, trouwde met CLARA VALCKENIER. Zie FERWERDA, op de Genealogie van TRIP, 3de en 4de generatie. Uit denzelfde, Genealogie VALCKENIER, is op te maken, dat GILLIS VALCKENIER, de zoon van WOUTER, die een broeder was van CLARA voornoemd, eene dochter had, ANNA MARIA VALCKENIER geheten, op den 29sten Junij 1745 uitgehuwelijkt aan JAN PHILIPS DE GUESNE (naar allen schijn eene misspelling voor DU QUESNE). Een en ander geeft ons wellicht den sleutel aan de hand om den eigendomsovergang van de Heerlijkheid *Bruchem* na te sporen.

Volgens het *Copie-Leesregister van Gelderland*, droeg RICHARD VAN DER RIVIERE, Heer van *Bruecom* en *Nyewaal*, ten jare 1610 het leen zijner goederen over op IVO zijn broeder; RUTGER VAN DER RIVIERE, erf zijns vaders JOHAN, die het bij erfstelling verkregen

had van zijn' broeder IVO, draagt het leen op in 1632, en MAXIMILIAAN is erf zijns broeders in 1633.

V. D. N.

De Heerlijkheid Bruchem. De Ed. Achtb. Heer GILLIS DU QUESNE, Oud-Schepen van Amsterdam, tusschen de jaren 1820 en 1825 naarik meen overleden, was Heer van Bruchem en Cillershoek, welke waardigheid (althans, voor zoo veel mij bekend is, de eerstgenoemde plaats betreffende) na zijnen dood is overgegaan op zijnen zoon, den WelEdelGestr. Heer J. PH. DU QUESNE, wonende op den huize *den Brink*, bij *Arnhem*. Dit is al wat ik op de vraag van C. K. in staat ben mee te deelen. Het kan echter tot meer leiden.

N*.*.

De Heerlijkheid Broechem, Bruchem, Broekom. Te gelijker tijd komen er onderscheidene personen als bezitters, ten minste als den naam van deze Heerlijkheid voerende, voor; van welke wij, vooral in die tijden, niet kunnen veronderstellen dat zij zulk een titel wederregtelijk zouden aangenomen hebben.

a. *Bruchem* in den *Bommelerwaard* behoorde van 1610 af aan het geslacht VAN DE RIVIERE. Zoo werd, in 1654, JEAN JACQUES [VAN] DE RIVIERE er mede beleend.

b. GUILLIAM VAN DER RYT, Ritmeester van eene compagnie ruiters, Drossaart en Schout van *Bergen op Zoom*, was op den 28sten Dec. 1621, toen hij tot die betrekking aangesteld werd, Heer tot *Broechem*.

Bij de begrafenis van Prins FREDERIK HENDRIK, op den 10den Mei 1647, leidde WILLEM VAN DER RYT, Heer van *Broechem*, *Drost van Bergen op Zoom*, het paard met de wapenen van *Vere* en *Vlissingen*.

Zijne familie bezat genoemde Heerlijkheid nog in den jare 1712, want, in het werkje, genaamd *Les Délices de la Campagne à l'entour de la ville de Leide*, par G. GORIS, leest men, pag. 143, waar over het kasteel *Endegeest* gesproken wordt: *à présent elle appartient à Seigneur JACOB VAN DER RYT de Broechem, Seigneur de Woestwezel et d'Endegeest.*

c. PH. LE ROI (ROY), Heer van *Brochum*, kwam in Februarij 1644 wegens den Koning van Spanje te 's *Hage*.

Dit *Broekhem* is de naam van een dorp en heerlijkheid met kasteel in de Meijerij van *Zandhoven* in *Brabant*, eene mijl van de stad *Lier*. PH. LE ROY heeft het slot van den grond vernieuwd en opgebouwd. Men zie: *Tooneel van Brabant*, bl. 649, alwaar de afbeelding. Nu wordt, in het *Ide* deel van VALENTYN, bl. 268, het volgende gemeld:

„A°. 1635. 31 Mai. Met dezelve, (namelijk met de komst der schepen) quam ook de Heer JAN VAN BROEKOM, bevorens, toen hy *Amboensch* Landvoogd was, JAN VAN GORCOM genaamd. Hy sedert in 't *Vaderland* geweest zynde, voerdenaderhand den naam van BROEKOM, na eene heerlijkheid, die hy daar had”. Hij

overleed 25 Febr. 1640 als Landvoogd der *Molukken*, bl. 277.

De bezitters der Heerlijkheid *Bruchem*, in den *Bommelerwaard*, en *Brochum* of *Broekhem* in *Brabant*, bij de stad *Lier*, zijn ons nu bekend, maar van welk *Broechem* of *Broekom* waren de familie VAN DER RYT en de Indische Landvoogd J. VAN GORCUM bezitters?

C. K.

Arnold van Halen's „Pan Poëticon” (Nav. II.; bl. 188; III.; bl. 187). Voor eenige weinige jaren werd te *Amsterdam*, op de *Heerengracht* bij de *Spiegelstraat*, in het zoogenaamde Huis met de (voormalige) *Slangen*, uit de nalatenschap van den Heer KLITTENAAR, eene verzameling van dichtersportretten verkocht, geheel overeenkomstig de beschrijving door L. J. op bl. 187, a, gegeven. Immers het waren langwerpige ovale portretten in olieverf, liggende in eenige laden van een antiek kastje. Een volkomen *Pan Poëticon*. Wie de koper was is mij ontgaan. Het zal echter gemakkelijker zijn, diens naam te vernemen. Men vrage het slechts aan den Heer Mr. A. DE VRIES JERONIMOSZ. — Ik kan L. J. verzekeren dat de door hem bedoelde verzameling geen eigendom is van de *Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen*: — zoo is de titel der *Maatschappij* door L. J. bedoeld. Hij vergist zich echter door te vooronderstellen dat de zetel dier *Maatschappij* te *Amsterdam* zou zijn. Die zetel wisselt jaarlijks af, en is nu eens te *Leyden*, dan eens te *Rotterdam*, *Amsterdam*, 's *Gravenhage* of *Dordrecht*.

C. & A.

Arnold van Halen's „Pan Poëticon”. Zoomijn geheugen mij niet bedriegt, moet, weinige jaren geleden, 't *Pan Poëticon Batavum* te *Amsterdam* zijn verkocht, ik meen op eene actie in 't Huis met de *Hoofden*.

C. K.

Jan Lobé of Lobbe (Nav. II.; bl. 213; III.; bl. 188); *Johan van Loon*. De eerste naam schijnt in de *Généalogies*, het werk door C. & A. aangewezen, verkeerd opgegeven te zijn, want in de *Généalogie* van het geslacht SWIETEN bij VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, pag. 1115, leest men dat GEERTUUD van SWIETEN, eerst gehuwd met PHILIPS RATALLER, naderhand trouwde met JAN VAN LOON, zoon van Mr. PELGRIM VAN LOON, Raad in den *Haag*; voorts, dat hij Kolonel is geweest en Gouverneur van *Oostende*, alwaar hij dood bleef ten jare 1604. GEERTUIDA voornoemd trouwde laatstelijk PIETER GILLIS van *Antwerpen*, Griffier van den Raad van *Brabant*. Jonkhr. JOHAN VAN LOON's benoeming, ontvangen kwetsure en overlijden op den 26sten Maart 1604 ziet men in bijzonderheden vermeld bij PH. FLEMING, *Belegering van Oostende*, 's *Hage* 1621, inzonderheid bl. 480, alwaar ook zijn portret, bl. 487 en 492.

V. D. N.

J. Bijl. — J. en C. de Witt. — Flora Maandag. — Zegelafdrukken. — Mr. J. Tuck. — Pictorum Effigies.

Joost Bijl (Nav. II.; bl. 214; III.; bl. 207); *Pieter Everaert*; *Joost de Pijl*. Dat JOOST BIJL, die de geschiedenissen van ANTONIO PEREZ uit het Spaansch in onze moedertaal heeft overgebracht, en daardoor weder eene bijdrage heeft geleverd tot waardering van PHILIP's wreedheid, Conrector der Latijnscheschool te 's Hage is geweest, mag ook nog worden afgeleid uit eene *Resolutie* der Staten-Generaal, dd. 7 Jan. 1595, van den volgende inhoud: »Op te requeste van JOOST BIJL, Conrector der schole alhier, is den suppliant toegeleyt vijftich guldens voor den arbeyt ende diligentie by hem alreede in het translateren van verscheide onderschepte Italiaansche ende andere brieven, te betalen by den ontfanger generael».

Eenige bladzijden verder doen die brieven kennen als:

1. Brieven van Don DIEGO DYNARRA, Gouverneur en Kapitein-Generaal van *Castilië en Milaan*.

2. Brieven van den Graaf KAREL VAN MANSFELT aan Don MARTIA D'IDIAGUES, Secretaris van den Koning van Spanje.

Wat voorts het verhalen van Spaansche en Italiaansche stukken betreft, het is mij uit de *Resolutiën van Holland* gebleken, dat daarmede ook belast is geweest de Haagsche Predikant PIETER EVERAERT, over wien ik eenige berigten kan mededeelen, die ik uit Archiven heb geput.

Merkwaardig is ook het geval, dat er gedurende dat tijdvak te *Leyden* een Conrector (Schoolmeester) geweest is, met name JOOST DE PIJL, doch hij was uit *Vlaanderen*. Zijn naam komt al te dikwijls voor in het Stedelijk Archief om niet te lezen DE PIJL, in plaats van BIJL.

.. ELSEVIER.

Begraafplaats van J. en C. de Witt (Nav. III.; bl. 209). Het berigt dat ik hiervan ingezonden heb is te vinden in VAN DER HOEVEN'S *Leeven en Dood van C. en J. DE WITT*, Dl. II, bl. 423, reg. 14. Mijne uitgave is bij JAN TEN HOORN, te *Amsterdam*, A°. 1705.

P. E. VAN DER ZEE.

Flora Maandag (Nav. II.; bl. 224). Over dezen naam is reeds door J. C. K. met een woord gewag gemaakt in DE NAVORSCHER, I.; bl. 238, waar hij den *Koppermaandag* bespreekt. ALKEMADE (*Dischplegtigheden*, Dl. I, bl. 161, 162) maakt er ook gewag van, bij de verwijzing op hetgeen door OUDAAN, *Roomsche Mogendheeden*, Vide Samenspraak, over de viering van FLORA's geboortedag is aangegeekend, welks benaming, naar het schijnt, in later tijd van *Floramaandag*, ingevolge de dardelheid op dien dag bedreven, is veranderd in *Verloren Maandag*, ofschoon hetzelfde feest als *Kopper-Maandag* en *Verzwooren Maandag* voorkomt.

V. D. N.

BIJL. 1853.

De van Alkemade's, de Riemer's en van der Schelling'en (Nav. III.; bl. 34). Mogt ICHNEUTES, wiens welwillendheid mij op zoo heusche en aangename wijze door een toegezonden afdruk van 't zegel of cachet van S. EPISCOPIUS of BISSCHOP is gebleken, mij ook door tuschenkomst van 't Bestuur in de gelegenheid stellen, om afdrukken van de wapens der hier genoemde familiën te bekomen, dan zoude hij den ondergeteekende op nieuw grootelijks aan zich verplichten, als die ook nog in het bezit is van eenige die geslachten betreffende, en van de in der tijd gehoudene zoo belangrijke veiling afkomstige, *particularia*.

N*.*.

Mr. Joos (niet Lowys) Tuck (Nav. III.; bl. 162; Vr. LXXXIII). Toen ik mijne vraag inzond heb ik, verkeerdelijk, Mr. LOWYS TUCK geschreven, en mijn later gedaan verzoek om LOWYS in JOOS te veranderen, schijnt HH. Bestuurders ontglipt te zijn.

J. H. VAN DALE.

»*Pictorum aliquot celebrium Effigies*» (Bijbl. bl. xiv, xxxji, lxxxiii). Op de vraag van W. kan ik alleen dit antwoorden, dat er ongetwijfeld twee uitgaven van het werk van LAMPSONIUS bestaan, of liever een *originale* druk en wel die van *Antwerpen*, 1572, met fraaie platen, en een *nadruk*, waarbij het jaar der uitgave zal zijn weggelaten. Dit laatste moet datgene zijn door WEIGEL vermeld. Ook door J. B. L. OSMONT, *Dictionnaire des Livres Rares*, Tom. I, Paris 1768, pag. 392, wordt dit werk opgegeven als verschenen: *Antverpiae*, »sine anno». Nog bezit ik dezelfde portretten, doch veel minder van druk, en allen juist omgekeerd, of gewend naar de tegenovergestelde zijde van die in het werk; voorts zijn de verzen daaronder niet gedrukt maar gesneden; terwijl ik het nummer op de portretten mis en tevens het monogram van I. H. W.; aan enkelen der afgebeelde personen zelfs is een verkeerde naam gegeven, b. v. N°. 5: THEODORO *Harlemio*, uit het werk van 1572, aldaar: BERNARDO *Bruxellensi*. W. bezit alzo de platen van 1572, als hebbende, volgens zijne opgave, het nummer en het monogram, hetwelk bij eenigen onder aan zal zijn geplaatst, als bij N°. 15, 20 en 22. SCORELLUS heeft noch nummer, noch monogram.

V. D. N.

Mr. Jacob van Gigch's verhandeling over de »Romeo and Juliet» (Bijbl. bl. lxxxii). J. M. zij kennelijk, dat de verhandeling van Mr. J. VAN GIGCH over de *Romeo and Juliet* is te vinden in de *Vaderl. Letteroefeningen* van Maart 1853, bl. 93—110.

C. & A.

T. W. Baron van Arckel (Bijbl. bl. lxxxii). VAN ARCKEL was niet, zoo als t.a.p. 1ste kol.

18

r. 9 v. b. gelezen wordt, F. W. maar T. (HOMAS) W. (ALRAVEN) geheeten. V. D. N.

Druk-, Schrijf- en Leesfouten. — *Bijbl.* bl. lxiv, 2de kol., r. 17 v. o. staat: bloeiende; lees: bloeiende. — *Ald.* r. 4 v. o. staat: anecdote; lees: anekdote. — Bl. lxv, kol. 1, reg. 18 v. o. staat: verdiend; lees: verdient. — Bl. lxxii, 2de kol., r. 22 v. b. staat: de; lees: den. — Bl. lxxiii, 1ste kol., r. 3 v. b. staat: *J'tsira*; lees: *ha-J'tsira*. — *Ald.* r. 29 v. o. is tusschen „und” en „von” het woord *vermehrt* uitgevallen.

CHALOEDA.

Volksbijgeloof (*Bijbl.* bl. ix—xi, xxii, xlv, xlviii, xlix, lviii, lxvii, lxviii, lxxi, lxxii, lxxxv—lxxxvii, xcvi, cxx). Geef uw afgesneden hoofdhaar nooit aan de winden prijs; als de vogels het opnamen zoudt gij hoofdpijn krijgen.

Die tusschen man en vrouw aan tafel zit, is binnen het jaar getrouwd.

Als in een gezelschap twee menschen te gelijk hetzelfde zeggen hebben zij nog zeven jaar levens te goed.

Die, van zijn stoel opstaande, hem omver gooit, heeft gelogen.

Wanneer twee personen uit hetzelfde glas of kopje drinken of een van beiden den inhoud van zijn glas of kopje in dat van den ander overschenkt en ledigt, zullen zij elkanders gedachten weten.

»Wanneer in een kindergezelschapiemand iets bedreven heeft, waervan een ander den dader wenschte op te sporen, dan *drasit* deze op de tafel een *mes rond*: de persoon, die tegenover de punt van het rondgedraaide mes zit, wordt voor den dader gehouden” (HERMANS, *Geschiedk. Mengelw.*, I., bl. 94. Cf. *Siebdrehen* by GR. D. M. p. 641. WESTENDORP, bl. 352.) — *Wodana*, bl. 106.

»Scheurd eene bruid het *bruiloftskleed*, dat is niet goed, want zij zal veel verdriet hebben.

Men schenke nooit *ringen van gestorvene vrienden* of magen weg; het is een zeker teeken, dat men weldra ook sterft”. — *Wodana*, bl. 110.

Het St. Nicolaasfeest (*Bijbl.* bl. xlvi, lxvii). Tot de literatuur van het St. Nicolaas feest behoort ook hetgeen door Dr. G. D. J. SCHOTTEL daarover is medegedeeld in zijne *Geschied- Letter- en Oudheidkundige Uitspanningen*, bl. 145—150. LEGENDO ET SCRIBENDO.

Sint Nikolaas. Sint Le Sij. Kinderpoëzy. Te regt begint men in Nederland, vooral in navolging van Duitschland, meer en meer belang te stellen in oude volksgebruiken, kinderdeuntjes, volksbegrippen, enz. Ik verheug mij, dat DE NAVORSCHER daar ook belang in stelt en zijne bladen gaarne voor de opneming van zoo iets opent. Hierom bied ik het volgende kin-

derdeuntje, of kinder-gebed tot *Sint NICOLAAS*, ter opneming in de kolommen van zijn zoo belangrijk werk aan:

Sint NIKLAAS! dou goede bloed!

Geef me een zakje vol suiker-goed:

Niet te veel en niet te min.

Smijt het maar tot de schoorsteen in.

Ook wordt, of werd er vroeger, nog wel gewaagd van een Sint LE SIJ. Wie is deze? Sint NIKOLAAS' moeder? of wie anders? Zoo herinner ik mij nog uit mijne jeugd het tweeregelig versje:

Sint LE SIJ!

Smijt me een stuk boter in de brij.

Zie hier nog een en ander kinderdeun op dien ouden kindervriend:

Sinte KLAAS, die goede heer,

Hij komt alle jaren weër,

Met zijn' paardjes voor de wagen,

Daar komt Sinte KLAAS aan jagen.

Nog een:

Sinte KLAAS, die goede man,

Die ook alles bakken kan,

Zuikergoed en taaije man

Ja, daar krijg ik ook wat van.

Ten slotte een van eene eenigzins spottende natuur:

Sinte KLAAS

Speelt de baas

Op de papieren zonder (zolder):

Hij wist het niet, dat ik het waar,

Toen beet hij mij in 't schouder.

R. P.

Het Ganzespel en het Quakelbord (*Bijbl.* bl. ciii); *Bijbel van Deux Aes* (*Bijbl.* bl. xxvii, xxxix, cviii); *Dominospel* (*Nav. I.*; bl. 23, 165; II.; bl. 62). Of dit niet eer een grof dobbelspel dan wel gelijksoortig was met het be-daarde en onschadelijke ganzespel, is niet onwaarschijnlijk, als wij nagaan wat daarom-trent in 1412 te *Alkmaar* bepaald en vermeld werd bij *BOOMKAMP*, bl. 10. (Het tusschen 2 haakjes geplaatste is uit een ongedrukt stuk door mij bijgevoegd.)

»Deze Stadt meer bloeyende en deszelfs Waeg van groter belang geworden zynde, wiert de Schutterye, sterk zynde zestig mannen (*de Dobbelschoole*), de wyntappe, het *quakelbord* en kloodbane ontnomen, en in plaets van zulks hun gegeven de Wage, van welker inkomste ider schutter's jaerlyx eene gulden genoot, komende de reste tot profyt van het gildt; (*mits conditie dat daarvoor ieder schutter, als men de papegaai schoot, zoude aanhebben een schuttersrok en een caproen volmaakt, en dat zou geschieden alle jaren; daarby verleenden zy de schuttery te doen bewaren het Kwakkelbord, 3 dagen in de Paaschmarkt, en 3 dagen in de S. Bartholomeusmarkt en in S. Matthysmarkt, daarna moest het kwakkelbord*

weder gesloten staan tot Paaschmarkt) dit zal zekerlyk gedaen zyn om zoo veel als in vermogen der Regenten was alle onordentelykheden voor te komen, terwyl het volk hier nog vry woest geweest moet zyn; sprekende de Stadts Keuren van dien tydt alle van vegenisse en vredebreuken".

In J. LE FRANCO VAN BERKHEY's *Nat. Hist. van Holland*, Dl. III, St. III, bl. 1431, vindt men over de bovengenoemde spelen het volgende:

„Behalven dit gemeene Dobbelspel is 'er nog een ander van wat meer omslagen konst; te weten het *Tiktakken*, of, gelijk men 't oudtijds heette, het *Quacken*, dat eertijds zosterk als eenig spel onder de Hollanders in zwang was; doch nu niet zeer gemeen, en bijkans alleen bij eenige oude gezellen bekend is. Men noemt het ook *Verkeeren*, om de wisselvalligheid die het zelve door de kansgooijen onderworpen is; waarom BREDERODE tot zijne Dichterlijke spreuk nam: *'t Kan verkeeren*; en wij nog, naar hem, zeggen: *'t Kan verkeeren*, zegt BRERO. Dit spel, vooral een dier spelen, welken ons van de Romeinen overgebleeven zijn, was bij hen bekend onder den naam van *Lineae*, of *Lijnen*. Men tekende naamlijk, op eene zekere vlakke, Lijnen, met zulke doorsnijdingen, dat die doorsnijdingen in driehoekige punten uitliepen. Hierop stelde men dan Penningen, die men naar de worpen, welken men met de Dobbelseenen gooide, verplaatste; tot dat eindelijk de een of de ander, alle de verplaatsingen, die 'er op de worpen konden vallen, en door de Speelers op de punten der driehoeken gezet wierden, ingenomen zijnde, het Spel verloor. Onder deeze Lijnen was ook de *Sacra Linea*, of Heilige Lijn: onzes agtens die dwarslijn op het Dambord, waarop de Speeler zig wel tragt te houden, om dat de kracht van 't spel genoegzaam daarin bestaat. Voorts heeft men ook de kansworpen in dit spel, met verscheiden benaamingen, naar 't getal der oogen, uitgedrukt; als daar zijn die van *Cinque Six*, *Quater Troy*, *Deux Aas*, *Deux Cinquen*, *Sixen*, *Troyen*, enz. Hier uit is ontleend het bekende versje, dat men, bij manier van aantekening, in sommige oude uitgaven onzer Nederduitsche Bijbels vind; die van daar den naam voeren van Bijbels van *Deux Aas*". (Volgt het reeds vermelde in Dl. II, bl. 368 van DE NAV. en *Bijbl.* bl. cviii). „Ik zal mij verder niet inlaaten in eenen nauwkeuriger beschrijving van dit Spel, dat niet minder ingewikkeld is dan het Schaakspel, 't welk ook hier te lande weinig, en alleen van eenige vernuftige Speelers gehanteerd word. De des begeerende kunnen 'er, uit andere Schriften, genoegzaame berigten van bekomen; en om 'er het kunstige recht van te verstaan, moet het, gelijk de Liefhebbers spreken, daadlijk geoeffend worden; dat men ook min of meer van het gemeenzaamer Dambord

mag zeggen. Alleenlijk staat hier nog aan te merken, dat die hedendaagsche wijze van speelen na genoeg overéénkomt met de manier onzer Voorzaten; onder welken dit Tiktakken een bij uitstek bemind Spel was, waar door 't ook wel eens misbruikt wierd; dat zelfs der Overheid aanleiding gaf, om het door Plakkaaten te beteugelen. Men wil dat hier uit ontstaan is het bekleeden der Tiktakborden met Laken, en dat zelfs sommigen der geenen, die de ieverigsten waren om het als een zielverdervend Spel te veroordeelen, de eersten geweest zijn, die ze met Laken bekleed hebben, op dat het gerammel der Schijven en Steenen bij de Gebuuren niet gehoord zoude worden. In onze dagen denkt men onder onze Natie, over soortgelijke onderwerpen, wat zagter; en 'er is, nog onlangs, zelfs een nieuw Spel gebooren, welks uitvinding veelal den Predikanten toegeschreeven word, en dat althans den naam van het *Domineespel* draagt".

C. W. BRUINVIS.

Het Ganzespel. Quackeborden. Er zijn op de vraag van GANSKE (*Nav. I.*; bl. 28), luimige en wijsgeerige, ontleende, zoo al niet gestolene en oorspronkelijke antwoorden ingekomen; zelfs is naar een poëtische behandeling van 't Ganzebord verwezen, maar tot nog toe heeft niemand de *historische* vraag op *historische* wijze zoeken op te lossen. GANSKE zelf is de eerste geweest, die nu in het *Bijblad* een historisch document aanhaalt, en de gissing er bijvoegt, dat de *quackeborden* onzer Ouden dezelfde zouden zijn als onze ganzeborden, wegens het kwaken dier vogels alzoo geheeten. Ik meen tegen deze gissing protest te moeten inleggen. Evenmin als men 't schimmelspel een hinnikbord, of het uilenbord een steenspel zou noemen, omdat de schimmels hinniken en de uilen steenen, — even weinig waarschijnlijk is het, dat men het ganzespel om een dergelijke reden een kwaakbord zou heeten. Ik geloof dat WAGENAART. a. p. volkomen gelijk heeft, als hij het *quackebord* voor een tiktakbord of verkeerbord houdt. *Tiktakspelen* of *verkeeren* is blijkens de verklaring van KILIAEN op die beide woorden hetzelfde, en 't komt mij niet vreemd voor, dat de volledige formule voor *queecken* is *queecken verkeeren*, gelijk ze nog voorkomt, in éénen adem genoemd met *dobbelen*, *ringhelen*, *kneyten*, *pou-trainen*, *quarten* en *ruufflen*, in de Keur der Rhetorykkamer de *Fontaine te Gendt* bij BLOMMAERT in diens monografie over de *Gendsche Rhetorykkamers*, bl. 36. — Of VAN HASSELT op KILIAEN, *in voce*, gelijk heeft, als hij 't *quackspel* van *quacken*, *dissipare*, afleidt, acht ik zeer twijfelachtig. Hangt ook het Eng. *quake* er meê zamen? Voor de oudheid van het *nieuw* vermakelijk ganzespel pleit nog de stadsordonnantie van Brussel van 1342 (*Belg. Mus. I.*; bl. 251): „Wie men vonde worpende *ter*

Nederlanders in Wallis.—*Hanne en Lijse.*—„*Alle dinck vergaet*”.—*De familie de Jode.*—*Evang. Gezangen.*
gans, binnen der vryheit, waers om twintich
scellinge”.
CONSTANTER.

Nederlanders in Wallis (Nav. I.; bl. 190).
Kardinaal WISEMAN schrijft in zijne *Lectures*,
p. 201:

„De *Seltae Comuni*, een kleine Germaansche
volkplanting, vroeger dan het bereik van his-
torische bescheiden in het Noorden van *Italië*
gevestigd, de *Grieken van Piana dei Greci*,
nabij *Palermo*, de *Vlaamsche* lakenwevers in
Wallis, die er zich vele eeuwen geleden hebben
nedergezet, allen behouden zij, meer of min
onzuiver, de tongvallen hunner moederspraak
en bieden enkele van de menigvuldige bewij-
zen aan, die men zou kunnen bijbrengen ten
betooge, hoe moeilijk het is om welke taal
ook uit te roeijen”.

En inderdaad, *Pembrokeshire* wordt nog
door het nakroost van die Vlamingen bewoond,
welke, onder het bewind van HENDRIK I daar
aangeland, hunne wolleweverijen met zich
hebben overgebragt; men beweert zelfs dat
het kasteel van *Haverford West* door hen be-
trokken is geweest en nog bestaat er een weg,
die *the Flemish way* (de *Vlaamsche weg*) ge-
noemd wordt. Daar, zoowel als in de nabuur-
schap van *Milford Haven* en in een groot ge-
deelte van dit graafschap (*Pembroke*), zijn nog
de sporen van hunne gewoontens en uiterlijk-
heden overgebleven; beide seksen droegen
een korten mantel, door hen *Gawr Wittle*
(Schoudermantel?) geheeten en de gebruiken
vansommigen dezer Walschen aan den Vlaam-
schen kant vindt men beschreven in een werk
van BARBER, *Tour through South Wales*, 8vo.
1803. — NOTES AND QUERIES, Vol. VI, pp.
86, 111.

Spreekwoorden. Zij passen op malkander als
Hanne en Lijse (Nav. I.; bl. 219; II.; bl. 162).
Dit spreekwoord vindt men bij TUNMAN aan-
gehaald, en moet de beteekenis hebben van:
zij passen bij elkander: „zoo pot zoo deksel”.
Weet iemand soms ook den oorsprong van dit
spreekwoord aan te wijzen? Zou het niet in
eenig verband kunnen staan met het *Antje en*
Lijse, *Hannelijse*, waarover reeds gehandeld
is in DE NAVORSCHER? Dit komt ons niet on-
aannemelijk voor: wie zal dit nader toelichten?

J. H. VAN DALE.

„*Alle dinck vergaet*” (Bijbl. bl. cxxiv). Zou
de revisie van den Heer G. P. ROOS den Cor-
rector niet eerst na het afdrukken ware toe-
gekomen, zou hij de volgende veranderingen
t. a. p. hebben overgebragt. Bijkans altemaal
zijn het gewijzigde lezingen, welke niet in de
copy te vinden zijn.

Men leze den titel: *Een duitsche Riethmus*
van de Vergaankelycheyt des Werelts (niet der
Menschen).

Reg. 24 v. o.: *Vieheynich* [vilheynich?];
Reg. 21 v. o.: *Wijuen* (niet *wyven*);
Reg. 20 v. o.: *Moecht* (niet *mocht*);
Reg. 16 v. o.: *V* (niet *u*);
Reg. 14 v. o.:

Is 't dat ghy begeert namaels te syn geeert sonder
crencken.

De familie de Jode (Nav. I.; bl. 378; II.;
bl. 275, 329; Bijbl. bl. li). Moeten wij het
wapen van DANIEL DIE JOEDE, 1287, en van
BERWOUT DIE JOEDE, 1364, hetwelk ons drie
jodenhoeden vertoont, als het bewijs aanmer-
ken van bekeering uit het Jodendom tot de
christelijke godsdienst? Zie Mr. L. PH. C. VAN
DEN BERGH's *Grondtrekken der Nederlandsche*
Wapenkunde, te Leyden bij s. en J. LUCHTMANS,
1847, bl. 52, vgl. met bl. 30.

Componisten der Evang. Gezangen (Nav. I.;
bl. 378; II.; bl. 276). Ingevolge het bericht in
de *Kerk. Cour.* N°. 3, van 17 Januarij 1851,
heeft men in het antwoord op deze vraag (II.;
bl. 276) het voor uitgemaakt gehouden, dat
van de 17 *nieuwe zangwijzen* der Evang. Gez.
slechts één componist, n. l. A. HEMPENIUS,
organist te Sneek, en wel van Gez. 86, bekend
is, zoodat er dus nog 16 op te sporen zouden
zijn. — Van al de *Hoogduitsche zangwijzen*
heeft Ds. HULSKEN, in zijne bekende brochure,
ten jare 1849 te *Deventer* in het licht gegeven,
op een *negental* na, den oorsprong aangewe-
zen, waartegen echter de steller van het bo-
vengenoemde bericht in de *Kerk. Cour.* beloofde
eenige bedenkingen in het midden te zullen
brengen, naar welke ik evenwel tot nog toe
vruchteloos heb uitgezien. Nu kreeg ik dezer
dagen eene prospectus en intekenlijst in han-
den op eene uitgave van de *Melodiën der*
Psalmen en Gezangen voor de Hervormden,
vierstemmig bewerkt voor het orgel enz. door
J. B. LITZAU; Boekhandel van H. T. HENDRIK-
SEN te Rotterdam. De bewerker belooft hierin
den naam der componisten boven iedere me-
lodie, zoo mede den tijd der vervaardiging,
zoo naauwkeurig mogelijk, te zullen opgeven;
terwijl de biographiën der hier te pas komen-
de componisten aan het werk als aanhangsel
zullen worden toegevoegd. — In het vooruit-
zicht op de uitgaaf van dit werk, en welligt ook
buitendien door welwillende mededeeling van
den eenen of anderen Navorscher, vlei ik mij
dus nog altijd, dat de poging om met de com-
ponisten van al de melodiën der Evang. Gez.
bekend te raken, toch eenmaal met gewenscht
gevolg zal bekroond worden.

J. VAN DER BAAN.

Casparus van den Ende (Bijbl. bl. xxiii, lii,
cvii). Men zal den Heer S. J. dank hebben te
weten voor zijn onderzoek te Rotterdam,
waardoor weder betreffende C. VAN DEN ENDE

Casparus van den Ende. — Nestels der Kavallerie. — Engel de Ruyter. — Verzamelingen van Spreekwoorden.

veel nieuws aan den dag is gekomen. Verscheidene personen van dien naam hebben ook te *Leyden* gewoond; aldaar is o. a. het volgende huwelijk aangeteekend:

»21 January 1589: JAN DE VOS, van *Antwerpen*, vergeselt met SUSSANNA VOS zyne moeder; met JACOBYNE VAN DEN ENDE, van *Rontsen*, vergeselt met PAUWELS VAN DEN ENDE haer vader”.

Merkwaardig is ook dit huwelijk, te *Leyden* voltrokken:

»31 July 1686. CASPAR VAN DEN ENDE, Wed' van BARBERA KUYL, woont in de *Lockersteeg*, vergeselt met HENDRICK KOCH syn swager; met ANNETGE BARENTS, jd. van *Leyden*, vergeselt met ANNETGE JANS haer moey”.

In 1649 was nog te *Antwerpen* een Mr. WILLEM VAN DEN ENDE gevestigd; wanhijs wordt vermeld, als wonende naast een der huizen toebehoorende aan wijlen ANDRIES VAN DER MUELEN, Heer van *Ranst* enz.

.. ELSEVIER.

Nestels der Kavallerie (*Nav. II.*; bl. 3, 334; *Bijbl.* bl. xxiv, xciv). Nu de Heer C. KRAMM deze zaak op een ander terrein heeft overgebracht, kan ik niet nalaten op eene plaats te wijzen uit Mr. G. VAN LOON's *Aloude Regeeringuyze van Holl.*, III.; bl. 33, waar wij lezen: »Mids het draagen van banden het waare teken der *Dienstbaarheyd* is..... daarom naar dit oud gebruyk, de nestelingen of banden, als waare tekens van hunnen aangenomen dienst, alsnog op hunnen *rechteren* schouder draagen”.

L. D. R.

Engel de Ruyter (*Nav. II.*; bl. 24, 371; *Bijbl.* bl. liv). Moest men in het IIde Deel, bl. 371 van de NAVORSCHER verklaren, tot dien tijd den juiststen sterfdag van ENGEL DE RUYTER nog niet opgespoord te hebben, — thans kan ik mededeelen, daaromtrent gevonden te hebben, dat Mr. J. C. DE JONGE, in zijne *Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen*, DI. III, St. 2, bl. 394, dit sterfgeval bepaalt in *Lentemaand* 1683, terwijl in *Het Leven van M. A. de Ruyter*, 's Hage, bij Gebr. VAN LANGENHUYZEN, 1848, dit sterven bepaald op 27 *Februarij* 1683 gesteld wordt. Wie helpt mij nu, bij dit verschil, de ware bron opsporen en den regten sterfdag van den beroemden zeeheld navorschen?

P. FRET.

[P. FRET wordt verwezen op het *Navorscher's Bijblad*, bl. liv, waar .. ELSEVIER den begraafdag van E. DE RUYTER als den 4den Maart 1683 heeft aange-teekend.]

Verzamelingen van Spreekwoorden (*Nav. II.*; bl. 28; III.; bl. 22; *Bijbl.* bl. xxxii, lvi, xcvi). Het berigt, dat de *Duytsche Adagia*, op de ver-koopning van Prof. TE WATER, door Mr. W. C. ACKERSDYCK werden aangekocht, is ontleend

uit eene aantekening, berustende bij de *Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leyden*.

In 1783 vermaakte Mr. Z. H. ALEWYN, Heer van *Mynden* en *Loosdrecht* enz., bij testament, verscheidene handschriften en gedrukte boeken aan bovengemelde Maatschappij (zie haar *Catalogus*, DI. I, Voorberigt, bl. xxx). Onder die nagelatene boeken worden ook op bl. xxij vermeld: *Duytsche Adagia*. Tantwerpen, 1550, in-8°; doch dat werkje is tot mijn leedwezen niet meer op de bibliotheek voorhanden, zoodat het denkelijk zonder reën uitgeleend, en tot nog toe niet zal zijn terug bezorgd.

Op THYSIUS' bibliotheek te *Leyden* vindt men de drie deelen van het *Florilegium Ethico-Politicum nunquam antehac editum*; & JANO GRUTERO; A°. 1610, 1611 en 1612. Zie *Bijbl.* bl. lvii.

In 1847 is te *Parijs* verschenen bij POTIER: *Bibliographie parémiologique. Études bibliographiques et littéraires sur les ouvrages, fragments d'ouvrages et opuscules spécialement consacrés aux proverbes dans toutes les langues, suivies d'un appendice contenant un choix de curiosités parémiographiques*, par M. G. DUPLESSIS, in-8°. Van dit werk is een verslag geleverd in den *Bulletin du Bibliophile Belge*, Tom. IV, pag. 294, en daarbij heeft de beoordeelaar verscheidene boeken aangehaald, welke aan het geduld van den Heer DUPLESSIS waren ontsnapt.

Ten slotte zij hier nog vermeld, dat men over dit onderwerp wel den *Catalogus* mag raadplegen van de *Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leyden*.

.. ELSEVIER.

Verzamelingen van Spreekwoorden. Ik meen de liefhebbers van spreekwoorden, en inzonderheid de Heeren A. DE JAGER en P. J. HARBOMÉE geene ondienst te doen met hen opmerkzaam te maken op de volgende werkjes, welke op hunne lijsten voor de spreekwoorden-litteratuur: (*Taalk. Magazijn*, DI. III, bl. 86—96 en 459—466, DI. IV, bl. 695—697, en *Archief voor Ned. Taalkunde*, DI. I, bl. 19—29); ontbreken:

1°. *D'uitsteekste Digtkunstige Werken van J. ZOET*, 2de druk, *Amst.* 1711. Hier vindt men, bl. 1—29 en bl. 234—243 in margine van twee dichtstukken *Hedendaagsche Mantel-Eer* en *Bacchus Hoogtyd* ofte *Dronkerts Slemptdag*, zeer vele min algemeen bekende spreekwoorden.

2°. *Lijst van Koddige Rareityten en Grappige Spreekwoorden* door ANNA FOLIE, die verkocht zullen worden op den 32sten van *Bokkemaand*, en drie dagen na de verkoopning te zien, 2 Deelen. Dit laatste ken ik alleen uit den *Catalogus* eener boekerij door den Heer WED. DEPOHL te *Amsterdam* verkocht: (30 Januarij 1844 e. v.): waar het op bl. 49, onder N°. 1181, als in octavo voorkwam.

Z.

Anthonius Verensis; Lowys Porquin (Nav. II.; bl. 88; III.; bl. 83). De Heeren WILLEMS (Verhandelingen over de Nederd. Tael- en Letterk.; Dl. II., bl. 249—250) en SNELLAERT (Bekroonde Verhandeling over de Nederd. Dichtkunst in België, 1838, bl. 214), hebben het Testament van LOUIS PORQUIN slechts gekend uit den Antwerpschen druk van 1603 en gemeend dat het gedicht een voortbrengsel van PORQUIN zou zijn geweest; doch in de eerste uitgave; *Gheprint Thantwerpen, inde gulden Roosen by AMEET TAVERNIER LETTERSTEKE, A^o. 1565*, wordt bovendien op den titel vermeld: *Ende tot meerder affectie van den jonghen Leser, heeft tselvde by eenen ANTHONIUS VERENSIS wter prose in Rhetorycke doen stellen.*

Het octrooi is van den 24sten Sept. 1562; waaruit men zoude kunnen opmaken dat er exemplaren van dat jaar, althans vóór 1565, moeten zijn.

Het bedoelde werk van 1565 behoorde in 1850 aan den Boekhandelaar J. L. C. JACOB, te 's Hage, die er ergens een verslag van heeft opgesteld, dat mij onbekend is.

Van dit boek bestaan verscheidene drukken, doch bij de lateren heeft men den naam van den dichter, ANTH. VERENSIS, weggelaten, zoo als ook alles wat tot het geslacht der PORQUIN's en MAGDALENA MEULENAERS, de huisvrouw van LOUIS, behoort.

Men kent thans nog de volgende uitgaven, allen in 4°.: *Antwerpen*, 1582; *Delft*, bij ALBERT HENDRIKSZ, 1589; *Gent*, bij de Wed. van GHEERAERT VAN SALENSON, 1575; *Amsterdam*, bij HERMAN JANSZ. MULLER, 1590; *Antwerpen*, bij JOACHIM TROGNESUS, 1603; terwijl de *Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leyden* een 'Amsterdamschen druk heeft van 1690, bij J. BOUMAN.

De dichter ANTHONIUS VERENSIS blijft tot nog toe onbekend; doch van LOUIS PORQUIN weet men meer, want hij leert ons, dat hij den 13den Mei 1511, 's morgens ten 9 ure, te *Keer in Piémont* werd geboren, in het huis zijns vaders JACQUES PORQUIN, waar het gouden kruis uithing.

Om een bestaan te zoeken — »om te vinden een goet beiaich», — verliet hij zijne geboortestad den 20sten Januarij 1529, en kwam eene maand daarna te *Brussel*, alwaar hij een jaar gevestigd bleef,

Vervolgens woonde hij in 1536 te *Nivelles*, doch verwisselde deze plaats met *Middelburg*, alwaar hij zich van 1547 tot 1556 ophield.

In April 1556 heeft hij het voornemen om zich te *Bergen op Zoom* te vestigen. »Daer ick», zegt hij, »sal wonen soo langhe alst God ghelieft».

Den 4den Julij 1540 huwde hij MAGDALENA MEULENAERS, wier wapen was: *d'Or à la fasce d'azur, accompagnée de trois fers de mou-*

lin, terwijl dat van PORQUIN beschreven wordt als: *d'Or au sanglier au naturel, au chef d'azur chargé de trois étoiles à six rais; l'écu timbré d'un casque d'argent grillé et liseré d'or, orné de son bourlet et de ses lambrequins d'or et d'azur, et au-dessus en cimier un homme sauvage, tourné à dextre, la main droite levée et tenant une massue et la gauche appuyée sur la hanche».*

Uit dat huwelijk zijn verscheidene kinderen voortgesproten, welke hij noemt: o. a. CESAR PORQUIN.

Het boek eindigt met dit vers:

En tot een memorie

*Ende een teyken dat ick begheere dat ghy dus doet,
So hebbe ick dit onderteekent met myn selfs bloet.*

Men weet niet hoe lang LOUIS PORQUIN te *Bergen op Zoom* heeft gewoond, en wat er van hem geworden is, doch hij en zijn zoon CESAR worden in eene acte van den 4den April 1573, te *Utrecht* voor den Notaris s. HAMERSFELT gepasseerd, vermeld, als tegenwoordig geweest zijnde in den Utrechtschen Lombard, toen daar in 1571 en 1572 de nummers der panden werden afgelezen. Hierdoor komt men tot het vermoeden, dat deze PORQUIN, even als zijne andere landslieden, eene Bank van Leening gehad zal hebben, of daarin ten minste werkzaam zal zijn geweest.

Uit SMALEGANGE's *Chron. van Zeeland*, bl. 684, a, leert men dat AGATHA, de zuster van den laatsten Heer van *Haamstede* (die in 1604 overleed), vóór 1600 gehuwd was met CESAR PORQUIN, denkelijk den zoon van LOUIS PORQUIN.

Over BARBARA PORQUIN, naar allen schijn eene kleindochter van LOUIS, leze men PAQUOT, *Mémoires Littéraires*, T. VI, p. 160.

.. ELSEVIER,

Volkstaal (Nav. II.; bl. 89). Om een klein huis te kenmerken: *Als de kat op de onderdeur zit, zit ze met den staart in het vuur.*

Van eene huismoeder tot hare kinderen, die met honger van tafel zijn opgestaan: *Daar wordt wel meer een zak toegebonden, die niet vol is.*

»Dat is eene kleine zwaarigheid», zef de bakker tegen den broodweger, en het brood was te ligt.

Een slonser kan meer verslonsen, dan een pronker verpronken. SCIOLUS.

Het Wapen van Paus Adriaan (Bijbl. bl. lxxxii, cxxviii). De Heer C. KRAMM beschrijft, in de NAVORSCHER III.; bl. 88, »het wapenschild van PAUS ADRIAAN den VI, uit het geslacht van BOYEN [ook BOELJENS]», op de volgende wijze: »drie *Wolfshaken* in figuur overeenkomstig aan die in het wapen van DEDEL, VAN BOETZELAEER, enz.»

VAN DER AA meldt ons nader in zijn *Biographisch woordenboek*, I, bl. 87: dat het wapen van Paus ADRIAAN »bestond uit drie weerhaken van goud, op een veld van keel;

Zaamslag. — *Het Kompas bij Luchtreisen. — Prins Willem I. — Borellus. — Rembrandt. — Châteaux en Espagne.*

later voerde hij dit, gevierendeeld met dat van BRONKHORST, een leeuw van sabel, op een veld van zilver, omdat een zijner voorouderen aan dat huis getrouwd was. Hij had tot zinspreuk: *patere et abstine* (verdraag en onthoud u)".

In het wapen van DEDEL, een geslacht aan Paus ADRIAAN verwant, zijn geene *Wolfshaken* te vinden. Het »is van sinopel, beladen met drie lelieën van goud, geplaatst twee en één". Tot helmteeken voert het »twee opgehevene armen, geharnast, houdende tusschen de duimen en de wijsvingers eene liele van het schild".

De Heerlijkheid Zaamslag (Nav. II.; bl. 118; III.; bl. 61, 104). Het doel met mijne vraag, om op eene volledige wijze met de Heeren dezer plaats bekend te worden, is tot mijn leedwezen gansch niet bereikt. Blijkens het geleverde antwoord toch van den Heer VAN DER AA, die mij naar zijn *Aardrijksk. Woordenboek der Nederl.*, Dl. XII, bl. 4—6, verwijst, verneem ik niets anders dan eene hoogst onvolledige opvolging van 1379 tot 1849, geheel van mij zelven afkomstig, zoo als ik die met moeite uit onderscheidene bronnen heb kunnen opsporen, en welke ZED., ofschoon des onbewust, alzoo aan mij te danken heeft. Andermaal beveel ik mij dus voor de bereiking van mijn voornoemd oogmerk bij alle Navorschers beleefdelyk en dringend aan.

J. VAN DER BAAN.

Het Kompas bij Luchtreisen (Nav. II.; bl. 151; III.; bl. 138). In de *Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek*, Jaarg. 1805, leest men op bl. 676: *Proeven en Waarnemingen van den Heer ROBERTSON, gedaan op zijne Aërostatistische reis. Getrokken uit een berigt, dien aangaande medegedeeld aan het Galvanische Gezelschap te Parijs, door den Burger IZARN, op den 3den Januarij 1804.*

Welligt zal ook deze opgave van dienst kunnen zijn. S. v. W.

Prins Willem I en de Roomsche Geestelijkheid (Nav. II.; bl. 155; III.; bl. 166—169). Hoezeer PRINS WILLEM I, volgens Mijnheer KEMPENEERS (zie DE NAVORSCHER, III.; bl. 169), een *wreeddaerdig vervolger der Katholyke Kerk* was, werd hij, het is verwonderlijk te melden, evenwel door de Roomsche Geestelijkheid in *Brabant geacht en bemind*. Dit immers getuigt de hevige Spaansch- en Roomsche gezinde DE TASSIS, welke niet nalaten kan, zich over deze *verblindheid en domheid* der Geestelijken, gelijk hij zich uitdrukt, gevoelig te betoonen. Zie 's Mans *Comment. de Tumult. Belg. sui temporis*, Lib. IV, p. 281, in HOYNCK VAN PAPENDRECHT's *Analecta Belgica*, T. II, P. II. X.

Brief van Boreel aan Borellus over de Verrekijkers; Gedenksteen voor Zacharias Janse, te Middelburg (Nav. I.; bl. 379; II.; bl. 293; Bijbl. bl. xii, xxxvi). Met de hier medegedeelde berigten moet vergeleken worden hetgeen men over de uitvinding der verrekijkers; over het werkje van BORELLUS; over eene blikken bus te Middelburg voorhanden, die, volgens de overlevering, tot de eerste uitvinding der verrekijkers behoort, en over de plaatsing van den gedenksteen voor JANSE, te vinden is in de *Kronijk van het Hist. Genootschap te Utrecht*, 7de jaarg. 1851, 2de Serie, bl. 194—198.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Rembrand van Ryn; Adriaan en Willem van Ryn (Nav. II.; bl. 156). In de *Konst- en Letterbode* van den 9den Mei 1851, bl. 295, is door mij op voldoende wijs aangetoond, dat uit het huwelijk van HARMEN GERRITSZ. VAN RYN en NEELTGEN WILLEMSDR. VAN SUYTBROUCK verscheidene kinderen zijn geboren, waarvan in 1622 nog in leven waren ADRIAAN, GERRIT, WILLEM, REMBRAND, MACHTELT, SARA en LYSBETH VAN RYN.

Hoewel die ADRIAAN VAN RYN naderhand eigenaar van zijns vaders molen geworden is, kan het echter nuttig zijn te vermelden, dat hij ook *schoenmaker* geweest is. Zie hier zijne huwelijks-aanteekening van 16 Junij 1617:

»ADRIAEN HARMENS VAN RHYN, schoenmaker, jm. van *Leyden*, vergeselt met HARMEN GERRYTS VAN RHYN zyn vader; met LYSBETH SYMONSDR., jd. van *Leyden*, vergeselt met PIETER (TJE) SYMONSDR., haer moeder.

Het huwelijk van WILLEM VAN RYN wordt eerst later aldus vermeld:

»30 Juny 1636. WILLEM HARMANS VAN RYN, jm. van *Leyden* by de *Witte Poort*, vergeselt met ADRIAEN HARMANS VAN RYN zijn broeder op ten *Ryn*; met WILLEMGEN PIETERSDR., Wed. van JACOB SYMONS VAN LEEUWEN, op ten *Nieuwen Ryn*, vergeselt met CECILIA VAN SONNEVELT haer schoonsuster".

.. ELSEVIER.

Spreekwoorden. Bâtir des Châteaux en Espagne (Nav. II.; bl. 183; III.; bl. 172). LA FONTAINE, dit spreekwoord gebruikende, zegt er van in eene noot:

»On n'est pas d'accord sur l'origine de ce proverbe; la plus probable est celle-ci: Les *Espagnols* disent proverbialement:

Hacer castillos en al ayre,

faire des châteaux en l'air. De là on a dit: *Faire des châteaux comme on en fait en Espagne*, ou à la mode d'*Espagne*; pour signifier des projets impossibles à exécuter".

G. E. J. RIJK.

Oorijzer. — Zijn schaapjes op het droog hebben. — H. Zwaardcroon. — „Brout von Korinth. — De Bacc'en.

Oor- of Hoofdijzer (Nav. II.; bl. 183; III.; bl. 173). Zulk eene schijnbare tegenstrijdigheid als die waarvan hier de rede is, is niet geheel vreemd in de talen. Het Grieksche *οἰκοδομῆν* immers beteekent eigenlijk een huis bouwen; maar allengs ging het denkbeeld van huis er af en begon men het ook in het algemeen voor bouwen te gebruiken, zoodat de Grieken b. v. zeiden: *οἰκοδομῆν ναῦν*, een schip bouwen, hetgeen op zich zelf beschouwd onzin is. Ook in het latijn spreekt men immers in denzelfden zin van *aedificare naves*. Evenzoo laat zich dus bij ons de uitdrukking hoofd- of oor-ijzer van goud of zilver verklaren.

G. J. v. J.

Spreekwijzen. Zijn schaapjes op het droog hebben (Nav. II.; bl. 183; III.; bl. 198). Zou men hierbij niet mogen denken aan het waschen der schapen, waardoor 't scheren wordt voorafgegaan en dat niet zeer gemakkelijk te doen is? Is dat geschied, zijn zij weder op het droog, zoo kan de herder weldra de scher- ring volbrengen en dan eerst de vruchten plukken van de moeiten en zorgen die hij, gedurende een jaar, aan dat vee besteed heeft. Vóór dien tijd kon hij zich, door veeziekte of andere onheilen, in zijne hoop te leur gesteld vinden.

S. v. W.

[G. P. 2008 hangt nagenoeg dezelfde verklaring aan.]

Hendricus Zwaardcroon (Nav. II.; bl. 220; III.; bl. 234, 235). Ik heb niet »beweerd» dat in 1677 een HENDRIK ZWAARDECROON Rector der Erasmiaansche school te Rotterdam is geweest; maar had bij SCHELTEMA gelezen, dat deze geleerde (*Gesch. en Letterk. Mengelw.*, Dl. I, St. 1, bl. 119) het waarschijnlijk acht, dat de Latijnsche opschriften op het voetstuk van het standbeeld van ERASMUS, zoo als het hersteld is in 1677, »zullen zijn vervaardigd door den geleerden Rector HENDRIK ZWAARDECROON». Daaruit leidde ik af, dat SCHELTEMA moet geweten hebben, dat de genoemde ZWAARDECROON tijdens de herstelling van het ERASMUS-beeld in 1677, de bedoelde betrekking bekleedde; en, is dit zoo, dan waagde ik de gissing of die Rector de vader van den Gouverneur-Generaal ZWAARDECROON kan geweest zijn.

H. M. C. v. O.

Goethe's »Brout von Korinth» (Nav. II.; bl. 248; III.; bl. 262). Dankbaar voor de inlichtingen van de Heeren F. S. en K. wil ik, op 't gevaar af van iets overtolligs te zeggen, want het aangehaalde stuk van Dr. KIEHL heb ik niet gelezen, nog een paar aanmerkingen in 't midden brengen, die voor hen ook niet zonder belang zijn.

Vooreerst houd ik 't er voor, dat er sprake is van familiën als waarvan PAULUS gewaagt (I Kor. VII : 12—14).

2°. Heeft, naar mijn inzien, GOETHE in 't 26ste couplet, bij de woorden:

Und zu Saugen seines Herzens Blut,

voor oogen gehad de Empuse die MENIPPUS met wellust voedde om hem te verslinden, waarvan men leest in 't leven van APOLLONIUS van Tyana, IV : 25.

Nog zij mij de gissing vergund, dat de ver-minking van 't verhaal van PHLEGO moet gezocht worden bij de kloosterlingen die 't hebben overgeleverd en die de door PAULUS gedulde gemengde huwelijken verfoeiden.

Eindelijk heeft het mij gespeten het werkje van K. L. STRUVE (*Zwei Balladen von Götthe, verglichen mit den Griech. Quellen, woraus sie geschöpft sind*, Leipz. 1826), niet te kunnen bekomen, misschien vindt men daar eene voldoende oplossing.

J. M.

[Door onze nalatigheid is dit stuk niet geplaatst in DE NAVORSCHER, waar het in 't huis behoorde; wij nemen het daarom zoodra mogelijk in het Bijblad op.]

De familie Back, Backx, Bacc of Bax (Bijbl. bl. cx). De Wel-EdelGestr. Heer VAN EMDE, Kapit. Adj. bij het 6de Regiment Inf. te Nymegen, schrijft ons:

»In het Navorscher's Bijblad las ik een door niets ontleend artikel, betreffende de familie BACC, getiteld: *Iets uit mijne aantekeningen*. De schrijver of, beter gezegd, de in-zender van dat stuk zoude mij eene werkelijke dienst bewijzen door mij eens de étymologie van het woord *Plagiarisme* te doen kennen; terwijl ik de eer heb u te verzekeren, dat in het werk van J. FAURE, hetwelk in de teksthaakjes na dat stuk vermeld wordt en ook in mijn bezit is, niets over de geslachtrekening van de BACC'EN te vinden is, maar dat het meergenoemde artikel woordelijk overeenkomt met een door mij te zamen gesteld HS., dat gediend heeft ter beantwoording eener prijsvraag, in den jare 1847 door het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant uitgeschreven, en welk stuk — vroeger en vóór dat er kwestie van eene zoodanige prijsvraag was — door mij aan den Heer HERMANS, Bibliothecaris van genoemd Genootschap, te 's Hertogenbosch welwillend ter inzage is afgestaan geworden. Ik heb mijn HS. later in den jare 1849 aan dat Genootschap tot bedoeld einde ingezonden en het heeft mijn stuk aan eene Commissie ter beoordeeling opgedragen».

Terwijl Bestuurderen van DE NAVORSCHER de teleurstelling van den Heer VAN EMDE zeer goed kunnen begrijpen, meenen zij evenwel te moeten verklaren, dat zij er geen oogenblik aan hebben getwijfeld, vóór zij daaromtrent beter ingelicht zijn geworden, of hij, die 't beklagde stuk heeft ingezonden, het regt had om er boven te zetten: *Iets uit mijne Aanteekeningen*.

Momboirskamers. — Watergeuzen. — Jean Claude, de Charenton. — Begraafplaats van J. en G. de Witt.

Momboirskamers (Nav. II.; bl. 183; III.; bl. 174, 175; Bijbl. bl. cxviii). Over het woord *momboir* vindt men belangrijke aanteekeningen in A. DE JAGER'S *Archief voor Nederland-sche Taalkunde*, III.; bl. 89 en 157:

Momboor, voogd, bij KILLIAAN *momboir*, *momboor*, *momber*, *mamboor*, *mamboer*, *mondboor*, *mondbaar*, komt reeds in het oudste gedenkstuk der Nederd. taal, de *Heliand*, voor als *mundboro*, *mundburd*. Het wortelwoord is het oude *mundon*, helpen, mid-hoogd. *munt*, hulpe, schut. Die wortel is in verbinding met het latijnsche *munio* (ik verdedig, beschut). Volgens WILLEMS, in zijne aanteekeningen op VAN HEELU, bl. 8, zou *bore* of *bar* heer of man beduiden. Men leidt het evenwel met meer zekerheid af van het oude werkwoord *baren*, dragen; zoo dat *mondboore* dan is *hulpdrager*. Het woord werd op landen, gelijk op menschen toegepast: men leest „*mondboore van Brabant*”, „*momboere van minen lande*”.

„In de *Costumen van Henegauwen*, had, wel is waar, *mambour* eene beperkte beteekenis: het duidde eenen geveinsden persoon aan, dien men als eigenaar aanstelde, om een onroerend goed uit der hand des verkoopers in die des koopers met beding te doen overgaan, maar deze bijzonderheid liet de algemeene beteekenis staan”, bl. 90.

De Heer L. A. TE WINKEL over het werkwoord *beren* handelende, t. a. p., bl. 157, geeft een beteekenis van *beren* op, als die van *dragen*, *ondersteunen*, *met zich voeren*, en vindt een derivaat van dit werkwoord in *momber*, bij V. D. SCHUEREN *mumber*, in *Kar. d. Gr. II.* 2358 *montbore*, bij M. STOKES IV. 7 *mombaer*. Het Nederlandsch bezat dus twee vormen, *mondbaar* met de vokaal van den verleden tijd, en *mondboor* met die van het verleden deelwoord. „Het eerste lid *mond* is niet het hendaagsche *mond*, *os*, *bouche*, maar een woord, dat *hand* beduidde”, zegt en bewijst ZijnEd. door verscheidene voorbeelden, „en is hier in de overdrachtige beteekenis van *bescherming* genomen. Een *mondbaar* of *mondboor* is derhalve iemand, die *handen* aan zijn lijf draagt, die zich zelve en anderen verdedigen kan. Doch alsdan is een *onmondige* ook niet iemand, die geen *mond* bezit, die nog niet voor zijne eigene rechten spreken kan; maar iemand, wien het nog aan genoegzame kracht, en dus ook aan het recht ontbreekt om zijne zaak met de vuist te verdedigen. En inderdaad *mondig* worden heette oudtijds zijn *schild* bekomen, b. v. in de *Reis van St. BRANDAEN* vs. 546.

„Doe d'oudste te sinen *schilde* quam”

J. J. WOLFS.

Watergeuzen (Nav. II.; bl. 184; III.; bl. 180); *François van Bogaert*. Men moet den Heer A. P. VAN GRONINGEN, Predikant te Ridderkerk, dankbaar zijn voor zijne *Geschiedenis* BIJBL. 1853.

der *Watergeuzen*, Leyden 1840. Maar, sedert het verschijnen van dat werk zijn er nieuwe bronnen geopend, waaruit met vrucht voor de geschiedenis dier tijden kan geput worden (*). Zie hier nog een onbekenden *Watergeus*, mij voorgekomen in de *Resolutiën van Holland*, 30 Januarij 1597, bl. 28:

„Alzoo FRANCOIS VAN BOGAERT, de gecommitteerden Radè van de Staten van *Holland* ende *West Friesland* te kennen gegeven heeft, dat hy hem in t'beginzel van den kryg met NICOLAES RUYCHAYER in 's lands dienst be-geven heeft, ende den *Briel* helpen innemen, den Admiraal BOSSU helpen overwinnen, ende de eerste in de *Poorte geweest is*, in het innemen van den vyandt, voorts onder Capiteyn JACOB SYMONSZ. RYCK, als adelborst heeft laten gebruycken in *Vlaenderen* jegens den vyandt, alwaer hy *geschoten ende onder de dooden is blijven ligghen*, maer ghenadelick van Godt gepreserveert, ende dat hy daarnaer eyntlyck *seven jaer als adelborst onder Capiteyn WYNBERGEN heeft gedient*, ende als nog is dienende; biddende dat ten aensien hy in een been is geastropieert ende met een huysvrouw vol kleine kinderkens is vergeselschap, te mogen genieten geappointeert tractement in volle betalinge van alle syne achterstallige diensten enz.”

Hij krijgt 3 ₤ per maand!

.. ELSEVIER.

Jean Claude, de Charenton (Nav. II.; bl. 214; III.; bl. 204). Ter aanvulling van het omtrent dezen kerkleeraar medegedeelde diene, dat er in het pas verschenen werk van CH. WEISS, *Hist. des Réfugiés Protestants de France*, II.; p. 76 en volg., nog eenige belangrijke bijzonderheden hem betreffende, voorkomen. Het zal overbodig zijn te herinneren welk eene belangrijke rol hij vervult in BUNGENER'S uitmuntend werk: *Un Sermon sous Louis XIV*, door den Heer W. G. BRILL voortreffelijk in onze taal overgebracht. M.

Begraafplaats van J. en C. de Witt (Nav. II.; bl. 215; III.; bl. 209; Bijbl. bl. cxxxvii). In het *Historisch Verhael en Politique Bedenkingen aengaende de Bestieringe van Staat- en Oorloghssaken voorgevallen onder de Bedieningen van de Heeren C. en J. DE WITT*, t'Amst. 1677, leest men bl. 630:

„'s Nachts om 11 uren, nadat de handdaden en aanschouwers vertrocken waren,

(*) Ik vestig de aandacht van den schrijver op de vele zeelieden, welke het *poortersregt* van *Leyden* hebben verkregen, dewijl zij die stad in 1574 hebben helpen ontzetten. Men vindtze in het *Poortersboek*, o. a. „AERT JACOBS BOM, schipper; HANS JANS VAN HAMBURG, idem; GERIT CORNELIS DEN RYCKEN, heer schuytvoerder uit de *Cage*; CORNELIS PIETER VAN HAMADE enz.”

quamen 5 laqueyen met een Karos en namen met consent van de burgerwacht, deze mishandelde lichamen af, brengende deselve in 't huys van den Pensionaris; welcke lichamen den anderen nacht in 't Graf daar in Mr. JAN DE WITS Huysvrouw in was rustende wierden geleyt. Het graeu daarvan yets vernemende sprack van het Graf weder te willen openen en het overschot der lichamen tot asch te verbranden en in de wint te stroyen, opdat niet misschien de omkeeringe der tyden en zaken een Graf van Eer soude oprichten aan hun gebeente, als aan Martelaars van Staat, gelyck een tyd lang voorheen gesproocken was aan BARNEVELT te doen. Maar als het Graau vernam, dat de Wapens van de WITTEN waren gebracht ten huys van de Kosterin van de *Nieuwe Kerck*, om daer opgehangen te werden, liet het sich genoegeen met deselve weg te nemen, in kleyne stukken te slaan en deselve overal ten spot om te dragen, gelyck oock tot *Dort* hetselve aan de Wapens van den Ruward geschiede".

Dit in stukken slaan der wapenen is afgebeeld op de 8ste plaat, behoorende bij de »*Tragedie van den Bloedigen Haegh ofte Broedermoot van beyde de DE WITTEN*, en onder die plaat leest men:

De Haghe borgerij ooght op der kercken buyt,
En wilt van WITTENS stam geen overblyfsel lijden.
Dies comt het nae syn doot syn tomb en [somer?] graf
bestrijden,
En ruckt syn heugenis ter stadt en tempel uyt.

In de *Gedenkwaardige stukken wegens den moordt der Heeren C. en J. DE WITT, dienende tot opheldering van 't treurspel, genaamt de Haagsche Broedermoot of Dolls Blydschap*, komt het volgende voor:

»Des nachts omtrent ten 12 uuren syn beyde de lycken van de wip gehaelt dooreenige Domestiquen naemelyck: twee dienaers van den Heer Raedtpensionaris, als JAN VAN DER WIND en JAN ... syn koetsier, twee dienaers van den Heer van *Swyndreght* en een dienaar van den Heer Rekenmeester JACOB DE WIT. En is nogh tot assistentie en om te helpen uyt eygen drift en liefde daer by gekomen een Advocaet ... NERANUS, nevens een schoenlapper die seyde, byaldien niemant om de lichamen af te neemen was gekomen, dat hy een voor een afgenoomen en op syn schouderen die 't huys sou gedragen hebben. Ende syn deselve alsoo onder securiteyt van eenige Ruyters gebracht ten huys van de Heer Raedtpensionaris ende syn anderen daeghs 's nachts tusschen Sondagh & Maendagh den 21 a 22 Augustus ter aerde gebracht in 't graf van den Heer Raedtpensionaris in de *Nieuwe Kerck in den Hage* sonder bywesen van iemant van de vrienden dogh onder 't geleyde van eenige van 's landts Ruyterye".

L.

Begraafplaats van J. en C. de Witt. Terwijl ik eene oplossing van deze vraag afwachtte, heb ik mij onthouden om aan B. B. B. mede te deelen dat de koster van de *Groote Kerk te Dordrecht* bij overlevering, maar niet uit aantekeningen, weet, dat het gebeente der twee gebroeders later, in het geheim en des nachts, uit 's *Gravenhage* derwaarts is overgebracht, en geplaatst in den familie-grafkelder, waarvan de zerk met het wapen voorzien is, in de *St. Catharyne-Kapel*.

Als men in aanmerking neemt, dat de vader van DE WITTEN, die eigenaar was van de kapel, en er mede begraven is, zijn vermoorde zoons heeft overleefd, dan komt het zeer waarschijnlijk voor, dat hun overschot, zoodra er gelegenheid toe was, in kleine kistjes uit het graf van JAN, waarin zijne echtgenoot BICKER begraven lag, naar *Dordrecht* is vervoerd.

Daar die kelder in de *Catharyne-Kapel* steeds in het bezit is van eene der afstammelingen, mag men veronderstellen, dat men daaromtrent van haar mondeling of schriftelijk opheldering kan erlangen. Zie BALEN, *Beschr. van Dordrecht*, bl. 96, 1324; KOK's *Woordenboek*, Dl. XXXII, bl. 355; *Het Zwarte Gordijn opgeschoven*, 1678, 4de druk, 1698, bl. 11. A. & A.

Du Bois genaamde Predikanten (Nav. II.: bl. 219, 343; III.: bl. 231—233). In Julij 1628 is JACOBUS DU BOIS, als *Theol. Stud.*, in het *Fransche Collegie te Leyden* opgenomen, en, in Junij 1663, JACOBUS DU BOIS, zoodat hiermede wel bedoeld zullen zijn vader en zoon.

Het aanzienlijk legaat van ROMBOUTS en ANTONIUS HALLET, tot oprigting van gemeld Collegie, waarin den azaten der MAMMUCHET's, VAN DER MUELEN's enz. mogten worden toegelaten, doet vermoeden, dat de fransche Predikanten DU BOIS aan die familie waren verwantschap.

Intusschen zoude men eene opgave kunnen verkrijgen van alle de DU BOIS', die te *Leyden* hebben gestudeerd, en daaruit in staat zijn om veel aangaande hunne familie-betrekkingen af te leiden. .. ELSEVIER.

Du Bois genaamde Predikanten. Behalve de reeds vermelden ken ik nog:

ABRAHAM DU BOIS, van *Utrecht*, Predikant te *Kamerijk*, aldaar overl. A°. 1609; LUDOVICUS DU BOIS (ook door V. D. N. vermeld), als Proponent bevestigd te *Kudelstaart* in 1595, te *Kamerijk* A°. 1609, ontzet om Remonstranterie (*sic*), later weder beroepen te *Niedorp*; JEAN JACQUES DU BOIS, Predikant te *Limburg*, beroepen in de *Waalische Kerk te Utrecht*, A°. 1636, sterft aldaar in 1664; PETRUS DU BOIS, als Proponent bevestigd te *Elkerzee* in 16..; te *Aardenburg*, A°. 1678, stierf aldaar

De Mantel van Frederik Hendrik. — Begraafplaats van Jan Alman te Vlissingen. — Kopperen.

in 1681; PETRUS DU BOIS, als Proponent bevestigd te *Azel*, ten jare 16.., te *Aardenburg*, A°. 1681; GUALTHERUS DU BOIS, als Proponent bevestigd te *New-York* in *Engeland* [?], A°. 1699, overleed aldaar in 1751, oud 81 jaren; JONATHAN DU BOIS, Proponent, neemt de plaatsen *Nord-Hampton* en *Zoud-Hampton* [*Northampton* en *Southampton*?] in 1751 waar; JACOBUS DU BOIS, als Proponent gezonden naar de O. Indiën in 1679, verzonden in 1680 naar de westkust van *Sumatra*, en in dat zelfde jaar naar *Banda*; ADRIAAN DU BOIS wordt in 1755 Proponent.

Nog zij aangemerkt dat PETRUS COUWENBERG DU BOIS in 1741 voor eene benoeming tot Hoogleeraar in de Theol. te *Franeker* bedankte, en dat de Amsterdamsche Predikant PETRUS DU BOIS in Maart 1698 is overleden. C. & A.

De Mantel van Frederik Hendrik (Nav. II.; bl. 219; III.; bl. 221); "Het groot Tafereel der Dwaasheid". Deze prent bezit ik in eene thans vrij zeldzame verzameling, onder den algemeenen titel: *Het groot Tafereel der Dwaasheid*, waarin, "tot waarschouwinge voor de nakomelingen", zijn opgenomen: *conditien en projecten, blijspelen, klinkdichten, brieven enz. op den Actiehandel*", benevens *"alle de printen die op de Actiehandel zijn uitgekomen in [het] jaar 1720"* zooals het luidt op een in koper gesneden Register, waar de FREDERIK HENDRIK-prent onder N°. 60 voorkomt. Het vers, dat er onder staat, maakt met geen enkel woord melding van den Prins noch zijn mantel, ofschoon de voornaamste figuur. Doch in een "Naberigt" leest men omtrent de hier bedoelde zaak het volgende: "Het tweede spreekwoord ("dat de Verliesers wordt geraden haar te behelpen met FREDERIK HENDRIK" — het "eerste" was: "dat de Verliesers versonden worden na *Vianen* en *Kuylenburg*") is opgekomen, omdat als eenige Geldwolven, en Bedriegers de menschen op hoop van groote winst, wisten te engageeren, en die Actien van de Oost-Indische Compagnien, om die op Tyd, of op Premie, of in de Wind te kopen, en verkopen, en die daar door in hooge Prys en te Jagen; so hebben de Heeren Staten, ziende de ruine van vele Familien, in den jare 1610 den 27 February een Plakaat geëmaneert, en Gepubliceerd, tot verbod van desen Handel en dat nog tot 4 rijzen met strikter uitdrukkinge vermeerderd, het eene in dato den 3 Juny 1621 en het andere den 3 Juny 1623 en 1624: den 20 May, en 1677 den 16 September, en naderhand is by de stad *Amsterdam* verscheide Keuren Gepubliceerd, tegen dese bedriegelyke Handel, ende dewijl de Heer Prince FREDERIK HENDRIK Hoogl. Memorie hier veel tot het nemen van dese Resolutien hadde gedaan, wierd het Plakaat na zyn naam genoemd;

dese Plakaten loopen daarop uit, dat wanneer iemand eenige Actien verkoopt, die hy op de dag dat de koop geschied niet heeft, de koop nul is, en so verder, als wordende die saken aangemerkt als Dobbelen en Speelen, het geene by de beschrevene Regten selfs ook verboden is; God bewaar ons Land voor diergelyke tyden".

Ik heb dit berigt, kennelijk de bron van LOOSJES' aantekening, in zijn geheel afgeschreven, omdat het tevens de dagteekeningen der "Plakaten" behelst.

Ten aanzien van de boven aangeduide verzameling wensch ik van de *Navorschers* te vernemen, of iemand kan opgeven wie het is die "voor zijn plijzier te rade wordende, om in zijne familie tot gedagtenis en waarschouwinge voor de Nakomelingen, te bewaaren alle de Platen en Gedigten &c. tot Beschimping of Spot van de Wind- of Actie-negotie, in dit loopende najaar van 1720 uitgekoomen, en gepleegt", "de kosten niet ontzien heeft om se dus te voorschijn te brengen". De drukker is even weinig genoemd als de verzamelaar, en het werk is, gelijk we reeds vermeldden, "gedrukt tot waarschouwinge voor de Nakomelingen, in 't noodlottige jaar, voor veel Zotte en Wyze, 1720". Dit is de eenige aanduiding. De platen zijn ten getale van 74 en maken — zoo heet het op een in koper gesneden Register — "alle de Printen" uit "die op de Actiehandel zijn uitgekoomen". H. M. C. v. O.

Begraafplaats van Jan Alman te Vlissingen (Nav. III.; bl. 2; Bijbl. bl. xlvii). In de *Kerkelyke Redevoering ter Gelegenheid van het tweede Eeuwgetyde der Vlissingche Vryheid door J. J. BRAHE*, bl. 29, wordt het graf van JAN ALMAN gezegd nabij den ingang van de torendeur gelegen te zijn geweest, terwijl aan de zerk, korte dagen vóór de viering van het 200-jarig Eeuwfeest der Vlissingche Vryheid, ter gelegenheid van het oprigten eener gehoorstellaadje, eenig ongemak zoude gekomen zijn. LEGENDO ET SCRIBENDO.

Kopperen (zoo leest men *Nav. III.*; bl. 82) is in onze taal niet in éénigen zin gangbaar. — *Alhier*, te *Sluis*, en welligt ook elders, is het woord onder de spelende jeugd zeer bekend. Het drukt eene wijziging uit van het spel *kop* of *letter*, *poppetje* of *wapentje*, *kruis* of *munt*, bij de Engelschen "*cross* or *pile*", bij de Franschen "*croix* ou *pile*, *pile* ou *face*", bij de Spanjaards "*castillo* y *leon*", en zelfs bij de Romeinen reeds gebruikelijk onder den naam van *kop* of *hoofd* en *vaartuig*, "*capita* aut *navim*". Bij het *kopperen* leggen twee spelers even veel centen zamen; één der spelers schudt ze in de hand en werpt ze vervolgens op. De centen die, op den grond gevallen zijnde, met den *kop* naar boven liggen, komen den omhoogwerper toe, de andere den

tweeden speler. *Kopperen* heeft hier dus wel eenigen zin, doch geen die het woord met *koppel* in betrekking kan brengen.

J. H. VAN DALE.

St. Ellebregt (Nav. III.; bl. 93; Bijbl. bl. lxxxiii). Ofschoon den Heere L. J. dankwettende voor zijne belangrijke mededeeling, ben ik zoo vrij te meenen, dat men een stap nader aan de waarheid zoude geraken, indien genoemde berigtgever het beeldje kon beschrijven, dat in den voorgevel van den koestaal gezien werd en melden wien het scheen te moeten voorstellen.

Belangrijk is hetgeen men aangaande deze kapel aantreft in de *Oudheden en Gestichten van Zuid-Holland en van Schieland*, Leyden, 1719, bl. 543, waar de schrijver zich echter vergist in de stichting, wijl hij die almede stelt in 1482. Op bl. 544 meldt hij: »Dit gaat vast, dat de visschers, eer zij ten Haringvangst uytvoeren, hier met menigte kwamen aangeloopt, om een goede zee-reis en voorspoedige visschery van Godt en de Heiligen te verzoeken".

L. D. R.

Mnemotechnie in het midden der 17de eeuw (Bijbl. bl. xciii); Bodinus.

»Men heeft binnen weynig jaren tot Amsterdam een persoon gehad, genaamt BODINUS, deze had een seekere wetenschap om van eene zwakke eene sterke memory te maken, gebruikkende hiertoe wonderlyke letterbeelden en vreemde stelselen, waardoor hy te weeg brogt, dat men een gants sermoen van woord tot woord kon naseggen, ja, daar wierd niet een bybelsche spreuk gedacht of hij kon ze syn discipelen zoo indrukken dat ze niet alleen het boek en hoofdstuck, maar ook de hoofdstucksleden wisten aan te wyzen. Hy kon door zyn onderwysing aan hen de vreemde spraken, tot verstaan toe in zeer kort een tyd leeren, gelyk sulcx met verscheiden van zyn leerlingen kan worden bewezen".

Bovenstaande aantekening maakte ik voor eenige jaren, toen de Mnemotechnie van A. DE MONTEY en vogue was, uit de *»Wintersche Avonden of Nederl. Vertellingen, eerst met verscheide tydboeken door JACOBUS VIVERIUS onder den naam van Philologus Philiatros à Ganda vergadert en beschreven en nu verbeterd en vermeerderd*, Amst. 1665, p. 199, »Van de Vreemdigheden der Memoria." Weet men ook iets meer van BODINUS en zijn onderwijs?

φ²—φ.

Afbeeldingen van Oldenbarneveld's onthoofding in Vondel's »Palamedes" (Bijbl. bl. ci). Van de drie platen, door L. J. vermeld, behooren er twee, en wel de omgekeerden, tot den *Palamedes*; de goede wordt gevonden in de *Waarachtige Historie van 't Geslacht, Ge-*

boorte, Leven, Bedryf, Gevangenis, Examinatie, Bekentenisse, Rechters, Brieven, Laatste Woorden en Dood, van wylen den Heer J. VAN OLDENBARNEVELT, Ridder, enz. enz. Rotterdam, by JOANNES NAERANUS, Anno 1670, en misschien ook (de titel zegt dit ten minste) in de onvollediger uitgave van JOSUA VAN DER STATEN, Amst. 1669. Ik zag deze prent nimmer met de zoogenaamde opgeplakte venstertjes. — Van de plaat door L. J. met N°. 3 bedoeld bezit ik twee verschillende drukken, de eene, vooral in de voorstelling der groote zaal en in de boven- en onderschriften, merkelyk beter dan de andere.

C. W. BRUINVIS.

Afbeeldingen van Oldenbarneveld's onthoofding in Vondel's »Palamedes". L. J. zegt, dat de *Palamedes* met de aanduiding van de namen der bij de personaadjen bedoelden, het eerst in 1717 vóór de *Hekeldichten* in 't licht is gegeven. Welligt is dit eene schrijf- of drukfout voor 1707: althans mijn exemplaar van VONDEL's *Palamedes* en *Hekeldigten*, dat t'Amersfoort, by PIETER BRAKMAN in 1707 uitgekomen is, bevat, even als dat van L. J., twee opgaven van de met de personaadjen gemeende tijdgenooten van VONDEL. De plaat tegenover bl. 59 in den *Palamedes* is bij mij als die L. J. als N°. 3 opgeeft; doch er hangen geene spreuken over het schavot en onder het venstertje van MAURITS, maar boven de plaat leest men: »*Afbeelding der executie geschiet den XIII May. 1619. aan JAN VAN OLDENBARNEVELT gewesene advocaet van Holland*», en onder de plaat: »*NERO tamen subtraxit oculos. Jussitque scelera sed non spectavit. TACITUS in Vita AGRICOLAE*".

G. J. v. J.

Afbeeldingen van Oldenbarneveld's onthoofding in Vondel's »Palamedes". Van deze afbeelding in den *Palamedes* bestaan er minstens drie verschillende, zegt L. J., en te regt, want, behalve de door hem opgenoemden bezit ik van N°. 1 nog twee anderen, beide zonder de spreuken, doch evenmin overdekt; boven de eene leest men: *Justitie aen JAN VAN OLDENBARNEVELT geschiet den 13 May 1619*; boven de andere: *Afbeelding der Justitie, geschiet den XIII May A^o. 1619 aen JAN VAN OLDENBARNEVELT, gewesene Advocaet van Holland*; deze heeft de meeste overeenkomst met de plaat bij den *Palamedes*, maar zij is, even als de andere, veel grooter dan die aldaar voorkomt; de eene geeft ons te lezen op den muur boven het schavot: *de groote Saalle*, de andere: *de groote Zaalle*, beiden zijn door C. VISSCHER, wiens merk met het *excud.* er op gevonden wordt. Van deze plaat zijn mij nog geene exemplaren met de bedoelde bedekkende blaadjes voorgekomen.

V. D. N.

Amerij. — Middel om nieuwe tanden te krijgen. — Beeren. — Otto Venius of van Veen. — Aardappelen.

Spreekwijzen. Amerij (Bijbl. bl. cxviii). Men zegt een *amerij* voor *Ave Maria*, den tijd, dien men noodig heeft om het *Ave* uit te spreken en, langs den *Nederrhyn. Amelang*, d. i. een *Amen lang*, zoo lang de tijd duurt om *Amen* te zeggen. Zie DE JAGER'S *Archief voor Nederl. Taalkunde*, II.; bl. 102.

J. J. WOLFS.

Middel om nieuwe Tandten te krijgen (Nav. I.; bl. 15, 259); Driekoningenliedje te Breda (Nav. III.; bl. 81); Op den rooster geteld. Het trok mijne opmerkzaamheid, dat het liedje, 't welk men op *Drie-Koningen te Breda* zingt (zie *NAV. III.*; bl. 81), zooveel overeenkomst heeft met dat, 't welk ik opgegeven heb *NAV. I.*; bl. 259, onder den titel van: *Middel om nieuwe Tandten te krijgen*. Die overeenkomst blijkt nog meer, wanneer men weet, dat men ook wel zegt:

Vleremuis,
Kom t' avond t'huis,
Breng m' een nieuwen tand t'huis.
Mijn ouden is versleten,
Mijn moeder mag 't niet weten;
Mijn vader heeft het geld
Op den rooster geteld.

Ik liet ter boven aangehaalde plaats de vermelding van deze wijziging achterwege, omdat ik niet wist, welken zin aan deze regels te geven, daar, voor het overige, de spreekwijz: *Op den rooster geteld*, alhier noch gehoord, noch gekend wordt. De beteekenis van *nop den rooster geteld* wordt door *TUINMAN*, in zijne *Nederduitsche Spreekwoorden*, I.; bl. 131, aldus aangegeven: „*Uw geld zal op een rooster geteld worden*. Dit past men toe op iemand, die met een kwaden betaler te doen heeft, of die weinig loon heeft te verwachten. 't Geld dat op een rooster geteld wordt, valt er door". De zin van het *Drie-Koningen* versje zal dus zijn, dat men de *Drie-Koningen* om het geschenk van een' nieuwen hoed verzoekt, wijl vader het niet weten mag dat hij versleten is en moeder geen geld heeft om te betalen. Evenzoo zal het met de betaling van den nieuwen tand gelegen zijn. — Wat mag wel de grond wezen van de overeenkomst dezer kinderliedjes?, zoo vroeg ik mij zelven na het schrijven dezer regelen. Weet eenig Navorscher mij dien aan te wijzen?

J. H. VAN DALE.

Beeren (Nav. I.; bl. 19, 38; II.; bl. 61, 126). „*Hij moet zeer tieren en beeren, die den duivel vervaren zal*” zeiden de Ouden (*TUINMAN, Nederd. Spreekw.*, II.; bl. 146). Wat beteekent dat *beeren* hier? Aangaan en brommen als een beer? Heeft het ook eenige betrekking op het meermalen behandelde *beer* in de beteekenis van een' onvriendelijken schuldeischer?

J. H. VAN DALE.

Otto Venius of van Veen (Nav. I.; bl. 21, 44, 75). Hoewel de vraag hem betreffende genoeg is toegelicht, meen ik dat de volgende geschiedkundige bijzonderheid nopens de twaalf schilderijen van *OTTO VAN VEEN* hier nog behoort ingevoegd te worden. „De Haagsche Kunstschilder *ALEXANDER LIBENUR*” — zoo verhaalt *IMMERZEEL, Levens en Werken der Kunstschilders*, Amst. 1842 — „heeft de copijen gemaakt (1800) van de Twaalf schilderijen van *O. VAN VEEN, De Bedrijven der Bataviëten onder CLAUDIUS CIVILIS tegen de Romeinen* voorstellende, welke in een der vertrekken van de Nationale Bibliotheek te *Leiden* ten toon werden gesteld en vervolgens, ten getale van 24, waarvan 12 in kleuren en 12 in Oost-Indischen inkt, bij verloting voor f 1800,00 verkocht werden”.

C. KRAMM.

Aardappelen (Nav. I.; bl. 23, 52, 53, 78, 262, 355; II.; 31, 127). Bij al hetgeen hierover bereids werd medegedeeld, zijn twee voorname Nederlandse bronnen nog niet geraadpleegd. In de *Geschiedenis van de Dageelyksche Kost in de Burger-Huishoudingen (Geschied- en Letterk. Mengelw., Dl. IV, St. 2)*, lezen wij, bl. 271: „In *Ierland* zoude de vrucht, reeds gedurende de laatste helft der XVIIIde eeuw en later, tot een algemeen voedsel geëind hebben voor den werk- en landman; zeker is het, dat de plant in of tusschen de jaren 1732 en 35, uit *Engeland* naar *Frankrijk* en van daar naar de *Nederlanden* is gekomen. Ik wenschte wel dat ik van den voortgang der teelt van den aardappel, in alle gedeelten van dit rijk zulke naauwkeurige en wel bevestigde berichten had bekomen, als wegens *Friesland*. De Heer *VEGELIN VAN CLAERBERGEN*, Grietman van *Haskerland*, heeft den aardappel, in den jare 1736 of 37, in *Friesland* gebragt, en op zijne plaats in de *Joure* gepoot. Hij heeft ze medegedeeld aan den Heer *VAN HAREN*, Grietman van het *Bildt*, tot wien de kundige *Botanicus*, *DAVID MEESE*, in betrekking stond. Deze teelde het nieuwe gewas op de plaats te *St. Anna Parochie* en deelde de vrucht mede aan *HERMAN KNOOP*, den vermaarden *Kruid- en Fruitkundige*, die *Hortulanus* was in den lusttuin van *Prinses MARIA LOUISA*. *KNOOP* heeft de voortplanting met ijver bevorderd en hij heeft zelf opgeteekend, dat hij de aardappels het eerst op de tafel der Vorstin heeft bezorgd, op den 13den December 1742, op een' dag, dat *Prins WILLEM IV* en deszelfs gemalin bij haar het middagmaal namen. — Het duurde echter nog eenen geruimen tijd, eer de vrucht in algemeen gebruik geraakte. Zij die tegen de invoering van iets, dat nieuw was, meenden te moeten waken, verklaarden zich tegen het opzetten van deze spijs. Te *Haarlem* is nog

de geheugenis aan de anecdote bewaard, dat de vrouw van den Burgemeester GULDEWAGEN, om den jare 1750, de keukenmeid wegjoeg, omdat zij buiten haar weten aardappels (*varkensvoer*, zoo zij het noemde), in haar huis had gebragt. In het *Woordenboek* van CHOMEL, door DE CHALMOT uitgegeven, gedrukt in 1778, komt de aardappel nog voor als eene vrucht, welke in de moestuinen geteeld werd, en geene onsmakelijke spijs zoude opleveren bij snoek en schelvisch. De oudsten uwer zullen zich nog met mij herinneren, dat de aardappels in de huizen onzer ouders, vóór den jare 1780, zelden op de dagelijksche tafel verscheenen, en wel niet anders als bij visch, en dat onze moeders vooral zwaarigheid maakten, om ze dagelijks aan de dienstboden voor te zetten en dat het verzoek der kinderen, om ze te eten, hierom somtijds werd afgeslagen. In *Friesland* moet echter de planting inmiddels aanmerkelijk zijn toegenomen. In den jare 1761 werd voor het eerst een stuk land daarmede bepoet, tusschen de dorpen *Tjummarum* en *Firdgum*; dit land is als nog hierdoor bekend; de menschen sloegen de handen zamen, bij het zien van een geheel stuk aardappelland. In het jaar 1771 is het eerste schip, geheel met aardappelen bevracht, uit *Friesland* naar *Amsterdam* gevaren, gevoerd door schipper JOHAN PIETERS van *Franeke*, en in den jare 1773 is te *Amsterdam* de eerste keure uitgevaardigd voor de aardappelenmarkt".

In de *Aanteekeningen* zegt SCHELTEMA nog bl. 312: "Het kwam mij bij het zien van het boek getiteld: *Geheimschrijver van Kerk en Staat*, Utrecht 1759, 4°. als eene opmerkelijke zaak voor, dat bij de optelling der vruchten, welke in den vetten grond, om *Montfoort*, welig groeijen, de *aardappelen* reeds genoemd staan, zonder eenige bijvoeging, als of deze vrucht toen reeds gelijk stond en bekend was, met de andere voedingsmiddelen, *granen*, *eruten*, *boonen*, enz.

Hooren wij, ten andere, LE FRANCQ VAN BERKHEY, in zijne *Nat. Hist. van Holland*, Dl. III, 'St. III, bl. 1490: "Deeze Veldvrugt, of eigenlijk dit Wortelgewas, hebben onze Landzaaten, buiten de schamele Gemeente, voor eene halve Eeuwe, nimmer tot een gewoon voedsel gebruikt: en men vind nog lieden genoeg, dien 't heugt, dat men zich schaamde Aardappels te eeten. Men hield dezelve, in vroegere dagen, voor eene nadeelige spijs, die ziekten verwekte; dan het algemeene gebruik, inzonderheid in de laatste 30 jaaren, heeft dit vooroordeel der maate verwonnen, dat zelfs de aanzienlijksten, in onze dagen, Aardappels op hunnen Disch laten brengen. In de gemeene Huishoudens niet alleen, maar ook bij sommige Burgers, en vooral bij den Boerenstand, zijn de Aard-

appels een zoo gemeenzaam voedsel, als het Brood. Onder de arme Lieden is het tegenwoordig genoegzaam eene dagelijksche spijs, en veele behoeftigen in de Steden doen dikwerf driemaal daags hunne maaltijd met Aardappelen; en men vind 'er, die een gantsch jaar door schier niets, of een weinig anders, nuttigen, dan gekookte Aardappels, met vet en azijn, of een van beiden afzonderlijk. In hoe verre dit veelvuldige gebruik voor- of nadeelig zij, staat ons in het onderzoek der Landziekten te melden; en wij kunnen 'er ons hier ter plaatze nog niet over uitlaaten; het thans bijgebragte dient alleen om te toonen, hoe algemeen dit voedsel tegenwoordig zij. Alles nagaande, heeft men zelfs reden om te stellen, dat het gebruik der Aardappelen, hier te Lande, het gebruik van Brood ten minsten evenaare, zoo niet overtreffe: en indien men 't eens opzettelijk wilde naspeuren, zou men, vermoed ik, bevinden, dat 'er, in *Zuid-Holland*, ruim zoo vele Landen met Aardappelen, als met Tarwe en Rogge beslaagen zijn. Voorts heeft men 't, als een zegenrijke eigenschap van dit Gewas, te beschouwen, dat het, door deszelfs taaiheid, geschikt is, om op allerlei gronden, zelfs op nieuwe ontgonnen, ja op schraale Zand- en Duingronden, te kunnen groeijen".

Dit werd geschreven in 1773.

C. W. BRUINVIS.

Zon, waarom vrouwelijk (*Nav. I.*; bl. 56, 85; II.; bl. 127). In het Engelsche tijdschrift NOTES AND QUERIES merkt COWGILL op (Vol. VI, p. 232):

"Weten uwe berigtgevers het wel dat ook bij ons de Maan vroeger als mannelijk en de Zon als vrouwelijk werd beschouwd? Dit was echter in alle de oude Teutonische spraken het geval, evenzeer als in het vroegere Noordsch. Zoo leest men in onze vertaling van de *Völuspá*:

"But the Sun had not yet learned to trace
The path that conducts to her dwelling place:
To the Moon arrived not was the hour
When he should exert his mystic pow'r:
Nor to the Stars was the knowledge given.
To marshal their ranks o'er the fields of heaven."

Ook in de niet berijmde *Edda* wordt gezegd, dat "daar vroeger een man was, MUNDILFARI geheeten, die twee zoo aanvallige en beminnelijke kinderen had, dat hij het mannelijke MANI (Zweedsch *māne*, Deensch *maane*, Maeso-Gothisch *mēna*, Alemannisch *māno*) en het vrouwelijke SOL noemde, die uitgehuwelijkt werd aan een man, bij name GLENUR." Deze twee kinderen "plaatsten" de goden "in de hemelen en gaven SOL de paarden te mennnen, die de zonnekar trekken, terwijl MANI den Maan in zijnen loop kreeg te bestieren en zijne wassende en afnemende gedaante moest regelen."

Zon, waarom vrouwenlijk. — Het Schaakspel; Het Tiktak- of Verkeerbord.

Men vindt ten dézen opzigte eene belangrijke aantekening bij SHARON TURNER (*Hist. Ang. Sax.*, uitg. 1823, Vol. I, p. 213), waarin wordtaangewezen, dat dezelfde bijzonderheid op te merken viel in *Arabië*, *Hindoestan*, onder de bewoners van de *Caribsche* eilanden en elders, zoowel als bij onze Angelsaksische voorvaderen, van wier taalgebruik in deze hij voorbeelden aanhaalt in de *Cotton'sche HSS.*, Tib. A, III, p. 63. En het is met hen, ten minste wat de Zon betreft, niet opgehouden; wij lezen althans in de *„Vision of PIERCE PLOUGHMAN”* (Pass. XVIII. fol. c. b. edit. 1550):

„And lo the sunne gan lacke her light in herselfe
When she see Him suffer,” etc.

GRIMM vermeldt ons, in zijne *Deutsche Mythologie*, S. 664, dat men oudtijds in sommige streken van *Deutschland* van *Frau Sonne* en *Herr Mond* plagt te gewagen, en schrijft het populaire spreekwoord na: „*Frau Sonne geht zu Rast und Gnaden.*” Hij doet ons tevens opmerken dat, te *Salzach*, wanneer men op de Maan doelt, de uitdrukking *Hér Man* in ieders mond is.”

Tot nadere toelichting van het voorgaande schrijft C. H., uit *St. Catharine's Hall te Cambridge* (NOTES AND QUERIES, VI, p. 352):

„De volgende zinsnede schijnt te bewijzen, dat de bijzonderheid, door COWGILL opgeteekend, nog in het midden der zestiende eeuw niet opgehouden had te bestaan:

„I have learned, and thereafter speake, that a sinner cannot turne without the grace of God, which God distributeth by degrees, as the *Sonne sheweth herselfe* in the morning, in whom there is encrease by successe tyl the Sonne come to the highest at noon.” — Bisschop GARDINER's *Declaration* (tegen GEORGE JOYE), fol. clvi, *Lond.* 1546”.

Het Schaakspel (Nav. I.; bl. 56, 86, 143, 166; *Bijbl.* bl. lxxxvii); *Het Tiktak- of Verkeerbord* (*Bijbl.* bl. cxxxix). De oorsprong van dit spel is volgens het in *Bijbl.* bl. lxxvi aangehaalde werkje van SOULANGE, *Les Curieuses Origines des Inventions et Découvertes*, p. 71, te zoeken in het begin der vijfde eeuw en bij de inwoners van *Indië*, van waar het naar *Perzië* is overgebracht onder de regering van COSROËS. — Anderen, zegt hij, meenen, dat het door PALAMEDES, bij de belegering van *Troje*, is uitgevonden, om de krijgslieden in de dagen van ledigheid en rust wat te verstrooijen. SOULANGE doet hetzelfde verhaal omtrent den oorsprong van het spel, als MARTIN in *Bijbl.* bl. lxxxviii medegedeeld heeft; maar, als den naam van den bedoelden Bramine geeft hij SISSAC op en gaat verder aldus op bl. 73 voort:

„Aussi, pour ne pas mettre de bornes à sa reconnaissance, s'engagea-t-il” (lemonarque)
à accorder à SISSAC tout ce qu'il pourrait

souhaiter à titre de récompense. — Le Bramine lui demanda seulement la quantité de blé que donneraient les cases de l'échiquier, en comptant un grain pour la première, deux pour la seconde, quatre pour la troisième, et ainsi de suite en doublant toujours jusqu' à la soixante-quatrième. La modicité apparente de sa prétention surprit étrangement le monarque, qui ordonna, non sans rire, de le satisfaire sur le champ. Mais, quand il fut question de compter, on s'aperçut bientôt que toutes les richesses de l'empire ne suffiraient point à l'accomplissement de ce souhait, et que le nombre de grains serait à peine contenu dans 16, 384 villes, renfermant chacune 1,024 magasins, dans chacun desquels il y aurait eu 17,476 mesures; chaque mesure contenant d'ailleurs 32,768 de ces grains. Le Bramine se prévalut encore de cette circonstance pour faire sentir au prince, déjà revenu de son égarément, combien il importe aux souverains de se tenir en garde contre ceux qui les approchent, et surtout de ne rien promettre avec trop de légèreté.

„Les Persans lui donnèrent le nom de *Ssadrang*, c'est à dire le jeu *aux cent peines*, ou *aux cent couleurs*, à cause de la grande attention qu'il exige en présentant une infinité de combinaisons à l'esprit. Ce jeu fut porté en *Chine* vers l'an 537, sous le règne de l'empereur VOUTI. Les Arabes le connurent plus tard et ils conservèrent à presque toutes les pièces les noms qu'elles avaient originairement reçus de leurs voisins les Persans; et ceux-ci, jaloux de la renommée que s'étaient acquise les Indiens par l'invention du jeu des échecs, imaginèrent à leur tour celui du *tric-trac*, qu'ils leur transmirent en échange.

„Les Chinois et les Persans, et après eux les Arabes, ont fait successivement subir aux échecs des changements plus ou moins sensibles. Le fier TAMERLAN, qui ne se plaisait que dans le tumulte des camps, eut aussi la fantaisie d'imposer de nouvelles règles à ce jeu; enfin quelques savants de l'Europe s'en sont, peu à peu, avisés de proposer, pour l'améliorer, des réformes, qui n'ont abouti qu' à le rendre plus difficile, sans le rendre plus piquant”.

Het *Aanhangsel op NIEUWENHUIS' Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen* deelt, op het woord *Schaakspel*, de beschrijving mede van eenen merkwaardigen schaakstrijd te *Parijs*, van den Heer de LABOURDONNAIE, „den NAPOLEON van het schaakbord”, op het laatst van Februarij 1837 gehouden; deze Heer namelijk had onlangs eene gedenkwaardige partij gespeeld met den Heer JOUY, en had, met den rug naar het spel gekeerd, den Akademist roemrijk overwonnen. — Ditmaal had hij aangenomen over twee geduchte mededingers, de Heeren BONFIL en LÉCRIVAIN, te zegeprelen zonder een oog op het spel to

slaan, enkel door de hulp van zijn weërgaloos geheugen en de wonderbare kracht der berekening. De partijen duurden anderhalf uur, onder de bewondering van eene menigte aanschouwers; niets kon de aandacht van den Heer DE L. storen. — Hij won beide partijen: de toejuiching en vervoering der aanwezigen waren zoo buitengewoon groot alsof men een wonderwerk aanschouwd had; hij werd in zegepraal rondgeleid en terstond werden er brieven afgezonden om deze grootenieuwstijding aan de klubs van *Berlijn*, *Weenen* en *Westminster* over te brengen.

G. J. v. J.

Het Schaakspel. De *Koran* verbiedt het maken van afbeeldingen van man, vrouw of beest, waarom de Turken bij het Schaakspel eene andere soort van stukken bezigen dan wij. SOKEIKER van *Damascus*, de schrijver van het boek *Mustatsaph*, meldt ons, gelijk ook de *Sunna* het opgeteekend heeft, dat toen ALI, bij 't leven van MAHOMET, op eenige menschen was aangekomen, die zich met het schaakspel verledigden, hij tot hen zeide: »Wat zijn toch die kleine beeldjes, naar welke gij zoo opletend kijkt?», *daar het spel toen nie talgemeen bekend was.* — WILLIS's *Current Notes*, 1851, p. 31.

Graaf d'Aumale (*Nav.* I.; bl. 187, 242; *Bijbl.* bl. cxxii). Dit geslacht was reeds vroeger in ons vaderland bekend, want den 17den Augustus 1649 is te *Leyden* het volgende huwelijk gesloten van:

»Sa. NICOLA PHILIPPE D'AUMALE, vergeselschapt met JOHAN DE MOMMERANCIE zyn toekomende schoonbroeder; met Jufv. ANNA CUYCQ VAN NIEROP, jd, van 's *Hage*, vergeselt met Jofv. EMMERENTIA BENNINGK, Wed^e. van Heer JACOB BROUCHOVEN, Burgermeester deser stede, haer moeye».

Het huwelijk van Jhr. MARCUS DU TOUR en SARA L'EMPEREUR is den 5den Sept. 1650 te *Leyden* afgekondigd. .. ELSEVIER.

Napoleon te Amsterdam (*Nav.* I.; bl. 229; II.; bl. 321; *Bijbl.* bl. iii, xxxiv, lxix, ciii). Nog meer bijzonderheden, betreffende NAPOLEON's verblijf te *Amsterdam*, zijn te vinden in het IIIde Deel van *Reis door Holland*, Amsterdam, bij E. MAASKAMP, bl. 8—20; o. a. op bl. 9—12, het volgende:

»De schoone Helft van het aankomende geslacht heeft doorgaans het wel verdiende voorregt, om bij openbare feesten de tolk te zijn van algemeenen eerbied en liefde. Dit was ook hier het geval. De Maatschappij *Felix Meritis* had, op aanzoek der Regeering, gaarne het gebruik van haar lokaal toegestaan voor het stedelijk feest ter eere der hooge Personaadjen. Alles was luisterrijk ingerigt. Meer dan zes-honderd personen van

beide sekse waren tegenwoordig. Een met sterren bezaaid gehemelte dekte de vorstelijke personen. De keur van Amstels Jufferschaar, twaalf in getal, van 16 tot 18 jaren oud, bood aan H. M. de Keizerin eenen korf met levendige bloemen, terwijl Z. M. de Keizer door den Maire werd verwelkomd. De aanspraken waren kort en eenvoudig. Naauwelijks echter waren zij beantwoord, of de Heer PRANTANIDA, een beroemd Zanger, uitte dep welkomstgroet in de bevalligste toonen, door de muzyk voortreffelijk ondersteund. Een paar koupletten schreef ik voor u af, om u den geest van denzelfden te doen kennen, die u welligt spoedig den maker den Heer CHAZET, zal doen vermoeden:

Votre présence nous ranime
Et tous nos vœux sont satisfaits:
A notre allégresse unanime
Vous reconnaissez des Français;
Nous ne craignons plus des tempêtes;
Heureux et fiers de vous céder
Nos cœurs: ce sont là vos conquêtes,
Et vous chargez l'amour du soin de les garder.

Bientôt les forbans britanniques
Sauront respecter vos drapeaux;
Bientôt de vos chantiers magiques
Sortiront de nombreux vaisseaux;
Sur des citadelles mobiles
Des DUGUAY-THOUIN, des JEAN BART
Des RUITER et des TOURVILLES
Iront dans Albion, frapper le léopard (*).

»Na minzame toespraak tot een aantal personen, gedurende meer dan een uur, vertrokken de vorstelijke Personen om aan het gezelschap het vrije genot der vrolijkheid van het bal, tot laat in den nacht, over te laten.

»Een tweede stedelijk feest was eene voortreffelijke Illuminatie op den *Amstel*, weinige dagen vóór het vertrek der aanzienlijke Personaadjen. Het zinnebeeld was een tempel, aan de Onsterfelijkheid gewijd, in den bestern smaak geordonneerd; prijkende voor denzelfden eene, naar de kunst bearbeide, triumfale kolom. Het weder was ongunstig; echter vertoonde zich alles op eenen behoorlijken afstand in eene ongemeene kracht. De pijl, door den Maire aan den Keizer aangeboden, zettede het gansche gevaarte in vlam. Bon-

(*) »Uw bijzijn is 't, dat ons bemoedigt,
En onze wenschen zijn voldaan:
Aan onzen eensgezinden juichtoon
Trefte gij in ons ook Franschen aan;
Wij vreezen thans niet meer orkanen,
Gelukkig, fier, om heel ons hart,
Aan u te biën als zegepralen,
En gij neemt ze aan in gunst, hoedt ons met wedermin.

Weldra zal 't plunderziek Brittanje
De hulde aan uwe vanen biën;
Weldra zal van uw' tooverwerven
Het zeenat kiezen kiel bij kiel,
En op de vlugge zee-kasteelen
Gaan DUGUAY-THOUIN, de held JAN BART,
De RUITER's en ook de TOURVILLES',
Naar Albion en slaan den driesten luipaard stom».

dels van vuurpijlen snorden door de lucht, en een aantal luchtballen en schietzonnen, met eene keur van naam-versieringen, gaven aan het geheel eene luisterrijke vertooning".

De bijzonder Napoleontisch gezinde schrijver gaat verder voort met te gewagen van de vreugdetoonen, die telkens door de lucht weergalmden, bij elke gelegenheid dat men den Keizer aanschouwen mogt, zoodat bijkans elke dag van de veertien, door hem te *Amsterdam* doorgebracht, te regt eene feestviering konde heeten", enz. (!) "De herhaalde bezigtiging der timmerwerken, de strijdoefeningen der flotille, in de *Zuiderzee* liggende en bestemd om het scheepsvolk in alle de vakken der zee-taktiek te onderwijzen, en bijzonderlijk eene reis, door den Keizer, in den tusschentijd van zijn verblijf alhier, naar *Medemblik*, *Texel* en de *Helder*, leveren beslissende kenmerken op van zijne onderscheidende zorg, om de zoo jammerlijk vervallene Marine dermate te herstellen, dat zij eenmaal wederom het hoofd zal kunnen bieden aan eenen trotschen Eilander, die, door allerlei list en geweld en arijen aan zijne overwinnaren een juk heeft opgelegd, welk zij door eigene kracht nimmer hadden kunnen afschudden". (!)

Eene uitvoerige beschrijving geeft hij, bl. 13—20, van den keurigen wedijver der Fransche en Hollandsche Tooneelisten (*TALMA* en *ANOECK*, *Mej. DUCHESNOIS* en *Mevr. WATTIER-ZIEZENIS*, enz.) in den Hollandschen Schouwburg bij gelegenheid van het verblijf der vorstelijke personen aan den dag gelegd. "Bij de vertooning van de *Fedra*, van *RACINE*, waren hunne Majesteiten tegenwoordig. — Nauwelijks verscheen het doorluchtige Gezelschap, of één gejuich voor Keizer en Keizerin vervulde de gansche zaal, en gaf, eerst na eenen geruimen tijd, aan het orkest de gelegenheid, om de bekende aria: *Où peut on être mieux* enz. aan te heffen". (bl. 14) — "De Keizer bleef tot op het einde van het tweede bedrijf scheen, hoe vreemd hem de taal ook ware, over de hooge kunst dermate voldaan, dat hij, op dezen zelfden avond, aan deze voortreffelijke Tooneelspeelster (*Mevr. ZIEZENIS*) eene lijfsjaarwedde van twee duizend *francs* heeft toegelegd" (bl. 18).

Ten slotte vermeldt de schrijver (bl. 20) twee merkwaardige besluiten, door *NAPOLEON* gedurende zijn verblijf in *Amsterdam* genomen: het eerste "om deze Stad, door middel van buizen uit de rivier de *Vecht*, van zoet en vers water te voorzien, en het tweede, waarbij de voortdurende van het *Amsterdamsche* Instituut, volgens de Koninklijke inrigting van 1808, bestendig en eene som van twintig duizend *francs* uit de Nationale schatkist werd vastgesteld, ter goedmakinge harer prijsuitdeelingen, huishoudelijke uitgaven en praesentie-gelden".

A. A. C. H.

BIJBL. 1853.

Napoleon te Amsterdam (*Bijbl.* bl. lxi). Om M. J. Z. te verzekeren, dat zijn zegsman hem niets op de mouw gespeld heeft — maar vooral om ZEd. daaromtrent gerust te stellen, dat de knaap, die het "*Bien vous fasse sa Majesté!*" den niezenden dwingeland, staande diens verblijf te *Amsterdam*, werkelijk heeft toegeroepen, evenwel later nimmer tot *Groot-Schoenpoetser des Rijks* benoemd geworden is — noodig ik HH. Bestuurderen van de NAVORSCHER uit, de volgende bijzonderheden omtrent dien knaap in hun geacht Tijdschrift op te nemen.

B(A)RT S(TEFFENS), de bedoelde stoute jongen, woonde destijds (October 1811) te *Amsterdam*, in de *Korte Leidsche Dwarsstraat*, N.Z. tusschen de *Kruisstraat* en het *Spiegelpleintje*, en ging ter schole bij JOH. VERNUFT, in de *Lange Leidsche Dwarsstraat*.

Zijn vader was geen opperman, maar een metzelaar, die ook nog op eene andere wijze zocht aan brood te komen, blijkens het uithangbordje vóór zijne woning:

METZELAARS WELVAREN.

DE FLESC, DE KELK EN 'T EDEL NAT!
DRINK UIT, ER IS NOG MEER IN 'T VAT.

Nadat het bekende geval had plaats gehad, en BART STEFFENS, met toestemming zijner ouders, onder de adelaarsvleugelen van *NAPOLEON* was opgenomen, werd hij naar zekere school te *Gent* gezonden, om zich in de Fransche taal enz. te oefenen, en aldaar ruimschoots van het noodige voorzien. Van daar kwam hij in het *Lyceum* te *Parijs*; werd na den slag bij *Leipzig* onder de pupillen gestoken, en hielp zijn Protector, — die hem meermaalen blijken van belangstelling en toegenegenheid had gegeven, en wien hij dan ook eene onbeperkte hoogachting toedroeg, — *Frankrijk* verspelen.

Na *NAPOLEON*'s eersten troonsafstand moest BART STEFFENS *Frankrijk* ontruimen, en in Nederlandsche dienst treden. In 1815 woonde hij den slag van *Waterloo* bij; bekwam later als Sergeant zijn ontslag, en werd, na verschillende standverwisselingen in het burgerlijke leven, wijnkoopersknecht; bevond zich in 1832 als schutter-kanonnier te *Nijmegen*, later als portier in het weeshuis der *Walen* gemeente te *Amsterdam*, en woont nu aldaar in de *Hoogstraat* bij de *Zanddwarsstraat*, C. 265, waar BART STEFFENS het neven-bedrijf van zijn vader uitoefent, en dus niet ongenegen zal zijn elken bescheiden Navorscher en ook M. J. Z. omtrent de juistheid van het bovengemelde in te lichten.

EEN VIJFTIGER EN GEWEZEN SCHOOL-KAMERAAD VAN B. S.

Napoleon te Amsterdam. Gelijk er eene ware en eene fabuleuse historie van *CHARLEMAGNE* bestaat, zoo schijnt er bij de ware historie van *NAPOLEON I* eene fabuleuse in de geboorte te

wezen, ten minste als eerste hoofdstuk van deze, meen ik te mogen aanmerken wat *Nav. Bijbl.* bl. ciii door A. A. C. H. verhaald wordt, betreffende 's Keizers doortogt van de *Kalverstraat te Amsterdam* in 1811. Demanspreek (volgens zijne herhaalde getuigenis) naar hooren zeggen. Daar nu het bericht dat ik geven kan op met eigene oogen aanschouwen berustende is, meen ik ter liefde der waarheid, den Heer A. A. C. H. te mogen zeggen, dat van het extra straatschrobben en met zand beleggen van de losgeraakte steenen geene kwestie geweest is, alleen zijn ook in de *Kalverstraat*, gelijk op andere plaatsen der stad, sommige kuilen gevuld en steenen te regt gelegd. En nu, die planken voor de huizen, zij moesten er niet aan gespijkerd worden, maar wie het verlangde, liet vóór de blaauwestoepzerken van zijn huis, planken staketsels zetten ten einde plaatsen daar achter te verhuuren, of aan zijne bekenden eene veilige gelegenheid te verschaffen om het, voor elk regtgeaard Nederlander zoo hartverscheurend schouwspel, den dwingeland als heer en meester zijn intogt in de Hoofdstad doende, te aanschouwen. Van de kleur der planken weet ik niets bijzonders, sommige bleven ongeschilderd.

M. J. Z.

De Eenhoorn (*Bijbl.* bl. iii, xc, cxiii). Daar de jongste berichten zeer beginnen te pleiten voor het werkelijk bestaan van dit dier, zoo verkrijgen ook de vroegere beschrijvingen er van wederom eenige waarde, even als veel, dat in CORNELIS DE BRUIN'S *Reizen* enz. eerst vreemd en ongelooflijk scheen, anderhalve eeuw na zijnen dood voor waarheid is verklaard.

S. DE VRIES heeft, in zijn *Vervolg op GOTTFRIEDS Kronyck* (Leyden, 1698, in fol.) Dl. I, bl. 512, het volgende over den *Eenhoorn* geboekt:

„Of 'er Dieren in de weereld syn, waerleyck *Eenhoornen*, werd van veele ontkend, van andere beweerd. De Hoornen, welke op sommige plaatsen, oock hier t' *Utrecht*, tot drie in getal, in de *Marie-Kerk* bewaard en getoond werden, willen velen, dat niet van een dier, maer van een visch syn. Echter getuyghd LODOVICUS DI BARTHEMA, een *Italiaen* van *Bononien*, dat hy *Anno* 1503, te *Mechin Arabien* twee levendige *Eenhoorn-dieren* heeft gesien; welcker gestalte hy in zyn *Reysboeck* beschryft. — ANDREAS BACCIUS heeft een bysonder *Tractaet*, en LAURENTIUS CATALANUS desgelycks een Boeck van d'*Eenhoornen* geschreven; beweerende, datse op drierley Oorden werden gevonden, als, by de *Mooren*: te *Cajaran*, *Basman*, enz., Eylanden, behoorende tot 't *Koninghryck Java*; en dan noch in de *Morgenlandsche* Eylanden. Pater HIERONIMUS, een *Portugeesch Jesuit*, voornaem

Reysiger deser Eeuw, brenghd ooghetuygen by, te weeten, een ander *Jesuit*, en een *Portugeesch* Hoofdman, welckese gesien hebben; en uyt haren mond beschryft hy der selver gestalte. Voeght 'er by, dat men se dickmaals gewaer werd in d'uyterste hoeck der *Provintie Agaos*, in 't *koninghryck Damotes*, geseght *Paap-Jans-Land*. Wy doen er nu by, datse oock onder RUDOLPHI regeering in *Europa*, en selfs in een nabuerigh *koninghryck* gesien syn. De beroemde Fransche Geschiedschryver van de dingen syns tyds, Sieur D'AUBIGNÉ, verhaeld, als een saeck in synen tyd en in syn land voorgevallen, Tom. III, *Hist. Lib. II*, Cap. 10, datmen *Anno* 1588 te *St. Bertrand in Franckryck* een levendigen *Eenhoorn* heeft gesien. Soo getuyghd oock J. P. D'AUXERRE in *Hist. de France*, dat veele hem hebben besichtighd”.

Ik laat hier nog volgen dat aan de stof van den *Eenhoornshoorn* in vroeger tijd eene geneeskundige kracht werd toegekend. Zoo vind ik, dat in de laatste levens-uren van den grooten Evangeliehield, LUTHER, daarvan, als van een genees- of verkwikkingsmiddel, is gebruik gemaakt, gelijk zulks door zijn tijdgenoot JOHAN SLEIDANUS, werd opgetoekend. „Als hy nu nae dat Avontmael besyden alleen ghegaen is, als dit zyn gewoonte was, om te bidden, heeft haer de pyne inde Borst begost te vermeerderen: Daer heeft hy wt sommighen voorgheven geschaafden *Eenhoorn* met wyn gedroncken, daernaes op een cleyn beddeken in de stove een ure oft twee soetelyck geslapen”, enz. — Zie bl. 493 van: *Waerachtige Beschryvinge hoedatt met de Religie gestaeen heeft: Ende oock met de gemeyne welvaert, onder den grootmachtigen Keyser CAROLO de Vyfste. Eerst van den Hooghgeleerden JOHAN SLEIDAN in Latyn neerstelyc t'samen ghestelt; Ende voort door M. WALTER DELEN int Nederlands verduyst. Tot Gods eere, ende profyt der selver Natie, anno MDLVIII.* — zonder adres.

C. KRAMM.

Het Huis met de Hoofden (*Nav. I.*; bl. 282; III.; bl. 133; *Bijbl.* bl. cxiv). Ik kan niet nalaten nog eens de oplettenheid van F. K. te verzoeken voor de *hoofden* van dat *huis met de hoofden*. Die geen vreemdeling in de mythologie is ziet dadelijk dat het de hoofden van drie goden en drie godinnen moeten verbeelden. Aan de eene zijde der deur heeft men APOLLO, CERES en MARS, en aan de andere zijde MINERVA, BACCHUS en DIANA. Ook ons werd in onze jeugd dat sprookje verteld; wij gingen eens kijken en toen wij de hoofden herkend hadden, dachten wij (neuswijs als wij waren): dat was toch eene onvoorzigtige dienstmaagd, die, al was 't dan ook onwetend, zulken voornamen bezoekers den kopafsloug. Wie weet wat die goden en godinnen in den zin

„Vox Populi vox Dei” — P. de Fyne. — H. Storm. — Freule. — Boeken aan kettingen. — Maansinvloeden.

hadden met na zooveel jaren van afwezigheid eens weder voor den dag te komen! Gelukkig dat ze niet zoo gauw en zoo erg boos zijn geworden als een duizend of wat jaren vroeger: want dan hadden ze uit pure erkentelijkheid ons dierbaar *Amsterdam* geheel, of ten minste gedeeltelijk verwoest.

Zoo dachten wij toen, en nu vragen wij of het plaatsen dier hoofden in den gevel van gemeld huis, dat het jaar 1622 draagt, niet het gevolg is geweest van de zucht om de gevels der huizen met allerlei figuren te versieren? En wanneer men nu den stichter van het huisen zijne betrekking in demaatschappij kende, misschien zou dan wel een volledig en bevredigend antwoord op de voorgestelde vraag te vinden wezen. H. T.

Spreekwoorden. „Vox populi, vox Dei” (Nav. I.; bl. 314; II.; bl. 144). Iemand gebruikte deze uitdrukking eens in een gesprek met, ik geloof, den Heer JOHN WESLEY. Deze antwoordde terstond: „Neen de volksstem kan de stemme Gods niet wezen, want het was *vox populi* (de stem des volks) die uitriep: „Kruist hem, kruist hem!” — CLERICUS (D) in de NOTES AND QUERIES, Vol. VI, p. 185.

Passchier de Fyne (Nav. I.; bl. 317). Levensbijzonderheden van dezen merkwaardigen Predikant, behalve die bij BRANDT staan aangeeteekend, zullen met dank ontvangen worden, vooral wanneer ze zijn verblijf te *Kampen* kunnen toelichten. J. M.

Henricus Storm (Nav. I.; bl. 346; II.; bl. 205, 354). In het *Naamregister* van J. VAN ABKOUDE, 2de uitgave 1788, vind ik het werk van STORM, noch t. a. p., noch op zijnen naam, bl. 495, vermeld, doch in den *Catalogus Bibliothecae Bunavianae*, Tom. I, p. 341, wordt eene uitgave „der ses Boucken” opgenoemd „van den voortreffelycken ende seer vermaerden Poeet MARCUS ANNEUS LUCANUS van 't Borger Oorlog der Romeynen, tuschen CAIUS JULIUS CAESAR ende GNEIUS POMPEIUS MAGNUS, overgheset in Nederlandsche rym door D. HENRICK STORM, Amst. by MICH. COLYN, 1617, 4°.”; zal dit niet hetzelfde werk zijn, als de Heer .. ELSEVIER bedoelt?

V. D. N.

Freule (Nav. II.; bl. 271, 357; Bijbl. bl. xciii, cxxv). „Dat dit woord eerst voor een betrekkelijk zeer korten tijd bij ons is binnengedrongen uit *Duitschland*”, gelijk A—E beweert en bewezen acht, wordt weersproken door het ook in DE NAVORSCHER (III.; bl. 258, Vr. CXXXI) vermelde feit, dat, nog geen jaar geleden, in 's *Gravenhage* een grafsteen gevonden is, waarop GEERTRUYT BEELAERTS, de vriendin van de „Sangmeesteresse” *Juffr.*

GEERTRUYT VAN ROTTERDAM, *Fraulin* geheel wordt. De zerk is van het jaar 1588.

A—E. merkt overigens te regt aan dat de tegenwoordige *freules* vroeger ook wel *juffers* werden genoemd. S.

Volksoverleveringen (Bijbl. bl. ix—xi, xciii, xlviii, lxxi, xciii); *Boeken aan kettingen* (Bijbl. bl. xciii). In den zomer van het jaar 1808 deed ik voor mij zelve aanzoek om de Bibliotheek der Hoogeschool te *Utrecht* te bezichtigen, tot bevreemding van den Bibliothekaris, wiens betrekking werkelijk eene *sine cura* was, daar bijna niemand haar bezocht; 't gene hare zeer ongeschikte plaatsing, in het halfroond van het koor der *St. Janskerk*, om er in de maanden van den *cursus* gebruik van te kunnen maken, zeer ligt verklaart. Ik heb daar toen verscheidene folianten, aan kettingjes vastgemaakt, aangetroffen. Hoogst waarschijnlijk had dit in vroeger tijd gediend om ze tegen heimelijk wegnemen te beveiligen. Ik herinner mij niet dat zij eenige aanmerkelijke waarde of zeldzaamheid bezaten. Later verhaalde ik eens dat bezoek aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, den Heer VAN LEYDEN van *West Barendrecht*; de Koning van *Holland*, van die ongunstige plaatsing onderrigt geworden, verlangde, bij Kabinetsoorder van den 5den van Slagtmaand 1808, opgave omtrent de daarin te brengen veranderingen, waarbij ook aan *Paushuizen* gedacht werd. L. J.

De invloed der Maan op de helderheid des hemels (Nav. II.; bl. 28; III.; bl. 20—22; Bijbl. bl. xli, lxxiii, cix). In een stukje, in Mei 1851 aan den *Konst- en Letterbode* opgezonden en daarin geplaatst, ontkende ik allen invloed van de maan op het organische rijk der natuur, iedereen, die meende het tegendeel voor waar te moeten houden, uitnoodigende, om mij, liefst eerst privaat, bewijzen voor het tegendeel te willen mededeelen. Het is mij niet gebleken, dat men er acht op heeft geslagen. Welligt vond men die bewering al te ongerijmd. Ik ontkende ook allen invloed op de weêrgesteldheid, behalve dien ik zelf had doen kennen en bewezen in mijn werk: *Les Changements Périodiques dépendants du Soleil et de la Lune*, *Utrecht* 1847. Misschien, zoo voegde ik toen toe, misschien heeft de maan nog eenigen invloed op de helderheid. Het ware te wenschen, dat men het genoemde stukje nog eens herlas en er nu acht op sloeg. Sedert dien tijd zijn omtrent de maan nog allerlei ketterijen verkondigd. In DE NAVORSCHER werd het verleden jaar zoo erg, dat ik ook daarin de aangevoerde bewering herhaald heb, ten sterkste aandringende, dat niemand aangaande den invloed der maan iets wist, maar alleen iets meende te weten, en alleen

daarin de mogelijkheid zoekende, dat men bij het geloof aan zoodanigen invloed bleef, dat niemand iets *bepaalds* daaromtrent aangaf. Zoodra men toch iets bepaalds daaromtrent beweerde, zou het, zoo meende ik, spoedig door de waarneming weêrlegd zijn. Toeval-
 lig was, boven deze aanmaning van mijne zijde, in hetzelfde nommer van DE NAVORSCHER, een stukje van een praktisch man, zich noemende EEN OUD ZEEOFFICIER, geplaatst. Ook die nam de maan in zijne bescherming, en zeide altijd blijde geweest te zijn, als die zich weder boven den horizon vertoonde, enz. Ook in het *Navorscher's Bijblad*, bl. cix, treedt die geachte auteur weêr op en zegt: *Aan verandering van het weder met nieuwe-, kwartier- of volle maan hecht ik weinig* — natuurlijk, want dat is eene ongerijmdheid, maar toch zullen vele voorstanders, die de beteekenis van verandering niet goed overdachten, hier niet zeer mede te vreden zijn — *en heb nooit bevonden, dat daar eenige staat op kan gemaakt worden; maar het is mij dikwijls gebleken, en ik rekende als officier van de wacht er ook steeds op, dat de maan eenen oogenblikkelijken invloed op het weder uitoefent. Bij het opkomen der maan verdwijnen veelal de buijen van de lucht; daarentegen gebeurt het vaak, dat zij bij het ondergaan van dat hemelligchaam, zich zetten of doorkomen.* Nu willen wij dat veelal en vaak wel erkennen zonder onderzoek, maar niet, als het moest beteekenen *doorgaans* en *vaker dan gewoonlijk geschiedt*. Want anders kan het ook wel zijn, dat de buijen *veelal* doorkomen bij het opkomen der maan en *vaak* verdwijnen bij het ondergaan. In allen gevalle de geachte schrijver uit een bepaald gevoelen; zijne meening is denkelijk, dat de maan, als zij boven den gezigteinder klimt, de buijen doet verdwijnen of althans verminderen, en dat het omgekeerde geschiedt bij het ondergaan der maan. Hetzelfde gevoelen is ook door natuurkundigen, HERSCHEL zelfs, dus zelfs door een sterrekundige geuit, en uitachting voor hem hebben wij toen de mogelijkheid van eene dergelijke werking toegelaten, zoolang nog de zaak niet onderzocht was. Dat er eenige werking is, ontkennen wij nog niet, maar slechts dit, dat het eene werking zou zijn merkbaar voor iemand, die niet opzettelijk op- en ondergang der maan *aanteekent* en met het verdwijnen en doorkomen der buijen *oogenblikkelijk verbindt*, zoodat de gevallen, waarin het verwacht verschijnsel zich niet vertoont, even goed onthouden blijven, als die, waarin het wel te voorschijn treedt. Juist daardoor kleeft men eene opgevatte meening zoo lang aan, gelooft men zoo lang aan deze of gene voorteekenen, voorgevoelens enz., omdat men de gevallen, waarin zij bewaarheid schijnen, best onthoudt, de andere vergeet. In ons geval komt er nu nog bij, dat de maan

wel op alle uren van den dag opkomt, maar dat zij pas des avonds zigthbaar wordt, en dat de avond juist het helderste gedeelte van den dag is, aangezien de opstijgende luchtstroom dan ophoudt, de wolken dalen en in de lagere warmere deelen des dampkrings geheel of gedeeltelijk opgelost worden. Voorts doet het veel af, dat men de maan niet ziet, als het volkomen bedekt is, en dan ook niet aan de maan denkt. Was de lucht bedekt, en wordt het helder na het opkomen der maan, zoo weet men het haar dank; maar was de lucht helder vóór het opkomen der maan en bedekt daarna, zoo wijt men het haar niet, want dan ziet men haar niet. Evenzoo, als het van helder bedekt wordt bij het ondergaan der maan, schrijft men het haar toe; maar is de lucht bedekt geweest, terwijl de maan op was, en is zij nu bij het ondergaan helder geworden, dan denkt men niet aan de maan, daar die aan den ganschen helderen hemel niet meer te zien is. Wij wilden echter nader onderzoeken, toen deze meening bepaald uitgesproken werd. Daartoe hebben wij de helderheidsmetingen van Dr. KRECKE in 1851 en 1852 gebruikt. De helderheid wordt aangeduid door cyfers, die van 0 tot 10 klimmen, terwijl de helderheid van volkomen bedekt tot volkomen helder toeneemt. De dikte der wolken en hare uitgebreidheid, de doorschijnendheid der lucht wordt hierbij in acht genomen. Is iets meer dan de halve hemel met ligte wolken bezet, zoo zal men 5 zetten; maar zijn de wolken zeer zwaar en digt, zoo zet men zeker slechts 4. De verschillende waarnemers komen, gelijk Dr. KRECKE zich daarvan op zijne reis overtuigde, in die schattingen genoegzaam overeen, en dus nog veel meer een zelfde waarnemer; echter zou het moeilijk zijn, om nog meer graden van helderheid juist te onderscheiden. Op vele buitenlandsche observatoria onderscheidt men slechts vijf graden, waaruit wel blijkt, dat het niet aan een oppervlakkigen beschouwer in het oog valt, als de helderheid volgens onze bepaling van 7 tot 6 b. v. afneemt. Die helderheidsmetingen worden te *Utrecht* driemaal daags gedaan, des morgens te 8, des namiddags te 2 en te 10 ure. Wij hebben met het *Berliner Jahrbuch* in de hand alle waarnemingen gemerkt, gedurende welke de maan boven de gezigteinder was en evenzoo die, gedurende welke zij onder was. Het getal gebruikte waarnemingen op tijden, dat de maan op was, bedroeg 1016, en de som der helderheids getallen 4514, gemiddeld 4,44; het aantal waarnemingen, terwijl de maan onder was, bedroeg 1058, en de som der helderheids getallen 4748, gemiddeld 4,49. Zoo schijnt het dan nog iets minder helder, als de maan op is, dan wanneer zij onder is; het verschil is zoo gering, dat het volkomen onmerkbaar is voor iedereen, slechts

een twintigste van eene verdeeling, die, zooals wij bespraken, zelve niet gemakkelijk waar te nemen is. Wij meenen niet, dat het werkelijk zoo is; integendeel wij gelooven, dat de waarheid nader bij de uitkomst van 1852 alleen ligt, die 4,65 helderheid geeft, als de maan op is, en 4,63, als zij onder is. Het verschil in helderheid is alzoo volkomen onmerkbaar. Dit is de hoofduitkomst; wij hebben echter ook naauwkeuriger voor verschillende gevallen onderscheiden. Als de maan pas op was, hebben wij verkregen 4,3, langer op 4,55; tegen het ondergaan 4,25, pas na het ondergaan 4,31; als zij eenigen tijd onder was 4,7, als zij lang onder was en bijna weer opkwam 4,5. Ook in deze cyfers is niets hoognaamd, dat de maan als wolken- of buienbezem aan zoude wijzen. Men kan te regt aanvoeren, dat waarnemingen van twee jaren niet genoegzaam zijn, om daaruit den invloed van de maan op de helderheid juist af te leiden; men bedenke dan echter, dat men daardoor juist volkomen hetzelfde erkent, wat wij beweren: dat de invloed zoo gering is, dat hij alleen door het naauwkeurigst en zeer lang voortgezet onderzoek te vinden is. Wij gelooven, dat honderd jaren niet voldoende zijn, om den invloed juist te bepalen, maar wij behoeften hier alleen de vraag te beantwoorden: is die invloed merkbaar voor iemand, die niet, zie boven, alles juist opteekent? En deze vraag kunnen wij reeds uit minder dan één jaar ontkennend beantwoorden. Het zou mid-den op het vaste land en in volle zee eenigzins anders kunnen zijn, omdat daar de ebb en vloed geen luchtstroomen veroorzaken, die de helderheid kunnen wijzigen; ook in havens met andere haventijden zou het resultaat eenigzins gewijzigd kunnen zijn; dat zou dan insgelijks moeten onderzocht worden, eer men het aannam; maar *hier* heeft de maan geen merkbaren invloed op de helderheid.

Maar hoe is men dan aan die meening gekomen? Vooreerst verzoeken wij op het boven reeds behandelde te letten. Ten tweede merken wij op, dat de maan omstreeks het eerste kwartier, en als zij vol is, altijd des avonds zichtbaar is, op het helderste gedeelte van den dag, terwijl nieuwe maan niet zichtbaar is, en zij omstreeks haar laatste kwartier ook zeldzaam in den avond op is. Scheiden wij nu de waarnemingen naar de verschillende schijn-gestalten der maan, dan vinden wij voor

nieuwe maan en daaromtrent	4,5 en 5,2
eerste kwartier "	" 4,7 en 4,0
volle maan "	" 5,0 en 4,4
laatste kwartier "	" 3,8 en 4,5

er komt dus een grooter helderheidsgetal bij N. maan en L. K., als de maan onder is, een kleiner helderheidsgetal bij V. maan en E. K., als zij onder is, een grooter, als zij op is; doch dit is niet, omdat de maan bij en na haar op-

komen grooter helderheid te weeg zou brengen, maar omdat zij dan op is, als door iets anders grootere helderheid is veroorzaakt. Daar men nu onbewust eigenlijk alleen over V. maan en E. K. spreekt, is de algemeene opmerking wel waar, maar het besluit is valsch.

Ten derde zou het mogelijk zijn, dat de hoogst geringe helderheidsvermeerdering, die ook wij na het opkomen der maan aannemen, maar die wij voor een bepaald persoon, die niet opteekent, volkomen onmerkbaar noemen, toch die overtuiging had te weeg gebracht. De waarschijnlijkheid, dat iemand een brief op den post zal doen, maar het adres zal vergeten, is hoogst gering; niemand mijner lezers zal het denklijk overkomen zijn; maar toch het gebeurt jaarlijks ongeveer even veel malen, omdat die waarschijnlijkheid, al is zij nog geen millioenste, toch bij elken der vele millioenen brieven aanwezig is, en bij eenige werkelijkheid wordt. Die hoogst geringe waarschijnlijkheid blijkt. Als men koperen kilogrammen maakt en kilogrammen van platinum, die een duizendste milligram zwaarder zijn, zoo zal iemand naauwelijks met de fijnste balans dat onderscheid vinden, maar als alle menschen koperen en platina kilogrammen tegen elkander ook slechts op de hand wogen, gelooven wij toch, dat de overtuiging gevestigd zou worden: platina kilogrammen zijn zwaarder, dan koperen. Ook als zij evenveel stof bevatteden, zou die overtuiging, maar dan valsch, zich toch vestigen, terwijl de waarnemer, die *opteekent*, ze ontkennen zou, omdat het algemeen niet zou letten op de omstandigheid, dat een koperen kilogram meer in de lucht verliest, dan een van platina, en dat het laatste meer lucht op zijne oppervlakte verdigt, dan het eerste, terwijl de waarnemer die omstandigheden wel in rekening zou brengen.

Ten vierde komen wij terug op de onbevoegdheid van het algemeen, om uit waarnemingen besluiten op te maken. Zien, hooren, voelen, waarnemen moet men leeren. Geen natuurkundige, die niet nog steeds moet leeren waarnemen, maar hij moet meer leeren: volledig waarnemen, en dat kan het algemeen zeker niet, gelijk wij ook boven in een voorbeeld zagen. Eene onvolledige waarneming toch zal ligter een verkeerd gevoelen doen oppassen, dan eene juiste meening, en heeft eens een verkeerd gevoelen het overwigt verkregen, dan schijnen alle onvolkomene waarnemingen al zeer ligt bewijzen, daar die, welke er tegen strijden, vergeten worden. Zoo, vertrouwende op waarnemingen van onbevoegden, gelooft men aan de ongerijmdste dingen: mirakelen, pillen van HOLLOWAY, tafeldans; zoo kan men dan ook wel aan eene merkbare werking van de maan op het weder, zelfs op

mensen en dieren gelooven. Wij toonden reeds elders aan, hoe in de geschiedenis aanleiding tot dit geloof is. De magt van de oude goden ging over op de planeten, die hunne namen droegen; sterren en planeten hadden, naar men meende, invloed op der menschen lot; de astrologie voorspelde de merkwaardige omstandigheden des levens en het uur van sterven; kometen bragten rampen over de wereld; de maan bepaalde met andere planeten den *promissor* enz.; — maar het licht der sterrekunde ging op, en verduisterde deze dwaallichten; slechts op plaatsen, waar de eerste niet geheel doordrong, bleven de laatste nog merkbaar, wel flauw, maar toch, te talrijk. Het heidensch bijgeloof alzoo heeft ons van maan en planeten wat doen verwachten, en ongegronde waarneming bevestigt die ongegronde verwachting. Mogten wij door de beschouwing in deze bladzijden vervat, aan dat dwaalbegrip en anderen van denzelfden aard eenen steun ontnemen hebben! Op elke bepaalde bewering aangaande den invloed der maan, die ik op nieuw vriendelijk vraag te mogen vernemen, zal ik even bepaald antwoorden. Want al breng ik daarmede geen nieuwe waarheid aan den dag, toch zal dwaling langzamerhand daardoor weggenomen worden. — Overgenomen uit den *Algemeenen Konst- en Letterbode*, N°. 30 van het jaar 1853 en ondertekend

BUYS BALLOT.

Tabaksverbruiking (Nav. II.; bl. 54; III.; bl. 37). De *Vereenigde Staten* zijn het land dat de grootste hoeveelheid tabak voortbrengt. — De productie kan men, in het groot, aannemen op ruim 100,000,000 kilo per jaar; — welk bedrag onder de verschillende Staten nagenoeg aldus te verdeelen is.

	Ned. ponden.	pCt. der geheele productie.
Kentucky	34,000,000	circa 31 pCt.
Virginia	22,500,000	" 21 "
Tennessee	18,250,000	" 17 "
Maryland	11,500,000	" 10 "
Missouri	7,800,000	" 7 "
Noord Carolina . .	6,500,000	" 6 "
Ohio	4,750,000	" 4 "
Indiana	1,975,000	" 2 "
Overige Staten . .	2,179,500	" 2 "
	109,454,500	100 pCt.

Na de *Vereenigde Staten* volgt *Cuba* in den rang der tabakproducerende landen. — De opbrengst dezer Spaansche kolonie wordt in goede jaren op 20 millioen kilo gerekend. — De uitvoer bedroeg in 1847 een hoeveelheid van 5,214,000 kilo tabak in bladen, en van 244,812,000 stuks cigaren, een gewigt van circa 900,000 kilo.

Voor *Porto-rico* wordt de opbrengst gemiddeld op 2,000,000 kilo geschat, waarvan 85 pCt. naar *Europa* wordt verzonden.

De overige gedeelten van *Amerika* worden gerekend ongeveer 14 millioen kilo per jaar op te brengen, waarvan p. m. de helft naar *Europa* wordt uitgevoerd.

Volgens deze grondslagen zou dus de totale productie van geheel *Amerika* moeten geschat worden op ongeveer 150,000,000 kilo.

Hetgeen uit *Azië* en *Afrika* naar de verschillende landen van *Europa* wordt aangevoerd is, in vergelijking, van weinig belang.

Zien wij thans wat in *Europa* zelf wordt voortgebracht.

De Europeesche productie vindt men gesteld:

Rusland en Polen	52,000,000 kilo,
Tolverbond	35,000,000 "
Frankrijk	12,000,000 "
Nederland	3,250,000 "
Turkije	3,000,000 "
Spanje en Portugal	2,750,000 "
België	2,600,000 "
Italië	1,750,000 "
Steuerverein	1,500,000 "
Overige landen	1,500,000 "

Totaal der productie . . . 115,750,000 "

Daarbij invoer uit *Amerika* 93,000,000 "

Totale consumtie 208,750,000 "

De Economist, 1853, bl. 163—164.

J. M.

Hud en mud (Nav. II.; bl. 56; III.; bl. 47). Op welken grond mag de Heer Mr. J. H. HOFUFFT verzekerd hebben dat de Zweden eertijds zeiden: *hatt et hætta, hatt et hufva, gürdel et linda?* Het voegwoord is immers in het Zweedsch *och*, (Deensch *og*, IJslandsch *oc, og*), welk woord wel in verband zal staan met ons *ook*, en het Hoogduitsche *auch* of moet men hier aan eene driedubbele drukfout denken? Z.

Recensien der Evangelische Gezangen (Nav. II.; bl. 87; III.; bl. 60; Bijbl. bl. lxi). In de beoordeeling der *Evang. Gezangen*, in den *Recensent ook der Recensenten* (1807, II, bl. 145—147) wordt nog verwezen naar de *Recensie* van YPEIJ's *Verzameling Psalmgezangen*, in de *Hedend. Vaderl. Bibliotheek* (1807, N°. II, bl. 89) en naar die van HAZEU's *Nieuwe Stichtel. Liederen* enz. in de *Algem. Vaderl. Letteroefeningen* voor 1807, N^o. I, bl. 41—43, »waarin nog een bijslag wordt gegeven aan de, in hare strekking vrij hatelijke, beoordeeling der *Evang. Gezangen*, in de *Letteroef.* voor 1807, bl. 647—651". — Voorts vind ik in denzelfden jaargang van den *Recensent ook der Recensenten*, bl. 512, vermeld het in *Bijbl.* bl. lxi genoemde werkje: *Eenvoudig doch tevens Vrijmoedig Onderzoek*, enz. (Te Zaandam, bij P. RAM). Het wordt aldaar gesteld onder de rubriek van *Boeken, die niet hadden be-*

Boëtius à Bolswert. — A. Suyderhoff. — Legerartsen bij de Ouden. — Regtswezen in Nederland.

hooren vertaald of gedrukt te worden, en van de drie boekjes, die daar onder die rubriek genoemd zijn, wordt alleen dit gezegd: »Nieuwe stof voor den Makelatuur-handel! — Riep eens de beroemde Vaderlandsche Zanger BELLAMY zijnen Kunstbroederen toe: »o Dichters, zijt toch Dichters!» wij mogen dit, ten aanzien van vele Schrijvers en Vertalers, overnemen en zeggen: »o Schrijvers, zijt toch Schrijvers!»

J. J. v. G.

»Amsterdams Eer en Opcomen» (Nav. II.; bl. 88; III.; bl. 83—85; Bijbl. bl. lxxx); *Boëtius à Bolswert* (Bijbl. bl. lxxxi). Bijzondere belangstelling in de geschiedenis der beeldende kunsten noopt mij de stelling van C. & A. (Bijbl. bl. lxxxi), dat de genoemde BOËTIUS godgeleerde of godvruchtige werken heeft geschreven, in eenen gewijzigden zin tegen te spreken. — Deze BOLSWERT was een kunstgraveur en prenthandelaar te Brussel en ook te Antwerpen, alwaar hij in 1634 in den ouderdom van 54 jaren is overleden.

Ik ken en bezit van hem slechts één boek in klein 8°. onder dezen titel: *Duyfkens ende Willemynkens Pelgrimage tot haren beminden braven Jerusalem, haer lieder Teghenspoet, Belet ende Eynde, Beschreven ende met sin-spelende Beelden vtghegheven door BOËTIUS à BOLSWERT, met gratie en privilegie. T'Antwerpen by HENDRIK AERTSSENS, in de Camerstraat in de Witte Lelie, 1638.* — Opgedragen aan alle — *Eerbare, Seeghbare ende Deughdenrycke Jongh-vrouwen* — groot 294 bl. [Deze *Pelgrimage* was de voorgangster van JOHN BUNYAN's *Pilgrim's Progress*, welk werk omstreeks het jaar 1676 is vervaardigd.]

Het is mij niet duidelijk gebleken of à BOLSWERT wel de oorspronkelijke schrijver daarvan is, dan of alleen de omwerking daarvan, met bijvoeging van een aantal fraaije prentjes, zijn werk is, even als dit zijn aandeel was aan het gemelde boekje over het Mirakel. Immers, achter in het boek is een Approbatie, geteekend Brussel 1627, die wordt opgevolgd door eene vernieuwde, gegeven te Antwerpen 1681, in welke beide Approbatien zijn naam niet voorkomt; alleen in de *Privilegie*, geteekend Brussel 1636, die de derde is, wordt BOËTIUS naam als die van den schrijver genoemd.

Omtrent zijn broeder, SCHELTUS à BOLSWERT, den beroemden graveur, die een kunstvriend van RUBENS was, is evenmin het vermoeden geldende als voor andere werken van BOËTIUS, welke men, naar mijne meening, te vergeefs zal zoeken. Ik stel niet dat er geen Theologische of andere werken onder den naam van à BOLSWERT kunnen bestaan, want er zijn meer beroemde mannen bekend, die den naam der stad hunner geboorte hebben gevoerd zooals de genoemde broeders; en

zooals PIETER à BOLSWERT, die de zoon was van JACOB NAUPER, beroemd mathematicus en geleerde, die een tijd lang Secretaris was van Keizer KAREL V, en eene *Geschiedenis van Friesland*, van den jare 781 tot op zijnen tijd, 1550, heeft geschreven.

C. KRAMM.

Andries Suyderhoff (Nav. II.; bl. 118; III.; bl. 106; Bijbl. bl. xcviij). Dat de familie SUYDERHOEFF van Haarlem afkomstig moet zijn geweest, vind ik bevestigd in eene onder mij berustende aantekening, luidende:

»JAN WILLEMSZ. SUYDERHOEFF, toege-naamd van Haarlem, Burgemeester en Raad te Schiedam, trouwt DIEUWERTJE DIRKS HASSELAER». — Onder de kinderen wordt vermeld: ANDRIES VAN SUYDERHOEFF (sic), Secretaris van den Ambassadeur aan het Turksche Hof. — De kinderen van zijnen broeder JAN WILLEM noemden zich VAN HAERLEM, met weglating van SUYDERHOEFF.

C. & A.

Geneesheeren bij de legers der Oud-Grieken (Nav. II.; bl. 119; III.; bl. 110; Bijbl. bl. cxii, cxiii). Tot bevestiging van het gevoelen door J. G. V. omtrent mijne gissing geuit, diene de volgende aanhaling:

»Notons encore un détail curieux sur l'organisation d'une armée à cette époque: celle-là n'avait pas un seul interprète, pas un chirurgien en titre; ce ne fut qu'après une affaire assez chaude, qu'on s'avisait de répartir entre les différentes bandes les hommes, qui prétendaient avoir quelques connaissances médicales». — Zoo schrijft PROSPER MÉRI-MÉE in zijn stuk: *La Retraite des Dix Mille* (*Revue des deux Mondes*, XXIII Année: seconde Série de la nouvelle Période, Tome deuxième, 15 Mai 1853, 4e livraison).

C. A. C.

Voormalig Regtswezen in Nederland (Nav. II.; bl. 120; III.; bl. 116). Volkomen van toepassing schijnt ons hier het begin van DE PINTO's *Handleiding tot de Wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie*, 's Gravenhage 1844:

»Eene min of meer volledige beschrijving onzer voormalige regterlijke instellingen wachte men hier niet; zal deze iets meer dan hoogst oppervlakkig zijn, en zal zij iets beteekenen, dan leverde zij geheel op zich zelve stof genoeg op tot een afzonderlijk boekdeel. Die zich de geschiedenis dier oude instellingen wil eigen maken, leze onze oude schrijvers, hij leze VAN DER LINDEN's *Verhandeling over de Judiciele Practyck*, en vooral het vierde Deel van MEIJER's *Institutions Judiciaires*».

Z.

Speelrijmen. Eun, deun, dip (Nav. II.; bl. 150, vgl. bl. 347; III.; bl. 125); *Astellen*. Dit door RUDOLPH als ook te *Groenlo* gebruikelijk vermelde speelrijm, heb ik aldaar nooit gehoord. Zeer geliefd daarentegen is bij de straatjeugd te dier plaatse het volgende *astelrijm*, dat met het liedje van RUDOLPH de twee eerste woorden gemeen heeft:

Eun, deun, tro,
Kalette mo,
Kusken vette,
Kalette,
Eun, deun, tro.

In plaats van *kusken vette* hoort men ook wel eens *Eusken, Beusken*. Maar wat beteekenen nu deze woorden? Kan in het begin ook *un, deun, trois*, schuilen?

Een ander in *Groenlo* zeer gewoon deuntje om af te tellen luidt:

Al onder de groene boomen
Daar lei een Engelsch schip,
De Franschman was gekomen,
Die was zoo groot als ik.
Hij draagt een hoed met pluimen,
Van zes ellen lint,
Daar de boer de bokse (broek) meê bindt.
Harien,
Tien,
Twintig,
Dertig, enz. [tot honderd].

Σ.

Simon Scottus (Nav. II.; bl. 151; III.; bl. 144; *Bijbl.* bl. cxvi). In de geslachtlijst der familie SCOTTE, afstammende van ABUSA, neef van HENGIST, Vorst der Neder-Saksers, die in de Vde eeuw leefde, en welke genealogie voorkomt bij SMALLEGANGE, *Cronyk van Zeeland*, bl. 478, wordt melding gemaakt van SIMON SCOTTE, Ridder, Secretaris van *Middelburg* en daarna in den Raad van State, zoon van JACOB SCOTTE en N. N. — zijnde Jonkvrouw N. VAN THOOR zijne tweede moeder. SIMON SCOTTE voornemd huwde JACOBA, dochter van JAN VAN BORSELEN VAN DER HOOGHE, Burgemeester van *Middelburg* en ANNA VAN BORSELEN, Weduwe van den Heer VAN JAERSVELT.

In dezelfde lijst vindt men opgegeven dat toen (1696) nog in leven was SIMON SCOTTE, Kolonel van een regiment Infanterie, ten dienste van onzen Staat, een kloek, dapper en manhaftig krijgsoverste, die eerst getrouwd was met Jonkvrouw EUGENIA ROLLAND, bij welke hij een zoon had, Jhr. SIMON SCOTTE, Vaandrager — die vroeg gestorven is — terwijl hij in tweede huwelijk had ANNA CATHARINA HEYDELBERG.

p²—p.

Genealogie der van Middelhoven's (Nav. II.; bl. 154; III.; bl. 155; *Bijbl.* bl. cxxxii). In een *Volkregister van de Dorpen van Rijnland*, opgemaakt in den jare 1622 en op het stedelijk Archief te *Leyden* voorhanden, wordt

MICHIEL JANSZ. (VAN MIDDELHOVEN) als Predikant te *Voorschoten* genoemd, en daarbij als zijne vrouw aangeteekend SARA ANDRIESDR., terwijl als de toen bij hem zijnde kinderen worden vermeld:

SARA, ABRAHAM, NATHANIËL, SAMUËL, DANIËL en ISAAK. Nog woonde zekere MACHTELT MICHIELSDR., weduwe van CLAES JANSZ. bij hem in, met hare kinderen: HILLEGONDA, ELISABETH en JAN.

Wie echter die CLAES JANSZ. geweest zij, bleef mij onbekend, doch hij was denkelijk getrouwd met MACHTELT MIDDELHOVEN MICHIELSDR.

ABRAHAM MICHIELSZ. VAN MIDDELHOVEN was in Julij 1620 als Theol. Student te *Leyden* met eene beurs begiftigd; men zou gemakkelijk uit de Registers der aldaar ingeschrevene Studenten bijna al de MIDDELHOVEN's kunnen opsporen. .. ELSEVIER.

Genealogie der van Middelhoven's. F. M. schijnt de juistheid mijner opgave te betwijfelen, en daarom wil ik herhalen, hetgeen door SOERMANS t. a. p. wordt gezegd; bij hem toch staat op bl. 61: MICHIEL JANSZ. VAN MIDDELHOVEN, Predikant te *Voorschoten* in 1602, uitgediend A^o 1634; SAMUËL VAN MIDDELHOVEN, Predikant aldaar in 1634, gestorven ten jare 1638; wat hier nu met elkander te rijmen valt is mij niet duidelijk; dat het *portret* hem noch JANSZ. noch VAN MIDDELHOVEN noemt, kan mijne bewering tot geene ongerijmdheid maken; evenmin dat het hem afbeeldt als Predikant te *Zaamslag*, later te *Voorschoten*; dit is zeer goed mogelijk, dewijl hij reeds in 1602 den ouderdom van 40 jaren bereikt had. SOERMANS maakt er slechts geen melding van, en ook bij HUNNIUS, *Zeeuwache Buize*, wordt alleen als in 1677 Predikant te *Zaamslag* genoemd, MICHIEL VAN MIDDELHOVEN, die een kleinzoon was van den Predikant te *Voorschoten*. V. D. N.

Prins Willem I door van Bieselingen (Nav. II.; bl. 154; III.; bl. 230, 231). Ter laatst aangehaalde plaatse, kol. 1, r. 7 v. b. staat in 't vuur, zooals in de *Beschryving van Delft* door BOITET, 1729, bl. 775, doch in de *Beschryving der stad Delft* door D. v. BLEISWYCK, bl. 844, wiens bericht overigens gevolgd is, ziet men dat hier in 't rouw (*ruw*) moet gelezen worden. V. D. N.

Cornelis Dirksz. (Nav. I.; bl. 378; II.; bl. 274; *Bijbl.* bl. cxxvi). Men kan de lezers van DE NAVORSCHER verzekeren, dat spoedig, bij eene der eerstvolgende afleveringen van Dr. AREND's *Alg. Gesch. des Vaderl.*, het afbeeldsel van den overwinnaar van BOSSU, op staal gegraveerd, naar het origineel, op het raadhuis te *Monnikendam* berustende, zal gevoegd worden. X.

Heemskerck's „Batavische Arkadia". — P. J. Tinctorius of Verwer. — Het Mannetje in de Maan.

Heemskerck's Batavische Arkadia (Nav. II.; bl. 152; III.; bl. 146). Over de verschillende uitgaven van dit werk zie men DE NAVORSCHER I.: bl. 122, 205, 278. THEODORIK.

Steven Dassevael (Nav. II.; bl. 182; III.; bl. 170). In mijne jeugd heeft mijn vader mij verhaald, dat hij eens met den Heer STEVEN DASSEVAEL in gezelschap was geweest, toen deze eenenaauwlijks uitgekomen *Haarlemmer* (thans *Haarlemsche*) *Courant*, zoo het scheen als ter loops, ingezien hebbende, haar na eenige minuten aan een der Heeren van het gezelschap overhandigde en daarbij zeide: »Mijne Heeren, gemakshalve zal ik u allen dadelijk zeggen wat de *Courant* behelst; eenigen uwer zullen wel zoo vriendelijk zijn op te letten of ik mij vergis". Terstond begon hij de *Courant*, als ware het, voor te lezen en wel zoo vlug en letterlijk, dat allen elkander verbaasd aanzagen. Toen hij geëindigd had vraagde hij: »Welnu Heeren, heb ik goed gelezen?" »Ja", antwoordde een hunner, »maar gij hebt toch iets vergeten". »Vergeten", mompelde de Heer DASSEVAEL, bedacht zich eenige oogenblikken en riep toen uit: »Gij hebt gelijk, *gedrukt bij JOHANNES ESCHEDÉ en Zonen* (of, zoo als toen die firma luidde)". — Nog onlangs heb ik mijn vader, een grijsaard van bijna 76 jaren, te's *Gravenhage* woonachtig, den inhoud van het bovenstaande ter inzage gezonden, met verzoek mij te melden of mijn geheugen mij ook parten had gespeeld, maar kreeg berigt dat het de zuivere waarheid behelsde. S. v. W.

Petrus Johannes Tinctorius of Verwer (Nav. I.; bl. 314; II.; bl. 148, 199). Behalve de reeds genoemde VERWER's ben ik nog in staat op te geven:

WILLEM JANSSEN VERWER, die in 1572 tijdens de belegering van *Haarlem* Advocaat aldaar en de R. C. Godsdienst toegedaan was. VAN DE CAPELLE (*Belangrijke Stukken dat beleg betreffende*) aan wien ik, t. a. p. bl. 21, dit berigt heb ontleend, maakt ook (bl. 23) gewag van WILLEM's vader JAN VERWER en, bl. 25, van JAN JANSZ. VERREWER. Men vergelijkte wat door Jonkh. C. A. van SYPESTEYN is medegedeeld: *Konst- en Letterbode* voor 1830, bl. 148, alsook die van 1829, N°. 46, bl. 293. V. D. N.

Het Mannetje in de Maan (Nav. II.; bl. 206; III.; bl. 240). W. H. vraagt (in de NOTES AND QUERIES, Vol. V, p. 468): »Of er eenige verklaring te geven is van den oorsprong der legende, welke het Mannetje in de Maan vereenzelvigt met de geschiedenis van den man, die hout sprokkelde op den Sabbathdag (*Numeri* XV: vs. 32—36)?"

J. Bt. antwoordt hem (NOTES AND QUERIES, BIJBL. 1853.

Vol. VI, p. 61): »In het *Journal of the Archaeological Institute* voor Maart, 1848 (p. 66—67), zal W. H. de beschrijvingen afbeelding vinden van een merkwaardig persoonlijk zegel uit de XIVde eeuw, waarvan wijlen de Heer HUDSON TURNER eene teekening had ter tafel gebragt. Het stelt een man voor, die een takkebos van gestolene dorens in de maan torscht, werwaarts hij, tot straf voor zijnen diefstal, verbannen is geworden. Het omschrift luidt: »TE WALTERE DOCEBO CUR SPINAS PHEBO GERO". Daar wordt gezinspeeld op de aantekeningen door ALEXANDER NECHAM, een schrijver der twaalfde eeuw, over het populaire geloof dienaangaande gemaakt".

F. C. B. (NOTES AND QUERIES, Vol. VI, p. 182) wenscht J. Bt. een tweetal plaatsen uit DANTE voor den geest te roepen, die, zoo noodig, tot opheldering kunnen strekken van het *Mannetje in de Maan* en wel:

Inf. XX. 124—126:

„Ma vieni omai; chè già tiene il confine
D'amendue gli emisperi, e tocca l'onda
Sotto Sibilia, CAINO, e le spine".

Par. II. 49—51:

„Ma ditemi: che sono i segni bui
De questo corpo, che lagginsio in terra
Fan di CAIN favoleggiare altrui?"

Op het eerst aangehaalde is de volgende noot in de Aantekeningen van JACOPO DALLA LANA, onder het pseudoniem van BENVENUTO DA IMOLA ten jare 1476 te *Venetie* uitgegeven:

»Dice che CHAYNO elle spine cio e la luna; perche fabulose si dice che CHAYNO figliuo DADAM e nella luna con uno fascio di spine in spalla Simile a quello chel portava nel mondo a fare sul monte sacrificio a dio".

PLUTARCHUS heeft reeds eene verhandeling geschreven περί τοῦ ἡμαραινόμενου προσώπου τῷ κυκλῷ τῆς Σελήνης (Vgl. PLUTARCHI Opera: Lut. Paris. 1624 in fol. Tom. II, p. 910); en CLEMENS ALEXANDRINUS verwijst op SERAPION voor het sprookje dat het aangezigt, dat zich in de maan voordoet, de ziel van eene Sibyl zou wezen. Zie de *Sibyllina Oracula* (Parisiis, 1607, 8vo), pp. 97, 98.

Tot dus verre F. C. B. — J. R. M. voegt er toe (NOTES AND QUERIES, Vol. VI, p. 424): »Ik maak het volgende uittreksel uit een werk over Noordsche overleveringen en volksbijgeloof, bij LUMLEY van *Holborn* in het licht verschenen. Het bevat eene groote verscheidenheid van belangrijke bouwstoffen voor de Scandinavische, Hoog- en Nederduitsche volksleer, onder anderen:

»De Zweden zien kinderen in de maan, die een' gevulden emmer dragen; anderen een' man met een' hond; sommigen een' man met een' takkebos van kreupelhout, voor welks diefstal op een' Zondag hij veroordeeld is geworden om zich in de maan te vertoonen."»

Het *Mannetje in de Maan* wordt aangeroerd door CHAUCER en SHAKSPEARE:

„Hare (VROUW SINTHIA'S i. e. CYNTHIA'S) kleeding was grijs en vol zwarte plekken, en op hare borst was zelfs een kerel uitgeschilderd ten voeten uit, die een' doornbos op zijnen rug droeg en, om zijne misdaad, niet hooger tot den hemel heeft kunnen opklimmen (CHAUCER, *Test. of Cresseide*, 260)“.

Zoo ook in zijnen *Troilus*, Boek I, Stanza 147:

„(Daarop) zei PANDARUS, ge zijt wel zeer bang, dat de kerel uit de maan zal vallen“.

Waaruit het schijnt te blijken dat hij, zelfs in CHAUCER'S tijd, ten spreekwoord was geworden.

In SHAKSPEARE'S *Tempest*, Act II, Sc. 2, zegt STEPHANO tot CALIBAN:

„Ik verzeker u, [dat ik] uit de maan [ben gevallen]; ik was voortijds de man in de maan“: waarop CALIBAN hem antwoordt: „Ik heb u in haar gezien en ik bid u aan; mijne meesteres heeft mij u gewezen en uwen hond en uwen takkebos“. Zoo stelt QUINCE voor, in den *Midsummer Night's Dream*, Act III, Sc. I, dat iemand, om de rol van *Maan* te vervullen, „met een doornbos en een lantaarn moet binnenkomen en zeggen, dat hij verschijnt om de persoon van Maneschijn te vertoonen of af te beelden.“

In RITSON'S *Ancient Songs* (uitg. 1829, Vol. I, p. 68) is een liedje van den *Man in de Maan*, in de inleiding waartoe hij ook het boek van *Numeri* (XV, 32) aanhaalt als den oorsprong van de traditie. Voor Oostersche en andere overleveringen daaromtrent raadplege men GRIMM'S *Mythologie*, S. 679.

Voogden van Graaf Floris V (Nav. II.; bl. 214; III.; bl. 206). Over zijn' eersten voogd, over zijn' oom FLORIS van *Holland*, bijgenaamd den *Voogd van Holland* en diens *Voogdij* over FLORIS den *Vde* zie men de *Levensschets* door Mr. J. C. DE JONGE, in de *Verhandelingen van de Maatsch. van Nederl. Letterk. te Leyden*, Dl. III, St. I, inzonderheid bl. 257 en volg.

V. D. N.

Evang. Gez. 44 en 154 (Nav. II.; bl. 215; III.; bl. 207). Op de eerste vraag van den Heer G. P. ROOS diene tot antwoord, dat reeds in 1746 de *Bellingweerder Uitspanningen*, behelzende eenige *Geestelyke en Mengelstoffen in Rym* door C. F. VAN SYTZAMA te Groningen werden uitgegeven: doch ook onder die *Gedichten* schijnt er geen te zijn, dat overeenkomstig is met de aan haar toegekende *Evang. Geestelyke Gezangen*; en behalve deze en hare *Gedichten*, uitgegeven in 1794, vind ik geene andere Poëzy van haar vermeld, dan haar meest geroemd gedicht *de Heemse* in vier Zangen, 't welk in 1774 is vervaardigd; het blijft

dus nog onzeker vanwaar de bedoelde *Kerklieders* ontleend zijn. Vergelijk het mededeelde over de *Vrouwe van SYTZAMA* in DE NAVORSCHER, II.; bl. 212 en 213.

V. D. N.

[Z. meldt ons: „Op de vraag van den Heer G. P. ROOS: „Zijn er buiten *Gedichten van Vrouwe C. F. VAN RAESFELT*, geb. VAN SYTSEMA, Amst. JOH. ALLAERT, 1794, nog verzen van haar in 't licht verschenen?“ — kan men bevestigend antwoorden, met aanhaling van haar *Bellingweerder Uitspanningen*, „vervaardigd in hare vroege jeugd, toen zij nog geen ander rijmwerk kende dan de *Psalmen* van DATHENUS, en van alle voorlichting en hulpmiddelen volstrekt onthloot was, door haren vader ter drukpers gezonden, met die overhaasting, die men alleen aan het zwak van een vooringenomen ouderlijk hart kan toegeven.““ Zoo schrijft F. G. WITSEN GETSBERG, in zijn *Biogr. Anth. Cr. Woordenboek der Ned. Dichters*, Dl. V, bl. 149. Voorts kent men van haar de *Heemse*, een' *Hof-, Bosch- en Veldzang*, in vier zangen, in 1774 geschreven en in 1783 te *Utrecht* gedrukt.]

De Geslachten van Nyenrode en van Baersdorp (Nav. II.; bl. 215; III.; bl. 208, 273). Men zie de belangrijke *Proeve eener Geschiedenis van het Geslacht NYENRODE* in de *Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht*, Dl. IV, St. I, bl. 3—123, waarbij een *Stamboom* er van gevonden wordt. Vergelijk bovendien de *Kronyk* van hetzelfde Genootschap (8ten jaargang, 1852, tweede Serie, bl. 253 en volg.). — Van het Geslacht VAN BAERSDORP, gesproten uit dat van BORSELEN, zie men de *Genealogiën* bij SMALLEGANGE, *Kronyk van Zeeland*, bij FERWERDA en bij KOK op FERWERDA.

V. D. N.

Het Geslacht van Baersdorp. In de *Notice sur CORNEILLE VAN BAERSDORP, Médecin de l'Empereur CHARLES-QUINT, par le Docteur DE MEYER*, in de *Ann. de la Société Méd.-Chir. de Bruges*, T. VI, en die aldaar ook afzonderlijk is gedrukt, bij FÉLIX DE PACHTERE, 1845, 8°. (niet in den handel), kan men een *Tableau Généalogique* vinden de *la Famille DE BORSELEN DE BAERSDORP*.

W.

Afkomelingen van Anna Engels en Konstantyn Sohier (Nav. II.; bl. 216; III.; bl. 213). Er bestaat een werk, getiteld: *La Véritable Origine de la Maison de SOHIER par J. C. D. L.*, Leyden 1661, in fol.; welligt is daarin iets over de bedoelde personen vermeld. Ook bezit ik een *portret* van CONSTANTIN SOHIER, „issu des anciens Comtes de Vermandois, Chevalier, Baron du Saint Empire etc., âgé de 37 ans en 1661“. Het is in folio: zie LE LONG, *Biblioth. de France*, T. IV, p. 269. In het onderschrift wordt hij genoemd: *Warmenhuse, Crabbendami, caet. Toparcha, necnon Antiquae Poelgeestanae Arcis Dominus*. Deze afbeelding wordt ook vermeld door HOOGSTRAATEN, in zijn *Woordenboek*, op *Alkemade* of *Ou Poulgeest*.

V. D. N.

Wolffglazen (Nav. II.; bl. 218; III.; bl. 217). Bij de geschiedkundige bijdrage, welke J. G. V. aangaande WOLFF heeft medegedeeld, kan ik voegen, dat WOLFF van *Utrecht* afkomstig is geweest. Voorts mag ik om den wille van de kunst er wel bij vragen, waarom zijn werk, dat toch niet éénig in zijne soort was, daar een legio hier niet genoemde kunstenaars in glas, op pokalen als anderzins, dezelfde, ja bijna grootere vaardigheid hebben betoond, waarom zijn werk, zeg ik, zoo uitsluitend geprezen wordt?

Op meest alle dergelijke glazen met figuren worden gewoonlijk de voorwerpen geëst, gepointilleerd, gesneden of geslepen, altijd in navolging van geplaatdruchte prenten; dat wil zeggen, dat alle de schaduwpartijen, halve tinten enz. evenzoo in het glas worden ingewerkt, als die met de burin, etsnaald, poinçon enz. in de koperen plaat worden ingesneden; in dier voege verkrijgt men de schaduwlijnen. WOLFF heeft de tegenovergestelde uitwerking, die zulk eene behandeling op glas voorbrengt, goed begrepen — want inderdaad zijn het witte lijnen of tinten opeenen donkeren grond, zws onzin. Om er nu eenige natuurlijkeheid aan bij te zetten heeft hij juist andersom gedaan, want, even als Prins ROBERT er in de graveerkunst op gevonden heeft om het licht op de ruwe plaat te graveren, of liever, te schraperen, hetwelk de naam van *Mezzo-tint* — zwarte kunst — heeft bekomen, zoo heeft WOLFF zijne glazen zeer fijn bewerkt, zoodat men dan eerst het volle uitwerksel van zijn arbeid kan zien, wanneer de roemer met rooden wijn is gevuld, welke de schaduwpartijen doet uitkomen.

Deze uitvinding wordt bij ons en ook bij den vreemdeling zeer juist van gewoon snijwerk onderscheiden en hierdoor is de naam ontstaan van *Wolffglazen*.

Zoo is er thans weder eene vernieuwde wijze van *glas-etskunst* in de wandeling, uitgeoefend door den Heer MÉLORD te 's Hage, die op witte ruiten van mat glas voorwerpen etst, even als de plaatdruk-prenten bewerkt, doch de sneden zijn met zwart gevuld, zoo dat daardoor zijne voorstellingen ook eene natuurlijke uitwerking doen. Ik bezit er eenige van hem afkomstig met *koetjes en schapen*, naar POTTER, die in den volsten zin fraai kunnen worden genoemd. C. KRAMM.

Het Schaakspel in Nederland (Nav. II.; bl. 219, 220; III.; bl. 219, 220). Bij al hetgeen op deze vraag is in het midden gebragt, is zij nog verre van volkomen beantwoord te zijn. Om dus in ééns de belangstellende Navorschers in te lichten omtrent alle meer of min bekende geschriften, die over dit spel en zijne geschiedenis in druk zijn verschenen, en die stellig met de grootste volledigheid zullen

bevatten wat men wenschte te weten, geef ik het volgende:

In de koninklijke Bibliotheek te *Berlijn* bevinden zich vierhonderd en vier werken over het *Schaakspel*, afkomstig uit de Bibliotheek van den Heer VON BLEDDOW, laatstelijk aldaar. In den *Catalogus* zijn zij voorzeker wel beschreven, zoodat men langs dien weg zal kunnen vernemen wie bepaaldelijk in ons land over dat spel hebben gehandeld.

C. KRAMM.

Het Schaakspel; Het Trictrac of Verkeerbord; Ludus Latrunculorum. De berigtgevers LEDR. en V. D. N. moeten het mij niet ten kwade duiden, zoo ik met eenige hunner uitdrukkingen, betreffende het *Ludus Latrunculorum*, geen vrede kan hebben. Eerstgenoemde zegt (NAV. III.; bl. 220): »Met welk regt de Hoogleeraar (S. SPEYERT VAN DER EYK) het schaakspel *Ludus Latrunculorum* noemt, is mij onbewust»; en de ander (NAV. II.; bl. 211): »*Toccodielje*: dit spel, bij de Latijnen *Lusus Latrunculorum* genaamd» enz.

Nu is het dikwijls moeilijk om de namen van spelen regt te vertalen, vooral wanneer het niet volkomen zeker is, of hun oorsprong wel te zoeken is bij die volken der oudheid, in wier taal men voor het spel, waarover sprake is, eene gelijkduidige benaming wil vinden. Dit is ook het geval met het schaakspel, waarvan de *Encyclopédie* zegt: »Son excellence a tenté divers écrivains d'en chercher l'origine; mais malgré l'érudition grecque et latine, qu'ils ont répandue avec profusion sur cette matière, ils y ont porté si peu de lumières que la carrière est ouverte à de nouvelles conjectures». Het gemelde werk geeft verder een lezenswaardig betoog over het schaakspel, waarin bewezen wordt, dat het in *Indië* te huis behoort.

Of het *Ludus Latrunculorum* werkelijk het schaakspel is geweest, dan wel een spel was daaraan gelijk, is niet gemakkelijk te beslissen, vooral na de overweging der beide gevoelens van geleerden, welke ik hier volgen laat.

Immers ROSINUS schrijft in zijne *Antiquitates Romanae* (Amstelaed. 1743):

»Sed ad *Latrunculos* revertor. Nonnulli existimant, alium et diversum esse ludum ab eo, quem hodie in *Europa* frequentissime usurpamus, in tabula lusoria sexaginta quatuor areolis distincta, novem lineis ex unaquaque parte se mutuo intersecantibus, in quibus duo scrupi nomen regum praeferunt, duo alii reginarum, quatuor equitum, quatuor satellitum, quatuor centurionum, seu elephantorum turrigerorum, sexdecim denique minores peditum, ut elegantissime descripsit HERONYMUS VIDAS Cremonensis libello, cui titulus, *Scaccia Ludus*. Sed falsam eorum esse opinionem palam est, cum etiamnum hodie latro-

nes illi colore dispares sedecim, totidem concolores, latronum, militum, regum nomina habeant (FL. VOPISCUS supra, Imperatoris appellationem in hoc ludo dixit) et turmis instructi, hostili quadam imagine procedant, et simulata acie congrediantur, et statione unicuique calculo praescripta, hostem appetant, sibi, quantum licet, caveant..... Sed nemo melius inter priscos expressit, incerto auctore, poematio ad PISONEM, quem falso, ut alibi ostendi, vel OVIDIO vel LUCANO hactenus adscripserunt. Ita ille: etc."

In de *Encyclopédie* lees ik daarentegen op het woord: *Échecs*, XI. 597 :

"Plusieurs savans ont cru qu'il fallait remonter jusqu'au siège de *Troye*, pour trouver l'origine du jeu des échecs; ils en ont attribué l'invention à PALAMÈDE, le capitaine grec, qui périt par les artifices d'ULYSSE. D'autres rejettent cette opinion, qui est en effet destituée de tout fondement, se sont contentés d'assurer que le jeu des échecs avait été connu des Grecs et des Romains, et que nous le tenions d'eux; mais le jeu des soldats, *latrunculi*, ceux des jetons, *calculi* et *scrupuli*, qu'ils prennent pour celui des échecs, n'ont aucune ressemblance avec ce jeu, dans les choses, qui en constituent l'essence, et qui distinguent les échecs de tous les autres jeux de dames, de merelles, de jetons etc., avec lesquels ils le confondent.

"Les premiers auteurs, qui aient incontestablement parlé des échecs dans l'Occident, sont nos vieux romanciers, ou les écrivains de ces fabuleuses histoires des Chevaliers de la Table-ronde, et des braves de la cour du Roi ARTUS, des douze Pairs de France, et des Paladins de l'Empereur CHARLEMAGNE".

Maar, al is het *Ludus Latrunculorum* dan eigenlijk niet het schaakspel, zoo wordt het er toch door vertaald (zie b. v. het *Lexicon* van SCHELLER), en te regt, want *Ludus Schachicus* zou veel te barbaarsch klinken. Heeft derhalve de Hoogleeraar SPEYERT VAN DER EYK niet gehandeld volgens hetgeen de strikte waarheid van hem vordert, zoo wettigt evenwel één ding, waardoor ook andere onjuistheden worden dragelijk gemaakt, zijne vertolking: het gebruik.

Was het *Ludus Latrunculorum* echter ons *Trictrac*, gelijk V. D. N. zegt?

De werken, door mij over dit onderwerp geraadpleegd, bevestigen dit niet, maar komen gewoonlijk hierin overeen, dat, door het *Duodecim Scriptorum Ludus* der Ouden ons *Trictrac* bedoeld wordt, hoewel sommigen meenen, dat daardoor het schaakspel te verstaan is, gelijk o. a. ERNESTI'S *Clavis Ciceron.* i. v. *Scriptorum Ludus* meldt, welk gevoelen evenwel niet beaamd wordt door J. F. GRONOVIVS, die, in zijn werk *de Sestertiis*, p. 233, seqq., daarover met opzet spreekt. Hoofdzakelijk

komt zijne redenering, p. 234, hierop neder: "Ludus significatur, in quo et tesseri et calculis pugna fit. Is non potest esse Latrunculorum,

"Unus cum gemino calculus hoste perit.""

nam in hoc nihil committitur fortunae. Intelligit ergo *Ludum Duodecim Scriptorum* (non enim scruporum, ut ex Opicis libris retinet GONSALIUS) admodum similem illis, qui hodie *Trictrac*, aut *verkeeren*, aut *lurtschen*, aut simplicius genus *aus und ein* Gallis Germanisque utrisque appellantur, tegen welke bewering ERNESTI echter opkomt.

De *Encyclopédie* behandelt dit punt in een afzonderlijk artikel, getiteld: *Trictrac des Anciens*. Men leest aldaar:

"Espèce de jeu appellé *δωδεκαμίστος* par les Grecs et *Duodena Scripta* par les Latins".

Ten slotte nog iets uit NITSCH (in zijne *Beschreibung des Zustandes der Römer*, I, S. 285), waaruit ook blijkt, dat hij het *Ludus Latrunculorum* niet houdt voor het *Trictrac*:

..... "Es gab dreyerley Arten von Bretspielen. Das erste war *Ludus Latronum*, ähnlich unserm Schachspiele..... Das zweyte Spiel war *Ludus Scriptorum*.

..... "Ob es nun noch ein drittes Spiel, „*Alea*“, gab, ist freylich, mathematisch zu erweisen, nicht möglich. Doch scheint OVID (*A. A.* III, v. 355), darauf zu zielen, und dann war es, aller Wahrscheinlichkeit nach, unserm *Trictrac* ähnlich, wo man die Steine nach der Anweisung des geworfenen Würfelwurfs setzt". C. A. C.

Hendricus Zwaarddecroon (*Nav.* II.; bl. 220; III.; bl. 234; *Bijbl.* bl. cxliv). Dat deze Gouverneur-Generaal van O.-I. een kleinzoon geweest is van den beroemden Rector der Erasmiaansche school te Rotterdam, die óók HENDRIK was genaamd, en in 1645 geld noch moeite ontzag om het door misverstand aldaar aangehaalde lijk van H. de GROOT van het arrest ontslagen te krijgen, blijkt uit de verklaring van G. BRANDT, in zijne *Opdragt vóór de Historie van het Leven van de Groot*, waarop ook verwezen wordt door SCHOTEL, *Floris de Iste en Iide van Pallant* enz. (*Aanteek.* N° 8, bl. 43), die tevens, op bl. 134 van dat werk, den Rector HENDRIK ZWAARDECROON een zoon heet van BERNARDUS ZWAARDECROON, of VAN AMERSFOORT. Vanwaarevenwel SCHOTEL dit berigt ontleend heeft blijkt niet; de Heer .. ELSEVIER (*NAV.* III.; bl. 234) voert nu een en ander aan, dat die meening wel versterkt, maar nog niet ontwijfelbaar heeft gemaakt. Uit de verklaring van H. M. C. v. O. (*Bijbl.* bl. cxliv), blijkt zijne onbekendheid met de teregtwijzing aan SCHELTEMA in de *Konst- en Letterbode* voor 1817, Dl. II, bl. 387, waarmede genoemde schrijver ook

Hendricus Zwaardcroon. — Heeren van Heenvliet; Jan, Karel Hendrik van den Kerckhove.

later zelf zijn voordeel heeft gedaan in zijn *Mengelwerk*, Dl. III, bl. 258. Aldaar wordt op goede gronden aangetoond dat, niet de Rector ZWAARDECROON, maar de beroemde NICOLAUS HEINSIUS de vervaardiger van de dichtregelen voor het standbeeld van ERASMUS geweest is. De meening van SCHELTEMA berustte dus geheel en al op eene door niets gestaafde gissing. Wat meer zegt, volgens mij welwillend verstrekte opgave van Jonkheer STORM VAN 'S GRAVESANDE, Secretaris der stad *Rotterdam*, blijkt uit het Stads Archief, dat van de jaren 1661 tot 1681 het Rectoraat aldaar werd bekleed door ISAAC GRUTERUS, en er op de Lijst der Rectoren slechts één van den naam ZWAARDECROON voorkomt, de meer-malen genoemde HENDRIK. Ten gevolge van deze verzekering, waag ik het thans mijn vermoeden mede te deelen, dat een andere, ook aan den Heer .. ELSEVIER naar het schijnt onbekende zoon, namelijk PETRUS ZWAARDECROON, een Geneesheer, die aan CASPAR BRANDT, wiens schoonvader hij was, het gebeurde met zijnzen vader den Rector bij het lijk van de GROOT, heeft verhaald, waarvan in het *Vervolg van het Leven van Huig de Groot* door CATTENBURG, bl. 415, melding wordt gemaakt, dat, zeg ik, deze PETRUS waarschijnlijk de vader van den Gouverneur-Generaal zal geweest zijn, hetgeen welligt uit de voorhanden doopboeken te *Rotterdam* nader zoude kunnen opgemaakt worden.

V. D. N.

Hendricus Zwaardcroon; Eerste Koffijplanting op Java (Nav. III.; bl. 234). De eerste koffijplanten zijn in 1696 naar *Batavia* gezonden door ADRIAAN VAN OMMEN, Commandeur van *Malabar*, en in 1698 door HENDRIK ZWAARDECROON van *Malabar* aan JAN VAN HOORN (in 1704 Gouverneur-Generaal).

De koffijplant en de *Java* koffij zijn door dien Gouverneur-Generaal voor het eerst op den 25sten November 1706, met de schepen *Barneveld* en *Oostensteyn*, aan het adres van den Heer NICOLAAS WITSEN te *Amsterdam* overgestuurd. Zie verder hierover de *Verhandelingen en Berigten betreffende het Zeewezen voor 1849*, Dl. IX, bl. 765. LABORANTER.

Heeren van Heenvliet; Jan, Karel Hendrik van den Kerckhove (Nav. II.; bl. 220; III.; bl. 236). PHILIPS, eerste Graaf van *Chesterfield*, had eenen zoon, HENDRIK, Lord *Stanhope*, Ridder van de Bath-orde en gehuwd met CATHARINA, oudste dochter en medeërfgenaam van THOMAS, Lord *Wotton*, uit welke hij éénen zoon won, PHILIPS, en twee dochters, MARIA en CATHARINA. Lord *Stanhope* overleed s. p. [sine prole? kinderloos?] op den 29sten Nov. 1634. Zijne weduwe was gouvernante bij de Prinses van *Oranje*, dochter van KAREL I, en zond, haar in de *Nederlanden* verzeld heb-

bende, geld, wapenen en krijgsvorraad aan dien Koning, toen hij door zijne oproerige onderdanen werd in het naauw gebragt. Voor dat hulpbetoon en wegens hare langdurige opwachting van de Prinses werd zij, na de herstelling van KAREL II (omdat Lord *Stanhope*, haar echtgenoot, niet lang genoeg had geleefd om zijns vaders eertitel te verkrijgen), bij opene brieven van 29 Mei (12 KAREL II) verheven tot de levenslange waardigheid van Gravin van *Chesterfield*, met bepaling tevens, dat hare dochters den voorrang zouden bezitten als gravendochters.

Zij nam in tweede huwelijk JAN POLIANDER VAN DEN KERCKHOVE, Heer van *Kerkhoven* en *Heenvliet*, wien zij eenen zoon baarde, KAREL HENDRIK VAN DEN KERCKHOVE, het onderwerp der vraag.

Deze edelman werd, hoofdzakelijk om de afkomst van zijne moeder, tot Baron van het Britsche rijk gemaakt met den titel van Lord *Wotton* van *Wotton* in *Kent*, bij openen brief, gedagteekend uit *St. Johnstone's (Perth)* in *Schotland*, 31 Augustus 1650, en werd, op gezag van het Parlement, tegelijk met zijne zusters genaturaliseerd in September 1660. Zoo verhief men hem, ten jare 1677, tot Graaf van *Bellomont* in *Ierland*, en, toen hij kinderloos overleed, kwamen zijne landgoederen op zijn neef, KAREL STANHOPE, den jongeren zoon van zijn halven broeder, den Graaf van *Chesterfield*, welke den bijnaam aannam van *Wotton*.

Dit berigt is hoofdzakelijk uit COLLINS, die *Ec. Stem. per* VINCENT aanhaalt. Ook heb ik met BANK'S *Dormant Baronetage*, BURKE'S *Works* en SHARPE'S *Peerage* geraadpleegd. — BROCTUNA van *Bury* in *Lancashire* in de NOTES AND QUERIES, Vol. VIII, p. 281.

[Terwijl Bestuurderen van de NAVORSCHER de hulp van BROCTUNA om deze vraag op te lossen met erkentelijkheid boekstaven, meenen zij echter op zijn vriendelijken bijstand nog ter verklaring van drie zaken, die hun duister zijn, te mogen rekenen :

1°. Welke Lord *Stanhope* is kinderloos overleden? Niet HENDRIK Lord *Stanhope*, want hij liet (zie boven) één zoon en twee dochters na. Evenmin PHILIPS, want zijne weduwe had hem dochters geboren. Of hebben wij de letters s. p. niet goed overgebracht?

2°. Wie nam zich den bijnaam aan van WOTTON, de Graaf van *Chesterfield*, halve broeder van KAREL HENDRIK VAN DEN KERCKHOVE, of de neef van denzelfde, KAREL STANHOPE?

3°. KNIGHT'S *National Cyclopaedia of Useful Knowledge* (Vol. IX, p. 374) noemt JAMES STANHOPE, Graaf *Stanhope*, den oudsten zoon van den Hon. ALEXANDER STANHOPE, tweeden zoon van PHILIP STANHOPE, eersten Graaf van *Chesterfield*. Had de laatste dan behalve den genoemden HENDRIK, Lord *Stanhope*, nog andere zoons?

Jan Poliander van den Kerckhove (Nav. II.; bl. 220; III.; bl. 236). Dat JAN VAN (DEN) KERCKHOVE, Heer van *Heenvliet*, ook geweest is Ambassadeur van H. Hoog. Mog. bij den Koning van *Engeland*, blijkt o. a. uit eene *Resolutie van Holland*, dato 21 Dec. 1641, alwaar

over zijn huwelijk met CATHARINA STANOP (STANHOPE) gehandeld wordt, hebbende hij als Ambassadeur dezen echt voltrokken, »zonder hier te Lande te laten gaen de gewoonlyke kerkelyke proclamatie, volgens de politique ordonnancien deser provincie». Men verklaart dit huwelijk, en de daaruit gesproten of nog te verwachten kinderen voor wettig. Verder wordt hem hiervan eene behoorlijke acte geleverd.

Wanneer deze JAN derhalve eenen zoon gehad heeft, die, in 1659, Schout was van Breda enz., dan zal het uit zijn vorige huwelijk geweest zijn. De naam van die eerste vrouw is mij nog niet voorgekomen, doch in het *Dooptboek te 's Hage* lees ik de oudste aantekening aldus:

»1 Juny 1629. Een kindt van JOHAN POLIANDER, Heer van Heenvliet, volgens het *Memorieboek*».

Indien men de volgende jaren in gemeld *Dooptboek* (berustende bij den Burgerlijken Stand te 's Hage) naziet, dan vindt men er meer kinderen van dien JAN in, waarbij de naam zijner eerste vrouw is aangeteekend, dien ik echter in der tijd vergeten heb op te schrijven.

Zie hier nog een paar huwelijken te Leyden voltrokken:

»10 Aug. 1591. LEENAERDTS VAN DEN KERCHOVE van Brugge, vergeselt met ANTHONIS VAN OOST syn schoonbroeder; met JO-SYNTGE VERMOLEN, van Mullenwyck in Vlaenderen».

»8 Feb. 1656. Jonckr. JOHAN VAN KERCKHOVEN, gesegt POLYANDER, Baillu van de Heerlycheyden gelegen in Westland, jm. van Berchslant, woont tot Monster; met MARGARETA VAN DER MEER, jd. uyt 's Gravenhage, woont op 't Steenschuur, vergeselt met MARGARETA VELENTIUS (?) haer moeder».

De vrouw van Prof. JOH. POLIANDER wordt, bij de huwelijksaangifte van haar dochter te Leyden, JUDITH NUYTS genoemd:

»21 Oct. 1615. JOHANNES POLLIO, D. des God: Woordts tot Edam, geb. tot Montfoort, geassisteerd met JAN WOUTERS VAN DER HOUFF, Burgermeester tot Montfoort, syn schoonvader (stiefvader); met CHRISTINA, dochter van D^o. JOHANNES POLIANDER, Prof. Theol. in de Universiteyt alhier, haer vader, en JUDITH NUYTS, haer moeder en JANNETGE VAN POL haer toekomstige schoonmoeder».

In het *Volksregister* te Leyden van 1622 wordt deze JUDITH NUYTS JUDITH POLIANDER geheeten, denkelijk naar den naam van haren man, bij wien toen ook inwoonde JOHANNES POLLIO, zoon van CHRISTINA POLIANDER en JOH. POLLIO. Zijn buurman was CASP. BARLEUS.

.. ELSEVIER.

Spreekwijzen. Loop naar de Maan (Nav. II.; bl. 246; III.; bl. 240). E. ROELANTS heeft in *Twee Verhandelingen betreffende de Geschiedenis en Oudheden van Nederland* (Gron. 1839) bovengenoemde spreekwijze (bl. 38, 52) dus verklaard: »De Maan werd oudtijds door onze Voorouders als eene Godin vereerd. Bij de aanneming des Christendoms stelde men de heidensche afgoden en den Duivel gelijk, en zeide: *loop naar de Maan*, d. i.: naar den duivel of naar den afgod». Zou deze opvatting niet aannemelijker zijn, dan die door J. H. VAN DALE ter laatst aangehaalde plaats opgegeven is? E. A. P.

Het Koningszeer. De Zevende Zoon (Nav. II.; bl. 246; III.; bl. 244). »'Tis call'd the evil'. »*Macbeth*» IV, 3. Men weet uit LANEHAM's *Account of the Entertainment at Kenilworth Castle*, dat Koningin ELISABETH negen personen, enkel door gebeden en betasten, genas of the peynful and dangerous disaez called the King's Evil. Nu leest men in 't *Athenaeum* van 12 Feb. II., N°. 1820, dat de Kardinaal WISEMAN bij de *Archaeol. Society te Londen*, eene dissertatie over dit onderwerp heeft ingediend. Mr. COLE beloofde bij die gelegenheid de mededeeling van bijzonderheden betreffende soortgelijke genezingen door KAREL II van Engeland, op één dag aan 700 personen bewerkt.

Deze gewaande geneeskracht der Koningen van Engeland begint met EDUARD den Belijder (A^o. 1057) en heeft eerst onder GEORGE I een einde genomen.

Maar wat was nu de eigentlijke aard der smartelijke kwaal? J. M.

[SHAKSPEARE zelf geeft ons de verklaring van de bedoelde kwaal, waar hij, vijf regels lager dan de aangehaalde zinsnede, MACDUFF het volgende in den mond legt:

..... strangely-visited people,
All swoll'n and ulcerous, pitiful to the eye,
The mere despair of surgery he cures;
Hanging a golden stamp about their necks,
Put on with holy prayers; and 't is spoken,
To the succeeding royalty he leaves
The healing benediction

Het is wat de Fransen met den naam van *goître*, wij met dien van *Kropgezwel* betekenen. HUBNER zegt er van in zijn *Kouranten-Tolk* (2den druk, te Amsterdam, bij MARTINUS DE BRUYN, bl. 460):

„Kroppen door aanraaken geneezen, is een wonderlinge eigenschap der Koningen van *Vrankryk*: hoewel men ze den Koningen van *Engeland* ook toeschryft. Hier by worden deze navolgende plechtigheden waargenomen: Na dat de Koning daags te voren Gecommuiceerd heeft, worden de menschen, die met een *Krop* behebt zyn, door de Geneesheeren en Heelmeesters (!) by hem gebragt. Zo dra de Koning aannadert, vallen deze op hunne knien. Voor den Koning gaat de lyfwagt, en de Koning volgt met ongedekten hoofde, en in een aandagtige gestalte; als wanneer in het voorby gaan die patienten door de Geneesheeren en Heelmeesters by het haar gegrepen, en den Koning te gemoed geboogen worden;

waar op ze de Koning met de rechte hand aan het voorhoofd raakt, zeggende: *Le Roi te touche, Dieu te guérit*. Dat is: „De Koning raakt u, God geneest u”. Dog de Koningen van Engeland gedragen zich op deze wyze: De patienten worden voorheen door de Geneesheeren nauwkeurig bezigtigt, ten einde alle bedrog te vermijden. Vervolgens wordt 'er een Predikaatsie gehouden; die geschiedt zynde raakt de Koning, houdende zyne handen kruislings over elkander, met de rechterhand de linker, en met de linkerhand de regter wange van den patient. By ieder aanraking herhaalt de Prediker of Bisschop de woorden van CHRISTUS uit Marc. XVI: vs. 18. *Op kranken zullen zy de handen leggen, ende zy zullen gezond worden*. Vervolgens hangt de Koning een ieder dezer patienten een goude Medaille om den hals, waar op deze woorden staan: *Dit is het waarachtige licht, 't welk verlicht een tegelyk mensche komende in de wereld*. Joh. I: vs. 9. De uitwerking is deze, dat wel niet alle, nogtans de meeste patienten kort daar na tot gezondheid hersteld worden. Waar van gemeenlyk de sterke inbeelding van zo een patient als oorzaak aangemerkt wordt. Hoe wel de zwarigheid daar mede nog niet wechgenomen is, maar de zaak onzeker blyft”.

De geneezing van het Koningszeul door de vorstelyke aanraking — zoo schryft AUBREY in zijne *Miscellanies*, p. 130 — brengt onze wijsgeeren uiterst in het naauw; want het zij onze Koningen van het huis van YORK of van LANCASTER waren, zij volbragt de geneezing, immers voor het grootste deel. Wel is het waar, dat, bij de aanraking, gebeden worden gelezen, maar welligt zijn noch de Koning noch de hofkappellanen er bij tegenwoordig. Men vertelt malkander zelfs onder vier oogen dat, in *Somersetshire*, enkele personen door de aanraking des Hertogen van *Monmouth* van het Koningszeer afgeholpen zijn geworden. „Verbeelding”, zegt de Lord Kanselier HACCOK, „is de bloedverwante van wonderwerkend geloof”.

BOORDE geeft ons in zijn *Breviary of Health*, fol. 80 b, onder andere middelen tegen het Kropgezwel ook het volgende: „Wat dit aangaat, is het zaak, dat een elk de Koninklijke Majesteit te vriend houde, want het behoort tot den Koning om deze kwaal te heelen, door de genade van God, welke aan een' gezalfden Koning is gegeven. Maar, voor zoo veel sommige menschen een fistel of de Spaansche pokken voor het Koningszeer houden, voegt het een' Koning gansch niet om zich met zulke ongesteldheden te bemoeijen”.

Het aanraken van Kropgezwellen duurde in *Frankrijk* ten minste voort tot in 1657. De *Publick Intelligence* (voor 5—12 Januarij 1657) zegt: „Onderdaags heeft de Koning in de groote gaanderij van het *Louvre* een groote menigte volks aangeraakt, dat ziek was aan het euvel”.

Wij lezen in *BULWER'S Chirologia* (1644, p. 149): „Deze handenoplegging, zoo wonderdardig in de geneezing der kwaal, die *struma* wordt geheeten, en, om de blijvende uitwerking van die vorstelijke zalving het Koningszeul wordt genoemd, is door zijne tegenwoordige heilige Majesteit met even goed gevolg als door zijne vorstelijke voorvaderen uitgeoefend geworden”.

BARRINGTON verhaalt ons in zijne *Observations upon the Statutes*, p. 107, van een oud man, als getuige in een zaak opgekomen, die verzekerde dat, toen Koningin ANNA zich te *Oxford* bevond, zij hem, nog kind zijnde, tot heeling van het euvel had aangeraakt. BARRINGTON vroeg hem, toen hij zijne getuigenis had afgelegd, of hij werkelijk genezen was geworden? Waarop hem de grijzaard met een betekenisvollen glimlach te gemoet voerde, dat hij zelf geloofde nooit eene kwaal te hebben gehad, die voor

het euvel moest worden gehouden, maar dat zijn ouders arm waren en niets tegen het stukje goud hudden.

In het *Gentleman's Magazine* voor 1751 (XXI), p. 415, wordt gemeld dat de plegtige woorden: „Ik raak aan, maar God heelt (*)”, die zijn geweest, welke de vorige Koningen van Engeland altijd hebben uitgesproken, wanneer zij met Kropgezwellen behebde personen aanraakten; „maar dit geschiedde nooit behalve in de tegenwoordigheid van een bisschop of priester, door wien de patient met dat heilzame doel bij den Koning werd binnengeleid. Dan werd er ook een formuliergebed tot afsmeking van den Goddelijken zegen ten hemel opgezonden en door den Koning een klein stukje zilver om des lijdens nek gehangen, dat hij verplicht was zijn gansche leven te dragen. Men zie eene Kennisgeving betrekkelijk de geneezing van het Koningszeul in RUSHWORTH'S *Collections*, Part II, i. 47”. Het kleine stukje zilver, dat in de aanhaling uit het *Gentleman's Magazine* wordt genoemd, schijnt daar bij vergissing ingekomen te zijn, want: „Zoo vaak de Koning den *Angel* [een goudstuk, waarop een engel was afgebeeld en dat tot op den tijd van KAREL I de waarde had van 10 schellingen = f 6.00] om hunnen nek hangt, herhale men deze woorden: *Dit licht was het ware licht, dat een ieder voortlicht in de wereld*. Daarna wordt het gebed des Heeren opgezegd en een ander gebed ten behoeve der kranken, dat zij toch, met gezondheid begiftigd, Gode eer mogen toebrengen”. — Men zie JOHN BRAND'S *Popular Antiquities of Great Britain*, (London, H. G. BOHN, 1849), Vol. III, p. 302—304.]

Verduitschingen van Schiller (Nav. II.; bl. 247; III.; bl. 252). De vertaling van SCHILLER'S *Klokkentied*, die J. M. bedoelt, zal wel zijn die van JAN FRANÇOIS BROUWENAAR in *Daphné, Nederl. Poëzy onder redactie van J. J. L. TEN KATE*. Tweeden Bundel, bl. 208. — In 1841 is te *Utrecht* bij L. E. BOSCH en Zoon eene verduitsching van hetzelfde lied door Mr. J. VAN LENNEP, met het oorspronkelijke daarnaast, uitgekomen. J. J. v. G.

Het „*Stabat mater*”; Pergolesi (Nav. II.; bl. 248; III.; bl. 252; Bijbl. bl. cxxix). In een artikel van de *Kunstchronijk*: „*Gewijde Dichtkunst*” door D. DORBECK, wordt ook het „*Stabat mater*” behandeld. Ik neem daarvan eeni-

(*) Wij lezen in het *Statistical Account of Scotland*, XIV, 210, onder 't hoofd: „Kerspelen van *Kilfynichen* en *Kilviceuen*, Graafschap van *Argyll*”: — „Een man te I., met name de Heer IRRIS, raakt voor het Koningszeul aan. Hij is de zevende zoon en men gelooft daar in de buurt ten stelligste, dat hij deze genezingsgave bezit. Hij raakt, op twee achtervolgende Donderdagen en Zondagen, het zeer aan of strijkt er over met zijne hand in den naam der Drievaldigheid en zegt: *Het is God die geneest*. Voor zijne moeite vraagt hij niets. Men beweert, dat als hij dit deed, er geene heeling volgen zou. Vaak wordt hij op het land geroepen, en, schoon hij niets eischt, geven hem echter zijne patienten of hunne vrienden geschenken. Hij is geheel ongeleerd en houdt vol, dat hij niet weet hoe de geneezing wordt uitgewerkt, maar dat het God behaagt, haar op zijne aanraking te volbrengen”. Men zie een verslag der handenoplegging door den Heer VALENTINE GREAT-BAKES tot heeling van verschillende ongesteldheden in het *Gentleman's Magazine* voor January 1779, Vol. xlix, p. 22.

ge regels over: »Het werd later door den beroemden Napolitaanschen kunstenaar PERGOLEZI in muziek gebracht, die de melodie voor elke Strofe gevarieerd heeft, dat echter door DE CHATEAUBRIAND (*Génie du Christianisme*, T. II, p. 339, Édit. de Brux., 1827) afgekeurd is geworden. De *Hymnus de dolore beatae Mariae* is meest in alle talen overgezet; onder de verdienstelijke navolgingen van VONDEL, VAN BRAAM, BILDERDIJK, ALBERDINGK THIJM, VAN DER PLOEG e. a., schenken wij die van den voortrefflijken en grooten BILDERDIJK de voorkeur, en verwonderen ons dat Dr. TER HAAR (*Inloed des Christendoms op de Poëzy*, bl. 327) de vertaling van PIETER VAN BRAAM boven al de anderen stelt” (*).

— »Is de conceptie innig, teeder, vroom en kinderlijk, en zijn de bezielde vaerzen uitboezemingen van een diep kristelijk gevoel en levendige fantasie, zoo is de muzikale kompositie van PERGOLEZI niet minder voortreffelijk. Deze kunstrijke toondichter bezat een vrouwlijk-zacht en beminnelijk gemoed. Zijne kompositie, algemeen voor een der schoonste gewrochten der toonkunst gehouden, heeft alle andere kompositiën, zelfs die van JOSEPH HAYDN overschaduwd. Hare hooge voortreffelijkheid is zij wellicht verschuldigd aan de bijzondere omstandigheden, onder welke zij te voorschijn gebracht werd. PERGOLEZI vervaardigde haar, toen hij, wegens zijne zwakke gezondheid, te *Torre del Greco* aan den voet van den *Vesuvius* in stille afzondering leefde, en, hoezeer nauwliks 33 jaren oud, zijn kort daarop gevolgd einde voelde naderen”.

De schrijver deelt ook de navolging van BILDERDIJK en het oordeel van WIELAND (NAV. III.; bl. 255) mede, doch noemt het monnikenlatijn niet barbaarsch, maar gebrekkelig.

C. W. BRUINVIS.

[„Men spelle”, schrijft ons J. M. — „niet PERGOLEZI, maar PERGOLESE of PERGOLESI; hij was niet geboren te *Casoria* of *Caserta*, maar te *Pergoli*; vandaar zijn naam. De man heette eigenlijk *GIAMBATTISTA JESI* en overleed te *Pozzuoli* in 1737”.]

Het „Stabat mater”. Bij de niet minder dan elf (twaalf) Nederlandsche vertalingen van het *Stabat mater*, bijeengebracht door J. F. WILLEMS, in zijn *Belg. Museum*, voege men nog eene, van omstreeks 1600, uit het *Klein Prielt der Geestelyker Melodyen*. WILLEMS heeft deze niet opgenomen, maar ze wordt ons meêgedeeld door den Heer J. A. ALBERDINGK THIJM, in zijn *Gedichten uit de verschillende Tijdperken der Noord- en Zuid-Nederlandsche Litteratuur. Eerste bundel*, bl. 288. Wij nemen de vrijheid ze hier te laten volgen:

(*) De *Verduitsching* van v. BRAAM onderscheidt zich, o. i., door eene bijzonder getrouwe navolging van het oorspronkelijke, bij eene gemakkelijke versificatie.

Och, hoe stont die droeve Moeder
 By dat cruyts, daer ons Behoeder
 Jesus haeren Soon aen hinck.
 Wiens siele, wiens herte,
 Vol van rouw en vol van smerte,
 Een seer pijnich sweert doorginck.

Och, hoe droef van alle sijde,
 Was die seer gebenedijde
 Moeder, van dat eenich kind.
 Die met traenen overvloedich,
 En met beven sacht seer droevich
 Al tgroet leyte haers Soons bemint.

Wie doch mensch en sal sijn wangen
 Niet met tranen vloed behangen
 Als hy dese Moeder siet!
 Wie en sow niet bitter suchten
 Die de Moeder wil beduchten
 Met haer Soon in sulck verdriet.

Om der menschen sware sonden
 Sach sy JESUM so doorwonden
 En belast met pijnen groot;
 Sy sach haren Soon verlaten,
 Als hy voor sijn ondersaten
 Sterff aen tcruyts de bitter doot.

O der minnen klaer fonteyne!
 Laet my oock gevoelen payne
 En met u oock droevich sijn.
 Maecht, dat branden al mijn sinnen,
 Dat ick CHRISTUM vyerich minne
 En Hem oock behaeghe sijn.

Goede Moeder, wilt de smerte
 Des Geeruyten in mijn herte
 Vast indruycken over al:
 U Soons pijnen (tis wel reden),
 Die Hy voor my heeft geleden,
 Dat ick met U deilen sal!

Wilt my doch warachtich geven,
 Dat ick met U al mijn leven
 Kryten ende wienen mach,
 Dat ick U geselschap houwe,
 En dat cruyts met U aensachouwe,
 Is mijn wenschen nacht en dach.

Maecht der maechden hooch gepresen!
 Wilt my nu niet bitter wesen,
 Laet my met U rouwich sijn;
 Doet my CHRISTUS doot oock dragen,
 Kriegen in sijn cruyts behaegen,
 Wel gedachtich van sijn pijn.

Maecht dat gansch mijn hert van binnen
 Sie vervult met JESUS minnen,
 Opdat ick mach sijn sijn kindt.
 Dus, met liefden brandt ontsteken,
 Dat ick hulp voor mijn gebreken
 Van U, Maecht, int oordeel vindt.

Door dat cruyts wilt my bevrijden
 En bewaeren, door Gods lijden,
 In sijn gracie overvloed;
 Als mijn lichaem sal gaen sterven,
 Dat mijn siel dan mach beërven
 sHemels rijck end' eeuwich goet.

J. J. WOLFS.

Opschriften van Kerkklokken (NAV. II.; bl. 281; *Bijbl.* bl. xxv, xlv, lxii, lxxxv). Men leest in: *Reis door Holland in 1807—1812* (Amsterdam bij E. MAASKAMP), II.; bl. 137: »De gewijde klok van den toren, die reeds ten deele is ingestort, te *Nunen* (bij *Eindhoven*)

zoude het navolgende zonderlinge Monniken-opschrift in het Latijn behelzen met Duitsche letters:

Ihs maria Iohannes :+:
en como bore pia q dicoz sca maria :
ad mea festa beni qui bis de mozte tuert:
signat meeee decem noblesque :
annum quo nuenen benientis Jan fuit
actoz :.

Ter ontvouwinge van dit Latijn diene de volgende vertaling:

JESUS! MARIA! JOHANNES!
 Zie, ik zing met een' heilige stem, die daar heet
MARIA geprezen;
 Kom tot mijn' feesten alwie voor den dood beveiligd
 wilt wezen;
 Duizend vierhonderd en negentien teekenen het jaar,
 Waarin **JAN** van het rijzende **Nuenen** de Stichter
 waar".

In *Geheymfchryver van Staat en Kerke der Vereenigde Nederlanden, beginnende met die van de Provincie Utrecht* enz. 1759, vindt men, bl. 123: »Op de Klok in den Tooren te *Jutphaas* leest men dit volgende, waaruit waarfchynelyk blyken kan, dat dezelve eertijds gedoopt is:

Jefus Maria is mynen naam /
Myne gelufd is booz Gode bekwaam /
De lebende roepe ik / en de doode be-
fchrepe ik".

Ook in G. VAN REYN's *Befchrijving van Rotterdam*, 1832, I.; bl. 259, 263 en *Aant.* bl. 85, zijn opschriften vermeld en verklaard van eene luiklok, de groote uurklok en de half-uursklok der *St. Laurenskerk te Rotterdam*.

Over het doopen der klokken kan men ook SOULANGE raadplegen in zijne *Curieuses Origines des Inventions et Découvertes*, Tours 1846, bl. 56 en 58 en het genoemde werk van VAN REYN, I, *Aant.* bl. 83. Beiden zeggen, dat de klokkendoop reeds in de jeugd van KAREL den Groote bekend is geweest en geven voorts eene befchrijving van den oorsprong er van en de daarbij gebruiikelijke plegtigheden. »Schier ongeloofelyk" — zegt de laatste — »en echter uit goede bronnen geput is het verhaal der behandeling die de klok te *la Rochelle* onderging, toen die Stad eenigen tijd in handen der Hugenoten geweest was. — De Priesters vingen aan met haar te geeselen, omdat zij de Kettens gediend had, begroeven en ontgroeven haar daarop, ten teeken harer wedergeboorte, waarbij een der Geestelijken de *Sage femme*, een ander de minnemoeder voorstelde. — Nu moest de jong herborene fpreken en beloven, dat ze nooit meer in de Kettersche Predikatie zoude gaan of iemand tot dezelve oproepen. — Na deze *amende honorable* werd zij in genade aangenomen, herdoopt en **BIJBL.** 1853.

in den Tooren der *St. Bartholomeus-Kerk* opgehangen". — VAN REYN zegt veel wetenswaardigs omtrent dit onderwerp gevonden te hebben in J. KORTEBRANT's *Aanteekeningen achter zijn Tweede Eeuwetijde der Rotterdamsche Vrijheit* enz., 1772, in *HIER. MAGII Anglarensis de Tintinnabulis*, Lib. post. c. n. f. SWEERTII, *Amst.* 1664 en eenige andere gedrukte werken, maar vooral »in eene MS. *Verhandeling over de Klokken en het Klokkenfpiel*, in 1829 voorgedragen door den onderzoeklievende J. ROBBERS". — De straks genoemde *Geheymfchryver van Staat en Kerke der Provincie Utrecht* verwijft, bl. 26, omtrent het doopen der klokken naar »de *Verhandeling van het Klokkespiel*, door J. P. A. FISCHER, *Klokke- en Organist van den Dom en Kerke te Utrecht. Gedrukt by WILLEM KROON*, 1738".

J. J. v. G.

Opschriften van Kerkklokken. Vele der Delftsche klokken prijken met opschriften; ik fchrijf uit het IIIde Deel van het *Kabinet van Nederl. en Kleefche Oudheden* de volgende af. Op de vier luiklokken der *Nieuwe Kerk*:

1. DOOT, DUVEL, NOCH HELEN MACH MY NIETSCHADEN,
 WANT MYNEN NAAM IS JESUS VOL GENADEN;
 JAN HUIGENSOEN, PIETER PIETERSOEN, MEESTERS
 VAN DER KERCKEN,
 MET MEESTER JOOST HEINDRICKSSOEN ENDE HUBRECHT AARTSOEN, OM DEUCHTS VERSTERCKEN,
 DEDEN MY GIETEN, HET BLYCKT HIER CLAAE,
 BY JAN MOER, DOE MEN SCHREEF M.CCCCC.L. IN
 'T SELFDE JAAR.

2. URSULA IS MYNEN NAAM,
 JAN MOER MET CORNELIS SYN SOON HEBBEN MY GE-
 GOTEN,
 TOT GODTSDIENSTEN TE WESEN BEKWAAM.
 IN 'T JAAR M.CCCCC.LXV.

3. LIBERTAS. SOLI DEO GLORIA. JAN BURGERHUTS ME
 IN M. D. B. 1607. FECIT.
 VRYHEIT IS MYNEN NAAM
 IN 'T JAAR BEN ICK GEGOTEN
 ALS DIE ONS ACHTEN 'T SAAM
 IN SLAVERNY GESLOTEN
 TE HEBBEN FIX EN VAST,
 NU DAARTOE ZYN GEKOMEN,
 DAT SY ONS DESEN LAST
 SELFS HEBBEN AFGENOMEN.

4. BENEDICITE OMNIA OPERA DOMINI DOMINO, LAU-
 DATE & SUPEREALTATE CUM [EUM?] IN SECULA. F.
 HEMONY ME FECIT. AMSTEL. A^o. 1662.

En op de drie luiklokken der *Oude Kerk*:

1. SACRO SANCTAE INDIVIDUAE TRINITATI, UNI SOLI
 DEO VERO, & VIVO S.
 DESE CLOCK IS GEGOOTEN, TER EEREN DES HOEG-
 WAARDIGHE HETLIGEN DRIEVOUDICHEYTS, EENS
 WAARACHTICH ONVERSCHETDEN GODHEYTS; DOER
 HEINDRICK VAN TRIER, IN 'T JAAR ONS HEEREN,
 XVc.LXX.

KERCKMEESTERS WEESENDE, SASBOUT CORNELISSOEN,
 PIETER VAN OPMEER, JAN SASBOUTSSOEN,
 ENDE LAMBRECHT MICHELSSOEN.

2. ANNO XVc. XXXVI. WILT WEL VERSTAAN,
 HEEFT MY DEN BRANT HEEL DOEN VERGAAN:
 MAAR DOER GENADEN VAN BOVEN, HOYCH GE-
 PRESEN,
 BEN IK, MARIA, 'T JAAR XXXIX. WEDER GER-
 SEN.
 GERRIT VAN WOU, ENDE JAN TERSTEGE GOETEN MY.

3. REGINA CELI LETARE ALLELUIA.
ANNO DOMINI M.CCCC.L.
REGINA IS MYN NAAM,
MYN GHELUWT SI GODE BEQUAEM,
GERRIT VAN BUTENDYD FECIT,
WILLAM VAN CLOTERDYD. FECIT.

In meest alle Stedenbeschrijvingen zijn dergelijke opschriften opgeteekend; zoo vindt men van de groote klok te *Hoorn*:

ICK JHESUS WAERACHTI[C]H,
SEG IN HEREN MACHTI[C]H
DAT GHI BLIVEN EENDRAGTICH:
DOET GHI DAT,
SOE SAL JU STAT
WEL STAEN, IN FREDEN.

DOE MEN SCHREEF MCCCC ENDE XXXI DAER BY,
DOE GOTEN GEERT VAN WOUW, JOHANTER STEGE MY†

De kleine klokjes van het voormalig carillon der *Saaihal* te *Leyden*, droegen hunne namen in de volgende versjes:

⊙ Heer/ vermeerst ons Leydens Neringe/
Sulx dat den Coopman syn begeringe
Deur den Drapier gemaeckt hier vin:
Den Ploter gont een goet gewin/
Op dat den Wasscher hem mach dienen:
Den Cammer wilt syn broodt verlienen:
Des traghén Spinners mont hout op:
Vervolt met spys des Werckers-crop:
Den Voller nacht versiet van cleeren:
's Conroyers noodt wilt oock afsweeren:
Des Verwers cupp en seyl hem niet:
Weert van den Persser swaer verdriet:
En weest het oock van 't Waranderen:
De Packers van de kost versiet:
Geest den Baillu een eerlick teeren:
En laat elck een hem Gouverneren.

De gansche lakennering werd door de slagklok dus vertegenwoordigd:

SO LANG DEES AL,, IN GOET,, ACCOORD,, STAAN,
DE NERING SAL,, MET SPOET,, WEL VOORT,, GAAN.

Op de kerkklok van den *Hitzert* of *Zuid-Beijerland* leest men:

ICK ROEP E STERK
IN GODES KERK
KLEIN ENDE GROOT.
ICK ROEP E OOK UIT
DOOR MYN GELUID
DES MENSCHEN DOOT.

In den toren de *Oldehoof* te *Leeuwarden*; de groote klok:

Anno duysent ses hondert ende dry en dertich heft my *Hans Salck* van *Kuermborg* ghegoten.

Publico denatos, ad templum convoco viuos,
tristans ouans laetis lethæ trophæa cano.

Hooger:

Joris Grits Camp, presenterende burgemeester der stadt *Leeuwarden*.

Aela van Surum ende *Jan Hendrix*, bouwmeesters ende *Kerckvoochden*.

De kleine klok:

ICK LUYD DE LUYDEN AEN HAER WERCK,
ICK NOOD DE CHRISTNEN TOT GODS KERCK,
ICK BROM DE VREUGHDE EN DROEFNIS UYT,
LUYD NOCHTANS NOYT OFF 'K WORD GHELUYDT.

Hooger:

IN 'T JAER ONS HEEREN CIO.IO.CXXXVII.
HEEFT MY JACOB NOTEMAN IN LEEUWARDEN GEGOTEN.
A. VAN BURUM, PRAESIDERENDE BURGEMEESTER DER
STAD LEEUWARDEN.
STYBBE STYBBES, BURGEMEESTER DER STAD LEEUWARDEN.
JAN HENDRIX, ENDE HARMEN HARKES, BOUWMEESTERS ENDE KERCKVOOCHDEN DER STAD LEEUWARDEN.

In den *Nieuwen Toren* (aan de *Kapel* van het voormalig *St. Jacobs-Gasthuis*) aldaar: de groote slagklok:

Pure Leo dicor. Scowardica culmina circum
Rugio, dinumerans horas; nostro vndique
ciurs
Rugitu horrisons ad flammas coguntur ad
arma.

Cornelius Wagheneus Me fecit Anno
MCCCCXXLI.

De kleine luiklok:

Sanctus. Petrus: credo in deum. patrem.
omnipotentem. creatorem. celi. et. terre.
Anno xvc xliij. Johannes. ter Steghe me fecit.

C. W. BRUINVIS.

Opschriften op Kerkklokken. In het dorp *ter Aa*, aan de *Vecht*, leest men op de torenklok dit merkwaardig opschrift:

DOE 'T SPAANSCH GEBROEDT
HIER WAS TE LAND,
ZO WIERD VERWOEDT
MYN KAP VERBRAND. (1575.)
MAAR IK BLEEF HANGEN DOOR GELUK,
NU BEN IK DOOR HET FRANSCH GEWELD
VERBROKEN, EN VOOR WEINIG GELD
VERKOOT (1673) DOCH WEER TE REGT GESTELD (1676).
DE KERCKMEESTER DIRK JACOBZ. SCHOUT, EN PIETER
HARMZ. HAAN, HEBBEN MY DOEN VERGIETEN.

Gevonden in 't *Archief der Kerkel. Gesch.* van *KIST* en *ROYAARDS*, X, 384.

Op bl. lxiii van het *Navorscher's Bijblad* is het opschrift op de groote klok te *Butsbach*, gegoten in 1453 en versierd met de afbeeldingen van *CHRISTUS*, *MARCUS* en *PETRUS*, slechts gedeeltelijk opgegeven; het geheel luidt:

SIT AURA PIA, DUM ROGAT ISTA MARIA, EST SUA
VOX BOMBAM, POTENS REPELLERE SATAN, TONITRUM
RUMPO, MORTUUM DEFLEO, SACRILEGUM VOVO.

J. C. K.

Sympathetische geneesmiddelen (*Bijl.* bl. xlv, lxxxv, cxix). Men denke niet, dat het geheim der wonderbare genezingen alleen in de magt van vreemdelingen of bij onze landgenooten in *Noord-Brabant* te vinden is. Men denke niet, dat er alleen in die provincie onzes va-

Sympathetische Geneesmiddelen. — Toren van het stadhuis te Sluis. — Napoleon te Leyden en te Zwolle.

derlands in die wondermannen vertrouwen gesteld wordt. Ook in *Amsterdam*, in de hoofdstad des lands, treft men nog heden menschen aan, die wel deugdelijk gelooven, dat men, gewond zijnde, slechts hetgeen waardoor men gewond is, behoefte brengen bij zekeren Hoefsmid op de *Botermarkt*. Zoodra deze het noodlottige voorwerp in zijne magt heeft houdt de pijn des lijders op, en de genezing volgt spoedig. Of er nog zulk een Smid op de *Botermarkt* woont, of men nog heden ten dage zijne toevlugt tot dien man neemt durf ik niet bevestigen; wel kan ik verzekeren, dat er van gesproken wordt als in den niet zeer lang verleden tijd. Mijne zegsmannen hebben mij ten minste stellig verklaard dat zij menschen gekend hadden die op dergelijke wijze genezen waren.

Maar hetgeen meer zegt: onlangs werd mij door twee personen niet minder stellig verzekerd, dat er te *Muiderberg* een Smid woont ('t spijt mij dat ik niet gevraagd heb of 't een Hoefsmid was), die nog heden alle wonden genezen kan. Is iemand gekwetst, hij zende een lapje met het eerste bloed uit de wonde naar *Muiderberg*; naauwelijks is het bij den Smid ontvangen, of de pijn houdt op, en de lijder heeft slechts de wond met koud water nat te houden om binnen een paar dagen genezen te zijn. Mijne zegsmannen spraken in goeden ernst, en werden zelfs een weinig boos toen ik eenigen twijfel blijken liet.

Wat zou toch wel de reden zijn, dat zulke wonderbare geneezingen hier en elders veelal aan Hoefsmiden toegeschreven worden?

H. T.

Toren van het stadhuis te Sluis (*Naw.* II.; bl. 356). De stadhuisstoren te *Sluis* is van een bijzonder maaksel. De spits bestaat eigentlijk uit vijf torentjes, vier hoektorens en één in 't midden, en kan dus niet regt eene spits genoemd worden. Wanneer men op de groote markt staat ziet men, gelijk genoeg bekend is, een houten mannetje, *JANTJE van Sluis* geheeten, met eenen hamer in de hand en naast drie bellen geplaatst, op welke hij vóór het slaan der klok eenige toonen aangeeft, die het klokkenspel moeten beteekenen.

Aangenaam zou het mij zijn te vernemen, of er, hier of daar, eveneens gebouwde torens bestaan en tevens, of het waar is, wat men mij eenmaal verhaalde, dat er ook in *Spanje* klokkenspelen gevonden worden, waarin men een houten mannetje naast eenige bellen kan opmerken?

J. H. VAN DALE.

Napoleon te Leyden (vgl. *Bijbl.* bl. iii, xxxiv, enz.). Omtrent NAPOLEON's verblijf te *Leyden* vindt men eenige merkwaardige bijzonderheden medegedeeld in het *Mengelwerk* der *Vaderl. Letteroefeningen* voor 1826, bl. 519, door den Hoog Eerw. J. VAN GEUNS, naar ik meen

in der tijd Leeraar der Doopsgezinden te *Amsterdam*, nader toegelicht en verbeterd door J. H. JUNIUS, Evang. Luth. Predikant te *Leyden*, op bl. 726, waarop door VAN GEUNS zelve in het *Mengelwerk* voor 1827, bl. 331, wordt teruggekomen.

Napoleon te Zwolle (*Bijbl.* bl. xxxiv). De volgende bijzonderheden aangaande NAPOLEON's verblijf te *Zwolle* zijn te danken aan een Ordonnans-Officier van 's Keizers gevolg. Den 28sten October 1811, des avonds te vijf ure, stapte Z. M. af in de *Kamperstraat*, aan het huis van Mevr. de Douairière van PLETTENBERG, geb. FEITH, weduwe van den Baron JOACHIM VAN PLETTENBERG, in leven Oud-Gouverneur-Generaal van de *Kaap de Goede Hoop*, thans bewoond door Jonkhr. SANDBERG VAN DEN ESSENBERG, gewezen Gouverneur van *Luik*. Van 't *Loo* gekomen, was de Keizer gezeten in zijn eigen rijtuig, enkel vergezeld door den Generaal VAN HOGENDORP, en *Hattem* voorbij rijdende, maakte deze hem opmerkzaam, dat in die stad Mevr. DAENDELS woonde. Aanstonds zond de Keizer een zijner Ordonnans-Officiëren uit om Mevr. DAENDELS te melden, dat haar gemaal, de Gouverneur-Generaal van *Indië*, in *Frankrijk* was geland, welke tijding Z. M. den vorigen dag was geworden. Den volgenden morgen gaf de Keizer audiëntie aan de militaire en civiele autoriteiten, bij welke gelegenheid er nog al iets voorviel met den Prefect. Ook tusschen den Generaal VAN HOGENDORP en den Maire bestond groote spanning, waarvan de reden niet is uitgelekt. Vervolgens hield NAPOLEON revue over de brigade des Generaals VIVIANE, die geschaard stond in de laan naar 't *Katerveer*, bestaande uit het 2de regiment infanterie van linie (Franschen) en het 123ste of 124ste (Hollanders); het eerste onder bevel van den Kolonel VON WIMPFEN, die later in *Rusland* is gesneuveld. De Hollanders, nog in hunne witte uniform, werden in volmaakte orde verklaard, doch de bevelhebber der Franschen ondervond 's Keizers ongenoegen over tenue en instructie (*). Ook was daar een escadron jagers te paard van het 23ste regiment, bij 't welk in elken rang een avancement werd gegeven, behalve aan een Escadrons-Chef. Door BERTHIER hierop indachtig gemaakt, werd die Chef door den Keizer naar een ander regiment overgeplaatst.

In 's Keizers gevolg waren de Prins van *Neufchâtel* (BERTHIER), de Groot-Maarschalk

(*) Men bedenke echter, dat dit Regiment den vorigen dag van *Amersfoort* tot *Kampen*, en 's nachts naar *Zwolle* was gemarcheerd; te *Kampen* waren de soldaten zoo zeer vermoeid, dat zij gedurende eene korte rust des avonds op de straten gingen liggen, en daar door de burgers met brood en bier verkwikt werden.

Refrain, beter Refrein of Referein. — Otto Venius of van Veen. — Het St. Nicolaasfeest. — Aardappelen.

van 't Paleis (DUROC), Hertog van Frioul, de Opperstalmeester, Hertog van Vicenza (CAULINCOURT), de Graven van HOGENDORP en van LOBAU (MOUTON), Divisie-Generaals, beide Aides de Camp, en als Ordonnans-Officieren de Baron VAN ASBECK en de Kapitein, later Generaal, GOURGAUD, welke beiden NAPOLEON tot *Moskou*, de laatste zelfs op *St. Helena*, vergezelden.

't Is hier de plaats om er bij te voegen, dat de Keizer den 29sten October te *Kampen* werd verwacht. De meeste boeren van 't *Kamper-Eiland* waren met hunne wagens geprest, en al zeer vroeg in de weer om zand van den *Zandberg* aan te voeren, waarmede de straat van de *Veenpoort* tot voor 't stadhuis werd bedekt. Op uitnoodiging van de Regering Beijverde zich een ieder zijn huis met groen te versieren, eene in dit jaargetijde niet gemakkelijke taak, ten gevolge waarvan dan ook de rij dennen in den nieuwen weg zoo kaal werd geroofd, dat de boomen, niet weder tot hun verhaal kunnende komen, later zijn weggenomen. Intusschen keerde de Keizer van *Zwolle* naar 't *Loo* terug, zonder *Kampen* te hebben bezocht, en een paar dagen later ging hij over *Nijmegen* naar *Wesel*, kwam den 2den November te *Dusseldorp*, den 5den te *Keulen*, en was den 11den op *St. Cloud* terug, hebbende 28 dagen in *Holland*, en daarvan 12 of 13 te *Amsterdam* vertoeft. J. M.

Refrain, beter Refrein of Referein (Bijbl. bl. cvii). W. HEBENSTREIT, in zijne *Encyclop. der Aesthetik* (Wien 1842), verklaart dit woord aldus: »Der Schlussreim, der Wiederholungsatz in gewissen Verszeilen einer Strophe bei Gesellschaftsliedern oder andern kleinen lyrischen Gedichten, welche am Ende jeder Strophe, hauptsächlich vom Chor, wiederholt werden, und auch die dazu gehörige Melodie. Das Wort ist wohl vom lat. *frenum*, in der Bedeutung von Zusammenfügung, Verbindung (hier im Chorgesang) abzuleiten, wovon *refrenare*, anhalten, (durch Wiederholung der früheren Zeilen)”. J. M.

Otto Veenius of van Veen (Nav. I.; bl. 21, 44, 75; Bijbl. bl. cxlix). Het blijkt, dat een oud schilderstuk op eene veiling te *Bordeaux* voor eene kleinigheid, £ 2 [f 24], verkocht, bevonden is vervaardigd te zijn door OTTO VAN VEEN (VENIUS), den leermeester van RUBENS. Het is sedert aan den man gebragt voor £ 1000 [f 12000]. De hoogte er van is vijf, de breedte drie [engelsche voeten] en het onderwerp: ABIGAIL, DAVID te gemoet gaande. — *Literary Gazette* voor 1858, N°. 1908, p. 795.

Het St. Nikolaasfeest (Bijbl. bl. xlvi, lxvii, cxxxviii). Ook bij de kinderen in de *Vereenigde Staten*, afstammelingen voor een deel

van de Nederlandsche volkplanters, wordt de nagedachtenis van den goeden St. NICOLAAS in eere gehouden. Zij plegen er wel niet, zoo als de jeugd bij ons, hunne schoenen uit te zetten om er zijne gaven in te ontvangen, maar hangen, wat op hetzelfde neêrkomt, hunne kousen er toe op. »Ik was gewoon mij te verbeelden”, zegt een meisje in de *Wide World* (Chapt. XXVIII) »dat *Santa Claus* [verbasterd van *Sunter KLAAS*] door den schoorsteen naar beneden kwam en plagt mijne kous zoo digt bij den haard op te hangen als ik maar eenigzins kon; doch nu weet ik beter en het kan mij niet schelen, waar ik haar ophang”. Het schijnt echter, volgens het straks aangehaalde werk (Ch. XXIX), dat de geschenken, welke men aan de mildheid van den Bisschop verschuldigd meent te zijn, niet op den *naamdag* van den heilige, maar op *Kersdag* uitgedeeld worden.

SCIOLUS.

Aardappelen (Bijbl. bl. ciii, cxlix). Dezelfde geheimzinnigheid, welke over de geboorteplaats van de meeste planten verspreid ligt, die wij tot ons onderhoud gewoon zijn te bezigen, heeft zich ook langen tijd aan het oorspronkelijke groeioord van den aardappel gehecht; maar het komt ons voor nu op voldoende wijze betoogd te zijn, dat hij op de westkust van *Zuid-Amerika* t' huis behoort. In *Chili* en *Peru* treft men hem wild aan tusschen de rotsen, op afgelegene plaatsen, waar het niet waarschijnlijk is, dat hij door menschenhanden gezaaid is geworden, en, wat het denkbeeld schijnt te bevestigen, dat de aardappel zich daar in ongebouwen staat bevindt, is dat zijn bloemen er altijd *zuiver wit* zijn, zonder een zweem van die purpertint, welke in de gebouwde soorten er van wordt opgemerkt.

De aardappel zou het eerst onder de regering van Koningin ELIZABETH in *Groot-Brittannië* zijn ingebragt door Sir WALTER RALEIGH; maar, voor langer dan eene eeuw, was de teelt er van zeer beperkt, hetgeen men waarschijnlijk heeft toe te schrijven aan de verkeerde manier, waarop hij in den tuin behandeld en de averegtsche wijze, waarop hij tot voedsel bereid werd. Onder JACOBUS I werd dit gewas als eene groote zeldzaamheid beschouwd en voor den prijs van twee schellingen [f 1,20] het [engelsche] pond verkocht; en, zelfs in het begin der voorgaande eeuw, moet het niet eens op de lijst der voortbrengselen van den landbouw zijn voorgekomen. BRADLEY, die omstreeks het jaar 1720 geschreven, en opzettelijk de nieuwste verbeteringen van den tuinbouw besproken heeft, zegt van de aardappels: »Zij zijn van minder aanzien dan mierikwortel, radijs, schorsoneeren, biet en *skerrit* [wat is dat?]; maar wijl ze niet zonder bewonderaars zijn, zal ik ze niet met stilzwijgen voorbijgaan”.

Aardappelen. — Het Ganzespel en Quaeckborden. — Voorbeelden van ziekelijk vasten.

Als het distrikt van *Engeland*, waar de aardappel het eerst algemeen zou gekweekt zijn geworden, noemt men *Lancashire*, en, omstreeks denzelfden tijd, werd hij in *Schotland* als gewoon voedingsmiddelaangenomen. In 1728 teelde een daglooner, PRENTICE geheten, dienabij *Kilsyth* in *Stirlingshire* woonde, met goeden uitslag eene zekere hoeveelheid aardappelen op een klein stukje grond, dat bij zijne woning lag, en had het geluk van de aandacht zijner geburen te vestigen op de waarde van het tot hiertoe verwaarloosde gewas. Door den jaarlijkschen verkoop van zijnen oogst maakte hij weldra de som van £ 200 [f 2400], hetgeen voor hem een fortuin was, en terwijl ondertusschen de opmerksaamheid des publieks op de plant was gaande geworden, begon zij zich van lieverlede hier en daar in te dringen. Het was echter niet dan na het jaar 1743, hetwelk als een hongerjaar wordt aangeteekend, dat men aanving haar overal aan te kweken, als een gewas, dat in den veldbouw geregeld te pas kwam. Ik herinner mij zeer wel, hoe een mijner nabestaanden een geval plagt te verhalen, waaruit men het gevolg kan trekken, dat, zelfs in 1755 of 1756, de aardappel in *Wigtonshire* nog eene zeldzaamheid was. Hij vertelde namelijk, dat op een' Zondag eene dame eenige aardappelen in haren zak naar de kerk had medegenomen, om die, als iets geheel nieuws, aan eenen vriend ten geschenke te geven; maar dat, toen zij, na den zegen, door het breken van den band van haar' zak, haren last bij het uitgaan der kerk verloren had, dit tot onderscheidene gissingen over den verspreiden inhoud aanleiding gaf. In *Engeland* was, met uitzondering van *Lancashire*, de meer algemeene planting van dit voedingsmiddel nog langzamer in zijn' voortgang. Tot den jare 1760 was het in *Yorkshire* slechts als een tuinplant bekend; en in *Somersetshire* moeten wij zijn invoering als een artikel van den landbouw voor het minst van 10 jaar later dagteekenen. Na dit tijdstip echter werd de waarde van den aardappel vrij algemeen op prijs gesteld, en ten jare 1796 werden, om de Londensche markt te voorzien, alleen in het Graafschap *Essex* niet minder dan 1700 acres met dit wortelgewas bepoet. Op het vasteland van *Europa* schijnen de aardappelen vrij wat later dan in *Groot-Brittannië* te zijn aangekweekt geworden, maar zij werden ook spoediger door allen gegeten en wij mogen hun algemeene teelt daar op het midden van de voorgaande eeuw stellen. — Uitgetrokken uit DUNCAN'S *Sacred Philosophy of the Seasons* in HOGG'S *Weekly Instructor*, Vol. II, 1846, pp. 31, 32.

Het Ganzespel en Quaeckborden (Bijbl. bl. ciii, cxxviii). Ook uit hetgeen door VAN HASSELT in het *Geld. Maandwerk* (Dl. II, bl. 185)

wordt aangeteekend, laat het zich niet opmaken dat deze benamingen van gelijke beduidenis zouden zijn: want men leest aldaar: »Item van W. KEULEN van *Nymegen*, also dat hy *queeckbret* setten moest, tusschen *Maesse* ende *Waele*, up die Dorpen daer kermis weere van liefenis dairaff V gl. (uit de *Rek. van den Amptman van Maas en Waal over 1403*)". Mij dunkt hierom dat het Ganzespel of bord niet tot de kermis spelen zal behoord hebben. Nog leest men t. a. p. van den *Doppelspele* uit eene *Rek. van 1398*, en van *valsche steenen* in 1333, van een *wortafelbrede* in 1427 en van den »*Kaetsbal* die myne gen: Here die gesellen gaff, dat si kaetsen solden dat hy 't aensach om den tyt mede te verdriven (uit de *Rek. van den Rentm. van Buren*, A^o. 1469)". V.D.N.

Het Nieuw vermakelijk Ganzespel. Als bijdrage tot de geschiedenis van het *Ganzespel* kan ik aanvoeren, dat HUGO DE GROOT het bezong. In zijn *Instrumentum domesticum* (H. GROTH *Poemata*, Lugd. Bat. apud H. DE VOGEL, 1639, 12°.) schreef hij:

„*Ludus anseris. Jeu des oyes.*

Sorte quidem varia, metam tamen imus ad unam:
Votaque mors rumpit. Quis putet esse jocum?"

S. J.

Besje van Meurs. Engeltje van der Vlies. Voorbeelden van ziekelijk vasten (Nav. I.; bl. 158; II.; bl. 255, 319; Bijbl. bl. xlvii). Van EVA Vliegenvan Meurs bestaan twee portretten van de jaren 1611 en 1615, welke beide in de verzameling van den Heer LAMBERTS voorhanden waren en naar het oudste waarvan eene kopy met beschrijving is opgenomen in de *Almanak voor Blijgeestigen* van 1832. Het bijschrift van deze beeldtenis in oud Fransch komt woordelijk overeen met het verhaal van BAUDART in zijne *Memoryen ofte Cort Verhael*, 1624. De steller voegt daar nog bij dat CATHARINA VAN COLBERGEN, te Spiers, 7 jaren geleefd heeft zonder eten en drinken, en dat JANNE BALAM, dochter van JAN BALAM en LUCRÈCE CHAMBELLE, in 1588 te *Conflans* geboren, aldaar 2 jaren op dezelfde wijze heeft doorgesukkeld. Hierna volgt een vierregelig Latijnsch versje van P. B. en een van 12 regels in het Fransch, en het adres *Imprimé à Zutphen chez ANDRÉ JANSEN, Libraire* an 1611. Onder het andere portret, zonder naam van graveur of uitgever, staat een kreupel rijm van P. D. K.

Op bl. 319 van DE NAV. leest men van ENGELTJE VAN DER VLIES, die niet lang geleden nog in *leven was*, te *Pijnakker*, bij *Delft*. De dagbladen berichtten onlangs dat zij haren 66sten geboortedag gevierd had.

C. W. BRUINVIS.

[Wij lezen in het *Zondagsblad* voor 11 September 1853, N°. 245, omtrent ENGELTJE VAN DER VLIES te *Pynacker*:

„Het kan niet onbelangrijk geacht worden, vooral

uit een wetenschappelijk oogpunt, de aandacht te vestigen op genoemde vrouw, die op den 20sten Augustus dezes jaars haren 66sten verjaardag beleefde, en wier voortdurend bestaan geruststellig als een wonder kan worden aangemerkt. Daar het gebleken is dat sommigen vermeenen, dat zij niet meer in het rijk der levenden verkeert, en bij hen, die haar bezochten, dikwijls twijfel gerezen is, of men wel geloof mogt slaan aan hare betuiging: *Sedert Mei 1818 heb ik niets meer gegeten, en sedert 10 Maart 1822 ook niets meer gedronken*, zoo wil ik uit het verslag, dat door de Subcommissie der Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toezicht, residerende te 's Gravenhage, in 1826 is opgemaakt, eenige bijzonderheden ontleenen, en daarop de aandacht van de twijfelenden vestigen, te meer, daar sedert dien tijd in hare wondervolle positie nog geene de minste verandering is ontstaan, dan eene nu zichtbare verzwaking en afnemende van krachten, waarom zij, die er belang in stellen haar te zien en te spreken, en zich van haren ootmoedigen aan God onderworpen wil wenschen te overtuigen, dit niet moeten uitstellen.

ENGELTJE VAN DER VLIES is geboren te *Schiedam*, op den 20sten Augustus 1787, uit *FREDERIK VAN DER VLIES* en *JOHANNA RYBNENDE*, eenvoudige lieden uit de mindere burgerklasse.

Van 1802 tot 1805 was zij als werkmeisje in dienst bij zekeren *J. HOFMAN*, op het *Hoofd te Schiedam*, en heeft, hoewel zeer zwak zijnde, in dien tijd van geene ziekte geweten. Den 6den Julij 1805 kwam zij in dienst bij den Eerwaarden Heer *J. HOEK*, toen Predikant te *Pijnacker*, en genoot tot 1811, dus zes jaren, eene redelijke gezondheid. Het was te dezer tijde dat haar eenige broeder, onder het bewind van *NAPOLEON*, in de loting viel, hetwelk haar zoo geweldig trof, dat zij van toen af hevige zenuwtoevalen kreeg, en achtereenvolgens onder geneeskundige behandeling was van de te *Pijnacker* gevestigde Chirurgijns en der medicinae Doctoren *A. en J. M. [VAN] STIPRIAAN LUISCIUS*, te *Delft*.

In 1811 overleed de Heer *HOEK* en ging ENGELTJE in dienst over bij zijne dochter, Mevrouw *ELIZABETH HOEK*, door huwelijk naderhand *STOORVOGEL*. Zij was sedert dien tijd veelal lijdende aan chronische ontsteking in de ingewanden, haar eetlust was alsdan zeer gering, en zelfs wanneer zij redelijk wel was gebruikte zij weinig voedsel. Dit een en ander duurde tot in de maand Mei 1818, wanneer zij het gebruik van voedsel begon na te laten, zich alleen tot het drinken van karnemelk bepalende, en het uitzuigen van stukjes vleesch of visch. Het gebruik van medicijnen moest worden gestaakt, daar zij onmiddellijk na de doorzwelging ze met geweld begon uit te braken.

In Maart 1822 beschouwde men hare ontbinding, ten gevolge van allerhevigste hysterische toevallen, [als] nabij, en sedert den 10den diervan maand werd ook het drinken haar onmogelijk, het uitzuigen van vleesch en visch bleef achterwege, terwijl zij slechts zeer enkele keeren den mond met koud water spoelde.

Haar toestand weder dragelijk geworden zijnde, werd de toevloed van nieuwsgierigen en belangstellende aanschouwers, later vooral in 1826, zoo groot, dat hun getal in den zomer van dat jaar meer dan duizend beliep, hetwelk dan ook aanleiding gaf tot allerlei gesprekken, die ENGELTJE soms in eene zeer verdrietige stemming bragten.

Hoewel men nu geene redenen had om aan de gezegden van ENGELTJE en de haar omringenden te twijfelen, zoo bleef echter in het oog der Provinciale Geneeskundige Commissie deze zaak van groot aancbelang, en wel waardig onderzoek te worden.

Het was daarom, dat door den Heer President dier Commissie en Professor *DE RIEMER* reeds vroeger

pogingen werden aangewend, om ENGELTJE te bewegen dat zij zich zou doen bewaken, doch haar antwoord was eenvoudig:

„„Waarvoor zoude ik zulks doen, daar het mij onmogelijk is mij te laten vervoeren en onaangenaam om bewaakt te worden, terwijl ik er geen onmiddellijk belang bij heb, of men het geloof of niet, daar ik het om geene giften of gaven doe, als hebbende eigenlijk niets noodig tot mijn onderhoud, en verdienende met mijne handen genoeg om mijne slijtagie te vergoeden.””

Maar, toen in 1826, bij het wel eens liefdeloos oordeelvenn der menigte bezoekers, de beleedigde eigenliefde van ENGELTJE zich nu en dan deed gevoelen, doordien haar in het aangezicht gezegd werd, dat men haar niet geloofde, maakte dit op haar zoodanigen indruk, dat zij, na de op nieuw aangewende pogingen van Professor *DE RIEMER*, Jufvrouw *STOORVOGEL* op den 15den Augustus 1826 verzocht aan de Provinciale Geneeskundige Commissie te schrijven: „„dat ENGELTJE VAN DER VLIES bereid was, zich eenigen tijd te laten bewaken, op zulk eene wijze als de Commissie zoude noodig oordeelen te behooren.””

Alnu werd eene personele Commissie benoemd tot regeling van dit onderzoek, bestaande uit den Heer President der Provinciale Geneeskundige Commissie, nu wijlen *Dr. A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS* en het Lid dier Commissie *J. G. VORSTMAN* (thans nog wonende te *Delft* [?]), die met den Heer Burgemeester van *Pijnacker* en den Heer *GROOTENBOER*, den gewonen Medicus van ENGELTJE, op den 11den November 1826 overgingen tot het installeren van vier vrouwelijke waaksters, die twee aan twee, bij nacht en bij dag, gedurende vier achtereenvolgende weken haar zouden bewaken, onderzoeken en behandelen, en waaromtrent het plan en reglement van bewaking zegt:

„„Er zullen vier waaksters of oppasters genomen worden, bestaande uit vrouwen van een onbesproken gedrag, geheel vreemd aan de patiënte en aan het huisgezin waarbij zij inwoont, zijnde daartoe genomen: *ANTONIA VAN DER BEEK*, huisvrouw van *THOMAS SCHILPEROORT*, oud 62 jaren; *MARIA DE LANGE*, wed. *AALBRECHTS*, oud 39 jaren; *NEELTJE BOKHOVEN*, huisvrouw van *LAURENS BOX*, oud 63 jaren; en *MARIA SCHULTES*, oud 49 jaren.””

Deze waaksters aanvaardden op den 11den November 1826 hare taak, boekten getrouw hetgeen iedere dag opleverde, en werden, na dikwerf en op onbepaalde tijden door de Commissie van Onderzoek en den Heer Burgemeester te zijn bezocht geworden, op den 9den December 1826 als zoodanig ontslagen; op welken dag zij nog aan de Subcommissie der Provinciale Commissie haar journaal ter hand stelden, en op welk journaal de volgende verklaring gevonden wordt:

„„Wij ondergeteekenden, *ANTONIA VAN DER BEEK*, huisvrouw van *THOMAS SCHILPEROORT*, *MARIA DE LANGE*, wed. *AALBRECHTS*, *NEELTJE BOKHOVEN*, nu *BOX* en *MARIA SCHULTES* verklaren, uit liefde voor de waarheid en ter requisitie van de Heeren *A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS* en *J. G. VORSTMAN* qq., dat al hetgeen in dit journaal is opgeteekend, rakende zekere ENGELTJE VAN DER VLIES, te *Pijnacker*, door ons alzo is gezien en waargenomen, zonder dat wij daaromtrent eenige afwijking hebben gemaakt, of daartoe ook door iemand aangezoekt te zijn geweest, en veelmin iets daarvan, hetzij uit medelijken, hetzij om eenige giften of gaven, veranderd of gewijzigd hebben, maar alles door ons eenvoudig is opgeteekend, zoo als hiervoor in de beschrijving zelve gevonden wordt; bereid zijnde, een en ander, des gerequireerd, met solemneelen eede te bevestigen.””

Zijnde deze op den 19den December ondertekend

en op den 19den beëdigd. Daaronder is door den Vredereger geschreven:

„Op heden Dingsdag den 19den Decemb' des jaars 1826, zijn voor mij Vredereger, Kanton *Delft*, de voorschr. A. VAN DER BEEK, wed. AALBRECHTS, NEELTJE BOKHOVEN en MARIA SCHULTES, ten raad-huize van *Delft* voornoemd gecompareerd, en hebben alle dezelve [!], onder solemneelen eede, in mijne handen afgelegd, verklaard, al het genoteerde hier-over van den 11den November tot den 9den December, elk zoo veel haar aangaat, de waarheid te zijn en daarmede opregtelijk over een te komen.

(was get.) A. VAN SCHUYLENBURGH.”

Sedert het voren vermeld onderzoek zijn omtrent 27 jaren verlopen, en ruim 35 jaren, dat ENGELTJE VAN DER VLIES geen spijs, en ruim 31 jaren dat zij geen drank heeft genuttigd, maar nog is het der kunst niet gelukt te verklaren, waardoor zij hare levenskrachten, in dien wonderbaarlijken toestand, heeft kunnen schragen.

Bij het gemis van een der grootste (!) genoegens van het leven, ziek en arm, is zij veelal opgeruimd en vrolijk en geniet gemoedelijk en gelaten in haar lot, de krachtige ondersteuning, die de Christelijke godsdienst aan hare ware belijders zoo ruimschoots verschaft.”]

Nederlanders in Wallis (Nav. I.; bl. 190; Bijw.bl.cxl). Over dit belangrijke vraagpunt geeft SELEUCUS in de NOTES AND QUERIES (Vol. IV, p. 370) het volgende:

GIRALDUS *Cambrensis* meldt ons dat: »De bewoners van *Haverfordwest* hun' oorsprong uit *Vlaanderen* afleiden en door HENDRIK I naar die streken zijn heengezonden om er zich te vestigen; een volk moedig en stevig en altoos den Walschen vijandig; een volk, zeg ik, wel te huis in handel en wolleweverij; een volk, begeerig naar winstbejag ter zee en te land, trots moeite en gevaar; een gehard ras, evenzeer geschikt voor den ploeg als voor het zwaard; een volk, onverschrokken en gelukkig”, enz. —

»A. D. 1107”, schrijft HOLINSHED, »toen een aanzienlijk gedeelte van *Vlaanderen* door eene overstroming of doorbraak van de zee verdronken was, kwam een groot getal Vlamingen naar *Engeland* over, den Koning smeekende dat hun eene of andere ledige streek lands ter bewoning mogt worden toegewezen. Eerst werden zij bescheiden naar het gewest aan de oostzijde van de *Tweed* gelegen, maar binnen vier jaren daarna overgebracht naar eenen hoek bij den zeekant in *Wallis*, *Pembrokeshire* geheeten, ten einde zij daar tot verdediging mogten strekken tegen de onrustige Walschen. Men zou, op het gezag van sommige schrijvers, het regt hebben om te veronderstellen, dat deze menigte van Vlamingen niet alleen uit de zoodanigen bestond, die omstreeks dien tijd waren overgekomen omdat [zoo als gij gehoord hebt] hun land door de zee was overstroomd geworden, maar ook uit anderen, die er veel vroeger, ja in de dagen van WILEM den *Veroveraar* en door de vriendschap van de Koningin, hun landgenooten, waren ingelijfd, sints welken

tijd hun getal zoo toenam, dat het Koninkrijk van *Engeland* er grooten overlast van had; waarop Koning HENDRIK er op uitdacht hen in *Pembrokeshire* te plaatsen, zoowel om hen buiten *Engeland* te houden als om, met hun' bijstand, de stouten en overmoedigen Walschen te temmen; welke zaak zij in die streken zeer wel ten uitvoer bragten; want, nadat zij daar zich hadden nedergezet, weêrston den zij hunne vijanden met dapperheid en deden hun, soms met verlies en soms met winst, een zeer scherp krijg aan”. —

Bij WILLIAM OF MALMSBURY lezen wij: »Wallenses Rex HENRICUS, semper in rebellionem crebris expeditionibus in deditionem premebat; consilioque salubri nixus, ut eorum tumorem extenuaret, Flandrenses omnes *Angliae* accolae ed traduxit. Plures enim, qui tempore patris pro matris paternà cognatione confluerant, occultabat *Anghâ*, adeo ut ipsi regno pro multitudine onerosi viderentur. Quapropter omnes cum substantiis et necessitudinibus apud *Rôs* provinciam *Walliarum*, velut in sentinam conguessit, ut et regnum defaecaret, et hostium brutam temeritatem retunderet”.

In POWELL's *Welsh Chronicle* staat geboekt dat, »ten jare 1108 de woede van de zee een groot deel van het lage land van *Vlaanderen* op zulk eene wijze heeft overstroomd en verdronken, dat de inboorlingen gedreven zijn geworden om zich andere plaatsen ter woon op te zoeken;” dat zij »tot Koning HENDRIK zijn gekomen en van hem eene onbevolkte plek verlangd hebben om in te verblijven;” dat deze, »uiterst mild zijnde met hetgeen zij eigendom niet was, hun het land gaf van *Rôs*, in *Dyvet* of *West-Wallis*, waar nu *Pembroke*, *Tenby* en *Haverfordwest* gebouwd zijn; en daar blijven zij tot op dezen dag, zoo als men wel kan bespeuren uit hunne spraak en bestaan, zeer verschillende van de overigen in dat land”.

Eene dergelijke volkplanting is in het gedeelte van *Glamorgan*, dat *Gower* heet, gevestigd; en de Vlaamsche bevolking, van *Rôs* en *Gower* beiden, behoudt nog vele bijzondere gewoonten en woorden, terwijl zij zich angstvallig van de Walschen afgescheiden houdt, elk ras op het andere neêrziend en de verbinding van het eene met het andere door huwelijk als eene verlaging beschouwt. Een vriend heeft mij verhaald, dat zich ook in *Norfolk* en *Cambridgeshire* Vlaamsche kolonien bevinden. Zooveel is zeker, dat, in het laatstgenoemde Graafschap, men de velden soms tusschen verschillende eigenaren verdeelt op de wijze, die als »landshares” bekend staat, een gebruik, dat zeer vaak in *Gower* en, zoo ik meen, ook in *Rôs* gehuldigd wordt. Heb ik regt om dit als eene Vlaamsche eigenaardigheid te beschouwen?

»Tot dus verre SELEUCUS. B. B. voegt er nog het volgende bij:

»Alle de oude archieven van *Pembroke* zijn of in de Noormansche of in de Vlaamschetaal. In die stad vindt men welligt geen zes menschen, die Walsch spreken. De namen van sommigen mijner stadgenooten zijn Fransch en Vlaamsch, en het verdient opmerking, dat hun uiterlijk met den type van hun voorouderlijk land overeenstemt. Onze koster, FREYNE geheeten, is geheel en al een kleine Franschman en onze *streetkeeper*, RUSHAUT, heeft al de vierkante domheid en vadzige trekken van de Nederlanden". [Dank u, Mijnheer B. B.!]

Het feit der vestiging eener Vlaamsche kolonie in het lagere deel van *Pembrokeshire*, dat *Rhos* en *Castle Martin* heet, werd besproken op eene samenkomst van de *Cambrian Archaeological Association* te *Tenby*, in Aug. 1851. Men vindt eene volledige mededeeling van het aldaar verhandelde in het Octobernummer van de *Cambrian Archaeological Association*, uitgegeven door PICKERING te Londen. — Zie NOTES AND QUERIES, Vol. IV, p. 453.

De Eenhoorn (Bijbl. bl. iii, xc, cxxiii, cliv). In de *Literary Gazette* voor het jaar 1822 (N°. 264, p. 87) lezen wij het volgende:

»De Heer CAMPBELL heeft uit *Mashow*, in Zuid-Afrika, den kop van een dier medegebragt, dat, zoo als velen gelooven en pogen te bewijzen, de Eenhoorn is van de Heilige Schrift.

Dit overblijfsel is te zien in het Museum van het Zendelingenootschap te Londen en wij zullen er eene afbeelding naar laten vervaardigen".

N°. 265, p. 103, van hetzelfde Tijdschrift zet de behandeling van dit onderwerp aldus voort:

»Toen het dier, waarvan het voornaamste deel hiernaevens wordt afgemaald, geschoten was, noemde men het een rhinoceros, maar, zoodra men met den kop voor den dag kwam, werd het beest gevonden te verschillen van alle de andere, welke men had gedood. De Afrikaansche rhinoceros, zoo vervolgt CAMPBELL, heeft een gebogen hoorn, die naar een hanespoor gelijk en welke, zich nagenoeg negen of tien (engelsche) duimen van den neus af verheffende, naar achteren is gebogen; onmiddellijk daarachter bevindt zich een korte, dikke hoorn. De bedoelde kop evenwel draagt een regten hoorn, drie voet van het voorhoofd en omstreeks tien duimen boven het puntje van den neus uitstekende. De helling van dezen grooten hoorn zweemt veel naar die van den fantastischen Eenhoorn bij het Britsche wapen. Vlak achter den hoorn van het geschotene dier, is een kleine, dikke, hoornachtige en kegelvormige zelfstandigheid, acht duimen lang, die naauwelijks op het beest kan worden bespeurd, wanneer men er een honderd ellen van verwijderd is, en welke daar geplaatst schijnt te zijn om datgene, wat de langere hoorn doorboord heeft, als een weérhaak vast te houden; zoodat deze soort van rhinoceros, wanneer zij loopt, er inderdaad als een eenhoorn moet uitzien. De kop had den omvang van een vat, dat negen gallons inhoudt, bedroeg van den muil tot aan het oor drie voet in lengte en, daar hij veel grooter was dan die van het dier met den gekromden hoorn, dat elfvoeten was, moet het beest zelf nog grooter en verschrikkelijker zijn geweest. Naar zijn gewigt en de plaatsing van den hoorn te oordeelen is het in staat alle bekende woudbewoners te overheeren. Bijna geen der inboorlingen sloeg in het minste acht op den kop, maar zij behandelden hem als iets, dat zij meer gezien hadden. Zij plegen van éénen hoorn, wijl men daarin volstrekt geen holte vindt, vier stelen voor hunne strijdaksen te vervaardigen. Onze manschappen wonden nog een ander van deze gedierten, dat, naar zij beweerden, veel grooter was. Vleeschvretende is het niet, maar het leeft van gras en struiken.

De Heer CAMPBELL was zeer begeerig om de afmetingen van het dier zoo naauwkeurig mogelijk bepaald te zien en ondervroeg met die bedoeling zijne Hottentotten, die het beschreven als veel grooter dan de rhinoceros en in omvang aan drie ossen of vier paarden gelijk.

De schedel en hoorn verwekten groote nieuwsgierigheid aan de Kaapstad, terwijl de meeste wetenschappelijke personen daar van gedachte waren, dat zij alles vereenigden wat het kenmerk van den Eenhoorn is. Een dier

als een paard, gelijk de vermeende Eenhoorn wordt verondersteld te wezen, beantwoordt niet aan de beschrijving, die er van het eenhoornige beest in de Heilige Schrift wordt gegeven, waarin het wordt afgemaald als een zeer groot, wild en ontembaar schepsel; maar het dier in kwestie komt er in alle opzichten mede overeen.

De Hebreuwsche naam is *Reēm*, dat *magt* of *sterkte* beteekent, en de vertalers van het *Oude Testament* in het Grieksch bragten het over met *Monoceros*, terwijl de overzetting in het Latijn (van de *Vulgata*) *Unicornis* luidt. In onderscheidene landen wordt het dier op dezelfde wijze uitgedrukt, als: in het Geesch door *Arwe Harich* en, in het Amharisch, met *Auraris*, hetgeen in beide gevallen *het groote wilde beest met den hoorn* beduidt. De Nubiërs heeten het *Girnamgirn* of *hoorn boven hoorn*, wat volkomen toepasselijk is op den schedel in het Museum van het Zendelinggenootschap, die een' kleinen kegelvormigen hoorn achter den langeren voet. Het is naar aanleiding van dezen laatsten, gelooven wij, dat het dier Eenhoorn is genoemd geworden, daar het de voornaamste en verreweg de meest uitstekende hoorn is, terwijl de andere, gelijk we straks opmerken, nauwelijks op korten afstand te bespeuren is.

Éénlettergrepige verzen (Nav. I.; bl. 191, 274, 301, 332, 333; II.; bl. 13; Bijbl. bl. cxxii). H. K. POOT zond aan den Heer JAN MESSCHAERT met den tweeden druk van 't eerste deel zijner gedichten het navolgende versje:

Zoo 't slecht	Maer of
En recht	Wuft stof
Ons niet	Yan kunst
Verriëdt,	De gunst
Gelijk	Voldoet
Geen blijk	En voedt,
Dat melt;	Blijkt schaers.
Wort spijs	Hoe 't zij,
Met prijs	Zoek gij
En drank	O Boek
Met dank	Een hoek
Betselt,	Bij mes-
Daer 't faelt	SCHAERT's les-
Æen Gelt.	senaers.

H. W. K.

Bijzondere geheugeniskracht (Nav. I.; bl. 350; II.; bl. 262, 324; Bijbl. bl. vii, xxxvi, xciii). Ter voorlaats aangehaalde bladzijde hebben wij het groote geheugen opgeteekend van HUGO DE GROOT; nu meenen wij onzen lezers geene ondienst te doen met op te geven van eene dergelijke bekwaamheid in de rekenkunde.

De beroemde Engelsche wiskunstenaar JOHAN WALLIS had een zoo verbazend sterk geheugen, dat hij, in den donker, uit een getal van 53 cyferletteren den vierkanten wortel konde trekken. Maar hetgeen nog veel meer

BIJBL. 1853.

onze verwondering verdient, is, dat er omtrent het jaar 1751, in *Engeland* zekere JEDEDIAH BUXTON, een gemeen handwerksman, leefde, welke zijn eigen naam niet eens konde schrijven; doch die, bij toeval, zoo als men het noemt, de tafel van vermenigvuldiging, of het zoogenaamde *één maal één*, had geleerd. Daardoor was hij in staat, om, zelfs gedurende zijnen arbeid, zeer zware rekeningen uit het hoofd, met spoed en zonder fouten, te voleinden. Onder anderen werd aan hem de vraag opgegeven: hoeveel vierkante roeden heeft een land, dat 423 roeden lang, en 383 roeden breed is? In twee minuten gaf hij het ware facit, 162009 roeden, aan. Een andermaal moest hij den inhoud van een ligchaam berekenen, welks ééne zijde 23145789, de andere 5642732, de derde 54965 ellen mat, en waarvan de kubiek-el 13824 kubieke duimen bedroeg. Onder zijnen gewonen arbeid vermenigvuldigde hij deze 4 getallen met malkander, en was in den tijd van vijf uren zoo ver, dat hij het ware facit, voor- en rugwaarts, aan kon geven. Maar het verbazendste, hetwelk mischien ooit door eenig menschelijk geheugen is geschied, was, dat diezelfde man, gedurende zijn handwerk, het volgende hem opgegevene getal in zich zelven vermenigvuldigde

725,658,238,006,074,907,868,531,658,983,658,831,106.

Hiermede bragt hij derde half maanden door, en zeide toen de uitkomst volkomen, zonder de minste fout.

L. OLING, *Rekenkundige Voorstellen*, 1ste Stuk, bl. 75. J. SCHREUDER.

Redding van Axel door Jan Pikkevè (Nav. I.; bl. 378). Naar het schijnt is dit vraagteeken aan de aandacht der HH. Navorschers ontsnapt. Mag ik 't hun dus op nieuw herinneren? Mij dunkt, dat de zaak wel eenig onderzoek waardig is. B.

Filips Willem en Maria van Nassau (Nav. I.; bl. 378; II.; bl. 275). Is de Heer E. v. E. mijnen dank waardig voor zijne mededeeling, dat Prinses MARIA den 7den Februarij 1556 te Breda geboren is, — nog meer zal die stijgen, wanneer ZEd. zijne belofte volbrengt, en mij de bron opgeeft, waaruit zijne aantekening ontleend is. B.

Het Uniform (Vgl. Nav. II.; bl. 3, 334; III.; bl. 130, 258; Bijbl. bl. xxiv, xciv, cxli); *Kaplaarzen*. In vroegere tijden was de snid van de rokken in den vorm, dien wij thans *frak* heeten, en waren zij geheel gewoerd — meestal met eene stof verschillend in kleur van den buitenkant. Wanneer nu iemand in zulk eenen rok zich tot hard werk en bijzonder ten strijde moest begeven, dan sloeg hij zijne mouwen om, en vouwde zijn kraag naar achteren, welke, dus op de kleur van het laken

afstekende, aan hetgeen wij thans de *opslagen* van militaire uniformen noemen, den oorsprong verleenden. De Franschen, die afleiding gedachtig, bestempelen ze nog met den naam van *revers*. Zoo plagt men ook bij zulke gelegenheden de breede panden van den frak op te schorten om de beenen vrij te hebben; vandaar de zwaluwstaarten, welke men soms nog in de uniformen opmerkt. Evenzoo had men de gewoonte om de hooge laarzen, waardoor de knieën bedekt werden, bij het loopen van boven om te slaan en, wijl de binnenzij van lichter kleur was, kreeg men op die wijze het model voor de *laarzen met kappen* (*top-boots*). — C. in de NOTES AND QUERIES, Vol. III, p. 292.

Nestels der Kavallerie (Nav. II.; bl. 3, 334; Bijbl. bl. xxiv, xciv, cxli). Op het voetspoor van de Heeren KRAMM en L. D. R. breng ik bij, dat in den triomf van MAXIMILIAAN, door ALBRECHT DURER in de Raadzaal van het Stadhuis te Neuremburg geschilderd en vervolgens door hem en onder zijn toezigt in 92 houtsneëplaten wedergegeven, de volkeren, waarmede MAXIMILIAAN in oorlog is geweest, ongetwijfeld ten teeken van dienstbaarheid en onderwerping, ketenen om den hals dragen. Dit is het geval, niet alleen met den vlagvoerder van *Andeschum*, maar ook ongelukkig, en dit maakt eene schreef door de rekening, met de bevallig voorgestelde MARIA VAN BOURGONDIE; zonder bedoeling is dit evenwel niet, dewijl zij bovendien van een keurig halssieraad voorzien is. Hoewel in tegenspraak met den ridderlijken aard dier tijden, is het, alsof de schilder, op Oostersche wijze, de minderheid der vrouw tegenover haren „heer en meester” heeft willen aanduiden.

In den brief van CORNELIS VAN GREBBER van 1198 aan WOUTER den Kwade, Heer van Egmond, over de afkomst van diens geslacht, leest men dat „als SUINO (Koning van Dene-marken) heel Vrieslandt onder syn subiectie ghebracht hadde dat alle die vriesen moesten ketenen draghen tot ghehoechenisse van haerder slavernie doe heeft hy syn swaeger BEROALDUM ghemaect den eerste Coninck van Vrieslandt, enz.” Zie W. J. HOFDIJK, *De Jonker van Brederode, in de Aanteekeningen*.

C. W. BRUINVIS.

De reus Gnak en zijne drie zonen (Nav. II.; bl. 24; III.; bl. 7); *Kirjath-Arba*. Volgens CONSTANter (t. I. a. pl.) is de letterlijke vertaling van *Kirjath-Arba stad van vier*. Eene andere o. i. juiste verklaring geeft Dr. JULIUS FÜRST in zijn *hebr. u. chald. Handwörterbuch*, S. 133 u. 134. Deze geleerde houdt namelijk het woord *Arba* voor verkort uit *Arbâal*, d. i. *de reus Bâal* (ar + bâal), zijnde de naam van den stamvader der reuzen in de fenicische

en babylonische mythe. (Vgl. nogthands hier-tegen EWALD, *Gesch. d. V. Israel* I^e. S. 309, Note 1.) en zie 't *Bijb. Woordenb. v. 't Chr. Gesin* op 't woord *Arba*). De betekenis van *Kirjath-Arba* zal diensvolgens zijn *stad van ARBA=ARBÄAL*. Vgl. *Josua* XIV: 15.

De interpretatie der hier besproken benaming, insgelijks door CONSTANter t. a. pl., door de aanhaling van eenige dichtregels uit LOD. V. VELTHEMS *Spieg. Histor.*, medegedeeld, komt reeds voor in den zoogenoemden babylonischen *Talmoed*, traktaat *Eroebien*, f°. 53a. Ook volgens HIERONYMUS (*Onomasticon* onder *Arboch*) bevat *Hebron* — latere naam van *Kirjath-Arba* — de grafsteden van ADAM en de drie patriarchen. Zie WINER, *Bibl. Realwob.*, 3 Aufl., I.; S. 474, Note 2.

CHALOEDA.

Maansinvloeden (Nav. II.; bl. 28; III.; bl. 20—22; Bijbl. bl. xli, lxxiii, cix, clv). Het uitwissel van het maanlicht in warme luchtstroken op het gelaat van hen, die er gedurende hunnen slaap aan blootgesteld zijn, is inderdaad zeer hevige, daar 't hun een voorkomen geeft, niet ongelijk aan dat van een opgezwollen en verrottend lijk. Reeds de Psalmist heeft er van gewaagd (*Ps. CXXI*: vs. 6), waar hij zegt: „De zon zal U des daags niet steken, noch de maan des nachts”, en allen, die in de Oost-Indiën hebben geleefd, zijn met het verschijnsel wel bekend.

Deze getuigenis van THEOPHYLACTUS in de NOTES AND QUERIES, Vol. IV, p. 332, wordt bevestigd door M. E. C. T. en T. C., t. a. p., p. 355:

„Dat het maanlicht invloed heeft op dierlijke stoffen is voor den bewoner van heetere klimaten niets nieuws. Ik herinner mij, dat, toen ik mij in *Bermuda* bevond, zoo het gewoonlijk des nachts uitgehangen vleesch aan de stralen der maan was blootgesteld, het dadelijk tot verrotting overging. Meermalen hebben mij de inboorlingen gewaarschuwd, dat ik niet in den maneschijn zou gaan slapen, wijl dit de meest gevaarlijke en heftige koortsen veroorzaakte. Een ander wonderlijk vermogen van het maanlicht is dat van eene tijdelijke blindheid te ontwikkelen, die haren oorsprong neemt in het geschitter van de zon op heldere voorwerpen. Ik heb dikwijl struikelende en voor steke-blind loopende menschen gezien, als de maan zoo helder scheen, dat ik er bij kon lezen; het waren voornamelijk soldaten, die over dag bezig waren geweest met aan het fort en den witten steen te werken. Toen ik den officier van gezondheid bij het regiment hoorde opgeven, dat twee derden van de manschappen met nachtblindheid geplagd waren, hetgeen de weinigen, die bij maanlicht zien konden, tweemaal zoo vaak op schildwacht deed staan, deelde ik hem het volgende plan mede, hetgeen ver-

De Sommeltjeskuil op Wieringen. — Nic. Petri. — Doopsgez. Gezangen. — F. Houtman. — M. van Middelhoven.

meld wordt in eene geschiedenis, welke ik vele jaren geleden in BLACKWOOD's *Magazine* gelezen heb:

„Een roofschip in die keerkringsgewesten was meermalen op het punt van te worden genomen, omdat alle de schepelingen, die het inhad, maanblind waren bij nacht; waarop de kapitein aan zijn geheele equipage bevel gaf om gedurende het daglicht één oog met een doek te bedekken, en op deze manier waren zij met dat oog in staat het schip in het duister te bestieren.”

Mijn vriend nam de proef en bevond dat het blinddoeken der oogen des nachts, door ze volkomene rust te verschaffen, in tijds het gezigt bij maanlicht wedergaf.

T. C. schrijft:

„Dat maneschip de verrotting bespoedigt is meer dan een ongegrond volksvooroordeel. Ik heb het herhaalde malen door oplettende en bedaarde zeeofficiëren als een feit hooren verzekeren, dat door de ondervinding in de tropische luchtstreken wordt bevestigd. Altoos getuigden zij, dat men, wanneer de maan niet schijnt, gewoon is het vleesch om der frischheid wil boven den achterstevan op te hangen; maar dat, wanneer dit geschiedt bij maanlicht, het vleesch oneetbaar wordt”.

De Sommeltjeskuil op Wieringen (Nav. II.; bl. 56; III.; bl. 51; Bijbl. bl. lxxv). De zoon genaamde *Spaansche pijpjes*, vermeld in Dl. I, bl. 27 en 262, die ook op het eiland *Wieringen* menigvuldig gevonden worden, dragen aldaar den naam van *Sommeltjes*-, of in de volkstaal *Sammeltjes-pijpen*. C. W. BRUINVIS.

Nic. Petri (Nav. II.; bl. 151; Bijbl. bl. cxxxi). Naardien de Heer M. zoo gelukkig is van den eenigen hier bedoelden persoon te hebben geraaden, moet dan ook thans van NICOLAAS PETRI en van zijn werk het noodige worden gezegd; want niet eerst in 1595, maar reeds in 1567 heeft PETRI zijn werk uitgegeven, en daarna, in 1588, het op nieuw *deursien*, verbeterd en *verciert* te Amsterdam in het licht doen komen, blijkens de opdracht daarvoor, in een bij mij voorhanden exemplaar van dat jaar.

Vóór dit werk vindt men insgelijks zijn portret en spreuk met het jaartal 1583 en links H. GOLTZIUS fec., en het is gedrukt te Amsterdam, bij CORNELIS CLAESZ., op 't Water, in 8°.

Men zie over dezen PETRI: VAL. ANDREAS, *Poppens*, PAQUOT en ook REVIUS, *Davent. Illust.*, p. 497. V. D. N.

Nic. Petri. Het hier aangehaalde boek is in mijn bezit, en getiteld: *Practicque om te leeren rekenen, cijpheren ende boeckhouden, met die reghel Coss ende geometrie, seer profijtelijcken voor allen Coopluyden. Van nieuus gecorrigeert ende vermeerdert, deur NICOLAUM PETRI Daventriensem. L'homme propose, Et Dieu dis-*

pose, A°. 1596. Uit de opdracht van dit werk aan *Burghemeesteren, Schepenen ende Raden der Coopstadt Amstelredamme*, door hem onderteekend, A°. 1583, blijkt, dat hij toen reeds verscheidene jaren in gemelde stad had gewoond. J. VAN DER BAAN.

Doopsgezinde Gezangen (Nav. II.; bl. 152 III.; bl. 151; Bijbl. bl. cxxxii). Tot aanvulling kan ik mededeelen, dat in den *Grootten Bundel*, behalve Gez. 121 (*De Nuttigheid van 't Gebed*), ook de volgende, nl. Gez. 123 (*De Nuttigheid van het godsdienstig zingen*); Gez. 85 (*God onveranderlijk*); Gez. 91 (*God is barmhartig*), en vooral, als een sieraad van den *Bundel*, Gez. 164 (*De heerlijkheid en gelukzaligheid van het toekomstig leven*) van JUFVROUW JOHANNA ELIZABETH VAN DE VELDE, geboren HELMCKE, afkomstig en door haar vervaardigd zijn. J. VAN DER BAAN.

Frederik Houtman (Nav. II.; bl. 153; Bijbl. bl. lxxxiii, cxxxii). Op de vraag: Wanneer is FREDERIK HOUTMAN in het vaderland teruggekeerd? kan ik berigten, dat in eene bij mij in handschrift berustende *Memorie* van de „*Conqueste van het Eiland Banda en wat manieren het seluige is verouert, anno 1621*” onder de leden der *ouerichey*t, die aan deze expeditie deel namen, wordt genoemd: „FREDERICK HOUTMAN, Raet van Indien”.

LARORANTER.

Frederik Houtman. Nog iets over FREDERIK HOUTMAN is door Dr. J. AB UTRECHT DRESSELHUIS geplaatst in de *Vaderl. Letteroefeningen*, 1841, Mengelwerk, bl. 529.

H. M. C. v. O.

Michiel van Middelhoven (Nav. II.; bl. 154; III.; bl. 155—157; Bijbl. bl. cxxxii). Op de vraag van F. M. (*Bijbl. bl. cxxxii*): „Hoe dit te rijmen?” — moet ik antwoorden, dat het portret van MICHEL MIDDELHOVEN dezen, in 1624, aet. 62, onmogelijk kan voorstellen als Predikant te *Zaamslag*. De Predikant van *Zaamslag* toch, welke den naam voerde van MICHEL VAN MIDDELHOVEN, en die een zoon was van DANIEL, stond bij die gemeente van 31 Oct. 1677 tot aan zijn overlijden op den 1sten Julij 1706, in den ouderdom van 61 jaren. Daarenboven kan er in 1624 geen Pred. van *Zaamslag* bestaan hebben, alzoo die gemeente eerst den 31sten Julij 1651 tot stand gekomen is.

Maar genoemde Leeraar — en ziedaar eene vraag, die ik wensch voor te stellen — werd aldaar den 19den Sept. 1677 van *Wouw* beroepen. De Hervormde gemeente, welke voormaals te *Wouw* bestond, behoorde toen onder de *Classis van Tholen en Bergen-op-Zoom*. Zeker zijn die Classicale archieven nog wel ergens voorhanden; — daaruit nu eenige bijzonderheden

L. van Bos. — Zijn schaapjes op het droog hebben. — „Vergt” of „Vergde” — Laarsvormig drinkglas.

te vernemen, opzigtens de komst, het verblijf en vertrek van Ds. VAN MIDDELHOVEN te Wouw, zou zeer aangenaam zijn aan B.

van de Hondsbossche te Petten, alsmede een ouderwetsche glazen drinkhoren, zonder opschrift. C. W. BRUINVIS.

Verduitscher van »Don Quixote» (Nav. II.; bl. 155; III.; bl. 157; Bijbl. bl. cxvii). Reeds ten jare 1830 heeft wijlen de Heer A. VAN HALMAEL JR., in het *Mengelwerk* van N°. 56 der *Leeuwarder Courant*, iets medegedeeld over den *Nederduitschen vertaler van »Don Quichot»* (L. VAN BOS). Vgl. de *Vrije Fries*, Dl. VI, St. III, bl. 298. V. D. N.

Spreekwijzen. Zijn schaapjes op het droog hebben (Nav. II.; bl. 183; III.; bl. 198; Bijbl. bl. cxliv). In *Amsterdam* hoort men veelal zeggen: „Hij heeft zijn koetjes op droog”, van iemand die met werken zooveel verdiend heeft, dat hij nu op zijn gemak kan leven. Er zijn voorzeker meer plaatsen in ons land waar bij het gebruik van dit spreekwoord aan de koetjen de voorkeur boven de schapen gegeven wordt. H. T.

„Vergt” of „Vergde” (Nav. II.; bl. 186; III.; bl. 183). Zou dit *Vergt* niet eenvoudig een andere vorm zijn van *werf*, als open plaats of werkplaats achter een huis? Zie: BILDERDIJK, *Geslachtlijst* enz., die het woord van het oude *werchen*, nu *werken*, afleidt. Het is bekend dat het Hoogduitsch ook den vorm *Werft* heeft. Σ.

De Heerlijkheid Bruchem (Nav. II.; bl. 187; III.; bl. 187; Bijbl. bl. cxxxv, cxxxvi). GUILLIAM OF WILLEM VAN DER RYT wordt *Heer van Broechem* geheeten zoowel in de *Begraafenis van Prins Frederik Hendrik* door POST en NOLPE, als in het werk getiteld: *Bergen op den Zoom beleighert op den 18 July 1622*, enz. (Midd. 1623), in de *Lyst der Namen van de HH. die het Collegie v. d. Crygsraedt hebben ghemaect*. Op die van het Collegie v. d. *Magistraet* evenwel komt hij voor als *Myn Heere den Drossardt BROUCHUM*. Dat hij Heer van *Woest Wesel* geweest is, ziet men in het door C. K. aangehaalde *Tooneel van Brabant*, Boek III, bl. 75, en bij CHATILLON, *Vermaaklykheden van Brabant*, Dl. III, bl. 27, alwaar men echter van *Broechem* geen melding vindt, terwijl op een *portret* van hem, door CRISPYN DE PAS gegraveerd, hij genoemd wordt GUIL: DE RIEDE *Dictus Brocchem Eques: Do: de Woest-Wesel: Legioni. Equitum prefectus*, welk een en ander twijfel bij mij doet ontstaan of hij wel in den gewonen zin, *Heer van Broechem* zal geweest zijn. V. D. N.

Laarsvormig drinkglas (Nav. II.; bl. 187; III.; bl. 198—203). Zoodanig glas, doch met wijder kap, waardoor het met regt een „*stortebeker*” wordt, en van eene spoor voorzien, is ook voorhanden in het Gemeenelands-huis

Begraafplaats van J. en C. de Witt (Nav. II.; bl. 215; III.; bl. 209). De wensch van C. K., Nav. III.; bl. 209: „dat het niet aan Navorschers moge ontbreken, om de rustplaats dier broeders op te sporen” is vervuld.

De Heer D. VEEGENS geeft ons in het onlangs verschenen September-nummer van de *Gids*, bl. 272 en volg. een uitgewerkt stuk, getiteld: „*Iets over het graf der DE WITTEN*”. Het vangt dus aan: „Eenige jaren geleden schreef ik aan het slot van een stukje over WENDELA BICKER, JOHAN DE WITT's zacht-aardige, trouwe gade, die hem den 1sten Julij 1668 ontviel: „Haar stof rust in de *Nieuwe Kerk te 's Gravenhage*. Vier jaren later werden in hetzelfde graf de geschondene lijken van JOHAN en CORNELIS DE WITT voor verdere aanranding van een verwoed graauw beveiligd. Indien niet ergens aangeteekend was, dat dit graf nummer 77 droeg, niemand zou de laatste rustplaats meer weten aan te wijzen van den grootsten Nederlandschen Staatsman van zijnen tijd.” Nadat ZijnEd. aangemerkt heeft, dat deze aangehaalde woorden op voorafgaand onderzoek steunden, vervolgt hij nu met de verschillende berichten na te gaan van de schrijvers uit het tijdperk van DE WITT over de plaats, waar de beide broeders begraven zijn, en vindt hierin zeldzame overeenstemming. Hij wil, dat men de vlugschriften doorbladere, „die in het merkwaardig jaar 1672 onafgebroken het fel geschokt vaderland overstroonden”, — men zal omtrent hunne begraafplaats hetzelfde vermeld vinden; en zegt verder, dat deze getuigenissen van gelijktijdigenschrijvers op eene merkwaardige wijze, door bewaard geblevene familie papieren bevestigd worden. — Na eenige herinneringen volgt nu een brief van ANTHONIE DE VEER aan JOHANNA DE WITT, oudste zuster der ongelukkige Staatslieden, die de zorg voor het ter aarde bestellen harer broeders aan haar neef, den genoemden ANTHONIE DE VEER, opgedragen had, en welke brief, met de overige berichten in verband gebracht, het pleit ten volle beslist.

De Heer VEEGENS deelt, behalve een lijstje van de begravenen in den grafkelder van DE WITT van 1665—1672, eenige belangrijke aantekeningen mede uit het boek, waarin de eigenaren der grafkelders in de *Nieuwe Kerk*, en de eigendoms overgangen dier kelders plagten opgeteekend te worden; de grafkelder N°. 77 was door JOHAN DE WITT den 19den November 1665 gekocht en bleef tot 1736 aan zijne familie. „De zerk, die dezen grafkelder bedekt, ligt nabij den predikstoel, draagt geenerlei opschrift hoegenaamd, en is kenbaar

Begraafplaats van J. en C. de Witt. — „Poot aan poot, Louw is dood”. — Hooikes ketsen.

aan het nummer 77, met cyfers uit de XVIIIe eeuw in den blaauwen steen gehouwen”.

Ten laatste wordt in algemeene trekken de hooge onwaarschijnlijkheid aangetoond van het verhaal, voorkomende in *de Toekomst*, 1850, waarover men verder zie het belangrijke stuk, t. a. p., dat met den brief eindigt, „waar mede DIEDERIK HOEFT, aan de tweede zuster van den Raadpensionaris gehuwd, de kennismaking van het gebeurde op 20 Aug. 1672, door hem van Mevrouw VAN ZWIJNDRECHT ontvangen, beantwoordde”. J. J. WOLFS.

Begraafplaats van J. en C. de Witt. Naar aanleiding van den in DE NAVORSCHER geopenperden twijfel, en ter wederlegging van een in een der nummers van *De Toekomst* 1850 (z. mede *Nav.* III.; bl. 209) opgenomen verhaal nopends het graf der gebroeders J. en C. DE WITT, bevat *De Gids* voor September jl. (bl. 272 vv.) een belangrijk, door den heer Mr. D. VEEGENS geschreven stuk, ten betooge eener door hem reeds vroeger ergends medegedeelde en nu aangehaalde bewering, dat het graf N°. 77 in de *Nieuwe Kerk te 's Gravenhage* de „laatste rustplaats der DE WITTEN” is. De heer V. deelt menige belangrijke, onsalthands onbekende historische bijzonderheid mede, en levert de o. i. afdoende bewijzen, dat, in den nacht van 22 Augustus 1672, het stoflijke overschot der ongelukkige Gebroeders in den hierboven aangeduiden, door JOHAN DE WITT in Nov. 1665 aangekochten grafkelder (z. 't. a. w. bl. 278) ter aarde werd besteld. Maar de heer V. heeft ons niet overtuigd, dat zij er hunne „laatste rustplaats” gevonden hebben. Ook mij toch komt het met A. & A. (*Bejbl.* bl. cxlvi), op grond van het door hem aangemerkte, niet onwaarschijnlijk voor, dat later hun gebeente uit 's *Gravenhage* overgebracht en in 't familiegraf in de *Groote Kerk te Dordrecht* bijgezet is geworden, gelijk de koster dier kerk, volgens de mededeeling van A. & A., bij overlevering weet. 't Best ware 't dus om, ter verkrijging van nadere inlichtingen en ophelderingen, zich aan den gegeven raad van A. & A. te houden, van wiens hier aangewezen bijdrage — deze opmerking is schier overbodig — de heer VEEGENS bij 't schrijven van zijn stuk natuurlijk geen notitie heeft kunnen nemen. CHALORDA.

[Ook THEODORIX vestigt ons oog op het stuk van den Heer D. VEEGENS in het Septembernummer van *de Gids*.]

„Poot aan Poot, Louw is dood” (Vgl. *Nav.* I.; bl. 222; II.; bl. 41). *Het eens woord haalt het andere* is eene spreekwijze naar welker beteekening ik niet vraag, omdat ik zeer wel begriip wat er mede gemeend wordt. Ten bewijze hiervan, het volgende:

In het antwoord geplaatst in DE NAVORSCHER, N°. VIII, derde Jaargang, bl. 248,

op mijne vraag omtrent het niet voëren van de kat door eene Bruid (II.; bl. 247) is tweemaal sprake van een rijmpje door katten of heksen gezongen. Het eene (bl. 249) luidt:

Poot aan Poot,
De duivel is dood.

Het andere, te vinden op bl. 250:

Lou is dood,
Morgen in het kistje.

Niets meer. Nu heugt mij in mijne kind-sche jaren, door andere kinderen met mij, terwijl wij elkander de hand gaven en dansten (schoon wij geene heksen waren) te hebben hooren zingen:

Poot aan Poot,
Louw is dood,
Leg hem in een kistje,
Zet hem dan een trekmut op,
't Lijkt wel een *Mennistje*.

Dit schijnt wel eene uitbreiding van het boven aangehaalde te wezen, maar hoe komt het *Mennistje* er bij te pas? Wie beantwoordt mij deze vraag, die door de vroegere met het antwoord *gehaald* of voortgebracht is?

RIKA.

Lot is dood. Z66 zingen de meisjes te *Gorinchem*, als zij eene van hare speelmakkertjes opnemen en in eene schort leggen, welke zij dan ieder aan een punt houdende, op en neder wippen, met de woorden:

„Lot is dood!
Lot is dood!
Leg haar in het kistje”.

C. G. B.

Spreekwijzen op heimelijk Schoolverzuim betrekkelijk. Hooikes ketsen (*Nav.* II.; bl. 247; III.; bl. 247). Deze spreekwijze poogde men (III.; bl. 247) te verklaren; doch men was met het woord *hooikes* verlegen. Op de vraag van den Heer VAN DALE: Maar wat zijn hooikes? kan ik antwoorden, dat dit woord te *Enkhuizen* algemeen bekend is en, vooral in der kinderen mond, gebruikt wordt. Een *hooike* beteekent aldaar in de volkstaal een *sleedje*, waarmede de knapen zich op sneeuw of ijs vermaken: echter wel te onderscheiden van eene *toog*, die grooter is en waar men in zitten kan, terwijl een *hooike* slechts plaats heeft voor één, die er op zit. Als men hierbij de reeds verklaarde beteekenis van *ketsen* voegt, dan verkrijgt men een' behoorlijken zin, welke voor het heimelijk uit de school blijven niet onaannemelijk is, ten minste daár waar men veel van sneeuw- en ijsvermaak houdt. Die spreekwijze wordt echter te *Enkhuizen* daarvoor niet gebezigd; men zegt aldaar: *een schotje maken*. De eerste keer dat ik, tijdens mijn' werkkring in die stad, het woord *hooike* hoorde was, toen een knaap zich bij mij verontschuldigde door te zeggen, *dat hij geen schotje gemaakt had, want dat hij van zijn' vader*

Göthe's „*Brant von Korinth*“.—*Herhaling van het woord „Ik“ bij de Zeeuwen.*—*t Oranjetumult op Kattenburg.*
achter het hooke mogt loopen. — Er zijn zeker wel meer plaatsen, daar dit woord in dien zin gebruikt wordt. B. V. S.

Spreekwijzen op heimelijk Schoolverzuim betrekkelijk. Hooikes ketsen. Ketsen is het eene harde ligchaam tegen het andere slaan; en verwant aan kaatsen, in: die kaatst moet den bal verwachten; — zoo is het woord ook gebruikelijk bij vuurslaan en, wanneer het kruid op de pan niet aan- en een schot niet afgaat; — ook ketst een paard dikwerf vuur uit de keisteenen.

Het Amsterdamsche kitsketzen of kiskassen met steentjes op het water, wordt te *Gorinchem* uitgeduid met *skiffen*, welligt van *schilfer*, omdat dit met *leistukjes* het beste gaat.

C. G. B.

Göthe's „*Brant von Korinth*“ (*Nav. II.*; bl. 248; *III.*; bl. 262; *Bijbl.* bl. cxliv). De Heer J. M. veroorlove mij hem te herinneren dat PHLEGON in zijn eerste verhaal niet met één woord van Christenen spreekt; dat hij dit evenmin in een der volgende doet, en denkelijk wel niet veel om Christenen zal hebben gedacht, indien hij er al ooit van heeft hooren spreken. Weinig waarschijnlijk komt het mij dus voor, dat juist in dat verloren stukje over Christenen gehandeld werd, en ik zou het vergaan van dat begin eer wijten aan de omstandigheid, dat de buitenste bladen van een boek het lichtst verscheurd raken, dan aan eenigen bijzonderen ijver van de monniken.

Daarik op't oogenblik buiten de gelegenheid ben om eenigen ouden auteur na te slaan, en dus ook, even als in der tijd BACCHUS en zijn satelliet, mij vergenoegen moet met de „*Empusa*“ in het verschiet zeer onduidelijk te zien, eindig ik in de hoop dat J. M. mij mijne aanmerkingen niet euvel zal duiden, en, waar ze verkeerd zijn, ze zal verbeteren.

Herhaling van het woord „Ik“ bij de Zeeuwen (*Nav. II.*; bl. 248; *III.*; bl. 263). De ter eerst-gemelde plaats gedane vraag weet ik niet beter te beantwoorden dan dit door P. E. VAN DER ZEE gedaan is. Dat evenwel de Noord-Brabanders het woord *zullen* op eene opmerkelijke wijze herhalen is echter geheel bezijden de waarheid, en ik wilde wel dat B. T. U. mij eene plaats wist aan te wijzen in *Noord-Brabant*, waar dit geschiedt. Immers gedurende mijn elfjarig verblijf in dat gewest heb ik het nimmer van inboorlingen gehoord. In *Zuid-Brabant* en *Antwerpen* is dit echter wel het geval, maar zooveel ik mij herinneren kan (in het eerste gewest heb ik zeven en in het laatste vijf jaren gewoond) gebruiken zij dit alleen om op hetgeen zij zeggen als het ware meer de oplettendheid te vestigen, zooals sommigen onder ons wel de gewoonte hebben van aan het einde der zin te zeggen: *versta je!*

hoorje! begrijp je! of dergelijken. Ik weet dus niet dat ik het immer achter eene vraag heb hooren gebruiken. A. J. VAN DER AA.

't Oranjetumult op Kattenburg (*Nav. II.*; bl. 248; *III.*; bl. 263). Van deze actie zijn mij vier afbeeldingen bekend; twee daarvan, aanmerkelijk in grootte verschillende, stellen op gelijke wijze het oogenblik voor dat een matroos de wip der brug losslaat. De grootste is zonder naam van graveur of uitgever en slechts van het onderschrift *Overmeestering der Kattenburger-brug te Amsterdam*, voorzien; de kleinere is van BULTHUIS en BENDORP, en mede *Overmeestering* enz. getiteld. Een zeer klein prentje uit een Almanak, met een tweeregelig versje vertoont het nederdalen der brug, en de vierde plaat is eene *Afbeelding der Overwinning* enz., mede zonder namen, waarbij de Patriotten over de brug trekken en op den voorgrond het lijk van den gesneuvelden kanonnier HENDRIK HILMERS ligt, wiens begrafenisbriefje dus luidt:

In Amsterdam, 1787.

WERD BEKEND GEMAAKT DAT
 HENDRIK HILMERS,
 CANONNIER, DEEZER STAD.

In de ACTIE van den 30ste Mey, tegen de Oproerige van *Cattenburg*, door een Musket-Kogel, Gesneuveld. — Zal werden Begraaven met Militaire HONNEURS:

Op Zondag, den 3 Junij, 1787.

Waartos VE. Verzocht Word in Gewoone Uniform,
 op het Rhoeters-Eiland,

Het 3de Huis van 't Keerweer,

Om tegen Uuren de Lijkstaatie te volgen na het
 St. Anthonies Kerkhof.

D. BRAND.

Dus Eert men AMSTELS Canonnier,
 Wiens naam, nu Eeuwig Leeft, —
 Dus Eert men ieder BATAVIER,
 Die voor de VRIJHEID sneeft.

De Lijkstaatie van JOHANNES RANNING, aan de andere zijde gesneuveld en eerst aan de galg gehangen, doch na de omkeering van zaken vereerlijkt, bestaat mede in plaat, zonder aanwijzing door wien; ook zijn begrafenisbriefje moge hier bewaard worden:

IN AMSTERDAM, ANNO 1787.

Tegens Zaterdag, den 8sten December,
 Word DE HEEB

Ter BEGRAVINGE verzocht, met het LIJK van
 JOHANNES RANNINK,

Op den 30sten May deezes Jaars, op 't *Kattenburgerplyn*, voor de Brug ongelukkig omgekomen, als een Voorstander van 's Lands aloude gevestigde en nu herstelde Constitutie, die door de Erroneuze begrippen, van dien tijd gecondemneert was, om met de Beenen aan de Galg over 't Y gehangen te worden, gelijk ook geschied is; maar nu door handöplegging van een Boode, uit naame van

P. Abresch. — Boter aan de galg gesmeerd. — Napoleon te Amsterdam. — Eerste Boekdrukkerij te Middelburg.

de Gerechte in Eere herstelt en verklaart is, om met het bovengemelde Lijk, het welke uit het Wijnhuis, bijgenaamd *Het Onvolmaakte Schip*, op de Hoek van de Kleine Kattenburgerstraat en Plyn zal uitgedragen worden, om voor half Drie Uuren te zijn, in de

OOSTER KERK.

Van de blijdschap der Kattenburgers over de herstelling van den Prins overtuigt ons de vrij groote prent der *Optocht en Vreugdebeldrijven der Scheepstimmerlieden &c. bij de herstelling der oude Constitutie gehouden binnens Amsterdam in 't jaar 1787* enz. door J. G. VISSER, uitgegeven bij W. COERTSE. Zie over deze gebeurtenissen *Vervolg op WAGENAAR*, DI. XVII, Boek 47. C. W. BRUINVIS.

Petrus Abresch (Nav. II.; bl. 277; III.; bl. 272.) Ter laatst aangehaalde plaatse, kol. 1, reg. 17 v. b. staat een vraagteken achter *November*, en echter geen achter *December* reg. 14 aldaar; nu is het zeker, dat bij een woordenboekschrijver meer, veel meer *naauwkeurigheid* moet worden verondersteld dan bij iemand anders; ditmaal echter geloof ik, dat men er ten onrechte op heeft vertrouwd, want indien de *Konst- en Letterbode* door mij aangewezen waarheid spreekt, waaraan in deze niet te twijfelen valt, zoo leest men aldaar, uit *Groningen* van den 11 November 1812, *Heden overleed*: meer acht ik onnoodig om mijne betwijfelde *naauwkeurigheid in deze te regtvaardigen*.

V. D. N.

Petrus Abresch is geboren te Middelburg op den 26 Januarij 1736. Q—*—X.

Spreekwijzen. Boter aan de galg gesmeerd (Nav. II.; bl. 278; III.: bl. 272.) Een klein bijvoegsel tot de antwoorden op de vraag, wat beteekent het spreekwoord: *Boter aan de galg gesmeerd*? Het helpt niet, het is vergeefsche moeite, blijft de grondtoon; maar de herkomst? Dewijl in het spreekwoord *de Galg* het voorwerp is, dat zou moeten geholpen worden, en niet, *de man*, die er aan hangt, zou ik meenen, dat er gedacht was aan de nuttelooheid eener poging om het dorre, door wind en zon, sinds jaren uitgemergelde galgenhout, waar nooit eene verkwast op kwam, tot den staat van levend, of zelfs van welonderhouden timmerhout terug te brengen, al wierd ook de staak van boven tot onder vet met boter besmeerd.

M. J. Z.

[Is het eene gewaagde gissing van ons, welke door niets wordt gesteund, wanneer wij onderstellen dat boter als heilmiddel plagt aangewend te worden op de striemen van hen, die vóór de galg waren gegeeseld, of hebben wij het wis, dat men alzoo, dit gebruik in herinnering brengende, heeft gedoeld op eene verkeerde toepassing daarvan niet op den rug van den lyster, maar op het strafwerktuig vóór hetwelk hij geplaatst was?]

Napoleon te Amsterdam (Nav. I.; bl. 229; II.; bl. 321; *Bijbl.* bl. iii, xxxiv, lxix, ciii, clii). Als bijdrage van het verblijf van den Franschen Keizer te Amsterdam, geef ik hier een letterlijk afschrift van een gedrukt uitnodigingskaartje voor het feest in *Felix Meritis*.

»La fête que L. L. M. M. Impériales et Royales ont bien voulu permettre a la ville D'AMSTERDAM, de donner a l'occasion de l'époque heureuse du séjour de L. L. M. M., dans ses murs, est fixée au 22 Octobre 1811. Et aura lieu dans le Bâtiment dit FELIX MERITIS».

»On s'assemblera à 8 heures».

Op de a's in de tweede en derde regel geen accent. De getalen 22 en 8 zijn met inkt ingevuld, een bewijs dat men de kaartjes in voorraad had afgedrukt, en de bepaling van dag en uur afwachtte. C. & A.

Eerste Boekdrukkerij te Middelburg (Nav. II.; bl. 278; III.; bl. 277). Hieronder eene opgave der jaren, wanneer, in sommige steden onzes vaderlands, voor het eerst boeken zijn gedrukt geworden:

Te Gouda en te Deventer in 1472; te Utrecht in 1473; te Delft en Middelburg in 1477; te Nijmegen en Zwolle in 1479; te 's Hertogenbosch in 1487; te Leyden en Schoonhoven in 1497; te Schiedam in 1498 en te Enkhuizen in 1602.

J. SCHREUDER.

Autographen (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 278). In het jaar 1823 heeft de WelEerw. Heer H. W. C. VISSER, toen Predikant te *IJsbrechtum* in Friesland en Schoolopziener aldaar, den *Prospectus* doen verschijnen eener uitgave van *Fac simile's der Leden van het Dordsche Synode van 1618 en 1619*, veelal geput uit de nog voorhandene *Albums* van dien tijd, en zijn ook eenige bladen daarvan in het licht gekomen bij MENSING en WESTREENEN, te Rotterdam, doch zijn onderneming is, zoo ik meen, door gebrek aan debiet gestaakt; en reeds voor geruimen tijd was van die zaak bij de opvolgers van genoemde uitgevers niets meer bekend en waren er ook dus geene exemplaren van het gemelde werk meer voorhanden, zoodat ze thans hoogst zeldzaam te verkrijgen zijn. Ook de verzameling van *Fac simile's* bij HOUTMAN, te Utrecht, uitgegeven, is gestaakt; deze waren veelal uit de verzameling van den Heer BEELDSNIJDER VAN VOSHOL genomen.

Nog bestaat er een werk, betiteld: *Collection d'Autographes fac-similés de personnages marquants de la Révolution Française suivie d'Autographes de quelques célébrités de la Révolution Brabançonne. Ouvrage terminé. Prix 6 fr. Bruxelles. Rue Fossés aux Loups N° 7; gr. 8°*. Voorts mogen, behalve de reeds genoemde werken in dit vak, niet worden vergeten de *Unie van Utrecht*, gedrukt te Haar-

Autographen. — F. Baldes. — J. Taffin. — Bacchus in de Spreekwoordentaal. — Het Pinksterbloemzingen. lem, bij J. ENSCHEDÉ en Zoon, 1778; de *Unie van Brussel*, bezorgd door Jonkhr. Mr. J. C. DE JONGE, op de Steendrukkerij te 's Hage, 1827; eene verzameling *Facsimilés*, getiteld: *Belgie in 1830, Amsterdam*, bij C. M. FERRARI, Zeedijk, N°. 142, bewerkt door DAIWAILLE en uitgegeven: het 1ste stuk door G. en W., het 2de stuk door J. KONING. Uit den vreemde heeft men ook nog: *Fac simile von Handschriften berühmter Männer und Frauen, mit Historischen Erläuterungen begleitet*, von Dr. W. DOROW, Berlin 1836, waarvan bij mij twee stukken, eene belangrijke, naar het schijnt, met zorg uitgevoerde verzameling. Die, welke door NATHAN is uitgegeven, verscheen te Utrecht in 1837. De *Facsimilés*, bij MARTINET, Vereen. Nederl., en hetzelfde verkort, als ook bij ERMERINS, Zeeuwsche Oudh., zijn alléén Handteekeningen. V. D. N.

Autographen. Werken, waarin vele facsimile's van handteekeningen voorkomen, zijn: *De Unie van Utrecht* (met de oude letters van AELBERT HENDRICKX.); degesteendrukte kopy van de *Unie van Brussel*; SCHOTEL, *Kerkelijk Dordrecht*; BLAUPOT TEN CATE, *Geschied. der Doopsgez. in Holl. enz.; Feestviering ter Herinnering aan den Academ. leeftijd*, 1828; *Gedenkboek der Reunie van Oud-Studenten te Leyden*, 1838. C. W. BRUINVIS.

Franciscus Baldes (Nav. II.; bl. 280; III.; bl. 282). Aan .. R. E. kan ook nog worden herinnerd, dat, uit de *Verzameling der Handschriften van van ALKEMADE en van DER SCHELLING*, in 1848 te Amsterdam is verkocht een HS., betiteld: *Huwelyk van F. BALDES en Jufvr. CATHARINA MOENS, Verhaal van het Ontzet van Leyden*. Zie den *Catalogus*, bl. 11, N°. 93. Kooper was de Heer WILLEMS; mogelijk zullen daarin nog onbekende bijzonderheden voorkomen. V. D. N.

Jacques Taffin (Nav. II.; bl. 282; III.; bl. 284) komt veelal voor onder den naam van LA PRÉ, ook VAN PRÉ; dat hij een broeder was van JEAN TAFFIN wordt uitdrukkelijk yermeld bij BOR, *Nederl. Oorl.*, Boek XXX, bl. 710, alwaar tevens wordt gezegd, dat hij den 10den Mei 1593 in Frankrijk overleed, en voorts zeer tot zijn lof wordt gesproken. Zie over zijne verdere zendingen en handelingen ook BOR, t. a. p., Boek IX, bl. 692; XXVI, bl. 477; XXVIII, bl. 535; bij 's GRAYESANDE, *De Unie herdacht, Bijvoegsel*, bl. 238, wordt hij geheeten »de Heer van PRÉ, Broeder van JOHANNES TAFFINUS uit goeden huize gesprooten»; vgl. tevens BRANDT, *Hist. v. d. Reformatie*, Dl. II.; bl. 30. De Broeder, waarvan de *Archives* een brief van JEAN gewaagt, sneuvelde in 1572 en kan alzoo de bedoelde JACQUES niet geweest zijn, en evenmin QUINTYN TAFFIN, Heer van la Pré, over wien BOR,

t. a. p., Boek XIX, bl. 32 en WAGENAAR, *Vad. Hist.*, Dl. VIII, bl. 56, die, in 1584 van wege Mechelen naar Frankrijk gezonden, Commies van Finantiën genoemd wordt. V. D. N.

Bacchus in de Spreekwoordentaal (Nav. II.; bl. 282; III.; bl. 285). Op bl. 285 vind ik onder N°. 29: »Hij heeft een roest», en op bl. 286 onder N°. 28: »neenen roes te drinken». Beteekenen deze woorden niet hetzelfde, wat is dan hunne afzonderlijke beteekenis? Beteekenen zij wel hetzelfde, wat is dan de juiste spelling?

Vanwaar ook de uitdrukking: »Een Doctor Sneltetje?» H. T.

Bacchus in de Spreekwoordentaal. Hij is onder water; Hij is aangebrand; Hij spuwt er niet in; Hij is pis, pis encore; Hij is door de lucht; Pooijen; Hij schen; Peeren; Bij ieder heilighuisje aanleggen; Geen kapelletje overslaan. C. W. BRUINVIS.

Het Pinksterbloemzingen (Nav. II.; bl. 186; III.; bl. 184; Bijbl. bl. cxxxv). *Uiversbloem; Pinksterbloem.* In N°. VI van de NAVORSCHER vind ik op bl. 185, in eene aanhaling uit de *Verhandeling over het Westland* van den Heer D. BUDDINGH vermeld, dat de *Pinksterbloem* in Gelderland *Uivers-* (Ooijevaars-) bloem zoude worden geheeten. Dit is echter onjuist. De bloem, welke men in Gelderland *Uiversbloem* noemt, is de *Veldkers* (*Cardamine pratensis*), terwijl de zoogenaamde *Pinksterbloem* de *Lischbloem* (*Iris-Pseud-Acorus*) is.

Overigens kan ik nog mededeelen, dat op vele plaatsen in Gelderland op den eersten Pinksterdag de koeijen, welke men op de Gemeente-gronden weidt, door de hoeders met een bloemkrans versierd en zoo des avonds naar huis gedreven worden, waarvoor dan door de eigenaars van het vee een footje gegeven wordt.

Ook wordt in vele Geldersche plaatsen op Pinksteren een jong meisje, gewoonlijk uit de geringe volksklasse, met een bloemkrans om het hoofd en verder geheel met bloemen en strikjes opgeschikt, onder een boog, welke mede met bloemen, strikken, gekleurd papier, eijerschalen, enz. kakelbont versierd is, en door twee andere meisjes gedragen wordt, tot het inzamelen van aalmoesen door het dorp geleid. Deze togt heeft plaats onder het zingen van een eigenaardig liedje, waarvan ik mij echter de woorden niet meer herinner.

H. L. I.

Gevangenen op ongezoeten brood en op melk en brood (Nav. III.; bl. 193). Het door L. D. R. aangeteekende betrekkelijk de oude Hollandsche wetten, waarbij als de strengste straf bepaald zou zijn *bij ongezoeten brood gevangen te zitten*, brengt mij te binnen hetgeen ik in mijne jeugd (thans ben ik een zestiger) vaak heb hooren verhalen, dat men vroeger te Amster-

Gevangenen op melk en brood. — Jacob, Israel en Petrus Pratanus of van der Mersch, ook van der Meersch.

dam en elders in Holland de gevangenen, die men niet tot bekentenis had kunnen brengen, maar wier schuld overtuigend bewezen was, niets dan wittebrood met melk te eten gaf, hetwelk medetengevolge had, dat zij door de wormen werden opgegeten. Weet ook iemand der Navorschers op te geven, bij welke wet dit bepaald en in welk werk die te vinden is?

PRÆSENS EST IMPERFECTUM.

Jacob, Israel en Petrus Pratanus of van der Mersch, ook van der Meersch. In DE NAVORSCHER, III.; bl. 225, kol. 2, is aangemerkt, dat PETRUS VAN DER MERSCH, ofschoon *„een persoon zonder gezag”, „nichter niet onbekend was”*; dit beweren nu wordt bevestigd door vele bijzonderheden hem en zijn geslacht betreffende, in het reeds t. a. p. vermelde *Handschrift* en in dienzelfden band voorkomende.

Vooreerst vindt men daarin een gedrukt werk, getiteld: *’t Groot Raetselboek, inhoudende 300 nieuwe Raetsels met d’ Uytlegginge, tot Oeffeninge van de Eerbare ende Leersame Jeucht; in Ryten vervaet ende gestelt door Mr. JACOB VAN DER MERSCH, oversien, verbeterd ende vermeerderd. Psal. 49. Tot Hoorn by STOFFEL JANSZ. KORTINGH, 1677; daaronder staat, met de pen geschreven, Den Sesten Druk, en, nevens het titelblad „Mr. JACOB v. D. MEERSCH Raetselboek, is nu sesmael in verscheiden Steden gedrukt, de eerste Druk is tot Hoorn, soo ik mein in ’t Jaer 1591, die ik nooit heb kunnen bekomen; by de Dedicatieen staet het Jaer niet; myn Outgrootvader meester JACOB is tot Hoorn overleden Anno 1595, in de Hoofkerk begraven, syn wapen en naem syn in de Sark geset”. Voorts: „Men leest hier JACOB VAN DER MERSCH dat abuys is, in myn particulier Folio Boek, N°. 5, pag. 35, heeft myn Outgrootvader syn naem met eigen hant geschreven JACOB VAN DER MEERSCH 1568”. Van dit *Raetselboek* ziet men een exemplaar aange teekend eener uitgave van 1593 te Hoorn, in den *Catalogus* van LE LONG, 1744, bl. 206, N°. 2806, 8°., en eene editie van 1614 te Amst. in den *Catalogus* van J. KONING, Amst., 1833, bl. 363, N°. 1731, 8°., welke verkocht is voor f 5,75; in het Boek zelve volgt een achtregelig vers, geteekend: *In liefd volhaerdig* (CORNELIS TAEMS SOON); daarna de opdracht door VAN DER MERSCH, aan Schout, Burgemeesteren en Raedt der Stadt Hoorn, waarbij het doel van zijn werk door hem wordt opgegeven, en een vers van den *Autheur tot den goetwilligen Leser*, opgevolgd door een zesregelig dichtje van *des Autheurs Sone tot den Leser*, zijnde geteekend: ISRAEL VAN DER MERSCH, eene bevestiging alzoo, dat ISRAEL PRATANUS dezelve zal geweest zijn als ISRAEL JACOB SZ. VAN DER MEERSCH, van wien ABBING, t. a. p. gewag maakt. Het Boek bevat 130 bladz., behalve het register. Ten BIJBL. 1853.*

tweede: in het *Handschrift* daarbij gevoegd staat, met de hand van ISRAEL PRATANUS of VAN DER MERSCH aange teekend: „Myn eerewaardighe en zeer lieve vader was geboren in ’t jaer ons H. 1531 den 30 Decemb^r. Is in den Heere gerust tusschen den 29 en den 30 Sept. A^o. 1595; myn lieve Vader en Moeder hillicten in ’t jaer 1565 uytganc Mey, myn moeder was doen out 20¹/₂ jaer, obijt den 14 Juny A^o. 1616 mater mea. Myn l. broeder JULIUS was geboren des morgens vroeck te een ure in ’t crancke van der mane A^o. 1575 den 12 January; Myn l. suster LYSABETH was geboren A^o. 1577 den 9 Septemb. A^o. 1572 den 24 Septr. by vier ure na middach ben ick geboren, de maen affgaende. — Op den 6 Febr. A^o. 1600 heb ic, MARITGE JANS tot een huysvrou getrouwt. MARITGE JANS is geboren A^o. 1577 den 15 Novembris, obijt den 26 Dec. 1630. MARITGE JANS Vader, genaemt JAN PIET JAEPS, syn hofstede was tusschen oude en nieuwe Nierop, in oude nieroper ban, maer dichst aen nyuwe Nierop gelegen, is gestorven te Hoorn, en is begraven te Oudewater. MARITGE JANS 2 jaren out zynde, MARITGE JANS moeder, genaemt TRYN PIETERS, stierf ¹/₄ jaer eer wy trouwen. — Den 20 Aug^o. 1601 ons eerste kindt geboren genaemt TRYNTJE ISRAELS DR., den 7 Jan. 1604 ons tweede kindt, een soon, sterf den 16 dito. Den 19 Aug. 1605 ons derde kindt genaemt MARITJE ISRAELS DR. BARBARA ons vierde kind, geb. 7 Feb. 1609, sterf den 29 Oct. 1612; JACOB ons vyfde kind geboren 27 Oct. 1611 sterf 11 July 1613; BARBARA ons zesde kind geb. 11 April 1617”. — Uit deze aantekening blijkt niet wie de vader van PETRUS VAN DER MERSCH geweest is, terwijl hij echter, volgens zijne herhaalde verklaring, ISRAEL VAN DER MERSCH tot grootvader, en JACOB VAN DER MERSCH tot outgrootvader had. Van elders weet ik, dat ISRAEL VAN DER MERSCH eerst Klerk ter Secretarie van Gecommitteerde Raden van *West-Friesland*, en later Notaris te Hoorn geweest is; dat het MS. veelal door hem werd geschreven, leest men boven de vooraangestelde *Inhoudsopgave* van den geheelen band, als bevattende: 1°. *veel goede Aanmaningen tot de Dienst Godts, de Deugt, Geleertheit, en Boek-oeffeninge geschreven van ISRAEL JACOB SZ. VAN DER MERSCH, toen hy in syn Jonkheit, A^o. 1587, tot Hoorn Latyn leerde, onder den Rector JACOB ADAMSZ.*; 2°. enz.: „Dit is van PETRUS VAN DER MERSCH gesteld”, den hier voornamelijk behandelnden persoon, die vermoedelijk dezelfde was als de bij ABBING t. a. p. genoemde PAULUS, uit welke bron ook reeds bekend is, dat hij *leerling* geweest is bij den *Boekverkoop* ISAAC WILLEMSZ. VANDERBEECK te Hoorn, terwijl nu de verzameling in dezen band het bewijs geeft, dat hij later zelf dat beroep heeft uitgeoefend, blijkens: 1°. een titelblad, waarop

Dat klinkt als katoen. — Verbodschrijft tegen de Jesuïeten. — 't Vrooner klokje. — Een uiltje knappen.

gedrukt staat: *Supplementum Patrum, complectitur etc. etc. illustravit R. P. JACOBUS HOMMEY August. Communit. Bituriensis, Parisiis apud PETRUM DE LAULNE, prostat nunc Lugduni Batavi. apud PETRUM VAN DER MEERSCHE, Bibliopolam Leidensem, 1636 cum approbat. et privil. Regis, met een vignet, voorstellende de Faam, waarom de woorden Laureæ Vincenti; 2°. een dito van het Hand- en Huys-Boek der Katholyken, waarin de geloofstukken verdedigd worden, inzonderheid tegen de hedendaagsche Dwalingen der Protestanten door H. FRANS V. STADEN, Leerraester der H. Godgel^d, tot Antwerpen voor PIETER VAN DER MEERSCHE Boekverkoper A^o. 1704, met approbatie. Van hetzelfde het IIde Deel tegen de Protestanten, Bestryders van de Oude Leere der Kerke, tot Antwerpen enz. 1704; 3°. een titelblad, waarop *Veterum aliquot Galliae et Belgii Scriptorum Opuscula Sacra nunquam edita etc. cum effigibus, etc.*, Lugduni Batavorum ex officina PETRI VAN DER MEERSCHE, 1692, met hetzelfde vignet als het eerste; 4°. een titelblad van het Martelaars-Boek ofte Historie der Holl. Martelaren enz. Beschreven door PETRUS OPMEER, Amsterdammer, in twee Deelen, met twee registers; tot Antwerpen by PETRUS PRATANUS, in 't Jubeljaar O. H. 1700. Onder de Opdragt aan J. C. vóór het werk, heeft hij zijn naam geschreven: PIETER V. D. MEERSCHE; 5°. een dito van het Martelaars-Boek enz., met eenige byvoeging vermeerderd, waaronder met de pen geschreven Door PIETER VAN DER MEERSCHE, tot Antwerpen voor P. V. D. MEERSCHE, 1702; 6°. *Nauwder bewys en bygevoegde aanmerkingen wegens kort gemelde saaken in het Hollands Katholyk Martelaars Boek, met de Levens der Hollandse Heyligen en Christen Oudheden*, waaronder almede met de pen door hem zelf geschreven staat, door PIETER VAN DER MEERSCHE; tot Antwerpen by PIETER VAN DER MEERSCHE, 1701, en hetzelfde vignet als in 1 en 3.*

Naal het medegedeelde vertrouwen ik genoegzaam te hebben aangetoond dat PIETER VAN DER MEERSCH, de schrijver der aanteekening over JUNIUS, niet onbekend was; ja zelfs, dat aan hem niet alle gezag in deze kan worden ontzegd, te minder daar het duidelijk blijkt boven alle bedenking te zijn, dat hij tot de R. C. Kerk behoorde, waarin ook welligt de oorzaak van zijne verplaatsing naar Antwerpen kan gelegen hebben.

Van den naam VANDER MEERSCH komt nog voor JACOB JANSZ. VAN DER MEERSCH, schoonzoon van PIETER HAECK. Deze is op den 27sten Mei 1568 te Brussel gebannen geworden en wordt later aangetroffen als Schepen en Raad te Middelburg, 1575—78; zie 's GRAVESANDE, *Synode van Wesel*, bl. 215, en JACOB MARCUS, *Sentent.*, bl. 66—69. V. D. N.

Spreekwijzen. Dat klinkt als katoen (Nav. II.; bl. 350; *Bijbl.* bl. xxvii, lxxv). Dat deze zegswijze gebruikt wordt om aan te duiden, dat iets in het geheel geen klank geeft, wordt bevestigd door eene dergelijke uitdrukking, in tegenstelling van *dat klinkt als eene klok* gobezigd, t. w.: *dat klinkt als een baaijen lap in in een' p. pot.* Z.

Verbodschrijft tegen de Jesuïeten. In het *Navorscher's Bijblad*, bl. lxxii, 1ste k. r. 12 v. o. staat: DUPARC DE BELLEGARDE; men lese: DUFAC DE BELLEGARDE.

't Vrooner Klokje (*Bijbl.* bl. lxxxv). Het opschrift door LEGENDO ET SCRIBENDO op gezag van de *Chronyk van Medemblik* medegedeeld, is niet naauwkeurig. Het laatste lid *ecce cadit mater frisiae* behoorde niet tot de klok, maar was het opschrift van een kruis, weleer op het Vrooner kerkhof staande, waarschijnlijk ter gedachtenis eener ingestorte kapel van O. L. V. van Friesland. In EIKENBERG, *Gedaante en Gesteldheid van Westvriesland en Ondergang van het dorp Vroone*, in navolging der zeldzame plaat *Van 't innemen / ende Destructie der Stadt Vroonen*, door REGNERUS A. PERSIJN (*), *Tot Almeer / voor Jan Volckersz. Boekverkooper*, wonende op de Mient in den witten os, is de lezing bovendien eenigzins anders en wel A. V. ODOMINI. MCCLXXX. TEMPORE ALARDI :: PRESBITERII AC. MENSIS SEPTEMBRI :: De gekoppelde letter is in de oude karakters van het omschrift der klok volstrekt niet te herkennen, hoewel de schrijver der verklaring van genoemde prent het zoo lezen wil, om er door de Heeren van Vroon uit op te maken. Het zal wel Anno domini moeten zijn, in welk geval de herkomst van Vroone zeer twijfelachtig wordt. C. W. BRUINVIS.

Spreekwijzen. Een uiltje knappen (*Bijbl.* bl. lxxxix). Niet tot nadere uitlegging van deze zegswijze, maar om een paar zonderlinge uitdrukkingen, die hetzelfde beduiden, mede te deelen, diene dat men te Zutphen zegt naar Gorsel gaan, en te Bentheim, *Er ist nach Schütt-dorf gewesen.* Z.

Spreekwijzen. Een knipje nemen; een uiltje knappen (Nav. I.; bl. 188, 247; II.; bl. 38, 301). Is dit gebruikelijksprekwoord voor een mid-dagslaapje houden ook verwant met het Angelsaksisch: *knæppian*, *knæppian*, Engelsch: *to nap*, *dozillare*, slapen; en is uiltje hier niet eene verbastering van wijltje, wijle, *momentum*, oogenblik; en beteekent dan: *zijne oogen nippen al*, — zijne oogen slapen reeds, hij heeft de slaap reeds in de oogen; en is de zegswijze:

(*) Op de zes vels kaart van de Zijpe noemt hij zich *Alcmarianus*.

Rangnamen bij het leger. — Het St. Nicolaasfeest. — Middel om nieuwe Tand en te krijgen. — Zon, waarom vrouwelijk.

hij is nippig, nips, van iemand die een weinig door den drank is bedwelmde, hier ook mede verwant?
D. H. H.

Rangnamen bij het leger. Verslag eener wapenschouwing onder Prins Willem IV (Bijbl. bl. cix). In den herdruk van BILDERDIJK's uitgave der *Geuzen, te 's Gravenhage, bij J. IMMERZEELE*, 1826, Dl. II, bl. 64, vindt men betreffende het hier medegedeelde stuk, nog het volgende:

„Ik moet hier noodzakelijk aanmerken, dat by den Stedehouder Bevelhebber der Gelooften Schrijver, dit laatste woord een eigen naam is, de bedoelde persoon is *Lieutenant Admiraal SCHRIJVER*. In den vorigen druk was hier ter plaatse in de punctuatie een mislag ingeslopen, die 't onverstaanbaar maakte”, enz.
Σ.

Het St. Nikolaasfeest (Bijbl. bl. xlvii, cxxxviii, clxxii). Ook de geleerde Haagsche Predikant P. NIEUWLAND heeft, in zijne *Letter- en Oudheidkundige Verlustelingen*, Dl. II, bl. 62, aan een *Geschiedkundig Onderzoek over het St. Nicolaasfeest en den aanklede van dien, eene paragraaf toegewijd*.
J. C. D.

Middel om nieuwe Tand en te krijgen (Nav. I.; bl. 15, 259; Bijbl. bl. cxlix). Bij de spelen en andere kinderrijmen, welke DE NAVORSCHER bereids heeft opgenomen, dacht ik aan een rijm, dat ik voor eenige dagen hoorde bij gelegenheid dat een kind eenen te verwisselen tand verloor. »Waar is die tand?» vroeg de binnentredende goede kinderverzorgster, »gij moet die buiten in de lucht werpen en zeggén:

Onze lieve Heertje
Daar hebt U een oude tand,
Geef mij weer een nieuwe tand,
Die er vaster in staat
En er niet meer uitgaat”.

Op mijne vraag: »Waartoe dit?» deelde zij mij mede, dat zij dit ten huize harer ouders (in Zuid-Holland) allen gedaan en ook allen goede tanden bekomen hadden.

L. D. R.

Zon, waarom vrouwelijk (Nav. I.; bl. 56, 85; II.; bl. 127; Bijbl. bl. cl). Eene grondige beantwoording der hier aan 't hoofd gestelde vraag geeft Dr. W. A. BRILL in eene voortreffelijke monografie: *Over het geslacht en den oorsprong der woorden zon en maan*, in Dr. DE JAGERS *Archief*, Dl. IV, bl. 51 verv. »Het woord *sunno* (zon)» — zegt de Heer BRILL (bl. 53—54) — »laant zich beschouwen als een klankverwisselende stamvorm, met zwakken vrouwelijken uitgang, van een sterk werkwoord *sinnan*, *san*, *sinnans*, even als *runs*, *loop*, van *rinan*, *loopen*; *vuns*, *lijden*, van *vinan*, *lij-*

den; *hunth*, *gevangenschap*, van *hinthan*, *vangen*; *ga-bun-di*, *bond*, van *bindan*, *binden*. Nu treft men wel in het Oudhoogduitsch zulk een werkwoord *sinnan* aan, doch niet in het Gothisch. Maar het Gothisch heeft het werkwoord *sinhan*, *santh*, *sunthans*, hetwelk hetzelfde beteekent als dat Oudhoogduitsche *sinnan*, namelijk *gaan*, *reizen*. De identiteit dier beide woorden, *sinhan* en *sinnan*, is niet twijfelachtig (*): de *th* (*d*) toch kan als eene paragoge der tongletter achter den oorspronkelijk op de vloeibare letter uitgaanden stam aangemerkt worden: *tendo*, Grieksch *ταίνα*; *dullen*, Goth. *thulan*; *zwinden* nevens (*verdwijnen*, vertoonen dezelfde paragoge. Of omgekeerd kan de *th* als radikaal en de *n* als epenthetisch beschouwd worden, even als in *funlo* van den wortel *fud*, *tundo* van *tud*, *andava* van *ad*, *vand*, Goth. *vaddjus*. Deze beschouwing wordt ondersteund door de vergelijking van den Sanskritschen wortel *sad* (*sadh*), die insgelijks *gaan* beteekent. Dan zou *sinnan* ontstaan zijn uit *sindan*, door wegwerping der *d* en verdubbeling der *n*, als ware het ter vergoeding der weggeworpen letter; zoo maakte men in onze taal vroeger wel eens *mellen* van *melden*, *ja vijnen* (*vinen*) van *finden*. Hoe het zij, *sunno* laant zich terugbrengen tot *sinhan* of *sinnen*, en wij verkrijgen voor de beteekenis van het woord *zon* het begrip *gaan*, *reizen*, zoodat dit woord zoo veel als *reizende* zou beduiden. Deze beteekenis is alleszins gepast voor het hemelligchaam, dat wij dagelijks zijne reize door het uitspansel zien volbrengen. Ook de Hebreuschsche naam der *zon* (*schemesch*) beteekent, volgens HERDER (*Geist d. hebr. Poesie*, I, 80), eigenlijk *bode*: bewijs genoeg, dat de oudste menschheid zich de *zon* als een door God tot eene telkens herhaalde dagreize over de aarde uitgezonden heraut of bode voorstelde (†).

(*) Deze identiteit heeft GRIMM reeds vermoed, als hij vraagt (*D. Gr. II*, 35): »vielleicht goth. *sunna*, *sunno* (sol) die am himmel reiset? oder müssen die formeln *sinnan* und *sinhan* ganz getrennt werden?» en III, 351, met heenwijzing naar de zoo even aangehaalde plaats: »während die andere uns eigenthümliche wörzel *sunno* vielleicht auf das verbum *sinnan* zurückgeführt werden darf?» — Of dit vermoeden later zekerheid bij hem is geworden, weet ik niet.
O—A.

(†) De juistheid der hier door den Heer BRILL afgeleide gevolgtrekking laat, in verband met de medegedeelde opvatting van het hebr. w. *sjaamesj*, naar mijne bescheiden meening, nog al te wenschen over. Immers, de beteekenis van *bode* aan dit woord door HERDER, volgens de aanhaling van den Heer BRILL gegeven, komt mij — 't zij in alle bescheidenheid gezegd — hoogst onwaarschijnlijk, ja, etymologisch, onverdedigbaar voor. 't Zou mij te ver voeren, wilde ik hier rekenschap van dit mijn gevoelen geven, waarvoor het buitendien hier de plaats niet is. Of HERDER zijne beschouwing t. a. pl. heeft gestaafd, is mij onbekend, en kan ik niet nagaan, daar ik niet in de gelegenheid ben het aangevoerde werk te raadplegen.

„Maar verdraagt zich nu deze beteekenis met het vrouwelijk geslacht des woords? Deze vraag meenen wij toestemmend te mogen beantwoorden, en wij achten dit ons gevoelen genoegzaam gestaafd door de opmerking, dat de mythologie der oude volken aan wezens, door snelheid en vaardig dienstbetoon gekenmerkt, veelal het vrouwelijke geslacht toekent. Getuige, in de Grieksche mythologie, de voorstelling van de Bodin der Goden, IRIS, van de Jachtgodin, ARTEMIS (DIANA), van eene snelvoetige ATALANTE; getuige in de Noordsch-Germaansche Godenleer, de voorstelling van hemelmaagden (Valkyriën), die de bodinnen zijn van ODIN, en op snelle paarden door den hemel rijden”.

gen. Zien we echter wat sommige nieuwere hebraïci over het onderwerplijk woord in 't midden brengen. FÜRST, *Concordantiae* (Lipsiae, 1840, p. 1178, col. 1. „*Sjâmesj*, n. comm., sol, astrum splendidum, quod ceterorum tenet principatum, dux et moderator luminum, arab. *sjems*, aram. *sjmês*, a rad. *sjâm* (unde et *sjâmen*, oleum fulvum), adjecta terminatione *es*, ad s. f. *qdâresj*, *rdemes*, *sjderets*, minime a ministrando (*sjimmêsj*) tanquam summi numinis in regno naturae minister etc.” Daar-en-tegen in *Hebr. u. Chald. Schlußb.* (Leipzig, s. a. doch blijkends het voorbericht, 1842) schrijft hij sub voce *sjâmesj*: „Die Bedeutung der Wurzel is noch nicht gehörig ermittelt”. E. MEYER beweert in *Hebr. Wurzelb.* (Mannheim, 1845) S. 71, 't geen volgt: „Wurzelhaft verwandt mit dem vorhergehenden Stamm” (het aram. *sjmasj*) „ist sodann das Subst. *sjâmesj* Sonne, welches jedoch von einer andern, mehr abgeleiteten Vorstellung ausgeht. Die Grundbedeutung der Wurzel שׂם *z u z a m m e n z i e h n* wird nämlich weiter sehr häufig auf ein Abziehen, Wegziehen, Weggraben übertragen, ebenso wie die verwandte Wurzel שׂח , שׂח —

Bestimmter sodann bedeutet es einen Stoff abziehen, d. i. abreiben, daher poliren, glätten und weiter: glänzend, hell machen; vgl. u. s. w. — Nach dieser Vorstellung des Hellen und Leuchtenden ist auch offenbar die Sonne benannt worden”. — ROEDIGER, in het door hem bijgevoerde gedeelte van den *Thesaurus* van Geseenius (Lipsiae, 1833) wil ook eens zijne etymologische krachten aan de verklaring van dit woord beproeven. Na reeds, s. v. *sjâmasj*, en wellicht met recht beweerd te hebben: „rad. Hebraeis inusit, *significationis incertae*”, vervolgt hij aldus: „Equidem *Sjâmasj* e quodam verbo reduplicato *sjimsjêm* ortum proprium stupore expressisse conicio a simplici radice שׂם (v. *sjâmêm*), unde sol (*sjâmesj* videtur dictus esse quia stuporem oculis faceret, ita ut eius aspectu hominum veterum rudiumque animi facile horrore et superstitione imbuerentur et ad divinos honores ei tribuendos commoverentur. Eodemque fortasse referendum est aram. *sjammêsj*, ut ministrandi notio a stupore, admiratione et reverentia profecta sit”. — MAURER, aangehaald bij ROEDIGER, p. 1446, staat weer een ander gevoelen voor: voorbeelden genoeg, dat de hebraïci omtrent de afleiding en eigentlijke beteekenis van 't in sprake zijnde woord nog geheel in 't onzekere verkeerden.

NB. Bij het lezen der hier aangehaalde hebr. woorden, welke in 't oorspronkelijke met hebr. letters voorkomen, gelieve men in 't oog te houden, dat ik getracht heb de uitspraak door hollandsche letterteekens af te beelden, waarbij de *sj* uitgesproken wordt als de *sj* in *sjuwer*, *sjoerd*, *sjerp*, enz.

In het zelfde *Archief*, I, 170 verv. komt voor een *Brief van wijlen Mr. W. BILDEEIJCK, aangaande 't gebruik van het woord z o n in 't mannelijk geslacht*, overgenomen uit het werk: *De Post van den Helicon*, (Amst. 1788) Dl. I, bl. 117. CHALOEDA.

Bloken (Bijbl. bl. cxxi) is niet *schatten*, maar *afkavelen*, ter bepaling onder welk blok men een tiendpligtig stuk land, vóór de verpachting, brengen wil; — ten minsten zóó is het alhier, te *Gorinchem*. C. G. B.

Domoor (Nav. I.; bl. 56, 201). De uitgangen *er*, *aar*, *oor* hebben in onze taal de beteekenis van *man*, het oude *ver*; en *vere* vrouw; het Hoogduitsche *Herr*, *man*, *Herrinn* vrouw. Als: *Spreek-er*, *Leer-aar*, *Dom-oor*, *Ezels-oor* (beter: *Ezel-oor*), *Neet-oor* (nietig man, die op alle kleinigheden ziet en vit), *Leep-oor*, (verstandig man, spottender wijze gezegd). Ik meen dat ik ook wel eens *dommert* en *leepert* heb hooren zeggen. D. H. H.

Spreekwoorden. Zij passen op malkanderen als Hanne en Lijsje (Nav. I.; bl. 219; II.; bl. 162; Bijbl. bl. cxl). Wat bedoelt VONDEL in zijne *Hekeldichten* (*Klassiek Lett. Panthéon*, J. VAN VONDEL's *Hekeldichten met Aanteek. enz.* Schiedam, H. A. M. ROELANTS, 1852) als hij in zijn „Text” bl. 87 zegt:

Pasten op dien text ooit glossen,

Hannen passen bet de clossen

Met de spullen doen zijn vrou

Lijsken 't garen haspelen zou. —

Op welke *Hanne* en *Lijsken* doelt VAN VONDEL hier? Heeft het betrekking op de eene of andere gebeurtenis of op het bekende spreekwoord? J. H. VAN DALE.

Passchier de Fyne (Nav. I.; bl. 317; Bijbl. bl. clv). Zijne Biografie vindt men in de *Levensbeschrijving van eenige voornamen meest Nederlandsche Mannen en Vrouwen*, II.; bl. 60—78. J. SCHREUDER.

Passchier de Fyne. Uit den brief van dezen Predikant, den 18den A°. 1637, uit *Haarlem* geschreven, en door den Heer HONIG in DE NAVORSCHER, I.; bl. 346 medegedeeld, blijkt dat de bedoelde PASSCHIER DE FYNE te *Leyden* moet zijn geboren, zoo als men trouwens ook van elders weet, in 1588.

Indien evenwel het opgegevene jaartal zijner geboorte juist is, dan komt het mij voor, dat PASSCHIER DE FYNE niet de Auteur kan geweest zijn van den in 1630 verschenen *Ouden Leydschen Patroon ofte Derden Octobers Banket*. Daarin toch wordt op het eerste blad gezegd: „Want ghy hebt my niet alleen laten klimmen tot den hoogsten ouderdom van 82 jaren, maer hebt my oock van mynes moeders lichaem aen versorgt” enz. En verder: „Ik

sie hier 5 soonen, 3 dochteren ende 14 kints kinderen: wat soude ick meer van den Heere konnen wenschen?"

Het werk moet dus door eenen anderen zijn vervaardigd, hetgeen ook blijkt uit de Voorafpraak *Aen de getrouwe Leydenaren*, waar gezegd wordt: »Getrouwe Leydenaren, alsoo my het banket van desen Ouden Leydschen Patroon in handen gekomen is, dochthetmy goet, het zelfde door den druk gemeen te maken" (volgt een *coup de patte* aan de Leydsche regering).

Het kan misschien nuttig zijn hier een paar aanteekeningen van huwelijken mede te deelen, die te *Leyden* zijn voltrokken:

»16 Aug. 1586. PASQUIER DE FYNE, van *Belle*, jm. van *Belle*, vergeselschap met PIETER DE FYNE zyn vader en CAERLE DE SWARTE; met MAYKEN CAWETS, mede van *Belle*, vergeselschap met FRANCHYNKEN CAWETS haer suster en CATALINA 'S HEERE".

»3 Feb. 1612. PASSCHIER DE FYNE, Predikant tot *Jaersvelt* by *Schoonhoven*, jm. van *Leyden*, vergeselschap met PASSCHIER DE FYNE, syn vader; met MACHTELT JANSER van *Leyden*, vergeselschap met TRYNTGE CORNELIS haer nicht".

De *Maatschappij van Ned. Letterk. te Leyden*, bezit het IIde deel van de *Verzameling der Tractaaten* van PASSCHIER DE FYNE, in syn *leeven Predikant te Haerlem*, waarbij is gevoegd D. TILLENUS, de *Leere der Synode van Dordrecht en Ales*, op de proeve van praktijk gesteld. Amst. P. VISSER, 1736, h. b., 8°.

.. ELSEVIER.

Passchier de Fyne. In *Het Leven* van PASSCHIER DE FYNE, gevoegd achter het Iste Deel van *Eenige Tractaetjes* van PASSCHIER DE FYNE, leest men omtrent zijn verblijf te *Campen*: »Daarna (nadat hij namelijk eenigen tijd te *Schoonhoven* geweest was) ben ik eenige maanden lang te *Campen* geweest, daar ik vele predikatie dede, dog meestal by nacht ende met kleynen vergaderingen, alwaar ik my menigmaal van logement moeste veranderen, om het groot perykel dat daar was, also de Predikanten daardoor eenen blinden yver zeer dol yverden, ende de heeren, die zeer geltgierig waren, veel harder dan de plakaten instelden, handelden. Sy zeyde tegen de luyden die haar op de plakaten beriepen, wy en passen op de plakaten niet, maar handelen naar onse discretie, die zeer kleyn was, en zy stroopten die goede luyden groote sommen geltaf, als in de *Campersteurtjens* (die daarop gemaakt zyn) zeer klaar vertoont is".

Voorts staan er in dat leven nog vele bijzonderheden, die men bij BRANDT niet geboekt vindt, doch hier te veel plaats zouden wegemen. Intusschen wordt het boekje den Heer J. M. met bereidwilligheid ter leen aangeboden, indien hij slechts gelieve aan te wijzen, hoe ik hem dat moet toezenden.

Wat de *Campersteurtjens* betreft, waarvan PASSCHIER DE FYNE spreekt, die worden gevonden in het IIde Deel van 's mans *Tractaetjes*, onder den titel van:

1°. *Camper-Steurtje. Van harde Eijeren, stercke Boter, ende bittere Mostaert. Toegemaakt van eenen Hollandschen Koopman, Ende eenen Camperschen Schipper. Tot nut van alle Liefhebbers der waerheyd, so tot Campen als elders. Uytgegeven met vermeerdering in den Jaere 1648.* 2°. *Witte-broot voor de Predicanten tot Campen om het Camper-steurtje Bequame-lyck op te eeten. Neemt de gonstevoor de gave. Uytgegeven in den Jaere 1648.* 3°. *Een Frischen Dronk op het gesouten Camper-Steurtje, geschonken voor de Predicanten tot Campen, om het gesouten Camper-steurtje te beter te verswelgen.*

Op een Ey een dronck
Schaet den Meester een pont.

Uytgegeven in den Jaere 1649.

A. J. VAN DER AA.

[Bijna hetzelfde berigt erlangen wij van den Heer V. D. N., die J. M. ook verwijst naar het *Leeven* en eenige bysondere voorvallen van PASSCHIER DE FYNE, door hem zelve beschreeven, voorkomende achter *Eenige Tractaetjes* van den Predikant en anderen, den vyfden druk, vermeerdert met het *Leven* van den Schryver, Amst. 1735. Hierbij — zegt onze Correspondent — behoort nog een tweede band of deel, hetwelk aan den Weleerw. B. GLASIUS (*Godgeleerd Nederland*, Dl. I., bl. 482) onbekend schijnt geweest te zijn en eene *Verzameling* bevat der *Tractaaten* van PASSCHIER DE FYNE, benevens de leer der Synode van Dordt enz. Amst. 1736. Men vergelijke voorts het werk van J. TIDEMAN, de *Remonstrantsche Broederschap*.]

Anagrammen (Bijbl. bl. xxviii). Voor liefhebbers van anagrammen nog de volgende, waarvan sommige vrij kluchtig zijn. CASPAR FAGEL. — *Leg af rapsac*. Zie *Nederduitsche en Lat. Keurgedichten* I; bl. 181. — SAMUEL SCHELLWIG. — *Schweig Maulesel*. — ESAIAS STUNDGEINUS. — *Asinus tugrandis es*. — MARTINUS LUTHERUS. — *Ter matris* (i. e. ecclesiae) *vulnus*. — *Vir multa struens*. — *Ut turris lumen das*. Zie *Alg. Konst- en Letterbode* 1823, II, bl. 46 en 47. De bekende Predikant van *Eibergen*, W. SLUYTER, heeft meer dan een anagram op zijn naam gemaakt. WILHELM SLUYTER of WILHELMUS SLUYTERUS. — *Heer, sus* (zoo) *lust my U will*. Zie W. S., *Eenzaam Buitenleven*, bl. 19 en *Eenzaam Huis- en Winterleven*, bl. 44, 95 en 96 (van de uitgave t' *Amsterdam* by JACOB VAN ROYEN, 1717, 8°). — *Heel rym wil lust*. Zie *Eenz. Huis- en Winterl.*, bl. 2. — *Huysruste lust my well*, *ibid.* bl. 40. Op den naam zijner vrouw, MARGARETA SIBYLLA HOORNAERTS, vervaardigde SLUYTER deze anagrammen: *haar eertroon ras by 't salig lam en ey! rat* (rad) *naar Abr'hams gloristoel*. Zie *Eenz. Huis- en Winterl.*, bl. 85 en aant. In eene aanteekening op SLUYTER's *Buitenleven*, bl. 19 wordt, behalve het anagram op den naam JEZUS, nog

dat op den regent FILIPS van Orleans medege-deeld: *Duc d'Orléans Régent. — C'est l'âge d'or rendu*. De wensch, daarbij door den aan-teekenaar geuit, dat dit anagram *de waarheid mag insluiten*, is ongelukkig niet vervuld ge-worden. Bekend is het anagram op TESSEL-SCHAEDE, *sachte sedeles*. J. C. D.

De Eenhoorn (Bijbl. bl. iii, xc, cxliii, cliv). Ik had niet gedacht nogmaals op dit fabel-achtig dier terug te komen; doch nu er reeds zooveel over is te berde gebracht, vermeen ik de volgende, toevallig ontdekte bijzonderhe-den niet te moeten verzwijgen.

De uitPIER DURANTE (CXXIII) aangehaal-de plaats staat niet allóó, maar is stellig ontleend uit den *Bestiaire* van PHILIPPE DETHAUN (12..?) waaruit WRIGHT in zijne *Popular Treas-ises on Science written during the Middle Ages*, Lond. 1841, bl. 81 afschrijft:

Monoceros est beste, un corn ad en la testé,
Pur çeo ad si à nun, de buc ad façun;
Par pucele est prise, or oez en quel guise.
Quant hom le volt cacer e prendre et enginner,
Si vent hom al forest i sis repairs est;
Là met une pucele hors de sein sa mamele,
E par odurement Monoceros la sent;
Dunc vent à la pucele, e si baiset sa mamele,
En sun devant se dort, iasi vent à sa mort;
Li hom survient atant, ki l'oeit en dormaat.
U trestat vif le prent, si fait puis sun talent.
Grant ehose signifie, etc.

Het vervolg toont, dat men onder den Een-hoorn hier CHRISTUS en onder de *pucele* de Maagd MARIA moet verstaan (*).

Bijkans op dezelfde wijze spreekt ook de Oud-Duitsche *Physiologus* bij MASZMAN, *Deut-sche Gedichte des XII Juhrh.*, II.; bl. 813, als mede KONRAD VON MEGENBERG, in zijn *Buch der Natur* (Augsb. 1486) wiens vertelsel wel niet te lang maar ongeschikt is voor dit blad.

Omtrent de geneeskracht den horen toege-schreven, waarvan de Heer KRAMM (Bijbl. bl. cliv) een curieus voorbeeld heeft bijgebracht, kan men ook al vrij hoog opklimmen, want bij de opsomming eener menigte van middelen om de kwaal van den Graal-Koning ANFOR-TAS te helen, zegt WOLFRAM VON ESCHENBACH in zijn *Parzival*:

Ein tier heizt monfircus:
Daz erkennt der meide rein sô grôz,
Daz ez slaefet uf der meide schôz!
Wir gewunn des tieres herzen
Über des Küniges smerzen.
Wir nâmen den karfunkelstein
Uf des selben tieres hirnbein,

(*) Middel-eeuwsche afbeeldingen, waar de Een-hoorn zijn toevlugt neemt tot den schoot der H. Maagd of als begeleider voorkomt van St. JUSTINA en andere heiligen, moeten niet zeldzaam zijn. Beschrijvingen vindt men bij VULPIUS, *Curiositäten*, VI, 2, p. 133; MÜNTER, *Sinnbilder der Christen*, I, p. 43; MAURY, *Légendes du moyen âge*, p. 176.

Der dâ wehsel under âlme horn
Wir bestrichen die wunden vorn
Und besouften den stein drinne gar:
Diu wunde war et lûppec sar.

V: 14406—16.

SAN MARTE verhaalt nog, zonder de bron aan te wijzen, dat KAREL de Stoute steeds een stuk van den hoorn eens Eenhoorns in zilver gevat op zijne tafel had, waarmede alle spijzen beproefd werden, of ze soms vergiftigd waren. Zoodra de hoorn met iets vergiftigs in aanra-king kwam, begon hij te zweeten, en het wa-ter waar hij in gelegen had diende tot een voorbehoedmiddel tegen vergiftiging (*Parziv. I.*; bl. 623).

Behalve L. CATELAN, *Hist. de la Nature, chasse, vertus, propriétés et usages de la Licorne* (Montpell. 1624; Hoogd. Frankf. 1625) en de andere reeds aangehaalde schriften, behooren tot de litteratuur: J. C. STOLLBERGE, *De Uni-cornu*, Lips. 1652, s. f. PRENZEL, *De Unicornu*, Viteb. 1675, f. C. BERENIUS, *De Monocero*, Lips. 1667, p. L. SACHSE, *Monocero*logia, Ra-ceb. 1696, G. K. KIRCHMAYER, *Disputation zoöl. de l'Unicorno* etc. Jen. 1733 en COREMANS, *La Licorne et le Juif errant*, Brux. 1845, p. 3—20. J. M.

Eeuwiglijk en eeuwelijk (Nav. I.; bl. 283; II.; bl. 322). Ter aangehaalde plaatse is reeds gezegd dat beide woorden dezelfde beteekenis hebben. Hoe beide vormen ontstaan zijn leert ons Dr. BRILL, in zijne *Hollandsche Spruikleer*, bl. 683, alwaar hij zegt: »Vroeger ontleende men verscheidene adverbia op *lijk* onmiddel-lijk van substantieven, waar wij ze thans van de adjectieven op *ig*, uit die substantieven ontstaan, afleiden. Zoo zeide men toen: *over-vloedelijk, listelijk, ootmoedelijk* (en op dezelfde wijze ook *eeuvelijk*) waarvoor wij nu *over-vloediglijk, listiglijk, ootmoediglijk* (en *eeuwig-lijk*) enz. zouden zeggen". Dat *eeuvelijk*: slechts tweemaal voorkomt, bewijst dat ten tijde der Staten-overzetting des Bijbels de oude vorm op het punt was van te verdwijnen. Bij de Ouden vindt men echter ook reeds sporen van bijwoorden, gevormd als *eeuwiglijk*, zoo als bij MAERLANT *vrome*:*hlike* en in den Statenbijbel zelven: *waerdiglijk, trotsighlijk*, enz.

J. H. VAN DALE.

Opschriften van Kerkklokken (Nav. II.; bl. 281; Bijbl. bl. xxv, xlv, lxii, lxxxv, clxviii). Te Sint Anne ter Muyden staat op de klok:

Ons CLOcK gesChal
RoepT VLIen aL
Sint tanne ter MVien
Ras onbeswaert
Ter kerCke waert
HooT 's Heeren woort hVien.

G. P. ROOS.

Penning met Vondeling en Secundus. — De Fransche slag. — F. W. en M. van Nassau. — De Y.

Penning met Vondeling en Secundus (Nav. I.; bl. 320). Ik bezit een' ronden zilveren penning, groot ruim eene handpalm, met een gladden rand. De voorwerpen, die er op voorkomen, zijn gedreven. Op de ééne zijde wordt het volgende gevonden: Een Vorst op zijn troon, bezijden welken twee personen, met tulband op het hoofd en in Oostersch gewaad gekleed, zijn gezeten: voor den troon is een man geplaatst, wiens handen op den rug zijn gebonden en nevens hem staan twee hellebaardiers op eenigen afstand van den troon, en nog twee hellebaardiers eenigzins ter zijde. Op den achtergrond ziet men een schavot, waarop eene onthoofding plaats heeft, terwijl daarnevens drie personen, uit een balkon met tapijten behangen, en nog een ander uit een venster daarnevens, de straf-oefening aanschouwen. Het randschrift op het vlak houdt in: SECUNDUS SPREEKKEND, DAT SYN MOEDER NEER DEE SYGEN, STRAFT, SPYT DES KEIZERS STRAF, SYN WYSE WOND MET SWYGEN.

Op de keerzijde van den penning aanschouwt men: op den voorgrond drie personen in Oostersch gewaad, van welke een in eene medelijdende houding voor een' jongeling gebukt staat, terwijl achter den jongeling iemand als wachtende geplaatst is. Op den achtergrond is men bezig iemand, langs eene dubbele ladder, hoedanige in dezen tijd gebruikelijk is, op te hangen. Het randschrift op het vlak van deze keerzijde is als volgt: EEN VONDLING OM HET GELD DRAAIT VOOR SYN HEER EEN STROP, 'T RECHT SPREEKT DE MEESTER VRY EN HANGT DEN VONDLING OP.

Weet DE NAVORSCHER mij ook op te geven, welke geschiedenis deze penning aanduidt?

CURIOSUS.

[Reeds in ons eerste deel werd een onderzoek naar dezen geheimzinnigen penning uitgelokt, maar te vergeefs. Wij achten het derhalve niet ondienstig de aandacht van HH. Navorschers er nogmaals op te vestigen.]

Spreekwijzen. De Fransche slag (Nav. I.; bl. 347; II.; bl. 238; Bijbl. bl. v, xxxv). Dat de meening van M. J. Z. ten opzichte der verklaring van bovengenoemde spreekwijze juist is, blijkt uit de *Hollandsche Spectator*, Dl. I, bl. 56, uitgekomen den 1sten October 1731. De geestige VAN EFFEN legt aldaar zekeren Chevalier GRIJSPAART, een liefhebber van harddravers, het volgende in de pen:

„Ik ben tegenwoordig bezig met een tractaatje te schrijven over de konst van een zweep wel te handelen, de manen op een nieuwe manier te strengelen en dezelve met kokardes te versieren — beneffens een naauwkeurige beschrijving van een nieuwe *Fransche slag*, die ik zelfs heb uitgevonden”.

En op bl. 80 van hetzelfde werk leest men:

„Geloofwaardige luiden hebben mij gezegd dat je maar een broddelaar bent en de *Fransche*

slag niet eens weet ter degen te slaan”.

Men ziet hieruit dat deze spreekwijze al vrij oud is.

φ—φ.

Filips Willem en Maria van Nassau (Nav. I.; bl. 378; II.; bl. 275). Dezer dagen ontving ik van mijnen boekverkooper ter bezigtiging: *Geslachtstafel van het Doorl. Huis van Nassau, van den vroegsten tijd tot op heden; bevattende 488 Vorsten en Vorstinnen van dat Huis, en 297 aangehuwde Prinsen en Prinsessen, te samen eene opsomming van 785 Vorstelijke personen in het Huis van Nassau*; door A. G. W. RAMAER, Oud-Officier der Infanterie. Amsterdam, Gebr. DIEDERICH'S, 1853. Met gretigheid doorbladerde ik dit werkje, en bepaalde zich mijne aandacht in de eerste plaats op de beide kinderen uit het eerste huwelijk van Prins WILLEM I. Ik vond nopens hen, op bl. 14, aangeteekend:

»PHILIPS, Graaf van Buren, geb. in 1554, overl. den 20sten Febr. 1618.

MARIA, geb. in 1552, overl. in 1616”.

Hier wederom de zoo zeer verlangde *datums* te moeten missen, deed mij leed, maar nog meer de ervaring, dat, hetgeen de Heer E. v. E. mij zoo welwillend heeft medegedeeld, hiermede gansch in strijd is. Zou ik dan te vergeefs naar de gevraagde inlichting moeten blijven uitzien? B.

De Y (Nav. I.; bl. 380; II.; bl. 298). Veel wetenswaardigs hieromtrent zal men aantreffen in 't hoogst belangrijke opstel: *De Y eens nederlandsche letter* van den doorgeleerden J. H. HALBERTSMA, in de *Overijsselsche Almanak van Oudh. en Letteren*, 1858, bl. 177—215.

CHALOEDA.

Letterkundig Hulpdoon. Michel Begon en zijne vrienden. Onder den naam van GROLIER en zijne vrienden is, Jaarg. II, bl. 1, eene Aanteekening geplaatst van VAN BEVEREN, welke wij met eene gelijksoortige willen vermeerderen. In den *Dictionnaire Historique Portatif, contenant l'Histoire des Patriarches*, etc. T. I, page 126, vinden wij eene levensschets van MICHEL BEGON, waaruit wij slechts het volgende, als tot ons oogmerk voldoende, mededeelen:

»MICHEL BEGON, né à Blois en 1638, d'une famille des plus considérables du pays, féconde en personnes de probité et de mérite, se distingua d'abord à Blois dans les principales charges de la robe.... Il mourut à Rochefort le 14 Mars 1710.... MICHEL BEGON aimait avec passion les Belles-Lettres et les Sciences; honorait les Savants, s'intéressait aux progrès des arts et à la gloire de la nation. Il avait une bibliothèque bien choisie, avec un riche cabinet de médailles, de monuments antiques, d'estampes et de curiosités. Il communiquait

ses livres avec plaisir, et avait fait écrire sur le frontispice de la plupart: MICHAËLIS BEGON ET AMICORUM, c'est à dire, qu'ils étaient à lui et à ses amis. Celui qui avait le soin de sa bibliothèque ayant un jour représenté qu'en donnant ainsi l'usage de sa bibliothèque à tout le monde, il perdait des livres: »J'aime beaucoup mieux", répondit-il, »perdre mes livres, que de paraître me défier d'un honnête homme".

Ziedaar dan in MICHEL BEGON een' tweede, die op eene treffende wijze, het regt verstond van den eigendom van boeken.

J. H. VAN DALE.

Engel de Ruiter (Nav. II.; bl. 24). In een onder mij berustend geslachtregister heb ik gevonden dat de Vice-Admiraal ENGEL DE RUYTER, niet in Maart maar den 27sten Feb. 1683 te Amsterdam is overleden, en den 4den Maart in de Nieuwe Kerk is begraven. Zie ook het geslachtregister op bl. 573 van het IIde Deel van: *Het Leven van Michiel Adriaanszoon de Ruyter 1607—1676*. Te 's Gravenhage bij Gebr. J. & H. VAN LANGENHUISEN, 1848.

E. D.

Nederlandsche de Valois (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 16). Te 's Gravenhage in de Korte Pooten bij de Apendans, V. N°. 152 woont een bloemverkooper. Er staat een bordje op de post van de deur, met den naam A. C. A. VALOIS.

C. & A.

Verzamelingen van Spreekwoorden (Bijbl. bl. xxxii, lvi, xcvi, cxli). Het was mij regt aangenaam, te bespeuren, dat de *Verzameling van Werken over onze Spreekwoorden* nog steeds zijne belangstellende onderzoekers vindt, daar dit leiden moet om onze zoo rijke schat van vaderlandsche spreekwoorden steeds meer en meer volledig te maken. Ik dank de Heeren .. ELSEVIER en Σ. voor hunne mededeelingen.

Dat het 2de Deel van het *Florilegium ethico-politicum nunquam antehac editum*; etc. mede Nederlandsche Spreekwoorden bevat, is mij gebleken uit de Voorrede van C. TUINMAN'S *Zedenzangen, over een groot gedeelte der Nederlandsche Spreekwoorden van dugelyks gebruik*, enz. Leyden, LANGERAK, MDCCXX. kl. 8°. Mogt het mij van de THYSIUS' Bibliotheek, door tusschenkomst van den Heer .. ELSEVIER, ter leen worden toegezonden, het zou mij zeer verplichten. Ik verbind mij bij deze tot de spoedige, ordelijke terugbezorging, en mogt het verlangd worden, zend ik gaarne vooraf reçu.

Gaarne zag ik mij in staat gesteld tot de inzage van het verslag van DUPLESSIS' in 1847 te Parijs uitgekomen werk. Voor de wer-

ken over Nederlandsche spreekwoorden heeft de beoordeelaar nog al gelegenheid ter completering gehad. Zie Dr. A. DE JAGER'S *Archief voor Nederl. Taalkunde*, Dl. I, bl. 295.

Wat den *Catalogus* van de *Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leyden* betreft, ik hoop, dat aan mijne aandacht niets ontgaan zij.

Ook de Heer Σ. zou mij zeer verplichten, indien hij mij *D'uitsteekste Dichtkunstige Werken van J. ZOET*, ter kennisneming mogt willen toezenden.

De Lyste van Spreekwoorden, op verscheyde voorvallen toepasselijk, geplaatst achter elk der beide Deelen van het genoemde werkje van ANNA FOLIE, is N°. 27 van de door Dr. A. DE JAGER verzamelde *Lijst* (Taalk. Magazijn, Dl. III, bl. 90 en 461), en van de mijne N°. 41 (*Algem. Konst- en Letterbode*, N°. 12 van 1846). Op de *Lijst van Werken over Nederlandsche Spreekwoorden*, die mijn *Spreekwoordenboek* zal voorafgaan, en waarvan de eerste aflevering eerlang het licht zal zien, komt het voor onder N°. 46. Naar den druk, met twee blaffende honden tot vignet, blijf ik altijd nog belangstellend uitzien.

P. J. HARREBOMÉE.

Volksliedjes. »Daar komt Pauwel Jonas (Prins Eneas) aan" (Nav. II.; bl. 54; III.: bl. 38—40; Bijbl. bl. lviii).

De Vlucht van ENEAS of de dood van DIDO, Treurspel, in straatliedjes; te Amsterdam, bij J. HELDING en A. MARS [?], 1785. Met Privilegie.

Ik herinner mij, in mijne jongelingsjaren, meermalen uit den mond van mijn' vader te hebben vernomen, dat dit lang vergetene treurspel (kluchtspel of parodie) werd toegeschreven aan den Hoogleraar Mr. JOHANNES KINKER.

J. L. A. I.

Speelkaarten (Nav. II.; bl. 87; III.; bl. 71—76; Bijbl. bl. lxxv). In de *Rue de la Verrerie*, te Parijs, zijn door arbeiders, die zich daar met graven bezig hielden, op eene geringe diepte onder den grond de overblijfselen van vroeger metselwerk gevonden. In een der gewelven lagen menschenbeenderen en een vermolmd kistje met overblijfselen van speelkaarten. Deze kaarten moeten verguld zijn geweest, en waarschijnlijk dagteekenen zij van de regering van KAREL VI. Op de plaats, waar men ze gevonden heeft, stond eertijds het huis van den enlumineur GRIGNONNEUR, die het eerst zich toelegde op het schilderen van *Cartes à or et à diverses couleurs pour l'esbattement du roy*. — *Nederlandsch Athenaeum* voor 11 Juny 1853, N°. XXIV, bl. 187.

BLADWIJZER

VOOR HET

NAVORSCHER'S BIJBLAD.

A.

- A. (A. A.), Simon Schottus, *cxvi*.
 — Veliten, Pupillen, *lxxvii*, *cxii*.
 — Van der Well in Tromp veranderd, *civ*.
 A. (A. &), Accoord v. Putten, *lviii*.
 — Het wapen van Paus Adriaan, *lxxxii*.
 — Spreuk van Frank van Borselen, *lxxxvii*.
 — 't Haagsche wapen, *xii*, *xiii*.
 — Anna Haze, *lxxxii*.
 — Raadsel op "Ireland", *xiii*, *xxvii*.
 — Begraafplaats van J. en C. de Witt, *cxvi*.
 — De Oudste Woorden, *lii*.
 — Het geslacht v. Wouw, *xcviii*.
 A. (C. &), Amstelredams eer ende comen", *lxxxi*.
 — De familie Back, *lx*.
 — Het wapen der familie van Berk, *cxxxiv*.
 — Predikanten Du Bois, *cxlvi*.
 — Het wapen der Buonaparte's, *xxiv*, *xxv*.
 — Ds. Johannes Claessen, *lxiv*.
 — Dirk van Hasselsteeg, *civ*.
 — Verhandeling van Mr. Jacob van Gigh over de „Romeo and Juliet", *cxviii*.
 — Arnold van Halen's „Pan Poëticon", *cxixvi*.
 — Napoleon te Amsterdam, *clxxxiii*.
 — Het Pinksterbloemzingen, *cxzzv*.
 — „Spiegel der Jeught", *xiii*.
 — Andries Suyderhoeff, *clix*.
 — Joh. Corneliss Sylvius, *lxix*.
 — Jan Tabak, *xviii*, *xix*.
 — Nederlandsche de Valois, *cxvii*.
 A. (H. A.) te M., Sympathetische geneesmiddelen, *cxz*.
 Aa (A. J. van der), Ds. Johannes Claessen, *xvii*.
 — Passchier de Fyne, *clxxxix*.
 — Herhaling v. het woord „ik", *clxxxii*.
 — Christianus Meese, Christiaan Meuse, David Meese, *xxii*.

- Aa, (A. J. van der), Gespreck tuschen den wandelaer en de galm der hofkercke over Johan van Oldenbarneveld", *ci*.
 — Predikanten bij de Nederlandsche Hervormden te Londen, *xcvi*.
 — Verduitscher van „Don Quixote", *cxvii*.
 Aardappelen, *ciii*, *cxlix*, *clxxii*, *clxxxii*.
 Aarsen (A.), P. J. Beronicius, *ii*.
 Abdijen en Kloosters van Holland en Zeeland, *lxxxiv*.
 Abraham (Overlevingen omtrent), *xxiv*, *lxxii*.
 Abresch (Petrus), *clxxxiii*.
 Accoord van Putten, *lviii*.
 Actiehandel, *cxlvii*.
 Adelaer (Jan), *cxiv*.
 Adeler (Koert Syverts), *cxiv*.
 Adriaan (Het wapen van Paus), *lxxxii*, *cxviii*, *cxlii*.
 Aelten (Godeschalk), *cxxxiii*.
 Aequivoci (Versus), *xxviii*.
 Aftelrijmen, *clx*.
 Agrippa (Detoovenaar Cornelius), *cxviii*.
 „Al onder de groene boomen, daar lei een Engelsch schip", *clx*.
 Alexandrië (Museum van), *xxii*, *xxiii*.
 Alkemade (Cornelis van), *lxvi*.
 — (Het geslacht van), *cxxxvii*.
 Alkmaar (Opschriften van Kerkklokken te), *xliv*.
 Alkmaarsche kind, dat zijn moeder geslagen had (Van het), *x*, *xi*.
 „Alle dinck vergaet enz.", *cxvii*.
 Alman (Jan), *xlvi*, *xcix*.
 — (Begraafplaats van Jan) te Vlissingen, *xlvi*, *cxlvii*.
 „Altijd is Kort Jakje ziek", *xlvi*.
 Amelang, *cxlix*.
 Amersfoortsche Kei (de), *i*.
 Amerij, *cxlix*.
 Amianth, *xxix*.
 Amman (J. C.), *cxviii*.
 — Amstelredams eer ende opcomen", *lxxx*, *lxxxi*, *clx*.
 Amsterdam (Napoleon binnen), *iii*, *xxiv*, *lxix*, *ciii*, *cliii*.
 Amsterdamsche Muzykkamer: „Je blijfd in eele doen", *xc*.

- Ana's (de), *iv*.
 Anagrammen, *xxviii*, *lxxxix*, *clxxxix*.
 Andelius, *cxiv*.
 Anthonius Verensis, *cxlii*.
 Antwerpen (Naamsorsprong van), *cxviii*.
 Appeltje (Ik heb een) met U te schillen, *cxxi*.
 Arabische Cyfers, *lxvi*.
 Arckel (F. W. Baron van), *cxviii*.
 Asbest, *xxxix*.
 Asch (Inzameling der Lijk-), *xxix*.
 Aumale (Graaf), *clii*.
 — (J. P. Graaf d'), *cxvii*.
 Autographen, *clxxxiii*, *clxxxiv*.
 Axel (Redding van) door Jan Pikkevé, *clxxvii*.

B.

- B., Dichters der Evangelische Gezangen, *lxx*.
 — Jan Jordens, *lxxii*.
 — Michiel van Middelhoven, *clxxix*.
 — Jan de Munck, *xcvii*.
 — Philips, Willem en Maria van Nassau, *clxxvii*, *cxci*.
 — Redding van Axel door Jan Pikkevé, *clxxvii*.
 — Soutenelle, *lxxi*.
 — Het geslacht TeWater, *xcvii*.
 B. (B. B.), Veliten, Pupillen, *lxxx*, *cxviii*.
 B. (C. G.), Bloken, *clxxxviii*.
 — Ds. Johannes Claessen, *xcix*.
 — Hooikes ketsen, *clxxxii*.
 — Lot is dood, *clxxii*.
 — Het geslacht van Wouw, *xcix*.
 B. (J. F.), Burgemeester van Zierikzee in 1555, *xc*.
 B. (N.), Ds. Johannes Claessen, *xcix*.
 B. (V.), Johannes de Jode, *li*.
 Baan (J. van der), Doopsgezinde Gezangen, *cxviii*, *clxxxix*.
 — Componisten der Evang. Gezangen, *cxl*.
 — Nic Petri, *clxxxix*.
 — De Heerlijkheid Zaaamslag, *cxlii*.
 Bacchus in de Spreekwoordentaal, *clxxxiv*.

Back (Jan de), *lx*.
 Back (De familie), ook wel Backx,
 Back of Bax, *lix, lx, cx, cxliv*.
 Bacon (Anagram op „Sir Francis”),
 „Lord Keeper”, *xxix*.
 Back (De familie), ook wel Backx,
 Back of Bax, *lix, lx, cx, cxliv*.
 Baersdorp (Het geslacht van),
clxii.
 Baguette Divinatoire, *cxzv*.
 Baldes (Franciscus), *clxxiv*.
 Banckaert (Adriaan), *cviii*.
 Bar (Vrijheer von), *xcviii*.
 Barlaeus (Bijlschrift van C.) op J.
 C. Sylvius, *xxx*.
 Baronets (Nederlandsche), *xix*.
 „Batavische Arkadia” van Heems-
 kerck, *cxixi, clxi*.
 Batenborch (Wernic van), *cxixi*.
 Bâtir des châteaux en Espagne,
clxiii.
 Bax (De familie), ook wel Back,
 Backx of Bax, *lix, lx, cx, cxliv*.
 Beeren, *cxlix*.
 Beest (Naam en getal van het), *xv*,
xliv.
 Begon (Michel) en zijne vrienden,
cxci.
 Begraafplaats van Jan Alman te
 Vlissingen, *xlvi, cxlvii*.
 Begraffenis in het open veld, *xlvi*,
lxxvii.
 Begraffenispenning op Simon Epis-
 copius, *xviii*.
 „Ben je zestig?”, *xxv, lxii*.
 Bergwei (De) bij Loosduinen,
xlvi, lxxi.
 Berk (Het wapen der familie van),
cxixiv.
 Beronicus (P. J.), *ii*.
 Beukelman (Reinier en Joannes),
cxv.
 Beunhaas, *lxxxiv*.
 Beijeren (Portretten van Jacoba
 van) en Frank van Borselen te
 St. Maartensdijk in Tholen,
xliv—xlvi.
 Bibliophilus (N. P.), Verbodschrift
 tegen de Jesuïeten, *xxvi*.
 — De Volewijk, *xxix*.
 — Zwijnsvereering onzer voor-
 vaders, *lxxxi*.
 Bierpint (De) van St. Oedenrode,
xliv, lxxxv, lxxvi.
 Bieselingen (Prins Willem I door
 van), *clx*.
 Blaauwe Maandag, *xlvi, lviii*.
 Blaauwe scheen, *xxii*.
 Blank, *ii*.
 Blok (Stamboek van Johanna Koer-
 ten), *cxii*.
 Bloken, *clxxviii*.
 Bodinus, *cxlviii*.
 Boekdrukkerij (Eerste) te Mid-
 delburg, *clxxiii*.
 Boeken aan Kettingen, *clv*.
 Boerenkrijg (Trithemius Voorspel-
 ling van den), *xliz*.
 Boëtius à Bolswert, *lxxx, lxxxi, cliz*.
 Bogaert (François van den), *cxlv*.
 Bois (Du) genaamde Predikanten,
cxlvi.
 Bommelius (Everardus), *cxvi*.
 Booy (H. du), *cxixii*.

Boreel aan Borellus over de Ver-
 reijkers (Brief van), *xii, cxliii*.
 Borellus over de Verreijkers (Brief
 van Boreel aan), *xii, cxliii*.
 Borger's „Aan den Rhyn”, *cxviii*.
 Borselen (Huwelijk van Frank van)
 met Jacoba van Beijeren, *xxiv*.
 — (Portretten van Frank van)
 en Jacoba v. Beijerente St. Maar-
 tensdijk in Tholen. *xliv—xlvi*.
 — (Spreek van Frank van),
lxxvii.
 Bos of Bosch (Lambertus van den
 of van), *cxvii*.
 Brakel, Eenlettergrepige verzen,
cxixii.
 Brandt (G.), *xciv*.
 Braspenning, *ii*.
 „Braut von Korinthe” (Goethe's),
cxlv, clxxii.
 Brem („Zoo zout als), *xlvi, lxxiii*.
 Broechem, Broekom of Bruchem
 (Heeren van), *cxixv, cxixvi*,
clxx.
 Bruinvis (C. W.), Aardappelen,
clxiz.
 — Opschriften van Kerkklokken
 te Alkmaar, *xliv*.
 — Autographen, *clxxiv*.
 — Bacchus in de spreekwoor-
 dentaal, *clxxiv*.
 — Begraffenis in het open veld,
xlvi.
 — Het Dominospel, *cxixviii*.
 — Laarsvormig drinkglas, *clxxz*.
 — Engelen met vleugels, *lxviii*.
 — Petrus Forestus, *xxiz*.
 — Grotius Roomsche gezind, *xlvi*.
 — De Vliegende Hollander,
lvii.
 — Frederick Houtman, *lxxxi*.
 — Logementen der Stemheb-
 bende te 's Gravenhage, *xiv*.
 — Nestels d. Kavallerie, *clxxviii*.
 — Opschriften van Kerkklok-
 ken, *clxiz*.
 — 't Oranjetumult op Katten-
 burg, *clxxii*.
 — De Sommeltjeskuil op Wie-
 ringen, *clxxiz*.
 — Het „Stabat Mater”, *clxvii*.
 — Stroo het kenmerk van een
 Sterfhuys, *xiii*.
 — Voorbeelden van ziekelijk
 vasten, *clxxii*.
 — Nederlandsche Volksoverle-
 veringen; Trijn Rembrands; van
 het Alkmaarsche Kind, dat zijn
 moeder geslagen had, *x, xi*.
 — Afbeeldingen van Oldenbar-
 neveld's onthoofding in Vondel's
 „Palamedes”, *cxlviii*.
 — 't Vroonerklokje, *clxxvii*.
 Bucquoy (Jacob du), *cxixii*.
 Buddingh' (D.), J. C. Ammán,
cxixiii.
 — „Amstelredams eer ende op-
 comen”, *lxxz*.
 — Dat klinkt als — Geef hem
 van — Katoen, *xxvii*.
 — De familie Snethlage; Naam-
 register der Predikanten, *xii*.
 — Nederlandsche Volksoverle-
 veringen, *lxxi*.

Buddingh', Woerd, Loo, *lxxv*.
 Buonaparte's (Het wapen der),
xxiv, xxv.
 Buquoy (Jacob du), *cxixiii*.
 Burgemeester van Zierikzee in
 1555, *xcii, cxixii*.
 Buskruid (Het), *xliz*.
 Buys Ballot, Maansinvloeden,
lxxiv, clv.
 Bijbel van deux Aas, *xxvii, cxixz*,
cviii, cxixviii.
 — (Eerste Hervormde) in klein
 formaat, *xxvii*.
 — (Engelsch dichtregelen op
 den), *cxii*.
 Bijgeloof, *clxiz*.
 — (Volks-), *ix, x, xi, xxii, xlv*,
xlvi, xlix, lviii, lxvii, lxviii, lxxi,
lxxii, lxxx—lxxxvii, xcvi, cxz.
 Bijl (Joost), *cxixvii*.
 Byron (Versjes aan) toegeschre-
 ven, *lxi, ciii*.
 Bijlschriften door C. Barlaeus en
 Mr. Corn. van Lennep op J. C.
 Sylvius, *xxz*.

C.

C., Napoleon te Delft, *xxiv*.
 C. (C. A.), Museum van Alexan-
 drië, *xxii, lviii*.
 — Geneesheeren bij de legers
 der Oud-Grieken, *cliz*.
 — Ludus Latruncularum, *clxiii*.
 C. (H.), Daarstellen, *lviii*.
 Capellen (Opschrift op de grafstede
 van J. D. Baron van den), *lvii*.
 Capito (Johannes), *xxxi*.
 Capito (Mr. Pieter), *xxxi*.
 Carcini (Versus), *xvii, xxxiii*.
 Carmina Sotadea, *xvii*.
 Caron (Franciscus), *cxvi*.
 Caron (François), *cxvi*.
 Centones, *i, xxviii*.
 Chaloeda, Overleveringen omtrent
 Abraham, *lxxii*.
 — De Bierpint van St. Oeden-
 rode, *lxxxv*.
 — Ds. Johannes Claessen, *lxiv*.
 — Druk-, Schrijf- en Leesfouten,
cxixviii.
 — Dereus Gnak; Kirjath Arba,
clxxvii.
 — Het boek Hajezira, *lxxii, cxz*.
 — Om een Haverklap, *cxviii*.
 — Leiden, Leijden of Leyden,
cxvii.
 — Spreekwijzen op heimelijk
 schoolverzuim betrekkelijk,
cxvii.
 — Begraafplaats van J. en C. de
 Witt, *clxxxi*.
 — De Y, *cxci*.
 — Zon, waarom vrouwelijk,
clxxvii.
 Chronogrammen, *xxviii, lxxviii*.
 Cilligry (Kolonel), *xlvi, liz*.
 Claassen (Ds. Joh.), *zie Claessen*.
 Claessen (Ds. Johannes), *viii, xxii*,
lxiv, xciz.
 Clemens XIV (Kreeftdicht op de
 vernietiging der Jesuïeten door)
xvii.
 Claude (Jean), *cxlv*.

Coelenaer (Marcus), *xxxi*.
 Coene (Tobias de), *xi, li*.
 Colenaer (Augustinus de), *xxxi*.
 Colenaer (Jacques de), *xxxi*.
 Coleners (Roseana), *xxxi*.
 Comansgilde (Het), *xxxi*.
 Componisten der Evang. Gezangen, *czl*.
 Concordantes (Versus), *xxxi*.
 Constanter, Het Ganzespel, *cxix*.
 — Verslag eener Wapenschouwing onder Prins Willem IV, *cix*.
 Cornelius, Tobias de Coene; Om der Godsdienst wil naar Engeland uitgewekenen, *xi*.
 — Papier uit linnen, *xv*.
 Correlativi (Versus), *xxxi*.
 Cromwell (Gillis), *lxxvii*.
 Cruys (Cornelis), *lx, xvi*.
 Curiosus, Penning met Vondeling en Secundus, *cxi*.
 Cyfers (Arabische), *lvi*.
 Cyropaedia VI, 17 (Gissing op Xenophon :), *xv*.

D.

D., Borger's Aan den Rhyn, *cxviii*.
 — Krankzinnigheid van Requesens, *cxviii*.
 D....., Momboirskamers, *cxviii*.
 D. (E.), Engel de Buiter, *cxvii*.
 D. (J. C.), de Ana's, *iv*.
 — Anagrammen, *clxxix*.
 — Zonderling Latijnsch Vers, Centones, *i, xxiii*.
 — Bijzondere geheugeniskracht, *xciii*.
 — Het St. Nicolaasfeest, *clxxvii*.
 D. Thz. (J. v.), Vergelijking van 't Neêrduitsch met andere talen, *xi, xii*.
 Dale (J. H. van), Beeren, *cxlix*.
 „Daar komt Prins Eneas aan”, *lviii, cxvii*.
 Daarstellen, *lviii*.
 „Dat klinkt als Katoen”, *xxvii, lxx*.
 Dale (J. H. van), Michel Begon en zijne vrienden, *cxvii*.
 — Beunhaas, *lxxvii*.
 — Het Comansgilde, *xxxi*.
 — Eenwiglijk en eeuwewelick, *cxc*.
 — De Heilige Elisabeth, *lxix*.
 — I. H. S., *xxxi*.
 — Italiaansche Prozewerken verduitscht, *lxx*.
 — Jan, Karel Ferdinand, *lxxvii*.
 — Koppen, *cxlvii*.
 — Het geslacht de Moor, *xciv*.
 — Napoleon's togt over het Zwin, *xcv, cxvii*.
 — Op den rooster geteld, *cxlix*.
 — Toren van het Stadhuis te Sluis, *clxvi*.
 — Spaansche Letterkunde, *cxvii*.
 — Mr. Joos, niet Lowys, Tuck, *cxviii*.
 — Nederlandsche de Valois', *xxxi*.
 — Zoo gek als een pootjuin, *cix*.
 — Zij passen op malkander als Hanne en Lijse, *cxl, clxxviii*.
 Dassevel (Steven), *clxi*.
 Decker (Sir Mathëus), *xix*.

Delde (Het wapen van 't geslacht), *cxlii*.
 Dee (Dr.) en zijn Tooverspiegel, *cxvii*.
 Deeg, *xxvii*.
 Delft (De Mijd-Cedul te), *xxv*.
 — (Napoleon te), *xxiv, cii*.
 Deuvecater als geslachtsnaam, *xxxi*.
 Dierentaal, *xi*.
 Digby (Sir Kenelm), *cxix*.
 Dirk van Hasseltsteeg, *civ*.
 Dirksz. (Cornelis), *cxvi, clx*.
 Dobbelspelen, *cxviii, cxlix, cli, clxiii, clxxii*.
 Dolkscheeden van palmhout, *c*.
 Dominospel, *cxviii*.
 Domoor, *clxxviii*.
 „Don Quixote” (Verduitscher van), *cxvii, clxx*.
 Donaes Idinav, *cxvi*.
 Donderdag (Eieren van Witten), *lxxvii*.
 Doodstraf door trouwbelofte voorkomen, *xxv, cv, cvi*.
 Doopbekkens te Loosduinen, *cxx*.
 Doopsgezinde Gezangen, *cxvii, clxxix*.
 Dorcslaar (Dr. Isaac), *xcvii*.
 Doyem (Franske van), *cxvii*.
 Drenthe (Het Wapen van), *xxi*.
 Driekoningliedje te Breda, *clxix*.
 Drinkglas (Laarsvormig), *clxxx*.
 Druk- Schrijf- en Leesfouten, *cxviii*.
 Du Bois genaamde Predikanten, *cxvii*.
 Duivekater, *xxxi*.
 „Duyfkens ende Willemynkens Pelgrimagie”, *clix*.

E.

E. (A—), Freule, *xciii*.
 — Italiaansche Prozewerken verduitscht, *lxx*.
 — Rakker, *lxxvii*.
 — Sympathetische geneesmiddelen, *lxxvii*.
 Earl Colne's toren (Opschriften van Kerkklokken op), *xxv*.
 Echici of echoici (Versus), *xxviii*.
 Eenhoorn (De), *iii, xc, cxviii, cliv, clxxvi, cxc*.
 Eenhoornshoornen van de St. Maria-Kerk te Utrecht, *iii, iv*.
 Eenlettergeregpe verzen, *cxvii, cxviii, clxxvii*.
 Eenwiglijk en eeuwewelick, *cxc*.
 Effligies” („Pictorum aliquot celebrium”, *xv, xxvii, lxxviii, cxvii*.
 Egmont (Verdediging van) en Hoorne, door henzelfen, *xcvii*.
 Eieren van Witten Donderdag, *lxxvii*.
 Elf en dertigst” („Op zijn”, *xxviii*.
 Elisabeth (De Heilige), *lxix, civ*.
 Ellebregt (St.), *lxxviii, cxlviii*.
 ..Elsevier, Graaf d'Aumale, *clii*.
 — Predikanten Du Bois, *cxvii*.
 — Bijbel van deux Aes, *xxix*.
 — Joost Bijl, *cxviii*.
 — Johannes en Mr. Pieter Capito, *xxxi*.
 — Tobias de Coene, *li*.

..Elsevier, Augustinus de Colenaer, *xxxi*.
 — Gillis Cromwell, *lxxvii*.
 — Casparus van den Ende, *lii, clx*.
 — Flora-Maandag, *xviii*.
 — Passchier de Fijne, *clxxviii*.
 — Ghibertus Fredericus, *xxxi*.
 — Daniel Jan Baron de Hoche-pied, *lxvii*.
 — Frederick Houtman, *cxvii*.
 — Vertalingen van Italiaansche prozewerken, *xx, xxi*.
 — Jean Pleyn de Courage, *l*.
 — Jan Poliaander van den Kerckhove, *clxv*.
 — Koppermaandag, *xviii*.
 — Kraamkloppers, *xvii*.
 — Glas door J. C. Leensvelt, in de Hooglandsche Kerk te Leyden geplaatst, *xxv*.
 — Jan le Maire, *l*.
 — M. Jsz. van Middelhoven, *clx*.
 — Godevaert Montens, *lxxiv*.
 — Joost de Moor, *l*.
 — Andries van der Muelen, *cxvii*.
 — Papier uit linnen, *xv*.
 — Lowys Porquin, *cxlii*.
 — Jacobus Roman, *lix*.
 — Engel de Ruyter, *liv*.
 — De familie van Ryn, *clxiii*.
 — Speelkaarten, *lxxvii*.
 — Joris van Spilbergen, *liii, cxvii*.
 — Verzamelingen van Spreekwoorden, *xxvii, cxli*.
 — De vergadering der Staten van Holland, *lxvi*.
 — Engelsche Tooneelspelers in de Nederlanden, *xl*.
 — Tromp, voormaals van der Well, *l*.
 — „Het Nassouse Trompetje”, *xcix*.
 — Hendrik de Valois, *lxxvii*.
 — Cornelis Nicolaas Vermuyden, *i*.
 — Het geslacht Te Water, *cxviii*.
 — Watergeuzen, *cxlv*.
 Emde (van), De familie Bax, *lix*.
 Ende (Casparus van den), *xxviii, xxiv, lii, cvii, cxl*.
 Eneas (De vlugt van) of de dood van Dido, *cxvii*.
 Engeland uitgewekenen (Om der Godsdienst wil naar), *xi*.
 Engelen met vleugels, *lxviii, lxix*.
 Engelsche Tooneelspelers in de Nederlanden, *xl, liv*.
 Engelschman (De bijnaam „Staart” voor), *xv, xvi, cxix*.
 Eolische harp (De), *xix*.
 Episcopus (Begravenispenning op Simon), *xviii*.
 — (Trouwring van Simon), *xviii*.
 Escorial (De boekery van het), *xl, liv*.
 Eugenius (Gebed van Prins), *cxviii*.
 Een deun tro, *clx*.
 Evangelische Gezangen 44 en 154, *clxi*.
 Evangelische Gezangen (Componisten der), *cxl*.
 — (Dichters der), *xxiv, lxx, xciv*.

Evangelische Gezangen (Recensiën der), *lxi, clviii*.
Everaert (Pieter), *cxlvii*.

F.

F., Sterfhuisgebruiken, Lijkstroo, *cxvii*.
— Vuilscouwing der Leprozen, *cxviii*.
Fagel (Anagram op Caspar), *clxxix*.
Fata Morgana, *xlvi, xlv*.
Ferdinandt (Jan), *lxvii*.
Ferdinandt (Karel), *lxvii*.
Filips Willem en Maria van Nassau, *clxxvii, cxci*.
Floramaandag, *xviii, cxlvii*.
Floris V (Voogden van Graaf), *clxii*.
Foreesten (Genealogie der), *xxix*.
Forestus (Petrus), *xxix*.
Fr., Fransche slag, titel, laan, pad, gedachte, *v*.
Fr., I. H. S., *ii*.
Fransche gedachte, *v*.
Fransche laan (De), *v*.
Fransche slag (De), *v, xxv, cxci*.
Fransche pad (Het), *v*.
Fransche titel, *v*.
Fredericus (Ghisbertus of Gysbert), *xxx*.
Frederik Hendrik (De Mantel van), *clxvii*.
Fret (P.), Huwelijk van Frank van Borselen met Jacoba van Beijeren, *xxiv*.
— Christiaan Meese; Christiaan Meuse, *xxv*.
— Napoleon's togt over het Zwin, *xlvi*.
— Engel de Ruyter, *cxli*.
— Joris van Spilbergen, *cxlviii*.
Freule, *xciii, cxv, clv*.
Frickius (Joannes), *lxv*.
Fijne (Passchier de), *clv, clxxviii*.

G.

G. (E.), Arabische Cijfers, *lxvi*.
— Blaauwe Maandag, *lviii*.
— Fata Morgana, *xlvi*.
G. (J. J. v.), Aanvulling der Biographische Schets van Evangelische Gezangdichters, *xxiv, xciv*.
— Recensiën der Evangelische Gezangen, *lxi, clviii*.
— Opschriften van Kerkklokken, *clxviii*.
— Geboorteplaats van A. Rutgers, *xxiv*.
— Verduitschingen van Schiller, *clxvii*.
Galg (Boter aan de) gesmeerd, *clxxxiii*.
Ganske. Het Ganzespel, *ciii*.
Ganzespel (Het), *ciii, cxlviii*.
Gedachte (Fransche), *v*.
Geertensminne (St.), *xvii, xviii*.
Geheugen (Kunstmatig), *xciii, clxvii*.
Geheugeniskracht (Bijzondere), *vii, viii, xxvi, xciii, clxxvii*.

Gek (Den) scheren, *xcii*.
Geldroede, *cxrv*.
Gemeentehuizen (Ondheden op) bewaard, *xlvi—xlvii*.
Généalogiques ("Mémoires de la maison de Médicis", *xvii*.
Geneesheeren bij de legers der Ouden, *cxii, cxiii, cliz*.
Geneesmiddelen (Symphathetische), *xliv, lxxv, lxxvi, cxix, clxx*.
Gerdes (E.), Inzameling der Lijkasch, *xxix*.
Gevangenen op ongezoeten brood en op melk en brood, *clxxxiv*.
Gezangen (Doopsgezinde), *cxviii*.
— (Evangelische) 44 en 154, *clxii*.
— (Componisten der Evangelische), *cxli*.
— (Dichters der Evangelische), *xxiv, lxx, xciv*.
— (Recensiën der Evangelische), *lxi, clviii*.
Gietermaker (Mr. Klaas Hendriksz.), *lii*.
Gigch (Verhandeling van Mr. Jacob van) over de „Romeo and Juliet", *cxlvii*.
Glas door J. C. Leensvelt in de Hooglandsche Kerk te Leyden geplaatst, *xxv*.
Gnak (De reus) en zijne drie zonen, *clxxviii*.
Goejanverwellsenluis, *lxxiv, cx*.
Goethe's „Braut von Korinth", *clxiv, clxxii*.
Goring (Lord), *xlvi, xlviii, liz*.
Goropius (Johannes) of van Gorp, *xxix*.
Gouderak, *xvi*.
Gr. (v.), de moord van Musius, *viii, ix*.
— Napoleon te Haarlem, *xi, xii*.
Gravenhage (Logementen der stemhebbende steden te's), *xiv*.
Groot taferel der Dwaasheid ("Het), *clxvii*.
Grotius (Bijzondere geheugeniskracht van), *xxvi*.
— Roomschegeind, *xlvi, lxxix*.
Grunsfort (Het kasteel), *xxv*.

H.

H. (A. A. C.), Verbodschrift tegen de Jezulieten, *lxxii, clxxvi*.
— Napoleon te Amsterdam, *ciii, cliv*.
H. (d. H.), J. P. Graaf d'Aumale, *cxvii*.
— Jacob du Buquoy, *cxviii*.
— Domoor, *clxxviii*.
— Doodstraf door trouwbelofte voorgekomen, *cvi*.
— Fransche van Doyem, *cxvii*.
— Een knipje nemen; een uiltje knappen, *clxxvi*.
— Jhr. J. van Paffenrode, *cxvii*.
— Terschelling, *cxvi*.
H. H. H., *xv*.
H. (L. v.), De Heilige Elisabeth, *civ*.
— Het geslacht Marhulsen, *lxvi*.

H. (L. v.). De Bibliotheek der St. Walburgskerk te Zutphen, *xcii*.
— Zeemansoverleveringen en zeemansbijgeloof, *lxviii*.
H. (O. K. V.), Voortekenen, *xliz*.
H—g., Voorbeelden van ziekelijk vasten, *xlvi*.
— Zoo zout als brem, *xlvi*.
H. Jr., Kabontermannetjes bij Petten, stup, schim, *ix, x*.
Haagsche Wapen ('t), *xii, xiii*.
Haantje Pik, *i*.
Haarlem ('t Hazepatersveld bij), *xv*.
— (Napoleon te), *i, xi, xii, lxvi*.
Hajezira (Het boek), *lxvii, cxr*.
Halve Maan (De) als sinnebeeld, *xc*.
Hanne en Lijse (Zij passen op malkander als), *cxl, clxxviii*.
Hansworst, *xliz*.
Harp (De Eolische), *xix*.
Harrebomée (P. J.), Verzamelingen van Sprekwoorden, *lxi, xvi, cxvii*.
Hasselaar (De familie), *xcvii*.
Hasselt (W. J. C. van), Verduitscher van „Don Quixote", *cxvii*.
Haverklap (Om een), *cxviii*.
Haze (Anna), *lxxxi, cxlvii*.
Hazepatersveld ('t) bij Haarlem, *xv*.
Heemskerk's „Batavische Arcadia", *cxvii, clxi*.
Heenvliet (Heeren van), *clrv*.
Heker (Moeder van Jacob), *lxvi*.
Hennenberg (Het verzonken slot der Gravin van), *xlvi, lxxi*.
Hennequin's (De), *cxviii*.
Henry, Zwijnsvereering onzer voorvaders, *lxxviii*.
Herhaling van het woord „Ik" bij de Zeeuwen, *clxxii*.
Hertogenbosch (Nestelmakers te's), *xxiv*.
„Hier komt Paul Jones aan", *lviii, cxvii*.
Hochepeid (Daniël Jan, Baron de), *lxiii*.
Hofbeeren, *xxix*.
Holland (Spotvers op de Vergadering der Staten van), *xlvi*.
Hollander (De Vliegende), *lxvi, lxviii*.
Honig, Uitvinder van den Windwatermolen, *cxvii*.
Hoofden (Het Huis met de), *cxvii, cliv*.
Hoofdijzer, *clxiv*.
Hooikes Ketsen, *clxxi, clxxii*.
Hoorne (Verdediging van Egmont en), door henzelfen, *xcvii*.
Hopjes (Haagsche), *lxxix*.
Hora, Uitvinder van den Windwatermolen, *cxvii*.
Houtman (Frederick), *lxxviii, cxvii, clxxi, cxvii*.
Houwelingen (Elsje van), *xc*.
Huud en Mud, *clvii*.
Huis met de Hoofden, *cxvii, cliv*.
Hull (W. van den), Rail, rigchel, *rel, lxxvii*.
Hulpbetoon (Letterkundig). Michel Begon en zijne vrienden, *cxci*.

Humaale (J. P. Graaf d'), zie A-male (d').

I.

- I. (H. L.), Het Pinksterbloem-zingen, *clxxiv*.
 I. (J. L. A.), „De vlugt van Eneas of de dood van Dido", *cxvii*.
 I. H. S., *ii, iii, xxii*.
 Ἰνσούς (Anagram op), *xxix*.
 Ik heb een appeltje met u te schillen, *cxxi*.
 „Ik" (Herhaling van het woord) bij de Zeeuwen, *clxxvii*.
 Indicus (Philo-), Oost-Indiesch doof, *xc*.
 Inger (Guilh.) of Niger, eig. Swarts, *xcvii*.
 „Ireland" (Raadsel op), *xiii, xxvii*.
 Israëls, Geneesheeren bij de legers der Ouden, *cxii*.
 Italen (Het Pan Poëticon van Arnoud van), *cxixvi*.
 Italiaansche prozawerken verduitscht *xx, xxi, lxx, civ, cxxiv*.

J.

- J. (G. J. v.), Afbeeldingen van Oldenbarneveld's onthoofding in Vondel's „Palamedes", *cxlviii*.
 — Oor- of Hoofd-IJzer, *cxlv*.
 — Het Schaakspel, *cli*.
 — Speelkaarten, *lxxvi*.
 J. (L.), Boeken aan kettingen, *clv*.
 — St. Ellebregt, *lxxxiii*.
 — Ligtekooi, *lxxvii*.
 — Blaauwe Maandag, *xlvi*.
 — „Het Nassouwe Trompetje" *cxvii*.
 — Afbeeldingen van Oldenbarneveld's onthoofding in Vondel's „Palamedes", *ci, cxlviii*.
 — Rangnamen bij het leger, *lviii*.
 — De Santhorische Geloofsbe-lijdenis, *lv*.
 — Shakspeare in 't Nederduitsch, *lxxvii*.
 — Het eiland Socotora, *lxxxi*.
 — Speelkaarten, *lxxvii*.
 — Ond-Hollandsche Volksliedjes, *cvi*.
 J. (S.), Caspar van den Ende, *cvi*.
 — Het Ganzespeel, *clxxii*.
 — Ligtekooi, *xlii*.
 — Napoleon te Amsterdam, *xxxiv*.
 J. (T. H.), Versjes aan Byron toegeschreven, *li*.
 Jacoba van Beijeren (Huwelijk van Frank van Borselen met), *xxv*.
 — (Portretten van) en Frank v. Borselen te St. Maartensdijk in Tholen, *xliv—xlv*.
 Jacobi (Schultz), Trekbief met de Kroon, *xxviii*.
 Jan Hagel, *cxviii*.
 Jan Rap en zijn maat, *cxviii*.
 Jan Tabak, *xviii, xix*.
 Jan de Wasscher (De prent van), *lsv*.

- Janse te Middelburg (Gedenksteen voor), *xii, xxvi, cxliii*.
 Jansvuur (Het St.), *xxiv*.
 „Je blyfd in eele doen" (Amsterdamsche Muzykkamer), *xc*.
 Jean plein de Courage, *l*.
 Jesuiten (Kreeftdicht op de vernietiging der) door Clemens XIV, *xvii*.
 — (Verbodschrift tegen de), *xxvi, lxxii, cvii, clxxvi*.
 Jeugt" („Spiegel der), *xiii*.
 Joannes David, *xcvi*.
 Jode (De familie de), *cxl*.
 — (Johannesde), *li, cxl*.
 Joh. xviii, vs. 38 (Anagram op), *xxix*.
 Jongens van de Wit, *cxv*.
 Jordens (Jan), *lxxii*.
 Juin (Zoo gek als een poot-), *cix*.

K.

- K. (C), De Heerlijkheid Bruchem, *cxixvi*.
 — Arnold van Italen's „Pan Poëticon", *cxixvi*.
 — Kylan; Portret eens onbekenden; Joost de Moor, *xix, xx, xxv, xlviii, l*.
 — Portret van . . otius, *cxviii*.
 K. (G.), Hz., Verknachten, *cxii*.
 K. (J. C.), Dierentaal, *xi*.
 — Opschriften van Kerkklokken, *clxx*.
 K. (H. W.), Gebed van Prins Eugenius, *cxviii*.
 — Eenlettergrepen verzen, *clxxvii*.
 Kaarslicht bij Veilingen, *xxi, xxii*.
 Kaartspel (Het), *lxxv—lxxvii*.
 Kaboutermannetjes bij Petten, *ix, x*.
 Kaplaarzen, *clxxvii*.
 Katoen" („Dat klinkt als), *xxvii, lxx, clxxvi*.
 Katoen" („Geef hem van), *xxvii, lxx*.
 Kattenburg ('t Oranjetumult op), *clxxii*.
 Kavallerie (Nestels der), *xxiv, xciv, cxli, clxxviii*.
 Kei (De Amerfoortsche), *i*.
 Kelang, *xix*.
 Kerckhove (Jan en Karel Hendrik van den), *clxx*.
 Kerkklokken (Opschriften van), te Zierikzee, op Earl Colne's toren, te Alkmaar, te Haarlem, te St. Anna ter Muyden, *xxv, xlv, lxi, lxxv, cxviii, clxvii—clxx, cxc*.
 Kettingen (Boeken aan), *clv*.
 Killigrew (Kolonel), *xlvi, lix*.
 Kinderen (365) t'éener dragt, *lxxi*.
 Kinderpoëzy, *cxviii, cxlix*.
 Kinker (Mr. Johannes), *cxvii*.
 Kirjath-Arba, *clxxviii*.
 Klaplooper, *xcix*.
 Klept (Een), Sympathetische Geneesmiddelen, *cxix*.
 — Stup of Stoep, *lxxii*.
 Klokkendoop, *lxii, clxix*.
 Kloosters en Abdijen van Holland en Zeeland, *lxxvii*.

- Knapp's Liederschatz, *cxr*.
 Knapuilen verkoopen, *lxxix*.
 Knipje (Een) nemen, *clxxvi*.
 Koerten Blok (Stamboek van Johanna), *cxii*.
 Kompas bij Luchtzeizen (Het), *cxliii*.
 Koningszeer (Het), *clxvi*.
 Kooien (IJzeren), *xxviii*.
 Kopperen, *cxlvii*.
 Koppermaandag, *xviii, cxxvii*.
 Kraamkloppers, *xvii*.
 Kralingen (Zoo oud als de weg van), *xxii*.
 Kramm (C.), Portretten v. Jacoba van Beijeren en Frank van Borselen, *xliv*.
 — Boëtius à Bolswert, *clix*.
 — Bijbel van Deux Aes, *cxviii*.
 — Doodstraf door trouwbelofte voorgekomen, *cv*.
 — De Eenhoorn, *cliv*.
 — Eenhoornshoornen van de St. Maria-Kerk te Utrecht, *iii, iv*.
 — Den Gek scheren, *cxii*.
 — I. H. S., *ii, iii*.
 — De Heilige Liduvina, *xlvi*.
 — Liedboekjes of Mopsjes, *cxv*.
 — „Morgenwecker" betitelde werken, *lii*.
 — Nestels der Kavallerie, *xciv*.
 — Pieter en Paulus Potter, *iv*.
 — Het Schaakspel in Nederland, *clxiii*.
 — De bijnaam Staart voor Engelschman, *cxix*.
 — Een Uiltje knappen, *lxxix*.
 — Otto Venius, *clxix*.
 — Jan van Weert, *xlvi*.
 — Wolffglazen, *clxiii*.
 Kreeftdichten, *xvii, xxviii*.
 Kruis of Munt, *cxlvii*.
 Kwadees, *cxvii*.
 Kwaakborden, *cii, cxxviii, clxiii*.
 Kylan, *xix*.

L.

- L., Casparus van den Ende, *xxiii, xxiv*.
 — Klaplooper, *xcix*.
 — Begraafplaats van J. en C. de Witt, *clv*.
 L. te V., Begraafplaats van Jan Alman te Vlissingen, *xlvi*.
 — Het getal 666, Naam en getal van het Beest, *xlvi*.
 L. (E.), Tijders op het beleg van Leyden, *xxviii*.
 — Het Schaakspel, *lxxviii*.
 L. Jzn. (J. v.), Kaarslicht bij Veilingen, *xvi, xxi*.
 — Zoo oud als de weg van Kralingen, *xxii*.
 L. (v. d.), IJzeren Kooien, *xxviii*.
 — Nestelmakers te 't Hertogenbosch, *xxiv*.
 — 11, „Mémoires généalogiques de la maison de Médicis", *xvii*.
 Laan (de Franche), *v*.
 Laar (v. d.), Grotius Roomschegezind? *lxxvii*.
 — Verbodschrift tegen de Jesuiten, *lxxii, clxxvii*.

Laar (v. d.), Zoo zout als brem, *lxxiii*.
 Laarsvormig drinkglas, *clxxx*.
 Laboranter, Jan Adelaer, *cxiv*.
 — François Caron, *cxvi*.
 — Frederik Houtman, *clxxix*.
 — Hendricus Zwaardcroon, *clrv*.
 Lanterfanten, *lxxxviii*.
 „Laus tua non tua fraus caet.”, *xvii*.
 Le Sij (Sint), *cxviii*.
 Ledr., Loevestein, *l*.
 — Het geslacht Oom of Oom, *l*.
 Leeghwater als duiker, *xvii*.
 Leensvelt (Glas door J. C.) in de Hooglandsche Kerk te Leyden geplaatst, *xxrv*.
 Leger (Bangnamen bij het), *lviii*, *cix*.
 Legerartsen der Ouden, *cxii*.
 Leiden, Leijden of Leyden, *cxvii*.
 Lennep (Bijtschrift van Mr. Cornelis van), op J. C. Sylvius, *xxx*.
 — (Treursang van Mr. Cornelis van) op t overlijden van zijne dochter Cornelia Petronella, *ci*.
 — (J. H. van), De Predikant Johannes Cornelisz. Sylvius, *xxx*.
 Leonini (Versus), *xxxiii*.
 Leprozen, *xcix*, *cxvii*.
 Leprozen (Vuilschouwing der), *cxvii*.
 Leyden (Glas door J. C. Leensvelt in de Hooglandsche Kerk te) geplaatst, *xxrv*.
 — (Tijdvers op het beleg van), *xxviii*.
 „Licht der Zeevaard” (Mr. Klaas Hendriks. Gietermaker's), *lii*.
 Liduvina (Het wonderaartig vasten der Maagd), *xlvi*.
 Liede-Boek” (n't Groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaerder en Purmerender), *cxv*.
 Liedjes (Oud-Hollandsche Volks-), *cvi*.
 Ligtekooi, *xiv*, *xlvi*, *lxxxii*.
 Linnen (Papier uit), *xiv*, *xv*.
 Litteralia aequidica, *lxxxix*.
 Lobbe (Jan) of Lobé, *cxvii*.
 Lobé (Jan) of Lobbe, *cxvii*.
 Loevestein, *l*.
 Loen, *cxvii*.
 Logementen der stemhebbende steden te 's Gravenhage, *xiv*.
 Londen (Predikanten bij de Nederlandsche Hervormden te), *lxii*, *xcvi*.
 Loo, *lxxv*.
 Loon (Johan van), *cxvii*.
 Loosduinen (De Bergwei bij), *xlvi*, *lxii*.
 Loosduinen (Doopebekkens te), *cxv*.
 Lot is dood, *clxxxi*.
 „Lot van Vvliisheyd ende Goed Gelvck”, *xcvi*.
 Louff (Aernold), *l*.
 Luchtverschijnsel, door Hollandse visschers opgemerkt, 21 Dec. 1651, *xlvi*, *xliv*.
 Ludolph te Vlissingen, Gedenksteen voor Zacharias Janse te Middelburg, *xii*, *xxvii*.

Ludus Latrunculorum, *clxiii*.
 Lusthof („De) der Boeren of Scherm-school der Huislieden”, *xliz*.
 Lutherus (Anagram op Martinus), *clxxix*.
 Lijkaasch (Inzameling der), *xxix*.
 Lijkstroo, *xiii*, *cix*, *cxvii*.
 Lijse (Zij passen op malkander als Hanne en), *cxl*, *clxxviii*.

M.

M., H. du Booy, Hel. Leon. de Sievéri, *cxvii*.
 — Jean Claude, *clrv*.
 — Recensien der Evangelische Gezangen, *lxi*.
 — Het Huis met de Hoofden, *cxvii*.
 M. te Maastricht, Trouwring van Simon Episcopus, *xviii*.
 — De oudste woorden, *xxix*.
 M. (F.), Michiel Middelhoven, *cxvii*.
 M. (J.), Het Wapen van Drenthe, *xvi*.
 — de Eenhoorn, *iii*, *xc*, *cxviii*, *cxv*.
 — Passchier de Fijne, *clv*.
 M. (J.), Goethe's „Braut von Korinth”, *cxliv*.
 — De Eolische harp, *xix*.
 — Het Koningszeer, *clvii*.
 — Meekrap, *lxzi*.
 — Napoleon te Zwolle, *clxi*.
 — Nederlandsche Nieuwsbladen, *lxxxvii*.
 — Het St. Nikolaasfeest, *xlvi*, *lxvii*.
 — Referein, *clxvii*.
 — Shakspeare in 't Nederduitsch, *lxxxii*.
 — Spreekwijzen voor heimelijk school verzuimen, *cxvii*.
 — „Tegenwoordige staat der Nederlanden”, *xvi*.
 — Tabakverbruiking, *clviii*.
 — Engelsche Tooneelspelers in de Nederlanden, *liv*.
 — Wisbui, Wisby, ook Wisbuy, *lxxxix*.
 — Gissing op Xenophon: Cyropaedia VI, 17, *xcv*.
 M. (P. J. v.), H. H. H., *xrv*.
 — De Paardenkop als voorbeeld tegen de Nachtmerrerie, *xxii*, *xliz*.
 Maan (De Halve) als zinnebeeld, *xc*.
 Maan (Loop naar de), *clxvi*.
 Maan (Het Mannetje in de), *clxi*.
 Maandag een booze dag, *xcvi*.
 Maandag (Blaauwe), *xlvi*, *lviii*.
 Maandag (Flora-), *xviii*.
 Maandag (Flora-, Kopper-, Verloren of Verzworen), *cxvii*.
 Maandag (Kopper-), *xviii*.
 Maans-invloeden, *xl*, *lxxiii*, *lxxiv*, *cix*, *clv*, *clxxviii*.
 Maartensdijk (Portretten van Jacoba van Beijeren en Frank van Borselen te St-) in Tholen, *xliv* — *xlvi*.

Macquet (Jan), *lxxiv*.
 Maire (Jan le), *l*.
 Mallaga (Baadse op), *xxviii*.
 Maltentig, *cxvii*.
 Mannetje in de Maan (Het) *clxi*.
 Mantel (De) van Frederik Hendrik, *clxvi*.
 Margriet (De Gordel van St.) te Parijs, *cxv*.
 Marhulsen (Het geslacht en de havezathe), *lxvi*.
 „Maria Stewarda Scotorum Regina” (Anagram op), *xxviii*.
 Maria Stuarta (Anagram op), *xxviii*.
 Marius (Leonard), *lxxx*, *lxxxi*.
 Médicis” („Mémoires généalogiques de la maison de), *xvii*.
 Meekrap, *lxzi*, *cxv*.
 Meersch (Jacob, Israël en Petrus Pratanus of van der) *clxxxv*.
 Meese (Christianus), *xxii*, *xxv*.
 — (David), *xxii*, *lxvi*.
 „Meester mag ik Maandag maken?”, *xlvi*.
 Meese (christiaan), *xxii*, *xxv*.
 Meifluitjes, *xc*.
 Melaschen, *cxix*, *cxvii*.
 „Mémoires généalogiques de la maison de Médicis”, *xvii*.
 Mersch (Jacob, Israël en Petrus Pratanus of van der), *clxxxv*.
 Messcheeden van palmhout, *c*.
 Meurs (Bestje van), *xlvi*, *clxxiii*.
 Middelburg (Gedenksteen voor Zacharias Janse te), *xii*, *xxvii*, *clxii*.
 Middelhoven (Michiel), *cxvii*, *clx*, *clxxix*.
 Mnemotechnie, *xciii*, *clxviii*.
 Molen (Uitvinder van den windwater-), *cxvii*.
 Momboirskamers, *cxviii*, *clxv*.
 Monke (Anagram op „Georgius”, Dux de Albemarle”, *xxix*.
 Montens (Godevaert), *lxxiv*, *clxxiii*.
 Moor (Joost de), *xix*, *xx*, *xxv*.
 — *xlvi*, *l*, *xcv*.
 Mopjes, *cxv*.
 „Morghenwecker” betitelde werken, *lii*.
 Muelen (Andries van der), *cxviii*, *cxv*.
 Mulder (S. J.) Overleveringen omtrent Abraham, *xxiv*.
 — Arnheemsche porceliefabriek, *cxix*.
 — Maandag een booze dag, *xcvi*.
 Muller (F.), Nic. Petri, *cxvii*.
 Munck (Jan de), *xcvii*.
 Munten (Elkander aanziende borstbeelden op), *xxi*.
 Museum v. Alexandrië, *xxii*, *xxiii*.
 Musius (de moord van), *viii*, *ix*.
 Maur (Duifsteenweg of) in den Wieringerwaard, *v*, *vi*, *vii*.
 Muyden (Opschrift der klok te St. Anne ter), *cxv*.
 Muzykkamer (Amsterdamsche): „Je blyfd in eele doen”, *xc*.
 Mijd-Cedul te Delft (De), *xrv*.

N.

- N. (F. J. D.), Ds. Joh. Claessen, *viii*.
 N. (I. A.), Hofbeeren, *xxxix*.
 N. (V. D.), Petrus Abresch, *clxxxiii*.
 — Koert Syverts Adelaar, *cxiv*.
 — Godeschalk Aelten, *cxzziii*.
 — Cornelis van Alkemade, *lxvi*.
 — De Amersfoortsche Kei, *i*.
 — Andelius, *cxiv*.
 — T. W. Baron van Arckel, *cxzzvii*.
 — Autographen, *clxxxiii*.
 — Franciscus Baldes, *clxxxiv*.
 — Vrijheer von Bar, *cxviii*.
 — Wernic v. Batenborch, *cxzzi*.
 — De familie Bax, *lx*.
 — Everardus Bommelius, *cxvi*.
 — De Heerlijkheid Bruchem, *cxrxv*, *clxxx*.
 — Bijbel van den Aas, *xxvii*.
 — Francis Caron, *cxvi*.
 — Tobias de Coene, *xi*.
 — Cornelis Cruys, *lx*, *xcvi*.
 — Dr. Isaac Dorellaar, *cxvii*.
 — Verdediging van Egmout en Hoorne door henzelven, *xxvii*.
 — Voogden van Graaf Floris V, *clxii*.
 — Evangelische Gezangen 44 en 154, *clxii*.
 — Mr. Klaas Hendricksz. Gietermaker's „Licht der Zeevaard", *lii*.
 — Lord Goring, *xlvi*.
 — Guilh. Inger, *xcvii*.
 — Verduitschingen van Italiaansche Prozawerken, *civ*.
 — Verbodschrift tegen de Jezuieten, *cvii*.
 — Het Kwaakbord, *clxii*.
 — Leegwater als duiker, *xxvi*.
 — Jan Lobé of Lobbe, *cxzzvi*.
 — Loen, *cxzziv*.
 — Predikanten bij de Nederlandsche Hervormden te Londen, *lxii*, *xcvi*.
 — Loo, *lxrv*.
 — Flora-Maandag, *cxzzviii*.
 — David Meese, *lxvi*.
 — Mich. Jansz. van Middelhoven, *clx*.
 — Liedeboeken of Mopsjes, *cxv*.
 — A. van der Meulen, *cxviii*.
 — De geslachten van Nyenrode en van Baersdorp, *clxii*.
 — Afbeeldingen van Oldenbarneveld's onthoofding in Vondel's „Palamedes", *cxlviii*.
 — Nic. Petri., *clxxxix*.
 — „Pictorum aliquot celebrium Effigies", *xiv*, *cxzzvii*.
 — Het Pinksterbloemzingen, *cxrrv*.
 — Pieter Potter's „Blyde Incomste", *lxvii*.
 — Jacob, Israël en Petrus Pratanus of van der Mersch, ook van der Meersch, *clxxxv*.
 — Verduitschervan „Don Quixote", *clxxx*.

- N. (V. D.), De familie Schomaker, *civ*.
 — Konstantijn Sohler, *clxii*.
 — Soutenelle, *cv*.
 — „Spiegel der Jeught", *xiii*.
 — Stooter, braspenning, blank, *ii*, *xxrv*.
 — Henricus Storm, *clv*.
 — Andries Suyderhoeft, *cxvii*, *clix*.
 — Jacques Taffin, *clxxxiv*.
 — P. J. Tinctorius of Verwer, *clxi*.
 — C. Ursinus, *cxzi*.
 — Oud-Hollandsche Volksliedjes, *cvi*.
 — Petrus van der Vorm, *cxvi*.
 — Prins Willem I door van Bieselingen, *clx*.
 — Hendricus Zwaardelzoon, *clxiv*.
 — H. en W. de Valois, *xlvi*.
 N*.*. De van Alkemade's, de Riemer's en van der Schelling'en, *cxzzvii*.
 — De Heerlijkheid Bruchem, *cxzzvi*.
 — Doopsgezinde Gezangen, *cxzzii*.
 — Napoleon binnen Amsterdam, *iii*.
 — Jongens van Jan de Wit, *cxv*.
 — Zutphen, *xx*.
 — Naamregister der Predikanten, *xii*.
 — „Nachtgeaal", door Mr. Corn. van Lennep, *ci*.
 — Nachtmerrrie (De Paardenkop als voorbehoedmiddel tegen de), *xxii*, *xliz*.
 — Napoleon binnen Amsterdam, *iii*, *xxiv*, *lxix*, *ciii*, *clii*, *cliii*, *clxxxii*.
 — te Delft, *xxziv*, *cii*.
 — te Haarlem, *xi*, *xii*, *lxvi*.
 — te Leyden, *clxzi*.
 — 's togt over het Zwin, *xlvi*, *xcv*, *cxzzvii*.
 — te Zwolle, *clxzi*.
 — Nassau (Filips Willem en Maria van), *clxxvii*, *cxci*.
 — Nassouse Trompetje" („Het), *cxix*, *cxzzi*.
 — Nederlanden" („Tegenwoordige staat der), *xxi*.
 — Nederlanders in Wallis, *cxl*, *clxxv*.
 — Nederlandsche Baronets, *xix*.
 — Nederlandsche Volksoverleveringen, *ix*, *x*, *xi*, *xxii*, *xlvi*, *lxvii*, *lxviii*, *lxi*, *lxzii*, *xciii*, *cvii*.
 — „Nederlandsche Gedenckclank", *cvi*.
 — Neêrduitsch (Het), de oorspronkelijke taal, *xxix*.
 — Neêrduitsch met andere talen (Vergelyking van 't), *xi*.
 — Nelson (Anagram op Horatio), *xxix*.
 — Nestelmakers te 's Hertogenbosch, *xxiv*.
 — Nestels een teeken van dienstbaarheid, *xciv*, *cxli*.
 — Nestels der Kavallerie, *xxiv*, *xciv*, *cxli*, *clxxxviii*.
 — Nieuwenhuyzen (J. J.), „Amsterdam meer ende opcomen", *lxxxix*.

- Nieuwenhuyzen (J. J.), Amsterdamsche Muzykkamer: „Je blijfd in eele doen", *xc*.
 Nieuwsbladen (Nederlandsche), *lxxxvii*.
 Niger (Guilh.) of Inger, eig. Swarts, *xcvii*.
 Nikolaasfeest (Het St.), *xlvi*, *lxvii*, *clxxxviii*, *clxii*, *clxxxvii*.
 Νίφος ἀνομήματα μὴ μόνον ὄψιν, *xvii*.
 Nyenrode (Het geslacht van), *clxii*.

O.

- O. (v.), Deeg, *xxvii*.
 — De Bierpint van St. Oedenrode, *xliv*.
 — Burgemeester van Zierikzee in 1555, *cxzzii*.
 O. (H. M. C. v.), Frederik Houtman, *clxxxix*.
 — De Bierpint van St. Oedenrode, *lxxxv*.
 — „Het groot Tafereel der Dwaasheid", *clxvii*.
 — Hendricus Zwaardcroon, *cxlii*.
 Oedenrode (De Bierpint van St.), *xliv*, *lxxxv*, *lxxxvi*.
 Oem (Het geslacht), *i*.
 Oldenbarneveld's (Afbeeldingen van) onthoofding in Vondel's „Palamedes", *ci*, *cxlviii*.
 Oldenbarneveld („Gesprek tuschen den wandelaer en de galm der hofkercke" over Johan van) *ci*.
 Ongelukkige dagen, *xcvi*.
 Onbekenden (Portret eens), *xix*, *xx*, *xxv*, *xlvi*.
 Ontvanger van Zuid-Holland in 1555, *xc*.
 Oom (Het geslacht), *i*.
 Oorijzer, *cxlii*.
 Oost-Indisch doof, *xc*.
 „Op zijn elf en dertig", *xxviii*.
 „Openbaring" XIII, vs. 18, *xv*, *xliv*.
 Opschriften van Kerkklokken, te Zierikzee, op Earl Colne's toren, te Alkmaar, te Haarlem, te St. Anna ter Muiden, *xxv*, *xliv*, *lxii*, *lxxxv*, *cxviii*, *clxviii*—*clxx*, *cxv*.
 Oranjelumult ('t) op Kattenburg, *clxxxii*.
 Orléans (Anagram op Filips van) *cxv*.
 ..otius (Portret van), *cxzzviii*.
 Onde (Pieter Pieterszoon de), *xxvi*, *lxvi*.
 Oudheden op Gemeentehuizen bevaard, *xliv*—*xlvi*.
 Overleveringen omtrent Abraham, *xxiv*, *lxvii*.
 Overijssel" („Tegenwoordige Staat van), *xxi*.

P.

- II., J. H. S., *xliz*.
 — Het Chinesche Schaakspel, *lxxxviii*.

P. (E. A.), Ben-je zestig?, *lxii*.
 —Ds. Joh. Claessen, *viii*, *lxiv*.
 —Gonderak, *xvi*.
 —'t Haeepatersveld bij Haarlem, *xxv*.
 —Kreeftdichten, *xvii*.
 —Ligtekooi, *xiv*.
 —Loop naar de Maan, *clxvi*.
 —Perspicimus quomodo papalis, *xvii*.
 —Het Schaakspel, *lxxvii*.
 —W. J. Snethlage, *xxxii*.
 P. (R.) Sint Nikolaas, *cxixviii*.
 P. (t.), Opschriften van Kerkklokken, *cxix*.
 —Vondelhout, *cxrv*.
 P. (A. t.), Cornelis Dirksz., *cxvii*.
 —Kwaadees, *cxvii*.
 —Maltentig, *cxzi*.
 —Ploppenning, *cxzi*.
 —Eenlettergrepen Verzen, *cxzii*.
 Paardenkop (De) als voorbehoed-middel tegen de Nachtmerrrie, *xxii*, *xliv*.
 Pad (Het Fransche), *v*.
 Paffenrode (Jhr J. van), *cxvii*.
 „Palamedes” (Afbeeldingen van Oldenbarneveld's onthoofding in Vondel's), *ci*, *cxlviii*.
 Papier uit linnen, *xiv*, *xv*.
 Paradisi, Meekrap, *cxz*.
 Paushuizen (Beeldhouwwerk op), *lxxxii*, *cxviii*, *cxlii*.
 Penning met vondeling en Secundus, *cxzi*.
 Penning (Begravenis-) op Simon Episcopius, *xviii*.
 Pergolesi, *cxzix*, *clxvii*.
 Pergolezi (J. B.), *cxzix*.
 Perspicimus quomodo papalis caet. *xvii*.
 Petten (Kaboutermannetjes bij), *ix*, *x*.
 Petri (Nic.), *cxvii*, *clxxix*.
 Philelpus (Kreeftdicht van Franciscus) op Paus Pius II, *xvii*.
 „Pictorum aliquot celebrium Effigies” *xiv*, *xxvii*, *lxxxiii*, *cxzvii*.
 Pikkevè (Redding van Axel door Jan) *clxxvii*.
 Pinksterbloemzingen (Het), *cxv*, *clxxiv*.
 Pinto (Testament van de), *xiii*.
 Pius II (Kreeftdicht van Franciscus Philelpus op Paus), *xvii*.
 Ploppenning, *cxzi*.
 Πονού (Φίλος), „Amstelredams eer ende opcomen”, *lxxxi*.
 „Poot aan Poot, Louw is dood”, *clxxxi*.
 Pootjuin (Zoo gek als een), *cix*.
 Porceleinfabrieken (Nederlandsche), *cxiz*.
 Portret eens onbekenden, *xix*, *xx*, *xxv*, *xlvi*.
 Portretten van Jacoba van Beijeren en Frank van Borselen te St. Maartensdijk, *xlv*—*xlvi*.
 Porquin (Lowys), *cxlii*.
 Potter (Paulus), *iv*.
 Potter (Pieter), *iv*, *lxvii*.
 Pouille (Sir Benjamin), *xix*.

Praesens est imperfectum, Gevangelen op ongezonten brood, *clxxiv*.
 Pratanus (Jacob, Israël en Petrus) of van der Mersch, *clxxv*.
 Predikanten du Bois, *cxlvi*.
 Predikanten bij de Nederlandsche Hervormden te Londen, *lxii*, *cxvi*.
 Predikanten”(„Naamregister der), *xii*.
 „Prospicimus modo quod durabant foedera longo”, *xvii*.
 Protei (Versus), *lxxxiii*.
 Pupillen, *lxxvii* — *lxxx*, *cxii*, *cxvii*.
 Pyke (Hans), *i*.
 Pijl (Joost de), *cxvii*.

Q.

Quaekborden, *ciii*, *cxviii*, *clxxiii*.
 „Quand un cordier cordant” in Latijnsche verzen, *xxiv*.
 „Quid est Veritas”? (Anagram op), *xxix*.

R.

R. (J. C. d.), Een blaauwe scheen, *xxiii*.
 R. (L. D.), Anagrammen, *lxxxix*.
 —Het Buskruid, *xlix*.
 —Opschrift op de Grafstede van J. D. Baron van der Capellen, *lvii*.
 —St. Ellebregt, *cxlviii*.
 —Hansworst, *xlix*.
 —Elsje van Houweligen, *xc*.
 —„De Lusthof der Boeren of Schermschool der Huislieden”, *xlix*.
 —Napoleon te Haarlem, *lxvi*.
 —Nestels der Kavallerie, *cxli*.
 —Soutenelle, *i*.
 —Middel om nieuwe tanden te krijgen, *clxxvii*.
 —Trithemius' Voorspelling van den Boerenkrijg, *xlix*.
 Raadsels, *xiii*, *xxii*, *xxviii*.
 Rail, rigchel, rel, *lxxvii*.
 Rakker, *xvi*, *lxxvii*.
 Rangnamen bij het leger, *lviii*, *cix*, *clxxvii*.
 Reciproci (Versus), *xvii*, *lxxxiii*.
 Recurrentes (Versus), *xvii*, *lxxxiii*.
 Referien, *clxxii*.
 Regtswezen (Voormalig) in Nederland, *clix*.
 Rel, rigchel, rail, *lxxvii*.
 Rembrauds (Trijn), *x*.
 Requesens (Krankzinnigheid van de), *cxviii*.
 Reus (De) Gnak en zijne drie zonen, *clxxvii*.
 Riemer (Het geslacht de), *cxvii*.
 Rigchel, rel, rail, *lxxvii*.
 Rika, „Poot aan Poot, Louw is dood”, *clxxxi*.
 Rollema (H. van), Zoo zout als brem, *lxviii*.
 —Verduitschingen van Italiaansche prozawerken, *cxvii*.

Roman (Jacobus), *lix*, *lxxiv*, *xcvi*.
 Roman (Joannes), *lix*.
 „Romeo and Juliet” (Verhandeling van Mr. Jacob van Gighch over de), *cxvii*.
 Römer (Dr.), De Bergwet bij Loosduinen, *xlvi*.
 —Kloosters en Abdijen van Holland en Zeeland, *lxxiv*.
 Roos (G. P.), „Alle dinck vergaet”, *cxvii*, *cxli*.
 —Opschrift der klok te St. Anne ter Muyden, *cxv*.
 —Dr. Dee en zijn tooverspiegel, *cxvii*.
 —Ik heb een appeltje met u te schillen, *cxzi*.
 Rutgers (Geboorteplaats van A.), *xxiv*.
 Ruyter (Engel de), *liv*, *cxli*, *cxvii*.
 Ruyter (t Huis van Michiel Adriaansz. de), *liv*.
 Rijk (G. E. J.), Bâtir des chateaux en Espagne, *clxiii*.
 —Geef hem van Katoen, *lxv*.
 Ryn (Adriaan, Rembrand en Willem van), *clxiii*.
 Rijswijk (Kreeftdicht op den vrede te), *xvii*.

S.

S. (Een Vijftiger en gewezen Schoolkameraad van B.), Napoleon te Amsterdam, *cliii*.
 S., Aftelrijmen, *clx*.
 —Elkander aanzien de borstbeelden op munten, *xxi*.
 —Freule, *clv*.
 —Hud en Mud, *clviii*.
 —Dat klinkt als katoen, *clxxvi*.
 —Rangnamen bij het leger. Verslag eener wapenschonwing onder Prins Willem IV, *clxxvii*.
 —Voormalig Regtswezen in Nederland, *clix*.
 —Een uiltje knappen, *clxxvi*.
 —„Vergt” of „Vergde”, *clxxv*.
 —Verzamelingen van Spreekwoorden, *cxli*.
 S. (B. V.), Hooikes ketsen, *clxxxi*.
 S. (I. H.), *ii*, *iii*, *xxvii*, *xxv*, *xlix*.
 S. (K.), Knapp's Liederschatz, *cxz*.
 S. (S.), De prent van Jan de Wascher, *lxv*.
 S. (J. G. d.), De Santhorstse Geloofsbelijdenis, *xl*.
 —Testament van de Pinto, *xiii*.
 Santhorst, *xxvii*, *lv*.
 Santhorstse Geloofsbelijdenis (De), *xxvii*, *xl*, *lv*.
 Schaakspel (Het), *lxxvii*, *lxxviii*, *cli*, *clxiii*.
 Schaakspel (Het) in Nederland, *clxiii*.
 Schaapjes (Zijn) op het droog hebben, *clxxv*.
 Schagen (Begravenis in het open veld van M.), *xlvi*.
 Scheeden (Palmhouten mes- of dolk-), *c*.
 Scheen (Een blaauwe), *xxiii*.

- Schelling (Het geslacht van der), *cxviii*.
 Schellwig (Anagram op Samuel), *clxxix*.
 Scheren (Den Gek), *xcii*.
 Schilderij (Zinnebeeldige) uit Holland, *xxvii*, *xlii*.
 Schiller (Verduitschingen van), *clxvii*.
 Schim, *x*.
 Schomaker (Hermanus) en zijne familie, *lxx*, *c'v*.
 Schoolverzuim (Spreekwijzen op heimelijk) betrekkelijk, *cxvii*.
 Schoot- en Steekvrijheid, *iv*.
 Schottus (Simon), *cxvi*, *c'x*.
 Schreuder (J.), Eerste boekdrukkerij te Middelburg, *clxxxiii*.
 — Paschier de Fijne, *clxxxvii*.
 — Bijzondere geheugeniskracht, *vii*, *viii*, *clxxvii*.
 — Bijzondere Geheugeniskracht van Grotius, *xxvi*.
 — Maans-invloeden, *xli*.
 — Het Pinksterbloemzingen, *cxixv*.
 Sciolus, Het getal 666, naam en getal van het Beest, *xv*.
 — Opschriften v. Kerkklokken op Earl Colne's toren, *xxv*.
 — Kreefdichten, *xvii*.
 — De Halve Maan als zinnebeeld, *xc*.
 — Het St. Nikolaasfeest, *clxxii*.
 — Palmhouten mes- of dolkscheeden, *c*.
 — „Stok” als voorvoegsel, *xlii*.
 — Nederlandsche Volksoverleveringen, *cvii*.
 — Volkstaal, *clxii*.
 Scr. Speelkaarten, *lxxvi*.
 Scribendo (Legendo et), Begraafplaats van Jan Alman te Vlijsingen, *cxlvii*.
 — Zinspreuk van Frank van Borselen, *xlii*.
 — Goeyanverwellensluis, *lxxiv*.
 — Jan Macquet, *lxxv*.
 — Het Sint Nikolaasfeest, *cxviii*.
 — Hermannus Schomaker, *lxx*.
 — Soutenelle, *iv*, *v*.
 — Uitvinding van den verrekijker, *cxliii*.
 Securus, Jan Rap en zijn maat, Jan Hagel, *cxviii*.
 Sefer ha-J'isra (Het boek), *lxxii*, *cxz*.
 Senserff (Sir Walter), *xix*.
 Serpentine (Versus), *xxviii*.
 Shakspeare in 't Nederduitsch, *lxxxii*, *cxviii*.
 Siegenbekman (Een), Verknogchten, *lxxxvii*.
 Sievéri (Hel. Leon. de), *cxviii*.
 „Sip, sap, holtjen”, *xc*.
 Slag (de Franche), *v*, *xxv*, *cxci*.
 Slot (Het verzonken) der Gravin van Henneberg, *xlviii*, *lxxi*.
 Sluis (Janje van), *clxxi*.
 — (Klokkenspel te), *clxxi*.
 Sluyter (Anagram op Wilhelm), *clxxxix*.
 Snethlage (De familie), *xii*.
 Snethlage (Wilhelmus Johannes), *xxzii*.
 Sotiora (Het eiland), *lxxxi*.
 Sobier (Koustantijn), *clxii*.
 Sommeltjesberg (De) op Texel, *lxxv*.
 Sommeltjeskuil op Wieringen, *clxxix*.
 Sotades carmina, *xvii*.
 Soutenelle, *iv*, *v*, *l*, *lxxi*, *cv*.
 Spaan (Werken van G. van), *xlix*.
 Spaansche Letterkunde, *cxvii*.
 Speelkaarten, *lxxv*, *lxxvi*, *lxxvii*, *cxvii*.
 Speelrijmen, *xc*, *clx*.
 Spelen (Dobbel- en Gezelschaps-), *cxviii*, *cxviii*, *cl*, *clxii*, *clxxii*.
 „Spiegel der Jeught”, *xiii*.
 Spilbergen (Joris van), *cxviii*, *liii*, *cxvii*.
 Spotvers op de Vergadering der Staten van Holland, *xlii*.
 Spreekwoorden en Spreekwijzen, Accoord van Putten, *lviii*.
 Spreekwijzen. Amelang, *cxlix*.
 Spreekwijzen. Amerij, *cxlix*.
 Spreekwoorden en Spreekwijzen. Ik heb een appeltje met u te schillen, *cxzi*.
 — Bâtir des Châteaux en Espagne, *cxliii*.
 — Beeren, *cxlix*.
 — Boter aan de galg gesmeerd, *clxxxiii*.
 — Zoo zout als Brem, *xlviii*, *lxxiii*.
 — Op zijn elf en dertig, *xxvii*.
 — De Fransche slag, *xxv*, *cxci*.
 — De Fransche slag, naar alle Fransche gedachten, *v*.
 — De Mantel van Frederik Hendrik, *cxlvii*.
 — Den Gek scheren, *xcii*.
 — Jan Hagel, *cxvii*.
 — Om een Haverklap, *cxviii*.
 — Hud en Mud, *clviii*.
 — Knapijlen verkoopen, *lxxxix*.
 — Dat klinkt als- Geef hem van Katoen, *xxvii*, *lxx*, *clxxxvi*.
 — Zoo oud als de weg van Kralingen, *xxii*.
 — Kwaadees, *cxvii*.
 — Loop naar de Maan, *clxvi*.
 — Oost Indisch doof, *xc*.
 — Zij pas-en op malkander als Hanne en Lijze, *cxl*, *clxxxviii*.
 — Zoo gek als een pootjuin, *cix*.
 — Jan Rapen en zijn maat, *cxvii*.
 — Op den Rooster geteld, *cxlix*.
 — Zijn Schaapjes op het droog hebben, *cxlv*, *clxxx*.
 — Een blauwe Scheen, *xxiii*.
 — Een Uiltje knappen, *lxxxix*, *clxxxvi*.
 — Vox Populi, Vox Dei, *clv*.
 — Jongens van Jan de Wit, *cxv*.
 — „Ben-je Zestig?”, *xxv*, *lxxi*.
 Spreekwoorden (Verzamelingen van), *xxii*, *lei*, *xcvii*, *cxli*, *cxvii*.
 Spreekwoordentaal (Bacchus in de), *clxxxiv*.
 Spreekwijzen op heimelijk Schoolverzuim betrekkelijk, *cxvii*, *clxxi*, *clxxxii*.
 Springwortel, *cxrv*.
 „Staart” voor Engelschman (De bijnaam), *xv*, *xv*, *cxix*.
 Staat („Tegenwoordige) der Nederlanden”, *xxi*.
 „Stabat Mater” (Het), *clxvii*.
 „Stabat mater dolorosa”, *cxvii*, *clxvii*.
 Staten van Holland (Spotvers op de Vergadering der Staten van), *xlii*.
 Steden te 's Gravenhage (Logementen der Stemhebbende), *xv*.
 Steekvrijheid (Schoot- en), *iv*.
 Steffens (Bart), *clvii*.
 Stekeblind, *lxxvii*.
 Sterfhuis (Stroo het kenmerk van een), *xiii*, *cix*, *cxvii*.
 Sterfhuisgebruiken, *xiii*, *cix*.
 Sterr (P. van der), Duifsteeuweg of muur in den Wieringerwaard, *v*, *vi*, *vii*.
 Stewards (Anagram op „Maria”) *Scotum Regina*, *xxvii*.
 Stoop, *x*, *lxxii*.
 „Stok” als voorvoegsel, *xlii*, *lxxii*.
 Stooter, *ii*.
 Storm (Henricus), *clv*.
 Stroo, het kenmerk van een sterfhuis, *xiii*, *cix*, *cxvii*.
 Stuurta (Anagram op Maria), *xxviii*.
 Stundgrinus (Anagram op Esaias), *clxxxix*.
 Stup, *x*, *lxxii*.
 Snyderhoeff (Andries), *xxvii*.
 Swarts (W.), ook Guilh. Niger of Inger, *cxvii*.
 Sij (Sint Le), *cxviii*.
 Sylvius (De Predikant Johannes Cornelisz.), *xxz*, *lxx*.
 Sympathetische Geneesmiddelen, *xlv*, *lxxxv*, *cxix*, *clxx*.

T.

- t, De familie Backx of Bacx, *lii*, *lx*.
 — t, Lord Goring, Kolonel Cylligry, *xlii*, *lix*.
 T. (H.) Bacchus in de Spreekwoordentaal, *clxxxiv*.
 — Het Huis met de Hoofden, *cliv*.
 — Pieter Pieterszoon de Oude, *lxv*.
 — Rangnamen bij het leger, *lviii*.
 — Zijn schaapjes op het droog hebben, *clxxix*.
 — Sympathetische geneesmiddelen, *clxx*.
 T. (P. H.), Maansinvloeden, *xli*.
 Taal (Het Nederduitsch de oorspronkelijke), *xxix*.
 Tabak (Jan), *xviii*, *xix*.
 — (Adam Westerman's oordeel over den), *xxviii*.
 Tabaksverbruiking, *clviii*.
 Taffin (Jacques), *clxxxiv*.
 Tanden (Middel om nieuwe) te krijgen, *cxlix*, *clxxxvii*.
 Tautogrammatische verzen, *lxxxix*.

"Tegenwoordige Staat der Nederlanden", *xxi*.
 Terscheilling, *cxxi*.
 Tesselschaede (Anagram op), *cxv*.
 Testament van de Pinto *xxii*.
 Texel (De Sommeltjesberg op), *lxxv*.
 Theodorik, De boekerij van het Escorial, *xl, liv*.
 — Heemskerck's „Batavische Arkadia", *clxi*.
 — Meijufvrouw of Freule, *cxrv*.
 "There is a mystic thread of life", *lxii*.
 Tholen (Portretten van Jacoba van Beijeren en Frank van Borselen te St. Maartensdijk in), *xliv* — *xlvi*.
 Tiktakspel, *cxrxviii*, *cxrxix*, *cli*, *clxiii*.
 Tinctorius (P. J.) of Verwer, *clxi*.
 Titel (Franchise), *v*.
 Todd (Dr James H.), Zinnebeeldige Schilderij uit Holland, *xxvii*, *xlvi*.
 Tooneelspelers (Engelsche) in de Nederlanden, *xl, liv*.
 Toren van het Stadhuis te Sluis, *clxxi*.
 Touwslager (Fransch vers op eenen) in Latijnsche dichtmaat overgebracht, *xxiv*.
 Trekbrieff met de Kroon" ("De"), *xxxi*.
 Trithemius, *xliz*.
 Tromp (Het geslacht), voormaals van der Well, *i*.
 Tromp (Van der Well in) verandert, *civ*.
 Trouwring van Simon Episcopus, *xviii*.
 Tuck (Mr. Joos, niet Lowys), *cxrxvii*.
 Tusco, Haantje Pik, Hans Pyke, *i*.
 — Het St. Jansvuur, *xxiv*.
 — De bijnaam "Staart" voor Engelschman, *xv* *xvi*.
 Tjidvers op het beleg van Leyden, *xxviii*.

U.

Uiltje (Een) knappen, *lxxix*, *clxxvii*.
 Uitgewekenen (Om der Godsdienst wil naar Engeland), *xi*.
 Uniform (Het), *clxxvii*.
 Urelinus (Carolus), *cxzi*.
 Utrecht (Eenhoornshoornen van de St. Maria-Kerk te), *iii*, *iv*.

Φ.

φ. (φ²—), Jan Alman, *xxix*.
 — Adriaan Banckaert, *cvi*.
 — Het getal 666; Naam en getal van het Beest, *xv*.
 — Beunhaas, *lxxiv*.
 — Het Wande der Buonaparte's, *xxv*.
 — Engelsche dichtregelen op den Bijbel, *cxii*.
 — De Fransche slag, *cxci*.
 — Mnemotechnie, *clxviii*.
 — Schoot- en Steekvrijheid, *iv*.
 — Simon Schottus, *clx*.

φ. (φ²—), Nederlandsche Volks-overleveringen; Westerschouwen's ondergang, *ix*.
 — Albertus de Vulder, *xxvi*.
 — Het Wapen der van der Well's, *lxx*.
 — Adam Westerman's oordeel over den Tabak, *xxviii*.
 — Uitroeping van Prins Willem III tot Stadhouder, *xxvi*.
 — Opschrift van een Kerkklok te Zierikzee, *xxv*.

V.

V. (H. D.), De Hennequin's *cxixiii*.
 V. (J. G.), Geneesheeren bij de legers der Ouden, *cxiii*.
 — Logementen der stemhebbende steden te 's Gravenhage, *xiv*.
 — Napoleon te Delft, *cii*.
 V. (J. P.), De Gebroeders Vaillant, *xxv*.
 V. (W. D.), Nederlandsche Baronets; *xix*.
 — Rukker, *xvi*.
 — Jacobus Roman, *lxxiv*.
 — "Ben-je Zestig?", *xxv*.
 Vaillant (De Gebroeders), *xxv*.
 Valerius (Adr.), *cvi*.
 Valois (Hendrik de), *xlvi*, *lxxiii*.
 — (Willem de), *xviii*.
 — (Nederlandsche de), *xxii*, *cxvii*.
 Vasten (Voorbeelden van ziekelijk), *xlvi*, *clxxiii*.
 Veen (Otto van) of Venius, *cxlix*, *xxii*.
 Veilingen (Kaarslicht bij), *xxi*, *xxii*.
 Veliten, *lxxvii*—*lxxx*, *cxii*, *cxvii*.
 Venius (Otto), of van Veen, *cxlix*, *clxxiii*.
 Verensie (Anthonius), *cxlii*.
 Vergadering der Staten van Holland (Spotvers op de), *xlvi*.
 Vergetene (Een), Om een haverklap, *cxvii*.
 "Vergt" of "Vergde", *clxxx*.
 Veritas?" (Anagram op "Quid est"), *xxix*.
 Verkeerbord, *cxrxviii*, *cxrxix*, *cli*, *clxiii*.
 Verkochten, *lxxvii*, *cxii*.
 Verloren Maandag, *cxrxvi*.
 Vermaiden (Cornelis), *i*.
 — (Nicolaas), *i*.
 Vernde (Mr. L. G.), Chronogrammen, *lxxviii*.
 Verrekijkers (Brief van Boreel aan Borellus over de), *xii*, *clxiii*.
 Vers (Zonderling Latijnsch), *i*, *xvii*, *xxxi*, *lxxix*.
 Versus recurrentes, reciproci, of carcini, *xvii*, *xxxi*.
 Vertalingen van Italiaansche proza'swerken, *xx*, *xxi*, *lxx*, *civ*, *cxv*.
 Verwer genaamde personen, *clxi*.
 Verzen (Eenlettergrepige), *cxii*, *clxxii*, *clxxviii*.
 Versen (Tactogrammatische), *lxxix*.

Verzwoeren Maandag, *cxrxvii*.
 "Vindictive fury is my first", *cxiii*, *xxxi*.
 "Vieremuls, Kom t'avond t' huis", *cxlix*.
 Vliegende Hollander (De), *lxxvi*, *lxxvii*.
 Vlieghe (Eva), *xlvi*, *clxxiii*.
 Vlies (Engeltje van der), *clxxiii*.
 Vlissingen (Begraafplaats van Jan Alman te), *xlvi*, *clxxvii*.
 Volewijk (De), *xiii*, *xiv*, *xxix*.
 Volkstijgeloof, *ix*, *x*, *xi*, *xxii*, *xlvi*, *xlvi*, *xliz*, *lviii*, *lxxii*, *lxxviii*, *lxxi*, *lxxii*, *lxxv*—*lxxvii*, *xxvi*, *cxv*, *cxrv*.
 Volksliedjes (Oud-Hollandsche), *cvi*.
 Volksoverleveringen (Nederlandsche), *ix*, *x*, *xi*, *xxii*, *xlvi*, *lxxvi*, *lxxvii*, *lxxi*, *lxxii*, *xxii*, *clxii*.
 Volkstaal, *cxlii*.
 Vondel's "Palamedes" (Afbeeldingen van Oldenbarneveld's ontvoering in), *ci*, *clxxviii*.
 Vondelhout, *cxrv*.
 Voorspelling (Trithemius) van den Boerenkrijg, *xliz*.
 Voortekenen, *xliz*.
 Vorm (Petrus van der), *cxvii*.
 Vox Populi, Vox Dei, *clv*.
 Vrede (Kreftdicht op den Rijswijk-schen), *xvii*.
 't Vrooner Klokje, *lxxv*, *clxxvi*.
 Vulder (Albertus de), *xxvi*.
 Vuur (Het St. Jans), *xxix*.

W.

W., Het geslacht van Baersdorp, *clxii*.
 — Begrafenis in 't open veld, *lxxvii*.
 — "Pictorum aliquot celeberrim effigies", *lxxxi*.
 — Rack, *lxxvii*.
 — Jacobus Roman, *xxvi*.
 W. (F. C.), Op zijn elf en dertig, *xxviii*.
 W. (S. v.), Steven Dassevel, *clxi*.
 — Het Kompas bij Luchtmensen, *clxiii*.
 — Zijn schaapjes op het droog hebben, *cxlv*.
 Wallis (Nederlanders in), *cxl*, *clxxa*.
 Wapen (Het) der Buonaparte's, *xxv*, *xxv*.
 Wapen van 't geslacht Dedel, *cxlii*.
 Wapen (Het) van Drenthe, *xxi*.
 Wapen ('t Haagsche), *xii*, *xiii*.
 Wapenschouwing (Verslag esmer) onder Prins Willem IV, *ciz*, *clxxvii*.
 Wasscher (De prent van Jan de), *lxx*.
 Water (Het geslacht Te), *xxvii*.
 Watergeusen, *cxla*.
 Watermolen (Uitviader van den Wind), *cxlviii*.
 Weert (Jan van), *xlvi*.
 Weg van Kralingen (Zoo oud als de), *xx i*.
 Weg (Duijsteen) of maar in den Wisingerwaad, *v*, *vi*, *vii*.

Well (Van der) in Tromp veranderd, *l, civ.*
 Well's (Het Wapen der van der), *lxx, cv.*
 Westerman (Oordeel van Adam) over den Tabak, *xxviii.*
 Westerschouwens ondergang, *ix, lxi.*
 Wieringen (Sommeltjeskuil op) *clxxx.*
 Wieringerwaard (Duifsteenen weg of muur in den), *v, vi, vii.*
 Willem I (Prins) en de Roomsche geestelijkheid, *cxlii.*
 Willem I (Prins) door van Bieselingen, *clx.*
 Willelm III (Uitroeping van Prins) tot Stadhouder, *xxvi.*
 Windhandel, *cxlvii.*
 Windwatermolen (Uitvinder van den), *cxix.*
 Wisbui. Wisby, ook Wisbuy, *lxxxix.*
 Wit (Jongens van Jan de), *cxv.*
 Wit" ("Hulde aan de Jongens van de), *cxv.*
 "Within this awful volume lies", *cx i.*
 Witt (Begraafplaats van J en C. de), *cxixvii, cxlv, clxxx, clxxxi.*
 Witten Donderdag (Eieren van), *lxxvii.*
 Wolf (J. W.), St. Geertensminne, *xvii xv ii*
 Wolffslazen, *clxiii.*
 Wolfs (J. J.), Amery, *cxlix.*
 — Naamsoorsprong van Antwerpen, *cxzziii.*
 — Momboirskamers, *cxlv.*
 — Het "Stabat Mater", *clxxviii.*

Wolfs (J. J.), Begraafplaats van J. en C. de Witt, *clxxx.*
 — "Ben-je zestig?", *xxv.*
 Woerd, *lxxv.*
 Woorden (De oudste), *xxix, lii.*
 Wouw (Het geslacht van), *xcviii.*
 Wijnkelder (De togt naardn Keul-schen), *cvi.*

X.

X. Cornelis Dirksz., *clx.*
 X. "Quand un cordier cordant" in het Latijn overgebragt, *xxv.*
 X (Q * * —), Petrus Abresch *clxxxiii.*
 Xenophon, Cyropaedia VI; 17 (Gissing op), *xxv.*

Y.

Y (De), *cxci.*
 IJzeren kooien, *xxzii.*

Z.

Z. "Quand un cordier cordant" in het Latijn overgebragt, *xxv.*
 Z. (M. J.) Boter aan de galg gesmeerd, *clxxxiii.*
 — De Franche slag, *xxxv.*
 — "Hier komt Paul Jones aan", *lviii.*
 — Napoleon te Amsterdam, *lxix, cliii*
 Z. (P. E. v. d.) De Volewijk, *xiii.*
 Zaamslag (De Heerlijkheid), *cxliii.*
 Zak (Het woord) bij alle volken, *xxix.*
 Zee (P. E. van der), Goejanver-wellensluis, *cx.*

Zee (P. E. van der), Lanterfan-ten, *lxxvii.*
 — Opschriften van Kerkklok-ken, *cxviii.*
 — Speelkaarten, *lxxv.*
 — Stekeblind, *lxxiv.*
 — Begraafplaats van J. en C. de Witt *cxixvii.*
 Zeemansbijgeloof, *lxvii, lxviii.*
 Zeemansoverleveringen, *lxvii, xviii.*
 Zeeofficier (Een Oud-), Maansin-vloeden, *lxxvii cx.*
 Ze-tig? ("Ben-je), *xxv, lxii.*
 Zevende Zoon (De), *clxvii.*
 Zierkzee (Burgemeester van) in 1554, *xc i, cxzii.*
 — (Opschriften van Kerkklok-ken te), *xxv.*
 Zon. waarom vrouwelijk, *cl, clxxxvii.*
 Zoo gek als een pootjuin, *cx.*
 Zoo oud als de weg van Kralin-gen, *xx i.*
 „Zoo zout als brem", *xlvi, lxviii.*
 Zutphen, *xx.*
 — (De Bibliotheek der St. Wal-burgs Kerk te), *cxiii.*
 Zwaardecroon (Hendricus), *cxlii, clxiv, clxxxii.*
 Zwin (Napoleon's togt over het), *xl i, xcv, cxvii.*
 Zwijsvercering onzer voorvade-ren, *lxxxi i.*
 Zij passen op malkander als Hanne en Lijsje, *cx i, clxxxviii*
 Zijn schaapjes op het droog heb-ben, *cxliv.*
 666 (Het getal), *xv, xlv.*

DE NAVORSCHER,

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING
EN LETTERKUNDIG VERKEER TUSSCHEN ALLEN, DIE IETS WETEN,
IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

MET BIJDRAGEN VAN DE HEEREN:

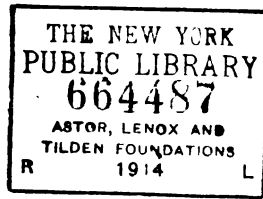
A. J. VAN DER AA; Dr. J. P. AREND; J. VAN DER BAAN; Mr. A. BACKER; J. BADON GHIJZEN; Mr. J. T. BODEL NIJENHUIS; Prof. P. BOSSCHA; J. BOUMAN; C. W. BRUINVIS; D. BUDDINGH; J. H. VAN DALE; Mr. J. DIRKS; Dr. J. C. DRABBE; Jhr. W. J. C. RAMMELMAN ELSEVIER; P. FRET; E. GERDES; Ds. B. GLASIUS; Ds. A. P. VAN GRONINGEN; Mr. M. C. VAN HALL; K. J. R. VAN HARDERWIJK; Mr. W. J. C. VAN HASSELT; Ds. O. G. HELDRING; C. J. HELLINGWERF; Dr. A. A. VAN HEUSDEN; Dr. J. J. DE HOLLANDER; J. HONIG, JZ. JR.; L. J. F. JANSSEN; J. PH. VAN DER KELLEN; G. L. KEPPEL; S. F. KLYNSMA; Ds. J. C. KOBUS; Mr. J. L. DE BRUYN KOPS; C. KRAMM; G. KUYPER, HZN.; W. J. LAGERWEY; J. H. VAN LENNEP; Mr. J. VAN LENNEP; Ds. H. MENSINGA; J. F. G. MEIJER; Dr. E. MOLL; J. MOULIN; J. W. MULLER; S. I. MULDER; F. NAGTGLAS; J. J. NIEUWENHUIJZEN; Mr. IS. AN. NIJHOFF; P. NIJHOFF; Ds. H. M. C. VAN OOSTERZEE; J. H. PEETSOLD; R. POSTHUMUS; Ds. IS. PRINS; J. B. RIETSTAP; M. ROEST MZ.; Dr. R. C. H. RÖMER; G. P. ROOS; G. VAN SANDWIJK; Ds. J. G. DE HOOP SCHEFFER; Dr. G. D. J. SCHOTEL; J. SCHREUDER; J. SCOTT; Jhr. H. B. VAN SMINIA; Dr. F. A. SNELLAERT; Dr. H. J. SPIJKER; F. P. C. STEINMETZ; Mr. J. H. DE STOPPELAAR; Dr. E. B. SWALUË; Mr. H. J. SWAVING; Mr. R. W. TADAMA; Dr. P. H. TYDEMAN; Dr. D. J. VEEGENS; Mr. L. G. VERNEE; Prof. L. G. VISSCHER; Dr. A. VAN DER WILLIGEN; J. J. WOLFS; Ds. P. E. VAN DER ZEE; en vele die nog onbekend wenschen te blijven.

Viresque acquirit eundo.

~~~~~  
BIJBLAD TOT DEN VIERDEN JAARGANG.  
~~~~~

AMSTERDAM, BIJ FREDERIK MULLER.

1854.

Al gaande wint hij krachten.

Gedrukt bij IPENBUUR & VAN SELDAM.

NAVORSCHER'S BIJBLAD.

Aardrijkskundige vragen. — Tabaksverbruiking.

Aardrijkskundige vragen (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 19). Een gedeelte mijner vroegere vragen is mij opgelost (en wel zoo, dat ik mijne medegedeelde gissingen tot zekerheid opgevoerd zie) door de in bewerking zijnde of thans reeds uitgegevene *Zuidpoolkaart* van den Heer FRIJLINK. Alleen eene strook lands op ongeveer 70° Z. B., tusschen *Victoria*- en *Grahamsland*, door de Engelschen (volgens een Couranten-bericht) ontdekt in 1846, blijft nog steeds mijne aandacht trekken. De *Mappemonde* van BRUE (in 1833 te *Parijs* op nieuw uitgegeven) heeft op 80° N. B. en ongeveer 50° W. L. (van *Ferro*?) aangeeteekend: „Terre vue en 1707”. Zou bij *Spitsbergen* op die hoogte land gelegen zijn? Wie zag het?

Op de *Mappemonde* in LE SAGE's (Comte de LAS CAZAS) *Atlas*, uitgave van 1835 door MARCHAND te *Brussel*, vind ik aangestipt:

„*Spitsbergen*, door Engelschen tegen de helft der XVIde eeuw ontdekt”. Is dit zoo?

„*N. Z. Shetland*, door een Zweedschen walvischvaarder (1819)”; elders echter: „door den Engelschen kapitein WILLIAM SMITH”. Wat is waarheid?

„*Nova Zembla*, in 1556 door de Engelschen ontdekt”. Is dit zoo?

„1817. OCKEN de *Hambourg* reconnait l'île de JEAN MAJER, et longe une terre jusqu' au 81° 30'”. Is dit juist?

In de *Grondwet*, N°. 62, lees ik dat de Heer J. STUART van *Simonsbaai* vertrokken is naar de Transvaalsche republiek. Is dit *Victoria*, hoofdplaats *Pieter Mauritzburg*, of *Port-Natal*, of *Delagoa-baai*? — alles over de Vaals-rivier.

In den *Atlas à l'usage des collèges*, par H. SELVES (Paris 1829), vind ik op kaart „*Amérique Méridionale*, 1825”, het volgende ten W. van *Tristan d'Acunha*:

a. *Ile de l'An*. Is dit het eiland *Achtienhonderdéén*, ten dien jare ontdekt?

b. *Iles Colomb*. (twee eilanden). Wanneer en door wien zijn zij ontdekt?

c. *Ile Saxembourg*. Op eene wereldkaart van T. ZÜRNER, zonder jaartal, vind ik omtrent het laatste: „*Saxenburg*, I., detecta 1670 per LINDEMANNUM Hollandum”. Wie was LINDEMANN?

Zijn de Franschen niet oorzaak van veel verwarring ook in de aardrijkskunde? Enkele staaltjes mogen het bewijs leveren. Volgens hen bestaat er in de nabijheid van *Japan* een „*détroit d'Uries*”; n.b.: „straat de *Vries*”. — „PONCE DE LÉON of P. DE LEON”, schrijven zij, „ontdekte *Florida*”. Lees: „J. PONCE, uit het koninkrijk *Léon* in *Spanje*”. — *Le ca-*
BIJBL. 1854.

pitaine SECHANE” ontdekte een gedeelte van *Nieuw-Holland*. — Dit was de naam van het schip *de Zeehaan*, enz. enz.

G. P. ROOS.

• *Tabaksverbruiking* (Nav. II.; bl. 54; *Bijbl.* bl. clviii). Men noemt de tabak eene Amerikaanse plant; zij is daar inheemsch, en groeit zelfs wild in het rijk van *Chili*. Algemeen zegt men, dat zij van daar naar andere werelddeelen is overgebracht, en wel voornamelijk door de Hollanders; doch wanneer men BECKMAN, PALLAS, ULLOA over de geschiedenis der tabak naslaat, dan wordt dit gevoelen allezins onwaarschijnlijk, en moet het voor geloofwaardiger worden gehouden, dat men reeds vóór de ontdekking van dat nieuwe werelddeel in *Azië* eene soort van tabak geroookt hebbe. (De bewijzen kunnen bij BECKMAN gevonden worden, *Tech.*, S. 263, en vooral bij Lord MACARTNY, *Reis naar China*, Dl. IV, bl. 204.) Volgens ULLOA is het rooken van tabak in de Oostersche landen overoud, en LOUVERIO verzekert, dat deze plant alomme in *China* en *Cochinchina* verbouwd wordt, daar oude, oorspronkelijk inlandsche namen draagt, en derhalve niet als van *Amerika* derwaarts overgebracht kan worden aangemerkt.

Toen de Spanjaarden in 1492 op het eiland *Cuba* aankwamen, zagen zij reeds de inwoners tabak rooken, en hoorden zij hen die plant *tabaco* noemen. In het jaar 1496 gaf ROMAN PANE, een Spaansche monnik, dien COLUMBUS op het eiland *St. Domingo* gelaten had, het eerste bericht omtrent de tabak, welke hij daar had leeren kennen. In 1535 rookte men reeds tabak in *Europa*, en in de *West-Indiën* moesten de negerslaven dit gewas voor hunne heeren planten en bouwen. In den jare 1559 zond de Fransche Gezant JEAN NICOT het eerste tabakszaad uit *Portugal* naar *Parijs* aan de Koningin CATHARINA DE MÉDICIS, en naardien de Groot-Prior van *Frankrijk* de tabak het eerste en het meeste gebruikte, zoo werd zij toenmaals *herbe du Grand-Prieur* of *Priorskruid* geheeten, terwijl zij van anderen den naam van *Nicotiana* bekwam. COENRAAD GESNER, een Duitscher, leerde de tabak reeds kennen in 1565, en vele kruidkundigen kweekten toenmaals die plant in hunne tuinen. Ook werd in 1570 de tabak in groote hoeveelheid door de Hollanders geroookt.

Merkwaardig is het, dat onder de oudste middelen om zich in bedwelming te brengen, reeds de rook van verschillende planten ge-

bezigd werd. Dit verhaalt ons HERODOTUS van de Babyloniërs, MAXIMUS TYRIUS van de Scythen, MELA en PLUTARCHUS van de Thraciërs.

MOHAMMED schijnt de tabak niet gekend te hebben; immers hij spreekt er in zijnen *Koran* niet van, en de zoo weinig zelfdenkende, zoo geheel slaafsch volgende Turken zouden de tabak niet zoo openlijk en zoo algemeen gebruiken, indien zulks door hunne wet verboden wierd.

In het begin der XVIIde eeuw plantte men dit gewas in *Oost-Indië*; in 1615 begon men het in den omtrek van *Amersfoort* te doen, en één jaar later in *Virginie*, alwaar men het zaad uit *Tabago* verkreeg. In 1620 bragten eenige Engelsche compagnien de gewoonte om tabak te rooken naar *Zittau* over, en zeker koopman, ROBERT KONINGSMAN genaamd, voerde in dat zelfde jaar de plant uit *Engeland* naar *Straatsburg*. De Zweedsche krijgslieden rookten het eerst in *Meissen* ten jare 1631, in 1668 plantte men voor de eerste maal de tabaksplant in het kanton *Bazel*, en in 1697 werd er reeds zeer veel tabak in de *Paltz* en in *Hessenland* gebouwd.

Weinig baatten overigens de burgerlijke magt, het gezag der Kerk en opzettelijke bespottings, om het gebruik van tabak te verhinderen. Koning JAKOBUS I toch won er luttel mede, toen hij in 1604 de tabak een schadelijk onkruid verklaarde en er eene zware belasting op legde. Was het in 1610 al gebeurd, dat Turken met door de neus gestokene pijpen langs de straten hunner hoofdstad geleid werden, omdat zij tabak gerookt hadden, zoo wel bij deze natie als bij de Russen rookte men eerlang met behoud van zijnen neus, schaars als het verlies daarvan het misdrijf volgde, waartegen het in *Rusland* ten jare 1634 was bepaald geworden. Evenzoo ging het met de Bernsche wet van 1661, die, in tien geboden ingedeeld, het voorschrift: »Gij zult niet rooken», onmiddellijk na dat: »Gij zult niet echtbreken», bevatte, maar welke, ook toen zij in 1675 vernieuwd was, onuitgevoerd blijven moest. De rookers werden reeds in 1624 door PAUS URBANUS VIII, en in 1690 door INNOCENTIUS XII in den ban gedaan; in 1684 en nog veel later stelden zich de geestelijken met al den ijver die hun eigen is tegen deze gewoonte in de weer, de tabak een »zielverdervend wezen» heetende, en het rooken als »werk van den duivel» veroordeelende. Maar wat was er van dit krachtige verbod der Kerk geworden, toen al in 1724, PAUS BENEDICTUS XII zijn pijpje steeds in den mond had, en de geestelijken als liefhebbers van het rooken alle anderen overtroffen, hoe ook in 't eerst verplicht deze neiging met zorg bedekt te houden?

In de XVIIde eeuw rookte men uit korte

pijpen met kleine koppen en dunne stelen, die in 1637 reeds te *Gouda* vervaardigd werden. In 1640 waren de koppen reeds grooter en de stelen dunner geworden, maar de pijpen bleven kort, blijkens de prenten bij VAN DER VENNE, VISSCHER en CATS. De eerste bekende pijpenmaker te *Gouda* was omstreeks 1665 JAN JACOBZ. VERKA; de eerste fabriek van lange pijpen is aldaar opgericht tusschen 1650 en 1660, zoo niet door, ten minste op aanmoediging van, MR. GOUVERT CINQ, ter wiens gedachtenis nog lang daarna het getalmerk 5 (CINQ) op het hielkje der lange Goudsche pijpen geteekend werd.

Op vele plaatsen werden houten en lederen tabaksdoozen vervaardigd; nergens echter toonde men zich in dit werk kunstiger dan te *Krommerie*. Men had ze hier van koper, besneden met allegorische figuren en verzen op den dood der gebroeders DE WITT, hoedanige ook nog in eenige verzamelingen van oudheden worden aangetroffen.

De kerkelijken waarschuwdten wel ernstig de gemeente »tegen het dronkenmakend verderf en stinkende fenijn»; de nieuwe leden moesten beloven »geenen tabak te drinken». »Menigeen schreef Nederlands rampen aan het offeren aan dezen MOLOCH toe».

J. HONDIUS OF HOND, in 1653 predikant te *Huisduinen* en de *Helder*, in 1661 te *Hoorn*, waar hij in 1691 overleed, zegt in een preek: »Sondigen soodanige manspersonen, en vrouwspersonen niet, die genoemde ledematen van de Gereformeerde gemeente sijnde, nochtans haar geven tot het drincken van Tabak, [dat] in hem selven niet ongeoorloofd is, nochtans en past het zelve niet voor eerlijke deftige mannen, en vrouwen, dat se het zelve doen buiten noodt, tot vermaach ende om malkander daarmede te onthalen, alsoo het zelve aanstootelijk is voor veele vromen, zo quaden naem en schijn heeft van oudts, dat nog wel sommigen van de taback-drinkers selfs haer dies schamen als ze van deftige Christenen ende die een teeder gemoedt hebben, daarin betrapt worden. Het medicinael gebruijck van den taback is geoorloofd, maer dat sommige voorwenden, dat se taback drincken om den tijdt te passeren ofte om de vuilgheijdt der overtollige humeurs en sinkingen uijt het lighaam uijt te drijven, opdat het selve met bier en wijn weder vervult worde, ofte dat se zulks alleen doen, omdat het een gewoonte is, ende om haer selven met haer goede vrienden ende bekenden die sterke rookers en smookers jae hielden sijn om taback te drincken daer informeren, dit alles is uijt den bozen».

Onze luimige dichter O. C. F. HOFFHAM zong in zijn geestig stukje *De Rooktabak*:

Onzalig kruid, gedoemt ten vuren,
Nico't bragt u ter kwader uren,

Uit *Indiën* in 't Fransch geweest,
Sints werdt ge, in 't woeden uitgelaten,
Meer landplaag ook voor Neêrlands staten,
Dan dijkbreuk, krijg of zelfs de pest.

Ook in *Duitschland* bleven in de *XVII*de eeuw hier en daar de geestelijken sterk tegen het rooken ingenomen. Volgens HAGENBACH zou een dezer heeren zich dus uitgelaten hebben: »Wanneer ik menschen zie rooken, zoo is het mij als of ik even zoo vele schoorsteenen in de hel zage". »Merkwaardiger wijze", voegt de geschiedschrijver er bij, »ging het met de tabakspijpen als met de pruiken, men vond ze vervolgens bijna nergens meer dan bij de geestelijke heeren".

Dr. G. D. J. SCHOTEL, *Letterkundige Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tabak, Koffij en Thee*; UIJKENS, *Technologische Handboek*, St. II, bl. 218; en *Almanak van BRENDER & BRANDIS*, 1792.

J. SCHREUDER.

[Met die schikking in de Bernsche wet van 1661, die, als verhaald is, het „Gij sult niet rooken" in dadelijk verband bragt met het „Gij sult niet echtbreken", schijnt niet zonder treffende overeenkomst het oordeel der Chinese rebellen onder TAI-PING-WANG, thans welligt meesters van het geheele onmetelijke „rijk van het midden" en herstellende der vóór twee eeuwen verdrevene nationale dynastie. Deze toch, die, — verrassend en verbasend feit zoo onze dagen er een eenig aanschuiven, — zich bittere vijanden der afgodendienst, aanbidders van den God des Bijbels, vereerders van de Wet der tien geboden betoonen, en voorts zeer te regt geen pest voor hunnen landaard verderfelijker achten dan de gewoonte van het opium-rooken, hebben, naar ons van vele kanten berigt is, tot des te krachtiger inscherping van het verbod tegen deze hebbelijkheid, het als door een uitbreidende verklaring tot een onderdeel van het zevende dier Goddelijke geboden verheven.]

Daarstellen (Nav. II.; bl. 55; III.; bl. 41; Bijbl. bl. lviii). »*Daarstellen*. Dit werkwoord wordt mede door den Hoogleeraar SIEGENBEEK, *Lijst van Woorden en Uitdrukkingen, met het Nederlandsch taaleigen strijdende*, Leyden, 1847, afgekeurd, omdat de overneming uit het Hoogduitsch, als den rijkdom onzer taal niet vermeerderende, een slaafschen geest van navolging verraadt.

»Een lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde heeft in den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van 3 Sept. 1847, dit woord in zijne bescherming genomen, en drie plaatsen uit den Statenbijbel aangehaald, waar het voorkwam, namelijk *Jer. XXIII*, vs. 20; *Jer. XXX*, vs. 24; *2 Cor. IV*, vs. 14. Wij hebben die plaatsen nagezien, maar vonden het woordje *daar* in geene derzelve aan het werkwoord *stellen* verbonden, ofschoon wij in de beide eerste plaatsen wel de beteekenis van *tot stand brengen of vervullen* terug vonden. In *2 Cor. IV*, vs. 14, duidt deze uitdrukking geheel iets anders aan, waarvoor de Fransche tekst *comparaitre* en de Engelsche *to present* heeft, zoo dat het woordje *daar* in deze plaats geheel als bijwoord voorkomt.

»De Hoogleeraar, deze aanmerkingen gelezen hebbende, heeft daarop in N°. 45 van het zelfde weekblad de tegen-aanmerking gemaakt, dat de vertalers van den Bijbel meermalen eene Hoogduitsche vertolking gevolgd hebben, waardoor meer germanismen in hunne overzetting zijn ingeslopen, en hieruit meent deze taalleeraar verder gerustelijk te mogen besluiten, dat het gezag onzer Staten-overzetting, tot staving der deugdelijkheid van *daarstellen*, geenszins kan gelden.

»Deze tegen-aanmerking verschaft den taalebeoefenaars geen voldoende bewijs, daar zij enkel als een gevoelen voorkomt; en het is natuurlijk, dat men geene *opinions* hoegenaamd als grondslag eener taalstudie mag aannemen, en vooral deze niet zonder een gedeelte van zijn recht te verliezen, zich op dat voortreffelijk overblijfsel onzer taal, in haar bloeiendste tijdvak, te beroepen.

»Wij hopen en vertrouwen, dat de Hoogleeraar dit woord in nadere overweging zal nemen, en ons uit de bronnen zelve, die wij niet bezitten, zal aanwijzen, dat de Hoogd. tekst telkens *darstellen* heeft, waar onze Staten-overzetters van *daarstellen* gebruik gemaakt hebben. Verder wenschten wij, zoo wel tot leering van ons zelve als van anderen, de reden te mogen weten, waarom aan *feit*, uit het Fransch, meer eer zou te beurt vallen dan aan *daarstellen* uit het Hoogduitsch, ofschoon het laatste misschien ouder is dan het eerste? Waarom men het burgerrecht aan het eene vreemde woord toekeuren en aan het andere ontzeggen zou? Volgens welken maatstaf dit recht te beoordeelen is? En eindelijk volgens welke beginselen men woorden van vreemden oorsprong verwerpen of goedkeuren moet? —

»Wij kunnen van dit woord niet afstappen, zonder nog te hebben opgemerkt, dat een diepende en sebrander navorscher onzer taal, met name Dr. W. G. BRILL, wiens onlangs uitgekomen voortreffelijke *Spraakleer* in elks handen behoorde te zijn, dit woord daarin onderscheidene malen gebezigd heeft, en het der aandacht van een man als Dr. M. DE VRIES, welke den verdienstelijken aent in het nazien der proeven bekluzzaam was, ook niet zou ontsnapt zijn, dit woord door een ander te doen vervangen, indien er gewichtige bedenkingen tegen zijn gebruik bestaan hadden.

»Het zou ons en anderen niet onverschillig zijn, dat ook deze taalgeleerden hunne bewijzen aanvoerden voor de goedkeuring, die zij aan dit woord gehecht hebben; wellicht zouden zij ons nieuwe gezichtspunten aanbieden". — A. C. OUDEMANS in zijne beschouwing van het hierboven genoemde werkje van den Hoogl. SIEGENBEEK (*Mag. v. Nederl. Taalk.* 1ste jaarg., bl. 307—309).

Ik heb die beschouwing van den Heer O.

Godewaert Montes. — „Amstelredams eer ende opcomen". — *Borger's „Aan den Ryn"*. — *Gedenk. door Michant.*

hier in *extenso* medegedeeld; vooreerst, omdat ze door de HH. NASSAU, VAN LENNEP, G. K. Hz. *ganz ausser Acht*, althans onvermeld, gelaten is; ten anderen, omdat ik tot nog toe niet aangetroffen heb de antwoorden der Heeren S., BR. en DE VR. op de tot een iegelijk hunner door den Heer OUDEMANS gerigte vragen. Zijn die ergens te vinden, dan zal men mij met de aanwijzing der plaats, wáár, verpligten.

CHALOEDA.

Godewaert Montes, Burgemeester der stad Breda (Nav. II.; bl. 56; III.; bl. 48). In eene oude genealogie van MONTENS, die niet hooger opklimt dan het laatst der XVIde eeuw, en ook omtrent dien tijd geschreven is, vind ik:

„† 1499. AGNETA MONTENS (HUYBRECHTS dochter) troude A^o 1516 † MICHEL WACHMANS, CORNELIS JAN MICHELSONE van *Hoochstraten*, daer moeder off was Joffre ANNA JANNES, PEETER JANNES dochter, Schepen. Hy sterff 9 October A^o. 1529. Zy sterff 17 July 1560 in *Breda*".

(Onder meer andere kinderen):

„MARIA (WACHMANS) met PEETER VAN HAGHEN MICHELSONE, daer moeder off was Joffre MARIE CRULS, Schepen en Weesmr. tot *Breda*. Zy sterff A^o. 55 in Nouembr. Hy sterff A^o. 68 in April".

„AGNETA (VAN HAGHEN) met GODERT MONTENS, Schepen en „MARIA obiit juvencula". Borgmr. tot *Breda*".

Van wien GODERT MONTENS een zoon was, heb ik in mijne stamlijst te vergeefs getracht op te sporen.

De naam is overal gespeld MONTENS en niet MONTES, zoo als in de vraag voorkomt.

K.

„*Amstelredams eer ende opcomen*" (Nav. II.; bl. 88; III.; bl. 83—85; *Bijbl.* bl. lxxx). BOËTIUS à BOLSWERT was geboren te *Bolsward* omstreeks 1580, gelijk zijn broeder SCHELTUS à BOLSWERT in 1586. Het werk des eersten, *Duyfkens ende Willemynkens*, enz., werd ook in het Fransch vertaald en later (in 1684) uitgegeven onder den titel: *Pèlerinage de Colombelle et Volontairette vers leur Bien-Aimé dans Jérusalem*. Hij was het ook, die o. a. de platen vervaardigde voor het werk van A. SUCQUET, *Vita vitae aeternae*, Antv. 1625, alsmede voor HERMAN HUGO's *Pieux Désirs*, Antv. 1627, en voor de Latijnsche vertaling van dit geschrift, *Pia Desideria*, Antw. 1624, aan het slot waarvan genoegzaam hetzelfde als in *Amstelredams eer ende opcomen* aangeteekend is: „Vulgavit BOËTIUS à BOLSWERT. Typis HENRICI AERTSSENI". Zie nog over hem F. BASAN, *Dictionn. des Graveurs*.

V. D. N.

Borger's „Aan den Ryn" (Nav. II.; bl. 123; III.; bl. 117; *Bijbl.* bl. cxxviii). In een der

eerste afleveringen van BOUDEWIJN's *Tijd* meen ik gelezen te hebben, dat BORGER's *Aan den Ryn* in 't Hoogduitsch is vertaald, en dat VON MAUVILLON er van zegt:

„De wereld splitst in koninkrijken"; —
en

Als grootvorst van Europa's stroomen; —
regels als deze zijn een koninkrijk waard!"
G. P. ROOS.

Gedenkpenning door Michant in 1820 (Nav. II.; bl. 124; III.; bl. 119). Deze medaille is nimmer in den handel geweest. Ook was zij tijdens het verblijf van dien graveur te *Utrecht*, reeds door hem vervaardigd. V. D. K.

Speelwijzen; Aftellen (*Bijbl.* bl. clx; vgl. Nav. II.; bl. 150, 347; III.; bl. 125, 345). In mijne jeugd dreunden we te *Amsterdam* bij het aftellen de onderstaande variante op van het te *Groenlo* wel bekende deuntje (*Bijbl.* l. l.):

Al onder de groene boomen
Daar leit een Engelsch schip.
De Franschen zijn gekomen,
Ze zijn zoo rijk als ik;
Ze dragen hoeden met pluimen;
Ze dragen hoeden met terpentijn.

Wie zal 't wezen?

Ik of gij?

Tien,

Twintig, enz., tot honderd.

Te *St. Oedenrode* is 't volgende in gebruik:

Ake, bake, bieze bazon.

Kirreje, kirreje, alon (Κύριε, Κύριε ἰλήσον?)

Tan toerele, zet af.

Arrien

Tien,

Twintig, enz., tot honderd.

Al wie de letzte klap heeft is vrij,

Ik of gij?

Wie kan 't verklaren?

CHALOEDA.

De Zegelring van Luther (Nav. II.; bl. 278; III.; bl. 274). Het in dien ring gesnedene zinnebeeld (een geopende roos, in wier midden een hart, waarop een kruis ligt), komt ook voor op eenige gedenkpenningen, ter eere van LUTHER geslagen, alsmede in de epitaphia op hem en op zijne echtgenooten, alle afgeteekend en beschreven in *De Goud en Zilver Eergedachtenis van Luther*, te vinden achter het IIde en laatste deel des bekenden werks van VAN SECKENDORF, *Uitvoerige en Onpartijdige Historie der Reformatie*, alwaar men insgelijks afgebeeld en beschreven ziet de ringen (waaronder de zegelring) die aan LUTHER hebben toebehoord. Bovendien genoemd insigne is door LUTHER en zijne afstammelingen als wapen gevoerd, blijkens het door FRED. ROTH-SCHOLTZ uitgegevene werk, *Pinnacotheca Insignium quibus Academicas etc. Norimbergae 1738*, in hetwelk drie wapens zijn

afgebeeld met dat op den zegelring voorkomende symbool. Het wapen van Dr. MART. LUTHER is gedekt door een olijfrans; dat van zijn zoon JOH. MART. LUTHER door een gekroonden helm, waarop een engel rust, in de rechterhand een kruis en in de linker een olijfstak houdende; en het wapen van GABRIËL (?) LUTHER door een helm zonder kroon, waarop een staande zwaan.

Wat de kleuren en de beteekenis van LUTHER'S wapen betreft, men vindt die omstandig door hemzelven beschreven in een brief aan zijn vriend LAZARUS SPENGLER, op bl. 129—130 der *Eeregedachtenis van Luther* opgenomen. A. D. S.

Watergeuzen (Nav. II.; bl. 184; III.; bl. 180; *Bijbl.* bl. cxlv). Met dankzegging heeft de ondergeteekende den persoon van FR. VAN BOGAERT, als een echten Watergeus, onder hun getal opgenomen. Hij heeft, zoo veel in hem was, het door hem uitgegevene over de Watergeuzen vermeerderd, aangevuld en verbeterd, nieuwe bronnen opgespoord en er uit geschept, en beveelt zijn werk den Heer ..ELSEVIER en allen Navorscheren dringend en ernstig aan.

De zeelieden, die het poorterregt van *Leyden* verkreken, omdat zij die stad in 1574 hielpen ontzetten, kunnen tot de Watergeuzen niet worden gerekend, als van wie het niet bewezen is dat zij vóór de inneming van den *Briel* tot hun getal behoorden. Ga ik verder dan tot dat tijdpunt, dan weet ik niet waar ik eindigen zou. Mijn plan is ook nooit anders geweest, dan de *Geschiedenis der Watergeuzen* te beschrijven tot op het oogenblik dat zij vasten voet in het vaderland hadden. Men zie wat ik daaromtrent in die *Geschiedenis* heb aanteekend, bl. 121.—Bij eene aanteekening van denzelfden Heer ..ELSEVIER, *Nav.* III, *Bijbl.* bl. clii, op het artikel *Graaf d' Aumale*, herinner ik mij den beruchten OMAL, dien ik meen dat door den Heer VAN SOMEREN tot het geslacht der AUMALE'S wordt gebracht. O. Z. VAN HAREN houdt hem voor een Leydenaar, *Geuzen*, 3de zang:

En zij die *Leyden's Rhijn* verlieten
Zijn CABBILJAU, de stoute ZWIETEN,
En gij met hen barbaar' OMAL!

Ik heb aangetoond dat CABBILJAU een Gentenaar, en van OMAL het voor hoogst waarschijnlijk gehouden, dat hij uit *Luik* oorspronkelijk was. Doch de hier genoemde aanteekening heeft mij weder doen twifelen, en het waarschijnlijk gemaakt dat er ook d'AUMALE'S te *Leyden* woonden. Heeft VAN HAREN gelijk gehad, en behoort OMAL tot dat Leydsche geslacht? Zonderling heeft men omgesprongen met den naam van dezen Watergeus. Want behalve de verschillende schrijfwijzen van dien naam, (zie het art. OMAL, *Gesch.*

der Watergeuzen, bl. 281), heb ik hem nog bij OPMEER, *Hist. Martt. Batavicum*, genoemd gevonden DOMMALIUS, (ald. p. 10), JOANNES TUMALLUS, (p. 25), en nog eens OUMALLUS, (p. 35). Want ik houde het er voor, dat op deze drie plaatsen dezelfde persoon wordt bedoeld. Als DOMMALIUS wordt hij, p. 145, gezegd te *Delft* te zijn opgehangen. Weet mij iemand omtrent het een en ander eenig licht te geven? Misschien is de Heer ..ELSEVIER ook daartoe in staat.

Ik voeg er nog eene vraag bij. In *Verzamelde Berigten omtrent de Krijgsbevelhebbers bij Nieuwpoort, den 2den Julij 1600, Utrecht* bij N. VAN DER MONDE, 1836, lees ik, bl. 67, dat de broeders CHARLES en JASPER VAN DER NOOT, leden van het Verbond der Edelen, tot de Watergeuzen zouden behoord hebben. De schrijver voegt er geen bewijs bij, maar de kennis, die hij in dit belangrijk stuk heeft ten toon gespreid, doet mij denken dat hij het niet los weg zal geschreven hebben. Evenwel, ik heb de VAN DER NOOT'S nergens als Watergeuzen aangetroffen. Gewoonlijk worden zij genoemd met de namen hunner heerlijkheden, *Risoir* en *Carlo*. Weet ook de schrijver (mij onbekend) van het gemelde werk, of iemand anders, mij daaromtrent iets mede te deelen? v. GR.

[Wien dat verdienstelijk werk tot schrijver heeft, zal den Heer v. GR. kunnen blijken bij de lezing van ons Januarij-Nummer, bl. 9 en 10.]

Planteit (Nav. II.; bl. 214; III.; bl. 205, 206). CONSTANTER kan zich niet herinneren, het woord *planteit* ooit als zelfst. nw. bij eenenigen onzer schrijvers gebruikt te hebben gevonden. Zie hier nogthans voor zoodanig gebruik, behalve het door den Heer J. M. (III.; bl. 206) uit den *Walewein* bijgebragte, nog twee andere voorbeelden:

Reinaert de Vos, Var. 3140 vs. 22—24:

Dair is *planteit* van goeder spisen;
Dair sijn snyppen ende patrysen,
Ende veel ander vogel wilt.

Brab. Yeesten, Boek II. vs. 670—673:

Daer quam te hant *planteit* so groot
Van watere, dat al sijn here
Ghenoech dranc na sinen ghere,
Ende vertroest was sere daer mede.

CHALOEDA.

Afkomelingen van Anna Engels en Konstantijn Sohier (Nav. II.; bl. 216; III.; bl. 213; *Bijbl.* bl. clxii). In het werk: *La véritable origine de la Maison de Sohier*, naar 't welk V. D. N. verwijst, zal men niets omtrent die afkomelingen vinden; de naam van ANNA ENGELS wordt er niet in vermeld.

CONSTANTYN SOHIER, Heer van *Warmenhuyzen*, *Crabbendam*, *Oud-Poelgeest*, enz., van wien het portret is, door V. D. N. ter sprake

gebragt, en aan wien het gezegde werk is opgedragen, was in 1643 getrouwd met CATHARINA COYMANS VAN MERESTEIN, uit welk huwelijk twee zoons en twee dochters geboren zijn. De jongste dier zoons, JERONIMUS, Heer van *Merestein*, schijnt ongehuwd te zijn overleden. De oudste, NICOLAAS SOHIEK, Ridder, Heer van *Warmenhuisen*, enz. had bij zijne echtgenoot, ANNA CHRISTINA PAUW VAN BENENBROEK, voor zoo ver mijne aantekeningen luiden, slechts ééne dochter, die mede buiten huwelijk gestorven is. C. & A.

Du Bois genaamde Predikanten (Nav. II.; bl. 219; III.; bl. 231). Nu men lijsten van DU BOIS' begint te geven, breng ik ook den volgende naam aan. VAN METEREN vermeldt in zijn 24ste Boek (bl. 461 der *Amsterdamsche uitgaaf van 1651*) op het jaar 1602: „den Ritmeester WARNER VAN HOUTTE, alias DU BOIS, geboren uit *Brabant*, die *Emden*, enz. innam”.

DU BOIS zal wel een dier veel gebruikte namen zijn, waaronder ook JANSSEN, HENDRIKSEN, MELJER, enz. behooren. Waarschijnlijk is hij ontleend aan de woonplaats der eerste DU BOIS' en van gelijken oorsprong als de nog in *Zeeuwsch*, *West-* en *Oost-Vlaanderen* voorkomende namen der VAN HOUTE's, DE BOIS', VAN DER BOSSCHEN, ROSSCHAERTS, en als die van de vroeger daar aanwezige SYLVRIJSEN. Omtrent het punt der Aardenburger Predikanten is nog iets duisters overgebleven. Ik ben van meening dat er drie zullen geweest zijn, ten ware de data door sommigen niet met juistheid mogten zijn opgegeven. G. P. ROOS.

Du Bois genaamde Predikanten. Er is over dat geslacht (*) reeds veel in DE NAVORSCHER opgeteekend; doch het zal misschien minder bekend zijn, dat JACOBUS DU BOIS, Predikant te *Leyden*, zich met sterrekundige zaken heeft ingelaten. Hij was een voorstander van de valsche stelling, dat de aarde stil staat en de zon zich om de aarde beweegt.

Hij schreef: 1°. *Naecktheydt van de Cartesiaensche Philosophie*, enz.; 2°. *Schadelyckheydt der Cartesiaensche Philosophie*, enz.; 3°. *Den ingetoomden Cartesiaen*, enz.

Hier tegen gaf L. VAN VELTHUYSEN te *Utrecht* een paar boekjes uit, getiteld:

(a). *Bewys dat nach de Leere van de Sonne-Stilstandt enz. niet strydigh zyn met Gods woort.* Utrecht by DIJK AKKERSDYCK, 1656.

(*) Den 4den Maart 1592 is te *Leyden* gehuwd:

SARA DU BOYS, van *Middelburg*, Wed. van JAN KOUES, met JACQUES CABELJAU.

Nog is bekend PHILIBERT DU BOIS, Agent van *Hessen*, *Brandenburg* en *Anholt* bij de Staten van *Holland*, die hem den 14den Julij 1601 eene belooning toewezen van f 50, wegens het hem gedane aanbod van het N. Testament in twaalf talen, te *Neurenberg* gedrukt: een werk, dat op hunnen last aan de *Leydsche Hoogeschool* geschenken werd.

(b). *Nader bewys dat noch de Leere van de Sonne-Stilstandt en des Aertrycks bewegingen, strydigh zyn met Gods woort.* ibid. 1657.

DU BOIS schreef nog in het Latijn een *Dialogus Astronomicus*, etc., benevens: *Veritas et Auctoritas Sacra*, etc., waartegen een werkje verscheen van zekeren J. G. H. (?), genaamd: *Het wiskonstigh Bewys der Onnoselheydt van J. DU BOIS*.

Deze Predikant was geen voorstander van het tooneel. Herhaalde malen verzocht hij aan de *Leydsche regering*, dat het in hare stad mogt verboden worden, als ook dat bepaaldelijk het tooneelstuk *Het Ontzet van Leyden* niet meer zou worden opgevoerd, hetgeen echter niet werd ingewilligd.

Indien men meer verlangt te weten van den letterarbeid van DU BOIS, dan leze men: *Des Aertrycks beweging en de Sonne stilstand, bewyzende dat dit geensins met de Christelyke Religie is strydende*, enz., door DIJK REMBRANTSZ. VAN NIEROP. Amsterdam by GERIT VAN GOEDENBERGH, 1661.

Ik teeken dit hier aan, omdat die kwestie van den stilstand der aarde in het laatstverloopen jaar wederom ter sprake is gebragt; waarbij ik doe opmerken, dat de bron waaruit zulks is voortgevloeid onedel moet geacht worden, immers daar men er, naarmijn gevoelen, slechts op uit is om de oude twisten, van welken aard ook, van lieverlede weder op te halen, niet ter bevordering der wetenschap, maar om te verdeelen en te heerschen.

.. ELSEVIER.

De mantel van Frederik Hendrik (Nav. II.; bl. 219; Bijbl. bl. cxlvii). In de verzameling: *Het groot Tafereel der Duasheid*, is, behalve de reeds vermelde, nog eene prent, bij mij onder N°. 73, getiteld: *Aprilkaart of kaartspel van MOMUS*, veel overeenkomst hebbende met de *Pasquins Windkaart*, onder N°. 68 voorkomende. Van dese kaart nu wordt breedvoerige verklaring gegeven, en aldaar bij „Schoppen knecht” van de handelingen van FREDERIK HENDRIK melding gemaakt. Voorts leest men bij de afbeelding van schoppen knecht: „onder FREDERIK HENDRIK bescheiden”, en onder den titel van die kaart:

LAW is 't hoofd en de staart; zijn mantel moet ze dekken,
Die FREDERIK HENDRIKS geest niet eerloos willen wekken,

Naar aanleiding des gewiten verlangens van H. M. C. v. O., moet worden opgemerkt, dat op het titelblad van het *Groot Tafereel* gezegd wordt, dat die verzameling „door verscheide Liefhebbers is uijtgegeeven”, en dus ook bekostigd, en voorts dat zij blijkt niet in eens voltooid, maar schoon grootendeels in 1720, toch op onderscheidene tijden uitgekomen te zijn. Het ware daarom niet geheel on-

Pieter van den Broeke. — Hendrik Zwaerdecroon. — „Met een helm geboren”. — Valentine Greatrakes.

belangrijk, eene inhoudsopgave te kunnen bekomen van den volledige verzameling van die stukken; want gelijk sommige gedrukte registers der prenten slechts van N°. 1 tot N°. 64 loopen, weder andere tot N°. 74 gaan, zoo zijn mij nimmer twee in alles overeenstemmende exemplaren voorgekomen. Ook de tekst behoorde alsdan met zorg te worden nagezien.

V. D. N.

Pieter van den Broeke (Nav. II.; bl. 220; III.; bl. 233). Over dezen beroemden Nederduitschen zeeman staet eene breedvoerige levensbeschrijving in Baron JULIUS DE SAINT GENOIS, *Les Voyageurs Belges*, T. II, p. 86 (Brux. 1847). De *Journalische Beschryvinghe* zijner reizen is versierd met een schoon gegraveerd portret naer F. HALS. Van onder staen deze verzen:

Die is die VAN DEN BROEKE, die Prussen deed verwonderen,
Doen eerst den Batavier op 't Roode meyr quam donderen;

Die by den Arabier in Indus was te land,
Die eerst voor 't Hollants volck den handel heeft geplant.
INDAGAX.

Hendrik Zwaerdecroon (Nav. II.; bl. 220; III.; bl. 234; Bijbl. bl. cxliv, clxiv). Uiteene akte, den 21sten Maart 1630 te Utrecht voor den Notaris WOLFARD ZWAERDECROON verleeden, is mij gebleken, dat Mr. HENDRIK ZWAERDECROON op dat tijdstip te Noordwijk woonachtig was. Hij moet dus Leyden tusschen de jaren 1622 en 1630 verlaten hebben. Daar nu zoowel de doopregisters van Leyden en Noordwijk-Binnen, als die van Rotterdam nog voorhanden zijn, zoude men, indien noodig, alle de kinderen van HENDRIK ZWAERDECROON en MACHTELT JANS VAN DER PLUYM kunnen opsporen.

Zoude V. D. N. ook niet in de gelegenheid zijn, door tusschenkomst van Jhr. STORM VAN 'S GRAVESANDE, Secretaris der stad Rotterdam, de doopakte te verkrijgen van HENDRIK ZWAERDECROON, Gouverneur-Generaal van O. I., om langs dezen weg de zaak tot beslissing te brengen?

Den 29sten Feb. 1696 is te Leyden nog het volgende huwelijk voltrokken:

„Mr. CORNELIS VAN BERENDRECHT, advt. jn. van Leyden, vergeseld met Mr. DIRCK VAN BERENDRECHT sijn broeder; met HILLEGONT SWAERDECROON, jd. van Delft, woont op den Rhyn (alhier), vergeseld met Joffr. ADRIAENTGE BERENDRECHT haer schoonmoeder (met attestatie van Amsterdam)”.

.. ELSEVIER.

Spraakwijzen. „Met een helm geboren” (Nav. II.; bl. 247; III.; bl. 246). Onder de zaken, die in den loop der tijden ophielden voorwer-

pen van belangstelling te zijn, omdat zij inderdaad zulks niet verdienden, en waaromtrent dan ook latere schrijvers het stilzwijgen bewaren, rekenen wij het *met den helm geboren worden*. Nu er naar gevraagd wordt, antwoorden wij, dat men over dit onderwerp oude verloskundige boeken naslaan moet. Eén noem ik er, omtrent den schrijver waarvan, den „Chirurgus Amstelaedamensis TIT-SINGH”, men in DE NAVORSCHER, III.; bl. 158, een onderzoek heeft wenschelijk gekeurd. Deze namelijk heeft in zijne *Diana*, Amst. 1750, bl. 721, opgegeven wat de *helm* is en waardoor hij ontstaat, en, bl. 722, vermeld dat hij bij het mannelijke kind *galea*, bij het vrouwelijke *vitta* genaamd wordt. Voorts heeft hij alle de eigenschappen opgesomd, die het bijgeloof gewoon is aan den *helm* toe te kennen, en, zijner schrijffhefde den teugel viende, zijne mededeelingen geeindigd met de verwerping dezer vooroordeelen.

Buiten twijfel staat de *helm* in geen verband met het „zeker iets” van den Utrechtschen Hoogleeraar, wiens achtenswaardige naam hier op zonderlinge wijze in gemengd wordt.

De Latijnsche schrijver uit Zierikzee is LEVINUS LEMNIUS, die in zijne *Occulta naturae miracula*, Antwerp. a^o. 1564, p. 136, over den *helm* handelt, daaraan zijn 8ste hoofdstuk bij uitsluiting toewijdede.

L. D. R.

Valentine Greatrakes (Bijbl. bl. clxvii; vgl. Nav. II.; bl. 246; III.; bl. 245). In het jaar 1666 kwam, op de noodiging van den Graaf van Orrery, VALENTINE GREATRAKES, een Iersch edelman, over naar Engeland, om de Burggravin Concomy van eene verouderde hoofdpijn af te helpen, en ofschoon die poging niet gelukken mocht, bragt hij vele verbazende genezingen te weeg, die aan wonderen niet ongelijk waren. Hij werd op den 14den Februarij des jaars 1628 te Affane, in het graafschap van Waterford geboren en tot op zijn deritiende jaar in Protestantschen geest, ter vrije school van Lisamore, opgevoed. Daar had men hem bestemd voor de hoogeschool te Dublin, maar hij werd, bij het uitbreken van den opstand, met zijne moeder genoodzaakt om naar Engeland te vlieden, waar hij vriendelijk opgenomen werd door zijn oudoom, EDMUND HARRIS, Esq. Bij diens overlijden besteedde hem zijn moeder ten huize van zekeren JAV DANIEL GETSIUS, een Duitsch Predikant van Stoke Gabriel, in Devonshire. Na verloop van vijf of zes jaren keerde GREATRAKES naar zijn geboorteland terug, dat hij in een verwarden staat aantrof, waarom hij een jaar in overpeinzingen versleet op het kasteel van Caperguin. Ten jare 1649 was hij luitenant in het regiment van den bovengenoemden Graaf van Orrery, toen Lord BROGHILL, dat in Munster

ter betuigeling der oproerlingen werkzaam was, en zocht, wjl in 1656 een groot gedeelte van het leger werd afgedankt, later weêr de eenzaamheid op te *Affane*, de plaats waar hij 't levenslicht had aanschouwd. Eerst klerk bij het vredegeregt en naderhand zelf vrede-regter aldaar, moest hij zijne betrekking na de Herstelling verliezen en onder het getal der met de toenmalige regering ontevreden vervallen. Hij scheen zeer godsdienstig; zijn uiterlijk was ernstig en eenvoudig en zweemde niet naar dat van een bedrieger. Naar luid van 't geen hij zelf zeide, had zich zonder ophouden sedert het jaar 1662 een vreemde aandrift of overtuiging van hem meester gemaakt, dat hij de gaaf ontvangen had van het koningseuvel te genezen, en deze ingeving hield zoo sterk aan, dat hij verscheidene personen aanraakte en van deze kwaal bevrijdde. Toen, drie jaren later, een besmettelijke koorts het land doorwoedde, erlangde hij op nieuw de verzekerdheid, dat hij ook van deze kon verlossen. Hij beproefde het en betuigde dat hij allen genezen had, die tot hem waren gekomen. Eindelijk werd hem, in April 1665, geopenbaard, dat hij 't vermogen had van wonden en zweren te heelen, en de ondervinding, zoo beweerde hij, toonde hem aan, dat hij zich niet bedrogen had. Zelfs bevond hij, dat voor zijne kracht, stuipen, waterzucht noch vele andere kwalen bestand waren. Scharen vloeiden hem van alle streken toe, en hij volbragt zulke verwonderlijke genezingen, dat hij voor het Hof des Bisschops te *Lismore* werd gedagvaard, en hem, als geene vergunning hebbende om te practiseren, verboden werd om, in het vervolg, de handen op iemand te leggen. Desniettemin kwam GREATRAKES, door bovengenoemde edelvrouw daartoe uitgenoodigd, in het begin des jaars 1666 naar *Engeland* over, en terwijl hij het land doorreisde, verzochten hem de magistraten der groote en kleine steden, welke hij aandeed, om er zich op te houden en hunne zieken gezond te maken. De Koning, wien men dit alles had verhaald, gelastte hem, door bemiddeling des Graven van *Arlington*, den Secretaris van Staat, om zich naar *Whitehall* te begeven. Ook verbood hem het Hof, schoon niet geheel van zijne wonderkrachten overtuigd, geenszins, dat hij zich bekend maakte. Hij ging dagelijks naar een bijzonder gedeelte van *Londen*, waar een verbazend getal van zieken van allerlei rangen en van beiderlei kunne zich bijéén hadden vergaderd, en deed niets dan ze met de hand te bestrijken. Pijnen als de jicht en podagra, stuip trekkingen enz. werden door zijne aanraking van de eene plaats naar de andere en dus naar de uiteinden van het lichaam gejaagd, waarna zij ganschelijk ophielden. Dit was oorzaak, dat GREATRAKES

the Stroker (de Bestrijker) werd geheeten. Hij schreef onderscheidene ongesteldheden aan den invloed van booze geesten toe, welke hij in verschillende soorten verdeelde. Zoodra hem de bezetenen zagen of zijne stem vernamen, vielen zij op den grond of bewogen zich heftiglijk. Hij genas hen, zoo als andere zieken, door aanraking. Maar hij kon evenwel niet een ieder van de werkelijkheid zijner wondergaven overtuigen; velen schreven met vinnigheid tegen hem, doch hij vond ook, zelfs onder geneskundigen, enkele ijverige voorsprekers. Zelf deed hij, in 1666, een brief in het licht komen, dien hij aan den beroemden Heer BOYLE had gerigt, in welken hij de beknopte geschiedenis van zijn leven gaf, waaruit wij de bovenstaande bijzonderheden hebben geput. Die brief is getiteld: *A brief account of Mr. VALENTINE GREATRAKES, and divers of the strange cures by him performed, etc.* Men vergelijke *The Miraculous Conformist, etc.* by HENRY STUBBE, M. D., gedrukt te *Oxford* in 1666. Bij dit geschriftje voegde GREATRAKES eene groote menigte van getuigenissen, onderteeekend door personen van bekende eerlijkheid, onder anderen door den Heer BOYLE en door de beroemde Doctoren WILKINS, WHICHCOT, CUDWORTH en PATRICK, die de waarheid bevestigden van sommige wondervolle genezingen, welke hij had te weeg gebragt.

Hij keerde naar *Ierland* terug in 1667, en schoon hij daar nog vele jaren heeft geleefd, schijnt hij niet langer den naam te hebben opgehouden van die vreemde genezingen te bewerken, die hem, zelfs in onze algemeene geschiedenissen, een zekeren roem hebben doen verkrijgen. Maar het is in zijn geval zeer vreemd [?], dat ook het naauwkeurigst onderzoek nooit een blaam heeft kunnen werpen op zijn karakter; noch heeft iemand van die belangstellende en geleerde mannen, die zijne zaak hebben ondersteund, daardoor eenig verwijt op zich zelve geladen, schoon men te gelijker tijd moet toegeven, dat er ook verscheidene uitstekende en kundige navorschers geweest zijn, wie men er niet toe heeft kunnen brengen om een grooten dunk van zijne gaven te hebben, maar die er veeleer toe hebben overgehield, om al wat hij deed aan de eenvoudige uitwerking van het wrijven te wijten. — *The Gentleman's Magazine* for 1779, Vol. XLIX, p. 22.

EEN KLEPT.

„Stabat Mater” (Nav. II.; bl. 248; III.; bl. 252—255; Bijbl. bl. cxxix volg., clxviii volg.). Mijnen warmen dank aan alle Navorschers betuigende, die op mijn vraag omtrent *Stabat Mater* zoo veel en zoo veel belangrijks bijeen bragten, verzoek ik ter aanvulling een plaatsje voor de volgende bijzonderheid,

„*Stabat Mater*“.—*Daniël Waeywel. Simon van der Eycke.*

ons door Dr. J. A. M. MENSINGA in de *Gids* 1845, II., bl. 560, medegedeeld:

„Ofschoon er in het Duitsch een groot aantal (LISCO deelt er 53 mede) vertalingen van bestaan, is het toch in niet één Protestantsch gezangboek overgenomen.—Zie over hetzelfde: F. G. LISCO, *Stabat Mater* etc. en het *Archief* van KIST en ROLJAARDS, III. De geschiedenis van het *Stabat* heeft iets aandoenlijks; het was een weduenaar, die er zijn leed in uitgoot. Het verlies eener geliefde, om haren vromen zin nog te meer aangedene gade deed hem zich van de wereld afzonderen, en de rust der ziel zoeken in een klooster; hij gaf er zich over aan de mystieke boetoefeningen van zijnen tijd — en werd — krankzinnig, — weinig minder althans. Een wrange vrucht van de kloosterascetiek; — de dichter van het *Stabat Mater* krankzinnig! Waarom hebben toch de menschen wijzer willen zijn dan hun Schepper (*Genesis* II, vs. 18)? „On ne hait les hommes et la vie que faute de voir assez loin“, zegt CHATEAUBRIAND in de *Atala*; en elders: „Si tu crains les troubles du coeur, défile toi de la solitude; les grandes passions sont solitaires, et les transporter au désert, c'est les rendre à leur empire“.

Die bijzonderheid door geen der vele beantwoorders mijner vraag opgeteekend te zien, brengt — ik beken het gaarne — mijn geloof hier eenigzins aan het wankelen.

THEODORIK.

Daniël Waeywel. Simon van der Eycke (Nav. II.; bl. 250; III.; bl. 264). Ik heb met genoegen de antwoorden gelezen, die over DANIEL WAEYWEL ingezonden zijn, alsmede het stuk hem aangaande in de *Vaderl. Letteroef.* van 1834, bl. 464.

Doch in de gedrukte *Resolutiën van de Staten van Holland en West-Friesland*, zoowel de dato 30 Mei 1716 als vroeger en later, vind ik niets waaruit op te maken is, dat die Staten hem eene belooning van f 500 hebben toegewezen. Ook naar de uitloving van dien prijs door gemeld collegie is mijn onderzoek vruchteloos geweest.

Een paar maal vind ik WAEYWEL ter sprake gebracht in de *Resolutiën*; namelijk op den 18den en den 22sten Februarij 1721, bl. 161 en 181, waaruit blijkt dat HERMANUS VAN DE PUTTE, oud-Schepen en Raad van *Middeburg*, tweewerf de goederen en penningen van WAEYWEL in beslag genomen had, en dat hiertegen telkens verzet gekomen was van den kant der Amsterdamsche regering.

Daar nu WAEYWEL's naam zoo naauwe betrekking heeft op de geschiedenis der cirkel-kwadratuur, vestig ik de aandacht der liefhebbers op een zeldzaam werkje, dat zich in de Bibliotheek van THYSIUS te *Leyden* bevindt, en getiteld is: *Quadrature du Cercle, ou*

BIJBL. 1854.

manière de trouver un quarré égal au cercle donné: et au contraire un cercle égal au quarré proposé, avec la raison de la circonférence au diamètre. Inventée par SIMON DU CHESNE, de Dole. En Delft chez ALBERT HENRY, imprimeur ordinaire des États d'Hollande. MDLXXXIII, in 4°, 90 bl.

De schrijver, SIMON VAN DER EYCKE, (in 't Fransch DU CHESNE en in 't Latijn A QUERCUGENAAMD) droeg dit werkje op aan PRINS WILLEM I, d. d. *Delft* 28 Januarij 1584. Op het laatste blad heeft men het tienjarige octrooi van de Staten-Generaal, gedagteekend uit *Delft*, den 21sten Feb. 1584, waarbij hem vergund wordt het geschrift te doen drukken in het Fransch, Latijn, Neder- en Hoogduitsch. Onder aan staat: „Men vercoopt se by SIMON VAN DER EYCKE“.

De schrijver meende bewezen te hebben, dat de bedoelde verhouding door het navolgende cijfer aangegeven wordt, als: $\pi = 1521484$. In de wat voorbarige vreugd zijns harten eindigde hij met de taal der Christelijke dankbaarheid aldus: „Rendant graces et louanges à l'Eternel, duquel toutes choses procedent, et auquel toutes choses sont finalement reuocquées, par JESUS CHRIST son filsz unique nostre saulueur (Sauveur) et redempteur avec son saint Esprit. Amen“.

Het betoog van SIMON VAN DER EYCKE is door NICOLAAS REYMARUS URSUS in zijn *Fundamentum astronomicum* (Arg. 1588, fol.) opgenomen, in welke gedaante men het breedvoerig beoordeeld vindt door ADRIANUS ROMANUS in zijne *Apologia pro Archimede* (Wurceburgi, 1597, fol.) pag. 84, waar bewezen wordt dat deze kwadratuur, aan SIMON VAN DER EYCKE toegekend, reeds veel vroeger door NIC. A CUSA voorgedragen werd.

Tot de Nederlanders, die VAN DER EYCKE's resultaat het eerst van valsheid hebben overtuigd, behooren Mr. LUDOLF VAN CEULEN (*), Prof. te *Leyden*, en ADRIAAN ANTHONISZ. (†) „Burgemeester te *Alkmaar* en Ingenieur dezer Landen“. Over het besprokene onderwerp vindt men veel belangrijks in de *Letterkundige Aanteekeningen aangaande den twist tusschen SIM. VAN DER EYCKE, LUDOLF VAN CEULEN en ADRIAAN ANTHONISZ., over de Leer van den Cirkel*, door wijlen J. J. DODT VAN FLENSBURG, waarvan een exemplaar op de

(*) Van zijne weduwe, ADRIANA SIMONS genaamd, die het werk haars mans heeft laten drukken, is het niet ondienstig te vermelden, dat zij eerst gehuwd was geweest met BARTHOLOMEUS CLOOT van *Delft*, wien zij verscheidene kinderen geschonken had, o. a. ZACHARIAS CLOOT, die in 1609 als goudsmid bekend was.

(†) In de *Resol. van Holland* van 5 Dec. 1587, 12 Junij 1595 en 17 Maart 1603, vindt men van hem belangrijke verzoeken om octrooi wegens het drukken zijner boeken, waarvan echter niet één ter mijner kennis is gekomen.

Ev. Gez. naar Hoogd. Kerk. — Freule. — Geslachtwapens verlangd. — Blak stil. — Swanenburg. — L. Meliszoon. bibliotheek der Maatsch. van Nederl. Letterk. te Leyden voorhanden is. .. ELSEVIER.

Evangelische Gezangen naar Hoogduitsche Kerkliederen (Nav. II.; bl. 251; III.; bl. 268). Heeft men in de 190 *Lofsangen en Geestelijke Liederen* (Luthersche) van C. BEUDEKER (Amst. JOH. STRAUDE, 1769) wel opgemerkt:

Het 50ste Lied: »Herzliebster Jesu!» vergel. Ev. Gez. 118; — het 25ste Lied: »Liebster Jesu!» vergel. Ev. Gez. 93; — het 5ste Lied: »O Haupt!» vergel. Ev. Gez. 123; — het 20ste Lied: »Zoo waar ik leef!»; vergel. Ev. Gez. 157?

Mogelijk dat men aldaar, bij opletende nalezing, meer voorbeelden van dergelijke overeenkomst aantreffen zal.

G. P. ROOS.

Freule (Nav. I.; bl. 353; II.; bl. 271; Bijbl. bl. clv). Indien het aangevoerde door den Heer DE FONSECA in zijn onlangs uitgekomen werk: *La Haye, par un habitant*, T. 2, p. 404, naauwkeurig is, en op den bewusten grafsteen niet *Fraulin* maar *Scholier* te lezen is, dan moet het bewijs voor de oudheid ten onzent van het woord *Freule*, 't welk men aan dien grafsteen ontleend heeft, natuurlijk wegvallen.

ICHNEUTES.

Geslachtwapens verlangd (Nav. II.; bl. 278; III.; bl. 273). Omtrent de wapens der geslachten VAN DER MYE en VAN OS, heb ik in mijn ms. wapenboek eene andere lezing dan die men opgegeven heeft; namelijk voor VAN DER MYE: »van lazuur, beladen met drie geklepelde klokken van goud, 2, 1»; — voor VAN OS: »van zilver, beladen in het midden met een schildje vansabel, beladen met een klimmende leeuw van goud, boven twee en onder één ossenkop en rencontre van keel».

Daar de naam VAN OS eene veelvuldig gebezigde is, en aan zeer verschillende familiën toekomen kan, moge tot nadere toelichting dienen, dat het boven aangeduide wapen door die familie VAN OS gevoerd wordt, die vroeger vermaagschapt was aan de geslachten HERTSBEEK, PELGROM, HOOFTMAN, BAALDE, LUCHTMANS, enz.

ICHNEUTES.

Spreekwijzen. Blak stil (Nav. II.; bl. 278; III.; bl. 275). Dit spreekwoord meermalen en bepaaldelijk van zeelieden gehoord hebbende, zoo kan ik mij met de door M. J. Z. en anderen gegevene verklaring, volgens welke *blak stil* onjuist gezegd zoude worden voor *blad stil*, niet geheel vereenigen.

Ik geef daarom, behoudens beter oordeel, de mij dikwerf ook door zeelieden gegevene uitlegging ten beste.

De zeelieden toch zeggen: het is *black stil*, wanneer het water zich aan het oog vertoont als ware het zwart. En deze kleur heeft het

water nimmer, of het moet zeer stil zijn, want bij het minste windje, dat het water in beweging brengt, gaat die kleur over. L. te V.

Swanenburg (Nav. II.; bl. 278; III.; bl. 276). Ofschoon ik niet kan zeggen op welk der beide *Swanenburg*en de vraag betrekking heeft, zoo geloof ik toch eenige bijzonderheden te kunnen mededeelen, die tot de slotsom zullen leiden, dat in het verschil tusschen BACHIENTE en de *Geographische Beschrijving van Gelderland*, de eerste zich vergist heeft, en dat P. N.'s gevoelen alzo volkomen juist is.

Swanenburg, in de bannerij *Bergh*, behoorde in 1538 aan JOHAN VAN RAESFELD. De Heer van *Wisch* had het slot overmeesterd en maakte er een wapenplaats van, waarom de Graaf van *den Berg* het belegerde en innam. JOHAN VAN RAESFELD wendde zich om herstel zijner grieven tot de Staten van *Gelderland*. Hij verkreeg waarschijnlijk regt, althans omstreeks 1638 was *Swanenburg* nog in het bezit van dat geslacht. »RAESFELTII *Suanenburgici* vidua», vindt men bij RIJHOFF, *Bijdragen*, III, bl. 154. Het staat mij voor, stukken over het beweerde jagtregt van *Swanenburg*, onder *Gendringen*, gezien te hebben uit het midden der vorige eeuw. Eigenaar van die havezathe was toen iemand uit het geslacht der VAN LIJNDEN's.

R. W. S.

Lambert Meliszoon (Nav. II.; bl. 278). Ik verneem dat de Heeren VERLOREN, te *Utrecht*, tot de afstammelingen van LAMBERT MELISZON behooren. C. & A. zal dus waarschijnlijk van die Heeren de verlangde berigten kunnen ontvangen. Zoo dit vermoeden verwezenlijkt wordt, hopen wij dat DE NAVORSCHER van de resultaten van C. & A.'s onderzoek niet verstoken blijven zal.

THEODORIK.

Ouders van Mevr. Johannes van de Water (Nav. II.; bl. 278). De moeder van ADRIANA LOBÉ, echtgenoot van JOHANNES VAN DE WATER, was MARGARETHA DE BRUIN. Zij stierf weduwe in Maart 1671, en werd den 20sten van die maand te *Utrecht* bijgezet. Haar echtgenoot, WILLEM LOBÉ, was aldaar den 17den Junij 1656 ter aarde besteld.

ULTR.

Petrus Nyttus (Nav. II.; bl. 278). Tot mijn leedwezen bemerk ik, dat tot dus verre nog geenerlei inlichting omtrent dezen uitmuntenden schrijft-kunstenaar bij het Bestuur van DE NAVORSCHER ingekomen is. En vermits ik er toch veel belang in stel, iets meer van hem te weten dan dat hij van 1783 tot 1790 onderwijzer te *Oostburg* geweest is, zoo wil ik hiermede bij vernieuwing het onderzoek opwekken (zoo mogelijk) naar de

Zeeuwsche Spreekwoorden op landbouw en veeteelt. — „Zij is Luthersch”. — De Hebreeuwsche Poëzy in Nederl.

plaats zijner geboorte en die zijns overlijdens, of althans teregtwijzing uitlokken omtrent zoodanige personen, bijaldien zij ergens bekend mogten zijn (als vermoedelijk wel op *Zuid-Beveland of Schouwen*), die den geslachtsnaam NYTHUS voeren; met welke aanwijzing ik hoogst verblijd en met vernieuwen ijver mijne nasporing omtrent den lofwaardigen schoonschrijver zoude kunnen voortzetten.

P. FRET.

Zeeuwsche Spreekwoorden op landbouw en veeteelt (Nav. II.; bl. 278). Zonder SPRENGER VAN EIJK of anderen geraadpleegd te hebben, geef ik uit het dagelijksch leven de navolgende, waarvan die met Z. V. geteekend wel Zeeuwsch-Vlaamsche zullen wezen.

1. Iets voor een appel en een ei geven, Z. V., d. i.: voor eene kleinigheid. 2. Ieder jaar is geen braakjaar, Z. V., d. i.: Iedere oogst is niet dezelfde; alle baksels en brouwsels verschillen. 3. Op zijn handtroom staan, Z. V., d. i.: wachten; met het paard aan de hand. 4. Van de la t^{er} (*ventre à terre*) geven, d. i.: dapper doorwerken. 5. 't Is een jongen van Jan de Vlegel, Z. V., d. i.: een onbeschofte jongen. 6. Hij is achter 't liket ('t klinket) opgekweekt, Z. V., d. i.: hij is in een bosch opgekweekt; zijne opvoeding is verwaarloosd. 7. Daar is niet mee te eggen of te ploegen, Z. V., d. i.: hij is onhandelbaar. 8. Zaaijen naar den zak, Z. V., d. i.: de tering naar de nering zetten. 9. De schapen scheren naar ze wol hebben, d. i.: zijn volk aanzien; den betaler aanzien. 10. Vertrekken met den lantaarn aan den dissel, Z. V., d. i.: met de noorderzon. 11. De paarden achter den wagen spannen, Z. V., d. i.: averegts. 12. In de boonen zitten, Z. V., d. i.: in den draf zitten. 13. Er uit rijden, Z. V., d. i.: doorbrengen; bankroet gaan. 14. Kant over de ree (*dulve*, gedolven slootje), Z. V., d. i.: door elkander. 15. Langen haver krijgen, Z. V., d. i.: de paarden met stroo voederen; magere keuken; schrale Jan is kok. 16. Als de eene koe biest (hard loopt) heft de andere den staart op, Z. V., d. i.: als 't eene schaap blaas schreeuwen ze alle; naäpen. 17. Over de puije gooijen, Z. V., d. i.: verkwissen (*). 18. Slag houden, Z. V., of één steng trekken, d. i.: gelijk dorschen enz.; op elkander gehand wezen. 19. Naar eene naald in een voer hooi zoeken, Z. V., d. i.: te vergeefs zoeken. 20. Als de kiekens hooi eten op den haver-tas (*), Z. V., d. i.: iets onmogelijks. 21. 't Veur end op doen, Z. V. (†) d. i.: 't voorend

opdoen; zijn werk ten einde brengen. 22. Iemand geen tarren stroo in den weg leggen, d. i.: geen kind of kraai kwaad doen; niemand tot den minsten last zijn. 23. Achteruit loeren, Z. V., d. i.: tot een bankroet neigen. 24. Op den kant van 'tnist (nest) zitten, Z. V., d. i.: op 't punt van bankroet te slaan. 25. Alle hagen schudden wind, Z. V., d. i.: concurrentie. 26. Daar zijn meer koeijen die *blare* heeten, Z. V., d. i.: daar zijn meer zulke zaken of personen. 27. Men moet hou! roepen voor dat de paarden stil staan, Z. V., d. i.: in tijds doen. 28. Loopen als een hoen dat leggen moet, Z. V., d. i.: ongedurig zijn. 29. Hij eet als een delver, Z. V., als een slootgraver, d. i.: veel.

G. P. ROOS.

„Zij is Luthersch” (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 277). De bijdrage van Ds. SCHULTZ JACOBI, in de slot-aanteekening van de Redactie bedoeld, is te lezen in *Vaderl. Letteroef.*, 1842, Mengelw., bl. 37.

H. M. C. v. O.

De Hebreeuwsche Poëzy in Nederland (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 294). Daar bestaat eene Hebreeuwsche vertaling van het dichtstuk van den gevierden TOLLENS: *de Echtscheiding*, door den Heer G. J. POLAK, uitgegeven bij den boekhandelaar D. PROOPS Jz. te Amsterdam.

A. AARSEN.

[Op de vraag nopens de Hebreeuwsche poëzy in Nederland zal het voorzeker niet ongepast zijn, naar de bondige overzichten te verwijzen, die van de historie der Joodsche, zoo Hebreeuwsche als Spaansche en Portugesche, dichtkunde gegeven zijn door Mr. H. J. KOENEN, in zijne *Geschiedenis der Joden in Nederland*, 1843, bl. 339 volg., en Mr. I. DA COSTA, in *Israël en de Volken*, Dl. III, bl. 411 volg. Zie hier de bedoelde plaats bij laatste genoemden, uitstekenden schrijver: „Ook in hunne Nederlandsche ballingschap hebben de Joden uit het Schiereiland op het voorvaderlijke erfgoed der poëzy prijs gesteld. Doch sedert lang was voor hen de tijd der groote Meesters van Hebreeuwsche dichtkunst voorbijgegaan, en ook in de beoefening der Spaansche en Portugesche hebben zy hier te lande zelden uitgemunt, en zich nimmer zeer ver boven eene soort van geleerde of geletterde liefhebbery in dit vak verheven. Aan letter- en dichtkundige Genootschappen, beide voor het Hebreeuwsch en voor het Spaansch, heeft het hun te Amsterdam evenmin als te *Antwerpen* ontbroken, en gaarne verleenden hiertoe de aanzienlijksten hunne huizen, als by name de PINTOS, BELMONTES, CURIELS en anderen. Zelfs het gebouw der Synagoge, vóór dat de vereeniging van het jaar 1639 plaats had, werd soms gebruikt tot het opzeggen of uitvoeren van dichtstukken, die van verre met de mysteriespelen der middeleeuwen in de Christelijke kerken eenige overeenkomst hadden. Zoodanig een dramatisch, althands door onderscheidene sprekende personen uitgevoerd dichtstuk was (a^o. 1624) in de Synagoge, *Beth Jahacob* genaamd, de *Zamenspraak der zeven bergen* van den Joodsch-Portugeeschen dichter RUEL JESURUN, in het Portugeesch PAULO DE PINA.

(*) *Puije, tas*. *Puije* is in Zeeuwsch-Vlaanderen de lage schutting tusschen den dorschvloer en den winkel (bergplaats van den *tas*). *Tas* = stapel, van *tassen* = opstapelen.

(†) 't *Veur* end, 't voorend. Dit *veur* is het eenige Zeeuwsch-Vlaamsche woord, waarin *oo* door *eu* vervangen wordt. Als een Zeeuwsche Vlaming 't eens

regt mooi wil maken, zegthij, in de meening van Hollandsch te spreken: „Jufvrouw, geef mij als je blijft eens de slotel van de groote door van 't stadhuis, ik moet den spiegel gaan ophangen”.

In dit dichtstuk verdedigen elk der zeven bergen: Sinaï, Sion, Hor, Nebo, Gerizim, Carmel, Senir (Sirion) hunne aanspraak op den voorrang onder de bergen van het Heilige Land, waarover vervolgens Koning JOSAPHAT de beslissing uitspreekt. Doch dergelijke spelen, hoezeer in zich zelve niet berispelijk geacht, begreep men evenwel later aan de plaats der gewone Godsdienstoefening niet te voegen. Nevens de namen van PEIXOTO, REYNOSO, ANTUNES, BUENO, UZIEL, ROSALES, LOBO, vindt men, onder de dichtelijke vernuften in de Synagoge te *Amsterdam* ook nog vermeld die van twee aanzienlijke vrouwen, Dona ISABELLA HENRIQUES en Dona ISABELLA CORRÊA. De laatstgenoemde was echtgenoot van den Luitenant-Colonel in Spaansche dienst, Don NICOLAS DE OLIVER Y FULLAN (in de Synagoge DANIEL JUDA geheeten), een bekwaam Cosmograaf, medearbeider aan den bekenden *Atlas* van BLAEU, hier te lande. Als Spaansch dichter uit een geslacht van Joden of nieuwe Christenen te *Montilla*, heeft zich in de XVIIde eeuw ook nog onderscheiden de Kapitein Don MIGUEL DE BARRIOS, wiens *Coro de las Musas*, geschreven al eer hy te *Amsterdam* de besnijdenis onderging, niet ontbloomt is van dichtelijke verdiensten, althans verre te boven gaat al wat hy later als lid der Synagoge te *Amsterdam* (met zijnen naam van DANIEL LEVI DE BARRIOS) gedicht heeft. — Deze zijne latere voortbrengsels bestaan voor het meest in bruijlofts- en andere gelegenheidsverzen, wier eenige waarde thands bestaat in het licht dat zy, nevens zijne vry verspreide prosaschriften, over onderscheidene betrekkingen en lotgevallen van Joodsche en Spaansche familiën en personen verspreiden.

De XVIIIde eeuw zag den dichtgeest nagenoeg geheel uitsterven in de Portugeesche Synagogen van *Nederland*. In het Hebreuwsch alleen werd nog wel van tijd tot tijd iets geleverd, als b. v. ten jare 1770 eene overzetting van RACINES *Athalie*, bewerkt door DAVID FRANCO MENDES, lid der familie van dien naam, evenzeer van ouds door geleerdheid en kunstzin als door geboorte en rang onder de Joden uit *Portugal* aanzienlijk. Tegen dienzelfden tijd waagde zich een enkele Portugees der Synagoge ook wel eens aan Hollandsche poëzy, doch zonder daarin iets meer te geven, dan eene flauwe navolging der in zich zelve reeds voor het meest zeer flauw en stijf geworden manier, aan dat tijdvak eigen".]

Handvesten en Privilegiën (Nav. II.; bl. 280; III.; bl. 283). Schriftelijke bewijzen van handelingen, die verleden zijn, in 't bijzonder van toegestane voorregten of vrijheden. *Handvest*, *Handteeken*, *Chirographum*; zie KILIAEN en MELIS STOKES in *Diederik den V*, bl. 40. Soms tijds beteekent *Handvest* ook de vergunde vrijheid of het geschonkene voorrecht zelf, als in zekerer brief van Graaf WILLEM VI, van den jare 1413: „Geuen mit desen Brieue sulcke punten van *Handvesten* ende vriheden". — Zie *Handv.*, *Octroyen*, *Privilegien en Regten aan de stede Vlaardingen* enz. In 's Graavenhage bij JOHANNIS GAILLARD, 1772, bl. 52 (noot 5). LABORANTER.

Willem Beukelszoon van Biervliet (Nav. II.; bl. 310; III.; bl. 327). Prof. BEYERMAN heeft in 1846 bij het Koninklijk Nederl. Instituut mededeelingen gedaan betrekkelijk dezen haringkaker, en wel uit stukken van de XIVde eeuw, die hij in het Archief van *Oost-Vlaan-*

deren gevonden had. Het is mij echter niet gebleken, dat die stukken openbaar zijn gemaakt. Intusschen zou Prof. BEYERMAN misschien eene goede daad verrigten, zoo hij ze hier of elders drukken liet, opdat het publiek er mede gediend mogt worden.

.. ELSEVIER.

Begraafplaats van Oldenbarneveld (Nav. II.; bl. 311; III.; bl. 310). Het meerdere of mindere gewigt van VAN WIJN's gevoelen, dat het lijk van OLDENBARNEVELD in lateren tijd naar *Berkel* zoude zijn vervoerd, op grond dat men bij de vernieuwing der hofkapel in 1763 niets van dit lijk ontdekt heeft, zal toch altijd afhangen van de wijze, waarop dat onderzoek naar lijken en doodkisten is bewerkstelligd. In G. BRANDT'S *Historie van de Rechtspleging, gehouden in den jare 1618 en 1619*, enz. (derde druk, met aantekeningen vermeerderd, Rotterdam 1723), wordt nog op bl. 219 gezegd: „In dien zelve nacht werd het lichaam gewasschen, gezuivert, en, met het hoofd in een wasse kleedt, in een nieuwe doodtkist van behoorlijke lengte geleght, en in 't byzijn van verscheide personen, in de hofkerk eerlijk ter aarde gebracht. En al moght men geen wapen voor de deur hangen, nochtans heeft men 't huis met zwart laken, en met wapenen naar behooren bekleedt en behangen".

Verder wordt in 1723 nergens vermeld, dat het lijk naar *Berkel* is overgebracht. Indien zulks dan plaats heeft gehad tusschen 1723 en 1763, dan kan het niet in stilte geschied zijn, zonder dat de magistraat van 's *Hage* daartoe vergunning verleende. Ook zou misschien uit de kerkelijke ontvangsten van 's *Hage* of *Berkel* kunnen blijken, of het lijk opgegraven en te *Berkel* wederom ter aarde besteld is, te meer daar dit alles toen zeer ruim moest betaald worden. Het is uit die zuiver historische bron, dat men, met eenig geduld, de waarheid zal kunnen te weten komen.

.. ELSEVIER.

[Dat het beste middel om over VAN WIJN's vermoeden tot zekerheid te komen, zoude zijn de raadpleging der begrafenisboeken te *Berkel*, is ook door V. D. N. niet onopgemerkt gelaten. Voorts heeft hij aangeteekend, dat P. TIMARETEN, in zijne *Versameling van Gedenkstukken in Nederland*, schoon uitvoerig handelende (Dl. II, bl. 219—243.) over de Fransche Kerk of Hofkapel en de opgravingen aldaar bewerkstelligd, evenwel omtrent de begrafenis van 's lands vermaarden Advokaat niets meer geeft dan (bl. 243) deze magere zinsmede: „JAN VAN OLDENBARNEVELD is alhier bij zijne dochter bijgezet, den 13/14den Mey 1619".]

Ysbrandus Balkius Reynhardus Frisius (Nav. II.; bl. 311; III.; bl. 311). Het is vreemd, dat men bij het opgeven der verschillende standplaatsen van dien Predikant, *Leyden* vergeten heeft.

In de *Gerechtsdagboeken* dier stad wordt,

ten jaren 1585 en 1586, dikwerf over hem gehandeld; want op den 19den September 1585: „Es geresolveert D^o. YSBRANDUM TRABIUM, dienaar des Godlichen woorts, gestaan hebbende tot *Antwerpen*, en tanderen tijde binnen dezer stede totte dienst des woorts beroepen geweest zijnde, weder tot den zelven dienst alhier te beroepen, en hem zulk van wegen die van de Gerechte te kennen te zeggen”. enz.

Het gevolg hiervan was, dat hij tot Mei 1586 als Predikant werd aangenomen, op eene bezoldiging van 400 gl., indien hij zich namelijk niet aan de gemeente van *Sandwich* verbonden hadde.

Van hem wordt nog gesproken op 6 Feb., 27 Feb., 20 Maart, 31 Maart en 24 Mei 1586; en het blijkt uit die aantekeningen, dat hij niet gemakkelijk was.

Over zijne twisten in de Engelsche Kerk kan men nalezen, wat bij JOHN SOUTHERDEX BURN, *History of the foreign Refugees settled in England*, Lond. 1846, boekstaafd is.

.. ELSEVIER.

Verduitsching van de „Faust” (Nav. II.; bl. 312; III.; bl. 312). Ter aanvulling der mededeeling van Z. omtrent de Vlaamsche vertaling van het geheele eerste deel van de *Faust*, kan ik nog berigten, dat men dat werk verschuldigd is aan L. VLEESCHOUWER. Het stuk is in 't licht gekomen te *Antwerpen*, bij H. RATINCKX en CH. OBERTS, 1842, kl. 8°., als eerste deel der *Bibliotheek van Uitlandsche Klassieken*. Het tweede deel zou SHAKSPEARE's *Hamlet* bevatten. Of die onderneming voortgang heeft gehad, is mij onbekend. J.C.A.

Diederik van Lennep (Nav. II.; bl. 314; III.; bl. 316). Het is mij uit echte stukken (*) gebleken, dat Jonkh. DIRCK VAN LENNEP te *Utrecht* moet geboren zijn, en in 1651 bij SALOMON ZASIUS, præceptor der Latijnsche school te *Leyden*, in de kost was. Zijn moederlijke grootmoeder komt daar voor onder den naam van Vrouwe VAN ECK. Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat te *Utrecht* op den 23sten April 1638 begraven is CORNELIA VAN ECK, huisvrouw van WERNERT VAN LENNEP, zoo volgt daaruit dat DIRCK VAN LENNEP een zoon moet geweest zijn van WERNERT VAN LENNEP.

Uit een MS. blijkt, dat MAGDALENA MOONS (†), weduwe van Jhr. JURBIAAN VAN LENNEP, te *Utrecht* omtrent 1617 overleden is. Deze bijzonderheid doet vermoeden, dat er een tak van dat geslacht omstreeks dien tijd al-

daar gevestigd was (*). Het kan misschien dienstig zijn te vermelden, dat te *Utrecht* nog de volgende personen overleden zijn, als:

23 Nov. 1635, HENRIKJES EVERTS VAN LENNEP, weduwe van HUIJBERT PETERS; 25 Julij 1642, MARGARETA THOMAS VAN LENNEP, huisvr. van PIETER SCHOEN VAN SWELM; 7 Julij 1651, WERNARD VAN LENNEP; 21 Maart 1653, GEERTRUYT VAN LENNEP, weduwe van JOHAN VAN ZUYLEN VAN DE HAER; 31 Dec. 1660, WERNARD VAN LENNEP; 21 Junij 1664, MARIA ANNA VAN LENNEP, weduwe van JACQUES SPEX; 5 Dec. 1664, CUNERA VAN LENNEP, Douairière van WILLEM BROEKHUYSEN; 16 Dec. 1672, CATHARINA VAN LENNEP, huisvr. van CORNELIS VAN HARDENBROUCK.

Deze data zijn getrokken uit de alphabetische registers van overledene personen, die de regering van *Utrecht* heeft laten samenstellen uit de oude, van de Weeskamer afkomstige doodboeken, en die dus wegens „successie” enz. veel licht verspreiden over eenige geslachten. Ook is men te *Utrecht* bezig registers aan te leggen op huwelijken en geboorten, alle naar orde van het alphabet, zoo ver de bronnen reiken. Het is naar dezen voor de wetenschap thans gebaanden weg, dat ik de belanghebbenden verwijs, die met mij zullen erkennen dat aldaar een reuzenwerk verrigt is.

Door V. D. N. is vermeld: „RODOLF VAN LENNEP THORBYLJOEN, in 1587 Kapitein binnen Schenkenschans”. Ik vestig de aandacht diens vlijtigen navorschers op de omstandigheid, dat te *Utrecht* op den 1sten Nov. 1664 overleden is „Mevrouw VAN LENNEP VAN BOUILLON” (sic).

In de *Omboinse Oorlogen* door ARNOLD DE VLAMING, beschreven door LIVINUS BOR, Delft 1663, in 12°., wordt de verwonding berigt van den Kapitein JOAN VAN LINGA VAN LENNIP.

.. ELSEVIER.

Diederik van Lennep. Betrekkelijk het geslacht VAN LENNEP kan ik nog het volgende mededeelen. ROLOF VAN LENNEP werd, blijkens het tweede Bergsche leenregister van 1418—1465, beleend met het huis *de Haghe* (onder *Didam*). JORIS VAN LENNEP, Regter te *Gendringen*, ontving de beleening in 1490. JOHAN VAN LENNEP, broeder van JORIS, werd zijn leenopvolger. ROELOF VAN LENNEP, JOHANSZON, Drost te *Middelaar*, werd beleend in 1538. KAREL VAN LENNEP, JOHANSZON, in 1553. CUNERA VAN LAWICK, KAREL's weduwe, verwierf uitstel om het leen te verheffen, ten jaren 1567. RUDOLF VAN LENNEP, KARELSZON, ontving de beleening in 1577.

(*) *Civile Sententiën te Utrecht*, dato 27 Sept. 1651, waarin hij genoemd wordt: „zoontje van de dochter van Vrouwe VAN ECK”.

(†) Zie over haar en haren tweeden man, Jhr. W. DE RIJN, de *Resol. van Holland*, 22 Aug. 1602 en 13 Oct. 1603, bl. 271.

(*) Bij HOOGSTRATEN, artikel *Renesse*, bl. 67, wordt gezegd, dat CATHARINA VAN RENESSE den 24sten Jan. 1560 met WERNER VAN LENNEP in het huwelijk trad, zijnde een zoon van GEORGIUS VAN LENNEP en ANNA VAN GALEN. Zij stierf weduwe in het laatst van Aug. 1626. Zie over dien WERNER den *Codex van het Historisch Genootsch.* (2de Serie, 2de dl., 2de afd.) bl. 100.

WALRAVEN VAN LENNEP werd in 1468 met het Hessensche goed beleend. JORIS VAN LENNEP, WERNERS zoon, in 1474. BELIE VAN HONSSelaar, zijne weduwe, vroeg in 1482 de beleening voor haren minderjarigen zoon WERNER.

R. W. S.

Simon Stijl (Nav. II.; bl. 316; III.; bl. 316). Er bestaat eene uitvoerige en wel geschrevene Lofrede op SIMON STIJL van JAC. SCHELTEMA, in zijn *Geschied- en Letterkundig Menzelwerk*, Dl. I, bl. 165—190. QUIESCENDO.

Bannerets; Baronets (Nav. II.; bl. 342; III.; bl. 316). »De Ridderd waren tweederlei, te weten: of eenvoudig Ridderd, of *Ridderd Baneretten, Equites Baneretti*. Bandum is een vaandel of banier, dus: vaandel- of baniervoerders. Een Baron had het regt van een banier of vaandel in den oorlog te voeren, en onder zijn banier eenige knapen te gebieden, mitsgaders eenen van dezelve de banier te doen dragen, maar een Banneret, die mede dat regt had, was daarom niet een Baron, dewijl de order der Baronnen onder de Edelen na den Graaf volgde en voor de Ridderd ging, en die der Banneretten, die én Ridderd én baniervoerders waren, op de Baronnen volgde en voor de Ridderd ging, die geen vaanvoerders waren».

Handvesten, Octrooyen, Privilegiën en Regten aan de stede Vlaardinghen enz. (bl. 225, noot.)

Ziedaar eene Hollandsche bron opgegeven voor de kennis van bovengemelde titels.

LABORANTER.

Bannerets, Baronets. Tot verdere toelichting van dit onderwerp strekke het volgende, letterlijk overgenomen uit: *Den Nederlandtschen Herauld ofte Tractaet van wapenen en politijcken Adel*, door THOMAS DE ROUCK. Te Amsterdam bij JAN JANSEN, 1645; en aldaar bl. 191 en volg.:

»'t Eerste ghebruick van de Ridderden te creeren *Banneretz* in dat Rijk, (*Engeland*) 't welck altijd gheschiede in 't veldt onder 's Coninx Standaert, werdt bij hun toegeschreven haren Koninck EDUART den derden, ende ghehouden tweederhande. d'Eerste, die bij den Koninck selfs, oft sijnen successeur in presentie des Konincks, onder den grooten Standaert bij openbaer oorloghe ghecreert werden ende de precedance nemen voor jongher soonen van Burchgraven, Baronnen ende Ridderden Baronets in dat Rijk. De tweede, die van den Generael van 't Legher, ofte van ijemandt anders door last ende commissie des Koninx, dese eere ontfanghen, ende gaen voor d'ordinar Ridderden, ende beneden Baronetz. De ceremonien in 't creeren van bejide, zijn dese: Den Ridder, die dese eere stontt te ontfanghen, wierde gebrocht voor den Koninck oft Generael, tusschen twee Ridderden, dra-

gende sijn *Pennon*, oft een Baniere, opgevouwen. Waer naer in presentie van alle den Adel en Officieren van 't Legher, den Koninck oft Generael bij den Herault werde aengesproocken in deser voeghen; Dat sijne Majesteijt, midtsd' afkomste, merite, deught, ende middelen van desen Ridder, om te konnen onderhouden dien staet, souden ghelieven af te snijden de steerten van 't *Pennon*, oft de Baniere te ontvouwen, ende alsoo den Ridder te avanseeren tot den staet van Banneret. d'Exempelen van 't afsnijden hier naer; van 't ontvouwen bij den Prince, is een speciaal exempel in FROISSARD van Sir JOHAN CHAUNDOS, die bij Prins EDOART (toegheenaemt *de Swarte*), ten bijwesen van Don PEDRO, Koninck van Castilien, voor de bataillie van *Navarret*, dese eere ontfingh, ende bij den Prince ontvouwen wierde sijn Baniere, bij den Generael van 't Legher, dat van Sir THOMAS TRIVET, die dese digniteijt verkreegh van den Grave van *Buckingham*, jonger broeder van den Prince EDOART *de Swarte*, ende soon van Koninck EDOART den III, voor de bataillie te *Teroane*, teghen den Hertogh van *Bourgondien*, broeder van Koninck CAREL de V van *Vranckrijck*. De woorden bij FROISSARD (volume 2 1°. 55) van hem, zijn dese: »Et premièrement Messire THOMAS TRIVET apporta sa banier toute enveloppée devant le Conte de *Bourguignon* (sic) et lui dict; Mon Seigneur, s'il vous plaist, je desvelopperai aujourd'hui ma Banniere: car Dieu merci, j'ai assez de revenue pour maintenir estat comme a la Banniere appartient.» Waer op den Grave antwoordende: »il nous plaist bien,» nam de Baniere ende gaf hem de selve weder in handen, segghende: »Messire THOMAS, Dieu vous laisse votre pieux faire cij et aultre part». Messire THOMAS ontvouwen hebbende sijn Baniere, gaf deselve aen een van sijn beste vertrouwde Schildtknapen, ende quam alsoo in de *avant-garde*."

»Niemandt beneden Ridder, werde eerijds bij ons ende in *Vranckrijck*, met desen titel van Banneret vereert: de digniteijt vereijschte 't ghevolgh van 25 Edelluijden ten minsten: was hereditair, ende ghevoeght bij de Leenen, als Hertogh, Marquijs, &c. [De] Directie ofte 't Verhef bestont in 't overgeven van 't *Pennon*: de steerten afghesneeden, of de Baniere ontvouwen, als de digniteijt van de Vaen-leenen, ofte *feuda vexillaria*, van Provincien, oft andere territorien in 't oudt Keijserrijk: soo dat de eijghenschap van Banneret, meer is gheweest een weerdigheijt, die maeckte sulcke Ridderden van staet den Baronnen ghelijck, dan een Ridderlijke order. Sulcke feudale Bannerets oft Baenderheeren, wierden ghecreert bij de Hertoghen van *Bourgognien*; d'Exempelen bejide van 't verhef ende erectie, met 't afsnijden van 't *Pen-*

non, sien wij in OLIVIER DE LA MERCHE, van LOUIJS DE VIEVILLE, Seigneur de *Sains*, ende JACQUES MOUTON, Seigneur de *Harchies* in *Henegouwe*, bij Hertogh PHILIPS in 't Leger van *Rupelmonde*, in d'oorlogh teghens die van *Gent*, Anno 1452. »La veux je» (soo zijn sijn woorden, Livr. 1 chap. 25, page 364) Messire LOUIJS DE LA VIEVILLE, Seigneur de *Sains*, relever Banniere, en elle presentant Roij d'Armes de la toison d'or, et le dit Messire LOUIJS tenoit en une lance le Pennon de ses plaines armes, et dict le dit toison: Mais, très redouté et souverain Seigneur, voijci vostre humble subject, Messire LOUIJS DE LA VIEVILLE, issu d'ancienne Banniere a vous subgettee, et est la Seigneurie de leur Banniere entre les mains de son aîné; et ne peut ou doit sans mesprendre porter Banniere quant à la cause de la *Vieville*, dont il est issu: mais il a par partage la Seigneurie de *Sains*, anciennement terre de Banniere. Pourquoi il vous supplie, (consideré sa noblesse de sa nativité, et les services faicts par ses predecesseurs) qu'il vous plaise de le faire Banneret et le relever en Banniere, et il vous presente son Pennon armoijé, suffisamment accompagné de vingt cinq hommes d'armes pour le moins, comme est et doit estre l'ancienne coustume. Le Duc lui respondit, que bien fut il venu, et que volontiers le feroit. Si bailla le Roij d'Armes un conteau au Ducq, et prit le Pennon en ses mains: et le bon Duc, sans oster le gantelet de la main senestre fit un tour au tour de sa main de la queue du Pennon, et de l'autre main coupa le dit Pennon, et demeura quarré, et la Banniere faicte, le Roij d'Armes bailla la Banniere au dit Messire LOUIJS, et lui dict: Noble Chevalier, recevez l'honneur que vous faict aujourd'hui vostre Seigneur et Prince, et soijez aujourd'hui bon Chevalier, et conduisez vostre Banniere a l'honneur de vostre lignage. Ainsi fut le Seigneur de *Sains* relevé en Banniere, et prestement se presenta Messire JACQUES, Seigneur de *Harchies* en *Hainaut*, et porta son Pennon suffisamment accompagné de gens d'armes, siens, et d'autres qui l'accompagnoient. Celui Messire JACQUES requit a son Souverain peignne Coels (Keulsch) qu'il le fit Banneret en la Seigneurie de *Harchies*. Et a la verité bien lui devoit estre accordé, car il estoit un tres vaillant Chevalier de sa personne, et avoient lui et les siens honorablement servij en toutes guerres. Si lui fut accordé, et fut faict Banneret celui jour le Seigneur de *Harchies* et de ces deux Bannieres je faij difference d'autant que l'un relève sa Banniere et l'autre entre en Banniere, et tous deux sont nouveaux Banneretz celui jour comme dict est."

»t Boecksken *la division du monde* seijdt: (a Paris 1565 pag. 65) dese digniteit van

Banneret te vereijsschen 't gevolg van 50 Edelen. »Pour faire un Chevalier Banneret (so zijn de woorden) c'est quant il a longuement suivij les guerres, et qu'il a assez terres et revenu tant qu'il peut tenir, et souldoijer cinquante gentils hommes; pour accompagner la Banniere, lors il peut licitement lever la dicte Banniere, et non autrement, car nul autre homme ne peut porter Bannier en bataille, s'il n'a cinquante hommes prest pour batailler." Van gelijcken: *Gesta Romanorum*: s'il n'a cinquante hommes d'armes et les archeries et les arbalestes que ij appartient."

»Soo dat dese personen, midts d'oude ghe-meenschap van de Bannerets met Baronnen, 't gevolg van Edelen, 't supporteren hunder wapenschildt, ende den selven te voeren in een vierkante Banniere, 't welck niemant uijt kracht van eenighe digniteit, die niet en is officiable, ende relatijf tot den oorloghe, be-neffens Heeren, Baronnen en sulcke als meerder zijn als Baronnen vermocht te doen, als andersints, wierden bij sommige ghettituleert *Baronnets*, als die hadden een titel weijnich minder dan Baron." W. D. V.

Voetstoots (Nav. II.; bl. 343; III.; bl. 337). Het denkbeeld, door den Heer VAN DALE aan dit woord gehecht, komt mij niet aannemelijk voor, omdat *voetstoots* meest gebruikt wordt in dien zin, welke ook in de vraag door METER aangegeven is. Uit dien hoofde acht ik het te moeten beschouwen als synoniem met *voetstaans*, 't welk wij bij KILIAEN door »terstond" vinden uitgelegd; waarbij ik opmerk, dat deze mijne meening ook door WEILAND, *Taalk. Woordenboek*, op h. w. *voetstaans* of *staande voet* en *voetstoots*, schijnt te worden aangenomen. V. D. N.

Samouzeusen (Nav. II.; bl. 343; III.; bl. 337). In de *Privilegiën van Dordrecht*, door P. H. VAN DER WALL uitgegeven, treffen wij op bl. 74 een verdrag aan tusschen JAN, Heer van *Kuyk*, en die van *Dordrecht*, wegens het geschil over den tol te *Kuyk*. Aldaar vindt men onder de met tol bezwaarde voorwerpen vermeld:

»Een nyen scip dat *Sarpoyse* heet negen penninc Coels (Keulsch) ter eerster vaert. Een ledig scip." enz. enz.

Zoude *Sarpoyse* misschien dezelfde scheepsoort zijn, en *Samreus* of *Samouzeusen* daaruit bij verbastering voortgekomen? CONSTANTEE zou dan welligt in *Sarbruck* of *Sarlouis* den oorsprong des naams als bouwplaats geraden hebben. W.D.V.

Steen en been klagen (Nav. II.; bl. 343; III.; bl. 339), Zou dit niet eenvoudiglijk beteekenen: aan een ieder, aan dooden en aan levenden klagen? De afleiding zou dan gewis voor de hand liggen. V. D. N.

Trouwdag van Cornelis Tromp en Margaretha Raephorst. — Rakker. — Naamregister der Predikanten.

Trouwdag van Cornelis Tromp en Margaretha Raephorst (Nav. II.; bl. 348; III.; bl. 340). Bij het door A. & A. hieromtrent reeds geleverde mag nog gevoegd worden, dat Mr. JAN VAN HELMONT, MARGARETHA'S vroegere echtgenoot, in 1657 Schepen en in 1659 Raad te Amsterdam geweest was; en voorts, wat haar zelve betreft, dat zij het eenige kind was van Dr. MATTHIJS VAN RAEPHORST, in 1626 Schepen en in 1627 Raad ter zelfder stede, en van AAFJE GERITSE WITSEN. Zie VERWERDA, *Genealogie van WITSEN*, de 7de en 8ste generatie. In WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, vindt men op het register der magistraatspersonen, Dl. III, bl. 485, vermeld Dr. JOAN VAN HELMOND, en blijkt deze Commissaris te zijn geweest in 1649. Op de overige lijsten aldaar wordt hij HELLEMOND genoemd, en op de *Wapenkaart van Amsterdam* (alwaar ten jare 1659 zijn wapen voorkomt) Dr. JEAN V. HELLEMONT. Het wapen van Dr. MATTHIJS VAN RAEPHORST heeft (volgens gemelde kaart op het jaar 1626) de zes fascen zilver en sabel. V. D. N.

Trouwdag van Cornelis Tromp en Margaretha Raephorst. In een onzer tijdschriften, ik meen: *Holland* (?), is, in het laatst van 1852, door den Heer B..... een artikel over CORN. TROMP medegedeeld, waar men ook den dag van diens huwelijk met MARG. RAEPHORST opgegeven vindt. De schrijver zeide echter niet te weten, *wáár* dat huwelijk voltrokken is.

Zie hier eene akte, vervat in het protocol van den Notaris G. HOUTMAN te Utrecht:

„Op huyden den 21 January 1671, compareerde den Ed. Heere CORNELIS TROMP, als man en voocht van Vrouwe MARGARETA VAN RAEPHORST, te voren wedue van JOHAN VAN HELMONT, in zijn leven Schepen ende Raedt der stadt *Amsterdam*, ende erfgenaem van denselven. Alsoo dieselve Heer VAN HELMONT zaliger in sijn leven was gesteld, toesienende voocht over de nagelatene kinderen van Hr. LUCAS CONLIX, soo verclaerde de Heer compareant by desen te constitueren S^r. JOH. HOOFTE ende..... VAN DE ENDE, procureur ende notaris tot *Amsterdam*, enz.—om by te wonen ende op te nemen de Rekeningen dewelcke de Heer PAULUS DE LINIE, advoc., als gehadt hebbende ende noch hebbende de administratie van de goederen van de nagelatene onmondige kinderen van den voorn. S^r. LUCAS CONLIX, enz.”

Men ziet hieruit, dat het bewuste huwelijk reeds vóór 21 Januarij 1671 gesloten was. Daar het nu ook waarschijnlijk is dat de geboden te *Amsterdam* zullen gegaan zijn, kan hieruit misschien worden opgespoord, wáár de voltrekking plaats gegrepen heeft.

.. ELSEVIER.

[Is het werkelijk zoo, dat TROMP's huwelijksdag in het bericht van den Hr. B..... wordt opgegeven, dan spijt het ons dat de wakkere .. ELSEVIER daarvan geen akte genomen, en het datum ons niet ten gevalle van C. O. toegezonden heeft.]

Rakker (Nav. II.: bl. 345; Bijbl. bl. xvi, lxxxvii). Volgens Dr. L. S. P. MEIJBOOM (*Leven van Jezus*, I, 2, bl. 205) is ons rakker ontstaan uit het Syrische *raka* (*Matth. V: 22*:

ῥακά = ^{ῥα}ῥα): „een scheldwoord” — zegt namelijk de Heer MEIJBOOM, — „door de Joden (?) in onze (?) taal overgebragt en in het woord *rakker* weder te vinden” (?). Bij allen eerbied voor de kunde van dezen schrijver, hebben we ons echter veroorloofd om onzen twijfel aan de gegrondheid van zijne beweringen door de inlassing van eenige vraagteekens kenbaar te maken. Ook TUNMAN gist naar het Syrische *raka* voor den oorsprong van het woord *rekel*. Zie *Verv. op de Fakkelt*, op het woord.

Overigens acht ik het niet onwaarschijnlijk, dat *rakker* tot hetzelfde stamwoord gebragt moet worden, waar ook het door den Heer A—E. (*Bijbl. t.l.a.p.*) te berde gebragte, Oud-Duitsche *reck* toe behoort. (Zie GRAFF, *Ahd. Sprachschatz*, I, 1135, en WACKERNAGEL, *Worterb. z. Ahd. Leseb.*, S. CCCXXXVI.) Trouwens, onze TEN KATE vermoedt dit reeds, als hij *rakker* tot het worteldeel *wreck* wil brengen. Zie zijne *Aenleiding* enz., Dl. II, bl. 544. Eerlang hoop ik gelegenheid te hebben, om elders uitvoeriger op dit woord terug te komen.

Ten slotte volge hier de mededeeling, dat ook in 't gesproken en geschreven Joodsch-Duitsch, waar dit zijne eigenaardige uitdrukkingen behouden heeft en 't zich als ware het onverbasterd uit, een soldaat *rek* heet, plur. *reikim* en collectivé neutr. *das reikes*: een bewijs te meer voor de waarheid van 't geen door Dr. JOST in ERSCH u. GRUBER's *Encyclop. Sect. 2*, Th. 27, S. 323, wordt beweerd: „Die Judisch-Teutsche Sprache” — zegt hij namelijk — „ist aber eine sehr reiche Fundgrube für Teutsche Sprachforschung, indem sich in ihr Manches lebend erhalten hat, was sonst gänzlich ausgestorben ist”. Eene menigte voorbeelden, welke nog met eene aanzienlijke reeks te vermeerderen waren, vindt men bij ZUNZ, *Gottesd. Vorträge*, S. 440, Note c. Vgl. ook STEINSCHNEIDER, *Die fremdsprachl. Elemente im Neuhebr. und ihre Benutzung f. d. Linguistik* (Prag, 1845) S. 29 ff. Met de verzameling der in 't bovengemelde dialect voorkomende woorden, spreekwijzen enz., tot een wetenschappelijk doel, houdt schrijver dezes zich o. a. onledig. CHALOEDA.

Naamregister der Predikanten (Nav. II. bl. 348; III.; bl. 348). Bij de lijsten voor bijzondere plaatsen kan ik ook die voor *Alkmaar* vermelden, te vinden achter de *Orde der Feesten Lijdens-Teksten*, meermalen uitgegeven, het laatst in 1842. Zoodanige van *Naamlijsten* voorziene *Passieboekjes* heeft men zeer waarschijnlijk ook voor vele andere plaatsen; ik herinner mij b.v. dat van *Leyden*.

C. W. BRUNVIS.

Oude namen van landen en steden. — Het St. Nikolaasfeest in Noord-Amerika. — Zon, waarom vrouwelijk.

Oude namen van landen en steden (Nav. I.; bl. 21; II.; 30, 97, 126). Ter aanvulling der vroeger opgenomene lijsten van oude namen van landen en steden, diene nog wat ik hier volgen laat, zoo als ik het gevonden heb op eene kaart der Geldersche Vallei.

Agelmari voor *Egelmeer*; *Bachefort* voor *Bavoort*; *Flethetti*, *Flehite*, *Fladate* voor *Eemland*; *Dorestadum* voor *Duurstede*; *Fornhese* waarschijnlijk voor *Hees*, tusschen *Amersfoort* en *Soest*; *Hemesfurt* voor *Amersfoort*; *Hemur Enge* voor *Amerongen*; *Hengest Scote* voor *Henschoten*; *HLara* voor *Laar*, later *Lievendaal*; *Hohorst* voor de *Heiligenberg* bij *Rhenen*; *Il nodi* voor de *Nude*; *HReni* voor *Rhenen*; *Langebroic* voor *Over- en Neder-Langbroek*; *Lisiduna* voor *Leusden*; *Rembrachtie Villa* voor *Remmerden*, *Remmerstein*; *Sethna* voor *Seijst*; *Soyse*, *Sose* voor *Soest*; *Thornhem* voor *Doorn*; *Westerwout* voor *Bergen van Amersfoort*, *Leusden*, *Henschoten* en *Maarn*; *Woud* voor *Woudenberg*; *Wyc*, *Wich*, *Wyck* voor *Wijk bij Duurstede*.

Eene lijst met vier-en-vijftig namen vindt men nog bij W. A. ELBERTS, *Geschiedenis des Vaderlands*, 3de druk, bl. 246.

Ook moet hierbij als eene hoofdbron aangewezen worden het *Handboek der Middel-Nederlandsche Geographie*, naar de bronnen bewerkt door Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH. Met eene Kaart. Te Leyden, bij E. J. BRILL, 1852. J. J. WOLFS.

Het St. Nikolaasfeest in Noord-Amerika (Nav. I.; bl. 21, 45, 190, 199, 360; Bijbl. 1853 bl. xlvii, lxxviii, clxxii). Nopens het feest van ST. NIKOLAAS in de Vereenigde Staten bied ik voor het NAVORSCHER'S BIJBLAD nog aan, wat dienaangaande voorkomt in eene aantekening op mijn werk: *De Hervormde Hollandsche Kerk in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika*, Utrecht 1852, aldaar bl. 154: »Dit laatste feest (het St. Nikolaasfeest) heeft men onder den naam van »eene Hollandsch-Amerikaansche Maatschappij van St. Nikolaas te Albany», tot een herinnerings- en gedachtenis-feest verheven, aan welks oprigting, zoo het schijnt, mannen als HERM. BLEEKER, vroeger Zaakgelastigde in de Nederlanden, Jhr. BANGMAN HUYGENS, onze vroegere Ambassadeur in Amerika (volgens het *Algem. Letterl. Maandschr.*, Feb. 1836, bl. 36) de hand hadden. JOHN F. WACHEN, die over de zeden en gebruiken (manners and customs) der oude *Hollanders* enz. handelt (zie zijne *Annales and Occurrences of New-York City and State*, Philad. 1846, p. 204) deelt op bl. 236—238 een en ander nopens dien sanct of dat feest mede».

Ook kan ik hier nog bijvoegen, dat zoowel de stad *New-York* als *Albany* hare leden van het St. Nikolaas-feest telt, op wier ver-BIJBL. 1854.

gaderingen en bijeenkomsten jaarlijks menige toast en heilwensch aan het oude vaderland, ook aan de nagedachtenis van zijne groote mannen, WILLEM I, HUGO DE GROOT enz., wordt toegebracht. Zoo tracht men in *Amerika* het aandenken aan zijne Hollandsche afkomst te bewaren. In *Albany* leerde ik eenige leden dier Maatschappij kennen.

D. BUDDINGH'.

Zon, waarom vrouwelijk (Nav. I.; bl. 56, 85; II.; bl. 127). In het onlangs verschenen eerste stuk des vierden deels van Dr. A. DE JAGER's *Archief voor Nederlandsche Taalkunde*, bl. 51—57, vindt men een belangrijk stuk van Dr. W. G. BRILL, over het geslacht en den oorsprong der woorden *Zon* en *Maan*. Dit nu bevat een volledig antwoord op de vraag, NAVORSCHER I.; bl. 56, voorgesteld. Met verwijzing naar deze bijdrage, neem ik de vrijheid er het volgende, met betrekking tot het woord *Zon*, uit aan te voeren. »Het taalgelacht van *Zon* in de Deutsche tongvallen is in overeenstemming met de Edda-Sage, volgens welke MUNDILFÖRI twee kinderen had, eenen zoon, MÄNI, en eene, met GLENR gehuwde, dochter SÖL. (GRIMM, S. 349)».

»Het Engelsch leent aan het woord *sun* het mannelijk geslacht, doch daar die taal het taalkundig geslacht geheel heeft laten vallen, heeft dit hier niets te beduiden; door de klassieke mythologische voorstelling geleid, kent zij slechts aan de namen van enkele onbezielde voorwerpen, en van enkele afgetrokken begrippen, hetzij het mannelijk, hetzij het vrouwelijk geslacht toe. Het Midden-Hoogduitsch heeft *sunne* somwijlen ook mannelijk, door de vergelijking van de *zon* met *CHRISTUS*».

»Het woord *sunno* (*zon*) laat zich beschouwen als een klankverwisselende stamvorm, met zwakken vrouwelijken uitgang, van een sterk werkwoord, het Oud-Hoogduitsche *sinnan*, of het Gothische *sinthan*, *gaan*, *reizen*, zoodat dan *zon* zooveel als *reizende* zou beduiden».

»Deze beteekenis is alleszins gepast voor het hemelligchaam, dat wij dagelijks zijne reize door het uitspansel zien volbrengen. Ook de Hebreeuwsche naam der *zon* (*schemesch*) beteekent volgens HERDER (*Geist d. Hebr. Poesie*, I, 80), eigenlijk *bode*: bewijs genoeg, dat de oudste menschheid zich de *zon* als een door God tot eene telkens herhaalde dagreize over de aarde uitgezonden heraut of *bode* voorstelde».

»Maar, verdraagt zich nu deze beteekenis met het vrouwelijk geslacht des woords? Deze vraag meenen wij toestemmend te mogen beantwoorden, en wij achten dit ons gevoelen genoegzaam gestaafd door de opmerking, dat de mythologie der oude volken aan wezens door snelheid en vaardig dienstbe-

toon gekenmerkt, veelal het vrouwelijk geslacht toekent. Getuige, in de Grieksche mythologie, de voorstelling van de Bodin der Goden, IRIS; van de Jachtgodin, ARTEMIS (DIANA); van eene snelvoetige ATALANTE; getuige, in de Noordsch-Germaansche Godenleer, de voorstelling van hemelmaagden (Valkyriën), die de bodinnen zijn van ODIN, en op snelle paarden door den hemel rijden".

J. J. WOLFS.

Geboorteplaats van Willem Jansz. Blaeu (Nav. I.; bl. 156, 236, 354). Genoegzaam blijkt uit mijn antwoord nopens dit onderwerp, dat aan *Alkmaar* de eere toekomt, de geboorteplaats van dezen verdienstelijken Hollander te zijn geweest; doch overigens heeft BLAEU dit zelf op eenige door hem vervaardigde globen medegedeeld.

Uit KÄSTNER'S *Geschichte der Mathematik* (Göttingen, 1800, Th. IV, S. 86—88) leert men, dat die schrijver in 1799 twee globen gekocht had. Op de hemelglobe stond gedrukt: »Ill'mo Principi ac Domino D. MAURITIO Principi Auraisco gratus M. O. D. D. C. Q. GUILIELMUS JANSSONIUS *Alcmarianus*". Aan de Zuidpool las men: »Habetis hic, astrorum studiosi, trecentas antarctico mundi vertici viciniore stellas, ex observationibus, secundum iam a FREDERICO HOUTMANNO, maiori studio, et accommodationibus instrumentis, ad stellas a TYCHONE positas factis, depromtas, auctiori numero, et accuratiore disposi(tione, vestro commodo et delectationi depictas a°. 1603".

Daarop volgde eene afbeelding van TYCHO BRAHÉ, met de spreuk: »Non haberi sed esse".

Op de aardglobe was te lezen: »Ordinibus foederatar. inf. Germ. Prou. d.d. GUILIELMUS JANSSONIUS *Alcmarianus*. 1599". En aan den Zuidelijken Poolcirkel: »Vale et frue. GUILIELMUS JANSSONIUS *Alcmariensis* auctor et sculptor".

Op deze laatste globe zijn ook de reizen van COLUMBUS, VESPUCCIUS, MAGELLAN, CORTES, enz. aangeetekend, als ook de togt naar het Noorden door de Hollanders in 1597 ondernomen.

Die geheele plaats van KÄSTNER verdient inderdaad gelezen te worden. ..ELSEVIER.

Trekbrieff met de kroon (Nav. I.; bl. 58; II.; bl. 32, 127). Onze voorouders hadden veel op met openbare en huisselijke feesten, waarvan de meeste hunnen oorsprong aan godsdienstige vierdagen verschuldigd waren. Het *Driekoningenfeest* bekleedde hieronder geene geringe plaats. Onder de vermakelijkheden, die op den avond van dien dag in den huisselijken kring plaats vonden, zal ook voorzeker de *Trekbrieff met de kroon* behoord hebben.

Het gebruik daarvan heeft DE NAVORSCHER

(II.; bl. 127) ons reeds doen kennen. *Mijne* begeerte werd daardoor opgewekt om zulk een *Trekbrieff*, die nog jaarlijks te koop wordt aangeboden, te zien. Ik schafte mij dus voor weinige centen een *Trekbrieff met de kroon* aan, en wil er nu eene beschrijving van geven.

De *Trekbrieff* is gedrukt op een half vel papier, in twee kolommen. Iedere kolom bevat acht oude houtsnee-prentjes, even zoo vele personen voorstellende, terwijl naast ieder prentje een vierregelig versje te lezen is. Ziet hier die bijschriften:

KONING.

Den Koning der Koningen wilt loven,
Die zendt ons Zijne gaven van boven.
Bidt Hem met een hart vol ootmoed
En onderhoudt zijne geboden goed.

KONINGIN.

Als Koningin word ik geëerd
Van Ridders, Graven, Prinsen weerd,
Die mij met bloote hoofden eeren,
Mijn Rijk men daaglijks ziet vermeerren.

RAADSMAN.

Wie wijsheid zoekt en die versmaadt,
Niet volgen wil Raadsheeren raad
En hem vertrouwt meest op de logen,
In 't einde vindt hij hem bedrogen.

RENTMEESTER.

Hij, die een goede rekening houdt
Van schatten, die hem zijn vertrouwt,
Die moet heel wijselijk met bedaren
't Vertrouwde geld opregt bewaren.

SECRETARIS.

Dien veel vertrouwd wordt en veel weet
Moet alles houden in secreet.
Wat d'Overheid mij gaat gebieden,
Schrijf ik voor alle vrome lieden.

KAMERLING.

Mijns Heeren kamer ik bewaar
Als Kamerling voor ende naar.
Het goed ik naarstig ga ontsluiten;
Mijn sleutel sluit het kwade buiten.

HOFMEESTER.

Op Bruilofts-maaltijd of Banket
Door mij de spijs wordt opgezekt.
Naar ordinantie zonder mikken
Men spijs en drank te regt moet schicken.

VOORSNJDER.

Die alle spijsze wel ontgint,
Van iedereen wel wordt bemind.
Als elk wel is bezorgd met eten
Moet men hemzelven niet vergeten.

PROEVER.

Ik proef mijns Heeren drank en spijs,
Gezoon, gebräan op vele wijs;
Om minder vrees te hebben even
En dat hij niet zou zijn vergeven.

SCHENKER.

Leegt uw glazen, wilt eens drinken;
Ik zal ze lustig vol gaan schinken
Met wijn of ander edel nat.
Drinkt, want daar is nog meer in 't vat.

ZANGER.

De zoete zang doet vreugd voortbrengen;
Dus wilt ook eendragtelijk zingen
Geestelijke zangen vol van deugd,
Opdat eens ieders hart verheugt.

SPEELMAN.

Als DAVID op zijn harpe speelde
En met zijn stemme lustig kwelde,
Zoo maakt u vrolijk in den Heer,
Alleenlijk in deugd en eer.

Anagrammen. — Zij passen op malkanderen als Hanne en Lijse. — Passchier de Fijne.

POORTIER.

'k Ontsluit de deur, niet om misprijzen,
Om u een goeden weg te wijzen.
Wilt zonden vlieden, boosheid haten,
De deugd bemint zonder nalaten.

ZOT.

Die mij zot acht is zelf niet wijs;
Gij arbeidt mede om den prijs.
Menig is zot en wil 't niet weten,
Ja, aller zotten vaar geheten.

KOK.

De tafel is gedekt, de spijze is bereid;
Komt ter Bruiloft, niet lang en beidt.
Wilt naar den Bruidegom haken,
Zoo zult gij des Hemels spijze smaken.

ZOTTIN.

Laat dat gekje buiten kijken,
Zoo zullen wij te samen lijken
Twee zotkens onder één kaproen,
En geeft mij al te met een zoen.

Het onderschrift luidt: »Te Amsterdam, bij de Wed. C. KOK, geb. VAN KOLM; Tuinstraat, N°. 169". Eenige zinstorende druk- en spel-fouten zijn door mij verbeterd.

De kroon is ook eene oude houtsnede, gedrukt op eene langwerpige strook papiers. Zij is bestemd om, na opgeplakt, uitgeknipt en rondgebogen te zijn, het hoofd des konings van het feest te versieren. Op den band der kroon bevinden zich vijf medaillons, waarop ten halven lijve afgebeeld zijn de drie *Koningen*, in wier midden JOZEF en MARIA met het Kind JESUS op den schoot; waarbij men de volgende omschriften leest: REX JASPER, REX MELCHIOR, REX BALTHASAR, JOSEPH DAVID SON, en JESUS, MARIA.

J. J. NIEUWENHUIJZEN.

Anagrammen (Nav. I.: bl. 175; II.: bl. 336; Bijbl. 1853, bl. xxviii, lxxxix). VOLTAIRE: *o alte vir*; PIERRE DE RONSARD: *rose de Pin-dare*; l'Abbé MIOLLAN: *ballon abimé*; CORNELIUS JANSENIUS: *Calvini sensus in ore*; MARIA MAGDALENA: *grandia mala mea*; Sacramentum Eucharistiae: *sacra CERES mutata in CHRISTO*.

Op MARIA de Lotaringia (Abdis van Chelles) maakte BOULENGER in hare lijkrede: *Magni latior ara Dei*. Van MARIE TOUCHET, eene schoonheid ten tijde van KAREL IX, vormde men de bevallige omzetting: *je charme tout*. Toen de Jezuiten van den moord van HENDRIK IV verdacht werden, verdedigde PIERRE COTON de orde; van zijn naam ontstond: *perce ton roi*; en van PETRUS DUMOU-LIN, die eene *Anti-Coton* schreef, maakten de geestelijke broeders wederkeerig: *erit mundi lupus*. Eene der krachtigste anagrammen is op Frère JACQUES CLÉMENT, moordenaar van HENDRIK III: *c'est l'enfer qui m'a créé* (zie *Magasin Pittoresque*, Vol. IV, 1836, p. 306). Op ANTOINE DEVILLE, vestingbouwkundige, heeft men: *je donne à l'utile*. C. W. BRUINVIS.

[Ter gelegenheid van het artikel *Anagrammen* herinnert L. J., dat onder het portret van STRUENSEE te lezen is:

Multa mala struens sese perdidit ipsum.]

Napoleon de Zonnegod (Nav. I.: bl. 218, 281, 303, 334). Dit »jeu d'esprit" wordt ook gevonden in de *Humoristische schetsen en portretten door een Clair-voyant*, Amst. bij J. M. E. MEIJER, 1851, op bl. 223, onder het opschrift: »NAPOLEON, eene allegorie"; »Punch van verre gevolgd", voegt de inhoudsopgave er bij. Ik vermeld deze Nederlandsche bron, omdat zij misschien gemakkelijker dan de opgegevene vreemde, onder het bereik van PARMA of zijne medevragers ligt.

G. W. BRUINVIS.

Zij passen op malkanderen als Hanne en Lijse (Nav. I.: bl. 219; II.: bl. 162; Bijbl. 1853, bl. clv, clxxxviii). In den *Comptoir-Almanach voor het Schrikkel-Jaer onses Heeren* 1616, t'Amsterdam, bij BROER JANSZ.", wordt op Februarij het volgende versje gevonden:

„In sprockel kout Stolt het water als smout,
Soo men dikwils siet;
Dies loopt HANNEN met LIJSE Op schaetsen ten ijsse
En vallen in 't riet".

Het zijn geenszins namen van twee boeren-meisjes (dus niet ANTJE en LIJSJE), maar van vrijer en vrijster of man en vrouw, zoo als reeds uit de aangehaalde plaats van VONDEL blijkt. De namen JOHANNES en ELISABETH zijn toch bij het volk zeer algemeen. Opmerkelijk is het, dat de overlevering de 365 kinderen van *Loosduinen* met de namen JOHANNES en ELISABETH doopt.

J. J. NIEUWENHUIJZEN.

Passchier de Fyne (Nav. I.: bl. 317; Bijbl. 1853, bl. clv, clxxxviii). De Heer .. ELSEVIER is bij het verdenken der echtheid van *Den ouden Leitsche Patroon* wat ondoordacht te werk gegaan, en heeft niet ingezien dat zijne twee aangevoerde gronden elkander wederspreken. De eerste zegt: het stuk kan niet van PASSCHIER zijn, omdat de *Patroon* iemand van zoo en zoo veel jaren, met zoo en zoo veel kinders is; en de tweede: het stuk moet door een ander zijn vervaardigd, omdat in de voorafpraak gezegd wordt, dat het stuk den steller »in handen gekomen is". — PASSCHIER onderscheidt dus reeds daardoor den *Patroon* van zich zelve als uitgever, en wat van dezen jaren en kinderen gezegd wordt, behoeft op hem niet toepasselijk te zijn: waarmede de eerstegron d van zelf vervalt. De tweede echter gaat evenzeer bij het minste nadenken te loor, daar het eene zeer geoorloofde en gebruikelijke verdichting is, een eigengemaakt vertoogje van zekere strekking en inhoud en op bepaalde omstandigheden doelende, aan een ander toe te schrijven en als toevallig in handen gekomen voor te stellen. De Heer .. ELSEVIER moet overigens PASSCHIER's *Tractaatjes* weinig of niet gelezen en met *den Leitschen Pa-*

troon vergeleken hebben, om ook maar één oogenblik omtrent den schrijver van dit laatste in twijfel te zijn. Wij verwijzen hem overigens naar het dezer dagen verschenen werk: *Passchier de Fyne, naar zijn leven en schriften*, 's Hertogenbosch, Gebr. MULLER, 1853, bl. 251 en Aant. XIX. B—.

Passchier de Fyne. In de *Gerechtsdagboeken van Leyden*, d. d. 31 Julij 1628, vindt men aangeteekend, dat PASSCHIER DE FYNÉ met verscheidene anderen in die stad is gevangen gezet, omdat zij te *Lammen* (buiten de Koepoort) een preek hadden bijgewoond. DE FYNÉ weigerde toen den eed »van purgie» te doen, beweerende daartoe niet gehouden te zijn.

Dezer dagen ontving ik een werk in 8°, waarin eenige *Tractaatjes* van PASSCHIER DE FYNÉ vervat zijn. Het titelblad ontbreekt. Behalve de voorrede treft men hier aan:

1°. *Vaderlyk onderwijs, gestelt in t' samen-sprake tusschen een vader en syn soon, handelende van de Gereformeerde kerk-gang.* 2°. *XII plompe Vragen, voorgesteld aan den Hoog-geleerden CAROLUS DE MAATS, Professor tot Uytregt.* 3°. *Krukke voor den swakken Broeder JACOB CRALINGEN, Predikant tot Woerden.* 4°. *Vrage aan D. KAREL DE MAATS, ofte aan synen Voorvegtter JACOB CRALINGEN voorgesteld.* 5°. *De tweede Krukke voor den swakken Broeder JACOB CRALINGEN, Predikant tot Woerden.* 6°. *Veen-boere weg-kortinge ofte t' samen-sprake tusschen een Predikant en een Veen-boer.* 7°. *Veen-boere waarschouwinge over het verwarde berigt dat hy uyt den Hage ontvangen heeft.* 8°. *Veenboers Bescheyt.* 9°. *Winterturf aan CASPER STRESO, gesonden van zynen Veen-boer uyt Roele-vaart-jens Veen.* 10°. *De sieke Veen-boer die van zynen Predikant besogt en vertroost wort.* 11°. *See-mans Nieuwe-jaar.* 12°. *Put-haak, om alle Menisters uyt dien put van hare dolingen, aangaande het point van de algemeene genaden, te trekken.* 13°. *Het leven enz. van PASSCHIER DE FYNÉ door hem zelven beschreven.* 14°. *Eenige bysondere voorvallen door den schryver op zig zelven aangeteekent.*

Uit zijne levensbeschrijving blijkt, dat hij te *Leyden* op den 31sten Januarij 1588, des morgens ten 4 ure, geboren werd. Zijn vader wordt aldaar genoemd PASSCHIER en zijne moeder MAEYKE COUWETS, beide uit *Belle*.

Te *Leyden* huwde hij in 1612 MECHTEL JANS BOUCHOUT.

In mijn reeds geplaatst antwoord komen, zoo als men ziet, drie geslachten voor.

Men heeft mij gezegd, dat Mr. ... VAN DOORNINCK te *Zwol* of te *Deventer* in het bezit is van eenige andere *Tractaatjes* van PASSCHIER DE FYNÉ. .. ELSEVIER.

Krijtende en kriegende tienden (*Nav. II.*; bl. 182; *III.*; bl. 171). Dat het door den Hoog-leeraar B. W. WTTewaAL te *Leyden* aange-

haalde boekje over de tienden zoo uiterst zeldzaam is, kan daaraan worden toegeschreven, dat dit 'en andere stukken destijds op het raadhuis te *Leyden* ten behoeve der regering gedrukt zijn.

Onder de bibliographische zeldzaamheden betrekkelijk dit onderwerp, mag mede worden gerangschikt een' zonder naam van stad, drukker of jaartal, in-4°. gedrukt prentje, onder den titel van:

Misbruyck der Thienden, door A. B. C. Ghe-druckt tot Smalkalden, by VULCANUS, Boeck-drukker, 'in de Smissie, tusschen den Hamer ende den Hanebalck.

Verhandeling over het getal zeven (*Nav. I.*; bl. 338; *II.*; bl. 203). Zie ook: JOH. VAN DER WAeyEN (Professor in de Godgeleerdheid te *Franeker* en der Coccejiaansche partij toegedaan), *Sermo Academicus de numero septenario* (1695) *iterato editus, et additis vindiciis*, *Fran.* 1699, 4°. COCCEJUS zag in alles het geheimzinnige zevental. Vergelijk BILDERDIJK, *Geschiedenis des Vaderlands*, *DI. IX*, bl. 131 en de aantekeningen van Prof. TYDEMAN aldaar, bl. 264. Z.

Christianus Meese (*Bijbl.* 1853, bl. xxii, xxxv). Hoewel de naam van den rechtsgeleerden CHRISTIANUS MEESE, die in het begin der XVIIde eeuw misschien te *Amsterdam* geleefd heeft, mij tot nog toe niet is voorgekomen, zal het welligt niet ondienstig zijn, eenige losse berigten aangaande dat geslacht mede te deelen.

Onder het groot aantal leden van het St. Lucas-gild te *Antwerpen*, waarvan eene opgave te vinden is in de *Bulletin du Bibliophile Belge*, *Tom. I*, p. 290, komt als boekverkooper, bl. 293, een JACQUES MEESEN voor, die in 1596 aldaar werd ingeschreven.

Omtrent dezen tijd (1600) waren als stadschirurgijns te *Leyden* bekend, JAN en JACOB MEESE, vader en zoon; en den 31sten Aug. 1604 is aldaar het volgende huwelijk gesloten: »MICHEL MEESE, saegwerker, jm. van *Leyden*, vergeseld met CHARL. MEESE, zijn vader en GILLIS MAES, zijn toekomstende schoonvader, met SARA MAES, jd. van *Leyden*, vergeseld met GILLIS MAES, haer vader, JACQUELYNE MAES, haer moeder en JACQUELYNE MEESE, haer toekomstende schoonmoeder».

Te *Amsterdam* is nog dit huwelijk voltrokken: »25 Aug. 1691. NICOLAES FRANÇOIS MEES (MEESE?) van *Antwerpen*, Med. Doct., oud 28 jaeren, woont op de Heerengracht, ouders dood, geassisteert met DANIEL ADMIRAEEL (*), ter eenre, en CATHARINA DE GROOT,

(*) Denkelijk een der afstammelingen van den Admiraal CORNELIS DIRKSZ., die den naam van ADMIRAEEL hadden aangenomen.

van Hoorn, oud 26 jaeren, woont op den Nieuwendyck (geadsisteert met haer moeders consent)".

..ELSEVIER.

Jan Grolier en zijne vrienden (Nav. II.; bl. 1, 358). De Heer G. BRUNET, te Bordeaux, heeft in de *Bulletin du Bibliophile Belge*, 1849, p. 111, een artikel over dien GROLIER geplaatst, waarin hij het volgende over hem mededeelt.

„JEAN GROLIER, Seigneur d'Ayllisy, naquit à Lyon en 1497 d'une très-ancienne famille, quoique MORÉRI n'en commence la généalogie que depuis la fin du XVe siècle. Il fut conseiller du roi et trésorier de l'armée française dans le Milanais en 1522. Il profita de son séjour en Italie pour y faire imprimer par d'ASOLA, beau-frère et successeur d'ALDE, dont il avait été le protecteur, le traité de Asse de son ami BUDE, que d'ASOLA lui dédia. A son retour d'Italie, il exerça la charge de trésorier de France, qu'il fut sur le point de perdre ainsi que la vie, sans le crédit de CHRISTOPHE DE THOU, qui le défendit contre ses envieux et ses ennemis. Il mourut à Paris, le 27 Octobre 1565, âgé de 86 ans, et fut enterré à Saint-Germain-des-Prés dans la chapelle de Saint-Casimir, où ANNE et JACQUELINE, ses filles, et ANTOINE et PIERRE, ses neveux, lui élevèrent une tombe qui a été renversée pendant les troubles de la révolution, et sur laquelle on lisait une épitaphe rapportée par BOUILLART, dans son *Histoire de l'Abbaye de St. Germain*, p. 194, et par le Père de COLONIA, dans son *Histoire de Lyon*, T. II, p. 780.

GROLIER, sans avoir produit aucun écrit, a été loué par les savants les plus distingués de son siècle et notamment par ERASME, qui lui a adressé une épitre datée de Louvain, le 24 Avril 1518, et par J. A. DE THOU dans son *Histoire Universelle* (T. V, p. 103), à cause de son amour pour les lettres, de la protection qu'il leur accordait, et de ses libéralités envers les savants.

On cite, en preuve de ces honorables dispositions de son caractère, ce que raconte S. B. EGNATIUS, qu'à un diner chez ALDE MANUCE, où se trouvaient d'autres savants, GROLIER distribua à chacun d'eux une paire de gants remplis de pièces d'or.

MARC MUSURUS lui dédia l'édition de la *Grammaire Grecque* d'ALDE, qu'il donna en 1518; S. B. EGNATIUS un *Suétone*, imprimé par ANDRÉ D'ASOLA en 1516; COELIUS RHODIGIUS ses *Lectiones antiquae*, imprimées la même année.

La plupart de ses livres sont décorés d'initiales peintes de diverses couleurs rehaussées d'or. Pour les mieux conserver et les garantir de la piqure des vers, on a placé au commencement et à la fin de chaque volume un ou plusieurs feuillets de velin.

Cette magnifique bibliothèque resta à l'hô-

tel de Vic, à Paris, qui appartenait à GROLIER, jusqu' en 1675 qu'elle fut vendue publiquement et dispersée. Elle se composait d'environ 3000 volumes, nombre considérable pour le temps".

Hierop volgt de lijst van GROLIER's werken, die zich thans op de Keizerlijke en andere Bibliotheken bevinden. ..R. E.

Testament van den Heer de Pinto (Nav. II.; bl. 2, 331—333; Bijbl. 1853, bl. xiii). Bij de herlezing van 't geen t. a. p. over dit *soi-disant* testament en de DE PINTO's wordt aangevoerd, herinner ik mij een brief, d. d. 23 April 1852, van een mijner letterkundige vrienden, den schrijver der NAV. II.; bl. 332, bedoelde, in de *Jaarb. v. d. Israël. in Nederland*, 1837, bl. 157—196, voorkomende biographie van J. DE PINTO. Op mijne desbetreffende aanvraag schreef mij mijn geëerde vriend o. a.: „Wat de vraag omtrent J. DE PINTO aangaat, niemand, durf ik zeggen, is beter op de hoogte van zijn leven en werken dan toevalligerwijs ik. — — Geheel onwaar is het, dat hij te Bordeaux zou gebloeid hebben; hij is er naauwelijks geweest; hij is te Amsterdam geboren, nabij de stad opgevoed, heeft buitenlandsche reizen gedaan, en heeft zich toen te 's Hage komen vestigen, waar hij ook gestorven is (*).

„Het testament van »den rijken PINTO» heb ik alle reden voor een sprookje te houden, dat reeds anderhalve eeuw of langer het eene tijdschrift in, het andere uit is geloopen, en dat beurtelings op rekening van een DE PINTO, beurtelings op een DE PINEDO wordt gesteld. Bewijs te meer van de waarheid der zaak. Ik geloof echter op het spoor te zijn van hetgeen er aanleiding toe gegeven heeft".

De gissing van J. G. D. S. (BIJBL. t. a. p.) schijnt mij toe juist te zijn. Eenige bijzonderheden betrekkelijk de door hem uit WAGENAAR aangehaalde gebeurtenissen omtrent de straf, welke de ergste belhamels beloopen hebben, komen voor in 't 23ste hoofdst. van zeker in 't Joodsch-Duitsch geschreven historisch werk, *Sj'eeriet Jisraël* getiteld, van MANN OF MENAHEEM BEN SJ'LOMO HA-LEWI, Hebr. taalk. enz. te Amsterdam (†). Ik vond

(*) Vgl. hierbij 't berigt van THEODORIK (NAV. II.; bl. 332).

C—A.

(†) „Jüdische Geschichte von und nach Zerstörung des Tempels u. s. w., über die zehn Stämme, die Exilarchen, die Geonim und Rabbinen bis herab auf 1740. Hinter Josefson gedruckt. In Jüd.-deutscher Sprache: Amst., 1741, 4°; ib. 1743, 8°; besonders gedruckt: ib. 1771, 8°; von CHAJ. MADFIS nachgedruckt: Fürth, 1767, 4°; Sulzbach, 17... 4°; in Hebr. Uebersetzung: Zolkien, 17... 8°." — Dus beschrijft het Dr. J. FÜRST, *Bibl. Judaica*, II. 320, in voce MANN etc. — De boekhandelaar M. COSTER z. te Amsterdam heeft dezer dagen eene door den Heer L. Goudsmit, z. te bezorgen Nederd. vert. van dit werk, met aantekeningen van den Hebr. letterkundige G. POLAK, aangekondigd, onder den titel van *Seereth Jisrael*, waar-

Ursula en Ximilia. — de Valois. — Verzam. v. spreekw. — J. D. Baron v d. Capellen. — W. v. Westzanen.

die in andere door mij geraadpleegde werken, deels niet, deels anders dan daar opgeteekend. — Vóór een 20tal jaren wees men mij zeker op de St. Anthonies Breestraat, tusschen de Snoekjesgracht en -steeg, staand hardsteen, toen in twee woningen verdeeld, gebouw als de voormalige woning van den door WAGENAAR (t.a.p.) bedoelden DE PINTO.

CHALOEDA.

Ursula en Ximilia (Nav. II.; bl. 22, 339, 340). In het *Algem. Kirchen-Lexikon* van J. ASCHBACH, 1850, Dl. IV, bl. 1102—08, staat een omstandig artikel over St. URSEL, ondertekend FLOSZ, die zich beroept op den Benediktijn WANDELBERT (a^o. 840) in wiens *Martyrologium* de vermoorde gezellinnen dier santin reeds als duizendtallen worden vermeld.

Tot de oude litteratuur van dit onderwerp behoort vooral de lijvige foliant van den geleerden Jezuït CROMBACH, *St. Ursula vindicata*, Colon. 1647, en tot de nieuwste: O. SCHADE, *Die Sage der H. Ursula und der tausend Jungfrauen. Ein Beitrag zur Sagenforschung*, Hannover 1853.

J. M.

Nederlandsche de Valois (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 16; Bijbl. 1853, bl. xlviii, lxxiii). Bij de reeds gegevene berigten wil ik nog het volgende voegen, te vinden in den *Groninger Volks-Almanak* voor 1845, in eene *Beschr. van de Martini-Kerk en Toren te Groningen*, door Dr. G. A. STRATINGH. »Als iets bijzonders nog vindt men daar op een grafsteen het Wapen der Fransche Koningen en wel der Valois. Bij het onderzoek, voor een aantal jaren door den Heer Archivarius FEITH in het werk gesteld, is gebleken, dat daaronder lag begraven een schoenmaker, genaamd VALOIS, die bij zijn leven steeds beweerd heeft uit Frankrijk en van eene vorstelijke familie afkomstig te zijn. Denkelijk was deze VALOIS dus een natuurlijke afstammeling van dit vorstelijk geslacht van Frankrijk en wegens godsdienstige vervolging herwaarts gevlugt».

Behoorde nu deze VALOIS tot de in vroegere antwoorden genoemde familie, of was hij uit een anderen tak? Is zijn geslacht nog te Groningen bekend, en heeft het onderzoek van den Heer FEITH, waarover in de *Almanak* gesproken wordt, niets meer dan het daar vermelde opgeleverd? H.

van bereids de eerste aflev. 't licht ziet (24 Oct. 1853). Teoordeelen naar 't geen deze aflev. aanbiedt, getuigen de aanteekeningen van den Heer POLAK van eene groote belezenheid in de nieuwste werken over Joodsche litteratuur, geschiedenis enz. Over de waarde van dit geschiedwerk uit een hist.-krit. oogpunt, vgl. Dr. z. FRANKEL's *Zeitschrift f. d. relig. Interessen d. Judenthums* (Leipzig, 1844—1846), III. S. 234 ff. met S. 426 ff.

Verzamelingen van spreekwoorden (Nav. II.; bl. 28; III.; bl. 22; Bijbl. 1853, bl. xxxi, lvi, xcvi, cxli). English, French, Dutch, Italian and Spanish Proverbs, 1659, in 8°., komt voor op de *Catal. Hebert*, Part. VIII, N°. 2257.

J. L. A. I.

Opschrift op de grafstede van J. D. Baron van der Capellen (Nav. II.; bl. 54; III.; bl. 26). In de aanteekening, afkomstig van het Bestuur van DE NAVORSCHER, wordt de wensch berigt van SAXO SYLVIVS naar een bekwaam geschiedschrijver, wiens pen de verdiensten van JOHAN DERK VAN DER CAPELLEN, »den ijsbreker van een verouderd stelsel», naar eisch huldigen mag. Kan de *Lofrede* op J. D. VAN DER CAPELLEN, door J. S. DUPUIJ, te Amsterdam, zonder naam van drukker of jaartal, in 8°. gedrukt, dien wensch ook eenigermate bevredigen?

J. L. A. I.

Willem van Westzanen (Nav. II.; bl. 54). Op mijne vraag over WILLEM VAN WESTZANEN is tot heden toe geen antwoord ingekomen. Ik veronderstel daarom dat deze persoon tot de minbekende moet behooren. Ik reken mij dus verplicht, nu mijne onzekerheid is weggenomen en de vraag nog altijd onbeantwoord blijft, mede te deelen wat onlangs daaromtrent te mijner kennis is gebragt. Ik kocht namelijk op eene verkooping het zeldzame boekke, welks titel ik hier afschrijf: *Derde voornaemste Zee-ge togt (Der Verbondens vrye Nederlanderen) na de Oost-Indien: gedaan met de Achinsche en Moluksche Vloten, onder de Ammiralen JACOB HEEMSKERK en WOLFERT HARMANSZ. In den jare 1601, 1602, 1603. In de welke verscheiden Zeegevallen, Vreemde Eilanden, Landen, Valkeren, Zeden, Godsdiensten, wonderlijke en nutte Vruchten, Troulaosheden, Voorzorgen, Zeeslachten &c. beschreven werden, waardig om te lezen. Getrocken uyt de naerstige aanteekeningen van WILLEM VAN WESTZANEN, Schipper op de Bruynvis, en met eenige noodige byvoegselen vermeerderd door H. SOETEBOOM. t'Sanerdam, by HENDRIK JACOBsz. ZOET, Boekverkooper aan den Dam, in de Witte Pars, 1648.* — Had de titel alleen mij reeds tot den aankoop uitgelokt, aangenaam vond ik mij verrast bij de ontdekking, dat het werkje door onzen ijverigen SOETEBOOM zamengesteld, en bij hem uitgegeven was. Immers de man komt, én als schrijver én als uitgever, beurtelings als ZOET, SOET of SOETEBOOM voor. Het boekke strekt den uitgever tot eer; het prijkt met een vignet (koper), heeft onderscheidene platen tusschen den tekst, benevens vier uitslaande, op een van welke de Doodaars of Dronte voorkomt, »rond van stuiten».

Volgens de inleiding was WILLEM VAN WESTZANEN (hij zal dien naam van zijne ge-

boorteplaats *Westzaan* aangenomen hebben) bij de drie eerste togten naar de *Indiën* tegenwoordig. Op de vloot van HOUTMAN was hij het als oppertimmerman, voorts bevond hij zich op die onder VAN NECK, en eindelijk als schipper op het *Jagt de Bruinvis* of *Enkhuysen*, in de reis waarover het boekje handelt en welke ruim twee jaren geduurd heeft. Het werkje, 60 bl, in 4°, laat zich wel lezen, maar ik ben nog niet in de gelegenheid geweest, om de bijzonderheden er in voorkomende met andere beschrijvingen van dien togt te vergelijken, en kan dus voor 's hands niet beslissen of dit verhaal daaromtrent iets nieuws levert.

HONIG.

Leone Allatius (Nav. II.; bl. 58; III.; bl. 54). Op de vraag nopens dien man is een antwoord ingekomen, doch de plaats waar zijne *Excerpta Graecorum Sophistarum et Rhetorum*, Rom. 1641, te vinden zijn, bleef onaangegeven.

Tot narigt dient, dat men dit geschrift aantreft op de Bibliotheek van THYSIUS te *Leyden*, gelijk het ook vermeld wordt op bl. 3, van de *Catalogus Librorum Bibliothecae Thysianae in Academia Lugduno-Batava*. Ex Typogr. J. G. LA LAU, 1852.

..ELSEVIER.

Henry Isaac (Nav. II.; bl. 86). Ofschoon ik voor als nog niets bepaalds omtrent dezen persoon kan mededeelen, vertrouw ik echter dat het volgende betrekkelijk het geslacht ISAAC in de *Nederlanden*, voor den vrager van eenig belang mag zijn, aangezien het niet zoo algemeen bekend is en derhalve tot het bedoelde genealogisch gebruik dienstig wezen kan. Zie hier uittreksels nopens de personen van dezen naam, welke in mijne *Geschiedenis der Nederlandsche Kunstenaars en hunne werken* reeds vermeld zijn, als ook nopens andere geleerden, leden van het geslacht ISAAC, die ik bij mijn onderzoek op het spoor gekomen ben.

Als den stamvader van alle hier vermelde ISAAC's geloof ik wel te mogen opnoemen dien beroemden geleerden Jood, die tot het Christendom overgegaan is, JAN ISAAC, den *Levi*, uit *Duitschland*, Professor geworden te *Keulen* en aldaar uitgegeven hebbende: *Defensio veritatis Hebraicae Sacrae. Scripturarum adversus libros III* rev. D. W. LINDANUS, S. T. D.; autore JOH. ISAAC *Levita Germano*, Colon., apud JAC. SOTEREM, 1559, in-8.; — en voorts te *Antwerpen* bij PLANTYN in 1564: *Grammatica Hebraea, absolutissima, in duos libros distincta, autore JOH. ISAACO*; edit. IV. in 4°; een werk: dat echter, volgens de meening van VAL. ANDREAE, niet van hem maar van ANDREAS GENNEPIUS, Professor te *Leuven*, zoude zijn. — De kinderen van dezen JAN ISAAC zouden zich én te *Haarlem* én te *Antwerpen* hebben gevestigd.

In de laatste helft der XVIde eeuw is er

een ISAAC geweest, die zijnen naam beroemd heeft gemaakt door de uitvinding van gekleurde brandverwen uit metalen bestanddeelen te bereiden; iets waaraan de uitmuntende werken der Nederlandsche glasschilderkunst, voor zooveel de schoone kleuren betreft, hunnen toenemenden roem in dien tijd te danken hebben gehad. Dit toch blijkt ten volle daaruit, dat de beroemde Florentijnsche glasschilder en namaker van edele gesteenten, P. ANTHONII NERI, in 1601 naar de *Nederlanden* kwam, alwaar ISAAC te *Antwerpen* gevestigd was, en er tot den jare 1609 vertoefde, om zich met ISAAC ter aanleering van diens kunst te verstaan, gelijk dan ook NERI in zijne uitgegevene verhandelingen over deze kunst, de ontdekking er van aan ISAAC d'*Hollande* toekent. Als geboorteplaats van dezen ISAAC d'*Hollande* wordt door sommigen 't dorp in *Holland*, eigenlijk *Stolwijk* of *Stolkwijk* geheten, vermeld. — Hij nu heeft een zoon gehad, JAN ISAAC, die zijns vaders kunst met roem heeft voortgezet, en door wien die hooge wetenschap geboekt en bewaard gebleven is in een Nederduitsch MS. 't welk in het Latijn vertaald, onder den volgenden titel het licht heeft gezien: *Magistri JOANNIS ISAACI Hollandi, ... Opera mineralia, sive de Lapide philosophico, omnia duobus [voluminibus?] comprehensa; numquam antehac edita, ac nunc primum ex MSS. Teutonico in Lat. sermonem translata a P. M. G. Middelburgi*, 1600, in 8. fig. — Zie *l'Art de la peinture sur verre et de la vitrerie*, par feu M. LE VIEIL (Paris) 1774, in-fol.

De te *Haarlem* gevestigde ISAAC was een tijdgenoot van den eerstgenoemden ISAAC d'*Hollande*, en vader van PIETER ISAAC of, zoo als CAREL VAN MANDER in zijn *Schilderboek* zegt, PIETER ISAACSZ., die te *Elseneur* in *Denemarken* ten jare 1569 geboren is. — HOUTBRACKEN, in zijn *Schouburg der Schilders*, enz., maakt daarvan *Helvoet*, hetwelk IMMERZEEL, in zijn *Leven en werken der Kunstschilders*, enz., ook maar zoo getrouw heeft nageschreven. — De oude Haarlemsche ISAAC had zich, »om zaaken hem bijzonder betreffende, voor een wijl tijds naar *Elseneur* in *Denemarken* begeven», alwaar toen de genoemde PIETER geboren werd; uit welk berigt mij verder blijk magt, dat onze vermaarde Historieschrijver PONTANUS mede uit Haarlemsche ouders omtrent den zelfden tijd in *Elseneur* ter wereld gekomen is, ja dat hij niemand anders geweest is dan een broeder van dezen kunstschilder PIETER ISAAC, zoodat PONTANUS een aangenomen naam is bij zijnen doop- of geslachtsnaam, JOHANNES ISAAC. — Tot staving van het stellige dezer familiebetrekking voeg ik hier bij, dat het portret van PONTANUS in 1630, op diens 59jarigen leeftijd, door ISAAC ISAACSZ., zoon van PIETER ISAAC (waarvan aanstonds nader) geschilderd is, — door zijn vollen neef

derhalve, wien hij alzoo de voorkeur gaf boven zoo vele meer bekwame kunstenaars van zijnen tijd; — een portret, 't welk in prent uitgaat, door I. VAN VELDE in kl. fol. gegraveerd.

ISAAC ISAACSZ., zoon van PIETER en de vervaardiger van het gemelde portret, heeft ook historische onderwerpen behandeld, b. v. eene allegorie op het huwelijk van Prins WILLEM II met Prinses MARIA van Engeland in 1640, 't welk door RENIER van PERSIJN in plaat is gebragt, in plano formaat.

JASPAR ISAAC, zoon van PIETER, heeft ook de kunst als graveur beoefend, en te Parijs, waar hij zich ophield, vele werken in 't licht gegeven, als, o. a., bijna alle de platen, zeer uitvoerig en fraai naar den stijl van dien tijd gesneden, voorkomende in het werk: *Les Images ou Tableau de platte Peinture des deux PHILOSTRATES sophistes, Grecs, etc. par T. SIEUR D'EMBRJ.* »JASPAR ISAAC incidit". Par. 1615, in gr. fol.

Eindelijk heb ik nog eenen FRANS ISAAC gevonden, die insgelijks de kunst heeft beoefend, en, naar mijne meening, wat den tijd betreft, zich al zeer digt aan HENRY ISAAC, den in de vraag bedoelden, aansluit. Hij schijnt de kunst voor uitspanning te hebben gehanteerd, immers op zijnen naam komen slechts weinige werken voor. In de *Catalogus der kunstverkoop*ing van J. DE BOSCH, te Amsterdam gehouden in 1785, staat onder N°. 148 beschreven: »Een landschap en watergezig met hooge gebergten door FRANS ISAAC, geteekend".

C. KRAMM.

Ploert (Nav. II.; bl. 119; III.; bl. 116). Met een gelijksoortigen bijnaam, dien van *Penal*, werden in vroegeren tijd, b. v. in 1620, de nieuw aangekomene studenten aan de Leydsche Academie begroet, waaromtrent een oor- en ooggetuige de volgende mededeeling heeft gedaan.

»Het heught my, dat eenige Hooghduijsche Studenten eens eene gewoonte in-voeren wilden, in deze Universiteit, die als tot een goet eijnde streckende, in alle de Duytsche Hooge-Schoolen aangenomen is, maer om der misbruycken willen, die 'er mede ommegeen, seer verhaet geworden is. Ick wil seggen van de nieuwe Aen-komelingen, diese *Penals* heeten; die een vol jaer door seer mishandelt wierden. Maer de overigheijdt stelde haer machtig tegen, en soo stijf, en kloek, dat sij, alle die dese gewoonte wilden invoeren, als na eene slavernije smaekende, en hellende, in een vrij Landt, met groote straffen, en uitbanningen dreijgde". Zie J. DE PARIVAL, *Vermaeckelyckheden van Hollandt*, enz. Amst. 1661, in 2°. bl. 216.

Zoude nu den naam van *Groen*, die thans aan de nieuw aangekomenen gegeven wordt,

niet van het ter sprake gebragte en door de overheid verhinderde gebruik zijn af te leiden, nademaal dat immers van Hooghduitschen oorsprong was?

C. KRAMM.

Golschildering (Nav. II.; bl. 120). Deze wetenschappelijke vraag heeft tot heden nog geen antwoord bekomen. Trouwens, ter beantwoording wordt hier eene praktische kennis vereischt, die uit de meeste werken over de perspectief slechts kariglijk en in de groote trekken geput worden kan, naardien deze te veel uitgaan van de gewone, bekende regelen der doorzigtkunde, die wel in andere gevallen volkomen tot het begrip dier leer leiden, doch voor het *zeeschilderen* niet voldoende zijn.

Onze beroemde mannen in dat vak hebben deze gaping, door het hun ingeboren gevoel, getoetst aan de natuur, hunne leermeesters in alles, met het beste gevolg in hunne werken aangevuld.

In de Fransche school zijn er, die meer naar leerstellige regelen hebben uitgezien, waaronder als voorganger *POUSSIN* mag worden gerekend, die een kunstgreep heeft gebezigd om, door den zoogenaamden *afstand* anders dan gewoonlijk te nemen, eene grootscheit aan zijne bergachtige landschappen bij te zetten, die men door toepassing van de gewone regelen der doorzigtkunde nimmer bereiken zal. Van deze strekking overtuigd, heeft ook de beroemde zeeschilder *JOSEPH VERNET* zijne tafereelen in gelijken zin bewerkt, en ik verklaar nimmer zulk goed schilderwerk te hebben gezien, als door dezen meester langs dien weg verkregen is. Dit nu heeft veler aandacht gaande gemaakt, om te trachten te ontdekken of er geen leerstellige regel te vinden zoude zijn voor het *zee- of golschilderen*, zoo als *VERNET* dit ook buiten twijfel naar een door hemzelf gesteld beginsel ten uitvoer had gebragt; en het resultaat daarvan is het volgende geweest, dat tot antwoord op de vraag kan dienen.

In het werk: *Manuel du Museum Français, contenant une description analytique et raisonnée de chaque tableau, indiqué au trait par une gravure à l'eau forte, etc.*, par F. E. T. M. D. L. I. N. — Ecole Française, oeuvre de *VERNET*. Paris 1805, in-8°, vindt men eene afzonderlijke verhandeling over de regelen van het *golschilderen*, waarin ook (bl. 24) dit belangrijke onderwerp door een plaat wordt opgehelderd, die de voorstelling van een schaal voor het bewuste gebruik aan 29 afbeeldingen van schilderijen van *VERNET* heeft toegevoegd.

Zoo de vrager niet in de gelegenheid mogt zijn om dit gedeelte van het aangehaalde werk te raadplegen, dan behoeft hij dat bij mij of door de welwillende hulp van DE NAVORSCHER slechts aan te vragen, wanneer ik bereid ben

Nicolaas Petri. — *Het Pinksterbloem zingen.* — *Spreekwijzen. Hommeles.*

het ten zijnen gebruike voor een paar maanden ter leen af te staan.

C. KRAMM.

Nicolaas Petri (Nav. II.; bl. 151; III.; bl. 144; *Bijbl.* 1853, bl. cxxxi). Op den *Catalogus der Bibliotheek van GER. DE WIND*, Med. Doct. en Doopsgezind Predikant te Middelburg, en aldaar verkocht in 1753, komt voor: NIC. PETRI, *Practijcke om te leeren reekenen*, 1591, in-folio.

Denaauwkeurigheid van dien *Catalogus* laat veel te wenschen over, doch indien deze uitgave werkelijk bestaat, dan wordt het portret van NIC. PETRI waarschijnlijk mede op den titel aangetroffen, in welk geval de door den Heer FREDERIK MULLER te berde gebragte afbeelding niet in 1595, maar in 1591 door GOLTZIUS zal gegraveerd zijn.

J. L. A. I.

Nicolaas Petri. In de geschiedenis der wiskunde zal de naam van NICOLAAS PIETERSZ. van Deventer niet vruchteloos worden gezocht. Een tijdgenoot, de verdienstelijke ADRIANUS ROMANUS, zegt in de voorrede van zijne *Ideae mathematicae*, part. prim. etc. Antw. apud JO. KEERBERGIUM, A°. 1593, dat NICOL. PETERSEN, wiens Nederduitsch *Rekenboek* algemeen gebruikt wordt, zeer bedreven is in de Algebra en vele scholieren tot zich trekt. In zijne *Apologia pro ARCHIMEDE* (Wurceburgi 1597, fol.), zegt AD. ROMANUS aan het einde van pag. 89: „Sunt in Hollandia nobiles et insignes mathematici, licet non omnes inde oriundi, ut SIMON STEVINUS, LUDOLPHUS VAN COLLEN, NICOLAUS PETERSEN, et alii non pauci....”

Ook LUDOLF VAN CEULEN (of COLEN), in zijn werk: *van den Cirkel*, enz. Delft bij JAN ANDRIESZ. in het vergulde A. B. C. A°. 1596, noemt in de voorrede „Aen de Konstlievende lesers” „den konstighen ende wel-hervaren Mathematicus, Meester NICOLAAS PIETERSZ. van Deventer, wonende tot Amsterdam”. Herhaald worden deze woorden in de uitgave van 1615, 2de druk, door ADRIANA SYMONS, LUDOLF's weduwe, bezorgd.

De Heer J. J. DODT VAN FLENSBURG, al te vroeg helaas! aan de wetenschappen ontruikt, heeft in zijn stuk *over het vinden der Lengte op zee*, van D°. PLACIUS, geplaatst in de *Verhandelingen der Heeren TINDAL en SWART*, den naam van NICOLAAS PIETERSZ. van Deventer aan de vergetelheid ontruikt.

Zelfs A. G. KÄSTNER, in zijne lezenswaardige *Geschiede der Mathematik*, Göttingen 1796, zegt van onzen NICOLAAS (Dl. I, bl. 147):

„Viel gewusst hat der mann, und so zu lehren war damahls gewohnheit”.

Het *Rekenboek* heeft aldaar den titel van: *Practique, om te leeren reekenen, cypheren ende Boekhouden, met die regel Coss ende Geometrie*, BIJBL. 1854.

seer profytelycken voor alle Coopluyden. — *Van nieuws ghecorrigeert end vermeerderd deur* NICOLAUM PETRI *Daventriensem*, A°. 1598.

Op het titelblad heeft men zijn portret, met de spreuk: „l'homme propose et Dieu dispose”, 1595. Hierbij is gevoegd: *Het vierde deel deses boeckes, leernde t'boechouwen met twee boecken, van nieuws gecomponeert op de maniere Italiane*, A°. 1591.

In het stedelijk Archief van Amsterdam zal men wel eenige bijzonderheden over dien „leermeester” moeten aantreffen.

.. ELSEVIER.

Het Pinksterbloem zingen (Nav. II.; bl. 186; III.; bl. 184). De Heer L. G. — T. te Goor, zoude mijnen zeker velen anderen lezers van DE NAVORSCHER eene dienst bewijzen met de mededeeling in dit Tijdschrift van de Kinderliedjes, welke hij van tijd tot tijd hoort zingen, ook van het door hem bedoelde lange Pinksterliedje, alzou hij zich de moeite moeten getroosten om daartoe de hulp van een paar jeugdige zangstertjes in te roepen. Langzamerhand gaan dergelijke liedjes verloren, — en teekent men ze nu niet op, dan is het later wel licht te laat. Waarom moeten wij eene dergelijke litteratuur missen, aan welke de Duitschers en ook de Deenen zoo rijk zijn? Om dat de een of andere *would-be* wijze man er den neus voor optrekt, misschien dewijl hij bij zich zelve de behoefte gevoelt om op de eene of andere wijze te toonen dat hij geen kind meer is?

Als eene kleine bijdrage voor die litteratuur volge hier een Groenloosch *Pinksterliedje*:

De Pinksterbruid,
Die gaat vooruit,
Haar voetjes willen niet hooren,
En als ze dan niet hooren wil,
Dan gaat de bruid verloren.

Het is misschien opmerkelijk, dat dit deuntje niet in den Gelderschen tongval gezongen wordt.

Σ.

Het Pinksterbloem zingen. Ik meen mij te herinneren, dat in mijne geboorteplaats Amsterdam, omstreeks het begin dezer eeuw, de pinksterbloem voorgesteld werd door een klein meisje, in een openen kinderwagen zittende of liggende, zij en het wagentje versierd met gekleurde papieren en bloemen. Eenige grootere meisjes, soms ook wel eene vrouw, verzelden en omringden het wagentje, voor elk fatsoenlijk huis stilhoudende, en eenige pinksterliedjes, wier inhoud ik mij geheel niet meer herinner, opzingende of opdreunende, tevens met een schaal of schoteltje geld ophalende.

L.

Spreekwijzen. „Hommeles” (Nav. II.; bl. 216; III.; bl. 215). Ik meen den oorsprong der uitdrukking „hommeles” niet te vinden in den

naam van een tooneelheld, maar wel in de gewoonte, van oudsher in de Provincie Noord-Brabant (zoo ik wel heb, ook in *Overijssel* en *Antwerpen*) bestaande, om in plaats van „donderen”, „hommelen” te zeggen. Ik geloof toch, dat de schrijver van het bewuste tooneelstuk den held zijner geschiedenis een naam zal gegeven hebben, eenigzins met laatstgemeld woord overeenkomende (volgens de gebruiken dier tijden met Latijnschen uitgang), om alzoo diens karakter dadelijk in het oog te doen vallen. Men zegt hier te *Vierlingsbeek* en door geheel Noord-Brabant, als de donder vernomen wordt en men zich daardoor onder den indruk bevindt als of er een oproer in de natuur ontstaan ware: „’t hommelt”, „hoor ’t eens hommelen”, „de hommel is ingeslagen”, enz. Ingevolg zegt men hier, als er bij iemand aan huis getwist, geraasd en getierd wordt, en men derhalve aldaar een buitengewoon gedruisch hoort: „’t hommelt daár”, „hoor ’t daar eens hommelen”, „’t is er hommeles”.

S. v. W.

Spreekwijzen. „Een wiltje knappen” (Bijbl. bl. clxxvi). Even als men te *Zutphen* zegt: *naar Gorsel gaan*, en te *Bentheim*: *er is nach Schuttdorff gewesen*, zoo bezigt men te *Breda* soms van iemand, die zijn middagslaapje neemt, wel de spreekwijs: *hij is naar Oosterhout*, welk gezegd in zwang is gekomen, toen eens de huisgenooten van iemand, naar wien men kwam vragen, ongezend om hem in zijne *siesta* te storen, voorgegeven hadden dat hij naar *Oosterhout* was; iets, ’t welk door den bezoeker ontdekt zijnde, hem, zoo dikwijls hij later op dat uur kwam om zijn vriend te spreken, de vraag deed doen: *is hij ook naar Oosterhout?* ”

A. J. VAN DER AA.

Verduitschingen van Schiller's „Klokkensied” (Nav. II.; bl. 247; III.; bl. 252; Bijbl. 1853, bl. clxvii). Onder de nagelatene papieren van Mr. J. KINKER moet ook eene vertaling van dit lied gevonden zijn. Althans herinneren wij ons, dat kort na het overlijden van dien dichter, in een onzer tijdschriften (bedriegen we ons niet, in de *Tijd* van BOUDEWIJN), daarvan melding werd gemaakt. VAN LENNEP's navolging vond vroeger eene plaats in den *Nederl. Muzen-Almanak* (1831?), en sedert in den bundel *Gedichten, oud en nieuw*, door Mr. J. v. LENNEP. Z.

’t Oranjetumult op Kattenburg (Nav. II.; bl. 248; III.; bl. 283; Bijbl. 1853, bl. clxxxii). Bij mijn exemplaar van het begrafenisbriefje van JOHANNES RANNINK, vind ik nog, van dezelfde grootte en in denzelfden vorm gedrukt, het navolgende

„GRAFSCHRIFT,

OP DEN

VOOR DE ALOUDE EN GEVESTIGDE
constitutie gesneuvelde
JOHANNES RANNINK”.

„Vraagt Gij wie dat hier ligt!... Een Man, een brave
Held!

Die streed en stierf voor ’t geen, dat na hem is her-
steld.

Zijn Dood kon niet genoeg, die toen regeerde streelen,
Neen, neen, hij moest in ’t lot eens snooden snoodaarts
deelen,

En wierd op hun bevel gehangen aan zijn been:

Dit duurde tot ’er Regt en Billijkheid verscheen,
Toen wierd hij met gejuich van ’t Galgenhout genoo-
men,

En is met Roem en Eer zoo in dit Graf gekoomen”.

A. J. VAN DER AA.

’t Oranjetumult op Kattenburg. Behalve de door den Heer BRUINVIS vermelde afbeeldingen, heeft men er nog andere, als eene met Hollandsch en Fransch onderschrift, *De vermeestering van Kattenburg, (Prise de Kattenburg)* onder aanvoering van de WelEd. HH. ABRAHAM VALENTIJN en HENDRIK NOBBE voorstellende, naar het leven geteekend door W. KOK en gegraveerd door C. J. DE HUYSER; — en een veel kleinere dan deze en zeer daarvan verschillende, doch insgelijks met onderschrift in de beide talen, eerst in het Fransch en daarna in het Hollandsch: *Vue de la Prise du Kattenburger Brug, à Amsterdam, ou la Bourgeoisie armée, le matin du 80 Mai 1787*; door W. KOK geteekend en gegraveerd, en uitgegeven bij T. CRAJENSCHOT. Van de *Lijkstatie* van RANNINK bestaan twee afbeeldingen, de eene gegraveerd, de andere in houtsede, beide zonder eenigen naam van vervaardiger of uitgever. Op het *Begrafenisbriefje* lees ik „*ten*”, niet „*voor*”, „half drie uren”. Voorts had ik gewenscht dat de Heer B. iets gezegd had van het zegel, vertoonende een gewapend man, met omschrift, naar ik lees, „JAN VAN DEN BERG”; alsmede van het kroontje en de naald, alle boven het *Briefje* geplaatst, waarvan ik de beteekenis niet weet. Het *Briefje* is geteekend: J. BREEMAN. Van de *Vreugdebedrijven* verdienen in de eerste plaats vermelding de drie zeer groote platen door den bekenden graveur J. C. SCHULTZE, voorstellende de *Optocht door de werklieden van de O. en W.-I. Compagnie*. V. D. N.

Volksbijgeloof (Bijbl. 1853, bl. ix—xi, xxii, xlv, xlviii, xlix, lviii, lxvii, lxviii, lxxi, lxxii, lxxxv, lxxxvii, xcvi, cxx). Bij hetgeen reeds is opgegeven kan men nog voegen:

Geen mes, of iets scherps aan te nemen ten geschenke; — dit snijdt de vriendschap af. Geen messen kruislings over elkander te leggen; — dit geeft twist. Als een mes valt en met de punt in den grond blijft staan, dan geeft zulks te kennen dat men spoedig op eene

begravenis zal genoodigd worden. Geen nagels der handen of voeten te knippen op Vrijdag; — zij groeijen niet weder aan en men wordt ziek. Als er in een boom digt bij het huis een ekster gaat zitten schateren, dan zal men dien dag bekenden zien, welke men in lang niet ontmoet heeft. Jeukt het in de holte van de linkerhand, dan zal men dien dag geld uitgeven; wordt men zulks in de rechterhand gewaar, dan zal men geld ontvangen. Als iemand 's morgens vroeg met eene kleine spin in aanraking komt, dan brengt hem dat op dien dag geluk aan. Onder het dak, waarop ooijsaars nestelen, sterft gedurende al dien tijd niemand. Dáár, waar een nachtuil schreeuwt, sterft spoedig iemand in de buurt. Als er onverwachts een spiegel of schilderij van den wand valt en breekt, zal er spoedig een lijk in huis zijn. Als iemand erg ziek is, en deze of zijn waker meent kloppen of timmeren te hooren, dan zal de kranke weldra sterven. Als iemand bij zijn vertrek den stoel, waarop hij gezeten heeft, op één poot doet ronddraaijen, dan komt hij, door welke oorzaak dan ook, nooit dáár weder. Als er aan de pit eener brandende kaars een hel lichtend vonkje zit, dan krijgt degeen die daar tegenover zit binnen kort een brief. Zit er een ceel (een smal, dun strookje smeer langs de pit) aan de kaars, dan krijgt men spoedig een doodbrief. Als eene jonggehuwde vrouw, bij het drinken van koffij of thee, daarvan op haar voorschoot stort, dan heeft zij binnen 't jaar een zoon. Als iemand gesuis in het regter- of linkeroor gewaar wordt, dan spreekt men in het eerste geval goed, in het laatste kwaad van hem. Wanneer bij de vrouw des huizes onder het theedrinken een steeltje in het kopje drijft, dan heeft zij nog een bezoek te wachten. Als men bij het naar bed gaan de schoenen of laarzen, enz. verkeerd of niet gepaard voor de slaappleats zet, heeft men de nachtmerrie te duchten. Als iemand bij het uit bed gaan zich aan de bedplank stoot, zal hij den geheelen dag uit zijn humeur zijn. Als iemand des morgens bij het uit bed gaan de kousen verkeerd aantrekt, dan vlot zijn werk den geheelen dag niet.

S. v. W.

De Bijenteelt (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 380). Het verwondert ons, dat onder al de hier aangehaalde werken over de bijenteelt het *Bieboek* van JACOB CATS is overgeslagen. Zie VAN KAMPEN, *Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de Nederlanden*, Dl. III, bl. 64.

Σ.

Autographen (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 278; *Bijbl.* 1853, bl. clxxxiii). Behalve in de reeds opgegevene werken, treft men ook nog *facsimile's* van beroemde personen aan in MARTINET'S *Vereenigd Nederland*; alsmede in het werkje van D'YVOX VAN MYDRECHT en

BEELDSNIJDER, *Verbond en Smeekschriften der Nederlandsche Edelen*, 't welk echter niet in den handel is.

A. J. VAN DER AA.

Autographen. Onder de *facsimile's* van handteekeningen vind ik niet vermeld:

Handteekeningen der Deelgenooten van het Feest ter Herdenking van de Akademische leeftijd, op den 1sten Julij 1830 te Groningen gevierd. — *Album der Heeren Officieren, Onderofficieren en Manschappen uitmakende de Compagnie Vrijwillige Flankeurs van Groningen, 1830.* — *Handteekeningen der Deelgenooten van het Feest ter herdenking van den Academischen leeftijd, te Groningen gevierd in 1844.* — *Album der Deelgenooten aan de Vereeniging van Oud-Studenten bij de inwijding van het nieuwe Akademie-gebouw te Groningen, September 1850.*

De drie eerste dezer verzamelingen zijn in de werkplaats van wijlen den Akademiedrukker J. OOMKENS vervaardigd en door hem ten geschenke gegeven, de laatste is door zijn opvolger JAN OOMKENS voor rekening der feest-commissie gedrukt.

Geen dezer werken is in den boekhandel verkrijgbaar gesteld.

S.

Autographen. «*L'art de juger de l'esprit et du caractère des hommes et des femmes sur leur écriture. Ouvrage neuf, dans lequel sont représentées avec une vérité frappante, les écritures autographes d'un grand nombre de personnages célèbres, tels qu'ELISABETH, reine d'Angleterre, MARIE STUART, reine d'Ecosse, LOUIS XIV, les cardinaux DE RETZ et MAZARIN, BOSSUET, FÉNELON, RACINE, BOILEAU, le maréchal DE LUXEMBOURG, FRÉDÉRIC le Grand, VOLTAIRE, ROUSSEAU, D'ALEMBERT, FRANKLIN, DE CHATEAUBRIAND, PASCAL, CONDILLAC, etc., et Mesdames DE MAINTENON, DE SÉVIGNÉ, DE GENLIS, NECKER, etc., et plusieurs écritures caractérisant la frivolité, le défaut d'éducation, etc. etc.* A Paris, chez SAINTIN, libraire de S. M. l'Impératrice, pour les livres d'usage, rue de l'Épéron» (zonder jaartal) 52 bl. 12°. Het bevat 43 autographen, waarvan N°. 32—43 zijn «extraits du grand ouvrage de LAVATER.» — Wat van deze te vinden is in de *Collection d'autographes*, Brux., 8°, door V. D. N. opgegeven, kan ik niet mededeelen.

L. J.

Franciscus Baldez en Magdalena Moons (Nav. II.; bl. 280; III.; bl. 282; *Bijbl.* 1853, bl. clxxxiv). Over deze legende (meer toch blijkt het verhaal der gunstige tuschenkomst van MAGDALENA MOONS niet te zijn) leze men nog het naschrift van Dr. J. VAN VLOTEN op zijn werk: *Leydens Belegering en Ontzet*, Leyden 1853, bl. 194—198.

J. M.

Opschriften van kerkklokken (Nav. II.; bl. 281; *Bijbl.* 1853, bl. xxv, xlv, lxii, lxxxv, clxviii). Het Nunensche opschrift is door onderscheidene schrijvers vermeld, als: V. D. AA,

Aardr. Woordenb. op Nunen; HANEWINCKEL, *Beschr. der Meijerij van den Bosch*, bl. 331, die het ook al vroeger, *Letteroef.* 1796, *Mengelw.* bl. 454, had medegedeeld. Deze wist met den vierden regel reeds geen weg, en gaf ter eerst aangehaalde plaats de vertaling, die door v. d. AA en in het *Bijblad* t. a. p. is overgenomen, zonder dat de ongerijmdheid schijnt te zijn in het oog gevallen. Wat is dat jaar, „*Quo Nuenen venientis JAN fuit actor — ?*”

Men vertaalt:

„Waarin JAN van het komend (*Bijbl.* „rijzende”) *Nunen* de maker (*Bijbl.* „stichter”) waar”. Ik beken echter, mij in het ellendigste Latijn van 1419 niet te kunnen voorstellen, hoe de stichter van een dorp zijn *actor*, en een gesticht wordend dorpeen *veniens* kan heeten. Reeds HANEWINCKEL wist met den genitivus *venientis* geen raad. En zoo is de vertaling, die slot noch zin heeft, eenvoudig van den een naar den ander overgegaan. Ik wil er een betere voor geven.

JAN is de *actor* (de maker) niet van het dorp maar van de klok. En *Nunen* staat in den casus, die het gevolg is van *venientis*. 1449 was het jaar, *quo* etc. d. i.: waarin JAN de maker was van de te *Nunen* komende (klok). De klok is dus door dien JAN elders gegoten, en vervolgens naar *Nunen* vervoerd. Zoo valt al de dwaasheid van dat „komende” of „rijzende” *Nunen* weg, en het opschrift heeft een gezonden zin. H. M. C. v. O.

Opschriften van kerkklokken. Te *Posterholt*, Provincie *Limburg*, op de groote klok:

Sancta Maria benefactoribus his silam aeternam exorato. Anno 1500.

dat is:

Heilige MARIA! bid dat deze weldoeners het eeuwige leven mogen beërven, In het jaar 1500.

Op de kleine klok:

S. S. Quiviac. Helena. Odilia. orate et protegate. ep. Neesen, desumpto veteratque priore, me recudi fecit. — G. Julien et J. Petit m fecerunt 1717.

dat is:

Heilige QUIVIACUS, HELENA, ODILIA, bidt en beschermt. Bisschop NEESEN heeft mij doen hergieten, toen de eerste klok versleten en verouderd was. — G. JULIEN en J. PETIT hebben mij gemaakt 1717.

Te *Purmerende*, op den rand der heeleslags-klok van het speelwerk:

Sint Nicolaas is myn name,
Myn geluid is Gode bekwame,
De levende roep ik,
De doode beluge ik,
Hagel en donder breke ik.

Frederik Joh. en Johannes Schmalburg, 1520. A. J. VAN DER AA.

Vertalingen van Juvenalis (Nav. II.; bl. 310). Nu men ook een paar Hoogduitsche vertalingen van dezen dichter heeft genoemd, mogen om de volledigheid ook vermeld worden die van F. G. FINDEISEN, Leipz. 1777; F. G. ABEL, Lemgo, 1785; C. F. BAHRDT, Berl., 1787, 2de edit. 1821; C. HAUSMANN, Leipz. 1839, en A. HAECKERMANN, Greissw. 1847. J. M.

Doopestract van Michel Cervantes (Nav. II.; bl. 313). In het werk van EMILE BÉGIN, *Voyage Pittoresque en Espagne et en Portugal*, wordt op bl. 370 van het 3de deel gezegd, dat MICHEL CERVANTES te *Alcala de Hénarès* geboren werd, „comme le prouve le registre baptismal de l'église Sainte-Marie-Maglare (année 1547). Voici, d'après une brochure de M. D. VELASCO DUENAS, l'extrait de naissance de l'illustre écrivain (volgt de akte in het Spaansch, waarvan de Fransche vertaling aldus luidt):

„Le dimanche, neuvième jour du mois d'Octobre de l'an de grâce mil cinq cent quarante-sept, fut baptisé MIGUEL, fils de RODRIGO DE CERVANTÈS et de DOÑA LEONOR, sa femme; son parrain fut JUAN PARDO; il fut baptisé par le révérend sieur bachelier SERRANO, curé de l'église Notre-Dame. Les témoins furent BALTASAR VAZGUEZ, sacristain, et moi, qui après l'avoir baptisé, ai confirmé l'acte en y apposant ma signature”.

„LE BACHELIER SERRANO.”

Laveren (Nav. II.; bl. 343). Dat de ouden reeds het laveren kenden, blijkt genoegzaam uit deze regels van VIRGIL. *Aen.* V. 830:

„Una omnes fecere pedem; pariterque sinistros,
Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
Cornua detorquentque. Ferunt sua flumina classem”.

De wind was tegen; later eerst liep hij om en werd gunstig.

„Aequatae spirant aurae: datur hora quieti”.

SAXO SYLVIVS.

Voorspelling over het stadhuis van Amsterdam en den val der zeven Provinciën (Nav. II.; bl. 314). Bij het aanhalen van de oude Engelsche *Beschrijving van Amsterdam*, ware het toch niet ongeschikt geweest, den schrijver en het jaar der uitgave te vermelden, want de bron is niet altijd zuiver. De naam moge veranderd zijn, het stadhuis is er nog. Binnen- en buitenlandsche vijanden van den staat hebben er altijd bestaan en bestaan ook nog..... Dit neemt niet weg dat een Fransch dagblad, *l'Abeille ou le journal littéraire de Brunswick* (Brunswic, imprimé chez E. GUIL. G. KIRCHER, 8°.) den 23sten Jan. 1795, N°. 4. het volgende over ons land geschreven heeft: „Ainsi finit cette République intéressante dont l'industrie active combattit plusieurs siècles contre les éléments déchainés; qui du fond d'un marais

Voorsp. over het Stadth. van Amst., enz. — Napoleon. — W. Beukelszoon van Biervliet. — Rochefort. — Camhout.

où elle sut, en dépit de la nature, créer un des (plus) beaux pays de l'univers, embrassa le globe par son commerce, se fit respecter sur toutes les mers, dicta des lois à une partie de l'Europe, seule posa des bornes à l'ambition de LOUIS XIV, longtemps servit d'arbitre entre toutes les puissances, qui ambitionnaient ses richesses, estimaient sa bonne foi, respectaient son caractère de sagesse, recherchaient son alliance et admiraient sa prospérité"

.. ELSEVIER.

Ναπολέον ἀπολίων (Nav. II.; bl. 335). Volgens eene mededeeling van Dr. RÖMER, heeft de toepassing van Openb. XIII: 18 op den (eersten) Keizer der Franschen in dezer voege plaats, dat wanneer men zijnen naam BUONAPARTE met Hebreuwsche letters schrijft, aldus:

בוננפרט

en bij iedere letter het getal aanstipt, dat door haar wordt vertegenwoordigd, uit dezer getallen zamenvoeging het cijfer 666 ontstaat.

Doch de opgegevene spelling in het Hebreuwsch is ten eenenmale onjuist, naardien verkeerdelijk voor de *b* en *p* dezelfde letter, en voor de *t* eene verkeerde gebezigd wordt; ook de *n* is tegen den aard der gewijde taal. De keizerlijke naam moet worden geschreven:

בוננפרטי

en levert in letterengetal niet meer op dan 364.

S. I. MULDER.

Willem Beukelszoon van Biervliet (Nav. II.; bl. 342; III.; bl. 327—329). Wij komen nog eens op dit onderwerp terug, en merken daarbij op, dat door V. D. N. de allereerste bron genoemd is, waarin men getracht heeft den roem der uitvinding aan BEUKELSZ. te ontnemen. Tot aanvulling van het antwoord van V. D. N., en tevens ter wegwijzing aan den Heer J. VAN DER BAAN om alles wat het punt in kwestie betreft te leeren kennen, schrijven wij hier af wat wij daaromtrent vonden in het uitmuntende werk van Jhr. Mr. T. E. BERG VAN MIDDELBURGH, *De Nederlanden en het Hanse verbond*, en wel in de noot op bl. 161: »Over de uitvinding der kunst om den haring te zouten en te kaken, verdient inzonderheid gelezen te worden de letterstrijd tusschen onzen gewozen landgenoot J. J. RAEPSAET en den geleerden NOEL DE LA MORINIÈRE, Inspecteur des pêches maritimes de France, welke daartoe aanleiding had gegeven, door in zijne *Histoire générale des pêches anciennes et modernes* de eer dier uitvinding aan WILLEM BEUKELSZ. van Biervliet te betwisten. De *Note sur la découverte de caquer le hareng*, etc. van RAEPSAET, en zijne *Réponse* op de daarna gevolgde *Observations* de Mr. NOEL sur la note, etc., zijn te Gent in 1816 en 1819 afzonderlijk gedrukt. Deze *Observations* en de *Dernières Observations* de Mr. NOEL vindt men in de *An-*

nales maritimes et coloniales de 1817 et 1819, alsmede het laatste in de *Annales Belges*, Gand, Août 1819, waarin eindelijk ook het laatste woord van den Heer RAEPSAET, in eenen brief aan de redactie van dat tijdschrift, voorkomt. Jammer inderdaad, en het zij zonder eenige partijdigheid gezegd! dat het onderwerp in de *Nederlanden* is verdedigd geworden door eenen geleerde, welke eene zoo diepe onkunde van het algemeen bekende omtrent de geschiedenis der vroegere scheepvaart, visscherij en zeehandel van de destijds Noordelijke Gewesten aan den dag legt, en dezelve, ten toon gesteld, door het verkrachten der historische waarheid poogt te bedekken. Men zie daarvan vooral een bewijs in de *Annal. Belges*, bl. 119".

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Het geslacht van Rochefort (Nav. II.; bl. 342). Een geslachtlijst bezorgen kan ik niet, maar alleen verwijzen naar de werken van FOULON, *Hist. Leodiensis*, T. I, p. 442 en de noot, T. III, p. 160; *Recueil Héraldique des Bourguemestres de Liège*, 1720; naar B. J. SPENRUS, *Hist. insignium*, etc., 1680; N. RITTERHUIS, *Opera genealogica*; LE CARPENTIER, *Hist. de Cambray*, etc., in alle welke het een en andere, op het geslacht van ROCHEFORT of RUPEFORTIUM betrekking hebbende, gevonden wordt.

V. D. N.

Johannes Camhout (Nav. II.; bl. 342). Het volgende kan welligt gedeeltelijk den vrager bevredigen, en sporen aanwijzen ter verkrijging van berigten aangaande CAMHOUT. — »JOHANNES CAMHOUT, geboren te Middelburg in het jaar 1739, was een boetseerder en beeldhouwer in steen. De tropheën en het frontespies aan het nieuwe gedeelte van het Middelburgsche stadhuis, werden door hem vervaardigd; alsmede eene grafnaald in de Groote Kerk te Vlissingen, ter gedachtenis van zeker Engelsch Heer, verongelukt met het schip *Woestduin*, op welk gedenkteeken in wit marmer het stranden van dit schip zeer kunstig verbeeld is. Ook bestaat er van dezen beeldhouwer, in de Schotsche Kerk te Veere, een gedenkteeken voor den Heere GREGORIE en een dergelijk voor den Heere HURGRONJE, op Zuid-Beveland".

»Onder zijne verwanten wordt nog eene uitvoerig berodeneerde verhandeling van hem bewaard, over de voetmaat des Tempels aan den Profeet EZECHIEL in een gezigt vertoond".

»JOHANNES CAMHOUT overleed te Middelburg in het jaar 1797".

VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst*, enz., Haarlem 1817, in 8°, Dl. II, bl. 285.

C. KRAMM.

IJzeren vee sterft niet (Nav. II.; bl. 343; III.; bl. 337). De plaats van SELDENUS, *De Uvore Ebraica*, naar welke, volgens den Heer J. H. DE ST., Mr. M. C. VAN HALL verwijst, en waar mede van *pecus ferreum* wordt gewag gemaakt, kan door het volgende nader opgehelderd worden.

Onder de oude Joden kende men twee soorten van bezittingen: 1°. נכסי כליו *bezittingen van vruchtgebruik*; 2°. נכסי צאן כרול *bezittingen van ijzeren vee*.

Tot de eerste soort behoorden de voorwerpen (vee, slaven, slavinnen, goederen, enz.) door eene huisvrouw ten huwelijk aangebragt, onder voorwaarde dat de man alleen het vruchtgebruik daarvan zoude hebben. Kwam de vrouw te sterven, of had er eene scheiding plaats, dan werden die voorwerpen, voor zoverre zij nog aanwezig waren, *in natura* door den man uitgekeerd, onverschillig in welken staat zij zich ook bevonden. Maar onder *bezittingen van ijzeren vee* verstond men voorwerpen door de huisvrouw aangebragt, en door den man toteenen wettig bepaalde prijs aangenomen, onder voorwaarde dat bij sterfgeval of scheiding deze prijs moest worden uitbetaald, onverschillig of die voorwerpen hoogere of lagere waarde hadden verkregen of geheel weggeraakt waren. Dusdanige inbrenging was dus voor de vrouw zoo vast als *ijzer*, en van hier het gezegde: *ijzeren vee sterft niet*.

Men vindt in het oud Joodsche regt echter ook andere gevallen. Bij voorbeeld: A. geeft aan B. eenige stuks vee tot eenen betrekkelijk geringen prijs, onder voorwaarde dat B. dit vee naar eisch zal behandelen, en hij van de opbrengst der melk, wol, enz. aan A. nog een zeker gedeelte zal blijven uitbetalen. Sterft nu een of meer van die stukken vee, dan moet B. de waarde daarvan aan A. vergoeden. Voor A. is dus dit vee *zoo vast als ijzer*. Van hier dat men zegt: *ijzeren vee sterft niet*.

S. I. MULDER,

Trouwdag van Corn. Tromp en Marg. van Raaphorst (Nav. II.; bl. 343; III.; bl. 340; Bijbl. 1854, bl. xvi). De Heer .. ELSEVIER (t. l. a. p.) bedoelt waarschijnlijk het tijdschrift: *Nederland*. In den jaargang 1852, Dl. II, bl. 186, vindt men een stuk van Dr. H. J. BROERS over DE RUYTER's laatste zee-tocht, maar ook daarin zal men den trouwdag van TROMP vruchteloos zoeken aangewezen. De schrijver zegt zelfs bepaald in een noot (bl. 150): »Nergens heb ik kunnen vinden, wanneer CORNELIS TROMP getrouwd is; ook zijn levensbeschrijver zegt er niets van, evenmin als de genealogie der familie. Ik veronderstel dat hij tijdens zijne nonactiviteit zal getrouwd zijn en op *Trompenburg* gewoond hebben».

THEODORIK.

Vogelklaauw als versiersel (Nav. II.; bl. 343). Zal dit niet betekenen, dat hij dien het portret voorstelt lid was van een ST. HUIBERTS genootschap. TE WATER, in zijn *Verbond der Edelen*, Dl. II, bl. 267—270, alwaar JULIUS VAN BOTNIA ter sprake komt, noemt geene betrekking van hem, met welke dat versiersel in verband zoude kunnen worden gebragt.

V. D. N.

Het wapen van St. Lucas (Nav. II.; bl. 344). Dit is eigenlijk het schilders-wapen, zoo als het aan ALBRECHT DURER geschonken werd door Keizer MAXIMILIAAN I, waarna het door de meeste »gilden van ST. LUCAS» aangenomen is, die in plaats van de helmen boven de schilden voorkomende, een ossenkop hebben gesteld, waaruit het wapen van ST. LUCAS ontstaan is.

Zie hier het geschiedkundig verhaal van den oorsprong en de gedaante van het schilderswapen, ons door CAREL VAN MANDER in zijn bekend *Schilder-Boeck* enz., Haarl. 1604, in 4°. op bl. 208, bij het levensberigt van ALBRECHT DURER medegedeeld: »Soo dat hy niet alleen is in groot achten en verwonderen gheweest by den ghemeen volcke, oft ook by Gheleerden en Constverstandigen: maer oock by groote Heerē. Als oock bij den Keijser MAXIMILIAAN, grootvader van onsen Keijser CAROLUS QUINTUS: want onder ander wort vertelt, dat MAXIMILIANUS hem liet ijet groots teijckenen op eenen muer, soo dat ALBERT so hoogh niet con reijcken: waerom den Keijser gheboodt met ter haest, een van den teghenwoordighe Edel-luijden neder te ligghen, op dat ALBERT op hem soude staen, om soo zijn teijckeninghe te voleijnden, waer op den Edelman met aller beleeftheit den Keijser voorhiel, datsulcx een vercleeninghe en verachtin-ghe waer voor den Edeldom, alsoo van een schilder onder voeten te moeten zijn ghetreden, waer op den Keijser antwoorde, dat ALBERT edel, oft meer als een Edelman was, om de wille zijner uijtnemender const, dat hy wel con van een boer oft slecht persoon make een Edelman, doch van geen Edelman een sulcken constenaer. Soo dat oock desen Keijser ALBERTO gaf het wapen voor den schilders, dat sy voorts voeren souden, te weten: drie silver oft witte schilden in een asuij blauw veldt». — De drie silveren schildjes staan 2 en 1, op een veld van azuur.

Ik heb bij voorkeur dit verhaal 'ontleend aan de uitgave, door VAN MANDER zelven ten jare 1604, in 4°. bezorgd, zoo als het ook in de 4°. editie van 1616 en 1618 voorkomt, omdat in de 8°. uitgave van 1764 door J. DE JONGH, de geschiedenis zelve, te gelijk met taalen stijl, te veel geknisch en beschaafd geworden is.

Wat het tweede gedeelte der vraag betreft over het voeren van dit wapen ook door de chirurgijngilden, moet ik antwoorden, dat werkelijk deze met meer grond en regt st.

LUCAS als hun patroon mogten beschouwen dan de schilders, naardien wij bij PAULUS lezen in zijn *Brief aan de Kolossensen* (IV: vs. 14) "U groet LUCAS de medicijnmeester, de geliefde".

Dat zij ook het straks gemelde schilderswapen hebben gevoerd, is als een gevolg aan te zien van de omstandigheid, dat beide hier terspraak gebragte gilden veelal te zamen vereenigd zijn geweest, hoewel dan ook de chirurgijns geen regt hadden op het wapen door MAXIMILIAAN aan de schilders verleend. Zoodanige vereenigingen waren meestal slechts van plaatselijken aard, gelijk b. v. het ST. LUCAS-gild te *Utrecht* met die van de "beeldsnijders" en de "sadelaars" aldaar eertijds één'gild uitmaakten, tot den jare 1611, wanneer het op aanzoek van PAULUS MOREELSE en andere schilders door de regering daarvan afgescheiden werd. Nu is het zeker, dat tijdens die vereeniging de bezegelingen hetzelfde stempelmerk hebben gedragen, 't welk misschien na de afscheiding nog bij alle de verschillende gilden verbleven is, gelijk dan ook de chirurgijns het bij voortdurend gebezigd hebben.

Wat door den Heer J. J. WOLFS is aangevoerd (*Nav.* III.; bl. 341), dat namelijk, volgens de overlevering, "de Evangelist LUCAS het penseel zou behandeld hebben", is juist; doch deze traditie is alleen afkomstig van een door HIERONYMUS (?) (A^o. 340—420) gebezigde uitdrukking om de voortreffelijkheid van LUCAS' *Evangelie* boven de drie andere aan te duiden: "LUCAS heeft geschilderd". — Hierop berust, eenig en alleen, de legende dat LUCAS schilder was, van welke wij het eerst melding vinden gemaakt door NICEPHORUS (A^o. 757—828), en sinds dat tijdstip zien wij den Evangelist gretig als patroon der schilders opgenomen en derhalve ook als schilder afgebeeld, waaruit het dan later is voortgevloeid, dat bij de invoering van het bovengemelde wapen de ossenkop als helm daar werd bijgevoegd, 't welk sinds dat oogenblik als wapen van het ST. LUCAS-gild heeft kunnen beschouwd worden.

C. KRAMM.

Het geslacht Booth (*Nav.* II.; bl. 344; III.; bl. 342). Zie over dit geslacht de NAVORSCHER, I.; bl. 234 en II.; bl. 35, 66, 99,

V. D. N.

Domino (*Nav.* II.; bl. 344; III.; bl. 441). Over de beteekenis van dit woord zie men de NAVORSCHER I.; bl. 165; II.; bl. 62.

V. D. N.

Adam Silo, (*Nav.* II.; bl. 344). De eenvoudigste wijs om deze vraag te beantwoorden, is de bronnen op te geven, met wier raadpleging de Heer P. hier zijn nut zal kunnen doen. — De volgende zijn mij bekend, als: J. VAN GOOL, *De nieuwe Schouwburg der Nederl. Kunstschilders*, enz. ('s Hage 1750 in 8°.) DI. I, bl. 287,

waar men een kort bericht aantreft nopens den toen nog levenden ADAMSILO; R. VAN EYNDEN en A. VAN DER WILLIGEN, *Geschiedenis der Vaderl. Schilderkunst*, enz., (Haarlem 1817, in 8°.) DI. II, bl. 5, waar men een uittreksel vindt uit het stuk van SILO's tijdgenoot CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, die getuigt, "hem van zijn veertiende jaar af gekend en tot zijn dood met hem omgegaan te hebben". — Het is jammer dat VAN DER WILLIGEN de bron niet heeft aangeduid, waaruit hij zijn artikel heeft afgeschreven. — In de *Redevoeringen gedaan in de Teeken Academie te Amsterdam* door C. PLOOS VAN AMSTEL, Amsterdam 1785, in 8°., is mij het bedoelde stuk niet voorgekomen; welligt echter is de opsporing van die bron zoo moeilijk niet. Bij J. IMMERZEEL, JR., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders* enz., wordt ook een diergelijk bericht gevonden. Zoo leest men ook een beknopt relaas bij WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam*, DI. III, dat uit den zoo even aangehaalden VAN GOOL getrokken is.

Het portret van ADAMSILO op middelbaren leeftijd komt voor in het vermelde werk van VAN DER WILLIGEN, naar de schilderij van C. TROOST door J. E. MARCUS gegraveerd. Nog een bezit ik er van hem, op 90 jarigen leeftijd, in een leuningstoel gezeten bij een schilders ezel, waarop een zeestuk is geplaatst. Dit portret heeft CORN. PLOOS VAN AMSTEL voor zijne rekening doen vervaardigen door G. VAN DER MIJN, waarna het door E. M. DE LA CAVE geteekend en in prent gebragt is in den jare 1766.

C. KRAMM.

Adam Silo. Alhoewel ik aan P. geene volledige biographie van dezen vernuftigen man kan mededeelen, wil ik hem evenwel niet onthouden, wat mij van ADAMSILO bekend is.

ADAMSILO of ZILO was eerst goudraad-trekker te *Amsterdam*. Onder het verrigten van dit werk kwam hij op den inval om looden of tinnen pijpen voor disteleerslangen en fonteinen te maken. De proef hiervan viel gelukkig uit. Daarna trok hij de pijpen voor de groote waterwerken van *Fontainebleau* en *Marly* in *Frankrijk*, die nog aanwezig zijn. Hij beoefende den scheepsbouw met zulk een uitmuntenden uitslag, dat *Ruslands* Keizer, PETER de Eerste, hem tot zijnen leermeester in dat vak verkoos. Snijroeden te maken voor de fluweelwerkers, zoodanig dat zij de Engelsche overtroffen, was het werk van SILO. Met het geheim dezer bewerking is hij gestorven, niettegenstaande men hem, doch te vergeefs, duizend gulden voor de ontdekking er van had aangeboden, toen een negentigjarige ouderdom hem dezen kunstarbeid staken deed. Violen, wier toonen even lieflijk als de beste Cremonsche waren, wist het vernuft van SILO te vervaardigen. Ook maakte zijn bekwame hand spiegels, telescopen en

verreijkers, sleep het glas in allerlei gedaanten en boeteerde in was. Hij voerde het penseel met kracht en wist voortreffelijk woevende wateren te schilderen. Hij wees volgens wiskundige gronden de beste gedaante van schepen om te laden, de juiste plaats voor masten en zeilen, en de gemakkelijkste schikkingen tot scheepsverrigtingen aan. Hij was eindelijk schrijver en satyricus, doch, naar het schijnt, als zoodanig minder bekend. Zijn vernuft was op alles gevat, het verschaft hem groote voordeelen, vermaak en uitspanning. Hij is geboren in 1670 en overleeden te Amsterdam in 1760,

Mr. L. G. VERNÉE.

Gaspar van den Bogaerde (Nav. II., bl. 344.) »GASPAR VAN DEN BOGAERDE uyt Amsterdam hier te lande gekomen anno 1633 met het jacht *Venlo* voor ondercoopman naderhand coopman, ende tegenwoordich oppercoopman op het Eyland *Maquian* in *Moluccos* a 80 Gl. s'maents; wordt gecontinueerd in s'Comp^o dienst, voor noch drie jaren als oppercoopman en eerste persoon bij absentie van den Gouverneur aldaer tegen 110 Gl. s'maants." Uit de *Resolutien van den Gouverneur-Gener. en de Raden van India in het Casteel Batavia*. Saturdach 14 September 1640.

LABORANTER.

Oudste jaarteekening in gedrukte boeken (Nav. II.; bl. 374.) »Men verzekert mij", zegt BAVO, »dat de oudste jaarteekening in gedrukte boeken voorkomende, niet hooger opklimt dan tot 1487, en dat een werk met dat jaartal zich bevindt in de Bibliotheek van het Britsche Museum. Zijn er ook Navorschers, die er kennen met andere jaartallen gemerkt?" — Wij antwoorden hierop, dat de gemelde verzekering ten eenenmale valsch is: BAVO zal weinig moeite noodig hebben om zich daarvan te overtuigen. Ter zijner inlichting kan ook het volgende strekken.

Men weet dat de Hebreeuwsche drukwerken eerst later dan die in de Westersche talen in het licht zijn verschenen. Desniettemin zijn mij onderscheidene werken bekend, vóór 1487 gedrukt, die met eene voluit geschrevene jaarteekening zijn voorzien, als: twee in 1475, één in 1476, twee in 1477, één in 1479, één in 1482, drie in 1484, twee in 1485 en twee in 1486. Eenige dier werken, vermeld en omschreven in DE ROSSI'S *Annales Hebraeo-Typogr. Sec. XV*, zijn in mijn bezit of wel in andere boekerijen alhier te vinden.

S. I. MULDER.

Kliplaps (Nav. II.; bl. 375; III.; bl. 364.) In de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 1851, bl. 188, heb ik eene rekening geplaatst ter zake der onkosten, die *Leyden* gedragen heeft bij het bezetten en veroveren van *Stavoren*, in het jaar 1399—1400.

Voor het maken of herstellen der schepen vindt men daar:

»Cost toten baerdsen"

»vijf stenghen daer men bomen of maeckte x sc. vijf d.

xx sparren daer men riemen of maeckte xxvi sc. vijf d.

Om *clieclap* toten *bledden* xij sc.

Om ij houten toten *dollen* xx sc." enz.

Hieruit blijkt, dat het woord *kliplap* geene sporten beteekenen kan. Men is hierdoor, wel is waar, nog niet verder gevorderd, doch heeft een nieuw voorbeeld verkregen van het gebruik dezes woords in tegenstelling aan het daarop volgende *hout*. Doch wat heeft men onder *bledden* en *dollen* te verstaan?

.. ELSEVIER.

Afkomelingen van Anna Engels en Konstantijn Sohier (Nav. II.; bl. 216; III.; bl. 213; Bijbl. bl. clxii, 1854, bl. 7). Het door mij aangewezen werk vermeldt den naam van ANNA ENGELS wel niet, doch is aan »CONSTANTIJN SOHIER", van wien het genoemde portret, opgedragen, volgens mededeeling van C. & A. Ofschoon naar de opgave van DE CARPENTIER, *Hist. de Cambray*, etc., T. II, p. 1013, onderscheidene familiën van den naam SOHIER in de Zeventien Provinciën en in Frankrijk bekend waren, houd ik het er echter voor, dat de door VONDEL genoemde KONSTANTIJN SOHIER, dien hij *Maydeuntjes* doet toezingen aan »Jonckvrou ANNA ENGELS" op haar geboortedag, met den hier bedoelden een en dezelfde persoon zal geweest zijn. (Van waar de Heer VAN LENNEP weet, dat KONSTANTIJN en ANNA met elkaar gehuwd geweest zijn, is mij niet bekend; VONDEL t. a. p. (bij mij bl. 454 en 455, zegt dit niet). Tot dat vermoeden vind ik reeds aanleiding in hetgeen door CONSTANter (zie NAVORSCHER, III.; bl. 213) uit de *Brieven* van HOOFT is herinnerd, maar vooral in het breedvoerig verslag over deze familie bij DE CARPENTIER, t. a. p., waaruit blijkt, dat deze »CONSTANTIN" een zoon was van NICOLAAS, den zoon van HUGO, die om de godsdienst van *Mons* naar *Antwerpen* was geweken en later naar *Keulen* vertrok, alwaar NICOLAAS den 26sten Dec. 1588 geboren werd. Deze nu huwde den 18den Mei 1620 te Amsterdam SUSANNA HELLEMANS, dochter van ARNOLD HELLEMANS, Kolonel in dienst van *Spanje*, wiens eenige zoon KONSTANTIJN, die te Amsterdam geboren was den 4den Junij 1624, den 31sten Mei 1643 te *Beverwijk* in het huwelijk trad met CATHARINA, eenige dochter van HIERONIMUS COYMANS VAN MERESTEIN en van MARIA PRAYE; en dewijl men van geen anderen KONSTANTIJN melding vindt gemaakt, zou zijn huwelijk met ANNA ENGELS, dat nog te bewijzen is, veel later moeten hebben plaats gehad. Men weet de vrouw van HOOFT was eene HELLEMANS. V. D. N.

Alexander Aegus. — Italiaansche prozawerken verduitscht. — Tabaksverbruiking. — Hennequin en Le Maire.

Alexander Aegus (Nav. I.; bl. 220). De oude schrijvers, bij welke men den zoon van ALEXANDER den Grooten en ROXANE genoemd vindt, zijn: DIOD. SIC., L. XIX, c. 105; ARRIAN., *de Reb. post Alex.* ap. PHOT. in *Bibl.*, Cod. 92 init.; DEXIPPUS, *de Reb. post A.* in PHOT. *Bibl.*, Cod. 82 sub finem; Idem in EUSEB. *Chronic.*, Lib. I, p. 57 et 58 (in SCALIG., *Thes. tempor.* ed. alt.); PTOLEMAEUS in *Canon. regn.* (ed. a. J. BAINBRIDGE una cum PROCLI *Sphaera* et PTOLEM., *de hypoth. planet.*, Lond. 1620, 4°., ab H. DODWELLO in *App. ad Dissertat. Cyprian.*, Oxon. 1684, 8°., a. D. PETAVIO in *Rationar. temporum*, L. B. 1710, 8°., in fin.); PAUSAN. in *Attic.*, I, 6, et *Boeot.*, IX, 7; PORPHYR. apud EUSEB. in *Chron.* Lib. I, p. 63 init. (in SCAL. *Thesaur. temp.* ed. alt.). Bij al deze schrijvers echter heet ROXANE's zoon niet ALEXANDER AEGUS, maar slechtweg ALEXANDER. PTOLEMAEUS' *Canon* alleen, zoo als die door PETAVIUS is uitgegeven, spreekt van ALEXANDER AEGUS. Doch ik voor mij ben van oordeel, dat PETAVIUS of een op die plaats bedorven handschrift voor zich heeft gehad, of gemeend heeft (ἔφη) 'Ἀλεξάνδρου Αἰγίου te lezen, waar (ἔφη) 'Α. ἄλλου stond, zoo als BAINBRIDGE en DODWELL hebben uitgegeven. Zoo dus de zoon van A. en R. bij de geschiedschrijvers van nieuweren tijd ALEX. AEGUS genoemd wordt, is dit mijns inziens af te keuren en alleen te wijten aan PETAVIUS, die den naam AEGUS in het leven geroepen en door zijn gezag voortgeplant heeft. Ik geef evenwel J. J. K. in bedenking of het woordje »veral" niet wat sterk is. BECKER ten minste, HEEREN en DORN SEIFFEN maken eene uitzondering.

J. C. D.

Italiaansche prozawerken verduitscht (Nav. I.; bl. 289; II.; bl. 117, 167, 198, 322, 353; *Bijbl.* 1853, bl. xx, lxx). J. BOCCATIUS, *De verliefde Fiamette, nu eerst uit het Italiaens vertaelt*, Dordr., 1659, in 8°.

J. BOCCATIUS, *Vijftigh Lustighe Historiën oft Nieuwigheden* JOANNIS BOCCATII, van nieuws overgheset in onse Nederduijdsche Spraecke door DIRCK COORNHERT, *Secretaris der Stede van Haerlem.* t'Amsterdam gedrukt bij BROER JANSZ., woonende op de Nieuwe Zijds Achterburgh-wal, in de silvere kan (zonder jaar), in 4°., 137 bl.

CARACAOI, *Leven en Gevoelens van Paus CLEMENS XIV*, Rott., 1778, in 8°.

VIRG. MALVEZI, *Bedenkingen over CORN. TACITUS, uit het Italiaansch*, door SMALLE-GANGE, Amst., 1680, in 8°.

Brieven van CLEMENS XIV, (GANGANELLI) Amst., 1781, 4 dn. in 8°.

SEBASTIANI SERLII, *De vijf boeken van de architecturen, overgheset uyt d'italiaensche in de nederduijtsche sprake*, door PIETER COECKE van Aelst, *Schilder*, Amst., 1615, in fol., met houtsneēpl.

BIJBL. 1854.

CAESARE RIPA van *Perugien*, *Iconologia of uitbeelding des verstands*, Amst. (zonder jaar), in 8°.
J. L. A. I.

Tabaksverbruiking (Nav. II.; bl. 54; *Bijbl.* 1853, bl. clviii; 1854, bl. i). De steller van het artikel *Tabaksverbruiking* in het BIJBLAD van Januarij j. 1., heeft bij vergissing een preek van JACOBUS HONDIUS, Pred. te Hoorn, aangehaald. Hoe deze over het »tabak drinken" geoordeeld heeft, staat te lezen in zijn *Swart Register van duysent sonden*, onder N°. 881. Van dit *Register*, voor de eerste maal uitgegeven ten jare 1619, is een tweede druk verschenen in 1724. N. N.

Hennequin en Le Maire (Nav. II.; bl. 154). In het onlangs door Prof. ALTMEYER te Brussel uitgegeven werkje: *Une succursale du tribunal de sang*, hetwelk de vonnissen opgeeft, over eenige personen gevelde die te regt of te onregt deel hadden genomen aan de gebeurtenissen, tijdens de inname van Bergen door Graaf LODEWIJK van Nassau in 1572 voorgevallen, en die daarom na de herovering dier stad door ALBA's troepen levend verbrand of met den zwaarde gedood werden, zal men er ook een groot aantal vinden, die verbeurdverklaring van goederen inhouden.

Deze vonnissen waarover, zoo men ALBA's vereerders uitzondert, de menschheid gruwet, werden onlangs terug gevonden na de instorting van het oude gebouw, *de Naast* genaamd, alwaar de Protestanten godsdienstig plagten bijeen te komen tijdens de belegering van Mons.

Onder de personen, die de stad verlaten hadden en wier goederen aangeslagen werden, behooren:

»JACQUES HENNEQUINNE, drapier; FRANÇOIS HENNEQUINNE, mercier, pag. 161; FRANÇOISE GILET, épouse à FRANÇOIS HENNEQUIN, fils de feu PIERRE HENNEQUIN, (pag. 165); JEHAN HENNEQUINNE, (pag. 166); JEHAN LE MAIRE, fils de JACQUES, en PIERRE LE MAIRE, (pag. 163 en 168).

Bij CARPENTIER, *Histoire de Cambray*, is eene genealogie der HENNEQUINS te vinden.
.. ELSEVIER.

Doofstommen; P. P. de Léon; J. C. Amman (Nav. II.; bl. 155; III.; bl. 100). Bij EMILE BÉGIN, *Voyage pittoresque en Espagne et en Portugal*, lees ik op bl. 363 het navolgende:

»On sait, en effet, que PEDRO PONCE DE LÉON, moine bénédictin du couvent de San-Salvador de Oña, où il mourut en 1585, a eu la gloire d'inventer un système complet d'éducation qu'il appliqua, de la manière la plus heureuse, à l'instruction des deux frères et de la soeur du Connétable de Castille, ainsi qu'à celle d'un fils du Gouverneur d'ARAGON. Ces quatre sourds-muets pouvaient parler intelli-

giblement et répondre aux questions qu'on leur adressait. Les archives du couvent constatent, en outre, que ces sourds-muets écrivaient correctement, qu'ils savaient en outre le grec, le latin et l'italien. Nos plus habiles professeurs contemporains ne pourraient présenter de tels prodiges (?). Il ne paraît pas que PONCE DE LÉON ait publié un ouvrage sur cette science nouvelle. Cependant Mr. RAMON DE LA SAGRA a mis au jour quelques fragments que l'on croit appartenir à l'inventeur. Le premier livre imprimé sur cette matière l'a été en Espagne sous le titre de *Reducion de las letras y arte para enseñar a hablar a los mudos*, in-4°, Madrid, 1620.

Il a pour auteur JUAN PABLO BONET. On ne sait si BONET avait eu connaissance des travaux de PONCE DE LÉON; il est certain que son livre a été composé à l'occasion de l'instruction d'un nouveau membre sourd-muet, de la famille du Connétable de Castille, le même qui avait eu tant à se louer des bons soins de PEDRO PONCE DE LÉON. En 1622, MANUEL RAMIREZ DE CARRION, dans son livre intitulé: *Maravillas de la Naturaleza*, décrit une méthode d'enseignement pour les sourds-muets, mise en pratique à l'égard du jeune Marquis DE PRIÉGO, etc.

Et puisque j'en suis sur le chapitre des sourds-muets, je veux consigner ici le nom d'un bon peintre espagnol, don JUAN FERNANDEZ NAVARRETE (nel Mudo"), sourd-muet de naissance, né à Logroño en 1526, élève du TITIEN, mort à Tolède en 1579. Plusieurs de ses tableaux sont au musée, et on lui doit de superbes fresques qui décorent l'église de l'Escorial", etc.

.. ELSEVIER.

Hendrick Zwaerdecroon (Nav. II.; bl. 220; III.; bl. 234; *Bijbl.* 1853, bl. cxliv—cxlvi; 1854, bl. vii). Ten antwoord aan den Heer .. ELSEVIER, mij vragende naar de doopakte van den Gouverneur-Generaal van O.-I. HENDRICK ZWAERDECROON, moge dienen, dat tot heden alle moeite te vergeefs geweest is, nademaal het schijnt dat 's mans naam in de aanwezige boeken niet voorkomt, tenzij hij wellicht alléén op zijn voornaam en die zijner ouders mogt zijn ingeschreven, in welk geval het ook dan hoogst moeilijk zijn zoude te bepalen, of hij al of niet te *Rotterdam* staat aangeteekend, immers zoo lang de naam van zijn vader niet met zekerheid zal bekend wezen. Hierbij komt nog eene andere zwaarigheid; te weten, dat omstreeks den tijd zijner geboorte, bij de Remonstrantsche gemeente, waartoe hij meer dan waarschijnlijk behoord heeft, de doop der bejaarden nog zeer in gebruik was, waardoor het jaar zijner inschrijving temeer onzeker wordt, als men de toenmalige talrijkheid dier gemeente in aanmerking neemt.

In de boeken te *Rotterdam* komt als eerste voor Ds. DANIEL SWAERDECROON. Vermoedelijk een zoon van den Rector HENDRICK SWAERDECROON, werd deze ten jare 1654 bij de Leydsche Remonstrantsche gemeente beroepen, doch het schijnt onzeker of hij daaraan gehoor gegeven heeft. Dit alleen weten wij, dat hij ten jare 1656 in Meinaar *Alkmaar* vertrok, alwaar hij in 1661 overleden is; zie TIDEMAN's *Remonstr. Broederschap*. Ook deze nu zou de vader van den Gouverneur-Generaal kunnen geweest zijn, waarom ik de vrijheid neem den ijverigen begunstigers van de NAVORSCHER, HH. ..ELSEVIER en C. W. BRUNVIS, aan te bevelen, te *Leyden* en te *Alkmaar* in de boeken der Remonstrantsche gemeente na te gaan, of daaromtrent iets blijken mag.

In de doopboeken te *Rotterdam* komen nog voor: op 11 Maart 1669 Dr. PETRUS SWAERDECROON en CHRISTINA STARKEMANS, ouders bij den doop van HENDRINA, en denkelijk wel dezelfde als de ouders van SARA, de huisvrouw van CASPAR BRANDT; op 7 December 1670 N. VAN DER MUIL en MARGARETHA SWAERDECROON, als ouders bij den doop van HENRICUS, waarbij als getuigen BERNHARDUS SWAERDECROON en AAGJE CUPUS, van welke ook melding gemaakt is door DODT VAN FLENSBURG, in het *Tijdschrift voor Gesch. enz. van Utrecht*, 1845, bl. 191, N°. 8 en 41.

V. D. N.

Hendrick Zwaerdecroon. Invoer der koffijkweeking op Java. Reeds meermalen is over dit laatste onderwerp in de NAVORSCHER gehandeld, maar omtrent den waren tijd der invoering en den eigenlijken bewerker er van nog niets met zekerheid aangevoerd. VAN KAMPEN in zijne *Gesch. der Nederl. buiten Europa*, Dl. II, bl. 358, zegt met zoo vele woorden: »Onder de regering van ZWAERDECROON hadden nog twee zeer merkwaardige voorvallen plaats: de invoer der koffijteelt op Java, en de reis van ROGGEVEEN rondom de wereld. ZWAERDECROON werd Gouverneur-Generaal in 1718". Deze stellige bewering nu van VAN KAMPEN kan ik op goeden grond tegenspreken. Ik heb voor mij eenen eigenhandigen brief van NIC. WITSEN, geschreven den 17den September 1713, in antwoord op de vraag van eenen vriend omtrent den aard van dit gewas: »Ik hebbe", schrijft hij, »voor veele jaeren den Hr. (Gouv.) Generaal VAN HOORN geport, om de koffij te doen cultiveren: hij heeft dan op mijn aenrading over *Suratte*, een plantje uyt *Arabia* bekomen, tot *Batavia* geplant, en dat opwasende daarvan aen mij het eerst een tekening gesonden, en namaels eenige kljne plantjes of jonge boompjes: twee waren levendig. Ik dede die planten in de Hortus Medicus: een is heden een boom geworden, als een kerseboom in hoogte, en sij staende in een glazen

huijs geeft vrucht sodat de Heeren over die tuijn deselve hebben geproeft: en met dese (pas aangekomen) schepen komt twe dusent pont over. Sodat al wat men van dese boom weten wil, is in *Amsterdam* te sien, wes omstandig te spreken daervan agter laete. Het sijn wel agt of tien jaeren, dat ik over dese saak heb geivert". Men zoude uit de laatste woorden bijna vermoeden, dat WITSEN'S verdiensten in deze zaak niet zoo erkend werden als wel behoorde, en dat misschien anderen er zich de eer van hadden toegekend. Althans blijkt het, dat hij zich kort van de vraag afmaakte. Deze vraag had betrekking tot de koffijplant, of zij namelijk een boom of een heester of een zaaiplant was, waarover als twijfelachtig gesproken werd in een werk, te *Giessen* in 1711 door HENR. NEBEL uitgegeven, onder den titel: *Physiologiae Biblicae selecta quaedam capita*. Zonderlinge twijfel intusschen nog op dien tijd, daar de Fransche reiziger DU MONT reeds in zijne reize door een groot deel van *Europa* en *Azië*, in 1689 en volgg., eene uitvoerige physiologie van de koffij had gegeven, die zoo juist, zoo naauwkeurig en tevens zoo uitvoerig is, dat men ze nog tegenwoordig met weinige verandering zou kunnen overnemen. Eene Nederlandsche vertaling van die reize kwam te *Utrecht* uit in 1699, in 4°., en gedachte beschrijving vindt men van bl. 579 tot 595. SAXO SYLVIVS.

„*Stabat mater*" (*Nav.* II.; bl. 248; III.; bl. 252; *Bijbl.* 1853, bl. cxxix, clxvii; 1854, bl. viii). J. F. WILLEMS deelde in het *Bely. Mus.*, Dl. III, bl. 447 en volg., elf (niet twaalf, zoo als op bl. clxviii tusschen [] veranderd is) vertalingen van dit schoone kerkgezag mede. PRUDEN'S VAN DUYSSE bragt dit getal tot twaalf, door de navolging van den Duinkerkschen dichter MICHEL DE SWAEN in het *Bely. Mus.*, Dl. III, bl. 402, 403, te doen afdrucken. De in 1660 vervaardigde, door ALBERDINGK THIJM en J. J. WOLFS (*Bijbl.* bl. clxviii) aangehaalde navolging was dus de dertiende, welke men tot dus verre opgegeven heeft. Voeg hier nu nog bij: 14. eene sierlijke vertaling door Mr. A. W. ENGELN, in zijne *Gedichten*, Gron. 1853; 15. eene bewerking door E. WIEMAES, „Priester van het Genootschap van JESUS", in den bundel, getiteld: *Gezangen met uitgekozen muziek*, Dl. I, Loven 1852 (in de versmaat van het oorspronkelijk (*)); 16. eene andere bewerking door denzelfden, op de wijze van: „A peine ausortir de l'enfance" (†), ibidem.

C. W. BRUINVIS vermeldde ook nog de verdienstelijke navolgingen van VAN DER PLOEG en ALBERDINGK THIJM. Deze zouden dus het getal verduitschingen tot achttien doen klimmen. Maar waar kan men die stukken vinden?

Of is met de laatste de bewerking van 1660 bedoeld, die door de Heer A. T. slechts werd medegedeeld, maar niet door hem vervaardigd is? Σ.

[R. maakt ons opmerkzaam, dat de vloeiende navolging van Mr. A. W. ENGELN reeds te vinden is in diens *Dichtstukjens aan Godsdiens en Vaderland gewijd*, welke te Groningen in 1832, ten voordeele van behoeftige cholerakranken, in 't licht gegeven, doch sedert uitverkocht en elders weinig bekend geworden zijn. Voorts zoo de Heer WILLEMS (t. a. p. v. h. *Bely. Museum*) elf Nederlandsche Vertalingen in den engeren zin dezes woords heeft medegedeeld, mag toch niet worden voorbijgezien en van deze optelling uitgesloten de door hem aangevoerde treffelijke navolging van *Stabat Mater* in de *Goddelijke Lofzangen* van JUSTUS DE HARDUYN, welke wij, *Nav.* III, bl. 255, grootendeels hebben wedergegeven.

Eindelijk zij dank gebracht aan THEODORIK en J. C. D. voor hunne verwijzing naar het in menig opzigt uitstekende stuk van den Heer J. J. L. TEN KATE, *Het Stabat Mater vrij gevolgd*, in de *Boekzaal der Geleerde Wereld* van Dec. 1853, bl. 747.]

„*Stabat mater*". Dr. MENSINGA vergist zich, wanneer hij (*Gids*, 1845, II, bl. 560) beweert, dat het *Stabat* in niet één Protestantsch gezangboek is overgenomen. Eenige strophen er van maken het XIIIde uit der: *Cantiques pour le culte public, rec. et impr. p. ord. du Syn. Wallon*, 1803. Dit is ook der aandacht ontsnapt van mijnen zeer geachten vriend, den Hoogleeraar KIST, *Archief*, Dl. III, bl. 498. v. O.

Beeldspraak van 't oude Hollandsche regt (*Nav.* II.; bl. 250; III.; bl. 267, 268). Ter laatst aangehaalde plaats vind ik onder de symbolen ook de „stoklegging" in *Drenthe*. Men zie daarover L. M. SCHUKKING, *De symbolica rerum translatione, quae in Drenthiae republica „Stoklegginge" nuncupatur*, Gron. 1764. Mr. H. O. FEITH, in zijn *Beknopt geschiedkundig overzicht van Selwerd en diens regten*, achter zijne uitgave van *Het Selwerder Landregt* van KAREL VAN GELRE van Louwmaand 1529, Gron. 1846, zegt op bl. 53: „Ook in de Selwerder regten en wetboeken leeft nog onmiskenbaar de ... oude regtspleging... Ten bewijze daarvan behoeft men slechts te noemen hunne *Hoofdvingen*, *Springdingen*, *Dwaarsnachten*, hun *Voeten tegen iemand in den gerigte*, hunne *Stokleggingen*, welke laatsten wij nog meermalen hebben bijgewoond, terwijl wij ook zelve wel den stok hebben gelegd of opgenomen". J. D.

L.

Autographen (*Nav.* II.; bl. 279; III.; bl. 278; *Bijbl.* 1853, bl. clxxxiii; 1854, bl. xxxii). Bij de opgegeven verzamelingen voege men nog: *Recueil d'autographes fac-similés, lettres, extraits de manuscrits, signatures, etc., tirés la plupart de la collection de M. FELIX BOGAERTS*, Anv. 1846, 4°., en uit de *Catalogue de la collection de manuscrits et lettres autographes*, 5 *

(*†) Zie de *Katholiek*, Dl. XXIV, bl. 36, 37.

etc. *delaissée par feu S. E. le général-major L. J. DE PETIT, la Haye, M. NIJHOFF, 1853: Choix de morceaux fac-similés d'écrivains contemporains et de personnages célèbres, — publiés par E. CASSIN, Par. 1833, 8°.*; Naamtekeningen der leden van de Vergadering der Aanzienlijken, ter goed- of afkeuring van de Grondwet, 's Hage, 1814, 4°. oblong, op 9 bladen (ook te vinden achter: *De Regeringsvorm der Vereenigde Nederlanden*, enz. door Mr. R. METE-LERKAMP, 's Hage, 1814, Dl. I); dezelfde verzameling in 8°. op 42 bladen; *Fac-similés der handteekeningen der personen in de gebeurtenissen in België (1830) betrokken. Met aantek.* 1834, 2de aflev. 4°. (welligt het in DE NAV. Bijbl., bl. clxxxiv vermelde België in 1830); *Diligentia*, 's Hage, 1843, fol. (gefacs. handteekening van de leden dezer maatschappij); *Bericht über die Versammlung Deutscher Naturforscher*, 1836, 1837, 1840, 1841, 1845, 1846, 5 stukken, 4°. (met de facs. van de leden dezer vereeniging); HUFELAND'S *Stammbuch*, — *enthalt 3200 facsimilia, welche bei Gelegenheit des Hufeland'schen Jubilaeums gezeichnet haben*, 1834, fol.; G. WASHINGTON, *Letters to Sinclair*, Lond. 1800, 4°, *Facsimilé* (?).

J. C. D.

David Orliens (Nav. II.; bl. 342; III.; bl. 329). Deze Ingenieur overleed den 22sten April 1652, 82 jaren oud zijnde, na den lande meer dan 30 jaren gediend te hebben. Zijne weduwe, CATHARINA NICOLAY, stierf op den 26sten Mei 1659, den leeftijd van 72 jaren bereikt hebbende. Hun zoon, CORNELIS ORLIENS, stierf den 10den Junij 1647, in den ouderdom van 39 jaren. Zij zijn te Sluis in de St. Janskerk (afgebrand den 16den April 1811) begraven. De wapens, twaalf in getal, waren op den grafsteen uitgehouwen.

.. ELSEVIER.

Naamregister der Predikanten (Nav. II.; bl. 349; III.; bl. 349). De lijst door den Heer VAN HASSELT medegedeeld, kan worden aangevuld door het navolgende:

Nº. 1. De titel hiervan is door BH' met juistheid opgegeven; men heeft er alleenlijk bij te voegen, achter »*Walsche*»: »en *Engelsche*», en vóór »*Professoren*»: »*Heeren Curatoren en*»; volgens de uitgave te Leyden 1734 bij H. en D. VAN DAMME. Een exemplaar te 's Gravenhage, 1789, bij THIERRY en MENSING, heeft nog, achter »*Hoogescholen*»: »als mede der *Illustr. Scholen*, *Rect.*, *Prorect.*, *Praecept. v. d. Lat. Scholen*».

Nº. 2. Gedrukt te Utrecht voor den Auteurs 1747 in 8°, en vervolgens te Amsterdam, 1758, bij JAC. HAFFMAN op 't Rusland. Deze *Naamrol* eindigt met den 31sten Oct. 1757.

Nº. 3. *Naamlijst* enz. der IX Classen v. h. Geldersche Synode zedert de Hervorming enz.

Te Leyden, 1750, bij H. VAN DAMME, opgesteld door HENR. DE JONGH, ANDR. Zoon. Hier van schijnt eene latere uitgave te bestaan, nl. van 1766.

Nº. 4. MART. SOERMANS, *Kerkel. Reg. van alle de Classen onder de Synodus van Zuid-Holland, van 't begin der Reformatie tot nu toe.* De eerste uitgave zag het licht te Dordt, 1695, bij DIRCK GORIS, de 2de druk »tot Haarlem 1702» bij W. VAN KESSEL. — Hierop volgde als IIde Deel het *Synodaal Register*, te Haarl. 1703, en het *Academisch Register van Leyden en Utrecht*, te Leyden, 1704.

Nº. 5. Denklijk hetzelfde werk als het onder Nº. 3 hierboven vermelde.

Nº. 7. Het *Kerkelijk Alphabeth* van MELCHIOR VEERIS. Deze schrijver had reeds in 1697 te Amsterdam bij de Wed. DIRK BOOM uitgegeven: *Chronologia Ecclesiastica*, dat is: *Kerkelijk Tijdsregister van ses Classen v. h. Noord-Holl. Synodus van het begin der Reformatie.* De uitgave te Amst. 1711 bij JAN BOOM, liep tot het jaar 1710 ingesloten, volgens den titel van

Nº. 8. *Vernieuwt Kerkelijk Alphabeth van die Naemen aller Leeraren onder het Synodus v. Noord-Holland, sedert de Reformatie 1566 tot het eynde v. h. jaar 1749, Ingesteld door M. V. enz., en nu tot het eynde het jaar 1749 agtervolgt door FRANCOIS DE PAAUW Pred. 't Enkhuyzen, 't Enkhuyzen by MEINARD SEMEINS, 1750.*

Nº. 9. De dagteekening van 21 Augustus 1718 ziet men aan het slot van de *Getrouwe Raad*, bl. 999.

Nº. 11. Uitgegeven te Middelburg, 1766.

Nº. 12. HENRICUS VAN RHENEN, *Lijst v. d. Namen der Predikanten die zedert de Reformatie de kerken onder de Provincie van Utrecht bedient hebben*, Utrecht, 1705; en *Naamlijst op-gemaakt door HENR. VAN RHEENEN, nu nagezien van vele fouten enz.*, door ARN. WALR. KAREL VOET, Utrecht, 1724.

Nº. 13. Het werk van HENRICUS GREVENSTEIN verscheen te Leeuwarden in 1751.

Nº. 14. Dat van MARTINUS LAURMAN — en

Nº. 15. Dat van HETTO REINALDA beide aldaar ten zelfden jare. Het laatstgenoemde is getiteld: *Naamregister v. d. Classis van Sneek.*

Nº. 16. Het werk van AUSONIUS GREYDANUS is »na deszelve dood», met eenige vermeerderingen en een register, in het licht gegeven door J. (OH) H. (ERINGA), te Leeuwarden, 1761. Hierin vindt men: *Naamlijst der Pred. Clas. Franeker en van de Commissarissen uit het Collegie d. Ed. Mog. IIH. Gedep. Stat. v. Friesl. tot de Provinciale Synoden en Aanmerkingen over de Naamlijsten van andere Classen* (als die van Leeuwarden, Sneek en Bolswert).

Nº. 17. *Volglijst van Predik. onder de Classis van Zevenwoude*, door JACOBUS ENGELSMA, Leeuw. 1763. Vooraf gaat een *Voorbereiding tot opluistering zo v. d. Kerk. Geschied.* in het

gemeen als v. d. Classis van Zevenwouden in 't byzonder.

N°. 19. *Naemketen der Predikanten van de Hervorming der Kerk tot het jaar 1709 toe in de vier Classen van het Overijsselsche Synode*, door ARNOUT MOONEN, Deventer, 1709. — Dit stuk is vervolgd, eerst tot op 1731, — zie Boekzaal van April en Mei 1732, — daarna tot op 1803, door B. G. NOORDBEEK, en later tot op 1805 door JOH. HOOGEWAL en alstoen uitgegeven te Deventer in 1807.

N°. 20. *Naamlyst der Predik. in de Provincie van Stad Groningen en Ommelanden, met een Voorbericht behelzende de Kerkel. Geschied. in de Provincie, opgesteld door CORNELIUS ADAMI tot aant jaar 1721. Nu met een Byvoegsel vermeerderd tot het jaar 1745.* Gron. 1745.

N°. 22. JACOBUS ISEBRANDI HARKENROTH, *Embdens Harderstaf, dragende de Naamlyst der Predik. in de Nederduitsche Gemeente van de Moederkerke Embden zedert de Hervorming, aldaar begonnen in 't jaar 1520 tot op het jaar 1716.* Te Embden, bij de Wed. FREMMELEN en H. VAN SENDEN, 1716.

N°. 23. Van de *Naamlyst van C. ADAMI* verscheen reeds in 1730 te Groningen eene uitgave, met eenige nieuwe aanmerkingen verrijkt en tot op het einde van den jare 1730 voortgezet.

Tot Gelderland behoorde ook :

Naemregister der Pred. van Neder-Veluwe, zedert 1566 tot 1719 door JACOBUS MEDENBACH, *Pred. te Ermelo*, medegedeeld in de Boekzaal van April 1720.

N°. 26. Dat H. CROESE GZ. dit *Kerkelyk Register* heeft opgesteld, blijkt uit het berigt van de *Naamlyst der Nederduitsche Gereformeerde Predikanten te Amsterdam sedert 1578 tot heden, waarachter ook de Waalsche en Engelsche (Presbyteriaansche) Gereform. Predik. enz.* Amst. 1840, bij SAAKES. — Het schijnt dat, behalve het *Kerkelyk Register* van 1759 en 1792, er nog een vervolg daarvan tot het jaar 1817 aanwezig is. BOUMAN, *Gesch. der Geld. Hoogeschool*, noemt een vervolg tot 1778.

Tot deze soort behooren nog de volgende stukken :

Naamlyst van alle de Predikanten der Nederduitsche Gereformeerde Kerke te Middelburg, zedert de openbare invoering der Kerkhervorminge, angevangen den 18 February 1574 tot op dezen tegenwoordigen tijd, uitgegeven door ADR. 'S GRAVEZANDE en AUGUSTUS VAN DER SLOOT, bij mij: 2de uitgave vervolgd, Middelb., zonder jaartal, doch gaande tot (N°. 118) "H. J. KROM, beroepe van Thiel en bevestigd 30 Junij 1771". Deze Naamlyst is ook gedrukt op twee bladen in plano, doch in 8°. formaat uitgegeven in 1758, met een » Voorrede", waarin alle de vroegere uitgaven vermeld worden, ook die door J. LEYDEKKER geleverd achter het door hem uitgegeven Testament, Middelburg,

1728, in 4°., voorzien met aantekeningen van verscheidene bijzonderheden.

Naamlyst der H. H. Predikanten die gepredikt hebben over den geheelen inhoud van den Bybel, van 1714 tot 1767, waarachter eene Naamlyst der H. H. Predikanten van de Waalsche Gemeente binnen Middelburg in Zeeland, met aanmerkingen. Te Middelburg, zonder jaar.

Naamlyst der H. H. Predikanten die de Gereform. Engelsche Kerk binnen de stad Middelburg bedient hebben sedert 1623; — het een en ander, naar het schijnt, in orde gebragt door LOUIS APPELIUS, oudsten Predikant van de Waalsche gemeente in de stad Middelburg (aldaar bij GABR. CLEMENT, 1767).

De Waalsche Gemeente in Zeeland, enz., door J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, Bergen op Zoom, 1818. Van denzelfden heeft men ook: *Naamlyst der Hervormde Predikanten te Goes in Zeeland.* Te Goes, bij KLEEUWENS, 1847.

Nieuwe verbeterde Naamlyst der Predikanten in de Hervormde Gemeente van Vere sedert 1572, door J. RENIER, Middelburg 1834.

Van Zierikzee vindt men de *Lijst der Gereformeerde Nederd. en Walsche Predikanten sedert de Reformatie tot 1775, achter het Tweehonderdjarig Jubelfeest ter gedaytenis der Verlossing, door J. V. D. VELDE, Zierikzee, 1777.*

Nog komen in aanmerking de werken van ADR. 'S GRAVEZANDE, *Tweehonderdjarige Gedachtenis v. h. Synode van Wesel, Midd., 1769; KIST en ROYAARDS, Archief voor Kerkelyke Geschiedenis en Nieuw Kerkel. Archief; EDUARD MEINERS, Oostvrieschlands Kerkel. Gesch., Dl. II, Gron. 1738.* V. D. N.

[A. J. VAN DER AA vergrootte de reeds tamelijk lange lijst nog met eenige plaatselijke registers, t. w. die van K. J. B. HARDERWIJK, *Naamlyst en Levensbijzonderheden der Predikanten, die sedert de Kerkhervorming in de Nederduitsche Hervormde Gemeente te Rotterdam tot op dezen tijd in dienst geweest zijn*, Rotterdam. 1850, 8°.; van G. D. J. SCHOTEL, *Kerkelyk Dordrecht, eene bijdrage tot de Geschiedenis der Nederl. Hervormde Kerk, sedert het jaar 1572, Utr. 1842, 2 deelen, 8°.*, en van G. VROLIKHEIT, *Vlissingsche Kerkhemel ofte Levensbeschrijving van alle de Hervormde Leeraren, die sedert den afval van Spanje, 1572, tot op dezen tijd in der Nederduitsche Kerke van Vlissingen gearbeydt hebben, waarbij komen de lijsten van alle de Engelsche en Walsche Leeraren dier stad; als ook dergenen, die in alle de Zeuursche steden en te Dordrecht in de Latijnsche tale onderwezen hebben, Vlissingen 1758, 8°.* — A. S. wees op het *Naamregister van al de Predikanten die 't sedert de Reformatie in den jare 1578 tot heden geweest zijn, of noch zijn.* Waer bij vertoont worde: De namen en woonplaatsen van de Eerwaardige Kerkenraad der Duytse, Waalsche en Engelsche Gereformeerde Kerken deser stede van 't jaar 1770; mitsgaders de namen, woonplaatsen en wijken der Krankbesoekers, tot dienst der gemeente in goede order gestelt. t' Amsterdam, bij PETRUS SCHOUTEN, in de Kalverstraat, met privilegie. Welk Register, zegt hij, opgenomen is achter den *Naamlijzer van de Regeerders d'r stadt Amsterdam* dezes jaars 1770, bij denzelfden P. SCHOUTEN.

Naamlijsten achter *Passieboekjes*, zoo als c. w. BRUINVIS voor Alkmaar opgegeven had (*Bijbl. bl.*

xvi) werden door A. J. VAN DER AA voor Gorinchem, door Z. voor Zutphen (bij W. C. WANSELEVEN), en door J. M. voor Kampen aangewezen, welke laatste zelfs de goedheid gehad heeft, er ons een afdruk ten gebruike der belangstellenden van toe te zenden. Dat stuk bevat de namen der Kampensche leeraars tot den jare 1842.]

Hervormde Predikanten te Brugge; Johannes Capito, Grenier en Bollius (Nav. II.; bl. 348; III.; bl. 344). Ik voeg bij hetgeen ik vroeger ingezonden heb nog de volgende bijzonderheden. Betrekkelijk JOHANNES CAPITO vindt men eenige aantekeningen in de *Jaerboecken der stad Brugge*, 2de deel. uitgave van 1738, te Brugge bij PIETER VAN DE CAPPELLE, als op bl. 317, 319 en 320, waar hij telkens voorkomt als het hoofd der Hervormden in alles wat de godsdienst betreft, biddagen instellende en zich met het schoolonderwijs bemoeijende.

Tevens vindt men op bl. 315 melding gemaakt van eenen priester LOPIUS en diens ellendigen dood, volgens een »men zegt», welken men daar beschouwt als een straf, hem wegens zijn afval van de Roomsche godsdienst overkomen. Ook deze heeft te Brugge gepredikt. Uit een en ander blijkt dat de schrijver der *Jaerboecken* verre van onpartijdig is. Omtrent JOHANNES BOLLIUS vindt men eenig bericht in *Het District Sluis in Vlaanderen*, door J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, te Middelburg, bij S. VAN BENTHEM, 1829. De schrijver verwijst naar W. TE WATER, *Hist. der Herv. Kerk te Gent*, bl. 54, 61, met vergelijking van J. W. TE WATER, *Kort verhaal der Reformatie in Zeeland*, bl. 348, 440; HUNNIUS, *Zeeuwsche Buyse*, bl. 340.

J. H. VAN DALE.

Graaf Carlson (Nav. II.; bl. 376; III.; bl. 366). Zie ook de Aantekeningen van J. C. VAN UFFENBACH, gedurende zijn verblijf in Vriesland in 1710, brokstuk eener vertaling zijner voor ons land wezenlijk merkwaardige *Reisen durch Nieder Sachsen, Holland und England*, in de *Vrije Vries*, Dl. VI, bl. 353, en de Aantekening N°. 51, bl. 387, alwaar ook verwezen wordt naar het *Allgemeine Zeitschrift für Geschichte*, Berlin 1847, Bd. VII, Heft 6, volgens de *Berigten van het Historisch Gezelschap te Utrecht*, Dl. I, St. 2, bl. 17.

J. D.

L.

Nederduitsche Spot- en Scheldnamen (Nav. III.; bl. 6, 372 volg.). Bij het reeds opgegevene zou men nog kunnen voegen:

„Het volk van 't sticht
Is lui, lekker en ligt”.

en

„Woerden is een stad,
Oudewater is nog wat,
Maar Montfoort is een gat”.

Voorts zij het mij vergund op te merken,

dat CHALOEDA zich naar allen schijn vergist, als hij het *Middelburg*, waarvan in het door hem aangehaalde melding gemaakt wordt, voor Noord-Nederlandsch houdt. Aangezien alle de overige daar genoemde plaatsen tot Vlaanderen behooren, werd hier gewisselijk ook bedoeld het stedeke *Middelburg in Vlaanderen*, op korten afstand van onze grenzen gelegen.

A. J. v. D. AA.

Nederlandsche Spot- en Scheldnamen. De Alkmaarders hebben waarschijnlijk den naam van *Gortzakken* (zie Nav. III.; bl. 375) of wel *Gortbuiken*, te danken aan den vroegeren roem der zoogenaamde »Alkmaarsche grutte”. In 1632 toch bestonden aldaar 72 grutterijen. C. P. SCHAGEN zingt (!) daarvan in zijn *Lof-dicht* aldus:

„ De garste degelijk
Maakt Alleckmaar vernaamt, en maakt de Burgers
rijk.
Hier af zóó maakt men 't Ghort, 't vvelck gaat met
Holland sverven
Rondsom des vverelds klóót, niet kunnende bederven” enz.

De Zaandammers, die even als die van Amsterdam als *koek-eters* bekend zijn, heeten meer bepaald *Galgenzagers*, dewijl de galg in de *Hemlanden* bij Zaandam, waaraan de lijken van vier op den 24sten Junij 1678 te 's Gravenhage geregte belhamels van het turftonnen-oproer waren gehangen, in den vroegen morgen van den 20sten Augustus doorgezaagd bevonden werd, zonder dat men den dader ontdekken kon. Zie over dit alles het IXde Hoofdstuk van de *Geschiedenis der Zaanlanden*, door J. HONIG JZ., JR. Dl. II, alsmede het werkje: *Noord-Hollands Ontrusting ofte Historisch verhael van het bejin, en voortgang der oproeren, die tot Oost- en West-Zardam, Wormer, Crommenye, enz. voorgevallen zijn in den jaare 1678*. Amsterdam 1678.

De bewoners van de Zijpe worden *Stroobossen*, die van Beverwijk, *Klapbessen* genoemd.

In de *Aardbol*, bl. 429, wordt aan de Zwolsche *Blaauwvingers* een andere oorsprong toegekend dan op bl. 373 van DE NAVORSCHER, Dl. III.

C. W. BRUNVIS.

Nederlandsche Spot- en Scheldnamen. Bij het inzien der vele belangrijke bijdragen tot dit onderwerp, merkten wij op, dat men zich meer moeite gegeven heeft om de lijst van Nederlandsche spotnamen aan te vullen, dan wel om de in den vraag vermelde en de in de antwoorden mededeelde benamingen in haren oorsprong te leeren kennen.

Het zij echter verre van ons, eene uitlegging te willen geven van den oorsprong der namen: *Hoekschen* en *Kabeljaauwen*, *Scuieringers* en *Velkoopers*, *Keezen* en *Patriotten*, en meer andere die van algemeene bekendheid zijn; maar op de of geheel niet of althans minder bekende namen wenschen wij de aandacht der HH. Navorschers te vestigen.

De *Kampersteurtjes* zullen wij, als genoegzaam bekend, maar achterwege laten, en liever hier de aanleiding mededeelen, waarom de Ysselsteiners *Apenluiers* genoemd worden. Wij vonden het verhaal daarvan in het *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht*, Dl. IX, bl. 6, in de noot, aldus:

„*Rijpikerwaard* schijnt oorspronkelijk op eenen waard aan den Yssel gesticht te zijn en was vermoedelijk de plaats werwaarts in den jare 1200 de Ysseltol werd overgebracht. Het was later een landhuis. Het wordt ook wel het *Apenhuis* genoemd. Volgens de overlevering woonde vroeger op dit landhuis een O.-Indisch Heer, wiens knecht en wiens aap beide algemeen onder den naam van *KEES* bekend stonden. De aap nu kwam te sterven, en de Heer op *Rijpikerwaard* zond naar *Ysselstein* met het verzoek om voor *KEES* te luiden, en die van *Ysselstein* bedoelden welden knecht, maar luidden voor den aap. De overheid dier plaatse van het misverstand onderrigt, was zoo gebelgd, dat zij de galg der vrijstad vlak over *Rijpikerwaard* deed stellen. — Later werd de zaak bijgelegd; maar de Heer op *Rijpikerwaard* moest een stuk lands, bezijden zijn woonhuis, ter plaatsing van die galg afstaan, welke strook ten dien einde werd afgegraven en nog heden het *galgekampje* genoemd wordt. Aldus verkreeg *Rijpikerwaard* den bijnaam van het *Apenhuis* en werden de Ysselsteinschen nog lang voor *Apenluiers* uitgekreten”.

Het ontstaan van den naam van *Berkerlingers* en *Coptiters* vindt men vermeld in de *Beschrijving van 's Hertogenbosch* door J. VAN OUDENHOVEN, bl. 49. In de vroegste dagen van de stad 's Hertogenbosch waren zich aldaar twee magtige edellieden komen nederzetten, de een genaamd JACOB COPTITEN, en de andere HENDRIK BECKERLING of BECQUERDYN. Deze woonden op de markt bij elkaar, COPTITEN in het huis de *Moriaan*, BECKERLING in het huis *Rodenburg*. Eerst waren zij groote vrienden, naderhand bittere vijanden; elk had zijn aanhang, en het gevolg hiervan was dat de burgers meermalen om hunnentwil handgemeen werden. Toen dit reeds langen tijd geduurd had, kwam zeker burger op de gedachte om, zoo mogelijk, eene verzoening te bewerken, waartoe hij de beide vijanden op vasten-avond ter maaltijd noodigde. Een zwaan was op dit feest de hoofdschotel. De verzoening kwam hier werkelijk tot stand, onder voorwaarde, ten eersten om elk jaar op vasten-avond een maaltijd aan te leggen, en voorts eene broederschap in te stellen waarvan de leden (ter gedachtenis van dit zwanenfeest) den naam van *Zwanenbroeders* zouden dragen; ten anderen om elken vasten-avond ook een hanengevecht te houden.

Niet voor altijd was de twist tusschen de

beide partijen, die zich natuurlijk naar hunnen aanvoorders genoemd hadden, geëindigd. Neen, tot het jaar 1532 werd zij nog voortgezet, wanneer, als wij vermeld vinden, zekere JAN DE BIE, een der BECKERLING's, in eene ontmoeting dood bleef. Het laatste hanengevecht had plaats in 1566.

Onder de t. a. p. medegedeelde spotnamen vonden wij niet vermeld de *Bolswarder Oliekoeken*, de *Berlikummer Hondeneters* en de *Elper Koekoeken*. Wij willen den oorsprong dier benamingen hier mededeelen.

Volgens P. C. SCHIELTEMA, *Verzameling van Spreekwoorden*, enz. (Franeker, 1826, 8°.) bl. 33, stamt de naam, waarmede men de Bolswarders nog heden betiteld, af van den hoofdman over hunne stad, EDO JONGEMAN, die vreemde gezanten bij zekere gelegenheid op oliekoeken onthaalde. In de XVde eeuw was dit epitheton reeds bekend. Volgens hetzelfde werkje, bl. 23, is de bijnaam *Berlikummer Hondeneters* bijkans 700 jaren oud en wordt hij den bewoners van het Friesche dorp *Berlikum* nog nagehouden. Afkomstig is hij van het jaar 1182, toen *Berlikum* door een zwaar onweder voor een groot deel afbrandde, terwijl de gespaarde huizen door de Noormannen vernield werden. De ellende en hongersnood was destijds zoo hoog gestegen, dat men genoodzaakt werd de honden te slagten en op te eten.

De bewoners van *Elp*, in *Drenthe*, worden *Koekoeken* genoemd. De overlevering zegt, dat in de nabijheid van *Elp* in oude tijden een kasteel gestaan heeft, waarop zeker Heer KOEKOEK woonde. Hij moet zeer vermogend geweest zijn en was niet alleen eigenaar van geheel *Elp*, maar bezat wijd en zijde vele aanzienlijke goederen. Zie: *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst door drie Podagrissen*, Dl. I, bl. 224.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Afbeeldingen van de familie Tromp (Nav. III.; bl. 7, 377, 378; IV.; bl. 36). Ter laatst-aangehaalde plaats doet de Heer B. W. WTTewaall het voorkomen, als zoude ik mij aan eene onnaauwkeurigheid hebben schuldig gemaakt door de bewering, dat „niemand mijner bloedverwanten in het bezit was van afbeeldingen der Admiralen TROMP”. Deze mijne opgave was echter geheel met de waarheid overeenkomstig ten aanzien van de mededeeling des Heeren B. W. WTTewaall, geplaatst in N°. XII van den derden jaargang dezes Tijdschrifts, bl. 377. Volgens schriftelijke inlichtingen, mij in Januarij 1853 (*)

(*) Officiëuselijk had het Bestuur van dit Tijdschrift de beleefdheid, de opgave van den Heer WTTewaall ter mijner kennis te brengen, omstreeks het laatst van December 1852 of het begin van Januarij 1853.

door den Heer VAN KINSCHOT, te Assen, gegeven: inlichtingen, die ook de Heer WTEWAALL zou hebben kunnen ontvangen, indien hij er toen om gevraagd had, waren geen der op bl. 36 van den IV den jaargang vermelde portretten in het bezit van den eerstgenoemden; en zij konden dit toenmaals ook niet, naardien zij vermist werden en alzoo verloren schenen te zijn. Eerst onlangs (omstreeks het midden van den afgeloopen zomer) zijn zij terug gevonden, en worden sedert dat tijdstip bij den Heer VAN KINSCHOT, te Assen, bewaard. De opgaven van den Heer WTEWAALL, op bl. 377 van DE NAVORSCHER van 1853, waren dus in zoo verre werkelijk minder juist, als zij ter plaatsing werden ingezonden op een tijdstip, toen die bedoelde afbeeldingen nog verloren waren, en dus ook niet bij den Heer VAN KINSCHOT, te Assen, konden berusten. Het is toch juist dat bericht van den Heer WTEWAALL, 't welk aan den Heer VAN KINSCHOT aanleiding heeft gegeven om elders nasporingen omtrent de verlorene en toen aan hem niet bekende afbeeldingen in het werk te stellen. Eene vroegere schriftelijke mededeeling door laatstgenoemden Heer mij verstrekt, maar die ik het min voegzaam en ook onnoodig acht hier in te lasseschen, is daaromtrent in de meest stellige bewoordingen vervat.

VAN KINSCHOT,
1ste Luitenant.

Afbeeldingen van de familie Tromp. Op het kasteel van Heeswijk, in Noord-Brabant, thans in het bezit van den Baron VAN DEN BOGAERDE, hing voor eenige jaren een geschilderd portret van M. HARPERTSZ. TROMP, in harnas, met den bevelstaf in de hand en het familie-wapen in een der hoeken afgebeeld. Deze schilderij is aldaar hoogstwaarschijnlijk nog aanwezig.

..

Spreekwoorden. „Op zijn elf en dertigst” (Bijbl. 1853, bl. clx). Gelijke verklaring van „op zijn elf en dertigst” als door den Heer F. C. W. t. a. p. medegedeeld, herinner ik mij gelezen te hebben in 't bij Gebr. DIEDERICH'S uitgegeven *Algem. Woordenboek der Zamenleving*, s. v. elf-en-dertig.

CHALOEDA.

Sterfdag van Spinoza (Nav. III.; bl. 30, 384). De Heer SCHREUDER heeft zich in zijne aanhaling uit de *Levensbeschrijving van eenige voornamen, meest Nederl. Mannen en Vrouwen*, niet vergist, want in Dl. II, bl. 297, leest men letterlijk: „Voor 't overige was hij van een zwakke lichaamsgesteldheid en zukkelde, over de twintig jaaren, aan de teering, aan welke hij, op den 23sten van *Louwmaand* des jaars 1677, overleedt, hebbende den ouderdom bereikt van een weinig meer dan vier en veertig jaaren”. KOK heeft in zijn *Vaderl. Woordenboek*, Dl. XXVII, bl. 302, zulks woordelijk

teruggegeven, maar zegt uitdrukkelijk: *Januarij*. De vermelding van twee auteurs zal hier wel genoegzaam zijn, om het denkbeeld eener vergissing van den afschrijver uit te sluiten. Er bestaat alzoo nopens den sterfdag van SPINOSA geen verschil van weinige dagen, maar van eene geheele maand.

AMATOR VERITATIS.

Sterfdag van Spinoza. Het bericht van COLERUS omtrent den begrafenisdag van SPINOSA (NAVORSCHER III.; bl. 380) wordt door eene ontdekking, die men, gelijk zoo vele andere van soortgelijken aard, aan den Heer commies-chartermeester DE ZWAAN te danken heeft, volkomen bevestigd. In het begraafboek der Nieuwe Kerk te 's Gravenhage, thans ten raadhuize dier stad berustende, leest men onder het hoofd: „Huirgraf N°. 162” letterlijk het volgende:

„Den 20 Feberwaeris 1677 is begraeuen”, enz.
„25 dito is begraeuen”, enz.
„denselfde dito”, enz.
„denselfde dito is begraeuen BENEDICTUS SPINOSA woenende over de hilgeest huise.....
12—0—0”.

Men ziet dat deze aantekening het nog onbeslist laat, of SPINOSA den 21sten dan wel den 23sten Februarij gestorven zij. Daarentegen blijkt daaruit, dat de merkwaardige man werkelijk tijdens zijn overlijden op de Paviljoensgracht, en dus ook zeker wel ten huize van den schilder H. VAN DER SPYCK, woonachtig was. De niet zeer taalkundige kerkbeambte, die in 1677 het begraafboek der Nieuwe Kerk bijhield, verstaat door „de hilgeesthuise” het Heilige-Geest-hofje. Daar tegen over, dat is aan de oostzijde der Paviljoensgracht, tusschen de Spookbrug en de stille Veerkade, moet de nederige woning van SPINOSA bij zijn overlijden te vinden zijn geweest. Het is van eenig belang dit te doen opmerken, omdat de Haagsche overlevering een bekend huisje op den St. Anthonies- of gedempten Burgwal als 's mans laatste woning aanwijst. De schrijver van het werk: *La Haye, par un Habitant*, hetwelk eerst in het vorige jaar het licht zag en juist omtrent bijzonderheden van dezen aard veel wetenswaardigs behelst, heeft aan die overlevering nieuw gezag bijgezet. Men zie aldaar T. II, p. 44 et 204.

Ofschoon ik daárvan niet geheel zeker ben, vermoed ik, dat het huurgraf N°. 162 zich bevond in de Nieuwe Kerk, en niet op het daaraan grenzend kerkhof. Is deze onderstelling juist, dan rust het stof van den wijsgeer SPINOSA met dat van zijnen begunstiger, den Raadpensionaris DE WITT, in hetzelfde kerkgebouw. Dan ook zou het graf aan te wijzen zijn. De grafzerken in de Nieuwe Kerk dragen, naar ik meen, nog de nummers, die in

Volksliederen. — Uit het Holl. in het Eng. vert. verzen. — Morgan. — Drees en Drusus. — „De Mozes”.

de XVIIde eeuw, kort na de stichting der kerk, in die zerken gebeiteld werden.

D. VEEGENS.

Volksliederen. „Al is ons Prinsje nog zoo klein” (Nav. III.; bl. 31, 381). De Heer J. J. WOLFS deelt ons het anti-Loevesteinsch liedje:

„Zij zeggen er is geen Prins in 't land!”

volgens de lezing van Prof. VISSCHER mede, maar ik geloof, niet geheel juist, of de woorden die ik ken zijn varianten. — Toen ik een kind was, in den verboden tijd vóór 1800, toen het zingen van zoodanige liedjes wel eens eene gevangenisstraf, zoo niet erger, ten gevolge kon hebben, leerde het mij onze kindermeid, die ik altijd van *orangisme* heb verdacht, en toen ik het weer in November hoorde, klonk het mij in de ooren als de stem van een ouden vriend:

„Zij zeggen, daar is er geen Prins in 't land!
'k Zeg, ja!

Zij zeggen, daar is er geen Prins in 't land!
'k Zeg, ja!

Zij zeggen, daar is er geen Prins in 't land!
De vlaggen die waaijen van alle kant.

Vivat Oranje! Hoezee!

Vivat Oranje! Hoezee!”

En dan:

„Al is er ons Prinsje nog zoo klein,
En Hoezee!

Al is er ons Prinsje nog zoo klein,
En Hoezee!

Al is er ons Prinsje nog zoo klein,
Al evenwel zal hij Stadhouder zijn.

Vivat Oranje! Hoezee!

Vivat Oranje! Hoezee!”

Men kan denken met welken nadruk de woorden „'k Zeg, ja!” werden gezongen.

C. & A.

*Uit het Hollandsch in 't Engelsch vertaalde verzen (Nav. III.; bl. 31; IV.; bl. 8). Behalve de reeds door DE NAVORSCHER opgenoemde, komt in J. J. L. TEN KATE'S *Legenden en Mengelpoëzy*, te Monnikendam bij VAN MARLE uitgegeven, eene overzetting voor van S. J. VAN DEN BERGH'S *Het Bootjen* uit zijn *Edmunds Mandoline*. Hoewel TEN KATE het aldaar niet heeft aangeduid, bestaat er niet de minste twijfel omtrent de navolging. In de *Ochtendschemering (Nieuwe Mengelingen van het Genootschap „Oefening kweekt kennis”)* komt *The Boat* voor met het onderschrift: „from the Dutch of S. J. VAN DEN BERGH”, voorafgegaan door een vers: *Aan mijnen vriend S. J. VAN DEN BERGH, ten geleide van het volgende stukje.**

B. J.

Het geslacht der Morgans (Nav. III.; bl. 31; IV.; bl. 8). Te Leyden zijn de volgende huwelijken gesloten:

17 Sept. 1716. „LEENDERT VAN TRIK, lakenwerker, jm. van Leijerdorp, vergeseld BIJBL. 1854.

met DIRK HEERWEER, sijn aenbehuwde vader; met MARIA STUARD, wed. van JACOBUS MORGAN, vergeseld met NEELTJE HEYN, haer nicht en NEELTJE CLINCK, haer bekende”.

22 Dec. 1724. „ROBERT MORGAN, klad-schilder, jm. van Leyden, vergeseld met LOUIS MORGAN, sijn oom; met JOHANNA VAN DER SLUYS, wed. van MARCUS LEOPOLDUS, vergeseld met MARYTGE VAN DER KOP, haer moey en JOHANNA VAN HEUKELOM, haer nicht”.

Deze ROBERT MORGAN hertrouwde den 7den Dec. 1725 met DINA BAKKER, weduwe van JACOBUS DEVENTERWAAG, wonende te *Mijdrecht*.

In de Engelsche Kerk te Leyden is den 4den Junij 1729 begraven ELISABETH MORGAN.
.. ELSEVIER.

Drees en Drusus (Nav. III.; bl. 31; IV. bl. 12). Bij TUINMAN, Vervolg op de Fakkeld der Nederd. Tale, bl. 45, vinden wij, dat naar KEISLER'S meening de naam van DRUSUS aan de Duitschers niet zoo verschrikkelijk zou geweest zijn, in verband waarmede die schrijver Drees terugbrengt tot Druid, Drud, de waarzegsters bij de oude Heidensche voorvaderen, later na dier volkeren overgang tot het Christendom als heksen en toveressen verfoeid. Dit belet echter TUINMAN niet, in sijn gevoelen (DROES van DRUSUS afgeleid) te volharderen, aangezien des laatsten naam »verschrikkelijk genoeg was in de gewesten daar hij verkeert heeft”.

V. D. N.

*De „Mozes” van Rochus van den Honert (Nav. III.; bl. 33; IV.; bl. 14). BALEN, in zijne Beschr. van Dordt, Dl. I, bl. 215, v. D. HONERT vermeldende, zegt dat hij uitgegeven heeft »op den ouden Treurspels-leest” (dus in de manier der Rederijkers; zie VAN KAMPEN, *Bijv. tot de Gesch. der Ned. Lett. en Wetensch.*) »het treurspel van THAMAR uit 2 Sam. IV [XIII] en JOSEF [FLAVIUS JOSEPHUS], B. VII, Hoofdst. 7, te Leyden, bij PAATS, 1611, in 8°, en *Mozes den Wetverzamelaar*, bij denzelven”. Noch in den *Catalogus* van IS. LE LONG, noch in dien van J. KONING, sijn mij daarvan exemplaren voorgekomen; ongetwijfeld alzoo dat deze stukken zeer zeldzaam moeten zijn. Terwijl PEERLKAMP in zijne *Verhandeling de Vita &c. Nederland. g. carm. Lat. comp.*, den naam van VAN DEN HONERT geheel onvermeld gelaten heeft, is hij niet verzwegen door J. H. HOEUFFT, in sijn *Parnasus Latino Belgicus*, p. 103—4, welke er in de noot het volgende bij opgeteekend heeft: „*Thamara*, tragoedia, et *Moses legifer*, sive *Nomoclastes* (lucem spectant), quae opuscula manu auctoris possides exarata”. Deze HSS. zullen nog wel voorhanden zijn; in den *Catalogus* van HOEUFFT'S Biblioth., 1844, vindt men ze vermeld, bl. 232, N°. 31 der MSS. in 8°, alwaar blijkt dat zij het jaar-*

tal 1623 dragen. Te regt is voorts door HOEUFFT opgemerkt dat alle schrijvers der letterkundige en andere geschiedenis, zelfs WAGENAAR, waarbij ik ook nog COLLOT D'ESCURY voeg, des dichters naam verkeerdelyk als VAN DEN HOONAARD, voor VAN DEN HONERT, hebben opgegeven. V. D. N.

[Ook QUIESCENDO heeft de plaats in HOEUFFT's *Parnasus* te berde gebragt, en tevens als een der bronnen betrekkelijk VAN DEN HONERT, SIEGENBEEK genoemd in zijne *Gesch. van de Leydsche Hoogeschool*, Dl. II, bl. 10 (Bijl.), die ook de onjuiste spelling VAN DEN HONAERT gebezigd heeft.]

Geboortejaar van Zacharias Jansen (Nav. III.; bl. 31). Uit de verklaring, die JAN ZACHARIAS den 3den Mei 1655 voor de Middelburgsche regering aflegde, blijkt dat hij toen 52 jaren oud en dus in 1602 geboren was. Neemt men aan dat zijn vader ZACHARIAS toen 26 jaren bereikt had, dan zou deze in 1577 of eenige jaren vroeger kunnen geboren zijn.

De schrijvers van *De Provincie Zeeland*, 1824, teekenen op, dat ZACHARIAS JANSEN te *Middelburg* begraven is op het Bagijnenkerkhof, den 4den Februarij 1642.

De doopboeken, die te *Middelburg* met 1574 beginnen (in het Latijn), kunnen nogmaals worden nagezien; misschien vindt men er de data in, waarop aan MARIA en SARA, zusters van ZACHARIAS, de doop is toegediend. Wenschelijk ware het ook, den tijd van ZACHARIAS JANSZ's huwelijk te leeren kennen.

Het is vreemd dat SARA GOEDARD, gehuwde zuster van ZACHARIAS, haren ouderdom niet heeft vermeld, toen ook zij eene verklaring voor de overheid aflegde. Men zou zich in dat geval digter bij de waarheid bevinden.

Uit de afgelegde getuigenis van JAN ZACHARIAS blijkt geenszins, dat hetzij HANS of ZACHARIAS de eerste uitvinder der kijkers (de lange, geschikt voor de sterrenwaarneming) geweest zij, maar wel blijkt uit de omstandige beschrijving, dat zij een grooten *microscop* hebben uitgedacht, dien men duidelijk ziet dat een zamengestelde stammicroscop voor ondoorschijnende voorwerpen geweest is. Maar van kijkers wordt vóór 1616 niet gesproken. Uit de verklaring van BOREEL, die in 1610 negentien jaren oud was, valt dan geenszins op te maken, dat de kijkers omtrent 1608 of door HANS of door ZACHARIAS uitgevonden zijn. Maar ook over het tijdstip dier uitvinding verschillen BOREEL en deze zoon van ZACHARIAS JANSEN. BOREEL toch noemt 1610 en JOANNES ZACHARIAS spreekt van 1618: een verschil, dat noodzakelijk tot wantrouwen leidt, en gewis niet kan opwegen tegen de zekerheid, welke ons de dagteekening der rekwesten van LIPPERSHEY en JACOB METIUS (2 en 17 Oct. 1608) aanbiedt.

Het is ook vreemd dat SIMON STEVIN, altijd zoo nabij Prins MAURITS, niets omtrent deze uitvinding in zijne werken opgeteekend heeft. Ware hij in 1605 (?) met den bedoelden kijker bekend geweest, dan zou dat genie daaraan gewis wel eenige verbetering hebben toegebragt.

Misschien, dat het Koninklijk Archief eenige inlichting over dit onderwerp geven kan.

Het is mij niet bekend, hoe de schrijvers van *De Provincie Zeeland* aan de stukken gekomen zijn, door hen vermeld in Bijlage X, en die in 1824 zijn uitgegeven, terwijl Prof. G. MOLL in 1831 uit de aantekening van wijlen den Hoogleraar VAN SWINDEN een *Geschiedkundig onderzoek naar de eerste uitvinders der Verrekijkers* heeft doen verschijnen, waarin die stukken ook voorkomen, zonder dat het stuk *De Provincie Zeeland* daarbij is aangehaald.

De brief, dien HENDRIK IV den 8sten Januarij 1609 tot JEANNIN, zijn Gezant te 's Hage, rigtte, is voorzeker niet onaardig, luidende aldus: »J'aurai plaisir de voir les lunettes dont votre lettre fait mention, encore que j'aie à présent plus grand besoin de celles qu'aident à voir de près que de loin" (*Négociation de JEANNIN*). Prof. MOLL laat daarop volgen: »De uitmuntende Koning had gelijk; het zijn niet de vijanden, die met den kijker in het open veld te verspieden zijn, die men het meest in het oog te houden heeft; het zijn de raadslieden van JACQUES CLEMENT, van RAVAILLAC, van BALTHASAR GERARDS en van de moordenaars van JOSEPH EMMANUEL van *Portugal*. Een glas, waardoor men dit ongedierte duidelijk zoude kunnen onderscheiden, was een' Vorst meer waard dan de beste verrekijker. De soldaat van *Sedan* bragt slechts een' kijker, en de Koning, toen hij denzelven aan het hoofd zijner legers zoude hebben kunnen gebruiken, werd den 14den Mei 1610 in het midden zijner hoofdstad verraderlijk vermoord".

.. ELSEVIER.

Viezevazen (Nav. III.; bl. 32; IV.; bl. 16). *Viezevazen* zijn grillige hersenschimmen, van vies, grillig, en vaas, eene verbastering van *phantasia* [?], verbeelding, inbeelding. Zie vooral TUNMAN in de *Fakkel*, op het woord *vaze* en ook op *wisjewasje* of *viesje vasje*, desgelijks in zijne *Spreekwoorden*, bl. 273, alwaar hij bl. 209 over *zemelknooper* en bl. 214 over *slikflooijen* gehandeld heeft.

V. D. N.

Middeneeuwsch eedsformulier van den beul te Middelburg (Nav. III.; bl. 34; IV.; bl. 18). Was het vooruitgang in zedelijkheid, dat Hertog ALBRECHT in 1395 beval, dat niemand binnen *Amsterdam* eenige »Quaeckborden of Dobbelschorten hanteiren zou, op eene boet

Middeneeuwsch eedformulier van den beul te Middelburg. — Joan Pietersz. en Diederik Zweling.

van thien ponden"? — of was het monopolie? want hij gaf die in den *Hage*, 1358, levenslang uit! — Zie de RIEMER, *Beschrijving van 's Gravenhage*, Dl. II, bl. 294.

A. & A.

Joan Pietersz. en Diederik Zweling (*Nav. III*; bl. 36). Onder het opschrift: *Jan Pietersz. Swelinck* (sic) bevat de *Overijss. Alm. v. Oudh. en Lett.*, bl. 210—216, eene bijdrage van een ongenoemde, waaruit het mij vergund zij, nog het een en ander ter aanvulling der vroeger gegeven berichten omtrent dien organist mede te deelen. »MOONEN meldt in zijne *Kronijk*, bl. 147: »1621, 9 October (o.s.) is te Amsterdam overleden JOAN PIETERSZ. ZWELING, van Deventer, organist der oude kerk aldaer, en na veeler oordeel voornaemste musikant zijner eeuw». Op dien toon spreekt ook een tijdgenoot, die hem persoonlijk gekend heeft en wiens berigt wij letterlijk willen mededeelen, BAUDARTIUS namelijk, die in het 13de Boek zijner *so Kercklike als Werelt-sche Gheschiedenissen*, bl. 163, het volgende meldt: »Den negentienden Octobris st. n. is binnen Amsterdam overleden Mr. JAN PETERSZ. SWELINCK, seer constigh ende vermaert organist, ja beroemt voor den aldercleoeksten ende constichsten organist deser eeuw. Welcken lof de constrycke Organist ende Musicien PEDRO PHILIPPI, Organist binnen Brussel ende alle andere hem geern gheven, hem eerende als eenen PHOEBUS ofte APOLLO. De treffelicke Musycstukken welcke hy aen den dach gegeven heeft, insonderheyt de Musyck over de voysen der *Psalmen Davids*, soo als die in de Gereformeerde kercken ghesongen worden, geven getuychenisse van den seer musicalen geest daer mede hy is begaeft geweest, ghelyck oock doen alle andere Musyckstukken by hem gecomponeert ende aen den dach gegeven. — Desen APOLLO heeft gehat den aert van meest alle Musicanten, daer van eenen Latynschen Poëet aldus spreekt,

Omnibus hoc vitlum est cantoribus inter amicos,
Ut nunquam inducant animum cantare rogati,
Injussi nunquam desistant.

Dat is te seggen, dat men de treffelicke Musiciens niet lichtelick aen het singen of spelen en can brengen, maer als mense daer aen gebracht heeft, so kunnen sy qualick ophouden. My gedenckt, dat ik eens met eenighe goede vrienden by meyster JAN PETERSZ. SWELINCK, mynen goeden vriend, gegaen zynde, met noch andere goede vrienden, in de maend van Mey, ende hy aen het spelen op zyn Clavecymbel ghecomen zynde, het selfde continueerde tot omtrent middernacht, spelende onder anderen het liedeken *Den lustelicken Mey is nu in zynen tydt*, d'welck hy, soo ick goede memorye daer van hebbe, wel op

vyf-en-twintigerley wyzen speelde, dan sus, dan soo. Als wy opstonden ende onsen afscheyt wilden nemen, so badt hy ons, wy souden doch dit stuck noch hooren, dan dat stuck, niet cunnende ophouden, also hy in een seer soet humeur was, vermaeckende ons zyne vrienden, vermaeckende oock hem selfen.”

Het is den schryver der gemelde bijdrage onbekend, op welken grond FETIS (*Verhandl. over de verdiensten der Nederl. in de Muzik*) zijne vrij speciale berichten aangaande onzen kunstenaar (zie het verslag van J. H. de ST., *Nav. IV.*; bl. 18) gegeven heeft. »Zij komen», zegt hij, »overeen met hetgeen de *Eutonia, Musik-Zeitschrift* van JOHANN GOTTFRED HIENTZSCH, Breslau, 1829, meldt. Daar wordt het volgende nog bijgevoegd. »JACOB SCHULTZ of PRAETORIUS, zoon van HIERONYMUS, was in 1600 geboren te Hamburg en werd organist in de St. Jacobs- en Geertruidskerk. Hij trad geheel in de voetstappen van zijnen beroemden vader, zoowel ten aanzien van het orgelspel als van de compositie. Doch hij voldeed zich zelf nog niet; hij verzocht zijnen vader, hem naar den toen zoo beroemden organist SCHWELING te zenden, ten einde zich in zijne school nog meer te volmaken. Het bestuur der St. Jacobskerk vergunde dit niet alleen, maar beloofde hem ook, twee jaren de helft der onkosten te dragen. PRAETORIUS begaf zich in 1616 met HEINRICH SCHEIDEMANN naar Amsterdam. SWELINCK werd in Holland voor een »wonder van een organist» gehouden. Toen de roem zijner grootheid in de kunst zich buitenslands verbreid had, werd hij de algemeene toevlugt der voortreffelijkste jonge talenten van geheel *Duitschland*, en te *Hamburg* noemden men hem den »organistenmaker». De beide Hamburgers (JACOB SCHULTZ of PRAETORIUS en HEINRICH SCHEIDEMANN) ver eerden hem als hunnen vader. Zij hadden zich niet slechts in de kunst, maar ook in het uiterlijk gedrag naar hem gevormd, en bragten beide uit *Holland* zijne afbeelding mede, die zij hun leven lang, ieder in zijn beste vertrek, voor oogen moesten hebben. — Van practische werken heeft hij vele *chansons* in den toenmaligen Franschen en Spaanschen smaak uitgegeven; bijzonder zette hij veel ook in de te zijnen tijde zeer beminde manier: *more Palatino*, gelijk men het noemde naar den Keurvorst te Heidelberg, FREDERIK II, die de muzik zeer hoog schatte. Hier verdienen bijzonder genoemd te worden: 1°. de door PETRUS DATHENUS in Hollandsche verzen gebrachte Psalmen met 4 tot 8 stemmen, contrapuntswijze uitgewerkt en met verscheidene andere geestelijke en wereldlijke gezangen van 3, 5, 6 en 8 stemmen in druk gegeven. 2°. *Pseaumes, mis en musique à 4, 5, 6, 7 et 8 part.*, Liv. II, 1613, 4°.; dezelfde, 1614, 4°.; — alle te Leyden. 3°. *Des weltberühmten Musici und*

Organisten zu Amsterdam vierst. Psalmen, aus den 1sten, 2ten und 3ten Theil seiner ausgegangenen Französischen Psalmen absonderlich colligirt, und mit Lobwasserschen Texten unterlegt. Frankf.a.O., 1626. — 4°. *Liv. II et III des Pseaumes, nouvellement mis en musique à 4—8 part.* Amst. 1618; *Liv. IV et conclusional des Pseaumes, etc.*, Amst. 1622, ook voor 4—8 stemmen. 5°. *Cantiones sacrae cum B contin. 5 voc.* Antv. 1623".

*Vollediger is misschien de lijst, gegeven door DODT VAN FLENSBURG in de *Konst- en Letterbode*, 1840, bl. 397.

"Dr. F. C. KIST, *Over den toestand van het kerkelijk gezang in Nederland*, Utrecht, 1840, rekent de vier- en achtstemmige Psalmen, door SWELINCK gecomponeerd (te Leyden 1612—1614 uitgegeven), wanneer zij verkrijgbaar zijn, nog bij uitnemendheid dienstig tot verheffing van het kerkgezag. En hij noemt zijne *Pseaumes de David, mis en musique*, gedeeltelijk gedrukt te Amsterdam 1613, gedeeltelijk te Haarlem 1621 en 1624, een wel zeldzaam, maar niet te min belangrijk werk, waarin de alom beroemde man vele verzen van denzelfden Psalm naar gelang van derzelve karakter op verschillende wijzen toonkunstig behandeld heeft".

Zie hier het slot van deze levensbeschrijving:

"Wij hebben op SWELINCK opmerkzaam gemaakt, in hoop dat er te *Deventer* iets nader omtrent hem zal gevonden worden".

Te oordeelen naar den inhoud der beide *Overijsselsche Almanakken* voor 1852 en 1853, schijnt die hoop niet te zijn verwezenlijkt geworden, althands er komt niets over SWELINCK in voor.

CHALOEDA.

[De Heer V. D. N., wien wij nog de volledigste opgave der literatuur betrekkelijk de SWELINCK's te danken hebben, doch van wiens antwoord, schoon het tijdig tot ons gekomen was, wij door eene toevallige omstandigheid bij de behandeling van dit onderwerp in de NAVORSCHER geen gebruik hebben kunnen maken, herinnerde ons uit HOOFT's *Brieven*, dat toen MARIA DE MEDICIS zich ten jare 1637 binnen Amsterdam bevond, aan DIEDERIK SWELINCK de eer werd toegekend om der vorstin een toonkunstig onthaal te verschaffen. Aan W. J. F. is sedert zijne vroegere berichten ter hand gekomen de *Bestellingslijst op een Statuet in plastische compositie, uitgevoerd (uit te voeren) door den beeldhouwer GEORGES*, ter grootte van 46 Ned. duimen, een ontwerp ter vereering van onzen JAN PIETERSZ. SWELINCK, hetwelk echter uit gebrek aan deelneming nimmer verwezenlijkt is. Aan die lijst nu ontleende hij omtrent den begaafden SWELINCK nog enkele bijzonderheden, waarbij hij ook akte nam van VONDEL's grafchrift van den grooten kunstenaar:

"Dit 's SWELINCK's sterflijk deel, ten troost ons nagebleven,
't Onsterflijk hout de maet bij God in eeuwig leven,
Daer strekt hij meer dan hier kan vatten ons gehoor,
Een goddelijke galm in aller Englen oor".]

Philippus de Gruytere en Jan Diemer (*Nav.* III.; bl. 36; IV.; bl. 24). In de *Beschrijving van het eiland Goedereede en Overflakkee*, door den Wel Eerw. Heer B. BOERS, 1843, bl. 145, worden als eigenaren der heerlijkheid van *Dirksland* vermeld: 1563 FILIPS DE GRUITHEERE, 1600 JAN DE GRUITHEERE, 1626 FILIPS DE GRUITHEERE, en 1635 JACOB VAN BAERLANDT, te *Goes*. Vooral echter zie men TE WATER, *Verbond der Edelen*, Dl. II, bl. 428 tot 434, Dl. III, bl. 536, en de aldaar aangehaalde schrijvers over het geslacht van GRUITHEERE of GRUITER. In LE CARPENTIER's *Hist de Cambray*, p. 1041, wordt berigt dat ANNA DE HERTOGHE, gehuwd met "JEAN DE GRUITERE, Seignr. de *Dirksland*", eene dochter was van GUILLAUME DE HERTOGHE en van ANNE DE WLITS. FILIPS DE GRUITHERE, Baljuw, Schout en Dijkgraaf van *Dirksland*, woonde is 1588 op het zoogenaamd "hof" aldaar. Deze had tot moeder BARTHA VAN NEDERVEEN, die 1550 als vrouw van *Dirksland* genoemd wordt en in 1553 overleed. JAN DE GRUITHERE, die hem opvolgde, schijnt zijn broeder geweest te zijn; deze stierf 1602. Zie VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.* p. 1024, in de genealogie van NEDERVEEN. MARGARETA DE GRUITERE trouwde met CHRISTIAAN VAN DER GOES en stierf in 1677, nalatende zeven kinderen. Zie FERWERDA, *Genealogie van Goes*, gen. XI.

V. D. N.

Philippus de Gruytere en Jan Diemer. Op THYSIUS' Bibliotheek te Leyden is voorhanden: PHILIP GRUTHERI à *Diderixlant, De prisca virtute Batavorum Oratio*, Lugd. Bat. is. ELSEVIER, 1618, in 4°. (niet in-fol.), naar aanleiding waarvan PETR. BERTIUS uitgaf: *Ad Leonem Batavum adlocutio, postquam de prisca Batavorum virtute dixisset publicè nobiliss. juvenis* PHILIPPUS DE GRUTHERE, Lugd. Bat. apud eund., in 4°.

Deze PHILIPPUS DE GRUYTER moet in 1594 geboren zijn, want op den 17den October 1614 is aan de Leydsche Hoogeschool ingeschreven: "PHILIPPUS GRUTERUS, Zelandusan. XX, Stud. Juris". Het is derhalve niet waarschijnlijk, dat deze PHILIPPUS een R. C. geestelijke zoude geweest zijn, zoo als in HOOGLATEN's *Woordenboek* vermeld wordt.

Uit de door mij aangehaalde notariële akten blijkt, dat hij Commandant van den *Briel* was, iets waarvan men de bevestiging zien kan in de *Resol. van Holland* van den 18den Julij 1642.

Aan de Leydsche Hoogeschool studeerde ook de beroemde JON. GRUTERUS, van *Antwerpen*, wien ik van 1579—1586 in de stedelijke registers ontmoet heb, en die eerst bij JACOB SCHROOY gewoond heeft, waar ook nog twee andere Antwerpsche studenten, JAN en DAVID GARIJN, gehuisvest waren.

Eenige genealogische berigten over JON.

GRUTERUS kan men vinden bij BALTHASAR VENATOR, 1631, en bij FRED. HERM. FLAYDER, 1628, waarvan de exemplaren op de *Bibliotheca Thysiana* te vinden zijn.

Het kan misschien nuttig zijn, de volgende studenten te vermelden, voormaals ter Leydsche Hoogeschool ingeschreven geweest:

25 Mei 1584. »GEORGIUS DE GRUTER, Roterodam., Stud. Litt."

21 Aug. 1584. »REINERUS GRUTERUS, Davertrius, Stud. Theol."

25 Nov. 1592. »PETRUS GRUTERUS, Ziekrizeanus, Stud. Litt."

18 Sept. 1596. »ARNOLDUS GRUTER, Gelrus, an. XIV. Stud. Juris."

18 Sept. 1606. »JACOBUS GRUTERIUS, Middelburgensis, an. XVIII. Stud. Litt."

7 Dec. 1612. »DANIEL GRUTERUS, Middelburgensis, an. XX. Stud. Bon. Art."

21 Julij 1629. »SIMON GRUTERUS, Delfshaviensis, an. XXIII. Stud. Phil. & Medic." (hij komt nogmaals voor op den 26sten Febr. 1631.)

11 Febr. 1633. »ISAACUS GRUTERUS, Middelburg, Zelandus, an. XXII. Stud. Juris."

15 April 1638. »ALBERT DE GRUTER, Hagiensis, an. XX. Stud. Juris."

6 Oct. 1639. »REMIGIUS GRUTERUS, Oostendannus, out 22 jaer, Stud. Theol."

12 Nov. 1636. »GUILIELMUS DE GRUTER, Ultrajectinus, an. XX. Stud. Juris."

16 Oct. 1642. »JOANNES GRUTER, Dusseldorpius, an. XXI. Stud. Juris."

14 Julij 1651. »SAMUEL GRUTERUS, Delphensis, an. XVI. Stud. Philos."

30 Mei 1665. »JOHANNES GRUTERUS, Middelb. Zelandus, an. XX. Stud. Theol."

13 Oct. 1667. »PETRUS DE GRUYTER, Ultraject. an. XX. Stud. Juris."

1 April 1670. »ANTONIUS DE GRUYTER, Trajectin. an. XVIII."

1 April 1670. »JOHANNES DE GRUYTER, Trajectin. an. XVI." enz.

In het *Placaatboek der Staten-Generaal* vindt men op bl. 102 de namen der verraders vermeld, die *Geertruydenberg* in 1589 aan den Hertog van Parma verkocht en geleverd hadden. Daaronder zijn die van WALRAVEN DAGH-VERLIES en HANS DE GRUYTER, dienende onder JOHAN WINGFELD.

De *Resol. van Holland* van den 15den Oct. 1603 en den 12 Febr. 1604, bl. 271 en 33, gewagen van het verzoek van JACOB DE GRUYTER, rentmeester van het Kapittel te *Naaldwijk*, om dit beheer op te dragen aan zijnen zwager JACOB DIRCKS. VAN SWIETEN. In die zelfde *Resolutiën* leest men op 17 December 1609, het verzoek van CORNELIS WILLEMSZ. DE LANGE, als man en voogd van AECHTE JOOSTENDOCHTER DE GRUYTERE, gelijk der drie kinderen van wijlen PIETER JOOSTEN DE GRUYTERE, erfgenamen van JORIS DE GRUYTERE, om 11 morgen lands, in confiscatie

gestaan hebbende, te mogen verkoopen. En op den 26sten Februarij 1609 is afgeslagen het verzoek van GILLIS VAN FLORY, om te mogen trouwen AGATHA DE GRUYTER, »zijne overledene huisvrouw zusters dochter".

In de Latijnsche brieven van PETRUS GRUTERUS, Francfort. 1615, op de Akademische Bibliotheek te *Leyden* voorhanden, komen er eenige voor, aan zijnen vader THOMAS, zijnen zoon JACOB en zijne broeders JACOB en REINIER geschreven.

Men vindt er ook eene dissertatie van PAULUS DE GRUYTER dict. BUYS, van *Utrecht*, A°. 1690.

Den 11den Dec. 1655 is AERNOUT DEGRUYTER als ritmeester, en den 16den April 1672 als Majoor der kavallerie aangesteld.

Mr. WILLEM DE GRUYTER, Heer van *Essensteyn*, Raadsheer in het Hof van *Utrecht*, was in 1677 reeds gehuwd met HESTER MITS, van *Amsterdam*, hebbende op den 23sten Januarij 1682 eenen minderjarigen zoon. Deze Mr. WILLEM DE GRUYTER, broeder van BARTOLOMEUS en LAMBERT DE GRUYTER, gehuwd met ELISABETH VERBORCHT, is in 1666 te *Utrecht* overleden. Uit eene akte van de Utrechtsche Weeskamer, dd. 28 Julij 1666, blijkt dat ELISABETH VERBORCHT, wed. LAMBERT DE GRUYTER, nog als voogd over hare nagelatene kinderen gesteld had Ds. HERMAN BUSHOFF, Predikant te *Baren*, haren neef. (Hieromtrent berust eene akte bij den Notaris G. HOUTMAN, te *Utrecht*, 4 Mei 1666.)

In de *Resol. der Staten-Generaal* van den 19den Oct. 1601 komt nog het volgende voor:

»Is Jonk^r. EDMOND DE GRUYTER, geaccordeerd dat hij tot last van de generaliteit in de nieuwe huysinge, die hij heeft doen maken in de graafschap van *Buren*, sal mogen doen maken, de wapenen van de Vereenigde Provinciën".

In de *Resolutiën van Holland*, d. d. 2 en 9 Sept. 1574, bl. 72 en 81, vindt men het rekwest van PIETER JOOSTEN DE GRUYTERE, burger en gevangene van *Rotterdam*, verzoekende uit de gevangenis ontslagen te worden onder borgtogt van 3 à 4000 gl., en in het huis zijner moeder aldaar te mogen wonen. Het verzoek werd in handen gesteld van Jhr. ALEXANDER HAUTAIN, kapitein van de Garde van Zijne Excell., waarop besloten werd den borgtogt aan te nemen, en hem in zachtere gevangenis ten huize van den Baljuw over te brengen.

Hij zal dus wel een zoon geweest zijn van Mr. JORIS DE GRUYTER, geb. te *Rotterdam*, die in 1575 als Raad in den Hove (wegens den oorlog naar *Utrecht* verlegd) voorkomt bij VAN LEEUWEN, *Batavia Illustrata*, bl. 1472.

Men heeft gezegd (*Nav. IV.*; bl. 24) dat PIETER DE GRUYTER een zwager was van den Gouverneur-Generaal ANTONIE VAN DIEMEN. Hierop moet ik aanmerken, dat men bij va-

Ph. de Gruytere en J. Diemer. — Canning over het Traktaat van 1824 tusschen Nederland en Groot-Brittannië.

LENTIJN, *Oost-Indië*, Dl. IV, St. I, bl. 295, eene biographie van ANTONIE VAN DIEMEN aantreft, waaruit blijkt dat zijne moeder ELISABETH HOEVENAER geheeten was, en dat hij tot vrouw had ANNA VAN AALST, later getrouwd met GYSBERT VANDERHOLACK en in de derde plaats met den Heer CONSTANT, gewezen Directeur van *Perzië*; doch in eene notariële akte, voorkomende in het protocol van den Notaris HEN. RULJSCH te *Utrecht*, d.d. 29 Junij 1654, wordt hij genoemd »CAREL CONSTANT, als getrouwd hebbende Mevrouw MARIE VAN DIEMEN, Douairière wijlen ANTONIO VAN DIEMEN, Gouverneur Generaal der Vereenigde Nederlantsche Compagnie in Orienten". Bij gemelden VALENTIJN zal men nog andere DIEMERS aantreffen. Ook is er een geslacht DIMMER bekend, waarvan WILLEM DIMMER in 1619 rentmeester, enz. te *Ysselstein* was.

Den 4den Julij 1657 werden te *Utrecht* CORNELIS en JOHAN DIMMER tot voogden gesteld over de nagelatene kinderen van DIRK DIMMER, in zijn leven Kapitein.

Bij F. VAN DIJCKE, *Recueil Héraldique etc.*, Bruges, 1851, zal men eenige berigten over het geslacht DE GRUYTERE aantreffen.

.. ELSEVIER.

Philippus de Gruytere en Jan Diemer. DIRK DIMMER, Kapitein en Commandant van *Oranje*, was getrouwd met ANNA, dochter van ROELOF VAN ARKEL en ANNA VAN STEELAND, welke ROELOF, Schildknaap en Drost te *Gorinchem*, in 1616 overleden is. Dus heeft het de genealogie van VAN ARKEL, 27ste en 28ste gener.

En ANNA's broeder FLORIS VAN ARKEL, Heer van *Trich*, *Arckel* en *Hoest*, Edelman van Prins FREDERIK HENDRIK van *Oranje*, had tot tweede vrouw SOPHIA ELISABETH, dochter van WILLEM DIMMER, schildknaap en geheimraad van den Prins van *Oranje*, en van ELISABETH VAN DER LINDEN. — Deze SOPHIA was weduwe van GILLES DE VRIESE, Heer van *Meliskerke*, enz. Zie de geslachtslijst van VAN DAM onder de *Genealogies des Familles des 17 Provinces*, 1781. Het komt mij duidelijk voor, dat DIEMER en DIMMER hetzelfde geslacht is. A. & A.

Canning over het Traktaat van 1824 tusschen Nederland en Groot-Brittannië (*Nav.* III.; bl. 36). Men heeft de goedheid gehad, ons uit *Paramaribo* een exemplaar van *The Courier* van den 18den Junij 1824 toe te zenden, waarin het verslag opgenomen is der zitting van het Britsche Lagerhuis van den vorigen dag. Een der onderwerpen in die zitting behandeld, was het bewuste traktaat tusschen *Nederland en Groot-Brittannië* »tot regeling der wederzijdsche belangen in O.-I." Het is de rede van den Minister CANNING, alstoen ter verdediging van dat traktaat uitgesproken, waarin hij de woorden, over welke de vraag

van L. D. S. loopt, wedervinden. Na van eenige kleine verwikkelingen gewaagd te hebben, laatstelijk tusschen de beide magten in O.-I. geboren: verwikkelingen, die haren grond hadden eensdeels in de traagheid der Britsche agenten om de teruggaaf der Nederlandsche bezittingen, bij den jongsten algemeenen vrede vastgesteld, in vervulling te brengen; andersdeels in verspreide geruchten als zoude men in *Nederland* voornemens zijn alle de vroeger genotene voordeelen te herwinnen en *Brittannië* geheel van den handel in giudsche wateren uit te sluiten: zet de staatsman uit een, hoe de zucht om de goede verstandhouding tusschen *Engeland* en *Nederland* te herstellen en zoo veel mogelijk voor 't vervolg te waarborgen, aanleiding gegeven heeft tot het besprokene traktaat, en betoogt hij daarbij hoofdzakelijk, in welke mate het door zijne voornaamste punten: afstand aan *Nederland* van *Bencoolen*, tegen aanwinst voor *Engeland* van *Singapore* en verzekering aan dien staat van den vrijen handel, de schaal der voordeelen aan *Brittannië's* zijde heeft doen overslaan. Zie hier een klein gedeelte van die redevoering: »In the course of these mutual animosities (de gerezene moeilijkheden tusschen de beide staten) — we became possessed of the island of *Singapore*, the advantages of which must be too well known to require now to be explained. It may, perhaps, be expected that I should explain the nature of our title to this possession. As facts and documents are necessary to a clear title, I individually was certainly of opinion that we could not substantiate our title; but as all titles in the East are not of a very accurate and defined nature, I thought it would be a great mistake to apply to this particular case the general principles of European policy, or any high romantic feelings of morality. (Hear, hear.) Amongst the charges against the *Netherlands*, it was urged that they had entered into treaties with all the Eastern Islands, excluding all other European Powers from commercial intercourse. This was a species of treaty which it was obviously our interest to annul; but, at the same time, I could not help remembering, that we ourselves had entered into similar treaties with other states. However, the existence of this fact did not take away my desire to abrogate the treaties to which I have alluded; but then there were considerable difficulties to be encountered. This consideration led me to look at the means whereby we could repair the error, and undo the advantages which the Dutch possessed, and accordingly a treaty was entered into at the restoration of peace to restore to the Dutch some islands, amounting to twelve in number. These islands were not of very great size or extent. They were trifling in point of income and inconvenient as to the

De Holl. Stewarten. — Herv. Predikanten te Namen. — Nassau bij Caesar vermeld. — Gornes van Triere.

rights and claims which they set up, every one of which were the subjects of constant discussion and irritation, and were sure to continue, so long as our intercourse with them was maintained. It was, therefore, thought desirable to remove all these annoyances and thus to get shut of all mutual recriminations. For each party could justly upbraid the other with charge of *«et tu quoque»*. The results of this treaty were — an admission of the principles of free trade — a line of demarcation was drawn, separating our territories from theirs, and thus avoiding all differences arising from immediate contact — and ridding them of their settlements on the Indian Continent (Hear). All these objects are now attained — we have obtained *Singapore*, we have got a free trade, and in return we have given up *Bencoolen*. So far from *Bencoolen* having been advantageous in point of revenue, it was a most onerous and inconvenient possession; and when the question of abandoning it altogether was mooted, and the Company ultimately came to the determination of retaining it, it was not on account of its importance, but from their not being able to say into whose hands it might fall".

Wij zijn overigens ten volle bereid om aan L. D. S., mogt hij het eenigzins verlangen, het ons ter handgestelde nummer van *The Courier* over te maken.

HET BESTUUR VAN DE NAVORSCHER.

De Hollandsche Stewarten (Nav. III.; bl. 62). Aan A. & A. te *Punjaub* (NOTES AND QUERIES, Vol. VII, p. 66) kan wellicht het volgende tot eenige opheldering verstrekken.

Een der regimenten Schotten in Staatsche dienst had eerst tot Commandant LAUDER, daarna HALKETT, toen VILLEGAS, vervolgens den Luitenant-Generaal STEWART en daarop J. STUART, welke laatste zijne aanstelling tot Luitenant-Generaal bekam den 15den October 1787. Den voornaam van den vóór-laatste Commandant heb ik niet kunnen opsporen; hij verschijnt op een staat van 1759 als Generaal-Majoor, bevel voerende over het regiment Schotten. Voorts bevonden zich ten jare 1792 nog in Staatsche dienst de officieren: C. STUART en C. STEWART, luitenants; S. STEWART, vaandrig. Later heb ik dien naam niet meer aangetroffen, en ik geloof ook niet dat er regstreeksche afstammelingen meer hier te lande aanwezig zijn. Wel bevinden zich nog onder ons nakomelingen van andere officieren der Schotsche regimenten, b. v.: van MAC-LEOD (Luitenant-Kolonel bij 't regiment Schotten), D. MACKALJ (vroeger Commandant van het regiment), A. CAMPBELL (geboren te *Navin*, den 7den Junij 1725), SUTHERLAND en MACLAINE.

Het doopregister der Schotsche regimenten

berust te *Rotterdam*; daaruit zouden misschien inlichtingen kunnen getrokken worden.

A. LISTER.

Hervormde Predikanten in den Polder te Namen (Nav. III.; bl. 82). Bij SMALLEGANGE, *Chronijk van Zeeland*, vind ik op de lijst der Predikanten in 1693, bl. 770, aangeteekend: »Ds. HENRICUS VOSHOL, Predikant op de Polder van Namen".

V. D. N.

Nassau bij Caesar vermeld (Nav. III.; bl. 64; IV.; bl. 48). De Heer J. P. VAN CAPPELE, *Filips Willem, Prins van Oranje*, 1828, bl. 4, verwijst in de Aant. (1) naar HOOFT, *Nederl. Hist.*, bl. 21; alwaar men werkelijk de door J. M. bedoelde woorden leest: »De naam van NASSAU, gespelt in CAESAR's boeken", zonder meer, en dus ook zonder de plaats bij den Romeinschen schrijver aan te wijzen.

V. D. N.

Gornes van Triere (Nav. III.; bl. 47; IV.; bl. 51). Onder den naam GOMES VAN TRIER vindt men hem vermeld in de *Resolutien der Generale Staten*, uit de XVIIde eeuw; zie het *Archief voor Kerkel. en Wereldl. Gesch. van Utrecht* door wijlen DODT VAN FLENSBURG, Dl. VII, bl. 88, 89. Hij schijnt eene lands-betrekking en wel ter Admiraliteit vervuld te hebben, nademaal bij *Resolutie* van den 21sten October 1619, »op zijn request versoekende augmentatie van zijn tractement geordonneert en geaccordeert werd, dat men denzelve sal senden aen het Collegie ter Admiraliteyt binnen *Amsterdam*, omme daarop te dispoonen voor den tijd van twee jaren naastkomende, gelijk zij zullen bevinden te behooren, mits dat zij niet en sullen excederen 100 gulden's jaers", en den 29sten October daaraanvolgende, »op zijn request dat den Griffier geordonneert zoude worden de missive die hij in last heeft te schrijven tot zijnen faveur aan het Collegie ter Admiraliteyt binnen *Amst.*, te veranderen en te schrijven in d'opschrift daarvan aan het Collegie ter Admiraliteyt van *Noort-Holland*, werd geper sisteert bij de voorgaande resolutie".

V. D. N.

Zeevaarkundige werken (Nav. III.; bl. 68; IV.; bl. 58). »HESSEL GERRITZ inwonende burger ende caertmaker tot *Amstredam*, op zijn request aan de Admiraliteit, wordt door de Staten-Generaal 14 Maart 1615 gunstig beschikt, zullende zijn begonnen werk voortzetten" enz. — den 27sten Januarij is aan hem octrooi verleend »tot het uitgeven zijner caerten, beschrijving van landen en modellen van caerten".

(Of hij ook zeevaarkundige werken geschreven heeft, wordt dus hierdoor niet opgelost).

»WILHEM JANSZ bouckvercooper te Amsterdam 1614, is 1616 den 10den Dec. toegelegd 50 gulden voor de dedicatie van eenen aardcloot van grooter formen, mitsgaders een hemelsche Sphera van gelijke grootte; den 13den Aug. 1618 octroy verleent tot het uitgeven voor den tijd van 6 jaren, het 3de Deel van zijn boek genaamt *Het licht der Zeevaart*, inhoudende de beschrijving der zeekusten van de Middellandsche zee”.

»JAN JANSZ. STAMPJOEN versouckt onderwijs te mogen geven in de conste der zeevaart, het zy met onderrichtinge, het zy met gedrukte exemplaren die niet mogen worden nagedrukt, — is besloten door Mr. STEVIN te doen examineeren 27 July 1617, en hem geaccordeert den 29sten July; den 10den April 1618 aan hem toegelegd 150 gulden voor de dedicatie en presentatie van zijn boek getiteld: *Nyeuwe Taefelen der Polus hoochte* enz. Den 1sten Aug. 1619 octroy verleent tot het doen snijden en drukken van eenen *Coelestum planum*, met een cleyn boucxken getit.: *Coelestum planum* tot eene onderwijsinge van dien; den 12den Oct. daarvoor toegelegd 50 gulden, en den 31sten Oct. 75 gulden”.

Dit alles is getrokken uit de *Resolutiën der Staten-Generaal* uit de XVIIde eeuw, te vinden in het *Archief voor Kerkel. en Wereldl. Gesch. van Utrecht* door DODT v. FLENSBURG, Dl. V, VI en VII, op onderscheidene plaatsen, in welke verzameling meer andere bijzonderheden, op het verleenen van octrooi voor zeevaartkundige werken betrekking hebbende, zijn opgenomen.

JAN of JOHAN STAMPJOEN *de Jonghe* was een geleerd beoefenaar der wiskunde, gevestigd te 's Gravenhage en naar het schijnt in 1610 te Rotterdam, alwaar zijn vader woonachtig was, geboren. Hij heeft uitgegeven: *Algebra ofte nieuwe stelregel waar door alles gevonden wordt in de Wiskonst*, 's Hage 1639, in 4°, met zijn portret op acht-en-twintig jarigen leeftijd door QUEBORN, en eene opdracht aan FREDERICK HENRICK, Prins van Oranje.

V. D. N.

Joh. Comeni „Portael” (*Nav.* III.; bl. 68I; V.; bl. 59). Gelijk aan J. W. C., is ook mij altijd dit boekske, en inzonderheid de door hem beschrevene uitgave met de goed gegraveerde figuurtjes, bijzonder opmerkelijk voorgekomen; ook dewijl het, naar ik geloof, allezins de meening bevestigt, dat COMENIUS de eerste grondlegger tot de verbetering van het schoolwezen en de vader der dusgezegde leerwijze door aanschouwing geweest is. Zie *de Vrije Fries*, 1851, Dl. VI, St. I, bl. 63, alwaar echter, evenmin als bij BAYLE, *Dictionn.*, in het uitvoerig artikel over COMENIUS, van dit zijn *Portael of Vestibulum rerum et linguarum*, wordt gewag gemaakt; een werk

toch, ongetwijfeld te onderscheiden van zijn sedert 1631 dikwerf uitgegeven en in twaalf Europeesche talen overgebragt, algemeen bekend boek: *Janua linguarum reserata*, of *Ontslote Deure der taalen*, waarvan de uitgave te Amsterdam, bij J. WOLTERS, 1691, mij duidelijk de niet-identiteit dezer beide werken leert kennen. Opmerkelijk is het echter, dat in de laatstvermelde editie noch afbeeldingen noch figuurtjes voorkomen, zoodat het onderwijs door aanschouwen schijnt ter zijde gesteld. De registers, zoowel der Nederduitsche als Latijnsche woorden, zijn geheel anders ingerigt en veel uitgebreider dan in het *Vestibulum*, van hetwelk de zeldzaamheid mij thans meer en meer onbetwistbaar toeschijnt, en welligt ook hierin te zoeken is, dat vele exemplaren ja tot leering en oefening, maar toch ook als prentenboek zullen gebruikt zijn, tot welk laatste de lieve plaatjes van CRISPYN DE PAS wel aanleiding moeten gegeven hebben. Het octrooi tot de uitgave, door de Staten-Generaal aan JOH. SEIDELIUS voor den tijd van vijftien jaren verleend, en vóór het werk afgedrukt, is van Januarij 1658, en bewijst, dunkt mij, dat deze uitgave de eerste is, waarin ook eene Nederduitsche vertaling, zal geweest zijn. Latere editiën zijn mij niet voorgekomen. COMENIUS was geboren den 28sten Maart 1592, en stierf te Amsterdam den 15den November 1671. V. D. N.

Cornelius Janssen en Festus Hommius (*Nav.* III.; bl. 94; IV.; bl. 61). Van den eersten dier mannen, ook JANSSENIUS genaamd, schijnt het datum der geboorte onbekend te wezen; immers daar ook de Heer GLASIUS, in de onlangs uitgegevene aflevering van zijn *Godgel. Nederland*, Dl. II, bl. 161, noch den dag, noch zelfs het jaar daarvan heeft medegedeeld. B. stelt die geboorte in 1510, doch indien het waar is, dat hij in 1529 zijne godgeleerde studiën te Leuven voltooid had, moet hij bij die veronderstelling zulks op vrij jeugdigen leeftijd gedaan hebben. Zie, behalve de schrijvers door GLASIUS aangehaald, inzonderheid MIRAEUS, *Elogia Ill. Belg. Script.* en FOPPENS, *Bibl. Belgica*.

V. D. N.

Nederlandsche Nieuwsbladen (*Nav.* I.; bl. 14, 34, 195, 291, 355; II.; bl. 29, 61, 94, 126, 156, 284; *Bijbl.* 1853, bl. lxxxvii). Wat J.M. uit de *Revue des deux Mondes* heeft medegedeeld, is in zoo verre onjuist, als, onder toezigt van Mr. BURLEIGH het eerste Engelsche nieuwspapier aangevangen is in de maand April of Mei 1588, en tot opschrift had: *The English Mercur*. Een afdruk van het oudste nummer dezer Courant, te Londen in het Britsche Museum berustende, dagteekent: 23 Julij 1588, N°. 50. J. L. A. I.

Leydsche dissertatiën — „Zon”, waarom vrouwelijk. — Mr. C. Ploeg. — Ital. Prozawerken verduitscht.

Leydsche dissertatiën (Nav. I.; bl. 54, 326; II.; bl. 62). Omtrent deze vraag zal het niet ondienstig zijn, het volgende stuk mede te deelen van den 13den Februarij 1595:

„De Curateurs van de Universiteyt ende Burgermeestren der stadt Leyden, hebben BONAVENTURA VULCANIUS, Secretarys van den Senaet der Universiteyt aengeseyt ende belast, in een register behoerlic over te schryven ende te bouc te stellen *de namen van al de genen die tot noch toe in der Universiteyt alhier zyn gepromoveert ende gradum doctoratus off Licentiae hebben become*, met verclaringe niet alleen, van dach, maent ende jaer, mer ooc van de materie daerop ze pro gradu hebben gedisputeert, ooc om *alle deselve theses* (indien die by hem bewaert zyn) perticulierlick by den anderen te doen opbinden, ten eynde die by één mogen werden gehouden, *ende voor den nacomelingen dienen ter gedachtenisse*, enz. Verder is de voors. Secretarys ooc belast, van nu voorts aen pertinentlic bouc te houden van alle de geene die sullen werden gepromoveert: tot eenige gradum, ende promotie- of getuychbrief, die men dezelve daervan onder tzegeel van de Universiteyt zal verleen, daerinnen int lange ende van woorde te woorde over te schryven, ende dit al, ten eynde zo yemant zyn brieven mochten comen te verongelucken, dezelve daer uyt nieuwe brieven zullen mogen werden verleent, ten opsicht van welcke moeyten, tloon daertoe gestelt, ter bescheydenheyt als voren zal werden verhoocht”.

Dat aan dezen last is voldaan, mag worden afgeleid uit de registers, die BONAVENTURA VULCANIUS den 23sten Mei 1595 heeft overgeleverd. Immers N°. 8 dier stukken heeft tot opschrift: *Octavus Codex. Continet Indicem Alphabeticum Candidatorum, qui in hac Academia Leidensi, titulos doctoratus, licentiae vel magistrerij acceperunt, ab anno MDLXXV ad Kal. usque Martij anni XCV; habet folia 48. Item continet Theses ipsas a singularibus Candidatis disputatas, per seriem annorum distributas. Quibus inserta sunt suis locis Carmina honori Candidatorum scripta; habet folia 129.*

.. ELSEVIER.

„Zon”, waarom vrouwelijk (Nav. I.; bl. 56, 85; II.; bl. 127; Bijbl. 1854, bl. xvii). Hem, die nog meer inlichting begeert nopens het woord *zon*, als van het vrouwelijk geslacht, zij medegedeeld, dat het volgens de bewering van onzen taalkundigen B. HUYDECOPER, „noit manlijk”, mag genomen worden, „hoewel gebezigd voor FEBUS, voor den vader van FAËTON, van CIRCE”. Men raadplege omtrent het woord *zon*, wat deze geleerde er in het breede van zegt in zijne *Proeve van Taal- en Dichtkunde, in vrijmoedige Aanmerkingen op VONDELS vertaalde Herscheppingen van OVIDIUS*, bl. 87—96.

F. F. C. STEINMETZ.

BIJBL. 1854.

Mr. Cornelis Ploeg (Nav. I.; bl. 236; II.: 141, 167, 351), Uit de *Resolutiën van Holland* van den 15den Februarij 1609, blijkt dat *Jisp* zich al vroeg op een „ledezetter” heeft mogen beroemen, want te dien dage is aan »WILLEM THOMASZ: Ledezetter tot Jhis, vergund om 5 stuivers voor ieder soldaat in actieven dienst zijnde, te eisschen, die ten zijnen huize gezonden werden om genezen te worden, zullende die som door het Land betaald worden”.

Deze omstandigheid doet vermoeden, dat er te *Jisp* een hospitaal geweest zij, waarin krijgslieden en andere personen verpleegd werden, en dat PLOEGH aldaar het heekkundig vak hebbe uitgeoefend.

Omtrent het geslacht of den naam van PLOEGH kan ik nog de volgende berigten mededeelen:

Als bevelhebber van een der fortien is bekend LAURENS PLOEGH. (*Resol. v. Holland*, den 2den Februarij 1590.)

Te Amsterdam zijn de volgende huwelijken gesloten:

16 Junij 1590. »JAN GERRITSZ. PLOEGH, van Remunde (Roermond?) wonende in de Warmoesstraet, in de Koning van Denemarken; met CLAERTGEN GUAVERTS VAN RODENBURG, Wed^e. van HANS STEENKENS, woont te Dordrecht”.

5 Mei 1667. »WILLEM BANNING, van Amsterdam, Notaris, oud 30 jaeren, geassisteerd met AELTJE WILLEMS, zijne moeder; met MARIA PLOEGH, oud 23 jaer, geass. met JAN JOACHIMS PLOEGH, haer vader, woont op de Binnen-Amstel”.

18 Maart 1671. »CHRISTOFFEL CHRISTOFFELSEN, van Koppenhagen, Resident van Zijne Majest. van Denemarken in Spanje, oud 40 jaer, geassisteerd met HANS VLAMING; met ANNA PLOEGH, oud 18 jaer, geassist. met WILHELMINA PLOEGH, haer moeder”.

1 April 1679. »PIETER A NOYELLES, van Amsterdam, timmerman, geassistent. met MIGRÉ NOYELLES, zijn vader; met KATRYNA PLOEGH, oud 23 jaer, geassistent. met GRIETJE KEMPEN, haer moeder”.

.. ELSEVIER.

Italiaansche Prozawerken verduitscht (Nav. I.; bl. 289; II.; bl. 117, 167, 198, 322, 353; Bijbl. 1853, bl. xx, lxx). Bij de reeds opgegevene kan men nog voegen: BOCATIUS, *Aartijge en vermaaklijke Historien*, Leyd., 2dn., met pl., 8°; LETI, *Leven van Philips II, Koning van Spanje*, Amst. 1732, 4 dn., met pl., 8°; LETI, *Leven van Koninginne Elisabeth*, Amst. 1749, 2dn., 8°; LETI, *Leven van Paus Sixtus V*, Amst. 1739, 2dn., met pl., 8°; LETI, *Leven van Keizer Karel V*, Amst. 1738, 4 dn., met pl., 8°; LETI, *Kort Begrip der Heldendeugden*, Leyd., 2 dn., met pl., 8°.

A. J. VAN DER AA.

De boekery van het Escuriaal (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 16; *Bijbl.* 1853, bl. xi, liv). Bij de beantwoording eener vraag aangaande handschriften van AESCHYLUS in de boekery van het Escuriaal, werd door SAXO SYLVIVUS en mij het een en ander nopens de stichting dier bibliotheek gezegd. De Heer SAXO SYLVIVUS meende dat aan D. H. MENDOZA die eere toekwam; ik trachtte te bewijzen dat de boekery door PHILIPS II gesticht was. Het bleef echter bij een *trachten*, daar ik geen onweerlegbare gronden kon bijbrengen. Dezer dagen echter heeft het *Athenaeum Français*, N°. 2, het een en ander medegedeeld uit een verhoog, in de zitting van 7 November 1853 der «classe des lettres de l'Académie Royale de Belgique» gelezen; en uit dit stuk, dat menige onbekende bijzonderheid bevat en veel duisters toelicht, geef ik kortelijk het volgende, daar ik mij overtuigd houde dat, zij de zaak ook oud in DE NAVORSCHER, Bestuurders het echter niet te oud voor hunne lezers zullen oordeelen.

»Tot nog toe heeft men altijd gemeend, dat het Escuriaal door PHILIPS II gebouwd was ter voldoening eener gelofte, door hem in den slag van *Saint-Quentin* gedaan. Dit is eene dwaling. De hoofdreken was, dat men geen vaste plaats had, waar de leden van het vorstelijk huis begraven werden. Daarom besloot hij een klooster te stichten, én ter eere Gods, én tot eene begraafplaats voor het koninklijk geslacht».

»Na twee jaren onderzoeks in de omstreken van *Madrid* naar de meest geschikte plaats, werd in 1561 het kleine dorpje *Escorial*, op zeven mijlen afstands van de hoofdstad, gekozen. Het klooster werd aan ST. LAURENTIUS toegewijd, uit dankbare herinnering van de zegepraal, door 's Konings troepen op het Fransche leger, den 10den Augustus 1557 behaald. De eerste steen van het gebouw werd den 23sten April 1563 gelegd, de laatste den 13den September 1584».

»Het *Pantheon*, dat tot begraafplaats moest dienen, is niet door PHILIPS II gebouwd. Onder PHILIPS III werd in 1617 met den bouw daarvan aangevangen, en in 1654 (onder PHILIPS IV) was het voleindigd».

»Het *Escuriaal* (klooster namelijk) kostte 6,000,000 dukaten of 66,000,000 realen; het *Pantheon* 1,827,031 realen».

»PHILIPS II, oordeelende dat eene bibliotheek een vereischte was voor het klooster, besloot er eene aan te leggen, die voor geene andere in keur van werken behoefde te wijken. Daarom verzamelde hij al de werken en manuscripten die hem toebehoorden, en deed aanzienlijke aankopen; hij gelastte aan zijne gezanten in alle landen, de zeldzaamste boeken, gedrukt of in handschrift, die voor geld te krijgen waren, aan te schaffen; met hetzelfde doel zond hij overal henen geleerden uit».

»Den 26sten Junij 1575 eindelijk werden al de boeken en handschriften van 's Konings boekery naar het *Escuriaal* overgebracht. Het waren 4,000 banden, meerendeels manuscripten, in de Hebreuwsche, Grieksche, Latijnsche, Spaansche, Italiaansche, Portugesche en andere talen, waarin over allerlei onderwerpen gehandeld werd».

»DON D. H. DE MENDOÇA, een der geleerdste mannen van *Spanje*, die Gezant te *Venetië*, te *Rome* en bij het Concilie van *Trente* geweest was, vermaakte bij testament zijne bibliotheek aan den Koning. Deze schonk haar aan de boekery van 't klooster te *Escuriaal*».

»In het volgende jaar nam ARIAS MONTANO op last des Konings de ordening der bibliotheek op zich. Hij scheidde de handschriften van de gedrukte werken, en maakte van beiden een catalogus. Ook hij, gelijk velen na hem, deed aanzienlijke giften aan 't *Escuriaal*».

»Om zonder kosten die boeken te vermeerderen, bepaalde PHILIPS II, dat de drukkers in *Spanje* en de *Nederlanden* van elk werk dat zij in 't licht gaven, een exemplaar aan het *Escuriaal* moesten afstaan. Gedurende zijn leven werd het exemplaar betaald; na zijn dood eischte men het gratis».

»Onder PHILIPS III werd het *Escuriaal* op eene onverwachte wijze sterk vermeerderd». (Hier vermeldt de verslaggever, wat reeds door mij, *Bijblad* 1853, bl. xi, opgegeven is).

»PHILIPS IV gaf eene jaarlijksche toelage van 400 dukaten tot aankoop van nieuwe boeken en het inbinden der oude».

»In 1671 barstte een brand uit in het klooster, die vijf dagen duurde. Ofschoon ze niet in dat gedeelte woedde, waarin de boekery stond, werden echter vele der Arabische handschriften van MULEY-ZEIDA door de vlammen verteerd».

»Hoe groot het verlies was, is nooit juist nagegaan. Een der Spaansche schrijvers spreekt van 8,000 banden. Hoe het zij, in 1672 waren er nog, volgens Pater PERMEJA, 4,300 manuscripten in verschillende talen».

»Het Huis van *Bourbon* verwaarloosde de bibliotheek van het *Escuriaal*; maar was te milder voor de Koninklijke Bibliotheek, door PHILIPS V te *Madrid* opgerigt».

»De *Fransen* deden in 1808 de boekery van het *Escuriaal* naar *Madrid* overbrengen, maar FERDINAND VII schonk haar aan het klooster terug. Het bleek echter dat de *Fransen* van de gelegenheid gebruik hadden gemaakt, en verschillende stukken medegenomen. Vruchteloos waren de pogingen, door de Spaansche regering aangewend om die terug te erlangen».

Aan het einde van zijn verslag zegt de schrijver:

»Telle était la situation de la bibliothèque de l'*Escorial*, lorsque je la visitai en 1843».

Accoord van Putten. — Dr. John Dee en zijn tooverspiegel. — „Amstelredams eer ende opcomen”. — Watergeuzen.

Dit bewijst dat we ook deze ophelderingen, gelijk zoo vele andere, aan GACHARD te danken hebben. Betrekkelijk dit onderwerp vergunne men mij ten slotte eenige regelen uit de *Correspondance de Philippe II*, door GACHARD uitgegeven, hier mede te deelen (Tom. I, Notice historique, pag. 20).

„A l'époque où j'étais en Espagne, et sous le ministère qui avait pour chef Don LOUIS GONZALEZ BRAVO, il fut question de transférer les archives de l'Etat (scil. du château de Simancas) dans le monastère de l'Escorial. On avait en vue par là d'assurer la conservation d'un édifice que recommande l'imposant souvenir de son fondateur; c'était faire pour le monument érigé en mémoire de la journée de Saint-Quentin, ce que la sollicitude du roi des Français a fait pour le château de Versailles. L'Escorial n'étant d'ailleurs qu'à dix lieues de Madrid, l'administration et le public auraient ainsi plus de facilités qu'ils n'en ont aujourd'hui, pour se procurer les documents dont ils ont besoin”.

„J'ignore si ce projet subsiste toujours. J'ai appris qu'une des difficultés qu'avait rencontrées son exécution, provenait de la nature mixte de la propriété de l'Escorial, qui appartient en partie au patrimoine privé de la Reine, et en partie au domaine de l'Etat”.

Ik geloof de kwestie nu uitmaakt te mogen noemen.

THEODORIK.

Accoord van Putten (Nav. II.; bl. 54; III.; bl. 40; Bijbl. 1853, bl. lviii). In het *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal*, enz., door P. J. HARREBOMÉE (Utrecht bij KEMINK en Zoon) lees ik omtrent deze zegswijs het volgende:

„Eerst dacht ik, dat hier bedoeld werd op den Dordschen hoofdman NICOLAAS VAN PUTTEN, die als een onverschrokken krijgsheld op het einde der XIIIde eeuw, tegen de Vlamingers en Brabanders streed, doch later met zijne stadgenooten in moeilijkheid geraakte over een regtsgeding daar gevoerd, en dat WOLFERT VAN BORSELEN, Voogd van JAN I, hem betwistte; — tot mij later door meer dan eenen Delvenaar verzekerd werd, dat dit spreekwoord van een te Delft wonenden timmerman afkomstig is, die altijd van *accoord* sprak”.

L. te V.

Dr. John Dee en zijn tooverspiegel (Nav. II.; bl. 58; III.; bl. 51, volgg.). Het zal menigene die in dezen wonderman belang stelt, niet onverschillig zijn te vernemen, dat zijn tooverspiegel, die in 1842 uit de collectie van *Strawberry-Hill* geveild is, onlangs te Londen weder onder den hamer is gekomen. Het stuk bevond zich in de verzameling van mystieke boeken en kabbalistische zeldzaamheden van zekeren Heer FIGOTT. De tooverspiegel bragt £ 13

op, terwijl voor een ander werktuig van denzelfden Dr. DEE, bekend als het *Tooverkristal*, £ 15.10 werd betaald.

Het volgende uittreksel van Dr. DEE's Dagboek, in het licht gegeven door de Camden Society, zal evenwel doen zien dat de echtheid, ten minste van dit laatste stuk, niet boven allen twijfel verheven is:

„1588, 4 Dec. Ik heb den Heer ED. KELLEY mijn glas gegeven, dat zoo hoog en aanhoudend geacht is door onze Koningin en door Keizer RANDOLPH (sic) den Tweede, de quo in praefatione EUCLIDIS fit mentio”.

„18 Dec. Ik heb van den Heer KELLEY vernomen, dat Lord (!) ROSENBERG, aan wien hij mijn glas had geschonken, dit overgegeven heeft aan den Keizer”.

Nu doet zich de vraag op of het denkbaar zou zijn, dat zulk eene zeldzaamheid, eenmaal in de verzameling des Keizers opgenomen, daar weder ligtelijk uit heeft kunnen wandelen naar een particulier kabinet?

J. B. R.—p.

„*Amstelredams eer ende opcomen*” (Nav. II.; bl. 88; III.; bl. 83—85; Bijbl. 1853, bl. lxxx; Bijbl. 1854, bl. iv). BOËTIUS A BOLSWERT heeft ook, naar de teekening van ABRAHAM BLOEMAERT, de 50 platen gegraveerd voor het werk: *Het bosch der Eremijten ende Eremijtinnen*, Antw. 1619, in 4°.

HERMAN HUGO's *Pia Desideria* zijn niet, zoo als V. D. N. opgeeft, de Latijnsche vertaling van *Pieux Desirs*, maar omgekeerd zijn deze de Fransche vertaling van het oorspronkelijk in de Latijnsche taal geschrevene werkje, waarvan, behalve den reeds vermelden eersten druk van 1624, mij nog bekend zijn die van 1632 en 1636, beide mede te *Antwerpen* bezorgd.

(Toevoegsel tot het over dit onderwerp door mij vroeger ingezondene artikel.)

J. L. A. I.

Watergeuzen (Nav. II.; bl. 184; III.; bl. 180; Bijbl. 1853, bl. cxlv). De *Geschiedenis der Watergeuzen* door Dr. A. P. VAN GRONINGEN, en de stukken hierover voorkomende in de *Algemeene Konst- en Letterbode* van 1840, geven mij aanleiding om over dit onderwerp te verwijzen naar GACHARD, *Correspondance de Philippe II*, alwaar echter over die gebeurtenis slechts twee brieven voorhanden zijn, te weten die van den 26sten April en den 23sten Mei 1572.

Opmerkelijk is het zeker, dat ALBA niet eerder over de inneming van den *Briel* geschreven heeft dan den 26sten April, ofschoon hij daarvan door een thans nog op 's Rijks Archief te Brussel bewaarden brief van den Graafbossu, d.d. 2 April 1572, verwittigd was, en er brieven door ALBA aan den Koning geschreven zijn, den 2den, 3den, 4den, 5den en

11den April 1572. Bossu schreef den 2den April aan ALBA, dat den *Briel* ingenomen werd »dans la nuit du 1e au 2e». ALBA zegt, dat dit geschied was door VAN DER MARCK »à la tête de vingt-cinq navires dont neuf étaient bien armés», etc. Bepaalde datums geven de twee bedoelde brieven niet, met uitzondering dat BOSSU gezegd wordt, den 11den April de Geuzen te *Delftshaven* verslagen te hebben. Van HERNADO PACHECO zegt hij: »Arrivé à Flessingue, il y fut arrêté: on le jeta dans un souterrain, où on plaça sur ses jambes une pièce d'artillerie. On voulut ainsi le punir de ce que, à *Deventer*, il fit brûler certains anabaptistes en vertu des ordres du duc. Après l'entrée des rebelles dans Flessingue, on l'a mis à mort avec la plus grande cruauté, et sa tête a été exposée au-dessus de la porte de la ville».

Van zich zelve zegt ALBA: »La haine qu'on lui porte, à cause du châtement qu'il a fait, quoiqu' avec toute la modération du monde, est cause qu'il est mal secondé».

Wanneer men zich bovendien de moeite getroost om de gedrukte *Resolutiën van Holl.*, van 1572—1608, te doorbladeren, dan zal men daarin een groot aantal der door VAN GRONINGEN genoemde Watergeuzen aantreffen.

Zelfs vindt men daarin eenige verzoeken van militairen, wegens hunne bewezen diensten vóór en na 1572, en die dus wel tot het getal dergenen kunnen hebben behoord, die den *Briel* innamen. Misschien zijn de oorspronkelijke verzoeken (daar kortelijk aangestipt) nog op 's Rijks Archief voorhanden, waaruit veel zal kunnen blijken. Ook de staten van oorlog kunnen hier veel dienst bewijzen.

Ik ga thans over tot het geven van eenige korte ophelderingen over personen, die bij VAN GRONINGEN vermeld zijn, alle getrokken uit de *Resolutiën van Holland*.

1°. Behalve NICOLAAS, was er CASPAR RUYGHAVER, Kapitein onder het vaandel van den Heer VAN DUIVENVOORDE, 1 Sept. 1574. (1—11 Mei 1575).

NICOLAAS RUYGHAVER had het Schoutambt van *Texel* verpand aan MAARTEN RUYGHAVER, die het verder verpandde aan BARENT VAN NECK, 20 Nov. 1587.

2°. JACOB SIMONZ werd den 18den Oct. 1575 aangesteld als Kapitein-adjunct van Jhr. JACOB VAN EGMONT, Gouverneur van de *Plate*.

Men denke dat er ook een Kapitein JACOB SIMONZ SEMEYN van *Enkhuizen* geweest is, die zich op de Zuiderzee beroemd heeft gemaakt tegen BOSSU. Op de lijst der Geuzen, dienende onder Graaf LODEWIJK VAN NASSAU, wordt o. a. vermeld: »JAN SYMONSZOON, burger». (Zie GACHARD, *Corresp. du Duc d'Albe sur l'invasion du Comte Louis de Nassau en Frise* en 1568, p. 58).

3°. JAN SIMONZ van *Westcappelen* DAMHA SERVAESZ van *Middelburg* werden den 12den Maart 1580, wegens bewezen diensten, met eene jaarlijksche gratificatie van f 100 begiftigd. Hunne weduwen, in den *Briel* woonachtig, genoten die nog op 8 Junij 1595 en 12 December 1598.

Deze JAN SIMONZ was ook een der Kapiteinen op de vloot van zeeschepen, bestemd ter ondersteuning van Don ANTONIO van *Portugal* (13 Aug. 1582). Hij was gehuwd met JANSEKEN JANS, en D. SERVAESZ met ADRIANA WILLEBOOTS.

4°. HANS BONGA verschijnt op de lijst van GACHARD als »JOHAN BONGHA, grietman van *Dongerdeyl*, nu hopman». Zijn kompagnie werd den 27sten Augustus 1578 te *Enkhuizen* afgedankt.

5°. VLIERKOP. Hij wordt vermeld als EVERT VLIETERHOF (!), Kapitein op eene galei 4 Sept. 1574; en als ALLERT VLEGTOP (!), die met JAN SIMONZ, van *Westcappel*, JAN CORNELIS van *Aalsmeer* (in 1583 vrijbuiters van den Prins) en andere zee kapiteinen, Don ANTONIO van *Portugal* ter hulp komen moest (13 Junij 1582).

6°. PHILIPPE TONGERLO. Den 12den Maart 1580 was hij te *Brussel* en den 16den Aug. diens jaars te *Mechelen* in garnizoen. Hij moet spoedig daarna zijn overleden, want zijne weduwe (ongenoemd) was reeds den 7den Julij 1583 hertrouwd met den Kapitein FRANCISCUS DE PARADIS.

7°. JACQUES HENNEBAT. Hij verliet de dienst den 6den Mei 1585 en verkreeg den 29sten October 1585 voor al zijne pretensiën in eens f 600. Den 20sten Aug. 1596 werd hij als vaandrig aangesteld onder JOOST VAN ILEM of ISLEM te *Delft*, omdat zijn pensioen niet toereikende was ter onderhouding zijner vrouw en oude moeder. Den 25sten Januarij 1601 diende hij onder FLORIS VAN WJNGAERDEN. Zijne weduwe verkreeg van de Staten, wegens hare armoede en die harer zeer oude moeder, den 13den December 1608 eene gift van f 50. Hij moet dus te *Delft* zijn overleden tusschen 1601 en 1608.

8°. JAN ROBAERT, denkelijk te *Mechelen* geboren, lag in 1578 te *Enkhuizen*, en werd den 28sten Julij 1579 als Kapitein te *Edam* belast om JAN NANNIX BARUCKEN, Kapitein van het schip de *Inquisitie*, in hechtenis te nemen. In Mei 1588 leefden JOOST ROBAERT (gehuwd met ANNA DE LA THIENLOIJE, Ambachtsvrouw van *Aarlanderveen*), en FRANÇOIS zijn zoon, die op 10 Januarij 1589 den eed deed als ontvanger en baljuw van *Liesvelt*.

9°. SALOMON VAN DER HOEVE had den 22sten November 1574 vijf maanden gediend onder Kapitein BINCKHORST, en den 11den December 1574 verzocht JAN (VAN DER) HOUVE zes maanden tractement voor zijne diensten,

gevangenis en bekomen wonde, om, uit aanmerking van hetgeen door zijn broeder verrijgt was, het land te mogen verlaten.

10°. JAN ANTHONISZ. was 15 Nov. 1588 als Kapitein te *Harderwijk* geplaatst. Kan hij tot de METIUSSEN behoord hebben?

11°. JAN KLAESZ. SPIEGEL. Den 27sten Februarij 1589 en later vinden wij hem als pachter van den impost der wijnen te *Amsterdam*.

12°. BERNARD. Hij lag den 12den Februarij 1579 te *Ath* in garnizoen, maar vertrok toen naar *Grandmont*. Den 17den Mei 1579 werd hij in een gevecht in de omstreken van *Mechele* met zijnen luitenant gevangen genomen. In 1578 maakte men het volgende spotgedicht, waarin hij voorkomt:

„Dies verwachtten wy oock mijnheer St. ALDEGONDE
Met meester PIETER DE RYCKE, een groote roffiaen,
En de Achthien mannen met capiteyn BERNARTE
volghen na,
Ende MARNEAU met TEMPEL te Brussel gheseten
Met de Adels van Gent dienen hier niet vergeten,
Mits oock haeren crychraet al Ghues—en HEMBIJS—
ghesint”.

(Zie PH. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, *Documents Historiques*, getrokken uit de *Politieke Balladen*, enz. van PH. BLOMMAERT).

13°. SPIERING. Ik ken twee SPIERINGEN, Jhr. ADRIAAN SPIERING en diens zoon FRANÇOIS. Beide werden, den 6den Maart 1579, wegens hunne bewezene diensten op den Huize te *Woerden* met zekere bezoldiging geplaatst.

ADRIAAN was 25 Nov. 1583 reeds overleden, nalatende eene weduwe ADRIANA; FRANÇOIS leefde nog den 5den Mei 1601, had eenige kinderen bij twee vrouwen (zusters) verwekt, die bij oogluiking gewettigd en wier namen in het *Rode Register*? ingeschreven werden.

14°. CRISPINUS VAN SOLBRUGGE. Den 10den Julij 1576 besloten de Staten van *Holland* om het vaandel van Kapitein CRISPYN te water te laten dienen. — Is deze de bedoelde persoon? Den 28sten Julij 1579 komt nog voor ALBERT VAN SALBACH, genaamd VAN LOO.

15°. KONINGH. Den 28sten Aug. 1574 was PIETER JANSZ. KONINGH artilleriemeester in den *Briel*. — JAN GYSBRECHTS lag den 27sten Julij 1585 met DIRK DUIVEL te *Woudrichem*.

Ik heb nog meer dergelijke uittreksels, die van dienst kunnen zijn, b. v. het verzoek van GLJSBERT LOSTADT, (oudste zoon van NICOLAAS Scholtus van *Benschop*, die twee zonen voor het vaderland had verloren), 11 April 1584, bl. 209; het verzoek van IDA VAN NECK, wed. van HANS GELJNS van *Leerdam*, eertijds luitenant van Kapitein DUIVEL, 23 Sept. 1575; de belooningen toegestaan aan de Kapiteinen REYNIER CLAES, STEVEN PRUYS, HENDRIK DE PRENGER, voor hunne diensten in 1572

(24 Augustus 1577 en 23 Maart 1579) enz. Dit stuk zoude al te lang worden, doch ik hoop er op terug te mogen komen.

.. ELSEVIER.

Aarden kruiken met aangezigten en wapens (*Nav. II.*; bl. 187, 250; *III.*; bl. 199—203, 265 volg.). Ik geef hier het vervolg mijner mededeeling, *DI. III*, bl. 267 opgenomen.

Kruiken van witte of grijze aarde:

Een bierkan met oor, lang 22 Ned. dm., wijd aan den hals 18 Ned. dm., met takken en bloemen opgewerkt; het deksel, dat waarschijnlijk van tin was, ontbreekt.

Een kannetje met oor, lang 20 Ned. dm., wijd 10 Ned. dm., verglaasd; met de borstbeelden van CAROLUS, die een scepter houdt; HERSSO SASSEN, met een zwaard, en HERMAN GUILLEM, met de vliesorde.

Een kannetje, lang 20 Ned. dm., wijd 5 Ned. dm., »Lubicensis» dubbelde arend, voor de borst het wapen van *Lubeck* (congré zilver en keel) 1591; daar onder hetzelfde wapen, boven hetwelk een oud man, die het *Agnus Dei* op de hand houdt; tenants: twee naakte mannen. Alles vertoont zich aan twee zijden, en is van achteren blank; het fabriekmerk schijnt H. H. Het kannetje is regt en zonder buik, en had waarschijnlijk een oor of handvat.

Een kannetje, lang 22 Ned. dm., wijd 10 Ned. dm., met drie langwerpige ruiten, op elk waarvan een bijkans naakt beeld.

a. Eene vrouw met halsketen, afhangend kruisje en doek in de linkerhand, de regter opgeheven; met boomen, gewassen en paard, en 't fabriekmerk H. H.

b. Een man met kleed tot aan de knieën; met plantsoen en een windhond.

c. (gebroken) De plaats door de ruit open gelaten, is gevuld met saters, meerminnen, zeepaarden, enz.

Een rond potje, waarop het gekroonde hoofd en de naam van »JULIUSSESAR» in eene rondte, gevat in een vierkante ruit en omringd met eene rondte van takken en figuren.

Een ander, regt, met het wapen van *Spanje*.

Eene tuit van een kan; onder ziet men een fraai gewerkten, gebaarden kop; boven eene afdeeling, ruim 1 Ned. dm., met twee rotskoppen ter zijde van een tak of bloem; daar boven eene afdeeling van 3 Ned. dm., met een harpspeler.

Verscheidene met opgewerkte koppen van mannen en vrouwen, op allerlei wijzen in het haar gekapt.

v. D. v. B.

Aarden kruik met aangezigt en wapens. Daar de Heer L. J. F. JANSSEN de bekendmaking van alles wat tot die oude kruiken en kannen betrekking heeft, niet onbelangrijk acht, kan het volgende bericht als eene geringe bijdrage worden aangemerkt.

Langer dan twee eeuwen berust onder mijne familie eene kan van bruin verglaasd, zoogenaamd Keulsch aardewerk, van zonderlingen vorm, hebbende drie ooren en op de grootste dikte beneden en tusschen die ooren drie ovale indruksels met wapens; de opening is door een klepje met scharnier, aan een der ooren bevestigd, gedekt.

De hoogte der kan is 30 Ned. duimen; de ovalen der wapens, ter grootte van 9 bij 7 duim, zijn met stempels in de nog weke klei ingedrukt; het wapen met 1590 staat tusschen twee afdrukken van het andere. — Het eerste vertoont een keper, vergezeld van drie sterren met zes punten, 2 en 1, en onder de laatste een wassende maan, de punten naar boven; alles metaal op stof; een dergelijke wassende maan is helmteeken. De beide andere wapens zijn gevierendeeld; 1 en 4 gebureleerd van 4 stukken, 1 en 3 metaal, 2 en 4 stof, 2 en 3 drie leliën, 1 en 2 (mal ordonné) van metaal op stof; het helmteeken is eene lie.

Heeren Navorschers zouden mij zeer verplichten met eene opgave, zoo mogelijk, in hun nuttig Maandwerk, welke familiën deze wapens gevoerd, en tot welk gebruik deze zonderling gevormde kan oorspronkelijk gediend mag hebben.

J. V. D.

De mantel van Frederik Hendrik, enz. (Nav. II.; bl. 219; Bijbl. 1853, bl. cxlvii; 1854, bl. vi, vii). Om gevolg te geven aan den wenk van V. D. N., laat ik hier eene inhoudsopgave van mijn exemplaar van *Het groot tafereel der dwaasheid* volgen.

»Conditiën van de compagniën van commercie, enz. van Gouda enz.» bl. 1—25, met inhoudsopgave, bl. 26.

De prenten N°. 1—74, voorafgegaan door een register, mede in koper gesneden.

Een vers in plano, met een koperen vignet: »Sy overwint de min», enz.

Eenige blij- en kluchtspelen, als: *De Windhandel, of Bubbels-compagnie*, door G. TIJZENS; *De bedriegelijke Actionist*, door denzelfden; *Quincampoix*, door P. LANGENDIJK; *Arlequin Actionist*, door denzelfden: — hierbij behoort de plaat N°. 12; *Het Dolhuis der Actionisten*, kluchtspel (sic); »Register van alle de printen» enz., doch zeer onvolledig; *De Actionisten reisvaardig naar Vianen*; *Nederland in gekheid wegens de Wind-Negotie*, staat- en zinnespel; *Krispijn bedrieger*, en *bedroge Actionist*, kluchtspel (sic). Alle in folio met doorloopende paginatuur, 1—52.

Volgt: *Versameling van Gedigten door verschijde liefhebbers gemaakt, op de Buytenspoorige Wind- en Actie-Handel, en derselver ondergang in den jare 1720, beginnende: De Actionisten in 't Dolhuys*; met een *Na-berigt*, waaruit ik het noodige reeds heb medegedeeld over den *Frederik-Hendrik-mantel*. Van deze zaak wordt op nog meer plaatsen gesproken, o. a. bl. 10:

»Want schoon ik mij bedek

Met FREDRIK HENDRIKS regt»...

Deze verzameling, afzonderlijk gepagineerd, eindigt op bl. 31 met eene aanwijzing van platen, 56a—56f en 57g.

Daarna: Eene verklaring van plaat 65 (bij mij, niet 73 als V. D. N. opgeeft): *Het kaartspel van MOMUS*, onder den titel: *Papegaay*; onpagineerd, 8 bl. fol.

Eindelijk 10 bl. *Brieven* over den Actiehandel, gepagineerd. De eerste brief begint: »UE. schijnt met ongenoegen», enz.

H. M. C. v. O.

Henricus Bornius (Nav. II.; bl. 247; III.; bl. 250). Ten opzichte van diens verblijf aan de Hoogeschool kan ik nog het volgende mededeelen:

Op den 30sten Augustus 1652 besloot men hem te beroepen op eene jaarlijksche bezoldiging van f 1000, waarvan hem berigt gegeven werd in een brief van den 20sten October 1652.

Hierop schreef BORNIVS aan de Curatoren en Burgemeesters te Leyden den volgenden brief:

»Wel Edele Seer Achtbare Heeren».

»Verstaen hebbende uyt de missive die my

door ordre van U Achtbaerheden door een expressen is toegekomen, dat U Achtbaerh. belieft, my de eere te doen, van my tot welstant ende bevordering van de philosophische faculteyt in de wyt vermaerde Universiteyt der stad Leyden eene extraordinaire professie in de gemelte faculteyt gunstelyck aen te bieden, vinde ick my ten hoogste verplicht, door dese myne schuldige danckbaerheyt eerbiedelyck aen U Achtbaerh. te presenteren, met versekeringe dese eer in alle voorvallende gelegentheden naer vermogen altyt met der daet te sullen erkennen”.

„Doch alsoo ick nu al over de ses jaren in de Illustre Schole ende Collegie van syne Hoocheyt, ordinaris Professor geweest ben, genietende tot sekere gagie duysent guldens jaerliex, boven eene vrye woning, hoope ick dat het U Achtbaerheden believen sal, dat ick noch in het een noch in het ander en mach vermindert werden, opdat alsoo door de inwillinge vā myn redelick versouck mach gevoegdet werden den sonderlycken drift, die ick hebbe om in U Achtbaerheden's Universiteyt de philosophische studiën (eenich fundament van alle vordere kennissen) loffelick voort te setten, waertoe ick my verbind, alle andere dingen op een syde geset hebbende, t'eenemaal te sullen overgeven. Waerop ick gaerne U Achtbaerh. wel behagen sal versaen, selfs bereyt synde om in de eerste vergadering U Achtbaren mondelingh de redenen van myn versouck breder te verklaren. Blyvende ondertusschen, naer U Achtbaerheden Godes alderheylsaemste segen toegevenst hebbende”.

„Wel Edele Seer Achtbare Heeren

U Achtbaerhedens onderdanige
en verplichten Dienaer

„Uyt Breda, den HENRICUS BORNIOUS”.
25 October 1652”.

Nadat er eenige onderhandelingen hadden plaats gegrepen, werd BORNIOUS aangenomen, en op den 8sten November 1653 ontving hij f 200 voor transportkosten, en f 60 voor eenen nieuwen »tabbert, om daermede op alle publycque actien te verschynen”.

Zijne intrede werd bepaald op Dingsdag den 11den November 1653. Hij schonk eenige gedrukte exemplaren zijner »Inaugurale Oratie” aan de vergadering van Curatoren en Burgemeesters, waarvoor hij met f 80 verveerd werd.

Den 8sten November 1659 gaf hij kennis, belast te zijn geworden met de besturing der studiën van den Prins (WILLEM III), en verzocht dat zijne lessen uit dien hoofde mogten veranderd worden.

Zijne betrekking bij den Prins gaf aanleiding, dat hij dikwijls uit de stad moest gaan, waardoor hij niet altijd zijne collegies konde houden. Hierover werd den 8sten Mei 1662

geklaagd, met dat gevolg dat de Heer BEAUMONT (Raad en Rekenmeester van de Domeinen van den Prins van Oranje), uit naam van de Prinses Douairière van Oranje te kennen gaf, dat BORNIOUS reeds drie jaren met des Prinsen studiën belast was en dat het voor Zijne Hoogh. nadeelig zoude zijn iemand anders daartoe te gebruiken; weshalve hij verzocht dat BORNIOUS van zijne lessen mogt ontslagen worden, zoo dikwijls hij met den Prins uit de stad moest gaan. Dit verzoek werd toegestaan, onder beding dat zijn tractement met f 600 zoude verminderd worden.

Over deze korting had BORNIOUS zich op den 6den October 1662 hevig uitgelaten. Hierop kwam er weder een verzoek van DE BEAUMONT, om BORNIOUS voor twee jaren, »bij wijze van leening”, aan den Prins af te staan, en ook dat het besluit der korting van f 600 mogt worden ingetrokken. Op den 8sten November 1662 besloot men aan dit verzoek te voldoen, met bepaling dat BORNIOUS van alle verbindtenissen opzigtelijk de Hoogeschool ontslagen werd, zoo lang de studiën van den Prins zouden duren, doch dat hij geen tractement genieten mogt, dus echter, dat hij naderhand op nieuw aan de Hoogeschool geplaatst worden kon.

Den 8sten Februarij 1663 gaf BORNIOUS kennis, dat hij op gunstige voorwaarde bij den Prins was aangenomen, en nam daarop een eerlijk afscheid.

Nog éénmaal komt hij voor, namelijk den 15den April 1670, ter gelegenheid zijns verzoeks om weder aan de Hoogeschool geplaatst te worden, en wel na de vacantie, daar hij om eigene zaken moest afwezig zijn. Hierop werd besloten, dat hij »zoo lang kon uitblijven als hij goed vond”, en dat over zijne aanstelling eene vrije overlegging zou gehouden worden.

Hij schijnt ook maar weg gebleven te zijn.

.. ELSEVIER.

Verduitschingen van Schiller's „Klokkenlied” (Nav. II.; bl. 247; III.; bl. 252; Bijbl. 1853, bl. clxvii; 1854, bl. xxvi). In den 2den bundel van het tijdschrift *Daphné*, bl. 208, komt nog eene andere verduitsching voor van SCHILLER's *Klokkenlied*, die, door den te vroeg ontslapen dichter en schilder FRANÇOIS BROUWENAR vervaardigd, mij toeschijnt in vele opzigten de voorkeur boven het werk des Heeren Mr. J. VAN LENNEP te verdienen.

F. F. C. STEINMETZ.

Swanenburg (Nav. II.; bl. 278; III.; bl. 276; Bijbl. 1854, bl. x). Na al het hierover aangevoerde, kan het nog dienstig zijn te vermelden, dat onder de Geldersche leenen voorkomt »dat Huys en Slot ter Swanenborgh”, waarmede in 1462 beleend werd BITTER VAN RAES-

FELT, in wiens geslacht het, zoo verre de aantekeningen strekken, nagenoeg twee eeuwen lang verbleven is, nademaal de laatste daarvan vermelde personen HENDRIK en AGNES VAN RAESFELT TER SWANENBORGH geweest zijn, van welke de eerste als erf zijns vaders JOHAN voorkomt in 1625; de andere erve haars vaders JOHAN genoemd wordt in 1627, en voorts gezegd wordt haren man ARNT VYGH, Heer tot Zoelen, te hebben »getuchtigd" in 1633, haren man »eet te hebben laten vernieuwen" in 1643, en hare »dispositie te hebben laten approberen" in 1648. Nu is de vraag: Heeft zich de Heer P. N. niet vergist, toen hij verklaarde dat de beide huizen Swanenburg, door hem vermeld, niet aan de Gelderschelenkamer leenroerig zijn geweest? Of moet men hier aan een derde huis denken? Het alhier beschrevene schijnt onder *Generingen* te behooren. V. D. N.

De Hebreuwsche Poëzy in Nederland (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 294; *Bijbl.* 1854, bl. xi). Ware m^r. H. J. KOENEN, toen hij zijne in zoo vele opzichten voortreffelijke *Gesch. der Joden in Nederlandschreef*, bekend geweest met de doorwrochte monografie: *Zur Gesch. d. jüdischen Poësie, vom Abschluss der heiligen Schriften Alten Bundes bis auf die neueste Zeit* (Leipzig 1836) van den in vroegere jaren zoo uitstekenden beoefenaar der joodsche literatuur en wetenschap, (thands prof.) d^r. FR. DELITZSCH, het »overzigt" (bl. 339 volg.), waarheen in 't *Bijblad* t. a. p. verwezen wordt, zou er waarschijnlijk in sommige punten veel door gewonnen hebben. Daar nu toch de beoefening der dichtkunst door Joden in Nederland in dit tijdschrift ter sprake gebracht is, hebben we het om het belang der zaak niet onvoegzaam geoordeeld om, ter betere vergelijking met, en juiste waardeering van des heeren KOENEN beschouwingen aangaande dit belangrijk onderwerp, sommige plaatsen uit het werk van DELITZSCH hier over te nemen. Vooreerst bevatten ze het oordeel van een' deskundigen, onpartijdigen vreemdeling, maar ten andere, en wat vooral meer afdoet, van een' allezins bevoegden beoordeelaar, die zich niet alleen op het juiste standpunt van beschouwing en *point de départ* van beoordeeling wist te plaatsen, maar wiens oordeel daar-en-boven op *autopsie* gegrond is. — Onder het afschrijven hebben we enkele bij DELITZSCH voorkomende onjuistheden, mischien wel drukfouten, betreffende jaartallen en de spelling van enkele persoonsnamen en titels van boeken verbeterd, zonder van deze verbeteringen opzettlijk aanwijzing te doen. — Die uittreksels zullen we laten volgen door de alfabeetische naamlijsten, zoowel van de overledene als van de nog levende nederl.-hebr. dichters, voor zoo verre wij hunne

namen als zoodanig opgeteekend vonden, of die ons door de lektuur hunner dichtvoortbrengelen bekend geworden zijn, ons beleefdelijk aanbevolen houdende voor te-rechtwijzing bij dwaling en voor aanvulling bij onwillekeurige verzwijging van namen.

We beginnen alzoo met de mededeeling van 't geen bij DELITZSCH over »Die neuklassische Poësie in den *Niederlanden*" gevonden wordt (S. 75—79)

»Amsterdam war die Stadt, in welcher die mit ihrem Volke verbannte jüdisch-iberische Wissenschaft und Kunst sich wie in einen Brennpunkt sammelte. Es wurde daher auch seit dem siebzehnten Jahrhundert, durch die Liberalität der jüdischen Magnaten, durch seine Gelehrtenvereine, seine Bibliotheken und weltberühmten Druckerwerkstätten, der Pflanzgarten jüdischer Geistesbildung für den ganzen europäischen Norden, in vielen seiner Senkreise — sogar für das mittägige *Italien* und die *Levante*. 1606 (*) wurde in *Amsterdam* die erste grosse jüdische Synagoge erbaut. Von den fernsten Weltgegenden her kamen Juden, um in diesem beglückten Asyle der Freiheit und edlerer Bildung zu wohnen.

»Um anzudeuten, dass unter den jüdischen Bewohnern *Amsterdams* bald die *klassischen* Studien Eingang fanden, brauche ich nur die weitbekannten Namen JOSEF SALOMO DEL MEDIGO von *Candia* (geb. 1592, gest. 16 October 1655 in Prag (†)), MENASCHE BEN ISRAËL (st. 1659 (§)), JAKOB JUDA DE LEON (geb. 1603 in *Spanien*, und DAVID KOHEN DE LARA (st. 1674) zu nennen. Auch BENJAMIN (BEN IMANUEL) MUSAFJA (gest. 1675), bekannt durch seine physikalischen Schriften, noch mehr aber durch seine Zusätze zu dem *Aruk* (**), genannt *Mosaf he-Aruk*, in denen er vorzüglich das Griechische vergleicht (1655), versuchte sich in der Dichtkunst. Sein Büchlein *Seker Rab*, zuerst herausgegeben 1638, dann in demselben Jahre von CASPAR SEIDEL mit der lateinischen Interlinear-Uebersetzung und Widmung an FRIEDRICH von *Holstein*, beide vom Verfasser, enthält in sechs Hymnen, deren Stoff dem Sechstagerwerk entnommen ist, künstlich aneinandergereiht den gesammten Sprachschatz des biblischen Hebraismus.

(*) Dit jaartal laten we voor rekening van den schrijver.

(†) Zie fürst, *Bibliotheca Judaica* II, 338. — Vgl. voorts over dezen beroemden geleerde GEIGERS biografie in *Melo Chofnajim*, Berlin 1840. Zijne klassieke vorming had hij reeds lang vóór zijne komst in *Nederland* ontvangen. Het gezegde van DELITZSCH is evenwel te verdedigen.

(§) Zie *Israël. Weekbl.* 1852, n°. 13, noot (9).

(**) Dus niet, gelijk KOENEN schrijft (a. w. bl. 337, noot 1): »op de vroeger uitgekomen Joodsche Woordenboeken"!

»Die lateinische Sprache ward nicht allein zum Organ der Wissenschaft gemacht; sogar Poësen wurden in ihre abgestorbene Form gekleidet, z. B. von JAKOB ROSALES, dem Portugiesen (Arzt, Philosoph und conte palatino), DANIEL DE RIBEIRA, DANIEL JEHUDA, ISAAK GOMEZ DA SOSSA, ELJAJIM KASTIEL und MOSCHE ASCHKENASI (MOSES GERMANUS). (*)

»Graf Don MANUEL DE BELMONTE, Resident des Spanischen Hofes, gründete in Belgien einen *Dichterbund*. Den regen Eifer für Poësie auf dem neuerblühten nordischen *Granada* erkennt man namentlich aus dem Werkchen *Luzes y flores de la Ley divina en los caminos de la Salvacion*, welches eine acht Seiten lange Kritik der vielen überisch-niederländischen Dichter enthält. Verfasser ist DANIEL LEVI (MIKAEL DE BARRIOS) aus *Montillain Cordova*, welcher, lange Zeit als scheinchrist Offizier im portugiesischem Heere, in *Amsterdam* wieder zum Judenthum übertrat. Als Dichter war er ungemein fruchtbar, er schrieb mehrere national-jüdische Dramen und eine neuntheilige Gedichtsammlung, *Coro de las Musas*. Schade, dass die niederländische Poësie, wenn auch nur selten mit Verläugnung ihrer Nationalität, ihre vorigen Landessprachen fortredete; und ihre Erfindungskraft in so viel kleinen Erzeugnissen, gelegentlichen Ursprungs (†) vergeudete. Jedoch verdienen die heroischen Gedichte: *el Macabeo* (§), von dem Verehrer TORQUATO TASSO'S, MIKAEL DE SELVEIRA aus *Celorico* (**), und *Sanson Nazareno* von ANTONIO HENRIQUEZ GOMEZ, das Lehrgedicht über dem Weltbau von EMMANUEL ROSALES, und der *Bocarro* von JOSIAS ROSALES genannt und ebenso fleissig gelesen zu werden, als die *Aurucana* von ALONZO DE ERZILA, und die *Lusiaden* von LUIS DE CAMOËNS.

»In der Literatur der niederländischen Poësie begegnen wir dem ersten hebräischen Drama (*comedia*), jedoch weder für die Bühne noch für die Musik bestimmt, *Asire-Tiqva* in drei Acten von JOSEF PENÇO, Amsterdam

1668. DANIEL JEHUDA begrüsst den jungen Dichter als »ANTESIGNAN der hebräischen Comiker" in einem lateinischen Singedichte, und I. G. SOSSA frohlockt ihm entgegen:

Tandem Hebraea gravi procedit Musa coturno,
Primaque felici ter pede pandit iter! (*)

»Diese sogenannte *Comedia* (in der Sprache der damaligen Technik) schildert allegorisch den Sieg des freien Willens über die böse Lust. Der freie Wille ist als König, die böse Lust als schöner Knabe (CUPIDO) personificirt. Vergleicht man PENÇO und LUZZATTO, CALDERON und METASTASIO, so erkennt man auch an diesem Drama leicht seine Abkunft von einem Portugiesen an dem grandiosen Pathos, an der Regellosigkeit der Phantasie in den vergleichenden Bildern, an der Häufung der Wortspiele, und der Darangabe der Spracheigenthümlichkeit, an das Sonore der Form, welches Alles Eigenthümlichkeiten der dramatischen Poësie jenseits der *Pyrenäen* sind. PENÇO soll, nach BARRIOS, auch Verfasser einer *Adamide* sein.

»Als hebräische Dichter zeichneten sich noch aus: JAKOB UZIËL, der Vorgänger und Lehrer MENASCHE BEN ISRAEL'S, st. 1620; ISAAK UZIËL, von dem noch zwei Bücher Poësen handschriftlich vorhanden sind, Erzieher des berühmten JUDA LEON; ISAAK ABOAB und MOSE RAFAËL DI AGUILAR, die beide in 1642 an der Spitze von 600 Juden nach *Brasilien* gingen; DANIEL BELILLOS, der

(*) Die dramatische Poësie ist diejenige, deren Anbau durch den Geist des Israelitismus und überhaupt des Orientalismus am wenigsten begünstigt wurde. In *Jerusalem* und *Cäsarea* wurden zwar in der Herodeer-Zeit Schauspielgebäude ganz in griechisch-römischem Geschmack mit dem grössten Aufwand aufgeführt (EICHORN, *Commentatio de Judaeorum re scenica* 1811). Das Gesetz verbot es aber nachdrücklich, ihren Bau zu fördern (*Aboda Sara*, *Pereq I*, *Mischna VII.*) oder sich durch ihren Besuch den Heiden gleichzustellen (*Ab. Sara*, f. 18^a), zumal da oft die Juden selber das Stichblatt der Possenreiscerei theatralischer Mimen wurden (*Pesikta Eekä S. 53*, a. vgl. *Gen. rabba P. LXXX*, a.). Vgl. noch über *Theater: Midr. Ester init. (Rabot S. 117, a.)*, *Targ. Ez. 27, 6, Megilla 6, a.; Jefe Mareh S. 30, a. 204, a.* In *Aegypten* dachte man glimpflicher z. B. PHILLO; bekannt ist der jüdische Tragiker EZECHIEL; der griechisch schrieb, vgl. jedoch die Geschichte von dem Tragiker THEODEKTES bei ARISTEAS gegen Ende seiner Erzählung über die 72 Dolmetscher. Die arabische Poësie, die nach dem talmudischen Zeitalter auf die jüdische einwirkte, kannte das Drama gar nicht; die indische stand zu ferne, und trat blos durch Vermittelung von Uebersetzungen der arabischen und jüdischen näher. Die neuklassische Reformpoësie, welche die orientalische Poetik und Metrik verliess, und sich die abendländischen Ideen von Schönheit, Kunst, Gattungen dichterischer Produkte aneignete, bearbeitete zuerst blos das allegorische Drama im Geiste einer neuphilosophischen Ethik, erst später das historische, indem sie zwar ihren Stoff aus der Nationalgeschichte entlehnte, jedoch, ohne sich an die volksthümliche Ueberlieferung zu binden, mit künstlerischer Freiheit handhabte.

(*) Uebersetzer des Hymnus für das Purim-Fest: *Mi Kamoka* von JUDA HA-LEVI, Amst. 1700. (Eine vollgedigte lijst zijner geschriften vindt men bij FÜRST, l. c. I. 63 ff.)

(†) Unter diesen sind ausgezeichnet die spanischen und portugiesischen Gedichte auf den Tod ABRAHAM NUNEZ DE BERNAL'S auf dem Scheiterhaufen zu *Cordova* (1655), und ISAAK DE ALMEIDA BERNAL'S zu *St. Jago de Compostella*, in der Sammlung: *Elogios, que Zelosos dedicaron a la felice memoria de...*

(§) *El Macabeo*, Poëma Heroico en octavas, Neapel 1638, 4°. Spanisch. S. NICOL. ANTON. *Bibl. V. Hispaniae II*, p. 116.

(**) Vergist DEL. sich hier niet ten aanzien van DE SILVEIRA en A. HENR. GOMEZ, die immers, voor zoo verre wij weten, niet in Nederland geleefd hebben; en dus hier, waar van „die niederländische Poësie" wordt gesproken, in geene aanmerking komen kunnen!?

unter dem Titel *Toldot Adam* in 52 Ottaven, die Geschichte des erstgeschaffnen Menschen beschrieb, und SALOMO DI OLIVEIRA (geb. zu Lissabon um 1650, st. 1708), dessen *Ajelet-Ahabim* als Epopee den *Schire-Tiferet* von WESSELY an die Seite gestellt wird (*).

Zien we wat DELITZSCH van »Die neue niederländische Schule« zegt (S. 111—114):

»DAVID FRANCO (hebräisch: CHOFSCI-MENDES), der Verfasser des meisterhaften Drama's *Gemul Ataljahu*, ist der grösste Dichter der niederländischen Schule und der modernen Kunschtchule überhaupt. Er verstand Volksthümlichkeit und Kunst, geschichtlichen Stoff und künstlerische Form, Reales und Ideales, Ostländisches und Westländisches zu einem lebendigen, charakterhaften, schönen Ganzen zu vereinigen. Obgleich er sich die Feinheit des Stils, die Melodie des Klangs, das Streben nach einer urbildlichen Schönheit der Form von der *italienischen* Schule anzuzeigen suchte — die Stoffe, die er nach den Gesetzen moderner, plastischer Kunst gestaltete und grupperte, entnahm er der Tradition, wo sie ebenso, wie in der Natur, als *disjecta membra poetae* fragmentarisch zerstreut sind. Die Tradition, diese Metempsychose der judenthümlichen Idee, diese tausendgestaltige Verkörperung und genealogische Kette der Idee, die allein die Gegenwart mit nationalem Bande an die Vergangenheit zu knüpfen vermag, dieses buntwogige Fluidum, in dem die Samenperlen einer ganzen Welt von Pöesien embryonisch verborgen sind — diese Tradition, nicht die olympische Götterlehre, nicht die entmarkten, verbluteten Begriffe eines schalen *Deismus*, machte DAVID FRANCO zum Triebwerk seiner Dichtungen. Seine Gedichte sind *traditionell* nach ihrem Stoffe, *national* nach dem Geiste der Bearbeitung, und *künstlerisch* in der Form. Die Sage, dieser edelste Extract der nationalen Lebens Elemente, ist das Blut, welches durch die Adern seiner Pöesie rollt; seine Pöesie ist eine Tochter des Morgenlandes, die nur den weissen Teint ihrer Gesichtsfarbe von ihrem abendländischen Geburtslande hat, wo die Sonne nicht so glühet. FRANCO behielt das Nationale und dabei nicht Unästhetische der *mittelalterlichen* Form bei, und das nicht Unnationale der *modernen* Form eignete er sich an. Er benutzt nicht allein das *biblische*, sondern auch das *rabbinische* und *talmudische* Idiom für die Sprache seiner Pöesie; doch gewöhnlich erscheint die volksthümliche Sage bei ihm verklart im reinsten Hebraismus. Selbst seine Gelegenheitsgedichte sind nur bei nationalen Festlichkeiten entstanden (†),

(*) Vorrede BEEB GÜNZBURG's zu *Leschon-Limudim*, Lemberg 1810, S. 4.

(†) Siehe *ha-Meassef* (een van 1784—1790 in maandelijksche afleveringen te Koningsbergen en

und wenn er eine Oper PIETRO METASTASIO's *Betulia Liberata* ins Hebräische übertrug, so geschah es allein darum, weil es einen nationalen Stoff, nämlich Israëls Rettung durch JUDIT, behandelte, und auch die jüdische Tradition die Wahrheit dieser Geschichte verbürgte.

»Auch in den *Niederlanden*, wo über der neuerwachten Begeisterung für die *exotischen* Wissenschaften das Studium der *Schrift* und der *Ueberlieferung* fast in Vergessenheit gekommen war, bildete sich, als Reaction (?) zu einer *linguistischen* und *mathematischen* Gesellschaft junger jüdischer Männer, eine *Gesellschaft zur Wiedererweckung des Schrift- und Mischna-Studiums*, 1815 durch E. BENJAMINS, M. LOONSTEEN und S. MULDER gegründet. Es ist die Gesellschaft Toëlet zu *Amsterdam*, die im Jahre 1820, wie aus der musterhaft hebräischen Rede *Ben-Porat ale-Ajin* (*) zu ersehen ist, schon 47 Mitglieder und 22 Neophyten zählte. Sie gab 1820 u. 1825 die Erstlinge ihrer Geisteserzeugnisse unter dem Titel *Bikure-Toëlet*, in zwei Bänden, heraus (†). Unter den mitarbei-

Berlijn uitgekomen tijdschrift; het laatste deel zag te *Breslau* in 1797 't licht. Meer hierover zie bij DELITZSCH, a. w. S. 100) 1784, S. 145. Schlusfestgedicht bei vollendeter Lectüre des *Schulchan Aruk* in der amsterdamer jüdisch-wissenschaftlichen Gesellschaft *Migra-Qodesch*; *ha-M.* 1785, S. 1. bei vollendeter Lectüre des *Pentateuchs* mit seinen Commentaren; *ha-M.* 1785, S. 81. Räthsel; *ha-M.* 1784, S. 149 ein Epigramm, geknüpft an eine *masoretische* Note; *ha-M.* 1789, S. 225. Epigramm auf MENDELSSOHN. Von ihm sind die Lebensgeschichten OROBIO's, AGUILAR's, JAKOB JUDA LEON's im *Sammler* (d. i.: *ha-Meassef*). Ueber sein Melodram *Teschuat Jisraël be-Jud Judit* siehe *Meas.* 1809, S. 77. Die *Azione Sacra* des poëta Cesareo, F. METASTASIO, war in *Wien* auf Befehl KARL VI. geschrieben, und mit Musik von REUTTER das erste Mal 1734 in der kaiserlichen Capelle aufgeführt worden. — (Welk verschil tusschen DELITZSCH's voorstelling en beschouwing van het dichttalent van FRANCO-MENDES en die van m^r. H. J. KOENEN a. w. bl. 342, blijkends het citaat, naar 't schijnt, den abt GRÉGOIRE nageschreven!)

(*) Van den geleerden medewerker van DE NAVORSCHER, den heer d^r. s. i. MULDER, wiens poëtische gewrochten hier in den text ook beschouwd worden.

Daar de hier voorkomende namen in de door DEL. geciteerde werken in 't hebreeuwsch geschreven zijn, zoo begaat hij geen fout bijv. met: BENJAMINAS, MOLDAR, enz. te lezen.

(†) Die Dichter des Vereins sind: S. MULDER, ALEXANDER TAL, J. H. BENJAMINS (‡), G. J. POLAK, H. LOEWENSTAM te *Leeuwarden* (overl.), ABRAHAM BEN-DAVID MELDOLA (overl.), kaiserl. Secretär (vgl. *Sammler* 1785, S. 84). Die beiden Bände, ausser denen mir keine bekannt sind, erschienen *Amstelædami, apud J. VAN EMBDEN et Filium MDCCCXX* und *MDCCCXXV*. — In *Breslau* (1834) erschien: *Boas und Ruth*, biblisch-historisches Drama, in drei Aufzügen, im Hebräischen metrisch abgefasst, und

(§) Als motto prijken drie koepletten uit een gedicht van dezen poët aan 't hoofd van DELITZSCH's verhandeling.

tenden Dichtern zeichnet sich s. MULDER rühmlichst aus, der, nicht unberührt van der germanischen Schule, dennoch zugleich in nationalen Gedichten die Bahn FRANCO-MENDES' verfolgte. In dem Liederbouquet *Berurja die Tochter Rab Chanina's des Sohnes Terad-jon's*, dessen Blumen de *Midrasch*, *Tosefta* und vorzüglich aus RASCHI (zu der dritten *Mischna* der Gemara *Aboda Sara*) entnommen sind, gab er das erste Beispiel einer talmudischen zu einem grösseren Gedicht verarbeiteten Sage (1824). In seinen *Psalmen* (von 1818), die zusammen jeder auf einen Vers des achten davidischen basirt sind, und den Preis bei einem Wettstreit erhielten, suchte er die biblische Lyrik in Geist, Sprache und poetischer Form nachzubilden, wie SALOM KOHEN in der *germanischen*, LUZZATTO in der *italienischen* und SATANOW in der *slavischen* Schule. Das Drama *Rikse Bene-Isch ve-Qinatam* von A. TAL (1817) ist bei aller Gewandheit und blumigen, pittoresken Sprache doch unnational; es behandelt eine triviale These der Sittenlehre, die zum Sujet eines Drama's nicht einmal taugt, und ist, neben einer impertinenten Comödie der germanischen Schule, die gleich mit gemeinen derb-deutschen Flüchen anfängt, und einer andern von WESSELY, in welche er die Manieren des jüdischen Pöbels in Bildern aus dem Leben abschildert, das einzige jüdische Drama, welches nicht *allegorisch* und auch nicht *biblistisch* ist, u. s. w." — Vgl. voords: S. 72, 89 ff. 160, 172 e. a. pll. m.

We geven thands:

I. De naamlijst der overledene hebreuwsche dichters in Nederland.

1. ISAAK ABOAB; 2. M. ABUDIENTE; 3. R. AGUILAR; 4. D. L. DE BARRIOS; 5. D. BELILLOS; 6. IS. BELINFANTE; 7. B. R. D. BRANDIN; 8. I. J. COHEN; 9. DANIEL JEHOEDA; 10. DRUSIUS (*); 11. S. DUBNO; 12. D. FRANCO-MENDES; 13. D. FRIEDERICHSFELD; 11. L. FRISE (†); 15. D. C. DE LARA; 16. S. LARIUT; 17. M. LEMANS; 18. E. LEON; 19. S. LEON; 20. LÖW BEN MOSE;

ins Deutsche übersetzt, von I. J. COHEN aus Grönigen in Holland (van den zelfden dichter zag in 1825 te Grönigen het licht eene *Hulde aan de nagedachtenis van J. A. UILENS in het Hebreuwsch met eene Hoogen Nederduitsche vertaling*, en in 1831 te Amsterdam eene *Uitboezeming eens Hebreërs na den tiendaagschen roemrijken veldtocht* enz., in 't nederl. vert. door den heer S. J. VAN RONKEL, te Grönigen).

(*) Zoon van den beroemden geleerde van dien naam, wordt als hebr. dichter vermeld bij COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem*, III, A. bl. 375.

(†) Predikant te Breda. In 1671 gaf hij als voorloopig uittreksel van een grooter door hem geschreven werk uit: *Prosodiae Hebraicae Epitome bipartita methodo facili breviter ostendens, tum 1 praecipua accentuationis Hebraicae fundamenta ejusque usum primum, praecipue analyticum; tum 2. veram Poëseos Propheticae rationem ac elegantem ex hujus fundamento Carminum Hebraicorum fabricationem, autore M. LAURENTIO FRISIO Holsato*. Hafniae 1671. Zie meer over dit werk bij DELITZSCH, II. S. 14—16.

21. E. LÖWENSTAMM; 22. M. LÖWENSTAMM; 23. M. CH. LUZZATTO (*); 24. J. S. DEL MEDIGO; 25. MENASSE BEN-ISRAËL; 26. B. MUSAFIA; 27. M. MUCATI; 28. IS. NITO; 29. S. DI OLIVEIRA; 30. J. PENÇO; 31. A. PIMENTEL; 32. P. DA PINA; 33. S. PINTO; 34. H. SOMERHAUSEN; 35. A. TSARFATI; 36. IS. UZIËL; 37. J. UZIËL; 38. G. VELTUYCK (†); IS. VILOSINUS; 40. H. WESSELY; 41. M. ZACUTO.

II. Naamlijst der thans levende hebreuwsche dichters in Nederland:

1. J. BENJAMINS; 2. A. DELAVILLE (§); 3. B.

(*) „In Venedig mit dem Anathem belegt, verliess er Italien und ging über Frankfurt nach Amsterdam, wo er sich, wie einst SPINOZA, mit Juwelschleifen nährte, und seine kostbaren, diamantenen Werke abfasste, die noch köstlicher sind, als Juwelen". DEL II. S. 90. Zie over dien zonderlingen man, behalve 'tgeen DELITZSCH over hem geschreven heeft, de hebreuwsche biografien van wijlen M. S. GHIRONDI en J. ALEMANZI in het werk *Kerem Chemed*, III, 54—67 en IV, p. 112—169, alsmede BUSCH, *Kal. u. Jahrb. f. Israëlieten* 5608 (1847—1848), Wien, 1847, S. 108, 109. Wat m'. I. DA COSTA, *Israël en de Volken*, bl. 474, over hem schrijft, welmt van onjuistheden. Trouwens, er is schier geene bladzijde in dit gandsche werk, die daar geheel vrij is van gebleven. [?]

(†) Zie over dezen neofiet, geboortig van Ravenstein en gezant van KAREL V, aan het hof van den Grooten Heer, DELITZSCH, *Wissenschaft, Kunst, Judenthum* (Grimma 1838), S. 288 en 289, die voords verwijst naar SANDER, *de Scriptoribus Flandriae*, p. 61. — Het eerste gedeelte van zijn werk, get. GERARDI VELTUYCKI שְׁכִילֵי דֶּסֶרְטִי, *de Judaicis disciplinis et earum vanitate. Addita etiam nonnulla, quae ex illorum libris eruta cum fide christiana consentiunt*. Ex offic. DAN. BOMBERGI, Venet. 1539, bevat, volgens DELITZSCH, een hebreuwsch leerdicht over de joodsche dogmen enz., welks begin door hem medegedeeld wordt.

(§) Zie hier het oordeel van den allezins hiertoe bevoegden H. SOMERHAUSEN, over het laatst uitgegeven poetisch gewrocht van dezen voortreffelijken, maar al te bescheidenen nederl.-hebreuwschen dichter:

„L'opuscule dont j'ai à parler, est rédigé entièrement en hébreu; il est intitulé *Elon Mutsaw* אֵלֹן מִטְסָו, ou *Collection de cinquante-huit inscriptions sur des monuments sépulcraux, etc., suivies de élégie, etc.* par A. D. DELAVILLE (Amsterdam 1852, in 12°). Certes, s'il existe une lecture qui devienne ennuyeuse à force d'être longtemps, je ne dirai pas amusante mais attachante, s'il est une lecture fastidieuse, ce doit être un recueil d'une certaine quantité de petits morceaux de prose ou de poésie, tous sur le même sujet, sans autre variété que la forme et la circonstance particulière qui les a fait naître; et certes, l'ennui ne doit pas diminuer, si ce sont des épitaphes poétiques dans une langue qui n'est pas la nôtre, et dont van den individus en l'honneur desquels elles ont été composées, nous sont pour la plupart inconnus ou du moins indifférents".

„Eh bien, cette expérience de tous les jours, je l'ai trouvée démentie en parcourant, je dirai presque d'un seul trait, l'opuscule dont il s'agit. Une dizaine de pages compactement imprimées, et, soit dit en passant, imprimées avec un certain luxe et une correction à toute épreuve, — et on sait ce qu'on peut imprimer sur une page d'hébreu, — m'ont offert dans cette langue si sublime, si énergique en même temps qu'elle est si concise, des inscriptions d'une diction, d'un rythme irréprochables; ce sont autant de pa-

Blak stil. — Geslachtwapens verlangd. — Autographen. — „Morghenwecker”. — Diederik van Lennep.

HALBERSTAD; 4. S. E. STEIGMANS; 5. A. D. LUTOMIRSKI; 6. S. I. MULDER; 7. G. J. POLAK; 8. ALEX. TALL; 9. I. G. WANEFRIED; 10. I. WALTERMAN. — Ook *De Israëliet* en 't *Isr. Weekblad* bevatten, onder vele hebreeuwsche rijmpjes, menig stukje, dat van poëtischen aanleg getuigt. En wie weet, hoe velen er nog zijn, welken het aan middel en gelegenheid ontbreekt om de vruchten van hunnen dichtgeest wereldkundig te maken!

Het beknopte bestek van het *Bijblad* liet niet toe het opteekenen der ons bekende bijzonderheden bij de hier medegedeelde namen, wat gewis de plaatsruimte van een 3 à 4tal afleveringen zou ingenomen hebben. Doch misschien vinden we daarvoor elders gelegenheid.

CHALOEDA.

Blak stil (Nav. II.; bl. 278; III.; bl. 275; *Bijbl.* 1854, bl. x). De zeelieden bezigen deze uitdrukking om eene groote windstilte aan te duiden. Bij eene zoodanige stilte is het water zeer vlak en, wanneer de zon er op schijnt, glinsterend, flikkerend, zoodat men zich daarin zoude kunnen spiegelen. Kan dus *blak* niet verwant zijn aan *blakeren*, *flikkeren*, en dus *blak stil* te kennen geven, dat het zoo stil is, dat men zich in het water spiegelen kan?

D. H. H.

négryriques qu'il y a de pièces, et pourtant il n'en est pas deux qui se ressemblent, ni par le fond ni par la forme. Ici, ce sont des larmes versées sur la tombe d'un vieillard qui a dignement rempli sa longue carrière, ou d'un père de famille arraché des bras d'une nombreuse progéniture; là, des fleurs jetées sur celle d'une tendre mère, d'une vertueuse fille ou d'un jeune homme studieux etc. Après chaque pièce, je me suis trouvé surpris d'avoir lu déjà dix, vingt fois la même chose sans m'en apercevoir; bien souvent j'aurais été tenté de croire que j'avais lu de la poésie de DAVID, de JOB, d'ISAÏE, si la rime, la mesure et les acrostiches ne m'avaient rappelé que j'avais sous les yeux une oeuvre moderne. Et, lecteur, que vous le sachiez bien, je n'ai jamais personnellement connu M. DELLAVILLE, je ne le connais encore autrement que de réputation, comme un des principaux professeurs de l'École centrale israélite d'Amsterdam. Mon jugement a été donc jusqu'ici aussi impartial que possible; mais il va cesser de l'être, car le morceau de poésie qui sur quatre pages termine le petit volume et couronne l'oeuvre de M. DELLAVILLE, est une élégie sur la mort de son maître, et ce maître, M. MOSES LEMANS, d'Amsterdam (mort en 1832), a été un de mes meilleurs amis. Dire que l'élève se montre digne de son maître, que le panégyrique est digne de son objet, qu'il ne respire que la vérité, que je l'ai senti comme lui, et que vingt années n'ont pas suffi pour empêcher mes pleurs de vieillard de se mêler à ceux du jeune poète, c'est tout ce que je puis ajouter. Et voilà qu'il se trouve que je dois finir mon article avec un vers du poète (BOILEAU):

„Pour chanter UN AUGUSTE, il faut être un VIRGILE”.

(*Archives israélites* 1853, Paris, pp. 52 et 53). —

Ach! deze „VIRGILIUS”, deze „un des principaux professeurs de l'École centrale israélite d'Amsterdam”, leidt, blijkends zijn meesterlijk poëtisch voorbericht, een kommerlijk bestaan, en beklagt zich over zijnen slechten en droeven toestand! —

Geslachtwapens verlangd (Nav. II., bl. 278; III.; bl. 271; *Bijbl.* 1854, bl. x). In een MS. wapenboek, afkomstig van een cachetsnijder, vind ik, even als ICHEUTES, OSS met het schildje en achter dezen naam het woord *Bommel*. In een ander MS. wapenboek vind ik het zelfde wapen aan VAN OS toegeschreven, en daarbij vermeld dat PANHEDEL het eveneens voert. Verder in beide MSS.: — VAN OSCH, enkel drie ossenkoppen, *de front*; en VAN OS, en *profil*. A. & A.

Autographen (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 278; *Bijbl.* 1853, bl. clxxxiii; 1854, bl. xxvii, xxxv). Een zeventig-tal facsimilés van handteekeningen vindt men in het *Leven en Karakter van J. H. van Kinsbergen*, door M. C. VAN HALL, Amst. 1841. C. W. BRUINVIS.

Autographen. Bij de reeds opgegevene kan ik nog voegen: *Catalogue d'une précieuse collection de lettres autographes d'acteurs, auteurs et compositeurs dramatiques Français, Anglais, Italiens, et de curieux documents relatifs au théâtre, provenant du cabinet de M. H. ****; vendu à Paris, 2 Mars 1854 et ss. 166 pp. 8°, 940 numéros. Een waar, fransch idée. B. N.

„Morghenwecker” (Nav. II.; bl. 283, 341; *Bijbl.* 1853, bl. lii). Er zijn op THYSIUS' Bibliotheek te Leyden nog onderscheidene brochures, van zeer verschillenden inhoud, voorhanden, die den naam van *Morghenwecker* dragen. De oudste mij bekend heeft tot titel: *Den Nederlantschen Morghenwecker, Vertooch en versoeck ghedaen aen den Keyser, deur den Admiraal van Arragon, van wegen den Coninck van Spaenjen enz.* Tot Hoorn bij WILLEM ANDRIESZ. 1598, in 4°. De brieven daarin voorkomende zijn geschreven uit Praag, den 18den Sept. 1586.

De reconstructeurs onzer taal en geschiedenis bezigen tegenwoordig, zonder *konfuzy*, een ander woord; namelijk *Revelje* of *Optrommeling*.

EEN MENSCHENBEEST.

Diederik van Lennep (Nav. II.; bl. 314; III.; bl. 316; *Bijbl.* 1854, bl. xiii). Aan de opgave van R. W. S. mag ook nog worden toegevoegd WERNERS van LENNEP, in 1403 beleend met de hofstad *die Goer* (onder *Didam*). Voorts: JORIS VAN LENEPE WENEMERS sohn, bij transport beleend in 1413 en in 1424; JOHANNA VAN LENOP, huisvrouw van JOHAN VAN HOENEPEL, 1458; JOHAN VAN HOENEPEL, die in 1469 met het goed *tot Elsje* beleend werd; WOLTER VAN LYENEP, die in 1410 het dusgenoemde *Hesenscho* goed ontving; alle welke goederen, naar het schijnt, onder *Didam* gelegen waren. De Heer .. ELSEVIER, wien ik dank betuig voor zijne opmerking, ontvange de verzekering, dat het HS. van ROLOF VAN LENNEP THO BYLJOEN, onder mijne papieren voorhanden, zeer duidelijk is, zoodat hij waar-

Hans Willem van Lennep. — Napoleon. — Richard Versteganus. — Adam Silo. — Stabat Mater.

schijnlijk niet dezelfde geweest is als VAN LENNEP VAN BOUILLON, welke naam te *Utrecht* in de registers schijnt voor te komen.

V. D. N.

Hans Willem van Lennep (Bijbl. 1854, bl. xiii). Uit de *Resolutiën der Staten van Holland* van den 21sten April en den 2den Mei 1663, bl. 11 en 50, blijkt, dat de ritmeester WILLEM HEIJ zijne kompagnie verwisseld had met die van FRED. HEND. BOETSELAAR, Heer van *Langerak*, onder beding dat alsdan de kompagnie van BOETSELAAR opgedragen zoude worden aan den dochters zoon van WILLEM HEIJ, genaamd HANS WILLEM (VAN) LENNEP.

Men ziet hieruit, dat HANS WILLEM VAN LENNEP tot moeder had eene jufvrouw HEIJ, wier vader WILLEM HEIJ genaamd was. Misschien is HEIJ dezelfde naam als HAIJ.

In het protocol van den Utrechtschen Notaris HEND. RUYSCHE, den 28sten Mei 1642, leggen FLORIS BORRE VAN AMERONGEN en ALARD VAN EWYCK de volgende verklaring af: „Lesquels ont attesté et certifié comme ilz attestent et certifient par ces présentes à la requisition du hault et puissant Seigneur Seigneur le Conte d'ARONDEL, Conte Maréchal d'Angleterre, que le 26 de May, dernier jour passé, estant le jour de l'arrivée de sa Majesté la Reyne de la Grande Bretagne etc. à Utrecht, le Sieur CADDEMAN, docteur comme on dit de sa Majesté est venu devant la basse court de la dicte maison teutonique, ayant en main un baston, avecq lequel, sans entremeller aucunes parolles, il a fort bastu et frappé le Seigneur ARCHABAL HAIJ, qui estoit là pour donner quelque ordre à l'advenue de sa dicte Majesté, tellement que le baston rompis en pièces. Lequel Seigneur HAIJ ayant veu et reconnu le docteur qui le frappait, l'a incontinent abordé et jetté par terre, et tout à mesme instant tirait son espée en façon de le vouloir tuer, ce que fust advenu sans si ceulx de la garde ne l'eussent empesché, et cependant le docteur se remettant à pied, ayant tiré son espée et la tenant à la main, faisait mines de vouloir incontinent percer, ce qui fust aussy empesché par un des gens du dict Seigneur HAIJ”, etc.

.. ELSEVIER.

Ναπολιών ἀπολιών (Nav. II.; bl. 335; Bijbl. 1854, bl. xxix). Een wederwoord op het geschrevene door S. I. MULDER gevende, is het niet om hem den lof te betwisten van de eenige ware schrijfwijze voor den keizerlijken naam in Hebreeuwsch letterschrift te hebben vermeld, maar alleen om hem te herinneren, dat hier de vraag niet is, hoe men hadde behooren te schrijven, maar alleen hoe men schreef om tot zijn doel, het verkrijgen van grond voor de bewering dat *Openb. XIII*: 18 op den Keizer der Franschen toepasselijk is, te geraken.

Wanneer de kabbalisten de prophetische gave van ABRAHAM roemen, omdat hij, tot IZAAK sprekende: *אל הים יראת* — *Godt sal hemselves ... versien* (Gen. XXII: 8), in de eerste letters א, ה, י den אֱלֹהִים aanduidde, dien hij later in de struiken zag, dan zien wij daarin eene aardigheid, welke wij natuurlijk voor hunne rekening laten. Evenzoo beschouwen wij het als eene aardigheid, wanneer Christelijke kabbalisten tot בִּינְיָאָה hunne toevlugt nemen om tot het jaar 666 te geraken, en laten haar geheel voor hunne verantwoording.

DR. RÖMER.

Richardus Versteganus. „Brittannische oudheden” (Nav. II.; bl. 344). In de *Kronijk van het Hist. Genootschap te Utrecht*, A^o. 1847, bl. 180, heeft de Hoogleeraar L. G. VISSCHER een belangrijk artikel geplaatst over RICHARDUS VERSTEGEN, gezegd ROWLANDS, waarin overtuigend geleerd wordt dat hij niet te *Antwerpen*, zoo als vele schrijvers beweren, geboren is, maar in *Engeland*. Hij was een kleinzoon van THEODORE ROWLAND of DERCK ROELAND VERSTEGEN, een Gelderschman van aanzienlijken huize, welke, om de oorlogen en beroeringen in zijn vaderland te ontgaan, zich in *Engeland* had neêrgezet, en in het begin der XVIIe eeuw overleed.

Te dier plaatse wordt zijn werk: *de Brit-tannische Oudheden*, Antw. 1606, in 12°, aangehaald, zonder dat daaruit kan worden opgemaakt of Prof. VISSCHER het werk bezit of in handen gehad heeft.

De Bodleyaansche Bibliotheek te *Oxford* bezit er denkelijk eene Engelsche editie van, vermeld onder den titel: RIC. VERSTEGEN, *Of the Antiquities of England*, Antw. 1605, in 4°. De catalogus dier verzameling (A^o. 1620) is op THYSIUS' Bibliotheek te *Leyden* voorhanden.

.. ELSEVIER.

Adam Silo (Nav. II.; bl. 344; Bijbl. 1854, bl. xxxi, xxxii). Volgens het gestelde door Mr. L. G. VERNÉE was hij eindelijk schrijver en satyricus, doch, naar het schijnt, als zoodanig minder bekend.

Het verdient dus opmerking, dat op den catalogus der Bibliotheek van CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, te *Amsterdam* in het jaar 1800 verkocht, op bl. 91, N°. 73, een manuscript van hem voorkomt over de scheepsbouwkunst, „met het geteekende portret van den auteur, in koker, met vergulden naam agterop”, alstoen gekocht door BEELDSNIJDER.

J. C. A. I.

Stabat Mater (Bijbl. 1854, bl. xxxv). Mijne verkorte vertaling is te vinden in de *Oude en Nieuwere Kersliederen enz. met de melodien* (bij C. L. VAN LANGENHUIJSEN), onder N^o. XCIX;

Nederlandsche spot- en scheldnamen. — Begraafplaats van Spinosa. — Droes en Drusus. — Ph. de Gruytere, enz.

met de traditioneele zangwijze. De fraaije oude tekst is niet van 1660, maar van omtrent 1600, zeker niet later; zie het stuk meêgedeeld en de bron opgegeven, benevens een antwoord op de vraag, waar die andere vertalingen staan, in mijne *Nederlandsche Gedichten uit de verschillende tijdperken*, tweede bundel, bl. 288 en 345. Wijlen mijn vriend VAN NOUHUYS heeft ook nog eene vertaling geleverd in zijne *Hymnen en gebeden ter eere der allerh. maagd* (C. L. VAN LANGENHUIJSEN, 1851), bl. 30, J. A. ALB. TH.

Nederlandsche spot- en scheldnamen (Nav. III.; bl. 6, 372; *Bijbl.* 1854, bl. xxxviii). Nog te vermeerderen met *Kroosduikers* van Westzaan en Gort- of Kiplanders van Assendelft. C. W. BRUINVIS.

Nederlandsche spot- en scheldnamen. In den *Drentschen Volks-Almanak* van 1844 vindt men een stukje, getiteld: *Proeve van een Woordenboekje van den Drentschen tongval*, door den Wel Eerw. Heer A. L. LESTURGEON, Predikant te Oosterhesselen. Men leest daarin het volgende:

„*Witmakers*, bijnaam der bewoners van *Zuidlaren*”.

„De oirsprong”, zegt LE SAGE, „is deze: 't wordt algemeen in *Drenthe* als verachtelijk beschouwd een gestorven dier aan te raken; derhalve ook 't villen van doode paarden. Dit werk liet men aan vreemden, inzonderheid aan Joden, over. In *Groningen* evenwel lieten de landbouwers dit werk door hunne eigene knechten verrichten. Nu waren er te *Zuidlaren* eenige der voornaamste ingezetenen, welke 't strenge vooroordeel tegen doode dieren met éénen slag wilden vernietigen en zelve hunne dorpsgenooten voorgingen in 't villen van een paar gestorven paarden. Wat zij beoogden gelukte hun niet. In tegendeel, zij haalden zich de algemeene bespotting op den hals en daarenboven den bijnaam van „witmakers”, die daarna van hen op de geheele bevolking is overgeërfd”. Zoo verhaalt de legende!”

Zie hier eene kleine bijdrage ter meer doeltreffende beantwoording der vraag volgens hetgeen door LEGENDO ET SCRIBENDO is opgemerkt, door namelijk de benamingen in haren oorsprong te leeren kennen. J. D. A. I.

Begraafplaats van Spinosa (Nav. III.; bl. 30). In de antwoorden op die vraag wordt aange-merkt, dat de wezenlijke sterfdag van SPINOSA in het duistere blijkt te liggen (Nav. III.; bl. 381). Dat duistere bestaat voor mij niet. Naauwkeurig wordt die dag aangeduid in de voorrede vóór de *Opera Posthuma* B. D. S. (4°, 1677) en bepaald op IX Kal. Mart. = 21 Febr. 1677. Uit de laatste gesprekken, die hij met zijn hospes had (BAYLE, ad v., Not. 5) blijkt, dat hij op een Zondag is overleden, en dat dus de op-

gave van zijn geschiedschrijver COLERUS, welke den sterfdag op 23 Februarij, zijnde een Dingsdag, stelt, onnaauwkeurig is. Op het fraaije portret van SPINOSA vóór bovengenoemde uitgave zijner *Opera*, wordt de datum van zijn overlijden ook op 21 Februarij aangegeven. Het verwondert mij, dat bij de aanhaling van talrijke geschriften van vreemden oorsprong over SPINOSA, men in DE NAVORSCHER vergeten heeft te voegen het doorwrochte en over dien wijsgeer klassieke, *Nederduitsche* werk van onzen geleerden BERNARDUS NIEUHOFF (Hoogleeraar te *Harderwijk*, † 1831) *Over Spinozisme*, Harderw. 1798, waarin ook alles, wat omtrent zijn leven en gemoedsaart bekend is, met zorg is bijéén gebragt. QUIESCENDO.

Droes en Drusus (Nav. III.; bl. 31; IV.; bl. 12). Met P. N. kan ik de oorspronkelijke verwantschap van beide namen aannemen, maar ongetwijfeld heeft DRUSUS, de beroemde stiefzoon van AUGUSTUS, zijn toenaam niet van de Germanen gekregen. Hij bragt dien uit *Italië* mede. Immers, hij voerde dien naam naar het geslacht zijner moeder LIVIA. De voorvaders van LIVIA, M. LIVIUS DRUSUS, de ambtgennoot van CAJUS GRACCHUS, in het jaar 122 vóór CHRISTUS, en zijn gelijknamige zoon, die in het jaar 91 vóór CHRISTUS volkstribuun was, zijn bekend genoeg. De naam DRUSUS was dus reeds lang een toenaam van het geslacht der LIVII, vóórdat *Germanië* aan de Romeinen bekend was geworden. De woorden van SUETONIUS, in *Tiberio*, cap. 3, slaan ook niet op DRUSUS, den grooten veldheer van AUGUSTUS, maar op den stamvader van het geslacht. R. W. T.

Philippus de Gruytere en Jan Diemer (Nav. III.; bl. 36; IV.; bl. 24; *Bijbl.* 1854, bl. xlv). SARA DIMMER was in 1613 gehuwd met JOHAN VAN NOORDINGHE, wonende in *den Haag*. Eene kleindochter van deze, met name ANNA VAN NOORDINGHE, had tot echtgenoot CORNELIS DIMMER, welke laatste in 1655 reeds overleden moet geweest zijn. C. A. L.

Philippus de Gruytere en Jan Diemer. PHILIPPUS DE GRUYTERE, Kommandant van *den Briel* en Luitenant-Kolonel, was in 1648 reeds gestorven; want de Heer KINGSCHOT toont mij: „JOHAN FREDERIK VAN NASSOU ZUILESTEIN, Luitenant-Colonel, wordt Kapitein over de compagnie van wijlen den Luitenant-Colonel DE GRUTHERE”. Commissie 3 Januarij 1648. .. ELSEVIER.

Oorspronck van den Raadt van Cortenberghe (Nav. III.; bl. 62). Uit BUTKENS *Trophées du Duché de Brabant*; L. VII, p. 335—384, teeken ik ter beantwoording der vraag van A, het volgende op:

„JEAN II, duc de Brabant en l'an 1312, ayant fait une convocation générale de ses barons, vassaux, villes et franchises, fit dresser cette fameuse charte si connue sous le nom de *Charte de CORTENBERGHE*, — du nom du lieu ou elle fut donnée, qui était aussi celui de la résidence des princes et de toute sa cour. — Par cette charte le Duc ordonna, que lui et ses successeurs de commun conseil ou avis de son pays designeraient 4 des principaux chevaliers — 3 personnes de *Louvain*, 3 de *Bruzelles*, 1 de *Bois le Duc*, 1 de *Phillemont* et 1 de *Lewwe*, que ces 14 personnes de trois en trois semaines s'assembleraient en la salle de C., qu'elles ordonneraient ce qu'elles trouveraient en équité convenir pour le repos, et le plus grand bien du pays et enfin que les sentences et ordonnances par elles rendues, seraient stables, fermes et inaltérables.

Que si l'une des dites 14 personnes venait à mourir ou était incapable d'exercer la dite charge, il en serait élu une autre par avis des 13 restantes et les états de *Cortenberghes*.

φ²—φ.

Hervormde Predikanten van den Polder van Namen (Nav. III.; bl. 62; *Bijbl.* 1854, bl. xlvii). In mijn bezit is een extract uit de Zuidbevelandsche klassikale Actenboeken. Hetgeen daarin betrekkelijk den *Polder van Namen*, inzonderheid zijne Predikanten, voorkomt, deel ik hier mede:

„De *Polder van Namen* werd op verzoek van de gecommiteerde Raden door de Classis bediend, gaande ieder derwaarts bij beurten prediken, 3 Aug. 1632, op 's lands kosten die opgesteld en betaling verzogt werden 8 Febr. 1633.

JOH. BOSSCHAART, Proponent, beroepen als eerste Predikant na de *Polder van Namen*, 22 Dec. 1632, daar hij met 2 Class. gedep. een Kerkenraad formeert 1 Mey 1634, § 11.

FRANCISKUS ROSEBEEKE, eerste [sic] Predikant in de *Polder van Namen*, verliest de eerste 2 Diakenen met 2 nabuurrige Predikanten op Cl. advys, 24 Maart 1648, § 5.

PAULUS VESANDUS, uyt de *Polder van Namen* beroepen naar *Rottum*, 15 Nov. 1650, § 2, niet betaalende eenig geld aan 't Classis verschuldigd, werd te *Vlissingen* in regten betrokken door den Quaestor nomine Classis en van 't landregt aldaar tot betaling van schuld en kosten verwezen, 8 Mey 1657, § 4.

DS. BOERBERGEN vermaakt zijn Kerkenraad in de *Polder van Namen* in Coll. Qualif. 24 Julij 1668, § 11, dog word daarover van de Classiseenparigischerpelijk bestraft, 3 Oct. § 11.

De Raad van Staten geeft verlof om een tweede Predikant te *Isendijk* te beroepen, benoemt daartoe een der twee Predikanten van 't fort *St. Anna* of *Polder van Namen*, zo als DS. VAN TRADT van 't fort aldaar werd be-

roepen, dog bij de Classis van *Walcheren* geimprobeerd, fol. 118, maar daarna gepasseerd 12 Mey 1682, § 5.

De brief des Classis van *Tholen* over het beroep van DS. WOUTERS, te *St. Jan Steen*, 14 Oct. 1710, § 2, nader schrift van 't Coll. Qual. aldaar § 3, waarop de beroeping werd gepasseert, mits de Overheid of Classis van *Tholen* daartegen niet inkome, § 4, en mits de Baron schriftelik renunciere aan 't Jus patronatus, zo als hij deed 21 Oct. § 6, verkrijgt sessie 7 Jan. 1711, § 3, oppositie voor de Magistraat van *Tholen*, 2 Mey 1714, § 8, beroepen in de *Polder van Namen*, 22 Sept. 1716.

DS. JOH. NOLLIDES, uyt de *Polder van Namen*, op zijn verzoek door 't Classis tot den legerdienst afgezonden, krijgt nijt de Class. beurs 200 gl., mits zijn kerke daar in bewillige en de broederen van *Hulst* en 't ambagt zijn dienst waarnemen, 24 Maart 1711, § 4.

De kerke van *Hulst* trekt uyt het legaat van AGATHA PORRENAAR, niet alleen voor zig zelfs maar ook voor *Kieldregt*, de *Polder van Namen* en 't fort *St. Anna*, omdat zij de armen van die drie laatste plaatsen hebben aangeslagen, 13 Oct. 1722, § 6, op resolutie van den Raad van Staten, 19 Julij 1718, 15 Dec. 1722, fol. 265, vso". Dr. RÖMER.

De Graaf van Argyle in Friesland (Nav. III.; bl. 67; IV.; bl. 52). Het komt mij niet waarschijnlijk voor, dat de door SJOERDS vermelde *Malle Graaf* een ARGYLE zal geweest zijn! Immers, de ongelukkige, reeds in 1685 ter dood gebragte Graaf, door MACAULAY bedoeld, liet bij zijn sterven een zoon na, die reeds in 1679 gehuwd was, in 1701 door WILLEM III tot Hertog van *Argyle* verheven werd, en wiens geslacht, waarvan het hoofd steeds den hertogstitel voert, tot op dezen dag in groot aanzien is.

De *malle Graaf*, door SJOERDS in 1729 met een bezoek vereerd, kan dus ARGYLE's zoon niet geweest zijn, die destijds in vollen luister in *Schotland* gezeteld was. Ook de bijgevoegde vermelding van den Roomschen jongeling als medgezel bij dat bezoek, maakt de onderstelling niet waarschijnlijker; de ARGYLES toch, waren ijverige Protestanten, zelfs *Covenanters*, en zullen dus SJOERDS niet beleefder ontvangen hebben om het gezelschap dat hij meebrengt, zoo als hij schijnt te kennen te willen geven. De religiehaat was daartoe in 1729 bij de Schotten nog veel te hevig.

MACAULAY noemt wel *Friesland* als het toevlugtsoord van den ongelukkigen ARGYLE, alwaar volgens hem reeds des Graven vader een afgelegen verblijf zoude aangekocht hebben, om in tijd van nood hem of de zijnen tot schuilplaats te kunnen verstrekken, maar hij spreekt t. a. p. eenvoudig van *Friesland*, zonder bepaling dat daarmede juist de Neder-

landsche provincie bedoeld wordt. Zoude die schuilplaats der ARGYLES misschien ook in *Oost-Friesland* te zoeken zijn?

Den *mallen Graaf*, door SJOERDS bedoeld, zoude ik eerder vermoeden den Graaf KEITH MARESCHAL geweest te zijn. Deze toch was Roomsche Catholiek, en had zich in 1715 aan den Pretendent aangesloten, tijdens diens inval in *Schotland*. Bij het mislukken van dien aanslag moest hij vlugten, en werd later bij contumacie tot de doodstraf veroordeeld en zijne goederen verbeurd verklaard, zoodat hij goede reden had om zich schuil te houden. Te eerder zoude ik zulks gelooven, dewijl de van hem in de vrouwelijke linie afstammende Graven VAN KINTORE, later, en tot zelfs in het begin dezer eeuw, in of bij *Groningen* gevestigd zijn geweest en met Groningsche jonkvrouwen huwelijk hebben aangegaan.

Zoude er uit de protocollen of uit de floreenregisters der parochie, waaronder 't bewuste Huis *ter Luine* behoorde, (zoo die nog voorhanden zijn) niet opgespoord kunnen worden, wie dat huis in 1729 in eigendom bezat?

W. D. V.

De Graaf van Argyle in Friesland. Om trent het verblijf van zekeren Graaf CLAURICURY, gewezen kamerheer van Koning JACOBUS II en getrouw aanhangster diens vorsten, op het eiland *Rottum* in de eerste helft der vorige eeuw, worden bijzonderheden medegedeeld door Dr. R. WESTERHOFF, *de Kwelderkwesie nader toegelicht* (Gron. 1844) bl. 47 en in de Aanteekeningen, bl. 84. Te vergelijken zijn STRATINGH en WESTERHOFF, *Nat. Hist. der Provincie Groningen*, Dl. I, St. I, bl. 209, en *Tegenw. Staat van Stad en Lande*, Dl. II, bl. 399, beide aldaar aangehaald. — Welligt is deze mededeeling voor R. P. van eenig belang.

H. C.

Het geslacht en kasteel van Roderlo (Nav. III.; bl. 67: IV.; bl. 52). Volgens het Leenregister van *Gelderland*, waarvan de copie voorhanden is, werd met »den Hoff" te *Roderlo* beleend STEVEN VAN RODERLO in 1326; kwam de heerschapp van *Roderlo* in 1402 aan ROELOF VAN RODERLO; in 1404 aan diens erf HENDRIK VAN RODERLO; ontving ELSKE, dochter van CRACHT VAN HOLTHUIJSEN, als erve ROELOFS VAN HOLTHUIJSEN de heerlijkheid van *Roderlo* in 1405; werd BRANDT VAN RODERLO erfzins vaders HENDRIK in 1420; verkreeg JACOP VAN HEKER de heerschapp en heerlijkheid van *Roderlo*, als hij die gekocht had van JOHAN VAN HEKER, enz. in 1420, 1424; bekam BERT VAN RODERLO haar in 1424. Voorts bleef zij in het geslacht van VAN HEKER of HEKEREN, zoo lang er melding van dit leen in het register voorkomt. De laatste daarin genoemd is WOLTER DE RODE VAN HEKEREN, erf zijner moeder AGNES, 1637; waaruit ech-

ter blijkt, dat »den Hoff" te *Roderlo* tot dien tijd nimmer in het geslacht van BRONCHOEST gekomen is.

In hetzelfde Leenregister wordt vermeld het goed te *Ymneking* in *Swyp*, naar het schijnt onder *Steenre* of *Steenderen* gelegen, welligt hetzelfde als *Ymmerune*. ROELOF VAN VIERACKER werd daarmede beleend in 1378. — Ook het goed te *Nederlaer*, waarmede beleend werden WILLEM VAN RODERLO in 1403, 1424; BERT VAN RODERLO in 1439; WILLEM VAN RODERLO, erf zijns broeders BERT, in 1447. Deze »tugtigt" zijne vrouw AGNES in 1456, 1465, 1473, 1481, 1492. Voorts was BERT VAN RODERLO hier erf zijns vaders WILLEM in 1498; HENRICA VAN RODERLO erf haars broeders BERT, door haar zoon RUDOLPH TE RYT, »hulder" in 1539, 1544, 1556; en verkreeg OAREL VAN GELRE, de *Olde*, na doode dezer HENRICA, het goed in 1560 voor trouwe dienst bij zijne Keizerlijke Majesteit, enz. Nog komt voor het goed *Pilling*, waarmede beleend werd WILLEM VAN RODERLO in 1403, 1424; GADERT VAN RODERLO in 1439; deze »tugtigt" zijne vrouw LUTGAR in 1448. Voorts COENRAAD SLINDEWATER, bij transport van GADERT in 1452. — Verder het goed te *Bakerweerde*, waarmede beleend werd in 1418 MARGRIET GODERT CLOECKDOCHTER, huisvrouw van WILLEM VAN RODERLO, bij transport van DIRK VAN BLO; in 1424 WILLEM VAN RODERLO; in 1439 BERT VAN RODERLO; in 1446 ALEYT VAN RODERLO, bij transport haars broeders BERT; in 1454, 1465, 1473, 1484, 1492 dezelfde als weduwe van ANDRIES KREYINK, door haren broeder WILLEM VAN RODERLO; in 1495 WILLEM VAN RODERLO, erf zijner zuster ALEYT; in 1495 HENRICA VAN RODERLO, bij transport haars vaders WILLEM, door haren oom en hulder HENDRIK CAELSACK; in 1506 dezelfde, door GERIT VAN BROEKHUIJSEN; in 1533, 1538, 1544 dezelfde als weduwe van HENRICH TO RIT, door haren zoon LUTKEN TO RIT; in 1556 LUDOLPH TO RIT; in 1559 CARL VAN STEENBERGEN, erf zijns neefs LUDOLPH TO RIT. — Eindelijk lezen wij, dat de helft van het goed *Bakerweert* van HENRICA VAN RODERLO, huisvrouw van HENRICH TO RIT, op hare zuster ANNA VAN RODERLO kwam in 1509, door JOHAN VAN GELDER JANSZON als hulder; dat BERT VAN RODERLO erf zijner zuster WILHELMINA werd in 1512; PETER VAN STEENBERGEN, kanunnik van *Zutphen*, erf zijner moeder ANNA VAN RUERLO in 1557. Hierbij valt op te merken, dat de namen RODERLO en RUERLO in deze leenen zonder onderscheid gebezigd worden. Met de breedvoerige opgave van dit een en ander vertrouw ik, aan L. v. H.'s verlangen geene onbelangrijke voldoening geschonken te hebben.

V. D. N.

Utrechtsche en Amersfoortsche keijen (Nav. I.; bl. 59, 112, 149, 150, 167). Na al het aangevoerde in antwoord op deze beide vragen (*), komt het mij voor dat er nog eene gaping is overgebleven omtrent het eerste punt, en dat nog mededeelingen en inlichtingen kunnen verstrekt worden omtrent het tweede, die trouwens altijd welkom zullen zijn na de uitnoodiging, door J. T. L. C., aan een der berigtgevers, op bl. 113 gedaan.

De Utrechtsche legende, of liever de gehistorieerde volkspraatjes over den aldaar bekenden zoogenaamden geslotensteen, zijn reeds behandeld, en men heeft vernomen wat er voormaals door SATAN en zijn knecht op sommige tijden 's nachts verrigt werd, als zij namelijk, door kaatsluim gedreven, elkaar dien verbaasend grooten kei van de Volderbrug af tot aan de Geerteburg toewierpen, onder het opvangen uitroepende: „schiet KLAAS!” — „vang baas!” en daarbij een ontzettend geraas makende, om aan de bewoners in den omtrek een rustigen nacht te bezorgen!

Nadat mijn vriend N. VAN DER MONDE dit verhaal reeds had afgedrukt in zijne *Beschrijving van de pleinen, straten, enz. der stad Utrecht*, deelde ik hem mijne bevreemding mede, dat hij de natuurlijke oorzaak dezer werkelijk gebeurde nachtruoeren niet als eene verklaring aan het relaas dezer spokerij had toegevoegd; eene oorzaak, waar wij in onze jeugd en zelfs later getuigen van geweest zijn, ofschoon zij aan hem, als der geheele zaak ongewoont, schijnt ontsnapt te wezen.

Van algemeene bekendheid is het, dat bij de groote bierbrouwerij *de Boog*, aan de Volderbrug gelegen, het water voor den brouwketel vroeger uit de gracht werd geput door middel eener vervaarlijk groote wipgalg, waarmede telken reize een ton water in de hoogte werd gewipt, die dan met behulp van slechts éénen man zich uitstortte in de goot of lade, die naar den brouwketel leidt. Dit had plaats door dat aan het achtereinde der wip, drie mannen, trekkende aan ketenen, die zij met een dwarshout vasthielden, eenige treden opstegen, terwijl de emmer of het vat, nedergedaald, het water schepte. Als dan een dier mannen den trap verliet, en dus hangen bleef, deed zulks den emmer met eene dus geweldige vaart opvliegen, dat door den schok of botsing der wip op een standvink, slagen als die van het zwaarste heiblok vernomen werden; een geluid dat men bij stil weder alom in de stad kon hooren, schoon het over dag buiten die buurt minder merkbaar was dan in den nacht, wanneer het echter maar zelden

vernomen werd, namelijk dan alleen, als men bij de bereide brouwing nog water noodig had, 't welk dan met tien of twintig wippen gewoonlijk verkregen was. Dit nu is het kaatsspel van den Duivel geworden, waaraan echter slechts de jongeren in jaren geloof hebben gegeven, bij wie de ouderlijke zorg er steeds op uit was het tot hun welzijn levendig te bewaren, even als menige moeder, teederlijk bezorgd voor de gezondheid harer spruit, om hare vermaning door een sprookje beter toegang te doen verkrijgen, aan het kind vertelt dat wie des avonds blootshoofds in de opene lucht gaan, hun de vledermuizen in het haar vliegen.

Op de tweede vraag geef ik, met het oog op J. T. L. C.'s verzoek, de navolgende mededeeling:

Ik heb voor mij liggen eene fraaije prent met eene beschrijving er onder gedrukt, in plano formaat, uitgegeven als een gelegenheidsberigt van den dag over de beruchte *Amersfoortsche Keitrekvaart*, welke ik nog nimmer heb vermeld gevonden, maar waarin de kern der geheele geschiedenis beknopt wordt medegedeeld. Ik wil deze beschrijving hier in haar geheel met die der plaat laten volgen.

De prent zelve is 16 Ned. duimen breed en 12 Ned. duimen hoog; zij stelt den reuzenkei voor, waar die, op het voertuig geplaatst, van den voet des Amersfoortschen bergs in aantogt is. In het verschiet heeft men de stad. Een ontelbare menigte aanschouwt het vreemde schouwspel, Amersfoorters, als paarden in het gareel gespannen, trekken den kei voort, waarop men een nar ziet staan tusschen twee nachtuilen, de trompet stekende en in de linkerhand een vlag houdende, waarop de zotskap is afgebeeld. De voorkant van den kei is hol afgebeeld, daarin bemerkt men drie personen, elk met een Momuskop in de hand. In een der bovenhoeken op de lucht is eene afzonderlijke voorstelling gegeven van de markt in de stad, en het plaats van den kei op een voetstuk, 't welk als een gedenkteeken van het Amersfoortsche vindings-vermogen door een groot aantal toeschouwers bewonderd wordt. Zie hier nu het relaas:

„Waerachtige beschrijvinghe van de afkomst van den steen der steenen ofte olyphantsche steen, Heer voetbanck van den 18 Adamelingen, in 't Ryk van de knoltreckingen, vader aller keijsche Keijen, schoonzoon van den Blauwen steen tot Leijden, en susters susterlingh van Heer Hardebol, Drost van Bergensteijn, aengetrouwde swager van Pasquijn en Morforus tot Roomen, kinds kindt van Keselenborgh en Kovelkeij, bloedverwant van den Obilischen en Egiptische Piramides bij groot Keijren gelegen, enz.”

„Kort verhaal van de Keij-treckingh”.

„Naer dat Joncker DE MEIJSTER door veel

(*) „Wat is de echte geschiedenis van den steen, geketend aan een tabakswinkel op de Oude gracht te Utrecht, en ook van den anderen, die begraven is op de Varkensmarkt te Amersfoort?”

verscheijde Gedichten, de Luiden hadde gaende gemaakt, van deselve vervoeringhe binnen Amersfoort, en sulck oock met Biljetten aenslaen laten, dat op Dinghsdagh zijnde den 7. Junij 1661, dat de leste volvoeringhe van zijn toesegginghe, tot lust der Aenschouwers souden voltrocken worden, alsoo hij ghewedt hadde met zijn makkers om drie duysent guldens, en met die voorwaarde, alleen met menschen handen binnen de stadt te brenghen; soo is den Heer MEIJSTER van den keij, uijt Amersfoort komen rijden, met een baniere waar in zijn wapen stondt, en 'Trompetters, stracks wierdt hij van veel volcx gevolgt, sulcks dat van koetsen, wagens, en peerden, en gedrangh en stof qualijck sien kon, en het Keij-trecken gingh aen, bij de Amersfoortsche Treckelingen, die niemandt vreemts d'eer gunden om mede te helpen trekken, en begeerden dese Romeynsche daedt voor de Heer Meijster keij der keijen alleen te doen; een kar met Bier en Kraeckelingen solageerde dese manhafte Keijtreckers, eyndelijk is binnen Amersfoort ontfanghen, het ghedrangh was groot, en wonder dat geen meer ongeluck geschiede, als een Persoon bejide zijn beenen afgheslepen van de Keij-sleede, en een ander sijnen arm aen stucke, waer toe een wijs geneesmeester vereijcht wert, enz."

*"Op de Grootte Keijsteen van den hooghedele
Heer Jr. E. MEIJSTER".*

"Wie zal der keijen keij in MEISTERS kop genesen?
De Leidsche slijpsteen is voor zulk een keij te zwak;
Want voelde hij zijn last en zwaarte maar, hij brak
Aan duizent stukken, 't geen geen kleine schâ zou
wezen.

Keijtrekkers die in druk, zijn eer, uw loon, kunt lezen,
Op rep uw handen, trek, verlost hem eerst van 't pak,
't Geen, door de last, bedwelmt zijn schrande harsendak,

Die keij zal groter dan den groten bergkeij wezen.
Ik weet hij zal 't, hier na, u weten grooter dank,
Dan of gij, door het sneeu, of fluijt- en trommelklank,
Dien Olifanten steen had neêrwaarts af doen rollen;
Want anders staat het ligt te duchten ('t geen elk
vreest)

Dat hij in eeuwigheit nooit van die keij geneest,
En zo raakt Amersfoort met hem noch licht aan 't
hollen".

't Is zyn schult niet.

*"Den geck die roept hier overluyt,
Komt hier, daer komt den Keijvort uijt".*

"Ik hoor alree 't geluyt van Trommels en Trompetten
Hij begint zijn D..... (*) in order al te setten;
Heran, heran, lustigh, die van verr' gekomen zijt,
Let op den groten Keij, aenschout hem doch met vlijt,
Hoe mooij is hij verciert met Koeck en kraeckelingen,
Vedels en Musyck-spel, om hem ter eer te singen,
Met wagens oock beg'leijdt, met Bier en met Tabak,
Voor ijeder zijn gerief, voor ijeder zijn gerack.
Hier komen de D....., die over stoute helden,
D'welk ick om redens wil, haer namen niet wil
melden:
Hier treckt nu Man en Wijf; doch D..... maar
alleen

(*) Dritters?

Die hebben alleen de eer, te trekken aen den steen,
Waer van zij oock den roem van keij-trekkers dragen;
Soo ijemandt wil 't geheim van desen keij bevragen
Die spreekt de Meijster aen, die u geven sal bescheyt
Waer dat hij komt van daen, en waer zijn kracht in
leijt.

Wie van dees keij-sieckt wil heel te maal genesen,
Die moet onder de kop van desen Doctor wesen,
En sooder ijemandt is, die daer noch gebreck af heeft,
Die komt bij de Meijster, die ijeder lootjens geeft".

"Une courte et Briefve description du transport d'un gros caillou, large de six pieds, en son Diametre et haut 9 pieds: le quel un certain Gentilhomme a fait eslever et transporter dans la ville d'Amersfort, 2 lieues de la sans servir de chevaux ou charue, sinon que avec les mains des hommes, comme demonstre la presente figure".

"Après que le gentilhomme par billets avoit fait cognoistre, par toutes les villes circumvoisines cest enlevement et du transport, de ce monstrueuse caillou, et fit advertir tout le monde la apres que le mardi 7me de Juin 1771 volut achever sa gageure, il est sorti du matin de la ville de d'Amersfort avec quatre Herauts, avec ses armes suivi de quelque charue plaine de pain, biscuit et bierre, vin et Tabacq, pour soulager les tireurs, le caillou fut environné avec un feston d'Amelettes gauffres, violons, livre de Musique et pain d'Espices, un des Trompettes estoit monté sur le caillou qui souffloit perpetuellement, pour donner recreation aux spectateurs, et par apres il a fait avancer par grande force ce caillou dans la ville d'Amersfort, ou il a fait establir un pedestal, sur lequel en forme de Trophée ou pyramide est posé dessus, avecq les armes de la ville et les sienes, il avoit gagé pour trois mille Francs et pour satisfaire à sa partie il fit exécuter sa gageure, il est presque impossible de raconter la multitude et foule du peuple accompagné de carrosses et charues; des grands et petits avec un grand applaudissement et joye, il traicta le lendemain tous ses amis somtueusement, il y avait une telle presse, et foule de peuplasse; un povre homme rompit sa jambe, qu'il fut contraint de la faire couper, dont il fut pensé le lendemain, un autre rompit son bras, voila la fin de ceste folie et la narration du passée".

*"Anderdaeghsche nodigings van Meijster
Joncker, de Heer van Bergesteijn".*

"Wie onse klucht behaeght,
Die komt als 't morgen daeght
Bij al de Keijsche gecken,
Die aen haer eijgen keij-steen trekken
In 't nimmerdorsche groen,
Daer elck vindt sijn caproen;
Wij sullender met singen,
Met danssen en met springen,
Ter eeren uwer al
Verheffen een geschal,
Dat Bosch t'r afgalmt en Boomen;
Wie lust kan morgen komen,

Ik nood' u al te saem
 Uijt E. MEYSTERS naem".

„Seght voort" „Die hoort".

„Omne vafer vitium ridendo flaccus amice
 Ingerit, admissus circum praecordia ludit".

Het door V. D. N. op bl. 149 medegedeelde heeft nog eenige toelichting noodig, naardien aldaar gemeend wordt dat het werk: *Poëtice Policy* enz. eene vroegere uitgave kan zijn van de *Gekroonde berijmde Politie* enz. Dit nu is niet het geval. Ook dat zeldzame boekje is in mijn bezit; een geheel ander werk voorzeker. Zie hier den titel: *Poëtice Policy over het eerste Boeck van de Staetkundige Aelouwhetijt der Romeijnen, door E. M. enz. den tweeden druk. Tot Druckerdam, Gedrukt in Persiën, door Inckenburgh, ten huysse van St. Witblat, in de Boecke-Steegh, bij den gebonde Hoornband, van Naeldwijck, 1656.* Het is curieus om te lezen, daar het MEIJSTER in zijne volle kracht, ook in het onverstaanbare, kenmerkt. Het bestaat hoofdzakelijk uit negenen-zestig »zedelijke zangen», elk door een zinspreuk voorafgegaan, en eindigende met een vierregeligen »toezang», aan een heeren heerlijkheid in deze landen opgedragen, waarvan wij hier één (Cap. XXXIII.) laten volgen tot een proefje:

„Volkomen 't uijten 't lof des Heervan *Rijnesteijn*;
 Daer toe ben ick teswack; van geest oock al te kleijn,
 Ick laet een zulcken stof aen alle de poëten;
 Want, eer ick half begost, waer ick wel heel versleten".

Dat hij veel moest lijden van het groote publiek, maar zich met verachting daarboven wist te verheffen, zulks vindt men vóór in het werkje scherperlijk uitgedrukt:

„Wie schurft hier is, die schouw, die schreeuw, die
 scheld op mij,
 Soo weet men dat hij vuil en gortigh is, ick vrij".

Het boekje is aan »JOHAN MAURITS vorst van Nassou» enz. opgedragen, prijkt voorts met het geliefkooode zinnebeeld van den schrijver, den staatkundigen »Ruiter vosch», ook voor zijn *Gekroonde Berijmde Politie* te vinden, maar hier andersom en zonder mijter, maar met de stede-kroon op het hoofd, gelijk hier ook de Amersfoortsche berg nog niet met den kei, maar met galg en rad vertoond wordt, terwijl men bij de bokken botten (vissen) en doodsbeenderen liggen ziet, waardoor de botheid moet worden afgebeeld. In de lucht heeft men een vliegende zwaan met een lauwerkrans in de bek, een kroon om den hals en een koord, waaraan eene slang hangt, die een cirkel — de eeuwigheid — vormt, waarin een zon met 12 stralen, uurcijfers bevattende en een wijzer die op 3 staat, als ook andere attributen, en daaronder het volgende:

„De Polityke Vosheit, —
 Beheerscht der paerden sterkheit
 En sleept hard-neckce-bokheit,
 Door haer onnoosle-botheit".

Deze prent is door D. LOGGAN vervaardigd en vrij wat beter uitgevallen dan de verande kopie, voor de *Gekroonde berijmde Policy*, aangetroffen.

Verder wordt nog op dezelfde bl. 149 medegedeeld, dat het wapen des auteurs, hetwelk bij zijn portret voorkomt, in het laatstgenoemde werkje te vinden is, waarvan het en *surtout* »naar het schijnt het wapen van BREDERODE» — dat SCHELTEMA ook aanvoert — »zoude zijn». Dit nu is, zoo ver ik weet, geheel zonder grond. Algemeen toch is het bekend, dat het wapen van BREDERODE geheel met het oude Hollandsche overeenkomt, waarvan het zich enkel onderscheidt door bijvoeging van een lambel van azuur boven den op het gouden veld geplaatsten leeuw van keel. Geen zweem nu van die figuren is in het genoemde *surtout* waar te nemen; maar wel een zwijnshoofd, onder 't welk een St. Andrieskruis van lauriertakken en daar op een vlam (?). En als men dit maar vergelijken wil met het wapen van Jr. EVERARD MEIJSTER, voorkomende in de afdeling *Wijk bij Duursteden*, N°. 11 van de *Stichtsche Wapens der Aelouwe Geslachten* enz., door hem zelven bewerkt en uitgegeven (waarvan ik een exempl. bezit), dan geloof ik dat zulks wel voldoende zal zijn tot teregtwijzing, en dat wapenschildje derhalve nog nadere verklaring behoeft. Het zoude mij niet verwonderen, indien MEIJSTER, die zoo vele compositiën maakte, uit zijn zinnrijk brein een wapenschild voor zijn landgoed *Nimmerdor* heeft voortgebracht, immers daar laurierboomen nimmer dor zijn.

Van de twee genoemde werkjes, die beide in den titel voeren: »Eerste deel», zijn de volgende deelen mij onbekend, en denklijk wel nimmer verschenen.

Wat voorts de uittreksels betreft, door V. D. N. op bl. 167 gegeven uit MEIJSTER's werkje: *Defency, of beweerigh voor den Duivel* enz., van hetwelk ik eene tweeden druk van 1670 bezit, zij zijn in geenen deele met mijn exemplaar eensluidend. Moet alzoo de druk van V. D. N. een andere zijn? Welligt heeft MEIJSTER exemplaren met varianten laten drukken, want in het mijne komen twee eensluidende titels voor, maar die op de keerzijde met verschillende tekst bedrukt zijn.

MEIJSTER heeft in 1663 te *Utrecht* een huis gebouwd aan den stompden hoek, door de Keistraat en Achter-St. Pieter gevormd, aan welk huis, mede naar de keigeschiedenis genaamd, hij gedenktekens dier historie gevoegd heeft en zelfs aan den hangenden beltrekker een krakeling geplaatst; waardoor dit huis te *Utrecht* algemeen onder den naam van de *Krakeling* is bekend geworden, welk teken men echter vóór eenige jaren weggenomen heeft, om dien naam in vergetelheid te brengen. Zie: *Geschiedenis van de*

pleinen, straten enz. der stad Utrecht, Dl. II, bl. 27.

Zoo ik mij wel herinner, bestaat er eene schilderij van de geschiedenis der keitrekking, welke bewaard wordt op het landgoed den Heiligen Berg bij Amersfoort, terwijl men van de hofstede *Nimmerdor*, eenedoor J. STELLINGWERF geteekende afbeelding vermeld vindt in den *Atlas der Nederl. Provinciën*, in 82 deelen, van Mr. M. BROUERIUS VAN NIEDEK, die in 1743 te Amsterdam voor f 5000—verkocht is aan den Heer WILLEM HENGSKES.

Behalve het vermelde portret in 8°., heeft men er van MEIJSTER nog een in fol., dat zeer zeldzaam is, en van 't welk men een bereedeneerd berigt kan vinden in den hoogstnuttigen *Catalogus van 7000 Portretten* enz. door FRED. MULLER (Amst. 1853), onder N°. 362.

C. KRAMM.

Koppermaandag (Nav. I.; bl. 238; *Bijbl.* 1853, bl. xviii, cxxxvii). „Den 12den Januarij valt koppermaandag in, ook genoemd maandag na Drie-Koningen, verloren maandag, verzworen maandag en koperken-maandag, van koperen, celebrare, hilare. Deze dan werd voormaals op vele plaatsen in ons land in uitbundige vreugde en dartelheid doorgebracht. Te Utrecht liep het volk dan op stelten door de straten, gemaskerd en in allerlei gewaad, vragende en ontvangende aan de huizen kleine geschenken, vooral eet- en drinkwaren, welke des avonds onder vele ongebondenheden opgesmuld werden. Men zie GIJSB. VOET, *Disput. Theol.*, Tom. III, p. 1396 en 1397, OLIVARIUS VREDIUS, *Flandria vetus*, p. 347, BURMAN, *Utr. Jaarb.*, Dl. II, bl. 303, VAN DER WALL, *Handv. van Dordr.*, Dl. I, bl. 142. Dezen dag viert men nog in Groningen.

„Op vele Noordsche kalenderstaven vertoont zich op den 13den Januarij of Sint Knudsdag de drinkhoren omgekeerd, dat het einde van het joelfeest aanduidt.

„Den 14den en 21sten Januarij of op Sint-Pontiaan en Sint-Agnesdagen, plagt men ook ongemeen vrolijk te zijn“.

N. WESTENDORP, *Verh. over de Noordsche Mythologie*, uitgegeven door de Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leyden, 1830. Bijvoegselen en Aanteekeningen, bl. 537, vv.

„In later tijd had men de processien der Lazarussen, op koppermaandag, en meer andere, naar tijdsomstandigheid. Zoo gingen de Leprozen op koppermaandag en den volgende dingsdag, met sleden, pijpen, trommels, enz. door de stad, tot het ontvangen van aalmoezen, wordende daarna, den eersten dag in het Gasthuis, en den volgende in het weeshuis, op een middagmaal onthaald“.

C. VAN DE VIJVER, *Geschiedk. Beschrijving van Amsterdam*, Dl. I, bl. 43.

De nadere beschrijving dezer plegtigheid,

alsmede eene plaat, den omgang der Leprozen voorstellende, kan de lezer bij denzelfden schrijver, bl. 42 volg., vinden.

A. AARSEN.

Burgemeester van Zierikzee (Nav. I.; bl. 255, 372; *Bijbl.* 1853, bl. xci, cxxiii). Door den Heer H. M. C. v. O. worden als Burgemeesters in 1555 opgegeven YMAN CLAASSEN YMANSE en HENDRIK ARENT CLAASSEN. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat YMANSE de bedoelde persoon geweest zij. Immers de stad Zierikzee had van Hertog FILIPS van Bourgondië het privilege verkregen om zeven Heemraden aan te stellen over het eiland *Schouwen*, aan wier hoofd de Burgemeester van Zierikzee stond, en die met de zorg voor dijk- en waterwerken belast waren. Nu meen ik uit de veelmaal herhaalde benoeming van YMANSE tot Burgemeester (in 1545, 1552, 1555, 1556, 1561, 1567, 1571) te mogen besluiten, dat hij zeer ervaren zal geweest zijn in alles wat daarop betrekking had, waardoor het zeer waarschijnlijk wordt dat men hem voor den Burgemeester in kwestie te houden hebbe, te meer daar zijn collega in 1555, CLAASSEN, slechts op dat jaar alleen als Burgemeester voorkomt. Bij de oprichting van het collegie van Gecommitteerde Raden, in 1578, werd hij derwaarts afgevaardigd door Zierikzee, en beëdigd in het collegie der Wethouders en van den Raad dezer stede. Hij stierf in 1579. Het laat zich dus denken, dat hij geen ander is dan die als lid der Algemeene Staten in October 1578 en Januarij 1579 aangetroffen wordt bij GROEN van PRINSTERER, *Archives*, Vol. VI, p. 470 et 523.

C. P. L.

„*Laus tua, non tua fraus*“ (Nav. I.; bl. 263; II.; bl. 19). In den *Proeliarius*, MS. fol. p. 83, heeft men een teruglopend vers van Broeder PAULUS RIXTEL (wiens eigen naam was JOANNES GRUYTER) monnik in het St. Odulfsklooster te *Staveren* en *Hemelum*, en kapellaan van St. Jacobus van Oest van *Oudewaater*, hetwelk gemaakt is op Broeder JOANNES VAN GELDER, pastoor te *Workum*:

*Laus tua, non tua lis, domui te regis Olympi
Praefecit, probitas, non fera garrulitas,
Eximium dedit hoc regimen virtus nec amara,
Sed pietas, meritum non tua perniciēs,
Es probus, haud vafer es, sapiens, non pastor iniquus,
Intus ades populus, haud domus atteritur.*

Omgekeerd:

*Atteritur domus, haud populus ades, intus iniquus
Pastor, non sapiens, es vafer, haud probus es,
Perniciēs tua non meritum, pietas sed amara,
Nec virtus regimen hoc dedit eximium,
Garrulitas fera, non probitas, praefecit Olympi
Regis te domui, lis tua, non tua laus.*

J. G. O.

De Ana's. — Ital. Prozaw. verd. — P. de Fyne. — De „Gesta Roman“. — Filips Willem en Maria van Nassau.

De Ana's (Nav. I.; bl. 283; II.; bl. 73; Bijbl. 1853, bl. iv). De *Kralingiana*, 1757, in 8°. *Naamlööziana*, of *Vertoog zonder naam*, over vragen zonder vinding, enz. Amst., 1772, in 8°. J. L. A. I.

Italiaansche Prozawerken verduitscht (Nav. I.; bl. 289; II.; bl. 117, 167, 198, 322, 353; Bijbl. 1853, bl. xx, lxx, civ; 1854, bl. xxxiii, xlix). Bij de reeds opgegevene werken voeg ik nog: *Romeinsche nachten bij het graf der Scipio's*. Uit het Italiaansch vertaald, met aantekeningen door GERRIT JOAN MEIJER. Met platen. Te Amsterdam bij HENDRIK GARTMAN, 1815. J. J. WOLFS.

Italiaansche Prozawerken verduitscht. Uitgelezen Verhalen uit den Decameron van GIOVANNI BOCCACCIO. Uit het Ital. door J. H. WEILAND. In 12°. II Deeltjes, 's Gravenhage, 1829. — *Nederduitsche Prozavertaling van een gedicht. Het verlorene Jeruzalem van TORQUATO TASSO vertaald door J. DULLAART*. Rotterdam 1658. Op het schutblad van mijn exemplaar staat dit geschreven: »JOHAN DULLAART 1658 den 14den Januarij op den huijse van *Werkendam*, alwaar ik deze vertalinge voleindigt hebbe A°. 1655 den 13den Julij, en door persuasie van den Heer ... (DANIEL VAN WIJNGAERDEN, Heer van *Werkendam*, aan wien het werk is opgedragen?) heb doen drukken tot Rotterdam bij JOAN NERAAN (NAERANUS, Boekverkooper op 't Steiger, over de Koorbeurs)». De opdracht is gedagteekend uit *Rotterdam*, den 30sten Dec. 1657. Een kort verhaal van TORQUATO TASSO's leven, en eene vergelijking van de dichtkunst en lofdichten van L. JORDAAN, J. CABELJAU en H. DULLAART, gaan vooraf. Bij iederen zang is eene plaat. J. D.

I.

Italiaansche Prozawerken verduitscht. J. BARTHOLI, *Een geletterd man verdedigd en verbeterd*, door LAMBERT VAN BIDLOO. Amst. 1724, in 8°.; VIRG. MALVEZI, *Proefstukken van historie of bezondere gevallen in Spaenjen op het jaer 1639*. In kl. 8°. , met plaat en portret; J. BAROZZIO DA VIGNOLA, *Bouwkunst*. Arnh. 1620, in 8°.; *Mirakelen van O. II. V. Dominikus te Sorrano, bij een vergaderd door den eerw. P. F. SYLVESTER FRANGIPANI, overgezet door KORNELIS JANSSENUS BOIJ*. Antw. 1643, in 8°.; *Vier Boecken der Apologen. Beschreven door BERNHARDINUM OCHINUM*, enz. Dordr., 1607, in 8°. J. L. A. I.

Paschier de Fyne (Nav. I., bl. 317; Bijbl. 1853, cli, clxxxviii). De Navorschers omtrent dezen merkwaardigen Remonstrant vinden een gewenscht rustpunt in het verrassende werk van Dr. J. VAN VLOTEN: *PASCHIER DE FYNE naar zijn leven en schriften*. (Uit gedrukte en ongedrukte stukken). 's Hertogenbosch, 1853, 8°. 390 blz. en 80 blz. aantekeningen.

De Heer VAN DER AA, zal daarin (bl. 252) zien, dat PASCHIER werkelijk de schrijver was van *Den Ouden Leydschen Patroon*, een gefingeerde personaadje, diesprekend wordt ingevoerd. J. M.

De „*Gesta Romanorum*“ (Nav. I.; bl. 348; II.; bl. 337, 338). Als noodig bijvoegsel tot het reeds bijgebrachte dient eene naamloos uitgegeven bewerking: *De Gesta Romanorum, das ist der Roemer Tât*. Naar een handschrift te München. Quedlinb. und Leipz. 1841. 8°. Men vergelijk ook nog GERVINUS, *Gesch. der poet. national Lit. der Deuts.* II. S. 166—171, die een Regensburgsch handschrift vermeldt, afwijkende van de oude drukken, alsmede eene Duitsche bewerking van het jaar 1470. De oudste druk van den Latijnschen tekst, zonder jaartal, is te Keulen uitgegeven in 1472, zegt KOBERSTEIN, *Grundriss der Gesch. der Deuts. Nation Literatur*, vierde uitg. I.; bl. 360. J. M.

Filips Willem en Maria van Nassau (Nav. I.; bl. 379; II.; bl. 275; Bijbl. 1853, cxci). Eindelijk is het mij gelukt, den wensch van B. te kunnen bevredigen, en de bron terug te vinden, waaruit ik heb geput dat FILIPS WILLEM den 19den December 1554, en MARIA VAN NASSAU den 7den Februarij 1556 geboren werd. Men leest zulks op bl. 52 van het werk, getiteld: *Leven van Willem den Eersten, Prins van Oranje*. Te 's Gravenhage bij FUHR, 1847.

Dat FILIPS WILLEM het levenslicht zag in het jaar 1554, blijkt ook uit het onderschrift eener schilderij, bewaard op het raadhuis der stad *Diest* (België), 's Vorsten begraafplaats, en zijn dood ligchaam voorstellende, waarin men namelijk deze woorden vindt: »Bredae olim natus A°. MDLIV“.

VAN EMDE.

Testament van den Heer de Pinto (Nav. II.; bl. 2, 331—333; Bijbl. 1853, bl. xiii; 1854, xxi). Op S. 30 van het *Serapeum* 1849, in het vervolg van een in den jaargang 1848 van dat tijdschrift aangevangen artikel, met het opschrift: *Jüdisch-Deutsche Literatur, nach einem handschriftlichen Katalog der OPPENHEIM'schen Bibliothek (in Oxford), mit Zusätzen und Berichtigungen von M. STEINSCHNEIDER*, vond ik onlangs onder n°. 215 het volgende opgeteekend: »(צוואות איק פינטו) *Zawawut* (Testament) des ISAK PINTO (eines wegen seines Reichthums berühmten Juden, welcher Christen u. Juden gleich wohlthätig bedachte) 8. Amst. s. a. Nach WOLF (Bibl. Hebr. III.; p. 612; n°. 1259, d.) aus dem Holländischen übersetzt 1713“. Eene kennisneming van den inhoud van dat boekje, waaruit de rector SCHUDT het door —II. vermelde (NAV. II.; bl. 331) *Extract* waarschijnlijk zal overgenomen

hebben, en 't welk misschien wel in een der hebreeuwſche boekeringen te *Amsterdam* aanwezig is, zoû wellicht op het spoor der oorspronkelijke bron brengen, en over de inderdaad ſabelachtig luidende uiterſte wilsbeſchikkingen van DE PINTO eenig licht werpen kunnen. Een wegens zijne aanzienlijke legaten merkwaardig testament van een DE PINTO moet er, dunkt mij, beſtaan hebben; want het komt mij zeer onwaarschijnlijk voor, dat, in geval het oorspronkelijk geſchrift, waar het bovengenoemde jooſch-duiſch boekje, volgens WOLF, de vertaling van is, het uitvloeisel en de uitdrukking van ſpottenden naijver, dus een bloot verziſſel geweest ware, een jooſch drukker of uitgever te *Amsterdam* getracht zoû hebben dit ſprookje onder zijne geloofs-, tevens tijdgenooten van den bedoelden DE PINTO (*) te verspreiden, vermids die ſpot een' geacht' geloofsgeenoot tot voorwerp had. De zaak in quaestie verdient m. i. een nader onderzoek. Zoû er in de archieven der iſr. gemeenten te *Amsterdam*, inzonderheid in dat der portugeeſche, niets daaromtrent op te ſporen zijn? Zooveel dunkt ons evenwel uit het hier medegedeelde als zeker te mogen aannemen, dat de naam van THOMAS DE PINEDO, met betrekking tot de beſprokene erflating, verzonnen is, maar die, volgens de oudſte berichten, DE PINTO, en wel met den voor-naam IZAK, moet heeten. CHALOEDA.

„*Descriptio Hierosolymitani Itineris* (Nav. II.; bl. 5). Ofschoon op de vraag van J. M. (†) nog geen antwoord is ingekomen, kan ik echter niet nalaten mede te deelen, dat van deze reize eene uitgave in het Nederduiſch beſtaat, voorkomende op den Catalogus van P. VAN DAMME, 1764, Dl. III, N°. 3238, in 8°, waarvan in dien van Prof. J. W. TE WATER, in eene aantekening, gezegd wordt: „Dignus est, qui conſulatur ad illuſtrandum *Historiam Literariam et Batavam*”. Welke aantekening ik aanhaal om het beſtaan dier uitgave boven allen twiſfel te verheffen, en daaruit af te leiden dat de Nederduiſche editie de Latijnsche moet zijn voorafgegaan, en wellicht de reize zelve oorspronkelijk in het Nederduiſch is geſchreven. De titel wordt aldus opgegeven: „GEERT KUYNRETORFF, *Jerusalemſche Reizen*. Geprint te Campen. Om-trent den jaare 1500”. J. L. A. I.

Engel de Ruyter (Nav. II.; bl. 24, 371; *Bijbl.* 1853, bl. cxcii). De ſterfſdag van ENGEL DE RUYTER is de 27ſte Februarij 1683. Zie

(*) Tijdens het Aansprekers-oproer in 1696 was hij nog in leven.

(†) „De vraag is, in welke bibliotheek een exemplaar van KUYNRETORFF's reisverhaal (*Descriptio Hierosolymitani Itineris* an. 1520, per Dr. GERARDUM KUYNRETORFF *Campensem* etc.) zoude te vinden zijn?”

Lijkklagt over den Hoog-Edelen, manhaften Heere ENGEL DE RUYTER, Baron, Ridder en Vice-Admiraal van Holland en Westvriesland, waar men aan het slot jaar en dag des overlijdens aldus vindt opgegeven. Dewijl nu deze *Klagt* door een tijdgenoot is ontboezemd, die ongetwijfeld de lijkbaar volgde, mag de tijdsopgave wel als zeer naauwkeurig worden aangezien. Vergel. GERARD BRANDT'S *Poëzy* enz. Amst. 1725, in 4°, Dl. III, bl. 180. Dit bericht ſtrekt alzoo tot bevestiging van hetgeen E. D. uit een geſlachtsregister (MS. ?) t. a. p. van het *Bijblad* heeft medegedeeld.

C. KRAMM.

De boekerij van het Escuriaal (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 16; *Bijbl.* 1853, bl. xi, liv; 1854, bl. l). In de zitting van de *Académie de Belgique* van den 3den April j. l., deelde de Heer GACHARD, volgens l' *Athenaeum Français*, N°. 20, den inhoud van twee door hem ontvangene brieven mede. Die der tweede gaat onze kwestie (nopens de ſtichting van de Escuriaalsche bibliotheek) aan: „Sa seconde lettre émane de Don MANUEL GARCIA, garde des archives royales de *Simancas*, et communique un document historique touchant la fondation de l' *Escorial*. Il semble résulter de ce document, que PHILIPPE II avait, en effet, le jour de la bataille de *Saint-Quentin*, fait le voeu d'ériger le monastère de *Saint-Laurent-le-Royal*. S'appuyant sur l'acte de fondation de l' *Escorial*, M. GACHARD avait soutenu l'opinion contraire dans la note communiquée par lui à la classe au mois de novembre dernier”. THEODORIK.

Invloed der maan op de weersgesteldheid (Nav. II.; bl. 28; *Bijbl.* 1853, bl. clxxviii). Tot het grondigſte wat over dit onderwerp is geſchreven, behoort de *Verhandeling* van FR. ARAGO, opgenomen in het *Jaarboekje* van LOBATTO voor 1834, bl. 132—166.

J. M.

Buskruid en vuurwapenen (Nav. I.; bl. 57). Wat het tweede deel (*) der vraag betreft, reeds ten jare 1381, toen de Raad van *Augsburg* in den oorlog der Rijkſſteden met Frankiſche, Zwabiſche en Beijeriſche Edellieden, 30 buksſchutters leveren moest, was dat ſchiet-geweer bekend. Ten jare 1498 werden de getrokken loopen of roeren bereids in *Leipzig* bij het ſchieten gebezigd. Prof. LINTZ, in *Klagenfurt*, vond in 1788 eene buks uit, waarmede men zes of zeven malen ſchieten kon, zonder meer dan éénmaal te laden.

G. E. J. RIJK.

(*) „Wie heeft het eerst de geweren, pistolen en kanonnen uitgevonden, om het buskruid met vrucht aan te wenden?”

Loo (Nav. II.; bl. 67; III.; bl. 71; *Bijbl.* 1853, bl. lxxv). Het woord loo op zich zelve, of lo, laus, laos als bestanddeel van de meeste, zoo niet van alle daarmede samengestelde plaats-, riviernamen enz., wordt, o. i., volkomen opgehelderd door het oudhd. *lôh*, *lôch*, mhd. *lô*, *lôch*, waarvan ik bij GRIMM ¹⁾ de volgende beteekenissen opgegeven vind: „*silva*”, „*narbustum*”, „*pratium*”, „*nemus*”, „*lucus*”. Zie almede den zelfden ²⁾, GRAFF ³⁾, HEYSE ⁴⁾, POTT ⁵⁾ en SIMROCK ⁶⁾. GRAFF ⁷⁾ heeft ook het daarmede samengestelde gem. zst. nw. *dornloh* ⁸⁾ („*dumus*”), *dornloah* ⁹⁾ („*rubus*”), *dornlohes* („*tribuli*”), *dornlohe* („*rubus*”); terwijl hij wijders aanvoert de plaatsnamen *Loha* ¹⁰⁾, *Lohhusun*, *Lohkirchen*, *Ahaloh*, ¹¹⁾ enz.; — de woudnamen *Ottarloh*, *Wartlo*, *Lanclo*, *Legurlo*, *Burlo*, *Perinlo*, *Wolfinloh*; — de mansnamen ADALOH, LANTOLOH, MAGANLOH, enz.

De geleerde HELDRING was bij ons de eerste, welke van de bosch-beteekenis van Loo melding maakte. Zoo schreef hij: „Loo was ligt het heilige bosch, waar de Batavier zijnen WODAN diende”. — Immers Loo beteekent volgens sommigen bosch ¹²⁾. Op dit citaat laat de geleerde schrijver der in vele opzichten verdienstlijke *Verh. over het Westl.* volgen: „Wie echter die „sommigen” is ons nergens gebleken”. Geen wonder. Schreef toch Prof. SIMROCK in 1847: „Doch de *Grammatik* van GRIMM en GRAFF's *althochdeutscher Sprachschätzen* SCHMELLER's *Baierisches Wörterbuch* schijnen hem (den auteur der *Verh.*) onbekend gebleven te zijn, hetgeen wij te meer bejammeren, omdat hij zich niet kan verlaten op een eigen vergelijkend onderzoek der taal” ¹³⁾. Bedoelde schrijver heeft zich echter deze alleszins juiste opmerking niet ten nutte gemaakt: ook zijne latere, d. i. na 1847 in 't licht gegevene schriften getuigen, dat hij de genoemde boekwerken onbestudeerd en ongebruikt liet. Voor een WACKERNAGEL moge b. v. GRIMM's *Gramm. kein unentbehrliches Handbuch* ¹⁴⁾ zijn; — een „historisch” en „mythisch-linguistisch” etymoloog als de schrijver der in 's Navorscher's *Bijblad* 1853, bl. lxxv, kol. 1 aangewezen geschriften schijnt daaraan geen behoefte te hebben. Maar, van daar dan ook, dat die geschriften de zonderlingste, ongerijmdste, tegen alle historische en vergelijkende taalwetenschap aandruschende denkbeelden bevatten; dat zij wemelen van „geleerde beugelsprongen” en „mankgaande gissingen en etymologien” ¹⁵⁾; dat de schrijver met zijne liefkoosde water-opvatting van loo blijft doordraven, in 1853 evenzeer als in 1844 en vroeger ¹⁶⁾, niet-tegen-staande die „noodzakelijke water-beteekenis” blijkt even „onhaltbaar” te zijn en tot de „rebuten” te behooren, als de verklaringen van „hoek”, „hooge streek lands”, „locus”, enz. van anderen.

De heer M^r. L. PH. C. VAN DEN BERGH, die

voorheen de afleiding van locus voorstond ¹⁸⁾, heeft, als echt wetenschappelijk geleerde, zich niet geschaamd om zijne dwaling te herroepen. Ook hij vat lo, los, enz. in de beteekenis van locus op ¹⁷⁾.

Het aan lo enz. ten grondslag liggende thema waag ik niet te gissen. GRAFF ¹⁸⁾ is hieromtrent in 't onzekere ¹⁹⁾. CHALOEDA.

¹⁾ *Deutsche Grammatik* I². 345, 346; I³. 99, 178, 179. — ²⁾ *Gesch. d. deutschen Spr.* I. 61 (I². 43): „Wenn die Lütthauer den acker laukas nennen, lett. lauks, pr. laukas; hafete im russ. lug”, böhm. luh, ahd. lôh, ags. leah, engl. ley, lat. lucus wieder die ältere bedeutung von aue wiese wald weide, und ähnliche schlüsse werden statthaft”. ³⁾ *Althd. Sprachsch.* II. 127, 128. — ⁴⁾ *Fremdw.* S. 81. — ⁵⁾ *Personennamen*. S. 375, 510.

⁶⁾ *Jahrb. d. Vereins f. Rheinl. Alterth.* XI. 230, geciteerd door den heer D. BUDDINGH' in DE JAGER, *Archief* III. 46, 47. — ⁷⁾ *Op. cit.* II. 128. — ⁸⁾ Vgl. het „gebeuzel” over dat woord in DE JAGER, a. w. en d. bl. 48. — ⁹⁾ Vgl. GRIMM, *D. Gr.* I². 95. — ¹⁰⁾ Hoe zou de schrijver der *Verh. over het Westland* dit woord volgens zijne water-etymologie verklaren? — ¹¹⁾ *Wand. t. opsp. v. Bat. en Rom. Oudh.* I. 84, naar het citaat bij BUDDINGH', *Verh.* enz. bl. 52. — ¹²⁾ In zijne beoordeeling van de meer genoemde *Verh.*, voorkomende in de *Jahrb.* XI, 225—234, en daaruit, maar om mij onbekende redenen niet in haar geheel, vertaald, overgenomen in den *Algemeene Konst- en Letterbode* 1848, n°. 2. — ¹³⁾ *Altdeutsches Lesebuch*, 2e. Aufl., Vorrede S. IX. — ¹⁴⁾ Uit honderde noem ik er, ongezocht, ééne. Op bladz. 54 der *Verh.* (zie mede DE JAGER a. w. III. 40) wordt eigener autoriteit beweerd, dat Lo, Loo, met zijne water-beteekenis wederom overgaat o. m. „in u=oe: Utrecht (overtocht over het water) gelijk in Atrecht”. Bij GRIMM, *D. Gr.* I². 775, echter treft men, na het vermelden van de lezing „ützriht” („ultrajectum”) uit de *Glossae Blasianae*, in Note *) het volgende aan: „*Glossae Trevirenses* lesen ützrêht, niederl. uittrecht, wie mastrêht (traj. ad mosam) mit hinsicht auf ütztrecken, uittrecken, weshalb CONRAD das oben S. 443 angeführte ütztricht (terra ignota) von einem fernen lande, wohin man überführt, gebraucht, ausser jener stelle ebenso in meliur (BODM. crit. schr. 7. p. 45)”; etc. Vgl. GRAFF, a. w. I. 544, die o. m. uit het door HOFFMANN, onder den titel *merigarto*, uitgegeven fragm. van een gedicht der 12de eeuw aanvoert: *zutrecht, zutrichte*, en er bij aanteekeent: „zu Utrecht”. Vgl. almede het „onbeduidende” stukje *Over Plaatsel. Benamingen* van prof. VISSCHER in de *Utr. Volksalm.* v. 1838. — ¹⁵⁾ Daar, volgens zijne afleiding, Loo eigenlijk is = het romanische artikel l' + oo (fransch eau), zoo geeft de uitdrukking „het Loo” letterlijk: het het water. En vermids oo weer overgaat in oi, zoo is „la Loire”, la L'oire; enz. enz. „Wanneer zullen onze geleerden zulke ontaalkundige etymologien vaarwel zeggen?” — Blijkends bl. 300, noot (b) der *Verh.* was den auteur bekend het glossarium van den doorgeleerden HALBERTSMA in *Over. Alm. v. Oudh. en Lett.* 1843, bl. 298—309. Nu bevreemdt het mij, dat bedoelde schrijver, wien het toch maar te doen schijnt om, *coûte que coûte*, een thema te vinden voor zijne water-opvatting van loo, ten einde die opvatting door „letterkundige bewijzen” te staven, zoodat hij het niet versmaadt naar stroohalmpjes te grijpen en zich hieraan vast te houden (vgl. bijv. DE JAGER, a. w. 49); — dat hij — zeg ik — dit thema niet gezocht heeft in het newarische luk, lo. Immers, het luidt ald. bl. 299: „Luk, lo, aqua, thema Latinorum lacus; lacus enim aqua perpetua et perennis est; stagnum contra pro tempore tantum stagnantem habet aquam

lix, *lixivium*, la-vare. Sanskr. *allava*, *lavare*. *Ags.* *lagu*, *agua*, *leáh* (non *leáh* ut plurimi solent (*), *lixivium*. *Fris.* *leách*, *id.* *Er lug guná corroborato fit Theot.* *lauga*, *id.* *et Scand.* *lauga*, *lavare*. *lög* (†), *agua*). Of zou de heer B. maar een vluchtigen blik in dat jaarboek geworpen hebben en die juist gevallen zijn op bladz. 306, waar de door hem geciteerde glosse (zie boven) voorkomt; zonder van den overigen rijken inhoud kennis te nemen? Ik ben schier geneigd om dit te gelooven, omdat hij van het belangrijke opstel van wijlen den oldenzaalschen rektor WEELENG: *Over de Dadsias der Franken* (bl. 264—281) geene de minste notitie genomen heeft; omdat hij niet opgemerkt heeft, althands niet vermeldt, dat de zelfde HALBERTSMA in zijne uitmuntende studie *Shákya Sinha* (bl. 192—263) op zeer aanneemlijke gronden voor ons woord *God* het thema *Wod* in *Wodan* verkiesst boven eene afleiding „van het Persische *Khuda*, *Khoda*, *deus*, hetwelk eene verkorting is van het Zendische *Kha-data*, Sanskr. *Sva-datta* (se *datus*) zelf gegeven, door zich zelve gegeven, zaad zonder zaad, gelijk de Buddhisten zeggen“ (bl. 229 en de daar voork. noot (2)); waaruit tevens blijkt dat en de afleiding van GRIMM en die van Dr. FR. WACHTER (*Verh.* bl. 262) *au fond* op het zelfde neêrkomen. — ⁽¹⁶⁾ De JAGER, *Taalk. Mag.* IV, 134. — ⁽¹⁷⁾ *Over den oorspr. en de bet. der plaatsnamen in Nijhoff, Bijdr.* V. 235, 236; alsmede: *De Nederl. Wateren enz.* (NIJHOFF, *Bijdragen* VII. 293) alwaar hij, met verwijzing naar zijne eerstgen. verhandeling, het *Laubachi* in de *Lex Frisionum* (behoorende, volgens hem, tot het laatste der VIIIste eeuw) en alzoo de *oudste* woordvorm, in vergelijking met *Labeki*, *Loveke* enz., door woudboek verklaart. Zie over *Laubach*: GRIMM, *D. Gr.* III. 387; FOTT, *Personennamen*, S. 319, 320 en vgl. SIMROCK in *DE JAGER*, *Archief* III. 49. — De heer HUDINGH, in zijn *Geschied- en Letterk. Archief*, bl. 9, noot (1) en in *DE JAGER*, a. w. en d. bl. 46 van des heeren V. D. BERGHS verbeterde opvatting van *loo* gewag makende, verzwijgt echter — het waarom is mij onbekend — het geschrift, waarin zij voorkomt, even als hij t. a. pl. aanwijzing vergeet te doen van de bladz. in STRATINGH, *Aloude Staat* enz. IIde Dl. 1ste St., alwaar deze over *loo* handelt. Die weglating is voor hem, die het werk des heeren STR. niet bij de hand heeft, te lastiger, omdat de heer B. in zijn *Archief* t. a. pl. zegt, dat STR. er „nog met zijn *locus* voor den dag kwam;“ en in *DE JAGERS* *Archief* t. l. a. pl., dat hij het er „van het nog minder houdbare *lucus* wilde afleiden“. Slaat men echter de verzwegene bladzijde, 372, op, dan vindt men in noot 1) dat den heer STR. de verklaring van den heer B. als de onaanneemlijkste van alle voorkomt, dat de gewone verklaring is die van *plaats*, enz. maar dat er ook is voorgesteld die van *bosch*, „en inderdaad“ — schrijft de heer STR. — „schijnt dat woord overeen te komen met het Duitsche *loh* en *loof*- en *lommerrijk* *geboomte* aan te duiden, even als het latijnsche *lucus*, waarmee het dan misschien verwant is. Zie hierover V. D. BERGH enz. Is deze verklaring juist“ enz. De heer S. vermoedt alzoo een *verwantschap* met, geene afleiding van *lucus*. — Vgl. voorts over de betekenis van *loo*: AREND, *Algem. Gesch. d. Vaderl.* I. 47. — ⁽¹⁸⁾ A. w. II. 127, 128. — ⁽¹⁹⁾ Vgl. onze aant. 2).

Het Kaartspel (*Nav.* II.; bl. 87; III.; bl. 71 volg.). Na al het behandelde over dit onderwerp, wil ik in het BIJBLAD nog eene blijkbaar voorbijgeziene bijzonderheid mededeelen.

(*) GRAFF bij v. in 't a. w. II. 152. —

(†) Vgl. echter GRIMM, *D. Gr.* I^a. 293 ff, 300; II^a. 439 ff, 472.

len. De omwenteling van 1789 bragt in *Frankrijk* zelfs in de figuren der speelkaarten verandering te weeg. De namen *roi* en *valet* strenden met de republikeinsche denkbeelden. Het volgende curieuse besluit werd in die dagen op den omslag van alle kaartspelen gedrukt:

»Les quatre éléments remplacent les quatre rois; les quatre saisons, les quatre dames; les quatre cultivateurs, les quatre valets; les tierces, les quatrièmes ou quintes majeures se prononceront toujours par l'as: mais on dira tierce, quatrième ou quinte d'éléments, ou de saisons, ou de cultivateurs; et ces mêmes figures auront dans tout autre jeu de la même valeur que les figures ci-devant; par exemple, au brelan, on dira brelan d'éléments, de saisons ou de cultivateurs“.

G. E. J. RIJK.

» *Amstelredams eer ende opcomen*“ (*Nav.* II.; bl. 88; III.; bl. 85; *Bijbl.* 1853, bl. lxxx; 1854, bl. iv, li). Dat de *Pia Desideria* eene vertaling van de *Pieux Desirs* zoude zijn, kon mijne meening niet zijn, toen ik gelijktijdig de uitgaven van dat werk noemde, en de Latijnsche van 1624 en de Fransche van 1627 vermeldde. Ook was mij bekend, wat door WILLEMS in het *Belg. Museum* en door SCHOTEL, in navolging van dezen, over de uitgaven gezegd is, en ook door HOEUFFT in zijn *Parn. Lat. Belg.* ter gelegenheid van HUGO gebezigd is. Het is alzoo eene fout in de opgave, hoe gekomen weet ik niet, mogelijk door mij, maar ook mogelijk door het Bestuur van de NAVORSCHER. Thans wil ik hier nog opmerken, dat in 1659 reeds negen uitgaven van dit werk bestonden; dat later, onder anderen te Antwerpen nog in 1760 ook Fransche en Vlaamsche vertalingen het licht zagen, gelijk eene tweede Fransche vertaling door P. POIRET bezorgd werd, over wien in de *Bibl. Brem.* L. III, p. 75 seqq., gehandeld wordt. Het kan niet missen, of de fraaije plaatjes hebben veel bijgedragen tot de vermenigvuldiging der editiën van dit werk. V. D. N.

Amstelredams eer ende opcomen; Boetius à Bolsvert (*Bijbl.* 1853, bl. lxxx). Veel is er over het boekske: *Amstelredams eer ende opcomen*, door de denkwaerdige mirakelen, geschreven, en het schijnt thans uitgemaakt, dat LEONARDUS MARIUS, Hoogleraar bij 't Hollandsch Collegie te Keulen, R. C. Pastoor te Amsterdam, en opperste van het Begijnenhof aldaar, voor den schrijver te houden is. Ofschon niet regtstreeks tot het onderwerp betrekkelijk, kan in deze niet te onpas zijn, HH. Navorschers opmerkzaam te maken, dat de bibliotheek van dezen LEONARDUS MARIUS, in 1653 te Amsterdam is verkocht, en er een Catalogus van bestaat, gedrukt in 4°, waarin misschien wel een exemplaar voorkomt met aanwijzing van den naam des auteurs, zoo als het geval is van den wel bewerkten Catalogus.

gus van C. J. MICHIELS, Antw. 1774, in 8°., N°. 1055.

De beroemde graveur BOËTIUS à BOLSWERT is mij nimmer als schrijver voorgekomen, en ik vereenig mij in dit opzigt volkomen met het gevoelen van den Heer C. KRAMM tegen de stelling van C. & A., even als met zijne meening over het boekje: *Duijfkens ende Willemijnkens Pelgrimagie*, waarvan eene vroegere uitgave bestaat, gedrukt te Antwerpen in 1627, in 8°., in welk jaar de eerste »approbatie» is gegeven. Ook is het in het Fransch vertaald; terwijl plaatjes door BOËTIUS à BOLSWERT gegraveerd, mede in de volgende werkjes aangetroffen worden, als:

1°. A. SUQUET, *Via Vitae Aeternae*, Antw. 1620, in 8°., met 32 pl. Vertaald onder den titel van: *Den wech des Eeuwigen Leevens*, Antw. 1649, in 8°., met pl.

2°. J. BOURGEOIS, *Vitae, Passionis, et Mortis Jesu Christi*(?), Antw. 1622, in 8°., met 76 pl. De titel der vertaling is: *Het Leeven, Leyden en Doodt ons Heeren Jesu Christi*, Antw. 1623, in 8°., met 76 pl.

3°. A. HUGO, *Pia Desideria*, Antw. 1624, in 8°., met 45 pl., 1ste druk. De plaatjes zijn uitmuntend gegraveerd; van het werkje bestaan verschillende uitgaven, zoowel in het Latijn als Nederduitsch; ook met plaatjes door C. VAN SICHEM. J. L. A. I.

Vertalingen onzer Volksliederen. Het »Wien Neêrlandsch bloed» in het Duitsch overgebracht (Nav. II.; bl. 119; III.; bl. 107, 108). Het *Neues deutsches Lese- und Uebersetzungsbuch* u.s.w., herausgegeben von F. LAGERWEIJ (Dordr. 1845) bevat onder de *Lesestücke in Poesie* (S. 57—59) de hier overgenomen duitche vertaling van *Neêrlands geliefkoosden volkszang*: »Wien Neêrlandsch bloed».

Volkslied.

(Nach dem holländischen des TOLLENS.)

Wes Adern BATO's Blut erfüllt,
Noch unverfälscht und rein;
Wes Herz für Land und König schwillt,
Stimm' singend mit uns ein,
Er juble laut und hoch empor,
Wofür sein Herz entbrannt;
Denn Gott gefällt der frohe Chor
Für Fürst und Vaterland.

Die Gottheit auf dem Himmelsthron,
Besungen und verehrt,
Hält günstig auch nach unserm Ton
Das heil'ge Ohr gekehrt.
Nach allen Himmelsmelodien,
Die sich zu Gott gewandt,
Wird unserm Lied Gehör verliehn,
Für Fürst und Vaterland.
BIJBL. 1854.

Drum, Brüder, dieses Lied gewählt,
Das hoch erhöret ist;
Der wird bei Gott nicht viel gezählt,
Der Fürst und Land vergist;
Dem ist die Tugend leerer Klang,
Der kennt kein theures Band,
Der nicht erglüh't bei dem Gesang
Für Fürst und Vaterland.

Uns klopft das Herz, uns schwillt die Brust,
Wenn dieses Lied erschallt;
Kein andres weckt so frohe Lust,
Uebt solche Allgewalt.
Es schwindet alles Herzeleid
Von jedem Rang und Stand,
Vor des Gesanges Heiligkeit
Für Fürst und Vaterland.

Beschirm, o Gott! bewahr den Grund,
Wo unser Athem geht;
Den Fleck, wo unsre Wiege stund,
Wo unser Grab einst steht;
Wir flehn von Deiner Vaterhand
Mit tief bewegter Brust:
Erhalt fürs liebe Vaterland
Den König und den Fürst.

Beschirm ihn, Gott, wehr seinen Thron
Der nur dem Rechte zollt;
Es glänze stets uns seine Kron
Durch Tugend mehr als Gold.
Zu seines Scepters schwerer Bürd'
Stärk' du ihm seine Hand;
Es werde stets durch dich geführt
Der Fürst und 's Vaterland.

Weg, weg von hier, wes Herz nicht schlägt
Für Fürst und Vaterland;
Wer beide nicht im Busen trägt,
Bleib' stets von hier verbannt.
Erhöre nicht, o Gott, dez Flehn
Der beide nicht erkannt;
Doch fördre stets das Wohlergehn
Von König und von Land.

Es dring' aus unserm Festgebraus
Die Bitte himmelan:
Bewahr, o Gott, den Fürst, sein Haus
Und die ihm unterthan.
Erhör' noch unser jüngstes Flehn,
Den höheren Gesang:
Erhalt des Königs Wohlergehn
Und unseres noch lang!

Wie was de vervaardiger dezer duitche vertolking? De Heer LAGERWEIJ vermeldt diens naam niet, maar schrijft in eene noot, geplaatst aan den voet der *Inhalts-Verzeichnis*:

„Diejenigen Stükke, bei denen der Verfasser nicht genannt ist, sind entweder von anonymen Schriftstellern, oder von denen, die dem Herausgeber nicht bekannt waren”.

CHALOEDA.

Nicolaas Petri (Nav. II.; bl. 151; III.; bl. 144; *Bijbl.* 1853, bl. cxxxi; 1854, bl. xxv). Er bestaan van NICOLAAS PETRI twee portretten, beide door H. GOLTZIUS vervaardigd. Het eene, met het jaartal 1583, staat voor de vier boeken zijner *Practique om te leeren Rekenen*, enz. Van nieuw ghecorrigeert ende vermeerderd door NICOLAUM PETRI Daventriensem. Anno 1591, in 8°. Het andere portret, met het jaartal 1595, verschilt in bewerking van het vorige, en zal waarschijnlijk op den titel van zijn *Boekhouwen op die Italiaensche manier*, Amst. 1595, in fol., worden aangetroffen. BARKSCH, *Le peintre graveur*, heeft van beide eene beschrijving gegeven. W.

Heemskerk's „Batavische Arcadia” (Nav. II.; bl. 152; III.; bl. 146). In het artikel van V.D.N. op bl. 146 van den derden Jaargang, wordt de uitgave van dit vroeger zoo belangrijk werk, die in 1662 bezorgd is, eene uitgave in 4°. genoemd. Dit is zeker een schrijf- of drukfout. De uitgave is in 8°, even als al de volgende; maar niettegenstaande het artikel in de *Bijdr. tot Boeken- en Menschenkennis* (Dl. II, St.2), heerscht er nog bij velen misverstand omtrent de verschillende uitgaven der *Batavische Arcadia*.

De eerste druk verscheen in 1637, onder den titel: *Inleydinghe tot het ontwerp van een Batavische Arcadia*. Het is een boekje in 12°, 233 bladzijden groot, en verscheen zonder naam van den schrijver, t'Amsterdam, by (voor) GERRIT JANSEN, Boeckverkooper, wonende op den hoek van de Doele-straat, in de witten Engel. Het komt zeer weinig voor en behoort onder de zeldzame boekwerken. (Zie J. SCHELTENA, *Geschied- en Letterk. Mengelwerk*, Dl. I, St.3, bl. 122 en volg.) De voorrede: „Aen de Hollandsche Jonckheyt” is geteekend: *Viam pro laude*. Het is een schets van het werk, dat later zou volgen; doch bevat echter nog meer dan de volgende drukken, want aan het slot komt voor een *Minneklachte*, die 11 bladzijden beslaat, en in de volgende niet wordt gevonden.

De tweede druk zag in 1647 bij denzelfden boekverkooper het licht, onder den titel: *Batavische Arcadia, waer in, onder 't Loofwerck van Liefkooserytjes, gehandelt werdt van den oorspronck van 't oud Batavien, Vryheydt der Bataviërs, Vrye zee, Zee-vonden, Vinders van verburgen Schatten, Verbeurt-maecken van Goederen, Vyt-perssen der waerheydt door pynigen, Onheyl van der lanckwyligheydt der Rechtsplegingen, en andere diergelycke ernstige saken meer*.

Behalve een zeer breedvoerigen bladwijzer, heeft het 916 bladz. in 12°. Vindt men in den eersten druk niet eene enkele aantekening, de tweede daarentegen (even als de volgende) bevat meer aantekeningen dan tekst. Aantekeningen, vol geleerdheid en geleerde aanhalingen, veelal in het Latijn, maar ook in het Fransch, Italiaansch, Spaansch en andere talen. Het was nu geworden een onschatbaar en onmisbaar werk voor rechtsgeleerden. Hoe het als roman nog een werk voor het algemeen en voor vrouwen bleef, is onbegrijpelijk. Ook deze 2de druk (wellicht even zeldzaam als de 1ste) verscheen zonder naam van den schrijver, maar met een „narede van den uytghever”, geteekend C.v.B. (CASPAR VAN BAERLE?), waarin de *fata* van dit boekje worden vermeld. Beginnende: „Goedwillighe Leser. Ick ben geen vader van dit vondel-kint, maer alleen een voedster-vriend die het lucht en licht geve, op dat het in de wiegh niet versmooren soude”.

Tien jaren later (1657) verscheen een derde druk, mede zonder naam des schrijvers, met gelijkkluidenden titel als de tweede, mede in 12°, buiten den bladwijzer 769 bladzijden groot, doch zonder de „narede”. Reeds in deze uitgave zijn de Latijnsche aantekeningen in het Nederduitsch overgebracht. Ook deze druk, t'Amsterdam, by JAN JACOB SZ. SCHIPPER, komt zeldzaam voor en moet in typographische waarde voor den tweeden onderdoen.

De volgende druk (de vierde) zag in 1662, t'Amsterdam, bij JOHANNES VAN REVESTEN, het licht. De titel is gelijk aan die van de beide vorige, met vermelding dat deze „vierden druk, door den Autheur meer als een derden deel vermeerderd en verbeterd” is. Doch op de titelplaat wordt de naam des schrijvers genoemd. Aldaar leest men: „Batavische Arcadia, door de E. Heer J. VAN HEEMSKERK, Raetsheer in den Hogen Raet van Holland, &c. Den vierden Druck. Met Privilegie”. Het jaartal is aldaar 1663, terwijl op den titel 1662 staat; wij doen dit opmerken, omdat dit wel eens verwarring in de opgave veroorzaakt. — JOHAN VAN HEEMSKERK was den 27sten Februarij 1656 overleden.

Deze druk is de eerste in 8°, maar in zogenaamd klein 8°. Hij bevat buiten den bladwijzer 622 bladzijden en het voorwerk.

De vertaling der Spaansche, Italiaansche en Engelsche aanhalingen is achteraan (bl. 583—622) bijeen gevoegd. De boven vermelde narede volgt onmiddellijk op de voorrede, doch is ongeteekend.

De vijfde druk, mede in kl. 8°, 682 bladzijden, buiten den bladwijzer enz. verschilt weinig met de vierde; alleen is de vertaling der aanhalingen in vreemde talen weder bij den tekst gevoegd. Hij verscheen t'Amsterdam, bij JAN BOUMAN, 1678.

In 1707 volgens de titelplaat, in 1708 volgens den titel, verscheen bij PHILIP VERBEEK, t'Amsterdam, een zesde druk, volgens dien titel »door een voornaam liefhebber van alle misslagen gezuiverd". In deze uitgave komen voor het eerst platen voor van J. LAMSVELT, zeven in getal. De vertaling der aanhalingen is weder achteraan geplaatst, en de vierde meer dan de vijfde druk gevolgd. Hij is mede in kl. 8°., buiten den bladwijzer enz. 622 bladzijden groot.

Reeds in 1729 verscheen de zevende druk (waarvan echter op den titel geene melding wordt gemaakt), opgedragen aan JOAN VAN DER DOES, Raad in den Hoogen Raad, met eene opdracht van de uitgevers ADR. WOR en de Erve G. ONDER DE LINDEN, te Amsterdam, wederom in kl. 8°., buiten den bladwijzer 679 bladzijden groot, meer eene navolging van den vijfden dan van den zesden druk. De platen zijn geheel anders dan in dezen laatstgemelden.

Eindelijk zag in 1751 een nieuwe druk, en wel in groot 8°., te Amsterdam, bij ANTONI en ADRIANUS SCHOONENBURG, het licht. Het is de beste van al de drukken, voorzien met platen, gedeeltelijk dezelfde als die van den vorigen druk, en is, behalve het register en het voorwerk, 656 bladzijden groot.

Deze druk was de laatste. Wel verscheen er nog in 1756, bij OTTHO VAN THOLT te 's Gravenhage, eene nieuwe uitgave, en ook nog eene in 1763, maar deze waren niet anders dan de druk van 1751, voorzien van eenen nieuwen titel. Zoo treft men ook wel uitgaven aan met andere jaartallen, dan door mij zijn opgegeven, maar die uitgaven zijn niet anders dan vroegere drukken met eenen nieuwen titel. Zie verder mijnen brief aan den Heer G. D. J. SCHOTEL, geplaatst in de boven aangehaalde *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis* (1833), Dl. II, St. 3.

W. J. C. VAN HASSELT.

Watergeuzen (Nav. II.; bl. 184; III.; bl. 180; *Bijbl.* 1853, bl. cxlv; 1854, bl. li). Met hartelijke dankzegging aan den Heer ELSEVIER voor het medegedeelde, wacht de ondergeteekende altijd nog meer van iemand, die in de *Watergeuzen* zooveel belang stelt. GACHARD's *Corr. de Philippe II* is reeds door mij nagezien, doch behelst op dit punt niet veel. Het is zeker opmerkelijk, dat ALVA niet vroeger de inneming van den *Briel* aan den Koning bericht heeft, en het is mij onmogelijk voor dat verzuim eene gegronde reden te vinden. Alleen, het kon zijn dat ALVA aan die eerste werkzaamheden der vrijheidsgezinden niet veel belang heeft gehecht, uit hoofde dat hij overtuigd was, »que cette invasion n'est pas le résultat d'intelligences avec les gens du

pays, ni une chose préméditée", zoo als hij zich uitdrukt, bij GACHARD, t. a. p. T. II, p. 246. Doch mijn oog valt daar op hetgene ALVA aan het slot van dezen brief van den 26sten April schrijft, waar hij zich verschoont »de n'avoir pas plus tôt porté ces faits à la connaissance du Roi, sur ce qu'il avait espoir de la réduction de Flessingue". Die hoop was nu, 26 April, vervlogen, en het is niet onwaarschijnlijk, dat de moord aan PACIECO te *Vlissingen* gepleegd, — dat stellig vóór dien tijd gebeurd was, misschien wel omstreeks 20 April, — den Hertog van de onverzettelijkheid der Vlissingers en hunner bevrijders overtuigd heeft. Die zulk eene daad gepleegd hadden, konden van hunnen terugkeer onder het Spaansche gezag weinig goeds hopen.

Het zij mij nog vergund, omtrent enkele der uit de *Resolutiën van Holland* aangehaalde personen eene aanmerking te maken, of eene vraag te doen.

Op N°. 1. Zou NICOLAAS RUYCHAYER, die het Schoutambt van *Texel* verpandde (wanneer?) niet dezelfde kunnen zijn met dien N. RUYCHAYER, die Schout van *Haarlem* is geweest? De watergeus kan het, dunkt mij, niet geweest zijn. Zie mijne *Waterg.* bl. 293.

2°. JACOB SIMONSZ. Deze was misschien dezelfde met den even zoo genoemden, van wien ik in mijn tweede *Naschrift* gesproken heb, als mij door Prof. TYDEMAN opgegeven: »Capiteyn op die Vice-admirael?" Ik heb daar ter plaatse duidelijk aangetoond, dat hij niet dezelfde met DE RIJK zijn kon.

3°. JAN SIMONSZ. van *Westcappel* mag een ander zijn geweest dan de watergeus, schoon het wonen van zijne weduwe in den *Briel*, gelijk ook die van DAMMUS SERVAESZ. van *Middelburg* daar gevestigd was, zou doen denken dat zij tot de innemers dier stad behoord hebben. Zoodra die stad van het juk bevrijd was, zullen verscheidene echtgenooten der bannelingen daarheen de toevlucht hebben genomen: dit laat zich denken.

5°. VLIERKOP is eene drukfout in de lijst der *Waterg.* bl. 129; hij heette HOP of VLIERHOP. Indien de namen hier in DE NAVORSCHER opgegeven, zóó in de *Resolutiën* gevonden worden, waaraan ik niet twijfelen mag, dan zijn ze nieuwe bewijzen van het bitter warren met de namen, in die dagen. Even zoo is het ook met

7°. JACQUES HENNEBAT, eigenlijk HENNEBERT.

9°. Het bericht aangaande SALOMON VAN DER HOEVE doet mij denken dat hier weder een ander van denzelfden naam als de watergeus bedoeld is. Deze toch werd weder Baljuw van 's *Gravenhage*. Doch dit kon in November 1574 gebeurd zijn. De *Handvest Cronijk* van MT. VAN DER HOEVE heb ik niet bij de hand om het na te zien.

13°. SPIERING, hier door den Heer ELSE-SEVIER genoemd, is de mijne niet, die in 1570, na een moedigscheepsgevecht omkwam. *Waterg.* bl. 45.

15°. PIETER JANSZ. KONINGH zou een broeder van GJISBRECHT JANSZ. CONINCK kunnen geweest zijn, en beiden zoons van JAN GJISBRECHTSZON; maar die hier genoemd wordt als met DUVEL te *Woudrichem* liggende, was eenander dan JAN GJISBRECHTSZON CONINCK, de vader van den watergeus, die te *Brussel* door het vuur gerecht was, waarschijnlijk in 1572. *Sentt. van Alva*, bl. 244. Als ik zeide (*Waterg.* bl. 190), dat de naam CONINCK naderhand niet meer wordt genoemd, moet ik erkennen het mis te hebben gehad. Ik heb dien later nog gevonden bij OUDENHOVEN.

V. GR.

Het Pinksterbloem-zingen (*Nav. II.*; bl. 186; *III.*; bl. 184; *Bijbl.* 1854, bl. xxv). Bij alles wat men op deze vraag in het midden heeft gebragt, vind ik geene betere en duidelijker verklaring van het *Pinksterbloem-zingen*, dan die welke ons door CLAAS BRUIN, in zijne *Noordhollandsche Arcadia*, bl. 319, wordt medegedeeld. Het te keer gaan van dit gebruik was in zijnen tijd nog in werking, doch het bleef te *Schermerhorn* in stand. Als eene merkwaardigheid berigt hij ons de toedragt, daar en ook elders, van den omgang der *Pinksterbloem*. »Het omzingen op Pinksteren door jonge dogters, welke zijn verciert, is al lang hier in gebruik geweest, en zelfs door de te veel aangematigde vrijheden op veel plaatsen verboden, als tot *Amsterdam* in het jaar 1612, tot *Enkhuizen* in het jaar 1646, in *Kennemerland* in het jaar 1635, en elders meer, dog is dit gebruik egter hier in staat gebleven, wordende dan een jonge vrijster, zoo ik gezien hebbe, staande op een burrij gedragen, door vier andere jonge dogtertjes: het staande dogtertje was omhangen met twintig zilvere tui- gen, tien zilvere bellen, drie beugeltassen, en vijf en twintig zoo barnsteende als bloedkoraale kettingen; in de regterhand een zilver kommetje, en in de linkerhand een zilvere bel waarop zij fluit, wanneer de giften van de omstanders wierden ingezamelt". Hij heeft het zelfs noodig geacht, eene afbeelding van dezen omgang aan zijn werk toe te voegen, om daardoor de juiste kennis der zaak voor het ver- volge te bewaren.

Uit het eene en andere blijkt nu duidelijk, dat het bewuste gebruik te *Schermerhorn* onvervalscht is in zwang gebleven, en aldaar geenszins verlaagd tot eene regtstreeksche bedel- partij. Daár zijn het giften of bijdragen, die vrijwillig worden uitgereikt aan de bloem van het dorp: meisjes, welke in vroegere tijden, op Pinksteren, als bruiden van de Kerk wer-

den aangenomen, en die giften ontvingen om feest te vieren.

CKRAMM.

Het Pinksterbloem-zingen. Dit gebruik be- staat nog heden ten dagen in de provincie *Drenthe*, en gaat aldaar dikwijls met andere vreemde zaken vergezeld. Zie over een en ander het door mij uitgegevene werkje: *Drentsch Mozaik*, 1ste stukje, bl. 37.

J. V. D. VEEN, AZ.

Balaeus Carfenna Hylander (*Nav. II.*; bl. 218; *III.*; bl. 218). De in het antwoord voor- komende vijf Fransche dichtregels (*), als te lezen (gedrukt of naderhand daarop geschre- ven?) op het laatste blad van *Petit traité ser- vant d'instruction à Messieurs les Etats et tous bon patriots* etc. Gand, chez JEAN MARESCAL, 1579, in 4°, zijn de eerste regels van Psalm XXXVII, *mis en rime* par CLÉMENT MAROT, te vinden in: *Les Pseaumes de DAVID*, à Leyden chez PH. DE CROY, 1665, gr. 12°. — MAROT overleed, omtrent 60 jaren oud, in 1544. TH. BEZA zette de vertaling voort. Of zij vóór 1579 in druk is verschenen, kan ik thans niet nazien, maar zal in de levensbe- schrijving van MAROT, bij zijne *Oeuvres* (éd. 1731), vermoedelijk te vinden zijn.

L. J.

[De naar alle gedachten oudste uitgave der *Pseaumes* van CLÉMENT MAROT, is van den jare 1541. Zij bevatte echter slechts dertig dier gewijde liederen, maar onder deze ook het XXXVIIste. Een tweede editie verscheen reeds in 1543, met een twintigtal andere Psalmen aan de vroeger in 't licht gegevene toege- voegd. Veel lezenswaardigs over dezen te regt ver- maarden arbeid van MAROT kan men o. a. vinden in de twee reeds uitgekome deelen van het belang- rijke *Bulletin de la Société de l'Histoire du Pro- testantisme français*, Paris 1852—1854.]

Spreekwijzen. „Hommes“ (*Nav. II.*; bl. 216; *III.*; bl. 215; *Bijbl.* 1854, bl. xxv). Zonder de op deze vraag ingekomene antwoorden te we- derspreken, geef ik nogtans als mijne meening te kennen, dat deze veel gebezigde uitdruk- king van eene zeer natuurlijke zaak haren oor- sprong heeft. Zij toch wordt dan op haar pas aangewend, wanneer in een huishouden, of anderen kring waar het gezag eens enkelen geldt, onbepaalde gehoorzaamheid wordt ge- vorderd. Als nu het hoofd, in een kwade luim geraakt, door zijne vitzucht bot te vieren, eenige ontsteltenis bij de hem ondergeschik- ten heeft te weeg gebragt, dan volbrengen deze laatsten, zonder redenering, in stilte

(*) »Ne sois fâché, si durant ceste vie
Souvent tu vois prospérer les meschans.
Et des malins aux biens ne porte envie;
Car en ruine à la fin tresbuchans,
Seront fauschez comme foin en peu d'heure".

en gedweeheid hunne pligten, om de bui zoo doende zacht te doen overdrijven; zij zeggen niets anders tot elkander of tot dengenen die nog niet aan de kvade luim van het hoofd was blootgesteld, dan: *"t Is hommeles!"* Ziedaar, mijns bedunkens, de zegswijze juist verklaard uit hetgeen in de huishouding der bijen omgaat. Hier toch is alles goed en wel, doch wanneer een *hommel* in den korf dringt, is het *hommeles*; dan is er eene algemeene ontsteltenis, een geweldig gesuis en gebrom over dezen vreemden gast, zoodat zij niet rusten vóór dat de indringer den korf heeft verlaten, zoo hij niet reeds vóór dien tijd behoorlijk in de was is ingemetseld. Alzoo zijn de onredelijke humeuren *hommels*, die de rust der eenvoudigen verstoren. Hoe veel leering is niet van deze aan de natuur ontleende beeldspraak af te leiden! Waar *allen* het ééns zijn, wordt *de één* als de *hommel* ingemetseld.

C. KRAMM.

Henricus Zwaerdecroon. Invoer der koffij-kweeking op Java (Nav. II.; bl. 220; III.; bl. 234; Bijbl. 1853, bl. cxliv—cxlvi; 1854, bl. vii, xxxiv). Volgens J. P. I. DU BOIS, Vies des Gouverneurs Généraux aux Indes Orientales, La Haye, 1763, p. 292—297, was ZWAARDEKROON daags na den dood van VAN ZWOL (12 Nov. 1718) gekozen, doch eerst in 1720 bevestigd en geïnstalleerd.

Aan zijne zorg moet men er de planting der koffij te danken hebben gehad. Hij begon dit werk op zijn schoon landgoed *Cadawang*, en na eenige jaren werd hij daarin door de inwoners nagevolgd, zoodat de Compagnie al spoedig een contract sloot tot levering, tegen 15 kroonen de pikol.

A. & A.

Pieter de Lange, Pieter van den Broeke, Henricus Zwaerdecroon. Ik heb mij zeer verheugd in de belangstelling, welke mijne in DE NAVORSCHER (II.; bl. 220) gedane vraag naar eenige bijzonderheden omtrent deze personen heeft opgewekt, en in de uitvoerigheid waarmede zij, inzonderheid met betrekking tot den laatstgenoemden, beantwoord is geworden: wat zelfs tot de bekendwording van veel meer bijzonderheden heeft geleid, dan ik aanvankelijk had durven vermoeden. Ik ben voor dit alles den geachten medewerkers aan dit Tijdschrift zeer erkentelijk, en ik acht het dan ook mijn plicht, zonder langer uitstel gevolg te geven aan het verzoek van den Heer V. D. N., om de nog overgeblevene leemten in de nasporingen van den geleerden DODT VAN FLENSBURG omtrent het thans geheel uitgestorven geslacht der ZWAARDECROONS — nasporingen mij vroeger onbekend, maar die ik thans ook geraadpleegd heb — voor zoo ver ik bij veel mij thans nog duisters vermag, aan

te vullen, en bepaaldelijk aan te wijzen, van wien hunner de bovengenoemde Gouverneur-Generaal van *Neêrlands Indië* de zoon was; iets waartoe ik, en waarschiijnlijk wel niemand buiten mij, in de gelegenheid mag zijn, als die, door afstamming mijner grootouders van een der leden dezer familie in 't bezit ben van een vrij volledig geslachtregister der ZWAARDECROONS, dat reeds met het begin der XVIIde eeuw aanvangt. Hierdoor zal men tevens onderscheidene der reeds aangegevene bijzonderheden bevestigd, en andere teregt gewezen zien; terwijl ik voorts mijne aanteekening over personen aan dit geslacht verwant, zóó verre heb uitgestrekt als mij die voorkwam voor de lezers van dit Tijdschrift van eenig belang te kunnen zijn, en het overige met »etc.» afgebroken. Het zal hieruit dan ook blijken, zoo als reeds door den Heer V. D. N. is aangemerkt, dat het geslacht der VAN DEN BROECKE's zeer naauw aan dat van ZWAARDECROON verwant was, hetgeen ik trouwens ook uit andere oude familie-aanteekeningen ben ontwaar geworden. Ik hoop voorts datgene wat tot hiertoe nog onbekend bleef, ook door middel van dit Tijdschrift te mogen leeren kennen; met name iets omtrent den door mij het eerst genoemden persoon, PIETER DE LANGE, die almede, ofschoon in lateren tijd, aan mijne familie verwant was. Ik kan omtrent hem niets meer mededeelen, dan wat ik ter boven aangehaalde plaatse reeds gegeven heb, en hetgeen genoegzaam schijnt te bewijzen, dat hij zich eenigen lof in de zeedienst verworven heeft. Het is echter mogelijk, dat ik omtrent zijn eigenlijken rang verkeerd ben onderrigt, en dat hij een minderen dan dien van Vice-Admiraal, (b. v. dien van Schout-bij-Nacht) heeft bekleed. Ik geef hierbij een afdruk van 't onder mij berustende wapen der DE LANGE's, 't welk ook, nevens dat zijner echtgenoot GEERTRUYT VAN DEN ENDE (drie klaverbladen) op de aan hem vereerde stukjes geschut is afgebeeld; of zulks ook eenigzins nader tot de vervulling van mijn wensch mogt kunnen leiden, welke den geachten medewerkers aan DE NAVORSCHER minzaam aanbevolen blijft.

Zie hier dan een voor het tegenwoordig oogmerk genoegzaam, *letterlijk* afgeschreven uittreksel van het

GESLACHT-REGISTER, gerekendt van BERNARDUS ZWAARDECROON, in den beginne der Zeventiende Eeuw, Rector in de en ELISABETH VAN LOENRESLOOT, Eyte luijden.

BERNARDUS ZWAARDECROON (1), getrouwd met ELISABETH VAN LOENRESLOOT (2), procureren 4 kinderen, waarvan de 3 oudste zonder afcomelinge zijn overleden, doch de jongste, te weten:

HENRICUS ZWAARDECROON, Rector in de Erasmus'sche Scholen tot Rotterdam, eerst getrouwd met ... FLUYM (3), waarvan 3 kinderen: BERNARDUS (3*), WILLEMINA (getrouwd met OLIVIER VAN VLIJDE) en ELISABETH, allen zonder kinderen na te laten overleden zijn.

Zij sterfft; hij hertrouwt met SARA VAN DEN BROECKE (4), nalatende uit dit tweede huwelijk 4 zoonen en 2 dogters, waarvan één zonder kinderen na te laten is overleden, de resterende, te weten: ... (Zie de kolom hiernaast.)

Voorts zijn beide hunne lijken te Noordwijck, in de publieke kerk in een kelder begraven, waarnevens naderhand nog bijgelegt zijn de lijken van hunne zoone (lees: zoon) THEOPHILUS ZWAARDECROON en zijn huysvrouw MARGARETHA VAN HEULEN; etc.

AANTEKENINGEN EN VRAGEN.

(1) Uit het *Tijdschrift voor Oudheden, Statistiek, enz. van Utrecht*, Dl. IV, 1852, bl. 222 en volg. (geleijk ook uit het in DE NAVORSCHER reeds aangehaalde Dl. II, 1845) blijkt, dat hij tot in 1619 Rector der Latijnsche school te Utrecht geweest is, welke post hij toen, — even als zijn zoon WOLPHART (op bl. vii BIJBL. 1854 als notaris voorkomende) dien van Conrector — heeft moeten nederleggen, daar hij niet kon besluiten de Canones van *Dordrecht* te onderteekeenen. Van dezelfde gezindheid voor de tegenpartij in het godsdienstige, getuigt zijn zoon HENRICUS ook de reeds door V. D. N. (NAV. BIJBL. 1853, bl. clxiv), aangehaalde bijzonderheid, dat hij, volgens de *Opdragt* aan zijn naamgenoot, den Gouverneur-Generaal H. ZWAARDECROON, van C. BRANDT's werk: *Het Leven des Heeren H. DE GROOT* (zie lager bij (6)), „zijn moeite en penningen ten koste legde om, in 1645, het lijk en de kist van dien grooten man van een laatsten smaad vrij te koopen”; — alsmede wat in het gemelde *Tijdschrift*, Jaarg. 1845, dienaangaande is in het midden gebracht.

(2) Zou deze ELISABETH VAN LOENRESLOOT (of LOENDERSLOOTH, volgens .. ELSEVIER, NAV. III.; bl. 234) aanverwant geweest zijn van den in DE NAV. I.; bl. 160, vermelden N. VAN LOENDERSLOOT? En van waar mag de naam van haren echtgenoot oorspronkelijk zijn geweest, indien hij ook van AMERSFOORT heette (vgl. BIJBL. 1853, bl. clxiv). Wellicht omdat hij van die plaats afkomstig was?

(3) Volgens mededeeling in DE NAV., Dl. III.; bl. 235, — MACHTELD JANS VAN DER FLUYM.

1.

PETRUS ZWAARDECROON, Med. Doctor te Rotterdam, getrouwd met CHRISTINA KARREMAN (5), procureren 6 kinderen, dog waarvan de jongste vrijster is gestorven en de overige, te weten de andere vijf...

1. SARA ZWAARDECROON is getrouwd met Ds. CASPARUS BRAND, Leeraar onder de Remonstranten zoo te Rotterdam als te Amsterdam. Zij sterfft, nalatende uit dit Huwelijk 2 dogters (6), als:

1.

ZUZANNA BRAND, getr. met GERRIT DU GOUDI DE BOIS, etc.

2.

CHRISTINA BRAND, getr. met DIRK VAN DER TOOREN; hij sterfft, nalatende uit dit huwelijk 2 dogters, als ADRIANA VAN DER TOOREN, getrouwd met FRANS DE HAAS (7), tot Rotterdam, en SARA CORNELIA VAN DER TOOREN.

2. ADRIANA ZWAARDECROON, getrouwd met Ds. CASPARUS DANKARTS, Leeraar onder de Remonstranten te (Boskoop en) Zwammerdam, is zonder kinderen overleeden (8).

3. AGATA ZWAARDECROON, getrouwd met MARTINUS REES, etc.

4. ANNA MARIA ZWAARDECROON, getrouwd met HUGO FELTENBURG, etc.

5. HENDRINA ZWAARDECROON, getrouwd met DIRK FEIJLS (9), etc.

2.

DANIEL ZWAARDECROON, Leeraar onder de Remonstranten te Alkmaar, getrouwd met CORNELIA....., is zonder kinderen overleeden (1661).

3.

THEOPHILUS ZWAARDECROON, Rentmeester van den Ed. Hooggeboren Heeren van MARENESSE, getrouwd met MARGARETHA VAN HEULEN, zijn beide overleeden, nalatende twee kinderen, als:.....

1. HENRICUS ZWAARDECROON, Nat. (10) 26 Jann. 1667 en A^o. 1684 naar India gevaren onder den Comm. Generaal dEd. Heer HENDRIK ADRIAAN

(3*) Vermoedelijk dezelfde die met AGATHA CUPUS gehuwd was. C. BRANDT bragt in 1686 deze vrouw, eene kleindochter van den vermaarden Remonstrantschen predikant PETRUS CUPUS, een „geboortewensch” toe, en noemde haar daarin: „waarde Meuij”. Zij was toen weduwe, en ’t blijkt tevens uit dit vers, dat haar man in zijn leven Rentmeester van *Schieland* was. (Zie *Poëzy*, bl. 7.)

(4) Dezesara VAN DEN BROECKE (de overgrootmoeder van den vervaardiger van dit geslachtsregister, WILLEM DE KOKER, zie bij (11) heeft, zoo als deze daár ook in eene aantekening heeft medegedeeld, vier zusters gehad, alsook een broeder, GUILJAM VAN DEN BROECKE genaamd, te *Hamburg*, die, zoo als mij uit andere onder mij berustende familiebescheiden blijkt, alle te zamen kinderen waren van HANS VAN DEN BROECKE. Onder dit getal kan evenwel niet behoord hebben MARGARETHA VAN DEN BROECKE, als wier vader, volg. NAV. III.; bl. 234, 235 enz., PETER heette, en die gehuwd was met JOHAN of JOHANNES ZWAARDECROON, den ouderen broeder van den Rector HENRICUS ZWAARDECROON (*).

Aangenaam zou het mij nog zijn te mogen verneemen, in welken graad van bloedverwantschap de genoemde leden van het geslacht VAN DEN BROECKE (hetwelk alsnog in wezen is) gestaan hebben tot hunnen grooten naamgenoot PIETER VAN DEN BROECKE (die toch wel de eerstgenoemde PETER, ofschoon ook uit *Antwerpen*, niet kan geweest zijn, als zijnde in 1605, toen MARGARETHA huwde, zelf eerst 20 jaren oud geweest; — en waar dit geslacht ook onder den naam van PALUDANUS (NAV. III.; bl. 235) voorkomt. ’t Is toch onbetwistbaar dat deze familie, ook met betrekking tot verworvenroem in Nederlands *Oost-Indië*, zeer naauw aan die van ZWAARDECROON verwant was; en hierbij moet ik nog doen opmerken, dat het door INDAGAX, BIJBL. 1854, bl. vii, medegedeelde versje, onder het bedoelde, door A. MATHAM naar F. HALS gegraveerde portret, eene kleine rectificatie behoeft, als luidende eigenlijk aldus:

„Dit is die van den BROECK, die *Parssen deed verondren*,
Doen eerst den *Batauiër* op ’t *Rooide meyr quam dondren*,

Die bij den Arabier en Indus vaste land,
De eerst, voor ’t Hollants volck, den handel heeft geplant”.

(*) Deze JOHAN, JOHANNES of JAN, zoo als de Heer DODT VAN FLENSBURG hem noemt, komt, zoo als men ziet, evenmin als zijn broeder WOLFHART, met name op dit mijn geslachtsregister voor; doch beide moeten gerekend worden te hebben behoord onder die „drie oudste” kinderen van den Rector BERNARDUS ZWAARDECROON, „welke zonder affcomeling” overleden zijn. Wie het derde was, blijft mij duister, daar ik, uit hoofde van de mededeeling des gen. schrijvers, dat hij ook eene dochter (of zelfs meer dan ééne) gehad heeft, bezwaarlijk den advocaat DANIEL ZWAARDECROON (NAV. als boven) daarvoor houden durf. Deze moet, volgens C. BRANDT’s *Poëzy*, een zeer verdienstelijk regtsgeleerde geweest zijn, die op den 20sten September 1693 overleed; en welligt was hij een zoon van FREDRIK of van HERMAN ZWAARDECROON (mede door DODT VAN FLENSBURG vermeld), die ik voor broeders van BERNARDUS meen te kunnen houden. Doch dan blijven nog drie jongere leden van dit geslacht, door DODT VAN FLENSBURG genoemd, over, waarvan twee BERNARDUS en één WOLFHART genaamd; waaromtrent ik slechts gissen kan, dat één hunner de zoon van HENRICUS zal zijn geweest uit zijn eerste, en een ander de op mijn register niet genoemde zoon uit zijn tweede huwelijk, terwijl ik omtrent den derden geheel in ’t onzekere verkeerden blijf.

VAN RHEEDE, en naar veel swaare bedieninge, geworden Raadt, en eyndelijk 13 9br. 1718 Gouverneur-Generaal over Nederlands *India*, en den 16 8br. 1724 met reput. ontslagen, en 7 Aug. 1725 affgetreden en 12 d^o. overleeden en den 16 d^o na het fatsoen van een oud Gouverneur begraven.

2. HILLEGONDA ZWAARDECROON, getrouwd met de Heer en Meester CORNELIS VAN BEERENDREGT, naar *India* te zamen affgevaare en aldaar aangeland in quality van Raat van Justitie, en vervolgens Waaterfiscaal lang geweest zijnde; is overleede 13 Jann. 1731, nalatende 3 kinderen:

1.

CORNELIS VAN BEERENDREGT.

2.

AGATHA MARGARETHA VAN BEERENDREGT, getrouwd met de Heer en Mr. JOAN RUDOLPH SAPIUS, Extra^e. Raad van Justice, hij overleede, sij hertrouwt met J. H. HEYDIGERS, Predicant tot *Batavia*, uit welk huwelijk, etc.

3.

MARGARETHA VAN BEERENDREGT.

4.

MARGARETHA ZWAARDECROON, getrouwd met JOHANNES VAN DER MUYL, nalatende 2 kinderen, als:

1. DANIEL VAN DER MUYL, etc.

2. SIBILLA VAN DER MUYL, etc.

5.

MAGTILDA ZWAARDECROON, 5 Febr. 1664 getrouwd met GILLIS DE KOKER; Produceren 7 kinderen, waarvan 3 zonder Tegen overleden, en van de andere vier, te weeten:....

1. ZARA DE KOKER, getrouwd met ROELOF VERWEIJ, etc.

2. JOHANNA DE KOKER, getrouwd met WILLEM WILDEMAN, etc.

3. PIETER DE KOKER, getrouwd met ELISABETH TEPPERS (11), etc.

4. DANIEL DE KOKER, getrouwd met MARIA DE LA FONTAINE dit WICAT, etc.... hertrouwt met MARIA VAN GELEIJN, etc.

terwijl daarboven staat 's mans zinspreuk (waarmede hij ook zijne *Journalische Aenteyckeningh* besluit): „EEN VVR BETAELT HET AL“, en rondom het portret dit randschrift: „C^o. PIETER VAN DEN BROECKE, van Antwerpen, aetatis suae 48, anno CIOIOCCXXXIII“. Hij was dus geboren omstreeks 1583, en een tijdgenoot van den Rector B. ZWAARDECROON.

(5) Volgens NAV. 1854, BIJBL. bl. xxxiv, heette zij STARKEMANS, en volgens C. BRANDT's *Poëzy*, bl. 109, STERREMANS. Welke van deze drie de ware naam zij geweest, kan ik niet beslissen.

(6) CASPAR BRANDT, een der beroemde zonen van den predikant en historieschrijver GERARD BRANDT, heeft echter ook nog een zoon gehad, want de Hoogleeraar A. VAN CATTENBURGH, die C. BRANDT's *Leven des Heeren H. DE GROOT* voltooide en, onder dagteekening: „Amsterdam, 15 Aug. 1727“, opdroeg aan „Zijne Hoog Edelheit den Heere HENDRIK ZWAARDECROON, oud Opperbestierder van Nederlands Indiën, &c. &c. &c.“, wien hij toch dezelfde gevoelens, „in het kerkelijke zoowel als burgerlijke“, als aan H. DE GROOT toeschrijft, zegt in die opdracht, dat hij deze voltooiing ondernomen had op verzoek van dien zoon, door hem Mr. GERARD BRANDT genoemd. Hij was voorzeker een telg van C. BRANDT's tweede gade, LEONORE TONGERLO, en komt in diens *Poëzy*, op bl. 11 voor, in het gedicht: „Aan mijn jongen GERARD, op zijn geboortedag, den 30ste Junij 1688“. SARA ZWAARDECROON, zijne eerste vrouw, overleed den 23sten Julij 1685, Zijne derde echtgenote was AGATHA PAETS.

(7) Welligt een broeder van JOAN DE HAES, schrijver van *Het Leven van GERARD BRANDT*, en, zoo als uit dat werk blijkt, een dochters zoon van dezen, ook als predikant, historieschrijver en dichter, beroemden man.

(8) Volgens J. TIDEMAN's *Remonstrantsche Broederschap*, was hij gehuwd met ene dochter van den predikant J. NAERANUS. Waarschijnlijk was die zijne eerste en ADRIANA ZWAARDECROON zijne tweede vrouw.

(9) Volgens C. BRANDT's *Poëzy*, THEODORUS PEIS genaamd.

(10) Uit de meermaals aangehaalde „Opdragt“ aan hem van *Het Leven van H. DE GROOT*, zien wij dat hij is geboren te Rotterdam; en, zoo als uit het reeds gemelde met genoegzame zekerheid is op te maken en ook reeds door V. D. N. (NAV. IV. BIJBL. bl. xxxiv) als meer dan waarschijnlijk is verondersteld, is hij bij de Remonstranten aldaar gedoopt en lid van die gemeente geworden. Ten welken opzigte ik echter, na de thans door mij gegevene inlichtingen, zeer verlangend ben de nadere uitkomst te vernemen van het door V. D. N. aangevangene onderzoek, tot de voortzetting er van ZED. minzaam uitnoodigende, ook om zoo mogelijk te komen tot de bepaling van 's mans regten naam, die, gelijk men ziet, zoowel in die „Opdragt“ als onder zijn portret van D. JOSEMAN en elders, anders dan in dit mijn geslachtsregister gespeld wordt. Onder dit portret, gelijk mede onder dat bij DU BOIS, *Vies des Gouverneurs-Généraux*, etc. en op den titel der „Opdragt“ (waarop men ook een kindje ziet, 't welk een zwaard in de hand houdt, dat door een ander, wijzende op den naam van ZWAARDECROON, met een lauwerkrans gekroond wordt) is ook zijn wapen afgebeeld, dragende op een veld van lazuur een zwaard met gouden gevest, welks punt van de linker- naar de rechterzijde is afgebroken, terwijl het wapen zelf gedekt is door een helm met open vizier, uit welken een hand oprijst, houdende een lauwerkrans of kroon. De beteekenis van dit wapen, „ces Armes parlantes“, zoo als DU BOIS 't noemt, (die ook zegt dat het te gelijk het wapen der (O. I.) Compagnie zoude zijn, wat ik geheel niet begrijp,) is mij nog niet duidelijk,

en even gaarne zou ik die leeren kennen, en daarbij tevens vernemen of het wapen ook nog in cachet of zegelring bestaat, en in dat geval er een afdruk van bekomen, waarmede mij toch een uitstekend genoegen zou verschaft worden.

Nog schijnt uit dit mijn geslachtsregister met genoegzame zekerheid te blijken, dat de Gouverneur-Generaal ZWAARDECROON de laatste mannelijke afstammeling van zijn geslacht geweest is, daar hij ongetrouwd en zonder kinderen na te laten schijnt te zijn overleden. zoodat met zijn afsterven tevens de naam van dit geslacht zal hebben opgehouden te bestaan.

Met betrekking tot het van hem geboekte feit, dat hij de invoerder was van de koffij-cultuur op Java, moet ik nog als iets opmerkelijks mededeelen, dat ik in een exemplaar van het evengenoemde werk van DU BOIS, 't welk ik, kort na de eerste mededeelingen over ZWAARDECROON enz. op mijne vraag in de NAVORSCHER gelezen te hebben, op eene publieke auctie mij had doen aanschaffen, zeer gevallijk bij de inzage juist moest vinden een blaadje met geschrevene aantekeningen over de jaren, in welke de onderscheidene Gouverneurs-Generaal opgetreden zijn, onder bijvoeging van het eene en andere, wat gedurende het bestuur van eenigen hunner had plaats gevonden, en daaronder van H. ZWAARDECROON dit volgende: „Deze onderneemt in 1723 d'eerste koffij-planting op zijn landgoed“. Van wien die aantekening afkomstig zij, is mij natuurlijkerwijze geheel en al onbekend; doch bepaaldelijk wordt dan toch ook daárin gezegd, dat aan ZWAARDECROON de eer van de invoering dezer, thans van zoo groote waarde voor ons vaderland geworden cultuur op Java toekomt; en, wat meer is, het jaar, waarin hij die ondernam, er bij gevoegd, iets waarvan men tot hertoe nog volkomen onkundig was. Zonder hiermede te willen tegenspreken het ons door SAXO SYLVIUS (BIJBL. bl. xxxiv en volg.) medegedeelde, als zoude men zulks eigenlijk verschuldigd zijn aan NIC. WITSEN, komt het mij voor dat men de zaak zóó zou kunnen opvatten dat namelijk wel door dezen de eerste poging is aangewend, of de eerste aanleiding of spoorslag is gegeven tot het ondernemen der koffij-cultuur op Java, door overbrenging, zoo als daar gezegd wordt, van een plantje uit *Arabie* naar *Batavia*, en vervolgens naar hemzelven, voor den Hortus-Medicus te *Amsterdam*; maar dat die toen, zoo als het meer met nieuwe proeven of uitvindingen gegaan is, geen genoegzamen bijval of medewerking bij de regering van *Neêrlands Indië* heeft gevonden; blijkbaar, zoo 't mij voorkomt, ook daarin, dat hij, WITSEN, den Gouverneur-Generaal VAN HOORN er toe moest „porren;“ tot dat ZWAARDECROON aan het bestuur was gekomen, die, door meer energie geleid, of ook wel meer krachtbetoon ontwikkelende, dan zijne voorgangers in het opperbewind, — (VAN HOORN, die in 1704, — VAN RIEBECK, die in 1709, — en VAN ZWOL, die in 1713 optrad,) — die cultuur voor eigene rekening en meer in 't groot op zijn landgoed *Cadawang* aanving, waardoor ze toen eerst tot meerdere rijpheid en allengs ook tot meerdere uitgebreidheid zal zijn gekomen. Ik kan natuurlijk de zaak niet beslissen; mijn geslachtsregister meldt er ook niets van; doch mij dunkt dat zich het verschil van lezing op deze wijs het best laat verklaren, en deze mijne opvatting ook volkomen overeenstemt met wat ons van den ondernemenden geest, de zucht voor 's lands belangen en 't aanzienlijk vermogen dezes waardigen ambtenaars is berigt geworden, wiens verdiensten, ook in deze gewichtige zaak, voor zoo verre dit met de billijkheid strooken kan, gehandhaafd te mogen zien, mij wel niet onverschillig kan zijn.

(11) Hun zoon WILLEM DE KOKER was het, die in 1736 dit geslachtsregister te zamen stelde en aan wien wij dus alle de daaruit door mij ontleende bij-

Henricus Zwaerdecroon, — De Hennequins. — Aarden kruiken met aangezigten en wapens.

zonderheden verschuldigd zijn. Vele andere kunnen slechts gerekend worden voor mij alleen van waarde te zijn. Ik moet echter, ten slotte, bij de vermelding van dezen naam nog opmerken, dat door een der leden van de familie DE KOKER, — die almede tot de Remonstrantsche gemeente behoorde, — gesticht is het dusgenoemde en zoo ik meen nog bestaande *Kokers-hofje* te Rotterdam. Niet onaangenaam zou 't mij zijn, te mogen vernemen wie dit geweest is, als ook in welk jaar en tot welk bepaald doel die stichting heeft plaats gehad. Het wapen dier familie, wier naam, even als die van ZWAARDECROON, zoo ik wel meene te weten, reeds voor lang geheel is uitgestorven, bestond uit drie gevulde gouden pijlkokers, boven elkander opgestrikt aan een rood lint, op een blaauw veld, en is alsnog onder mij berustende. Eene der afstammelingen van PIETER DE KOKER werd door het huwelijk verbonden aan de familie DE LANGE, tot welke wederom de Vice-Admiraal behoorde, omtrent wien ik ook nog zoo gaarne eenige bijzonderheden zoude winnen.

Naschrift.

Nadat deze mijne bijdrage voor DE NAVORSCHER ter afzending gereed was, ontdekte ik nog uit een oud boekje met familie-aanteekeningen, dat op den 25sten April 1755, te Amsterdam, in den ouderdom van 86 jaren overleden is GJSBERT DE LANGE, Vice-Admiraal van 't Edel Mog. Collegie ter Admiraliteit, die alzoo in 1669 moet geboren zijn, en in 1712, — het jaartal dat op de onder mij berustende stukjes geschut voorkomt, — den ouderdom van 43 jaren had bereikt. Het zou dus mogelijk kunnen wezen, dat die voorwerpen van dezen man afkomstig zijn, en dat de namen van PIETER DE LANGE en GEERTRUYT VAN DEN ENDE, die daarop gevonden worden, slechts die van de schenkers er van — een zoon of broeder welligt en diens gade, — moeten te kennen geven. Ik ben omtrent de leden van dit geslacht niet naauwkeurig genoeg bekend, om ten dezen iets naders met zekerheid te kunnen zeggen. Alleen heb ik ook nog gevonden, dat de DE LANGE's uit *Maassluis* of diens omtrek, de VAN DEN ENDE's uit *Amsterdam* moeten afkomstig zijn, en de eerste ook aan 't geslacht van BIERENS aldaar verwant waren. Hoe het zij, ik wil thans den Vice-Admiraal GJSBERT DE LANGE aan het welwillend onderzoek van HH. Navorschers voorstellen, ten einde van diens leven, daden en verdiensten, zoo mogelijk, eenig nader onderrigt te mogen bekomen. N*.*.*

De Hennequins (Nav. II.; bl. 155; III.; bl. 157; Bijbl. 1853, bl. cxxxiii.). Jb. G. D. J. SCHOTEL heeft in zijne *Geschied-. Letter- en Oudheidkundige Uitspanningen*, bl. 108 en 109, aangeteekend: »PIETER SNELLEN, geboren in 1648, Drost der heerlijkheid Oosterhout, huwde in 1673 met ANNA HENNEQUIN, in 1650 te Toulouse, in Frankrijk, geboren, en in 1672 onder LODEWIJK XIV, wegens de religie naar Breda gevlugt. Volgens zeker MS. *Livre de François Hennequin, de l'âge de tous ses en-* BIJBL. 1854.

fants, zette deze bekende familie zich reeds vroeger (1612) in Holland neder, maar keerde eenige jaren daarna weder naar Frankrijk terug. Van PIETER SNELLEN is nog voorhanden: *Aanspraeck van den Bruydegom P. s., aan sijne bruyt Joncfrou A. H.* Hij stierf in 1698, en zij in 1740 te Breda. J. L. A. I.

De Hennequins. JAN HENNEQUIN, getrouwd met CATHARINA VAN DE GRAAF, heeft eenen zoon, GUALTERUS, nagelaten, die in vervolg van tijd tot vrouw nam GEERTRUIDA GRASWINKEL. Deze naam is voorzeker wijd bekend en schijnt een zeer oud geslacht aan te duiden. Daarom vraag ik of die GEERTRUIDA GRASWINKEL tot de familie behoort heeft der GRASWINKELS, welke nog heden ten dage in Zuid-Holland, en wel te Delft, gevestigd zijn, als ook of men van haar eenige bijzonderheden weet mede te deelen? FRIDELOMDEN.

Aarden kruiken met aangezigten en wapens (Nav. II.; bl. 187, 250; III.; bl. 199—203, 265 volg. Bijbl. 1854, bl. liii). Tweede en laatste vervolg op DI. III, bl. 199 en 267.

Keulsch grijs of wit met blaauw:

Eene kom, 25 Ned. dm. lang, 13 Ned. dm. breed, 10 Ned. dm. dik; aan de achterzijde is een oor, aan de voorzijde een rondte van grijze bloemen, gevuld met blaauw, en daarop een rijk gekapt vrouwenhoofd met grooten afhangenden en als opgewerkten kraag, met borstspeldenz.; aan wederzijde zeven gebarde en geknevelde koppen. De hals is wijd 5 Ned. dm.

Een fraai gevormde kruik of vaas, grijs en blaauw, rond, met vele randen en insnijdingen, oor en tuit hebbende, lang 26, wijd 12 Ned. dm.

Een regte kan zonder buik, wijd 10 Ned. dm., met een ovaal, waarop »1604», benevens een gekneveld beeld met grooten geplooiden kraag, dragende een wapenschild met een klimmenden leeuw, die een vaas of pokaal vasthoudt, en het omschrift: »RUDOLPHES ·II·D·G·ROM..... SEMP·AUG·GERMAN·HUNGAR·BOHEM·.....»

Een potje of kruikje, lang 10, wijd 7 Ned. dm., met drie rijen blaauwe en twee rijen bruine verglaasde figuren, waarbij een dekfel behoorde.

Een vierkant voetstuk van 6 Ned. dm., waarop acht papegaaijen, vier dansende paren, ieder in een nis of afdeeling van 5 Ned. dm. hoogte. Onderschrift: »Wir willen dansen.....Haren kranssen.»

v. D. v. B.

Aarden kruiken met aangezigten en wapens. Het eerste wapen op de kan van J. V. D. is in alles gelijk aan het eerste en vierde vak des wapens van MAUREGNAULT, afgebeeld bij FERWERDA, *Wapenboek*, DI. I, slechts met dit onderscheid, dat de wassende maan niet on-

der, maar boven aan de punt van de keper staat. Misschien kan deze opgaaf tot inlichting dienen.

H. VAN ROLLEMA.

Het geslacht van Heemkerck (Nav. II.; bl. 215). De Heer N. M. MOLTZER, heel- en verloskundige te *Ruinen* (Provincie *Drenthe*), heeft onder zijne berusting een deels gedrukt, deels geschreven geslachtregister van de familie VAN HEEMSKERCK VAN BEEST, met gekleurde en geteekende wapens, waarop voorts, onder afzonderlijke, naauwkeurig door mij afgeschrevene titels, het navolgende gevonden wordt, als:

1. »Portraits als anders raakende het oude en edele Geslagte VAN HEEMSKERCK VAN BEEST (geteekend en gegraveerd); 2. Stichtingen van vicariën en fundatiën van verscheidene Missen en andere documenten om de oudheid van 't Geslagt VAN HEEMSKERCK VAN BEEST aan te toonen (geschreven en gedrukt); 3. Zeeslagh van den Admiraal VAN HEEMSKERCK, in de Baaij van *Gibraltar*; het overwintren te *Nova Zembla*; zijn vertrek van daar, en aankomste te *Cola in Lapland*, item behouden komste te *Amsterdam* 1592 (1597). Mitsgaders penningen ter zijner eere en gedagtenis geslagen. Alsmede zijn Begravenis en marmore Monument in de Oude Kerk te *Amsterdam* (geteekend en gegraveerd)”. Aan het slot heeft men geschrevene registers.

Verder kan ik aan X. X. mededeelen, dat dezelfde Heer N. M. MOLTZER op het graf zijner moeder, afstammeling van het geslacht VAN HEEMSKERCK VAN BEEST, eene zerk heeft doen plaatsen, die, te midden van een krans waaraan de wapens van MOLTZER en HEEMSKERCK hangen, te lezen geeft:

»Openb. 14 vs. 13.

Vrouwe

WILHELMINA CATHARINA VAN HEEMSKERCK,
eerst

Wed. HENDRIK MOLTZER,
laatst

Wed. CHRISTIAAN MOLTZER.
Geb. te Delft den 14 Jan. 1779,
Overleden te Ruinen,
den 24 Julij 1849”.

En eindelijk, dat meerdere inlichtingen omtrent de genealogie van het besprokene geslacht zullen zijn in te winnen bij de families GIJSBERTI HODENPIJL en DE GAEZ, te *Rotterdam*, als ook bij den in dit jaar gepensioneerden Kapitein van het 6de regiment Infanterie F. W. VAN HEEMSKERCK.

J. L. A. I.

Beeldwit (van slaapwandelaars gebezigd) (Nav. II.; bl. 247; III.; bl. 245). Dr. J. H. HALBERTSMA te *Deventer*, in zijne keurige verhandeling over de *Witte Wiven*, (*Overijss. Alm. voor Qudh. en Letteren*, 1837), houdt zich bl. 237—

240 bijzonder bezig met de woordafleiding van *Bilwitten*. Indien er geen Hebreuwsch en Arabisch in voorkwam, zou ik die bladzijden gaarne voor DE NAVORSCHER afschrijven.

J. M.

Verduitschingen van Schiller's „Klokkenlied“ (Nav. II.; bl. 247; III.; bl. 257; Bijbl. 1853, bl. clxvii; 1854, bl. xxvi). Mr. J. KINKER's vertaling van dat lied moge onder zijne nagelaten papieren berust hebben: de Heer Mr. M. C. VAN HALL heeft de moeite genomen, haar aan die rust te onttrekken en in druk mede te deelen achter: *Bijdragen tot het leven, karakter en schriften van J. KINKER*, bl. 133—146.

J. C. K.

»*Zullen*“ achter eens vraag (Nav. II.; bl. 248; III.; bl. 263; Bijbl. 1853, bl. clxxxii). Tegen de bewering van den Heer A. J. VAN DER AA, dat hij nimmer bij de Noord-Brabanders het woord *zullen* achter eens vraag vernomen heeft, kan ik voor mij verzekeren, zulks meermaals zoo te 's *Hertogenbosch* als te *Osch* gehoord te hebben, en dat door verschillende soorten van lieden. Steeds klonk het mij zeer vreemd in de ooren, en beschouwde ik het als een toevoegsel, waardoor de naam des persoons tot wien men spreekt vervangen wordt, b. v. in deze vragen: »doet ge dat eens voor mij, *zullen*?” »Zeg, wat zeg jij er van, *zullen*?” en anderen van dien aard. Zooveel kan ik ten minste mededeelen, dat ik het gebruik er van op deze wijs meermaals gehoord heb.

W. H. VAN DER MEULEN.

Opene ramen bij Onweder (Nav. II.; bl. 248; III.; bl. 264). Dat de bliksem ooit is ingeslagen daar waar de ramen geopend waren, weet ik niet, maar wél heb ik eenige jaren geleden in een onzer dagbladen gelezen, dat hij insloeg op het oogenblik dat een raam geopend werd. Het is, zoo ik meen, te *Zaandam* gebeurd. Zoo mijn geheugen mij niet bedriegt, komt het verhaal op het volgende neder:

»Bij het onweder dat in den avond van..... alhier woedde, had men het volgende ongeluk te betreuren. De schoolonderwijzer..... met zijne vrouw, hare zuster en den ondermeester, zaten tijdens het onweder te zamen in de huiskamer, waar een lamp brandde en de vensters gesloten waren. Toen er al geruimen tijd geen slag meer gehoord was, zeide de ondermeester: »ik geloof dat de bui overgetrokken is, ik wil eens zien”, en opende hij daarop een venster. Plotseling kwam er een sterk licht, oogenblikkelijk gevolgd van een zwaren slag. De bliksem sloeg door het opene raam, in de kamer en wierp menschen, stoelen, tafel en lamp door elkander. Zonder licht zijnde, vroeg de onderwijzer, die zich het eerst van den geweldigen schrik hersteld

Ouders van Mevr. J. v. d. Water. — Autographen. — Bijenteelt. — Hebr. Poëzy in Nederl. — Opschr. v. Kerkklokken
had: „leeft gij allen nog? spreekt dan!” De vrouw en hare zuster antwoordden, maar zij ook alleen. De lamp werd toen aangestoken, en men vond den ondermeester, door den bliksem van voren getroffen, bij het raam dood op den grond liggen.” S. v. W.

Ouders van Mevrouw Johannes van de Water (Nav. II.; bl. 278; Bijbl. 1854, bl. x). C. & A. heeft naar den naam gevraagd der moeder van ADRIANA WILLEMSdr. LOBÉ, echtgenoot van JOHANNES VAN DE WATER, te Utrecht. In het BIJBLAD (t. a. p.), heb ik dien naam opgegeven als geweest zijnde: MARGARETHA DE BRUIN. De juistheid nu hier opgave vond ik later bevestigd door de volgende aantekeningen in een boekje betreffende de familie LOBÉ. „Den 19den Maart 1637 ben ik WILLEM LOBÉ getrouwd met MARGARETHA PETERSE DE BRUIN; in syn leven Lakenkooper tot Rhenen en Schepen derselver Stad.” [?] — En verder: „Den 12den December 1638 is geboren mijn dogter ADRIAENTJE LOBÉ tot Rhenen.”

ULTR.

Autographen (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 278; Bijbl. 1853, bl. clxxxiii; 1854, bl. xxvii, xxxv, lx). Bij de reeds opgegevene kan ik nog de volgende voegen:

Handteekeningen der oprigters van het Zeeuwscb Genootschap der Wetenschappen: in DE KANTER en DRESSSELHUIS, *De Provincie Zeeland*, tegenover bl. 117. *Handteekeningen van de Hoogleeraren der Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Leiden*, 1620—1838; in: KIST en ROYAARDS, *Archief voor Kerkel. Geschied.* DL. IX, tegenover bl. 490.

H. M. C. V. O.

Autographen. Bij de opgegevene werken voege men: J. SINCLAIR, *Correspondence during the last 50 years, or reminiscences of distinguished contemporains*. London, 1831, 2 deelen 8°. Met 200 facsimilés van autographen. (Zie den 2den Catal. van M. NIJHOFF, bl. 6, n°. 1463). En: LOUIS XVII, *sa vie, — son agonie, — sa mort. Captivité de la famille royale au Temple. Ouvrage enrichi de nombreux autographes du Roi, de la Reine, du Dauphin, de la Dauphine et de Madame ELISABETH, sœur du Roi, etc.* Par M. A. DE BEAUCHESE, Paris 1853, 2 voll. in 8°. J. C. D.

De Bijenteelt (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 280; Bijbl. 1854, bl. xxvii). Tot de literatuur der bijenteelt behoort ook het navolgende werk: *De Biën, haeren wonderlycken oorspronck, natuer, eygenschap, krachtige ongehoorde ende seldsaeme wercken, waarin bemerckt worden haere wonderlijcke polütiën*, enz. *Vervat in drij boecken*, door CLUTTIUS. Amst. 1608, in 12°.

J. L. A. I.

De Hebreuwsche Poëzy in Nederland (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 294; Bijbl. 1854, bl. xi, lvi). Vervolg van de op bl. lix van 't BIJBLAD 1854 voorkomende naamlijst van overledene nederlandsch-hebreuwsche dichters: A. J. BASSAN; J. DE J. BASSAN; D. A. LISSAUER; D. DE MEZA; M. DE PISA; M. TOMA; (תומא); M. R. CH. DA VEGA. Op de vijf eerstgenoemden heeft mij mijn geëerde vriend, de heer L. G. WANEFRIED te Dordrecht opmerkzaam gemaakt.

M. R. Mz.

De Hebreuwsche Poëzy in Nederland. Bij de plegtige inwijding van het Nederl. Israël. Oude Mannen- en Vrouwen- en Ziekenhuis, op den 31sten Julij 1833, werden, behalve het houden eener redevoering door den Heer Mr. S. E. NIJKERK, ook Hebreuwsche liederen gezongen, vervaardigd door den Heer A. D. DEL AVILLE, en welke door den Heer J. M. CALISCH ook in onze taal zijn overgebracht.

Een couplet dier zangen vindt men in C. VAN DE VIJVER'S *Beschrijving van Amsterdam*, DL. II, bl. 64. (Amsterdam, Gebroeders DIEDERICH, 1845.)

A. AARSEN.

Opschriften van Kerkklokken (Nav. II.; bl. 281; Bijbl. 1853, bl. xxv, xlii, lxxxv, clxviii; Bijbl. 1854, bl. xxvii, en xxviii). Te Odoorn, Provincie Drenthe op de torenklok:

Die kristelicks gemente van odoren, xclo, valt ()*

hebben mi laten vergieten anno 1706

ik bin een basin groot van waarden

ick roepe de leevendigen tot Godts

huis en de dooden tot der arden

Titie Goossens heeft mi gegooten ras,

doen hi noch freüer was.

J. L. A. J.

Opschriften van Kerkklokken. De luiklok in de Nieuwe kerk te Delft met het opschrift:

„Doot, duvel noch hël en mach mij niet schaden,
Want mijnen naam is JEZUS vol genaden —”

bestaat, niettegenstaande dit opschrift, niet meer.

In 1812 of 1813 waren, ten gevolge der kwijning door de Fransche tirannij, de geldmiddelen der stad Delft zoo uitgeput, dat men besloot een der luiklokken uit de toren der Nieuwe kerk naar beneden te laten, stuk te slaan en te verkoopen. Door het lot werd onze klok aangewezen. Ik zelf heb als knaap dat stukslaan bijgewoond, maar het heeft wat moeite ingehad. Men zegt, dat het uitlaten uit den toren, het stukslaan enz. bijna zoo veel gekost hebben, als door de brokstukken is opgebracht. C.

(*) *Xclo, Valt*, d. i. *Exloo en Valthe*, buurschappen onder het kerspel Odoorn.

Opschriften van oude Kerkklokken.

'Te *Hekelingen* (*Land van Voorn en Putten*):

[illegible]

Ἰωνι·ὦ·α·ααλτττν

¶ *ſe. xviii. xxi.*

Waaruit ik lees: »Pynian . me . fecit .
A^o. Dni . MCCLXXXV." (1285) »Mense .
Juniii."

Deze letters zijn 5 Ned. duimen hoog.

Te Brakel (Bommelerwaard):

† MARIA is myn naem † STAESKE VAN
BBAEKEL JANS SOEN dede mi maken † in 't
jaer ons Heeren MCCCCXXII (1422) †

Deze (oud-Duitsche) letters zijn 6 Nederl. duimen hoog.

Te *Brielle*, op de groote klok:

„Ick hiet CATRYN. Bit God dat hy den Briel bewart.
MARIEA de Fontyn,
De wint zuit, ost, noord of west
dat hie dees torn niet en ques,
want wie ons ter see generen
om den Harink te hanteren,
gie Heere magtig, blijft eendragtig,
een volgt de rede,
weet die dat, zoo zal u stad wel staan in vrede.”

Op het uurwerk in de Catharijne kerks toren :
„Dit werk groot, men eerst besloot, te staan te Hooren
De stadt Briel het aan haar hiel, als hebbende groeter
tooren.

Door 's hamers kracht en 's brandversterken, den
Briel binnen
Een gemaakt van de alder grootste werken, die men
in de Nederl. mag vinnen".

Dit werk is begonnen in 1598, volmaakt in 1602.

Het eene en andere is in oud-Duitsche letters gesteld.

Volgens K. VAN ALKEMADE en P. VAN DER SCHELLING, *Beschrijving van de stad Brielle*, enz., 1728, bl. 54, was dit laatste toen een zeer goed uurwerk en klokkenspel van twee octaaf, gegoten door F. HEMONIJ, Heer van het Huis te Voorn bij Utrecht; met een klok, die acht man vereischte om geluid te worden, (thans geschiedt het met een rad en vierman). Ook is het uurwerk onlangs geheel vernieuwd en tot acht dagen loopsels gebragt door AALDERT DE KLEYN, meester smid en uurwerkmaker te Brakel, die ook het uurwerk te *Hevelingen* en eene menigte andere vernieuwd heeft.

Y. D. V. R.

V. D. V. B.

Dr. Joh. Polliet (Nav. II.; bl. 283). »*Spiegel der Jeught*» (Nav. II.; bl. 22, 341). »*Morgenwecker*» (Bijbl. 1854, bl. lii). De Heer c. KRAMM kan er niet dan met aarzeling toe komen, het levensberigt van WILLEM BAUDARTIUS, door Dr. p. c. MOLHUIJSEN medegedeeld in de *Kronijk van het Hist. Genootschap te Utrecht*, 1849, bl. 225—249, als door hemzelf geschreven aan te zien. In dit levensberigt zegt BAUDARTIUS: »Tegens den *Morgenwecker* heeft de Jesuijt THOMAS SAILLY een groot boeck in 4°. laten uitgaen, 't welck van D. JOH. POLLIET gerefuteert is, daer de Jesuijt niet opgeantwoord en heeft». Dat SAILLY de refutatie van POLLIET niet heeft beantwoord, laat ik daar; maar het is opmerkelijk dat BAUDARTIUS van het volgende tegenschrift geene melding heeft gemaakt: *Tweedertije Anatomien, gedaen door* ADR. VAN LOO, *op een quidam sonder naem, poogende te wederleggen de Morgenwecker van* TH. SAILLY. Loven, 1619, in-4°. Wie is nu die *quidam sonder naem*? Niemand anders dan de schrijver der *Wederlegginghe* enz., zonder naam des schrijvers (want hij noemt zich slechts »een waar liefhebber des vaderlands») verschenen, doch door BAUDARTIUS genoemd »Dr. JOH. POLLIET». Het stilzwygen van BAUDARTIUS omtrent de *Tweedertije Anatomien* enz. door VAN LOO, en het tot nog toe vruchteloos zoeken naar bijzonderheden aangaande POLLIET, doen mij opzigts het levensberigt van BAUDARTIUS het gevoelen van den Heer c. KRAMM tot het mijne maken, en den naam van D. JOH. POLLIET onder de pseudonymen stellen.

J. L. A. I.

Verduitschingen van de »Faust» (Nav. II.; bl. 312; III.; bl. 312; *Bijbl.* 1854, bl. xiii). In verband met de opgaven van Z. en J. C. A. omtrent de verduitschingen van GÖTHER'S *Faust*, vestig ik de aandacht der geleerden op de vertaling, die van dit werk ondernomen is door onzen landgenoot Mr. P. G. VAN GHERT. Deze navolger van GÖTHER'S *Faust* heeft van zijn arbeid een klein gedeelte afgestaan aan den eersten bundel (1850) van *Daphné, Tijdschrift voor Vaderlandsche Poëzy* (zie aldaar bl. 207), en wel bepaaldelijk een fragment van het eerste deel der tragedie, eindigende met dezen regel:

„Die Thräne quillt, die Erde hat mich wieder“.

Door hem aldus overgezet:

„Mijn oog plengt tranen, de aarde heeft mij weder”.

Meer is ons van die vertaling tot nog toe niet bekend. 't Ware in het belang onzer letterkunde te wenschen, dat de Heer VANGHERT met zijn aanvaarden arbeid voortging.

F. F. C. STEINMETZ.

Trouwdag van Cornelis Tromp en Margaretha van Raephorst. — Willem Beukelszoon van Biervliet.

Trouwdag van Cornelis Tromp en Margaretha van Raephorst (Nav. II.; bl. 343; III.; bl. 340; *Bijbl.* 1854, bl. xvi, xxx). Onder de nog onvolledige berichten op deze vraag ingekomen, vind ik eene bijzonderheid in het antwoord van A. & A., waarmede ik mij op terstond aan te voeren gronden in geenen deele kan vereenigen, namelijk dat TROMP, in het jaar 1666 zich van het staatstoneel verwijderd hebbende, »in rust ging leven op een buitengoed te *Nuland*, boven 's *Hertogenbosch*, dat hij na zes jaren, om de nadering des vijands, verlaten moest».

Ik kan niet betwisten dat TROMP, dadelijk na het nederleggen van al zijne ambten, voor een tijd naar *Noord-Brabant* mag vertrokken zijn, maar wel dat hij aldaar bestendig zal gewoond hebben, gedurende de zeven jaren van zijn ambteloos leven.

De gaping dezer zeven jaren vindt men, ten opzichte van onzen TROMP, in de gewone geschiedboeken van dien tijd niet aangevuld; de zaak is als het ware in het duister gebleven.

Door een toeval heb ik ontdekt dat hij toen te *Utrecht* heeft gewoond en daar zelfs Domheer ten Dom is geweest, iets dat men nergens in zijne levensberigten vermeld vindt. Ik heb dit, als tot de geschiedenis van *Utrecht* behorende, tot eene bijdrage doen plaatsen in den *Utrechtschen Volks-Almanak* van 1846, en het is daaruit dat ik, tot bewijs van het gezegde, hier eenige regels wil laten volgen:... »zijnde een octavo boekwerk, hetwelk aan hem is opgedragen, en waarvan de titel en opdracht aldus luidt: *De groote Schouwplaats der jammerlijke bloed- en moordgeschiedenisse, enz.* door SIMON DE VRIES, t' *Utrecht*, bij JOHANNES RIBBIUS, 1670. »Opdragt aen den Wel-Edele wijdberoemden en manhaften Zee-Heldt CORNELIS TROMP, L. Admirael van d'Edele Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt en Domheer ten Dom tot *Utrecht*».

»Na een uitbundig lofgeschal op al zijne heldendaden, vaderlijke deugden, enz., leest men verder: »Soo hebbe ick dit tegenwoordigh werk, zijnde de groote Schouwplaats der geschiedenissen, geoordeeld niemand waardiger op te dragen en toe te eigenen als UEd. Te meer, dewijle UEd. ons daartoe verplicht, als die ons vereert met UEd. aengenaeme inwooning. Waerlijck een heerlijk kleynood aen d'*Utrechtsche kroon*», enz. — Het slot is geteekend: »*Utrecht*, den 21 Julij 1670.

JOHANNES RIBBIUS.»

Ook blijkt het mij niet duidelijk, welke buitenplaats van TROMP bij den inval der Franschen mag verwoest zijn, hetgeen door A. & A. van die te *Nuland* schijnt te kennen gegeven, maar waaromtrent het zoo even aangehaalde berigt zich aldus uitlaat:

»Het was ook in het laatst van de gemelde

zeven jaren, 1672 en 1673, dat zijne *hofstede* en die van zijne gemalinne MARGARETA, Baronesse VAN RAAPHORST, (naast de zijne te 's Gravenland gelegen) door der Franschen euvelmoed vernield en verbrand werden. Op derzelver grondslagen liet hij later eene lustplaats bouwen, in de gedaante eenigzins gelijkende op een oorlogschip. Hij noemde dezelfde *Trompenburg*, gelijk zij heden nog dien naam voert».

Van veel belang ook tot toelichting mijner bijdragen is hetgeen de Heer ..ELSEVIER (*Bijbl.* 1854, bl. xvi) heeft medegedeeld: namelijk dat TROMP, als man en voogd van MARGARETA VAN RAAPHORST, zekere aangehaalde volmagt te *Utrecht* (nu zijne woonstede) bij den Notaris G. HOUTMAN verleden heeft.

C. KRAMM.

Willem Beukelszoon van Biervliet (Nav. II.; bl. 342; III.; bl. 327). B. heeft in zijne vraag eene niet heusche twijfeling geopperd aangaande het »haringkaken». Immers hij vraagt, »in hoe verre er genoegzame grond bestaat om WILLEM BEUKELSZON voor den uitvinder, of althans verbeteraar van het haringkaken te houden?» Hij betwijfelt alzoo de waarheid der opgaven ten dezen, en wel in éénen adem met die der gelijkenis van een portret, eerst in 1661 vervaardigd van een man, die gezegd wordt reeds in 1397 gestorven te zijn.

Op zijne vraag »of het geschilderd figuur op de kerkglazen te *Biervliet* werkelijk het portret van WILLEM BEUKELSZON voorstelt?» heb ik deswege geen antwoord. Wat zijne andere vraag betreft, namelijk naar de genoegzaamheid der gronden om WILLEM BEUKELSZON te erkennen voor »verbeteraar» van het haringkaken: B. zelf zal ten aanzien eener zóó geheel subjectieve kwestie moeten beslissen. Wat mij betreft, ik verklaar: »de genoegzame grond bestaat», en verwijze B. verder naar hetgeen ik schreef in 1819 (*Distr. Stuis*) met RAEPSAET'S *Note vóór* mij; in 1824 (*Provincie Zeeland*) met wijlen Mr. N. C. LAMBRECHTSEN'S, *Voorl. over Biervliet* ter zijde; en in 1842 (*Wand. d. Walch.*) met dit een en ander, nu nog vermeerderd door W. T. GEVERS DEYNOUT'S *Dissert. de magno s. halecum belgico piscatu*, L. B. 1829, op mijne tafel. Zoo veel ik weet, zijn er sedert geene nieuwe bouwstoffen aangebragt, behalve thans door VAN DALE in DE NAVORSCHER, Dl. III.; bl. 130, Vr. LXIV, hoewel, naar mijn gevoelen, ook deze de waarde zijner mededeeling nog niet ontdekt schijnt te hebben. Immers alleen de overlevering, in de kerkglazen van *Biervliet* bewaard, stelt het sterfjaar van BEUKELSZON op 1397, en de uitvinding op zijnen naam. Zoo veel mij bekend is, heeft men er

tot nog toe niets van gevonden in eenig geschrift van een tijdgenoot. Het is dus in hooge mate verrassend, in eene rekening der stad Sluis van het jaar 1397 tot 1398 de kennisgeving te lezen aan de vischkoopers te Brugge, „hoe die van Biervliet, contrarie der ordenantie nieuwel. ghemaect bi minen ghed. here, in meeninghe waren ter zee harinc te doen cakene”. De hier bedoelde ordonnantie is mij onbekend, maar bekend is eene van Hertog JAN VAN BEYEREN, van den 19den October 1424 (te vinden in het Charterboek van VAN MIERIS, Dl. IV, bl. 739), waaruit blijkt dat hetgeen de Biervlieters in 1397 of 1398 wilden, toen reeds algemeene regel was geworden, hoewel het nog bij sommigen tegenstand vond.

D.

Geslachtslijst der familie van Bemmel (Nav. II.; bl. 344; III.; bl. 342). Tot dit geslacht, in Over-Betuwe gevestigd, behoorde GOOSSEN VAN BEMMEL en zijn zoon JOOST, erve zijns vaders in 1538. Deze tuchtigde zijne vrouw ANNA VAECKS, en vernieuwde eed in 1544 en 1556. Zijn zoon GOOSSEN was erf zijns vaders in 1559; ALBERT, erf zijns broeders GOOSSEN in 1560, tuchtigde zijne vrouw ALIJT VAN RAAPHORST in 1573, en verkocht met haar te zamen (1578) een Huis te Bemmel. Nog komt voor GOOSSEN VAN BEMMEL, die in 1484 een verzuimd leen ontving van een Huis en Hofstede met graven en gravensingel te Bemmel. Van het Utrechtsch of Stichtsches geslacht vindt men vele leden vermeld op de regeringslijsten te Amersfoort. Zie de Beschrijvingen dier stad.

V. D. N.

Johannes Camhout (Nav. II.; bl. 342; Bijbl. 1854, bl. xxix). Zoo wel in de vraag als in het antwoord lees ik, dat een beeldhouwer JOHANNES CAMHOUT geboren zou zijn te Middelburg in het jaar 1739. Maar in het Handboekje der Aardrijkskunde van WITKAMP vind ik daarvoor het jaar 1738 opgegeven. Wat is hier juist?

L. te V.

Spreekwijzen. IJzeren vee sterft niet (Nav. II.; bl. 343; III.; bl. 337; Bijbl. 1854, bl. xxx). Door „ijzeren vee” meen ik dat men hier verstaan moet zekere geldsommen, die op vele dorpen in Drenthe en ook elders bij de pastoriën behooren en aan de leeraars bij hunne komst in de gemeenten ter hand gesteld worden tot aankoop van het noodige vee, onder de verplichting evenwel om bij hun vertrek of overlijden die gelden ten behoeve hunner opvolgers terug te geven. Daar nu deze gelden het vee, waarvoor zij oorspronkelijk bestemd waren, vertegenwoordigen en alzoo voortdurend blijven, wordt er gezegd „dat zulk vee niet sterft”. Wie hierover meer verlangt te weten, verwijs ik naar het door mij uitgege-

ven werkje: *Drentsch Mozaik*, Groningen, 1844 en 1848, 1ste Stukje, bl. 22, en 2de Stukje, bl. 12.

J. VAN DER VEEN, AZ.

Adam Silo (Nav. II.; bl. 344; III.; bl. 344; Bijbl. 1854, bl. xxxi, xxxii, lxi). De Heer C. PREMMEL, te Amsterdam, was in 1853 in het bezit van een H. S. getiteld: *De Scheepsbouwkunst*, door ADAM SILO, hetwelk hij heeft ingezonden op de tentoonstelling van voorwerpen betreffende scheepvaart en scheepsbouw, in Juli 1853 te Amsterdam gehouden door de Koninklijke Zeil- en Roei-Vereeniging. Een boek in 4°. en voorzien van ADAM SILO'S portret.

C. & A.

Portret van Matthijs Helt (Nav. II.; bl. 346). Ter herinnering zij hier vermeld, dat MATTHIJS HELT gehuwd was met ANNA DU BOIS, wie hij drie kinderen, SARA, HENDRIK en MAURITS, heeft nagelaten. Zijne weduwe kreeg van de Staten-Generaal, bij akte van den 30sten Januarij 1598, een pensioen van f 100, dat bij haar afsterven op de kinderen overging. Het portret van A. A. VAN BERGEN, den turfschipper van Breda, en dat zijner huisvrouw JANNEKEN KOTERMANS, JACOBSdr., waren in 1836 nog in het bezit van den Heer VAN NAARSEN, Wethouder te Breda.

Indien ik echter de genealogie van het geslacht HERAUGIERES nazie, zoo als die bij DE CARPENTIER, *Hist. de Cambrai*, Part. III, p. 683, voorkomt, dan omhels ik liever het denkbeeld, dat het bedoelde portret op het oude slot te Bergambacht zal te houden zijn voor dat van CHARLES DE HERAUGIERES, gehuwd met MARIA VAN GROENEVELT, dochter van AREND en van LOUISE DE MAULDE. Zijn zoon MAURITS was gehuwd met JOHANNA VAN SYPESTEIN, ERICdr., waaruit geboren werd CHARLES, die in jeugdigen leeftijd ten jare 1627 in Utrecht overleed.

In de gedrukte genealogie van SYPESTEIN, zoo als die voorkomt bij HOOGSTRATEN, FERWERDA enz., leest men dat CHARLES DE HERAUGIERES gehuwd was met JOHANNA VAN SYPESTEIN, dat zeker niet juist is.

.. ELSEVIER.

[Aan K—p's begeerte is hierdoor nog niet voldaan. Waar zijn, heeft deze gevraagd, al die familieportretten gebleven, welke ik vóór een dertigtal jaren in het oude, nu reeds voor een deel gesloopte Huis te Bergambacht, die voormalige bezitting der VAN EUTLENS VAN NYEVELT, heb opgemerkt? Welk lot heeft in 't bijzonder een dier portretten getroffen, hetwelk aldaar voor dat van MATTHIJS HELT, „den held van het Turfschip van Breda,” gehouden werd?]

Leverpele (Nav. II.; bl. 347, 348; III.; bl. 346). *Leverpelers* heeten zekerlijk zij, die de lever uit den kabeljaauw pelden. Wil men garnalen eten, men moet ze pellen. De gortmolen, de molen die de garst van haren bast

ontdoet, haar *pelt*, heet *pelmolen*; de fabrikant draagt den naam van *pelder*.

J. D.

L.

Oudstejaarteekening in gedrukte boeken (Nav. II.; bl. 374; III.; bl. 360; Bijbl. 1854, bl. xxxii). Niet alleen in het Hebreeuwsch, maar ook in andere Westersche talen bestaan er gedrukte boeken met eene vroegere jaarteekening dan 1487. Zoo vind men o. a. in de *Bibliothéconomie* van L. A. CONSTANTIN, Paris 1841, art. *Des incubables*, pag. 169, vermeld: *Le Livre de BOËCE de Consolation de Philosophie, compilé par REIJNIER DE SAINT TRUDON*; in welk werk men op de voorlaatste bladzijde leest: «en l'an MCCCCLXXVII la veille des Sains apostres Pierre et Paul. Fait et imprimé à Bruges par COLARD MANSION l'an et jour dessus dit».

p³—p.

Oudste jaarteekening in gedrukte boeken. Het werk van JOHANN CHRISTIAAN SEIZ (*Jubeljaar der uitgevondene Boekdrukkunst*, Haarl. 1740.) geeft ons, bl. 172—210, eene naauwkeurige opgave, waar, wanneer en onder welke titels er tusschen de jaren 1460 en 1728 boeken gedrukt zijn. Wij willen daarvan een kort uittreksel mededeelen, doch niet verder dan tot het jaar 1487, om daardoor aan BAVO te bewijzen, dat er vóór dit jaar boeken met aanwijzing van het jaartal gedrukt zijn.

De boekdrukkunst is tot in het jaar 1466 alleen te *Haarlem*, *Mentz* en *Straatsburg* uitgeoefend. Van *Haarlem* schijnt die kunst, omstreeks 1459 of 1461, door NICOLAES JENSON of JANSZON naar *Venetie* gebragt te zijn, dewijl men in het laatstgenoemde jaar een boek daar ter stede door hem in 't licht gegeven vindt. Ook te *Bamberg* bestond in dit jaar eene boekdrukkerij, getuige een boek van dat jaar en die plaats, in de Wolfenbuttelsche Bibliotheek aldaar berustende. In den tijd tusschen 1460 en 1464 moet de drukkunst ook naar *Rome* gebragt zijn; dáár toch hebben in 1465 drie Duitschers, CONRAD SCHWELJNHEIM, ARNOLD PANNARTZ en ULRICH HAHN, werken gedrukt. In 1466 is te *Augsburg* door een Duitscher eene Latijnsche Bijbel gedrukt. Te *Spiera* is in 1465 een boek gedrukt. In 1469 werd in de stad *Reutlingen*, bij JOH. VON AUERBACH, een Latijnsche Bijbel gedrukt. In 1470 zijn te *Milaan* boeken gedrukt. Van *Neurenberg* wordt gezegd, dat ook daar in 1470 werken zijn gedrukt, terwijl aan een der vroegste boekdrukkers van die stad, ANTONIUS COBURGER, de lof toekomt van in dien tijd de grootste toen bekende drukkerij te hebben bezeten; vier-en-twintig personen en honderd bedienden waren er dagelijks werkzaam. Ook werd in dit zelfde jaar te *Piaenza* een Latijnsche Bijbel gedrukt. In 1471 is te *Napels* door den geleerden boekdrukker SIXTUS RIESSINGER, een Latijnsch werk uitgegeven; ook te *Treviso* en te *Florence* kwamen

terzelfder tijd werken uit. In 1472 en 1473 zijn eenige Nederlandsche steden door hare boekdrukkerijen bekend geworden. Te *Gouda* werd gedrukt: *De Spiegel der Sassen*, bij GHERAERT LEEU, den 22sten April 1472, in fol.; in 1473: *Jacobi voragina, de Gulde Legende in Duijts vertaelt*, bij GHERAERT LEEU. Ook is bij denzelfden gedrukt de vermaarde *Goudse Chronyke*, achter hetwelk te lezen is: «*Dit Boec is voleynt bij mi GHERAERT LEEU, ter Gouda in Hollant, Anno MCCCCLXXVIII, op ten lesten dach van September*»; terwijl achter den tweeden druk van den *Spiegel van Sassen* aangeteekend is: «*Hier eyndit dat boec der keyserrecht gheheten, die Spiegel van Sassen, wel gecorrigeert vten latine, en het is volmaect, ter Gouda in Hollant, by mi GHERAERT LEEU, den xxsten dach in Aprille anno MCCCCLXXIX*». Ook te *Ulm*, *Barcelona* en *Offen in Hongarije* zijn in 1473 Latijnsche werken gedrukt.

Vele buitenlandsche boekdrukkers hadden toenmaals Hollandsche namen. Ook plaatsen niet weinige achter hunnen naam: «van *Haarlem*», waaruit men afleiden mag, dat zij op de drukkerij van L. COSTER geleerd zullen hebben. In 1474 zijn te *Turin*, *Rostok*, *Bazel* en *Genua* gedrukte werken uitgegeven. In 1475 te *Eslingen*, *Cassel* en *Hanau*. In 1476 te *Brugge* en *Brussel*.

In 1477 is te *Delft* gedrukt: *Biblia Belgica*. «*Dese Jegemwoordige Bybel mit horen Boecken, ende elck Boeck mit alle syn capitelen, bij eenen notabelen Meester wel overgesett wt den latine in Duytsche, ende wel naerstelyk gecorrigeert, ende wel gespelt: was gemaect te Delft in Hollant, mitter Hulpen Gods ende by ons JACOB JACOBSSOEN ende MAURICIUS YEMANSOEN van Middelborch, ter eeren Gods ende tot stichtigheyd ende leeringhe der kersten gelovighen Menschen ende word voleynt in 't Jaer der Incarnatie ons Heeren duyzent vierhondert zeven ende tzeventich den thienden dag der maent Januario*».

In 1479 is te *Antwerpen* een boek gedrukt in fol., zonder naam van den drukker. Desgelijks te *Heidelberg* in 1480 en te *Wurzburg* in 1481. In 1482 te *Sevilië* en te *Erfurt*. In 1483 bij ons te *Cuilenburg*, de *Spiegel der Behoudenis* door JOHAN VELDENAAER, in 4°. Te *Maagdenburg* en te *Stokholm* zijn in dat jaar Latijnsche werken gedrukt. In 1484 is te *Berlijn* in de Nederduitsche taal gedrukt: *Bibelsche ende andere Historien en Meditatieën, geschreeven door OTTEN VAN PASSAU van St. Fransiscus ordre in den Jare 1386 ende ghedruckt tot Berlin, 1484, in 4°*.

Ten jare 1485 is te *Regensburg* een Duitseche Bijbel uitgegeven. In 1486 zijn te *Munster*, *Messina* en *Toledo* door den druk Latijnsche werken in het licht gekomen.

J. SCHREUDER.

Klipklaps (Nav. II., bl. 375; III.; bl. 364; *Bijbl.* 1854, bl. xxxii). De opgave van I. A. N., volgens welke *klipklap* als de benaming van kuiphout voorkomt, doet de gedachte ontstaan aan het geluid, 't welk door het bedrijf des kuipers wordt veroorzaakt, dat als een *klipklappen* of *kleppen* te hooren geeft. Vandaar is dan ook waarschijnlijk ontleend de spreekwijze: *alle klipklap*, voor *»telkens»*, *»nieder oogenblik.»* V. D. N.

Klipklaps, bledden en dollen (*Bijbl.* 1854, bl. xxxii) (*). Wat een *dol* is, zal elk die maar eenigzins met de zeevaart bekend is, weten te zeggen, namelijk: een houten pen of nagel, die in het boord van de sloep geslagen is, om er roeiende de riemen tegen aan te houden. Naar deze dollen wordt het boord der sloepen gewoonlijk *dolboord* genoemd.

Bled, hetzelfde als *blad*, is het plat van een riem, waarmee het water onder het roeien geschept wordt.

Minder stellig weet ik te zeggen wat *klipklap* is, hoewel het mij voorstaat, die benaming ergens voor *wagenschot* te hebben gevonden. A. J. VAN DER AA.

Kinderspelen op gezette jaargetijden (Nav. II.; bl. 376; III.; bl. 366). Op de vraag van CONSTANTER naar een *kalender van kinderspelen*, heeft men slechts een onvolledig antwoord bekomen, zoodat het volgende uit het *Woordenb. der Zamenlev.* niet overbodig kan geacht worden:

»De kinderen, even als de trekvogels, weten hunnen tijd: behoudens eenige geringe wijzigingen, gevolgen van het weder, verdeelen zij hunne spelen en vermaken, als volgt: Half Januarij, sleedje- en schaatsenrijden, sneeuwballen. — Februarij, duitje pletsen, kunzeren. — Maart, soldaatje spelen, hoepelen. — April, tollen, potje spelen, stuiten. — Begin Mei, koekemeijen, verlichte meiboom, meikevers, molentje. — Half Mei, lederen bal kaatsen en in het hoedje. — Juni, knikkeren. — Julij, klappers. — Augustus, vliegers oplaten. — September, vogels op de kruik. — October, zweepklappen, touwtje springen, hoepelen. — November, kooten. — Begin December, pijl en boog. — Half December, kolf en bal, munt in het potje.»

Weerwijsheid (Nav. III.; bl. 3, 367). Uit het *Letterk. Magazijn van Wetensch., kunst en smaak*, 1824, n°. XIV, Mengelw., teekende ik de navolgende weerkundige voorspelling op, die men wil dat door de ondervinding bevestigd is:

(*) »Om clipeclap-toten bledden xij sc.
Om ij houten totten dollen xx sc.»

(Leidsche rekening wegens ontstane kosten bij het beleg en de verovering van *Stavoren* in 1399—1400.)

„Prima, secunda nihil,
Tertia aliquid,
Quarta, quinta qualis,
Tota luna talis.”

Dat is:

„De eerste en tweede niets,
De derde iets;
Gelijk de vierde en vijfde zijn (*),
Zoo is de gansche maneschijn.”

V. D. N.

[„Totus et ille dies et qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, vento nebulisque carebunt”.
VIRGIL. *Georg.* I, 335 sq.”]

Presentexemplaar van Cats' werken door hem aan Theod. de Jonge vereerd (Nav. III.; bl. 3). Op de vraag des Heeren J. R. EYLLERS KOCH is het mij aangenaam, te kunnen wijzen op de volgende eigenhandige opdracht, door CATS gedaan van zijne volledige werken, uitgave I. J. SCHIPPER, A^o. 1655, in het bezit van een mijner vrienden. Dit exemplaar is insgelijks zeer fraai gebonden in bruin leder en met goud versierd.

»Clarissimo Doctissimo consultissimoq.
viro D. D. THEODORE DE JONGE Utri: Jur: D.
Benevolentiae testandae ergo librum hunc do,
dico, atdico. CATS.

»In curae fugio meo
secundo kalend. martij
1657”.

K. F. S.

Geslachtregisters door George Syen (Nav. III.; bl. 5 (†)). Ik herinner mij bij RIJCKHUYSEN gelezen te hebben, dat SYEN die geslachtregisters aan de regering van Gouda ten geschenke gegeven heeft. .. ELSEVIER.

Nederduitsche spot- en scheldnamen (Nav. III.; bl. 6, 372, volg.; *Bijbl.* 1853, bl. xxxviii, lxii). *Kalverschietters*. Het is wenschelijk, dat de opgegevene spot- of scheldnamen thans ook hunne verklaarders vinden. Slechts enkelen werden er verklaard. Wij voegen er die van de *Delftsche Kalverschietters* bij, en schrijven daartoe den noot af, bl. 97 van BUDDINGH'S *Verh. over het Westland*.

Delft heet daar *Alfinum*. »Dit”, zoo lezen wij, »verklaart ook de *Delfsche* Kalfschietters, oorspronkelijk *Alfschytters*. Zie hier wat de dichter JACOB WESTERBAEN, in zijn *Sic soleo amicos satyra* ofte 't Noodsaeckelijck mal (1644), deswege zeide:

(*) Dagen der nieuwe maan.

(†) »In het *Geslacht- en Wapenboek* of in de *Brieven* van G. VAN RIJCKHUYSEN, stads-bode te Leyden, wordt (luidens Dl. IV, bl. 465 van het *Verbond der Edelen* door J. W. TE WATER) gewag gemaakt van de genealogiën der voornaamste geslachten in de zeventien Nederlandsche provinciën, in dertig deelen bevat, en opgesteld door GEORGE SYEN, vader van den Leydschen Hoogheerraar ARNOLD STEN; doch G. v. R. meldt niet te weten waar deze verzameling gebleven is”.

Kalverschieters zijn maar boeren
 Alse 's kermis komen uyt,
 En se passen aan haar roeren
 Als een Esel aen de Luyt.

'k Sag er eens een Vaendel trekken,
 Hoor AGNIETJEN, hoe ik voer,
 'k Sag er soo veel lompe gecken
 Met de loopen op haer schoer:
 Ginder sou een vryer schieten
 En — 't musquet was niet ghelaen;
 Water, water, help toch gieten
 Eer wy al te mael vergaen!

Herwaerts quamper drie marcheren
 Die ghelijck'lijk leyden aen;
 Mit se trocken aan de veeren,
 Saghmen vlam noch roock opgaan
 d'Een en d'ander had vergeeten
 't Lonckt te setten op den haen,
 d'Ander scheen noch niet te weten
 Dat de pan moest open staen,

MAERTJE, seyter weer een ander,
 Denckt wat ick een meester ben,
 'k Leerde 't eerst by ALEXANDER,
 'k Wed het niemand beter ken;
 'k Weetje op een prick te seggen
 Hoe veel vinghers op een pan,
 Hoe een schutter aen moet leggen,
 'k Sweer je dat, ick weter van;

'k Heb van ochtent wel verschooten
 Hondert vyftigh maten kruyt,
 'k Wed myn borst is deur ghestooten;
 Komter sulck een man wel uyt;
 'k Had noch langher vyer ghegeven,
 Maer 't Musquet was heel vervoert,
 'k Sou alleen een dorp doen beven
 Quam ik onder het gheboort.

Zoo sprak de snoever, legde aan en schoot —
 Wat? Een kalf! — Dit was echter in de
 oorspronkelijke betekenis een *alf*, en de *Al-*
finers zijn dus *Alf-schuyters*; een ander om den
 spot nog scherper te maken, sprak de *y* als *ij*
 uit". Zoo verre gemelde noot.

Een mijner poëtische vrienden schonk mij
 ter verklaring der *Kalfschuyters*, het navol-
 gend *extempore*:

O miserabele Kalverstad!
 In Holland is maar een zoo'n gat.
 Had GODEVAART u niet gesticht,
 Nooit had men u zoo snood beticht,
 Dat tot verweer van lijf en goed
 Uw wakk're burgers vol van moed
 Voorheen, ten tijde van Duc d'Alf
 Geschoten hebben op ... een kalf!

†.

Nederlandsche spot- en scheldnamen. Daar
 men uit de geplaatste berigten opmaken mag,
 dat er in de provincie *Drenthe* een onuitput-
 telijke rijkdom van spot- en scheldnamen ge-
 vonden wordt, zoo kan ik dezen voorraad
 met nog één Drentschen spot- en scheldnaam
 vermeederen, namelijk: *Meppeler mugge-*
sputters. De overlevering zegt omtrent deze
 benaming het volgende:

Op zekeren tijd tegenden middagvermeen-
 den de ingezetenen van *Meppel*, dat er brand
 was in den koepel van hun toren. Op den
 eersten kreet van »brand in den toren!"

BIJBL. 1854.

werden de stedelijke brandspuiten aange-
 haald, die, met den meesten spoed daartoe
 vaardig gemaakt, fluks water gaven op het
 bewuste punt waar men den brand vermeen-
 de te zien. Maar wat men spoot of niet spoot,
 de schijnbare brand werd niet gebluscht,
 eindigde niet; zoo vaak men op den koepel
 spoot, scheen de vlam te wijken; hield men
 weder op te spuiten, de vlam scheen met ver-
 dubbelde woede om zich heen te lekken.
 Deze tooverbrand verdroot de burgerij in 't
 einde; en, naar binnen gegaan zijnde, ontdek-
 te men dat de gewaande brand niets anders
 was dan een heirleger zomermuggen, die zich
 in de stralen der koesterende middagzon ver-
 lustigden: een verschijnsel 't welk, op een
 afstand gezien, eener vlam of brand gelijk
 was, door de flikkering der zon op de glan-
 zige vleugeltjes der onschuldige muggen. Er
 ontstond natuurlijk een verbazend gejoel en
 gespot, toen de verkenneren weder van den to-
 ren waren afgedaald; waarvan het gerucht
 zich zoodanig in den omtrek verspreide,
 dat men 't goedvond de inwoners van *Meppel*
 voortdurend *Meppeler-mugge-sputters* te noe-
 men".

Wie deze spot- en scheldnamen nog ver-
 meerderen kan, zal mede den ondergeteeken-
 de genoeg doen.

F. F. C. STEINMETZ.

Johannes Bollius (*Nav.* III.; bl. 31). Zie
 over dezen geleerden predikant het reeds me-
 dedeelde in DE NAVORSCHER, *DI.* II.; bl.
 348; *III.*; bl. 347. V. D. N.

Volksliederen. »*Al is ons Prinsje nog zoo
 klein*" (*Nav.* III.; bl. 31, 381; *Bijbl.* 1854; bl.
 xli). Nog met varianten, zoo als men het in
 1813 te *Rotterdam* zong, en ik het toen als
 knaap heb medegezongen:

„Nu zijn de Franschen van de vloer,
 En Hoezee!
 Onze lieve Prins komt aan het roer,
 En Hoezee!
 Nu dansen wij weer hand aan hand,
 Voor 't oude lieve Vaderland.
 Vivat Oranje! Hoezee!
 Vivat Oranje! Hoezee!"

En dan:

„Al is ons Prinsje nog zoo klein,
 En Hoezee!
 Al evenwel zal hij Stadhouder zijn,
 En Hoezee!
 Al buigt de stam en al kraakt het riet,
 Al evenwel treurt Oranje niet.
 Vivat Oranje! Hoezee!
 Vivat Oranje! Hoezee!"

Of:

„Toch Oranje boven! boven!
 Toch Oranje boven!"

J. L. A. I.

Geboortejaar van Zacharias Jansen. Uitvinding der Verrekijkers (Nav. III.; bl. 31; IV.; bl. 101; Bijbl. 1854, bl. xlii; vgl. Nav. II; bl. 293). Op de vraag naar het geboortejaar van ZACHARIAS JANSEN, door LUDOLPH, heeft de Heer ..ELSEVIER een antwoord gegeven, waardoor wij geen stap verder zijn gebragt. Wij hadden in 1824 gezegd, dat hij in 1580 kon geboren zijn. De Heer ..ELSEVIER komt tot het besluit, dat het *zou hebben kunnen zijn* in 1577 of vroeger, als men aanneemt dat zijn vader bij zijne geboorte 26 of meer jaren telde! Het heeft nogtans, en men zal ligtelijk beseffen om welke redenen, boven andere mijne aandacht getrokken, zoodat ik gemeend heb het ditmaal niet onopgemerkt te mogen laten voorbijgaan. — Ik ben toch één der schrijvers, die, dertig jaren geleden, *de Provincie Zeeland* hebben in het licht gezonden, en alzoo, nadat mijn geëerde medewerker, wijlen J. DE KANTER, PHZ., in zijne rust is ingegaan, naar ik meen ook verplicht om het door hem gestelde, waartoe Bijlage † behoort, te handhaven, wanneer door anderen de zaken onjuist moeten worden voorgesteld.

De Heer ..ELSEVIER schrijft: »Het is mij niet bekend, hoe de schrijvers aan de stukken gekomen zijn, vermeld in die Bijlage enz.» — De schrijvers hadden dit toch op bl. 82 met ronde woorden gezegd. Zij hadden gebruik gemaakt van BOREL's geschrift: *De vero telescopii inventore*, dat vóór hen gebruikt was door LA RUE, MONTUCLA enz., en na hen als hoofdbron gebezigd is door VAN SWINDEN enz. Maar de schrijvers hebben meer gedaan. Toen zij in 1824 schreven, meenden zij, zoo als dáár ook gezegd is, dat de oorspronkelijke verklaringen in het stadsarchief niet meer voorhanden waren, als zijnde in originali afgegeven. Zij wisten toen niet dat evenwel de minuten of opstellen er van nog gevonden werden. Zij ontdekten dit eerst eenige jaren later, en hebben toen verzocht, en van de heuschheid van Burgemeester en Wethouders ook verkregen, vergunning om ze publiek te maken zoo als ze waren. Dit is geschied in 1835, bij de uitgevers van *de Provincie Zeeland*, in den vorm van eene latere bijlage en onder den titel: *Oorspronkelijke Stukken betreffende de uitvinding der Verrekijkers binnen de stad Middelburg*. Zij bestaan uit:

I. den brief van den Heer Gezant BOREEL, aan Heeren Burgemeesters enz.;

II. het antwoord van dezen, ten geleide van de ingewonnen verklaringen;

III. de verklaringen van J. WILLEMSSEN, EEUWOUD KIEN en ABR. DE JONGE;

IV. de verklaringen afgelegd door JOHANNES ZACHARIASSEN en SARA Wed. GOEDAERTS, zuster van ZACHARIAS JANSEN, toen 72 jaren oud; en

V. schriftelijk berigt van JOHANNES ZA-

CHARIASSEN aan Burgemeesters enz., waarvan wij ook een *fac simile* hebben gegeven (*).

Toen, dus tien jaren na ons schrijven, gaf het ons geene aanleiding om in het vroeger gestelde iets te veranderen; en thans, nog eens twintig jaren later, vind ik er nog geene redenen toe. Alleen heb ik thans voor de belangstellenden er nog wel iets bij te voegen, en alzoo aan onze mededeelingen ten dezen de laatste hand te leggen.

In Januarij 1857 vestigde de Heer RETHAAN MACARÉ toevallig het oog op eene resolutie van »Weth. en Raad der Stad Middelburg» van den 1sten Maart 1657, en had hij de heuschheid er onse afschrift van te doen geworden, waarvan ik bij dezen erkentelijk gebruik zal maken, ten blijke, dat de uitvinding der eerste en tweede verrekijkers toen door de stedelijke regering werd aangenomen als erkend, en zij zich ook jegens BOREL betamelijk dankbaar hebben betoond. 't Extract luidt dus:

»By propositie erinnert synde van het bouck, geschreven door de Heer PETRUS BORELLUS, Raedt en ordinaris medicyn van den Koninck van Vranckryck, geintituleert *de vero Telescopii inventore*, en gedicceert aan dese Stadt, is naer deliberatie goetgevonden en geresolveert den autheur te laeten bedanken, en met eenen gouden penninck van vyfentwintich ponden vlaems of daeromtrent weerdigh, te vereeren, tot eene memorie voor die moeyte by hem genomen van door het voorschr. bouck te vindiceren d'eere deser Stadt competérende uyt dat den eersten ende den tweeden verrekijkers inventers en makers deszelfs borgers en Ingesetenen respectivelyk syn geweest. Ende dat ten dien eynde de Heeren Thesauriers besorgen van daerop te laten snyden hetgeene sy sullen oordeelen te conveniëren.» (†)

Ten slotte, nu ik toch over dit onderwerp schrijf, moet ik nog opmerken, dat de verklaring van JOHANNES ZACHARIASSEN nog in een ander opzigt in strijd is met eene bewering van den Heer ..ELSEVIER, doch tevens verrassend bevestigd wordt door een paar getuigenissen van wijlen den Hoogl. ADR. METIUS. ..ELSEVIER beweert, dat de uitvinding van ZACHARIAS en zijn zoon JOHANNES zich beperkt heeft tot een stammicroscop, en dat er vóór 1616 geene spraak is van *kijkers*.

(*) Deze latere bijlage schijnt den Heer ..ELSEVIER ontgaan te zijn. Hij is trouwens onbekend met den ouderdom der Wed. GOEDAERT.

(†) Eerst na het schrijven dezer regelen zag ik uit mijne aantekeningen, dat deze Resol. ook reeds was medegedeeld in een belangrijk opstel, te vinden in de *Kronijk van het Hist. Gen. te Utrecht*, 1851, bl. 195, hetwelk bij dit onderwerp niet voorbij gezien mag worden. Ik heb evenwel niets willen doorhalen, dewijl dat werk wel niet in aller handen zal zijn.

ZACHARIASSEN zegt daarentegen, dat tot 1618 de korte kijkers van 15 à 16 duim in gebruik waren, en dat hij toen met zijn vader ook de lange heeft uitgevonden. Nu weten we, dat in October 1608 voor de Algemeene Staten optraden als mededingers naar octrooi van uitvinding: HANS LIPPERHEY en JACOB ADR. METIUS; die evenwel niet slaagden, en, volgens het geboekte door BOREL, ook niet de eigenlijke uitvinders waren, maar beiden navolgers van eene ontdekking, welke zij nog niet ten volle kenden. LIPPERHEY is uit de stukken bekend. — Van JACOB METIUS zegt CARTESIUS in den aanvang van zijne *Dioptr. spec. phil.* p. 49, waar hij hem voorstelt als den uitvinder der verrekijkers: „Homo erat humaniorum artium prorsus expertus, licet patrem et fratrem Matheseos cultores habuerit. Huius summa voluptas erat specula et vitraustoria formare.” Dat zóó iemand er op uitging, zoodra hij iets van de Zeeuwsche inventie had vernomen, laat zich bevatten. Wij hebben hem dan ook in 1824 reeds aangeduid als „den onbekende”, die vóór 1608 *Middelburg* bezocht, bij vergissing ten huize van LIPPERHEY aanlandde, en later diens mededinger werd. Schoon teleurgesteld, was hij evenwel niet afgeschrikt. Hij poogde zijne kijkers te verbeteren, deed allerlei waarnemingen en ontdekkingen, maar — hij durfde of wilde met zijne instrumenten niet weer voor den dag komen (*).” Hooren we slechts wat zijn broeder er van schreef, in zijne *fundamentele ende grondelycke onderwysinghe van de Sterrekunst*, waarvan de opdracht aan de Algemeene Staten door ADR. METIUS is geteekend: „*Franeker, 2/12 April 1614*”, bl. 3 en 5; en in zijne *Nieuwe geogr. onderwysinghe*, opgedragen aan „de Heeren Volmachten van *Vrieslandt*”, *Franeker, 14 Martij 1614*, bl. 15; dus vóór 1616.

I, bl. 3. „Noch openbaren hen des daeghs nevens de Sonne veel andere verscheydene Planeten, dewelcke by gene antheuren zijn bekent geweest, dan werden alleene ghesien door de verre ghesichten, die by myn Broeder JACOB ADRIAENSZ. over eenighe jaren gevonden zyn gheweest. Dese Planeten openbaren haer eerst in 't oosteynde van de Son, passeren en gaen voorby de Son westwaerts ontrent in thien daghen tydts, ghelyck ik verscheyden mael hebbe geobserveert, besonder des morgens in het opgaen van de Son, ende des avondts teghens den onderganck. Oock werden door deselve perspectiven ofte verre ghesichten ghesien eenighe dwalende sterren ofte Planeten, die haer ganck ontrent *Jupiter* hebben. Doch hiervan kan niets seeckers gheleert werden, voor al eer myn broeder sal ghe-

lieven zyn verre gesichten aen den dach te brengen, waer door men veel onghehooflycke ende ongehoorde vreemdigheden (soo in de Mane als andersins) sal wijs werden; ja de observatiën der sterren sullen veel sekerder aen den dach komen, want men door die selvighe ghesichten niet alleen op een minute, maar tot secunden sal kunnen intreffen.”

I, bl. 5. „De witte breede rinck, die rondsom het firmament hem verbreydet, werd *via lactea*, den Melkwech gheenoemt: welcke sommige onwetende schryvers de *Combinatie*, t'sudeersel, ofte de t'samenvoeging des firmaments waenden te zyn: dan is niet anders als een groot ghefal der kleyner sterren, die haer in al soodanighe witte wolckachtige rinck verthoonen, ghelyck men door de verre ghesichten ofte brillen seer wel ende perfectelyck can bemercken”.

II, bl. 15. „Soo wanneer myn Broeder ghe-lieven sal syne ghevondene perspicillen (die by hem alsnoch rusten) aen den dach te brengen, soo sal men op dese manier de longitudes der landen perfectelicker kunnen afmeten, want men door deselve perspicillen in de Mane sekere hoochten ende dalen kan aanschouwen, die onbeweeghlyck altyd hare plaetse houden, van welke men de distantie der sterren, tot op een secunde door behulp derselver perspicillen can afmeten”.

Zóó ver hadden de METIUSSEN het reeds vóór 1614 gebracht, vermits zij de waarde der uitvinding beseften. Zij waren de Middelburgers verbazend verre vooruit gestreefd, en niets anders was ook van zulk een broederpaar te wachten. Maar de sterrekundige Hoogleeraar was geen kunstenaar, en zijn broeder wilde het geheim zijner tezamenstellingen niet wereldkundig maken! Hij nam het mede in zijn graf, en de Professor kocht in 1620 te *Middelburg* een der „buysen” van JOHANNES ZACHARIASSEN! Want vermoedelijk was JACOB toen overleden, hoewel ik nergens van den dag zijns stervens aantekening heb kunnen vinden.

De Heer .ELSEVIER beweert, met beroep op VAN SWINDEN en G. MOLL (*Nav.* II.; bl. 293, 294), dat men, op grond van de *Resolutiën der Staten Generaal*, den lof der eerste uitvinding aan HANS LIPPERHEY behoort toe te kennen. Ik kan dit nog niet toestemmen. Wij hebben ze in 1821 ook medegedeeld, maar er alleen uit kunnen opmaken, dat 's mans verzoek veertien dagen vroeger bij de Staten Generaal ter tafel was, dan dat van JACOB METIUS, wiens verzoek om octrooi, met instrument en al, blijkens het medegedeelde uit het archief van *Medemblik* door LABORANTER (*Nav.* IV.; bl. 101) te zelfden tijde (den 4den October 1608), bij „de Edelen en Steden van *Holland* en *Westfriesland*” in overweging was. Er waren dus twee gelijktijdige uitvin-

(*) Vg. COLLOT D'ESCURY, *Holl. Roem*, DI. VI, Stuk 1.

ders, want een verschil van twee dagen is in zoodanig geval van geen invloed; doch het karakter der personen verschildte. LIPPERHEY, zonder de volle waarde der uitvinding te beseffen, hield haar op prijs; vroeg octrooi voor 30 jaren, of vast jaargeld, en f 1000 voor elken kijker! METIUS verzocht alleen octrooi, en werd met f 100 en eene vermaning afgescheept. Hij echter deed weldra de waarde van het instrument voor de wetenschap uitkomen, doch gekrenkt als hij zich welligt gevoelde, bleef hij weigeren om 't geheim zijner perspicillen openbaar te maken. Had hij misschien dadelijk eenen langeren en daardoor minder gemakkelijken kijker vervaardigd? De uitvinding dier werktuigen wordt anders op naam van GALILAEI gezet, die ze vervaardigd zou hebben, nadat hem de inventie van METIUS was medegedeeld. Uit het boven uit ADR. METIUS afgeschrevene zou men het bijna moeten opmaken.

Nog meer. Waarom wendde Prof. METIUS zich in 1620 te Middelburg tot ZACHARIAS JANSEN? »Omdat LIPPERHEY in 1619 gestorven was;» zegt men. Doch zou deze de eenige reden zijn geweest? Zou er niet toe hebben bijgedragen, dat JANSEN en zoon in 1618 waren begonnen met het vervaardigen van de langere kijkers, als die voor zijne wetenschap de belangrijkste waren? Maar hoe was die brilleman zoo in eens aan die hoogere wetenschap gekomen van verbeterde verrekijkers te kunnen maken? Is het denkbaar, dat de slimme en op zijn voordeel bedachte Duitscher zijnen buurman zal hebben ingewijd in de geheimen van zijne samenstellingen? Is het niet veel waarschijnlijker, dat die gevatte man, die zeker een twintigtal jaren levens vooruit had boven JANSEN, nadat hij eens door METIUS op den weg was gebracht, in 1606 of 1607 zijnen jeugdigen buurman diens geheim heeft weten te ontlokken, en, eenmaal in het bezit er van, de eerste korte, voor het beschouwen van aardsche voorwerpen meer gemakkelijke, kijkers aan de Algemeene Staten voorgelegd?

Vat ik alles te zamen, dan wordt

1. ZACHARIAS JANSEN, als knaap, in 1590 toevallig uitvinder van de werking van twee verschillende brilglazen op eenigen afstand van elkaar voor het oog gehouden; en later, tot meerder jaren gekomen, door voortgezette waarnemingen, vervaardiger van den eersten verrekijker, dien hij waagt aan Prins MAURITS aan te bieden.

2. Het instrument wordt ten gevolge daarvan eenigzins bekend; lukt JAC. METIUS naar Middelburg, doch eenig toeval brengt dezen bij den verkeerden man, die daarvan partij weet te trekken. Zij helpen malkander op den weg, METIUS keert terug en LIPPERHEY hoort zijnen buurman uit. Beiden gaan voorts

aan het werk. De eerste vervaardigt een langeren kijker; de laatste een korteren.

3. Beiden verzoeken ook octrooi. De eerste aanvankelijk bij de Staten van Holland en West-Friesland, doch hij wordt verwezen naar de Staten Generaal, bij wie het verzoek des laatsten reeds in behandeling was! Deze gaven aan de kleinste niet alleen de voorkeur, maar wilden ze ook nag zóó hebben, dat men »met twee oogen verder kon zien». METIUS werd dus afgewezen; doch ook aan LIPPERHEY geen octrooi verleend, terwijl de eerste van toen af weigerde om zijne uitvinding bekend te maken.

4. Eindelijk worden JANSEN en zijn zoon bekend met GALILAEI's verbeteringen, en gelukt het hun, in 1618, ook zoogenaamde sterrekundige kijkers te vervaardigen. — ZACHARIAS JANSEN blijft dus uitvinder.

J. AB UTRECHT DRESSSELHUIS.

Pauwelson (Nav. III.; bl. 32; IV.; bl. 13). Dit woord, afgeleid van het Latijnsche *papilio* (vlinder), is later in zwang gekomen in de beteekenis van »tent», nademaal deze veel gelijkenis heeft op een nachtvlinder met uitgespreide vleugels. Zoo vindt men het reeds bij SPARTIANUS, en bij VEGETIUS komt het herhaaldelijk voor. Ook AUGUSTINUS (*Locut. de Genesi*, Lib. I) spreekt van: »cubacula aut tentoria, quos etiam papiliones vocant». In de *Mirabilia Romae* leest men, bij gelegenheid van den moord, door DECIUS op keizer PHILIPPUS gepleegd: »DECIUS autem cum occulto ense medio die ivit ad curiam imperatoris et intravit in papilionem». De verklaring van JOANN. DE JANUA luidt aldus: »Papiliones tentoria dicuntur a similitudine parvi animalis: hac sunt aviculae, lumine accenso conveniunt, et circa volitantes, ab igne proxime interire coguntur», waarmede die in het glossarium van PAPIAS overeenstemt. Het woord is in dezelfde beteekenis ook in het latere Grieksch overgegaan, getuige PROCOPIUS (*Persic*, II, 21): καλύβην ἐκ παχυῶν πύων συνδόνων πηξάμενος, ἣν δὲ παπιλιῶνα καλεῖν νομομασιν. MALALAS spelt παπυλιών, en de Grieken schrijven thans παβύλιον. Vergel. DU CANGE, in voce. J. M.

Pauwelson. Men vindt dit woord ook onder den vorm *pauwelson* in het door prof. MEIJER ontdekte en in de *Nieuwe Werken der Maatsch. der Nederl. Letterk.* Dl. V, 1ste st. medegedeelde fragment van J. VAN MAERLANT'S *Rijmbijbel*, 't luidt daar vs. 167 (bl. 64):

Hi moete ierst h'dē *pauwelson*.

Het behoeft naauwelijks herinnering, dat de *g* hier uit te spreken is als de tweede *l* in 't fr. *pavillon*. Bekend is het toch dat de *g* oorspronkelijk gelijk *i*, *y* of *j* luidde. Vgl. o. a.

„Hij loopt om gest en kaneelwater”. — *Philippus de Gruytere en Jan Dimmer.*

Magazijn van Nederl. Taalkunde, Dl. III, bl. 130, 131, en Dl. V, bl. 145—148.

Bij deze gelegenheid willen we niet onvermeld laten, dat de geleerde HALBERTSMA in zijne doorwrochte *Aanteekeningen op het IVde deel van MAERLANT, Sp. Hist.*, bl. 306, onder het aanhalen der regels 36 en 37 der III P. VI B. XXI C., luidende:

Tenten ende pawelyoene ne dochte
No loge ghene te sulker were.

o. a. opmerkt, dat „tenten de legertenten der officieren, pawelyoene der koningen en generaals, en logen der gemeene soldaten zijn. Het gewoon gebruik verwaarloost dit onderscheid”.
CHALOEDA.

Spreekwijzen. „Hij loopt om gest en kaneelwater” (*Nav.* III.; bl. 32; IV.; bl. 17). Het gezegde is, althans mede, in gebruik van iemand, die eene eenvoudige boodschap mal overbrengt, en daarom terugkeert met het bericht dat hij niet te regt kan komen, of elders rondloopt om te beproeven of hij daar beter kan slagen. Meermalen hoorde ik niet *gest*, maar *gerst*, en hield het er steeds voor, dat het gezegde in zijn geheel zou moeten luiden: „hij was om *gerstewater* en kaneel uitgezonden, maar loopt om *gerst en kaneelwater*”. „Iemand om *gerst en kaneelwater* zenden”, is gelijk aan: „iemand eene malle boodschap laten doen”, hoedanige er voorheen op 1°. April meer geschieden. S. J.

Philippus de Gruytere en Jan Dimmer (*Nav.* III.; bl. 36; IV.; bl. 24; *Bijbl.* 1854, bl. xlv). Jonkhr. PHILIPS DE GRUYTERE, Heer van *Dirksland* enz., was gehuwd met MARGRIETH ROUSSEL, dochter van HAYO JACOBS ROUSSEL, Raad in het Hof van *Friesland*, en van JOUCK GEMMESDOCHTER VAN BURMANIA. Zie: *Stamboek van den vroegeren en lateren Frieschen Adel*, Leeuw. 1846, Dl. II, bl. 42, Aant. 68a, en bl. 258, Aant. 12, ook Dl. I, bl. 371.

In KOK's *Vaderl. Woordenb.*, op de genealogie der Heeren van *Naaldwijk*, vindt men een: „FREDERIK VAN NIJEVELT, Heer van *Berg-Ambacht*, † 1530, trouwde STEVENTJE DE GRUYTER”.

In het 7de *Fideicom. Registratieboek van het Hof van Friesl.* vindt men het testament van PIETER HEIXAN, die daarin spreekt van zijn zwager (FOKKO) DE GRUYTER.

D. H. H.

Philippus de Gruytere en Jan Dimmer. Het zal niet ondienstig zijn, den belangstellenden het volgende mede te deelen, 't welk, getrokken uit de *Resol. van Holland*, een onderzoek te 's Hage zal kunnen uitlokken in de registers der transportbrieven.

Mr. JAN DIMMER verzocht den 6den November 1571 om de betrekking van 's Lands-Advokaat. Zijne goederen waren, misschien

na dien tijd, verbeurd verklaard, zoodat zij in 1580 en 1581 verkocht werden ten behoeve der fortificatiewerken van *Heusden*. Hij was reeds vóór 1581 gestorven, zoodat zijn zoon, Mr. ERIK of DIRK, in 1581 aan de Staten van *Holland* verzocht om de overgeblevene goederen van wijlen zijn vader te mogen bekomen. Hierin werd niet bewilligd, behalve dat het huis op de Plaats te 's Hage en eene boerderij of hofstede te *Bodegraven* hem in eigendom werden gegeven, met verzoek tevens om zich als een „goed patriot” te gedragen.

Daar nu deze Mr. DIRK DIMMER, die later als Fiscaal van *Friesland* voorkomt, waarschijnlijk met CATHARINA DE GRUYTERE gehuwd is geweest, en een zoon, JAN DIMMER, nagelaten heeft, zal men niet beter kunnen doen, dan zich te vergewissen op wien de goederen te 's Hage en *Bodegraven* zijn overgedragen enz.

Den 15den December 1581 werden de goederen van PHILIP DE GRUYTERE, Ambachtsheer van *Dirksland*, aldaar aangeslagen, omdat hij brieven van sauvegarde aan den Prins van *Parma* had gevraagd. Hij werd te 's Hage op de Voorpoort gegijzeld, verzocht echter den 19den December ontslag, dat hem den 23sten Januarij 1582 onder borgtocht werd toegestaan.

Den 3den en 19den November 1586 verzocht hij in bezit te worden gesteld van de vroeger verbeurd verklaarde landen in *West-Barendrecht*, hem aanbestorven als eenigen erfgenaam van wijlen AGNES VAN NEDERVEEN, zijne moeije, in haar leven huisvrouw van Jhr. WILLEM VAN LIER. Bij VAN LEEUWEN, *Bat. Illustrata* (artikel *Nederveen*), wordt zij genoemd ANNA.

Den 14den September 1588 wordt ook vermeld CORNELIS PHILIPSZ. DE GRUYTERE, Heere van *Dirksland* en Schepen te *Gent*, die bij VAN LEEUWEN niet voorkomt.

Den 19den April 1594 vind ik een verzoek der erfgenamen van NEELTJE KLAES VAN HARCKENSTEYN, wed. van FREDERICK OTTENSZ, waarbij o. a. genoemd worden GILLES DE FLORY, gehuwd met MARITGE VRANCKEN PIJNSZdr., erfgename van VRANCK PIETERSZ. SASBOUT, haar zoon; mitsgaders de ouderlooze kinderen van PIETER JOOSTEN DE GRUYTER, verwekt bij JANNETGE PIETERS SASBOUT. In 1571 was PIETER GERRITSZ. DE GRUYTER ontvanger van den impost te *Gouda*, en in 1580 woonde CORNELIS DE GRUYTER als burger en koopman te *Nijmegen*.

Ten opzichte van de HERTOGHE van *Orsmael* moet ik nog melden, dat JOHAN DE HERTOGHE te *Leiden* woonde, en aldaar den 9den Januarij 1609 in huwelijk nam MARGARETA ADRIAENSdr. VAN BLEYSWIJCK, van *Delft*. Hij schijnt dezelfde te zijn, die de heerlijkheid van *Valkenburg* had gekocht. Verscheidene

personen uit dat geslacht zijn als krijgslieden bekend. In 1603 leefde nog MARGARETA VAN LIER, huisvrouw van Jhr. AELBRECHT DAG-VERLIE.

..ELSEVIER.

Het Mauritsfort in Zeeuwsch-Vlaanderen (Nav. III.; bl. 62; IV.; bl. 27). In de *Geschied- en Aardrijkskundige Beschrijving der Provincie Zeeland* door P. N. MUYT, lees ik het volgende:

„Aan dit kanaal (het kanaal van *Axel*) lag weleer het *Mauritsfort*, hetwelk, niettegenstaande hetzelfde reeds lang geslacht is, nog op vele kaarten (*) wordt uitgedrukt.

Noordwaarts op, een uur gaans ten zuidwesten van *ter Neuzen*, ligt een dorp, *den Hoek* genaamd”, enz.

Terwijl de *Aardrijkskundige Beschrijving van Zeeland* door SLUYTERS het volgende vermeldt:

„De *Hoek* is een vrij groot dorp, welks kerk voor weinige jaren vergroot en hersteld werd. Het ligt vijf uren ten westen van *Hulst*, en telt 1355 inwoners. Op eenen afstand van tien minuten zuidwaarts ligt eene haven, *Mauritsfort* genaamd naar eene voormalige schans van dien naam”.

Daar nu in DE NAVORSCHER, Dl. IV, bl. 27, gezegd wordt, dat de naam van *Mauritsfort* langzamerhand verloren ging en door dien van *Hoek* vervangen werd, zoo vraag ik, daar zulks met het bovenstaande strijdig is, wat ik als waarheid moet aannemen?

L. te V.

Spreekwijzen. „Te hooi en te gras” (Nav. III.; bl. 62; IV.; bl. 27). Dit spreekwoord geeft, mijns inziens, te kennen: „Hij komt hoogstens twee malen in het jaar, zoo wat eens in den zomer en eens in den winter; te hooi (wintertijd) en te gras (zomertijd)”. Daarmede wordt tevens bepaaldelijk aangeduid, dat de komst niet op gezette dagen plaats heeft, maar nog zoo veel speling laat als de hooi- en grasgetijden duren; derhalve in het algemeen, een onbepaald doch zeker bezoek.

C. KRAMM.

Spreekwijzen. „Er is dak op 't huis” (Nav. III.; bl. 62; IV.; bl. 28). Kan deze spreekwijze niet ontleend zijn aan hetgeen Dr. M. J. NOORDEWIJER, in zijne *Nederd. Reijtsoudheden*, Utrecht 1853, bl. 319, mededeelt aangaande het *dakafdekken*, als gewoonte oudtijds bij de markgenooten in zwang opzigens naburen, die zich door hunne vrouwen lieten slaan. *Er is dak op 't huis* zou dan zoo veel beteekenen als: „Er is, er heerscht rust en vrede”.

L. D. R.

(*) „Zelfs nog op die van KRAALJENHOF, pas onlangs, op last van het Gouvernement, bij MORTIER COVENS & Zn. te Amst. 1821 uitgegeven.”

„Er is dak op 't huis”. Bescheidenlijk vraag ik of deze de juiste lezing der spreekwijze zij, en men niet veeleer te verkiezen hebbe: *Er is huis op 't dak*. Alzoo toch pleegt men haar in deze streken (*IJsselmonde*) te bezigen, en zoo ben ik het ook gewoon. Nu gebruikt men haar voornamelijk, wanneer men te zamen iets in het geheim bespreekt of overlegt, dat buiten dien vertrouwden kring door niemand mag gehoord worden, en er evenwel bij tegenwoordig zijn, die er op dien oogenblik niet voegen; of ook, en wel het meeste, wanneer er over zoodanige zaken wordt gehandeld, wier aanraking in het bijzijn van kinderen of ongehuwden als hoogst onvoegzaam te beschouwen is, en even verkeerd en dwaas zoude moeten geacht worden, als indien iemand onverstandig genoeg ware om een huis op het dak te bouwen.

D. M.....r.

„Er is dak op 't huis”. Mijns inziens drukt deze zegswijze volkomen de noodige herinnering uit bij een vertrouwelijk gesprek, wanneer dit te luide gehouden wordt. Men is niet in de opene lucht, waar het geluid spoedig verloren gaat, maar in een huis en dus onder dak. Het geluid wordt aldaar opgevangen en is alzoo gereedelijk hoorbaar voor onzichtbare aanwezigen. Dan zegt men immers: „Sus! zoo luid niet! denk: *er is dak op 't huis*”. Daarmede wil men te kennen geven, dat het op zulk eene plaats voor geheime gesprekken niet altijd veilig is. Naar gelang er dus nog verdiepingen, zolders of nevenvertrekken bestaan, is deze waarschuwing des te meer noodig, en er zijn er, die dáár, als maatregel van voorzorg en uit gewoonte, zacht en zelfs fluisterend vertrouwelijke gesprekken voeren. Dit verklaart immers de noodzakelijkheid om onder dak anders te spreken over geheime onderwerpen dan in de opene lucht; want „muren hebben ooren”. Wanneer er nu kinderen aanwezig zijn, of ook andere personen, die men gelooft geen erg in het gesprek te hebben, zegt men, als deze meening niet geheel gegrond voorkomt: „Denk, *er is dak op 't huis*. De woorden zijn daaronder te duidelijk; wij zijn niet in de opene lucht”. Of wel er wordt met het oog op de eersten (namelijk de kinderen) gezegd: „Weest voorzigtig; kleine potjes hebben ooren”; waardoor het duidelijk wordt, dat alles hier gehoor aanwijst, terwijl het gesprokene voor niemand verstaanbaar moet zijn, dan voor degenen die het gesprek voeren.

C. KRAMM.

Spreekwijzen. „Sweer” voor „Schoonvader” (Nav. III.; bl. 62; IV.; bl. 29). Het schijnt den III. Navorschers naar „snaartje” voor „schoonzuster” niet onder de aandacht gekomen te zijn, dat, gelijk in de Bijbelvertaling

„Sweer” voor „Schoonvader. — *Het gesl. de Goudav. Swindrecht. — Aft. van B. Gerards. — Pekelzonde.*

van 1477 het woord *sweer* voor *schoonvader* voorkomt, zoo als door den Heer MULDER aangemerkt is, dit woord in die beteekenis ook gevonden wordt op twee plaatsen in de Staten-overzetting, te w. *Exod. XVIII. 6*: „Ik uw *sweer* JETHRO kome tot u”; en *Gen. XXXVIII. 25*: „Als zij (THAMAR) voortgebracht werd, schikte zij tot haren *sweer*” (JUDA). Het gebruik van dit woord *sweer* op die beide plaatsen is zoo veel te opmerkelijker, omdat in de hoofdstukken, waar men het aantreft, het woord „schoonvader” meer dan eens gebezigd is. In eene oude vertaling van het jaar 1616 vind ik in de beide hoofdstukken, overal waar van JETHRO of JUDA als schoonvader gesproken wordt, het woord *sweer*. Het schijnt toen en later zoo algemeen gebruikt en verstaan te zijn geweest, dat men het zelfs niet noodig vond, in de kanteekening de beteekenis op te geven. Waarschijnlijk zal men over dit woord wel het een en ander vinden bij A. LPEY, *Taalkundige Aanmerkingen over verouderde woorden in de overzetting des Staten-Bijbels*, geplaatst in het *Vaderl. Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, Dl. IV, N°. 3—5. Doch daar ik dat maandschrift niet bezit, moet ik het anderen overlaten daarnaar onderzoek te doen.

E. A. P.

Het geslacht de Gouda van Swindrecht (Nav. III.; bl. 63; IV.; bl. 42). Door de inlichting van V. D. N. zijn wij eene schrede gevorderd om iets meer van dit naar alle gedachten oud en aanzienlijk Nederlandsch geslacht te vernemen. Ik kan daar nog bijvoegen, dat ik, onlangs in VAN GOUTHOEVEN'S *Kronijk* bladerende, ik meen op bl. 225, aantrof: „JAN VAN GOUDA VAN SWINDRECHT, van de orde der Jesuiten en vermaard predikant”. Ik zie steeds belangstellend uit naar meerdere bijzonderheden omtrent deze familie.

φ^a—φ.

Afstammelingen van Balthasar Gerards (Nav. III.; bl. 63; IV.; bl. 42). Men kan bij Mr. M. C. VAN HALL, in diens *Wederwoord aan Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER*, bl. 10, eenige belangrijke aanvijzingen omtrent dit onderwerp vinden. Daaruit blijkt dat PERCONTATOR dwaalt, wanneer hij aanneemt dat Koning WILLEM I de familie van den moordenaar in den adeldom zou bevestigd hebben.

POMPONIUS.

Afstammelingen van Balthasar Gerards. Het schandelijk libel ter eere van den sluikmoordenaar BALTHASAR GERARDS, getiteld: *In honorem inclyti herois BALTHASARIS GERARDI, tyrannidis Auracae fortissimi vindicis, carmen*, etc, Lovanii, apud JOANNEM MEURSIIUM, 1539, in-8°, is, volgens den *Catalogus de servais*, N°. 3548, geschreven door THEODORUS GUALTH. VAN DEN BOSSCHE.

J. L. A. I.

Spreekwijzen. „Pekelzonde” (Nav. III.; bl. 63; IV.; bl. 45). In den *Fakkelt* van TUINMAN leest men, dat dit woord hetzelfde is als *pik-kedil*, en alzoo verbasterd van het Latijnsche *peccatillum*, een zeer kleine zonde, een beuzeling.

V. D. N.

„*Pekelzonde*”. *Pekelzonden* zijn, naar mijn begrip, kleine zonden, die als zoodanig of 't ware worden ingezout en dus goed bewaard, om op zekere bij de R. K. Kerk vastgestelde tijden, door de leeken te worden beleden en geboet. Wanneer nu deze, na dien boetetijd, door eenig toeval of onvoorziene omstandigheden zich zelven kwetsen of benadeelen, of wanneer aan de zonden geövenredigde ongelukjes hun overkomen, en alzoo natuurlijk dat leed tegen hun wil en verwachting ontstaan is, dan wordt hun met ironische goedkeuring toegevoegd: „Dat is voor uwe pekelsonden,” waardoor men dan te kennen geeft, dat de schuldige niet behoorlijk heeft geboet voor zijne zonden; dat er nog wel in de pekelt zijn gebleven, die hij willens of onwillens verzuimd heeft er uit te halen en zoo als het voegde op kerkelijke wijs te boeten.

Het heeft niets vreemds in, aldus beeldsprakig de uitdrukking *pekelsonden* te gebruiken; wij allen zijn immers gewoon haar ter goeder trouw in dezen zin te bezigen.

C. KRAMM.

Rufus, de Bataafsche pottetbakker (Nav. III.; bl. 64; IV.; bl. 48). Bij de gegevene antwoorden kan het welligt niet ongepast zijn te vermelden, dat HUGO DE GROOT in zijne *Vergelijking der Gemeenebesten*, uitgegeven door Mr. JOHAN MEERMAN, Haarlem, 1801, over het aangehaalde puntlicht van MARTIALIS (*), spreekt, Dl. I; bl. 73, en MEERMAN, ald. bl. 294.

L. D. R.

Bernard en Abraham van Linge (Nav. III.; bl. 64; Vr. 63). De belangstelling van TUSCO in de geschiedenis der beeldende kunsten gaarne willende bevredigen, geef ik, in antwoord op de door hem gedane vraag, de levensbeschrijvingen dezer Vlaamsche kunstenaars, zoo als die goeerd liggen voor mijn werk over de genoemde geschiedenis, enz.

BERNARD VAN LINGE. Op het midden der regering van JACOBUS I, Koning van Engeland, heeft zich de Vlaamsche glasschilder BERNARD VAN LINGE in Engeland gevestigd. — Men kan hem beschouwen als den vader der nieuwe glasschilderkunst, en als den stichter eener nieuwe school, die zich onafgebroken tot op onzen tijd in dat rijk heeft staande ge-

(*) „Sum figuli lusus, rufi (russi) persona Batavi, Quae tu derides, haec timet ora pater.” (MARTIAL., *Epigr.* XIV, 176).

Bernard en Abraham van Linge. — Vertaling der gedichten van Jacob Cats. — De Graaf van Argyle.

houden. Het oudste werk van dezen meester is door DALLAWAY ontdekt en met zijnen naam en het jaartal 1622 geteekend. Het stelt de geschiedenis van onzen Verlosser voor, en bevindt zich in *Wadham-College* te *Oxford*. Het opschrift luidt: »Haec fenestra ornata est sumptibus Domini JOHANNIS STRONGWAYES, militis unius ex cohaeredibus fundatoris. BERNARD VAN LING fecit 1622.» — Dit kunstwerk zoude volgens de overlevering (hetgeen welligt wat overdreven zal zijn) aan den schenker 1500 £ gekost hebben. Misschien behooren daarbij eenige andere stukken, die aldaar ook worden aangewezen, en het jaartal 1616 voeren. Naar mijn oordeel heeft dit schilderwerk werkelijk veel overeenkomst met dat van de genoemde geschiedenis van onzen Verlosser; doch dit alles vond ik, bij mijne beschouwing op de plaats zelve, nog verre beneden de kunst van onze beroemde gebroeders CRABET.

VERTUE heeft geen melding gemaakt van dezen meester. Wij kunnen ook niet met eenige zekerheid stellen of hij werkelijk in *Engeland* is geweest. Het is echter op eenige gronden niet onwaarschijnlijk, dat de zeven glasramen in *Lincoln-College*, die door den Aartsbischop WILLIAMS zijn geschonken en de jaartallen 1629, 1630 en 1631 voeren, en welke men voorgeeft uit *Italië* te zijn overgebracht, tot de werken van dezen meester behooren.

ABRAHAM VAN LINGE. Deze wordt, even als BERNARD VAN LINGE, door den vlijtigen navorscher VERTUE met stilzwijgen voorbijgegaan. Hij was een geboren Vlaming en waarschijnlijk de zoon of de broeder van BERNARD. Zijne werken zijn in *Engeland* zeer talrijk en meestal van groote afmetingen. Onder de meest beroemde zijn: JONAS, de Ondergang van *Sodom* en *Gomorrah* en CHRISTUS onder de Schriftgeleerden, in *Christchurch*; PHILIPPUS en de Besnijdenis, in *Balliol*; een glasraam te *Hatfield* en een ander te *Wroxton*; ook de glasschilderij welke in het bezit is van Lord GUILFORD, in *Oxfordshire*; de Opstanding des Heilands, in *Queens-College*, met het jaartal 1635, en het glasraam in *University-College* en *Lincolns-Inn-Chapel*, van 1641. Eindelijk een glasraam in *Peterhouse* te *Cambridge*. — Hij moet, naar het aantal zijner werken te oordeelen, lang in *Engeland* gewoond en voorts onder Koning KAREL I gebloeid hebben, die, zoo als bekend is, hem met een vrijbrief heeft beschonken. Zie FIORILLO, *Geschichte der Mahlerey in Grossbritannien*, u. s. w. Göttingen, 1808, in 8°. S. 288; M. A. GESSERT, *Geschichte der Glasmalerei*, u. s. w. Stuttgart, 1839, in 8°. S. 230; *Anecdotes of the arts in England, or comparative observations on Architecture, Sculpture, and Painting, chiefly illustrated by specimens at Oxford*, by Revd. JAMES DALLAWAY, etc. London, 1800, in 8°.

pag. 444, 445, Note; *Anecdotes of painting in England, with some account of the principal artists, with incidental notes on other arts, collected by the later Mr. VERTUE, and now digested and published from his original MSS. by H. WALPOLE*. Printed by TH. FARMER, 3 vol. in 4°. 1762—1763.

C. KRAMM.

Vertaling der gedichten van Jacob Cats in het Hoogduitsch (Nav. III.; bl. 67; IV.; bl. 52). Volgens GERVINUS, *Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen*, T. II. S. 270, bestaat er van CATS' *Selfstryt*, buiten de vermelde vertaling van BURGER, nog eene door ERNST CHRISTOPH HOMBURG, die van 1605—1681 leefde. De titel dezer vertaling wordt door GERVINUS (ten minste in de eerste uitgave van zijn werk) niet opgegeven.

J. C. D.

De Graaf van Argyle in Friesland (Nav. III.; bl. 67; IV.; bl. 52; Bijbl. 1854, bl. lxiii, lxiv). Ter laatst aangehaalde plaats vind ik de vraag van V. D. N., of men ook uit de floreenregisters zoude kunnen nagaan, wie omstreeks 1723 eigenaar was van het Huis *ter Luine*.

In het floreenkohier van 1700 komt voor op N°. 48 van *Laanstercluft*:

»Vrou ROSEMA Eygenaerse van 't huys ter Luine, met drie pondmtn Lants, hebbende de wechten Oosten en Vrou SICCAMA ten westen, schiet een floreen seven stuvers, dus f 1-7-1».

Waarschijnlijk is deze »Vrou ROSEMA» dezelfde, die vroeger en later in de kohieren en proclamatieboeken voorkomt als »Vrou CATRINA VAN DOMA, weduwe ROSEMA». Dit zoude misschien door den Heer DE HAAN HETTEMA of den Heer VAN SMINIA, die beide bijdragen in DE NAVORSCHER leveren, kunnen worden uitgemaakt.

Opzigtens den zoogenaamden *mallen Graaf*, Graaf van *Argyle*, of hoe hij anders heeten moge, vermeen ik niet onopgemerkt te mogen laten, dat het Huis *ter Luine* (welks ligging in deze gemeente (*Kollum*) nog niet zeker is, dewijl er verschillende plaatsen met die benaming voorkomen), zijne woonplaats misschien niet geweest is. De benaming *malle Graafsburch* wordt nog gegeven aan een huisje, staande aan den ouden zeedijk langs het *Dockumerdiep*, beoosten het Huis *ter Luine*, welk huisje sporen van ouden bouwtrant vertoont, hoezeer ook geenerlei zekerheid hier vooreerst van te geven is. Zoodra ik iets kan opsporen hiertoe betrekkelijk, zal het mij aangenaam zijn het mede te deelen.

BOLMAN.

Middeneeuwsch eedsformulier. — Macaronische Poëzy. — Het geslacht en het kasteel van Roderlo.

Middeneeuwsch eedsformulier van den beul te Middelburg (Nav. III.; bl. 34; IV.; bl. 17). Beuletijeren. Het hier bedoelde eijeren garen vindt opheldering in een gebruik, dat voorheen te Nijmegen bestond, waar de meester van den zwaarde uit iederen korf, die de boeren ter markt bragten, een ei mogt nemen. Herinner ik mij wel, dan heb ik dit aangeteekend gevonden in de *Dissertatie* van G. VAN HASSELT, *De Carnifice*, Traj. ad Rh. 1773, of wel in die van H. J. BERGHUIS VAN WOORTMAN, Gron. 1839. Daar ik ze geen van beiden bezit, kan ik geen naauwkeuriger opgave doen.

S. J.

Macaronische Poëzy (Nav. III.; bl. 68; IV.; bl. 57—58). Eene kleine, doch aanmerkenwaardige bijdrage tot de litteratuur der Macaronica vond ik onlangs in het *Archiv für das Studium der neuern Sprachen und Literaturen*, von L. HERRIG en H. VIEHOFF, 1846, T. I, S. 260—262. CESAR ORSINUS wordt daar echter verkeerdelijk C. LIRSINI genoemd. Eenige regels uit *Recitus veritabilis terribili es meuta poysonorum Ruellis* van SAMON FAILLYONA verdienen hier een plaatsje. Echt dichterlijk spreken de wijngaardeniers van *Reuil* de tegen hen uitgezonden soldaten aldus aan:

„Lonangem vero grandem grandemque butinum
Gagnatis, quando armati domptatis inermes.
At nostrae vignae vestris sunt proia laquayis,
Nec unum dicemus motum, et moriemur inulti?
Nos, durante ligua, contra defendimus hostem;
Jamque revestiti nos, gneusi, impune tuabunt.
Non ita: per carnem testam, sanguinemque sacratum,
Non ita: per totos centum millena diablos”.

Macaronische Poëzy. Tot de verschillende proeven, die daarvan reeds zijn vermeld, verdient mede gebragt te worden een boekje van 20 blad zijden, onder den titel: *De Lusitudine Studentica. Coloniae Apud Jacobum Gaillard, MDCCCLXXV*. De daarin heerschende geest blijkt reeds uit de eerste regels:

„Ha, viva fratres, viva precor este CORASSI,
Nam vos ex animo lactor adesse meo.
Este CORASSI hodie; mihi missa pecunia praesens
Tristitiamque tulit, laetitiamque dedit.”

Het is doormengd met Hoogduitsche woorden en regels. Aan het einde komen voor: 1°. *Tres studendi modi parum utiles*; 2°. *Studiosi Characterismus Belgico-Latinus*; 3°. eene anecdote de quodam studioso. Het tweede dezer bijvoegsels behoort bij ons te huis, en vangt aldus aan:

„Lugduni studuit quidam Psaltista,
Die zijn vaderlijk goed meestal verkwist had.
Musicus erat atque citharista. etc., etc.”

S. J.

Macaronische Poëzy. In 't Nieuw Groot Hoorns Lied-Boekje, Bestaande in veel stigtige en vermakelijke Bruylofts-Liedekens; te Hoorn gedrukt bij REINIER BEUKELMAN, vind ik als

BIJBL. 1854.

bijdrage tot de Macaronische Poëzy, op bl. 100—103 een *Cantio Nuptialis*; *Bruylofts-Zang*; stemme: *Prins Robbert Murs*, in zeven coupletten, elk van acht regels, aldus aanvangende:

„Jo Triumphe, Jo, Jo
Het ja-woord is geseijdt
Et conjugale vinculum
En 't knoopje vast geleyt.”

A. J. V. D. A.A.

[Met het oog op de mededeeling van Dr. J. P. AREND (Nav. IV.; bl. 58) berigte ook J. G. O., dat de dichter van het *Certamen Catholicorum cum Calvinistis* niemand anders is dan de Friesche Geschiedschrijver MARTINUS HAMCONIUS. Uit de zoo belangrijke bijdrage van J. D. over dezen schrijver en zijn

L.

Certamen, Nav. IV.; bl. 289 volg., zal onzer lezers echter overtuigend gebleken zijn de juistheid van Dr. GENTHE's vermoeden, dat het dichtstuk in kwestie wel zeer zeker onder de curieuse, maar geenszins onder de Macaronische behoord zoude hebben.]

Het geslacht en het kasteel van Roderlo (Nav. III.; bl. 67; IV.; bl. 52; Bijbl. 1854, bl. lxiv). Terwijl ik voor de beantwoording mijner vraag, opregten dank betuig aan de Heeren I. A. N. en V. D. N., zij het mij vergund hun te verzoeken, de tegenstrijdigheden op te willen lossen, welke ten aanzien der beleeningen van *Ruurlo* schijnen te bestaan.

Volgens de opgaven werd ROELOF van Roderlo, beleend in 1402; HENDRIK van Roderlo, zijn erf, in 1404; BRANDT van Roderlo, erf zijns vaders HENDRIK, in 1420; BERENT in 1424. — Maar in dien tusschentijd verkrijgen wij weder eene andere beleening, die van ELSKE, dochter van CRACHT VAN HOLTHUYSEN, als erve van ROELOF VAN HOLTHUYSEN, in 1405, terwijl het goed in de jaren 1420, 1424, bezeten werd door JAKOB VAN HEKEREN, die het van JAN VAN HEKEREN gekocht had.

„JACOB VAN HEKEREN en LYSE VAN KEFFEL gehieten VAN ELDEN OELDE a: 1420, 1424; hy hat van JAN VAN HEKEREN en syn echte soon HENDRIK gekocht die alinge heerschap van Roderlo met alsynen toebehoren”. (Man. gen.)

Dus heeft JAN VAN HEKEREN het leen nog van JACOB VAN HEKEREN bezeten, gelijk ook door den Heer V. D. N. gemeld wordt.

„JACOP VAN HEKEREN tucht in 1429 zijne huisvrouw in RUERLO, tot dat zijne erfgenamen haar daaruit voldaan zullen hebben 400 rijsche guldens”.

In welke bloedverwantschap JAN en JACOP VAN HEKEREN tot elkander stonden, is mij onbekend; gaarne zou ik het weten en aange-naam zal 't mij zijn, als iemand mij daarom-trent kan inlichten. — Een JOHAN VAN HEKEREN, zoon van RUTGER, die in 1386 door den Graaf van Cleef met *Wissinc* beleend werd, en van BATE....., vroeger weduwe van ADOLF van *Wylaken*, werd in 1402 met *Wissinc* be-

Zeevaartk. werken. — Joh. Comenus. — C. Janssen en F. Hommius. — Volksbijgeloof. — Kaboutermannetje.

leend, en zal dezelfde zijn als die JOHAN, welke in 1401 gezet werd op een paard van 35 gl. en een pantser, en daarbij voorkomt als leenman van *Gele* en te *Harmelo* woonachtig. JOHAN had echter — voor zoo verre ten minste blijkt — geen zoon (JACOB genaamd?); wel een kleinzoon, die HENDRIK heette; zijn zoon(?) ROELOF werd in 1424, de zoo even genoemde HENDRIK in 1427 met *Wissinc* beleend.

Voorts neem ik de vrijheid, den Heer V. D. N. mede te deelen, dat *Smep* eene buurtschap is, die tot de gemeente *Laren* behoort.

L. v. H.

Zeevaartkundige werken. Adriaan Gerritsz (Nav. III.; bl. 68; IV.; bl. 58). In de Resolutiën van Holland, vindt men het volgend verzoek d. d. 6 July 1585.

„Op het versoek van ALYT MEYNAERTS, arme desolate weduwe van wijlen ADRIAEN GERRITSZ, in zijn leven stuurman op alle havens, stroomen ende rivieren, daer men uyt deze landen gewoonlijk is ende magh zeilen, met hare kinderens, omme in druck te mogen uytgeven seeckere kaerten, instrumenten ende andere practiquen, de zeevarende konst aengaende, bij haer man zalig: gepractiseert, gemaect ende achtergelaten, sonder hetzelfde binnen thien jaren te moghen naerdrucken ofte naergehedrukt zijnde, te verkopen binnen denselven landen”. (Zij verkreeg hierop een octrooi voor 8 jaren.)

..ELSEVIER.

Joh. Comeni »Portael” (Nav. III.; bl. 68; IV.; bl. 59; Bijbl. 1854, bl. xlviii). »Onbetwistbare zeldzaamheid”. Nog al exemplaren vindende van dit aardig boekken, heb ik onlangs, met andere doubletten, er een, in hoornen band, ter verkooping gezonden bij BOM (13—24 Febr. 1854); gemerkt N°. 3353. Het heeft 20 Cents opgebracht.

A. TH.

Cornelius Janssen en Festus Hommius (Nav. III.; bl. 94; IV.; bl. 61). De vrager vergist zich met te veronderstellen, dat beide te Hulst geboren zijn. Alleen van CORNELIUS JANSSEN is dit waar. Zijn geboortedag vind ik nergens aangeteekend; noch bij SANDERUS, De Gandavensibus celebrioribus; noch bij ANT. MIRAEUS, de Script. Eccles., de beide bronnen, uit welke meest al de volgende biographen hunne berigten over hem hebben geput. FESTUS HOMMIUS, daarentegen is niet te Hulst geboren, maar wel te Hieslum, of, zoo als het thans wordt uitgesproken, Ielsum, een dorp in Leeuwarderadeel (Provincie Friesland), ook de geboorteplaats van BALTHASAR BEKKER. HOMMIUS zag aldaar het levenslicht den 10den Februarij 1576. Zie PAQUOT, Mém. littér. des Pays-Bas, T. VII, p. 233; SIEGENBEEK, Gesch.

der Leidsche Hoogeschool, Dl. II, bl. 284, alwaar wij echter zijne geboorteplaats verkeerdelijk Hieslum, bij Workum, genoemd vinden. QUIESCENDO.

Volksbijgeloof. Regenvoorspellende bogchels (Nav. III.; bl. 94; IV.; bl. 61). Hoezeer ik het geheel eens ben met de Heeren BOUMAN en VAN DALE, dat men de ongestaste uitdrukking: »het zal regenen, want de slakken krui- pen”, bij het zien gaan van een’ bogchelde, voor spotternij heeft te houden, is het mij nogtans altijd voorgekomen, dat hier de bogchelde vergeleken wordt met de slakkensoort, die haar huis op den rug met zich voert, en in onze tuinen zoo menigvuldig gevonden wordt.

G. VAN SANDWIJK.

Kaboutermannetje; Aardmannetje (Nav. III.; bl. 95; IV.; bl. 71). Ik laat alles in volkomene waarde wat voor ’t overige op bl. 71 van het IV de Deel omtrent kabouter- en aardmannetje is medegedeeld, maar ik kan mij toch niet vereenigen met het gevoelen van den Heer J. J. WOLFS, die kabouterman en bullebak voor woorden houdt van dezelfde betèkenis, en alzoo die er door worden aangeduid, voor dezelfde soort van wezens. Kabouters en aardmannetjes worden toch meestal, op eenige weinige uitzonderingen na, voorgesteld als kleine, niet heel boosaardige, soms zelfs gediensstige schepseltjes, terwijl men van bullebaken nooit anders spreekt dan als van wezens, die norsch, hoogst onaangenaam en voor ieder aanstootelijk zijn, zoo dat men bun bij zijn liefst ontwijkt. En wanneer men nu let op de, naar mijn oordeel, zeer natuurlijke en hoogst eenvoudige afleiding van het woord bullebak, dan valt het onderscheid tusschen aardmannetje of kabouter, waarover zoo veel is geschreven, en een bullebak dadelijk in het oog. Naar mijne meening toch is bullebak eenvoudig niets anders dan eene verkorting van bulle-bakhuis of, zoo als dit woord in de samenleving wordt uitgesproken, van bulle-bakkes. Bakkes voor bakhuis hoort men dagelijks; zoo zegt men immers van iemand met een onaangenaam, eenigzins onregelmatig, grof gezicht: het is een leelijk onaangenaam bakkes, en integendeel van een mooi, vriendelijk jong meisje: het is een lief bakkesje. Daar nu het uitzicht van een’ bul of stier doorgaans meer norsch dan vriendelijk en vreesverwekkend is, zoodat men hem liever ontwijkt dan met hem in aanraking komt, wat is dan wel eenvoudiger en meer naar den aard der zaak, dan dat men iemand, wiens aangezicht reeds onaangenaam is, terwijl ook zijne manieren zoo grof en aanstootelijk zijn, dat men zich liever van hem verwijdt, dan hem te ontmoet treedt, bestempelt met den naam van bullebak, d. i. iemand wiens gelaat of bakhuis zoo veel afschrik ver-

wekt, als dat van een, *bul*, voor wien iedereen wel en voorzigtig doet zich zoo veel mogelijk te wachten.

Een klein, goedig *kaboutermannetje* verschilt dus, naar mijne meening, hemelsbreed van een groven, norschen *bullebak*.

P. J. v. M.

[De Heer J. G. DE WITT HAMER heeft eenig licht over de *kabouter- en aardmannetjes* gevonden in de *Waarachtige en aanmerkenswaardige Historie van Lapland en Finland*, Amst. bij JAN TEN HOORN, 1682, bl. 73. „Ook geeft”, zegt hij, „P. H. TIJDEMAN, in zijne *Oostersche, Westersche en Noordsche Mythologie voor jonge lieden*, op bl. 420 en 421, het verschil aan, dat tusschen die twee soorten van wezens bestond.]

Graaf (Nav. III.; bl. 95; IV.; 73). „Oorspronkelijk werd de naam van *Graaf* gegeven aan ieder, die, van 's Vorsten wege, het opzigt ergens over had, en de hoedanigheid van zijn ambt was dan uit de benaming kennelijk. Zoo werden zij, die in het paleis der Vorsten recht spraken, *Paleis- of Palts-graven* genaamd; zij die de marken of grenzen des rijks beschermden, *Markgraven*; zij, die een kasteel of burg bewaarden, *Burggraven*; zij, die het oppertoezicht over de dijkwerken hadden, *Dijkgraven*; zij, die de menagerie of het pluimgedierte verzorgden, *Pluimgraven*”, enz. Mr. J. VAN LENNEP, *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland*, Afd. I, St. 1, bl. 59.

BILDERDIJK leert in zijn *Verkl. Geslachtl. der Naamwoorden*, Dl. I, bl. 266, dat het woord *Graaf* oorspronkelijk *grave* (*grauwe*) schijnt, dat is oudste of oude, in den zin van *rechter*. Zie ook MEIJER's *Woordenschat* (1805), bl. 426, en C. TUINMAN, *Fakkelt der Nederd. Taale*, bl. 120, die het woord ook van *grauw*, grijs, afleidt, „om die zelve reden, waarom regenten genoemd wierden de Ouden; de Oudsten des volks, Oudermannen en Ouderlingen (*Spreek. XXXI*: 23), dewyl de grauwe haren en ouderdom een ervaren wysheid en ontzag aanbrengen, die in zulke beampten noodig zijn. Men heet de Rechters by ons noch *de Wet*, 't geen de aaloude Saxen noemden *witheid*, 't zy dan van *weten*, of van *wit*. De witten was grijzen en dus het zelve met *grauwen*. — — — Nu drukt de naam van *Graaf* geen ouderdom of ampt uit, maar een zekere waarheid, zelf wel oppermagtig”.

Het *Etymologisch Handwoordenboek der Nederd. Taal* van J. L. TERWEN, bl. 237, heeft verschillende afleidingen van het woord *graaf* te zamen gevoegd. Men leest daar: „Men heeft naar den oorsprong veel gegist. Sommigen leiden het af van *grauw*, grijs, omdat men vroeger voor registers *grauwe*, d. i. grijze, ervarenen mannen koos. Volgens TEN KATE, van *graven*. Volgens IHRE, van het Oudd. *refsan*, *refsan*, straffen. Volgens SCHWENCK, van het Oudd. *rof*, Angels. *ruf*,

huis, (ons *roef*) even als *gezel* van *zaal*, en eigenlijk medebewoner, medegezel. Volgens KALTSCHMIDT, van eenen wortel *rap*, *raf*, die beweging aanduidt, en verwant aan het Oudd. *refsan*, *refsan*, aan ons *kracht*, (*kraft*), *grof*, *grijpen*, *gruven*, *gruuel*, *rooven*, *rapen*, enz. — — Naar hem is *graaf* oorspronkelijk iemand, die geweld, kracht, magt heeft, een bestuurder, opzigter, verzorger, gebieder, voorzitter. Misschien verwant aan *griffier*.

In *burg*-, *land*-, *dijk*-, *mark*-, *onder*-, *palts*-, *pluim*-, *rijks*-, *goo*-, *gouw*-, *zand*-, *vrj*-, *huis*-, *hofgraaf*, enz. heeft *graaf* nog de oude betekenis van opzigter over een *burg*, *mark*, *palts* (*paleis*), het *gevogelte*, de *gouw*, een *hof*, enz.

J. J. WOLFS.

[V. D. N. doet opmerken dat KILIAEN over dit woord het volgende heeft: „*Graef*, vetus Sax. *Iudex*, *praeses*, q. d. *grauw*, canus senex cujus capillus in albedinem vergit”.]

Maerten Thijssen (Nav. III.; bl. 95; IV.; bl. 76). LABORANTER schijnt tijdens zijne vraag niet bekend geweest te zijn met het door DE LA RUE, *Heldhaftig Zeeland*, over hem medegedeelde, omdat deze *Vlissingen* als de geboorteplaats van THIJSSSEN heeft aangegeven. Die schrijver is tevens vrij uitvoerig over den vlootvoogd, het gebeurde met hem in *Zweden*, zijne verheffing in den adelstand, terwijl hij ook den adelbrief, welken THIJSSSEN den 24sten Maart 1645 ter Rekenkamer in *Zeeland* had laten registreren, te lezen geeft, en voorts hem aangaande verwijst naar THYSII, *Hist. Nav.*; *Leven en daden der doorluchtige Zeehelden*; PUFFENDORF, *Inleiding tot de Zweedsche Historien*; P. DE LANGE, *Batav. Romein*; *Leven en Bedrijf van FREDERIK HENDRIK*; *de Notulen der Staten van Zeeland*, 1666. Zijn geboortejaar wordt evenmin als dat van zijn dood opgegeven, beide zijn denkelijk onbekend. In het Jaarboekje *Zeeland* voor 1854 is al het over THIJSSSEN tot heden bekende verzameld en medegedeeld. G. KLINKHAMER, *Dagwijzer der Geschiedenissen*, heeft op den 19den September 1644 het bericht van DE LA RUE aangeteekend.

V. D. N.

Maerten Thijssen. In het Jaarboekje *Zeeland* voor 1854, komt een stuk voor (van den Heer P. A. LEUPE) over MAERTEN THIJSSSEN, waaruit wij kortelijk het volgende ontleenen, ter beantwoording, zoo veel het vernag, van LABORANTER's vraag. De schrijver weet 's mans geboortejaar noch plaats, maar meent dat M. THIJSSSEN zich vroeg in dienst der W. I. Compagnie zal begeven hebben. Toen in 1631 de Spanjaarden een vloot naar *Brazilië* zonden, uit wrok dat door den Admiraal LONCK en den Kolonel WAARDENBURG, het Recif van *Pernambuco* aan de Portugezen ontnomen was, vinden we MAERTEN THIJSSSEN

als Onderzeevoogd vermeld van den Admiraal A. PATER, die over de Nederlandsche scheepsmagt te *Pernambuco* bevel voerde. Bij den strijd, die tusschen de beide vloeten plaats had, verdronk PATER, zoodat THIJSEN in zijne plaats tot Admiraal benoemd werd. In het vaderland teruggekomen, werd hij tot equipage- en ammunitiemeester te *Vlissingen* benoemd, den 19den Julij 1634.

Toen men bij de in 1643 ontstane verwikkelingen tusschen *Zueden* en *Denemarken*, hulp aan den eerstgenoemden Staat verleende, werd M. THIJSEN tot Admiraal aangesteld van de vloot, die 20 à 30 schepen telde. Zijne groote diensten in die betrekking bewezen, werden op prijs gesteld en goed beloond. MARIA CHRISTINA nam hem op onder den Zweedschen adelstand en hem werd den bijnaam *Ancker-helm* toegevoegd. Hij bleef na het eindigen van den oorlog in dienst van *Zueden* en overleed in dat land. Wanneer en waar schijnt de Heer LEUPE dus ook niet te weten.

Ik voeg hier de beschrijving van zijn wapen bij, met de eigene woorden van den schrijver in *Zeeland*, omdat dit den een of ander kan helpen om het ontbrekende aan te vullen.

„Een schild met een hemelsblauw veld, waarop een oorlogschip onder volle zeilen en aan beide zijden vurende; het schild gedekt door een getraliede of open helm, de top omringd van eene kroon, boven welke twee kruiselsings over elkander liggende Zweedsche standaardvlaggen uitstaken. Op eene blaauwe rol onder het schild las men: ANCKER-HELM, anno 1644”.

Misschien dat de volgende werken, die ik niet bij de hand heb, wat meer leeren: NETSCHER, *Les Hollandais au Brésil*, 1852 of 1853; Mr. G. W. VREEDE, *Nederland en Zueden*; Baron DE GEER VAN OUDEGEIN, *Lodewijk de Geer*. Van dit laatste werk is in het vorige jaar te *Utrecht*, bij KEMINK en Zoon, eene nieuwe editie verschenen. THEODORIK.

Afschrift van den Bijbel door Klaas Kam-mers (Nav. III.; bl. 95; IV.; bl. 77). Zeer toe-vallig vernam ik onlangs, dat in DE NAVORSCHER iets was opgenomen over den geschreven Bijbel, waarvan BJÖRNSTAHL, *Reis door Europa en het Oosten*, Dl. V, bl. 477 gewaagt. Ik ben er in geslaagd het nummer, 't welk die aantekening bevat ter lezing te krijgen, en zoo vind ik mij nu in staat, de aldaar bl. 77 gegevene berigten aan te vullen en te verbeteren. Die geschreven Bijbel is, namelijk, het werk niet van KAMMERS of KRAMMERS, zoo als hij in een ander H. S. in mijn bezit ook wel genoemd wordt, maar volgens eigen onder-teekening van CLAES COMMERS VAN DER MARCK. Wie deze overigens geweest is, blijkt

mij niet, maar in den geest van zijn eeuw was hij een vroom Christen. Zijn afschrift van den Bijbel mag er een bewijs van zijn, terwijl ook hier en daar eene hartelijke dankzegging aan God er is bijgevoegd, dat Hij hem dat werk heeft laten verrigten. De geschreven Bijbel is met de geheele bibliotheek van het gymnasium te *Delft* verkocht, wel in een der genoemde jaren 1810 tot 1813, doch niet te *Amsterdam* maar te *Leiden*, waar ik toenmaals studeerde, en bij de verkoop ingetwoordigd, hem aankocht. Dit H. S. is dus nog in wezen en in mijn bezit. Het is vervaardigd, niet zoo als in het werk van BJÖRNSTAHL wordt opgegeven, in 1761, maar in 1671 en 1672. De schrijver voltooide zijn werk, toen hij den ouderdom van 67 jaren en 9 maanden had bereikt. Het geheel beslaat drie deelen in twee kolommen op groot mediaan geschreven, het 1ste deel gaat van *Genesis* tot *Job*; het 2de van de *Psalmen* tot de *Openbaring van Johannes*; het 3de omvat de *Apocryphe boeken* met de voorafgaande *Waarschuwing aan de lezers*. Er is een 4de deel op gewoon folio schrijfpapier bijgevoegd, hetwelk de opgave behelst der kapitels, verzen, woorden en letters in elk der Bijbelboeken, voorts nog van een aantal afzonderlijke plaatsen, waarin de woorden: Coninck, Godt, Heere, JESUS CHRISTUS, gevonden worden.

Nog is er bijgevoegd een lofgedicht van ARNOLDUS BORNIVS (wie was hij?) op des schrijvers werk.

Ten laatste komt nog, in mediaan 8°. een afschrift van een zoogenaamd *Passie-boekje* te *Delft* in gebruik, verguld op snede.

Alles is zeer net en duidelijk, met den aan de letter in de XVIIde eeuw eigene lettervorm geschreven, en bevindt zich in zeer goeden toestand.

H. POTHOLT VAN DORP.

Moeder van J. Cats en voornaam zijns vaders (Nav. III.; bl. 96; IV.; bl. 79). Indien uit de notulen is uit te maken, dat de eenige CATS die in 1577 „midden in den raet” te *Brouwershaven* zat, ADRIAEN heette, dan is het vraagstuk opgelost en komt het opschrift op de grafzerk, door $\varphi^3 - \varphi$ vermeld, daarmede en met CATS, berigt dat hij zijne moeder vroeg verloor, te goed overeen, om nog eenigen redelijken twijfel aangaande de namen der ouders van onzen volksdichter bij uitnemendheid te kunnen overlaten. Als eene kleinigheid veroorloof ik mij alleen nog, bij het belangrijk berigt te voegen, dat, indien zijne moeder was LEENKEN, de dochter van JACOB JAN BREIJDER, — vader CATS vrij zeker den voornaam van zijnzen grootvader van moederszijde gevoerd heeft. Immers, de vader van „LEENKEN” heette ongetwijfeld JACOB JANSZ. BR. Het hebben van meer dan één

voornaam was destijds, behalve bij vorstelijke personen, ongebruikelijk.

Maar de reden, waarom ik nog eens op de — zoo de praemisse kan aangenomen worden, volkomen *ad liquidum* gebragte — zaak terugkom, ligt in hetgeen daar ter plaatse van mijne hand wordt meêgedeeld. Het luidt daar of onverstaanbaar, of pedant: »Het zoogenoemd geboortehuis . . . is bloote overlevering en niets meer; ik herinner mij nog, dit in 1832 bij zijn (het Bestuur van DE NAVORSCHER voegde er bij: [mijn?]) bezoek van *Schouwen* te hebben gezegd". — Mag ik die — zoo als ze daar staan dwaze — woorden even verbeteren?

In 1832 of wat later kwam wijlen Mr. P. S. SCHULL te *Zierikzee*, waar ik, destijds in de nabijheid woonachtig, dien letterkundige ontmoette nadat hij eene bedevaart had gedaan naar CATS' geboorteplaats. Hij had o. a. medegebragt of de stekken gestoken tot het verkrijgen van eene afbeelding der woning, die door de overlevering als 's dichters geboortehuis wordt aangewezen; en was daarmede hoog ingenomen. In vereeniging met wijlen mijn waardigen schoonvader, die vele jaren te *Brouwershaven* predikant was geweest, trachtte ik den Dordschen bezoeker te beduiden, dat er geen de minste grond voor was om die overlevering aan te nemen. Zelfs had mijn schoonvader, die in 1796 te *Brouwershaven* was gekomen, destijds van oude lieden gehoord, dat de bedoelde overlevering nog zoo heel oud niet scheen — 't hielp niet en SCHULL's fijne, schrandere, kritische blik moest op den pas wijken voor poëtische ingenomenheid met zijne ontdekking, ten gevolge van welke hij eene afbeelding van het vermeende »geboortehuis", bedrieg ik mij niet, in zijne en V. D. HOOP's *Bijdragen tot boeken- en menschenkennis* heeft opgenomen. Ik was toen in de kwestie nog al t'huish, daar ik, toen het standbeeld voor CATS in 1829 werd ingewijd, bij die gelegenheid had nagesnuffeld wat op den volksdichter en zijne geschiedenis betrekking had, waarbij ik tot hetzelfde resultaat kwam, als waartoe mijn schoonvader, de door en door bekwame ADR. UYTENHOVEN, reeds vroeger gekomen was; alles is onzeker. Bepaald herinner ik mij, geene Raads-notulen van 1577 te hebben gevonden, waarnaar ik verlangde, omdat juist dat »mijn vader sat midden in den raat" een mijner *points de départ* was. Ik blijf φ — φ dankbaar, al was het alleen voor de mededeeling omtrent de zerk, en verzoek als Zeeuw dringend nadere inlichting.

Mijn antwoord op de vraag in kwestie worde aldus verbeterd: »Ik herinner mij nog dit in of om 1832 met aanvoering van redenen, aan Mr. P. S. SCHULL bij zijn bezoek van *Schouwen* te hebben gezegd".

Hoe mijn bericht verminkt is geraakt, weet

ik niet, en 't zou er ook niets toe doen indien het niet zoo blufferig scheen. v. O.

Willem Swinnas (Nav. III.; bl. 96; IV.; bl. 80). Een exemplaar van 's mans werk: *Engelsche, Nederlandsche en Munstersche Krakkeelen*, door JAC. SCHELTEMA ontdekt en gebruikt, — zie zijn *Mengelwerk*, Dl. I, St. III, bl. 205 — is ook door dezen met aantekeningen voorzien. Men leest aldaar dat hij in het bezit was van *Brieven over SWINNAS* van G. J. LONCQ, die tot diens geslacht behoorde; zie *Mengelwerk*, t. a. p. bl. 204; dat de moeder van SWINNAS, VAN GOEREE genaamd was, gelijk WILLEM VAN GOEREE, Burgemeester van *Rotterdam*, zijn neef, en Mr. JACOB COMMERTSTEIN, Burgemeester van *den Briel*, zijn zwager, door hem vermeld zijn, *Mengelwerk*, bl. 235—36 in de noot. Nog dat WILLEM VAN RANOUW, medicus en chirurgijn, bekend als schrijver van het *Kabinet*, enz., een behuudoom van SCHELTEMA's grootvader, kleinzoon was van W. SWINNAS.

In dat zelfde exemplaar staat met de hand van wijlen den Heer Archivarius DE JONGE aangeteekend: »In het IIIde Deel des jaars 1666 van de *Bibl. Duncaniana* op de Koninkl. Bibliotheek vindt men den tweeden druk van SWINNAS, loopende tot 1 Maart 1666, zijnde in 4°, gedrukt, te Amsterdam, bij JACOB VENCKEL, A^o. 1666. De derde druk is veel vermeerderd en verbeterd, en dus verre te verkiezen". Het »privilegie", waarvan door B. N. gesproken wordt, was gegeven den 14den Februarij 1667, gelijk dan ook die uitgave in 1667 werd gedrukt, blijkens het vermelde van J. SCHELTEMA afkomstige exemplaar. Onder het IIIde Deel staat alleen 166.; 't schijnt dat het vierde cyfer is weggelaten, welligt opzettelijk? In den Catalogus der nagelaten boeken van J. SCHELTEMA, 1886, vind ik het handschrift van den praeceptor WILLEM SWINNES (zoo als in den Catalogus van J. KONING t. a. p. staat) niet vermeld. In de *Beschrijving van de stad Brielle*, door VAN ALKEMADE, op de naamlijst der Burgemeesteren, Dl. I, bl. 93, vindt men genoemd: Dr. JOHAN SWINNAS, A^o. 1643, en nu kan de vader van WILLEM de geschiedschrijver zijn geweest, en onze SWINNAS zou dan te regt door VAN KAMPEN als een' Briellenaar zijn aangeduid. Men zou het daar ter plaatse kunnen onderzoeken.

V. D. N.

Willem Swinnas. Dr. WILLEM SWINNAS was van zoo bekende medische verdiensten, dat hij gedurende den tweeden Engelschen oorlog tot geneesheer der Admiraliteit van de *Maze* benoemd werd, ter verzorging van zieken en gewonden, welke tijdelijk van 's lands vloot naar het gasthuis in *den Briel* verzonden werden. In de gasthuizen te *Leiden*, *Vere* en *Zierikzee* vonden dergelijke benoemingen

plaats. Zie DE JONGE, *Nederl. Zeewezen*, Dl. II, St. II, bl. 123. Dezelfde schrijver berigt in het genoemde deel van dat werk, bl. 171, iets over de *Krakkeelen* van Dr. SWINNAS, doch feilt in zijne opgave over de drukken daarvan. Hij noemt namelijk den eersten druk, Rotterdam bij J. NAERANUS, 1668, kl. 8°, den tweeden Amsterdam, bij JAC. VENCKEL, in 4°. De waarheid is dat bij NAERANUS, te Rotterdam, een eerste, een tweede en derde druk verschenen, allen in 8°, de twee laatste vollediger dan de eerste. Voorts te Amsterdam een nadruk bij J. VENCKEL, in 4°, buiten weten van den schrijver, en in weerwil van het privilege, dat NAERANUS voor 15 jaren van de Staten van *Holland en Westfriesland* bekomen had.

J. T. BODEL NYENHUIS.

Adolph Hardingh (Nav. III.; bl. 98; IV.; bl. 82). Nadat ik de vraag (*) gedaan had, zijn mij nog de volgende stukken, die op het stads-archief te *Middelburg* bewaard worden, voorgekomen.

1°. *Originele acte, waarby den Rentmeester Bewesterscheld geordonneert word te betalen de veragterde renten op 't land van Zeeland, gelegd ten jare 1521 a 1523 tot den jare 1533 en die van 1529 drie maanden daarna, op poene van daarover in persoon en goederen te sullen worden geexecuteert, alles op 't versoek van de steden van Zeeland; van 25 February 1534.*

2°. *Originele acte waarby de Koninginne Regente ordonneert den Prelaat en Edelen aan te toonen de onmogelijkheid van haar versoek, omtrent de betalinge van de veragterde renten en aanmaand ordre te stellen, tot voorkoming van verdere confusie, op de prompte voldoening: midsgaders de Rentmeesters ordonneert tot den jare 1532 inclusive voldoeninge te geven en te gelijk hare rekening te doen tot den jare 1533 etc. van 22 Mey 1534.*

3°. *Originele acte, waarbij de Koninginne Regente den Rentmeester Bewesterscheld ordonneert de betaling te doen tot den jare 1532, inclusive, van de veragterde renten opgenomen 1529; van 31 July 1534.*

4°. *Mandament van Keyser Karel waarby werd geordonneert de voorsz. acte van 31 July tegen den Rentm^r. Hardinck ter executie te leggen; van 12 Augustus 1534.*

(*) In de *Bijvoegselen* op de *Chronijk van Zeeland* van J. VAN REIGERSBERGEN, uitgave van 1634, bl. 341, wordt onder de Rentmeesters-Generaal van *Zeeland* opgenoemd: Heer ADOLPH HARDINCK, en van hem gezegd, dat hij werde te *Hove* ontboden, ende aldaer in synen arm dootd ghelaten. BOXHORN, dit in zijne *Chronijk*, Dl. II, bl. 451, overnemende, voegt er bij dat zulks is geschied A°. 1535. Waar zijn hieromtrent nadere bijzonderheden te vinden? Ik voeg er bij dat de *Bijvoegselen*, in de uitgave van 1634 voorkomende, niet, zoo als sommigen meenen, van JOHAN DE BRUNE zijn, maar deels van ADRIAAN ROMAN, Stads-boekdrukker te *Haarlem*.

5°. *Originele commissie by die van Middelburg gestrekt op eenige wyf den haren om te bevorderen het recolement van rekeninge van den Rentm^r. ADOLPH HERDINCK, ADRIAAN VAN HEETVELDE en HIERONIMUS ZANDELYN, van 29 September 1543.*

Ook in de notulen van Wethouders en Raad van *Middelburg*, 1530—1534 wordt op meer dan eene plaats van ADOLPH HARDINGH melding gemaakt.

In de sub. n°. 5 aangehaalde *Commissie* wordt bij VAN HEETVELDE gezegd: „Saligh^r. gedagtenisse”; bij HARDINGH niet; hetgeen een schandelijken dood van dezen te denken geeft. Of die echter op de bij BOXHORN beschreven wijze heeft plaats gehad, en of voor *peculaat* of eenig ander misdrijf, is mij niet gebleken. Op het *peculaat* stond de doodstraf. Zie L. un. *Cod. de crimene pec.* (IX, 28). DAMHOUDER vermeldt wel eene andere straf (*Pract. in Criminele zaken*, bl. 451): deze voegt er bij: „hoevel vele meynen dat zoodanige capitalijk behooren gestraft te worden”; en nog ten tijde van MATTHAEUS werd *peculaat* met den dood gestraft: „Hodie qui in administratione positi peculatum commiserunt, quive in his ministerium praebuerunt, aut pecunias ab eis subtractas scienter susceperunt, capite puniuntur”. *De criminibus*, p. 634. Van waar echter de zonderlinge wijze van voltrekking der straf? zij behoorde niet tot de gebruikelijke; zie MATTHAEUS l. c., p. 834, 19. Vreemd daarenboven is het, dat men van den dood van een zóó invloedrijk persoon als HARDINGH in *Zeeland* schijnt geweest te zijn, zoo weinig sporen aantreft.

Bij deze gelegenheid heeft de Heer v. O. op nieuw onze aandacht gevestigd op de reeds in de *Nehalennia* behandelde vraag omtrent het verhaal eener regtspleging onder KAREL den Stouten. Kan tot dit verhaal ook aanleiding gegeven hebben, wat volgens sommigen met OLIVIER LE DAIN, LE DIABLE OF LE MAUVAIS is geschied? In de *Preuves et observations sur les Mémoires de Commynes* L. v. edit. de Mr. GODEFROY, Brusselle (sic) 1723, Tom. 5, p. 55, vindt men daaromtrent het volgende, getrokken uit de *Intentions morales, civiles et militaires* de ANTONIE LE PIPIE, Anvers, 1625, die het zelf wederom uit een werk van zekeren BORTHEL had overgenomen.

» Or il faut entendre que LOURS onzième du nom, Roy de France, coiffé de l'amitié qu'il portoit à OLIVIER LE DAIN (qui de son premier mestier estoit Barbier,) luy avoit donné la Capitainerie du Chateau de Loches, qui estoit, et est encors à present, un bel Estat, et le Gouvernement de Saint Quentin en Picardie, et de Gentilhomme de sa chambre, et avoit acquis de belles Seigneuries, et de tant qu'il avoit de beaux gages et revenus, et estoit à son aise, il se plongeoi en

toutes voluptés, au sei bien après la mort de son Roy, que pendant qu'il vivoit. Il advint un jour qu'un jeune Gentilhomme commit quelque crime, et le Prevost de l'hostel du Roy le prit prisonnier: la femme d'iceluy cognoissant qu'il y alloit de la vie, se mit à solliciter les uns et les autres, qu'elle pensoit avoir credit et faveur envers le Roy CHARLES VIII de ce nom; or elle pensoit qu'OLIVIER LE DAIM fust en même credit que quand LOUYS vivoit, pour ce qu'il estoit bien suivy, richement habillé et entroit en la chambre du Roy quand il vouloit, parquoy elle s'adressa à luy et le pria pour la delivrance de son mary: le dit OLIVIER voyant que cette solliciteresse estoit belle, jeune et de bonne grace, luy promit qu'il feroit sortir son mary hors de prison, pourveu qu'elle lui prestast son corps, ce que la Damoiselle luy accorda, mais avec beaucoup de difficultez. Et pour satisfaire sa promesse, il s'adressa au Prevost, le priant qu'il justifiast le Gentilhomme, ce qu'il ne voulut jamais faire. Et derechef le pria qu'il luy fit ouverture des prisonnes, et qu'on tiendroît cela pour une fuite: encore moins peut-il obtenir cet article. Enfin Maistre OLIVIER se voyant esconduit, commença à reprocher au Prevost son ingratitude, car il l'avoit mis en cet Estat, et fait donner au feu Roy LOUYS beaucoup de dons: et qu'une fois le Roy estant irrité contre luy d'avoir mal administré son Estat, qu'il l'avoit appaisé. Enfin les parolles piquantes eurent telle efficace envers le Prevost, qu'il luy dit qu'il advisast le moyen de le faire evader, pourveu qu'il ne fut point en peine de représenter le dit prisonnier, ayant à faire à forte partie. Lors Maistre OLIVIER dit, que le meilleur seroit, et la voye plus avariée d'estrangler le prisonnier en la geole, et le jeter en la Rivière et que par le moyen la partie seroit vengée et satisfaite, et la femme du mort bien aise pour n'avoir encouru note d'infamie, et que les choses se passassent ainsi toutes parties seroient contentes. Ces choses arrestées entre eux, il sollicita la Damoiselle de le venir trouver la nuit prochaine en son logis, pour satisfaire à son plaisir, ce qu'elle fit, s'assemblant que le lendemain elle verroit son mary en liberté. Mais fut deceu, car cependant que Maistre OLIVIER la caressoit dans le lit, son Valet de Chambre nommé DANIEL et un nommé OYAC vont estrangler dans les prisons du Prevost le misérable Gentilhomme, puis le trainerent dans la Rivière de *Seine*, le corps duquel flot-
toit sur l'eau ne l'ayant sceu faire enfoncer au fonds de la dite rivière. Il fut tiré par les bateliers à la Rive, ou tout le long du jour il fut visité de grande multitude de peuple et fut reconnu pour tel qu'il estoit. La femme qui s'estoit levée de grand matin, pensant avoir recouvert son mary, entendit d'aucuns que son

mary estoit mort, et qu'il estoit sur la rive de l'eau, elle y estant allée trouva que c'estoit luy. Alors cette infortunée Damoiselle se jeta sur le corps faisant de très lamentables complaints, et fondant toute en larmes, maudissoit OLIVIER LE DAIM qui l'avoit deceu, luy ayant ravé son honneur avec promesse de luy rendre son mary. Les lamentations de cette Damoiselle explorées esmeurent tellement le peuple à commisération, qu'il advertit la Justice de ce forfait: dont (donc?) Maistre OLIVIER fut saisi et condamné à la geheune: qui sans beaucoup estre tourmenté, confessa le fait, estimant qu'on ne l'oseroit condamner, se fiant à la faveur du Roy. Mais ce fut tout le contraire, car estant hay à cause qu'il avoit abusé de l'autorité du Roy LOUYS, fut condamné à estre pendu et estranglé, son DANIEL luy tint compagnie, condamné en beaucoup d'amendes envers la vefve et quant à OYAC (que je cuide estre cestui, que SESSEL appelle l'Admiral de LOUYS) il ne fut pendu, parce qu'il estoit verifié qu'il n'avoit voulu assister à l'estrangement du Gentilhomme prisonnier si avoit-il bien aidé à le jeter dans la rivière, il eut les oreilles coupées, la langue percée et banny du Royaume. En voilà l'épitaphe conché par Monsieur JEAN BOUCHET de *Poitiers* tant en ses épitaphes qu'annales d'Aquitaine:

Epitaphe d'OLIVIER, Barbier du Roy LOYS XI, qui fut pendu à Montfalcon à Paris.

Je OLIVIER, qui fus barbier du Roy,
Loys onzième et de luy toujours proche
Par mon orgueil fus mis en desacroy,
A ce gibet tout rempli de reproche,
En hault parler, en estat et approche,
Je me faisois aux grans Princes pareil,
Mais de malheur on m'a rompu la broche,
Par ce piteur et homble appareil.

JEAN MOLINET dans sa Recollection des Merveilles qu'il a veues, rapporte ce fait dans les vers suivans.

J'ay veu oyseau ramage
Nommé Maistre OLIVIER,
Volant par son plumage,
Haut comme un Eprevier.
Fort bien sçavoit complaire,
Au Roy, mais je vis qu'on
Le fit pour son salaire
Percher au Montfalcon".

Ook MACAULAY, *Hist. of Engl.*, Ch. V, vermeldt, bij gelegenheid dat hij over KIRKE spreekt, dit geval van OLIVIER LE DAIN. Hij spreekt ook wel van de regtspleging onder KAREL den Stouten, en noemt den stadhouder RHYNSAULT, doch heeft dit klaarblijkelijk uit STEELE. Hoe hij aan de geschiedenis van OLIVIER gekomen is, geeft hij niet op. Wellicht vindt men over dit verhaal iets naders bij DE REIFFENBERG, *Notice sur Olivier le Diable*. Brux. 1829, 4°, een werk dat ik slechts bij name ken.

Mij komt dit verhaal waarschijnlijker dan dat van PONTUS HEUTERUS voor; de namen van onderscheidene lieden worden er in opgegeven, de wijze van den dood van OLIVIER is van elders bewezen en het verhaal zelf is eenvoudiger dan het opgesmukte bij HEUTERUS. Ook de dood van den echtgenoot is natuurlijker. PONTUS HEUTERUS zegt het verhaal getrokken te hebben: „ne ms^o. libello”; hoe ligt kan of daarin of door HEUTERUS zelve KAREL VIII met KAREL den Stouten zijn verward; — maar hoe komt men het verhaal in Zeeland te plaatsen? Kan daartoe ook aanleiding gegeven hebben dat bij PONTUS HEUTERUS kort te voren Zeeland het laatst wordt opgegeven onder de landen, die KAREL tot het houden van regtsdagen bezocht had?

L.

Schilderij van Heemskerk's zeestrijd voor Gibraltar (Nav. III.; bl. 99; IV.; bl. 83). De Heer .. ELSEVIER, die op het Archief der O. I. Compagnie wil nasporen, „wie de maker van dat schilderij is”, vraagt naar den bekenden weg. In het eerste uittreksel toch uit de *Resolutiën der Staten-Generaal*, dat hij zelf terplaatse mededeelt, lees ik met zoo vele woorden: „Seecker stuck schilderye gemaect tot *Haerlem*, by Mr. VROOM”. Kende hij den zeeschilder HENDRIK KORNELISZEN VROOM niet? de man is waarlijk toch bekend genoeg; om geen anderen te noemen, verwijzen wij den Heer .. ELSEVIER slechts naar VAN MANDER, uitgave van 1764, Dl. II, bl. 117 en volg., waar hij daarenboven nog des schilders portret kan vinden.

B—

[Onze Correspondent schijnt 's Heeren .. ELSEVIER's antwoord niet begrepen te hebben. Deze op grond van eenige *Resolutiën der Staten-Generaal* (April 1610) besluitende, dat de schilderij van VROOM naar Engeland tot den Prins van Wallis moet zijn overgegaan, leidt hiervan de waarlijk niet gewaagde gissing af, dat het in de vraag bedoelde kunstwerk, als in 1640 het eigendom van de O. I. Compagnie, geenszins met die schilderij identiek zal geweest zijn. Allernatuurlijks: is dan zijne opmerking, dat, ware het Archief der Compagnie nog aanwezig, men wellicht zou kunnen opsporen, wie het door LABORANTER te berde gebragte stuk tot maker gehad hebbe.]

Grafscript op Napoleon (Nav. III.; bl. 96). Door THEODORIK wordt gevraagd naar den dichter van het grafscript op NAPOLEON:

„Hier ligt hij, die op aard zich God gelijk dorst denken, enz.

Het luidt in zijn geheel aldus:

„Hier ligt hij, die alleen aan de aard de wet kon geven,
En vorsten velde en schiep door 't magtwoord van zijn stem: —

Hier ligt hij, vamen diep in 't hart der aard gedreven;
Want nog — schoon vormloos stof — heeft vorst en volk voor hem”.

„Hier ligt hij, die op aard”, enz.

Thands juilt — (niet „juicht”, zoo als THEODORIK schreef) — de vloek hem na”, enz. A. BOXMAN.

1821.

D. B. Dz.

Gesprek tusschen een Vreemdeling en den Kerkgaan over Johan van Oldenbarnevelt (Nav. III.; bl. 97; Bijbl. 1853, bl. ci). Het dichtstukje, zoo als men het leest onder het portret van JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, in het bezit van Mr. L. G. VERNÉE, is oorspronkelijk door VONDEL geschreven in het *Stamboek* van PETRUS SCRIVERIUS. J. L. A. I.

Willem en Hendrik van Egmont (Nav. III.; bl. 99). In het *Leenregister van Gelderland* komt HENDRIK VAN EGMONT, waarschijnlijk de door L. v. H. bedoelde persoon, meermalen voor als „HENDRIK VAN EGMONT, basterd”. Dezen vinden wij in 1487 beleend met het goed *ten Wermeldink*, bij overdracht van LUTGAERT VAN BRANSENBORG, huisvrouw van KLAAS KEPPEL; als ook in 1499 met de Bransburger tienden in *Bakervelde*, bij overdracht van DIRKS VAN RAESVELD; met welke laatste ook HENRICA VAN EGMONT, erve haars vaders „HENRIC”, ten jare 1511 beleend werd door haren hulder JOHAN KREIJNCK HENRIXSOON. Nog wordt vermeld AGNES KREIJNCK, huisvrouw van HENRIO VAN EGMONT, beleend met het goed *te Baeck*, welks eed vernieuwde in 1482 en 1492. Dezelfde weduwe zijnde, stelde tot hulder haren broeder JOHAN KREIJNCK HENRIXSOON (1511); later (1519) deed zij het haren dochters man JOHAN GOLSTEYN. Voorts MARGRIET VAN EGMONT, huisvrouw van BEERTS VAN HACKFORT, erve harer moeder AGNES (1537), AGNESE KREIJNCK, erve EVERTS VAN BAAK, werd beleend met *die vierhuis Tienden ten Baks* (1478). Dezelfde HENRIK dochter, huisvrouw HENRIK VAN EGMONT, vernieuwde den eed in 1484, HENDRIK VAN EGMONT deed het in 1501. Hij zal denkelijk bastaard geweest zijn van een der Graven van *Egmond*, welligt van WILLEM, Stadhouders van *Gelderland*, die in 1460 beleend werd met „dat *Huis tot Baec* en de *ntienden tot Ochten*”, en in 1483 op het slot *te Grave* overleed.

Nog valt hierbij aan te merken dat L. v. H. spreekt, van WILLEM VAN EGMONT, WZ., ALEYD KREIJNCK, terwijl volgens het genoemde *Leen-register*, met de woningen en hofstede *Dedinkwerde*, en het goed *te Westerholt* beleend werden: JOHAN VAN KEPPEL, erf zijns broeders BEYNERS in 1484; RENSE VAN KEPPEL, erf zijns vaders JOHAN in 1501; en FEN KREIJNCK, erve haars zoons RENSE in 1524. De vrouw van JOHAN VAN KEPPEL heette alsoo KREIJNCK en niet VAN EGMONT, iets dat ook hier aan *bastaardij* doet denken. DIRK VAN KEPPEL werd erf zijner moeder FENNE, in 1536 met hetzelfde goed beleend; dit kwam voorts aan REYNER, erf zijns broeders in 1542, 1557, en aan JACOB VAN HEERKEN bij transpl. REYNERS VAN KREIJNCK in 1562.

V. D. N.

Lambert Hendrikszoon, bijgenaamd »Mooie Lambert" (Nav. III.; bl. 99; IV.; bl. 83). Of-schoon wij C. K. dank schuldig zijn voor hetgeen hij betrekkelijk het graf van LAMBERT MOY heeft medegedeeld, is het echter noodig, ter voorkoming van dwaling, aan te wijzen, dat hij zich heeft vergist, door de voorgestelde wapens als die van LAMBERT MOY en zijne vrouw op te geven. Reeds het omschrift van de zerk en het daarin aangevoerde jaartal 1609 toont aan, dat deze de grafsteen is van NICOLAES ADRIAENSZ DEN BOUT, die aldaar het eerst, en 16 jaren vóór LAMBERT MOY, werd begraven, aan wien dan ook het eene, gelijk aan zijne vrouw het andere der afgebeelde wapens heeft toebehoord. En in dit gevoelen vind ik mij bevestigd door de afbeelding van het wapen van GERRIT CLAESZ. DEN BOUT, Vroedschap te Rotterdam, 1589, voorkomende in eene fraaije verzameling der namen en (geschilderde) wapens der leden van de Rotterdamsche Vroedschap sinds den jare 1573. Eene andere vergissing heeft C. K. begaan in de opgave der attributen, waarbij toch niet BELLONA, maar eene watergodin (Najade), staande op eene urne of kruik, of wel een dolfijn wordt aangetroffen. Ook de *Lambrequins* verschillen bij hem geheel van die op de zerk, waarop echter thans de wapens niet meer zichtbaar zijn. Wat nu de reden betreft, dat ook LAMBERT MOY in dit graf is bijgezet, het laat zich vermoeden, dat zij in de betrekking van beide personen tot de zeedienst moet worden gezocht, en dat de familie van den kapitein DEN BOUT zich vereerd zal gevoeld hebben, het lijk van den Admiraal LAMBERT MOY in hare grafstede te ontvangen; wanneer tevens vergunning zal gegeven zijn, om op de overige opene ruimte der zerk het opschrift te zijner eere te bijtelen, waarvan echter in verschillende werken onderscheidene en meestal onjuiste opgaven geschied zijn. Men zie, behalve de reeds genoemde schrijvers van HOOGSTRATEN, VAN SPAAN, VAN REIJN, ook nog eene opgaaf in het Nederduitsch en in het Latijn bij TIMARETEN, *Collectio Monum.* Amst. 1684, p. 214, 215.

Daar ik in de gelegenheid ben, de juiste lezing mede te deelen, wil ik die hieronder bijvoegen.

De zerk op het koor, N°. 85, is gedeeltelijk bedekt door eene zeer zware bank of gestoelte, waaraan het gemis van een deel des omschrifts zal te wijten geweest zijn. Men leest er thans letterlijk:

»Hier leit begraven Capiteyn NICOLAES ADRIAANSZ. DEN BOUT, startt den 11 July 1609. Noch begraven Docter JACOBUS DE CARPENTIER, en is gestorven den 11 January 1625". Deze laatste behoorde welligt tot de familie der vrouw van DEN BOUT, ofschoon haar wapen niet is dat van het bekende ge-

slacht DE CARPENTIER, waartoe de Gouverneur-Generaal van dien naam behoord heeft. Midden op de zerk staat het volgende:

„Hier legt in 't graft een Held manhaft
Moi LAMBERT HENRICKS-soon
Die in syn tiidt tot Spaniaars spiit
Haar trots heeft thoof geboon
Siin deftigheid was oock verbreed
Onder de Turken naci
Die hii dickmaal met siin metaal
Verwon in korten spaci
Naar vriend van MARS en NEPTUNS bars
Een kaatser van den donder
Kanarii tuiigt Sint Thomas buiigt
Giibralts Duiinkerkers wonder
Peilder der Son die niemand won
Maar altoos heeft verwonnen
Door schoot noch stoot maar d'alder-dood
Heeft hem op 't lest verslonnen
't Gebied ter zee washii na mee
Vic Admiraal kloeckhertig
Heeft trouw het land gediend constant
De iaren ses een dertig
Doch doen hy heeft alhier geleest
't Seventig en vyff iaren
Naar goede faam is uit 't lichaam
De siel bij God gevaren
Maert seventhien in 't jaar sesthien
Hondert en twintig viif
Gerust eerbaar ende daar naar
In 't graft gelegt het liif".

»Noch begraven NELTGEN AERTS D. Huiis-vrou van den Vic Admiiraal MOI LAMBERT, sterf den 4 Desember 1625". Alles zonder eenig leesteeken, en de cyfers niet met Romeinsche, zoo als wordt opgegeven, maar met gewone (Arabische) getalletters.

V. D. N.

Lambert Hendrikszoon, bijgenaamd »Mooie Lambert". Bij SLICHTENHORST, *Geldersche Geschiedenissen*, Boek I, bl. 45, leest men, ter gelegenheid der beschrijving van *Tiel*, en ter vermelding van de aldaar geboren beroemde mannen: »Ende onder de geene die dese landen ter zee merkelyken dienst hebben bewezen, is noch in versse gedachtenis de zee overste MOYLAMERS". Waaruit alzoo blijkt, dat hij te *Tiel* (omtrent het jaar 1550) het levenslicht heeft gezien.

K. V. S.

[Hetzelfde schreef ons ook P. H. T., die dit berigt van SLICHTENHORST bevestigd en met nog andere bijzonderheden betrekkelijk MOOI LAMBERT vermeerderd heeft gevonden bij E. D. RINK, *Beschrijving van Tiel*, 1836, bl. 309.]

St. Nikolaas al of niet historisch (Nav. III.; bl. 99; IV.; bl. 85). Het verwondert mij, dat niemand naar SCHOTEL, *Geschied-, Letter- en Oudheidkundige Uitspanningen*, Utrecht, 1849, verwezen heeft, en daarom doe ik het bij dezen.

THEODORIK.

Dubbelzinnige verzen (Nav. III.; bl. 99; IV.; bl. 85). Die op het twaalfjarig Bestand, achter de *Echo*, ofte *Galm*, vindt men ook opgenomen in de *Nederlandsche Geschiedzangen*,

Ilden Bundel, bl. 394. De verzamelaar had ze van de *Biblioth. Thysiana*.

C. W. BRUINVIS.

Dubbelzinnige verzen. Als eene kleine bijdrage tot deze en dergelijke samenstellingen, moge dienen 't volgende afschrift van een onder mij berustend, door den beroemden VAN ZANTEN keurig geschreven blaadje pennekunst:

„SOBERHEYDT
Behoudt, Versterkt, Vermeeëdt, Reinicht,
VERSTANT, LICHAAM, RIJCKDOM, DE SIELE.
Bencemt, Verswackt, Verteëdt, Besmet,
DRONKENSCHAP”

't welk, van 't bovenste of het onderste woord af, naar de middelste gelezen wordende, altoos, door middel der tusschenbeide gestelde, een goeden zin geeft. N* *.

Dubbelzinnige Verzen. Voor korten tijd werd mij door een mijner dichtlievende vrienden een dubbelzinnig vers medegedeeld, 't welk deze van een zijner bekenden in *Parijs* ontvangen had, waar het, naar diens beweren, in een der openbare dagbladen moet verschenen zijn. Het is gerigt aan NAPOLEON den IIlden en van dezen inboud:

Vive à jamais L'empereur des Français,
La famille royale Est indigne de vivre;
Oubliions désormais La race des Capets:
La race imperiale Doit seule lui survivre!
Soyons donc le soutien . . . De ce Napoléon.
Du comte de Chambord . . Chassons l'âme maudite:
C'est à lui qu'appartient. Cette punition, —
L'honneur du plus fort . . . A son juste mérite. —

Wie der HH. Navorschers zou mij van dit vers den maker kunnen noemen, en tevens het dagblad aanwijzen, waarin men het opgenomen heeft. Bij deze gelegenheid vraag ik ook om eene opgaaf der vroegere en latere poëten, welke deze dichtsoort beoefend hebben, als ook van de door hen vervaardigde stukken in hun geheel, met uitzondering alleen der onkiesche en bepaald slechte. Ik doe deze vraag met betrekking tot alle tijden. Ten laatste wensch ik hier de door D.H., Vr. LVII, bl. 99 geopperde, maar onbeantwoord geblevene kwestie te herhalen, aan wien men wel het dubbelzinnige vers: *Trouwen of niet trouwen*: »Een wijze ontwijkt met regt, enz., te danken mag hebben.

F. F. C. STEINMETZ.

[Ook A. AARSEN is zeer begeerig den naam te kennen des vernuftigen makers dezer rijmende diatribe en hekelende lofspraak op den echtelijken band.]

Dubbelzinnige verzen.

„Nieuwjaarswensch.

1. Ik wensch u thans een jaar
Met weinig blijde dagen.
Nooit wensch ik u een jaar
Voorspoedig naar behagen.
2. Een jaar om allen tijd,
Uw schepper te verstoren.
En nooit een uur of dag,
Naar Godes woord te hooren.

3. Gezondheid naar het lijf,
Dat zal ik niemand wenschen,
Maar altijd ziek te zijn
Die wensch ik allen menschen.
4. Een jaar dat vreugdig is,
Wensch ik u nimmermeer.
Een jaar van ongeluk,
Wensch ik van harte zeer.
5. Ten laatste wensch ik u
Door ramp op ramp te klagen
Maar nooit en wensch ik u
Dat God u onderschage.
6. Ik wensch, dat gij nooit ziet
Het hemelsch firmament,
Maar dat uw ziel geniet
De hel met zijn torment.” —

Ontleend aan een *Enkhuizer Almanak* voor 't jaar De tegenovergestelde beteekenis erlangt men door telkens den eersten regel met den vierden, en den derden met den tweeden te vereenigen. Die verwisseling lag in het doel des dichters [?], en de vervulling van den aldus omgekeerden wensch voor alle menschen in het algemeen en over de lezers van DE NAVORSCHER in het bijzonder, is en blijft het verlangen van A. AARSEN.

Dubbelzinnige Verzen. Bij de medegedeelde *dubbelzinnige verzen*, mag ook het navolgende niet ontbreken:

Anti-christendom.

De Roomsche kerk is wis, vol dwinglandy en list,
Daar Christus zetel is, heerscht nu de Tegen-christ.
De paus op zynen thronen met stedeouders magt
Verloopt Gods eigen zoon; wordt hy als God geacht,
Men knielt en kust zyn voet, die 's keizers nek betrad.
Wyl elk hem hulden moet. Wat hoovaardy is dat?
De ketters zyn verklaard, 't Is tegen 's Heeren woord,
Verdelgt zyn vuur en swaard. Maar wacht, God ziet en hoort!

Verrassend is het, wanneer men dit gedicht, dat aan de *Nederlandsche Poëzij* door CAROLUS TUINMAN, predikant te *Middelburg*, (gedrukt bij MICHEL SCHRIJVER, boekverkooper aan de beurs, Anno 1728) ontleend is, klieft, dan wordt daaruit eene stem tegen en eene stem tegen het Pausdom vernomen:

Voor 't pausdom.

Tegen 't pausdom.

De Roomsche kerk is wis, Vol dwinglandy en list
Daar Christus zetel is; Heerscht nu de Tegenchrist.
De paus op zynen thronen Met stedeouders magt,
Verloopt Gods eigen zoon; Wordt hy als God geacht,
Men knielt en kust zyn voet, Die 's keizers nek betrad.
Wyl elk hem hulden moet. Wat hoovaardy is dat?
Die ketters zyn verklaard, 't Is tegen 's Heeren woord
Verdelgt zyn vuur en swaard. Maar wacht, God ziet en hoort!

Deze verzen werden door ons afgeschreven uit den Ilden Jaarg. der *Dordsche Stemmen*, N°. 7, bl. 109, waar men ook een gedeelte der dubbelzinnige *Confessie* vindt medegedeeld, die men reeds in DE NAVORSCHER (IV.; bl. 86) aantreft: »Ik zweer nu ganschlijk af,” enz.

D. BUDDINGH.

Danswoede in de Nederlanden (Nav. III.; bl. 100; IV.; bl. 87). Bij al de antwoorden, welke deze vraag heeft uitgelokt, voeg ik nog, ter aanvulling van de reeks van verhalen over deze vreemdsoortige tooneelen van den ouden dag, hetgeen MARCUS VAN VAERNEWIJCK in zijne *Historie van Belgis* (*) daaromtrent heeft opgeteekend. Althoevel deze "zeergeloovige!" geschiedschrijver, die in het midden der XVIde eeuw over de St. Vijtsdans heeft geschreven, op dit stuk zijn geloof in het midden laat, verhaalt hij echter, in oude Duitsehe Kronijken over dergelijke dansen gelezen te hebben, die reeds ten jare 979 zouden zijn waargenomen. Ziedaar de reden, waarom ik zijn relaas daarover hier afschrijf.

"Wonderlike danssen te Gendt".

"Wy vinden dat int Jaer XIII. hondert LXXIII. die danssers te Ghendt quamen die nacht en dach doorgaende wech dansten, sonder eten oft slapen, ende den XIII Octobris, waren die zelve danssers te Ghendt ghebannen vijftich jaren wt den lande ende Graefschepen van Vlaenderen, op haerlieder hooft, te ruijmen binnen sonneschijn naer costuijme. In dien tyd was voorschepen GHIJSELBRECHT BE GRUTERE filius GHIJSELBRECHTS. Wije dees danssers gheweest hebben, en can ick niet gheweten, het schynt om dat zy zoo stranghelyck ghebannen waren dattet eenen hoop bedrieghers was, oft eenigher Toove-raars. Ick vinde in sommige overlandsche Chronijcken, datter Duytschlant oock af heeft ghequelt gheweest, ende dat zy seyden St. Vijtsdans te dansen. Oock leest men in sommige Hoogduytsche Chronycken, in den tyden van HENRICUS die tweede, die xciiij Roomsche Keyser, int Meijdenburchsche Bisdom, in een dorp XVIII. mannen ende XV. vrouwen, opt Kerckhof des Christnachts avonts, als die Priester misse dede, souden ghedanst, ende ghesongen hebben, daerom wenschte ende vloecte den Priester, dat zy eene gheheel jaer alsoo danssen ende singhen moesten, dwelk also soude gebeurt syn, ende daer en tusschen en viel noch dauw, noch reghen op haer, oock en worden sy niet hongherich, noch dorstich, noch moede, oock haer schoen ende cleeden en versleten niet, ende als het jaer omme was so wierden sy daer af verlost. De sommige storven terstont, sommige sliepen drie jaren naer den anderen, sommige beefden, soo langhe als sij leefden: maer wat waerheyt hier af is weet Godt, die oock wonderlyck in syn wercken is: maer dit en mochten die niet ghesien, die te Ghent quamen: want het was by de vier hondert jaren daer te voren, dat dese Duytsch danssers souden ghe-regneert hebben".

C. KRAMM.

(*) Zie de uitgave. Hantwerpen 1619. in fol. bl. 125. d.

Geschiedenis der Geneeskunde in Nederland (Nav. III.; bl. 101). Naar aanleiding dezer vraag, neem ik de vrijheid de aandacht der Commissie van de Maatschappij ter bevordering der Geneeskunde te vestigen op het werk van de Heeren F. H. MERTENS en K. L. TORFS, *Geschiedenis van Antwerpen*, waarvan een exemplaar voorkomt op de Bibliotheek der Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leiden, en alwaar gehandeld wordt: Dl. II, bl. 138 over de zwarte pest in *Brabant en Vlaenderen* ten jare 1348; Dl. III, bl. 310 over den aard en oorsprong der Venusziekte; Dl. VI, bl. 31 over de haastige ziekte te *Antwerpen* in 1678; Dl. IV, bl. 45—47 en Dl. IV Bijl. bl. 497 over de Engelsche of zwetziekte; Dl. IV, bl. 9 over eenige besmettelijke ziekten, die te *Antwerpen* in 1515 geheerscht hebben, gelijk mede over de pest aldaar, Dl. IV, bl. 160 en 170. K. J. R. VAN HARDERWIJK.

Liederen ten grondslag aan Evangelische Gezangen (Nav. III.; bl. 126). Ter gedeeltelijke beantwoording van dit Vraagteeken dient, dat ik in het bezit ben van een gedrukt stukje van 8 blz. kl. 8°. waarvan de titel is: *Drie Liederen op verzoek van eenige zijner vriendinnen opgesteld door WILLEM DE ROO, Predikant te Thiel*. Dit blaadje draagt geen naam van uitgever of drukker, evenmin het jaartal der verschijning; maar onder elk der drie *Liederen* vindt men een jaarcijfer, vermoedelijk dat van de vervaardiging. Het eerste dezer liederen, waaronder het cijfer 1786 gelezen wordt, heeft blijkbaar aan het 182ste onzer Evangelische gezangen geboorte gegeven.

Daar het voor de NAVORSCHER welligteene aangename taak zal zijn, dit lied, zóó als het oorspronkelijk gedicht werd, aan de vergetelheid te ontrukken, zal ik het hier letterlijk afschrijven:

KERST LIED.

EEN CHRISTEN BIJ ZIJN GRAF.

Zangwijze: *Vastes bois, grottes antiques, etc.*

1.

Somber graf, verblijf der doden!

'k Zie U aan met stille vreugd,
Gij zijt de eindpaal van mijn noden,
't Zagte rustbed van de Deugd;
Zouden wij voor 't sterven beven,
Sidd'ren voor dien jongsten nood!
Jesus liet voor ons zijn leven,
Jesus overwon den dood.

2.

Jesus leeft! hij is verreezen!

Jesus leeft in eeuwigheid!
'k Zal eens eeuwig bij hem wezen,
Daar hij 't eindloos heil bereid,
'k Zal door hem gewis verrijzen,
Juichend opstaan uit mijn graf,
En dien Heiland eeuwig prijzen,
Die mij 't eeuwig leven gaf.

3.

Zou ik naar die kroon niet streeven,
Naar die kroon, die nooit vergaat?
'k Wil alleen voor Jesus leven,
Die alleen mijn hoop verzaadt,
Werd! ach! wat is uw waarde,
Bij 't volzalig hemelhof?
Wijk dan, wijk o nietige aarde,
Wijk al wat mij boeit aan 't stof.

4.

Vrome, vroeggestorven vrienden!
Slegts streeft gij mij wat vooruit,
'k Zal U zeker wedervinden,
Als ons Jesus 't graf ontsluit;
Eerlang zal ik met U rusten,
'k Rijp al vast voor de eeuwigheid,
'k Staar vast op die blijde kusten,
Daar mij 't eindloos heil verbeidt.

5.

Somber graf! aandoen'lijk duister!
Ik vertrouw mijn stof U aan,
'k Zal gewekt, met hemelluister,
Tot mijn Heiland thronwaards gaan;
Jesus zal mijn stof vergad'ren,
Mijn geloof en hoop staan pal,
'k Zie dien morgenstond reeds nad'ren,
Die mijn heil voltooiën zal.

Hier is letterlijk de oorspronkelijke spelling en punctuatie, zoo mede het gebruik van hoofdletters bewaard. Men zal er uit zien, dat het gedicht eene kleine beschaving noodig had, om onder de Evangelische Gezangen te worden opgenomen. Of evenwel de schaaf ook te veel gewerkt heeft, zal elk lezer van DE NAVORSCHER voor zich zelven kunnen beoordeelen.

J. B. G.

Domesday Book (Nav. III.; bl. 126; IV.; bl. 92, 259). Op eene lijst van tot verlaagde prijzen aangeboden boekwerken, bij JOHN RUSSELL SMITH, 4, Old Compton Street, Soho, London, komt voor: "*Domesday Book for the County of Warwick, translated, with the original on the opposite page, by W. READER, 4°. only 100 printed, bds. 7 s. (pub at 21 s.). A brief Dissertation on Domesday Book, compiled from various authorities, is prefixed to the translation — also, a List of the Saxon Possessors in the time of King EDWARD the Confessor, — an Alphabetical List of the Landowners after the Norman Invasion, with Biographical Notices, — the names of the Persons who held under these Landholders — and to complete the arrangement, a copious Index of the Ancient and Modern Names of Places is added*".

J. M.

Egmondsche handschriften (Nav. III.; bl. 127; IV.; bl. 104). Behalve de reeds genoemde handschriften uit de abdij van *Egmond* afkomstig en die thans nog in wezen zijn, vinden wij ook melding gemaakt van een MS. der werken van JULIUS CAESAR, en dat wel door OUDENDORP in de voorrede zijner uitgave

diens auteurs, alwaar zijne beschrijving luidt:

"Insuper variantis codicis *Egmondani* lectiones compilari, qui a MARO. GUDIO etiam cum editis commissus fuit. Huius notam Cl. DRAKENBORCHIUS in sui exemplaris margine exposuit sequentibus verbis: Est in membranis in 4to, folio primo legebantur hi versus barbari:

Abbas GERARDUS POELGHEEST vncrandus in Egmont, Istum cum multis librum reparavit honeste, Inspicis hic, lector, quo tempore rupta refecit. Sed aetatem, qua scriptus fuit hic codex, Indicat alter versus in margine libri septimi, Qui me scribebat, FLORENS hoc nomen habebat.

Anno Domini CIOCCCXLV. Feria III post translationem B. BENEDICTI".

Omtrent het lot van een handschrift, vroeger aan de Abdij van *Egmond* toebehoord hebbende, en waarin vervat zijn LACTANTIÏ FIRMIANI *Epistolarum libri duo*, wordt ons een bericht medegedeeld door HADRIANUS JUNIUS in zijne *Bataviae historia*, p. 515 der Dortrechtse uitgave in 12°. van 1652.

J. G. DE S.

Spreekwijzen. "*Door de mand (of door de mat?) vallen*" (Nav. III.; bl. 127; IV.; bl. 106). MARTIN, *Ned. Spraakl.*, bl. 446, zegt: "In de mat zijn, d. i. zich in verlegenheid bevinden; — mat — is uitgeput" Dit komt zeer nabij aan: *door de mat vallen*, of door afgematheid vallen. Zoo heeft men ook bij WEILAND, *Woor-denb.*, bl. 44, op het oude woord *mat* of *dood*: "Overwonnen of in zulke engte gebragt, dat men zich niet meer weet te redden, van hier het schaak mat!" Ook heeft men onze spreekwijze voor in de *mat springen* — zegge in de bres springen, — en van daar: *hij is in of door de mat gevallen*, of in de bres gebleven.

Dit een en ander is, o. i. minder gedwongen, dan eene *mand* te hulp te roepen; wie klimt in eene mand, om er naderhand door te vallen?

Hecht men hier aan het denkbeeld van een *vloermat*; een van die stukken tot huisraad, welke alle aan ééne ziekte sterven, die namelijk van uit te rafelen of tot flarden te geraken, en welke opgeofferd of afgedankt worden, zoo dra er iemand over gestruikeld of *gevallen* is; dan heeft men weder *door de mat gevallen*, en gewisselijk zijn er van dit *door de mat vallen* duizend voorbeelden tegen één van *door de mand vallen*.

MELIS STOKES, *Rijmkronijk*, I, vs. 1099:

„FLORENS dwanc op ende neder
Sine viande, haer ende daere,
So dat hise brachte in vare,
Ende makese oec also mat,
Dat niemant waende in sine stat,
Seker wesen daer hi lach " —

De oude Hollandsche dronk S. Geerdenminne, vs. 148:

„Daer nae wart hi des gheuens mat;”

„Door de mand vallen”. — Boeren door Floris V tot ridders geslagen.

Bij deze beide plaatsen vind ik aangetekend door Mr. J. A. CLIGNETT, in zijne *Bijdragen tot de oude Nederl. Letterkunde*, bl. 398, noot onder aan:

„d. i. geheel ter neder geslagen, in zulke engte gebragt, dat hij zich niet wist te redenen”.

KILIAEN, *Woordenb.*, bl. 380, uitgave van VAN HASSELT;

„Mat ende verwonnen — victus; = mat maecken, — frangere dammo; = maten, maten, vet. j. mat maecken; maten — occidere. Intusschen zeggen de Franschen:

„Il est resté sot comme un panier.”

Dit zoude weer pleiten voor *door de mand vallen*. En nu:

„Non nostrum inter vos tantas componere lites”.

C. G. B.

Spreekwijze, „Door de mand (of door de mat) vallen”. De vraag naar den oorsprong dezer spreekwijze, die wel eens voor *schuld bekennen* in het algemeen wordt gebezigd, is, mijns bedunkens, door TUINMAN niet voldoende beantwoord. Dat *mand* de ware lezing is, blijkt genoeg daaruit, dat men ook zegt: „door de ben vallen”, of „door de korf vallen”, al naarmate *mand*, *ben*, of *korf* in den volksmond gebruikelijk is. De opvatting van *mat* = *afgemat* verdient alzo geene aanbeveling. Maar evenmin die van TUINMAN, wien misschien wel het titelprentje van BERONICIUS, *Boeren- en Overheidsstrijd* voor den geest stond. Zijne opvatting riep mij dat prentje althans in geheugenis, en daarmede de woorden des dichters (Edit. 4a. 1716. p. 40):

„Putri nam vimine corbis
Summa parte sui nimia sub mole fatiscens
Defecit, lapsoque ad terram clune retentus
Crura caputque aliquis tennes emisit in auras.”

Maar van beteekenis is de herinnering van den Heer J. H. VAN DALE, dat men voor *vallen*, ook *zijpen* en *druipen* zegt. Ik acht de uitdrukking ontleend van de openbare markt, waar 't in den zomer zeer ligt gebeuren kan, dat de boter, die de boerinnetjes in kluiten, koppen en andere vormen te koop brengen, veel van de zonnehitte heeft te lijden, en door *mand*, *ben* of *korf* valt, *druipt* of *zijpt*. Overgebragt voor de vierschaar, beteekent: *hij valt door de mand* dan ook nog niet: *hij belijdt schuld*; maar 't wordt hem te heet; *hij kan de ondervraging niet doorstaan*. Het *door de mand vallen* en *schuld belijden* zijn niet noodzakelijk verbonden, veel minder dus van gelijke beteekenis. Zoo noodig, dan vindt mijne meening nog steun in de uitdrukkingen van *druipen* en *gelorfd worden*, bij onvoldoende examina gebruikelijk. *Druipen* zal daar toch wel niet *druipstaarten*, = zich stillekens wegpak-

ken, beteekenen, maar = *niet bestaan*; en *korven* niet = *in de korf stoppen*, maar = *door de korf laten druipen*, gelijkewijze ook *zeven* beteekent *door de zeef laten loopen*. S. J.

Boeren door Floris V tot ridders geslagen. (Nav. III.; bl. 128; IV.; bl. 108). In het werk van Prof. SIEGENBEEK, *De eer van WAGENAAR, als historieschrijver, en die van JACOB van Beijeren, tegen Mr. W. BILDERDIJK, in zijne Geschiedenis des Vaderlands, verdedigd*, leest men, bl. 47, hetzelfde uit BILDERDIJK, *Geschiedenis des Vaderlands*, Dl. II, bl. 241, wat in DE NAVORSCHER, Dl. IV, bl. 108, is aangehaald, waarna de Hoogleraar zegt: „Zoo ik mij niet geheel bedrieg, heeft BILDERDIJK, bij dezen honenden uitval tegen den burgerlijken WAGENAAR, tweederlei soort van adel, door KLUIT en anderen zorgvuldig onderscheiden, den eigenlijk gezegden *Rijksadel* namelijk, en den minderen adel, welke aan de benoeming van Hertogen, Graven, enz. zijnen oorsprong te danken had, onder een verward. Tot den eersten of *Rijksadel* behoorden in de vroegste tijden, nevens het grafelijke, eenige andere adellijke geslachten, als van de Heeren VAN ARKEL, VAN AMSTEL, en weinige meer; tot den laatsten verre de meeste adellijke geslachten, thans nog in *Holland* aanwezig, welke door de Graven uit den stand van *vrije* of *velgeborene* huislieden tot den adelstand verheven werden. Men vindt dit een en ander breed uiteen gezet en uit echte stukken gestaafd in de *Historie der Hollandsche Staatsregering* van den geleerden KLUIT (Dl. IV, bl. 39 en 40, en bl. 43—61, en over 't verheffen van boeren tot edellieden door FLORIS V in 't bijzondere bl. 93). Dit onderscheid in het oog houdende, zal men, vertrouw ik, met WAGENAAR gereedelijk instemmen, dat het *veradelen van huislieden* door Graaf FLORIS, *geene onwaarschijnlijkheid heeft*”.

„Wat nu het beweerde van den grooten PESTEL aangaat, het is blijkbaar, dat hij op den eerstgemelden hooger Rijksadel het oog had; doch ik twijfel, of hetgeen BILDERDIJK hem in den mond legt, niet door dezen, met de hem eigene dichterlijke vrijheid werd opgesierd”. (*)

Dr. J. P. AREND, *Algem. Gesch. des Vader-*

(*) „Op een veel bescheidener toon althans laat de waardige man zich over dit onderwerp uit in zijne niet genoeg gewaardeerde, of althans niet genoeg gelezene *Commentarii de Republica Batava*, Vol. I, pag. 278 en 279: een werk, dat naar mijn oordeel nevens de *Staatkundige Schriften* van den beroemden SLINGELAND, en de *Historie der Hollandsche Staatsregering* van den voortreffelijken KLUIT, volstrekt onontbeerlijk is voor allen, die omtrent de oude Staatsregering en vele deelen der geschiedenis van het Nederlandsche Gemeenebest een diep en grondig inzicht wenschen te verkrijgen.”

lands, Dl. II, St. I, bl. 369, zegt: »dat de Graaf eenige *vrije* of *schotboortige* landlieden, welke zich bij hem verdienstelijk hadden gemaakt, van alle slaafsche *dienst* ontslagen, hun land van het *schot* ontheven, en hen voor *welgeborenen* verklaard had. Dit welgeborenschap gaf hun regt op ambten, zij konden leenen, beuren, heerlijkheden verkrijgen en tot hooger stand opklimmen". Hij haalt hierbij aan KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsregering*, Dl. IV, bl. 92.

In de *Leiddraad tot de Algem. Gesch. van het Vaderland*, door Prof. L. G. VISSCHER, Dl. I, bl. 184, lezen wij: »Men zegt zelfs, doch geheel onjuist, dat hij eenige boeren veradelde. Wat meer zeker is, hij behandelde er velen als volstrekt vrije mannen, hij veranderde de lijfeigenen voor het minst in *huislieden*", enz.

J. J. WOLFS.

Boeren door *Floris V* tot ridders geslagen. Hij, die van deze, den zwakken (?) maar niet te min goeden FLORIS V, toegeschrevene daad, eene niet onaardige romantische bijdrage lezen wil, verdiepe zich eenige oogenblikken in den roman: *Machteld van Woerden, of de adel in het laatst der XIIIde eeuw*, door de schrijfster van de *Armbanden*, enz., te Leiden bij C. C. VAN DER HOEK, 1844. Hij zal tevens in het tweede hoofdstuk van dat werk eene levendige beschrijving aantreffen van de verheffing van eenige Hollandsche en andere edelen tot Ridders der orde van ST. JAKOB.

F. F. C. STEINMETZ.

St. Maartensliedjes (Nav. I.; bl. 8, 31, 64, 168, 227, 259; II.; bl. 32). Dergelijke liedjes worden ook in *Engeland* gezongen. Bij het sluiten der school, de week vóór Paschen, gaan de jongens en meisjes van huis tot huis met eenen houten ratel. Aan iedere deur kleppen en zingen zij:

Herrings, Herrings, white and red,
Ten a penny, LENT is dead,
Rise dame and give an egg,
Or else a piece of Bacon,
One for PETER, two for PAUL,
Three for JACK, a LENT's away,
Away LENT away.

Harings, Harings, wit en rood,
Tien voor een stuiver, LENT is dood,
Op, vrouw! en geef een ei,
Of anders een stukje spek,
Een voor PIET en twee voor PAUL,
Drie voor JAN, want LENT is weg,
LENT is weg, LENT is weg.

Zij dragen manden, om de eijeren en het spek te ontvangen, waarvan zij een feest maken tegen het einde van de week. Zoodra zij iets krijgen, heffen zij aan:

Here sets a good wife,
Pray God save her life;
Set her upon a hod,
And drive her to God.

Hier is een goed vrouwtje,
God bewaar haar zieltje, (*)
Doe ze op een pot, †)
En voer ze naar God.

Maar zijn zij teleurgesteld, en krijgen niets, dan schreeuwen zij:

Here sets a bad wife,
The devil take her life;
Set her upon a swivel,
And send her to the devil.

Hier is een slecht wijf,
De Duivel neme haar leven;
Zet ze op een draibak,
En jaag ze naar den Duivel.

En om hunnen toorn verder te toonen, stoppen zij slijk in het sleutelgat, of laten nog vuiler teekenen hunner misnoegdheid achter.

In de *Neckathal*, zeggen de Gebroeders GRIMM, zijn de jongens gewoon zich op te tooijen met papieren hoeden, houten degens en nagmaakte knevels, en van huis tot huis te gaan zingen:

Eier 'aus, Eier 'aus
Der Murder ist im Hühnerhaus!

tot dat zij eijeren krijgen, die zij verkoopen of des avonds eten.

»St. Martens schuddekorsdag werd voortijds, bijzonder ook te *Utrecht*, te *Dordrecht*, enz. met veel vreugde gevierd. De gezamenlijke buurkinderen verbrandden dan eene mand met appelen, kastanjes, nooten, prikken en mispelen over het ontstokene *Sint-Maartensvuur*. Deze mand werd daarbij gedurig geschud en onder het vallen grabbelde men het eene en andere dezer vruchten op. Intusschen dansten de jongens rondom het brandende vuur en zongen: »Stookt vyer, maakt vyer; Sinte MARTEN komt hier; met zijn bloote armen; hij zoude hem gaarne warmen".

Op dezen dag werd door de stad *Utrecht* aan alle armen, die opkwamen, volgens eene oude gewoonte, brood uitgedeeld: »voor alle plagen in de stad gevallen".

Anderen stond het mede vrij, om bij deze gelegenheid te geven. Men kondigde dit oogenblik met de klok aan.

SINT MARTEN is zeer geroemd wegens zijne mildheid jegens de armen, en erlangde daardoor den eernaam van *milden ST. MARTEN*".

N. WESTENDORP, *Bijvoegselen en Aanteekeningen op de Noordsche Mythologie*, bl. 541.

A. AARSEN.

(*) *Life* is niet *zieltje*, maar *leven*.

(†) *Hod* is geen *pot*, maar *bak*. Dus:

»Zet ze op een bak".

Vondel's eigenh. afschr. v. Hierusalem verlost. — Oude namen van landen en steden. — Utr. en Amersf. keijen,

Vondels eigenhandig afschrift van Hierusalem verlost (Nav. I.; bl. 14). Mijne nasporingen naar dit M. S., zijn tot nog toe vruchteloos afgegaan. Intusschen zij het mij vergund, iets over een handschrift van TORQUATO TASSO uit het *Bulletin du Bibliophile Belge*, 1850, p. 114 mede te deelen.

„Voici la Copie, puis la traduction d'un bien curieux autographe pris dans la collection de feu M. VILLENAVE, collection qui a dû être vendue le 22 Février.

„*Josotto scritto dichiaro d'auricevuto dal signore ABRAM LEVI centi cinque lire p. le quali retiene in pegno una spada del mio padre, sei camilie, quatro sensogli, due lovaglie!*”

A di 2 di Marzo 1570.

TORQ^o. TASSO.

C'est-à-dire.

„Je soussigné déclare avoir reçu de M. ABRAHAM LEVI vingt-cinq livres (*), pour lesquelles il retient en gage une épée de mon père, six chemises, quatre draps de lit et deux nappes.”

Ce jour 2 Mars 1570.

TORQ^o. TASSO.

„A l'époque où l'illustre auteur de la *Jérusalem délivrée* écrivait ces lignes si curieuses et si tristes, il avait 20 ans.... c'était un an avant que le Cardinal d'ESTE l'amenât à la cour de CHARLES IX. Sa profonde misère l'obligeait à mettre en gage l'épée dont il avait hérité l'année précédente, et avec la quelle son père, un poète aussi, avait brillamment servi le duc de Mantoue. (*Journal de l'Instruction publique de M. l'Abbé LOUIS*, 3 Mars 1850, p. 170).[†]

R. E.

Oude namen van Landen en Steden (Nav. I.; bl. 21; II.; bl. 30). DIGO heeft eenige oude benamingen van landen en steden medegedeeld, doch de bron niet opgegeven, waaruit hij die geput heeft. Zij komen nagenoeg letterlijk en in dezelfde volgorde voor in de uitmuntende *Verhandeling over het saamenstellen der Historiën of het beschrijven der geschiedenissen, inzonderheid die van Holland*, door ZOGRAPHOS, enz. Leyden bij P. V. D. ELJK, 1757. in 8°. op bl. 116 (†).

Eenige dier oude benamingen komen daarin echter anders gespeld voor dan bij DIGO. Onderanderen schrijft:

(*) Centi cinque is honderd vijf; of moet in het oorspronkelijke *Venti cinque* (vijf en twintig) gelezen worden?

Aanm. v. h. Bestuur.

(†) Deze verhandeling wordt aan FRANS VAN MIERIS toegeschreven, en is, zoo wij meenen, op nieuw door WISEN GELJSBEEK uitgegeven.

Aanm. v. h. Bestuur.

DIGO. Aldathorpa.	ZOGRAPHOS. Aldatorpa.
„ Aduwaatswoude.	„ Aduwaartwoude.
„ Medemalaca.	„ Medemolaca.
„ Schobbelandt	„ Schobbelands
„ Ambacht.	„ Ambocht.
„ Westenrijk of Binkvliet.	„ Westenrijk en Binkvliet.

C. KRAMM.

Utrechtsche, Amersfoortsche keyen (Nav. I.; bl. 59, 149, 150. *Bijbl.* 1853, bl. i, 1854, bl. lxxv). De Heer C. KRAMM heeft zich de moeite gegeven, het door mij vroeger medegedeelde over dit onderwerp, waar hij dit noodig keurde, toe te lichten. Jammer slechts, dat hij zijn licht niet wat hooger stelde, om ook het door mij te dien aanzien medegedeelde in het *Bijblad* 1853, bl. i te kunnen beschijnen. Daar toch heb ik aangetoond, dat mijn vermoeden zich had bevestigd, dat zoo de *Gekroonde berijmde Policy*, en de *Poetische Policy* van MEYSTER, niet hetzelfde werk was, beide toch naauw aan elkander verwant waren. Ook nu nog, terwijl de exemplaren van beide uitgaven voor mij liggen, vermeen ik, dat de *Gekroonde berijmde Policy* 1668, eene zeer gewijzigde en vermeerderde uitgave is van de *Poetische Policy* 1655, 2de druk 1656. De door mij aangehaalde woorden van den *Drukker* versterken insgelijks dit vermoeden, en gaarne zal ik van den Heer KRAMM de uitlegging, welke hij aan die woorden geeft, vernemen.

Wat het wapen van BREDERODE betreft, ik erken, dat wanneer ik, even als SCHELTEMA het *surtout* van het wapen van MEYSTER als het *Geslacht- of Familiewapen* van de VAN BREDERODE's noemde, zulks niet geheel juist was. De bedoeling zal echter dezelfde zijn, namelijk, dat dit het *blasoen* is waarmede reeds FRANS VAN BREDERODE zegelde, en hetwelk ook HENDRIK VAN BREDERODE, in navolging zijner voorouders, gebruikte, vertoonende het *afgeknotte hoofd van een everzwijn in vlammen van ontstoken laurierstokken*, waarbij hij de spreuk of het opschrift voegde: *Etsi mortuus urit*. Zie behalve meer anderen, M. C. VAN HALL, HENDRICK graaf VAN BREDERODE, enz. Amst. 1844, bl. 129 en *Aanteek.* bl. 232, alwaar het *blasoen* beschreven wordt als vertoonende, *een wilden zwijnskop, boven twee, te midden der vuurvonken, kruiselings liggende houten*.

En nu ten aanzien van het werkje getiteld: *Defency, of Beweeringh voor den Duyvel*, moet ik alleen aanmerken, dat mijne daarvan geleverde opgave bl. 167, volkomen overeenkomt met het exemplaar bij mij voorhanden, zijnde *den tweeden druck*, Utrecht, 1670, bij WILLEM CLERCK, met een *Titelprent* en een *Titelblad*; de eerste van *achteren niet bedrukt*. Voorts eene *opdracht* aan de Stichtenaars uit *Nimnerdor*, en een *Toewijdingh* aan d'On-

stichtenaeren. De Heer KRAMM moge het verschil verklaren. V. D. N:

Gutta Percha (Nav. I.; bl. 156, 295). Over *Gutta Percha* vindt men een lezenswaardig stukje in den *Practischen Volks-Almanak, Jaarboekje ter verspreiding van kennis*, enz. Eerste jaargang, 1854, Haarlem, bij A. C. KRUSEMAN. A. AARSEN.

P. J. Beronicus (Nav. I.; bl. 218, 279, 303, 333; II.; bl. 102, 287; *Bijbl.* 1853, bl. ii). »BERONICIUS, een gadeloos poëet, beschreef in 't jaar 1672 den Boerenstrijd in een zeer aardig dicht, als de Landlieden, die het strand van Walcheren bewaakten, het woord niet kregen, en daarom naar Middelburg togen, en die stad innamen. HEIN VAN BREDAMME speelt den onvertsagden, en PAULUS VAN SEROOSKERKE doet in een stal op een kribbe deeze aanspraak tot allen:

— — Egregii ventura laude Tribuni
Vosque gregis Valacri nostis generosa propago.

Ziet de vertalinge van RABUS*.

M. GARGON, *Walchersche Arkadia*, 3de druk, Te Leyden, bij SAMUEL LUCHTMANS en Zoon, Ordinarius Stadsdrukkers, 1746, Dl. I, bl. 166 (de noot). A. AARSEN.

Rokin (Nav. I.; bl. 252, 371). *Rokin*, beter *Rok-in*, en eigenlijk *Rak-in*. Een *rak* noemt men eene uitlozing van water of wind. Daarom wordt de uitlozing van den *Amstel* het *rak* genoemd, gelijk die van den *Dam* nog het *Damrak* heet. Zoo kent men ook in het Noorden het *Skagerrak*; en spreekt van een *wind-rak*, eene opening, waarin de wind zich uitloost of verspreidt. Men noemt een *rak in den wind* als de wind, die tot nu toe in de zeilen blies, zich wendt en verdeelt. Het *rak-in* is een schippers term, om aan te wijzen, dat men die uitloozing binnenvaren moest. WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam*, Dl. I, bl. 29, zegt, dat men ook *Ruck-in* gebruikt. De benaming is dus niet duister, maar verbasterd.

E. A. P.

De Eenhoorn (Nav. I.; bl. 252; *Bijbl.* 1853, bl. cxc enz). Ofschoon door vijf en twintig antwoorden op de vraag van N* * het al of niet bestaan des Eenhoorns nog niet is uitgeemaakt, zou ik er toch niet weder van gerept hebben, ware ik niet op het spoor gebragt van getuigenissen, die sterk in het voordeel spreken. Van den beroemden Berlijnschen Hoogleeraar CARL RITTER heb ik aangehaald gevonden, dat hij het bestaan van den Eenhoorn in *Hoog-Azië* buiten twijfel heeft gesteld; en in het *Conversat. Lexicon* van BROCKHAUS leest men: »Nach von ZACH's Prüfung der verschiedenen Nachrichten älterer und

neuerer Zeit über das Einhorn; hat man, seit BUFFON dasselbe mit Unrecht in die Reihe der fabelhaften Thiere verwiesen". GRÄSZE, *Beiträge zur Liten der Sage* (Dresden 1850,) zegt: »Die Ekistenz dieses Thieres ist noch nicht widerlegt;» eindelijk, J. W. VON MÜLLER besluit zijne Monographie: *Das Einhorn vom geschichtl. und Naturwissenschaft. Standpunkte betrachtet*, (Stuttg. 1852,) met de volgende opmerkelijke zinsnede: »Wenn der Inhalt dieses Schriftchens bei dem Leser einige Zweifel über die Existenz des Einhorns vernichtet oder ihn mit mir zum Glauben an dieselbe bewogen hat, wird sich der Verfasser befriedigt fühlen und darf sich wohl der Hoffnung hingeben, das fortgesetzte Nachforschungen uns keine blossen Berichte mehr, sondern endlich das Thier selbst zum Vorschein bringen werden».

Dit dure boekje (60 blz. f 2,—), eerst kort geleden in den handel gebragt, en waarin men al het bekende zou bijeen verwachten, laat den Navorscher onvoldaan, daar de schrijver geen acht heeft geslagen op ALBERTUS MAGNUS, BRUNETTO LATINI, PETRUS DAMIANUS, CARDANUS, MARCO POLO, BARTHOLOMAEUS, CONR. GESNER en anderen, welke van den Eenhoorn gewagen, terwijl hij evenmin de dichters en legendenschrijvers uit de latere middeleeuwen heeft geraadpleegd, die kostbare bijdragen bevatten. Zelfs de berigten van reizigers als KLAPROTH, KATTE, ROBINSON, RASSEGER, RUPPEL, TURNER, enz. worden met geen enkel woord vermeld.

Het onderwerp zal mij niet uit het oog gaan, en in de hoop, dat andere Navorschers, hetgeen ter zake dient uit de genoemde mij onbereikbare schrijvers (*) zullen aanvoeren, behoud ik mij voor, er zoo mogelijk ten slotte op terug te komen. J. M.

De Eenhoorn. Voornaam uitleggers der H. Schrift hebben in twijfel getrokken, of er *Deut.* XXXIII: 17, *Psal.* XII: 22, en op eenige andere plaatsen wel van zulke dieren, welke wij *Eenhoornen* noemen, gesproken wordt, ofschoon men dien naam aldaar in de Grieksche overzetting der Zeventigen en in bijna alle vertalingen leest. BOCHART wil, dat men er eene tweehoornige

(*) Men kan er nog bijvoegen: M. FARINATOR, *Lumen animae*, 3a edit. 1482; ANDR. BACCI, *De monocerote seu unicornu*, Deutsch von GABELKHOFER, Stuttg. 1596; AMBR. PARÉ, *Oeuvres compl.* Par. 1614; ANDR. THEVET, *Cosmogr. univers.* Par. 1575; SEITI AVITI *Opera*; Par. 1643; De st. VICTORE, *Opera*, 1643; J. JOHNSTON, *Hist. natur.* Amst. 1657; TH. BROWN, *Essai sur les erreurs populaires*, Par. 1728; COLIN DE PLANCY, *Diction. des reliques*; LEROUX DE LINCY, *Le livre des légendes*, Par. 1836.

De dooruerochte verhandeling van Prof. CLAAS MULDER, Nav. II.; bl. 105 aangehaald, kan hier van geen dienst zijn, als loopende over de tanden van den Narwal (*Monodor Monoceros* L.).

„*Vox populi, vox Dei*“. — *Passchier de Fijne*. — *II. Storm*. — *Nederl. Volksoverl.* — *Kostverloren*.

Geit, bij *PLINIUS Oryx* geheeten, door verstaan zal. Zie *Hierozoic*, P. I, Lib. III, Cap. 27.

ANDREAS BACCIUS, Hoogleeraar te Rome en Geneesheer van Paus SIXTUS V, heeft, even als THOMAS BARTHOLINUS, de beroemde Deensche geneeskundige, een geheel boek over den *Eenhoorn* geschreven.

A—G.

Spreekwoorden. „*Vox populi, vox Dei*“ (*Nav. I.*; bl. 314; *II.*; bl. 144; *Bijbl.* 1853, bl. clv). „Aanmerkinge op seker Geschrift onlangs uijtgekomen onder den Tijtel van: *De stemme des Volks is de stemme Gods*, en eenige vragen daar uijt voorkomende“. Te lezen in het: *Tweede vervolg van de Latijnsche en Nederduitsche Keurdichten*, bl. 33—38.

J. L. A. I.

Passchier de Fijne (*Nav. I.*: bl. 327; *Bijbl.* 1853, bl. clv, clxxviii; 1854, bl. xix). Door wijlen J. ROEMER, Predikant der Remonstrantsche gemeente te *Leyden*, vind ik aangeeteekend: „Dit (de *Oude Leydsche Patroon*) is eene soort van predikatie, opgesteld door PASSCHIER DE FIJNE, voormaals Predikant te *Jaarsveld*, naderhand bij de Remonstrantsch-Gereformeerde gemeente te *Haarlem*, en is door Z. E. uitgesproken in eene vergadering van zijne bloedverwanten te *Leyden*, toen hij Emeritus en twee en tachtig jaren oud was. Zij is ook gedrukt in zijne werkjes, die in twee deelen zijn uitgegeven“.

Ik waag echter de gissing, of de schrijver van den *Oude Leydsche Patroon*, ook wellicht diens vader kan zijn geweest, mede PASSCHIER DE FIJNE genaamd, en te *Leyden* op den 16den Augustus 1586 gehuwd met MAIJKEN CAWETS of MAEIJKE COUWETS.

J. L. A. I.

Henricus Storm (*Nav. I.*; bl. 346, *II.*; bl. 205). Deze vertaler van LUCANUS, wordt ook vermeld door VAN DER AA, *Nieuw Biogr. Woordenb.*, Vervolg op W. G., en in de *Bijdrage tot de Lijst der Nederd. Dichters* door HERINGA, *Konst en Lett.* Bode 1848. De laatste zegt, dat de naam D. H. STORM moet zijn.

In de *Lijsten der Regeering van Gouda*, 1705, in fol., komt voor Mr. HENDRIK STORM onder de Gasthuisvaders van 1672 tot 1678. Nog bezit ik een portret (door P. SCHENK, Amst. 1704, zw. kunst) van JACOB STORMIUS, *Gouda, Bat., Gymn. Harl. Conrector*. Zal dit wellicht de schrijver zijn van het antwoord in dichtmaat (1695) door den Heer ELSEVIER aangewezen?

V. D. N.

Nederlandsche Volksoverleveringen. Hoe men de Heksen leert kennen (*Nav. I.*; bl. 354; *II.*; bl. 291, 327, 357). Een onfeilbaar middel, om *BIJBL.* 1854.

heksen te leeren kennen, bestaat eenvoudig in het leggen van een oud stuivertje onder den stoel der verdachte, met het bezempje naar boven. Inzender dezès, die zich voor een geloofwaardig persoon houdt, kan uit eigene ondervinding verzekeren, dat de proef deugdelijk is. Uit zijnen kinderlijken leeftijd herinnert hij zich een goed geconserveerd exemplaar dier stuivertjes, natuurlijk conform het recept, met het bezempje boven, te hebben nedergelegd onder den stoel eener oude, achttingswaardige bloedverwante. In afwachting van den uitslag, zat bij hem »vrees en hoop al op den wagen“, stellig overtuigd, dat wanneer de goede vrouw tot de heksen behoorde, zij niet van hare zitplaats zou kunnen opstaan. Eindelijk echter beweegt zij zich, rijst op, en gaat van daar, even alsof er geen stuivertje lag. Hare, eer was hiermee gered, mijn geloof aan hare braafheid behouden, en, onnoozel genoeg, mijn vertrouwen op de proef ook. Dit laatste is evenwel met de oude stuivertjes verdwenen.

B. F. M.

Kostverloren (*Nav. I.*; bl. 379; *II.*; bl. 276, 329, 357). Bij al hetgeen over dien naam reeds gezegd is, voeg ik het volgende:

In de *Geschiedenis van Antwerpen*, zamengesteld en uitgegeven op last van de Rederijkkamer *de Olijftak* (1846), wordt in het IIde Deel, bl. 62, gesproken over den *Kroonenburg-toren* te *Antwerpen*, en in eene aantekening gezegd: »PAPEBROCHIUS, op het jaar 1445, bewijst, dat deze toren op het einde der XVde eeuw *verloren kost* werd genaamd; maar zegt dat er van die benaming te zijnen tyde onder de inwoners geen geheugen meer nableef. Te *Leuven* en te *Brussel* bestonden er, zegt hy, nog verscheiden oude torens, welke in de straetnael met den naam van *verloren kost* genoemd werden. Waerschynlyk verstond men onder die benaming een gebouw, dat verlaten en nutteloos geworden was“.

C. & A.

Aardrijkskundige vragen (*Nav. II.*; bl. 27; *III.*; bl. 19; *Bijbl.* 1854, bl. i). Ter gedeeltelijke beantwoording van de vraag des Heeren G. P. ROOS diene, dat LINDEMAN, welke meende in 1670 het eiland *Sazenburg* ontdekt te hebben, het bevel voerde over een O. I. Compagnie-schip. *Sazenburg* werd lang en wordt ook nog wel op de zeekaarten gevonden, alwaar men het geplaatst had op 30° 20' Z. B. en 28° 20' W. L. (van *Greenwich*). Thans echter is het den weg opgegaan van *Jaquet-eiland* en *Green-eiland* in het Noorder Halfrond, en wordt, nadat er lang vruchteloos naar gezocht is, beschouwd als nimmer in wezenlijkheid, maar slechts in de verbeelding van LINDEMAN bestaan te hebben, die wellicht eenen ijsberg, of wat de zeelieden *boterland* noemen, voor een eiland aangezien heeft.

Groot is het aantal twijfelachtige gevaren, klippen, rotsen of eilandjes, gemeenlijk onder den naam van *vigia's* bekend, welke op de zeekaarten voorkomen, of reeds daarvan verdwenen zijn, nadat men de zekerheid had bekomen, dat zij niet aanwezig waren. Vele dezer voorgewende gevaren waren, waarschijnlijk, niet anders dan een slapende walvisch of een met de kiel naar boven drijvend vaartuig, die in de verte veel op eene rots gelijken, welke boven het water uitsteekt, vooral indien er eenige branding bij te bespeuren is. De gezagvoerder van een schip, die zulk een voorwerp ontdekte en meende, dat het eene klip was, had uit den aard der zaak en niet wetende, of er bij dat veronderstelde zichtbare gevaar ook nog eenige onzichtbare lagen, doorgaans weinig lust, dikwijls ook geene gelegenheid, het te naderen, om het beter te onderzoeken. Te huis gekomen, haastte hij zich van zijne gewaande ontdekking kennis te geven, welke dan weder in de kaarten opgenomen werd. Verreweg de meeste dezer opgaven bleken in het vervolg onjuist te zijn, gezwezen nog, dat dezelfde klip, door onzekere plaatsbepalingen, twee of drie malen op de kaart kwam.

Heeft de Heer ROOS lust, zijne weetgierigheid daaromtrent te bevredigen, hij raadplege de uitmuntende Engelsche werken van HORSBURGH en van PURDY, welke hem de meest volledige inlichtingen zullen geven. Daar ik deze werken niet bij de hand heb, kan ik de titels niet naauwkeurig opgeven. Het werk van HORSBURGH heet ongeveer: *Sailing directory to the East-Indias*. Er bestaat eene Hollandsche vertaling van onder den naam van: *Zeemansgids*, waarvan onlangs eene tweede veel verbeterde uitgave is verschenen. Het werk van PURDY, over de *vigia's* in den Atlantischen Oceaen, is nog uitvoeriger dan dat van HORSBURGH en heet, meen ik: *The Columbian and Ethiopian navigator*.

Nieuw Zuid-Shetland moet reeds in het jaar 1586 door onzen landgenoot DIRK GERRITSZ van Enkhuizen ontdekt zijn. In PILLAAR'S *Handleiding tot de beschouwende en werkdadige Stuurmanskunst*, Dl. II, 'Tafel XXXVI, zijnde eene opgave van de breedte en lengte op verschillende plaatsen van den aardbol, wordt dit gewest daarom ook genoemd *N. Z. Shetland* of *Dirk Gerritszland*. Niet vóór de tweede ontdekking door de Engelschen, heeft men eenigzins naauwkeurige berigten omtrent deze eilanden gekregen, welke tusschen de 61° 1' en 63° 6' Z. B. en 54° 25' en 62° 55' W. L. liggen.

Z—n.

Daarstellen (Nav. II.; bl. 55; III., bl. 41).
Wijlen VAN DEN HOVE (V. H. J. H. DELECOURT)

gebruikte *daarstellen* in de echte beteekenis, d. i. ten toon of voor oogen stellen, uitleggen, in 't Fransch *exposer*. »Vele schrijvers», zegt deze Belgische taalkundige, »gebruikten het nochtans voor *inrichten*, hetgeen met de afleiding niet overeenkomt». *Taelverbond*, 1853, *Mengelw.*, bl. 22. Zie ook 's mans doorvrocht geschrift: *De verbuigingen der Oud-, Middel- en Nieuw-Nederd. Sprake*, Brussel en Gent, bij C. MUQUARDT, 1850, bl. 5 (noot).

A. AARSEN.

De Heilige Lidewijd (Nav. II.; bl. 55; III.; bl. 41). Er bestaat insgelijks eene Fransche vertaling van BRUGMAN'S werk over die heilige, getiteld: *La vie de STE LYDVINE, par P. J. BRUGMAN*. Dovay, 1601, in 8°.

J. L. A. I.

Sauvegarde (Nav. II.; bl. 55; III.; bl. 42). De Heer J. J. WOLFS vindt het woord *sauvegarde* in de woordenboeken vertaald door *bescherming*, *beschutting*, *bewaring*, *hoede*, enz. Dat oudtijds *sauvegarde* ook aan bijzondere personen verleend werd, blijkt uit het Placaat der Staten van *Holland*, d. d. 22 Junij 1618, waarbij zij JOHAN VAN OLDENBARNEVELD in hunne »speciale protectie ende *sauvegarde*» namen, mits hij, »op hunne ernstige instantie, in zijn veertigjarigen trouwen dienst, waarvan hij zich wilde ontslaan, bleef continueren». Echter joeg de beul, krachtens de sententie der vierentwintigen, op het moordschavot den eerbiedwaardigen en stokouden grijsaard het bloedzwaard door den hals, en gaf daardoor aan het woord *sauvegarde* eene andere beteekenis dan de Staten van *Holland*.

J. L. A. I.

Familie Bax (Nav. II.; bl. 60; III.; bl. 56; *Bijbl.* 1853, bl. lix, lx, cx, cxliv). Deze dagen kwam mij in handen: »Extract uit het register der Resolutiën van de Edel Mogende Heeren Raden van State der *Vereenigde Nederlanden*». Op fol. 123 vind ik:

»Donderdag den 12 Marty 1671».

»De naervolgende officieren op de Provincie van *Holland* gerepartieert, hebben gedaen den eedt van getrouwigheyt, mitsgaders te boeck geteyckent de bewuste acte:

ZEGER VAN RECHTEREN, enz.; PAUL BAX, als Capiteyn; WALTER CARPENTER, ut supra; JOHAN BONNESTAT, enz.; JOOST W. FREDR. VAN HASSELT TOT HASSELRAET, ut supra».

C. & A.

Nederlandsche Nieuwsbladen. Amsterdamsehe Courant (Nav. II.; bl. 61, 96, 156); *Leydsche Courant* (Nav. II.; bl. 126). Blijkens de acte van aanstelling van Burgemeesteren der

stad Amsterdam, heeft JAN WAGENAAR van December 1756 tot 1760 het opzigt gehad over het schrijven en uitgeven van de *Amsterdamsche Courant*. De aantekening van E. A. P., over den oorsprong en de uitgave der *Leydsche Courant*, is onjuist, daar op den Catalogus van J. KONING, 1833, Dl. I, N°. 257, bl. 34, een *Leydsche Courant* van 1633 voorkomt.

J. L. A. I.

Dichters der Evangelische Gezangen (Nav. II.; bl. 70). De aldaar opgegevene Gezangen komen mede voor in: »C. F. GELLERTS *Gees- telijke Gezangen en Liederen; in het Neder- duitsch vertaald*. Tweede en verbeterde druk. Amst. bij G. WARNARS, 1776." Blijkens de opdracht aan de ouderlingen der Luthersche Gemeente te Amsterdam, waren zij vertaald door JAN EVERHARD GRAVE. (1ste druk 30 Bloei maand 1774, 2de druk 11 Winter maand 1776). Zou de spoedige herdruk geen bewijs zijn, dat de Gemeente behoefte gevoelde aan Gezangen nevens de Psalmen?

G. P. ROOS.

Dichters der Evangelische Gezangen. Daar het weinig bekend is, wie de dichter van ieder der Evangelische Gezangen geweest is, heb ik gemeend velen met de opgave er van geen on- dienst te zullen doen. Van het 115, 161 en 187ste Gezang bleven mij de vervaardigers onbekend; welligt zal een ander die kunnen opgeven.

1. VAN DEN BERG; 2. Jufvrouw VAN DER VELDE, geboren HELMKE; 3. Het *Te Deum laudamus*, van VAN DEN BERG en H. RUTGERS; 4. ZUBLI, naar CRAMER; 5. J. SCHARP; 6. VAN DEN BERG, naar MUNTER; 7. VAN DEN BERG, naar STURM (tegen melod.); 8. BILDERDIJK (Fr. Cant. LXV); 9. VAN DEN BERG, naar MUNTER; 10. FEITH, naar het Brem. Ger. gezangs.; 11. VAN DEN BERG, naar CRAMER; 12. VAN DEN BERG, naar GELLERT; 13. VAN DEN BERG, naar CRAMER; 14. FEITH; 15. VAN ALPHEN; 16. VAN DEN BERG, naar GELLERT; 17. RUTGERS, naar UL. VAN SALIS; 18. VAN DEN BERG; 19. B. VAN WEMEN; 20. VAN ALPHEN; 21. LODENSTEIN, eerst geredig. door A. RUTGERS, daarna door JANSZEN en LOTZE; 22. P. L. VAN DE KASTEELE; 23. FEITH; 24. J. P. KLEIN; 25. FEITH (H.); 26. FEITH; 27. VAN ALPHEN (KAMPHUYSEN omgewerkt); 28. Jufv. VAN LIER; 29. VAN DEN BERG, naar CRAMER; 30. A. RUTGERS; 31. FEITH; 32. VAN DEN BERG, naar CRAMER; 33. VANDENBERG, naar CRAMER; 34. VAN DEN BERG; 35. FEITH, naar de Fransche *Confession des péchés*; 36. VAN DEN BERG, naar het Hoogduitsch; 37. FEITH; 38. J. SCHARP; 39. SCHARP, naar het Hoogduitsch van ZIMMERMAN; 40. A. RUTGERS; 41. VAN DEN BERG, naar KLOPSTOCK; 42. P. L. VAN DE KASTEELE, naar GELLERT;

43. LODENSTEIN; 44. VROUWE VAN RAASFELD; 45. P. L. VAN DE KASTEELE; 46. P. L. VAN DE KASTEELE; 47. P. L. VAN DE KASTEELE; 48. FEITH; 49. J. HINLOPEN; 50. Jufvrouw VAN DER VELDE, geb. HELMKE; 51. VAN ALPHEN; 52. J. SCHARP; 53. FEITH; 54. Oorspronkelijk van FEITH, doch zoo veranderd, dat het schier een ander stuk is; 55. Kleefsche gezangen; 56. J. HINLOPEN; 57. VAN DEN BERG, naar NE- ANDER; 58. VAN DEN BERG, naar SCHLEGEL; 59. GELLERT, door VAN DEN BERG; 60. GEL- LERT, door VAN DEN BERG; 61. J. SCHARP; 62. LODENSTEIN, door RUTGERS; 63. A. RUTGERS; 64. VOLLENHOVEN; 65. VAN ALPHEN; 66. FEITH; 67. LAVATER, door VANDENBERG; 68. LODENSTEIN, geredig. door A. RUTGERS; 69. VAN DE KASTEELE; 70. A. RUTGERS; 71. HINLOPEN, naar GELLERT; 72. A. RUTGERS; 73. Naar GELLERT; 74. CRAMER, door VAN DEN BERG; 75. Naar SCHLEGEL; 76. GER. BRANDT; 77. DOIJEZ (R?), naar I Kor. XVI, vs. 13, 15, 58 en 2 Petr. I, vs. 5, 8, 11; 78. SCHARP; 79. Jufvrouw VAN DER VELDE, geb. HELMKE; 80. VAN DEN BERG; 81. A. VAN DEN BERG; 82. FEITH; 83. VAN DEN BERG, naar SCHUBART; 84. FEITH; 85. Jufvrouw VAN DER VELDE; 86. J. P. DRIJFHOUT; 87. VAN ALPHEN; 88. FEITH; 89. FEITH; 90. VAN DEN BERG; 91. H. A. BRUINING; 92. VAN DEN BERG; 93. FEITH, naar het Hoogduitsch; 94. A. RUTGERS; 95. A. RUTGERS; 96. A. RUTGERS; 97. A. RUTGERS; 98. J. SCHARP, naar de dankzegging in het formulier der Nederl. Herv. Kerk; 99. A. RUTGERS; 100. A. RUTGERS; 101. Naar KLOP- STOCK; 102. VAN ALPHEN; 103. VAN AL- PHEN; 104. A. VAN DEN BERG; 105. Naar HERMES; 106. Naar KLOPSTOCK; 107. DE BOSCH; 108. VAN ALPHEN; 109. A. RUTGERS; 110. FEITH, naar het Herv. Formulier; 111. VAN DE KASTEELE; 112. VAN DE KASTEELE, naar GELLERT; 113. FEITH; 114. P. L. VAN DE KASTEELE; 116. H. A. BRUINING; 117. A. RUTGERS; 118. VAN DE KASTEELE, naar GELLERT; 119. VAN DE KASTEELE, naar GELLERT; 120. SCHUTTE; 121. FEITH; 122. P. L. VAN DE KAS- TEELE; 123. J. SCHARP; 124. VAN DEN BERG, naar SCHLEGEL; 125. Naar VOLLENHOVEN; 126. VAN ALPHEN; 127. VAN ALPHEN; 128. FEITH; 129. BARBAZ; 130. FEITH; 131. VAN DEN BERG; 132. ELIKINK; 133. VOLLENHO- VEN; 134. A. RUTGERS; 135. HINLOPEN (Een lied van GELLERT, door hem veranderd); 136. VAN DEN BERG, naar LAVATER; 137. VANDEN BERG, naar GELLERT; 138. Zamengesteld uit een lied van VAN ALPHEN en VAN DER ROEST, door VAN DE KASTEELE; 139. H. A. BRUINING; 140. VAN DEN BERG, naar KLOPSTOCK; 141. FEITH; 142. H. A. BRUINING; 143. P. L. VAN DE KASTEELE; 144. FEITH; 145. VANDENBERG, naar LAVATER; 146. VAN ALPHEN; 147. W. VAN DER VELDE; 148. H. A. BRUINING; 149. P. L. VAN DE KASTEELE; 150. A. RUTGERS;

151. VAN DEN BERG; 152. FEITH; 153. A. RUTGERS; 154. VROUWE VAN RAASVELD; 155. J. SCHARP; 156. VAN DEN BERG, naar GELLERT; 157. A. VAN DEN BERG; 158. FEITH; 159. VAN DE KASTEEL, naar GELLERT; 160. FEITH; 162. B. VAN WEEMEN; 163. Brem. Luth. gez. door VAN DEN BERG en SCHARP; 164. STURM, door VAN DEN BERG en SCHARP; 165. Naar MUNTER; 166. FEITH, naar MUNTER; 167. J. C. BOOT; 168. J. C. BOOT; 169. Naar SCHUTTE; 170. JORDENS; 171. FEITH; 172. FEITH; 173. SCHARP; 174. W. VAN DER VELDE; 175. W. VAN DER VELDE; 176. VAN DEN BERG en A. RUTGERS; 177. A. VAN DEN BERG; 178. A. RUTGERS; 179. FEITH; 180. GELLERT, door VAN DEN BERG, BRUINING en RUTGERS; 181. VAN DEN BERG, naar KLOPSTOCK, maar zeer verbeterd; 182. W. DE ROO; 183. Jufvrouw MOENS; 184. VAN DEN BERG, naar HERMANN; 185. W. SLUITER; 186. VAN DEN BERG; 188. VAN DEN BERG, naar STURM; 189. A. RUTGERS, naar eene cantate van VAN ALPHEN; 190. W. SLUITER; 191. FEITH; 192. VAN DEN BERG, naar GELLERT veranderd, overgenomen uit de Christelijke liederen en gezangen, te *Haarlem* bij LOOSJES, 1804.

De „Comoedia Vetus" (Nav. II.; bl. 102, 103, 287). De gedichten: „*Rommelpot van 't Hanekot*" en „*Harpoen aen Jonkheer Landelot, Heer van Frijburgh*", gevoegd achter de door LEDR. medegedeelde editie, gedrukt bij PIETER VISSER, te *Amsterdam*, 1718, met aantekeningen van G. VAN ZONHOVEN, zijn van VONDEL, en komen beide voor in Mr. B. H. LULOFS, J. VAN DEN VONDEL *in eenige zijner kleinere gedichten opgehelderd*, Gron. 1838, in 8°. (*)

J. L. A. I.

Dr. Isaac Dorelaar (Nav. II.; bl. 121; III.; bl. 117; *Bijbl.* 1853, bl. xcviij). In J. OUDAAN'S *Poëzy*, Dl. I, bl. 138, komt een gedicht voor: IZAK DORELAARS *bloedige op- en ondergang*, 1649.

J. L. A. I.

Borger's Aan den Rijn (Nav. II.; bl. 123; III.; bl. 117; *Bijbl.* 1853, bl. cxxviii). De Griekse vertaling van BORGER'S *Aan den Rijn*, door M. VAN DEN BRANDELER, is ook afgedrukt in *Arguments des Allemands en faveur de leur prétention à l'invention de l'imprimerie*, par A. DE VRIES, traduit du Holl. par J. J. F. NOORDZIEK. La Haye, 1845, 8°. p. 206.

J. C. D.

(*) Deze beide hekeldichten zijn ongetwijfeld in al de uitgaven van VONDEL'S werken opgenomen. In het tweede deel van VONDEL'S *Poëzy*, Francker, 1682, komen zij voor op bl. 170 en 207.

Aanm. v. h. Bestuur.

[Z. meent, dat in MAUVILLON'S *Auswahl Niederländischer Gedichte*, 3 Th.. eene vertaling van BORGER'S *Aan den Rijn* voorkomt. In de twee deelen, welke wij van die *Auswahl* bezitten, een derde deel is ons niet bekend, hebben wij er te vergeefs naar gezocht.]

Speelwijzen; Aftellen (Nav. II.; bl. 150, 347; *Bijbl.* 1852, bl. clx; III.; bl. 125, 345; *Bijbl.* 1854, bl. iv). In mijne jeugd werd onder de boerenkinderen op de *Veluwe* het volgende rijmken bij het aftellen opgedreund:

Ine me tiene me tik,
Vijf ma kale kik;
Vijf ma kale
Boekendemale —
Ine me tiene me tik.
Wie zal 't wezen? —
Jij of ik? —

Wie is in staat, mij het bovenstaande te verklaren?
F. F. C. STEINMETZ.

Amalia van Solms (Nav. II.; bl. 152; III.; bl. 146). Eene levensbeschrijving van deze Prinses is mij niet bekend, maar wel: P. VAN BALEN, *Iykpredicatie op AMELIA VAN SOLMS, en Lijkstatie met fraaije afbeelding*, 's Hage, 1675, in 4°. J. L. A. I.

Spelling van het woord Leyden (Nav. II.; bl. 182; III.; bl. 171). Kan er omtrent de juiste spelling van den naam der stad *Leyden* wel twijfel bestaan, wanneer men de oude oorkonden raadpleegt? Deze stad droeg, tijdens het bestaan der Batavieren, den naam van *Matilo* (?), en het Landschap, waarvan zij toen de hoofdplaats was, heette *Lugdunum Batavorum* (?). Den oorsprong van beide benamingen te onderzoeken, ligt voor heden buiten het doel. Met het vertrek der Batavieren zijn zij verdwenen, en door de nieuwe bewoners andere daarvoor in de plaats geschoven.

Het eerst komt de nieuwe naam dezer stad voor in den Inventaris der goederen en eigendommen van de Kerk van *Utrecht*, reeds vóór het jaar 866 door haar bezeten. Op die lijst vindt men onder anderen »II mansus (Hoeven) in prima, I in secunda, I in tertia *Leythen*». Deze stad had dus toen reeds eene tamelijke uitgebreidheid, en was in drie afdeelingen verdeeld. In een giftbrief van Graaf DIRK in 1083 komt voor, in *Leythen*. — De Abt van *Epternach* sprak in zijn brief van 1156 van *Leythemude*. Graaf FLORIS riep in 1168 tot zijn getuige den Castellanus de *Leythen*. Graaf DIRK gaf in 1201 een open brief uit *Leythen*. Een latere brief van hem was mede uit *Leythen*. De Graaf VAN LOON zonderde bij den afstand dezer gewesten uit, *Domo de Leyden*. De giftbrief van Graaf WILLEM van 1213 eindigt, apud *Leydam*. Dezelfde Graaf stelde in 1216 tot zijn borg, den Castel-

Spelling van het woord *Leyden*. — „*Pan Poeticon*”. — *Stabat Mater*. — „*Zullen*”. — *Munten v. h. Fr. Keizerr.*

lanus de *Leythen*. Het klooster te *Egmond* bezat landgoederen onder *Leyther Broke*.

Reeds bewijzen genoeg, dat oorspronkelijk de nieuwe naam dezer stad is geweest *Leythen*, waarvan men kort na het jaar 1200 de *th* door de zachter klinkende *d* heeft vervangen. Dit blijkt, onder meer andere schriften, uit twee brieven van Graaf FLORIS van 1223 en 1225, toen hij als getuige riep den Castellanus de *Leyden*. Bij een handvest van 1228 wordt bij name genoemd *Herbert de Leyden*. In 1232 eindigt een brief van Graaf FLORIS „apud *Leydis*”, even als een dergelijke van Graaf WILLEM van 1236, en een van 1242, waarbij de Castellanus „de *Leyden*” is genoemd. Koning WILLEM gaf in 1253 en 1254 twee open brieven uit *Leyden*. Onder Graaf FLORIS den Vde nam die naam de vaste spelling aan van *Leyden*.

Na hem zijn geene stukken van openbaar of bijzonder gezag te vinden, waarin die naam anders dan *Leyden* wordt geschreven. In het begin dezer eeuw echter heeft men eene andere schrijfwijze met *ei* uitgevonden, het duizendjarig gebruik van de *ey* in dat woord, naar het schijnt, als lang genoeg gebezigd beschouwd, en het in den algemeenen geest van verandering doen deelen.

Wil men zich nu gelijk blijven, dan moet men ook niet langer *Hoorn* maar *Horen* schrijven, *Alfen* en niet meer *Alphen*, *Aksel* en niet meer *Axel*, *Oestgeest* en niet meer *Oegstgeest*, en zooveel andere namen van plaatsen in ons Vaderland meer, waarvan de spelling met veel meer grond anders kan genomen worden dan zij wezenlijk is.

Het komt mij alzoo voor, dat er geen twijfel bestaat, hoe men dit woord moet spellen, maar op goede gronden het oude gebruik van de *ey* kan blijven volgen. S. P. L.

Arnold van Halen's „Pan Poeticon” (Nav. II.; bl. 188; III.; bl. 187). Daar de beschrijving van het *Pan-poeticum Batavum*, voorkomende op den *Catalogus van Schilderijen en Zeldzaamheden, nagelaten door ANTHONIA RAIDT, Wed. ANTHONIE KLUYTENAR, te Amsterdam den 16den October 1849, onder N°. 237 verkocht, van de reeds geleverde verschildt, laat ik deze hier volgen:*

„Het *Pan-poëticon Batavum*, zijnde eene verzameling van Nederlandsche Dichters en Dichters, afgebeeld in ruim 350 kleine ovale geschilderde portretten, door de kunstschilders A. VAN HAALEN, QUINKHARD, VERKOLJE, SCHOUMAN, VAN DER MEIJ, D. VAN NIJMEGEN en anderen, in vergulde lijsten, met de namen er onder, liggende in een kunstig wortelhouten kabinet, in tweeëntachtig zoo groote als kleinere laden; de binnenzijde der deur is versierd met een uitstekend schilderstuk in het graauw, door J. DE WITT, voor-

stellende de vereeniging van de schilder- en dichtkunst.

Beneden in eene lade vindt men, onder meerdere boeken en handschriften betrekkelijk dit belangrijk stuk, een keurig Handschrift, bevattende de korte levensbeschrijving van de bovenvermelde Dichters, benevens twee deelen eigenhandige Lofdichten van de vermaardste Dichters der XVIIde en en XVIIIde eeuw, en achttien zangen op dit kabinet, door BIDLOO in 1720 uitgegeven; eindelijk eene schilderij door QUINKHARD en eene kleinere dito, voorstellende den verzamelaar van dit *Pan-Poëticon*.”

J. L. A. I.

Stabat Mater (Nav. II.; bl. 248; III.; bl. 252; *Bijbl.* 1853, bl. cxxix, clxvii; 1854, bl. viii, xxxv, lxi). Over den onzekeren dichter van dit lied raadplege THEODORIK het *Archief voor Kerkel. Gesch.* van KIST en ROJJAARDS, Dl. III (1831) bl. 493 sqq. De daar geuitte meening, dat het van BERNARDUS CLARAEVALLENSIS zou kunnen zijn, is, zoo ver ik weet, nog niet wederlegd. S. J.

„*Zullen*” achter eene vraag (Nav. II.; bl. 248; III.; bl. 263; *Bijbl.* 1853, bl. clxxxii; 1854, lxxxii). De Noord-Brabanders gebruiken het woord *zullen* niet slechts achter eene vraag, maar dikwijls ook in het midden of aan het einde van eenen volzin: „Gisteren avond was ik bij N. *zullen*, wij hebben ons er regt vermaakt *zullen*, gij moet er met ons ook eens naar toegaan *zullen*”. C. & A.

Munten van het Fransche Keizerrijk met „Republique Française” (Nav. II.; bl. 253; III.; bl. 270). Omtrent hetgeen C. G. B. heeft aangehaald nopens het stellen van het woord „*Republique*” op de munten tot aan 1809, kan ik mededeelen, dat dit zeer gegrond is, daar ik een penning heb gevonden van het jaar 1809, hebbende aan de eene zijde tot merk in het midden *FR* en tot rand twee naar elkander loopende bloemtakken, terwijl de andere tot randschrift heeft: Koen. V. Westph. Fr. PM. 1809, en in het midden een groot cijfer 3, en daar onder het woord Cent. Tusschen de letters C en E op een kleinen afstand er onder een arendskop, tusschen E en N daarnaast het merk X, en tusschen N en T een kleine c, en eindelijk onder dit alles het woord *Ciolier*, denklijk de naam van den maker. Het afbeeldsel is zoo goed mogelijk

FRIDELONDEIN.

Philips Willem en Maria van Nassau (Nav. II.; bl. 275; Bijbl. 1854, bl. lxix). De geboortedatum dezer beide kinderen van Prins WILLEM I, door den Heer E. v. E. ter laatstaangehaalde plaatse medegedeeld, worden ook alzo opgegeven in de *Archives de la Maison d'Orange Nassau*, par Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, T. II, p. 32.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Swanenburg (Nav. II.; bl. 278; III.; bl. 276; Bijbl. 1854, bl. x, lv). De Swanenburg (of Swanenborch), een kasteel gelegen in de gemeente Gendringen, buurtschap Mechelen, op een klein half uur gaans van het dorp Gendringen, en geen vijf minuten van den Ouden IJssel, is een groot, deftig en stevig gebouw, van eenen toren voorzien en vóór ruim twintig jaren nog door muren en grachten omringd, die sedert gesloopt en gedempt zijn. Het heeft gedurende een gedeelte der XIVde en de eerste jaren der XVde eeuw toebehoord aan het geslacht VAN ULFT, waarschijnlijk reeds aan WILLEM VAN ULFT, zoon van EVERT VAN HEKEREN, welke met CHRISTINA, Vrouwe van Ulft, gehuwd, den geslachtsnaam zijner echtgenoot aannam, ofschoon hij, even als zijne nakomelingen, het wapen van HEKEREN, een kruis van keel op een veld van goud, bleef voeren.

Denkelijk bezat WILLEM VAN ULFT reeds den Swanenborch in leen, omdat zijne beide zonen zich naar die havesathe noemden. Hij komt voor in 1333.

De oudste zoon EVERT, die in 1358 genoemd wordt, was gehuwd met SOPHIA, dochter van GERARD VAN AESWIJN. Hij liet drie zonen na, waarvan de oudste, EVERT VAN DEN SWANENBORCH, de jongere, met LISEBETH gehuwd, hem in het leen opvolgde. Hij komt voor in 1370 en 1372, leefde nog in 1399, en is kinderloos gestorven.

Zijn broeder WILLEM wordt na hem vermeld als eigenaar van den Swanenborch. Hij was gehuwd met CUNEGOND; en beide, met hunne dochters SOPHIA en CUNEGOND, die later met BERENT VAN VELEN huwde, verkocht in 1411 dat goed aan REYNOLD VAN AESWIJN.

In de XVIIIde eeuw heeft de Swanenburg toebehoord aan het geslacht VAN LIJNDEN; door koop kwam het aan den Baron VAN HOEVVELL, en, door huwelijk, aan Jonkh. VAN NISSEN VAN PANNERDEN, den tegenwoordigen eigenaar.

Mag ik, over het geslacht VAN ULFT sprekende, HH. Navorschers nog eens opmerksaam maken op mijne tot heden nog onbeantwoorde vraag over ULFT, geheeten MATELANCK of MATELONG, in de Nav. III.; bl. 130 voorkomende?

L. v. H.

Autographen (Nav. II.; 279; III.; bl. 278; Bijbl. 1853, bl. clxxxiii; Bijbl. 1854, bl. xxvii, xxxv, lx, lxxxii). *British autography: a collection of facsimiles of the handwriting of royal and illustrious persons of Great-Britain, with their portraits, and a short account of each.* (Published by J. THANE). London 1788, and follow. years, 3 vol. in 4°.

Dit hoogst merkwaardig werk, waarvan er tot dat tijdstip, in die categorie, geen ander was verschenen, bestaat uit 12 afleveringen, 1ste Dl. 81 pl.; 2de Dl. 84 pl., en 3de Dl. 83 pl.

J. G. NIEHOLS, *Autographs of Royal, Noble, Learned and Remarkable Personages conspicuous in English History*. London 1829, in 4°.

Autographische Pracht-Album, zur Zweihundertjährigen Gedächtnisfeier des Westphälischen Friedens Schlusses, mit 24 Portraits in Holzschnitt. Leipz., 1848, zwei Ablieferungen, in 4°.

Petite isographie navale de la marine française, depuis LOUIS XIV jusqu'à nos jours, comprenant le fac-simile de la signature (souvent avec plusieurs lignes aut.) de 204 Célébrités maritimes classées par ordre de regne, précédée d'une liste alphabétique imprimée avec des numéros de repère, 38 pages (dont 12 pages de liste alphabétique impr. et 26 de l'isographie lithographiée) Brest, 1853, in 8°. broché. Prix 2 fr.

J. L. A. I.

De Hebreuwsche Poëzy in Nederland (Nav. II.; bl. 279; III.; bl. 294; Bijbl. 1854, bl. xi, lvi, lxxxii). Sedert ik voor DE NAVORSCHER mijne eerste bijdrage over dit onderwerp schreef, heb ik nog gedrukt Hebr. dicht- en rijmwerk gezien van de navermelde Hebreuwsche poëten en poëstasters in Nederland: J. L. LÖWENSTAMM, LAURENTIUS VAN DER MEE (*), GERARDUS EVERWIJN (*), G. H. PARSER, N. RUBENS, en B. BLEEKRODE. De drie laatste zijn nog in leven.

Verkeerdelijk welligt heb ik den in den Bijbel t. l. a. pl. met Hebreuwsche karakters geschreven naam מִתְנָן door TOMA terug gegeven; bij DELITZSCH, *Z. Gesch. d. Jüd. Poësie*, S. 48, Note ¹), vind ik TAMA.

De naam van den uitstekenden Hebreuwschen dichter, door den heer A. AARSEN (Bijbl. t. l. a. pl.), A. D. DEL AVILLE genoemd, is A. D. DELAVILLE, en reeds vermeld Bijbl. 1854, bl. lix en lx.

M. R. Mz.

Bacchus in de spreekwoordentaal (Nav. II.; bl. 282; III.; 285; Bijbl. 1853, bl. clxxxiv). Ter aanvulling van de talrijke spreekwijzen,

(*) Zie *Nomenclator of hebreuwsch en nederduitsch Naamwoordenboek*, door ELEASAR SOESMAN, Amst. 1744.

Bacchus in de spreekwoordentaal. — Bijnaam „staart” voor Engelschman. — Helmers' Lofzang op Jezus.

welke hiertoe behooren en reeds door DE NAVORSCHER zijn medegedeeld, strekken de volgende:

Hij is buis; hij is zalig (d. i. vol); hij is tips; hij is bepimpeld; hij is besist; hij is dik (o. a. te Groenlo); hij is sips (o. a. te Deventer); hij is kuips; hij is stukkerig; hij is in den Heere; hij is op de hoogte van partij; hij heeft zijne zuster verkocht; hij ziet dubbel; zijne tong slaat ijzer; hij is buiten westen; hij heeft den eerl in (te Kortrijk. Zie Belg. Museum, 1844, bl. 174); hij heeft den keizer gezien (te Gent. Zie ibid.); hij heeft den reus gezien (te Antwerpen. Zie ibid.); hij heeft een savel aan (Zie ibid.).

Σ.

[De Heer C. W. BRUINVIS voegt hier nog bij: *Hij heeft spraakwater ingenomen; hij gebruikt ze koud; hij is een eerste pimpelaar; pimpelen.* Aan de Zaan zegt men: zoo dronken als een steert (staart) molen. — C. G. B. is 't onbewust, dat: de boonen scheep hebben op dronkaards zoude zien; — hij meent, dat men dit zegt van meisjes, in gezegende omstandigheden geraakt.]

Van waar de bijnaam „staart” voor Engelschman? (Nav. II.; bl. 313; Bijbl. 1853, bl. xv, cxix). Eene andere verklaring van dezen bijnaam vindt men in *De historische Fransman, Engelsman, Spanjaart, Hollander en Kerk-Spiegel*; door FRANCISCUS RIDDERUS, 2de dr. Rotterdam, 1738, (de eerste verscheen 1673) blz. 100. POLITYK antwoordt den *Schipper* op zijne vraag naar den oorsprong van den naam van „Engelse” het volgende: „Gij moet nog eerst andere benamingen hooren. Dit land is ook in oude tijden genaamt geweest *Aremonica* en *Hermionica*, en dat bijzonderlijk van 't volk 't welk woonde aan de oever van de zee: dit is zoo veel gezeyt als *Wezeltesland*, of *Hermynthesland*. Dit volk voerde doe in haar Wapen zwarte Harmeltjes of Hermijntjes en ook Wezeltjes, en droege de staarten van die beesies op haar hoofde en Helmette; en hier is van daan gekomen, gelyk de Geleerde meenen, dat de Engelse genaamt werden *staartmannen*, alhoewel andere daarvan geven een andere reden”.

M. ROEST MZ.

Helmerts „Lofzang op Jezus van Nazareth”. In de NAVORSCHER II.; bl. 314 vraagt J. C. A. en in III.; bl. 315, Σ. naar de weggelaten regelen van bovengemeld dichtstuk. Vóór nu 30 jaren ontvingen wij te Amsterdam van een vriend van wijlen den Heer WITSEN GEIJSBEEK, de hier onder volgende weggelaten dichtregelen uit bedoeld vers, welke wij zonder eenige verandering of beoordeeling over de schoonheid, of de meerdere of mindere gegrondheid van de redenen der uitlating, letterlijk afschrijven en te rug geven zoo als wij die in 1824 ontvingen.

Fragment uit het ongedrukte handschrift van

J. F. HELMERS,

getiteld: „Jezus van Nazareth”.

Bl. 44. (na

„Ziet gij mijn onmagt dult ze en neemt mijn offer aan”).

„De dag verjaard, waarop ge o Jezus zijt geboren,
Het volk stroomt dankend naar zijn volle tempelkoren.

Erkent U daar als Borg, Verlosser, Heer en God!
Die de erfsmet uitleigde en met vlekloos bloed betaalde,

Op zonde, hel en graf als meester zegepraalde,
Die de eeuw'gen dood, met al zijn vloek hebt ondergaan,

Om ons van dood en hel den vloek van God te ontslaan;

Ja! 't menschedom door Uw dood verzoend hebt met U zelve,

Om onsen schat van heil en leven op te delven,
En die als Reger als de tijden zijn vervuld,
Op een verbrijzeld aard onkreukbaar regten zult,
Door Myriaden van gezaligden omgeven;

Daar 't eeuw'g lofied U als God wordt aangeheven —
Maar ik, ik laster niet, neen Jezus 'k volg uw woord,
Ik breng geen hulde U toe, die God *alleen* behoort!
Neen! 'k zal 't geschenk mijns Gods, mijn rede niet verlagen,

Door eed'le sterfling! U Gods almacht op te dragen.
Gij wilt die hulde ook niet, gij wijst dien laster af,
En eert met mij den God, die U ook 't aanzijn gaf”.

„Waar zaagt ge o Jezus! 't licht! wat schoot”. enz.

Bl. 45, regel 16.

„De naam der deugd was zelfs bespotlijk aan 't gemeen”.

Bl. 60.

„Zoo klonk eens Jezus taal, door Joodsche kerkgewelven,

Dit was de leer die hij aan 't menschedom achterliet,
Dit is mijn Christendom, een ander heb ik niet.

Waartoe nu door 't geloof der vreemdste wonderdaden

Den menschelijken geest met keetnen te beladen?

Waartoe de valsche toot om 't hagel wit gewaad,
Die niet haar rijkdom, neen! haar armoede ons ver-raad?

Neen Jezus Godsdienst is te rein, te schoon, te edel,
Dan dat die mispelkrans zou voegen op haar schedel,
Verhoogd het goud zijn gloed door bij gevoegd metaal?

Verheft een looden kast der diamanten straal?
Heeft ieder Godsdienst niet zijn wond'ren? — aller-wegen

Stroomt u 't verhaal daarvan bij Griek en Rometegen.

Ach! wordt mijn reedlijkheid versterkt, zoo ik geloof
Dat God eens Kanaan den Joden gaf ten roof?

Dat hij die God! van liefde en vaderlijk erbarmen,
De zuigelingen uit des moeders klimmende armen

Deed sleuren, moorden liet op vaderlijke graf,
En aan een roverhorde een land ten erfdel gaf,

Omdat een ABRAHAM aldaar in vroeger dagen,
Zijn kudde had geweid, zijn tent had opgeslagen,

Zal ik min deugdzaam, min gemaal, min vader zijn,
Omdat ik twijfen durf, of water ooit in wijn

Verkeerde? Zal Gods wraak me in 't eeuw'g vuur doen baden;

Omdat ik niet geloofde ELIZA's wonderdaden?

Neen! al die wonderen, die voorzeggingen zijn te
Een strik waarin het brein der zwakken zich ver-
Weg met die dwalingen door't bijgeloof geschreven,
Het grootste wonderwerk is Jezus leer en leven!"
„Waar is de dichter” enz. enz. (in druk).

Carel en Rodolf van Lennep (Nav. II., bl. 314; III.; bl. 316; *Bijbl.* 1854, bl. xiii, lx). Thans zie ik mij in staat gesteld, iets meer bepaalds over het geslacht VAN LENNEP, en inzonderheid over de genoemde personen, mede te deelen. RUDOLF VAN LENNEP, een zoon van JOHAN en van VAN HYRDT, was Drost van *Middelaer*, Commandant der troepen, door Hertog KAREL aan den Graaf van *Oostfriesland* gezonden, en gehuwd met JOHANNA DE COCK VAN NEERYNEN, GJSBETRSdr. en van JOHANNA VAN EEMSKERK. Hij stierf in 1548, en liet drie kinderen na: CAREL, die volgt, ELISABETH, gehuwd met DIRK MALBERG, en JOHANNA, gehuwd met JACOB SPIERINGH. CAREL VAN LENNEP RUDOLFSZ. schreef zich *tot Biljoen* en huwde CUNEBA VAN DE LAUWECK, ERNST en HELENA MARTENA'sdr., welke in 1604 overleed. Hij stierf den 23sten April 1567 en werd begraven te *Velp*. Zijne vier kinderen waren ROELOF, die volgt; JOHAN, welke huwde: 1. BERNHARDA VAN MEECKEREN, en 2. BERNHARDA STRAATMAN; JOHANNA, eerst geestelijke, huwde daarna GEORGE BUCERUS; en ROELANDIYA, gehuwd aan VAN AMSTENRAEDT. ROELOF VAN LENNEP *tot Biljoen* CARELSZ. was kapitein in Statendienst (ongetwijfeld dezelfde, die door mij in DE NAVORSCHER III.; bl. 316, als Commandant in de schans van 's *Gravenweert* in 1587, is vermeld). Hij overleed in 1616 ongehuwd. Het schijnt, dat zijne goederen aan zijn broeder JOHAN, en van dezen aan diens oudsten zoon, CAREL VAN LENNEP, gekomen zijn; beideschreven zich *tot Biljoen*. De laatstgenoemde was luitenant in 1632 en trouwde REGINA DE HAY, welke in 1662 als weduwe te *Maastricht* woonde; GEORGE VAN WEDE was momboir over hare kinderen (zie Nav. *Bijbl.* 1854, bl. lx). JOHAN VAN LENNEP voornoemd stierf in 1628 en had, behalve CAREL, nog GOERT, kapitein, overleden te *Rhijnberk*, en CUNERA, die huwde 1. WERNER VAN LENNEP, en 2. WILLEM VAN BROEKHUIZEN VAN BARLHAM. Uit haar eersten echt had zij een zoon, JURRIEN VAN LENNEP genaamd, die zich weder schreef *tot Biljoen*. Hij huwde 1. CATHARINA VAN BROEKHUYSEN, dochter van WILLEM en van ANNA VAN EWJK; 2. in 1657 CATHARINA ELISABETH DE CUPERE, dochter van CHRISTIAAN TOT BERGAMBACHT en van MARIA MAGNUS. Uit het eerste huwelijk had hij CHRISTIAAN VAN LENNEP *tot Putten*, Gecommitteerde in de W. I. Comp, overleden in 1713, en gehuwd met MECHTELD ANNA VAN SCHAEP, wed. van JO-

HAN VAN HAEFTEN *tot Putten*, dochter van HENDRIK en van ELISABETH CUNEGUNDA VAN HAEFTEN. Hunne dochters 1. JULIANA CUNERA RODERICA, Vrouwe van *Putten*, huwde in 1725 CHRISTIAAN DANIEL VAN COEVERDEN; zij overleed in 1781. 2. JOHANNA CATHARINA, huwde GEORGE WERNER JACOB VAN LENNEP; zij was weduwe in 1733 en stierf in 1744 kinderloos.

Al de opgenoemden, als: RUDOLF, in 1539; CAREL, in 1555; ROELOF, in 1583; JOHAN, in 1591; JURRIEN, in 1655; en CHRISTIAAN, in 1687, waren beschreven in de *Ridderschap van de Veluwe*. Het wapen van dit geslacht wordt voorgesteld te bestaan in een zilver veld, hebbende een hoofd (*chef*) van keel, beladen met een stappenden leeuw van goud.

Zoo ik vertrouw, zullen A. & A., „ELSEVIER en anderen met deze opgave voor zich eenig voordeel kunnen doen, en het door hen reeds vermelde aanvullen. V. D. N.

Trouwvrag van Cornelis Tromp enz. (Nav. II.; bl. 343; III.; bl. 340; Bijbl. 1854, bl. xvi, xxx, lxxxv). Dat de Admiraal CORNELIS TROMP te *Nuland* gewoond heeft, vermeldt de *Noord-Brabandsche Almanak* voor 1844, bl. 173, wel is waar als eene overlevering, die echter versterkt wordt door een wapenbord in de kerk aldaar, waaruit schijnt te blijken, dat er iemand uit zijn geslacht begraven ligt.

Hij kan zich, bij het naderen van den vijfand, naar *Utrecht* hebben begeven. Maar het bezit eener Canonisy, het passeren eener notarieele volmagt is nog geen — en de inhoud van een vleijenden opdrachtsbrief slechts een twijfelachtig bewijs van inwoning; dit moet uit de stedelijke registers, uit het lidmatenboek van den Dom enz. blijken.

's *Graveland*, waar hij, volgens BRANDT, *Leven van de RUITER*, bl. 528, in 1666 bezittingen had, ligt geen zes, ook geen zestien uren van 's *Gravenhage*. Dit laatste komt beter met *Nuland* overeen. A. & A.

De wapens van Cloeck en Methelen (Nav. II.; bl. 375; III.; bl. 363, 364). Op de lijst der leden van de *Ridderschap van de Veluwe* wordt genoemd CRACHT CLOECK, zoon van CRACHT en van BELIA VAN MEECKEREN. Hij compareerde in 1539, was gehuwd met CORNELIA VAN SOULEN, en had denklijk slechts een kind, BELIA genaamd. Zou hij niet dezelfde zijn, als de door L. v. H. bedoelde? Het wapen van CLOECK is, zoo als ik reeds vroeger heb opgegeven, een klimmende hazewind van sabel op een goud veld; dat van VAN MEECKEREN is van zilver, met een St. Andrieskruis van sabel, gecantonneerd van vier schapenscharen van hetzelfde. V. D. N.

BLADWIJZER

VOOR HET

NAVORSCHER'S BIJBLAD.

A.

- A. (A &), Middeneeuwsch Eedsformulier van den Beul te Middelburg, *xlii*.
 — Philippus de Gruytere en Jan Diemer, *xlii*.
 — Geslachtwapens van van Os enz. *lx*.
 — Trouwdag van Cornelis Tromp enz. *cxx*.
 — Henricus Zwaerdecroon, *lxxvii*.
 A. (C. &), „Al is ons Prinsje nog zoo klein.” *xli*.
 — Familie Bax, *cxiv*.
 — Afkomelingen van Anna Engels en Constantijn Sohler, *v*.
 — Kostverloren, *cxiii*.
 — Adam Silo, *lxxvi*.
 — „Zullen” achter eene vraag, *cxvii*.
 A. (J. C.), Verduitsching van de „Faust”, *xiii*.
 Aa (A. J. v. d.), Autographen, *xxvii*.
 — Italiaansche Prozawerken verduitscht, *xlix*.
 — Klipklaps, *lxxviii*.
 — Macaronische Poëzij, *cxvii*.
 — Opschriften van kerkklokken, *xxviii*.
 — 't Oranjetumult op Kattenburg, *xxvi*.
 — Nederduitsche Spot- en Scheldnamen, *xxviii*.
 — Een Uiltje knappen, *xxvi*.
 Aan den Rijn (Borger's), *iv, cxvi*.
 Aarden kruiken met aangezigten en wapens, *liii, lxxxi*.
 Aardmannetje, kaboutermannetje, *cxviii*.
 Aardrijkskundige vragen, *i, cxiii*.
 Aarsen (A.), P. J. Beronicus, *cxii*.
 — Daarstellen, *cxiv*.
 — Dubbelzinnige verzen, *cvi*.
 — Gutta Percha, *cxii*.
 — De Hebreuwsche Poëzij in Nederland, *xi, lxxxi*.
 — Koppermaandag, *lxxviii*.
 — St. Maartensliedjes, *cx*.
 Accoord van Putten, *li*.
 Aegus (Alexander), *xxxi*.
 Aftellen, *iv, cxvi*.

- „Al is ons Prinsje nog zoo klein”, *xli, lxxxi*.
 Alistor, De Hollandsche Stewarten, *xlvii*.
 Allatius (Leo), *xxiii*.
 Amator Veritatis, Sterfdag van Spinosa, *xl*.
 Amersfoortsche en Utrechtsche keijen, *lxx, cxi*.
 Amman (J. C.); P. P. de Leon; Doofstommen, *xxxi*.
 „Amstelredams eer ende opcomen”, *iv, li, lxxii*.
 Amsterdamsche Courant, *cxiv*.
 Ana's (De), *lxix*.
 Anagrammen, *xix*.
 Arcadia” (Heemskerk's „Batavische”), *lxxiv*.
 Argyle (De graaf van) in Friesland, *lxiii, lxiv, cxvi*.
 Autographen, *xxvii, xxxv, lx, lxxxi*, *cxviii*.

B.

- B—, Passchier de Fijne, *xix*.
 — Schilderij van Heemskerk's zeestrijd voor Gibraltar, *civ*.
 B. (C. G.), Door de mand (of door de mat) vallen, *cxviii*.
 B. (D.) Dz., Grabschrift op Napoleon, *civ*.
 B. (v. D. v.), Aarden kruiken met aangezigten en wapens, *liii, lxxxi*.
 — Opschriften van kerkklokken, *xxviii*.
 Bacchus in de spreekwoordentaal, *cxviii*.
 Baldez (Franciscus) en Magdalena Moons, *xxvii*.
 Balkius (IJsbrandus) Reynardus Frisius, *xii*.
 Bannetters; Baronets, *xiv*.
 „Batavische Arcadia” (Heemskerk's), *lxxiv*.
 Bax (Familie), *cxiv*.
 Beeldspraak van 't oude Hollandsche regt, *xxxv*.
 Beeldwit, *lxxxi*.
 Been (Steen en) klagen, *xv*.
 Bemmell (Geslachtlijst der familie van), *lxxxi*.
 Beronicus (P. J.), *cxii*.

- Beukelszoon (Willem) van Biervliet, *xii, xxix, lxxv*.
 Beul (Middeneeuwsch eedsformulier van den) te Middelburg, *xlii, cxvii*.
 Biervliet (Willem Beukelszoon van), *xii, xxix, lxxv*.
 Blau (Geboorteplaats van Willem Jansz.), *xviii*.
 Blak stil, *x, lx*.
 Boeren door Floris V tot ridders geslagen, *cix, cx*.
 Bogaerde (Gaspar van den), *xxxi*.
 Bogchels (Regenvoorspellende), *cxviii*.
 Bois (Du) genaamde Predikanten, *vi*.
 Bollius, Grenier en Johannes Capito, *lxxviii*.
 Bollius (Johannes), *lxxxi*.
 Bolman, De Graaf van Argyle in Friesland, *cxvi*.
 Booth (Het geslacht), *xxxi*.
 Borger's „Aan den Rijn”, *iv, cxvi*.
 Bornius (Henricus), *lv*.
 „Britannische ouden” (R. Verstege's), *lxii*.
 Broeke (Pieter van den), *vii, lxxvii*.
 Bruinvis (C. W.), Anagrammen, *xix*.
 — Autographen, *lx*.
 — Dubbelzinnige verzen, *cvi*.
 — Naamregister der Predikanten, *xvi*.
 — Napoleon de Zonnegod, *xix*.
 — Nederduitsche Spot- en Scheldnamen, *xxviii, lxii*.
 Buddingh (D.), Dubbelzinnige verzen, *cvi*.
 — Het St. Nikolaesfeest in Noord-Amerika, *xvii*.
 Burgemeester van Zierikzee, *lxxviii*.
 Buskruid en vuurwapenen, *lx*.
 Bijbel (Afschrift van den) door Klaas Kummers, *c*.
 Bijteelt (De), *xxvii, lxxxi*.

C.

- C., Opschriften van kerkklokken, *lxxxi*.
 C. (H.), De Graaf van Argyle in Friesland, *lxiv*.
 Camhout (Johannes), *xxix, lxxvi*.

Canning over het Traktaat van 1824 tusschen Nederland en Groot-Brittannië, *xlvi*.
 Capellen (Opschrift op de grafstede van J. D. baron van der), *xxii*.
 Capito (Johannes), Grenier en Bollius, *xxviii*.
 Carlson (Graaf), *xxviii*.
 Cats (Moeder van J.) en voornaam zijns vaders, *c*.
 Cats (Vertaling der gedichten van Jacob) in het Hoogduitsch, *xvii*.
 Cats werken (Presentemplaar van) door hem aan Theod. de Jonge vereerd, *lxxviii*.
 Cervantes (Doopectract van Michel), *xxviii*.
 Chalceda, Daarstellen, *iii*.
 — De Hebreuwsche Poëzij in Nederland, *lvi*.
 — Loo, *lxix*.
 — „Op zijn elfen dertigst“, *xl*.
 — Pauwelion, *xcii*.
 — Testament van den Heer de Pinto, *xxi*, *lxix*.
 — Planteit, *v*.
 — Rakker, *xvi*.
 — Speelwijzen; aftellen, *iv*.
 — „Wien Neêrlandsch bloed“ in het Duitsch, *lxxiii*.
 — Joan Pietersz. en Diederik Zwelling, *xluii*.
 Cloeck en Methelen (De wapens van), *cxz*.
 „Comodia Vetus“ (De), *xvii*.
 Comeni (Joh.) „Portael“, *xlviu*, *xxviii*.
 Cortenberghe (Oorspronck van den Raadt van), *lxii*.

D.

D. Willem Beukelszoon van Biervliet, *lxxrv*.
 D. (J.), Beeldspraak van't oude Hol-
 L. landsche regt, *xxzv*.
 — Graaf Carlson, *xxviii*.
 — Italiaansche prozawerken verduitscht, *lxix*.
 — Leverpele, *lxxvi*.
 D. (J. C.), Alexander Aegus, *xxxiu*.
 — Autographen, *xxrv*, *lxxxiu*.
 — Borger's „Aan den Rijn“, *cxvi*.
 — Vertaling der gedichten van Jacob Cats in het Hoogduitsch, *xvii*.
 D. (J. V.), Aarden kruiken met aangezigten en wapens, *liii*.
 D. v. B. (v.), zie B. (v. D. v.)
 D. N. (V.), zie N. (V. D.)
 Daarstellen, *iii*, *cxv*.
 Dak. („Er is op 't huis“, *xciv*.
 Dale. (J. H. v.), Hervormde Predikanten te Brugge, *xxrviii*.
 Danswoede in de Nederlanden, *cvii*.
 Dee (Dr John) en zijn tooverspiegel, *li*.
 „Descriptio Hierosolymitani itineris“, *lxx*.
 Dichters der Evangelische Gezangen, *cxv*.
 Diemer (Jan) en Philippus de Gruytere, *xliv*, *xlvi*, *lxii*, *xciii*.
 Domesday Book, *cviii*.
 Domino, *xxxi*.

Doofstommen; P. P. de Leon; J. C. Amman, *xxxiu*.
 „Door de mand (of door de mat) vallen“, *cviii*, *cix*.
 Dorelaar (Dr. Isaac.), *cxvi*.
 Dorp (H. Potholt van), Afschrift van den bijbel door K. Kamers, *c*.
 Dreeselhuys (J. ab Utrecht), Geboortedag van Zach. Jansen. Uitvinding der Verrekijkers, *xc*.
 Dries en Drusus, *xli*, *lxii*.
 Dubbelzinnige verzen, *cv*, *cvi*.

E.

E. (..R.), Jan Grolier en zijne vrienden, *xxi*.
 — Vondels-eigenhandig afschrift van Hierusalem verlost, *cxii*.
 Eedsformulier (Middeneeuwsch) vanden beul te Middelburg, *xlui*, *xcvii*.
 Eenhoorn. (De) *cxii*.
 Egmont (Willem en Hendrik van), *civ*.
 Egmondsche handschriften, *cviii*.
 Elf en dertigst. („Op zijn) *xl*.
 ..Elsevier, Leo Allatius, *xxxiu*.
 — IJbrandus Reynhardus Balcius Frisius, *xli*.
 — Willem Beukelszoon van Biervliet, *xlii*.
 — Geboorteplaats van Willem Jansz. Blaen, *xviii*.
 — Du Bois genaamde Predikanten, *vi*.
 — Henricus Bornius, *liv*.
 — Doofstommen; P. P. de Leon; J. C. Amman, *xxxiu*.
 — Philippus de Gruytere en Jan Diemer, *xliv*, *lxii*, *xciii*.
 — Portret van Matthijs Helt, *lxxvi*.
 — Hennequin en Le Maire, *xxxiu*.
 — Geboortejaar van Zacharias Jansen, *xlui*.
 — Klipklaps, *xxxiu*.
 — Diedrik van Lennep, *xiii*.
 — Hans Willem van Lennep, *lxii*.
 — Leydsche dissertatien, *xliz*.
 — Christianus Meese, *xx*.
 — Het geslacht der Morgans, *xli*.
 — Begraafplaats van Oldenbarneveld, *xii*.
 — David Orliens, *xxxi*.
 — Passchier de Fyne, *xx*.
 — Nicolaas Petri, *xxv*.
 — Mr. Cornelis Ploeg, *xliz*.
 — Geslachtregisters door George Syen, *lxxviii*.
 — Trouwdag van Cornelis Tromp en Margaretha Raephorst, *xvi*.
 — Richardus Verstegen's „Britannische oudheden“, *lxi*.
 — Voorspelling over het stadhuys van Amsterdam en den val der zeven Provinciën, *xxviii*.
 — Daniël Waeywel; Simon van der Eycke, *ix*.
 — Watergeuzen, *li*.
 — Zeevaartkundige werken. Adriaan Gerritsz. *xcviii*.

..Elsevier, Hendrik Zwaerdecroon, *vii*.
 Emde (van), Filips Willem en Maria van Nassau, *lxix*.
 Engels (Afkomelingen van Anna) en Constantijn Sohier, *v*, *xxxi*.
 Engelsch (Uit 't Hollandsch in het) vertaalde verzen, *xli*.
 „Er is dak op 't huis“, *xciv*.
 Escuriaal (De boekrij van het) *i*, *lxx*.
 Evang. Gezangen (Dichters der) *cxv*.
 Evang. Gezangen (Liederen ten grondslag aan) *cvii*.
 Evangelische Gezangen naar Hoogd. Kerkliederen, *x*.
 Eycke (Simon van der) *ix*.

F.

ƒ³—ƒ. Het geslacht de Gouda van Swindrecht, *xcv*.
 — Oorspronck van den Raadt van Cortenberghe, *lxii*.
 — Oudste jaarteekening in gedrukte boeken, *lxxvii*.
 Faust. („Verduitsching van de) *xlui*, *xcvii*.
 Filips Willem en Maria van Nassau, *lxix*.
 Floris V (Boeren door) tot Ridders gelagen, *cix*, *cx*.
 Fransche Keizerrijk (Munten van het) met „Republique Française“, *cxvii*.
 Frederik Hendrik (De mantel van) *vi*, *liv*.
 Fret (P.), Petrus Nythuis, *x*.
 Freule, *x*.
 Fridelomdein, De Hennequins, *lxxxi*.
 — Munten van het Fransche Keizerrijk met „Republique Française“, *cxvii*.
 Fijne (Passchier de) *xix*, *xx*, *lxix*, *cxiii*.

G.

— G. (A.), De Eenhoorn, *cxii*.
 G. (J. B.), Liederen ten grondslag aan Evang. Gezangen, *cvii*.
 Geneeskunde (Geschiedenis der) in Nederland, *cvii*.
 Gerards (Afstammelingen van Balthasar), *xcv*.
 Gerritsz' (Adriaan) zeevaartkundige werken, *xcviii*.
 Geslachtwapens verlangd, *x*, *lx*.
 Gest („Hij loopt om) en kaneelwater“, *xciii*.
 „Gesta Romanorum“ (De) *lxix*.
 Getal zeven (Verhandeling over het), *xx*.
 Gezangen (Dichters der Evangelische), *cxv*.
 Gezangen (Liederen ten grondslag aan Evangelische), *cvii*.
 Gezangen (Evang.) naar Hoogd. kerkliederen, *x*.
 Golschildering, *xxiv*.
 Gornes van Triere, *xlvi*.
 Gouda van Swindrecht (Het geslacht de), *xcv*.
 Gr. (v.), Watergeuzen, *v*, *lxv*.
 Graaf, *xcix*.

Greatrakes (Valentine), vii.
 Grenier, Bollius en Johannes Capito, xxxviii.
 Grolier (Jan) en zijne vrienden, xxi.
 Gruytere (Philippus de) en Jan Diemer, xlv, xlv, lxi, xciii.
 Gutta Percha, cxii.

H.

H, Nederlandsche de Valois, xxii.
 H. (dH.), Blak stil, lx.
 — Philippus de Gruytere en Jan Diemer, xciii.
 H. (L. v.), Het geslacht en kasteel van Roderlo, xcvi.
 — Swanenburg, cxviii.
 Halen's (Arnold van) „Pan Poeticon”, cxvii.
 Handvesten en Privilegiën, xii.
 Hanne en Lijze”. („Zij passen op malkanderen als) xix.
 Harderwijk (K. J. R. van), Geschiedenis der Geneeskunde in Nederland, cvii.
 Hardingh (Adolph), cii.
 Hasselt (W. J. C. van), Heemskerk's „Batavische Arcadia”, lxvii.
 Hebreuwsche Poëzy (De) in Nederland, xi, lvi, lxxviii, cxviii.
 Heemskerck (Het geslacht van), lxxvii.
 Heemskerk's „Batavische Arcadia”, lxvii.
 Heemskerk's zee strijd voor Gibraltar (Schilderij van), civ.
 Heksen (Hoe men de) leert kennen, cxiii.
 Helm („Met een) geboren”, vii.
 Helmers „Lofzang op Jezus van Nazareth”, cxix.
 Helt (Portret van Matthijs), lxxvii.
 Hendrik (De mantel van Frederik), vi, liv.
 Hennequin en Le Maire, lxxviii.
 Hennequins (De), lxxxi.
 Hervormde Predikanten te Brugge, lxxviii.
 Hervormde Predikanten in den Polder te Namen, xlvii, lxxii.
 Hierusalem verlost (Vondels eigenhandig afschrift van), cxi.
 Hollandsch (Uit 't) in het Engelsch vertaalde verzen, xli.
 „Hommeles”, xxv, lxxvi.
 Hommius (Festus) en Cornelius Janssen, xlviii, xcvi.
 Honert (De „Mozes” van Rochus van den), xli.
 Honig, Willem van Westzanen, xxi.
 Hoogduitsche kerklieders (Ev. Gezangen naar), x.
 „Hij loopt om gest en kaneelwater”, xciii.
 Hylander (Balaens Carfenna), lxxvi.

I.

I. (J. L. A.), Adam Silo, lxi.
 — „Al is ons Prinze nog zoo klein”, lxxix.

I. (J. L. A.), „Amstelredams eer en de opcomen”, li, lxxii.
 — De Ana's, lxix.
 — Autographen, cxviii.
 — De Bijnteelt, lxxviii.
 — De „Comoedia Vetus”, cxvi.
 — „Descriptio Hierosolymitani Itineris”, lxx.
 — Dr. Isaac Doreslaar, cxvi.
 — Afstammelingen van Balthasar Gerards, xc.
 — Het geslacht van Heemskerck, lxxvii.
 — De Hennequins, lxxxi.
 — Italiaansche prozawerken verduitscht, xxxiii, lxix.
 — De Heilige Lidewij, cxiv.
 — Nederlandsche Nieuwsbladen, xlviii, cxiv.
 — Gesprek tusschen een vreemdeling en den Kerkgalm over Johan van Oldenbarnevelt, civ.
 — Opschrift op de grafstede van J. D. baron van der Capellen, xxii.
 — Opschriften van kerkklokken, lxxviii.
 — Arnold van Halen's „Pan Poeticon”, cxvii.
 — Paschier de Fijne, cxvii.
 — Nicolaas Petri, xxv.
 — Dr. Joh. Polliet; „Spiegel der Jeucht”, lxxvii.
 — Sauvagarde, cxiv.
 — Amalia van Solms, cxvi.
 — Nederlandsche Spot- en Scheldnamen, lxii.
 — Verzamelingen van Spreekwoorden, xxi.
 — „Vox populi, vox Dei”, cxviii.
 Ichneutes, Freule, x.
 — Geslachtwapens verlangd, x.
 Indagax, Pieter van den Broeke, vii.
 Isaac (Henry), xxviii.
 Italiaansche prozawerken verduitscht, xxxiii, lxix.

J.

J. (B.), Uit 't Hollandsch in het Engelsch vertaalde verzen, xli.
 J. (L.), Autographen, xxvii.
 — Balaens Carfenna Hylander, lxxvi.
 J. (S.), Door de mand (of door de mat) vallen, cx.
 — Hij loopt om gest en kaneelwater, xciii.
 — Macaronische Poëzij, cxvii.
 — Middeneeuwsch eedsformulier van den beul te Middelburg, xcvi.
 — Stabat Mater, cxvii.
 Jansen (Geboortjaar van Zacharias), xlii, xc.
 Janssen (Cornelius) en Festus Hommius, xlviii, xcvi.
 Jonge (Presentexemplaar van Cats werken door hem aan Theod. de) vereerd, lxxviii.
 Juvenalis (Vertalingen van), lxxviii.

K.

K., Godevaert Montes, Burgemeester der stad Breda, iv.

K. (J. C.), Verduitschingen van Schiller's Klokkenlied”, lxxvii.
 K. (v. D.) Gedenkpenning door Michaut in 1820, iv.
 Kaartspel (Het), lxxii.
 Kaboutermannetje, Aardmannetje, xcvi.
 Kammers (Afschrift van den Bijbel door Klaas), c.
 Kattenburg ('t Oranjelumult op), xxvi.
 Kerkgalm (Gesprek tusschen een vreemdeling en den) over Johan van Oldenbarnevelt, civ.
 Kerkklokken (Opschriften van), xlvii, xlviii, lxxvii, lxxvii.
 Kinderspelen op gezette jaargetijden, lxxviii.
 Kinschot (van), Afbeeldingen van de familie Tromp, lxxix.
 Klept (Een), Valentine Greatrakes, vii.
 Klipklaps, xxvii, lxxviii.
 „Klokkenlied” (Verduitsching van Schiller's), xxvi, lv, lxxvii.
 Koffijkwekking op Java (Invoerder), vii, xxvii, lxxvii.
 Koppermaandag, lxxvii.
 Kostverloren, cxiii.
 Kramm (C.), Johannes Camhout, lxxix.
 — Danswoede in de Nederlanden, cvii.
 — „Er is dak op 't huis”, xciv.
 — Golschildering, lxxvi.
 — „Hommeles”, lxxvi.
 — Henry Isaac, xxviii.
 — Bernard en Abraham van Linge, xc.
 — Het wapen van St. Lucas, xxx.
 — Oude namen van landen en steden, cxi.
 — „Pekelzonde”, xc.
 — Het Pinksterbloem-zingen, lxxvi.
 — Ploert, xxvii.
 — Engel de Ruyter, lxx.
 — Adam Silo, xxxi.
 — „Te hooi en te gras”, xciv.
 — Trouwdag van Corn. Tromp en Marg. Raephorst, lxxvii.
 — Utrechtsche en Amersfoortsche keljen, lv.
 Kroon (Trekbrief met de), xviii.
 Kruiken (Aarden) met aangezigten en wapens, liii, lxxxi.
 Krijtende en kriegendetienden, xx.

L.

L., Adolph Hardingh, cii.
 — Het Pinksterbloem-zingen, xc.
 L. (C. v.), Philippus de Gruytere en Jan Diemer, lxxii.
 L. (C. P.), Burgemeester van Zierikzee, lxxvii.
 L. (S. P.), Spelling van het woord Leyden, cxvi.
 L. te V. Accoord te Putten, li.
 — Blak stil, x.
 — Johannes Camhout, lxxvii.
 — Het Mauritsfort in Zeeuwsch-Vlaanderen, xciv.

Laboranter, Bannerets; Baronets, *xiv*.
 — Gaspar van den Bogaerde, *xxii*.
 — Handvesten en Privilegiën, *xii*.
 Lambert" (Lambert Hendriksz., bijgenaamd „Mooie"), *cv*.
 Landbouw en veeteelt (Zeeuwsche spreekwoorden op), *xi*.
 Landen en steden (Oude namen van), *xvii*, *cxi*.
 Lange (Pieter de), *lxxvii*.
 „Laus tua, non tua fraus", *lxxviii*.
 Laveren, *xxviii*.
 Le Maire en Hennequin, *xxiii*.
 Legendo et Scribendo, Willem Beukelszoon van Biervliet, *xxix*.
 — Philips Willem en Maria van Nassau, *cxvii*.
 — Nederduitsche Spot- en Scheldnamen, *xxviii*.
 Lennep (Carel en Rudolf van), *cxr*.
 Lennep (Diedrik van), *xiii*, *lx*.
 Lennep (Hans Willem van), *lxi*.
 Leone (P. P. de); J. C. Amman; Dooftommen, *xxviii*.
 Leyden (Spelling van het woord), *cxvi*.
 Leydsche Courant, *cxiv*.
 Leydsche dissertatiën, *xliz*.
 Leverpele, *lxxxi*.
 Lidewijd (De Heilige), *cxiv*.
 Linge (Bernard en Abraham van), *xcv*.
 „Lofzang op Jezus van Nazareth" (Helmerts'), *cxiz*.
 Loo, *lxxi*.
 Lucas (Het wapen van St.), *xxx*.
 Luther (De zegelring van), *iv*.
 Luthersch" („Zij is"), *xi*.
 Lijze" („Zij passen op malkanderen als Hanne en"), *xix*.

M.

M. (B. F.), Hoe men de Heksen leert kennen, *cxiii*.
 M. (J.), Franciscus Baldez en Magdalena Moons, *xvii*.
 — Beeldwit, *lxxxii*.
 — Domesday Book, *cxvii*.
 — De Eenhoorn, *cxii*.
 — De Gesta Romanorum, *lxix*.
 — Vertalingen van Juvenalis, *xxviii*.
 — Passchier de Fijne, *lxix*.
 — Pauwelion, *xcii*.
 — Ursula en Ximilia, *xxii*.
 — Invloed der maan op de weersgesteldheid, *lxx*.
 M. (P. J. v.) Kaboutermannetje; Aardmannetje, *xcviii*.
 Maan (Invloed der) op de weersgesteldheid, *lxx*.
 Maartensliedjes (St.), *cx*.
 Macaronische Poëzij, *cxvii*.
 Maire (Hennequin en Le) *xxiii*.
 Mand („Door de vallen"), *cxviii*, *cix*.
 Mantel (De) van Frederik Hendrik, *vi*, *liv*.
 Mauritsfort (Het) in Zeeuwsch-Vlaanderen, *xciv*.
 Meese (Christianus), *xx*.
 Meliszoon (Lambert), *x*.

Menschenbeest (Een), „Morgenwecker." *lx*.
 Methelen en Cloeck (De wapens van), *cxr*.
 Meulen (W. H. van der), „Zullen" achter eene vraag, *lxxii*.
 Michaut (Gedenkpenning door) in 1820, *iv*.
 Middeneeuwsch eedsformulier van den beul te Middelburg, *xlii*, *xcvii*.
 Montes (Godevaert) Burgemeester der Stad Breda, *iv*.
 Moons (Franciscus Baldez en Magdalena), *xxvii*.
 Morgans (Het geslacht der), *xli*.
 „Morgenwecker", *lx*.
 „Mozes" (De) van Rochus van den Honert, *xli*.
 M.....r(D.), „Er is dak op 't huis," *xciv*.
 Mulder (S.J.), *Ναπολέον, ἀπολίων*, *xxix*.
 — Oudste jaarteekening in gedrukte boeken, *xxvii*.
 — IJzeren vee sterft niet, *xxx*.
 Munten van het Fransche Keizerrijk met „Republique Française", *cxvii*.

N.

N. * *, Dubbelzinnige verzen, *cvi*.
 — Henricus Zwaerdecroon, *lxxvii*.
 N. (B.), Autographen, *lx*.
 N. (N.), Tabaksverbruiking, *xxviii*.
 N. (V.D.), „Amstelredams eer ende opcomen", *iv*, *lxxii*.
 — Willem en Hendrik van Barneveld, *civ*.
 — Geslachtlijst der familie van Bemmelen, *lxxxi*.
 — Johannes Bollius, *lxxxix*.
 — Het geslacht Booth, *xxxi*.
 — De wapens van Cloeck en Methelen, *cxr*.
 — Joh. Comeni „Portael", *xlvi*.
 — Domino, *xxxi*.
 — Drees en Drusus, *xli*.
 — Afkomelingen van Anna Engels en Constantijn Sohler, *xxvii*.
 — Gornes van Triere, *xlvi*.
 — Philippus de Gruytere en Jan Diemer, *xlii*.
 — Hervormde Predikanten in den polder te Namen, *xlvi*.
 — Cornelius Janssen en Festus Hommius, *xlvi*.
 — Kliplaps, *lxxxviii*.
 — Lambert Hendrikszoon, bijgenaamd „Mooie Lambert", *cv*.
 — Carel en Rudolf van Lennep, *cxr*.
 — Diederik van Lennep, *lx*.
 — De Mantel van Frederik Hendrik, *vi*.
 — De „Mozes" van Rochus van den Honert, *xli*.
 — Nassau bij Caesar vermeld, *xlvi*.
 — 't Oranjetumult op Kattenburg, *xxvi*.
 — „Pekelzonde", *xcv*.

N. (V.D.), Naamregister van Predikanten, *xxvii*.
 — Het geslacht van Rochefort, *xxix*.
 — Het geslacht en kasteel van Roderlo, *lxiv*.
 — Steen en been klagen, *xv*.
 — Henricus Storm, *cxvii*.
 — Swanenburg, *lv*.
 — Willem Swinnas, *ci*.
 — Maerten Thijssen, *xcix*.
 — Trouwdag van Corn. Tromp en Marg. Raephorst, *xvi*.
 — Utrechtsche en Amersfoortsche keijzen, *cx*.
 — Vierzvazen, *xlii*.
 — Voetstoots, *xv*.
 — Vogelklaauw als versiersel, *xxx*.
 — Weerwijsheid, *lxxviii*.
 — Zeevaartkundige werken, *xlvi*.
 — Hendrick Zwaerdecroon, *xxxi*.
Ναπολέον, ἀπολίων, *xxix*, *lxi*.
 Napoleon de Zonnegod, *xix*.
 Napoleon (Grafschrift op), *civ*.
 Nassau bij Caesar vermeld, *xlvi*.
 Nassau (Filips Willem en Maria van), *lxix*.
 Nieuwenhulzen, (J.J.), Trekbrieff met de kroon, *xxviii*.
 — „Zij passen op malkanderen als Hanne en Lijze", *xix*.
 Nieuwsbladen (Nederlandsche), *xlvi*, *cxv*.
 Nikolaesfeest (Het St.) in Noord-Amerika, *xvii*.
 Nikolaes (St.) al of niet historisch, *cv*.
 Nyenhuis (J. T. Bodel), Willem Swinnas, *ci*.
 Nythhus (Petrus), *x*.

O.

O. (H. M. C. v.), Autographen, *lxxxii*.
 — De Mantel van Frederik Hendrik, *liv*.
 — Opschriften van kerkklokken, *xxvii*.
 — „Zij is Luthersch," *xi*.
 O. (J. G.), „Laus tua, non tua fraus," *lxxvii*.
 O. (v.), Moeder van J. Cats en voornaam zijns vaders, *c*.
 — „Stabat Mater," *xxrv*.
 Oldenbarneveld (Begraafplaats van), *xii*.
 Oldenbarneveld (Gesprek tusschen een Vreemdeling en den Kerkgalm over Johan van), *cxv*.
 Onweder (Openeramen bij), *lxxvii*.
 Opschriften van kerkklokken, *xxvii*, *xxviii*, *lxxxiii*, *lxxxiv*.
 Oranjetumult ('t) op Kattenburg, *xvii*.
 Orliens (David), *xxvii*.
 Os (Geslachtwapen van van), *lx*.
 Oude Hollandse regt (Beeldspraak van 't), *xxrv*.
 Oude namen van landen en steden, *xvii*, *cx*.
 Oudste jaarteekening in gedrukte boeken, *xxvii*, *lxxxvii*.

P.

- P. (E. A.), Rokin, *cxii*.
 — „Sweer” voor „schoonvader”, *xciv*.
 „Pan Poeticon” (Arnold van Halen’s), *cxvii*.
 Panhedel (Geslachtwapen van), *lx*.
 Passchier de Fijne, *xix, xx, lxix, cxiii*.
 Pauwelion, *cxii*.
 „Pekelzonde”, *xcv*.
 Petri, (Nicolaas) *xxv, lxxiv*.
 Pinksterbloem zingen (Het), *xxv, lxzv*.
 Pinto (Testament van den Heerde), *xxi, lxix*.
 Planteit, *v*.
 Ploeg (Mr. Cornelis), *xliz*.
 Ploert, *xxiv*.
 Poëzy (De Hebreuwsche) in Nederland, *xi, lvi, lxxxi, cxviii*.
 Poëzy (Macaronische), *cxvii*.
 Polliet (Dr. Joh.), *lxxiv*.
 Pomponius, Afstammelingen van Balthasar Gerards, *xcv*.
 „Portael” (Joh. Comeni), *xlvi, cxviii*.
 Potholt (H.) van Dorp, Afschrift van den bijbel door Klaas Kammerers, *c*.
 Predikanten (Hervormde) te Brugge, *xxxviii*.
 Predikanten (Hervormde) in den Polder te Namen, *xlvi, lxiii*.
 Predikanten (Naamregister der), *xvi, xxxvi*.
 Privilegiën en Handvesten, *xii*.
 Putten (Accoord van), *li*.

Q

- Quiescendo, Cornelius Janssen en Festus Hommius, *xcviii*.
 — Begraafplaats van Spinosa, *lxii*.
 — Simon Stijl *xiv*.

R.

- R. (L. D.) „Er is dak op ’t huis”, *xciv*.
 — Met een helm geboren, *vii*.
 — Rufus, de Bataafsche pottbakker, *xcv*.
 Raephorst (Trouwdag van Cornelis Tromp en Margaretha), *xvi, xxx, lxxv*.
 Rakker, *xvi*.
 Regt (Beeldspraak van ’t oude Hollandsche), *xxxv*.
 „Republique Francaise” (Munten van het Fransche Keizerrijk met), *cxvii*.
 Rochefort (Het geslacht van), *xxix*.
 Roderlo (Het geslacht en kasteel van), *lxiv, xcvi*.
 Roest (M.) Mz., De Hebreuwsche Poëzy in Nederland, *lxxxi, cxviii*.
 — Van waar de bijnaam „staart” voor Engelschman, *cxix*.

- Rollema (H. van), Aarden kruiken met aangezigten en wapens, *lxxxi*.
 Rokin, *cxii*.
 Römer (Dr.), Hervormde Predikanten in den Polder van Namen, *lxiii*.
 Ναπολέων, ἀπολέων, *lxi*.
 Roos (G. P.), Aardrijkskundige vragen, *i*.
 — Du Boisgenaamde Predikanten, *vi*.
 — Borger’s „Aan den Rijn”, *iv*.
 — Dichters der Evang. Gezangen, *cxv*.
 — Evangelische Gezangen naar Hoogduitsche kerkliederen, *x*.
 — Zeeuwsche Spreekwoorden op landbouw en veeteelt, *xi*.
 R—p (J. B.), Dr. Dee en zijn tooverspiegel, *li*.
 Rufus de Bataafsche pottbakker, *xcv*.
 Ruyter (Engel de), *lxx*.
 Rijk (G. E. J.), Buskruid en vuurwapenen, *lxx*.
 — Het Kaartspel, *lxxii*.

S.

- S., Autographen, *xxvii*.
 Σ., Bacchus in de spreekwoordentaal, *cxviii*.
 — De Bijenteelt, *xxvii*.
 — Het Pinksterbloem zingen, *xxv*.
 — „Stabat mater”, *xxxv*.
 — Verduitsching van Schillers Klokkenlied, *xxvi*.
 — Verhandeling over het getal Zeven, *xx*.
 S. (A. D.), De Zegelring van Luther, *iv*.
 S. (J. G. de), Egmondsche handschriften, *cxvii*.
 S. (K. F.), Presentexemplaar van Cats Werken, door hem aan Theod. de Jonge vereerd, *lxxviii*.
 S. (K. v.), Lambert Hendriksz. bijgenaamd „Mooie Lambert”, *cv*.
 S. (R. W.), Diedrik van Lennep, *xiii*.
 — Swanenburg, *x*.
 Samoureuken, *xv*.
 Sandwijk (G. van), Regenvoerspellende bogchels, *xcviii*.
 Sauvagarde, *cxiv*.
 Scheld- en Spotnamen (Nederduitsche) *lxxviii, lxii, lxxviii, lxxix*.
 Schiller’s Klokkenlied (Verduitsching van), *xxvi, lv, lxxii*.
 Schreuder (J.), Oudste jaarteekening in gedrukte boeken, *lxxvii*.
 — Tabaksverbruiking, *l*.
 Serrano (Le Bachelier), Doopextract van Michel Cervantes, *lxxviii*.
 Silo (Adam), *xxxi, lxi, lxxvi*.
 Sohier (Afkomelingen van Anna Engels en Constantijn), *v, xxxii*.
 Solms (Amalia van), *cxvi*.
 Speelwijzen. Aftellen, *iv, cxvi*.
 „Spiegel der Jeucht”, *lxxiv*.

- Spinosa (Begraafplaats van), *lxii*.
 Spinosa (Sterfdag van), *xl*.
 Spot- en Scheldnamen (Nederduitsche), *lxxviii, lxii, lxxviii, lxxix*.
 Spreekwoorden en spreekwijzen „Blak stil”, *x*.
 — „Door de mand (of door de mat) vallen”, *cxvii, cxv*.
 — „Er is dak op ’t huis” *xciv*.
 — „Met een Helm geboren”, *vii*.
 — „Hommeles”, *xxv, lxvi*.
 — „Te Hooi en te gras”, *xciv*.
 — „Hij loopt om gest en kaneelwater”, *cxii*.
 — „Zij is Luthersch”, *xi*.
 — „Op zijn elf en dertigst”, *xl*.
 — „Pekelzonde”, *xcv*.
 — „Steen en been klagen”, *xv*.
 — „Sweer” voor „schoonvader”, *xciv*.
 — „Een Uiltje knappen”, *xxvi*.
 — „Vox populi, vox Dei”, *cxviii*.
 — „IJzeren vee sterft niet”, *xxx, lxxvi*.
 — „Zij passen op malkanderen als Hanne en Lijse”, *xix*.
 Spreekwoorden (Verzamelingen van), *xxii*.
 Spreekwoorden (Zeeuwsche) op landbouw en veeteelt, *xi*.
 Spreekwoordentaal (Bacchus in de), *cxviii*.
 „Staart” (Van waar de bijnaam voor Engelschman, *cxix*.
 Stabat Mater, *viii, xxv, lxi, cxvii*.
 Steden (Oude namen van landen en), *xvii, cxi*.
 „Steen en been klagen”, *xv*.
 Steinmetz (F. F. C.), Aftellen, *cxvi*.
 — Boeren door Floris V tot ridders geslagen, *cx*.
 — Dubbelzinnige verzen, *cxvi*.
 — Verduitschingen van de „Faust”, *lxxxi*.
 — Verduitschingen van Schiller’s Klokkenlied, *lv*.
 — Nederlandsche Spot- en Scheldnamen, *lxxix*.
 — Zon, waarom vrouwelijk, *xliz*.
 Stewarten (De Hollandsche), *xlvi*.
 Storm (Henricus), *cxvii*.
 Stijl (Simon), *xiv*.
 Swanenburg, *x, lv, cxviii*.
 „Sweer” voor „schoonvader”, *xciv*.
 Swindrecht (Het geslacht de Gouda van), *xcv*.
 Swinnaas (Willem), *ci*.
 Syen (Geslachtregisters door Georger), *lxxviii*.
 Sylvius (Saxo), Laveren, *lxxviii*.
 — Hendrick Zwaerdecroon, *xxxi*.

T.

- T. (R. W.), Drees en Drusus, *lxii*.
 Tabaksverbruiking, *i, xxxiii*.
 „Te hooi en te gras”, *xciv*.
 Testament van den Heer de Pinto, *xxi, lxix*.
 Th. (A.), Joh. Comeni, „Portael”, *cxviii*.

Th. (J. A. Alb.), *Stabat Mater*, *lxi*.
Theodorik, *De boekerij van het Escuriaal*, *l*, *lxx*.

— Lambert Meliszoon, *x*.

— St. Nikolaas al of niet historisch, *cv*.

— *Stabat Mater*, *viii*.

— Maerten Thijssen, *xcix*.

— Trouwdag van Corn. Tromp en Marg. Raephorst, *xxx*.

Thijssen (Maerten), *xcix*.

Tienden (Krijtende en krikende), *xx*.

Tooverspiegel (Dr. John Dee en zijn), *li*.

Trekbrief met de kroon, *xviii*.

Triere (Gornes van), *xlvii*.

Tromp (Afbeeldingen van de familie), *xxxix*, *xl*.

Tromp (Trouwdag van Cornelis) en Margaretha Raephorst, *xvi*, *xxx*, *lxxxv*.

U.

Uiltje (Een) knappen, *xxvi*.

Ultr., Ouders van Mevr. Joh. van de Water, *x*, *lxxxiii*.

Ursula en Ximilia, *xxii*.

Utrechtsche en Amersfoortsche keijen, *lxv*, *cxii*.

V.

V. (W. D.), *De Graaf van Argyle in Friesland*, *lxii*.

— Bannerets; Baronets, *xiv*.

— Samourensen, *xv*.

Valois (Nederlandsche), *xxii*.

Veegens (D.), *Sterfdag van Spinosa*, *xl*.

Veen (J. v. d.) *Az*, *Het Pinksterbloem-zingen*, *lxxvi*.

— *IJzeren vee sterft niet*, *lxxxvi*.

Veeteelt en landbouw (Zeeuwsche spreekwoorden op), *xi*.

Vernée (Mr. L. G.), *Adam Silo*, *xxxi*.

Verreijkers (Uitvinding der), *xc*.

Verstegen's (Richardus) „Britannische oudheden”, *lxi*.

Verzen (Dubbelzinnige), *cv*, *cvi*.

Viezevazen, *xliv*.

Voetstoots, *xv*.

Vogelklaauw als versiersel, *xxx*.

Volksbijgeloof, *xxvi*, *xcviii*.

Volksliederen. „Al is ons Prinsje nog zoo klein”, *xli*, *lxxxix*.

Volksliederen (Vertalingen onzer), *lxxiii*.

Volksoverlevering (Ned.); hoe men de Heksen leert kennen, *cxiii*.

Vondels eigenhandig afschrift van Hierusalem verlost, *cxii*.

Voorspelling over het stadhuis van Amsterdam en den val der zeven Provinciën, *xxviii*.

„Vox populi, vox Dei”, *cxiii*.

Vuurwapenen en buskruid, *lxx*.

W.

W., Nicolaas Petri, *lxxiv*.

W. (S. v.), *Hommes*, *xxv*.

— Opene ramen bij onweder, *lxxxii*.

— Volksbijgeloof, *xxvi*.

Waeywel (Daniël), *ix*.

Water (Ouders van Mevr. Johannes van de), *x*, *lxxxiii*.

Watergeuzen, *v*, *li*, *lxxv*.

Weersgesteldheid (Invloed der maan op de), *lxx*.

Weerwijsheid, *lxxxviii*.

Westanen (Willem van), *xxii*.

„Wien Neerlandsch bloed” in het Duitsch overgebracht, *lxxiii*.

Wolfs (J. J.), *Boeren door Floris V tot ridders geslagen*, *clx*.

— Graaf, *xcix*.

— Italiaansche prozawerken verduitscht, *xix*.

— Oude namen van landen en steden, *xvii*.

— Zon, waarom vrouwelijk, *xvii*.

X.

Ximilia en Ursula, *xxii*.

IJ.

„IJzeren vee sterft niet”, *xxx*, *lxxxvi*.

Z.

Zeeuwsche spreekwoorden op landbouw en veeteelt, *xi*.

Zeevaartkundige werken, *xlvii*, *xcviii*.

Zeven (Verhandeling over het getal), *xx*.

Zierikzee (Burgemeester van), *lxviii*.

Z—n. Aardrijkskundige vragen, *cxiii*.

Zon, waarom vrouwelijk, *xvii*, *xlx*.

Zonnegod (Napoleon de), *xix*.

„Zullen” achter eene vraag, *lxxxii*, *cxvii*.

Zwaerdecroon (Hendrik), *vii*, *xxxiv*, *lxxvii*.

Zweling (Joan Pietersz. en Diede-rik), *xliv*.

†, Nederlandsche spot- en scheldnamen, *lxxxviii*.

* * *. Afbeeldingen van de familie Tromp, *xl*.

SCHRIJF-, DRUK- EN CORRECTIEFOUTEN.

- Bl. i. en ii. wordt *tabak*, dat *mannelijk* is, meermalen als *vrouwelijk* gebezigd.
- iv. kol. 1. r. 22. v. o. staat: lxxx, lees: lxxx en clix.
 - ix. — 2. r. 21. v. b. — 1521484, lees: 1521: 484.
 - xiii. — 2. r. 36. v. b. — *Omboinse*, lees: *Amboinse*.
 - xvi. — 2. r. 39. v. b. — *Spraechforschung*, lees: *Sprachforschung*.
 - xx. — 2. r. 9. v. b. — prentje, lees: tractaatje.
 - xx. — 2. r. 14. v. b. — zijn onder het artikel de initialen J. L. A. I. vergeten.
 - xxxiv. — 2. r. 20. v. b. — STARKEMANS, lees: STARRMANS.
 - xxxv. — 2. r. 7. v. o. — xxxii, lees: xxvii.
 - xl. — 1. r. 19. v. o. — clx, lees: xxviii.
 - xli. — 2. r. 5. v. o. — possides, lees: possideo.
 - xli. — 2. r. 27. v. o. — 33, lees: 32.
 - xli. — 1. r. 16. v. b. — in November, lees: in November 1813.
 - xlvii. — 2. r. 5. v. b. — 82, lees: 62.
 - xlviii. — 1. r. 15. v. o. — 68 I; V.; lees: 68; IV.
 - lix. — 1. r. 8. v. o. — 11, lees: 14.
 - lx. — 1. r. 1. v. b. — STEIGMANS, lees: HEIGMANS.
 - lx. — 1. r. 3. v. b. — J. G. WANEFRIED, lees: L. G. WANEFRIED.
 - lx. — 2. r. 3. v. o. — ROTOLF, lees: RODOLF.
 - lxi. — 2. r. 5. v. o. — J. C. A. I., lees: J. L. A. I.
 - lxii. — 1. r. 12. v. o. — J. D. A. I., lees: J. L. A. I.
 - lxxxii. — 1. r. 9. v. o. — DE GAERZ, lees: DE GALZ.
 - xcvi. — 2. r. 16. v. o. — nog van, lees: nog vóór.
 - xcvi. — 1. r. 11. v. b. — *Snep*, lees: *Swiep*.
 - ci. — 2. r. 15. v. o. — en nu kan de, lees: nu kan deze de.
 - civ. — 2. r. 17. v. o. — EGMONT Wz., lees: EGMONT ux. (uxor).
 - cxviii. — 2. r. 12. v. o. — אבן, lees: אבן.
 - cxviii. — 2. r. 14—13 v. o. staat: den Bijbel, lees: 't Bijblad.
 - cxviii. — 2. r. 15. v. o. staat: laatste, lees: laatsten.

(BIJBLAD tot DE NAVORSCHER 1854.)

DE NAVORSCHER,

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING
EN LETTERKUNDIG VERKEER TUSSCHEN ALLEN, DIE IETS WETEN,
IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

MET BIJDRAGEN VAN DE HEEREN:

A. J. VAN DER AA; Dr. J. P. AREND; J. VAN DER BAAN; Mr. A. BACKER; J. BADON GHIJBEN; Mr. J. T. BODEL NIJENHUIS; Prof. P. BOSSCHA; J. BOUMAN; J. BRAKEL; C. W. BRUINVIS; D. BUDDINGH; J. H. VAN DALE; Mr. J. DIRKS; Ds. G. DOEDES; Dr. J. C. DRABBE; Jhr. W. J. C. RAMMELMAN ELSEVIER; P. FRET; E. GERDES; Ds. B. GLASIUS; Ds. A. P. VAN GRONINGEN; Mr. M. C. VAN HALL; K. J. R. VAN HARDERWIJK; Mr. W. J. C. VAN HASSELT; Ds. O. G. HELDRING; C. J. HELLINGWERF; Dr. A. A. VAN HEUSDEN; Dr. J. J. DE HOLLANDER; J. HONIG, JZN. JR.; Dr. A. H. ISRAELS; L. J. F. JANSSEN; O. KEER; J. PH. VAN DER KELLEN; G. L. KEPFER; S. F. KLYNSMA; Ds. J. C. KOBUS; Mr. J. L. DE BRUYN KOPS; C. KRAMM; G. KUYPER, HZN.; W. J. LAGERWEY; Ds. P. LEENDERTZ, WSZ.; Mr. J. VAN LENNEP; P. A. LEUPE; Ds. H. MENSINGA; J. F. G. MEIJER; Dr. E. MOLL; J. MOULIN; J. W. MULLER; Dr. S. I. MULDER; P. NAGTGLAS; J. J. NIEUWENHUIJZEN; Mr. IS. AN. NIJHOFF; P. NIJHOFF; Ds. H. M. C. VAN OOSTERZEE; J. H. PEETSOLD; R. POSTHUMUS; Ds. IS. PRINS; J. B. RIETSTAP; M. ROEST, MZ.; Dr. R. C. H. RÖMER; G. P. ROOS; G. VAN SANDWIJK; Ds. J. G. DE HOOP SCHEFFER; Dr. G. D. J. SCHOTEL; J. SCHREUDEER; J. SCOTT; Jhr. H. B. VAN SMINIA; Dr. F. A. SNELLAERT; Dr. H. J. SPIJKER; F. F. C. STEINMETZ; Mr. J. H. DE STOPPELAAR; Dr. E. B. SWALUË; Mr. H. J. SWAVING; Mr. R. W. TADAMA; Dr. P. H. TYDEMAN; Dr. D. J. VEEGENS; Mr. L. G. VERNEE; Prof. L. G. VISSCHER; Dr. A. VAN DER WILLIGEN; J. J. WOLFS; Ds. P. E. VAN DER ZEE; en velen, die nog onbekend wenschen te blijven.

Viresque acquirit eundo.

5

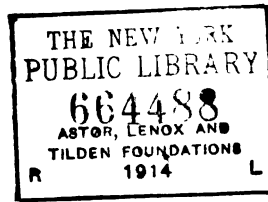
~~~~~

BIJBLAD TOT DEN VIJFDEN JAARGANG.

~~~~~

AMSTERDAM, BIJ FREDERIK MULLER.

1855.

Al gaande wint hij krachten.

NAVORSCHER'S BIJBLAD.

Familie van Bemmel.

Geslachtlijsten der familiën van Bemmel en Bayer (Nav. II.; bl. 344; III.; bl. 342; *Bijbl.* 1854, bl. lxxxvi). In de Groote kerk, achter het koor, te *Nijmegen*, hing nog in 1765 het wapen met de zestien kwartieren van ADRIAAN VAN BEMMEL, overleden den 28sten Maart 1663. Van dit wapen berust bij mij eene fraaije afteekening en de authentieke copie der certificaten, daarbij overgelegd en afgegeven, zoo door Burgemeesters, Schepens en Raden van *Nijmegen*, als door Burgemeesters, Schepens en Raden der stad *Leuven*, in den jare 1765 en 1786, waarvan afschrift verleend en eigenhandig onderteekend is door den *Greffier patenté* par S. M. l'Empereur et Roi, *Vienne* 13 Mars 1805. Het wapen van VAN BEMMEL heeft drie zwarte zuilen (*rocs*) 2 en 1, op een veld van zilver, tot helmdeksel een zittende hasewind van zilver: de kwartieren zijn: *Bemmel*, *Ruyter*, *Mekeren*, *Doornynck*, *Overrijn*, *Renes van den A*, *Nulandt* en *Wijk van Hernen*. — *Domse-laer*, *Hackfort*, *Broeckhuysen*, *Randwijk*, *Delen*, *Mekeren*, *Gent* en *Lijnden*.

In een boek, verzameld door C. J. Bar. VAN ZUYLEN VAN NIEVELT, 1755, werd voor den naam van *Nulandt* in deze kwartieren gelezen *Mulert*; in dat zelfde boek vindt men opgeteekend de kwartieren van *Bemmel* (waar die te vinden waren wordt niet vermeld). Zij zijn slechts acht: *Bemmel*, *Hell*, *Merten*, *Wijnbergen*, *Wassenaer*, *Hinisse*, *Scherpenzeel* en *Almonde*. Wat de verlangde geslachtlijst van BAYER betreft, zal dit niet BEYER moeten zijn?

V. D. N.

Geslachtlijsten der familiën van Bemmel en Bayer. Ofschoon wij V. D. N. dankbaar zijn voor zijne opgave, blijven wij toch nog wenschen naar eene geslachtlijst der Utrechtsche, niet der Geldersche familie van BEMMEL.

C. & A.

Geslachtlijsten der familiën van Bemmel en Bayer. Gaarne wil ik mededeelen, wat ik, hoe onvolkomen het ook zij, over de familie VAN BEMMEL in twee handschriften gevonden heb; het eene aantekeningen bevattende van GERRIT SCHOEMAKER, over de steden en oud-adellijke gebouwen van *Gelre* en *Zutphen*; het andere van de hand, welke hier en daar het werk van SCHOEMAKER vervolgd heeft, over eenige meest adellijke Geldersche geslachten.

In het eerste handschrift, waar men ook het wapen, »d'argent à trois rocs d'échiquier de sable», vindt overgenomen, lees ik het volgende:

»*Bemmel* in *Gelderland*, eerste quartier, in *Bijbl.* 1855,

de *Overbetuwe*, tusschen de *Linge* en de *Waal*. Zie hiervan *Groot Woordenboek*.

Omtrent A°. 1160 vind ik, dat dit goed meede ten huwelijk gegeven (is, door) GODEFRIDUS VAN RHEENEN, aan zijn dogter HEILWIGIS, 't geen haar broeder GODEFRIDUS VAN RHEENEN, getuygd in zijn opdracht brief van het huys *Horst*, aan het bisdom van *Uytregt*, met deese woorden: »alle andre goederen heeft hij gegeven aan mijn broeder HUGO, aan mij GODEFRIDUS, en aan mijne suster HELEWIGIS, deese mijne suster wierd ten huwelijk gegeven, en heeft voor haar huwelijks goed van haar vader gekreegen *Bemmel* bij *Nimwegen*, etc.” *Uytregtse Oudh.*, Dl. III, p. 110.

A°. 1354 wierd dit slot in de Hekerense en Bronkhorstense burgertwist ter neder geworpen, door EDUARD, Hertog van *Gelder*, Hoofd der BRONKHORSTEN. SLIGTENHORST, p. 140.

Omtrent A°. 1400 vinde JAN VAN BEMMEL, getrouwd met AGNES VAN LYNDEN, dogter van GOSWYN VAN LYNDEN en AGNES VAN GRONTSTEYN. *Geneal. de Lynde*, p. 365.

A°. 1465 vinde JAN VAN BEMMEL, heere van *Bemmel*, getrouwd met HILDEGOND VAN LYNDEN. d°. p. 169. (Zij was de dochter van DERK, Heer van *Hemmen* en zijne vierde vrouw, ALIX VAN WENSSEN.)

A°. 1480 vinde genoemd ALLARD VAN BEMMEL, bloedvrind van DIRK en STEVEN VAN LYNDEN. d°. p. 186.

A°. 1524. ARNOUD VAN BEMMEL, als gesteld dingsman wegens het verschil tusschen JAN JASPER en DIRK VAN LYNDEN. d°. p. 223, 241, 323”.

De tweede hand heeft hier nog bijgevoegd: »Vid. SLIGTENH. 1 B. p. 28, col. 2.

Door de HWGeb. HH. BALTHASAR VAN DER CLOOSTER, generaal-major enz. en ALARD JOHAN GANSNEB, gend. TENGNAGEL TOT DEN BONKENHAVE, ordinaris Gedeputeerden der Staten van *Overijssel*, is de collatie van *Bemmel* begeven enz. *Boekzaal* Sept. 1756, p. 397”.

In het andere handschrift lees ik:

»Het edele geslacht VAN BEMMEL heeft het erf beseeten waarop 't slot te *Wageningen* is gesticht. SLIGTENH., 1 B. p. 103.

GOOSSEN VAN BEMMEL, overste Landrentmeester. St. 1 B. p. 113, col. 2.

OTHO VAN BEMMEL, 1273, heeft ten behoeve van het klooster te *Bethlehem* afgestaan al zijn regt op zijn erve te *Angerlo*, *Beynem* en *Enghuysen*, als mede op 't *Doesburger* gelt, in de wandeling Kaet-penningen genoemd, waarop geslaagen stond de kerk van *Doesburg*. SLIGTENH. p. 100.

JAN en ALBERT VAN BEMMEL, 1436, onder

Familie van Bemmél. — „Daar komt Pauwel Jonas aan”. — Het geslacht de Gouda van Swindrecht.

de Ridderd en knapen van 't Quartier van *Nijmegen*. SLIGTENH. p. 230.

BEMMEL, neef van RUTGER VAN RANDWIJK, 1482. SLIGTENH. p. 286.

Heer EILHARD VAN BEMMEL, 149 3SLIGTENH. p. 305. col. 2.

THOMAS VAN BEMMEL, 1529, dienende onder de nieuwe bende van Ordinantie uyt den Adel opgericht, en gesteld op vier paerden. SLIGTENH. p. 411, col. 2.

JOOST VAN BEMMEL, 1540, mede als riddermatige uyt de *Overbetuwe*. SLIGTENH. p. 451, col. 2, en

JAN VAN BEMMEL, uyt de Ridderdchap van *Nederbetuwe*. *ibid*.

THOMAS VAN BEMMEL, 1543, wegens de stad *Arnhem*, etc. SLIGTENH. p. 465, col 2.

JOOST VAN BEMMEL, 1544, wegens *Gelderland*, uyt de Ridderdchap mede geteekent en beseegult de concordaten met den hertog van *Cleff* opgericht. SLIGTENH. p. 477.

GOOSSEN VAN BEMMEL, 1487. SCHRASSERT, *Cod. Gel. Zutph.* p. 147.

GOSWINUS DE BEMMEL, magister coquinae 1496. *ibid*. 2 Dl. II, p. 228.

JOHAN VAN BEMMEL, 1692. *ibid* p. 180.

..... VAN BEMMEL ende Jouffrouw CORNELIA DE ROUCK, haar wapens en sepulture is te vinden in 't choor van de groote kercke tot *Berghem*. DE ROUCK, *Ned. Herald.*, Dl. II, p. 46".

In de oorkonden uitgegeven door NIJHOFF vindt men, behalve de hier boven onder A°. 1486 reeds genoemden:

ALBERT VAN BEMMEL, 1471. Een dergenen, welke medegewerkt hebben om Heftog ARNOUD VAN GELRE gevangen te nemen; bij de opdracht, welke deze van zijne landen aan den Hertog van *Bourgondië* doet, behoudt hij zich de beschikking over hem en eenige anderen voor.

A°. 1480. GOESWINUS DEBEMMEL, comes in *Dornick*, tegenwoordig bij het verdrag tuschen LODEWIJK, Koning van *Frankrijk* ter eenre, en HENDRIK VAN ZWARTSENBORCH, Bisschop van *Munster*, nevens KATHARINA, dochter tot *Gelre*, voorts Bannerheeren, Ridderdchap en Steden des lands van *Gelre*, ter andere zijde, tot onderlinge hulp tegen *Oostenrijk* en *Cleve*.

Bij FERWERDA zijn de navolgende huwelijken aangeteekend:

EVERT VAN DELEN, zoon van BRAND en TRUDA GUSEN, in 1416 met *Huiscamp* be-leend. Gehuwd met ELISABETH VAN BEMMEL.

Zijn broeder STEVEN VAN DELEN, amptman van *St. Marie*, 1439; gehuwd met BARTOLOMEA VAN BEMMEL, maar kinderloos gestorven.

In 1452 hebben zij in de kerk te *Otterlo* eene vicary gesticht tereere Gods, de heilige maagd en ST. ANTHONIE.

JOHAN VAN ARNHEM TOT KERNHEIM, zoon

VAN WIJNAND en van SOPHIA VAN RECHTEREN, in 1484 getrouwd met ALEYD VAN BEMMEL, ALBERTS dochter, naauwelijks veertien jaren oud.

JOHAN VAN BEMMEL tot *Bemmél* en *Beuke-laar*, in *Overbetuwe*, volgens huwelijks-voorwaarden van den 4den November 1659 getrouwd met MARIA ANNA MACHTELT VAN HEEMSKERK VAN BEKESTEIN, dochter van BOUDEWIJN, Heer van *Persijn* en van MARIA VAN DER WERVE". L. v. H.

Volksliedjes. „Daar komt Pauwel Jonas (Prins Eneas) aan” (Nav. III.; bl. 38). Het kluchtspel of de parodie: *Eneas in zijn zondspak*, is niet van KINKER, maar van den Heer LIJNSLAGER, destijds loontrekkend Commissaris van den Schouwburg te *Amsterdam*. Ik heb de vertooning daar van, zoo ik mij niet vergis, in 1789 bijgewoond. ENEAS verscheen op klompen, in Romeinsch heldencostuum; en werd op een kinderwagentje het toneel rondgereden. POMPONIUS.

Volksliedjes. „Daar komt Pauwel Jonas (Prins Eneas) aan”.

Daar komt POWEL JONAS aan,
't Is zoo'n aardig ventje,
Hij kan dansen als een lier,
't Lijkt wel een studentje.

C. G. B.

Het geslacht de Gouda van Swindrecht (Nav. III.; bl. 63; Bijbl. 1854, bl. xc). Ter aanvulling en bevestiging van het berigt, medege-deeld in DE NAVORSCHER, Jaargang IV. bl. 42, dat voor JEAN DE GOUDA, Syndicus van *Groningen*, op den 12den December 1584 uit *Madrid* lettres patentes de chevalerie zijn afgezonden, kan ik mededeelen, dat, blijkens het voorloopige *Register van Charters der Provincie Groningen* van den Heer A. J. DE SITTER (*Groningen* 1789), door Burgemeesteren en Raad der stad *Groningen* op den 1sten September 1575 is gearresteerd de Commissie tot Syndicus voor Dr. JOHAN GOUDA; en dat in een geschreven *Register der Stads Ambtenaren* onder de rubriek *Stads Syndiquen* 1576 voorkomt JOHAN DE GOUDA, obiit 1586.

In het onder mij berustende *Stads Ordellboek* (een *Register van vonnissen* en van politieke stukken) vind ik onder de *Varia ante obsidionem* 1594 eene instructie voor „den Burgemeester JOACHIM UBBENA en den hoog geleerden Docter JOHAN DE GOUDA, onzen Syndico, als afgezanten naar Konink FILIPS, gearresteerd bij Burgemeesteren en Raad en verdere Stadsregering op den 18den November 1581, ten einde den droevigen staat, waarin de stad en hare jurisdictie door den oorlog en hare trouw aan Zijne Majesteit gekomen waren, open te leggen, en om hulp, bijstand en schadeloosstelling te bekomen.”

Daar dit stuk, naar mij voorkomt, eene ge-

schiedkundige waarde bezit, volge het hier in afschrift.

„Instructie ende bevel, an Con^r. Maj^t. unsz aller genedichste Heren, by Borgemesteren ende Raedt, old end nye sampt Taelmans (*) Sworne Meente end Boumestre van de ghilde der Stadt *Groeninge*, den Erentfesten Erb. end vromen JOACHIM UBBENA, Borgermester in der Tydt, sampt den hoech geleerden Doct. JOHAN DE GOUDA unsz Syndico mit ghegeven sich daerna tho richtende.

Inden ersten sullen unsz voershr. gesanten, na se favorabe end gunstige voerschryften an hoogst gedachte Con^r. Mat. van syne Altese deessels vrouw moeder end anderer Heren becoemen end daerop onderdaenichlich hoeren afscheydt genoemen, sich in aller deligentie transporteren na Lissbonne ofte elders daer syn Maj^t. selfs an tho treffen, end na overleveringe unsz Cred^t. in oetmoediger onderdanigheyt remonstreren de totale Ruine, grundliken bedarff end ueterste armoedt daer deze Stadt (de sich steeds an syne mat. in geboerlike end guedhertige obediencie end gehoersaemheit, boeven alle naber end ombliggende Provincien gehouden) ende lands ingesaeten, durch de overhoete foule, conbussie, pillerie end roeven van zyner Mat. kriegsvolk, woe insgelycken van den vyandt up den armen hoesman, alsoo dat het merendeel van deese omlanden heell verwoestet end van menschen vehe, have end goederen gants gebloetet end desolaet geworden, deswegen then oetmoedichsten an hoogst gedachter Con^r. mat tho versoecken (daer wy allene negest Godt op eerden unsz refugium ende thovlucht in tegenwoordige onvermydlike hoech dringender noot tho genoemen als unsz natuerlike Prince end heren, dat in de foulen end desordrengheerliken geremedieert, guede kriegsordinantie end veldtucht gehouden end de soldaeten tydtlicks met behoerlike provisie van geld, 't sy tot leninge of te betaling versehen end de presse van den oerloghe niet meer in deze omlanden, de vast heell uetgeteert, dan lever in naber gerevolteerde vyanden landen genoemen moegen worden.

Item in demoediger onderdanicheit by syne Mat. tho bevorderen Remboursement van oever 100,000 keyzers gulden by desz Stadt tot denst van syne Mat. verschoeten end op swaere interest tot mercklike belastinge deser Stadt ende derzelver borgerie van verscheyden personen upgenoemen, boeven de inestimable foulen gewalden ende overloep op den hoesman geperpetreert, onder den welken deser Stadt trouwhertige Borgeren haer meeste walvaert, soe in hueren, renten crediten dagelicksche neringe end anders staende hebben, daer se durch verdarff des landes

merendeel van ontsettet geworden end in wyderen verloop entlick geraeken sellen, ingevalle hyr inne niet met t'erster versehen ende remedieert en wordt.

End oeck then oetmoedichsten tho versueken, dat by hoechst ged. Con. Mat. de ordinantie van den stapel ende andere, de syne Altese by provisie guedichlike gedeereteert, bestediget ende perpetuell verclaert ende geratificeert moegen worden.

En als unsz vorschr. affgeveerdigte Heren end Vrunde het verdarff deser stadt gehoersame Borger selfs gesehen end vernooten, daer se inne geraethen ter cause van hoeren oprechte obediencie end getrouwicheit an syne Mat. tegen deessels Rebellen, mit onbespaeter lyff, goetd end bloet bewesen, sollen derhalven unsze gesanten der Borger geleden schaden in 't affbreken van alle voerstedten hoffen end andere, beloepende etlickes styge (*) Du senden int particulier an syne Mat. then onderdanichsten remonstreren end daerup met alle Reverens anholden oever behoerlycken recompenss, 't sy met vermeerderinge van privilegien ofte anders, syner Altese genedige thosage nach tho genieten. Mede tho solliciteren dat der landschap Drente leenswyze van der Stadt berichtigt end de judicature met den anhanck end vervalle van dien deser stadt (wie de olde ampten) anhengich gemaect moege worden; ofte dat de van Drente sullen gehouden wesen haer koern end alle andere landes gewass binnen dese stadt end nergendts anders tho marckede tho brengen.

Item dat syne mat. gelieve de Revieren stromen end wateren genedichliken tho zuveren, de der vyandt itlickes jaeren continuellick met schepen belecht gehadt end almoch, waer durch dan de Victualiën end andere in comende waeren end goederen tot een hogen prijs gestegen, neet sonder marckliken belastinge van de gemene Borger, de dorch dese langduurige kriegsbeswaringe geldeloos gemaect sind.

Item dat deser stadt Borger met hoere inbrengende end uithvoerende waeren, koopmanschappen, guederen end waeren up alle syner mat. tolln nu rhede gelecht end verordineert end noch kumpsticliken tho leggen end tho verordineren axcyss vry in alle syner vorschr. mat. Landen passeren end repasseren moegen, beyde tho waeter end tho Lande.

Ende sellen sich unsz vorschr. gesanten ferners regeleren, richten end holden, na inholdt der instructie soe wy hem bevoeren an syne altese wegen hoogst gedachter Con. mat. gouverneur g'ral mit gegeven.

End voert aelles doen remonstreren, suppliceren end beneerstigen by syne mat. wes se tot meesten nut oerbaer end walfaert deser

(*) Spreker, Voorzitter.

(*) Stijge beteekent een twintigtal.

Speelrijmen. — Zilveren schaal voor den muntmeester van Nispen. — A. Titsingh. — M. J. van Effen.

stadt end onderdaner Borgerie, nae gelegentheit bevinden sellen raedt sambst end best tho syn.

Tho oerkhunde der Stadt *Groeningen* hyr onder opgeduckten Signete.

Ghe'gen den 18den Novembris XVC Eenend Tachentich (1581)."

De benoeming van den Syndicus JOHAN DE GOUDA tot Ridder, schijnt een gevolg geweest te zijn van het gezantschap naar *Lissabon* of *Madrid*. Aangenaam zal het mij zijn te vernemen, of die onderscheiding ook aan den Heer Burgemeester JOACHIM UBBENA, is ten deel gevallen, hetgeen denkelijk uit het *Recueil de la Noblesse de Bourgogne*, van LE ROUX, zal kunnen blijken.

Nog heb ik in gemeld Ordell boek gevonden een vonnis, den 18den Augustus 1596 in appel door Burgemeesteren en Raad van *Groningen* geweest, »in der Schelinge tuschen de deuchsame Juffer MAGDALENA DE GOUDA, aensprekersche eens ende IDA ENSINGE de weduwe anderdeels, questieus umb eenige vensteren, streckende na de mande ganck".

Deze Juffer MAGDALENA DE GOUDA zal denkelijk tot de bloedverwanten van den Syndicus JOHAN DE GOUDA behoord hebben.

Mr. R. DE SITTER.

Speelrijmen (Nav. II.; bl. 150, 347; III.; bl. 125, 345; Bijbl. 1854, bl. iv). Eene ampliatio op het rijmpje (Nav. III.; bl. 127), zoo als men het vroeger in het graafschap *Zutphen* zong, voor zoo ver het in mijne herinnering leeft:

Kroene krane,

Witte swane,

Wie wil met naar *Engeland* varen?

Engeland is gesloten,

De sleutel is gebroken.

In *Engeland*,

Daar stuift het zand,

Daar gaan de klokjes bingel-de-bang,

Bingel-de-bange de boeze.

Achter onzen hoese (huis)

Stond een grooten nooteboom,

Die wist niet wat hij eten wou.

Karnemelk met garstenbrood?

Slaat den luijen wever dood!

Laat hem nog wat leven,

Hij zal wel beter weven.

J. C. K.

Zilveren schaal voor den muntmeester van Nispen (Nav. III.; bl. 133; IV.: bl. 120). Er bevindt zich eene bijzondere fraaije zilveren schaal van den genoemden muntmeester, bij den Heer T. KUIPERS, koopman te *Dordrecht*, vereerd door of aan eene Gravin, en al de gereedschappen voorstellende, benoodigd tot het munten van geldspecien.

EEN LEZER VAN DE NAVORSCHER.

Kind met drie hoofden (Nav. III.: bl. 133; IV.: bl. 129). Daar ik in het mij, op mijn

verzoek door het Bestuur medegedeelde bericht van den Heer G. P. ROOS, geen bepaald antwoord vond op mijne hierboven aangehaalde vraag, wendde ik mij tot een' vriend te *Haarlem* om, zoo mogelijk, over die zaak eenige inlichting in te winnen. Hij had de goedheid mij te berichten: »Aan den Burgerlijken stand weet men van niets. De Burgemeester heeft ook nimmer van iets zoodanigs gehoord. De *Geneeskundige Commissie* evenmin. Echter is het waarheid, dat een geacht verloskundige alhier zich herinnert jaren geleden, welligt omstreeks 1829, eene *dubbel* geboorte, echter dadelijk dood, in zijne praktijk te hebben gehad, zonder dit immer te hebben verspreid, om het met het hier bedoelde in verband te kunnen brengen".

CHALOEDA.

Abraham Titsingh (Nav. III.; bl. 158; IV.: bl. 121). Den 27sten September 1776 is ABRAHAM TITSINGH te *Amsterdam* in den ouderdom van 97 jaren overleden, en den 1sten October in de Oosterkerk aldaar begraven.

ADRIAAN AREND en Mr. GUILLELMUS TITSINGH waren zonen van ABRAHAM TITSINGH, en beide gehuwd met de gezusters DU COUP. Mr. G. TITSINGH is mede oprigter van de Kweekschool voor de Zeevaart te *Amsterdam* geweest.

Melchior Justus van Effen (Nav. III.; bl. 159; IV.: bl. 137). Volgens het levensbericht van JUSTUS VAN EFFEN in het 2de stukje van de *Nieuwe werken der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, heeft de schrijver van de *Spectator* twee kinderen nagelaten; en naar de *Levensbeschrijving van eenige voornamste Nederlandersche mannen en vrouwen*, Dl. VII, bl. 145, liet hij eene weduwe met twee kinderen achter, waarvan het oudste een zoon was. Dat deze zoon MELCHIOR JUSTUS VAN EFFEN geweest is, later Protestantsch Leeraar bij de Nederduitsche gemeente te *Londen*, blijkt ten klaarste uit het breedvoerig levensbericht van Mr. JUSTUS VAN EFFEN, geplaatst voor het 1ste deel van den 2den druk van de *Hollandsche Spectator* (te *Amsterdam* bij K. VAN TONGERLO en F. HOUTMAN 1756), door MELCHIOR JUSTUS VAN EFFEN den 2den December 1755 uit *Harderwijk*, opgedragen aan den WelEd. Heere ANTHONI HUISMAN, Heer van *Hille*, als blijkt zijner achtung voor de nagedachtenis van diens vader Mr. MARTEN JACOB HUISMAN, aan wien zijn vader JUSTUS VAN EFFEN zeer veel verplicht was geweest. In welk jaar JUSTUS VAN EFFEN met mejufvrouw ELISABETH MARIA ANDRIESEN gehuwd is, of wanneer zijn zoon MELCHIOR JUSTUS geboren werd is mij niet gebleken. De schrijver van de *Spectator* overleed in den ouderdom van ruim 51 jaren te 's *Hertogenbosch*, alwaar

hij den post van Commies van 's Lands magazijnen van oorlog bekleedde, terwijl zijn zoon MELCHIOR JUSTUS, zoo als uit de ondertekening van bovengemelde opdracht blijkt, te *Harderwijk* studeerde; waaromtrent, als ook ten opzichte van den tijd, op welken hij deze stad verlaten heeft, uit de thans, naar ik meen, te *Leiden* berustende *Acta* der voormalige Harderwijksche Hoogeschool, nadere inlichting zou kunnen worden verkregen. De levensloop van MELCHIOR JUSTUS VAN EFFEN, nadat hij deze Akademie had verlaten, is mij geheel onbekend; zoo ook in welk jaar hij als Protestantsch Leeraar naar *London* is beroepen, alwaar hij zich nog in 't jaar 1765 bevond. Hij leefde in *otio erudito* nog in het jaar 1793—94, tijdens mijn verblijf in *London*, als *Emeritus Predikant* in het niet ver van daar gelegen alleraangenaamst dorp *Hockney*, alwaar ik bijna elken Zondag bij hem doorbragt. Hij was een zeer gezond, helderdenkend en opgeruimd man, toen, naar gissing, ruim 70 jaren, in wiens leerrijk bijzijn men zich gaarne bevond. Of hij ooit gehuwd is geweest, waaraan ik evenwel meen te mogen twijfelen, is mij niet gebleken. Hij leefde toen te zamen met zijne zuster, zeker het bovengemelde tweede nagelaten kind van JUSTUS VAN EFFEN, weduwe van den Heer DESCOTE, en hare twee huwbare dochters, zeer lieve, huiselijk opgevoede meisjes, maar die echter van haar oom MELCHIOR JUSTUS eene meer dan gewone wetenschappelijke opleiding hadden ontvangen, zoodat zij zelfs vele Latijnsche schrijvers met gemak lazen en verstonden, en ook in het Grieksch geheel geene vreemdelingen waren.

P. J. v. M.

De familie Ravensberg (Nav. III.; bl. 160; IV.; bl. 138). Uit de *Resolutiën van Holland* van den 23sten Augustus 1577, blijkt, dat Mr. GERAARD VAN RAVENSBERGE, wonende te *Haarlem*, eenen rentebrief op het land had, waarvan hij de interessen verzocht. Hij en andere Roomschegezinden uit *Haarlem*, dienden den 26sten Mei 1581 een verzoek in bij de Staten, om vrije uitoefening van hunne godsdienst.

Het bleek weldra, dat VAN RAVENSBERG de steller van het rekwest was, en hij werd den 10den Junij 1581 op de Voorpoort te 's Hage in hechtenis gezet. Den 12den Junij 1581 werd hij met VAN ZUYREN en KOORNHART geconfronteerd enz.

.. ELSEVIER.

Muzikinstrument van Hollandsche vinding (Nav. III.; bl. 160; IV.; bl. 139). Zulk een instrument is onder anderen het *Componium*, hetwelk ook *Muzikale improvisator* genoemd wordt. Het is een buffet-orgel van twaalf voet hoogte, vijf voet breedte en twee voet dikte, dat door een zeer kunstig te zamen-

gesteld mechanismus een zeer groot aantal variatiën als van zelf uitvoert. Dit zonderlinge en door den hoogen prijs zeer zeldzame instrument, is in *Amsterdam*, omtrent veertig jaren geleden, door zekeren WINKEL uitgevonden. Men wil, dat het jaren achtereen variatiën kan doen hooren, zonder ooit dezelfde tweemaal uit te voeren; zoodat het voor het oor gelijke resultaten oplevert, als de kaleidoscoop voor het oog.

G. E. J. RIJK.

Van Bergen, de turfschipper van Breda (Nav. III.; bl. 162; IV.; bl. 141). Uit hetgeen door mij in DE NAVORSCHER, IV, bl. 141, 142 is medegedeeld, en uit de *Histoire memorable de la reprise de la ville et chateau de Breda du pays de Brabant, au mois de Mars 1590*, Middelb. chez RICHARD SCHILDERS, *Imprimeur des Etats de Zelande*, 1590, — waarvan een exemplaar op de *Bibliotheca Thysiana* berust, en waarin alleen gesproken wordt van den schipper ADRIAAN VAN BERGHE, zou men kunnen afleiden, dat A. A. VAN BERGEN, als eigenaar van het schip, wel het zijne tot dien togt heeft bijgedragen, maar bij de inneming van het kasteel niet, zoo als de beide neven WILLEM JACOBS en ADRIAAN JOOSTEN (VAN BERGEN), tegenwoordig is geweest, en dat zijne vorige diensten in aanmerking genomen zijn, om hem boven zijne neven of knechts te bevoor-deelen.

De Staten beloonden den kapitein BRUGES met f 200, dewijl hij het eerst de tijding van deze gelukkig geslaagde onderneming had overgebracht.

Men zal zich dus, wat den naam betreft, moeten houden aan de *Resolutiën van Holland*, omdat het mandaat van betaling wel op de daarin vermelde namen zal zijn afgegeven.

Een afstammeling, met name JACOB VAN BERGEN, verzocht aan de Staten van *Holland*, dat het jaargeld, aan zijne voorouders verleend, levenslang op hem mogt overgaan. Dat verzoek werd den 16den April 1669 toegestaan onder bepaling, dat het jaargeld f 75, — zou bedragen.

Te *Breda* moet nog ergens een portret in olieverw van een' der BERGEN's en zijne vrouw aanwezig zijn.

.. ELSEVIER.

Van Bergen. WILLEM VAN BERGEN, voor-komende op den bedoelden *Staat*, zal denkelijk geweest zijn: WILLEM JOOSTZON VAN BERGEN, die met zijn broeder ADRIAAN VAN BERGEN, beide neven van ADRIAAN JANSZ. op het turfschip als knechts dienden, en ieder met f 200 in gereed geld en eene lijfrente van f 150 's jaars, hun leven lang, door de Algemeene Staten beschonken werden, bij Resolutie van 16 Maart 1590. Zie de bijzonderheden bij VAN LOON, *Ned. Historiepen.* Dl. I, bl. 409, en CHALMOT, *Biogr. Woordenb. Art. Adriaan Jansz.*

V. D. N.

Leesteekens. (Nav. III.; bl. 163). DOLFJE zal naast de vernuftige verhandeling van BILDERDIJK *Over de Romeinsche cijfers*, in het IVde deel der *Taal- en Dichtk. Verscheidenheden*, kunnen leggen het werkje van den beroemden man: *Over het Letterschrift*. Te Rotterdam, bij IMMERZEEL, 1820.

Hierin vindt men het begeerde over de leesteekens: »De komma was zeker eerst het merk van een snede, hetgeen haar naam meëbrengt; en nog is zij in de Duitsche letter een streepjen. Het tegenwoordig teeken, is een omgekeerde C.; die de voorletter van den naam *Comma* en omgekeerd is ter onderscheiding van de letter zelve, waar deze als letter moet gelden.

Het *stip* is een *punctum*, dat is een steek van de schrijfstift; en uit deze twee *komma* en *punt*, worden de andere saamgesteld."

Wat de *figuur* van het vraagteeken (?) betreft, BILDERDIJK zegt: »het schijnt de Q, van *Quaestio*, met de o daaronder, nu in een stip veranderd."

De oorsprong van het uitroopteeken (!) is, wat zijne *figuur* aangaat, van *Iü*, de *I* met de o daaronder, thans in een stip veranderd. Ook over den Griekschen oorsprong van het afdeelingsteeken (§) spreekt hij wijdloopig in zijn aangehaald *Letterschrift*, waarnaar wij dan ook verder verwijzen.

J. J. WOLFS.

Leesteekens. Te Amsterdam verscheen in 1819: *Verhandeling over de interpunctie enz. naar het Fransch* van E. A. LEQUIEN; tweede uitgaaf, ten gebruike voor den Nederlander geschikt door J. J. PERK, in 8°.

Een exemplaar van dat werk bevindt zich op de Bibliotheek van de M. van Nederl. Letterk. te Leiden. ..R. E.

Geen drenkelingen zonder overheid op te halen (Nav. III.; bl. 184). Het onderstaande heb ik uit eene *Drentsche Cour.* van Januarij 1854.

»Het is mede ten gevolge van de Crimineele jurisdictie, in de heerlijkheid *Almelo* (*Overijsel*), dat wanneer ijmant in het Buijten-Gezigt, de stad of in Vriesenveen komt te verongelukken, het doodeligchaam door niemant mag worden aangetast, voor en aleer den Rechter in het Buijten-Gezigt, alleen, en in de Stadt nevens de Burgemeester, of in het Vriesenveen den Scholtis aldaar, daar over gehaalt zijn, en 't selve hebben gevisiteert, om reden, dat het aantasten of verbrenge van een ligchaam, dat niet natuurlijker wijze van 't leven ter dood is gekoomen, voor de *primus gradus jurisdictionis* werd gehouden. Waarom in *Holland*, door privilege van vrouwe MARGARETHE alnog in gebruik is, dat men een drenkeling, die bevonden werd dood te zijn, met de voeten in 't water moet blijven laten leggen, na 't gebruik van GROENE-

WEGEN, de *Legib. Abrog. ad. l. l. l. 2. C. de Bon. eor. qui sub. mort. consiv. n. g.*" J. M.

P. van Ray, J. van Gorkum, de heerlijkheid *Bruchem* (Nav. III.; bl. 187). In hetgeen over P. VAN RAY te aangehaalde plaatse gezegd wordt, komen onnaauwkeurigheden voor. Dat het kasteel *Batavia* op den 12den van Lentemaand 1619 dien naam ontving op last van Bewindhebbers, leest men in G. LAUTS, *Geschiedenis der Nederlanders in Indië*, Dl. I, bl. 182. Op bl. 178 aldaar staat, dat P. VAN RAY aan P. VAN DEN BROECKE in het bevel over die sterkte opvolgde, toen deze laatste zoo verraderlijk te *Jakarta* gevangen genomen werd. De ligging en schetsteekening van het oude of eerste kasteel *Batavia*, kan men vinden in de *Korte Historiël ende Joursnaelsche Aenteyckeninghe* van P. VAN DEN BROECKE, Haerlem, 1634, bl. 156. L.

Judas Iscariot met rood haar (Nav. III.; bl. 190; IV.; bl. 150). Ik herinnerde mij bij het lezen der aangehaalde plaatsen in DE NAVORSCHER, het snedige antwoord van een leerling, die rood haar had, op zekere school van de orde der Jezuïten. Door zijn leermeester met de niet malsche woorden aangesproken: »Et tu, rufe JUDA!» antwoordde hij terstond: »Non quidem constat, reverende pater, rufum fuisse JUDAM; at vero constat eum fuisse e societate JESU". M.

Ph. de l'Espinoy, *Recherches des antiquités de Flandres* (III.; bl. 190; IV.; bl. 148). Het bedoelde register, bij sommige exemplaren van dat werk gevoegd, schijnt later gedrukt te zijn te Doornik 1759 bij JOUENAU, en bevat 20 bl. in fol. Zie den *Catalogus* van VAN HULTHEM, Gend 1836, Tom IV, p. 405, N°. 27516. Dit Register is mij nog nimmer voorgekomen. Het ware echter te wenschen, dat het verkrijgbaar kon worden gesteld, dewijl als dan van ESPINOY's belangrijk werk meer gebruik zou te maken zijn. V. D. N.

Kraamvrouw (Nav. III.; bl. 190; IV.; bl. 148). Onder de verschillende meeningen over den oorsprong van dit woord, mag welligt ook de volgende in aanmerking komen. De Roomsche Kerk eischt, gelijk men weet, een vasten van zes weken (*Quadragesima*) vóór Paschen, gedurende welken tijd de geloovigen zich van alle vleeschspijzen onthouden moeten. De Franschen — uit wier taal men zoo menig woord in de onze heeft opgenomen — noemen die vasten *carême*, en de uitspraak van dit woord behoeft maar weinig te verlooopen, om in onze taal *kraam* te worden. Vergelijkt men nu den toestand, waarin de geloovigen, ten gevolge dezer kerkelijke verordening verkeerren, met dien eener moeder in het kinderbed,

Moermannetjes. — Brief aan de Laodicensen. — Huis te Stomp. — God save the King. — Spreekw. „Valiekant“.

dan vindt men, dat de natuur ook aan deze laatste een vasten voorschrijft, waaraan zij zich noch kan noch mag onttrekken, en alzoo van haar kan gezegd worden: zij ligt in *carême*. *Face de carême* zegt men voorts van iemand met bleek gelaat, en ook dit is toepasselijk op eene kraamvrouw.

De *klopper*, die te *Haarlem* de woning eener kraamvrouw aanduidt, wordt door de fatsoenlijke klasse gedurende zes weken, dus even lang als de *quadragesimale* of *veertigdagige vasten*, op de deur gelaten.

Gaarne verneem ik, aangaande deze verklaring, de meening van *CONSTANTER* en andere Navorschers, W. VAN DEN HULL.

[Wat dien wensch betreft, verwijzen wij den Heer VAN DEN HULL naar de NAVORSCHER, IV, bl. 148. — Over den oorsprong van het besproken woord, heeft ons de Heer V. D. N. het gevoelen van *TUINMAN* en *WEILAND*, en de Heer J. J. WOLFS, dat van *BILDERDIJK* medegedeeld.]

Dat gaat van sassen bloede. Onder de Roos (Nav. III.; bl. 190).

[Het is overbodig de verklaringen, door de Heeren V. D. N. en J. J. WOLFS over deze spreekwijzen sedert ingezonden, optenemen, na hetgeen daaromtrent is medegedeeld in NAV. IV, bl. 148, 149, 150.]

Moermannetjes (Nav. III.; bl. 190; IV.; bl. 150). „*Moer* is saamgetrokken, hetzij van *moeder*, hetzij van *moër*“, zegt *BILDERDIJK*, en verwijst naar het artikel *modder*. In het oude rijmpje:

Gelukkig is het land,
Daar 't kind zijn moer verbrandt.

heeft *moër* de beteekenis van *moeder* voor *aarde* (veen). In zoo verre dus hier *moër* en *aarde* als synoniem voorkomen, zal *moermannetjens* en *aardmannetjes* wel hetzelfde zijn.

J. J. WOLFS.

Brief van Paulus aan de Laodicensen (Nav. III.; bl. 191; IV.; bl. 151). Van dezen brief, op welken *PAULUS* zelf verwijst in *Col. IV. 16*, zou zich, volgens *SENENSIS*, een afschrift bevinden in de bibliotheek der *Sorbonne* te *Paris*, een ander in de bibliotheek van *JOHANNES A VIRIDARIO* te *Padua*, en, volgens *HONE*, eene copie daarvan in het Museum te *Londen*. (*Bibl. van HARLEY. MSS. Cod. 1212*).

Dit stuk wordt gezegd uit een kapittel, verdeeld in negentien verzen, te bestaan, en buiten de gewone Apostolische groete, slechts zeer algemeene vermaningen te bevatten.

In 1851 verscheen te *Heilbronn* en *Leipzig* bij *JOHANN ULRICH LANDHERR*, een curieus geschrift onder den titel: *Brief des Apostels PAULUS an die Gemeinde in Laodicea*, bestaande uit drie vrij groote kapitels, welke brief, zoo als in het voorberigt in vollen ernst verzekerd wordt, in den jare 1840 aan een eenvoudig man woordelijk en hoorbaar, als ten tijde der Aartsvaders, was geopenbaard.

De geest, welke in dit stuk ademt, is sterk anti-ceremonieel. De bedoeling des uitgevers moge goed geweest zijn, dit schijnt uit alles te blijken, maar verreweg het grootste aantal der Christenen, ook van hen, die het hevigste tegen de ceremoniën gekant zijn, zal wel met ons uitroepen: *Non tali auxilio, non defensoribus istis*. Z.

't *Huis te Stomp te Waardenburg* (Nav. III.; bl. 191; IV.; bl. 153). Niet een *Huis te*, maar het *Slot* of kasteel *Waardenburg* draagt den naam van *Stomp*, zegt Mr. W. VAN DE POLL in zijne *Beschrijving van dat kasteel*, in het *Tijdschrift Gelderland*, 1853, waarbij hij al hetgeen tot heden van die legende bekend is heeft verzameld en medegedeeld, inzonderheid uit hetgeen daaromtrent vermeld wordt door den Heer *HELDING*, in de *Bredasche Courant*, 1839, over de dichterlijke bewerking van die overlevering in de *Geldersche Almanak*, 1842. V. D. N.

God save the King (Nav. III.; bl. 191; IV.; bl. 153). Dit volkslied werd opgesteld voor *KAREL II* door *SHIRLEY*, tooneeldichter tijdens de regering van dien Koning, en gunsteling van *LAUDERDALE* en *ROCHESTER*. Het werd het eerst gezongen op een concert, door den Adel ter eere van den Koning gegeven; doch niet van het tooneel gehoord, dan verscheidene jaren later. Het lied was destijds in het Latijn geschreven, en luidde als volgt:

O! vivus omnibus,
Salvus ab hostibus,
Carolus Rex.
Tibi victoriam,
Deus et gloriam,
Det et memoriam,
Optime Rex.
Praebe coelipotens,
Deus omnipotens,
Sulus arripotens.
Auxilia.

Overgenomen uit de *Times* van den 5den Februarij 1827, in de *Euphonia* van April 1827. N°. 14, bl. 220.

V. D. N.

Spreekwijzen. „Valiekant“ (Nav. III.; bl. 191; IV.; bl. 154). In de *Taalkundige Bijdragen tot den Frieschen tongval* door E. V. WASSCHENBERGH, 1ste Stuk, bl. 30, vind ik op het artikel *falikant* het volgende aangeteekend:

„*Falikant*. Dit woord ontbreekt bij *HOOGSTRATEN*, waarom wij meenden, aan hetzelfde plaats te moeten geven. Men treft het ook, dus geschreven aan bij *SEWEL* en *HALMA*; waarvan de eerste het, als een *zelfstandig-naamwoord*, verklaart door *hapering*, en de laatstgemelde het schijnt te houden voor *bijvoeglijk*, daar hij het opheldert door de bijgevoegde *ontrouw*, *valsch*, *trouwloos*. *KILIAAN*

heeft *faeliekant*, dat bij hem verklaard wordt *Angulus non aequalis, non quadratus aut rectus*, d. i. een hoek, die noch gelijk, noch vierkant, noch recht is. Hij leidde het, derhalven, af van *faalen, feilen*, en *kant*; en wij meenen, dat het eigenlijk wierd gezegd van lappen *linnen, of doeken*, niet *recht* zijnde; maar die, omdat ze *geeren*, niet recht, noch goed gezoomd kunnen worden. Overdrachtelijk is het, vervolgens, gebruikt van alles, wat *scheef, gebrekkig, onregelmatig, of vals*ch was. SEWEL heeft de spreekwijze: „Ik heb hem meer als eens *falikant* bevonden". HALMA geeft op: „Iemand ergens *falikant*, of trouwloos in vinden". In Friesland, waar dit woord nog zeer gemeen is, zegt men: „zonder *falikant*", d. i. zonder *sout*, zonder *missen*, of: „daar zal geen *falikant* aan wezen", er zal niets aan *feilen*, of *ontbreken*. Er zal geen *mis* op zijn".

TUINMAN, *Fakkel der Ned. Taal*, bl. 90, heeft: „*faliekant* is *seikant*, als de kant feilt, en de kant niet recht in den haak is: 't geen dan bij gelijkenis tot andere dingen wordt overgebracht". J. J. WOLFS.

[TUINMAN's gevoelen is insgelijks medegedeeld door V. D. N.]

„Zoet Fiane" en „t Lieve Lodderaitje" (Nav. III.; bl. 191.) In de Bloemlezing uit Nederl. Dichtwerken, uitgegeven door de Maatschappij tot N. v. 't A. vinden men bl. 57—59: *Vondels Uitvaart van mijn dochterken* met eenige aantekeningen. Bij „Zoet Fiane," is aangeteekend: „Misschien het begin van een liedje, bij de pop gezongen," en bij „t lieve lodder-eitje." „be-weegbaar, van plants veranderend eitje, d. i. het eitje, hetwelk men in een kring deed rondgaan, en dat dan een der spelenden moest trachten te betrappen; of wel het eitje, rondom hetwelk men danste." Het kan zijn, dat dit een spel der 17de eeuw was: misschien nog wel ergens in ons Vaderland in gebruik, doch mij onbekend.

Ga ik evenwel bij de verzen

En huppelde in het reitje,
Om 't lieue lodder-eitje,

op den zin, de *zamenstelling* en het *bijvuw. lieve* van *lodder-eitje* af, zoo denk ik veeleer aan een huppelend dansen, waarbij een *lief lodder-eitje* een *lief, aanvallig oogje*, voor *meisje*, in het midden geplaatst was. *Lodderen* voor *bewegen* komt mij toch wat vreemd voor. Dr. A. DE JAGER, *Over de werkwoorden van herhaling en durig*, bl. 138 heeft *lodderen* als *fraequentativum* van *loden*, d. i. *branden, vlammen, gloeijen*, enz. en bij BILDERDIJK *Geslachtl.* op *lodder*, is *lodder* (gloed) als wortel van *loderen* en werken van *loden, lo-en, lojen, en lajen* of *laien*, branden. Waarvan *lodderig, lodderoogen* en *lodderlijk*, in den zin van *aantrekkelijk*, hetzij van louter bevalligheid, hetzij van weelderigheid.

Zie ook *Uitlegg. Woordenboek op de Werken van P. K. HOOFD.* D. II. bl. 215.

Ei is, volgens BILDERDIJK, *Geslachtl.* op *eiland, ook oog*. (Men denke aan het eng. *eye*—oog.)

VONDEL spreekt in het lieve stukje: *kinderlijk*, mede opgegeven in het eerstgemelde werkje bl. 56, van *lodderoog*, dat hier verklaard wordt door „*lonkend, lagchend oog*."

Zoude nu *lodder-eitje* en *lodder-oogje* niet in dezelfde beteekenis kunnen voorkomen? Aangenaam zal het mij zijn, als ik dwaal, terecht gewezen te worden. J. J. WOLFS.

Spreekwijzen. „Iemand in de mot hebben" (Nav. III.; bl. 191; IV.; bl. 154). Reeds in het *Taalkundig Magazijn* van Dr. A. DE JAGER, Dl. I, bl. 318, werd door den Heer H. J. SWAVING van de spreekwijzen *iets of iemand in den mot hebben*, eene nadere uitlegging begeerd, waarop Dr. A. DE JAGER aantekende.

„Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat dit woord *mot*, in de opgenoemde spreekwijzen, hetzelfde is met *mou* of *mouw*, in uitdrukkingen, als: *in den mouw hebben, achter den mouw houden*, die men elders hoort, en waarin het woord *mouw* hetzelfde schijnt met *muile*, d. i. *hol, nest, gevangenis*, en ook *schuilhoek* (BILDERDIJK, *Verkl. Geslachtl.*), waarvan de spreekwijze *uiter muile komen*, b. v. *Constth. Juweel*, 197:

Mer wat doet ghy weer hier, wat jaeght u noch eens uit,
Dat ghy comt uyter muyl, wilt mij dit openbaren.

Zoo verklaart ook BILDERDIJK dit in de *mouw*, van HUYGENS door in de *muile*:

— Doe mijn gebuerstadt brandden,
En baedden in haer bloed haer' moordenaeren handen,
Ontswom ick (t. w. de stad Gouda) hun geweld, en
duyckten in mijn Gouw'.
En kroop mijn' IJssel-diept' ten hals toe in de *mouw*."

Korenbl. I. 182 en V. 141.

J. J. WOLFS.

Spreekwijzen. Iemand in de mot hebben. Zou dit niet moeten zijn, *iemand in het snotje hebben*, voor *in den neus hebben*, iemands bedoeling bemerken, als door het reukorgaan ontdekt hebben? Het woord *mot* zou echter ook kunnen beteekenen, iemands kwade bedoelingen, gelijk aan die van *de mot*, welke zich in de kleederen verschuilt, hebben leeren kennen. Zie voorts over het woord TUINMAN, *de Fakkel*, Dl. I, bl. 245, Dl. II, bl. 188. V. D. N.

Johan Wickleff (Nav. III.; bl. 191; IV.; bl. 156). Indien HENRY de menigte schrijvers over dezen Engelschen Godgeleerde en Hervormer, door C. SAXE in zijn *Onomast.*, Tom. II, p. 376 et Anal. p. 571 genoemd, zal hebben opgeslagen, mag men vertrouwen, dat zijne weetgierigheid zal bevredigd zijn. Hij raadplege vooral POPE BLOUNT en FABRICIUS, *Bibl. Lat. Med. et Inf. aet*; en ook G. C.

Theodoliet. — R. Dodonaeus. — Het damspel. — Nachtwachtliederen. — Geallitereerde woorden en zegswijzen.

HAMBERGER, *Kurze Nachrichten von den Schriftstellern vor dem 16ten Jahrhundert*, waarbij kan gevoegd worden FREHERI, *Theat. Viror. clarorum*. Uit al deze schrijvers blijkt, dat vele schriften van WICKLEFF in druk zijn uitgegeven, maar dat er nog meerdere in handschrift gebleven zijn. V. D. N.

[JOHAN WICKLEFF's *Dialogorum Libri IV. Excusum Anno a Christo Nato. 1525*, in 4°. Deze uitgave wordt door J. L. A. J. als de oorspronkelijke, en voor uiterst zeldzaam gehouden.]

Theodoliet (Nav. III.; bl. 191; IV.; bl. 156). „*Theodolithe, s. m. instrument pour arpenter. R. T. Theod, je considère, dolichos, long. gr.*” P. C. V. BOISTE, *Dictionnaire universel de la langue Française avec le latin et les etymologies*, Tom. II, p. 423. J. J. WOLFS.

Rembertus Dodonaeus (Nav. III.; bl. 192; IV.; bl. 197).

[Na een beknopt levensberigt van dezen beroemden kruidkenner, deelt de Heer J. J. WOLFS het volgende mede uit Prof. L. O. VISSCHER. *Bekn. Geschied. der Nederl. Letterk. D. II*, bl. 19. „Merk intusschen op, dat de thans nog in gebruik zijnde uitgaven van DODONAUS GRUYDEBOECK geene herdrukken zijn van zijne eerste editie des jaars 1554, maar de latere vertaling bevatten, die naar de laatste bewerking van 1583 gemaakt is.”]

Het Damspel. (III.; bl. 192. IV.; bl. 171.) „Dit spel, genoegzaam bij alle volken van Europa en Azië bekend en in gebruik, wordt door eenigen voor hetzelfde gehouden als het *Ludus trunculorum* der Romeinen, door wie de Germanen dit spel leerden kennen, en dewijl zij de spelers dikwijls de woorden *damno, damnum, dammare*, enz. daarbij hoorden bezigen, hebben zij welligt den naam *Dam* daaraan gegeven, dien de Franschen naderhand in *Dames* verbasterd hebben.” *Noodwend. Woordenb. der Zamenleving*. bl. 414.

BILDERDIJK meent dat het damspel oorspronkelijk uit het schaakspel ontstaan is. „t Schaakspel bestaat in *den koning te vangen* (waarvan 't *schaken* genoemd is) en tegen dat *vangen* te verdedigen.

Het Damspel daarentegen bestaat in een Dame (Dam bij ons) of koningin te *verkrijgen* en deze, verkregen zijnde, loopt dan ook het geheele veld over als de koningin in het Schaakspel, alleen met dit onderscheid dat hier geene andere dan schuinsche beweging is toegelaten. — Het werd ook van ouds op het schaakbord gespeeld (en dus nog bij de Franschen) met slechts twaalf schijven voor ieder speler. Eerst in de 17de eeuw is op 't Dambord het getal van ruiten en schijven vermeerderd, en het spel daardoor kunstiger en belangrijker geworden. De Duitschers noemden het ook voorheen *der Zwölfstein*”. BILDERDIJK, *Verkl. Geslacht. der naamn.* D. I. bl. 139. J. J. WOLFS.

BIJBL. 1855.

Nachtwachtliederen (Nav. III.; bl. 194; IV.; bl. 172). „Als vor einiger Zeit in einem sächs. Dorfe ein neuer Nachtwächter angestellt wurde, welcher gut singen konnte, so bat derselbe den Einsender dieses, ihm einige *Stundenrufe* zu besorgen. Dies geschah und der „*Württembergische Christenbote*, Jahrgang 1833”, leitete dabei gute Dienste. Hier stehen diese *Stundenrufe*;

Zum Antritt :	Herr, durch deine Huld und Macht Gieb uns eine gute Nacht!
Um zehn Uhr :	Zehn Gebote schärft Gott ein ; Ach, laszt uns gehorsam sein.
Um elf Uhr :	Nur elf Jünger blieben treu, Gott gieb, dasz kein Abfall sei!
Um zwölf Uhr :	Zwölf lehrt uns das Ziel der Zeit, Mensch, bedenck die Sterblichkeit.
Um ein Uhr :	Eins ist Noth, Herr JESU CHRIST! Lasz dich finden, wo du bist!
Um zwei Uhr :	Zwei weg' hat der Mensch vor sich, Herr, den schmalen führe mich!
Um drei Uhr :	Drei Mal heilig, heilig heiszt Gott der Vater, Sohn und Geist!
Um vier Uhr :	Vierfach ist das Ackerfeld. Mensch, wie ist dein Herz bestellt?
Zum Abdanken :	Gott sei Dank, der uns die Nacht Hat so väterlich bewacht!

Morgengruss am Sonntage.

Auf, ermuntert euch, ihr Brüder!
Feiert euern Sabbath wieder!
Auf, und lobet euern Herrn,
Wie der helle Morgenstern!

Vor jedem *Stundenrufe* werden die Worte „Höret All' und laszt euch sagen; uns're Uhr hat — geslagen” — gesungen; worauf, nach erfolgtem *Stundenrufe*, noch ein passender Liedervers angestimmt wird”. *Der Pilger aus Sachsen*, Achtz. Jahrg., N°. 47, S. 191.

L.

Geallitereerde woorden en zegswijzen (Nav. III.; bl. 196; IV.; bl. 172). Eene lijst van geallitereerde woorden en zegswijzen te verwaardigen, zal niet moeilijk vallen, wanneer men zich tot de bronnen begeeft, die hiertoe reeds bestaan.

Dr. A. DE JAGER gaf in 1844 in zijne *Verscheidenheden uit het gebied der Nederd. Taalkunde* een belangrijk stuk over de *verwisseling van den I en A klank in het Nederduitsch*. Na eene inleiding, bl. 129—134, gaat hij tot de behandeling over van ruim honderd uitdrukkingen, die herhalingen zijn van hetzelfde woord, doch de genoemde klankwisseling toonen.

Als woorden, die dezelfde voorletter hebben, worden genoemd, bl. 129 (inl.): *dik en dun, man en maag, stuk noch stol, huis en hof, lief en leed, blikken noch bloezen, ruiten en rooven, rijden en rossen*; als stafrijm: *pak en zak, houw en trouw, slecht en recht, raad en daad, drinken en klinken, schrijven en wrijven*; verder wordt melding gemaakt, bl. 131, van: *piefpaepoef, tintentig, dit en dat, ditjes, datjes*, bl. 132, *die dit en datsche jongen, hierom en*

daarom, vrij en vrank, kisten en kasten, giften en gaven, listen en lagen, kiezen of kavelen, schieten en schampen, pitje tot paaltje; verder: kieskauwen, lichtelaaije, voorheen lichterlage, bij HOOFT lichte loogh, glibberglad, glinsterglans, slingerslang, ginnegabben of ginnegappen, lief-lagchen, anders lieflokken.

Tot delijst zelve, die nu volgt bl. 135—194, moeten wij voorts verwijzen: de belangrijkste aantekeningen en verklaringen worden den taalminnaars hier door den geleerden schrijver aangeboden, Men zie ook de *Nalezing*, bl. 333—336.

De Heer J. H. VAN DALE schonk ons in het *Archief voor Nederl. Taalkunde*, Dl. III, bl. 207—212, eene opgave van *Zamenstellingen van gelijke, alleen van klank verwisselende woorden*, ontleend aan de spreektaal in het 4de district der Provincie Zeeland, die als bijvoegsel kunnen beschouwd worden tot het boven aangehaalde stuk van Dr. A. DE JAGER, en de verklaringen bevatten van vijf en twintig uitdrukkingen, waarvan echter enkele ook bij laatstgemelden schrijver gevonden worden.

Het *Leeskabinet* voor 1846, N°. 11, bevat *Twee taalkundige aardigheden*, door S. DE BRUIN. Men heeft hier twee opstellen: I. *Klagt van een' ongehuwd' grijsaard op zijn zestigsten verjaardag*, waarin de schrijver verschillende uitdrukkingen, bestaande uit twee woorden, die met één en soms met meer zelfde letters aanvangen, tot één geheel heeft trachten te maken; en II. *Alleenspraak van eenen verliefden torenwachter*, waarin op gelijke wijze verschillende voorbeelden van stafrijm voorkomen.

In I. heeft men: minder of meer, doornen en distelen, geld en goed, leven en liefde, blank en blozend, mollig en malsch, slag of stoot, buigen of barsten, koetjes en kalfjes, teemen en talmen, hand en hart, zoo gezegd, zoo gedaan, taal noch teeken, op of onder, vuur en vlam, koel en koud, verstormd en versteend, klok en klepel, schimpen en schieten, gichelen en ginnegappen, verblikken of verblozen, wikken en wegen, man en muis, rep en roer, touw- en takelwerk, kort en klein, klagen en kermen, kind noch kraai, lijf en leven, ziel en zaligheid, vuilaardig en valsch, listen en lagen, giften en gaven, Pieter en Paulus, grof en groot, kracht en klem, stel en sprong, schurken en schelmen, pronk en praal, stug en stijf, zuipen en zwelgen en zuieren, los en liber, vieren en vijven, long en lever, kerknoch kluis, fabelen en fratsen, visch of vleesch, kust en keur, kakelen en kijven, willens en wetens, lui en liederlijk, vellen en vliezen, wild en woest, potten en pannen, builen en bulken, God noch goed mensch, gretig en graag, schutje schieten, kaal en knapjes, dubbel en dwars, voddën en vellen, kisten en koffers, huid en haar, stokje steken, kaf en koren, schade en schande, kant en klaar, vlug en vlot, glad en gaaf, klaar is Kees, geteut

en getalm, geeuwen en gapen, flink en frisch, log en loom, lui en lekker, stram en stroef, kris en kras, steegjes en straatjes, sus en zoo, wis en waarachtig, bloothoofs en barrevoets, blond en blaauw, top tot teen, dik en dun, godganschen dag, wurmen en wroeten, zwoegen en zweeten, ziekte en zeer, weer en wind, moe en mat, warm en wel, gebrand en geblakerd, hen of haan, paal en perk, zuur en zoet, neven en nichten, jubelen en juichen, vergeten en vergeven, zacht en zalig.

Als voorbeelden van alliteratie vindt men in II: iet of niet, heg en steg, hudje met mudje, reilt en zeilt, hoog en droog, steen en been, goed en bloed, zingen en springen, gissen kan missen, heug en meug, hol over bol, strikjes en kwikjes, wijf en zijf, naam en faam, hoeren en snoeren, handel en wandel, kracht en macht, lompe en plomp, snaauwen en graauwen, Jan en alleman, klein maar rein, eer en kleér, ligt en digt, kaal en roijaal, liegen en bedriegen, wasschen en plassen, ploegen en zwoegen, grommen en brommen, rukken en plukken, luizen en pluizen, gekouw en getrouw, nood en dood, schonken en bonken, schot en lot, duur en zuur, gaat en staat, van den hak op den tak, elk huis heeft zijn kruis, één is geen, haren en snaren, hand en tand, handvol landvol, traag maar graag.

BILDERDIJK maakt in de Voorrede van zijne *Mengel-Poëzy*, Amst. 1799, bl. ix, eene zeer juiste aanmerking wegens de welluidendheid, te weeg gebragt door het bijeenplaatsen van woorden, die met dezelfde voorletters beginnen, b. v. HUYGENS, *Kostelick Mal.*, bl. 85. Die ploy, die pluys, die planek, die snoer, die sné, die Dien tuyt, dien tip, dien top. (snebb',

Onze vroegere dichters maakten veel werks van deze letterspelingen, die somtijds aanleiding gaven tot gelukkige antithesen; b. v. J. DE DECKER, *Rijmoef.*, Dl. I, bl. 231.

Daeral uw staven stof, uw rijcken roock bij zijn.

F. DE HAAS. *Stichtelijke Gedichten*, bl. 108. Daer zult ge lust voor last, en kroon voor kruis erlangen.

Andere voorbeelden zijn er, zelfs bij latere dichters, nog in menigte voorhanden". *Noodwendig Woordenb. der Zamenleving*, Dl. I, bl. 39.

In N°. 1 van den tweeden jaargang van het *Nieuw Nederl. Taalmagazijn*, verzameld door L. A. TE WINKEL, bl. 31—45, ontvingen wij eene Voorlezing in de Maatschappij van Nederl. Letterkunde; iets over Alliteratie, door Mr. C. J. VAN ASSEN, voorzeker het volledigste stuk (wat de opgaven betreft), dat tot hiertoe over de alliteratie, zoo wel in de beperkste betekenis van het woord als in den uitgebreidsten zin, in het licht gekomen is, en waarvan ons het vervolg in een volgend N^o. toegezegd wordt. Naar deze belangrijke verhandeling, waarin wij met de verschillende gealliteerde woorden en zegswijzen, on-

Mistelbloem, enz. — Vaak. — „De” of „het” Graafschap. — Glimlach, grimlach en glimplach.

der verscheidene klassen gerangschikt, bekend gemaakt worden, moet ik ten laatste verwijzen.

J. J. WOLFS.

Gealliteerde woorden en zegswijzen. Hetgeen in DE NAVORSCHER, Dl. III, bl. 196, en Dl. IV, bl. 172, 173, 174, hierover voorkomt, kan door de volgende woorden en spreekwijzen aangevuld worden.

Rijden en rossen, zwoegen en zweeten, paal noch perk, zoo groen als gras, voor weer en wind, lui en lam, wiken en wegen, moe en mat, wel goed maar niet gek, boven zijn bier = boven zijn thee (dronken) zijn, blaken en branden, spik spel-dernieuw, droog en dor, kant en klaar, al zoetjes en zachtjes, kisten en kasten (openbreken), zoo dom als dik, schoon schip maken (purgeren), nu is Leiden in last, hij zit met de handen in't haar, gansch en gaar, te kust en te keur, hij weet van blikken noch blozen, lamendig, lui lak, raroof, kwikkwak, kakkerlak, wiewaunen, meesmuilen, schietschouw, regelreht, vlieawaal, bombast, melkmuil, schijnschoon, breekebeen, koekkoek.

Misschien kunnen de onderstaande woorden ook als gealliteerde aangemerkt worden: *beboeten, bebouwen, gegoed, gegeeuw, gegil, herhalen, dadelijk, vervalschen, vervrolijken, vervullen*, nevens eene menigte soortgelijke zelfst. en bijv. naam- en werkwoorden, in elk taalkundig Woordenboek te vinden.

In DE NAVORSCHER, Dl. IV, bl. 172, twijfelt Dr. RÖMER, of *alle baken en brouwen zijn niet eender*, niet een *provincialisme* zij; en, naar mijn oordeel, te regt, aangezien de zegswijze, *niet alle baksels en brouwsels zijn één*, meer gewoon is. Daar iedere Provincie waarschijnlijk hare eigene gealliteerde zegswijzen heeft, en ook dezelfde zegswijzen, hoezeer onderling niet verschillende, echter in onderscheidene gewesten niet geheel eensluidend zijn, zoo zou het wenschelijk kunnen geacht worden, wanneer men eenmaal mogt trachten eene zoo veel mogelijk volledige lijst van alle gealliteerde woorden en zegswijzen op te maken, de zuiver provinciale althans niet te vergeten, en die woorden, welke hetzelfde denkbeeld nitdrukten, doch niet volkomen eensluidend waren, nevens elkander te plaatsen.

P. J. v. M.

Mistelbloem, Marentak (Viscum album L.) (Nav. II.; bl. 26; III.; bl. 197). Deze woekeerplant groeit voornamelijk op appel- en peerenboomen.

In ons vaderland (in de laatste tijden) enkel aangetroffen bij *Eijsden en Wolder (Limburg)*, alsmede bij *Maastricht*. (Zie *Prodromus Florae Batavae*, T. I, p. 106.) B.

Vaak (Nav. III.; bl. 222; IV.; bl. 178). „*Vaake, vaecke, vaaken, vake, vaaker en vaakst*. Naar deze onderscheidene spelling, en met deze vermeerderingstrappen, voor een deel

niet meer in gebruik, (*vaak en vaker* zegt nog de Geldersman in het gemeene leven, *vaak* ook de Hollanders, doch alleen in deftige rede en schrift) is dit woord bij HOOFT doorgaans te vinden. Zie er over KILIAAN en WEILAND, benevens de aanmerking van den laatste en LANDRÉ in het *Woordenboek der N. Synonymen*, volgens welke *vaak*, even als *dikmaals* en *dikwerf*, betrekking heeft tot eene *veelheid van zaken*, in onderscheiding van *dikwijls*, dat naast behoort tot *herhaalde keeren*”. Uitlegg. *Woordenboek op de Werken van HOOFT*, Dl. IV, bl. 172.

G. BRUINING, in zijne *Nederd. Synonymen*, Dl. II, bl. 195, zegt, met verwijzing naar het *Taalk. Woordenb.* dat *vaak* ongetwijfeld verwant is aan het Hoogd. *fach* in *zweyfach*, en dat men de oorspronkelijke beteekenis in eene verdubbeling schijnt te moeten zoeken.

J. J. WOLFS.

Vaak. C. TUINMAN, *Fakkel der Ned. taal*, bl. 392, zegt: *Vaak* voor *dikwijls*, is van 't Grieksch *puka*.

V. D. N.

„*De*” of „*het*” *Graafschap* (Nav. III.; bl. 222; IV.; bl. 178, 179). „Het woord *graafschap* is onz., dus „*het*” *graafschap*; doch oudtijds was het vrouwelijk, van daar dat in sommige streken nog „*de*” *graafschap* overgebleven is. Bij M. STOKES, Dl. I, bl. 631, leest men:

„KABEL DE CALEWE, die hier te voren stoet,
Daer de *graefscap* van *Hollant* of *quam*.”

Bij *graafschap* en zijne composita *burg-, dijk-, land- en markgraafschap*, die eigenlijk de magt en waardigheid, waarmede een *graaf, burggraaf, dijkgraaf* enz. bekleed is, beteekenen, heeft, — *dijkgraafschap* uitgezonderd, — dezelfde overdracht plaats, die bij *hertogdom, vorstendom*, enz. waargenomen wordt, welke eigenlijk de eigenaardige bezigheid van eenen *hertog, vorst*, enz. uitdrukken, en op het door hem bestuurde land zijn overgegaan”.

Over de woorden met den uitgang *schap*, door L. A. TE WINKEL, in het *Archief voor Nederl. Taalk.*, Dl. II, bl. 293 en 320.

J. J. WOLFS.

Glimlach, grimlach, en glimplach. (Nav. III.; bl. 222; IV.; bl. 179). Op bladz. 305 des 2den jaargangs van 't *Mag. van Nederl. Taalk.* werd door den heer BOMHOFF, in diens *Blikken in P. WEILANDS Handv. v. d. Spelling*, op „*Glimlach, glimplach, grimlach* o. a. aangeteekend: *Glimlach* en *glimplach* worden door de meesten afgekeurd en, zoo wij meenen, te regt.” Tegen deze afkeuring, wat het gebruik van *glimlach* betreft, protesteerde de heer Mr. J. VAN LENNEP in den derden jaargang van gen. tijdschrift, bl. 132, „Intusschen”, verklaart de heer VAN LENNEP, „is er naar mijn gevoel een

groot verschil tusschen *glimlach* en *grimlach*. 't Eerste, met de zachte *l*, brengt mij iets liefelijks, iets bevalligs voor den geest; 't laatste, met de ratelende *r*, iets hoogst onaangenaams. De *grimlach* van een *lief meisje* — zie daar een combinatie van denkbeelden, die er bij mij niet in wil. Een *grimlach* doet mij aan *grinnen*, aan *grimmigheid*, aan *gramschap* en *grijnzen* denken. Ik heb het dan ook nooit gebezigd, ten zij waar ik van een bitsen, boosaardigen of verraderlijken lach sprak. Doch in *glimlach* ligt iets liefs. Ik wil niet beslissen of het een afzonderlijk woord zij en met *glimmen*, vermaagschapt, (*un brillant sourire* zegt de Franschman), dan of een gevoel van wel-luidendheid reeds tijdig bij onze voorvaders de *r* in *l* heeft doen veranderen, maar, wat hiervan zij, ik protesteer tegen de verbanning van het woord, welke verbanning, mijns inziens, de taal nutteloos ontciere en verarmen zou."

Een paar bladzijden verder (bl. 136—139), treedt de Heer MIDDELBEEK, te Voorst, als kloek verdediger en beschermder der aangevallen woorden *glimlach* en *glimplach* op "ten einde," gelijk hij zegt, "een paar schoone parels aan de rijke kroon onzer moedertaal niet onverdedigd te laten ontrooven." "*Glimlach*, *glimplach* en *grimlach* hebben toch," zoo vervolgt hij een paar regels later, "naar onze wijze van zien, wel degelijk eene onderling verschillende beteekenis. Om dit gevoelen nader toe te lichten, merken wij in de eerste plaats aan, dat de woorden *glans*, *glimmen*, en het frequentatief *glinsteren*, onloochenbaar spruiten zijn van denzelfden stam, en wordt o. a. deze hunne verwantschap in de volgende uitdrukkingen: — *Een glans van genoeg lag op zijn gelaat*, en *zijn oog glom of glinsterde van vreugde op het hooren dezer heugelijke tijding*, ten duidelijkste zichtbaar.... En is nu het gelaat de spiegel van de ziel; wij beweren, dat mond en oog daaraan de voornaamste uitdrukking geven. Zoowel, nu, als het genoeg door het glimmen van het oog kan worden ontwaard, geeft ook (schoon misschien vaak op eene meer willekeurige wijze) de mond dezelfde aandoeningen te kennen door eenen *glimlach*.

"Ook *glimplach* zouden wij gaarne behouden zien. *Glimp* is synoniem met *schijn*, zoo het in vele opzichten al niet hetzelfde beteekent. *Glimplach* is dus wat een lach *schijnt*, dikwijls een onderdrukte lach. En in zooverre drukt het wel reeds de meer concrete denkbeelden van *glimlach* en *grimlach* uit. Maar er is meer. — De onbeschaamde spotter zal wel onverholten lagchen om hetgeen anderen heilig noemen, maar soms ook speelt een medelijdende *glimplach* om zijne lippen om den godsdienstigen ijver der vrome ziel. Zoo zou dit woord in het algemeen een spottenden, of

wel spottend medelijdenden, maar altijd min of meer onderdrukten lach te kennen geven, en als zoodanig werkelijk een afzonderlijk gemoedsbestaan uitdrukken.

"En nu: wat beteekent *grimlach*? — Kan het gebezigd worden voor den vergenoegden *glimlach*? Of voor den spottenden *glimplach*? Wij gelooven het niet. *Grimmen* is weder naauw verwant met *grijnzen*; alzoo: *grimlach* of *grijns-lach*. De *grimlach*, naar de beteekenis van *grinnen*, is het kenmerk van boosaardigheid, nijdigheid, of welke andere gemoedstoestanden almede door dit verband worden aangeduid. Nu wordt *grijnzen* bij voorkeur gebezigd om daardoor valsheid uit te drukken, en *VOED* heeft wellicht hetzelfde op het oog gehad, als hij den lasteraar van HUGO DE GROOT toeriep:

"O Farizeeuwsche *grijns*, met schijngeloof vernist,
Die 't groote lijk vervolgt, ook in zijn tweede kist;"

schoon hij hier een substantivum gebruikt.

"Wij mogen hieruit besluiten, dat *grimlach* een boosaardigen, valschen lach aanduidt, zeer verschillend van *glimlach* en *glimplach*.

"En hiermede meenen wij het onze gedaan te hebben, om de eer van een paar beteekenisvolle woorden onzer rijke en schoone moedertaal op te houden. Wel is waar hebben andere talen voor de drie bedoelde woorden slechts een enkel aan te wijzen; doch men zal het toegeven, dit pleit juist niet voor hare meerdere voortreffelijkheid. En zoo late men regt wedervaren aan *glimlach* en *glimplach*, en behoude ze nevens *grimlach*."

Op bladz. 227 van 't a. w. verklaart dan ook de Heer BOMHOFF, dat hij voor de vroeger door hem afgekeurde woorden, geenszins het harnas zal aantrekken. Hij blijft echter *grimlagchen* als het meest gebruikelijke aanbevelen.

CHALOEDA.

Glimlach, grimlach, en grimplach. Het woord is *grimlach*, een *lach*, waarbij men den mond vertrekt, als of men lagchen wil; te zamen gesteld uit *grim*, van *grinnen*, *grijnen*, *grijnzen*, en *lach* van *lagchen*.

In G. BRUINING, *Nederd. Synonymen*, Dl. II, bl. 197, leest men: "Op een ondiep, dat, zijnen muil een weinig openende, zijne tanden aan weerskanten laat zien, past eigenlijk het werk w. *grinnen*, dat bij het gezegde nog het uiten van een geluid aanduidt, uit welks klank het woord gesproken schijnt. Van deze beteekenis gaat het woord over tot zulk een vertrekken van den mond, als waardoor zich de apen onderscheiden, en tot derzelver gebaren, die hierom *grimmassen* heeten; tot het lagchen met een weinig geopenden mond, dat men *grimlagchen* noemt".

Door de gewone letterverwisseling van *l* en *r* wordt *grimlach*, *glimlach*; zoo als men ook heeft: *voildel* en *vonder*, *nikkel* en *nikker*, *sta-*

Grafschr. op Teunis enz. — „Loop naar St. Velten". — *Herv. gem. te Ritthem.* — *J. Salie.* — *Schorren of Uiterw.*

meren en stamelen, enz. Dr. W. G. BRILL, *Hollandsche Spraakleer* (1846), bl. 72 en 73, en *Hollandsche Spraakleer ten gebruike bij inrichtingen van Hooger onderwijs* (1849) van denzelfden schrijver, bl. 36.

Bij *glimplach* is de *p* slechts eene euphonische letter, achter de *m* aangenomen, even als in *stropelen van strom of stromp, rampzalig* (met ingeschoven *p*) voor *armzalig van arman* (medelijden hebben) enz. Dr. W. G. BRILL, t. a. pl. bl. 83 en 54.

Tusschen *grimlach*, *glimlach* en *glimplach*, is dus geen verschil in beteekenis.

J. J. WOLFS.

Glimlach, grimlach, en glimplach. *Glimp* is van *glimmen*; de *p* is een aanlansch, als in *glomp* van *glomus*. *Grim*, grimmen komt van *gram* of *gram* van *grim*. Zie TUINMAN, *Fakkelt*, bl. 117 en 122.

Glimlach is onderscheiden van *grimlach*; het eerste duidt eene aanminnige trekking van het aangezicht tot een vriendelijk lachje aan; het andere, een lach gemengd met een grimimige grijnzing; zie TUINMAN, *Vervolg van den Fakkelt*, bl. 66. Hieruit blijkt genoegzaam het onderscheid tusschen *glim* en *grim*, maar tevens, dat *glimlach* en *glimplach* een en dezelfde beteekenis hebben, en ook als zoodanig gebezigd worden. Zie ook WEILAND, *Taalk. Woordenb.* op *glimp* en *grimlach*. V. D. N.

Grafschrift op Teunis met zijn wijf (Nav. III.; bl. 222; IV.; bl. 181; V.; bl. 35). Deze personen waren waarschijnlijk dezelfde als: ANTHONIS CORNELISSE en MEIJNSGEN HUYGHEN; hij oud 101, zij 99 jaren; hij van *Lis*, zij van *Hylegom* geboren; te zamen gehuwd 75 jaren, beide gelijktijdig gestorven, en begraven den 22sten Januarij 1605 in de Nieuwe kerk te Delft. Het *inschrift* op de zark, die hun graf bedekt, is opgenomen in de *Verzameling van Gedenkstukken* door P. TIMARETEN, Dl. I, Delft. 's Hage 1777.

V. D. N.

Spreekwijzen. „Loop naar St. Velten" (Nav. III.; bl. 222; IV.; bl. 183).

[Na hetgeen over deze spreekwijze door CONSTANTER en anderen in DE NAVORSCHER, Dl. IV, bl. 183 is gezegd geworden, zullen de Heeren WOLFS en V. D. N. ligtelijk bevroeden, dat het plaats hunner bijdragen overbodig zou zijn. Ditzelfde is ook van toepassing op beider mededeelingen over de spreekwijze: *Daar loopt wat van St. Anna onder* (Nav. III.; bl. 222; IV.; bl. 184, 185). De eerstgenoemde heeft over deze zegswijze eene plaats uit SPRENGER VAN EYK, *Naschrift op de Spreekw.* bl. IX—XII, en de laatstgenoemde eene uit TUINMAN, *Ned. Spreekw.* bl. 61, afgeschreven en ingezonden.]

Hervormde gemeente te Ritthem (Nav. III.; bl. 223; Bijbl. 1854, bl. xvi, xxxvi, xlvii). Te WATER, *Kort Verhaal der Reformatie in Zeeland*, bl. 197, zegt, dat, toen in 1574 met

de overgave van *Middelburg*, het geheele eiland *Walcheren* van de Spaansche heerschappij verlost was, de Reformatie kon worden hervat, gelijk ook gelukkig geschied is, maar dat echter sommige dorpen geen eigen leeraars gehad hebben vóór het jaar 1600, het zij wegens bekrompenheid der geldmiddelen, of het klein getal der inwoners. Onder deze dorpen noemt hij ook *Ritthem*, en verwijst tevens naar HUNNIUS, *Zeeuwsche Buize*, bl. 130—131, volgens wien de eerst bekende vaste predikant aldaar schijnt geweest te zijn PETRUS BUISSON in 1646, ofschoon die gemeente te voren door de naburen is bediend geworden, daar zij reeds in 1628 als eene gemeente op zich zelve voorkomt. V. D. N.

Jan Salie (Nav. III.; bl. 223; IV.; bl. 187). *Jan-Salie*, spotnaam, is *Jan Sally*, (*Sal= Sally for Sarah*), dat is *Jan Saartjen*, gelijk wij ook *Jan Trijntjen* plachten te zeggen, maar van de Engelschen overgenomen. BILDERDIJK, *Verkl. Geslachtl. der naamw.* op *Salie*. J. J. WOLFS.

Schorren of Uiterwaarden (Nav. III.; bl. 224; IV.; bl. 189). *Schorre*, ook *schoore* genaamd, hetzelfde als *gorsen*, *uiterwaard*, onbedijkt land, aanwas, voorland. Het woord *schoor* of *schorre* is volgens VAN DE WALL, *Handv. van Dordt*, Dl. I, bl. 48, en na hem WEILAND, *Woordenboek in v.*, afkomstig van het Angelsaks. *score*, in het Engelsch *shore*, iets dat boven het water uitsteekt, in het algemeen, land dat boven water ligt. Zie ook VAN MIERIS, *Charterboek*, Dl. I, bl. 249; KILIAEN, *Dict. Etym.* i. v., *schoore* of *schorre*. De benaming van *uiterwaard*, in *Friesland*, ook in *Gelderland* gebezigd, beteekent: *onbedijkt land*, gelegen buiten de waard, b. v. buiten de *Thieler- of Bommelerwaard*. Ook *gors* of *uitgorr*, meest in *Zeeland* en *Over-Flakkee* en daar omstreeks in gebruik, schijnt afkomstig van *gars* of *gras*, *gramen*, *garse*. Zie KILIAAN en WEILAND, t. a. p.

V. D. N.

Schorren of Uiterwaarden. TUINMAN teekent aan in zijn *Fakkelt der Ned. Taale*, bl. 330, op het artikel „*Schorre*, een onbedijkt land, is van 't Grieksche *scheros*, de strand, of *cherros*, verlaten, driest land. Voor *schorren* zegt men ook *scheeren*. Anders, *schorre*, *schoore*, kan zijn *scheure*, *gescheurt land*, dat onbedijkt is". Bij gebrek aan eene betere afleiding, die ik minder gezocht wenschte, deel ik ze echter mede.

Uiterwaarden. Het woord *waard* werd in vroeger' tijd genomen voor *eiland*, ook voor *burcht*, *sterkte*, *verschansing*, en bij overdracht voor *bescherming*. Bij KILIAAN vindt men: „*Weerd*, *weert*, *wert*, *weerder*, vetus. *Insula: insula amnica & Propugnaculum*. Hinc *Key-*

ers-weert, Bommels-weert q. d. *Caesaris insula*, Bomeli insula;" — en »Waerde, warde. vetus. *Custodia & Vigilia*", verder »Waerden. vetus. j. waeren, *Custodire*". BILDERDIJK, *Verhandel. over de Gesl. der Naamw.* bl. 370, wil, dat oord en waard, voor landstreek, hetzelfde is: »de *w* in *waard* is eene zeer vluchtige letter, die men in de uitsprake lichtlijk aanneemt en verliest. Zoo is de Alblasser-waard het Alblasser oord". J. J. WOLFS.

H. Stromberg (*Nav.* III.; bl. 224; IV.; bl. 187). HENRICUS STROMBERG wordt als Latijnsch dichter (?) vermeld bij J. C. HOEUFFT, *Parnasus Lat. Belg.* pag. 75 in de noot. Hij schijnt met ED. PUPPIUS Latijnsche gedichten te hebben uitgegeven te 's Hage in 1652, »infra omnem censuram pessima", volgens den Heer HOEUFFT, die vermeent, dat hij van Duitschen oorsprong was. JOCHER, *Gelehrten Lexicon*, noemt hem een Theologant te Kampen, doch op de lijst der Predikanten te Kampen wordt hij niet genoemd. Hij schreef nog *Hebdomaden piarum meditationum; meletema epicum de Synodis*. V. D. N.

Kruisjes op de straatsteenen (*Nav.* III.; bl. 224; IV.; bl. 189). Te Schagen werden tot in het laatst der vorige eeuw van regeringswege, gedurende de kermis, aan verschillende gebouwen houten kruizen vastgehecht, als wanneer men niemand om verschuldigde gelden mogt aanmanen, zonder zijn regt op de vordering te verliezen. Te Zwolle werd nog voor weinige jaren, bij den aanvang der jaarmarkt, een groot zwart kruis opgericht.

C. W. BRUINVIS.

Robert Robertsz (*Nav.* III.; bl. 228; IV.; bl. 201). ROBERT ROBERTSZ. LE CANU werd geboren te Amersfoort, den 27sten November 1563. Hij woonde eerst te Amsterdam, daarna te Hoorn, alwaar hij het beroep van »School-meester van de konste der grooter Zee-vaert" uitoefende. Hij schijnt tot de Doopsgezinden behoord te hebben, doch werd omstreeks 1591 door hen, wegens zijne godsdienstige denkwijze, in den ban gedaan. Hij was gehuwd en had kinderen. De kerkelijke twisten in het begin der XVIIe eeuw gaven hem aanleiding, vele »boekskens" te schrijven, doormengd met rijmen en liedekens. Bij al zijne vreemde en mystieke gevoelens, was hij zeer liberaal en noemt zich zelve »een onpartijdigh Neutralist".

Ik bezit van hem de volgende geschriften, waaraan bovenstaande levensbijzonderheden ontleend zijn:

1. Een herdruk van het door C. & A. vermelde werkje, uitgegeven: »Tot Franeker, voor JACOBUS HORREUS, Boek-verkooper in 't jaar M.D.C.XCII", in 8°. Het is door den

uitgever opgedragen aan JOHANNES VAN DER WAEYEN, Hoogheleeraar te Franeker.

2. »Rechte aen-wijsinghe tot die ware sichtbare Kercke Gods, ende totten waren Godsdienst, ende wat het Merck-teycken is daer aen men de ware sichtbare Kercke Gods sal bekennen, 't welck onses wetens, sint der Apostelen tijden, tot op dese tijdt toe, noch noyt soo recht aangewesen en is, noch oock onses wetens, behalven de Apostelen, van niemandt soo klaer bewesen en is als nu in desen ghedaen wort, door een onpartijdigh Neutralist, geboren binnen Amersfoort.

Waer in hij protesteert tegen alle hooghgeleerde Doctoren, Theologanten, Leeraers, ende Predicanten, die haer in de Christenheyt te samen rotten, secten, twist, tweedracht, scheuringe, deylinge, ende groote erghernissen aen-richten.

Jesaja 58. Roept haest, ende en spaert niet, verheft dijn stemme ghelijck als een Basuyne, ende verkondicht mijnen volcke haer overtredinge, ende den huysse Jacobs haer sonde.

o Godt breeckt die steenen herten met u Godlijke woort,

En drijft doch gelukkig uwe Hamers-foort.

Gedrukt voor ARENT SJOERSZ, Konst-ende Boeckverkooper tot Statum".

In hetzelfde bandje bevindt zich:

3. »Gravamina ofte Swaerigheden, van ROBERT ROBERTSZ, die hij uyt begeerte van sommige waerheydts lief-hebbers tot Hoorn (den 6den October 1618) selfs eerst overgegeven heeft, in eygen handen van den Hooghgeboren Vorst ende Heer MAURITIUS, bij der gratien Gods, Prince van Oranjen, Grave van Nassau, etc.

Om over-gehelevert ende voorgesteld te worden, op 't toe-komende eerste Synodus Nationael, ende van de Eerwerdighe, Hooghgeleerde Heeren, Vaders ende Broeders in CHRISTO, die daer vergaderen sullen, beproeft te worden, nae der Schrift die daer seydt, Proeft het al ende wat goet is, dat behoudt. 1 Thess. 5, vers 21.

De tweede Editie, ofte uytgift veel fanten verbeterd bij den Autheur selven".

N°. 2 en 3 zijn in 8°. en beide zonder jaartal, doch waarschijnlijk in 1616 gedrukt. Het eerste werkje was reeds geschreven in 1598; maar om verscheidene vervalschte nadrukken te weren, is deze uitgave bezorgd door HARKE GIJSBERTSZ. DE LEEUW. In beide bevinden zich eenige liederen.

4. »Onder verbeteringh. Sommighe Buerpraetgens, van de Resolutie der Ed. Heeren Staten van Hollandt ende West-vrieslandt, ende de Magistraten der Stadt Hoorn. Alles dienende tot opbouwinghe van de ware Ghereformeerde Kercke, ende tot rust ende vrede van de vrije vereenichde Nederlanden t'samen

De Groot, Roomsche gestorven?—Rijckegens.—Naamsverand. v. straten in Utr.—V. V. Petosiris.—Cath. Brouwer.

gheset. Door ROBERT ROBERTSZ. LE CANU. Met een ghemeen Schoolmeester der grooter Zee-vaert. Proverb. 18, vs. 1, 2, 3. 'Tot Hoorn, Ghedruckt bij WILLEM ANDRIESSZ, Boeck-vercooper, woonende op *het Noordt*, in 't Schrijfboek, Anno 1614". in 4°.

J. J. NIEUWENHUIJZEN.

Robert Robertsz. Van het door C. & A. beschreven werk verscheen eene uitgave 100 jaren later te *Franeker*, 1693, in 8°, waarvan een exemplaar bij mij voorhanden is; en nog eene uitgave aldaar in 1720, naar opgave in sommige catalogi. Op den titel van de 2de uitgave leest men, hetgeen in de eerste niet voorkomt, den naam van ROBERT ROBERTSZ. LE CANU, in *leven geautoriseerde en geadmitteerde schoolmeester van de konste der grootte zeevaart tot Hoorn*. Het schijnt, dat dit thans zeldzaam geworden werk, vroeger veel af trek gehad heeft. Het wordt vermeld bij BAUER, *Bibl. Libr. Rar. Supplem.* III, p. 125. Voorts leze men over LE CANU, PAQUOT, *Memoires*, RABUS, *Boekzaal*, ook CHALMOT, *Biogr. Wordenboek*, en VAN DER AA, *Aanhangsel op WITSENGEYSBEEK*. ROBERT ROBERTSZ heeft zeer tegen het genoegen der Generale Staten, uitgegeven *verscheyde fameuse libellen* door hem vervaardigd, waarvoor hij zwaar beboet en het tractement, hetwelk hij van den Lande trok, ingehouden is geworden. De bedoelde libellen of *bouxkens* schijnen te gunste van de Arminianen of Remonstranten gestrekt te hebben, en er is over geschreven aan het Collegie der Admiraliteit te *Hoorn of Enkhuizen*. Zie *Archief voor Kerkel. en Wereldl. geschied.* Utr., Dl. VII, bl. 76, 83, enz.

V. D. N.

Is Hugo de Groot Roomsche gestorven? (Nav. II.; bl. 217). VAN DER VYNCKT zegt in zijne *Troubles des Pays-Bas* dienaangaande het volgende:

„De Jezuiten SIRMOND en PETAU (PETAVIUS), de Heeren ARNAULT, DUPUY en andere zijner Parijsche vrienden zeiden, dat hij als Roomsche-Katholiek gestorven was; anderen maakten hem echter tot een Sociniaan. Niet-tegenstaande zijne grondige geleerdheid, had hij zich gedurende zijn leven zelden duidelijk over zijne godsdienst verklaard”.

Een weinig vroeger zegt VAN DER VYNCKT: „Hier (te *Rostock*) stortte hij (DE GROOT) in eene gevaarlijke ziekte, en toen de geestelijken van alle godsdienstige partijen (sic) zich tot hem spoedden, beschaamde hij ze meest allen wegens de tot hem gerichtte vermaningen, en zeide eindelijk, om zich van hen te ontslaan: „*Sum GROTIVS*”, waarop er een antwoordde: „*Tu, magnus ille GROTIVS!*”

Overigens zal het met het Katholicisme van GROTIVS even zoo gelegen zijn als met dat van BILDERDIJK. Zie ALB. THIJM's rijm:

Het Voorgeborchte, en al wat daarover geschreven is. (*)

AUGUSTUS.

Aegidius of Gillis van Rijckegens (Nav. III.; bl. 222). Hij kwam den 11den Julij 1688 als Predikant te *Ritthem*. Volgens de lijst bij SMALLEGANGE, *Kronijk van Zeeland*, bl. 770, bevond hij zich aldaar nog in 1693, en schijnt er den 13den Mei 1703 vervangen te zijn door GELLIUS AITEMA. Zie HUNNIUS, *Zeeuwsche Buize*. V. D. N.

Naamsverandering van straten in Utrecht (Nav. III.; bl. 223). Al wat betrekking tot de bedoelde naamsverandering heeft zal ongetwijfeld zijn opgeteekend in het werk van N. VAN DER MONDE, *Geschied- en Oudheidkund. Beschrijv. van de pleinen, straten, enz. der stad Utrecht*, Utrecht, 1844. Dit onderwerp wordt daar in de meest mogelijke bijzonderheden behandeld; onder anderen Dl. I, bl. 257, over de benaming van *Heerestraat*, later in *Winssesteeg* en eindelijk weder in *Heerestraat* veranderd. De tusschenbenaming schijnt aan het geslacht WINSSEN, dat in 1445 die straat bewoonde, ontleend te zijn, terwijl die van *Heerestraat* haren oorsprong in de *Heeren of Kanonnikken van Oud-Munster*, wier tinsgoederen aldaar gelegen waren, gevonden heeft. V. D. N.

Onuitgegeven werken van Vettius Valens Petosiris (Nav. III.; bl. 224). VAN PETOSIRIS, een oud Egyptisch filosoof en medicus, die in den tijd van koning NECHEPSI bloeide en de artsijnkunst met de astrologie zeer naauw heeft verbonden, wordt melding gemaakt bij JÖCHER, *Gelehr. Lexicon* in voce, die tevens verwijst naar SUIDAE *Lexicon*, FABRICIUS, *Biblioth.* en KESTNER, *Med. Gel. Lexicon*. Hij heeft geschreven over de astrologie, *de ratione praedicendi morborum*, een Grieksch HS. dat nog in de Keizerlijke bibliotheek te *Weenen* moet voorhanden zijn. FABRICIUS, *Biblioth.* en JÖCHER t. a. p. melden, dat hij geschreven heeft *Anthologias of Florida astrologicae*, hetwelk in HS. voorkomt en waarvan JO. CAMERARIUS, in de te *Neurenberg* (1582) gedrukte *Astrologici*, iets in het Latijn heeft uitgegeven. V. D. N.

Catharina Brouwer (Nav. III.; bl. 224). COLLOT D'ESCURY, *Hollandsch Roem*, Dl. IV, A, 447 in de noot (a), gewaagt van deze vrouw en haar heerlijk gezang, waarbij wordt aangehaald, HAUG, *Brieven over het Nat. Tooneel*. V. D. N.

(*) Het tijdschrift *de Katholiek* voor 1854 heeft eene uitvoerige en geleerde verhandeling over het punt in geschil, in eenige zijner nummers opgenomen.

Aanmerk. v. h. Bestuur

H. C. Cras. — Utrechtsche St. Andries- en St. Huberts-Varkens. — Openbare Bibliotheken in Nederland.

H. C. Cras (Nav. III.; bl. 63; IV.; bl. 42). Tot toelichting van het medegedeelde in DE NAVORSCHER, Dl. IV, bl. 42, strekke, dat de drie volgende huwelijken in *Leiden* hebben plaats gehad:

19 Aug. 1733. Mr. JACOBUS CRAS, jm. van *Batavia*, wonende op het Steenschuur, vergeseld met Mr. PHILIPS DES TOMBE, Secretaris der Weeskamer; met juffr. GEETRUYD BOS, jd. van 's *Hage*, woont aan de vischmarckt, vergeseld met WENDELINA VAN ALPHEN, haar moeder, huisvrouw van Mr. DAVID BOS, Capt. deser Stede-binnenwagt en Schout van *Leyerdorp*.

18 Febr. 1734. SAMUEL CRAS, jm. van *Batavia*, woont in de Nieuwsteeg, vergeseld met Mr. ISAAC VISSCHER, Secretaris van *Oost-Poelgeest*, zijn oom; met MARIA MUSQUETTIER, jd. van *Leyden*, vergeseld met SARA RES PIE (?), wed. van JOHANNES MUSQUETTIER, haer moeder.

14 Oct. 1734. Mr. CONSTANTIJN CRAS, jm. van *Batavia*, met ABIGAEL WILHELMINA BOSCH, jd. van 's *Hage*, vergeseld met WENDELINA VAN ALPHEN, haar moeder.

.. ELSEVIER.

[Dat HENDRIK CONSTANTIJN CRAS een zoon van eerstgenoemden geweest is, blijkt uit de aantekening van M. J. Z. in DE NAVORSCHER, Dl. IV, bl. 42.]

Utrechtsche St. Antonies- en St. Huberts-Varkens (Nav. III.; bl. 226; IV.; bl. 199). De H. ANTONIUS was bekend wegens zijne menschen- en beestenliefde; alleen ketters waren daarvan uitgesloten. Hij wordt afgebeeld met een varken aan zijne voeten, en ook RUBBENS, op zijne beroemde schilderij, voorstellende den dood van den H. ANTONIUS, plaatst een groot varken onder zijne legerstede. Bisschop PATRICK vermoedt, dat de Heilige van God het vermogen had ontvangen, niet alleen bij menschen, maar ook bij de dieren het zoogenaamde *Antonisvuur* te genezen, en dat, ter gedachtenis daarvan, de aan hem gewijde varkens een schelletje aan den hals droegen. De ware oorzaak van deze gewoonte schijnt echter nog dieper te liggen. Zekere STOWE meent zich te herinneren, dat wanneer de opzieners der markten bevonden, dat een vermagerd en uitgehongerd varken verkocht zou worden, zij 'gemagtigd' waren het te benaderen in naam van ST. ANTONIUS, het de ooren te doorsteken, en alzoo hun regt van eigendom te doen gelden. Daarop werden deze heilige Antonius-varkens zooveel als publieke kostgangers; zij mogten naar eigen keus en goedvinden rondloopen, en ieder naar hartelust beknorren, zelfs die hun verkoos te eten te geven. Van daar het oude spreekwoord: »niemand naloopen als een Antonisvarken», en »snuffelen als een Antonisvarken». Vooral in *Engeland*, *Frankrijk*, en

ook in ons vaderland waren de aan ANTONIUS gewijde varkens in groote eer en, althans een langen tijd van hun leven, onschendbaar. Zij mogten nergens verjaagd worden, en genoten, behalve van de vrome voorbijgangers, hun onderhoud uit bijzondere fondsen. »Les porceaux de l'Abbaye de SAINT ANTOINE de Viennois», zoo leest men in TRISTAN, *le Voyageur*, »peuvent paître où bon leur semble, et ont toute liberté d'entrer dans les maisons où chacun leur donne à manger, en considération du grand SAINT ANTOINE». P. N.

Openbare Bibliotheken in Nederland (Nav. III.; bl. 229; IV.; bl. 202). Te *Enkhuizen* bezit de Hervormde Gemeente in een gedeelte van een gebouw aan de St. Gomarus of Westerkerk eene Bibliotheek, welke haren oorsprong verschuldigd is aan Ds. GERARDUS VESTERMAN, Predikant bij de voornoemde gemeente van den jare 1582 tot 1591, en Rector der Latijnsche scholen, die bij zijn overlijden zijne geheele boekerij aan zijne gemeente had vermaakt.

Zij is in de XVIIde eeuw aanmerkelijk vergroot en in waarde toegenomen, niet alleen door aankoop van belangrijke werken, maar ook door kostbare boekgeschenken van vele geleerde en aanzienlijke ingezetenen. Hare grootste uitbreiding echter is zij aan JACOB MELNERTSZ BROUWER verplicht, welke bij testament den 19den December 1652 (hetwelk nog bij den ondergeteekende aanwezig is) het grootste gedeelte zijner boekerij aan de Gereformeerde Kerk te *Enkhuizen* ten behoeve harer bibliotheek had overlegateerd, en welk legaat haar, bij zijn overlijden in den jare 1661, is ter hand gesteld.

De koperen kettingen, met welke de boeken sedert den jare 1657 voorzien waren, zijn er in 1839 afgenomen, en sinds dien tijd is voor ieder de gelegenheid geopend, om bij aanvraag aan den Bibliothecaris en tegen afgifte van bewijs, boeken ter lezing en gebruik te bekomen. De Catalogus in 1693 gedrukt, is thans in orde gebracht en met een appendix voorzien. Op de bibliotheek zijn de volgende zeer zeldzaam voorkomende werken aanwezig.

1°. *Biblia Sacra des Ouden en Nieuwen Testaments ofte de gantsche Heilige Schrift, vervattende het beschrevene woorts Godts nae de Hebraeuwsche ende Grieksche waarheyt getrouwelijk verduytschet, ende met verbeteringen ende annotatien van EMANUEL TREMELLIUS, FRANCISCUS JUNIUS, THEODORUS BEZA en JOHANNES PISCATOR, ende nu in onse Nederlantsche tale overgheset door ABRAHAMUS a DOESLAER, Bedienaer des H. Evangelie* (te *Enkhuizen*). De Apocryphe boeken zijn achter het nieuwe Testament geplaatst en getiteld: *De Boecken gheenaemt Apocryphe ofte een aanhangsel des Ouden Testaments, ghevoecht bij de Ca-*

Openbare Bibliotheken in Nederland. — Gooiland. — Meijer, Meijerij. — De moord steken. — Roomeester.

nons der oude Kercke, verrijkt met corte aenteekeningen die allereerst in de Latijnsche tale zijn ghestelt door FRANCISCUS JUNIUS, ende nu in onse Nederlantsche tale zijn overgheset ende ghepast op onse gewoonlycke Bijbelsche Translatie, door ABRAHAM VAN DORESLAER.

Beide zijn in 1614 in folio gedrukt te Amsterdam bij JAN EVERTSE CLOPPENBURGH, met privilegie voor acht jaren. In den Naamrol der Batavische en Hollandsche Schrijvers, uitgegeven door ADRIAAN PARS in 1701, wordt van deze Bijbelvertaling geene melding gemaakt.

2°. *Verklaringhe der Scheppenissen an v myne beminde kinderen unde Ghebroeders Liefhebbers Christi alleen verschreuen*".

Dit zonderlinge werk in 1553 zonder naam van schrijver of drukker in folio uitgegeven, is in *marginen* voorzien van meer dan 500 gedrukte afbeeldingen van *handen*, met verschillende vingerwijzingen en versieringen, alsmede van 34 onderscheidene figuren, zeer veel overeenkomst hebbende met afschietende lichtstralen, welke uit een langwerpig rond hun oorsprong ontleenen.

Het zal den ondergeteekende zeer aange-naam zijn, wanneer door een der Heeren Navorschers eenige opheldering kan worden gegeven, aangaande den oorsprong en de beteekenis der voorschreven figuren.

3°. *Chroniq Tytboek en Geschiebibel van den begin der Werelt tot den jare 1586, verlengt door SEBASTIAEN FRANCK*, gedrukt in folio in den jare 1583.

4°. *Passionael of Gulden Legende*, beide het *winter en somerstuck*, gedrukt te Antwerpen in 1516.

5°. *Den Wijngaert van Sinte FRANCISCUS*, mede gedrukt te Antwerpen in 1518.

6°. *De Nederlandsche Bijecorf*. Dit werk bestaat uit eene verzameling van meer dan 70 vlug- en spotschriften, welke in quarto zijn bijeengebonden en voor het grootste gedeelte betrekking hebben op het 12jarig bestand.

7°. *Biblia Polyglotta*, 5 deelen in folio, Antwerpen, 1569, en

8°. *Bibliotheca Patrum*; 12 deelen in folio, Parijs, 1563.

Voorts zijn nog op de Bibliotheek aanwezig eenige zeer oude uitgaven van de belangrijkste werken der Kerkvaders AMBROSIUS, ATHANASIUS, AUGUSTINUS, CHRYSOSTHOMUS, HIERONYMUS, ORIGENES, enz.

VAN DER MEER.

Gooiland (Nav. III.; bl. 256; IV.; bl. 209). Volgens M. ALTING, *Notit. German. Infer.*, zoude het Goy of Gooiland alzoo genaamd zijn naar het Duitsche woord *aw. ge-aw*: Nederd. *ow, ge-ow*. Ook IJPEY, *Geschiedenis der Nederlantsche Tale*, Dl. I, bl. 104, op het woord
BLJBL. 1855.

gaauw, gouve stelt, dat *go, gey, goy* slechts eene verandering daarvan is. Men zie ook Mr. J. H. HOEUFFT, *Taalk. Bijdragen*, op *gouw*, en WASSENBERGH, *Over de eigen naamen der Friezen*.

Indien de meening gegrond is, dat *gou, go* en *goy* oorspronkelijk een *landschap* beteekent, mag men het er voor houden, dat *Gooiland* eene herhaling is, en *land* alzoo eene over-tolligheid kan genoemd worden. V. D. N.

Meijer, Meijerij (Nav. III.; bl. 256; IV.; bl. 210). Over de beteekenis dezer woorden, waaromtrent uiteenlopende gevoelens bestaan, leze men STEPH. HANEWINKEL, H.C.FIL., *Geschied- en Aardrijksk. Beschrijving der Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch*, bl. 4, in de noot (e), alwaar het gevoelen van wijlen Mr. W. C. ACKERSDIJCK wordt medegedeeld. Volgens dien geleerde, beteekent *Meijer* eenvoudig *Schout*, en kan niet wel anders dan van dien naam zijnen oorsprong hebben. Derhalve is *Meijerij* ook *Schoutsambt*. Maar *Maier* of *Meijer* beteekent in het Hoogduitsch een *boer*, een *landman*; van daar mogelijk, zoo als C. & A. zegt, de voornaam van *Meijer* bij de Joden (Hoogduitsche?), waarmede oorspronkelijk welligt iemand van het *platte land* bedoeld werd.
V. D. N.

De moord steken (Nav. III.; bl. 256; IV.; bl. 213). TUINMAN zegt in zijne *Spreekwoorden*, Dl. I, bl. 349, dat dit kromtaal is; en in zijnen *Fakkel*, Dl. I, bl. 243, dat *moord* van het Latijnsche *mors* afkomt, gesproken uit het Grieksche *moros*. Van daar zegt men *mors dood*, en tot een verwensching, *dat u de moord steke*. Derhalve zal, *hij is de moord gestoken*, zoo veel beteekenen als: *hij is dood*. Zie ook WEILANDS *Woordenboek* op het woord *moord*, hetwelk, zegt hij, eertijds eenen lijdelijken zin had; van daar dat, zoo als bij VONDEL, *van den moord gestoken* hetzelfde zal zijn als: *van den dood gestoken*.
V. D. N.

Roomeester (Nav. III.; bl. 256; IV.; bl. 213). Zal dit niet hetzelfde zijn als *Roomeester*: iemand die *regelt, schikt*, van *rooijen*, ook *roeijen* (zie KILIAAN, op het woord, en ook WEILAND, *Woordenboek*)? De *Roomeester* of geneesheer te *Sluis* was de persoon, die alles, wat de zieken betrof, regelde. Mij dunkt, dat deze verklaring veel waarschijnlijkheid heeft.
V. D. N.

Mediis tranquillius in undis (Nav. III.; bl. 256; IV.; bl. 213). VAN LOON, *Nederl. Hist. Penningen*, Dl. I, bl. 346, op het jaar 1584, de spreuk van Prins WILLEM I, *Saavis tranquillius in undis* (zie VAN METEREN, *Nederl. Hist.*, fol. uitgave, bl. 228, 1°. en 8°. uitgave, Dl. IV, bl. 176) vermeldende, verwijst naar

Mediustranquillus in undis. — *Admiraal.* — *Gagelland.* — *Sterfhuysgebruiken.* — *Kaarslicht bij veilingen.*

OVIDIUS, *Metam.*, Lib. XI, vs. 730 etc., PLINIUS, Lib. X, Cap. 32, AELIANUS, Lib. I, Cap. 37, en ALCIATUS, *Emblemata*, bl. 178. Het *Mediustranquillus* vindt men bij J. D. KOHLER, *Munz Belustigung*, vermeld; en J. H. LOCHNER, *Th.* II, p. 353, vertoont ons twee medailles op JO. BENED. CARPZOVIVS, met 's mans wapen, voorstellende een visch, liggende in het water, en de spreuk: *Mediustranquillus in undis*. V. D. N.

Admiraal (*Nav.* III.; bl. 287; IV.: bl. 221). Over deze benaming vind ik aangeteekend: *Amiraal*, niet *Admiraal*, stamt af, niet van het Latijnsche *admirari* (zich verwonderen), maar van het Arabische *Amara* of *Emira*. *Amara* beteekent *spreken*, bijzonderlijk *gebieden*, van daar *Emir*, een *Overste*. Het woord behoort onder die, welke men, hetzij door tusschenkomst van de kruistogten, hetzij door die der Spaansch-Sarraceensche oorlogen, in onze Westersche talen heeft overgenomen, gelijk *Alkove*, *Almanak*, en dergelijke. Zie de *Recensent ook der Recensenten*, 1818, Dl. XI, N°. 8; BURMAN, *Aanmerk. Ned. Taal* enz. Dl. I en II; NIEUWLAND, *Lett. en Oudh. Verlustig.*, Dl. III, bl. 355; die alle geraadpleegd hebben DU CANGE, *Gloss. Lat.*, ad vocem. V. D. N.

Admiraal. »Omtrent de afleiding van dit woord bestaan twee gissingen. Sommigen meenen, dat het van het oude Italiaansche woord *Miraglio* afkomstig is, terwijl anderen het weder van het Arabische *Amir* of *Emir* willen hebben afgeleid, dat *Heer* of *Bevelhebber* beteekent.

Zoo veel is zeker, dat dit woord het eerst in *Italië* gebruikt is. Echter geeft men veelal aan de eerste afleiding de voorkeur, dewijl *Miraglio* spiegel van het schip beteekent, dat voorheen de plaats des bevelhebbers was, van waar hij zijne bevelen *al miraglio* gaf. Voor het behoud der *d* pleit geen andere reden, dan dat de Spanjaarden *Admirante* schrijven. HOOFD schreef *Ammirael*. *De Oefenschool, Tijdschrift voor jeugdige Onderwijzers*, Dl. XIII, bl. 284. Ook VONDEL heeft *Ammirael*. BILDERDIJK, die *Admiraal* voor *Amiraal* kwalijk geschreven noemt, houdt het woord: »verbasterd uit *Emir Almumenin*, d. i. Vorst der Geloovigen», Verkl. *Geslachtlijst*, Dl. I, bl. 22; en de geleerde BOISTE schrijft naar *Restaut*: »*Amiral* (*Améras*, seigneur, gr.; *Amir*, arab.) *Dictionn.* T. I, p. 96.

Met het aangevoerde zal dus wel meest overeenstemmen, dat men *Amiraal* schrijft.

Mr. J. VAN LENNEP heeft in zijne *Voorn. Geschiedenissen van Noord-Nederland*, Afd. II, 3de St. een hoofdstuk gewijd aan de »beschrijving van den staat van het Zeewezen hier te lande, ten tijde van FREDERIK HENDRIK». Op bl. 126 over *Amiraal* sprekende, zegt hij: »*Amir-al-Mā* is *Arabisch*, en een tytel, die zoo

veel beteekent als: »Bevelhebber te water». Dit uitheemsche woord, tot *Amir-al* verkort, kwam uit *Spanje*, waar de Arabieren eenen achtereen meester waren, en alzoo grooten invloed op instellingen en benamingen hebben uitgeoefend, ook by de overige Christenatiën in zwang. Daar nu het oorspronkelijke *Amir* en niet *Admir* luidt, behoort, dunkt my, ook het afgeleide zonder *d* geschreven te worden". J. J. WOLFS.

Gagelland (*Nav.* III.; bl. 286; IV.: bl. 220). *Gaghel* is een heester of boom, door KILLAEY *pseudomyrtus*, *eleagnos* genoemd, en, naar het schijnt, eene soort van *hoppe*. *Gagelland* zal zijn: *land met gaghel bezet*, in tegenstelling van *heideland*, met *heide*, *ericas* begroeid.

V. D. N.

Sterfhuysgebruiken (*Nav.* II.; bl. 24, 371—373, *Bijblad* 1853, bl. xiii, cix^a). In 's Hertogenbosch worden, ik meen door bezorging van een der weeshuizen, voor de woning, waarin zich een lijk bevindt, tot aan de begrafenis bundels stroo met *rood geverwde plankjes* geplaatst, doch bij het vallen van den avond weder weg geborgen. Deze kentekenen worden gewijzigd naar gelang de overledene gehuwd of ongehuwd, man, vrouw of kind is. De stukjes plank stellen pot- of dakpanscherffen voor, en wijzen, even als het stroo, op de broosheid van het leven. Elders in ons vaderland duidt een lantaarn met eene niet brandende kaars, aan den ingang der woning opgehangen, de aanwezigheid van een lijk aan. ©.....f.

Kaarslicht bij veilingen (*Nav. Bijbl.* 1853, bl. xxib. enz.). Ook thans nog wordt op vele plaatsen in de *Meijerij* bij verkoopingden kaarslicht gebruikt; kleine waskaarsjes worden ontstoken, en zoo lang zij branden, of gedurende een bepaalden tijd, terwijl zij branden nog biedingen aangenomen. In vele koopakten vindt men van het volbrengen dier formaliteit gewag gemaakt. ©.....f.

Spreekwijzen Een riem onder het hart steken (*Nav.* III., bl. 287; IV.: bl. 222). C. TUISMAN, *Nederd. Spreekwoorden*, Dl. I.; bl. 283, geeft de voorkeur aan *een hart onder den riem steken*, en noemt *een riem onder het hart steken* verkeerd, doch geeft geene gronden aan, dan alleen, dat door den riem, de *krijgsgordel* verstaan wordt, die voortijds in gebruik was. Ook WEILAND, *Woordenboek* op het woord *gordel*, stemt daarmede in. De zaak komt mij echter nog niet als bewezen voor, want daar de gordel of riem toch altijd, naar ik meen, *onder het hart* zal gedragen worden, dunkt mij, dat het denkbeeld, daardoor steun aan het hart te geven of den moed op te houden,

Een riem onder het hart steken. — *Hans von Landebach*. — *De kist van H. de Groot*. — *Grafschr. op Streso*.

en alzoo een riem onder het hart steken, meer eigenaardig en aannemelijker is.

V. D. N.

Hans von Landebach (Nav. III.; bl. 290; IV.; bl. 239). Nergens heb ik een boekdrukker van dien naam te Rome vermeld gevonden. Bekend is het, dat in 1467 CONRAD SWEYNHEYM en ARNOLD PANNAERT zich van Subiaco, waar zij eenige werken gedrukt hadden, naar Rome begaven, en dat in hetzelfde jaar ULRICH HAHN zich als boekdrukker te Rome vestigde. Daarom kan de gedenksteen te Heidelberg nog wel waarheid beheld hebben. De bewuste HANS VON LANDEBACH zal misschien een werkmans van SWEYNHEYM en PANNAERT geweest zijn, die zich kon beroemen, de eerste boeken te Rome eigenhandig gedrukt te hebben.

P. A. T.

Het land hebben (Nav. III.; bl. 319; IV.; bl. 253). Dit beteekent, zoover mij bekend is, tegenzin in iets hebben, zich vervelen. Ik gis, dat deze zegswijze ontstaan is uit de eerste syllabe van het verouderde *lantsaem*, nu *langzaam*, door KILIAEN opgeteekend. Dit *lant*, *land*, *d* en *t* zijn toch wisselletters, wijst ons naar een ook in onbruik geraakt znw. *lant*, één of verwant met het Latijnsche *lentus*; het verouderde *lenteren*, langzaam en traag zijn in den arbeid, talmen, ook bij KILIAEN; *lanter*, in het nog gebruikte *lanterfanten*, omdrentelen, omslingeren uit verveling, het Fransche *lanterner*, besluiteloos in zijne zaken zijn, den tijd met nietigheden verbeuzelen, enz. Langzaamheid en traagheid in het handelen baart verveling.

R. P.

De kist van Hugo de Groot (Nav. III.; bl. 320; IV.; bl. 265). Om aan het verlangen van S. v. W. met de meest mogelijke juistheid en tevens geloofwaardigheid te kunnen voldoen, heeft men mij in staat gesteld, het volgende mede te deelen: »De kist, waarmede H. DE GROOT uit *Loevestein* ontkwam, is tot heden de eigendom der familie GRASWINCKEL DES VILLATES te Delft, en aldaar ter bewaring gesteld op het *Hofje* genaamd van *Gratie*. Naar luid van uiterste wilsbeschikking, is die kist achtereenvolgens gekomen van Mr. WILLEM DE GROOT, broeder van HUGO, gehuwd in 1623 met ALIDA GRASWINCKEL, bij wie hij 8 kinderen verwekte, op hun oudsten zoon JAN DE GROOT, gehuwd met MARIA VAN LEEUWEN; van dezen op hunne oudste dochter MARIA, gehuwd met FRANC. FRED. WOLPH. VAN OVERSCHIE; van deze op den oudsten zoon Mr. FRANC. JACOB. Veertig Raad der stad Delft, gehuwd in 1710 met JOHANNA MAGDALENA INGELBIJ, van welke de oudste dochter ANNA MARIA in 1733 huwde met Mr. BARTHOUT VAN SLINGELAND. De oudste dochter van deze, ELI-

SABETH CHRISTINA v. s. huwde in 1752 DAVID GRASWINCKEL, Burgemeester en Bewindhebber der O. I. C. te Delft, wier oudste zoon Mr. JOHAN WILLEM weder ANNA PETRONELLA DES VILLATES huwde. Hun oudste zoon, WILLEM GRASWINCKEL DES VILLATES, huwde in 1820 MARGARETHA JOHANNA SAS, waarvan een eenig overgebleven zoon GIJSBERTUS JACOBUS. Ten aanzien van de alhier vermelde opvolgende bezitting der kist, heeft nimmer eenige twijfel bij de afstammelingen bestaan, en zij wordt ook door de nog voorhanden boeken, papieren en bescheiden bevestigd.

Wat nu de kist van den Heer KLINKHAMER betreft, afgebeeld en beschreven in het werkje: *Het leven van Hugo de Groot*, uitgegeven te Amsterdam in 1785, en ten tweedenmale in 1790 zonder naam van uitgever of plaats, de echtheid daarvan is te allen tijde betwijfeld; zie de *Vaderl. Letteroef.* aangehaald in DE NAVORSCHER, III.; bl. 18, maar ook in het genoemde *Leven van de Groot* wordt de zaak genoegzaam in het midden en aan het oordeel van den lezer overgelaten.

Het schijnt echter buiten kijf, dat er twee gelijksoortige kisten hebben bestaan, doch of men daarbij moet denken aan eene *namaking*, dan wel, gelijk sommigen meenen, dat er op *Loevestein* twee kisten in gebruik geweest zijn, één voor de komende, en één voor de weggaande boeken, wie zal het beslissen? Doch dat de kist, welke eenmaal *Loevestein* den *Huig* heeft geligt, die is, welke thans nog te Delft voorhanden en te zien is, mag met alle reden voor waar worden gehouden. Men zie verder het reeds vroeger medegedeelde over de kist te Delft, alsmede de *Konst- en Letterbode*, 1836, Dl. II, bl. 396; ook *Geschiedk. Aanteekenen. betreffende het fort Loevestein*, Gorinchem, 1840, bl. 99, 100 en de *Bijlage*, bl. 44—46.

V. D. N.

Grafschrift op J. A. Streso (Nav. III.; bl. 322). Als ik mij niet bedrieg, heeft M. den laatsten regel vergeten, die, gelijk ik het altijd hoorde aanhalen, aldus luidt:

„Dan komt gij eens bij STRESO”.

Wie kan den dichter (?) noemen? Is het niet HERINGA?

Q—*—X.

Grafschrift op J. A. Streso. Indien het door M. te Maastricht medegedeelde in de daad een grafschrift is, waaraan ik zeer twijfel, daar ik het voor eene soort van rijmelarij houde en als zoodanig in mijne jeugd dikwijls heb hooren voordragen, is het in alle gevallen niet vervaardigd op J. A. STRESO, die nooit te Leyden Predikant geweest is, maar als Emeritus-Predikant van *Kampen* voor eenige jaren is overleden. Het zou dus moeten doelen op ZACHARIAS JACOBUS STRESO, die in 1725 te Leyden Predikant is geworden en

veertig jaren daarna overleden is, of op CLEMENS STRESO, zijn neef, die in 1748 aldaar het Leeraarsambt aanvaardde, en in 1800 overleed.

E. A. P.

Grafscript op J. A. Streso. In HUYGENS *Korenbloemen*, Dl. II, Boek XXI, bl. 312, uitg. in 4°. van 1672, leest men een

Grafscript van C. STRESO.

Gebroeders, hier licht STRESO,
Die niet en sprack, of dé soo;
En, doe sijn draetje brack,
Stierf soo hij dé en sprack.
Gaet henen en doet mé soo.

Omtrent C. STRESO wenschte ik wel eenig
berigt. J. C. K.

Amstelredams eer ende opcomen (Nav. II.; bl. 88; III.; bl. 85; *Bijblad* 1853, bl. lxxx; 1854, bl. iv, li, lxxii). »*Amstelredams eer ende opcomen door de denkwaaerdige Mirakelen aldaar geschied*, is geschreven door den godvruchtigen en geleerden Heer LEONARDUS MARINUS (MARIUS), Pastoor van het Begijnhof te Amsterdam, en aldaar overleden den 18den October 1652, een schrijver waarop *Amsterdam* mag roemen. Zijne zinspreuk was: *Fortiter, sed Suaviter*; men kan zijn afbeeldsel vinden in een werk, den geleerden wel bekend, *Bibl. Belg. Auctor FOPPENS*».

Beknopt Geschiedk. verhaal van het beroemd Mirakel, waarmede God de stad Amsterdam heeft vereerd en verheven. Tweede druk. Amsterdam, bij C. L. VAN LANGENHUIJSEN, 1845.

A. AARSEN.

Gapers voor de winkels van droogisten (Nav. I.; bl. 59, 111, 149; II.; bl. 63, 128, 189). Behalve de reeds opgegeven redenen, hoorde ik wel eens eene andere, die mij niet waarschijnlijk voorkomt. De droogisten hadden het voorrecht van den verkoop der zoogenaamde slaapbollen, welke, even als de snuit van den zwaardvisch, nog zoo lang niet geleden als sprekend wapen van den droogist, voor menigen winkel in onze binnensteden hier en daar gezien werden. Die slaapbollen ontving men, of heette men te ontvangen, uit de *Levant*, of van de noordkust van *Afrika*; en nu wees de gapende Turk (want het zijn dikwerf *Turken*, in plaats van *Narren-koppen*) aan, dat de Oostersche waar aldaar te verkrijgen was.

Θ.....Ϛ.

IJzers in het Huis te Britten gevonden (Nav. II.; bl. 220; III.; bl. 235). PARS haalt in zijne *Katwijkse Oudheden*, 1745, bl. 78, de kaart van het huis te Britten aan, »gedrukt ende gemaakt door JOH. VAN DEUTEKOM, tot Haarlem, in 't jaar 1588 — waarin weder alle de oudheden seer net sijn gesneden en een dat niet weet ergens meer vertoond te sijn; nam.

een swaar ijser voetstuk (*pedale*) lang wesende vijf voeten, breed een voet, wegende 450 pond, nevens nog drie diergelijke en meer vreemdigheden aldaar gevonden in desselvs grondvesten, den eersten van Louwmaand desselven jaars».

Het ijzer is dus gevonden in 1588, en waarschijnlijk heeft toen de bedoelde storm gewoed. De vier ijzers, waarvan er een bij PARS op de plaat tegenover bl. 103 afgebeeld, op bl. 105 in den tekst aangehaald wordt, hadden, naar de afbeelding te oordeelen, wel wat van aanbeelden. Waar zij gebleven zijn is mij onbekend, en men wist er mij ook te *Katwijk* niets van te zegen. Θ.....Ϛ.

Nederlandsche Volksoverleveringen (Nav. I.; bl. 354; II.; bl. 272, 273, 291, 326, 355; *Bijbl.* 1853, bl. ix, x, xi, xxii, xlviii, lxvii, lxviii, lxxi, lxxii, xciii, cvii). De windwijzer op den prachtigen kerktoeren te *Nuland* in *Noord-Brabant* is geen haan, zoo als gewoonlijk, maar een schip. Men verhaalt, dat een rijke schipper, op zee door storm belooopen en in gevaar van schipbreuk, de gelofte deed, om ter plaatse, waar hij behouden zoude aandalen, eene kerk te stichten. Gelukkig dreef de wind zijn schip tot *Nuland* voort. Hij deed zijne gelofte gestand; en tot herinnering daarvan, strekt het schip tot vaan.

Zoo als ik vroeger opmerkte, was de Admiraal CORNELIS TROMP in het dorp *Nuland* woonachtig tot 1672 (Nav. III.; bl. 340). Zoude hij welligt de middellijke of onmiddellijke oorzaak zijn, dat de windwijzer een schip vertoont? A. & A.

Nederlandsche Volksoverleveringen. Vreemde (sympathetische) geneesmiddelen. LUDOLPH te V. kan ik verzekeren, dat in *Noord-Brabant*, althans nog 'zeer kort geleden, zelfs bij lieden uit den beschaafden stand, geloof werd gehecht aan de genezende kracht van den zoogenoemden *pintspot* der oude vrouw te (?), in de heide. Een mijner vrienden, in den omtrek woonachtig door den vrager aangeduid, verklaarde mij, dat hij, na het mislukken van alles wat de kunst aan de hand gaf, bij eene hevige kiespijn zijne redding bij den *pintspot* gezocht en gevonden had. Een stukje linnen, doortrokken van het bloed uit of bij den tand, werd aan de vrouw ter hand gesteld, door haar, onder het uitspreken van de vereischte formulieren, in den *pintspot*, en deze in de asch bij den haard weggeborgen. Of het middel blijvende hulp heeft aangebragt, en welligt nog zijne werking toont, weet ik niet. Θ.....Ϛ.

Buyldragers (Nav. II.; bl. 311; III.; bl. 311). Het kan welligt den vrager op den weg helpen, dat in enkele plaatsen van ons vaderland, b. v. te *Zalt-Bommel*, een *Zakkendragers*

Gilde, bestond, en nu nog de lieden, welke aardappelen, turf, enz. uit de schepen lossen en bij de ingezetenen binnendragen, onder den naam van *Zakkendragers* bekend staan. *Buil*, in de beteekenis van *zak*, is in het lage gedeelte van *Gelderland* zeer gewoon.

Θ.....Ϛ.

Samoureusen (Nav. II.; bl. 343; III.; bl. 337). *Samoreuse* kan wel eene verbastering zijn van *Sambreuse* (*Sambre* en *Meuse*), eene soort van vaartuigen, die zoowel op de *Sambre* en *Maas*, als op den *Rijn* gebruikt, of aan de boorden dier rivieren vervaardigd worden. In mijne kindsheid hoorde ik te *Zalt-Bommel* wel eens eenen persoon beschrijven: hij heeft een' neus als een' *Samoreus*, eene lip als een oorlogschip.

Θ.....Ϛ.

Escuriaalsche HSS. (Nav. II.; bl. 27; III.; bl. 15, 16; *Bijbl.* 1853, bl. xl, liv). Bij het doorbladeren van eenige nummers der *Indépendance Belge*, vind ik in N°. 312 van 9 November 1853, het volgende aangeteekend, hetgeen totaantvulling of bevestiging strekken kan van hetgeen over dit onderwerp reeds is medegedeeld, en tevens tot een wegwijzer voor hen, welke later dit onderwerp uitvoeriger wenschten te behandelen.

»Académie Royale de Belgique, Classe des lettres. Séance du 7 Novembre 1853.

M. GACHARD lit une notice étendue et très intéressante sur la bibliothèque de l'*Escorial*. On croit généralement que le monastère de l'*Escorial* dut sa fondation à un voeu qu'aurait fait PHILIPPE II à l'occasion de la bataille de *St. Quentin*. C'est une erreur (*). PHILIPPE II ordonna la construction de cet édifice, qui devint l'une des merveilles du monde, au dire des historiens espagnols, pour y réunir les dépouilles mortelles des Souverains de l'*Espagne* qui étaient dispersés dans différentes villes: à *Grenade*, à *Fordesilas*, à *Valladolid*, etc. Le fils de CHARLES QUINT voulut doter le monastère de l'*Escorial* d'une bibliothèque ou fussent réunies les principales recherches littéraires de son royaume. Il commença par lui faire don de sa riche collection de livres et de manuscrits, puis il chargea ses ambassadeurs près des puissances étrangères de faire des acquisitions de bons ouvrages, et donna à plusieurs savants la mission de parcourir l'Europe dans le même but.

Le docte ARIAS MONTANO, qui avait été envoyé à *Anvers* pour surveiller l'impression de la fameuse Bible polyglotte, travailla activement à l'accroissement de la Bibliothèque de l'*Escorial* en faisant de nombreux achats dans les provinces belges. M. GACHARD ré-

fute l'allégation du bibliographe HAENEL qui prétend que les bibliothèques des monastères des *Pays-Bas* auraient été dépouillées par l'ordre de PHILIPPE II de leurs manuscrits les plus précieux. Des documents authentiques, trouvés par M. GACHARD aux archives de *Simancas*, établissent d'une façon irrécusable, que si l'on rencontre à la Bibliothèque de l'*Escorial* des manuscrits portant une marque originaire de nos abbayes, c'est qu'ils furent vendus par les religieux eux mêmes à l'agent du Roi d'*Espagne*. ARIAS MONTANO dit formellement dans sa correspondance, qu'il achète une grande quantité de ces manuscrits qu'on vient lui offrir, et qu'il fait relire avant de les expédier en *Espagne*, parce qu'on relie bien et à bon marché dans les *Pays-Bas*.

Diverses circonstances contribuèrent à enrichir la bibliothèque de l'*Escorial*. Plusieurs personnages considérables lui firent don de leurs collections. Un bâtiment espagnol captura sous PHILIPPE III un navire, sur lequel se trouvaient beaucoup de manuscrits arabes appartenant au roi de *Maroc*. Il voulut en opérer l'échange contre des esclaves chrétiens; mais l'affaire ne se put conclure et les manuscrits furent déposés à la bibliothèque de l'*Escorial*. Malheureusement un incendie, qui éclata en 1671 dans la partie du monastère où se trouvait la bibliothèque, détruisit un nombre assez considérable d'ouvrages précieux. M. GACHARD termine sa notice par l'indication des travaux, qui ont été faits à différentes époques pour dresser l'inventaire des richesses littéraires de la bibliothèque de l'*Escorial*.

Vermoedelijk zal deze verhandeling in de werken van de Koninklijke Belgische Akademie opgenomen zijn.

§. §.

Twent van Raaphorst (Nav. III.; bl. 340). Op de aangehaalde plaats wordt gesproken over het geslacht VAN RAAPHORST, waartoe de echtgenoot VAN CORNELIS TROMP behoorde; en de schrijver (A. & A.) voegt er bij: »men kan ook denken aan TWENT VAN RAAPHORST». Ik meen hem te moeten doen opmerken, dat VAN RAAPHORST achter TWENT geen familienaam, maar een *nom de terre* uitdrukt. Wijlen de Heer A. P. TWENT, Minister van Binnenlandsche Zaken onder Koning LODEWIJK in 1809, was eigenaar van het buitengoed *Raaphorst* bij *Wassenaar*, thans eene bezitting van Z. K. H. Prins FREDERIK, en noemde zich daarom TWENT van *Raaphorst*. C. & A.

Simon de Vries en zijn boek »de zeven duivelen, regerende en vervoerende de hedendaagsche Dienstvaagden (Nav. III.; bl. 350; IV.; bl. 223, 275; V.; bl. 59). De geheele curieuse titel van dit werk is reeds door J. C. K. in DE NAV. IV.; bl. 275 opgegeven. In den *Almanak*

(*) Zoo? Dit verdiende wel eenig nader bewijs.

Aanm. v. h. Bestuur.

Het gesl. Revius.—Smik als een uil.—Ned. spot- en scheldnamen.—Bestr. v. wegen in Zeeland.—Windhoutzaagm.

voor *Blijgeestigen* 1829, bl. 80—98, komen breede uittreksels uit dat boek voor, onder den titel van: „Hoe was het omtrent den jare 1682 met de dienstboden gesteld?” J. D.

L.

Het geslacht *Revius* (Nav. III.; bl. 352; IV.; bl. 281). Indien bedoeld wordt het geslacht waartoe *JACOBUS REVIUS* behoorde, die onlangs door den Heer K. J. R. VAN HARDERWIJK, in den *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren*, 1854, is herdacht geworden, is het te vermoeden, dat daarvan weinig meer bekend is dan dat het een deftig *Deventersch* (*Overijsselsch*) geslacht geweest is, welk aldaar tot de voormalige Regeringsleden behoorde. De reeds genoemde godgeleerde, geschiedschrijver en dichter schijnt geene mannelijke afstammelingen nagelaten te hebben. Zijn geslacht is derhalve alleen in de vrouwelijke linie tot heden voortgezet.

V. D. N.

Spreekwijze. Smik als een uil (Nav. III.; bl. 352; IV.; bl. 282). Bij *OVERBEKE* leest men t. a. p.: „*Dus songen vier Gesellen*, dees van liefde blindt, die *smick* als een uyl, de derde kreet luyde, enz.” Het woord *smick* doet alzoo, dunkt mij, aan eene soort van geluidgeving denken. Bij *TUINMAN*, in de *Fakkel*, vindt men *smekken*, geluid met de kaken; zoo ook *smikkel* en *smikkelbrok*, een en ander van *smaken* afgeleid wordende, van daar wellicht *smakken*, *dentes coelidere*, met de tanden *knarssen*; zoodat *smick*, *smek* en *smak* verwant zijnde, daarmede het *knarssen* van den uil zal bedoeld zijn. Ik geef dit om beter; de reeds geleverde antwoorden konden mij niet bevredigen.

V. D. N.

Nederlandsche spot- en scheldnamen (Nav. III.; bl. 372; Bijbl. 1854, bl. xxxviii, lxii, lxxxviii). *Eerst eten*, zeggen die van *Oosterhout*. Aanleiding tot dit spreekwoord moet de volgende gebeurtenis gegeven hebben. Te *Oosterhout* zoude iemand geregt worden, maar dewijl men minder vlug dan gewoonlijk daar mede te werk ging, was het etensuur geslagen, waarom men besloot de teregtstelling tot na den middag op te schorten. Toen men echter tot de uitvoering van het vonnis wilde overgaan, was de schuldige verdwenen en werd te vergeefs gezocht. Van daar wordt dit spreekwoord toegepast op iemand, die, meenende nog iets eerder te kunnen verrigten, voor eene andere zaak te laat komt.

J. G. DE S.

Eerste bestrating van wegen in Zeeland (Nav. III.; bl. 383; IV.; bl. 301). In de *Staats-Courant* van Dingsdag den 21sten Februarij 1843, vindt men eene opgave der bestrating van onderscheidene wegen in *Nederland*.

Daaronder komt voor die van *Breskens* naar *Shuis* (1810—1813); van *Middelburg* naar *Vlissingen* en *Vere* in het begin der XVIIIde eeuw; van 's *Heeren Arendskerke* over *Goes* tot *Kapelle* in 1650; van *Zierikzee* naar *Nieuwerkerk* in 1673; van *Tholen* naar *Poortvliet* in de XVIIIde eeuw. Ook wordt de weg van de *Willemstad* naar *Steenbergen* genoemd, doch de tijd der bestrating niet opgegeven.

V. D. N.

Windhoutzaagmolen (Nav. III.; bl. 388; IV.; bl. 305). Op de laatstgenoemde plaats wordt vermeld, dat de eerste houtzaagmolen te *Zaandam* in 1596 opgerigt is. Op de achterstijlen in den molen echter is gebijtd: „1592 ben ik hier gebouwd”, „1596 ben ik hier geplaatst”. In mijne verzameling van platen en portretten is eene plaat, welke den molen op een vlot voorstelt, zoo als hij in 1592 gebouwd, en aan de regterzijde, zoo als hij in 1596 geplaatst of opgerigt is. Onder aan leest men:

Ik was d'Eerst die het Hout, met sagen stukken saeghde,
Dat menigh wonder was, en wonder wel behaechde,
Waar door gekoomen is, ten nutte voor den dagh,
Hoe dat men 't hout op 't Best, en spoedichst sagen mach.

H. J. SOET.

Op een ander blad heeft men een lauwerkrans voor *CORNELIS CORNELISZ*, van dezen inhoud:

Lauwre Crans voor

CORNELIS CORNELISSZ VAN Vijtgeest,

Eerste Vinder van de Houtzagherij Moolens.

't Geen *TALUS* nooit en vont, en *DEDALUS* ghenaeckte,
Of d'een de sagen eerst *Raders* en *Boren* maeckte,
En d'ander ook den *Bijl*, en *Dissel* bracht in 't *Licht*,
Al dingen die daar sijn aen *Moolens* vast verplicht:
't Geen noijt de *schrand're* *Griek* of *Arabier* kond vinden,

(Hoe wel sij konsten veel te soecken onderwinden)
† 't *Vijtgeest* gevonden is, t *Sardam* in 't werck ghestelt,

Dat men door *Moolens* met haer wiecken snel ghedreven,

En *Raders* wentelingh, dan neer dan opgeheven,
Aen zaghen vast verknocht, soo veele saghen kan,
Als eertijts voor de hand deed vijf en twintigh man.
Uw moet de eer en *Loff* ð ghij *CORNELIS* wesen,
Die ons met moeijten socht dees *Conste* hoogh ghespresen

En brachtse voor den dach, ten nutte voor t ghemeeen,
Ja tot een groot gherieff ook van een ijeder een,
Soo datter is veel goets uijt uwe vond ghesproten,
Soo datter noch veel goets voor ons hier word genooten,
t *Getuijghen* ons de *Zaan*: de *Amstel-stroom* en *Meer*
Vertoonende met lust de teijckens van u eer,
Lang moet dees *Conste* in ons *Vaderlant* staan bloeijen
En uwe heijlsam werk: noch daghelijcx aengroeijen,
Die nu ghekomen is soo helder aen den dach,
Dat hier bijnae een kindt een *Man* verstrecken mach.

Deught maeckt *Edel*. (*)

† (aan den kant) Anno 1592.

(*) De spreuk van *HENDRIK SOET* of *SOETBOOX*, dezelfde dichter als van 't bovenstaande bijchrift.

Geslacht de Moor. — Aanvulling der Hoogd. Gezangdichters. — Napoleon te Amsterd. — Amerik. predikanten.

Dat deze molen ook voor eenen tabaksmolen is ingerigt geworden, blijkt uit eene notariële acte den 18den December 1718, gepasseerd door PHILIP VAN STENG, Notaris te Zaandam.

J. SCHREUDER.

't *Geslacht de Moor* (Nav. I.; bl. 377; II.; bl. 19; *Bijbl.* 1853, bl. xix, xxxv, xciv). Tot eene bijdrage moge dienen, dat in de quohieren van de graven in de Groote kerk te Rotterdam voorkomt onder N°. 320 in het Noorderpand, als eigenaar op 5 Januarij 1668 »Capteyn GOOSSEN WOELEN; nu de Heer CAREL DE MOOR als in huwelijk hebbende Jufvrouw HILLEGONDA WOELL; MARIA en MAGDALENA WOEL, drie kinderen van Capteyn GOOSSEN WOELL, p^o. Julij 1716. Nu de Heer CAREL DE MOOR, en Jufvrouw ANNA MAGDALENA DE MOOR, kinderen en erfgenaam van gemelde Heer CAREL DE MOOR; nu de Heer CAREL DE MOOR wordt tot de overboeking geconsenteerd door den Heer DANIEL VAN ALPHEN SIMONZ. als in huwelijk hebbende Jufvrouw ANNA MAGDALENA DEMOOR 20 Aug. 1740". — Ongetwijfeld was de oudste van hen, de Ridder KAREL DE MOOR, vermaard schilder, die in Febr. 1738 te Warmond stierf, nalatende, volgens WEYERMAN, *Leven der Schilders*, een zoon en eene dochter, want deze is *aldaar* begraven den 21sten Februarij 1738.

V. D. N.

Aanvulling der Biogr. schets van Hoogd. gezangdichters (Nav. III.; bl. 68; IV.; bl. 54). GOTTFRIED ARNOLD, gestorven 30 Mei 1714; zijn portret is in 1716 te Berlijn uitgegeven, geteekend en gegraveerd door G. P. BUSCH. Hij wordt vermeld bij JÖCHER en SAXE, *Onom.* — CLAUSNITZER, geb. te Thurn bij Annaberg in Meissen, gest. te Weiden. — CRAMER, geb. te Güstad, zie *Kunst en Lett. Bode*, Dl. III, 1789, en SAXE, *Onom.* — HERMANA of HEERMANN, gestorven in 1581, zie JÖCHER. — JOH. AUG. HERMES; zijn portret C. BUCHARDI, del. MALVIEUX sculp., ook te *Amst.* uitgegeven in 1789, zie *Kunst en Lett. Bode*, Dl. II, III en VIII, 1788, 1789, 1794. — MUNTER, overl. te Kopenhagen den 5den Oct. 1793, in zijn 60ste levensjaar, zie *Kunst en Lett. Bode* 1794. — NEUMARK, geb. 16 Maart, gest. 8 Julij (17..?). — SCHLEGEL, zie SAXE, *Onom.* T. VIII. — SCHUBART, zie *Kunst en Letterbode* 1792. — SPERATUS of VON SPRETTEN, geb. 13 Dec. 1484, gest. 17 Sept. 1554. — WEISSE, geb. 28 Jan., gest. 16 Nov. 1804, oud 78 jaren; zie uittreksel uit zijn eigen levensbeschrijving, *Kunst en Letterbode*, 1810, I. 281, SAXE, *Onom.* T. VIII.

V. D. N.

Napoleon te Amsterdam (Nav. I.; bl. 229; II.; bl. 321; *Bijbl.* 1853, bl. iii; *Bijbl.* 1854, bl. xxxiv, lxix, clii, cliii, clxxxiii). Als eene teregtwijzing der gezwollen beschrijving van de illuminatie en het vuurwerk op den Amstel dient, dat de pijl, door den Maire den Keizer aangeboden, het gansche gevaarte (dat echter met veel bekwaamheid was vervaardigd) niet in vlam zette.

De Keizer ontving den pijl, of wel de lont, om daarmede eene nagemaakte duif aan te steken, die door de kracht van het kruid, langs een gespannen metalen draad naar den tempel voortgedreven, het vuurwerk moest doen ontbranden. Eerst wilde de duif geen vuur vatten; toen dit eindelijk gelukte, vloog zij voort, doch na hare ontploffing bleef alles duister, en de eer der afsteking, »voor den Keizer bestemd", bleef bespaard voor een der werklieden, die zich in de onmiddellijke nabijheid van het kunstwerk bevond.

C. C. C.

Napoleon te Amsterdam. Den Heer M. J. Z. betuig ik hiermede mijnen dank voor de teregtwijzing (*Bijbl.* 1853, bl. clii) van hetgeen ik, bl. clii, omtrent NAPOLEON's bezoek te Amsterdam mededeelde. Ook daarom vooral heb ik datgeen, wat ik wel eens had hooren verhalen, in het *Navorscher's Bijblad* bekend gemaakt, om van de nog levende ooggetuigen te kunnen vernemen, of het waarheid bevatte of niet. Omtrent de »in geboorte zijnde fabuleuse historie van NAPOLEON I" kan M. J. Z., geloof ik, nog al gerust zijn.

A. A. C. H.

Amerikaansche Predikanten (Nav. III.; bl. 131; IV.; bl. 112). Ofschoon de namen van BACHERUS, NIEUWENHULSEN, SCHAETS en BLOM veelmalen voorkomen op de *Naamlijsten van Predikanten in Nederland*, is echter aldaar van de bij deze vraag genoemde personen niets te vinden. Alleen zoude in aanmerking kunnen komen HERMANNUS BLOM, die in 1671 te Woubrugge kwam, en in 1682 overleden is. CASPARUS VAN ZUREN kwam in 1685 of 1686 te Goudarak, en stierf in 1708, worden de aldaar opgevolgd door zijn zoon JOHANNES, die in 1739 overleed. Op de *Lijst van Predikanten in de Wieringerwaard*, komt er geen van dien naam voor.

V. D. N.

G. Downing (Nav. III.; bl. 230). Mij is geene biographie van hem bekend. WITSEN GEYSBEEK, *Schoonheden enz. uit de Nederl. Geschiedenis*, Dl. VI, bl. 216 Noot, Amst. 1828, zegt hem aangaande: »Eertijds Predikant, een verachtelijke schurk, gelijk BURNET hem noemt, en CROMWELL's President bij de Staten, na wiens dood hij van partij wisselde, de opgaande zon aanbad, en KAREL II liet hem zijne hoedanigheid behouden". Ook

G. Downing. — Klotarius IV en Childerik III. — Het kerkezakje. — Abbema. — Godgel. Tijdschr. — Arondeaux.

HUME, *Hist. v. G. B.*, Dl. VII, bl. 538, noemt hem »een man van een verwaanden en trotschen aart". Zoodat VAN WIJN, in de *Bijvoegsels en Aanmerkingen* op de *Vaderl. Historie* van WAGENAAR, St. XIII, bl. 4—8, teregt opmerkt, dat »DOWNING bij zijn eigen landgenooten voor eenen verwaanden en bedriegelijken huichelaar te boek stond". Over zijne verdere handelingen kan men, behalve de genoemde *Bijvoegselen*, t. a. p. ook nog raadplegen AITZEMA, de *Brieven van DE WITT*, en WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* V. D. N.

Klotarius IV en Childerik III (Nav. III.; bl. 162; IV.; bl. 141). Naar HOOGSTRATEN, *Woordenboek* in voc. CHILDERIK, CHILPERIK en CLOTARIUS, en de schrijvers aldaar aangehaald, schijnt de vraag geen stellig en bepaald antwoord te kunnen verwachten, dewijl zoo wel het een als het ander in het onzekere zoude zijn. KLOTARIUS IV wordt door sommigen gehouden voor den zoon van DIEDERIK II; door anderen voor den zoon van DAGOBERT II, door KAREL MARTEL tot Koning verklaard, en tegenover CHILDERIK II gesteld. CHILDERIK III wordt door sommigen gezegd een zoon van THEODORIK III (of IV), bij anderen van CHILPERIK II, en nog anderen van KLOTARIUS IV te zijn; zoodat van CHILDERIK II geen sprake schijnt te zijn en het denkelijk CHILPERIK had moeten wezen, zoodat de bedoelde Fransche schrijver de waarheid zal gezegd hebben. V. D. N.

De staatkunde van het kerkezakje (Nav. III.; bl. 164; IV.; bl. 146). Ds. JOHANNES MUNNICKENMOLEN, THEOD. FIL. ADR. FRAT, kwam in 1745 van *Edam te's Gravenhage*. De geschiedenis van 1746 en verv. kan bij WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, Dl. XX, worden nagelezen. Welligt zal het bedoelde versje in het *Dichtkundig Praaltoneel van Neerlands Wonderen*, of soortgelijke verzameling te vinden zijn. V. D. N.

W. A. J. Abbema (Nav. III.; bl. 164; IV.; bl. 146). Of deze tot de familie van YDDE of EDO ABBEMA, een der Verbonden Edelen, behoorde, zal moeilijk uit te wijzen zijn, dewijl het onbekend schijnt, tot welk geslacht YDDE of EDO zelf behoorde. Zie over hem TE WATER, *Verbond der Edelen*, Dl. II, bl. 139—142. Sommigen leden van het geslacht ABBEMA hebben den naam van HARINCMA aangenomen, gelijk blijkt uit de genealogie daarvan bij FERWERDA *Wapenboek*, waarin echter YDDE niet voorkomt. Zijn wapen zal derhalve evenmin bekend zijn; doch daar hij te Sneek in 1566 Burgemeester was, is het mogelijk, dat aldaar nog iets hem betreffende is op te sporen.

Mr. A. J. ABBEMA, denkelijk dezelfde als

A. S. ABBEMA, die in 1798 benoemd werd tot Lid der Nationale Vergadering, was waarschijnlijk verwant aan Mr. B. E. ABBEMA, welke in de geschiedenis van het laatst der vorige eeuw menigmaal voorkomt (zie *Vervolg op WAGENAAR, Vad. Hist.*), en van wien nog betrekkingen zullen in leven zijn te Haarlem, Amsterdam, of elders. V. D. N.

Godgeleerde Tijdschriften (Nav. III.; bl. 165; IV.; bl. 147). In den *Catalogus* van IS. LE LONG, Amst, 1744, vindt men een schat van *Godgeleerde Tractaten* vermeld. Onder die in 4°. bl. 64, N°. 184, komt voor: *Bericht vom Colloquia in diesen 1546 Jahr zu Regensburg der Religion halben gehalten*, enz. Welligt dat het door MARTINUS eerst genoemde geschrift van 1547, eene vertaling daarvan zijn zal. Ook in den *Catalog.* van J. KONING, Amst. 1833, komen eenige dier geschriften voor; zie N°. 914 en verv. In het werk van L'PER en DERMOUT, *Geschied. der Nederd. Herv. Kerk*, inzonderheid in de *Aanteekeningen* van het Iste Dl. bl. 427 en verv. zal mede over soortgelijke schriften wel iets vermeld zijn. V. D. N.

A. Arondeaux (Nav. III.; bl. 196, IV.; bl. 175). Hij is denkelijk dezelfde als ARUNDEUS, Mr. DAVID ARUNDEUS, of ARUNDEAUX, die in 1584 Predikant te Vlissingen werd. Men meent, dat hij van *Gent* gekomen is. Hij overleed in 1585. Zijne weduwe hertrouwde met JAN DE PRINSSE in 1599; hij kan alzoo bij zijn overlijden geen hoogen ouderdom hebben bereikt. Welligt was hij een broeder van ISAAC ARONDEAUX, die volgens J. V. LANSBERGHE, *Beschr. der stad Hulst*, bl. 161, van 1591 tot 1595 het Griffierschap aldaar bekleede. Beide waren dan kinderen van A. ARONDEAUX, door THEODORIK bedoeld. Mr. DAVID A. had, onder meer andere kinderen, ook DAVID en HENRICUS, beide studenten in de Godgeleerdheid 1610 en 1614, en LEONORA, welke de zee-kapitein BANKERT huwde. Zie VROLIKHEIT, *Vlissingsche Kerkhemel*, bl. 30—35; en TE WATER, *Hervormde Kerk te Gent*, bl. 68. V. D. N.

Mr. F. J. van Overschie enz. (Nav. III.; bl. 228, IV.; bl. 262). Hij was Raad en Schepen der Stad Delft volgens den titel van een Brief aan dien »Edelen Achtbaren Heere" op de verschijning van zijn *Ouwv Niiws*, enz. in dichtmaat uitgegeven door het kunstgenootschap *Natura et Arte*, gedagteekend »uit onze vergadering te Rotterdam den 11den der Zomermaende des jaers 1735", ook ten zelfden jare in 't licht gekomen te Rotterdam bij PHIL. LOSEL, en te vinden achter een exemplaar van het *Ouwv Niiws* in 4°. Hij behoorde voorts tot de leden van het bekende geslacht der

F. J. v. Overschie. — De Jonkv. v. Mechelen. — J. J. Aerts. — *Journal van A. Duyck*. — *Het „Te Deum“*

OVERSCHIE's, waaruit ook de moeder van HUGO en van WILLEM DE GROOT gesproken was. Dat het voorbeeld, door hem gegeven, navolging gevonden heeft, laat zich niet denken, wanneer men in het aangehaalde vers van een kunstgenootschap dier tijden, zijn werk aan de kaak ziet gesteld, en aldaar onder anderen gezegd wordt:

„En slaat op kunst, noch zin, noch taal, noch spel-
ling acht.
Ja gij verkiest, door een gansch wondre drift ge-
dreven,
FRANS BALTES, KOSTER MAAS en VISVLIET na te
streven”.

Of ook:

„t Oud Niiws, mijn Heer, dat gij der weereld op komt
dragen,
Kan ontheidkunde, noch nieuwsgierigheid behagen,
Geleert noch ongeleert kan uw geschrift verstaan”.

Een ander vers in handschrift, in hetzelfde exemplaar voorhanden, kent hem voor-
waar hoogen lof toe, daar men ten slotte leest:

„Voert zulk een wijs en wakker man
Alhier 't gebied, hoe wijs moet dan
De Delfsche burgerij wel wesen”.

V. D. N.

De Jonkvrouw van Mechelen (Nav. III.; bl. 229; IV.; bl. 203). Bijzonderheden, betreffende de natuurlijke kinderen van Prins MAURITS bij MARGARETHA VAN MECHELEN, zijn medegedeeld in de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 1854, 2de Serie, bl. 21—27. Aldaar wordt tevens van een *codicil* van 's Prinsen testament melding gemaakt, waarbij hij »vermits de goede genegenheid ende affectie, die wij dragen tot onse twee natuurlycke zoonen, WILLEM ende LOUYS VAN NASSAU”, te gunste van deze beschikt. Daar hij van geene andere kinderen spreekt, zoo blijkt hieruit genoegzaam, dat hij toen (5 April 1625) ook geene andere, en zeker niet bij de Jonkvrouw VAN MECHELEN, zal gehad hebben. Indien nu de *echtheid* van dit *codicil*, waarvan slechts een gelijktijdig *afschrift* schijnt voorhanden te zijn, niet te betwijfelen is, zoo zal L. M. den Heer W. J. A. GROTHE, voor zijne mededeeling daarvan, erkentelijk mogen zijn.

V. D. N.

Joannes Jacobus Aerts enz. (Nav. III.; bl. 258; IV.; bl. 214). Behalve de eerstgenoemde persoon, worden de overige zes in bijna alle bekende Woordenboeken vermeld, als: FRANCISCUS AGUILLON, bij JÖCHER, SWEERTIUS en WITTE; — GABRIEL en BALTHAZAR AJALO of AJALA, bij JÖCHER en PAQUOT; — PHILIPPUS ALEGAMBE, bij BAYLE, NICERON, SAXE, WITTE en JÖCHER; — ALGERUS of ADELGERUS, ook ADELHERUS genoemd, bij SAXE, *BIJBL.* 1855.

SWEERTIUS en FABRICIUS; — en JOZEF ATHIAS, bij JÖCHER en LE LONG, *Biblioth. de France*. Na deze aanwijzing vertrouw ik, dat het overbodig zal zijn nadere inlichtingen over hen of hunne geschriften te geven, waartoe ik mij echter, des verlangd, bereid verklaar.

V. D. N.

Journal van A. Duyck (Nav. III.; bl. 259; IV.; bl. 218). Mr. ADRIAAN (ANTHONIS?) DUYCK, Heer van *Oudkarspel*, zoon van ADRIAAN DUYCK en ALYD VAN THOL, was Secretaris der Staten van Holland. VAN WIJN, *Bijvoegsels* op WAGENAAR, Dl. X, bl. 369, zegt: »dat hij de gewoonte had, zijne wenschen of gedagten in zijn *Memoriael* aan te teekenen”. Hij was een man van gematigden aard; en SCHELTEMA, in zijn *Staatk. Nederland*, spreekt van zijne groote bekwaamheid en bedrijven. Zijne gematigdheid betoonde hij in vele opzigten. Hij voegde zijne aantekeningen bij dat gedeelte der *Notulen*, welk niet gedrukt werd.

In den *Catalogus* der *Bibliotheek* van JOAN DE WITT, Dordr. 1702, N°. 124 der *Handschriften* in 4°. vindt men het *Journal*, door MARTINUS vermeld, echter zonder den naam van DUYCK er bij. Deze zal alzoo aan hem uit het HS. zelf gebleken zijn, hetwelk toen voor eene som van f 10,10 werd verkocht.

V. D. N.

Het „Te Deum“ (Nav. III.; bl. 260; IV.; bl. 219). Indien het A. A. C. H. ernst is, zijne vraag zoo veel mogelijk juist beantwoord te zien, dan zal het noodig zijn, dat hij de drie werken raadplege, welke breedvoerig over AMBROSIOUS en AUGUSTINUS hebben uitgeveid. In de eerste en wel voornaamste plaats, sla hij op de *Levensbeschrijvingen* van AMBROSIOUS, te vinden aan het hoofd der uitgave zijner schriften, eerst door PAULINUS, op verzoek van AUGUSTINUS, en later ook door BARONIUS geleverd. Bij MORERI, HOOGSTRATEN en anderen vindt men eene menigte schrijvers opgenoemd, welke hen vermeld hebben. Onder deze behoort mede DUPIN, die in zijne *Biblioth. Ecclesiast.* (uitgave in 4°. Tom. II, pag. 438—515) AMBROSIOUS breedvoerig behandelt. G. C. HAMBERGER, *Kurze Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern, etc.* 1766, pag. 789 en verv. geeft vele bijzonderheden over hem en zijne schriften. De Rotterdamse Kerkleeraar W. FRANCKEN, AZ. heeft van een en ander een goed gebruik gemaakt in het Tijdschrift *Licht, Liefde, Leven*, Rott. 1854, Dl. I, Aflev. 1, bij de *Geschiedk. Bijzonderheden omtrent het derde der Evangelische Gezangen, bij de Nederl. Hervormden in gebruik*. Wie zal, na dit alles, ons thans iets meer met *zekerheid* daarvan kunnen zeggen?

V. D. N.

Verzameling van Spreekwoorden (Nav. II.; bl. 28; III.; bl. 22; *Bijbl.* bl. xxxii, lvi, xcvi, cxli). De titel, ter laatst genoemde plaats opgegeven van 2e *Lijst van koddige Rariteyten en grappige Spreekwoorden door ANNA FOLIE*, is niet juist. Hij luidt: *Lijste van Rariteiten, Die verkocht zullen werden op den 33 van Haringmaand, in den jare dat drie-maal twee zo veel doet als tweemaal drie, — ten Huize van ANNA FOLIE — Alwaar dezelve Rariteiten acht dagen na de verkoping van niemand kunnen gezien worden.*

Gedrukt in Arabien, midden op de Zandzee, in 't vervalte kasteel van den Razenden Roeland.
ROOS.

Het schaakspel. In de Nav. III.; *Bijbl.* cli, wordt, bij de mededeeling van eenen merkwaardigen schaakstrijd te *Parijs* tusschen den Heer DE LA BOURDONNAIS en de Heeren BONFIL en LÉCRIVAIN, gezegd: »dat eerstgenoemde, met den rug naar het spel gekeerd, beide partijen zou gewonnen hebben.» Deze partijen zijn in de *Palamède*, Dl. II, 1837, op pag. 7, 8 en 9, van zet tot zet beschreven, en daaruit blijkt wel, dat de Heer DE LA BOURDONNAIS de eerste vier partijen van den Heer LÉCRIVAIN heeft gewonnen, maar dat de tweede, tegen den Heer BONFIL, remise is geweest.

De roem van den Heer DE LA BOURDONNAIS, als schaakspeler, is alom verspreid en kan zeer wel iedere onjuiste en overdrevene voorstelling missen, welke de strekking heeft, dien roem nog te vergrooten.

Het mannetje in de Maan (Nav. II.; bl. 206; III.; bl. 240; *Bijbl.* bl. clxi). Als eene nadere bijdrage tot het reeds behandelde, kan ik mededeelen, dat ik in mijne jeugd te *Groningen*, ook van een *man in de maan* heb hooren gewagen, die echter een *groenteverkooper* moest verbeelden, welke wegens eene onwaarheid, ten opzichte zijner koopwaar gesproken en de daarbij geuite verwensching, dat hij met juk en groentemanden naar de maan mogt varen, indiën hij geen waarheid gesproken had, dadelijk naar de maan was verplaatst. Ik herinner mij nog zeer goed, dat wij als jongens uit de avondschool komende, bij helder maanlicht ons verbeeldden dien man met zijn juk en manden duidelijk te zien.
W. H. C.

Eegenisse (Nav. III.; bl. 356; IV.; bl. 296). Dit woord *Eegenisse*, of *Eeghenisse*, ook *Enghenisse*, doch veelal *Eechenisse* gespeld, bij PLANTIJN, KILIAEN, HOOGSTRATEN en MEIJER voorkomende, beteekent *les aines, inguen, delies*. Anderen nemen het voor *de schaamte*. Ook VONDEL en ANTONIDES, zie KLUIT, *Zelfstand. Naamwoorden*, hebben dit woord gebezigd. In geene *Bijbelvertaling* is het mij

nog voorgekomen; meest leest men, in den *buik*, doch ook, in *sin dunne van den lijve*, zie *Bijbel te Keulen* van 1480: en in *zijn gemechte*, in den *Liesveldschen Bijbel*, Antw. 1528. Van waar het woord is ontleend, is mij niet gebleken.
V. D. N.

Poot aan Poot, Louw is dood (Nav. I.: bl. 222, II.; bl. 41; *Bijbl.* 1853; bl. clxxxi). Ook mij heugt, in mijn kindsche jaren het liedje *Poot aan Poot* met mijne kameraadjes te hebben gezongen, hand aan hand, al dansende in de rondte. Maar de woorden, die ik onthouden heb, verschillen eenigzins met die van RIKA; wij zongen:

Poot aan Poot!

Louw is dood!

Leg hem in een kistje,

Zet den boer een klappmuts op,

Dan lijkt hij wel een *Mennistje*.

Ik weet niet, of RIKA een *Mennistje* is. Maar het is haar zeker wel bekend, dat men meisjes, die er fijn, bedeesd of preutsch uit zien, of een stemmig mutsje op het hoofd hebben, gewoon is, en vroeger meer dan nu, een *mennist zusje* te noemen. Welnu, een boer met eene *klap- of flapmuts* op, ziet er in den regel stemmig uit, en *lijkt dus wel een mennistje*. C. G. B. verwacht, naar het mij toeschijnt, ons kinderlijk *Louw is dood*, met den kermisdeun, die voor weinige jaren aan de orde was:

Lor is dood!

Lor is dood!

LJWSJE ligt op sterven,

Dat is goed!

Dat is goed!

Dan komen wij aan 't erven.

C. & A.

Poot aan Poot, Louw is dood. Ik hoorde in mijne kindschheid het versje aldus voordragen:

Er waren zeven kikkertjes

Al in een boerensloot;

Zij zouden zamen kermis houden

En dansten poot aan poot.

Poot aan Poot,

Louw is dood,

Legt hem in een kistje,

Doet hem een wit hemdje aan,

Dan lijkt hij wel een *mennistje*.

De zeven kikkers, zoo hoorde ik het geschiedkundig spottichtje uitleggen, zijn de *Zeven Provinciën*, en LOUW is LODEWIJK XIV, bij wiens dood de kikkers wel eenige reden van blijdschap mogten hebben.

Θ.....

Poot aan Poot, Louw is dood. Zou dit niet een rijmpje zijn, gemaakt bij den dood van een hond? Het *Poot aan Poot* schijnt het waarschijnlijk te maken. Het zal beteekenen, dat men den eenen poot aan den anderen vast bond. Hoe het *Mennistje* daarbij te pas komt, vraagt RIKA. Mij dunkt, dat er gedoeld wordt

op de eenvoudige trekmuts, waardoor de vrouwen van de Mennisten zich zullen onderscheiden hebben. Eene trekmuts is toch eene eenvoudige linnen muts, die van achteren met banden toetrokken werd, hoedanige nog door de vrouwen in *Overijssel* gedragen worden.

E. A. P.

Bacchus in de spreekwoordentaal (Nav. II.; bl. 186; III.; bl. 285; *Bijbl.* 1854; bl. clxxxv). Wil men nog deze kleinigheid als bijdrage, niet tot de algemeene, maar tot de hier en daar gebruikelijke terminologie?

Een' schuttersofficier hoorde ik in 1831 zeer dikwijls spreken van iemand, die *mobiel* was; en onlangs een' ambtenaar van de belastingen van iemand, die *oninbaar* was — beide tot aanduiding, dat de bedoelden "hun glas te hoog hadden geligt".

v. O.

De Fransche slag (Nav. I.; bl. 347; II.; bl. 283; *Bijbl.* 1853, bl. v, xxxv, cxci). Dezen heeft men ook in het damspel. Men is er aan blootgesteld, als men zijn spel te veel opent, bijzonder op de achterste rei. Dit wordt de *Fransche slag* genoemd, om de geduchte verwoestingen, welke er in 's vijands gelederen door worden aangerigt.

C. G. B.

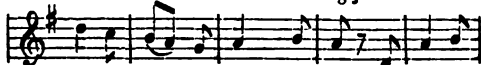
Het Pinksterbloemzingen (Nav. II.: bl. 186; *Bijbl.* 1853, bl. clxxxiv; *Bijbl.* 1854, bl. xxv). In DENAVORSCHER, *Bijblad* 1853, bl. clxxxiv, herinnert zich H. L. J. de woorden niet van een liedje, dat in *Gelderland* door de met bloemen versierde jonge meisjes al bedelende gezongen werd. Welligt stelt hij eenig belang in de navolgende mededeeling.

Ik heb bij mijn laatste verblijf in mijne geboortestad *Zalt-Bommel*, de woorden en zangwijzes van hetgeen uit de oude Pinksterliedjes daár nog aanwezig was, zoo naauwkeurig mogelijk opgeschreven uit den mond van twee vrouwen, de eenige kunstenaressen, die het stadje voor het Pinksterbloemzingen nog bezit. Bij hare voordragt bleek mij, dat zij van den inhoud der liedjes zelve niets of bijna niets begrepen; het was haar onmogelijk, mij de woorden anders dan zingende mede te deelen; liet ik haar een gedeelte herhalen, dan gelukten hare pogingen, om aan mijn verzoek te voldoen, bijna niet anders, dan als zij het geheel weder van voren af begonnen. Het was duidelijk, dat zij enkel op den klank af het gezang van hare voorgangers hadden overgenomen met alle leemten, bedorven lezingen en gedeeltelijke invullingen, zoo als die in den loop der tijden (enkele blijbaar in een laat tijdperk) ontstaan waren.

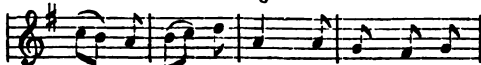
No. 1.

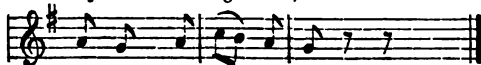
1. Herde-rin-ne waar wilde gij heen? Waar

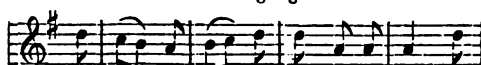
wilde nu zoo vroeg naar toe? Ik bid u

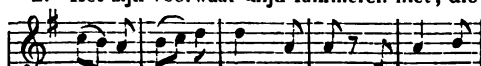
blijf een wei-nig staan, Uw lam-me-ren

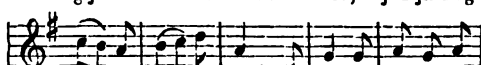
ko-men daar aan-ge-gaan.

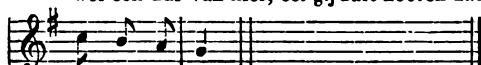
2. Het zijn voorwaar mijn lammeren niet, die

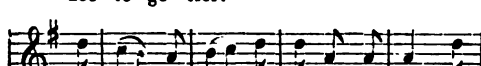
gij van ver-re hoort of ziet; zij zijn nog

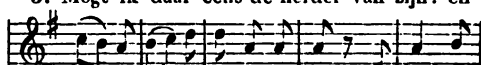
wel een uur van hier, eer gij zult hooren dat

zoe-te ge-tier.

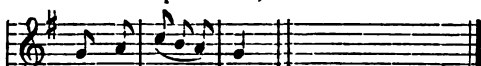
3. Mogt ik daar eens de herder van zijn! en

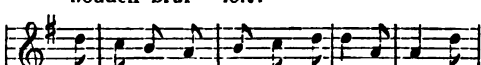
gij de herde-rin-ne van mijn! dat ik mogt

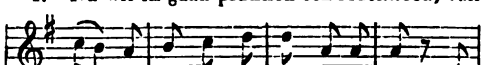
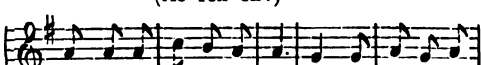
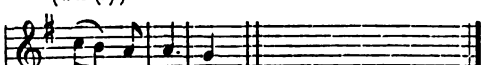
ko-men op uw hof, onder al die herders

houden brui---loft!

4. Nu wil ik gaan plukken een rozenhoed, van

lau-we-rie-ri---a bloemetjes zoet; die
(rie-ren en?)pluk ik tot u-wen be-ha-gen, ter ee-re van
(wil ?)

Flo-ra dra-gen.

N°. 2.

2. Ik zei *God groet u* (†) wel herderinne
verlaat er van mijne schaapjes niet;
wij zullen op het hof gaan wonen,
daar men geen verdriet en ziet.
3. Maar op het hof van veel schoon vrouwen,
wij zullen zamen uwe dienst toestaan (§).
Is dat niet beter als Konings vrouwe,
als alle dagen in het veld te gaan?
4. Heer Koning 'k wil uw hof niet laten,
al voor geen herderinne zoet;
maar voor den herder met zijn schapen,
daar ben ik voor opgevoed
5. Maar voor den herder met zijn schapen,
daar ben ik voor ingesteld,
Hoe zou ik bij u kunnen slapen,
als ik op mijnen herder denk?
6. Nu wil ik weer naar huis toe drijven,
't is naar het veld, of na den stal,
Och was ik weér bij mijnen herder,
die mij nog vreugd bedrijven zal.
7. Och was ik weér bij mijnen herder,
die mij laatst zijne trouwe bood!
En hij nam zijne schaapjes nader,
En is er meê naar huis gedooled.

N°. 3.

- (*) *de*, misschien, *der*.
(†) *God groet u*, misschien, *God hoede u of gegroet gij*.
(§) *Wij zullen — staan*, misschien, *Zij zullen zamen u te dienste staan*.
(*) *Allegemoed*, misschien, *welgemoed*.

2. Hij draagt er een wandelstok in zijne hand, (*bis*)
hij reist er al meê door het morgenland. (*bis*)
3. Het morgenland. Wat staat voor mijn deur, (*bis*)
Daar staan twee hupsche mooie meisjes veur. (*bis*)
4. De eene die was hupsch en de andere fijn (*bis*)
en de derde slaapt (†) mij er een kransje alleen. (*bis*)
5. Een kransje alleen van blaauw bloemetjes zoet, (*bis*)
En hij werpt het meisje al in zijnen schoot. (*bis*)
6. Wat bood hij het meisje? ja 't was twaalf pond, (*bis*)
Kom slaap er bij mij eenen korten stond. (*bis*)
7. Een' korten stond, ja dat duurde niet lang, (*bis*)
Kom slaap er bij mij uw leven lang. (*bis*)

N°. 4.

1. Op eenen pinksteren *mariedag* (*)
(*bis*)
Zoo veeng (†) in alle vreemde landen,
't mooi meisje al in de kraam lag.
2. Wat vond zij in haren *wegen* (§)
in haar *wegen* (§), *wegen* (§) staat * (*bis*)
een maagd van zijden zijden kleeren
roode roosjes te plukken zou gaan.
3. Zij plukte maar alle de rozen
niet meer als eenen rozenhoed, (*bis*)
van *finkel* (**) goud *anderhande* (**) rozen
die den ruiter zoo mooi-jelijk stond.
4. Van goud zoo was er het duijfe,
van zijde zoo was er de snoer (*bis*)
dat zijn er maar *ligtelijke vrouwen* (††)
die de dochter sprak tegen de *moer*.

A A N T E E K E N I N G E N .

N°. 1. *Herderinne waar wilde gij heen?* schijnt vrij volledig en is het meest algemeen bekende. Het bestaat uit vier coupletjes, elk van vier regels, en behelst een beurtzang tusschen enen herder en eene herderin. Het eerste en derde couplet bevat de woor-

- (†) *Slaapt*, lees misschien, *slaaf*.
(*) *Mariedag*, lees, *maandag*.
(†) *Veeng*, lees *veel*? of *veeg*, d. i. *benaauwd*.
(§) *Wegen*, lees, *vegen*, d. i. *benaauwd*, doch misschien aldus te lezen: *Wat vond zij op hare wegen; op hare wegen, wegen staan* (*bis*), eene maagd in zijden zijden kleeren enz,
(**) *Finkel — anderhande*, lees, *fonkel — allerhande*.
(††) *Ligtelijke vrouwen*, lees misschien, *ligtelijke woorden*.

den van den herder, het tweede en vierde die van de herderin. De *lauwerieria-bloemetjes*, uit het vierde couplet, tweede regel, en *Flora*, uit regel vier van hetzelfde couplet, rieken wel een weinig naar lateren tijd.

Nº. 2. *Langs de (der?) velden bedaaude wegen* bestaat uit zeven vierregelige coupletjes, en is het enige der vier liedjes, dat in eenen mineurtoon gezongen wordt. Er moeten eenige coupletjes ontbreken, of vele verkeerde lezingen in de thans nog overgeblevene ingesloten zijn. De gang van het geheel is thans niet goed meer te volgen, doch de hoofdinhoud schijnt te loopen over eene herderin, die aan het voorstel van een aanzienlijk heer of koning, om hem naar het hof te volgen, geen gehoor geeft, maar haren herder getrouw blijft. Na het eerste couplet, komt mij voor, dat er een ontbreekt, waarin de koning spreekt. Is dit zoo, dan zou het tweede couplet met *Hij zei*, in plaats van *Ik zei*, moeten aanvangen, en hebben wij in couplet twee en drie de rede des konings, in vier en vijf het antwoord der herderin.

Nº. 3. *Daar reed een heer* bestaat uit zeven tweeregelige coupletjes, doch waarvan elke regel tweemaal gezongen wordt. De tweede regel in het vierde couplet is niet duidelijk, een *kransje slapen* heeft geen zin, een *kransje slaan*, voor een *kransje maken, vlechten*, zou er misschien nog door kunnen, doch er schijnt tusschen vier en vijf nog een deel van het verhaal te ontbreken. Misschien is couplet vier uit fragmenten van twee andere zamengesteld. Het is zonderling, dat de twee meisjes van couplet drie vervangen worden door een derde meisje in couplet vier, zonder dat er van de twee eerstgenoemde meer eenige melding wordt gemaakt.

Nº. 4. *Opeenen Pinksteren Mariëdag* bestaat thans nog uit vier vierregelige coupletten. Ik heb de muziek bij het derde couplet, als blijkbaar het best bewaarde en tevens het meest verstaanbare, geplaatst; ook omdat in couplet één een regel ontbreekt, die geene mijner zeds- of zingvrouwen mij wist weder te geven. Overigens is het liedje wel het minst bewaarde van de vier, die ik opzamelde; misschien bevat het wel de fragmenten van onderscheidene andere. Het eerste en vierde couplet bevat thans niet dan onzin; de laatste regel van couplet vier schijnt alleen om het rijmwoord, en nadat het oorspronkelijk verloren was geraakt, er bij gelapt.

Ik heb de liedjes met de zangwijzen aan den bekenden verzamelaar en uitgever van Nederlandsche middeleeuwsche liederen, Dr. HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, te Weimar, medegedeeld. Welligt gelukt het dien geleerde uit zijne andere bouwstoffen de Zalt-Bommelsche Pinksterliedjes aan te vullen, of in hunnen oorspronkelijken toestand te herstellen. Misschien kan daartoe ook bijgedragen worden door de lezers van DE NAVORSCHER, wier medewerking ingeroepen en wier mededeelingen dankbaar te gemoet gezien worden.

Θ.....5.

Spreekwijzen. „Een riem onder het hart” (Nav. III.; bl. 287; IV.; bl. 222). Zw. Zw. vraagt t. a. pl., welke spreekwijze de gewetigde is: *Een riem onder het hart*, of: *Een hart onder den riem steken*. Dat de laatste uitdrukking te bezigen zij, is door Dr. DE JAGER in zijne opheldering van deze spreekwijze (*Taalk. Mag.* III.; 497, volg.) zóó overtuigend betoogd en door voorbeelden uit andere schrijvers gestaafd, dat mijns oordeels, alle twijfel daaromtrent, na de lezing dezer opheldering, moet ophouden. V. BR., die de eerste uitdrukking verkieslijker acht,

noch de andere Heeren, die Nav. IV.; bl. 222, op de bovengemelde vraag geantwoord hebben, gewagen van den door ons bedoelden arbeid des Heeren DE JAGER, welke hun alzo onbekend schijnt geweest te zijn; zoodat het niet ongepast zal zijn, die hier over te nemen.

»Deze spreekwijze (*een hart onder den riem steken*) beteekent *moed geven*, en is ontleend van den krijgsman, die een lederen riem of gordel om zijn middel droeg. Eene dergelijke beteekenis heeft het woord *hart*, als wij zeggen *hij heeft het hart niet om dit of dat te doen, het hart zinkt hem in de schoenen, iemand een hart in het lijf spreken* en dergelijke. De genoemde uitdrukking treft men onder anderen reeds aan bij HOOFT, *Nederl. Hist.* fol. 108: *zulx de verbolgentheit hem 't hart onder den riem stak*. Fol. 231: LUMÉY, *laatende door deze en dusdaane woorden zich 't hart onder den gordel steeken*, enz. Fol. 457: *Eenighen meenden, dat de Raadt van Brabandt den Hooghbaljuw dit hart onder den riem gesteecken had*. Dus ook VAN EFFEN, *Holl. Spectator*, I, 84: *De vrouwen staaken niet alleen den mannen een hart onder den riem*. VONDEL heeft *een hart in den boezem steeken*, *Samson*, bl. 28.

*Men dient hem door belofte, en allerhande laegen
Een hart te steeken in den boezem, op dat hy
Gewilliger den hove en ons te wille zy.*

Het werd reeds door TUINMAN, I, 283, opgemerkt, dat men vaak, doch verkeerdelijk, zegt *een riem onder het hart steken*. Ik vond desaaangaande in den *Rec. ook der Rec.* (1839, n°. 6, bl. 247 van het Meng.) het volgende: »Ik spreek hier van iemand een' riem onder het hart steken, niettegenstaande voorname taalkundigen (WEILAND op hart) van gedachte zijn, dat men zeggen moet: *iemand een hart onder den riem steken*, en dat de spreekwijze zal ontleend zijn van den krijgsman, die, ten strijd uitgetogen, den oorlogsiem om de middel draagt, terwijl hij van binnen vol angst is. Doch het zij mij vergund hier op te merken, dat althans onze vaderlandsche geschiedschrijver HOOFT de spreekwijze van den krijgsman zelven bezigt, omtrent wien zij ook vrijelijk kon gebezigd worden, hoedanig gebruik echter voor het algemeen van minderaanprijzenswaardige toepassing schijnt te zijn.» — Deze bedenking komt mij niet zeer gegrond voor. Het zij zoo, dat HOOFT de uitdrukking bezigt ten aanzien van krijgslieden, die dus in den eigenlijken zin gezegd konden worden, een' riem of gordel te dragen; de spreekwijze *een hart onder den riem steken* is toch altijd figuurlijk; en al ware het, dat zij ten aanzien der krijgslieden geheel letterlijk opgevat konde worden, dan zoude er niets ongewoons in zijn, dat zij ook, bij overdracht, op andere personen werd toegepast. Onder veel voorbeelden van dien aard denke men slechts aan het gezegde: *zijne piek schuren*, voor de

Spreekwijze. „Een riem onder het hart”. — Spreekwijze. „'k Ben in de boonen”. — Spreekwoorden, enz.

vlugt nemen, het hazenpad kiezen, hetwelk ontleend is van die krijgslieden, welke bij het vlugten hunne piek langs den grond achter aan lieten slepen, en in de vermelde beteekenis ook overdragtig op anderen wordt toegepast. Daarenboven meen ik, dat de uitdrukking *een riem onder het hart steken* bezwaarlijk door den voorgang onzer oudste en beste schrijvers kan worden gestaafd*.

Tot dus verre DE JAGER. — Wij voegen er nog bij, dat ook de Heer A. C. OUDEMANS in diens beoordeeling van Prof. SIEGENBEEKS *Leijst van woorden enz., met het Nederl. taal-eigen strijdende*, de uitdrukking *iemand een riem onder het hart steken* afkeurt en schrijft: „Dat zulks moet zijn *iemand een hart onder den riem steken*, d. i. *hem moed in het lijf spreken* (zoo als men zegt), is te over bekend, om er lang bij stil te staan; wij gewaagden er van ter herinnering.” *Mag. v. Nederl. Taalk.* II, 236.

C—A.

Spreekwijze. „Een riem onder het hart”. Ik heb de spreekwijze een riem onder het hart steken altijd als verbasterd aangezien en gemeend, dat het zijn moest: een riem onder het hart binden, en haar alzo in verband gebragt met eene andere: het hart in de schoenen laten zakken. Op deze wijs is zij, mijns inziens, gemakkelijk te verklaren, en houd ik mij verzekerd, dat de lezers van DE NAVORSCHER geen nadere uitlegging zullen behoeven.

TRAJ.-MOS.

Spreekwijzen. „'k Ben in de boonen” (Nav. III.; bl. 357; IV.; bl. 277). Van het woord boonen in deze spreekwijze, geeft de Heer J. H. HALBERTSMA twee afleidingen; de eene in zijn Letterk. Naooft (Deventer 1840), bl. 217, de andere in zijne Aant. op het IVde Deel van MAERLANT, Sp. Hist. (ald. 1851), bl. 139. T. a. p. schrijft hij: „Maar (het Friesche) boun heeft ook nog de beteekenis van een knoop, die in de war is. It jern iz yn 'e boun, het garen is in de war. De bisten binne yn 'e boun, de runders loopen in de war, in het wilde. Van dit laatste boun hebben de Stad-Friezen, zot genog, boonen gemaakt. Ik ben geheel in de boonen, ik ben de plank geheel en al mis”. Hier houdt hij dus deze spreekwijze voor eene eigenlijk Stad-Friesche. Ter laatst-gemelde plaats vergelijkt hij „boonen” met het „Goth. bonja, πληγή, vulnus, slag, wonde; Scand. bana, mors violenta, ben vulnus lethale; Angelsax. en Oudd. bana, φόνη, homicida, Eng. bane mischief, ruin, poison; met vergrooide a, bone, moordenaar; dimin. Nederl. boonke, duivel, zoo als van Hein is Heinke, Heintje-pik; Boontje koomt om het loontje (),*

(*) Bij BILDERDIJK, Verkl. Geslachtl. (Amst. 1832) I. 96, luidt deze spreekwijze: — minder juist — loontjen koomt om zijn boontjen. Ook zijne verklaring bevat mij niet.

de duivel koomt den booswicht, door hem vervoerd, ten laatste het geregte loon afeischen; de nemesis koomt eindelijk. Hij is in de boonen, zwijmt”.

CHALOEDA.

Spreekwijzen. „'k Ben in de boonen”. Bij 't geen ik in de vorige bijdrage over deze spreekwijze uit HALBERTSMA, Naooft en Aant. op MAERLANT'S Sp. Hist. overgenomen heb, voege men nog het volgende, dat bij DE JAGER, Taalk. Magazijn, Dl. III, bl. 483 volg. gevonden wordt. „In de boonen”. — „Wanneer de bewoners van Neder-Duitschland iemand willen aanwijzen, die zwak van hersenen, of wiens verstand ontroerd en hij alzo krankzinnig is, en die door zijne reden, gebaren, woorden en daden, ja, in den geheelen omgang, aan een dwaas gelijk is, dan zeggen zij van hem: hij is in de boonen, zoodat het tot een spreekwoord geworden is: de boonen bloeijen, hij dwaalt in de boonen rond, hetwelk pleeg toegepast te worden op menschen van zwakke hersenen, die het oordeel des verstands en der rede missen. Immers wij zien in de lentemaanden, wanneer de boonenbloesems bloeijen, velen hun verstand verliezen, en veel ongerijmde en belagchelijke dingen voortbrengen, hetgeen bij sommigen zoo ver gaat, dat zij aan banden moeten vastgelegd worden. Want in het begin der lente loopen de vuchten over, en doen het hersengestel door dikken damp en rook aan, die door de sterkriekende boonenbloesems worden aangeprikkeld, waardoor het gemoed door krankzinnigheid en razernij wordt beroerd. Want hoe wel uit de bloesems der boonen een genoegelijke en aangename reuk uitwasemt, zoo doet hij toch de hersens aan en besproeit die, zelfs op verre afstand, met een zwaren damp, vooral op dezulken werkende, die een zwak hersengestel hebben, en met een galachtig, zwartbloedig vocht zijn vervuld, waardoor sommigen angstigen onrustig, daarna schreuwende en bij uitstek praatziek, anderen in tegendeel stilzwijgend worden”. Vertaald door Dr. GREEVEN uit LEVINI LEMNI, Medici Ziri-zaei Occulta naturae miracula, etc. Antwerpiae, 1564”. De Heer DE JAGER verwijst aan het slot ter vergelijking naar C. VAN ENGELN, in MICHAELIS, Prijsverhandeling over den invloed der begrippen, enz. bl. 7.

C—A.

Spreekwoorden, Spreuken en Spreekwijzen (Nav. III.; bl. 352; IV.; bl. 282). Over het onderscheid dezer drie uitdrukkingen handelt J. LUBLINK DE JONGE, in zijne Verhandeling over de Spreekwoorden (Verhandeligen, Rott. 1823, Dl. I, bl. 233 en verv.); voorts de Heer P. J. HARREBOMMÉE in DE JAGER'S Archief, Dl. I, bl. 377 en verv., die mede de pas genoemde Verhandeling citeert en eene plaats uit Prof. OPZOOMER'S voorlezing: Eenheid in het

Spreekwoorden, enz. — Model van Salomo's tempel. — Geslacht Middelhoven. — Het wapen van Macassar.

noodige, vrijheid in het twijfelachtige, in alles de liefde overneemt, alwaar de Hoogleeraar het onderscheid tusschen *Spreekwoord* en *Spreek* doet uitkomen.

Wij nemen bij deze gelegenheid de vrijheid, den Heer HARREBOMMÉE en andere vrienden van spreekwoorden-literatuur, langs dezen weg opmerkzaam te maken op eenige zeer belangrijke, tot dit gebied behoorende verhandelingen van den ook hier te lande zeer gunstig bekenden Joodschen geleerde L. DUKELS, als: *Rabbinische Blumenlese*, inhoudend: *Eine Sammlung, Uebersetzung und Erläuterung der hebr. u. chald. Sprüche des Sirach, talmud, Sprichwörter, Sentenzen u. Maximen*, etc. Leipz. 1841; — *Zur rabbinischen Spruchkunde. Eine Samml. rabbinischer Sentenzen, Sprichwörter und Sprichwörtliche Redensarten*, Wien, 1851; — en: *Ueber einige Sentenzen, Sprichw. u. Sprichwörtl. Redensarten des Talmuds, nebst Parallelen zu den talm. Sprichwörtern*, voorkomende in *Der Orient*, von Dr. FÜRST, 12ter Band, 2te Abth., 1stes Heft, S. 431 ff. (Leipz. 1851). Men zou daar, zoo als dit in de werken van Joodsche schrijvers wel meer het geval is, misschien meer vinden dan men op den blooten titel af vermoeden zou. C—A.

Model van Salomo's tempel (Nav. IV.; bl. 381). Of het model, door JACOB JEHUDA LEON van den tempel, van SALOMO gemaakt, nog aanwezig is, kan ik den Heer VAN DER AA niet berigten, maar wel, dat er van dat model eene curieuse afbeelding te vinden is in de *Afbeelding van den tempel Salomonis, in de welke cortelyk beschreven is de forme van 't ghebou des Tempels, ende van alle de vaten ende instrumenten waer mede denselven bedient wierdt. Welckers Model den Autheur is hebbende, als een yder by den selven sien can.* Door JAACOB JEHUDA LEON EBREO. Middelburgh, Wed. en Erfgen. van SYMON MOULERT, 1642, 4°. — LEON berigt in zijne *Voorreden*, dat hij dat model zelf gemaakt heeft; dat het »tien voeten lanck is van Oosten na Westen, twintich voeten breed van Suyden na Noorden, ende seven voeten hooch, ghemaect op soo een mate de welke comt te wesen een dryhondertste deel van de grootte als den Tempel gheweest is". De »vaten en instrumenten" welke, volgens die maat, te klein zouden uitvallen, had hij bovendien op een tiende van de grootte vervaardigd. Voorts deelt hij mede, dat dit *tractaetken* niet anders behelsde dan een »corte descriptie van al 't gene hy wytloope-lyck verhandelt in een Boeck 't welck ick (zegt hij) verhope met Godts hulpe in corten te voltrecken" enz.

Is dit boek ooit verschenen, en is er — ik herhaal de vraag van den Heer v. D. AA — niets meer van dat model met zijn toebehooren overgebleven? P. A. T.

Model van Salomo's tempel. Den Heer VAN DER BAAN zij herinnerd, dat de Heer L. SCHOUTEN geen model van SALOMO's tempel heeft vervaardigd, maar van den *tabernakel*, zoo als die vroeger bestond. Een naauwkeurig berigt daarvan is gegeven in de *Jaarboeken van Wetenschappelijke Theologie*, Deel IX, bl. 593—596. E. A. P.

Geslacht Middelhoven (Nav. II.; bl. 154; III.; bl. 155, 156; *Bijblad* 1854, bl. cxxxii, clx, clxxix). Onder de kinderen van MICHIEL JANSZ. MIDDELHOVEN wordt wel genoemd SAMUEL, doch niet met wie hij gehuwd was. De aantekening van zijn huwelijk te Leyden luidt aldus:

18 Decemb. 1631. SAMUEL MIDDELHOVEN, *Stud. Theol.* vergeselschap met MICHIEL JOHAN zijn vader te *Voorschoten*; met LYSBETH VAN HOUCKE, j.d. van *Leyden*, vergeselschap met GILLIS VAN HOUCKE haar vader en CHRISTINE COORTEYN haer nicht. ..ELSEVIER.

Het wapen van Macassar (Nav. III.; bl. 131, IV.; bl. 112). De stad *Vlaardingen*, door LABORANTER bedoeld, ligt niet in de Provincie *Zuid-Holland*, maar op het eiland *Celebes*, en is meer onder den naam van *Macassar* bekend. Ik heb er in Maart 1854 het bedoelde wapen, de klapperboom door een zwaard doorstoken, nog boven eene der poorten zien staan. Het was vóór ettelijke jaren de gewoonte, de poorten der stad, die geheel door eenen muur omringd was, hetgeen aan de Noord- en Oostzijde nog goed merkbaar is, elken avond te sluiten, gelijk men dit te voren, dewijl men den trouweloozen aard der Macassaren kende, altijd plagt te doen. Om dezelfde reden heeft men in de stad de vensters van zware staven voorzien, ten einde het binnendringen bij nacht en ontijde te voorkomen. Thans, nu aan de Zuidzijde der stad eene geheele reeks huizen bij het zoogenaamde *Hooge pad*, de gewone avondwandeling der ingezetenen, verrezen is, die buiten den stadsmuur liggen; nu er zelfs aan den overkant van het uitgestrekte plein, waaraan het fort *Rotterdam* ligt, in de *Kampong Bahroe* (*Nieuwe wijk*) Europeanen wonen, is het sluiten der poorten noodeloos geworden, te meer, daar men de inlanders niet meer, als te voren, te vreezen heeft.

In de *Revue des deux mondes* van Februarij 1853 deelt de Fransche Kapitein ter zee JURIEN DE LA GRAVIÈRE eenige bijzonderheden over *Macassar* mede, en ook de door LABORANTER aangehaalde anecdote, den Admiraal SPEELMAN betreffende. L. v. H.

[Over de stad *Vlaardingen* op *Celebes* verwijst de Heer A. J. v. D. AA naar het *Aardr. Woordenb. der Nederl.* bl. 732 en 734.]

Staart over schoër (Nav. III.; bl. 160, IV.; bl. 139). Ieder handelaar, die op de veemarkt, vooral op de paardemarkt, geen vreemdeling is, weet dat *staart over schoer* ruilen beteekent, zonder dat de een den ander geld toegeeft, of, zoo als de Heer J. BOUMAN in de vraag te regt zegt, »met een digten buidel". De landman, die in zijn paard gebreken vindt, waarom hij voor het dier een ander hebben wil, gaat ter markt, maar de buidel met wat geld er in moet mede; er mogt wat bijgepast of toegegeven moeten worden, zoo hij met een paardenkoop aan het handelen kwam. In vroeger tijd vertrouwde men niet altijd het geld in den eenvoudigen rokzak of den dijzak (diezak). Uit vrees voor verliezen of voor zakkerolders, hadden velen het geld in een' langen dunnen linnenzak over den regterschouder op den rug hangen, en hielden dan met de linkerhand op de regterborst den staart van den zak, of den daaraan gehechten band vast. Ik houd het er voor, dat het bod van *staart over schoër* eenvoudig dit beteekent: ik wil ruilen, maar de staart van den zak moet over schoër (schouder) blijven; ik wil niets toegeven, en verlang ook niets toe te hebben.

G. VAN SANDWIJK.

Boffen (Nav. III.; bl. 160; IV.; bl. 139). *Boffen* is geheel iets anders dan *bluffen*. Het laatste woord komt overeen met *zwetsen*, *grootspreken*; de beteekenis er van is duidelijk in zeker kaartspel, *bluffen* geheeten, waarbij ieder speler twee kaarten heeft. Is het *bluffen*, *zwetsen* of *grootspreken* zoo sterk, dat men daardoor anderen tot zwijgen brengt, dan heet het *overbluffen*. *Boffen* is een gesloten koop of verkoop verbreken, — een regt, dat men vroeger had, om een' koop of verkoop, den eenen dag in dronkenschap of in overijling gedaan, den anderen dag weder te vernietigen. Het woord zelf is eene zuivere klanknabootsing van het gebruik, dat oudtijds daarbij plaats had; de boffer, namelijk, zeide den volgenden dag vóór het middaguur den gesloten koop van den vorigen dag weder op, maar moest dan tot straf dit op eene bespottelijke wijze bekrachtigen, door in het bijzijn van getuigen, zich met zijn' rug tegen de kerkdeur te plaatsen, met zijn achterste, zoo hoorbaar mogelijk, tot driemaal toe, tegen de kerkdeur te bonzen, en daarbij ook tot driemaal toe te zeggen: *ik bof!* Niet zelden gebeurde het, dat iemand te veel eergevoel had, om op deze wijze den koop te verbreken en hij, zoo zijn partij hem niet gewillig ontsloeg, den koop liever liet doorgaan. In de *Beemster Keur* wordt dit gebruik niet genoemd, welligt omdat het als eene bekende zaak in het *boffen* lag opgesloten. Het is ook mogelijk, dat men destijds zoo ver in bescha-

ving gevorderd was, dat men den *boffer* niet aan die vernedering wilde prijs geven, dewijl het verbreken van den koop voor hem vernederend genoeg was. In het eenvoudige *Oude Nidorp*, waar ik mijne eerste kindsche jaren doorbragt, kenden de ouden dit gebruik van vroeger dagen zeer goed, en in onze kinderspelen, nu meer dan vijftig jaren geleden, moesten de verbrekers in onzen kleinen koopruilhandel, zich nog aan het *boffen* tegen de kerkdeur onderwerpen.

G. VAN SANDWIJK.

Loo (Nav. II.; bl. 87; III.; bl. 71; Bijbl. 1853, bl. lxxv; 1854, bl. lxxi). *Uitnoodiging aan CHALOEDA*. — Toen ik verleden jaar in het Nav. Bijblad, bl. lxxv, de Heeren VAN DER ZEE en BRUNVIS eene andere *Loo*-verklaring aanwees dan de door velen gevolgte, die daarbij nog *locus* en *lucus* te baat nemen, voegde ik er bij, dat zoo beide zich met de opgegevene niet konden vereenigen: »ik dan gaarne ook nog hunne argumenten wilde vernemen, om te zien, wat er nog tot meerdere opheldering en weerlegging is overgebleven". De laatste bedenkingen, welke mij waren ter kennis gekomen, die van Prof. SIMROCK, in de *Jahrb. des Vereins für Rheinl. Alterthumsfreunde*, Th. XI, S. 225 enz., meende ik in DE JAGER'S *Archief* enz. voldoende te hebben opgelost. Maar zie, daar treedt mij, terwijl bovengenoemde Heeren zwijgen, een man des wouds, van achter heg of struik te gemoet, van top tot teen in ijzeren ridder-harnas gestoken, zoo als ik mij dien *zwarten* roover ELEGAST voorstel, die KAREL zoo onverhoeds te lijf viel; — ik zie hem met den knods van een of een paar reuzen-geleerden, als GRIMM en GRAFF gewapend, grimmiger dan de eerste zelfs, mij met den *doodslag* bedreigen. Ik beef voor zijnen hoogen, onvriendelijken toon over al mijne leden. Zal ik hem trachten te ontloopen? Neen, dacht ik, achter die ijzeren wapenrusting, achter dat masker of gesloten vizier steekt misschien een oude bekende of nieuwe kennis, die wel een end wegs met mij wil mede stappen: ik zal mijnen *draf*, waarvan hij spreekt, een weinig vertragen, en hem uitnoodigen, zijn masker en ruwe harnas af te leggen, zich als een *gentleman* te vertoonen, wiens aangezicht ik ten minste ongeharnast en ontmaskerd, gelijk ik ben, zien mag, om met mij het voor en tegen mijner *water-etymologie*, en zijner *bosch-* of *struik-etymologie* te overwegen. Ik vertrouw, dat wij er beide nut van kunnen hebben, althans onzen weg door eene niet onbelangrijke discussie er door kunnen verkorten. — En als wij dan slotte iets nuttigs van elkander geleerd hebben, zullen wij — ik twijfel er niet aan, ook gaarne de *resultaten* daarvan aan de HH. Navorschers mededeelen.

Spreekwijze. „Ik zal hem troef geven”. — Spreekwijze. „Te hooi en te gras”. — Robert Robertsz le Canu.

Zoo gedacht, zoo gedaan: bij dezen noodig ik den Heer CHALOEDA vriendelijk en dringend uit, mij zijn naam en adres te melden, en dan schriftelijk te willen vernemen, waarom zijne rijk gestoffeerde *bosch- of struik-* verklaring van *lo, laus, la* enz. niet eenige de minste verandering in *mijne* opvatting van *water, bron, kolk, enz.* heeft te weeg gebragt, die ik in een tijdsverloop van *tien jaren*, van 1844—1854, veelvuldig heb kunnen toetsen. Zoo verlang ik dan ook zijne tegenbedenkingen terug te ontvangen.

Later zullen wij dan gezamenlijk het resultaat aan het *Nav. Bijblad* kunnen mededeelen.

D. BUDDINGH'.

Spreekwijze. „Ik zal hem troef geven” (Nav. III.; bl. 383; IV.; bl. 301). Over deze spreekwijze moge nog worden opgeslagen WEILAND, *Nederl. Taalk. Woordenboek*, op de woorden *troef* en *troeven*, welke er *slaan*, maar geen *smjten* door verstaat.

V. D. N.

Spreekwijze. „Te hooi en te gras” (Nav. III.; bl. 62). In de *Handleiding tot de kennis van onze vaderlandsche spreekwoorden en spreekwoorde-*lijke zegswijzen, bijzonder aan het *Landleven ontleend*, door J. P. SPRENGER VAN EYK, vindt men bl. 44, op het artikel *hooi*, aangaande de opgegevene spreekwijze het volgende: „*Te hooi en te gras, voortdurend zomer en winter, een geheel jaar*”. Zoo zegt men van eene boerenplaats met wei- en hooiland: *hij kan er te hooi en te gras eene koe per morgen houden*, d. i. hij kan er zoo vele koeijen weiden en melken, als er morgentalen lands zijn, dewijl de landerijen voor dat getal jaarlijks het benoodigde hooi en gras kunnen opleveren.

Te hooi en te gras beteekent echter ook wel *nu en dan*, of ook wel *zelden*. Zoo zegt men van een *stuursch mensch*: *Hij lacht te hooi en te gras*, ontleend aan beesten, die hooi of gras eten, om aan te duiden, dat hij *zeldzaam lacht*”.

Mr. J. H. HOEFFT, in zijne *Proeve van Breddaasch Taal-eigen*, bl. 256, haalt het plat-Duitsche *By Hau un by Stroh (bij hooi en stroo)* aan, voor *bij beetjes, stuksgewijze*, en stemt overigens met TUINMAN, *Spreekwoorden*, bl. 351, overeen, die de spreekwijze ook van het hooi of gras eten der dieren afleidende, er nog bij voegt: „Zo word het gansche jaar in twee tijden verdeelt. Dus zegt men van een zuurmuil: *Hij lacht te hooi en te gras*, d. i. *goelijkjes tweemaal 's jaars*”.

J. J. WOLFS.

Robert Robertsz le Canu (Nav. III.; bl. 228; IV.; bl. 201). Wij komen nog eens op ROBERTS terug, 1°. om op hetgeen door BRANDT, *Hist. der Reformatie*, Dl. III, bl. 836, 837, hem betreffende medegedeeld wordt, en 2°.

BIJBL. 1855.

om op eene onnaauwkeurigheid in het antwoord van den Heer ELSEVIER opmerkzaam te maken.

BRANDT, van de geschillen tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten te Hoorn sprekende, verhaalt: „Te deser tijdt meenden sommigen, dat eenen ROBERT ROBERTSEN, een Leermeester van 't stuurmanschap en de zeovaertkunde, certijds uit *Amsterdam* gewesen (?), en nu (1619) tot *Hoorn* brandewijn verkopende, de twist, die er was, stookte; en soude ik 't der moeite niet waerdigh achten van hem gewag te maeken, ten waere dat het den Heeren Gecommitteerde Raeden noodigh hadden gevonden, aen den Schout van *Hoorn* te schrijven, dat hij *onderzoek sou doen op sijn persoon, aengaende sijne propoosten tot naedeel van de Religie en Regeering, en, deselve bevindende, hem straffen naer rechten en naer de plakkaeten*. Dan ik vinde niet dat daer iet op is gevolgt. 'T was anders een vrende, losse en hollebolge geest, een schemper en een schieter op allerley gesintheden; en met naemen hadt bij 't op het mengelmoes van al de verdeelde Doopsgesinden, en de Gereformeerden gelaeden. Ook wierdt hij veeltijds van hun getergt en gesart; maer altijd lietense van hunne veeren: want hij spaerde niemandt”. Hierop volgt 't verhaal eener ontmoeting van ROBERTS met twee Dordtschgezinde predikanten, die hem polsten, wie hij dacht, dat wel de oorzaak van de zonde was. „Toen de sonde eerst gedaen was”, antwoordde hij, „sey de man, dat het de vrouw hadt gedaen; de vrouw sey: De slang heeft het gedaen; dan de slang was toen nog jong en dom, en sweeg stil, maer nu isse oudt en stout geworden, en komt op de Synode van *Dort*, en seic, dat het Godt heeft gedaen”. „'T is wel gelooffelijk (voegt BRANDT er bij) dat sulke en diergelijke spreekwoorden hem seer in 't oog hebben gebragt; dan hij wist sich gemeenlijk met eenige uitvluchten te behelpen en te redden”.

Naar aanleiding van ROBERTS, spreekt de Heer ELSEVIER over GERRIT DE VEER en zijn verhaal van den beroemden togt naar *Nova Zembla* in 1596—1597. Hij deelt daarbij eenige vertalingen dier reisbeschrijving mede, o. a. eene nieuwe Engelsche van 1853. Dit is geene *nieuwe vertaling*, maareene *nieuwe uitgave* der oude van WILLIAM PHILLIP, die in 1609 te *Londen* het licht zag. De bekende reiziger CH. T. BEKE, ijerig lid van de *Hakluyt-Society*, die, zoo als men weet, zich de uitgave van zeldzame en tot heden onuitgegeven reizen ten doel stelt, heeft den ouden druk letterlijk weêrgegeven, maar er aantekeningen en eene uitvoerige inleiding bijgevoegd. Daarin geeft hij eene lijst van alle uitgaven en vertalingen, welke hij van DE VEER's verhaal heeft kunnen vinden. Wij deelen die hier in het kort mede.

Hollandsch. Amst. bij CORNELIS CLAESZ, 1598, 4°. oblong; Amst. bij denzelfden, 1605, 4°. oblong; Amst. bij MICH. COLYN, 1619, 4°. oblong.

Latijn. Amst. bij CORN. CLAESZ, 1598, fol.

Fransch. Amst. bij denzelfden, 1598, fol.

Italiaansch. Venetia, JERON. PORRO, 1599, 4°. (*).

Engelsch. Londen, T. PAUIER, 1609, 4°.

Verkortingen.

Duitsch. (door LEV. HULSIUS) Norimb. 1598, 4°. Hiervan verschenen herdrukken in 1602, 1612, 1660. (3de deel van HULSIUS *Verzameling*.)

Duitsch. (door J. T. en J. I. DEBRY) Franckf. 1599, fol. (herdrukt in 1628, 1629, 3de deel van hunne *India Orientalis*.)

Latijn. (door denzelfden) Franckf. 1601, fol. (herdrukt in 1629, als 't voorgaande.)

Engelsch. In het 3de deel van PURCHAS' *Collection*, bl. 473—518.

Uittreksels.

Latijn. In LINSCHOTEN'S *Descriptio totius Guineae tractus etc.* Hag. 1599, fol.

Hollandsch. In de *Begin en Voortgahg der O. I. Compagnie*, Amst. 1616, 1648, 4°. oblong; met de reis van HUDSON, in 1609, te Amst. bij G. J. SAEGHMAN, 1663, 4°; en in den *Atlas* van BLAEU. (Voorts in PONTANUS, *Beschrijv. van Amsterdam*, en vele andere door BEKE niet opgegeven).

Duitsch. In de *Vorstellungen des Norden*, van RUD. CAPEL, Hamb. 1675 en 1678, 4°. en in ADELUNG'S *Geschichte der Schiffahrten*, Halle 1768.

Fransch. In CONST. DE RENNEVILLE'S *Recueil de Voyages*, Amst. 1702—1725; 6 vol. 1754, 6 vol. 12°.

Engelsch. Eene vertaling van het Extract van DE RENNEVILLE (1703), en een kort uittreksel in HARRIS, *Navigant. et Itinerant. Bibliotheca*, p. 550—564 (Lond. 1705, fol.).

P. A. T.

Robert Robertsz le Canu. Van de *Korte Inleiding der feesten Israels* enz. door genoemden schrijver, bestaan meer uitgaven dan de vermelde (*Nav.* III, bl. 228) van 1593. Ik bezit ten minste een vierden druk, bij J. en F. HORRENS te *Franeke*, met eene opdracht van den eersten, JACOB, aan den Heer HOBBE BAARD VAN SMINIA, *praesiderende Raad van 't Hoff van Friesland*, van den 10den Julij 1720. Deze vierde uitgave komt voor 't overige met die van 1593 overeen, doch is gepagineerd; zij heeft 177 bladzijden. Het boek schijnt nog al lezers te hebben gevonden. v. Gr.

Rembertus Dodonaeus (*Nav.* III.; bl. 192; IV.; bl. 167; *Bijbl.* 1855, bl. ix). Bij het

verschil van meening omtrent den tijd van geboorte en overlijden van dezen kruidkundige, wordt herinnerd aan eene medaille, op welker voorzijde 's mans borstbeeld, en op de keerzijde: *Natus Mechliniae an MDXVIII, obiit an MDLXXXV.* gevonden wordt. Zie *Catalogus van het Penning- en Muntkabinet*, nagelaten door P. SMIDT VAN GELDER te Zaandam. Amst. bij FREDERIK MULLER, 1846, Dl. II, bl. 368, sub N°. 6984.) C. J. THEMSEN.

De leer van David Joris (*Nav.* III.; bl. 291; IV.; bl. 239). Het bedoelde boekje van UBBO EMMEN is ook aangehaald door G. D. J. SCHOTTEL, *Kerkel. Dordrecht*, Dl. I, bl. 357 in de noot (2), alwaar het een even belangrijk als zeldzaam geschrift wordt genoemd; voorts door JPPEX, *Geschied. der System. Godgel.*, Dl. III, bl. 64. In het *Nederl. Archief voor Kerkel. Geschied.*, Dl. VI, bl. 318, wordt getuigd, dat men uit de vermelde tegenschriften van EMMEN de leer van DAVID JORIS het volledigst leert kennen. De titel van het boekje is door den Heer EILERS KOCH nauwkeurig afgeschreven; alleen lees ik in mijn exemplaar voor *Christgeloufgen*, *Christgelowigen*.

V. D. N.

De leer van David Joris. Hierbij dient vermeld te worden de *Procedure over de werken van DAVID JORIS*, door den oudheidkundigen P. C. MOLHUIJSEN geplaatst in de *Bijdragen voorl. Vaderl. Geschiedenis en Oudheidkunde*, Dl. IX.

L. D. R.

Uitvindingen van Cornelis Drebbel (*Nav.* III.; bl. 196; IV.; bl. 174). Ja, wel doet het mij met CONSTANTER genoegen, dat de naam van DREBBEL in onzen NAVORSCHER is ter sprake gebracht! Maar, hoe gaarne ik hier iets meer omstandigs zou willen bijvoegen betrekkelijk 's mans werken, kan ik dit evenmin als de verschillende schrijvers, welke van hem en zijne uitvindingen gewagen. Echter zal ik, met voorbijgaan van des kunstenaars bijzondere lotgevallen, welke door meer dan één zijner levensbeschrijvers verhaald, genoegzaam bekend zijn, eenige uitvindingen van hem opnoemen, waarvan in de *Kronijk van Alkmaar* van VAN DER WOUDE gewag wordt gemaakt (*).

DREBBEL vereerde, bij zijn verblijf in Engeland in 1620, aan den Koning, in erkentenis voor bewezene weldaden, een glazen bol, waarin hij »uyt de kracht der vier elementen trock, ende maeckte een eeuwige beweginge». Want al wat er in den omloop van een jaar op den aardbodem, uit kracht der elementen geschiedt, geschiedde al te zamen in dezen glazen kloot, binnen het tijds-

(*) Herdrukt in RAMUSIO'S *Navigazioni et Viaggi*, vol. III, (1606).

(*) Wij hebben het volgende naar de *Kronijk* verbeterd, uit welke het met veranderingen overgenomen is. Aanm. v. h. Bestuur.

bestek van 24 uren, zoodat men daarin zien kon alle jaren, maanden, dagen en uren, den loop der zon, maan, planeten en sterren, enz. Hierdoor kon men verstaan »wat de koude is, wat de oorsaek van 't *primum mobile*, wat de oorsaek van de sonne is, hoe die beweect den hemel, alle sterren, de maen, de zee en den aerdbodem; wat de oorseeck van ebbe, van vloedt, van donder, van bliksem, van regen, van windt, ende hoe alle dingen wassen en vermeerderen". Zie zijn werkje, genaamd *Eeuwige beweging*. Voorts maakte hij een schip, waarmede men onder water kon door roeijen, en van *Westminster* naar *Greenwich* varen, welke twee Duitsche mijlen van elkander verwijderd liggen, ja, tot vijf of zes Duitsche mijlen ver. Was men in dit schip, dan kon men er onder water in lezen, en alles duidelijk zien, zonder dat men kaars- of lamplicht noodig had. Dit schip kon men nog vele jaren daarna op de *Theems*, buiten *Londen*, zien liggen. Ten derde kon hij maken eenige gereedschappen en toestellen, waarmede hij, naar willekeur, regende, bliksemde en donderde, zoo natuurlijk, dat onkundigen er mede bedrogen werden. Ten vierde wist hij door zekere daartoe vervaardigde werktuigen het vertrek, waarin men was, midden in den zomer, zoo koud te maken, dat men zich in den winter verplaatst waande, hetgeen hij op verzoek van den Koning van *Engeland* eens in het werk stelde in de groote zaal te *Westminster*, waar hij het op zekeren dag zoo koud maakte, dat de Koning en zijn gevolg het er niet meer uit konden houden. Ten vijfde kon hij door zeker werktuig ongelooflijk veel water doen optrekken. Ten zesde kon hij op eene zonderlinge wijze in alle tijden des jaars, zelfs midden in den winter, eenden- en hoendereijeren kunstmatig doen uitbroeijen. Ten zevende vervaardigde hij gereedschappen, door welker werking men schilderijen kon zien, als afbeeldsels van landschappen en van allerlei personen uit andere landen, hoewel er nogtans geene schilderij of schildersgereedschap in de nabijheid was: zoodat er eene schilderij in schijn, niet in der daad was. Ten achtste kon hij een glas maken, dat 's nachts bij hem of een ander gezet, het licht van eene kaars, die op het andere einde van eene lange zaal stond, zoo geweldig naar zich trok, dat het glas, 't welk bij hem stond, het licht zoo weerkaatste, dat men daarbij volkomen kon zien te lezen. Ten negende kon hij een plat glas vervaardigen, zonder geslepen kanten, waarin men zijn aangezicht tot zevenmalen toe terug kon zien, zoodat één aangezicht, in zulk een spiegel ziende, zeven gezigten zag.

Bovendien verhaalt de *Kronijk van Alkmaar*, dat DREBBEL een man was van deftigen en eerlijken huize; en zijn broeder Lid der Staten-Generaal te 's *Gravenhage*. Ook zegt zij, dat hij van jongs af vlijtig de wijsbegeerte en vele

andere hoogere wetenschappen beoefende, en vele reizen door *Engeland* en *Midden-Europa* deed. Wie van DREBBELS levenslot als Raadsheer des Duitschen Keizers en van zijne ongelukken, die hem na de inneming van *Praag*, door Paltsgraaf FREDERIK, toen Koning van *Bohemen*, in 1620, wedervoeren, eene schoone geschiedkundige en romantische mededeeling wil lezen, leze à *tête reposée*, de nouvelle van onze begaafde *Romanciera* MEVR. A. L. G. BOSBOOM — TOUSSAINT, getiteld: *Een Alkmaarder te Praag*, geplaatst in: *Vergeet-mij-niet; Muzen-Almanak* voor 1850, bl. 17. De begaafde schrijfster heeft ons daarin het karakter van DREBBEL levendig, helder en geschiedkundig waar teruggegeven.

F. F. C. STEINMETZ.

Uitvindingen van Cornelis Drebbel. Het zal niet ondienstig zijn, het onderstaande octrooi mede te deelen, aan DREBBEL den 21sten Junij 1598 door de Staten-Generaal verleend.

»Die Staten-Generaal enz. Allen den ghenen enz. doen te weten dat wij ontfangen hebben de supplicatie aen ons gepresenteert bij CORNELIS JACOBSZ. DREBBEL, poorter tot *Alkmaar*, inhoudende hoe dat hij suppliant, na lange en veelvoudige onderzoekinge eyntelij gevonden ende gepractiseert hadde, *twee nutte ende dienstige nieuwe inventien*, wesende t' eene een middel ofte instrument omme 't versch water in groote quantiteyt bij maniere van eene fonteyne vuyt het laech inder hoochte van XXX, XL, L, ofte meer voeten deur looden pijpen te leyden ende opwaert te brengen op verscheijden manieren ende ter plaetse daer men tselve sal begeeren gestadelijck te doen loopen ende springen sonder ophouden".

»Ende t'ander een *horologie* ofte *vuyruijser* (uurwijzer), twelken men den tijt van vijftich, Lx. ja *hondert* ofte meer jaeren achter den anderen sal mogen gebruycken sonder opwinden ofte yet anders daertoe te doen, soo lange de Raden oft t'ander gaende werck niet versleten en sijn, versouckende ende oodtmoeijck biddende, aengesien de voors. twee inventien niet alleen voor den steden, landen ende plaetsen van dese *Vereenichde Provinciën* int gemeen, maer oyck voor den ingesetenen derselver int particulier seer dienstlic souden sijn ende dat deselve bij hem suppliant niet sonder langhdurige aerbeyt, moeyten en groote costen sijn geinventeert, dat ons soude believen in aensieninge ende recompense van dien hem te verlenen octroy om voor den tijt van XXV jaeren eerstcomende, de voors. zijne inventien alleene in de voors. *Vereenichde Landen* te mogen maken ende doen maken ende eyntelijck te verbieden deselve binnen den voors. tijt na te maken oft int werck te stellen", enz.

Nadat de patronen of modellen hierbij waren gevoegd, verkreeg DREBBEL het bewuste

octrooi voor den tijd van 12 of 18 jaren (*).

Fenige jaren later verkreeg hij octrooi "om rook te verdrijven" (†).

Ik hoop op DREBBEL terug te komen, mij slechts van die stukken bedienende, welke in de verschillende Archieven gevonden worden, ten einde niet op eenen dwaalweg te geraken bij het nazien van zoo vele bronnen, die mij te dienste staan. ..ELSEVIER.

De Papenbril (Nav. III.; bl. 383; IV.; bl. 300). Mr. J. H. VAN HEURN, *Historie der Stad en Meijerye van 's Hertogenbosch*, Dl. II, bl. 497, zegt: "ik gisse, dat die sterkte den *Papenbril*, uit eenen ouden haat tegen de Roomschegezinden, die toen algemeener dan thans was, genaamd zal zijn. In de openbare geschriften en 's Lands Resolutien komt zij onder den naam van de *Willems* en *Maria* schans voor. Wat de reden dezer benaming zij, is mij onbekend".

Ook HANEWINCKEL, in zijn teregt volledig genoemd werk, *Geschied- en Aardrijkskundige Beschrijving der Stad en Meijerij, enz.* bl. 137, die tevens aanhaalt W. A. BACHENE, *Beschr. der Vereen. Nederlanden*, Dl. IV, laat ons in het onzekere, doch denkt, gelijk reeds is opgeteekend, van eene navolging van den *Geuzenbril* bij *Hulst*. De Franschen noemden haar in 1794 *la Citadelle* (het kasteel).

V. D. N.

Christoffel van Zwol of Swol (Nav. III.; bl. 292; IV.; bl. 242). Het werk van DU BOIS was aan A. & A., blijkens zijne opgave, bekend; doch hij verlangt meerdere bijzonderheden dan aldaar voorkomen. Dezen wensch kan ik wel niet bevredigen, maar alleen melden, dat ik meen dienzelfden naam in vroeger jaren te *Delft* gevonden te hebben van iemand, welke Architect of Fabrick bij de stad of bij *Delfland* was, en een bekwaam man in zijn vak moet geweest zijn; wellicht alzoo, dat nog daar ter plaatse iets van den Gouverneur-Generaal of zijne afstammelingen te vernemen is. Het jaartal 1763, in de vraag gesteld, zal ongetwijfeld 1663 moeten zijn.

V. D. N.

Het Patrimonium van St. Petrus (Nav. III.; bl. 356; IV.; bl. 286). Dat de zwaarigheid door het antwoord van den Heer C. W. BRUIN-

(*) Ten opzichte van uurwerken, dient vermeld te worden, dat de *Staten-Generaal* op den 12den Junij 1591 een octrooi verleenden aan WILEM DIRK HUYSMAN, te *Voorschoten*, die een „horlogie en een posityf van hout had gemaakt, sulx als het uur verloopen is, t'voorwerk van zelfs blaest, speelt en slaet".

(†) Den 29sten Julij 1596 verleenden de *Staten van Holland* aan EUSTACIUS ROGGE, Med. Doctor van *Ni-velle* in *Brabant*, octrooi voor een middel, om rook te verdrijven. Hij woonde naderhand te *Leyden*.

vis niet is opgelost, blijkt daaruit, dat KONSTANTIJN de *Groote* († 337) de schenking van zijn opvolger in de VIIIste eeuw niet heeft kunnen bevestigen. En neemt men voor KONSTANTIJN, KAREL den *Groote*, zoo blijven de regelen van DANTE nog even duister.

J. M.

Zonderling Latijnsch vers (Nav. I.; bl. 263). Aldaar worden door L*. twee regels opgegeven van een Latijnsch vers, beginnende:

Laus tua, non tua fraus, virtus non copia rerum,
Scandere etc.

In *„L'Histoire des Papes par....."* wordt het vers geheel vermeld. Het werd vervaardigd vóór en tegen PAUS CLEMENS XIV.

Laus tua non tua fraus, virtus non copia rerum
Scandere tibi fecit hoc decus eximium.
Pauperibus tua das, nunquam stat janua clausa
Fundere res quaeris nec tua multiplicas.
Conditio tua sit stabilis non tempore parvo,
Vivere te faciat hic Deus omnipotens.

Dit vers werd gevolgd door een verzoek aan den II. Vader, waarop echter niet gunstig werd beschikt. Den dag daaraanvolgende ontving hij eenen brief, waarin hem werd medegedeeld, dat hij nu de versregelen van achter naar voren moest lezen, als een tegenhanger van den toegezwaaiden lof, in dezer vooqe:

Omnipotens Deus hic faciat te vivere parvo
Tempore, non stabilis sit tua conditio.
Multiplicas tua, nec quaeris res fundere clausa
Janua stat nunquam das tua pauperibus,
Eximium decus hoc fecit tibi scandere rerum
Copia, non virtus; fraus tua non tua laus.

K. V. F.

Schout-bij-nacht (Nav. I.; bl. 283; II.; bl. 74, 110). In de Commissieboeken van den Raad van State vindt men eenen lastbrief, verleend aan THOMAS CHESTON, dd. 1 Julij 1586, waarbij hij wordt gecommiteerd tot »Capitaine et chief d'escoutte, dit en anglais schoutmr. pour conduire et poser les corps de gardes et sentinelles eiloignées tant hors les trenchées que en aultres lieux, etc." Zou men nu, door overeenkomst van het Fransche woord *escoutte*, *escout* met het Engelsche woord *scout* (*éclaireur*, *vedette*) niet mogen aannemen, dat dit laatste van het eerste afkomstig is, en daarna bij ons zeewezen in gebruik is gekomen? BARDIN: *Dictionnaire de l'armée de terre*, zegt op het woord *écoute* onder anderen: »qu'il est provenu de l'Italien *ascolta*, qui signifiait lieu d'où l'on écoute et par catachrèse, *avant-garde* et *faction*".

Een »schoutmaster" in *Engeland* was dus een »chef d'avantgarde et du guet", die in last had, de wachten en verwijderde schildwachten uit te zetten, zoo wel buiten de loopgraven als elders.

Ik geef daarom aan de HH. Etymologen in overweging, of men ons woord *schout* in dien zin niet zou mogen afleiden van *escoutte*, *ascolta*, en of men dan onder het woord *schout-bij-nacht* iets anders te verstaan hebbe, dan »het opperhoofd eener voorhoede, bestemd om des nachts eene vloot te bewaken?»

De Jode (Nav. II.; bl. 275, 329; *Bijbl.* 1853, bl. li, cxl). Na al hetgeen er aangaande het geslacht der DE JODE'S in de NAVORSCHER gezegd is, schijnt het nog eene onuitgemaakte zaak te zijn, of dat geslacht al dan niet van Israëlitischen oorsprong is. Het komt mij voor, dat men, bij de beantwoording der vragen, door v. B. gedaan in het *Bijblad* van 1852, bl. li, alleen dat punt ter behandeling gekozen heeft, en zijne overige niet onbelangrijke vragen heeft over het hoofd gezien. Gaarne deel ik mede, wat door mij is opgespoord, in de hoop, andere Navorschers daardoor op den weg te brengen, om het ontbrekende te kunnen vinden.

Noch bij IMMERZEEL, noch bij andere reeds genoemde schrijvers vond ik, betreffende de familiebetrekkingen van de bekende graveurs DE JODE, iets meer opgeteekend dan hetgeen algemeen bekend is. Het *Album der St. Lukas Gilde* maakt op bl. 61 gewag van zekere ISABELLA DE JODE, huisvrouw van JAN BREUGHEL *den fluweelen*, en noemt haar de dochter van GERRIT (GEERAERD) den plaatsnijder, die te Antwerpen in 1541 geboren werd. Volgens gezegd *Album* was zij zuster van

1. PIETER, de Oude bijgenaamd, plaatsnijder, geboren te Antwerpen in 1570, en gehuwd in 1602 met SUSANNA VERHULST.

2. GERTRUDIS, in 1588 gehuwd met JAN DE WAELE, CORNELISZ. Zij overleed den 21sten October 1642, zoo als bleek uit het grafteeken, haar en haren echtgenoot ter eere, in de St. Andrieskerk te Antwerpen opgericht, doch dat door de allesvernietigende hand des tijds der vergetelheid ten prooi gegeven is.

3. JACOB, gehuwd met ANNA PEETERS. Hij stierf als koopman te Antwerpen, den 3den September 1652.

Bij ISABELLA's huwelijk, hetwelk te Antwerpen den 23sten Januarij 1600 plaats had, waren getuigen HANS SCHELLINCK, de schilder, en CORNELIS DE JODE, de plaatsnijder.

Hieruit blijkt, zoo ik vermeen, dat GERRIT (GEERAERD) DE JODE, de oudste bij IMMERZEEL bekende graveur van dien naam, behalve PIETER, bijgenaamd *de Oude*, nog drie kinderen gehad heeft, waaronder een zoon, met name JACOB, door wiens huwelijk de naam van DE JODE waarschijnlijk niet verloren gegaan is. Tevens blijkt nog, dat er ten jare 1600 zekere CORNELIS DE JODE, mede plaatsnijder, geleefd heeft; maar dat deze de

zoon van GERRIT, en dus broeder van PIETER *de Oude* en van ISABELLA geweest zou zijn, trek ik in twijfel, daar dan de broeder getuige zou geweest zijn bij het huwelijk zijner zuster; het komt mij dus waarschijnlijker voor, dat de broeder van den vader der bruid die taak op zich nam. Men zou alzoo, mijns inziens, kunnen aannemen, dat CORNELIS DE JODE is geweest de broeder van GERRIT of GERARDUS, en niet de zoon, zoo als V. D. N. (zie *Nav.* II, bl. 275) aanneemt. Indien evenwel die Heer gegronde redenen bijbrengt voor zijn gevoelen, dan wil ik gaarne het mijne opgeven.

Ik zou v. B. de bijzonderheden kunnen opnoemen, welke in het straksgenoemde *Album der St. Lukas Gilde* aangaande het leven der vermelde DE JODE's staat aangeteekend, doch korthedshalve verwijs ik hem naar gezegd werk.

Voor eenigen tijd meen ik het portret van zekeren DE JODE, graveur, gezien te hebben, waaronder een wapenschild met drie hoeden. Zoo iemand in het bezit is van een dergelijk portret, ware het niet onbelangrijk, dat hij den naam van den afgebeelden opgaf. Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze persoon tot de bloedverwanten behoort heeft van de in *Bijbl.* 1853, bl. cxl, vermelde DANIEL DIE JOEDE en BERWOUT DIE JOEDE.

Zie hier wat ik, voor als nog, op de vragen van v. B. kan antwoorden. Ten slotte verwijs ik hem naar de *Algemeene Geschiedenis* van SUIKERS en VERBURG, 1ste Stuk, bl. 373, waar hij een meer omstandig bericht vinden zal over zekeren, PHILO DE JODE, een wijsgeer van de Platonische school, geboortig van *Alexandrië*, welke de Israëlitén tegen de beschuldigingen van APION voor Keizer CAJUS CALIGULA verdedigde (*). W. T.

De Tonometer (Nav. IV.; bl. 1). Ik herinner mij, dat ik een werktuigje, hetwelk de maat der muziek door middel van den slinger regelde, in 1825, 1826, 1827 of 1828 heb zien verkoopen op een erfhuis in de Ambachtstraat te Utrecht, uit den boedel van zekere jufvrouw of weduwe BOSS. Of het dat van WINCKEL was, weet ik niet; wel, dat het destijds mijne aandacht trok, schoon het mij te duur, ik meen p. m. f 18, ging. Men is nu misschien op het spoor gebracht tot verdere »navorsching». Nader bescheid weet ik er niet van te geven. v. O.

(*) De hier bedoelde PHILO heette niet DE JODE, maar werd de Jood bijgenaamd, om dat hij een Jood was, te *Alexandrië* geboren, en tevens, om hem van andere PHILO's, zoo als PHILO van *Biblos*, PHILO van *Bizantium* enz. te onderscheiden.

Eeuwigdurende Almanak op een tabakadoos (Nav. IV.; bl. 5). Ik neem de vrijheid eene opmerking te maken, betreffende den aldaar afgebeelden *Eeuwigdurenden Almanak*. Het beeld links (45) zal wel JULIUS CESAR zijn, die in het jaar 45 vóór CHRISTUS den Almanak verbeterde; het beeld regts (1482) zal Paus GREGORIUS zijn, welke in 1582 den Almanak op nieuw verbeterde. Hieruit zou ik besluiten, dat het jaar 1482 eene misstelling is, en dat er gestaan heeft 1582. Even zoo met 1497, dat wel 1597 (of liever 1591) kan zijn. Figuur 2 zal misschien de *ladder Jacobs* zijn, waarvan in de oude wiskundige en astronomische werken gesproken wordt. De ingenieur A. METIUS heeft in 1593 en later *eenen altijddurenden Almanak* uitgevonden, (het ding was van koper), en verzocht met andere zaken daarvoor octrooi bij de Staten van Holland.

.. ELSEVIER.

Deken van Ronse. — Kuykeliër, enz. (Nav. IV.; bl. 22). Aan mijn vriend v. GR. zij kennelijk, dat in het boekje: *Memorial van de overkomste der Vlamingen hier binnen Haerlem*, de namen KUYKELIER VAN GOIE en WYNTJEN JANSZON VAN GENT niet voorkomen.

C. & A.

Het geslacht van de Laar (Nav. III.; bl. 62; IV.; bl. 41). De door den heer V. D. N. vermelde gedrukte genealogie van VAN LAER loopt tot HENRIK REINIER VAN LAER, Heer van *Lichtenberg*, welke gehuwd was met JOHANNA SCHIMMELPENINCK VAN DER OYE. Uitdithuwelijkontsproot HENDRIK VAN LAER, Heer van *Lichtenberg*, *Engelenburg* en *Kell*, welke met zijne volle nicht JOHANNA HENRIETTE VAN KEPPEL, dochter van FREDERIK VAN KEPPEL en van ELISABETH GEERTRUID VAN LAER huwde. Hunne oudste dochter, HENRIETTE JOHANNA ELISABETH AGATHA WALRAVE VAN LAER, vrouwe van *Lichtenberg*, *Kell*, *Rees* en *Engelenburg*, in 1710 geboren, is den 9den Januarij 1730 te *Zutphen* gehuwd met ASSUEER VAN HEECKEREN, Heer van *Roderlo*, en stierf den 25sten November 1756. Haar echtgenoot overleed den 13den October 1767. Wie hare zusters waren is mij onbekend; kan een der HH. Navorschers die opgeven, hij zal mij daarmede genoegen doen.

Zoo verre mij bewust is, stierf met HENDRIK VAN LAER het geslacht in de mannelijke lijn uit.

L. v. H.

Middel tegen slangengif (Nav. IV.; bl. 82). *Mikania Guaca*, eene kruipende plant uit de familie der *Eupatoriaceae*, word, volgens het *Journal de Pharmacie et de Chimie*, 3e Serie, Tom. XX, tegen slangenbeet, als ook tegen cholera gebruikt. (*Tijdschr. van Wetensch. Pharmacie*, 1852, p. 88). De naam *Guaco*

wordt afgeleid van het roepen eens vogels, die op vergiftige slangen aast en van deze plant eet, eer hij zijnen buit verslindt. (*Ausland*).

LAGE.

Lage kerkdeuren (Nav. IV.; bl. 112). Kunnen deze ook ontstaan zijn uit het later invoeren van het begraven in de kerken, en het dien ten gevolge verhoogen der vloeren? Te *Gorinchem* ziet men nog aan de overblijfselen der afgebroke Oude kerk *zeer lage*, doch *toegemetselde* ramen.

C. G. B.

Brief van Americo Vespucci (Nav. IV.; bl. 121). In de Hollandsche vermeerderde uitgave van de *Histoire générale des Voyages*, T. XVI, p. 6, behelst de noot (a) het volgende: »cet extrait (p. 5, 6) est tiré des propres lettres d'AMERIC VESPUCE écrits de Lisbonne à PIERRE SODIRINI, Gonfalonier de Florence, sa patrie. Ces lettres composent la troisième des 4 parties ou *Journaux* de six découvertes: ouvrage qu'il dédia, dit VOSSIUS, de *Hist. lib. III, cap. 10*, à RENÉ, roi de Sicile, duc de Lorraine, L'original est écrit en *Espagnol*, traduit en Latin, et imprimé à Bale par HERVAGE, traduit en Italien et imprimé à Venise, chez JUNTA, 1550, dans la collection de RAMUSIO".

L. J.

De brief van AMERICO VESPUCCI aan LORENZO DE MEDICIS wordt gevonden in een werkje, getiteld:

AMERICUS VESPUCCI, *eines Florenzischen Edelmannes, Leben und nachgelassene Briefe, worinnen dessen Entdeckungen der neuen Welt und die Merkwürdigkeiten seiner Reisen historisch und geographisch beschrieben werden. Aus dem Italienischen des Herrn ANGELUS MARIA BANDINI übersetzt und mit Anmerkungen erläutert.* Hamburg bey G. C. GRUND und in Leipzig bey A. H. HOLLE, 1748, kl. 8°.

De titel van het oorspronkelijke werk is;

Vita e lettere di AMERICO VESPUCCI, raccolte ed illustrate da ANG. MAR. BANDINI, Firenze, 1745, in 4°. Zie verder BRUNET, *Manuel*, etc. s. v. VESPUCCI. De vermelde vertaling is in mijn bezit en ter lezing te bekomen.

AUGUSTUS.

Cativigheydt (Nav. III.; bl. 132; IV.; bl. 118). Het bevreemdt mij, dat bij de verklaring van dit woord, niemand aan het oudtijds even zoo gebruikelijke *bevangen*, *bevaen* schijnt gedacht te hebben, hetwelk toch de letterlijke vertaling van *kattijf* is, en reeds door KILIAEN met *captivus* is overgezet. Enkele plaatsen ten bewijze:

Hoe ic met minnen ben bevaen.

Roman van LIMBORCH, III, vs. 612.

(*Echites*) was met groten sere bevaen.

Aldaar, I. 2228.

Wi siin alle bevaen met rouwen.

Aldaar, II, 1408.

En ook UTENHOVE heeft nog (in zijne 100 Psalmen, van 't jaar 1561), in zijne overzetting van LUTHER's uitbreiding van het Gebed des Heeren:

Als wy met node syn bevaen.

Zeer natuurlijk wordt *kattiyig* dus ook in *Vlaanderen* zelfs voor *koudelijk* gebruikt. Het is: met koude bevangen.

S. J.

Franciscus Heerman (Nav. III.; bl. 159; IV.; bl. 121). Ofschoon deze een Fries van geboorte schijnt geweest te zijn, was zijn geslacht echter reeds vroeg in *Holland* bekend. Heer GHYSBRECHT HEERMAN, of HEEREMAN, wordt genoemd onder de *Raden* van het Hof van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* op het jaar 1437, volgens de *Memorialen* bij het Hof aanwezig. Ook werd JACOB HEERMAN tot *Substituut Griffier* van hetzelfde Hof aangesteld in het jaar 1602, op verzoek van Mr. A. DUYCK, Griffier; hij was toen Penningmeester van de Griffie. Nog vindt men, dat JACOB HEERMAN werd aangesteld tot *Tresorier* te 's *Gravenhage*, 21 April 1587, welke betrekking hij bekleedde tot in 1629, het jaar waarin hij is overleden. Ook komt hij voor onder de Leden van de Vroedschap aldaar, gedurende denzelfden tijd. Zie DE RIEMER, *Beschr. van 's Gravenhage*, Dl. I, vooral bl. 131, de noot (a). Bij v. LEEUWEN, *Bat. Illust.* p. 982, ziet men een lijst van het geslacht HEERMAN van *Oegstgeest*, voerende tot wapen een geaakerd kruis van keel op een veld van goud, welk geslacht hij zegt, dat is uitgestorven.

V. D. N.

Het wapen der van Oostens (Nav. IV.; bl. 125). Bij VALENTYN, *Oud en Nieuw Oost-Ind.* Dl. IV, St. I, bl. 339, vindt men eenigzins anders dan t. a. p. het geslacht van ABRAHAM VAN RIEBEECK vermeld.

Hij werd aan de *Kaap de Goede Hoop* geboren op den 18den October 1653; zijn vader was aldaar de eerste Commandeur. Hij huwde ELIZABETH VAN OOSTEN, uit welk huwelijk voortsporen:

a JOHANNA MARIA, den

Deze huwde:

1. GERRIT DEHEERE, Buitengewoon Raad van *Indie* en Landvoogd van *Ceylon*, die in 1702 overleed.

2. JOHAN VAN HOORN, Gouverneur-Generaal op den 16den November 1706, welke te *Amsterdam* op den 21sten Februarij 1711 overleed, en

3. Mr. CORNELIS BORS VAN WAYEREN, Heer van *Leusden*, *Hamersveld* en *Donckelaar*, Schepen en Raad der stad *Amsterdam*, Be-

windhebber der West Ind. Comp. op den 27sten November 1712.

b eene dochter gehuwd met haren Neef GERAARD VAN OOSTEN te *Batavia*.

c een zoon JOHAN, Heer van *Bunschoten*.

ABRAHAM VAN RIEBEECK overleed te *Batavia* op den 17den November 1713, en werd op den 20sten daaraanvolgende op het *Hollandsche Kerkhof* begraven.

ELIZABETH VAN OOSTEN overleed insgelijks te *Batavia* op den 18den Mei 1714.

LABORANTER.

Trigonale Cabbale enz. (Nav. IV.; bl. 142). Wat ELSEVIER beoogt met zijne aanhaling van LICHTENBERG's *Prognosticatie* begrijp ik niet. Deze doet daar niets ter zake. Zij staat ook *Letteroeff.* 1810, bl. 435, terwijl de aanhaling is: 1810, 29. Op bl. 29 vindt men noch in de *Boekbeschouwing*, noch in het *Mengelwerk* iets dat NAV. III, bl. 163, in Vr. LXXXVIII kan bedoeld zijn. Toch geloof ik, u, ten aanzien van de bedoelde aanhaling, te kunnen te regt helpen. In — niet de *Letteroefeningen* maar in — de *Hedend. Vaderl. Biblioth.* voor 1810, staat, gelijk ik mij met zekerheid herinner, een opstel, waarin eenige belagchelijke beweringen uit DE GRAVE's *Rep. d. Ch. Elys.* ten aanzien van *Vlaanderen* en omliggende landen, in betrekking tot de Grieksch-Romeinsche Mythologie worden vermeld. Volgens de aanhaling zou men het misschien bl. 29 moeten zoeken. Dit durf ik echter niet verzekeren.

H. M. C. v. O.

Jac. Eyndius (Nav. III.; bl. 192; IV.; bl. 157). Vertrouwende, dat J. C. K. mij niet zal ten kwade duiden, wanneer door mij de twijfel, bij den Heer VAN OOSTERZEE gerezzen, wordt opgeheven, wil ik dien Heer mededeelen, dat werkelijk twee EYNDIUSSEN in het begin der XVIIde Eeuw geleefd hebben, gelijk zij dan ook door FOPPENS t. a. p. onderscheidenlijk worden vermeld. Dat het vader en zoon waren, blijkt uit het werk van den laatsten, getiteld: JACOBI EYNDII ab *Haemstede centurionis Batavi, Convivales Senatus super Pace ab Hispano Foeder: Belgicae Provinciis anno 1609 oblata; accedunt Flandrici Belli Lib. II cum Poematis*; alwaar men, vóór de *Poemata*, een Latijnsch vers van C^e. PIJNACKER aantreft met het opschrift: *In laudem Nobilium et bello doctrinaque clarorum virorum JACOBI EYNDII, Patris, Equitis aurati, Wourdae praefecti, et JACOBI EYNDII filii, Haemstedae Domini, centurionis.*

Ook HOEUFFT, *Parn. Lat. Belg.* p. 113, even als PAQUOT, vermelden de betrekking tusschen dezen, terwijl de laatste, MARIA VAN HOGENDORP zijne moeder noemt, en tevens JACOBUS EYNDIUS, den gewezen Pensionaris van *Delft*, en ELIZABETH VAN NIEULANT tot

zijne grootouders stelt; van een en ander wordt insgelijks door BLEISWYK, *Beschr. van Delft*, gewag gemaakt. Dat de zoon op 39 jarigen leeftijd aan de tering overleed, is bekend; maar daardoor wordt het niets onwaarschijnlijk, dat zijn vader hem overleefde en in hoogen ouderdom in 1629 stierf. Ofschoon het te hopen is, dat de wensch van den Heer v. O., eene *Levensbeschrijving* van EYNDIUS te ontvangen, vervuld worde, zal het evenwel zeer moeilijk zijn, iets, hem betreffende, te melden, dat niet reeds elders is gezegd. Behalve bij de reeds genoemde schrijvers wordt hij nog vermeld door SWEERTIUS, PEERLKAMP, de *Biogr. Universelle*, *Beschrijv. van Delft* 1729, en anderen, bij PAQUOT genoemd.

V. D. N.

Felipe Mey (Nav. III.; bl. 190; IV.; bl. 157). Men heeft van dezen dichter een berijmd mythologisch verhaal: *La fuente de Alcover*, hetwelk veel bijval vond. Hij was een gunsteling van ANTONIO AGUSTIN, Bisschop van Tarragona. Genoemd gedicht wordt gevonden als aanhangsel achter zijne onvoltooide overzetting der *Metamorphosen* van OVIDIUS, getiteld: *Del Metamorphoseos de OVIDIO, otava rima, traducido por FELIPE MEY*, etc. *Con otras cosas del mesmo*. Tarragona, 1586, 8°. BOUTERWECK, *Gesch. der Poesie und Beredsamkeit*, B. III, s. 265, zegt er van: »Sprache und Versification sind vortrefflich". De anders zoo naauwkeurige TICKNOR zwijgt van F. MEY.

J. M.

Zjermesz, Adam Karelsen of Adam Karels van Germes (Nav. III.; bl. 192; IV.; bl. 157). Op de tweede vraag van J. C. K. zijn er ook levensbijzonderheden van hem bekend? kan ik thans antwoorden, dat in het Tijdschrift *De Argus* (door L. G. VISSCHER?), Bruss. 1826, Dl. II, bl. 17—20, onder het opschrift: *Over ADAM KARELSZ. VAN ZJERMES*, een vertoog over hem voorkomt, bijzonderheden bevattende, door de vroegere beantwoorders dezer vraag niet vermeld.

J. L. A. I.

Haarlemmer Meerboek (Nav. IV.; bl. 167). In een exemplaar van dit werk, de agste druk, weder met *verscheide Artykelen 1/8 part vermeerderd, en met eenige tegenspraak van COLEVELTS boekskes*, Amst. 1714, bij PIETER VISSER, JAN VAN HEEKEREN en JAN GRAAL, waar achter eene *Kleyne Chronycke van de Dorpen Graft en de Rijp*, in 4°. vind ik aange teekend, dat de vierde uitgave is van 1643, te Amsterdam, bij D. V. D. STICHEL. De genoemde achtste druk heeft insgelijks het portret van LEECHWATER, door J. LAMSVELD, met een zesregelig vers van J. J. SCHIPPER; van achteren bedrukt met een vers van H. A. Hoe je wilt.

V. D. N.

Napoleon te Breda (Nav. IV.; bl. 175). Ofschoon de antwoorden op deze vraag genoegzaam als volledig kunnen beschouwd worden, acht ik mij toch verplicht, het reeds medegedeelde hier en daar te verbeteren en aan te vullen uit een afschrift, weinig dagen na het gebeurde, door een der aanwezigen uit Breda overgezonden. Dadelijk na den afloop der audientie kwamen eenige Heeren bijeen, om onder den indruk van het gehoorde terstond op te teekenen, wat zij gehoord hadden, en door onderlinge mededeeling het geheel zoo veel mogelijk terug te geven. De overzender en opsteller van mijn afschrift was allezins berekend, om een hoofdrol bij dit werk te vervullen, want hij was van geboorte Franschman en vroeger Fransch predikant geweest; het was de Heer VILLEPOIS. In dit stuk nu vind ik nog al aanmerkelijke afwijkingen van het elders medegedeelde, vooral in de opvolging van het gesprokene; ook bijvoegsels, die niet onbelangrijk zijn, en hier en daar verschil in namen. Vergelijk ik het tot nu toe bekend gemaakte met elkander, dan meen ik te mogen besluiten, dat dit alles uit ééne bron is voortgevloeid, en dat mijn afschrift kan beschouwd worden als een *codex primarius*. Ik heb het daarom niet onbelangrijk geacht, het voornaamste verschil op te teekenen, om aan het reeds openbaar gemaakte toegevoegd te kunnen worden.

Reeds dadelijk na de woorden: *vous presenter ainsi devant moi*, is alles meer beknopt en aaneengeschakeld: *Le premier acte de Souveraineté, que j'ai du executer, a été de faire arrêter ceux de vos curés refractaires à Bois le Duc, même votre vicaire Apostolique: je les ai emprisonné; je les punirai: et la première parole, que j'entend d'un Ministre réformé est: rendez à Cesar, ce qui est à Cesar. Voilà la doctrine, que vous devez enseigner. Imbecilles! prenez un exemple à ce monsieur (en montrant du doigt le min. T. O.). Connaissez vous bien l'évangile? pouvez vous bien m'expliquer un texte? Savez lire! Vous avez calomnié les protestants en les représentant comme des hommes, qui enseignent des principes contraires aux droits du Souverain: j'ai trouvé dans les protestants des fidièles sujets; j'en ai 6000 à Paris et 800,000 dans mon empire et il n'y en a aucun, dont j'ai jamais eu raison de me plaindre; je m'en sers dans mon palais et je leur permet l'entrée; et ici une poignée de Brabançons fanatiques voudroient s'opposer à mes desseins. Imbecilles que vous êtes! Si je n'avais pas trouvé dans l'église Gallicienne et dans la doctrine de BENOIST des maximes analogues aux miennes et si le concordat... Ieder zal hier nog al verschil opmerken, en dan vindt men overal elders BOSSUET genoemd, terwijl hier BENOIST gelezen wordt, dat ik voor het ware houd. Kan toch BOSSUET wel met grond hier wor-*

den aangehaald, onder wiens oog LODEWIJK XIV het edict van *Nantes* herriep, officieel verklaarde, geene andere dan de Roomsche leer in zijn rijk te zullen dulden, de gruwelen der *dragonnades* en in de *Palts* toeliet? Daarentegen wordt BENEDICTUS, namelijk de XIV, juist ter snede genoemd, die door zijne verdraagzaamheid, door het verminderen der feestdagen, het afschaffen van vele ijdele ceremonien, het tegengaan van misbruiken, en door andere goede eigenschappen den naam verkreeg van *Paus der Protestanten*, en zich den haat der geestelijkheid op den hals haalde. Op diens voorbeeld kon NAPOLEON zich met grond beroepen, ten aanzien van zijne handelwijze jegens de Protestanten.

Dan is er vervolgens nog verschil: *J. C. a dit: mon regne n'est pas de ce monde, et le Pape et vous autres vous voulez vous mêler des affaires de mon regne: vous dites être vicaires Apostoliques. Qui est ce qui vous a établi? Est ce le Pape? Il n'en a pas le droit: c'est moi, qui fait les Evêques. Ignorans, vous ne voulez pas prier pour votre Souverain; moi je n'ai pas besoin de vos prières; quand je prie, je m'adresse moi-même à Dieu. Vous voulez être désobéissans, cet.* Ook verder is de volgorde anders, en ik geloof beter. *Les Anglais ont eu bien raison de se séparer de vous: ce n'est ni Luther, ni Calvin, qui se sont séparés de l'Eglise, mais ce sont les princes Allemands, qui n'ont pas voulu se soumettre à votre joug fanatique. C'est l'infamie de vos indulgences, qui les a soulevés; ce sont les Papes, qui par leur hiérarchie ont mis l'Europe, cet.* Na de woorden: *je porte le glaive temporel*, volgen: *j'ai reçu mon sceptre de Dieu, je saurai le maintenir.* Voor het volgende ignorans staat *bigots*, voor *le nez, les oreilles*. De volgende periode verschilt ook: *Oui, c'est par votre Evangile, que J. C. a établi le Pape comme successeur de St. Pierre et qu'il a le droit d'excommunier les Souverains: ne savez vous donc pas, que toutes les puissances viennent de Dieu?* Tusschen de woorden *prêtent serment* wordt er het afdoende *demain* bijgevoegd. Eindelijk, na het bevel aan den Prefect en de woorden *doctrine bizarre*, wendt de Keizer zich nog eens tot de Geestelijken: *Vous vous plaignez de l'oppression, que vous avez souffert de Gouvernement de ce pays ci, mais vous prouvez par votre conduite, que vous l'avez mérité. A présent vous avez un Prince Catholique, qui vient régner sur vous.* Het ontbrekende woord is waarschijnlijk *l'ancien*. En nu volgt het overige tot den Prefect.

SAXO SYLVIVS.

Gazette de Leyde (Nav. III.; bl. 222; IV.: bl. 182). Dat er in 1677 eene Fransche Courant te *Leyden* werd uitgegeven, blijkt uit de *Resolutiën der Staten van Holland* van den 3den Augustus, 13den en 16den September

Bijbl. 1855.

1679, waarbij het drukken van al de Fransche Couranten, ook die van *Amsterdam*, verboden werd. De Leydsche en Amsterdamsche Couranten schijnen toen hevige artikelen opgenomen te hebben.

Wat eene Hollandsche Courant, te *Leyden* uitgegeven, betreft, kan ik nog de volgende bijzonderheden mededeelen:

»15 Dec. 1689. Is bij de Geregte aan JACOB HUYSDUYNEN toegestaan, 3 mael ter week een Duytsche Courant binnen deser stadt te mogen doen drukken op zijn naam.

17 Dec. 1693. De Heer JACOB VAN DER MAES, Raed en Burgerm: deser stadt heeft mondelings aen Burgermeestren bekend gemaakt, dat zijne Koninklijke Majesteit van *Groot-Brittaniën* hem hadde geschreven, dat om verscheidene redenen vermeende, dat de Leydsche Courantier JACOB VAN HUYSDUYNEN absolute behoorde verboden te werden van nu af aen eenige Couranten alhier te drukken of doen drukken enz.

Waerop gedelibereerd zijnde, is goed gevonden en verstaen dat de voorsz. Courantier HUYSDUYNEN zal werden geinterdiceerd en verboden van nu af aen eenige Couranten alhier te drukken, doen drukken of uitgeven.

19 Febr. 1701. Ten verzoeke van JACOB HUYSDUYNEN, bij requeste aen die van den Gerechte gedaen, is goed gevonden aen denzelven toe te staen, de Duytsche Courant driemaal ter week binnen dese stad te mogen drukken bij continuatie; doch voor het toekomende in de plaetse van op zijn naam, op de naam van JACOB en JAN VAN HUYSDUYNEN, zijnde de laetste zijn suppliants zoon*.

.. ELSEVIER.

Gazette de Leyde. Deze *Fransche Leydsche Courant* schijnt sedert 1738 zijn bestaan verschuldigd te zijn geweest aan ETIENNE LUZAC, die tot in 1775 met de redactie daarvan bleef belast, toen hij er afstand van deed ten behoeve van den zoon zijns broeders JAN LUZAC, Boekhandelaar te *Leyden*: Mr. JOHAN LUZAC. Deze was hem reeds eenigen tijd behulpzaam geweest, en onder diens toezigt verkreeg deze Courant eene Europeesche vermaardheid, en bleef, als het ware, de Courant van *Europa*, tot dat zij in de revolutie van 1798 werd verboden, doch eerlang onder eenen anderen naam verscheen. Het schijnt echter, dat LUZAC sedert 1800 zich daaraan onttrok, waarmede haar spoedige verval ongetwijfeld in nauw verband stond. Zie de *Galerie Hist. des Contemporains; Konst- en Letterbode* 1819, Dl. II, bl. 180 en 227; VAN KAMPEN, *Geschied. der Letteren en Wetensch.*, Dl. II, bl. 559. V. D. N.

Gazette de Leyde. Niet tot antwoord, slechts als eene bijdrage dit blad betreffende, deel ik mede wat men leest in de *Revue des Deux Mondes*, Paris 1853, p. 188: »C'est là (en Hollande) qu'est née la presse périodique;

c'est là qu'ont été fondées les premières revues, telles que la *Gazette de Harlem*, le *Mercurie historique et politique* qui devint plus tard la *Gazette de Leyde*, si célèbre dans la seconde moitié du XVIIIe siècle, la *Bibliothèque universelle*, la *Bibliothèque choisie*, la *Bibliothèque des Sciences*", etc. L. D. R.

Daar loopt wat van St. Anna onder (Nav. III.; bl. 222; IV.; bl. 184). Op het Bildt in Friesland liggen drie dorpen nevens elkander, welker kerken aan MARIA, ST. JACOB en ST. ANNA waren gewijd, waardoor zij de *Lieve Vrouwen*-, *St. Jacobi*- en *St. Anna-Parochie* genoemd werden. De beide eerste Heiligen staken in aanzien en vereering verre uit boven ST. ANNA, en daarom werd welligt ook de regter kerk aan de LIEVE VROUW, en de linker aan ST. JACOB gewijd, terwijl ST. ANNA, als beschermd door hare magtige burenen, de middelste bekwaam. Het is ons wel eens voorgekomen, dat het spreekwoord: *daar loopt wat van St. Anna onder*, op dien minderen rang, in vergelijking van hare naburen, zinspeelde. Zulks belette evenwel niet, dat *St. Anna-Parochie* het welvarendste dorp van de drie geworden is. J. D.

L.

Klokkenspel (Nav. III.; bl. 159, IV.; bl. 128). In betrekking tot dit onderwerp nog het navolgende:

A. Dewijl ik weet, dat FISCHER, gelijk V. D. N. teregt aanvoert, zegt: »den uitvinder noch den tijd te hebben kunnen ontdekken», — heb ik die bron niet ter beantwoording der zaak gebruikt, en andere waren mij onbekend. Mij is alzoo met de opgaven van C. L. en anderen ook groote dienst bewezen.

B. Indien de vrager met een exemplaar van FISCHER gediend kan zijn — ter leen of in koop — dan ben ik bereid hem, door tusschenkomst van het Bestuur van DE NAVORSCHER, dit te verschaffen.

C. Mij is nog een stukje over dit punt bekend en, naar ik mij herinner, niet onbelangrijk; maar ik heb op dit oogenblik het Tijdschrift (uit den aanvang dezer eeuw) niet kunnen opsporen, waarin ik het toen gelezen heb. Vind ik het later nog, dan wil ik het, ter meerdere volledigheid dezer litteratuur, opgeven.

D. Het door C. L. aangehaalde werk over het *Klokkenspel*, te Utrecht in 1789 uitgegeven, is mij onbekend. Zou hij, of iemand anders ook, genegen zijn, mij dit ter inzage te willen leenen? of wel eenigen weg aan te toonen, om het mij op billijke wijze te kunnen aanschaffen? Ik zou door een en ander verplicht zijn.

E. Onder de namen van beroemde Nederlandsche klokkenspelers, mag die van BERGHUIS niet vergeten worden. De nog voorhandene fragmenten van zijne compositiën voor

dat instrument, bij den Heer F. NIEUWENHUISSEN (klokkenist van den Domtoren te Utrecht), kunnen nog bewijzen, hoe gegrond zijn roem in de behandeling daarvan was.

Eindelijk eene vraag van meer uitgebreidheid:

Daar ik gaarne, zoo mogelijk, alles wenschte te weten, wat het klokkenspel in het algemeen betreft, en DE NAVORSCHER, ten minste met Engeland (misschien ook met Frankrijk en Duitschland) in betrekking staat, zoo zou het mij bijzonder aangenaam zijn, door middel van dat Tijdschrift, bekend gemaakt te worden met de inrigting van alle klokkenspel, voornamelijk in het Buitenland. Ik bedoel hiermede bepaaldelijk al wat de geheele inrigting van het klokkenspel betreft, bij voorbeeld:

a. Of het alleen voor het uur dient?

b. Of het ook met hand- en voetklavier voorzien is?

c. Wat de omvang (in toonen) van het een of van beiden is?

d. Hoeveel maten heel-half- en vierde uur op de speeltou hebben?

e. Hoeveel hamers de klokken hebben?

f. Of er ook bijzondere nootsoorten voor het versteken zijn?

En wat verder wetenswaardig omtrent oudheid, gewoonte bij het gebruik, gewigt der klokken en verdere zaken, historische herinneringen of dergelijke betreft.

Voorts wat de welwillendheid van hen, welke met dat instrument bekend zijn, mij daaromtrent willen mededeelen. Ik wil niet verheelen, dat bij genoegzame belangstellende hulp, deze mededeelingen tot bouwstoffen zullen dienen voor eene omwerking, naar de behoeften van onzen tijd, van het werk van FISCHER, voorzien van een algemeen overzicht der klokkenspel.

Aanduiding van andere zegen ter verkrijging van deze inlichtingen, zal ik natuurlijk ook dankbaar ontvangen. W. J. F.

Klokkenspel. LEEGHWATER meldt in de beschrijving van *de Rijk*, dat zijn oudoom hem had gezegd: »Zoo en was daar niet meer als een speelwerk van klokken in *Holland*; dat was op het clooster tot *Egmond*». Over den oorsprong der klokken leest men in het *Tweede Eeuwetij* van *Bergens kerkverwoesting*, door ANDREAS KOK, bl. 67:

»Men wil, dat PAUS SABINIUS, die A^o. 625 is gestorven, allereerst de klokken bij de kerken in gebruik gebragt heeft. Zie PICTET, *Christel Godgel.*, Dl. III, bl. 183, en volgens BEDA (BEDA?) was haar gebruik A^o. 680 ook in *Engeland* bekend; het is althans zeker, dat zij reeds in de middeleeuwen aan de kerken gevonden, en in verscheidene gelegenheden geluid werden, als; om het volk den tijd der openbare godsdienstoefening bekend te

Grafschrift te Doornik. — Galgemalen. — Woorden op het platte land in Noord-Holland nog gebruikelijk, enz.

maken; om Vorsten, Bisschoppen of Abten ergens in te halen; om de algemeene vreugd over eene groote en voordeelige tijding te betoonen: om eene vredebreuk, als door eene algemeene vervloeking, te verfoeijen; om het volk, op de aannadering van eenigen vijand, bijeen te roepen: VAN RIJN, *Oudheid van Kennemerland*, bl. 136 en 137. Van het klokluiden in sterfgevallen werd hetzelfde te *Utrecht*, bij het dooden begraven der Kerkvoogden en Kunniken, omtrent A°. 1200 verrigt; zie MIERIS, *Charterb.*, Dl. I, bl. 155. De klokinwijding is, zegt men, door Paus JOHANNES XIII, omtrent A°. 970 uitgedacht, en allereerst aan de kerk van S. JAN LATERAAN geöfend, die de Paus met wijwater besprengde, en met zijnen naam JAN doopte. Zie PICTET, *Christel. Godgeleerdheid*) Dl. III, bl. 194 en 512".

J. SCHREUDER.

Grafschrift te Doornik (Nav. IV.; bl. 187). Het door L. medegedeelde grafschrift herinnerde mij een soortgelijk, dat ik bij w. BAUDARTIUS, *Apohtegmata Christiana*, II, (10de dr.) bl. 135, gelezen heb. 't Luidt:

Cy gist le Père, cy gist la Mère,
Cy gist la Soeur, cy gist le Frère,
Cy gist la Femme, et le Mary;
Et n'y a que deux corps icy.

En wordt door hem vertaald:

Hier leyt de Vader, hier leyt de Moeder,
Hier leyt de Suster, hier leyt de Broeder,
Hier leyt de Man, hier leyt het Wijf,
Het zijn twee zielen in een lijf.

't Geen BAUDAERT laat voorafgaan verklaart dit epitaaf. Hij schrijft: »Nevens andere oude Grafschriften die men te *Doornik* vint, is dit wel een van de seltsamste, twelck in der Minder-Broederen Kercke staet, gemaect ter gedachtenisse van twee getroude personen, Man en Wijf, die naderhand haer elck in een besonder klooster begeben hebben, de Man in der Minder-Broers Klooster, de Vrou in der Klarissen-Klooster, alwaer met der tijdt de Man *Pater* is gheworden, en de Vrouwe *Mater* in haer Klooster". — Of er dit grafschrift nog gevonden wordt? —5—

Galgemalen (Nav. III.; bl. 223; IV.: bl. 186). Ofschoon ook door mij deze vraag niet zal beantwoord worden, zij het mij echter vergunn aan te merken, dat door J. KOK, in zijn *Vaderlandsch Woordenb.*, Dl. XXXIV, Art. *Zierikzee*, deze maaltijd wordt beschreven, alwaar tevens eene *afbeelding* daarvan is bijgevoegd. Hij zegt, bij de beschrijving van de stads gevangenis, onder den naam van 's *Gravensteen* bekend, »Eene zonderlinge gewoonte plagt hier plaats te hebben", waaruit men mag besluiten dat, ten minste aan hem,

geen tweede voorbeeld elders van zoodanig *galgemaal* bekend was. V. D. N.

Woorden op het platte land in Noord-Holland nog gebruikelijk, maar die langzaam wegsterven (Nav. IV.; bl. 193). *Achterbaaks* vertaalt (liever verklaart) t. a. p. de Heer BOUMAN door *achterbaks*. Mijns inziens beter, zoo als hier (met hier bedoel ik *Aardenburg*) gebruikelijk is, *achterbanks*: van een gezelschap, schooljeugd, studenten, die op rijen achter elkander zitten, en waar hij, die niet weet te antwoorden, zich achter afhoudt. *Achterin* is hier de *achter-dam*, omdat achter de rei koeijen eene goot loopt, en achter deze goot zich een dam (verhevenheid) bevindt. *Angaan* is hier evenzoo in gebruik: »Hij gaat an als een hond aan de ketting"; *Bank*, hier even zoo; *Batteren*, hier *slaan*, *er op beuken*, ook *schieten*, b. v. twee of meer gederen vuur, fransch: *battre*; *Betoegd*, hier *betjoegd* = slim; *Beun* (onz. z. nw.), vierkante bak vol gaatjes, tot bewaring van met het net gevangen visch; *Beursig*, hier niet onwaardig *buukziek* (buikziekig); *Biest*, hier evenzoo; *Bikkelen*, hier *bikken*: »Hij heeft niets te breken of te bikken", hij is arm; *Boel*, hier even zoo. Men ziet, er is nog al veel overeenkomst tusschen *Noord* en *Zuid*.

Nu ben ik regt benieuwd te weten, of daar of elders ook de volgende woorden voorkomen.

Voer = wagenvracht; *voeren* = mennen; *mennen* = de vruchten van het veld rijden; *vermaak* = de lage omheining der weiden, lat of tienwerk aan staken; *vermaken* = omheinen; *afmaken* = afschutten; *mangelen* = ruilen; *pulle* = kruik, waar, eendenjong? *wertel* = mannetjes eend; *boële* = wijfjes eend; eend in 't algemeen; *spanjieren* = veldbatterijen en verschansingen opwerpen; *ree* = dulf, greppel, kleine sloot ter afwatering der akkers; *risteel* of *rasteel* = paardenruif; *kuern* = handmolen om granen te malen, geen kaarn, hier kern genoemd; *schouermantel* = vrouwen overmantel met een kap; *faalje* = falie, regenkleed; wat beduidt de spreekwijze »*Het loopt falie?*"; *schaper* = herder; *jenievers* = aalbessen; staat dit in verband met jenever of genever?; *beijers* (*bellen?*) = kruisbessen *frinzen* (*fraiches?*) = aardbezen. — *Perceel* = parcellen? *Kavel?* *Kavellanten*, die kavelen (deelen)? *catheilen?* huiscatheil? boomcatheil? *teel?* = aarden-vat of kom — vooral om melk in te zetten; *bureel?* = bureau? *teke?* = schapenluis; *flourine* = fluwijn? bunsing? *flouwiene?* = kussensloop; *tieke* = bed-overtrek; *muten* = ruijen der vogelen, uitvallen der haren van katten of honden.

De Heer BOUMAN ziet, dat het meest bouwman's zegswijzen zijn; nu wij zijn hier allen ook zoo wat boeren. G. P. ROOS.

Woorden op het platte land in Noord-Hol-

land nog gebruikelijk, maar die langzaam wegsterven. Beuker heeft in Friesland juist eene omgekeerde beteekenis als in Noord-Holland. »t Is een beuker van een jongen" beteekent, hij is een stumper, klein, zwakkelijk.

Bikkelen, bikkels kluiven. In Friesland spelen met bikkels. Er valt niet veel te bikkelen. In Friesland »te bikken = schrale schootel."

J. D.

L.

De Bijbel in het Amerikaansch (Nav. IV.; bl. 194). Hetgene ik, naar aanleiding van eenen brief van GRAEVIUS, omtrent de Bijbelverspreiding en invoering van het Christendom onder de Amerikanen in het Noorden van Amerika meende te moeten vragen, of, namelijk, nog iets bekend was van de stukken, waaruit die schrijver de door hem vermelde bijzonderheden had geput, zie ik mij thans in staat gesteld, zelf te beantwoorden. Immers mij is sedert een afschrift in handen gevallen van een brief uit Boston in Nieuw-Engeland van 12 Julij 1687, geschreven door een Engelschen geestelijke aan den Hoogleeraar J. v. LEUSDEN te Utrecht, waarin uitvoerig verslag wordt gegeven van de ijverige en geenszins vruchteloze bemoeijingen der Engelschen, om de bewoners dier oorden met de Christelijke leer bekend te maken. Deze brief, ofschoon, volgens eene bijgevoegde aantekening, destijds in druk uitgegeven, zal wel aan zeer weinigen bekend zijn, en hij is te opmerkelijk, om vergeten te worden; daarom deel ik hem, als antwoord op mijne vraag, mede. De niet Latijn lezenden, wier getal dagelijks aangroeit, mogen zich zelve een tolk zoeken.

SAXO SYLVIVS.

Vir eximie et plurimum colende.

Periucundae mihi fuerunt literae tuae, quibus intellexi, te et alios in celeberrima Ultraiectinorum Academia de rebus, quae conversos in America Indos spectant, certiores fieri desiderasse. Veram de iis historiam accipe. Anni plusquam 40 lapsi sunt ex quo vir vere pius JOHANNES ELIOTUS, ecclesiae Ripensis Nov-Anglicanae (quae a Bostonia non ultra mille passus distat) pastor venerandus, singulari gentes Americanas convertendi zelo accensus, linguam Indicam, ut eis faciliore et feliciore cum fructu mysteria Evangelii patefaceret, discere voluit: quam ob causam ELIOTUS ille Indorum Americanorum Apostolus, et non immerito quidem, audit. Vir hicce reverendus tota biblia sacra non sine Atlantaeo labore transtulit ac in linguam Indicam vertit etiam tractatus Anglicos, practicam Theologicam exhibentes; nec non catechismos traduxit ac Indicos fecit. Ante annos abhinc triginta et sex in oppido, dicto *Natich*, ex conversis Indis ecclesiam collegit: peccata ei sua non absque lachrymis

confitebantur et fidem in Christo profitebantur. Postea et ipsi et eorum liberi baptizati et foedere ecclesiastico quam solemniter coniuncti sunt. ELIOTUS primus fuit, qui inter illos in sacra synapi participanda munus administravit: nunc vero huius ecclesiae pastor est Indus, qui vocatur DANIEL. Praeter hanc ecclesiam *Natichensem* ex incolis nostris Massachusettsensibus quatuor sunt coetus Indici, quibus nomen veri Dei et J. C. invocare solemne est. Eis omnibus inserviunt concionatores Americani. D. ELIOTUS antehac apud illos conciones bimestres habere consuetus fuit; iam vero laboribus et senio (nam annum aet. 84um agit) debilitatur. Est et alia ecclesia, constans ex solis Indis conversis ultra 50 milliaria a nobis dissita, in oppido *Marschippang* nominato: primus in ista ecclesia pastor fuit Anglus, qui Americanorum linguam callens illis proprio eorum idiomate evangelizavit. Pastor ille Anglus e vivis cessit: nihilo tamen minus Indo ecclesiaste fruitur ecclesia. Sunt praetera quinque Indorum coetus, Christi nomen profitentium, qui a *Marschippang* non longius absunt: habent etiam praedicatores Indos. JOHANNES COTTONUS, ecclesiae *Plymouthensis* pastor (filius venerandi soci mei JOHANNIS COTTONI in ecclesia Bostoniensi quondam doctoris celeberrimi) in lingua Indica addiscenda brevi miros progressus fecit estque in ea peritissimus: is ad quinque congregationes ultimo dictas quavis septimana concionem Indicam habet. Porro ex *Saconeti* habitatoribus (scil. in colonia *Plymouthensi*) est magna eorum frequentia, qui distinctionis ergo *Indi praedicantes* (quia nimirum Deo in Christo supplices sunt) audiunt. Adhuc plura non procul a promontorio, Anglice vocato *C. Cod.*, sex gentilium coetus intra catechumenos annumerandi sunt; et apud quos Indi sex verbi divini praecones. Horum conventus SAMUEL TREAT Nov-Anglus, ecclesiae *Estamensis* pastor, sine interprete frequentat. Sunt etiam apud *Nantuchitenses* insulanos ecclesia eum pastore nuper gentili, nec non varii catechumenorum coetus, qui a conversis Indis erudiuntur. Est et alia insula longitudine tres leucas continens (insula *Marthae* vocata), ubi duae caeteris celebriores Americanorum ecclesiae plantantur, quarum uni senex Indus, HIACOOMES appellatus, tamquam pastor praesidet. Etiam huius Indi pastoris filius JOHANNES HIACOOMES compatriotis mysteria religionis tradit. In altera loci ecclesia JOHANNES TOCHINOSH, conversus Indus docet. In his ecclesiis seniores sive presbyteri gubernantes ex ipsis gentilibus, pastoribus adiunguntur: pastores per populi suffragia creati fuerunt, et cum ieiunassent et precati sunt, dominus ELIOTUS et dominus COTTONUS iis manus imponebant. Solemnis itaque fuit eorum ordinatio.

Omnes conversorum Indorum coetus, quae catechumeni, quae qui sunt in ordinem ecclesiasticum constituti, quavis die dominica convenire assolent, pastor vel concionator semper ab oratione incipit, et quidem sine monitore. Deinde cum, quicumque sit sinagogae praeses, orationem suam finiverit, totus Indorum chorus psallende Deum laudant: nonnulli ex illis sunt praecentores optimi. Post psalmodiam qui concionaturus est aliquem ex sacra pagina locum (comma unum vel plura prout velit) legit et exponit, documenta colligit etque scripturis ac rationibus confirmat et usus aliquos infert, more scilicet Anglorum, a quibus instituuntur. Deinde altera oratio ad Deum in nomine J. C. totam liturgiam concludit: hoc modo bis in unaquaque dominica congregantur. Praeter dominicam festos dies non celebrant, nisi aliqua occasio praeter ordinem ad id impellit. Tum vero totos dies vel in gratiarum actione vel in ieiuniis et supplicationibus, cum magno animorum ardore, quam solemnissime observant.

Prius quam Angli has oras appulerant, gentes barbarae veri nominis Dei peritus ignarae erant, unde est, quod in orationibus et concionibus verbis ac terminis Anglicanis utuntur. Qui inter illos sanctissimum Dei nomen invocant dicit *Jehova* vel *God* vel *Lord*. Sic et multa alia verba, quae res Theologicas expriment a nobis didicerunt et mutuari necessum habuerunt. Ut summam omnia complectar, sex baptizatorum Indorum ecclesiae, nec non catechumenorum coetus octodecim, in Nova Anglia Christi nomen profitentium, inveniuntur: ex Indis sunt viginti et quatuor, qui verbum Dei praelegunt et concionantur, ac praeter illos ex Anglis quatuor ministri, qui Evangelium lingua gentili praedicant.

Jam scribendo defessus sum et vereor ne, si plura recitarem, tibi taedium afferam; tamen addendum (quod mihi propemodum effluerat) quamplurimos ex Indorum pueris esse, qui catechismum a Synodo (in Anglia) Westmonasteriensi edictum, memoria tenent ac vernacula eorum lingua omnibus, quae sunt in eo quaestionibus respondere possunt et solent. Sed manum de tabula! — Nonnullorum epistolae de successu Evangelii apud Indos Orientales, praesertim vero Ceylonenses insulanos stupenda referunt, tamquam trecenties hominum millia domini nostri J. C. nomen et religionem ibidem amplexi essent, et has mirandas conversiones conatum ministrorum e Belgio missorum fructus esse. Quodsi me hac de re certior faceres, te oratum velim. Dissertationes tuae de rebus philologicis, quibus me ditasti et beasti, sunt (si quid ego iudico) perquam orthodoxae, solidae, lecturae dignissimae. A me omnia summa in te studia officiaque exspecta, non fallam opinionem tuam. Clarissimis in vestra Academia

professoribus ex me salutem dicito, quibus ut epistolam hanc des legendam, tamquam ad eos quoque scriptam. Vale, vir eximie: Deus te quam diutissime patriae, ecclesiae et reipublicae literariae bono incolumem servet.

Bostoniae Nov-Anglorum,

Julii 12, 1687.

Sum

Tuus dum suus

CRESCENTIUS MATHERUS.

Het opschrift van den brief luidt:

Clarissimo, Celeberrimo et Doctissimo

Viro D. JOHANNI LEUSDENO, in Ultrajectinorum Academiae Philosophiae Doctori et Linguae Hebraeae Professore plurimum colendo.

Bijbel in het Amerikaansch. De vertaling van den Bijbel, ten behoeve eener gemeente van 40000 Indiaansche Christenen in *N. Engeland*, waarvan in 1688 J. G. GRAEVIUS met bevreemding het berigt vernam, zal wel dezelfde zijn als die, welke in mijne *Geschied- en Letterkundige Nasporingen*, Dl. II, bl. 448, uit ADELUNG's *Mithridates*, vermeld is als te Cambridge 1663, in 4°. uitgegeven.

Wijst VAN KAMPEN de plaats en het jaar der uitgave aan van de vertaling in de taal der Tapuyas (Guaranis)? Eene opgave van zeldzame Bijbeluitgaven vindt men in BAUMGARTEN's *Nachrichten*, Halle 1752.

L. J.

Nederlandsche Comtes en Barons de l'Empire (Nav. IV.; bl. 199). In den *Almanach impérial* voor 1813, vind ik op bl. 277, onder den *État major général de l'armée (Généraux de brigade)*: M. le baron CHASSÉ, chevalier de la *Légion d'honneur*, commandeur de l'ordre impérial de la Réunion; en op bl. 336, onder de *Vice-Amiraux*: M. le comte VER HUELL, grand-officier de la *Légion d'honneur*, décoré du Grand Aigle, chevalier Grand croix de l'ordre impérial de la Réunion, inspecteur général des côtes de la Mer du Nord. Op bl. 96 vind ik: Le comte MEERMAN VAN DALEM et WAUREN (VUREN en DALEM) onder de leden van den *Sénat conservateur*; en op bl. 382, M. le baron HULTMANN, Préfet du Département des bouches de l'Yssel. TRAJ.-MOS.

Nederlandsche Comtes en Barons de l'Empire. Dat Mr. JOH. MEERMAN in 1811 Senateur werd, in 1812 den grafelijken titel bewakwam, en in 1814 de Lelie mogt dragen, leest men in zijne levensberigten. Dit wordt mede bevestigd door den titel van het te *Parijs* in 1812 in het Hollandsch-Fransch bij de BURE uitgegeven en bij DIDOT gedrukte dichtstuk: *Montmartre. Par Mr. J. DE MEERMAN, Comte de l'Empire et Senateur.* A. & A.

Oude liederen en hunne zangwijzen (Nav. IV.; bl. 199). 1°. Voor de echte melodie van

het lied: *Het daghet in den Oosten*, veroorloof ik mij te verwijzen naar de bewerking van mijn broeder L. J. A. TH. (in verband met de aantekeningen) in mijne afzonderlijke uitgave der legendarische novelle *Geertuid van Oosten*, bij C. L. VAN LANGENHUIJSEN, te Amsterdam; van den tekst vindt men eene belangrijke zuiver geestelijke wederga in Prof. MOLL's belangrijk werk: *Johannes Brugman*, enz. Dl. II.

2°. en 3°. Niet zoo zeer in de door mij uitgegeven *Nederl. Gedichten*, die men aanhaalt, maar veel overvloediger in den met mijn broeder bewerkten bundel; *Oude en nieuwere Kerkliederen*, enz. te Amsterdam bij C. L. VAN LANGENHUIJSEN, zal men geestelijke volksliederen met hunne aloude melodien aantreffen. Misschien is in die verzameling eene niet geheel verwerpelijke bijdrage tot de bibliographie onzer liederpoëzy geleverd; althans indien er eenige evenredigheid bestaat tusschen naauwgezette inspanning bij den arbeid en de belangrikheid van eenig werkstuk.

J. A. ALB. TH.

Verbodene boeken in Nederland (Nav. IV.; bl. 205). Ik bezit *l'Evangile de la raison, ouvrage posthume de M. D. V. & D. F. A Londres, aux dépens de la Compagnie de Jesus*, 1764, in 12°. 80 bladz. Het begint met het *Testament de JEAN MESLIER*; daarop volgt een *Avant-Propos*; *Extrait des sentimens de J. MESLIER*; *Sept Chapitres*.

Achter dit werk volgt: *Catechisme de l'Honnête-Homme*, par D. J. J. R. C. D. O. D. G. tot bl. 135. En *Examen de la Religion, Attribué à Mr. DE ST. EVREMOND. A Trevoux aux dépens des Pères de la Société de Jesus* 1745, en deux parties, 135 et 139 p.

Ik vermoed, uit den inhoud, dat alles te zamen verbrand en verboden is.

A. & A.

Figuurlijke verzen (Nav. III.; bl. 259; IV.; bl. 218). In het door den Heer A. J. VAN DER AA aangehaalde werkje: *Overgebleeve Rijmstukken* van en op J., H., W., en P. DE GROOT; Delft 1722, vindt men op bl. 100 een *Verjaarswensch aan mijne Huysvrouw ALITHA GRASWINKEL*, op den 6den Maart 1638, in den vorm van eene ruit (Lozange). Ook bl. 155 een vers aan N. N. op de spreuk: *Omniavincit amor*, mede eene ruit, doch veel kleiner; op bl. 269 eene *Christelijke Liefdegroet*, zoo het schijnt een vaas of beker voorstellende; en op bl. 272 wordt zekere vraag beantwoord in een vers, in den vorm van een zandlooper, en geteekend R. J. V. O. Dit vers is opgenomen in het werk: *Geschiedkundige Aantekeningen betrekkelijk het Slot Loevestein*, Gorinchem 1840, bl. 26. Op bl. 37 der *Bijlagen* aldaar wordt gemeld, dat

BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.* (de plaats echter wordt niet aangewezen), zegt, dat dit vers waarschijnlijk van FREDERIK JUSTUS VAN OLDENBURG zoude zijn. Het blijkt genoegzaam uit de aangehaalde *Rijmstukken*, dat FRANCOIS JACOB VAN OVERSCHIE, dichter van het *Ouud Nieuw*, Delft 1735, de vervaardiger er van is.

In het *Bulletin du Bibliophile Belge*, 2de Serie, Tom. I, 1re Cahier, p. 16/17, wordt door G. BRUNET medegedeeld, *une souscription figurée, ayant reçu la disposition d'une croix, welke door hem teregt eene singularité typographique wordt genoemd, moins commune*, gelijk hij er bijvoegt, *que les pièces de vers figurés, offrant aux yeux la forme d'un outil, d'une hache, d'une bouteille, que ne sont pas choses très rares*,
V. D. N.

Staartster van 1556 (Nav. IV.; bl. 236). Over de verschijning der *Zeven Staartsterren tijdens het Leven van KAREL den Vden*, is merkwaardig het zeldzaam geworden werk, getiteld: *De Vita Caroli Quinti Imp. GUIL. ZENOCARO à SCAUWENBURGO Bincorstii Toparcha, auctore*. Antv. 1595, in fol. pag. 192—202. In dit werk, hoeveel overdrevens en zonderlings ook bevattende, vooral wat het bewuste *zevengetal* betreft, vindt men echter bijzonderheden, elders bij de geschiedschrijvers te vergeefs gezocht. De verschijning der genoemde zeven staartsterren (cometen) wordt aldaar gesteld: de 1ste van 6—23 Augustus 1531; de 2de van 25 September tot 20 November 1532; de 3de van 18 Julij 1533; de 4de van 17—27 Januarij 1538; de 5de van 6—17 Mei 1539; de 6de in het begin der maand Maart 1556, volgens de *Romeinsche*, doch in 1555 naar de *Fransche* tijdrekening, waarbij gemeld staat: *cum Caesar Hispaniae Regna a se abdicasset*; de 7de, over welke op p. 300 nogmaals gesproken wordt, verscheen in de maand Augustus 1558, denzelfden dag, dat *Caesar in morbum incidit: et quadragesima postea die obiit*.

V. D. N.

Ballade, Romance (Nav. IV.; bl. 237). Om het onderscheid dezer dichtsoorten te kennen, komen, mijns inziens, minder de omschrijvingen in aanmerking door nieuwere schrijvers gegeven, onder welke ook FEITH, *Brieven over versch. onderw.* Dl. I, bl. 28—58, dan de bepalingen van diegenen, welke nader bij het tijdvak geleefd hebben, waarin zij ontstonden of nog in bloei waren, en wel inzonderheid om de voorbeelden, welke de werken der dichters uit dat tijdvak opleveren. — Ten einde aan de kolommen van DE NAVORSCHER niet noodeloos plaats te ontrooven door het uitschrijven uit boeken, die genoeg voor de hand liggen, geloof ik te kunnen volstaan met te verwijzen naar RICHELET, *Dict.*

Oorlam. — Ambten der dichters van de Ev. Ges. — Het geslacht van J. Sz. de Rijk. — Delftsch Aardewerk.

de la langue Fr. anc. et mod. (ed. augm. Amst. 1732), en LA COMBE, *Dict. port. d. beaux arts*, op de woorden *Balade*, *Chant royal*, *Romance*. Het kenmerk dezer laatste is, dat zij het verhaal bevat eener gebeurtenis en geschikt is, om te worden gezongen; terwijl de andere soorten meer overeenkomen met de zangstukken in onze *Spelen van Zinne* en dergelijke, waar het *enwei* door *Prince* wordt aangeduid. Tot de *Balade* schijnt mij toe, b. v. te behooren het stukje uit MATTH. DE CASTELEYN, medege- deeld in mijn *Letterk. Overzicht en Proeven der Ned. Volkszungen*, bl. 105. Dat zij bestemd waren, om dansend te worden gezongen is buiten twijfel, (z. ald. bl. 29 en 106). De benaming *Balade* schijnt het ook te bevestigen. De oorsprong der *Romance* is van de *lingua Romana*, wier voorname dialekten waren het *Limeusynsch*, *Provinsaalisch*, *Catalaansch* en *Valenciaansch*. Van de dichtsoort zelve vindt men vele andere sporen. Verg. *Hist. de la litt. Espagnole, trad. de l'Allemand* de BOUTERWEK, (Paris 1812) I, p. 63 et s. De *Normands* kenden ook die dichtsoort. Men vindt er eene over den *Sire de losque*, als bijlage in D'ARNAUD, *Nouvelles historiques*. ROBERT WACE, *poete Normand du 12 siècle*, kent men uit PLAQUET's *Notice*. (Rouen. 1824, 8°.) Of wij onze oudste volkszangen van deze soort aan de *Zwabische* navolgers der *Provinsalen* te danken hebben, verdient wel een opzettelijk onderzoek. De naam van *lied* is blijkbaar te algemeen. Wat is het eigenlijke Nederduitsche woord voor *chanson*?

L. J.

Oorlam (Nav. IV.; bl. 238). In mijne verzameling van Bijdragen tot een Nederlandsch Woordenboek, sedert 1802 aangelegd, heb ik, vele jaren geleden, aangeteekend:

„Oorlam, z. m. zeemanswoord. Een man die veel gezien en ondervonden en meêgedaan heeft, die, zoo als men zegt, in alle hoeken en gaten geweest is, een oude rot, een zeerob, *Fr. un luron*. Een zee-officier, die de Maleischetaal kent, heeft mij verzekerd, dat het woord komt van *orang-lama*, een oud man, gelijk *orang-outang*, boschman, *orang-bara*, jonggeboren man, van waar ook het verkorte *baar*, een kind of jongen, welk laatste ook een Hollandsch zeemanswoord in dien zin is.”

De bijnaam *oude rot*, zoo bekend in het spreekwoord *een oude rot in den val hebben*, gaf in mijn studententijd aan den senaat der ontgroeniers het denkbeeld aan de hand voor hun zegel: een oude rot, het spek door de traliën halende, waar achter de jonge gevangen is.

L. J.

Ambten der dichters van de Ev. Gezangen (Nav. IV.; bl. 240). Van A. J. ZUBLI ziet men het silhouet bij ROGGE, *Geschied. der Nederl.*

Staatsreg. 1799 en *Verv. op WAGENAAR*. WILLEM DE ROO als Predik. beroepen van West-Zaandam te Tiel 1785, aldaar overl. 1813. — MEYR. VAN RAESFELD, de vrouw van Heemse en Jufvr. DRIJFHOUT, denkelijk eene zuster of dochter van den Predikant van dien naam te Middelburg, zullen wel geen eigenlijk beroep of betrekking gehad hebben.

V. D. N.

Het geslacht van Jacob Simonsz. de Rijk (Nav. IV.; bl. 242). In de *Levensbeschrijvingen van eenige voorname Nederl. Mannen en Vrouwen*, Dl. I, bl. 340, wordt gezegd, dat de *Historieschrijver* HOOFT de *eenige* is, die van zijn bloedverwant de RIJK berigten van belang mededeelt, waarvan dan ook aldaar is gebruik gemaakt. Zie ook WAGENAAR, *Beschrijv. van Amsterdam*, Dl. I, bl. 311 en 314, alwaar JACOB SIMONZ. IN DE HULK genaamd wordt.

Het wapen van SIMON DE RIJKE VAN DER GRAFT, Raad der stad Amsterdam 1627, Schepen 1628, ziet men op de *Wapenkaart der xxxvi Raden van Amsterdam*, regel 7, N°. 17; dat van SIMON HENDRIKSZ. JONKHEIN, Raad 1578, aldaar regel 2, N°. 1.; en dat van PIETER JACOBSZ. NACHTGLAS, Raad 1595, regel 4, N°. 12.

V. D. N.

Delftsch Aardewerk (Nav. IV.; bl. 243). Van de genoemde soort van aardewerk zagen wij in 1826 op het lustslot van den Hertog van Baden, de *Favorites* genaamd, gelegen nabij Baden-Baden, de uitgebreidste, en welligt eenige verzameling van dien aard, bestaande in een compleet *Tafelservies*, waarvan de verschillende stukken allerlei figuren van gevogelte, groenten en andere zaken voorstelden, als paauwen, hanen, kool, asperges, een haas, enz., alles in dien staat, zoo als het, even als het geheele huisraaden de keukengereedschappen, voor meer dan 100 jaren aldaar werd bij een gebragt. Ook zag men in een der vertrekken en in de groote zaal den muur bezet met *blauwe* (Delftsche) tegeltjes, welke met het daar voorhanden echt marmerwerk zeer contrasteerden en hoewel daar zonder smaak aangebragt, echter curieus genoeg waren, om door ieder reiziger te worden bezocht.

V. D. N.

Het *Bloemenmeisje* (Nav. IV.; bl. 247). Het *Bloemenmeisje* is geene vertaling van het bekende *Venez, venez dans mon parterre*, zoo als L. J. meent. Voor mij ligt die vertaling met de piano-partij, te Amsterdam, bij J. B. NOLTING in de Kalverstraat in 8°. iets na 1815 uitgegeven. De titel is: *de Hovenier*. Het vroeger veel gezongen liedje is te aardig, om het nu niet eens in berinnering te brengen.

1. Gij die behagen schept in bloemen,
Treedt binnen in mijn bloemenhof,
Ik heb voor alle menschen stof,
En mag op keur van schoonheen roemen.
Op dezen welbepanten grond
Kan men zijn keur den teugel vieren.
Men moet op dit benedenrond
Het levenspad met bloemen sieren.
2. 'k Schenk 't kruidje roer mij niet den Fijnen;
Deez' blaauwe klokjes aan den Gek;
Deez' gouden knoopjes aan den Vrek;
Narcissen aan die schoon wil schijnen;
Den scherp en esdoorn aan den Nijd;
Slaapbollen schenk ik aan den Tragen;
Deez' wilgentakjes aan de Vliet;
De zonnebloem die gunsten vragen.
3. Den Helden schenk ik deez' lauwerieren;
Deez' duizendschoontjes aan de Jeugd;
Deez' blanke lely aan de Deugd;
En de eik zal 't hoofd der Burgers sieren;
Den populier den Babbelaar;
Den bloeiende aloë den Grijzen;
Dit judasgeld den Woekeraar;
De passiebloem schenk ik den Wijzen.
4. Aan smachtende Sentimenteelen
Schenk ik het juffertje in het groen;
Zij, die verliefde wenschen voën,
Zal ik met myrthe en roos bedeeën;
Mijn liefdes voorwerp zal me altijd
Hoe langer en hoe liever wezen.
Aan Haar heb ik een roos gewijd,
Waar aan geen doornen zijn te vreezen.
5. Aan onzen goeden, dierbren Koning
Wordt al wat fraai is aangeboën;
Aan zijnen oudsten dapp'ren Zoon
Strek' palm en lauwer tot belooning;
Den gouden regen aan ons Land;
De olijf aan alle Mogendheden,
De Corsicaansche Dwingeland
Stell' zich met duivelsbrood te vreden.

[Het bovenstaande brengt de meening van Q—*—*
—X, dat het liedje: de Bloemenverkoopster, geene
vertaling is van het: Venez, venez dans mon parterre,
tot zekerheid.]

St. Vitus-of St. Veitsdans (Nav. IV.; bl. 247—251). De Legende van ST. VITUS wordt mede gevonden in den *Passionael of Gulde Legende, het Somerstuk*, Delft, 1500, bl. li. Eene breedvoerige beschrijving van dezen dans vindt men, volgens Dr. SCHOTEL, in SYDENHAM, *Opera Omnia*, pag. 517 en 666, ed. Geneve, 1716, 4°.

V. D. N.

Noga (Nav. IV.; bl. 263). Ondanks de aangevoerde autoriteit van BILDERDIJK, geloof ik, dat het woord *uvelveen* een anderen oorsprong heeft. Een voor lang overleden, hoog bejaard grijsaard heeft mij wel gezegd, dat die suikerkoekjes het eerste in *Holland* vervaardigd zijn geworden door den kok van den Graaf VAN UHLEFELD, welke in de XVIIde eeuw gezant van *Denemarken* bij onzen staat geweest is en als zoodanig verscheidene jaren in 's Hage zijn verblijf gehouden heeft. Op 's Graven maaltijden geraakte men er mede bekend, en zij werden naar zijn naam ge-

noemd. Dit komt mij vrij waarschijnlijk voor, te meer, dewijl de *Haagsche Hopjes*, zoo als genoeg bekend is, hunnen naam te danken hebben aan den Thesaurier Generaal HOP, welke een groot liefhebber van koffij was, en daaraan, verdikt met suiker en tot kleine plaatjes gevormd, de voorkeur gaf. Alzoo zouden deze beide, nog daggelijks veel gebruikt wordende zoetigheden, hunne namen aan aanzienlijke personen te danken hebben.

W. D. V.

De Chronijk van Klaas Kolijn (Nav. IV., bl. 264). 'Te regt is door den Heer VAN DER AA hierbij aangehaald, hetgeen door den Heer Mr. DE WIND t. a. p. is in het midden gebracht. Hij heeft echter den schrijver te getrouw, en alzoo ook zijne fouten afgeschreven. De Heer DE WIND zelf verbeterde reeds in zijne *Bijvoegsels* enz., bl. 508, dat de uitgave van KOLIJN door VAN LOON, niet te Utrecht, maar te 's Hage plaats had. In de noot (3) van zijn werk wordt opgegeven VAN WIJN, *Hist. Avondst.*, Dl. I, bl. 146; dit zal zeker moeten zijn bl. 139 en verv. IJPEX, *Gesch. der Ned. Taal*, niet bl. 313, maar bl. 323.

In de noot (4) ald. moet zijn VAN WIJN, *Huisz. Leven*, Dl. I, St. II, bl. 129—213. Niet onbelangrijk is 't na te lezen, hetgeen door Mr. P. VAN DER SCHELLING, *de Aloude vrijheid der Batavieren*, enz. over de eerste ontdekking en de uitgave van de *Kronijk* van KOLIJN, tegen van LOON breedvoerig wordt aangevoerd, bl. 404 en verv. Zie ook de *Voorrede*, bl. xlix en verv.

V. D. N.

Eijeren met beijeren (Nav. IV.; bl. 268). Indien mijn geheugen mij niet bedriegt, dan noemt men in *Walcheren* eene soort van pap, uit onrijpe kruisbessen met eijeren en stroop zamengesteld: *eijers en beijers*. Daar nu CATS een Zeeuw was, laat het zich verklaren, dat zijn gezegde: *eijeren met beijeren is de huwelijke staat*, daarvan ontleend is, en de beteekenis heeft, dat zoet en zuur zich in het huwelijk afwisselen, gelijk E. M. ook meent. Zoo worden ook mede in dienzelfden zin de zoogenoemde *bitterkoekjes* het symbool van het huwelijk genoemd: iets zoets en iets bitters.

E. A. P.

Spot en Schimpprenten (Nav. IV.; bl. 271). Bij de reeds opgegeven prenten van deze soort, moet nog worden vermeld:

De Dans om de Hollandsche Bruid, 1615.
Vertoninghe der tegemoordige stant in 't vrije Nederlandt, 1618.

De Gulde Legende van St. Jan, 1618.
't Conspirateurs Collegie verclaert den Moordt en Brandt, ontsteken in Hollandt.

Spot- en Schimppr. — Het gesl. Witsen. — S. de Vries. — N.-Holl. scholen enz. — J. de Kanter. — A. Koerbach.

Aensprake oft Clacht-Dicht over het schrickelyck verraedt voorgehenomen tegen den P. v. O. geteekend, om Leeren ghereet, G. FIJCK.

Den teghenwoordighen Arminiaen 1623, voorgesteld: het hoofd tusschen de beenen op stellen lopende, zeer zeldzame prent.

Triumph Basuynne uitblazende de groote en onuitspreckelicke ghenade Gods, behoont in de ontdekking der conspiratie Januarij 1623.

Een wonderlicke Prophetiae over 't Roomsche Rijk gevonden tot Praeg, verclarende wat in de 4 voorgaende jaren geschiede zal, 1623.

De prenten der *Arminiaansche Testament* zijn zeer verschillende in afbeelding.

V. D. N.

Het geslacht Witsen (Nav. III.; bl. 350; IV.; bl. 274). Ook bij FERWERDA, *Adelijk en aanzienlijk Wapenboek*, is de genealogie van dat geslacht opgenomen, bestaande uit twaalf generatien, en eindigende, even als bij KOK en in het *Bijvoegsel* op HOOGSTRATEN, met JONAS JONASZ WITSEN, geboren den 21sten Mei 1733, Commissaris der stad *Amsterdam*.

Over Mr. NICOLAAS CORNELISZ. WITSEN zie men insgelijks het Art. bij KOK, t. a. p. en SCHELTEMA, *Staatk. Nederland, en Rusland en de Nederlanden*. In het laatstgenoemde werk worden zijne betrekkingen tot den Czaar beschreven. Over den Hooggeleeraar HERMAN WITSEN en diens geslacht, zie men VRIEMOET, *Ath. Fris.*, p. 524—541.

V. D. N.

Simon de Vries (Nav. III.; bl. 350; IV.; bl. 275). MULLER, *Catal. van Portr.* 1853, zegt, dat deze veelschrijver te *Haarlem* woonde. Uit zijne eigene schriften echter schijnt het, dat hij te *Utrecht* te huis behoorde. Dat hij in 1630 geboren is, en in 1698 nog in leven was, blijkt uit zijne verschillende portretten, meestal voor zijne werken geplaatst.

SIMON DE VRIES wordt door VAN ECK en BOSSCHA, *Tweede Eeuwfeest v. h. Athenaeum Illustr. te Deventer*, bl. 75—77, herdacht en als *Historicus* vermeld door SAXE, *Onom. Lit.*, T. VII, p. 87, die een zoon was van SAXE DE VRIES, welligt zijn kleinzoon.

V. D. N.

Noord-Hollandsche scholen in de achtste eeuw (Nav. III.; bl. 352; IV.; bl. 282). Niet alleen de *Kronijk van Schoorl*, meldt dat RADBOUT aldaar eene school gesticht heeft, maar ook de *Kronijk van Egmond*, waar men leest: »om dat Heer RADBOUT geleerd was soo beminde hij de geleerdheid zeer, ende liet tot *Rel* funderen eene school, daarom heet dit dorp *Schoolrel*, ofte soo men nu seijdt *Schoorl*." Het oprigten der bewuste school wordt door den Heer C. W. BRUINVIS voor niet geloofwaardig gehouden, doch zonder bewijzen. Wij verzoeken zekere gronden ten betoge, dat de opgaven

BIJBL. 1855.

der beide *Kronijken* niet naar waarheid zijn. (*)

J. SCHREUDER.

Johan de Kanter, Philz. (Nav. IV.; bl. 283). Onder de Zeeuwsche wiskundigen, hier opgegeven, wordt ook genoemd JOHAN DE KANTER, en daarbij gezegd: geboren in 1763. Dit is in strijd met andere opgaven, uit welke verschillen, vaak uit naschrijving ontsproten, toenemende en onaangename verwarring ontstaat. Alvorens mijne aantekening, betrekkelijk de geboorte van DE KANTER, den 21sten Julij 1762 (eene familie-mededeeling) naar boven gegevene opgaaf te veranderen, wenschte ik wel ingelicht te worden, of niet, omgekeerd, eene verandering en verbetering in de opgaaf van 1763 behoort plaats te hebben?

F.

»Een bloemhof" van Mr. Adr. Koerbach, »*Zijt voor Ider*" (Nav. III.; bl. 356; IV.; bl. 285, 329). De aantekening op dat boek, *t Amsterdam, gedrukt voor den schrijver in 't jaar 1668, in 8°, in Dl. III, 1ste gedeelte der Catalogus P. A. CREVENNA, in 4°, luidt aldus:*

»Cet auteur scélérat a pris occasion de ce Dictionnaire des mots batards introduits dans la langue Hollandaise pour produire les plus abominables impiétés, dont un fanatique incrédule puisse être capable. Ce livre parut aussi avec un autre intitulé, dans lequel on a omis le nom de l'auteur ADR. KOERBACH, et qui en place de *t Amsterdam, gedrukt voor den schrijver*, comme ci-dessus, porte: *Gedrukt door Goedaart Onderwijs. In 't jaar 1668. Le reste du dit intitulé est égal à celui que nous annonçons, et c'est le même livre et la même édition*." J. L. A. I.

»Een bloemhof" van Mr. Adr. Koerbach, »*Zijt voor Ider*". Volgens eene geschreven aantekening voor een door mij gezien exemplaar, moet ook te zijnen laste zijn geweest een geschrift of boekje: *Het licht schijnende in de duistere plaatse*. KOERBACH heeft zijne verbanning niet beleefd; hij overleed na verloop van vijf jaren in zijne gevangenis, in het Rasphuis te *Amsterdam*.

L. J.

De kastelein van Utrecht (Nav. III.; bl. 351; IV.; bl. 280). Naar mijn inzien is hetgeen men omtrent dit onderwerp wenscht te weten, genoegzaam aangeduid, althans om eens spoor ter beantwoording te banen, in de *Beschrijving der*

(*) Blijkbaar heeft DIRK BURGER zijn verhaal uit de *Kronijk van Egmond* geput, en is dus eigenlijk geene autoriteit, op welke men zich beroepen kan; hij is de tweede hand. En de *Kronijk van Egmond* staft hare vertelling der oprigting van de school te *Schoorl* door de naamsafleiding dezes dorps van *school te Rel*, welke verkeerdheid, of liever bespottelijkheid door den Heer BRUINVIS is aangetoond.

Aann. v. h. Best.

De kastelein van Utrecht. — Bibliotheek van Erasmus. — Reisverhaal door Italië. — Ridders der Tafelronde. stad Utrecht, door Mr. v. J. BLONDEEL, Utr. 1757. Daar dit werk niet zeldzaam is, zal ik er slechts enkele regelen, welke onmiddellijk hierop betrekking hebben, uit aanhalen.

(Bl. 143.) »Wat nu eigenlijk de Advokaten der Utrechtsche kerk belangt, derzelver macht was al zeer groot; want gelijk VAN BUCHEL op 't leven van den Bisschop WILLEBRORDUS aantekent, en bij HEDA, bl. 32 te zien is, hadden zij buiten de stad het hooge rechtsgebied, ja waren rechters in halszaken over diegenen, welke die straf wegens misdaad aan kerkelijke goederen begaan, verdiend hadden».

(Bl. 144 en 145.) »Bij den welken (MATHAEUS, *de Nob.*, Lib. II, Cap. 29—31.) ook eene lijst is van eenige Advokaten der kerke van Utrecht van WILLEBRORDUS tijden af tot omtrent den jare MCC. Na welken tijd weinig of geen gewag van de Advokaten der Utrechtsche kerke meer gevonden wordt, of dit ampt toen vernietigd, of onder eenen anderen naam, bediend is, blijkt niet. Doch de Heer MATHAEUS is t. g. p. van gevoelen, dat de naam van Advokaat omtrent dien tijd buiten geraakt is, en de *Comites, Graven en Castellano van Utrecht* in de plaats gekomen zijn. Maar ik twijfel of dit wel aannemelijk is» enz.

(Bl. 147.) »Behalven deze Advokaten werden oudtijds door de Bisschoppen tot het bestuur of wereldlijk oppergebied binnen de stad aangesteld zekere Graven, die men Graven der stad *Utrecht* noemde; maar wanneer dezelve een begin genomen hebben, kan niet ontwijfelbaar bewezen worden, hoewel zij waarschijnlijk in de achtste eeuw reeds in wezen geweest zijn.» enz.

(Bl. 149 en 150.) »Noch (NB. in *affirmativen* zin, alzo nog) wordt van MATHAEUS ter gemelder plaatse, bl. 526, een Graaf GERLACUS gesteld op het jaar MCLXXII, doch hierin heeft hij zich naar allen schijn bedrogen. Want op dien tijd was LUSCUS noch (nog) Graaf, gelijk uit den laatst aangehaalden brief te zien is. GERLACUS was in het jaar MCLXXVI Kastelein van *Utrecht*», enz.

Ik onthoud mij van verdere aanduidingen, en vestig alleen de aandacht op het tweemaal met elkander verwisselen der titels van *Graaf* en *Kastelein* en de jaartallen hier aangehaald.

W. J. F.

Bibliotheek van Erasmus (Nav. IV.; bl. 290). Aldaar wordt gevraagd »of er ook nadere bijzonderheden omtrent AMERBACHIUS bekend zijn?»

JOHANNES AMERBACH was met JAN FROWEIN (of FROBENIUS, niet FROBEMUS, zoo als hij in de boven aangehaalde vraag genoemd wordt) de voornaamste drukker van *Basel*, en een der voornaamste van *Duitschland*, in

het laatst van de XVde en het begin van de XVIde eeuw. Hij was misschien eerst te *Reutlingen*, zijne geboorteplaats, in de drukkerij van JOH. OTTMAR (1482) of MICH. GRYFF werkzaam, en begaf zich van daar in 1492 naar *Basel*, waar hij zich door zijne uitgaven der *Patres*, met eene nieuwe Romeinsche letter, beroemd maakte. Zijne drukkerij ging bij zijnen dood op zijne zonen over. Hoe lang deze gedrukt hebben en aan wien hunne drukkerij later overging, is mij niet bekend.

P. A. T.

Reisverhaal door Italië van P. C. Hooft (Nav. III.; bl. 318; IV.; bl. 295). De *Instructie of handleiding* door PIETER CORNELISZ. HOOFT gebruikt, om met vrucht in *Italië* te kunnen reizen, is op de verkooping der Handschriften van J. KONING, gekocht door den Heer ALTHEER van *Utrecht*.

P. S.

Ridders der Tafelronde (Nav. III.; bl. 320; IV.; bl. 266, 296). Gaarne voeg ik mijne ontdekkingen bij het reeds meêgedeelde. Dat het normale getal dezer ridderschap 150 was, schijnt onder anderen, te blijken uit den proza-roman van MALORY, *La Mort d'Arthur*, P. II, cap. 45, alwaar men leest, dat koning LEODEGRAUNCE van het land *Camelyard*, die de ronde tafel in zijn huis had, toen MERLIN hem voor koning ARTHUR de hand zijner dochter GUENEVER kwam vragen, dezen ten antwoord gaf: »That is to me, the best tidings that ever I heard, that so worthy a king of prowess and nobleness will wed my daughter. And as for my lands I will give him, wist I that it might please him; but he heeth lands enough, he needeth none, but I shall send him a gift that shall please him much more, for I shall give him The Table Round, the which UTER PENDRAGON gave me, and when it is full compleat, there is a hundred knights and fifty and as for an hundred good knights, I havd myself, but I lack fifty, for so many have been slain in my days».

Dr. J. G. T. GRÄSZE zegt in zijn verdienstelijk werk, *Die Groszen Sagekreisse des Mittelalters*: »Die Anzahl der Ritter wird von Verschiedenen verschieden angegeben», en geeft als bronnen op:

GYRON LE COURTOYS, *Auerques la devise des armes de tous les cheualiers de la table ronde*. Par. 1519.

LEYLAND, *Liste of the kings of the Round Table*, in ROBINSON, *Assertion of the Life, Actes and Death of Prince Arthur*. Lond. 1582.

Devise des armes des Chevaliers de la table ronde. Lyon 1590.

VALSON DE LA COLOMBIÈRE, *Théâtre d'honneur de chevalerie*. Par. 1648.

Voorts geeft GRÄSZE eene uit die schriften getrokken naamlijst, bevattende 16 koningen,

Spreekwijze. „De plank mis slaan”. — Baron Sijberg. — *Het Hooge Huis te Beest*. — Kleuren v. d. Ned. vlag.

1 hertog, en 151 ridders. Vergelijkt men echter met die lijst de namen in de ridderromans voorkomende, zoo worden ver weg de meeste er gemist. Zoo vond ik van de ruim 70 door HARTMANN VAN AUE in zijn *Erec und Enide* genoemden, nog geen tiental bij GRÄSZE met name vermeld. Weinig anders is het gelegen met de 80 in het cyclische gedicht van ULRICH FÜRTERER opgenoemden.

Uit dit een en ander schijnt dus te blijken, dat het personeel dezer Ridderschap van tijd tot tijd is veranderd en aangevuld, en misschien draagt ook de willekeur der dichters en romanschrijvers het hare bij tot het uiteenloopende der namen.

Voor verdere navorsching de baan nu geopend zijnde, verwijs ik ten slotte naar den *Lancelot* van Prof. JONCKBLOET, die mij niet ter hand is.

J. M.

Spreekwijze. „De plank mis slaan” (Nav. III.; bl. 382; IV.; bl. 298). Bij al de antwoorden op deze vraag, wensch ik nog het mijne te voegen. *De plank slaan* is een spel, het welk ik, jaren geleden, bij gelegenheid van zeker Dorpsfeest gezien heb. Na dat het steekspel in den ring, de kat uit den ton knieppen, op den bijenkorf rijden, enz. was afgeloopen en de avond begon te vallen, werd er bij kaarslicht in eene groote schuur, eene plank aan een touw gehangen. De spelers, geblinddoekt en elk met eenen knieppel in de hand, moesten op eenen bepaalden afstand van de plank verwijderd, er op aanloopen en er eenen slag op geven. Het behoeft wel niet gezegd te worden hoe bescottelijk de aanval van eenen geblinddoekten is. Het gelach had dan ook geen einde. Hij, die de plank zoo veel malen raakte, won den prijs. Dit spel scheen niet nieuw te zijn, en aldaar bij allen bekend onder den naam, *wie de plank mis slaat*.

Doorgaans wordt dan ook deze spreekwijze niet toegepast op iemand, welke, na geregeld nadenken, toch niet tot de waarheid komt; maar veel meer bezigt men het, om eene onoverdachte oordeelvelling te bespotten van iemand, die haastig en, als het ware in den blinde, zijn gevoelen zegt, en *de plank deerlijk mis slaat*.

C. KRAMM.

Spreekwijze. „De plank mis slaan”. Na het lezen der gegeven antwoorden op de vraag naar den oorsprong en het doel van deze spreekwijze, is het mij voorgekomen: vooreerst, dat men twee spreekwijzen met elkander verwardt; *de plank mis slaan* en *de plank mis zijn*, of van *de plank zijn*. Ik meen, dat zij beide verschillen, en dat *de plank mis zijn*, of van *de plank zijn* beteekent, hetgeen men anders noemt: *de koers niet houden*. Zoo roepen de jongens dronken lieden na: *houd je roer regt*, zoo zal: *de plank mis zijn* of van *de plank*

zijn doelen op dronken personen, die in plaats van de plank te bereiken, er geheel bezijden gaan, of reeds op de plank zijnde, er door hun zwaaijen afraaken. Maar ten andere bevreemdt het mij, dat men de spreekwijze: „*de plank mis slaan*”, te regt van dezelfde beteekenis achtende als: „*den bal mis slaan*” niet bedacht heeft, dat „*de plank mis slaan*” eene verbastering is van: „*de plak mis slaan*”. Zulke verbasterde spreekwijzen zijn er meer, b. v. *hij riekt naar de mostert*, voor: naar den *mutsaard*, den brandstapel; *hij gelijkt hem op een duit*, voor: *op en uit*, geheel. Zoo vermoed ik ook, dat in het dagelijks gesprek van *plak* gemaakt is *plank*. Terwijl de spreekwijze zelve ontleend is van den cidevant schoolmeester, die een jongen met de plak willende kastijden, mis slaat.

E. A. P.

Baron Sijberg (Nav. III.; bl. 382; IV.; bl. 299). Op den Catalogus van J. KONING, 1833, Dl. I, (Handschriften), komt, onder N°. 339 voor: „*Eigenhandig geschreven en geteekend Verslag en Memorie van HYRONIMUS DAVID GAUBIUS, Hoogleeraar te Leyden, betreffende zekeren Haagschen Alchimist, betuigende gezegde Hoogleeraar in dit geschrift, dat het niet onmogelijk was om goud te kunnen maken*”. Dit handschrift is toen gekocht geworden door den WelEerwaarden Heer VAN VOORST, Predikant te Amsterdam. Welligt is *die zekere Alchimist* de door VAN EFFEN bedoelde Baron SIJBERG.

J. L. A. I.

Het Hooge Huis te Beest (Nav. III.; bl. 383; IV.; bl. 300). *Beschrijving* noch *Afbeelding* van dat Huis is mij bekend. Ik zou echter de namen kunnen opgeven van diegenen, welke van 1401 tot 1633 daarmede en met de toebehoorende landerijen *beleend* waren. Mogt Dr. RÜMER daarvan opgave verlangen, dan ben ik bereid er een afschrift van te nemen, en aan hem toe te zenden.

V. D. N.

Kleuren van de Nederlandsche vlag (Nav. IV.; bl. 69, 362). Zou het ongegrond zijn te vermoeden, dat in de XVIIde eeuw, in de kleuren van de *Nederlandsche vlag*, het rood of oranje onverschillig werd gebruikt?

Het volgende geeft mij hiertoe aanleiding. In de Instructie, door den Gouverneur-Generaal HENDRIK BROUWER en de Raden van Indie, dato Batavia, 15 Augustus 1634, voor den Opperkoopman BARENT PIETERSZ. Directeur over des Comp. Negotie in Suratte in de landen van Hindostan, „waar naar hij zich met zijnen raad zal hebben te reguleren” (in HS. bij mij berustende), wordt hem onder andere opgedragen aan te koopen:

600 Stux Salous of t *vlaggedoeck*, dat voor deesen is ingecoht ter pryse als volgt, ten ware UE. oordeelde t selve Lywaet tot min-

der prijs in Masulipatnam sal syn te becomen, namentlyk:

10 Corgie Root oft Orangie	à 30	Bopia	} 't Corgie.
10 — Blauw . . .	à 21½	—	
10 — Wilt . . .	à 19	—	

LABORANTER.

Kleuren van de Nederlandsche vlag. In een schilderstukje uit de XVIde eeuw, voorstellende den slag op de Zuiderzee onder BOSSU, zijn de kleuren van de vlag der Watergeuzen rood, wit en blaauw. Dit stukje bevond zich op de tentoonstelling te Amsterdam, van kunstvoorwerpen uit de XVIde en XVIIde eeuwen, en is, naar ik meen, de eigendom van den Heer RUTGERS te Hoorn. X.

Agathopeden (Nav. III.; bl. 383; IV.; bl. 302). Van dezelfde goede jongens verscheen, behalve het *Annuaire Agathopédique*, nog in 1853 een *canard numismatique* getiteld: *Numismatik des ordens der Agathopeden, nebst vorangehenden kurzen Notiz über den Ursprung und die Geschichte dieses geheimen Gesellschaft von Dr. WALLRAF, mit zwei lithographirten Tafeln.* Berlin bei E. S. MITTLER und SOHN. (n. b. de uitgevers van het *Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde von Dr. B. VON KÖHNE.*)

De opdracht van dezen, 20 bladzijden beslaanden geestigen *canard*, waarin men de hand van eenen der meest verdienstelijke Numismatici uit België herkent, is quasi aan dem erhabenen und gelehrten Doctor HOFFMANN VON FALLERSLEBEN. De Belgische Brusselsche oorsprong verraaft zich door de laatste bladzijden. — Uit dezelfde bron zal ook wel ontstaan zijn, de brochure: *Que veut l'Europe?* in 1848 verschenen in den trant van FRANS BALTES' geschriften, waarvan de *Numismatik* bij wijze van mystificatie opgeeft, p. 19: »Je reconnus dans le président de l'ordre l'auteur du livre célèbre: *Que veut l'Europe?* le seul ouvrage de philosophie politique qui ait été écrit depuis le *Congrès de Verone* de CHATEAUBRIAND. Ook is aldaar sprake als onder de aanwezigen bij zijne receptie in de orde der Agathopeden van »le Comte de Fortsas, dont la riche bibliothèque a attiré tant de curieux". Zulks zinspeelt op eene der geestigste mystificaties, die immer hebben plaats gehad. In 1840 namelijk werd aan dezen en genen geïnteresseerden toegezonden een *Catalogue d'une très-riche mais peu nombreuse collection de livres provenant de la bibliothèque de feu Mr. le Comte de J. N. A. DE FORTSAS, dont la vente se fera à Binche le 6, 10 Août 1840, à onze heures du matin en l'étude et par le ministère de Mr. MOUILON Notaire rue de l'Eglise, N°. 9.* Gedrukt te Mons. Typographie d'EM. HOYVIS Libraire. Prix: 50 centimes. Van deze verkooping gaf een voorberigt deze opheldering: »Mr. le comte DE FORTSAS n'admettait sur ses tablettes que

des ouvrages inconnus à tous les bibliographes et les catalogistes. Il expulsait impitoyablement de ses rayons, des volumes payés au poids de l'or sitôt qu'il apprenait qu'un ouvrage jusqu'à lors inconnu, avait été signalé dans quelque catalogue". Van daar dat de catalogus slechts een 45tal nummers bevatte, en de nummers niet geregeld volgden, maar »l'interruption dans la série des numéros provient des ouvrages successivement expulsés de ses rayons". Men ziet, niets was vergeten om de mystificatie niet te doen ontdekken, zelfs een levensberigt van den gewaanden Comte DE FORTSAS ontbrak niet. Slechts enkele, zoo als wij zeiden, geïnteresseerden ontvingen dien Catalogus: zoo vond b. v. WILLEMS, destijds onledig met de verzameling van zijne *Oude Vlaamsche Liederen*, er onder N°. 197: »Specimens of early flemish songs of the fourteenth century, by GEORG ELLIS, Esq. Lond. 1809, avec 10 planches de musique. Eene noot gaf bij velen redenen van de zeldzaamheid, van de éénigheid van het werk. Hier was het dat »l'auteur s'étant aperçu qu'il ne possédait pas assez bien le flamand ancien et que par suite, le texte qu'il donnait était extrêmement fautif, il fit détruire tous les exemplaires". Met eene enkele uitzondering werden alle Belgische bibliomanen en geleerden gemystificeerd; een crediet werd bij de regering aangevraagd tot aankoop van enkele nummers; de kooplustigen reisden naar Binche, en ten slotte bleek het, dat geen dezer boeken (N°. 69 uitgezonderd; zie *Messager des sciences historiques en Belgique* 1842, p. 293—308) immer bestaan had. Met zooveel boekenkenis was deze catalogus door een *Agathopeed* zamengesteld. — Uit denzelfden bron zag nog (in 1851) ook het licht het »*Recueil de documents et de mémoires relatifs à l'étude spéciale des boutons et fibules de l'antiquité etc. publié par la société nationale de Boutonistique.* Saint-Gilles 1851. 8 pp. Onder »les articles principaux qui paraîtront dans le premier volume" wordt vermeld: »*Sur un bouton fossile en Boutonographie babylonienne!*"

J. D.

L.

Pleitmemorie enz. voor Mr. F. Lievens Kersteman (Nav. IV.; bl. 6, 310). De advokaten VAN HAMEL en VAN OLDENBARNEVELT, genaamd WITTE TULLING, zijn twee met lof bekende regtsgeleerden van dien tijd.

L. J.

[Er wordt ter laatstaangehaalde plaatse gesproken van den advokaat VAN HAMEL en VAN OLDENBARNEVELT enz., niet van de advokaten VAN HAMEL en VAN OLDENBARNEVELT.]

Walraven van Heeckeren (Nav. IV.; bl. 6, 311). Om aan de verlangde inlichtingen van L. v. H. eenigzins te voldoen, kan worden aangewezen, dat, in het werk van STYLIUS, *Vervolg op van AITZEMA, Saken van Staat en*

F. de Bruin, Kondodad. — Het beleg van Leyden. — Zeeuwsche Geneeskundigen.

Oorlog, Dl. III, B. 27, bl. 100, gemeld wordt, dat »H. H. Mog. ter halve der maand April 1689 zonden den Heer VAN HEEKEREN na *Lunenburg* en andere Hoven». En in de *Na-leezingen* op WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, bl. 416, leest men, »men zondt den Heer VAN HEKEREN, die te vergeefs den Hertog van *Wolffenbuttel*, namens Koning WILLEM en den Staat, voordelige aanbiedingen gedaan had naar 't Hof van *Zweden* (in 1692)». Dat hij in 1696 nog aan dat Hof was, blijkt uit het vermelde bij SYLVIVS t. a. p. Dl. IV, B. 41, bl. 55, alwaar het antwoord van den Koning van *Zweden* op de Memorie van den Plenipotentiaris van de H. M. H. Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, den Hoog Ed. Geb. Heer WALRAVEN, BARON VAN HEKEREN, enz. gedagteekend den 24sten Maart 1696 o. s.

V. D. N.

Walraven van Heeckeren. Terwijl ik den Heer SAXO SYLVIVS dank zeg voor de beantwoording mijner vraag omtrent w. VAN HEECKEREN TOT NETTELHORST en voor zijn verplichtend aanbod, zij het mij vergund hem te doen opmerken, dat het mij nergens is voorgekomen, en ook onwaarschijnlijk dunkt, dat WALRAVEN VAN HEECKEREN ooit in militaire dienst is geweest. Geboren in 1643, werd hij den 18den April 1665 in de Ridder-schap van de Graafschap *Zutphen* geadmitteerd, hetgeen niet zoude hebben mogen geschieden, ware hij militair geweest, volgens het besluit daaromtrent den 13den Januarij 1626 bij het Quartier genomen. In stede van in de Ridderschap geadmitteerd te worden, had hij zich dan enkel *admissibel* kunnen doen verklaren.

De betrekkingen door VAN HEECKEREN bekleed, waren die van Landdrost en President van de Gedeputeerde Staten van de Graafschap *Zutphen*, Gedeputeerde ter Vergadering van H. H. M., Hoofdschout van de stad en Meijerij van 's *Hertogenbosch*, en gezant in *Zweden* en bij verscheidene Duitsche Hoven. In militaire betrekking kwam hij mij nergens voor; doch vier zijner broeders, JAN FREDERIK, GERRIT, EVERT JACOB en STEVEN waren er in, en zijn ook allen voor het vaderland gesneuveld.

L. v. H.

F. de Bruin, Kondodad (Nav. IV.; bl. 6, 311). Indien B. A. T. onder eenige waarde, *geldswaarde* van dit boekje verstaat, kan de *Naemrol der Nederduitsche Tooneelspellen*, door Mr. JOH. VAN DER MARCK, 1774, en het *Register der prijzen*, daarachter gevoegd, hem ten minste de waarde er van in dien tijd leeren kennen. Op het *Register* staat *Kondodad* onder N°. 843, voor f 3:2, de *Be-proeving*, N°. 844, voor 7 stuivers, en de *Triumpherende Schouwburg*, N°. 845, voor f 2:14 aangeteekend.

V. D. N.

Het Beleg van Leyden (Nav. IV.; bl. 7, 313). Van *Het Beleg en Ontzet der stad Leyden*, van REINIER BONT of BONTIUS, zijn onderscheiden uitgaven, in 4to formaat van 1645 en 1647, en in 8°. van 1660, 1661, 1663, 1670, 1682 en 1729. Ook H. BROUWER heeft twee treurspelen geleverd, *Het Beleg en Het Ontzet van Leyden*, 1683, in 4°. Insgelijks JAC. ZEVECOIUS, *Beleg van Leyden*, treurspel, 1626, 4°. Zie Mr. JOH. VAN DER MARCK, *Naemrol der Nederduitsche Tooneelspellen*, 1774. Tot welk van deze stukken nu het stuk in het bezit van V. behoort, kan alleen door den bezitter dier treurspelen worden aangewezen.

V. D. N.

Zeeuwsche Geneeskundigen (Nav. IV.; bl. 30, 313 vv.). Onder hen mogen nog de volgende genoemd worden:

GERARDUS BLASIVS, geboren te *Oostvliet*, eiland *Cadzand*, in het begin der XVIIIe eeuw, overleden te *Amsterdam* in 1682. Hij was aldaar Med. Doct. en Hoogleraar aan het Athenaeum.

JOANNES ANTONIDES VAN DER GOES, geboren te *Goes* 1647, overleden 1684 te *Amsterdam*, promoveerde te *Utrecht* 1673 als Med. Doct.

JOANNES DE MEIJ, geboren te *Middelburg* 1617, overleden den 8sten April 1678, was S. Theol. Prof., Med. ac Philos. Doct., Eccles. Mediob. Pastor.

LUCAS VAN STEVENINCK, AZ. was Med. Doct. te *Middelburg* (1487) en Capitein van 't Genootschap: *Luctando Emergente* s

Indien ik mij niet vergis, behoort onder de Zeeuwsche geneeskundigen ook opgenomen te worden de dichter FRANCISCUS HADRIANIDES PIENS. Van hem bestaat een zwarte kunst portret, door J. GOLE, in fol. aet. LXII.

Mogt een der menigvuldige lezers van DE NAVORSCHER in het bezit zijn van dit portret, en het door ruiling of verkoop willen afstaan, dan zoude men zich hiertoe, al ware het tegen eenige opoffering, gaarne bereid toonen.

W.

Zeeuwsche Geneeskundigen. Bij J. MACQUET had kunnen genoemd zijn denaauwkeurige levensbeschrijving van dien geleerde endichter, in mijn jaarboekje *Zeeland*, 1853, bl. 115—133, en bij GALENUS ABRAHAMSZ, GLASIVS, *Godgel. Nederl.*, Dl. I, bl. 2—7.

v. O.

Zeeuwsche Geneeskundigen. Men leest in het antwoord van QUESCENDO (Nav. IV. bl. 314), dat E. CAPUEEL is overleden den 22sten Mei 1733, volgens DE LA RUE, *Gelett. Zeeland*, bl. 294. Slechts twee bladzijden verder, in het antwoord van den Heer A. J. VAN DER AA, vindt men dat CAPUEEL overleed den 14den Mei 1676. Is dit verschil toch niet wat te groot! Merkt men op het bijgevoegde, door DE LA RUE, t. a. p.: *Hij is eindelijk in goeden*

ouderdom gestorven, dan zoude men, vooral uit het aardig gebezigde woord *eindelijk* moeten opmaken, dat de opgaaf van den 22sten Mei 1733 wel de echte is. Doch de Heer VAN DER AA heeft aan het slot van zijn antwoord teregtwijzing beloofd, indien zulks begeerd wordt. ZEd. kome dan nu te hulp om het verschil te vereffenen.

P. FRET.

Nicolaas van Wassenaar (Nav. IV.; bl. 30, 316). Uit een exemplaar van het, naar het schijnt, zeer zeldzaam voorkomende gedicht *Haarlemias; sive enaratio obsidionis urbis Harlemi, quae accedit A^o. 1572. Graeco carmine conscripta a NIC. JOHAN A WASSENAER, Amsterodamaeo*, Lugd. Bat. *Ex officina JOANNIS PATII, Acad. Typogr. A^o. 1604*, in 4°., blijkt mij dat W. zich teekende: N. JOHAN A WASSENAER, *Amsterodamaeus*. Ik vertrouw alzoo, dat het niet meer twijfelachtig is, dat hij te Amsterdam geboren werd. Uit de *Opdragt* van dit gedicht aan, naar het schijnt, Curatoren der school te Haarlem, ontwaart men, dat hij aldaar met de zorg der school belast is geworden, na daartoe van Weesp beroepen te zijn. Zijn vader, JAN NICOLAASZ. VAN WASSENAER, was de vierde predikant te Amsterdam in 1580 geworden, doch hetzelfde jaar overleden. Men mag daaruit veronderstellen, dat de zoon, zoo niet in dat jaar, zeker in of vóór 1581 geboren is. Zijne historische schriften vindt men op de Koninklijke Bibliotheek te 's Hage.

V. D. N.

Familieverbindtenissen voor de regeringsposten in Holland (Nav. IV.; bl. 31, 331). Kan C. & A. ook bedoelen: de punten van verdrag en associatie waarop de Regenten der stad Vlissingen zijn overeengekomen, enz. A^o. 1728, uitgegeven door H. W. TYDEMAN, in de *Mnemosyne*, St. XIII, bl. 133 volg. (A^o. 1824)? In het aldaar aangehaalde werk: *Grondwet-tige herstelling van Nederlands Staatswezen*, Dl. II, (niet I) bl. 184 volg. (*), vindt men de beschrijving van zoodanige contracten te Rotterdam, na den dood van WILLEM III. »Toen hadden zekere PIETER DE MEY, HARMEN VAN ZOELEN en SAMUEL BEIJER, die uit hoofde van eenige gerezene onlusten uit hunne regeeringsplaatsen ontzet waren, op nieuws verzogt, dezelve wederom te mogen bekleeden, met dat gevolg, dat hun de toezegging daarvan bij de eerstkomende vacaturen gegeven wierd. Naauwelijks echter was de eerste in zijn ambt hersteld, of hij bemerkte dat men in een kring van zestien leden, met uitsluiting der agt overige vroedschappen over alle voorko-

mende zaken en bedieningen willekeurig beschikte. Vervolgens werd hij, om tot de cabaal te worden toegelaten, zeer bedenkelijk in de Raden Doelen gebragt, in zekere kamer, alwaar men hem in een hoek twee gesloten deuren aanwees, achter welker tweede eene ijzeren kist met drie verschillende sloten geplaatst was. Uit deze koffer haalde men een boek, waarvan de titel was Wetboek van de Partij, doch welk veeleer verdiend had, Wetboek van de Hel genoemd te worden. In hetzelfde was de schikking beschreven, volgens welke de boonheeren niemand op de nominatie van Burgemeesteren en Schepenen brengen konden, dan zodanige voorwerpen, welke door deze Cabaal daartoe bestemd waren" enz.

Na de omwenteling van 1747, geloof ik niet, dat dergelijke Contracten gemaakt zijn, daar juist WILLEM IV die, ten minste in Zeeland, heeft opgeheven. De vroegere bleven wel voor een gedeelte bestaan, doch slechts in zooverre als niet met de beloften, den Stadhouder gedaan, in strijd waren.

Reeds in de XVIIde eeuw verbonden de Regenten te Middelburg zich meermalen heimelijk onder elkander, om de regten der kiezers bij het benoemen van raadsleden geheel vruchteloos te maken. De *Secrete Notulen* vloeijen over van dergelijke overeenkomsten. Na de hevige twisten, die er na den dood van WILLEM III, A^o. 1702 en 1704, hadden plaats gehad, waardoor de stad in twee vijandige legerkampen, als het ware, verdeeld was geworden, en vele oude Regenten, wilden zij hun leven zeker zijn, de vlugt hadden moeten nemen, besloot men eene soort van verzoening te bewerkstelligen. Tusschen de onderscheidene leden van de Provinciale Staten, kwam in 1708 een zoogenoemd *Instrumentum Pacis*, tot indeeling van alle ambten en bedieningen tot stand, en in Middelburg tusschen de leden de Stadsregering, A^o. 1710 een *Contract van Harmonie*, uit 28 artikelen bestaande. Over dit laatste is veel te doen geweest. Behalve vele artikelen toch, waarin de verdeling der Regering in zoogenoemde correspondentiën, de vervulling van Schepenen Raadsplaatsen en de begeving van ambten en bedieningen waren geregeld, kwamen daarin de volgende bepalingen voor:

Art. 10. »Een heer uyt de regering komende te overlijden en nalatende een zoon, die bequaam is om te succederen, zal in zijne plaats moeten aangenomen worden en vallen in die correspondentie daar zijn vader in is geweest: dog bijaldien zijn vader op zijn overlijden is geweest Schepen, en dat die plaats door de Heeren Kiesers moet vervuld worden, zoo zal dan de eerstvolgende plaats op zoodanigen zoon worden geconfereert, hetwelk ook plaats zal hebben bij desistement".

(*) Over dit werk zie men (DE BOSCH KEMPER) de *Staatkundige partijen van Noord-Nederland*, Amst. 1836, bl. 271. Kluit nam er de wederlegging van op zich in zijne *Souvereiniteit der Staten van Holland verdedigd*, enz. 1484 en 1788.

Art. 11. »Een vader stervende, in de regering zijnde en latende een zoon na, die alsdan nog zijne jaren niet heeft om in de Regering te komen, zal daar moeten worden ingenomen, zoo ras hij daartoe in staat zal wesen, wegens die Correspondentie in welke zijn vader is geweest».

Men trachtte, zoo als men ziet, de familie-regering erfelijk te maken.

Nadat de driften wat bekoeld waren, kwam het echter aan sommige regenten in den zin, dat die artikelen toch wat al te ver gingen. Over en weër werden lange deducties gewisseld, de een wilde de artikelen afschaffen, de ander ook, doch alleen bij unanimiteit; anderen weder wilden ze behouden. Het eind was, dat zij bleven, doch dat, wie wilde, er aan kon veranderen, nl. voor zich zelve en zijne descendents, en dit werd dan ook door de meesten gedaan. Eén regent had zich nooit met het Contract willen vereenigen; zijn naam verdient dan ook vermelding, het was de Burgemeester P. BODDAERT, dezelfde over wien handelt LA RUE, *Geletterd Zeeland*, bl. 20 volg.

Nadat WILLEM IV Stadhouder was geworden, werd hieraan voor een groot gedeelte een einde gemaakt; als premier noble renonceerde hij aan alle regten, »om in eenige verdeling der ambten en bedieningen te participeren». Daarentegen »werd het reglement voor de begeving der Provinciale ampten en commissien van den 22sten November 1708, off zoo genaamd *Instrumentum Pacis* gehouden voor vervallen, gelijk mede alle contracten van vriendschap en tourbeurten, tusschen de Leden der Regering en de respectieve steden opgericht en gemaakt over de begeving van alle Provinciale ampten en die tot de Regering off administratie van de Justitie betrekkinge hebben, als daer zijn Schepens-, Raads- en Kiesersplaatsen, met verklaring als Regenten van eer, dat men nooyt die, off dergelijke contracten off overeenkomsten, 't zij bij geschrift off mondelinge afsprake, bij vervolg wederom zal aangaan, directelijk off indirectelijk». *Besluit St. van Zeel.* 15 Junij 1751.

Bij Raadsbesluit van den 14den Junij daar-aanvolgende werd deze verklaring door de Regering van *Middelburg* afgelegd, »om tot satisfactie te kunnen dienen van zijne doorluchtige Hoogheid en om aan de goede intentie van Hooggedagten Vorst te voldoen».

Curieus is het, al die vroegere stukken, die contracten en deducties te lezen. Zoo er nog in den lande gevonden worden, welke de Stadhouderlooze tijdperken onzer historie, boven die met een Stadhouder stellen, voor de zoodanigen zou het heilzaamste middel tot genezing zijn een onderzoek in dergelijke *Arcana* van de stadsregeringen. Overal vindt men familie-coterie, een geest van zelfbevoor-

deeling, van uitsluiting van anderen, eene aaneengeslotene oligarchie, die ook wel onder het bestuur van eenen Stadhouder (zoo als onder WILLEM III) bleef bestaan, maar dan toch in den Vorst een' breidel vond, waarnaar in stadhouderlooze tijdperken te vergeefs te zoeken was. Wel is waar, kan men aan de ergste voorstanders van die familie-regeringen, goede trouw niet ontzeggen, maar dwaas is het, dat de zoogenaamde anti-stadhoudersgezinde partij voor de vrijheidspartij doorging.

L.

Dagverhalen van Nederl. gezanten (Nav. IV.; bl. 31, 332). Tot aanvulling der lijst in DE NAV. bl. 332, deel ik mede, dat in November 1852 door de boekhandelaren VAN BENTHEM en JUTTING op hunne jaarlijksche boekverkoop te *Middelburg* verkocht zijn:

1°. Journaal van de Heeren VAN SOMMELSDIJK in *Engeland* in de jaren 1623, 1624, 1625, MS. in folio, h. b. voor f 4.

2°. Brieven van den Ambassadeur VAN CITTERS, 1680—1694, 8 deelen. — Bijlagen relatief tot het verbaal van de Eng. Ambassade 1680—1695, 6 deelen. Secrete Resolutien van H. H. M. relatief tot de Eng. ambassade 1680—1695, 3 deelen. Brieven van den Raadpensionaris FAGEL aan den ambassadeur VAN CITTERS, 1680—1695, 1 deel. Te samen 18 deelen in folio, h. b. zeer net MS. verkocht voor f 30.

Ik meen, dat die stukken destijds de eigendom zijn geworden van Mr. L. E. LENTING tot *Zutphen*.

φ² — φ.

Dagverhalen van Nederl. gezanten. Bij de gedane opgave kan ook gevoegd worden: »Rapport gedaen bijden heere VAN SOMMELSDIJK aende Hooge ende Mogende Heeren Staten Generael der vereenichde Nederlanden, den XI Augusti 1620, van zijne legatie aende republycque van Venetien, vertrocken den 25 Aprilis ende wedergekeert den 7 Augusti», medegedeeld door J. C. A. RETHAAN MACARÉ, in de *Berigten van het Hist. Gen.*, Vde Dl. 1e. St. bl. 45—437.

C. W. BRUNVIS.

Jongste dorpen in Zeeland (Nav. III.; bl. 318; IV.; bl. 328). Tot aanvulling van mijn antwoord t. a. p. dient, dat in het 4de distrikt het jongste dorp: *Hoofdplaat* is, gesticht in den *Hoofdplaatpolder*, welke deels in 1775 en deels in 1778 bedijkt werd. Het eerste kerkgebouw aldaar is ingewijd den 29sten Mei 1785, en van dien tijd dagteekent zich *Hoofdplaat* alzoo als een dorp.

J. VAN DER BAAN.

Spaansch-Hollandsche woorden (Nav. IV.; bl. 31, 330). Behalve het woord *mooi*, waarvan de Spaansche afkomst in *mooi leelijk*, *mooi duur*, reeds in DE NAVORSCHER II, blz.

143 is aangetoond, zijn mij nog twee woorden bekend, die, althans in *Overijssel*, gangbaar, door de Spanjaarden zijn achtergelaten; *piootjes* van *piojos* (luizen) en *parlabers*, van *palabras* (woorden). Het laatste wordt gebruikt, als iemand zich uit eene netelige zaak met vele woorden zoekt te redden en er om heen praat; hij maakt dan *parlabers* of *pallabers*. J. M.

Tancredo de Rohan (*Nav*. IV.; bl. 32, 333). Men vergelijk nog AMELOT DE LA HOUSSE, *Mémoires Historiques* (ed. de 1722, T. I, p. 44, sqq.). Zijne geschiedenis heeft het onderwerp opgeleverd van een roman, dien ik mij herinner, verscheidene jaren geleden, gelezen te hebben, doch waarvan de titel mij ontschoten is. Is het ook de *Trois Rohan* van ROGER DE BEAUVOIR? Er kwamen verscheidene historische bijzonderheden in voor.

L.

Grafschrift Aelia Laelia Crispis (*Nav* IV.; bl. 37, 335). R. P. vraagt naar de oplossing van dit beroemde grafschrift en deelt mede, dat eene verklaring daarvan, zoowel door den Heer VAN BERGEN, als den Heer C. W. STRONCQ gegeven is. Welke die verklaringen zijn, weten wij evenmin als R. P. Wij betwijfelen evenwel of zij nieuw zullen geweest zijn, want door verschillende geleerden waren vóór hen reeds eene zoo groote menigte uitleggingen van dit raadsel gegeven, dat er moeilijk nieuwe bij te voegen waren. — CAROLO CAESARE MALVASIA, Leeraar in de regten te *Bologna*, schreef er een werk van 196 bladz. gr. 4°. over, dat te *Bologna* in 1683 gedrukt en aan den grooten COLBERT is opgedragen en tot titel heeft: AELIA LAELIA CRISPIS non nata resurgens in expositione Legali Co: Caroli Caesaris Malvasiae U. J. ac Sac. Paginae Doct. Colleg nec non in patrio Archigymnasio Horis vespertinis ordinarii Legiones interpretis primarii. Bononiae 1683.

In dit werk noemt hij 42 personen op, welke eene uitlegging beproefd hadden; zoo was het volgens MICHAEL ANGELO het regenwater, dat in zee valt; volgens RICCARDUS VITUS, de rede of ook het Platinische idée; volgens JOANNES TURRIUS, de allereerste grondstof (*materia prima*); volgens FRANC. SCOTT, een gesnedene; volgens N. BARNANDUS, het goud; volgens FERRONIUS, de muziek. Onze landgenoot M. Z. BOXHOFF was van gevoelen, dat er de schaduw door werd aangeduid, enz.

De uitlegging van MALVASIA zelf, is de volgende:

„Loquitur”, zegt hij, „de filia LAELIO nascitura eademque sponsa AGATHONI designata; sed non filia, sed non sponsa, quia concepta, non edita; quia non orta sed aborta; qua propter tali ac tanta spe frustratus AGATHO,

jam pridem delectus in conjugem et a sorte elusus hac Aenigmatica inscriptione jure mariti sic et ipse lusit, vel ludentem speciem praebebat”.

Deze uitlegging was hem, toen hij voor het eerst het opschrift zag, ingevallen. Alsdan beteekent:

D. M. Dis Manibus.

AELIA LAELIA CRISPIS,

den naam, dien men voornemens was, aan het kind, als het een meisje geweest was, te geven.

*nec vir, nec mulier, nec androgyna,
nec puella, nec juvenis, nec anus,
nec casta, nec meretrix, nec pudica,*

Sed omnia,

omdat een abortus dit geen van alles is, dus het kind, als het geleefd had en opgegroeid was, dit alles had kunnen zijn; *omnia* voegt MALVASIA er bij, tamen in *fren non in facto esse, potentia, non actu.*

*Sublata neque fama, neque ferro, neque veneno,
Sed omnibus,*

De ongeboren vrucht was natuurlijk op geene dezer wijzen omgekomen; had zij geleefd, dan had het kind op elke dezer wijzen kunnen sterven.

Nec coelo, nec aqua, nec terris,

Sed ubique jacet,

dat is *nullibi, nullibi* en *ubique* staan gelijk.

LUCIUS AGATHO PRISCUS,

den naam van den verloofde,

Nec maritus, nec amator, nec necessarius, om dat men dit van eene ongeboren vrucht niet zien kan.

Neque moerens,

zoo als blijkt uit het spelende vernuft, en het opschrift.

Neque gaudens;

wegens de erfenis die AGATHO kwijt was.

neque fleus:

omdat het ligt valt: sponsare amittere, non ita conjugam; est enim zegt PETRARCHA levior spei jactura quam rei!

hanc nec molem, nec pyramidem, nec sepulchrum, sed omnia,

omdat het opschrift zoowel voor geene als voor elke dezer zaken kan doorgaan.

Scit et nescit cui posuerit,

scit, omdat AGATHO den naam kent, dien de ouders aan het kind zouden gegeven hebben; *nescit*, omdat hij niet weet wie het zou geweest zijn, als de abortus niet had plaats gehad.

Bezwaren zijn er tegen deze verklaring, aan welke de lof van schranderheid niet kan ontzegd worden, en die met een omhaal van geleerdheid, eener ernstige zaak waardig, verdedigd wordt, zekerlijk te maken; met het *omnia* en *ubique* weet MALVASIA niet regt weg.

Aardig is de uitlegging van ZACHARIAS PONTANUS, die het er voor houdt, dat er ge-

doeld wordt op drie personen, door drie andere begraven.

Men leze als dan het opschrift volgender wijze:

D.	M.	
AELIA nec vir nec puella nec casta	LAELIA nec mulier nec juvenis nec meretrix Sed omnia Sublata neque ferro Sed omnibus nec aquis Sed ubique jacet.	CRISPIS nec androgyna nec anus nec pudica
neque fame nec coelo		neque veneno nec terris
LUCIUS nec maritus neque moerens nec molem	AGATHO nec amator neque gaudens hanc nec pyramidem Sed omnia	PRISCUS nec necessarius neque flens nec sepulcrum
	scit et nescit cui posuerit.	

Dan is »primum corpus Aeliae, mulieris, vetulae, meretricis, ferro transverberatae, a LUCIO gaudente (quia ei necessarius heres) sepultae: — alterum LAELIAE, androgynae, puellae, castae, veneno sublatae, in aquis ab AGATHONE marito flente injectae: — tertium viri juvenis, impudici, fame necati, a PRISCIO amatore, moerente, eodem loco tumulati”.

Bij deze verklaring is alles opgehelderd, elke eigenschap die in het geschrift aan een persoon ontzegd wordt, is toepasselijk op een der anderen en derhalve aanwezig, wanneer men de personen te zamen neemt. — MALVASIA verwerpt deze oplossing, doch zonder opgave van gronden; integendeel! hij voert een grafscript aan uit de Epitaph. iocosa van SWEERTIUS.

*Et Ghenus et Trilius Ninusque hac conditur urna;
Hic fune, hic gladio, fluctibus hic periit.*

en brengt voorbeelden bij uit APPIANUS en anderen, waaruit blijkt, dat het bij de Romeinen meermalen de gewoonte was, drie lijken te zamen te begraven.

Overigens schijnt het opschrift zeer oud; behalve de Bolognesche lezing is er nog eene Milanesche, die van de eerste verschilt. Later zijn dergelijke opschriften in menigte gemaakt. Wij eindigen deze mededeeling met de opgave van drie, welke onder anderen bij MALVASIA voorkomen:

mane hic jacet nec servus nec lanista nec caudicibus nec in urbe vitam egit nec domi nec foris neque in mari neque in terra neque hic nec alibi sed ubique nec fame nec veneno nec morbo	Viator lege Andor nec miles nec sutor nec foenerator sed omnia	ambula Vortunius nec medicus nec fur
--	--	---

Bijbl. 1855.

nec ferro nec capistro sublatus
sed omnibus
posui H. J.
illi
nec debitor nec haeres nec cognatus
nec vicinus nec necessarius
hanc
neque molem neque lapidem neque tumulum
sed omnia
nec illi, nec tibi, nec mihi
nec male nec bene volens
sed omnibus.

Palladiae Veneris vel Veneriae Palladis
thalamum sepulcro similem cernis
ubi virgo simul et matrona nupta et innupta
nec sterilis nec foecunda nec uxor
nec pellex
conjux sine conjuge caelebs sine caelibatu
annos quindecim sine querela
cum viro jacuit semiviro
mirante natura tandiu potuisse foeminam
sic jacere vel tacere.

De lictore quodam ebrio in puteum demerso, ad finem anni, ante solis ortum, dum hauriret aquam, qua subito igne conflagrantem domum extingueret.

Dis pedibus saxum
sepulcro hoc non lapideo sed aqueo.
Conditus est vivus qui ejectus est mortuus
ex igne examinis
animam in aquis amisit
flam(m)am ex imbrice-extinctinus vindice
lympa extinctus est
a nimio calore transiit ad aquas nivium
et usque ad inferos peccatum illius
in coelo micans aquarius occidebat
cum miser e coelo in aquas decidit
et piscator in undis praedam non invenit
sed undarum praeda factus
hamo expiscatus est
periit
non igne non aëre non unda
sed omnibus
non vino non aqua
sed utroque
nec ebrius nec sobrius
sed utrumque
anno
neque clauso, neque recluso
mense
neque menso neque emenso
die
neque prima neque ultima neque medio
hora
nec lucis nec tenebrarum.

L.

Grafscript Aelia Laelia Crispis. Van dit grafscript bestonden, volgens VAN BERGEN, reeds in 1684 drie en veertig uitleggingen. Sommigen dachten aan het regenwater, anderen aan de vrouw van LOTH, eenigen aan een embryo, anderen aan NIOBE, aan eene schaduw, aan den steen der wijzen, enz. enz. VAN BERGEN denkt aan het Joodsche volk, en dit zal STRONCK, zijn leerling, ook wel gedaan hebben. Men kan over dit punt nazien: *Pensées d'OXENSTIERN*, T. I, p. 289; A. A. PAGENSTECHER, *de Jure Ventris*, p. 298; JAC. LYDII, *Vrolicke uren des Doodts*, Dordr. 1662, bl. 325.

P. H. T.

8

Spreekw. „Reilt en zeilt”. — Echtgenoot v. J. Kuchlinus. — Roggius. — Zeeuwen enz. — Het geslacht Cabeljauw.

Spreekwijze. „Reilt en zeilt” (Nav. IV.; bl. 62, 340). Ook TUINMAN in de Fakkelt, Dl. II.; bl. 218, zegt: „Treil is een scheeps trektoew, en waar mede men dat vast meert. Dus wordt een schuit verkocht met zeil en treil”. Hij acht het woord treil verkort van trahel, uit het Latijnsche trahere trekken; zoo ook zeil van ziehel, trektuig, zeilen van ziehen trekken, bij de Hoogduitschers segeln. Zie ook v. WINSCHOOTEN, Seeman, op het woord treil; „de seelui”, zegt hij, „noemen treil een lijn, daar men een schuit mee voort trekt: en hier van het seggen: ik verkoop u de schuit met seil, en treil, dat is, soo als sij rijdt, en seild: het een met het ander”. V. D. N.

Echtgenoot van Johannes Kuchlinus (Nav. IV.; bl. 62, 340). Het door den Heer STEINMETZ medegedeelde, vindt men ook breedvoerig vermeld bij ADAMI Vitae eruditiorum, alwaar echter ten aanzien van de vrouw van KUCHLINUS, gezegd wordt, hetgeen ook bij MEURSIUS voorkomt, „instinctu uxoris quae Belgica erat, in Belgium obiit”. BAYLE spreekt van de Oraisons funèbres door TRELCATIUS gehouden: zoude soms deze haren naam vermelden? Doch wellicht kan men dien het best opsporen in de doopboeken, b. v. over den zoon HERMAN, als predikant te Leyden gestorven; of de trouw- of puiboecken over de huwelijken der dochters, raadplegen. V. D. N.

Johannes Roggius (Nav. IV.; bl. 62, 341). Men voege bij het t. l. a. pl. vermelde, dat hij reeds in 1597 als proponent beroepen werd te Groote Lindt of Heer Oudelands Ambacht, van waar hij in 1600 naar Hoorn vertrok; zie SOCOMANS en ook VEERIS. Dat hij een man van invloed aldaar was, blijkt uit het medegedeelde door ABBING, Gesch. d. stad Hoorn, Dl. I.; bl. 52, alwaar hij zegt, „dat de Regeering, die met de zaak verlegen was, op raad van ROGGIUS, den 3den kerkendienaar, die van het gevoelen der Contra-Remonstranten was, eenige predikanten van buiten ontbood, om met en benevens de Classis, den vredehandel bij de hand te nemen”.

BAUDART, Historiën, B. VII, zegt dat de Hooggeleerde ROGGIUS, die eertijds Professor Hebr. Linguae te Heidelberg geweest was, te Hoorn gedeporteerd werd; hij moet zulks alzo, vóór 1597 geweest zijn. V. D. N.

Zeeuwen van het Bestuur der Leydsche Hoogeschool uitgesloten (Nav. IV.; bl. 63, 343). De vraag van „R. E. zal waarschijnlijk haar oorsprong te danken hebben, aan het bij den eersten oogopslag vreemde verschijnsel, dat over de Leydsche Hoogeschool, volgens het octrooi, zoowel voor Zeeland, als voor Holland, naar het schijnt, opgericht, evenwel vóór 1795 geene Zeeuwen tot Curatoren zijn

benoemd. CATS toch was wel geboren Zeeuw, maar ingezet van Holland, toen hij Curator werd.

De oprigting echter van de Leydsche Universiteit, geschiedde zonder voorkennis en goedkeuring van de Staten van Zeeland, al wordt het tegendeel ook in gedrukte stukken van dien tijd gelezen; zie P. PAULUS, Het regt van Zeeland, enz. — Het beheer der Hoogeschool was alleen bij de Staten van Holland. Art. 23 der Ordonnancie en Statuten zegt uitdrukkelijk: „dat bij de Staten van Holland, twee of drie gequalificeerde ende bequame persoonen zullen geordonneerd worden tot Patroonen Curateurs ofte toesienders van de Universiteit”. En men behoeft zich niet te verwonderen, dat dit zoo bleef, toen Zeeland, het voorstel van Holland, dd. 6 Junij 1575, om $\frac{1}{4}$ in de kosten van het onderhoud der Hoogeschool te betalen, afsloeg. — Ware dit voorstel aangenomen, wij twijfelen er niet aan, of, even als in den Hoogen Raad en het Hof Provinciaal, zou ook Zeeland zijn aandeel in het Bestuur der Hoogeschool gehad hebben. Dat nu de Staten van Holland, geene Zeeuwen tot Curatoren benoemden van eene Universiteit in eene Hollandschestad, die ten koste van Holland onderhouden en alleen van wege Holland bestuurd werd, behoeft geene opheldering. L.

Het geslacht Cabeljauw (Nav. IV.; bl. 68, 347). Het groot aantal personen van dezen naam, welke in de geschiedenis, of door hunne schriften bekend zijn, op te sporen, is mijne bedoeling niet. Alleen het medegedeelde door den Heer ELSEVIER op bl. 349, dat PETRUS CABELJAUW, die achtereenvolgens predikant te Schermerhorn, te Leeuwarden en te Leyden, en eindelijk Regent van het Staten-Collegie aldaar werd, trok mijne aandacht, daar hij hem tevens vermeldt als schrijver van het Catholijk Memoryboek enz., terwijl WITSEN GEYSBEEK, Biogr. Wordenb. als zoodanig noemt, den Haagschen regtsgeleerde JONAS CABELJAUW. Gaarne zag ik het verschil in beider opgaven uiteen gezet of toegelicht.

V. D. N.

Het geslacht Cabeljauw. De ouders van de gebroeders van dien naam, die zich uit Gent te Leiden hadden gevestigd, waren MICHEL CABELJAUW en MARTYNTJE CUYPERS of CUPERS.

Onder de minderjarige poorters, die in 1607 het poortersregt van Leiden ontvingen, behoorden, behalve WILLEM, nog CORNELIS en POWELS CABELJAUW, zonen van bovengemelden MICHEL CABELJAUW.

MARTYNTJE CUYPERS was in 1607 reeds weduwe, en overleed te Leiden in 1610 of 1611.

Ik heb nog andere aantekeningen over hunne afstammelingen, die zich meest met

Driestek, twaalfstek. — Mr. J. J. Mauritius. — *Huygens Oogentroost.*

den laken- en wolhandel hebben bezig gehouden.

Ongeoorlooflijk groot is het aantal Belgische families, welke zich sedert 1577 te *Leiden* hebben gevestigd, en wier namen men uit een register van 1581 en 1622 naauwkeurig kan leeren kennen.

.. ELSEVIER.

Driestek, Twaalfstek (Nav. IV.; bl. 68, 360). Dit spel werd gespeeld op een bord, hetwelk men veelal zag, op de ommezijde van het Dambord, en later op die van het Schaakbord. Ik ben in de gelegenheid, een zoodanig bord aan S. J. te laten zien. In mijne jeugd werd meestal het Damspel, wanneer dit voor het kind reeds lang genoeg inspanning had gekost, vervangen door het *Negenstek* of *Driestek*, en met dit meer eenvoudig en zeer vlugtig aflopend spel, het spelen besloten. Het Dambord werd er bij omgekeerd, en men nam zooveel Damschijven als noodig waren. Het spel, indien ik mij wel herinner, bestond in het slaan met de schijven, doch alleen in eene bepaalde rigting. Wie de laatste schijf over hield, won het spel.

V. D. N.

Mr. Jan Jacob Mauritius (Nav. IV.; bl. 68, 360). Hij schreef zich MAURICIUS; zie de *Opdragt* aan WILLEM den Vden, vóór zijn *Besluit der Dichtliev. Uitspanningen*, geteekend uit *Hamburg* den 3den Mei 1762. Hij zegt tevens in de *Voorrede*, »dat hij afscheid neemt van den zangberg, dat niemand vreemd zal vinden van een man. die dezen 3de Mey zijn zeventigste jaar gesindigd heeft». Hieruit blijkt dat hij den 3den Mei 1692 geboren was, en dus zeer wel in 1699, het kind van zes en een half jaar kan geweest zijn, hetwelk in de Gasthuiskerk predikte, ofschoon daarvan in zijne *Dichtliev. Uitspanningen* geen melding gemaakt wordt. Wel zegt hij, dat hij op het punt was van naar de Academie te gaan, met het voornemen zich der Godgeleerdheid te wijden; en dat van hem op zijn twaalfde, en zelfs elfde jaar, verscheiden verzen zijn gedrukt, waaruit schijnt dat hij een bijzonder vlug kind geweest is. Voorts leest men van hem, dat hij in 1742 van *Hamburg* is gekomen, om zich naar *Suriname* te begeven, (het jaartal 1752, zie NAV. IV.; bl. 362, k. 2, r. 3 v. b. moet alzoo 1742 zijn). Sedert 1725 was hij Minister van H. H. Mog. bij den Neder-Saxischen kreitz te *Hamburg*, en huwde 30 Sept. 1737, Jonkv. JOHANNA MARIA WREEDE. Na een negenjarig verblijf in *Suriname* terug gekeerd, woonde hij te 's *Hage* en kocht aldaar een huis, doch werd 23 Maart 1756 ten tweeden maal benoemd tot Minister te *Hamburg*, alwaar hij in 1762 op zijn zeventigste jaar zich nog bevond. Het is deswege niet te vermoeden, dat hij, zoo als VAN SANDWIJK, *Beschr.*

van *Purmerende* opgeeft, in 1768 in *Oost-Indië* zou overleden zijn. Of hij te *Purmerende*, dan wel te 's *Hage* geboren is, blijkt niet. Het onderwijs in de Latijnsche taal genoot hij onder den Conrector D. VAN HOOGSTRATEN, te *Amsterdam*. Ook zegt hij wel in 1760, onder zware pijnen, »dat hem 't marmer reeds toegeapte te *Purmerende*," zoo dat hij toen verwachtte aldaar begraven te worden, ofschoon deze uitdrukking meer het gevolg kan geweest zijn van zijn *Pensionarijschap* dier stad, hetwelk hem, naar het schijnt, levenslang was opgedragen. Van daar dat hij telkens, bij zijne komst in het vaderland, zitting nam in de vergadering van *Holland en West-Vriesland*. Van hem zegt WITSEN GEYSBEEK te regt, »men zoude hem den Hollandschen MENAGE kunnen noemen". Zijne schriften, die hij zelf grootendeels opsomt in de *Voorrede* van Dl. I. zijner *Uitspanningen*, zijn vol blijken van geleerdheid; ook leest men aldaar, dat hij, in 1724 door den Raadpensionaris VAN HOORN-BEEK aangesteld, om de *Historie van Holland* te schrijven, een werk begon over de *Uitzigten van Vrankrijk op de Nederlanden*, hetwelk hij tot den koop van *Dinkerken*, 1662, had gebragt, doch door zijne zending in 1725 heeft afgebroken. Indien daarvan nu nog iets mogt bestaan, ware het wellicht niet onbelangrijk, zulks openbaar te maken.

V. D. N.

Mr. Jan Jacob Mauritius. »JAN JACOB MAURITIUS, Commies bij den Raadpensionaris van *Holland*, ISAAK VAN HOORN-BEEK, vervolgens Pensionaris van *Purmerende*, Resident der Algemeene Staten te *Hamburg*, en eindelijk (1742) Gouverneur-Generaal van *Suriname*, was tevens dichter. De dichtkundige werken van MAURITIUS zijn: *De lijdende Heiland*; *Onledige Ouderdom*; *Gezangen op Zee*; en *Dichtliedende Uitspanningen*. Daarenboven schreef hij eenige Tooneelstukken, van welke het treurspel *Sesostris*, naar het Fransch, veel opgang heeft gemaakt. Hij overleed te dezer stede (*) den 28sten Maart 1768".

C. VAN DER VIJVER, *Geschiedk. beschrijving der stad Amsterdam*, enz. Dl. II.; bl. 475. Amst. Gebr. DIEDERICH'S, 1845.

A. AARSEN.

Huygens Oogentroost (Nav. IV.; bl. 69, 363 v.). Een exemplaar der uitgave van 1647 van dit werk vond men op de verkooping der Bibliotheek van J. SCHOUTEN, Amst. Januarij 1853, Catalogus bl. 99, N°. 1280, in 8°. Dit is waarschijnlijk het door J. L. A. I. bedoelde met de vermelde *Aanteekening*.

V. D. N.

(*) *Amsterdam*.

Nederlandsche natuurkundigen (Nav. IV.; bl. 70, 365). ADRIAAN VLACQ, 1600 te Gouda, wiskundige, welke de *Tabulae sinus et tangentium*, en voorts een werk over de *Logarithmi* heeft uitgegeven. Zie DE LANGE VAN WIJNGAARDEN, *Beschrijving van Gouda*, Dl. II.; bl. 166. Van zijnen naam vindt men vele leden op de regeringslijsten van Gouda; ook de zee-kapiteins en de Vice-Admiraal VLACQ behoorde tot zijn geslacht.

ANTONIUS VAN DEINSE werd lid van het Zeeuwsch Genootschap den 1sten Nov. 1797.

JONATHAN CUTHBERTSON, Mathematische instrumentenmaker te Rotterdam, heeft aldaar in 1792 uitgegeven: *Description and direction for using a two feet Distance Measurer*, met afbeelding, waarvan een verslag voorkomt in den *Konst- en Letterbode*, Dl. IX, N°. 235, bl. 206, (1792).

K. L. BRUNINGS, overleden den 16den Augustus 1816 te Nijmegen. Zie *Konst- en Letterbode* 1816, Dl. II.; bl. 132.

CHRISTIAAN BRUNINGS, overleed in 1805 bij een tijdelijk verblijf te 's Hage.

CHRISTIAAN BRUNINGS, JR., Inspecteur-Generaal der rivieren in Holland, schreef eene *Verhandeling over de onschadelijkheid der paalwerken voor de sluizen op Halfweg, enz. enz.* met plaat, Haarl. 1795. Verslag daarvan in den *Konst- en Letterbode*, 1796, Dl. V.; bl. 5.

P. J. KASTELEYN, Apotheker en Chimist te Amsterdam. Over zijne *Scheikundige ontleding der Amsterdamsche en Duitsche of Dordsche Cementpoeders*, vindt men een breedvoerig verslag in den *Konst- en Letterbode*, 1792, Dl. IX, bl. 180; zie ook over hem een *Bericht* over het scheikundig gevoelen van de IIIH. GREN, WESTRUMB en TROMSDORF, *Konst- en Letterbode*, 1794, Dl. I.; bl. 81.

ABRAHAM DE GRAAF, van dezen wordt vermeld een geschrift tegen CORNELIS VAN LEEUWEN en anderen, *Over de wijnroetjereijen*, 1663, in 4°. Zie *Catalogus* van I. LE LONG, p. 162, N°. 1121. V. D. N.

Vaderlandsche natuurkundigen. LEGENDO ET SCRIBENDO schrijft (Nav. IV.; bl. 366) den heer ENGELBERTS GERRITS (*Biographisch Woordenboek* op VLACQ) na, dat ADRIAAN VLACQ »boekverkooper of drukker te Gouda was". Door COLLOT D'ESCURY echter (*Hollands Roem*, Dl. VI, 1.; bl. 115) wordt dit eene »verkeerde meening" genoemd. »want nergens" — zegt hij — »is mij dit gebleken". Ten bewijze voert hij in noot (a) het navolgende aan: »De Heer DE LANGE VAN WIJNGAARDEN geeft in zijne *Beschrijving van Gouda*, Dl. II.; bl. 163—168, eene lijst van Goudasche geleerden en zeehelden, beginnende met 1435, en voegt bij de eersten meerendeels de opgave van derzelver betrekkingen in de maatschappij; zoo betitelt hij GER. LEO OF LEEUW, historieschrijver en drukker; VLACQ

noemt hij eenvoudig wiskundige, zonder zoodanige bijvoeging; een bewijs, dunkt mij, dat deze niet als boekverkooper of drukker is bekend geweest". — Zie voorts wat COLLOT D'ESCURY over den meergenoemden wiskundige in het aangehaalde werk van blad. 112—117 schrijft.

Behalve de twee door P. A. T. (Nav. t. l. a. pl.) genoemde uitgaven van VLACQ, worden door ENGELBERTS GERRITS t. a. pl. nog genoemd als door hem of uitgegeven of bewerkt: *Trigonometria Brilannica* van BRIGGS in 1633, en *Tabulae sinuum, tangentium et secantium, et logarithmorum sinum, tangentium et numerorum* ab 7 ad 10,000, in 8°., in 1636, zijnde eene verkorting van de *Trigonometrica artificialis*. C—A.

Zwagschap tuschen Hooft en Vondel (Nav. IV.; bl. 69, 365). Mogelijk kan het volgende iets bijdragen tot het opsporen der bewuste zwagschap.

CLEMENTIA VAN DEN VONDEL, zuster van den dichter en dochter van JOOST VAN DEN VONDEL en SARA KRAANE, huwde HANS DE WOLFF, zoon van HANS DE WOLFF en van SUSANNA PUTZE. Het is bekend, dat ook JOOST VAN DEN VONDEL, de dichter, in 1610 eene dochter huwde van genoemden HANS DE WOLFF, een Keulenaar van Brabandsche afkomst. De vrouwen van P. C. HOOFT waren, de eerste VAN ERP, de tweede HELLEMANS. Indien de *Geslachtlijst*, door VAN DEN VIJVER, bij een' beoefenaar der geschiedenis te Amsterdam gezien, voorhanden ware, zou de zaak denkelijk spoedig uitgewezen zijn; ofschoon *zwagschap* dikwerf voor *verwantschap* genomen wordt. V. D. N.

Het geslacht de Teligny (Nav. IV.; bl. 70, 367). Eene genealogie dezer familie is mij nog niet voorgekomen. Het door den Heer STEINMETZ geleverde is letterlijk naar de *Woordenboeken* van LUISCIUS en HOOGSTRATEN gevolgd. Ik wil er slechts iets bijvoegen, dat welligt voor X—O. niet onbelangrijk zij, te weten: dat het *Contract de mariage de Monsieur et Madame de THELIGNY* (CHARLES DE THELIGNY et LOUISE DE COLIGNY) du XXVI jour de May l'an 1571 is opgeteekend in de *Preuves de l'Histoire de l'Illustre Maison de COLIGNY*, par DU BOUCHET, Paris 1662, pag. 577—581, in fol. V. D. N.

Kanseloppositie tegen Koning Lodewijk Napoleon (Nav. IV.; bl. 70, 367). Bij gelegenheid van den jaarlijkschen dank-, vast- en bededag, gaf de predikant NANNING BERKHOUT, onder den indruk der rampen, die toen op Nederland zoo zwaar wogen, zijn vaderlandsch gevoel eens lucht en kwetste daardoor misschien het beheer van den toenmaligen

P. Rixtel. — G. Listrius. — Het geslacht Wijntgens. — St. Huberts Genootsch. — P. l'Oiseleur de Villiers.

koning; men zie althans het IIIde Dl. blz. 26 van de Nederduitsche vertaling der *Documents Historiques*.

Een der aanzienlijken uit den omtrek, de Heer C..... op het landgoed M..... wonende, werd algemeen voor den aanbrengrer daarvan gehouden. Ter verantwoording naar het Hof geroepen, werd de predikant minzaam door den edeldenkenden Vorst ontvangen en vriendelijk bejegend, hem bij het afscheid de woorden toevoegende: »bedaard, bedaard, — geduld.» C. W. BRUINVIS.

P. Rixtel (Nav. IV.; bl. 94, 370). Deze weinig bekende dichter, zoo als WITSEN GEYSBEEK hem noemt, wordt echter door hem als verdienstelijk geprezen. Ook DE VRIES, *Geschied. der Dichtk.* vermeldt hem als een niet onbehaaglijk puntdichter. De tweede uitgave zijner *Mengelrijmen* verscheen te Amst. 1717 bij H. V. D. GAETE, en had op het titelblad een vignet, voorstellende de zee door den wind bewogen met de spreuk *turbant, sed extollunt*. De gedichten daarin vervat loopen veelal van 1661 tot 1669, onder anderen een op zijn Trouwdag, den 18den Feb. 1663. Hij was procureur, eerst te *Purmerend*, alwaar hij zich vreemdeling zegt te zijn, en alzoo niet geboren is, gelijk W. G. vermoedt. Later, 1666, kwam hij te *Haarlem*, alwaar hij, blijkens vele gedichten, de *Rede-rijerskamer* dapper voorging.

V. D. N.

Gerardus Listrius (Nav. IV.; bl. 94, 372). Men zegt, dat hij uit afgunst den voortreffelijken en geleerden MURMELLIUS, welke, door een' brand van alles wat hij had beroofd, zich in 1516 van *Alkmaar*, waar hij de school der Broederschap bestuurd had, naar *Deventer* had terug begeven, door vergif van het leven beroofde (in 1517); zie HAMMELMANN, *Histor. Westphal.* P. A. T.

[Het overige over GERARDUS LISTRIUS, door dezen onzen medewerker medegedeeld, komt met het vroeger geplaatste overeen.]

Het geslacht Wijntgens (Nav. IV.; bl. 103; V.; bl. 6 volg.). Van dit geslacht, ook WIJNTGIS en WIJNCKENS genoemd, wordt BALTHASAR WIJNTGENS gezegd tot muntmeester te *Hoorn* verkozen te zijn in 1585; zie VELIUS, *Kronijk van Hoorn*. Voorts vindt men eenige bijzonderheden, HENDRIK WIJNTGENS betreffende, medegedeeld door den Heer I. A. NIJHOFF, *Konst- en Letterbode* 1831, Dl. II.; bl. 419 volg., onder anderen dat hij in 1582 de munt te *Zutphen* gepacht heeft, voor den tijd van 8 jaren, op denzelfden voet als waarop JACOB DIRKSDOON ALEWIJN zulks op de land-schapsmunt te *Nijmegen* uitoefende; met de bepaling, dat hij op zijne muntijzers een *tee-*

kentje moest doen maken, ter onderscheiding der penningen, welke door hem van die te *Nijmegen* werden geslagen. Toen in 1583 de Spanjaarden in *Zutphen* vielen, werd WIJNTGENS, die de stad had willen verlaten, genoodzaakt om zich met vrouw en kinderen, voor een' aanzienlijken losprijs, vrij te koopen, bij welke gelegenheid hij als muntmeester te kort kwam eene som van f 1500 à 1600, welke hem JACOB DIRKSD. ALEWIJN, muntmeester te *Nijmegen*, later terug moest geven, enz. Daar deze bijzonderheden, noch de plaats alwaar zij te vinden zijn, in de geleverde antwoorden vermeld worden, achtte ik het belangrijk genoeg om die als nog aan te wijzen.

V. D. N.

Het geslacht Wijntgens. Mij zijn voorgekomen:

JOHAN WIJNTGENS, bij Commissie van den Raad van State van den 19den December 1705, aangesteld tot serjant-majoor of wachtmeester der stad *Bergen op Zoom*, in plaats van HERMAN VAN ROUWENOORD, welke uit de dienst ontslagen was.

Voorts:

JAN WIJNTGES wordt op eene Commissie van de Staten van *Zeeland* van den 30sten November 1723 benoemd tot serjant-majoor in 't regiment van den generaal VAN DER BEEKE, in plaats en mits het avancement van ELBERTUS LELJON. *Commissie van den Raad van State* van den 14den December 1723. Beëdigd op dato. K.

St. Huberts Genootschappen (Nav. IV.; bl. 128; V.; bl. 15). De orde, ook wel het Genootschap van ST. HUBERTUS, werd in het jaar 1444 door GERARD VAN GULIK ingesteld. Een zijner opvolgers, JOHAN VAN KLEEF, veranderde het in een Narrengeselschap. Men vindt meer daarover in MONTANUS, *die Deutschen Volksfeste und Volksbräuche*, en in W. A. VAN SPAEN, *Proeven van Historie en Oudheidkunde*. P. N.

Pierre l'Oiseleur de Villiers (Nav. IV.; bl. 158; V.; bl. 20). Door de verschillende benamingen waaronder deze voorkomt, is het moeilijk iets bepaalds, betreffende zijn geslacht hier te lande, aan te wijzen. Hij schreef zich LOZELEUR, was te *Rijssel* omstreeks 1530 geboren, stierf op zijne lustplaats *Westhove* op *Walcheren*, den 24sten of 25sten November 1590, en werd te *Middelburg* in de Pieterskerk, den 28sten van die maand begraven. Gelijktijdig met hem leefde te *Middelburg* ANTONI DE VILLIERS, *koopman* aldaar, die in de stads rekeningen van 1573—1574 voorkomt, als de eerste onder de *Raadsleden*, doch reeds in 1566 en 1567 hadden de Hervormden, in eene aan hem toebehoorende schuur aldaar, gepredikt. Het is zeer waarschijnlijk dat van de-

zen afstamde Jufvrouw VILLIERS, door welke de Nieuwe kerkstraat te Middelburg werd gesticht; zie 's GRAVESANDE, *Tweede Eeuwigedachtenis der Middelburgsche Vrijheid*, op onderscheidene plaatsen. Het wapen van VILLIERS ziet men op de kaart bij SMALLEGANGE, *Chronijk van Zeeland*.

JEAN DU QUESNEL werd in 1593 Waalsch predikant te Zierikzee, doch vertrok reeds in het volgende jaar naar Frankrijk; zie VAN DER VELDE, *Tweehonderdjarig bestaan van Zierikzee*, en AB UTRECHT DRESSSELHUIS, *De Waalsche Gemeenten in Zeeland*, bl. 14 en de noot (1) aldaar. V. D. N.

Pierre l'Oiseleur de Villiers. In SCHOTEL's *Kerkelijk Dordrecht*, Dl. I.; bl. 214, wordt genoemd als schrijver van den *Zendtbrief der Nederlandsche predikanten aan den Instelleren van het Concordie-boeck*, PIERRE L'OYSELEUR of OYSELER, Heer van Villiers en Westhoven. Deze Zendbrief werd in 1580 te Antwerpen, bij GILLES VAN DEN RAEDE gedrukt.

Zie ook over PIERRE L'OYSELER: M. SIENGENBEEK, *Redevoering* (1836), bl. 233—234; GERDES, *Scrinium antiq.* Tom. I, p. 122, T. IV, p. 392 seqq. M^o.

De Ridderhofstad Holy (Nav. IV.; bl. 158, V.; bl. 20). De afbeelding van deze Hofstad, bevindt zich niet in de *Geschied. van Vlaardingen* door SPRENGER VAN EYK, maar in de afzonderlijke drukken van het aldaar voorkomende *Aanhangsel*, met toestemming van den schrijver door den Heer P. VERKADE bezorgd en met drie plaatjes verijkt, doch niet in den handel verkrijgbaar gesteld, maar dienende tot geschenken aan dezen en genen zijner vrienden. Het eerste plaatje verbeeldt het huis en ook den ouden toren in 1610; in den text staat echter dat een steen in den voorgevel weleer het jaartal 1614 had. Voorts op de tweede plaat het wapen van Holy, zoo als reeds in den text beschreven stond. Op de derde plaat ziet men de kapel en het wapen van Zouteveen, waaruit blijkt dat dat wapen is ontleend van een der voormalige Heeren, als zijnde dat van MATHENES gevierendeeld met AESWIJN. V. D. N.

Ferdinand Freiligrath (Nav. IV.; bl. 159, V.; bl. 22). Van dezen dichter vindt men eene belangrijke levensschets en zijn portret, in het *Leeskabinet*, 1848, IV.; bl. 97—112. Zijn gedicht: *De dooden aan de levenden*, waarin hij in Juli 1848 zijne gemoedsaandoeningen uitstortte, is hier in het Nederduitsch in gewone alexandrijnen overgebracht. Dit krachtige en hevig revolutionaire stuk werd door hem aan de oevers van den Rijn na zijn terugkeer uit Londen vervaardigd, en kwam hem voor korten tijd op het verlies zijner vrijheid te staan.

De Gids, 1845, Dl. II.; bl. 358, bevat het gedicht *Vrijheid en Recht. Een stem onzer dagen*, door B.... (naar FREILIGRATH) en *de Gids*, 1846, Dl. II.; bl. 419, *Anno Domini....?* door B. T. H. Naar het Hoogduitsch van FREILIGRATH.

J. J. WOLFS.

Luilekkerland (Nav. IV.; bl. 143, V.; bl. 23). Voor wie nog iets over *luilekkerland* lezen willen, beveel ik een klein opstel daarover aan van J. V. in de *Kamper-Courant* van den 14den September 1824, N°. 1800. 't Is mijns inziens belangrijk genoeg, en bevateene woordelijke vertaling van het door J. M., NAV. V.; bl. 23 en 24, aangehaalde uit BACCIO's *Decamerana*, giorno VIII, nov. 3.

F. F. C. STEINMETZ.

H. W. Daendels (Nav. IV.; bl. 159; V.; bl. 24). Zie over hem H. VERWOERT, *Handwoordenboek der Vaderl. Gesch.* enz., Nijmegen, D. J. HASPELS, 1851, Dl. I.; bl. 143, vv.

A. AARSEN.

Geleerde Kaarten (Nav. IV.; bl. 166, V.; bl. 26). Sedert vele jaren bestaat er een taalkundig kaartspel, ten gebruike bij het leeren der Latijnsche taal, onder den titel:

Grammatical Cards, made by THOMAS HINDE, sold by JOHN HILLS in Exchange-Alley, London.

These Cards are ingeniously Contrived for the Comprising the general rules of LILLIE'S grammar &c.

Het spel is uit de gewone 52 kaarten zamengesteld. De *schoppen* bevatten de regelen der *Orthographie*, de *klaveren* die der *Etymologie*, de *ruiten* de *Prosodie* en de *harten* de *Syntaxis*. De taalregelen zijn zoo gerangschikt, dat hun getal, zoo veel mogelijk, telkens met het getal der oogen op de kaarten overeenkomt, b. v. op *schoppen vijf* (ortogr.) leest men: *Ex literis 5 sunt vocales a, e, i, o, u; Diphtong. quinque ae, au, oe, ei, eu; reliquae consonantes appellantur*. Op *ruiten vier* (prosod.): *Pedem quatuor sunt dissyllabarum: 1. Spondeus — —, 2. Pyrrychius ~, 3. Trocheus — ~, 4. Iambus ~ —, en zoo bij de meeste, waar het doenlijk is.*

L. N.

Geleerde Kaarten. Ten vervolge van mijne vroegere mededeeling betreffende dit onderwerp, opgenomen in N°. 1 van den Vden Jaargang bl. 28 dezes werks, kan ik daaraan nog het onderstaande toevoegen:

Bij de boekverkoopers J. COVENSEN C. MORTIER te Amsterdam, zijn, naar ik kan nagaan, in het begin der vorige Eeuw, (het jaartal toch staat op de na te vermelden boekjes niet uitgedrukt) uitgegeven een *tiental* zoodanige geleerde kaartspellen, onder navolgende omschrijvingen.

Le jeu d'armoiries des souverains et Etats de l'Europe.

Le jeu des quatre parties du monde, pour apprendre à connaître les peuples de la terre.

Le jeu des Rois de France.

Le jeu des hommes illustres.

Le jeu des Reines renommées.

Le jeu des metamorphoses d'OVIDE.

Le jeu de Geographie où sont les quatre parties du monde.

Le jeu des fortifications.

Le jeu de la guerre.

Le jeu du Bouffon.

Aldezespellen bestaan, even als elk gewoon vol kaartspel uit 52 kaartbladen van gewone grootte, met gegraveerde figuren in letterschrift, voorzien in den bovenhoek met de gewone schoppen, klaveren, harten en ruiten, doch van elk slechts één figuurtje met een ingeplaatst merk of cijfer, b. v. aldus:

voor schoppen heer,

klaveren

vrouw, harten boer,

ruiten aas;

beteekenende Roi, Dame, Prince en Chevalier, welke laatste voor het *Aas* optreedt, zoo dat hier geen kaartblad met het nummer 1 aanwezig is en de getallen-reeks met 2 begint en met 10 eindigt. Bij voorbeeld: uit het *Jeu Roi de France* neem ik hartenaas of Chevalier; op de bovenhelft van het kaartblad het merk , en daaronder *LODEWIJK de XIII*

als triumphator op eene zegekar met 4 paarden nevens elkander bespannen; op de onderhelft: *LOUIS le Juste XIII*, regna 33 ans: pieux, chaste, civil, resolu dans ses entreprises. Par son courage et avec les Consuls du grand Cardinal *DE RICHELIEU*, il prit la *Rochelle* et toutes les places du pays huguenot, et dompta toutes les rebellions de la France; il secourut l'Italie, restablit le Duc de Mantoue et conquist la Lorraine, l'Alsace, l'Artois et le Roussillon.

Uit het *Jeu de la guerre*, schoppen 6; weder op de bovenhelft , en een vignet, ver-

beeldende eene forteres, welke met mortieren beschoten wordt; daaronder *Bombardement*. Bombarder, c'est battre une ville avec des bombes: la bombe est une grosse boule de fer creuse, qu'on remplit de feux d'artifice et de cloux: elle a deux anses à costé du trou ou tient la fusée qui y doit mettre le feu, et est placée sur un mortier monté de son affust.

Bij elk van die spellen is een klein boekje gevoegd, van dezelfde grootte als de kaartbladen, inhoudende: 1°. Avertissement et Instruction pour le Jeu; 2°. Eene beschrijving of toelichting van het onderwerp dat op elk kaartblad is afgebeeld en behandeld wordt. De eerste is voor bijna elk kaartspel

van gelijken aard en inhoud; om er een voorbeeld van te geven, neem ik nu eens *Le jeu des metamorphoses* d'OVIDE; het berigt luidt daarvoor als volgt:

L'on joue à ce Jeu comme aux jeux de Cartes ordinaires, puis qu'il y en a le mesme nombre et les mêmes points: on n'a changé que le Valet et l'As en Prince et Chevalier, pour éviter toute équivoque.

Tous les joueurs se rangent autour d'une table: après qu'on a donné les cartes, qu'on les a changées pour se contenter, et que le moindre a payé selon les loix du *Hé*, ou autre jeu, celui qui est le premier au Jeu explique les cartes qu'il jouera, et s'il y fait quelque faute, il donne une de ses marques, ou à celui qui le reprend, ou sur l'assiette commune du Jeu, comme l'on voudra l'établir. Celui qui suit explique la sienne à son tour, de la mesme manière et ainsi des autres. Ce premier tour achevé, on en recommence un second; et chacun doit reciter la fable dont les cartes qu'il doit jouer parlent. Comme par exemple, je joue *JUPITER*, il faut dire, je joue *JUPITER*, Roy des Dieux et des Hommes etc., poursuivre le recit, à mesure que vous les jouerez, chacun rapporte les remarques qui touchent les fables de ces Dieux, ou les actions, ou le pouvoir qu'on leur attribue selon les *metamorphoses* d'OVIDE en 3 voll. avec les fig. qui se vendent chez *PIERRE MORTIER*, (Amst. 1732), et ce que sa lecture luy aura fourni de curieux sur ces matières &c.

Le jeu du Hé, hier vermeld, is hetzelfde dat ook wel genoemd wordt *l'as qui court*, of *Concou*. Zie *Encyclopédie methodique*, *Dictionnaire des Jeux mathématiques*, pag. 143.

Het bovenstaande is intusschen niet van toepassing op *le Jeu du Bouffon*; in dat spel, dat ook uit 62 kaartbladen bestaat, wordt het *Aas* wel gevonden. Elk kaartblad heeft den eenen of anderen potsmaker of snaak als *Arlequin*, *Scaramouche*, *Polichinelle*, enz. enz. Het kan tot geenerlei onderrigt of leering strekken, maar alleen als een gewoon kaartspel gebruikt worden; en zoo is er dan ook geen boekje van *Avertissement* of *Instruction* bij.

ICHNEUTES.

Geleerde Kaarten. Een ander kaartspel uit de laatste helft der XVIIIde eeuw is het *Quadrille des enfans*, een boekje in 8°, waar gegraveerde plaatjes dienen om de uitspraak der letters, tweeklanken, enz. te leeren, en waarbij die figuren ook tot *fiches* kunnen dienen, die het kind trekt tot belooning: »On peut lui dire qu'il les a gagnées». — Het zedelijk nut van zulk onderwijs is, m. i. zeer bedenkelijk.

L. J.

Spiegel der Spaensche tyrannye (Nav. IV.; bl. 160; V.; bl. 80). Dat dit boekje in de eerste

helft der vorige eeuw, en nog tusschen 1740 en 1750 het »zoo goed als eenige, maar vol akeligheden, en naar, kinder leesboek" was, is mij dikwijls door lieden, die toen daarmede aangemoedigd (?) werden, verhaald. Er moet dus eene uitgave in 't Nederduitsch er van zijn. Tijdens den Engelschen oorlog verscheen *De Engelsche Tyranny*, Amst. 1781, kl. 8°. met pl., een niet minder akelig boekje voor kinderen. L. J.

[Vgl. voorts het belangrijke en doorwrochte artikel van den Heer P. A. T. in *DE NAVORSCHER* V.; bl. 161 volgq.]

Jan Henrich Jarichs van der Ley (Nav. IV.; bl. 165; V.; bl. 40 volgq.). Bij mijn antwoord kan ik door welwillende mededeelingen van W. E.—L. nog dit voegen: dat JAN HENDRIK JARICHS VAN DER LEY nog vermeld wordt in J. SCHELTEMA's *Mengelwerk*, Dl. III.; bl. 3; bij P. C. SCHELTEMA, *Vriessche Spreekwoorden*, Dl. II.; bl. 4; VAN KAMPEN, *Nederl. Letterkunde*, Dl. III.; bl. 255; *Stamboek van den Vriesschen Adel*, Dl. II.; bl. 259; in TIETSMAN, *Aant.* 1., en dat wijlen J. C. PILAAR, over hem eene verhandeling gaf in zijn *Tijdschrift voor het Zeevezen*, Dl. VII.; (1848) bl. 37. Des tijds (1848) waren aan PILAAR nog geheel onbekend de beide hoogst zeldzame werkjes van J. H. J. VAN DER LEY, die in 1851 op den *Catalogus zijner nagelatene boekerij*, onder N°. 2556, voorkomen. De titels daarvan zijn:

I. (*) *Tgesichte des grooten Zeevaerts met de wonderbaerlycke dert ende natuyre der coursens: tsamt de platte Pas-caerten met hare spherische Lopers: dienstich om soo wel der werelts lenghde als breete te meten (voor dezen ondoenlyck) in de Grootte zee. Beschreven door een generalen regul, ende in de aldergebruyckelyckste practyckque (ten dienste van 't gemeine best) gebracht door JAN HENRICHS JARICH VAN DER LEY; ghedruckt tot Franeker, bij JAN LAMVINCK, Boeodrucker-Ordinaris, A°. 1619, 125 bladz. langwerpig 4°. Op de verso van de 125. bladz. vindt men een attest van W. SNELLIUS, SYMON STEVYN, JAN PIETERSEN BOUWES, ten gunste van JAN HENRICH JARICHS, dat zeer merkwaardig is. Het werk is uitgegeven door N. MULIERUS, Professor te Groningen. Het portret van VAN DER LEY, door HOLLAR, en eenige houtsneëkaarten komen er in voor.*

J. D.
L.

[De titel van het tweede door onzen geachten medearbeider bedoelde werkje, is reeds opgegeven door LABORANTER, NAV. t. I. a. pl., bl. 42, onder N°. 2.]

Jan Heinrich Jarichs van der Ley. Het wapen van VAN DER LEY, hetwelk ik in mijne

(*) Deze titel is reeds verkort medegedeeld door LABORANTER, in *DE NAVORSCHER* V.; bl. 42, onder N°. 2.

Aanm. v. h. Bestuur.

verzameling van geteekende wapens vind, is aldus:

ICHNEUTES.

Jan Henrich Jarichs van der Ley; Willem Janssen, boekvercooper ende eercloots beschrijver binnen Amsterdam. In mijn bezit is het eerste vel van het: »*Eerste boeck vant Licht der Zeevaart, daerinne beschreven en afgebeeldt wert, alle de Custen ende Havenen van de Westersche Zee: namentlyck van Hollandt, Zeelandt, Vlaenderen, Vrancckryck, Spangien ende Barbarien tot ande Cap de Geer. — Item van de Eylanden van Canarien, Madera, ende de Vlaemsche Eylanden. Mitsgaders de voornaemste Custen van Yerlandt ende Engelandt. Tot Amsterdam. Ghedruckt by WILLEM JANSZON, woonende op 't Water by de Oude Brugghe, in de vergulde Sonne-wyser. Anno 1608. Met Privilegie voor Seven Jaren*". Langw. 4°.

D. H. H.

Dever (Nav. IV.; bl. 166; V.; bl. 42). Dit kasteel, het oud ridderlijk stamhuis van de Edelen van dien naam (over welk geslacht men zie VAN LEEUWEN, *Batt. Ill.*, bl. 1196), werd ook van ouds het *Huis te Lisse* genoemd, en behoorde aan de Heeren van *Lis*; zie KOK, *Woordenboek*, op *Dever* en *Lisse*. Bij M. VAN DER HOUVE, *Handvest of Chartre Chronyck van Nederlandt*, Dl. I.; bl. 123, leest men: »t *Huys te Devere*, ghelegen tot *Lisse*, onder Joncker JOHAN VAN SCHAGEN". Van deze Heeren, oorspronkelijk uit die van *Beijeren*, ziet men de *Geslachtboom* bij VAN LEEUWEN, t. a. p. bl. 1077/78, alwaar echter van het bezit van dit kasteel niet blijkt, maar vermeld wordt JAN VAN SCAGEN, zoon van CHRISTOFFEL en van GADEWY VAN SPAARWOUDE, welke tot vrouw had MARIA, dochter van WOUTER VAN MATENESSE VAN URBISMA en van ATHIA VAN OEVE-MA. Tot hunne kinderen behoort IJSBRAND VAN SCAGEN, overleden 1602, gehuwd met ADRIANA VAN DUVENVOORDE, overleden 1591, bij welke hij één' zoon had. De op glas geschilderde wapens, volgens opgave, vooreenige jaren nog voorhanden, kunnen derhalve zeer wel tot deze, ook met het geslacht van WASSE-NAAR en van ZEVEDER verwante personen, behoord hebben.

V. D. N.

Van Meteren's Gesch. — De naam Gron. — Schilderen. — Schrijv. over de ontld. v. Amer. — H. Vredem. de Vriese.

*Van Meteren's »Geschiedenissen», beginnen- de van 1595 (IV.; bl. 167; V.; bl. 43). Uit het berigt van J. L. A. I., voorkomende in DE NAVORSCHER t. l. a. pl., blijkt, dat er onderscheidene uitgaven van VAN METEREN's *Geschiedenissen* bestaan. Als eene bijdrage tot dit onderwerp dient, dat ik in het bezit ben van een exemplaar van voornoemd werk in folio, met eene fraaije titelplaat, waarop onder anderen voorkomt het portret van E. VAN METEREN; als uitgever wordt vermeld JAN JACOBUS SCHIPPER, te Amsterdam, A°. 1663. Dit werk is niet in deelen gescheiden, maar het vormt één deel van 32 achtereenvolgende boeken, loopende van de jaren 1369 tot 1611, en is aan het einde voorzien van een algemeen register. — Vooraan is, behalve eene voorrede van den Auteur, eene levensbeschrijving van hem door SIMEON RUYTINCK, en een Nederduitsch en een Latijnsch graf-schrift op den schrijver. Eene kaart van *Nederland* komt in mijn exemplaar niet voor, maar wel vele afbeeldingen van voorname personen.*

J. D. B.

*De naam Groningen (Nav. IV.; bl. 190; V.; bl. 44, 45). Bij het vele, dat reeds ter beantwoording dezer vraag geleverd is, kan nog worden verwezen naar HOEUFFT, Taalkundige Bijdragen tot de Naamsuitgangen, 1816, bl. 62, op het woord *Ingen*, alwaar de bewering, aangaande de beteekenis van den naam van Groningen, voorkomende in *Tegenw. Staat van Groningen*, Dl. II.; bl. 11, 12, geleerd genoemd, doch tevens betwist wordt. HOEUFFT vermeent, doch geeft zijne meening slechts voor eene gissing, dat *ing, inge* op het einde der eigennamen van steden en dorpen, somtijds eene *engte*, eene naauwte, of eene waadbare plaats in eene rivier beteekent, enz. enz.*

V. D. N.

*Denaam Groningen komt het eerst voor in den giftbrief van HENDRIK III, in den jare 1040 aan de St. Maartenskerk te Utrecht geschenken, als »villa Gruoninga», en op de munten door den Bisschop van Utrecht, BERNULPHUS, tusschen de jaren 1027—1054 aldaar geslagen, als *Grvninge* en *Groniggea*. Zie het facsimile van den giftbrief achter DRIESSEN, Monumenta Groningana, Dl. IV, en de munten in NIJHOFF's Bijdragen, Dl. VII, St. 1, en in den *Konst- en Letterbode*, 1851, N°. 8, onder N°. X—XI afgebeeld.*

J. D.

L.

Schilderen (Nav. IV.; bl. 190; V.; bl. 46). Volgens overoud gebruik werd de tegenwoordigheid van vorsten en hooge staats- en krijgspersonen door het uithangen van hun wapenschild aangetoond, hetgeen nog in vele landen gebruikelijk is. Het spreekt van zelf, dat alsdan eene wacht tot beveiliging van het schild werd geplaatst. Deze was

BIJBL. 1855.

dus eene *schildwacht*, en daar zulks onafgebroken en geregeld plaats had, is van zelf voor deze soort van wachthouden, de naam van *Schilderen* daar uit voort gesproten en alzoo behouden gebleven. Dit is, volgens den geschiedkundigen loop van dat gebruik, mijne meening; is het zoo niet, en moet het eerst nog verder in de geleerde etymologische rector worden overgehaald, ik heb er vrede mede; maar dat is buiten mijn laboratorium.

C. KRAMM.

Schilderen. Bij BOSWORTH in zijn *Anglosaxon Dictionary* vinden wij: *Scyld, sceld, geschild*, refugium, toevlugtsoord, schuilplaats. *Sceldburch*, vrijstad; *Scyldan, gescyldan*, protegere, defendere, beschutten, verdedigen. *Scyldend, scyldere*, protector, verdediger. In 't Oudfriesche *Broekmer regt*, § 52, *Skelde*, protectum, afdak; § 128 en *Emsiger Land-regt, sketskiale, sketskiule*, stabulum, bees-tenstal.

Zoude *Schild* in *Schildwacht* hier ook mede verwant, en deze dan de wachter, bewaker van zoodanige plaats zijn? Van *Scyldere*, kan dan ook *Schilderen* afgeleid worden.

D. H. H.

*Een schrijver over de ontdekking van Amerika (Nav. IV.; bl. 192; V. bl. 49). Over MARTEN BEHEIM, en wat verder dit onderwerp betreft, veroorloof ik mij te verwijzen naar het daarover verzamelde in mijne *Geschied- en Letterk. Naspor.*, Dl. II. bl. 304 en v. Het verhaal omtrent BEHEIM is te vinden in het zeldzaam voorkomend *Liber chronicorum*. Norimb. 1493.*

L. J.

Hans Vredeman de Vriese (Nav. IV.; bl. 192; V. bl. 49). Dat PAUL, de zoon van HANS VREDEMAN DE VRIESE, te Amsterdam woonde, bewijst ons zijn aldaar voltrokken huwelijk; ook vernemen wij bij deze gelegenheid den tijd en de plaats zijner geboorte:

»27 April 1601. PAULUS VREDEMAN DE VRIESE van Antwerpen, oud 34 jaren, wonende in de Hoogstraet, geass. met JOHAN VREDEMAN DE VRIESE zijn vader; en MAEYKEN GODELET van Antwerpen, oud 37 jaren, wonende in de Geertruydestraet, geass. met MAGTELT CARBEELS, haer moeijken en SARA GODELET haer zuster, vertoonde haer vaders consent."

Te Leyden en Utrecht hebben in dien tijd instrumentmakers geleefd, onder den naam van VREDEMAN, afkomstig uit Mechelen.

Omtrent de familie GODELET, heb ik nog eenige aantekeningen.

.. R. E.

*Portret van Albertina Agnes (Nav. IV.; bl. 196; V.; bl. 54). Dat er een portret van haar bestaat, blijkt genoegzaam uit de opgave in de *Dictionnaire des Graveurs par**

9

F. BAZAN, waar achter volgt le *Catalogue de l'Oeuvre de CORNEILLE VISSCHER*. Aldaar, bl. 46, is N°. 40 der portretten, door dezen kunstenaar vervaardigd, dat van ALBERTINE AGNES A NASSAU, FRED. HENR. *Principis Arausionem filia secundo genita*. — GER. VAN HONDTHORST *pinx.* P. SOUTMAN dirigente C. P. Anno 1649, 13 pouces 2 lignes de haut, sur 10 pouces 9 lignes de large. V. D. N.

Ouders van Lieve de Stoppelaer (Nav. IV.; bl. 222; V.; bl. 55). De Heer P. J. VAN DER DOES DE BIJE heeft ter laast aangehaalde plaatse de bovenstaande vraag, wat de ouders van LIEVEN DE STOPPELAER en diens kinderen betreft, gedeeltelijk beantwoord. Daar hem omtrent dit geslacht, bepaaldelijk ten opzichte van de ouders en afstammelingen van LIEVEN DE STOPPELAER, niets anders schijnt bekend te zijn, dan hetgeen hem eigen familie-bescheiden en de geslacht- en wapenkundige »bode met den bussche tot Leyden» hebben aan de hand gedaan, wil ik, tot aanvulling van zijn artikel, nog het een en ander omtrent genoemden LIEVEN, zijne ouders en afstammelingen, uit MSS. genealogiën en andere werken kortelijk mededeelen.

De vader van LIEVEN DE STOPPELAER was PHILIPPUS DE STOPPELAER, † A°. 1549; trouwt in 1489 MARGARETHA VAN SOMPELE, † A°. 1538. De vrouw van DER CAMERE, door den inzender van de vraag minder juist PHILIPS' moeder genoemd, was diens grootmoeder. Zij heette MARGARETHA en was de dochter van SIMON VAN DER CAMERE, Heer van *Fouquières*, en van MARGARETHA D'HEMBRESE, † A°. 1511. Zij was gehuwd met DANIEL DE STOPPELAER, LIEVEN's grootvader, eersten Schepen van de Keure te *Gend* in de jaren 1459, 1466 en 1471, † A°. 1477. LIEVEN's overgrootvader was de, in de geschiedenis van *Vlaanderen* roemvol bekende LIEBRECHT DE STOPPELAER, die sedert 1414 baljuw van den *Ouden burg* (vieux bourg) te *Gend*, van *Somerghem* en t' hof van *Dissendonck* was. Bij den slag van *Gaveren*, in het jaar 1453, redde hij het leven van FILIPS VAN BOURGONDË, welke hem, uit erkentelijkheid, den titel van Ridder, erfelijk in zijn geslacht, vereerde en hem, zijn leven lang, met een aanzienlijk jaargeld beschook. Hij behoorde echter toen reeds tot de voornaamste Vlaamsche geslachten, daar LIEBRECHT's overgrootvader DANIEL DE STOPPELAER, † A°. 1360, reeds als chevalier voorkomt, en diens zoon JEHAN, door zijn huwelijk met ISABELLE D'AXPOELE, aan het geslacht van VILAIN vermaagschapt was.

De kinderen van LIEVEN's ouders waren, behalve deze: 2. ANTONIUS, Heer van *Schaubroek*, tr. GÉRARDINE DE GRUTERE; 3. DANIEL,

tr. MARGARETHA BORLUUT; 4. ELISABETH, tr. CLAUDE DAMAS, en 5. PHILIPPUS, die tweemaal getrouwd is geweest: a. met JACQUELINE DE BEAUFREMEZ, dochter van DIRK, Heer van *Bossut sur l'Escau*, en ISABELLE VAN DER ZICKELE; b. met BERTHA VAN DE WERVE, dochter van FRANS en van MATHILDA VAN BRONKHORST.

Bij het verzet in de Noordelijke gewesten tegen *Spanje's* heerschappij, kozen LIEVEN's broeders partij deels vóór, deels tegen de bondgenooten; de nieuwe leer zal daarbij niet zonder invloed geweest zijn. LIEVEN verliet *Gend* met zijnen broeder PHILIPPUS, dien wij, volgens de gedrukte *Notulen van Zeeland*, den 4den Maart 1587, als Pensionaris der stad *Tholen*, vinden gecommiteerd bij den Raad van State, den Prins van *Oranje* en den Graaf VAN HOHENLO, om de verzekering van *Bergen op Zoom* te bewerken. In de maand Mei daaraanvolgende werd hij naar *Veere* gedeputeerd, om er den Graaf VAN SOLMS, als krijgs-overste-lieutenant over het regiment van *Zeeland*, af te halen en den eed te laten doen. Zijn broeder ANTONIUS daarentegen was een ijverig Roomschgezinde en bleef te *Gend*, waar hij in 1566 als Kapitein tegen de beeldstormers voorkomt en in 1579 zelfs verdacht gehouden werd, de hand te hebben gehad in de ontvlugting der gevangene bisschoppen en andere heeren; later werd hij zelf te *Gend* gevangen enz. Zie E. VAN DE PUTTE, *Geschiedenis van Vlaanderen, van het jaar 1566 tot de vrede van Munster*, Brugge 1843, bl. 112, 262, 280.

Wat de kinderen van LIEVEN DE STOPPELAER betreft, moet ik opmerken, dat de plaats uit VAN LEEUWEN'S *Batavia Illustrata*, fol. 845, die de inzender der vraag blijkbaar op het oog had, geene volledige opgave bevat. Behalve PETRONELLA, de echtgenoot van Mr. ADRIAAN VAN DER GOES, raad-ordinaris en rekenmeester van den Prins van *Oranje*, heeft hij nog eene dochter gehad, MARGARETHA, getrouwd met GILLES COOLS, gezegd DE GLIMES. Zijn oudste zoon, JAN, trok weder naar de Oostenrijksche Nederlanden, waar hij in het huwelijk trad met ANNA PARENT, ervrouw van *Portes, Belleverges, Sandremont* enz., (*) wier titels in de mannelijke lijn op den verderen Vlaamschen tak zijn overgegaan.

(*) Zijn oudste zoon, PHILIPPUS DE STOPPELAER, Heer van *Sandremont, Portes* en *Belleverges*, baljuw van *Gend*, † A°. 1642, trouwde ISABELLE DE BLOIS, dochter van JAN en van MARGARETHA DE BEVEREN. Uit dit huwelijk zijn verwekt drie zoons en twee dochters, van welke de jongste, THERESIA, aldus in het geslachtregister van DE LA VALETTE voorkomt: „Le 16 du moy d'Avril A°. 1787 a été produite en bonne et due forme à la chancellerie aulique de Vienne la carte généalogique des quartiers de noblesse ancienne et chevaleresque de Madame CATHARINE THÉODORE Baronne DE JULIERS DE SCHALLARTE DE KETTERIS, Marquise DE LA VALETTE, dame des ordres de *Malte*

En hiermede zal de vraag van J. B. J. Z. genoegzaam toegelicht zijn. Verder zal hij over de voorouders van LIEVEN DE STOPPELAER de heraldieke werken over *Vlaanderen* met vrucht kunnen raadplegen, en hij vergeete daarbij vooral niet de *Récherches* van L'ESPINOY en SANDERUS' *Verheerlijkt Vlaanderen*, waar hij in het hoofdstuk over de Kastelerij van den *Ouden Burgh te Gend*, ze allen van 1414 tot 1540 vermeld zal vinden.

DE ST.

Factieteekens (Nav. IV.; bl. 222; V.; bl. 56). Hierbij zijn vooral te noemen die, welke de bewerkers der Belgische omwenteling, reeds lang vóór het uitbreken van den opstand, droegen, met name de geopende *loi fondamentale*, van zilver, waarop gegraveerd was: *fidèle jusqu'à l'infamie*, aan een groen lint, afgebeeld bij GUYOTH, *Hist. Numism. de la Révol. Belge*, Pl. 1. Van anderen aard waren de teekens der patriotten hier te lande na 1787, die zich bedienden, behalve van de reeds genoemde keeshondjes en draagpenningjes, vader HOOFT voorstellende, ook van de te *Parijs* gegraveerde ronde portretjes van de meest vermaarde voorstanders hunner partij, welke in de kas der zakuurwerken zorgvuldig bewaard werden en zich daartoe, door hunne geringe grootte, bijzonder leenden. Men bezigde daartoe bij voorkeur de afbeeldingen van HENDRIK HOOFT DANIELSZ., JAN DERK BARON VAN DE CAPPELLEN TOT DEN POL en BERNARDUS BOSCH, alsmede van een zittend hondje met de woorden: "ik rust". In de *Vaderlandsehe Chocolaad* komen mede zoodanige portretjes voor.

C. W. BRUINVIS.

Factieteekens. Om hunne verachting aan den kardinaal GRANVELLE te kennen te geven, kleedden de leden van den Raad van State hunne dienaars in *zwarte lieverei*, met eene *zotskap* op de mouw geborduurd, welke eerlang, om van spotternij tot ernsthaftigheid

et de la croix étoilée, à l'effet de satisfaire aux preuves des statuts des deux ordres illustres, preuves, dans lesquelles se trouvent compris les quartiers de JEAN DE STOPPELAER et d'ANNA PARENT, son épouse et de JEAN DE BLOIS et de MARGUERITE DE BEVEREN, sa femme; le tout à titre de THÉNÈSE DE STOPPELAER, (bis-ayeulle paternelle de la dite dame de LA VALETTE), laquelle étoit fille de PHILIPPE DE STOPPELAER et de ISABELLE DE BLOIS, respectivement provenus aussi de légitime mariage par les surnommés seigneurs et dames JEAN DE STOPPELAER et ANNA PARENT et JEAN DE BLOIS et MARGUERITE DE BEVEREN." Zijn jongste zoon ADRIAAN DE STOPPELAER, Kolonel van een regiment Hooglanders in dienst der Keizerlijke Majesteit, schonk door zijn huwelijk met EMERENTIA, baronesse DE TRIEUX, het leven aan „la noble y vertueuse Dona ANNA DE STOPPELAER", die, gehuwd geweest zijnde met Don JUAN DE HERMOSSA, op de citadel te Antwerpen begraven is, blijkens het grafchrift, medegedeeld door den Hooggeleeraar ADAM SIMONS in zijne verhandeling over het Kasteel van Antwerpen, A°. 1831, bl. 71.

over te gaan, in een bondel pijlen veranderd werd.

De Zeeuwsche matrozen, welke tot het ontzet van *Leyden* te scheep gingen, voerden op hunne hoeden *zilveren halve manen*, met het opschrift: *Liever Turksch dan Pausch*.

J. L. A. I.

Factieteekens. TRAJ.-MOS. vermeent er gens gelezen te hebben, dat op het laatst der vorige eeuw de *keeshond* een factieteeke was. Even als C. & A. op dezelfde wijze mededeelt, kan ik mij nog herinneren, dat *keeshondjes* gedragen werden in *zilver*, aan horologiekettingen, als ook staande in ooringen, door mannen gedragen (*).

H. & W.

Jan Luiken (Nav. IV.; bl. 196; V.; bl. 52). Eene volledige levensbeschrijving van dezen, in vele opzichten verdienstelijken man schijnt niet te bestaan. Allen, die hem vermelden, schijnen uit één en dezelfde bron geput te hebben, te weten: uit het *Kort verhaal van zijn godvruchtig leven en zalig sterven*, voorkomende vóór *Des menschen begin, midden en einde*, alwaar ook zijn portret met verzen van SPINNEKER, HOUBRAKEN, SYLVIVS en VAN EEKE te vinden is. Men treft ook daar aan al hetgeen door v. GR. uit een ander van LUIKEN's geschriften is medegedeeld, hetwelk aan den vrager J. L. A. I., naar het schijnt, bekend was. Zijne *Levensbeschrijving*, voorkomende in *Nederl. Mannen en Vrouwen*, in de hoofdzaak veelal eenstemmig met de zoo even gemelde, wordt ook door andere schrijvers, onder anderen door C. SAXE, *Onom.*, T. V, p. 397, aangehaald. Zie ook over hem J. C. WEIJERMAN, *Levensbeschrijving der Nederl. Konstschilders*, enz. Dl. III.; bl. 109, die aldaar een en ander op de hem eigene wijze bijvoegt. Het bijschrift van HOUBRAKEN, medegedeeld in de *Levensbeschrijving van Nederl. Mannen en Vrouwen*, verschilt met dat in een exemplaar van *des Menschen begin*, enz., alwaar de 3de en 4de regel aldus luidt:

Zijn levenswijze was eenvoudig, ingetogen;

Hij deugdelijk, opregt en vol van mededoogen.

Zijn geboortedag wordt bij allen, ook op de verschillende portretten, op den 16den of den 6den April (verschil in de tijdrekening) gesteld. Van zijne *Duytse Lier*, schijnt de eerste uitgave te *Amsterdam* in 1671, in 12°, te hebben plaats gehad, als hebbende op het titelblad: *nooyt voor dezen gedrukt*. Onder de daar vóór staande geëiste titelplaat, leest men den naam van M. COMANS. De opdracht is aan den Heere JOAN ANTONIDES, die met de benaming

(*) Dat keeshondje werd in allerlei vormen en op allerhande voorwerpen gedragen, en op alles afgebeeld, tot op bandjes van almanakken toe.

Aann. van den Heer W. J. C. v. H.

9 *

Spreekwijze. „Bekend zijn als de bonte hond”. — *M. Hamconius*. — Zegel met *St. Anna-Beeld*.

van *Groote Geest* wordt aangesproken. Hierop volgt een woord *Aan de Juffrouws, Beleefde Zielen, Brave Juffrouws*, wier *allermünste Dienaar* hij zich noemt. Het geheele boekje heeft 128 bladzijden, behalve een *register*. Deze uitgave geschiedde alzoo op *LUKEN's* 22ste jaar, waardoor het vermoeden van *V. Gr.* bevestigd wordt. V. D. N.

Spreekwijze. „Bekend zijn als de bonte hond” (*Nav. IV.*; bl. 223; *V.*; bl. 75). Ik heb altijd daarin gehoord: *Bekend zijn als BOND zijn hond*, en dit gezegde zal wel geheel te huis behooren tot de zoo zeer gerucht gemaakt hebbende „*Begraafenis van den hond van Schout BONDt*”, waarvan eene afbeelding voorkomt bij de *Hekeldichten van VONDEL* over deze Leidsche geschiedenis in zijn *Palamedes enz.* t'Amersfoort 1707, in 4°. bl. 120. Deze is echter gecopieërd naar eene vroegere grootere prent, welke afzonderlijk met den tekst, die ook in de noot bij den *Palamedes* te vinden is, daar op is gegraveerd en waarvan ik een exemplaar bezit.

C. KRAMM.

Spreekwijze. „Bekend zijn als de bonte hond”. De honden waren vroeger niet zoo talrijk als nu, en daaronder de bonte zeldzaam, zoo dat een bonte hond spoedig algemeen bekend was. Maar buitendien schenen de *zwart bonte* honden een vermogen te bezitten tot het krijgen van tooverheksen, welke zich in hazen veranderden en voor jagers- of andere honden ongenaakbaar waren. Sommige jagers weten curieuse geschiedenissen van soortgelijke honden en hazen te verhalen.

SIMON.

Martinus Hamconius (*Nav. IV.*; bl. 224; *V.*; bl. 66). Bij *HOEFFT, Parnass. Litt. Belg.*, p. 73, in de noot, leest men het volgende: „Satis tamen a BORRICHIO, *De Poet. Diss.* 5, § 178 tam ligata, quam soluta oratione, conscripta, laudatur: MARTINI HAMCONII (vel HAMCOUNI, ut a nonnullis vocatur, sed vero nomine HAMCKENA) *Frisia, sive de viris rebusque Frisiae illustribus* Lib. 2. Natus circa annum 1550, decessit septuagenarius, anno 1621, vid de eo *SUFFRID PETRI, de Scriptoribus Frisiae*, Decad. 17, Cap. 1, VAL. ANDREAS, *FOPPENSII*, *PAQUOTIUS*, Tom. 3, p. 42, et auctores adlegate”. V. D. N.

Zegel met *St. Anna-Beeld* (*Nav. IV.*; bl. 224; *V.*; bl. 77). De vraag van *Dr. RÖMER* heeft eene belangrijke schilderij aan het licht gebracht, welke in het gemeente-huis te *St. Annaland*, eiland *Tholen*, gevonden wordt en waarentrent de mededeeler nog eenige ophelderingen verlangt, waartoe het hier volgende diene.

FILIPS de III van Bourgondië, bijge-

naamd de *Goede*, had negentien bastaardkinderen, onder welke wordt genoemd *ANNA*, verwekt bij *JOLA PRELLEA* of *PRALLEA*, eene adellijke Spaansche. Toen deze dochter de weduwe was van *ADRIAAN van BORSSELEN*, Heer van *Brigdamme*, in leven Ridder van het Gulden vlies, en Vrouw van *Sommelsdijk, Brigdamme, Duiveland, Souburg*, enz. en mede, bij erfenis, in het bezit der slijken en gorsingen *Mallant, Haëvosdijk, den Hamelen's Gravenkreecke* gekomen was, vroeg zij, met toestemming van haren tweeden echtgenoot, *ADOLF van KLEEF*, Heer van *Kavestein*, ook Ridder van het Gulden vlies, aan *KAREL*, Hertog van *Bourgondië*, verlot tot het indijken van die buitengronden; en deze gaf daartoe aan haar, zijne nicht, Octrooi in dato *Brugge* 6 Januarij 1475.

Waarschijnlijk stelde zij deze inpoldering onder de bescherming van hare patronesse, de *H. ANNA*, en gaf daaraan den naam van *St. Annaland*. Zij had daarbij het regt van ambachtsheerlijkheid bekomen, met de tienden, zoo grove als smale en krijtende, en vrij van lasten gedurende tien jaren, doch alles om in leen te houden van de Grafelijkheid van *Zeeland*.

Bij haar kinderloos overlijden op den 17den Januarij 1504, had zij tot erfgenaam haren bastaardbroeder *BOUDEWIJN van BOURGONDIË*, die vele diensten had bewezen aan het Keizerlijke huis, zoo in krijgs- als staatszaken, en in gezantschap werd gezonden naar *Spanje*, door den Roomsche-Koning *MAXIMILIAAN*, om het huwelijk van diens zoon *FILIPS* met de Infante *Donna JUANA*, dochter van Koning *Ferdinand*, te bevorderen. Dit bedrijf bragt hem zoodanig in gunst, dat men hem aldaar in 1459(?) een aanzienlijk huwelijk deed aangaan met *Donna MARINA MANUEL DE LA CERDE*, dochter van *Don Juan MANUEL*, Heer van *Belmonte, Compos* en *Zerberica de la Torre*, Ridder van het Gulden vlies, — en van *JEANNE FIGUERORA*, dochter van *LAURENS*, Graaf van *Feria*, en van *CONSTANTIA MANUEL*.

BOUDEWIJN verkreeg in 1502 van *MAXIMILIAAN*, toen Keizer, de heerlijkheid of baronnie van *Falais*, gelegen aan de *Mehaigne*, zuid-oostwaarts van *Hanut*; hij was ook Heer van *Brigdamme, Sommelsdijk*, enz.

Uit boven vermeld huwelijk is onder anderen voortgekomen, *CHARLES* van *Bourgondië*, Heer van *Brigdamme, Falais, Fremont*, enz., Kamerheer van Keizer *KAREL V*, en lid van zijnen staatsraad. Hij nam tot vrouw *MARGARETA WERCHIN*, dochter van *NICOLAAS*, Baron van *Werchin*, Erfschenker van *Henegouwen*, en van *JOLENTE* van *Luzemburg*, Vrouw van *Roubais*, de dochter van *JACOB*, Heer van *Richebourg, Ruminghen* en *Sainghen*, Baron van *Montmirail, Ansche, Barochte-Goutz*, enz., en van *ISABELLA*, Vrouw van *Roubais*,

Escaudeuvre, Herzelles, Cannenburg, enz.

De vijfde der zonen, uit dit huwelijk gesproten, was insgelijks CHARLES genaamd, Heer van *Sommelsdijk* en *St. Annaland*, die trouwde JOHANNA VAN CULEMBURG, Vrouw van *Zevenhuizen* en *Segwaart*, dochter van Heer JAN, Ridder, en van AGATHA VAN ALKEMADE, Vrouw van *Opmeer*, *Zouteveen*, *Rijnzaterwoude*, *Soetermeer*, *Zevenhuizen*, *Segwaart*, *Lier*, de *Vuurs*, enz.

Deze CHARLES wordt in de Archieven van *Hardenbroek* vermeld als huwelijksvriend en zwager van JOHAN VAN MATTENESS en FLORENTINE VAN CULEMBURG, den 2den Februarij 1562.

De hier bedoelde schilderij is een ruitvormig paneel, waarvan iedere zijde 8 palm lang is, en vertoont de H. ANNA, zittende op een' heuvel in een bergachtig landschap, houdende MARIA op hare knie, welke het kind JESUS op haren schoot heeft, met de spreuk »al het groeijede», en het jaartal 1591.

In de vier hoeken ziet men, boven en regts van het beeld, de vaderlijke, links en beneden, de moederlijke kwartieren van laatst genoemden CHARLES van *Bourgondië*, als: 1°. het geslachtwapen van *Bourgondië*, vol, genoegzaam bekend; 2°. dat van MANUEL DE LA CERDE, gesproten uit het Koninklijke huis van *Spanje*, t. w.: 1 en 4, van keel met eene regterhand van natuurkleur, gevleugeld van goud, houdende een' zilveren degen met gouden gevest, voor MANUEL; 2 en 3 van zilver met een leeuw van keel, gekroond, getongd en geklaauwd van goud, voor LEON; 3°. dat van WERCHIN van azuur met een' leeuw, en het schild bezaaid met blokjes, beiden van zilver; 4°. *Luxemburg*, hetschild met tien dwarsstrepen van zilver en azuur, overdekt met een' leeuw van keel, gekroond, getongd en geklaauwd van goud.

Op de keerzijden van deze schilderij staat het volle wapen van *Bourgondië*, alzoo gevoerd na 1558 bij het uitsterven van den oudsten tak in den persoon van MAXIMILIAAN van *Bourgondië*, Admiraal-kapitein ter zee, Markies van *Veere*, Heer van *Vlissingen*, Ridder van het Gulden vlies, Stadhouder enz., in de vierde generatie gesproten uit ANTHONIE VAN BOURGONDIË, den grooten Bastard, Graaf van *la Roche*, Heervan *Beveren*, Ridder van het Gulden vlies, die gewettigd was en alzoo gerechtigd tot het volle wapen. Het werd dienvolgens gevoerd door, en hier afgebeeld voor CHARLES VAN BOURGONDIË, Heer van *Sommelsdijk* en *St. Annaland*, die wellicht deze schilderij deed vervaardigen, althans gewis met zijne kwartieren en wapen heeft doen versieren.

Hij heeft twee zonen nagelaten, van welke de oudste was HERMAN VAN BOURGONDIË, Baron van *Falaix*, Heer van *Sommelsdijk*, Gou-

verneur van *Limburg*, enz. Hij werd den 8sten Februarij 1614 door ALBERT en ISABELLA verheven tot Graaf van *Falaix*, als leen van *Braband*, en voerde toen BOURGONDIË, gekwartilleerd met MANUËL.

Door hem, of na zijn overlijden, is de heerlijkheid *St. Annaland* den 1 April 1620 verkocht aan het geslacht van DOUBLETH.

Het schijnt voorheen in gebruik geweest te zijn, de Heiligen en Patronen af te beelden, met toevoeging van het geslachtwapen. Immers vindt men op het zoogenaamde hofje van *St. Annaland*, eigenlijk van VAN DAM, het oudste in 's *Gravenhage*, in de Jufvrouw-Idastraat, een vierkant paneel met het beeld van MARIA en het kind JESUS, en op de achterzijde de spreuk »per crucem victor», daaronder het wapen van den stichter, FLORENCHER VAN DAM, die gehuwd was met MARIA VAN DORP, zijnde gebroken met eene gouden star met zeven punten in den registerhoek, en gekwartilleerd met dat van diens moeder UYTENHAGE.

De benaming van het hofje, en de star in het wapen (volgens SMALLEGANGE, een gouden star op keel, het wapen van *St. Annaland*), heeft mij op hem wel eens als Heer van *St. Annaland* doen denken. Hij was Stadhouder van *Middelburg*, Ridder van *Jeruzalem*, Hoofdschout van 's *Gravenhage*, enz. enz., gestorven 1567, en de benaming is ontstaan, doordien het geslacht van DOUBLETH, als zijne bloedverwanten, langdurig regenten waren van dit hofje.

v. D. v. B.

De Baron P. de Wacker van Zon (*Nav. IV.:* bl. 255; V.; bl. 84). Ter voldoening aan het verlangen van J. C. K. zij hier nog medegedeeld, dat de Baron DE WACKER VAN ZON almede wordt genoemd als de schrijver van het, in zijne soort verdienstelijk boek, getiteld: *De Adel*, door ANONYMUS BELGA, 1786, in 8°, alwaar hij in de *Voorrede* zegt: »Ampeloos en zonder eenig deel aan de Regeering te zijn». Opmerkelijk is het echter, dat dezelfde man, blijkens dit zijn geschrift, zoo zeer tegen den Adel gestemd, later Secretaris van den Hoogen Raad van Adel werd; en evenzeer, dat hij, terwijl hij in genoemd boek, bl. 58, in de noot, eenigzins schimpenderwijze verklaart, geene zestien kwartieren te bezitten, de zeer vermoedelijke persoon geweest is, welke aan de uitgevers van het *Bijvoegsel op het Vaderl. Woordenboek* van J. KOK, de lijst van zijn geslacht zou hebben ingezonden. Zie *DI. III.*; bl. 350 in de noot, en bl. 367, alwaar PETRUS DE WACKER VAN ZON wordt vermeld als de zoon van HENDRIK en van ANNA SUSANNA VAN HOLLEBEEK, geboren den 9den Augustus 1758. Hij had alzoo bij de uitgave van zijn geschrift in 1786, den ouderdom van naauwelijks 28 jaren bereikt. Dit

strookt ook met zijn verzoek, aldaar bl. 83, om verschooning, uit hoofde van zijne toen min gevorderde jaren. Bij zijn overlijden, in December 1818, telde hij dan ook slechts 60 jaren en 8 maanden.

V. D. N.

[Het artikel uit H. VERWOERT, *Handwoordenboek*, enz. Dl. II.; bl. 385, door den Heer A. AARSEN welwillend voor ons afgeschreven, meldt niets nieuws.]

Stuk sta vast (Nav. IV.; bl. 256; V. bl. 86). Ook in *Noord-Holland*, onder anderen te *Winkel*, wordt de bedoelde gewoonte bij het verhuren van vlasland in acht genomen. In den laatsten tijd is het, door de groote begeerte der Zuid-Hollandsche vlashandelaars, meer op *stuk sta vast*, dan op de *keur van St. Jan* geschied tot f 5,— de snees of $\frac{1}{4}$ bunder.

C. W. BRUINVIS.

Het geslacht Brederode (Nav. IV.; bl. 256; V.; bl. 86). Vóór vele jaren heeft een allezins geloofwaardig man mij meermalen verhaald, bij een' welgestelden landman in *Noord-Holland*, omstreeks de *Zijp*, tusschen de jaren 1770 en 1780, te zijn geweest, welke bescheiden bezat, waaruit zijne afkomst uit dat geslacht bewezen werd. Hij was de laatste, die, uit wettelijken echt, dezen naam voerde, hebbende alleen kinderen bij zijne bijzit uit den boerenstand. De afkomst is mij niet gebleken van de tweelingbroeders CAREL ALEXANDER THADÉE REINARD en ALEXANDER CAREL BARTHOLOMÉ LOUIS VAN BREDERODE, wier moeder was CORNELIA CATHARINA ANDRIOLI, en welke op dertienjarigen leeftijd in 1778 als te *Brussel* wonende, op een voor mij liggend stuk voorkomen. Bij het *Legion de Maillebois*, dat in 1784, bij gelegenheid van het geslacht met *Oostenrijk* over het sluiten der *Schelde*, in Nederlandsche dienst werd opgerigt, waren zij, naar ik meen, officiers: later, in 1816, woonden zij, buiten betrekking, in en nabij 's *Gravenhage*. Vóór of in 1836 zijn zij ongehuwd, voor zoo ver ik weet, overleden.

Van heraldische bijzonderheden omtrent deze en andere afstammelingen onthoude ik mij, willende geen onzekere verhalen mededeelen.

L. J.

Paellanders (Nav. IV.; bl. 252; V.; bl. 87, 88). Daar de zaak nog niet geheel opgehelderd is, waag ook ik eene gissing. *Paellanders* schijnen mij dezelfde te zijn, die anders *Paalburgers* of *Hagepoorters* werden genoemd. Zij waren geene eigenlijke *Poorters*, maar deelden toch in zekere burgerschapsregten, en hadden daarentegen ook zekere burgerschapspligten. Aan het *Hagepoorterschap* te *Zutphen* b. v. was verbonden vrijdom van tol te *Lobede*, *Sulincheym* en *Driel*. Wat wonder nu, dat, terwijl de *Poorters* voor de muren moesten zorgen, de *Paalburgers* met het aan-

leggen en in standhouden van de aarden wallen waren belast. Het *Paalburgerschap* werd door *hoornbloes* bepaald, en strekte zich dus in elk geval niet verder uit, dan een hoorn het sein tot zamenkomst kon geven. Bekend is te *Zutphen* nog het *Hagepoortje*, dat ons van zelf tot de overtuiging brengt, dat de *Zutphen-sche Paalburgers* door 't omringen met den aarden wal, welke de laatste uitlegging der stad, of de zoogenaamde *Laarpoort*, omgeeft, eindelijk geheel aan de stad zijn gebracht. Men vond ze ook te *Nyestadt*, in de nabijheid van *Roermonde* of de Godswaard aan de *Maas*. (Zie NIJHOFF'S *Gedenkw. uit de Gesch. van Gelderl.* I.; bl. 137, 138, 139, 140, 164.) Zoo zouden *Paellanders* geweest zijn de *Buitenpoorters*, die wel op het veld, buiten de muren, maar toch binnen de palen of binnen de vrijheid der stad woonden; zoo zou de gissing van den Heer G. P. ROOS te meer waarde verkrijgen; en de zaak, waarover sprake is, genoegzaam zijn opgehelderd.

S. J.

Paellanders. Zonder deze vraag stellig te kunnen beantwoorden, schijnt het mij echter toe, dat de geschiedenis eenig licht kan verspreiden nopens het vreemde werkvolk, dat onverhoopt moest worden gebruikt bij het schielijk opwerpen of verhoogen van de wallen om *Arnhem*, na het innemen dier stad door Hertog KAREL VAN GELDER in 1514.

Als men nu in aanmerking neemt, in hoe naauw een verband destijds de Vrijheer van *Palland* tot den Hertog van *Gelder* en dien van *Bourgondië* stond, dan komt men ligt op de gedachten, dat EVERARD VAN PALLAND wel zal hebben bewerkt, dat er ook volk van zijne vrije heerlijkheid *Palland*, — een slot, steedje en heerlijkheid in het hertogdom *Gulik* gelegen, het stamhuis der vrij-heerlijke familie van *Palland* in *Westphalen* en in *Nederland*, — daartoe ter hulp werd gezonden; alzoo zal destijds de betaalmeester van *Arnhem* in zijne rekeningen hebben opgevoerd: betaald aan de *Paellanders*, enz.

C. KRAMM.

Dichtregels uit de Hollandsche Praatvaar (Nav. IV.; bl. 260; V.; bl. 88). De beide verschillende lezingen van het t. e. a. pl. opgegevene versje herinneren mij, dat vóór 60 à 70 jaren iets dergelijks gezongen werd, naar het schijnt, eene parodie op een' lijkzang voor een' voornaam Engelsch krijgsmann, die eerst in groote gunst stond en later in ongenade viel, — wellicht de Hertog VAN MARLBOROUGH; het jaartal van de *Praatvaar* kan het wellicht ophelderen.

„Toen kwamen de biggetjes al te zamen,
Zij zongen Ma Mère, vous êtes douairière,
Papatje die is dood”.

Alsmede:

„Mevrouw klom op haar toren,
Zij zag de bode (of page) komen,
Geheel in 't zwart gekleed”.

A. & A.

De geslachten Nerssen en de Nuersen. — Afrikaan in de vorige eeuw tot Theologiae Doctor gepromoveerd.

De geslachten Nerssen en de Nuersen (Nav. IV.; bl. 260; V.; bl. 89, 90). Zoo een der Navorschers in het bezit is van eene genealogie van het geslacht VAN PALLANT, zal hij daardoor misschien aan GASTON de verlangde opgaven kunnen doen; want, volgens VON STEINEN, *Westph. Gesch. Th. II, S. 1248*, was ANTON (zoon van JOHAN VAN PALLANT, Heer van *Ruland* en N. VAN PIRMONT) gehuwd met AGNES, erfdochter tot *Nersen*, dochter van N. VAN NERSEN en N. VAN HÜLSS. Gemelde ANTON werd in 1487 door den Keurvorst van *Keulen* met *Nersen* beleend. Hij liet slechts ééne dochter na, AGNES, gehuwd met AMBROSUS VAN VIRMONT, aan wien hij in 1487 de heerlijkheid *Nersen* overdroeg, en welke daarna in 1502 met het slot, de vesting en vrijheid *Nersen* en de voogdijen van *Anrath* en *Ordningen* beleend werd.

Het geslacht DE NUERSEN vind ik in het *Suppl. aux troph. de Brabant, T. II.; p. 92*, door huwelijk vermaagschapt aan dat van DE MARSELAER, en wel op de volgende wijze:

Messire GILLES DE MARSELAER, Chev. vivait 1329.
Dame FRUENCE D'YEMBRUGGE, dicte COOLHEM.

HENRY DE MARSELAER Escr., épousa
1. CLAIRE V. HAMME. 2. BÉATRICE V. DER VOORDE.
Vivait 1353.

du 1er Lict.

IDÉ DE MARSELAER, épousa ARNOU DE NUERSEN.

Messire ARNOU DE NUERSEN, Commandeur
de l'ordre Teutonique de *Pitzenbourgh*.

D'ERMYN.

Afrikaan in de vorige eeuw tot Theologiae Doctor gepromoveerd (Nav. IV.; bl. 262; V.; bl. 90, 91). Uit het Archief der beurs van HALLET te *Leiden*, deelt mij de Heer A. MONTAGNE het volgende besluit mede:

8 Julij 1737. Op de voorstelling van den Heer CUNAEUS, so is JACOBUS ELISA JOHANNES CAPITEYN, zijnde een Afrikaansche Moor, geadmiteerd tot een Extra ordinaris Beursaal alleen op een subsidie van 150 gl. 's jaars sonder iets meer te sullen genieten, als op naerder goedvinden en wierd deze admissie voor niemands tourbeurt gerekent, als wordende deselve moor aangesteld door alle de vijf Heeren (*); deselve aangestelde soude ook moeten aannemen zich in alles te schikken na 't Reglement, alsmeede zich bequaam te maken om zijn *Landsluyden* het Evangelium te gaan verkondigen.

1 Julij 1741. De beursaal J. E. J. CAPITEYN, nu vier jaren het benifice van deese beurse

(*) 1. PETRUS CUNAEUS, Kapt. der schnitterij te *Leyden*. 2. JOH. FRED. MAMACHET VAN HOUDRINGEN, Heere van *Sterkenburg*, enz. 3. HARMAN JAN VAN DER MEER. 4. JOH. EG. VAN EGMOND VAN DE NIJENBURG, Raad en Schepen te *Leiden*. 5. WILLEM KAREL VAN DER MEULEN, Heer van *Blijenburg*, Secretaris der stad *Utrecht*.

hebbende genoten, heeft aan de Heeren Maecenaten gecommuniceert, dat aan hem van wegens de Ed. Heeren Bewindhebbers van de West-Indische Compagnie was gedaan eene offerte omme als predikant te gaan na *Delmina*, dat hij aan deselve Heeren Bewindhebbers hadde verzocht uytstel tot over een jaar, wanneer hij zijne vijfjarige studien soude hebben voltrokken, en des te beter in staat zijn, om in die qualiteyt den gewenschten dienst te doen, dog dat hij geen verder uytstel hadde kunnen obtineren, als tot aanstaande Paasschen, alwaaromme hij versogt, dat hem mogte werden gepermitteert die conditie te accepteren en so wanneer zijn vertrek alsdan voortgang mogte hebben, dat hij egter mogte werden gegratificeert met het subsidie van het geheele jaar, omme daarmede sig te voorsien van boeken en andere noodwendigheden tot die rejs en tot de waarneming van zijn dienst; 't geen aan hem, mits sig tot zijn vertrek toe na het Reglement in alles gedragende, gratieuselijk is geaccordeert.

28 Aug. 1742. De Heer CUNAEUS heeft aan de vergadering gerapporteert, dat J. E. J. CAPITEYN vóór zijn vertrek hem verzocht hadde, de Heeren Maecenaten uijt zijn naam hartelijk te bedanken voor 't gene bij hem uijt deze Fundatie was genoten, met toewensching van alle zegen over hare personen en bedieningen; alsmede dat aan hem Heer CUNAEUS was aangeboden het geschilderde *Pourtrait* van denzelven CAPITEYN voor een gouden ducaton, waarop zijnde gedelibereert is geresolveert het gen^l. *Pourtrait* om de singulariteyt van 't geval voor de beursse aan te koopen en de Rentmeester geauthoriseert omme aan den schilder HENDRIK VAN DER MIJ daarvoor te betalen *vijsftien gulden en vijftien stuivers* (*).

Als eene bijzonderheid deel ik nog het volgende doopextract der Hoogl. Kerk te *Leiden* mede:

17 Sept. 1750. Is alhier na gedane belijdenis, gedoopt een bejaarde swart, gewezen slaaf op *Suriname*, en op zijn verzoek genaemt JOSEPH CHRISTIAAN VAN MOORWIJK, terwijl zich als getuigen hebben gesteld: GERARDUS RIEMERSMA, SAMUEL VAN HEKKEN PIETERSZ., HENDRIKJE HENDRIKS, Wed. van PIETER HEKKEN.

..ELSEVIER.

Afrikaan in de vorige eeuw in Nederland tot Theologiae Doctor gepromoveerd. Tot aanvulling van het bereids geleverde, wil ik nog mededeelen, hetgeen ik aangeteekend vond in het *Bijvoegsel op de Naaml. der Predikanten, die gepredikt hebben over den geheelen inhoud van den Bijbel*, Middelburg bij GABRIËL CLEMENT. Aldus leest men, bl. 118.: »op Dingsdag voormiddag, den 5 September 1741,

(*) In de rekening staat: in 't graauw geschildert *pourtrait*.

heeft alhier (*Middelburg*) geproponeert, d' Heer JACOBUS JOHANNES ELIZA CAPTEIJN, *Affricaans Moor*, (uijt *Ephesen* 2: 19.)"

J. VAN DER BAAN.

Afrikaan in de vorige eeuw tot Theologiae Doctor gepromoveerd. In het t. l. a. pl. uit het *Woordenboek der zamenl.* medegedeelde wordt gezegd, dat de bedoelde Afrikaan, genoemd J. E. J. KAPITEIN, "als Student een' lijkzang zou gemaakt hebben op den Haagschen Predikant MANGE, die hem in de Christelijke Godsdienst onderwezen en gedoopt had." — Dit is zeker eene fout, want er is te's *Gravenhage* geen predikant van dien naam geweest, gelijk blijkt uit het kerkelijk naamregister van BRANS bl. 143—145. Kan het Ds. MALECOTIUS geweest zijn, welke in 1744 overleden is? De zaak is op zich zelve wel van weinig aangelang, maar de opmerking dient, om aan te wijzen, dat op het artikel in dat *Woordenboek* niet te bouwen is, daar het ook spreekt van eene openbaar verdedigde *stelling* (Thesis) in plaats van *Dissertatie*.

E. A. P.

IJ of ei in rijm gesteld (Nav. IV.; bl. 287; V.; bl. 93). Nu de Heer STEINMETZ zijn gevoelen bepaald heeft uitgedrukt, durf ik er een woord (niet dat van eene autoriteit) bijvoegen. Onze (Zeeuwsch-Vlaamsche) uitspraak verzet zich tegen het denkbeeld, dat *ei* en *ij* gelijkklinkend zijn: *ij* is *i*. Wij zeggen: *melodi* (niet: »de liefde zij de melodij (ei)"), *poëzi*, *bizonder*, *gemakkelijk*, enz. Ik heb Hollanders, bij het houden van redevoeringen en declamatiën, dit »bizonder" en »poëzi" meermalen hooren bezigen, en het effect was er alles behalve minder om. Ik houd het er voor, dat de oorspronkelijke uitspraak veler Nederduit-sche woorden in *Holland* is verloren gegaan. Het zou verbazen, wanneer ik, te beginnen met REINAERT DE VOS, alle verouderde woorden wilde aanteekenen, welke bij ons nog in gebruik zijn.

G. P. ROOS.

IJ of ei in rijm. Ik zag al uit naar een antwoord op mijne vraag, en twijfelde, of het wel komen zou; ik mogt echter verwachten, dat eindelijk wel een der medewerkers zijne meening zou openbaren: — den Heer STEINMETZ betuig ik daarvoor mijnen dank. Ik kan mij volkomen met zijne zienswijze vereenigen, ofschoon ik in dezen tempel slechts luisteren, niet spreken mag.

Ik geloof, hoe verder men terug treedt, den verleden tijd in, — hoe minder men, in den regel, *ei* en *ij* als gemeenschappelijke rijmklanken zal aantreffen, daar toch oudtijds *ij* dubbele (*ii*) *i* was, en men b. v. Rijn (rivier) riin (*rien*), maar iets langer drukkende op den klank, uitsprak, zoo als het nog, vrij algemeen, in *Gelderland* geschiedt. Men vindt dan die klanken, voor zoo ver ik weet, ook niet, als

onderling rijmende, gebruikt in de werken van VAN HOOCHSTRATEN, HOOGVLIET, VAN MERKEX, NOMSZ en anderen der vorige eeuw, want hun hing de oorspronkelijke klank van de verlengde *i* nog te veel in het oor. Nu echter de *ij* in plaats van *ii*, genoegzaam overal in ons land, bij de geletterden geheel, met den gelijkluidenden klank van *ei* het burgerregt verkregen heeft, zou ik wenschen, dat de gekroonde hoofden in de poëzij, de *ei* met hare bastaardzuster *ij* geheel en al verzoenden; de nu wijlen ALBERTINE KEHRER zou daardoor eene te sierlijker eerekroon als dichteres ontvangen. — Men laat *hairsen* op *waren* slaan, daar men vroeger, deftig sprekende, toch nadrukkelijk *haairen* zeide, en van dien aard heeft men meer woorden. Den eenvoudigen lezer hindert het niet, en, dunkt mij, ook niet den dichter, — nog minder den vreemde; immers minder dan *geplaatst* of *naast*, zoo als ik nog onlangs vond bij onzen hoog gevierden TOLLENS; — of *zwermen* op *armen*, en *ordering* op *worsteling* bij den zoon van den tweeden Nederlandschen vader der dichtkunst; — of *Tijds* op *grijs*, zoo als ik bij onzen TEN KATE aantref, enz.

Moge DE NAVORSCHER verder spreken. Hij toone zich bereidwillig tot onderrigting

EN LEERE MIJ.

Naamsorsprong van Monster (Nav. IV.; bl. 287; V.; bl. 93, 94, 136). In *Handboek der Middel-Nederl. Geographie naar de bronnen bewerkt*, door Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH. Leyden E. J. BRILL. 1852, vindt men, bl. 295—310, eene »verklaring van duistere uitgangen van Nederlandsche plaatsnamen"; hieronder ook *Monster*, waarbij de schrijver aanteekent:

»*Monster*, O. Hoofdkerk, ook wel Klooster. Zoo heeft men nog de Munster of Hoofdkerk te *Straatsburg*. Vandaar de plaatsnamen *Monster* in het *Westland* (in 1156 *Monasterium*), *Monster* op *Borselen*, *Maasmunster*, de stad *Munster* en anderen. Bij de Middel-nederl. dichters, b. v. in den roman van FLORIS en BLANCEFLEUR, komt het woord nog in dien zin voor." Zie ook *de Aardbol*. Dl. III; bl. 563.

Onder mijne aanteekeningen vind ik eene vocabulaire, waaruit ik het volgende opgeef: »*Munster*, nom commun à plusieurs villes d'Allemagne qui doivent leur origine ou leur célébrité à une abbaye, ou *monasterium*." en »*Minster*, dérivé anglais du latin *monasterium*. Ex.: *Westminster*, *monastère de l'ouest*."

J. J. WOLFS.

Naamsorsprong van Monster. »Hoe de Heer BUDDINGH er toe gekomen is, aan *Monster* zulk eene gezochte oudgermaansche afleiding te geven, is mij onbegrijpelijk", zegt de Heer P. A. T. (Nav. V.; 136). Hoezeer de geachte

schrijver mijn gevoelen dienaangaande op meer dan eene plaats heeft kunnen nagaan (*Verh. over het Westland*, bl. 208, *Konst- en Letterb.* 1845, N°. 23, 24), zoo wil ik gaarne, gedachtig aan de Spreuk: *die zwijgt, die consenteert*, ZEd. mijn gevoelen en den grond mijner opvatting nader doen kennen; te gereeder, omdat ik, nog niet lang geleden, die plaats op nieuw bezocht heb, en ook toen nog, bij opzettelijk onderzoek, gelijk vroeger, aldaar geen spoor van *klooster* of *monasterium* of *claustrum* heb kunnen vinden, — en dewijl ik ook nu nog, gelijk vroeger, van de stelling uitga, dat deze plaats en dus ook de naam, even als *Loosduinen* (*Los-dunum*), *Honsholredijk*, *Schipluiden* (*Scip-leda*), *Naaltwijk* en andere omliggende plaatsen, *ouder* is, dan de tijd, waarin men hier *kloosters* begon te bouwen, en vóór dien tijd niet zonder naam zal zijn geweest.

Dat die plaats *ouder* is, bewijst, dunkt mij, even als van de genoemde, de gevondene *Woerdplaatsen* en *Romeinsche Oudheden*; terwijl er tevens geen spoor van *naamsverandering* der plaats aanwezig is.

Behalve dat ik mij over het geheel tegen alle *Latijnsche* naamsafleidingen onzer plaatsnamen (*Castricum*, *Kesteren*, en misschien enkele andere uitgezonderd) verzet, en daardoor, zoo ik meen, een beter spoor van afleiding, de *Oud-Germaansche*, aangewezen heb, zoo word ik hier bij *Monster* vooral, bij gemis aan *Klooster* of *Monasterium*, tot den vóór-Christelijken, tot den heidenschen tijd teruggewezen, tot den tijd, waarin de *maanvereering* zoo algemeen was, dat men er *zuilen* voor oprigtte (*Sul-mond*), en haar onder onderscheidene gestalten vereerde (*Fir*, den strijdgod, *waara*, de godin der eedzwering, huwelijksrouw enz.). Dit evenwel niet op den blooten klank af, maar na een naauwkeurig toetsen van vele *mond-plaatsen* onzes lands: *War-mond*, *Egmond*, *Stelmond*, *Soel-mond*, *Tir-le-mond* enz., die ik uit de *maanvereering* afleid, en waarvan wapens en sagen mijne opvatting ondersteunen.

Waar nu in de algemeene opvatting der *mond-plaatsen*, één van beide, het sprekende *wapen* of de *sage*, op mijne hand is, daar heb ik gemeend te mogen toepassen: — maar nu heb ik te *Monster* juist beide in mijn voordeel, *wapen* en *Sage*: het *maan-wapen*, drie halve manen, en de *sage* van een *Monster*, den *Monno-Chyros* (maan- verzwelger), die mij, op de vraag: waarom noemt gij dit dorp *Monster*? wel verminkt, maar toch nog zoo samenhangend verhaald werd, dat het mij was, als hoorde ik hier de Noordsche *sage* van den *Mena-garna* of *Fenrirs-wolf*, waarvan ik trekken in dat monster, zoo als mij dit beschreven werd, ontdekte. Dit leidde mij tot de vraag: wat is het wapen des dorps? want

BIJBL. 1855,

Loosduinen had mij *water* en *duinen* (*Los-dunum*), gelijk *schip-luiden* een schip en stroomend water (*Leda*) opgeleverd; ik dacht dus, dat ook *Monster* een sprekend wapen kon bezitten. De man leidde mij in de kerk, en daar zag ik tot mijne verrassing als dorpswapen drie halve *afnemende* manen.

Ik laat het u zelve overwegen, of daarmede ook de *Sage* van een *Monochyros* strookt, — en of ik, ondanks dat alles, in den geest der Heidensche voorgelachten, die geene kloosters kenden, toch aan eene Grieksche, Latijnsche en Oud- en Nieuw-Fransche afleiding (die mij ten deele ook vroeger niet onbekend was), de voorkeur moet geven boven mijne Oud-Germaansche?

Voor mij, ik houd er mij aan, tot dat P. A. T. mij ter plaatse een klooster, of wat er naar gelijkt, aanwijst. Aanvankelijk in hetzelfde denkbeeld als ZEd., heb ik er naar gezocht, bij herhaling naar gezocht, maar niet gevonden, en toen mijn denkbeeld voor de tegenwoordige opvatting laten varen (*).

D. BUDDINGH'.

Register van Grafschriften. Johan Pryce. (*Nav. V.*; bl. 1 en 97). Naardien JOHAN RATTALLER, door den Heer VAN ROLLEMA vermeld, reeds in 1520 voorkomt als Raad van

(*) Op verzoek van den Heer BUDDINGH' zond de Redactie van DE NAVORSCHER mij bovenstaand stuk, vóór 't geplaatst werd, ter lezing. Ik voel mij dus verplicht, daar nog iets ter toelichting van mijn gezegde en ter inlichting van den Heer BUDDINGH' bij te voegen. *Monster*, zeide ik, is niets anders dan 't Latijnsche *monasterium*, klooster. Dat *monasterium* ook kerk, en wel bepaald *parochiekerk* kan beteekenen, had ik verzuimd daarbij aan te teekenen (*). — Nu heeft het dorp *Monster* juist aan zijn parochiekerk zijn ontstaan te danken, en 't wordt dan ook in oude (Latijnsche) oorkonden altijd *Monasterium* genoemd (zie o. a. VAN DER AA's *Woordenboek* i. v.). Dat ter plaatse waar nu *Monster* staat, althans in dien omtrek, vroeger eene Romeinsche neerzetting geweest is, is zoo goed als zeker. Ik heb op 't oogenblik de bronnen niet bij de hand om nader te onderzoeken, hoe die kan geheeten hebben, maar de naam *Monster* is, voor zoo ver ik weet, in de oude geographie van ons land onbekend. — Ik blijf dus de Germaansche of Duitsche woordafleiding van den Heer BUDDINGH' voor onjuist houden, hoewel 't mij nu duidelijk is, „hoe hij er toe gekomen is”. Dat het wapen drie manen heeft, is op zich zelf geen bewijs. Vele dorpswapens zijn toch naar eene vermoedelijke naamsafleiding gefabriceerd. Ook de *sage* (?), door den Heer BUDDINGH' aangehaald, is, mijns inziens, te onbestemd om die met den naam in verband te brengen.

P. A. T.

(*) Zie o. a. DU CANGE's *Glossarium* (1678) Tom. II.; p. 608, 609: „*Monasterium* saepe sumitur pro Ecclesia Cathedrali, quod plerisque in Ecclesiis Cathedralibus, Monachi, non ut hodie canonici, olim sacra munia obirent: unde usu servato etiamnum in Germania Cathedralis Ecclesiae dicuntur *Monaster* etc. Sed et universim Ecclesiae omnes *Monasteria* dictae”. (Volgt een voorbeeld.) „*Ea enim aedes non Monachorum, sed Parochialis est*”.

het Hof van *Friesland* (zie de *Naamrol* 1742, bl. 6, en *Naamregister* 1748, bl. 1), als Rentmeester der Domeinen, welke betrekkingen hij gelijktijdig bekleedde, komt het mij meer waarschijnlijk voor, dat MARGARETHA RATALER, huisvrouw van JOHAN PRYCE, die in 1627 stierf, zal geweest zijn eene dochter van GEORGE of GEORGIUS RATALER, in 1569 Raad, en later President van het Hof van *Utrecht*, welke in 1581 stierf en gehuwd was met MARGRIETA VAN LOO, dochter van GERRIT VAN HEEMSKERK. Zie van LEEUWEN, *Bat. Ill.* bl. 1461, alsmede de *Wapenkaart der Leden v. h. Hof van Utrecht* bij JOH. KANNEMAN. GEORGE was welligt een zoon van JOHAN VAN RATALER, Raad en Rentmeester in *Friesland*; hij was een broeder van JOHAN RATALER, de Grietman aldaar. Zie BAAARDT VAN SMINIA, *Nieuwe Naaml. der Grietmannen*, 1837, bl. 131. JOHAN PRYCE zal tot een Engelsch geslacht behoord hebben; althans in 1648 werd WILLEM PRICE van *Londen* beroepen als Predikant in de Engelsche kerk te *Amsterdam*. V. D. N.

Het Zegel van Leycester (Nav. V.; bl. 97). Het aldaar medegedeelde uit de Resolutiën van de Staten-Generaal, betreffende het zegel van den Graaf van LEYCESTER tijdens zijn Gouverneur-Generaalschap over de zeven Provinciën, bevestigt ten volle, hetgeen daarover is medegedeeld in de *Bijdragen voor Vaderl. Geschiedenis en Oudheidk.* van IS. AN. NIJHOFF, *DI. VII.*; bl. 107, met bijgevoegde afbeelding. — Het besluit omtrent het genoemde zegel was trouwens reeds bekend uit de bij NIJHOFF aangehaalde *Proeven van Historie en Oudheidkunde* van den Heer W. A. VAN SPAAN, bl. 126, 127.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Godgeleerden (Nav. V.; bl. 98). Het werk van den Heer GLASIUS is voor zeer veel aanvulling vatbaar, zoo dat het te wenschen is, dat die schrijver zal in staat gesteld worden om, na het eigentlijke werk, nog een *Vervolg* te kunnen geven, waartoe het geleverde door HENRY alsmede strekken moge. Ter aanvulling van het door dezen aangeteekende, kan nog dienen, dat

FABRICE DE LA BASSECOURT (want aldus schreef hij zich den 9den April 1618, volgens zijn eigen, nog voorhanden handschrift) vermeld wordt door G. BRANDT, *Hist. der Reform.* *DI. II.*; bl. 265 en 343; voorts bij Uitenbogaart, *Kerk. Hist.*; — *Archief Kerk. zaken*, *DI. X.*; bl. 393, als ook bij GLASIUS, *Art. GOULART*. Deze GOULART heeft uitgegeven: *Examen des opinions de Mr. F. BASSECOURT etc.*, hetgeen te vermoeden geeft, dat DE LA BASSECOURT nog andere schriften heeft geleverd, dan de door HENRY opgegevene, en waaruit men welligt mag afleiden, dat hij een ijverig

contra-remonstrant geworden is. Tweemaal ging hij van de Roomsche tot de Gereformeerde kerk over. Hij was vroeger Predikant te *Mulheim*, werd te *Amsterdam* bevestigd 9 Mei 1617, en aldaar emeritus in 1649. Volgens het bijschrift van zijn portret door CONRADUS naar H. MEREMANS, had hij bij zijn overlijden in 1650, 71 jaren bereikt; alwaar ook, als zijne spreuk, wordt opgeteekend: *Je vi, en la foi du fils de Dieu*. In den *Catalogus* van F. MULLER ziet men twee portretten van hem vermeld, die verschillend schijnen te zijn.

GODEFROID HOTTON. Ook van dezen bestaan twee verschillende portretten, volgens den *Catal.* van MULLER, volgens wien hij in 1656 in den ouderdom van 60 jaren zou overleden zijn. Zijn portret heeft tot bovenschrift: *Paix et Charité*. Volgens de *Naamlijst van Predik.* 1840, werd hij te *Amsterdam* bevestigd den 26sten November 1634.

THOMAS MAUROIS, eerst door de Synode der Waalsche kerk gezonden tot de dienst der kerk, genaamd de *Olijfberg*, in *Vlaanderen*, was in 1613 te *Keulen* en werd van daar beroepen naar *Amsterdam*. Hij wordt vermeld bij TE WATER, *Hist. der Herv. kerk te Gent*, bl. 103. De spreuk *Vivit Beatus in Domino mortuus*, ziet men onder zijn portret door CONRADUS naar BAUDRIGHEN, alsmede een tweeregelig Latijnsch en dito Fransch vers, geteekend F. BASSECOUR; een ander portret van hem is door T. MATHAM gegraveerd. Zie MULLER, t. a. p.

JOHANNES LE MAIRE werd, Proponent zijnde, te *Amsterdam* beroepen en bevestigd op den 1sten Junij 1601. Hij overleed den 4den Junij 1642. V. D. N.

[Ook LEGENDO ET SCRIBENDO verwijst aangaande de portretten van G. HOTTON en TH. MAUROIS naar F. MULLER's *Catalogus* t. a. pl., en meldt ons voorts het volgende.]

Godgeleerden. Over FABRICE DE LA BASSECOUR (T), handelt vrij uitvoerig de Heer VAN DER AA, in zijn *Biographisch Wordenboek der Nederlanden*, *DI. II.*; bl. 159. 's Mans portret wordt vermeld bij MULLER, *Catalogus*, bl. 30.

Over JOHANNES HALSBERGIUS, zie men H. GROESE, *Kerkelijk Register der Predikanten van Amsterdam*, bl. 30 en 31. Deze stelt 's mans sterfjaar in 1607.

Over JOHANNES LE MAIRE handelt uitvoerig H. GROESE t. a. p. bl. 34 en volg.

Of echter genoemde personen en meer anderen (zie NAV. V.; bl. 73, Vr. LV) behoorden opgenomen te zijn in het werk van den Eerw. GLASIUS, *Godgeleerd Nederland*, zouden wij niet durven beslissen. Volgens de *voorrede* toch van dit werk, lag het geenszins (en terecht) in het plan van den schrijver om van allen te spreken, die op het gebied der godgeleerde wetenschap in ons land hebben gewerkt,

L. de Maulde en J. van Beveren. — Het paardrijden en de wiskunde. — J. Voorda. — Het kasteel te Lage.

maar wel hoofdzakelijk van hen, die zich daarop bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt. Eene andere vraag is het, of de Heer GLASius niet beter had gedaan, een aantal min verdienstelijke personen in zijn werk niet op te nemen; daardoor toch heeft het *Godgeleerd Nederland* eene onnoodige uitgebreidheid gekregen, waarop de meeste Intekenaren niet gerekend hebben.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Louys de Maulde en Johan van Beveren (Nav. IV.; bl. 38; V.; bl. 101). Omtrent den laatstgenoemde kan ik M. berigten, dat hij de tweede zoon was van den beroemden CORNELIS VAN BEVEREN en CHRISTINA PYLL. Hij werd geboren den 29sten Julij 1626 en was een moedig krijgsheld, wiens naam na menigen veldtocht met eer genoemd is. In 1659 was hij als Sergeant-Majoor in den slag bij *Nyborg*, op het eiland *Funen* tegenwoordig. Zie BOSSCHA, *Neerlands Heldendaden te land*, Dl. II.; bl. 16. In 1663 tot den rang van Kolonel bij het Waalsche regement opgeklommen, werd hij vier jaren later tot Commandeur van *Kampen*, en in 1672 tot Gouverneur van *Geertruidenberg* met onderhoo- rige forten en tot Commandeur van *Amsterdam* benoemd. Hij overleed den 6den September 1673. Zijne echtgenoot MARIA SWEERS DE WEERD schonk hem 12 kinderen. Zie SCHOTEL, *Geschied-, Letter- en Oudheidkundige Uitspanningen*, bl. 68 en 69 en de aldaar aangehaalde *Beschrijving van de stad Dordrecht* door M. BALEN, bl. 971.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Het paardrijden en de wiskunde (Nav. IV.; bl. 232; V.; bl. 104). Behalve het door den Heer C. KRAMM vermelde werk over het paardrijden enz. van CHRISPIJN VAN DE PAS, bestaat er een dergelijk van denzelfden graveur over 't zelfde onderwerp, waarvan een exemplaar in mijn bezit is.

De tekst is gesteld bij wijze van dialogue, meest tusschen LODEWIJK XIII en PLUVINEL, met groote letters gedrukt, en het werk voorzien van een groot aantal voortreffelijke platen. De wijdloopige titel van dezen lijvigen foliant is de volgende:

«L'Instruction du Roy en l'exercice de monter a Cheval, par Messire ANTOINE DE PLUVINEL, son Sous-gouverneur, Conseiller en son Conseil d'Estat, Chambellan Ordinaire et son Escuyer principal. Le quel respondant a sa majesté luy fait remarquer l'excellence de sa methode pour reduire les Chevaux en peu de temps a l'obéissance des justes proportions de tous les plus beaux airs et maneiges. Le tout enrichy de grandes figures en taille douce, representant les vrayes et naïves actions des hommes et des chevaux en tous les airs et maneiges,

courses de bague, Rompre en lice, au quintan et combattre a l'Espée, Ensemble les figures des brides les plus necessaires a cet usage, desseignées et gravees par CHRISPIAN DE PAS le jeune».

«A Paris, chez MICHEL NIVELLE, Rue Saint JACQUES, a l'Escu de Bretagne devant l'Eglise Saint BENOIST MDCXXV».

«Avec privilege du Roy pour six ans».

W. D. V.

Jacobus Voorda (Nav. IV.; bl. 287; V.; bl. 106, 107). QUIESCENDO houdt de anecdote betreffende VOORDA voor een sprookje; tegen het gezag van Mr. J. H. BEUKER ANDREAE zij het mij vergund dat van mijn' grootvader over te stellen, een' boezemvriend van BARIUS, van wien dan ook nog eene vrij uitgebreide en belangrijke staatkundige briefwisseling in mijn bezit is, welke eigenlijk had behooren verbrand te zijn geworden. Zeer waarschijnlijk zal hij het eigenaardige strafgericht uit dienseigen mond vernomen en de overlevering op zijne kinderen en kinds kinderen overgebracht hebben, daar ik als kind vaak spottenderwijze met dezelfde kastijding bedreigd werd, en dan altijd op het voorbeeld van de jongens van VOORDA werd gewezen.

J. K.

Het kasteel te Lage (Nav. IV.; bl. 293; V.; bl. 111). Over dit huis leest men bij VAN GOUDHOEVEN, in *d'Oude Chronijcke ende Historien van Holland*, bl. 404, op het jaar 1380: «Daer nae belegerde hij (FLORENTIUS VAN WEVELINKHOVEN, de vijftigste Bisschop van *Utrecht*) dat kasteel te *Lage* maer de Borchsatén ontsiende des Bisschops mogentheyd, gaven hem op in 's Bisschops handen. Ende de Bisschop deden dese Sloten ende Kasteelen dat vyer in steecken, ende verbrandese, ende distruereedese totten gronde toe».

Het moet echter later weder zijn opgebouwd, want HOMMELIJN zegt in FREDERICK HENDRICK VAN NASSAU, *zijn Leven en Bedrijf*, (Dl. I.; bl. 15 en 16), alwaar van het beleg van *Oldenzaal*, door FREDRIK HENDRIK, in 1626, gehandeld wordt: «Op 't Huys te *Laech* (een roof-nest en schrick van *Vrieslandt*, alsoo het Noordelycker als *Oldenseel* leydt) lagh te dees tijd in besettinge eenen KETTELAEER, bloedt-verwant van den Baroen van *Anholt*, en in 't Graefschap *Bentem* gegoet: dese aldaer over twee hondert mannen gebiedende, straefde en doorliep *Vrieslandt* geweldigh, veel gevangen en groot los-geldt daer uyt haelende. Des wierdt onder dit beleg (van *Oldenzaal*) daer nae toe gesonden, den Heer van *Nienoord*, CASPAR VAN EVERSUM».

«Dese seventhien vaendelen te voet, vier te paert, nevens eenige halve Cartouwen en Veldt-stucken tot hem genoomen hebbende; is derwaerts aen ghetrocken, heeft het om-

singelt, en voorts in syn geweldt bekomen, alsoo 't geen tegenstandt doen konde veroveren, en groote kelders (bequaem tot stallinge van paarden om tochten te doen) daer onder bevonden zijnde, heeft in de selvigen eenighe tonnen pulver doen brengen, die doen aansteeken, en 't huys in de lucht laten vlieghen".

Op eene afbeelding van de *Belegeringe en innemen van Oldenzeel*, in 't laatstgenoemde werk, ziet men in een carton of vierkant links bovenaan ook 't veroveren en opspringen van 't *Huys te Laack*, Anno 1626, afgebeeld.

A. J. VAN DER AA.

Het kasteel te Lage. Het huis of kasteel te *Lage of Laak* wordt door F. HALMA, *Tooneel der Vereenigde Nederlanden*, vermeld, en als een zeer sterke en groot roofsteel der Spaanschen beschreven, waaruit zij de naburen, inzonderheid *Friesland*, bestookten. Het was gelegen in het landschap *Twenthe*, in *Overijssel*, en werd onder FREDRIK HENDRIK, door CASPAR VAN EVERSUM, Heer van *Nyenoordt*, in 1626 veroverd, welke het tevens in de lucht deed springen. Voorts wordt door hem aangehaald, wat in de *Oude Hollandsche Kronijk*, op het jaar 1380, van een kasteel te *Laag in Overijssel*, vermeld wordt, hetwelk toen door den Bisschop van *Utrecht* ingenomen en verbrand werd. Het was hem echter niet gebleken, of dit kasteel weder herbouwd is op de oude grondvesten, dan of het op eene andere plaats is opgetrokken.

V. D. N.

Het kasteel te Lage. J. KRABBENDAM, RZ. gaf, vóór weinige jaren, bij JOH. ROEM, te *Alkmaar*, uit een roman in twee deelen, getiteld: *Het Huis te Laag of de witte wijven*. De Heer STEINMETZ zal daarin een en ander over dat kasteel kunnen vinden.

C. W. BRUINVIS.

Beronicus (Nav. IV.; bl. 294; V.; bl. 114). Het zal te vergeefs zijn, naar de plaats of den tijd van geboorte van dien zonderlingen persoon te onderzoeken, want niemand zijner tijdgenooten heeft zijne afkomst en zijn vaderland kunnen ontdekken. Als men hem naar zijne geboorteplaats vroeg, zeide hij: »Een ieder is 't huis, waar het hem welgaat". Door gaans hield men hem voor eenen Jezuit, of voor een lid van de eene of andere orde, welke uit *Frankrijk* verjaagd was. Sommigen meenden, dathij uit *Staats-Vlaanderen* of *Brabant* moet afkomstig geweest zijn.

A. J. VAN DER AA.

Casparo Vanvitelli (Nav. IV.; bl. 294; V.; bl. 114). Volgens IMMERZEEL, *Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche schilders* enz., was LUDOVICO VANVITELLI of, zoo als hij dezen noemt, LODEWIJK VAN WITTEL, geboren te *Napels* in 1700. Dit lokt eene vraag

uit: Hoe is H. Baron COLLOT D'ESCURY er aan gekomen, om in *Hollands Roem van kunsten en wetensch.* (DI. I.; bl. 245) te zeggen, dat CASPARO VANVITELLI oorspronkelijk VAN KALF heette?

A. J. VAN DER AA.

Den galanten Mercurius (Nav. IV.; bl. 294; V.; bl. 114). De *Amsterdamsche Mercurius*, waarop door HENRY op nieuw de aandacht gevestigd wordt, is misschien wel het volgende weekblad, waarvan ik een Deel voor mij heb liggen, 't welk ik kortelings wil beschrijven:

Het geheel is gebonden in een 4°. Deel in perkament, met den geschreven titel: *De Haagse Mercurius van 1697 tot 1699*.

De algemeene titel is deze: *Haegse Mercurius, behelsende Vermakelijke, Satyrique, Galante, Stigtelijke, Politique, Academische, Emblematique en andere Reflexien; Gemaakt op de voorvallen van desen tijd.* Door H. D(OEDIJNS). In 's *Gravenhage*. Gedrukt by GILLES VAN LIMBURG, voor den Auteur, MDCXCVIII.

Tegenover den titel vindt men eene zinnebeeldige plaat, waarvan op de derde bladzijde eene berijmde »Verklaring der Tytelplaat. Aan den schrijver der *Haagsche Mercurius*», onder teekend: »*Amsterdam den 11 van Herfstmaand 1698.* FRANCOIS DE KAARSGIETER. Uit het *Konstgenootschap Constantia & Labore*."

Bladzijde 5 en 6 bevat eene voorrede »*Aen vrouw VENUS*», beginnende: »Godinne van de Min, ik meen uwe Diviniteit niet moeilijk te vallen met een lange lof-reden, want uwe aantrekkelijkheden passeren alle Panegyriques en Eloges», en eindigende: »Adieu, Belle, je me recomande dans vos bonnes graces, en qualité de votre très-sujet Serviteur, H. D.(OEDIJNS)».

Op bladzijde 7—10 vindt men een vers: »*Op den Haagsen Mercurius, Beschreven door den Wijdberoemden, en Konstlievenden Hr. en Mr. H. DOEDIJNS Zatr. Met Bijvoegsel van desselfs goede Hoedanigheden en Dood*», onder teekend door JACOB VERWEIJ.

Hierop volgt het eigenlijke weekblad; elk nummer beslaat 4 quarto bladzijden, en heeft, behalve nummer en dagteekening, tot opschrift: *Haagse Mercur*, met de afbeelding van eenen vliegende Mercurius; — onder bijna alle nummers leest men: »'t *Amsterdam*, bij JOH. RATELBRAND, Boekverkooper, bezuyden 't *Stadhuis*», soms met de bijvoeging »aan den *Dam*» of »in *Huijgens Werken*».

De volgende nummers maken daarop eene uitzondering: 1697, N°. 37, 38, 39, 40: »in 's *Gravenhage*, gedrukt voor den *Autheur*, bij GILLES VAN LIMBURG, Boekdrucker in de *Papestraat*, alwaar de *Mercur*en worden verkogt en ook bij de *Boekverkoopers in alle de steden*»; 1697, N°. 42 en 1698, N°. 43 en 45 zijn

gedrukt n't Amsterdam, voor den Autheur, bij FREDERIK HELM, Boekdrukker op de Nieuwezijds Agterburgwal; en werden verkocht bij ANDRIES VAN DAMME, en de Wed. J. VAN DIJK; alsmede bij de Boekverkoopers in alle de steden." 1698, N°. 73, 82, 85, 95 — 2de jaar N°. 9, 12, 14, 15, 16, 23, 25, 26, 30, 38, 31, 42; 1699, N°. 49, 50, 59, 66, 76, 77, zijn weder gedrukt bij voorn. GILLES VAN LIMBURG, 1699 N°. 92, 93, 94, bij voorn. FREDERIK HELM.

De *Mercur* verscheen twee maal 's weeks, des woensdags en zaturdags; het eerste nummer kwam uit den 7den Augustus 1697, het laatste den 9den September 1699 (dit is het elfde nummer van den derden jaargang). Waarschijnlijk is door den dood van den Autheur de uitgave gestaakt; ten minste het laatste nummer eindigt met de woorden »*De rest per naasten*», die een onvoleind verhaal besluiten. Een »*Register van de Haagse Mercurius compleet*» is aan de zaamgebonden jaargangen toegevoegd.

De omstandigheid, dat bijna alle nummers te Amsterdam gedrukt en hoofdzakelijk daar verkrijgbaar waren, ondersteunt het vermoeden, dat deze *Mercur* ook als de *Amsterdamse* geciteerd wordt. Den naam van »*galant*» verdient hij ten volle, daar men in elk nummer eenen overvloed van »*galante reflexien*», gelijk de titel zegt, vindt.

Over dezen en andere Mercuren van dien tijd, vindt men onder anderen in enkele nummers nog het volgende:

(I. N°. 37.) »De Boekverkopers gelieven de *Mercurius* te laten afvliegen voor een *stuyver*, of den auteur zal ook steijgeren met de prijs, hoewel het anders zijn dessein niet is. Om er twee blanken, ja twee *stuyvers* voor te krijgen, laten hem sommige zo lang leggen, dat hij daer na naer de Comenij sou moeten, en dat lijd zijn fatsoen niet.»

(I. N°. 59.) »Den auteur sig te Amsterdam bevindende bejegende heel onverwagt sekeren Mercurius Cadet, die van bastaardijen in de familie schijnt gekomen te zijn. Hij sag er wat pijnlijk uyt, en had op zij de *Faam* of *Renommée*, zijnde eigenlijk de Dogter van Apollo maar van slegte minen, en lijkenendenaar onse bedaagde Wafelmeijd, die in de Gasthuijsen de kost soekt. Den zedigen schrijver of Copist heeft zijn begin genomen in *Sprokkel-maand*, om te toonen dat hij een liefhebber van sprokkelen is. Hij declareert sigeen doodvijand van Almanachsvertellingen, hoewel zijn stijl wel gevonden werd in de Chronijkjes, die agter dat wijse boek gedrukt werden. Zijn galm klinkt als een bel, om de ooren der Leesers, die hij Toehoorders noemt, te verlustigen. Ik geloof dat desen statigen Held te platten-Lande woond, want hij kent de smaak van 't publijk niet al

te wel. Hij verbeeld sig, dat de Verstandige meer behagen in Ernst als Jok sullen hebben: maar ik verseker hem, dat Jok en Ernst geen qaa partage maken. Die schrijver sal het lot hebben van de Amstel-Hollandse Mercurius, dewelke selden heel uyt wierd gelesen».

(II. N°. 15.) »Er wordt gewaagd van een strijd tusschen den Fransche en den Haagse Mercurius, waarin de Hemelsche Mercur tot arbiter verkozen wordt. Deze doet de volgende uitspraak. Aan den Haagse:

Je vous suivrai de trace à trace.

Aan den Fransche:

Et toi Mercure du jadis
Tu es usé: factez donc place
Pour le Mercure d'aujourd'hui».

(II. N°. 26.) »Den Drucker GILLES VAN LIMBURG maekt bekend, dat hij tegenwoordig mee distribueerd le *Mercur de la Haye*; item de *Mercurius Haghenensis*, die een heel andere substantie als de Haagse Mercurius behelst».

(II. N°. 99.) »Ook is geconvenieerd, dat de Mercurius in Vrankrijk en desselfs District inkomende, maer sal betalen van het 100 pond gewigt 4 gl.: waerover den schrijver deses heel wel te vreden is, zijnde geresolveerd eenige scheepsloadingen derwaerts te senden, enz.»

LAGE.

Den galanten Mercurius. De bekende Courant, de *Mercur de France*, is van 1672 tot 1717 uitgegeven onder den titel van *Mercur Galant*. Het Hollandse Weekblaadje, in 1684 gedrukt, is waarschijnlijk eene vertaling uit het Fransch, in welk gevoelen ik te meer word versterkt, doordien van de twee afzonderlijke blaadjes, het eene ten opschrift heeft: *Mercurius Gallo-Belgicus*, het andere: *Extraordinaris Courant in Twijfelmaent*; en in genoemd tijdvak ook *extra-ordinaires Couranten*, die 33 van de 571 deelen uitmaken, zijn verschenen. Welligt is de *Mercur Galant*, suiv. la copie impr. a Paris 1673, 4 t. 1 v. in 18, een nadruk van den jaargang 1673, toegeschreven aan de *Elzeviersche* drukpers.

J. L. A. I.

Prins Fredrik van Oranje (Nav. IV.; bl. 294; V.; bl. 115). Over den dood van dezen Vorst, verwijzen wij den Heer VAN DER AA naar het werk van Prof. BOSSCHA: *Neêrlands heldendaden te land*, Dl. III.; bl. 152—155. Men leest daar onder anderen, dat DE CROSARD, welke eenige bijzonderheden omtrent 's Prinsen laatste levensdagen mededeelt in zijne *Mémoires*, T. II.; p. 57 en volg., berigt, dat er een vermoeden heeft bestaan, dat den Prins te Venetië vergif zou zijn toegediend; van welk vermoeden hij echter de ongegrondheid tracht aan te toonen. BILDERDIJK, *Geschiedenis des Vaderl.*, Dl. XII.; bl. 107, zegt, dat de Prins overleden is, niet zonder groot ver-

moeden van vergiftiging. Een berigt uit *Weenen*, in de *Gazette de Leide, Supplem. au N°. 7*, du 22 Jan. 1799, zegt: „*Il est mort d'une fièvre putride*”, waarbij dan de schrijver van de *Gazette* voegt, dat andere berigten spreken van „*Une goutte dans les boyaux*.”

LEGENDO ET SCRIBENDO.

- *Het geslacht van Van Dijke* (Nav. IV.; bl. 824; V.; bl. 115). Welligt is het den Heer VAN DER AA onbekend, dat in 1851 is uitgegeven: *Recueil héraldique sur les familles nobles et patriciennes de la ville, etc. de Bruges*, door F. VAN DIJCKE; de naam bestaat alzoo nog in *Vlaanderen*, en de aangewezen schrijver zal juist de man zijn, de gedane vragen te beantwoorden. L. C. D. v. D., die, naar het schijnt, te 's Hage de verkooping bezoekt, zal wel hebben opgemerkt, dat aldaar, op de verkooping bij MEURS, den 23sten April 1855, onder de *Handschriften* voorkomt: *Deductie van den Senaat te Leyden aan de Staten van Holland en Westfriesland, betrekkelijk het tijk en de goederen van H. VAN DEN DIJKE, A^o. 1724*, met bijlagen. Wat betreft het door hem aangewezen *Fragments d'un petit livre*, in 12°. etc. diene, dat, volgens mijne lezing, t. a. p. staat: „Cy gist Dame ANNE VAN DER TOMEN, fille de LOUYS VAR TOMEN, Escuyer Sr. d'Oplintre, Linden et de Wilzele, femme de Messire JEAN DE FOURNEAU, Chev. Sr. de Cruyckenburch, Wambeke, Lombeke et Fernet, qui trespassa le 17 de Septembre 1632”. Niet van het geslacht BORTEL, maar BOXTEL is het wapen op de zark. Boven het inschrift ziet men het wapen van ANNA VAN DER TOMEN, ruitvormig gedeeld, regts van dat van VAN DER TOMEN, links van dat van *Cruyckenburch*. De aantekeningen onder de afteekening der zark, houde ik voor eene aanwijzing van de geslachtsopvolging, als: JEAN VAN DIJCKE, Sr. de *Santvliet*, esp. MARY VAN DER GENST, hun zoon GUILLAUME VAN DIJCKE, Sr. de *Santvliet*, esp. MARGUERITE DE MEGHEM; hunne dochter ANNE VAN DIJCK, esp. ... MORETT, Comes ordin., wier zoon, CLAUDE MORETT, schijnt geestelijke te zijn geworden. Het is goed, dat bij de medegedeelde afbeelding het wapen van VAN DEN DIJCKE, een' *Leeuw* genoemd wordt, dewijl het aldaar veel van een' *hond* heeft. Volgens de afteekening der zark vermeen ik, dat het *veld* van het *hoofd* [?], waarop de leeuw geplaatst is, wordt aangewezen van goud (or) te zijn, zoo ook de *fascen*; doch van *sable* (zwart) is geen vermelding. Uit eene afbeelding van het wapen van VAN DEN DIJCKA, onder de vicomtes van *Braband*, gegraveerd door F. HARREWIJN, te *Brussel*, blijkt echter, dat de leeuw rood en de drie *fascen* goud, alles op een zwart veld, zijn moeten. Zoo ook op eene andere plaat, alwaar, onder de wapens der *Vicomtes anciennes*, dat van den

Vicomte DE GRIMBERGE VAN DIJCK voorkomt, is het wapen volkomen gelijk aan het vorige, doch met verschillende kroonen; en hiermede is dan ook nu het verlangde wapen aan den Heer VAN DER AA geleverd. Wat betreft het wapen van VAN LANSCHOT, te *Leyden*, men ziet op de wapenkaart dier stad, dat daarvan de leeuw slechts ter halver lijve uitkomende zijn moet. In de *Gesluchtlust* van PROUNING VAN DEVENTER, vindt men den naam van VAN DIJCK niet vermeld, doch wel dien van CORNELIS PROUNING, gehuwd met CATHARINA VAN DIJCK. Zij stierf in 1730, zoodat waarschijnlijk hier vergissing plaats heeft. Ook bij LE ROY, *Groot wereldlijk tooneel van Braband*, 1730, bl. 46, 47, over het kasteel *Testommen*, leest men, dat eene dochter van IGNATIUS VANKERRENBROEK, haren neef FRANÇOIS VAN DEN DIJCKE huwde, ten wiens gevalle het Burggraafschap *Grimbergen* werd bevestigd in 1722. V. D. N.

Het geslacht van van Dijke. In het *New Stamm. oder Gesellenbuch*, Heidelberg 1573, bevinden zich vele wapens van Groninger familiën (70), waaronder ook AIKEMA, zijnde een veld van lazuur, waarin drie rozen van zilver, twee en een, tusschen deze een moriaanshoofd met band van zilver om het hoofd; verder van keel op de schouders, en op den helm een gelijk hoofd, doch op de schouders mede van sabel. Van wien ik dat werk ter inzage gehad heb, is mij ontgaan. Ik vond het wapen elders ook aldus geteekend. D. H. H.

Albrecht van Loo (Nav. IV.; bl. 319; V.; bl. 118). ALBRECHT VAN LOO was een zoon van ALBRECHT VAN LOO, Advokaat van *Holland*, welke in 1525 overleed en vermeld wordt bij SCHELTEMA, *Staatk. Nederland*, Dl. II.; bl. 39. Verder is ons niets aangaande hem bekend.

A. J. VAN DER AA.

Metz's kraambezoek (Nav. IV.; bl. 319; V.; bl. 118). De vraag en het daarop gegevene antwoord zijn in tweestrijd, en echter hebben beide goede gronden. Een en ander wil ik gaarne toelichten, en mijne bevindingen desaan gaande ten beste geven, om dit, in de kunstgeschiedenis zoo belangrijk punt, aan de daarover bestaande dwalingen, zoo mogelijk, te onttrekken. DE NAVORSCHER is eene geschikte plaats om daaraan de nuttigste strekking te geven, en waardoor ik tevens de teregtwijzingen kan bekomen, welke mij hoogst aangenaam zullen zijn, zoo mijne onderzoekingen die mogten behoeven.

De in de kunstwereld zoo bekende en beroemde schilderij: *Het kraambezoek in de kraamkamer*, door GABRIËL METZU geschilderd, heeft, voor zoo ver bekend is, het eerst toebehoord aan JAN JACOBZON HINLOPEN, Schepen der stad *Amsterdam*. Immers, op eene gelijke voorstelling heeft de dichter JAN

vos een veertienregelig vers vervaardigd. Zie: *Alle de Gedichten*, enz. Amst. 1726, in 4°. Dl. I.; bl. 338. Deze schilderij kan voor genoemden HINLOPEN ook wel als portretten vervaardigd zijn.

Daarna was zij in het bezit van JAN DE WAELE; bij wien HOUBRAKEN haar gezien en voorts met zoo veel lof in 1721 beschreven heeft, er bij voegende: »overzulks heb ik mij altijd verwonderd dat gemelde Heer zig daar van kon ontdoen».

Later vind ik het stuk op eene verkooping te Amsterdam in 1749, van den kunsthandelaar DAVID IETSWAART, onder N°. 24 van den Catalogus, aldus vermeld: »Een binnenkamer met 5 beelden, zijnde een kraamkamer, daar de kraamvrouw bezoek houdt, met veel bijwerk, door GABRIËL METZU, van dit stuk is geen weerga bekend, hoog 2 voet 6½ duim, breed 2 voet 10 duim, f 850.»

Van daar schijnt het te zijn overgegaan in de Europeesch beroemde verzameling van GERRIT BRAAMCAMP, te Amsterdam, na wiens overlijden het in 1771 aldaar verkocht, en onder N°. 124 van den Catalogus uitvoerig beschreven is; welke beschrijving aldus eindigt: »Dit is het rijkste stuk van ordonnantie, 't welk van dezen meester bekend is. f 1200». Het montant dezer rijke verkooping bedroeg de aanzienlijke som van f 2,610,669,—15, zoo dat deze verzameling meer heeft opgebracht dan de gansche Galerij van wijlen Z. M. Koning WILLEM II. Op de genoemde veiling liet H. K. M. de Czarin van Rusland, de voornaamste stukken inkoopen, waaronder de *Ossedrift* van PAULUS POTTER, als ook de beroemde schilderij van GERARD DOU behoorde, zijnde: »Een rijk gemeubeleerde binnenkamer, waar zich een bevallige vrouw voor een overklede tafel zittende vertoont, bezig om een kind, dat zij uit de wieg, die naast haar staat, heeft genomen, de borst te geven», enz. Dit stuk was met beschilderde deuren enz. en had f 14,100 opgebracht. In 1701 was hetzelfde stuk met f 4025, en in 1719 met f 6000 aldaar in openbare veiling betaald. Deze stukken en de bovengenoemde *Kraamkamer* van METZU enz. zijn alle bij de vervoe-ring in 1771 in de golven der zee vergaan.

MARTINET, welke deze ramp, op bl. 518 en 522 van het VIIIste deel zijner *Historie der wereld*, herdacht, heeft ongetwijfeld bij vergissing, toen hij van de *kraamkamer* gewag maakte, den naam van DOU, in plaats van METZU genoemd. Immers, eene *Kraamkamer*, als een beroemd stuk van DOU, is niet bekend. Men vindt wel onder de teekeningen van ABRAHAM DELFOS, eene *Kraamkamer*, naar G. DOU, genoteerd in den Catalogus van J. KLEINENBERG, te Leyden, 1841, op bl. 63; doch deze teekening kan zijn naar de door ons genoemde schilderij van DOU; ook wordt er geen

woord bij vermeld tot lof van het origineel.

Van de *Kraamkamer* van METZU is eene uitmuntende copij door WILLEM JOSEPH LAQUY, met verlof van zijn' Mecenas BRAAMCAMP, voor wien hij veel gewerkt heeft, vervaardigd. Dit stuk was in het begin dezer eeuw in het bezit van den ijverigen kunstverzamelaar BOOIJMANS, te Utrecht, die zich verbeeldde een origineel te bezitten; doch na jaren onderzoek en na de overtuigendste bewijzen te hebben bekomen, dat het origineel door de zee was verzwolgen, heeft hij er zich aan een' vreemden kunsthandelaar van ontdaan. Het is onbekend, waar het beland is. Misschien zal het hier of daar nog voor een origineel pronken, en alzoo ten minste nog eene getrouwe afbeelding van het *Kraambezoek* van METZU bestaan.

C. KRAMM.

Metzu's kraambezoek. In April dezes jaars deelde mij de kunstlievende Heer H. DE KAT mede, dat hij eene teekening bezat van de schilderij der zoogenaamde *Kraamkamer* van G. DOUW, en legde mij een *Leydse Vrijdagsche Courant* van 1771, N°. 137, voor, waarin gemeld wordt, dat de kunstige schilderijen, voor de Keizerin van Rusland uit de nagelatene kunststukken van wijlen den Heer BRAAMCAMP, te Amsterdam, aangekocht, waren ingeladen in het schip *de Vrouw Maria*, Kapitein REYNOLD LAURENSZ; welk schip in November 1771, in de *Finsche Scheeren*, was gestrand. Onder de ingeladen stukken behoorden o. a. 1, de bovengenoemde *Kraamkamer* van G. DOUW, den 31sten Julij 1771 voor f 14,100, uit het kabinet van den Heer BRAAMCAMP, voor de Keizerin van Rusland gekocht. 2. De groote *Ossedrift*, door P. POTTER. Hieruit blijkt, dat MARTINET de waarheid heeft vermeld, ofschoon het jaartal niet juist is aangegeven, en dat METZU's *Kraambezoek* niet hetzelfde stuk is, als G. DOUW's *Kraamkamer*.

J. H. P.

Pedant (Nav. IV.; bl. 319; V.; bl. 119). Volgens de *Dictionnaire Général Italien-Français*, van BUTTURA, verbeterd door A. RENZI, Parijs 1850 (de beste der tot nog toe bekende) is: »Pedagogo, un pedante, chi guida i fanciulli e insegna loro». Wie is hier anders mede bedoeld dan de schoolmeester? Of de onderwijzers der jeugd vroeger in het Italiaansch *pedanti* geheeten werden, weet ik niet, maar geen hunner zal zich verheerlijkt gevoelen, wanneer wij Hollanders hem *pedant* noemen. Het Italiaansche woord *pedante* beteekent, even als het Fransche *pedant*, verwaand, en het Italiaansche *pedanteggiare*, zoowel als het Fransche *pedanter*, beteekent in het Nederduitsch *schoolhouden*. Un *pedant* zegt men in het Fransch van een' schoolmeester, van wien wij zouden zeggen: »Hij is een schoolvos».

W. T.

Berijmde vertalingen der Psalmen (Nav. IV.; bl. 319; V.; bl. 119. De meest volledige *Lijst* der berijmde vertalingen van de *Psalmen* van DAVID, na de Hervorming, zal HENRY vinden achter het werk: *Aanmerkingen op de Psalmberijmingen van P. DATHENUS*, door ANDS. ANDRIESEN 1756, in 4°., alwaar bl. 169—213 voorkomt: »eene naauwkeurige naamlijst dergenen die de Psalmen van DAVID in Nederlandsch Dichtmaat gebragt hebben; benevens de uitvoering van hun werk." Deze *Lijst* zoude echter nog kunnen worden aangevuld, zoo wel uit mijne eigen verzameling, als van elders. Onder de Catalogi, welke van die soort van boeken bevatten, komt in de *éérste* plaats en vóór alle andere mij bekende in aanmerking: de *Bibliotheca Selectissima sive Catalogus Librorum plurimum varissimorum in omnibus Facultatibus, etc., quae auctione publ. vend. Amstelaedami hujus 17 Aug. seqq. 1744*, welke verzameling de eigendom moett geweest zijn van ISAAC LE LONG. Zie HERINGA, *Kerkel. Raadvrager*, Dl. II.; bl. 288 en 352. In dezen *Catalogus* worden onder N°. 1173—1400 der *octavo et minori forma*, alleen uitgaven van *Psalmberijmingen* vermeld, behalve meer andere in *grooter* formaat onder de boeken in 8°. en 4°.

Over de Psalmen van CLEMENT MAROT en van BEZA leze men BAYLE, *Dict. Hist. en Crit.*, Art. *Marot*, inzonderheid p. 350, note (N) en 355, note (S), ook I. LE LONG, *Kort Hist. Verhaal*, § XXI.; bl. 23 en 78, en 's GRAVEZANDE, 200 *jarige Gedacht*. 1ste Synode Ned. Kerk, bl. 206.

CLAUDE GOUDIMEL (niet GLANDE GONDIMEL) was geb. omstreeks 1510 te Besançon en een der meest vermaarde toonkunstenaars zijner eeuw. Ook hij was een slagtoffer in de geschiedenis van de *St. Barthelemy* te Lyon in Augustus 1572. BAYLE t. a. pl. heeft een opzettelijk artikel over hem geleverd.

V. D. N.

Berijmde vertalingen der Psalmen. De Heer T+B, die, ter beantwoording der vraag 275 (Nav. IV.; bl. 319), in Dl. V.; bl. 119 eene lange lijst van *berijmde vertalingen der Psalmen* mededeelt, geeft aan het slot van zijne aantekening te kennen, dat het hem hoogst aangenaam zijn zoude, die lijst, zoo veel mogelijk, door anderen aangevuld te zien. Om aan zijn verlangen eenigzins te voldoen, voeg ik, bij de door hem vermelde berijmingen, de volgende: *Den geheelen Psalter* DAVIDS, *Catechismus*, *Hijnnen ofte Lofzangen en Geestelijke Liedkens*. Vrankfort, bij HANS DE BRAEKER 1565. — *Alle de Psalmen des H. Coninklijcken Profeten* DAVIDS, *medt de Christelijke Loffsangen* enz., Tantwerpen, 1567. — *Den geheelen Souter des Koeninklijcken Propheten* DAVIDS enz., Wesel, 1567. — *De CL Psalmen* DAVIDS, in *Nederduitsch gedicht gesteld door*

WILLEM VAN HAECHT, Antwerpen, 1579. — *De honderd en vijftig Psalmen en Liederen* Dr. LUTHERI, *berijmt door een' onbekenden voor de Lutherische gemeentens in 't Sticht van Utrecht, te Utrecht bij JAN AMELISZ.*, 1625. — *De Psalmen* DAVIDS in *Nederduitsche Rijmen*, enz., Amsterdam, bij BORRIT JANSZ. SMIT, 1663. — *Het Boek der Psalmen*, enz., op *nieuw berijmd door J. E. GRAVE*, Amsterdam, bij G. WARNARS, 1776. — *Het Boek der Psalmen, in dichtmaat gebragt ten dienst van de Christelijke gemeente*, enz., Rotterdam bij J. F. KRAEFFT, 1796.

EVERTS.

[De Heer A. J. VAN DER AA meldt ons, dat eene aanzienlijke reeks van Psalmberijmingen gevonden wordt in den *Catalogus van Boeken van wijlen zijnen broeder Mr. C. F. ROBIDÉ VAN DER AA*, bl. 94—96.]

Historisch Kinderspel (Nav. IV.; bl. 320; V.; bl. 120 en 121). In mijne verzameling prenten bewaar ik een exemplaar van het *Vaderlandsch Werpspel* van de vinding van zekeren J. VOORMAN. Daar dit spel misschien meer dan eenig ander van dien aard, het kenmerk draagt van de partijchap, welke in ons land bestond tijdens dit spel het licht zag, zoo volgt, ten bewijze daarvan, het »Reglement van dit Werpspel" hieronder:

»Bij het begin van het Spel, legt ieder een stuiver of acht penningen in de *Generaliteitskas*. Vervolgens gooit men met twee steenen na elkander, met de zon om. *Die twee zessen gooit heeft de pot*. *Die vijf en vier op Gelderland gooit betaalt een duit*. *Die twee vijven op Holland gooit trekt drie duiten*. *Die twee tweeën op Zeeland gooit betaalt twee duiten*. *Die twee vieren op Utrecht gooit trekt twee duiten*. *Die twee drieën op Vriesland gooit betaalt twee duiten*. *Die vijf en een op Overijssel gooit betaalt één duit*. *Die vier en twee op Groningen gooit betaalt één duit*. — *Die zes en vier op de Vaderlandsche exercitie Genootschappen gooit trekt twee duiten*. *Die vijf en twee op de goede Regent gooit trekt één duit*. *Die zes en vijf op oeconomische Tak gooit trekt twee duiten*. *Die vier en een op de maatschappij der drenkelingen gooit trekt twee duiten*. *Die vier en drie op de Vaderlandsche dichtkundige Genootschappen gooit trekt twee duiten*. *Die vijf en drie op de VERDERVENDE HAND gooit verbeurt vijf duiten*, moet zijn beurt *vijf maalen* voorbij laten gaan, en mag over het spel gedurende dien tijd niet spreken, op de buitengewoone boete van *twee duiten*; deze *vijf keeren* voorbij zijnde, moet hij aan diegeen, die het laatst de *goede Regent* gegooit heeft, verzoeken om weer te mogen mede spelen, hetwelk deze hem alsdan zal toestaan. Doch wanneer nog niet op de *goede Regent* gegooit is, zal hij aan 't *geheele gezelschap* verzoeken. NB. Wanneer door iemand gedurende de *afzetting van de vijf en drie*, deze

oogen gegooit mogten worden, zal dezelve persoon gehouden zijn te vergooijen, dewijl deze oogen zoo min als de *persoon* in aanmerking mogen komen. Die *twee eenen* op den *Hertog* gooit verbeurt *vier duiten* en wordt *gebannen* of het *speelen* verboden, zoolang tot de pot getrokken is; ook mag hij over het spel niet spreken, mede op de boete van *twee duiten*. NB. Deze oogen komen ook niet meer in aanmerking gedurende het spel, maar moeten wanneer zij vallen vergooit worden. Die *zes en drie* op de *Aristocraat* gooit, verbeurt *twee duiten*. Die *drie en twee* op de *Oproerpreeker* gooit, verbeurt *twee duiten*. Die *drie en een* op de *Oproerschrijver*, gooit, verbeurt *twee duiten*. Die *zes en een* op de *Oproermaker* gooit, verbeurt *één duit*. Die *zes en twee*, op de *onwiltige Schutter* gooit, verbeurt *één duit*. Die *twee en een* op de *vaderlandsche Twijfelaar* gooit, verbeurt *één duit*.

Premie 1. Die het laatst gegooit heeft vóór de *twee zessen* trekt een *vierde* van de *pot*, behalve wanneer de *vijf en drie* of de *twee eenen* het laatst gegooit waren, blijvende alsdan de premie voor diegene, die de pot trekt.

Premie 2. Die het laatst gegooit heeft vóór de *twee eenen* trekt een *achtste* van de *pot*, behalve wanneer de *vijf en drie* het laatst gegooit was, wanneer de gezegde premie insgelijks ten voordeele van de *pot* blijft.

NB. Die onder het speelen moeite maakt of de bepaalde boete niet ter stond betaalen wil, zal door diegene die het laatst op de *goede Regent* gegooit heeft behoorlijk bestraft worden, of zoo 'er geen *goede Regent* gegooit is, zal zulks als boven door het *gansche gezelschap* geschieden."

Op het spel is de VERDERVENDE HAND voorgesteld door een' voorarm, waarom heen gedraaid zijn eene slang en een oranjetak met vijf appels. De hand houdt een pijl waarmee zij steekt naar het wapen van *Holland*. Voorts is jaartal noch naam van drukker of uitgever aan den voet der plaat vermeld.

§ §

NB. Al het cursijf gezette is met kapitale en de VERDERVENDE HAND met grootere kapitale letters gedrukt.

Historisch Kinderspel. Behalve een exemplaar van het door F. V. en F. N. genoemde *Vaderlandsch Historiespel voor de Nederlandsche jeugd*, bezit ik nog een in plano opgeplakt historisch spel, hetwelk door den ouderdom, welligt ook door het gebruik, zeer veel geleden heeft, zoodat sommige plaatsen schier onzichtbaar zijn. Hoe het heet, kan ik niet zeggen, maar wèl, dat het gedrukt of verkrijgbaar was "*In 's Hage by PIETER PAUPIE*". Het bevat 70 medaillons, boven elk waarvan de verklaring staat van 't geen dit voorstelt, en daaronder het volgnommer, benevens de noodige aanwijzing voor den speler, ter plaats waar zulks behoort.

Bijbl. 1855.

Voor daarin belangstellende lezers van DE NAVORSCHER geef ik mij de moeite deze op- en onderschriften hier te laten volgen.

Nº. 1. PHILIPPUS II, Koning van *Spanje*. Oorsprong der Troubles 1555. Nº. 2. MARGARETHA, 1566. Nº. 3. d'Inquisitie. Betaalt 6. Gaat na Nº. 4. Nº. 4. BREDERODE. Trekt 1. Nº. 5. Hertog van *Alba*. Betaalt 10. Nº. 6. WILLEM I. v. *Oranje*. Eerste Stadhouderlijke Regering. Trekt 2 van ieder. Gaat na Nº. 36. Nº. 7. *den Briel* genomen. Verdubbelt. Nº. 8. REQUESSENS. Nº. 9. *Leyden* ontset. Trekt 1. de Spanjaarts 1 terug. Nº. 10. De Pacificatie van *Gendt*. 1576. Trekt 1. Nº. 11. JAN van *Oostenrijk*. Betaalt 3. Verdubbelt. Nº. 12. MATHIAS. Een beurt voorby. Nº. 13. P. v. *Parma*. Betaalt 6. Verdubbelt. Nº. 11. Unie v. *Utrecht*. 1579. Trekt 7. Nº. 15. ALEXON. Telt 1 voor uyt. de rest agter uyt. Nº. 16. Aanslag op *Antwerpen*. Betaalt 6. Nº. 17. Moort van WILLEM I. 1 beurt voorby. de Spanjaarts betaale 2. Nº. 18. *den Briel* en *Vlissingen* verpand 1585. Betaalt 2. gaat een voort. Nº. 19. LEYCESTER. 't laatst getal agter uyt. Nº. 20. P. MAURITZ. Trekt van ieder 1. Verdubbelt. Set 1 op Nº. 28 en 1 op 29. Nº. 21. Onverwinlyke vloot. Betaalt 6. Keert na Nº. 1. Nº. 22. *Breda* verrast. Trekt 1. Nº. 23. ALBERT en ISABELLA. Twee blyve te gelyk. Nº. 24. Beleg van *Ostende*. 3 beurten voorby. Nº. 25. Oost Ind. Compag. Trekt 4. Ieder Trekt 2. Nº. 26. Twaalf Jarig Bestand. 1609. Nº. 27. Sinode v. *Dordt*. Nº. 28. OLDEN BARNEVELT. Trekt dat 'er op staat. Nº. 29. GROTIUS. Trekt dat 'er op staat en blyft gevangen. Nº. 30. West Ind. Comp. Trekt 2. Ieder trekt 1. Nº. 31. P. FREDERIK HENDRIK. Trekt 1 van ieder en Verdubbelt. Nº. 32. PIET HEIN. Trekt 4. Nº. 33. *den Bosch* genomen. Trekt 1. Nº. 34. *Maastricht* genome. Trekt 1. Nº. 35. P. WILLEM II. Telt de kleinste helft. Nº. 36. Vrede van *Munster*. 1648. Trekt 7. Nº. 37. Aans. op *Amsterd.* Betaalt 6. Gaat na Nº. 6. Nº. 38. Eerste Staats Regering. de Groote Vergadering 1651. Een beurt voorby. Nº. 39. JAN DE WIT. Trekt dat 'er op staat. Nº. 40. Eerste Engelse oorlog onder CROMWEL 1652. Ieder set 1 in de Pot, en die Speelt 1 op Nº. 39 en 41. Nº. 41. M. H. TROMP. Trekt dat 'er staat. Nº. 42. Westmunst. Vrede 1674. Betaalt 1. Nº. 43. Tweede Engelse oorlog onder KON. KAREL de Tweede 1665. Ieder 1 in de Pot. En die Speelt 1 op Nº. 39, 44 en 49. Nº. 44. WASSENAAR. Trekt dat 'er Staat. Nº. 45. Exped: v. *Chattam*. Trekt 1. Nº. 46. Vrede van *Breda*. *Brèda* den 7den Sept. 1667. G. POOL (?). Trekt 4. Nº. 47. Triple Alliantie. Nº. 48. 1672. Eerste Franse en Derden Engelse Oorlog. Ieder 2 in de pot. En die Speelt 1 op Nº. 52, 53 en 19. Nº. 49. DE RUYTER. Trekt dat 'er is. Nº. 50. 3 Provin. Verlooren. Betaalt 3. Telt 3

maal agter uyt. N°. 51. Moort v. DE WITTE. Aug. 20 A: 1672. Betaalt 2. N°. 52. Tweede Stadhouderlyke Regering. P. WILLEM III. Ontfangt 1 van elk. Trekt wat 'er op Staat en Verdubbelt. N°. 53. GASPER FAGEL. Trekt dat 'er staat. N°. 54. Vrede van *London* 1674. Trekt 1. N°. 55. De Provin: herstelt. Trekt 3. N°. 56. Vrede v. *Nimegen*. Trekt 1. N°. 57. Engelse Revolutie. Betaalt 3. Geeft syn plaats aan de minst gevorderden. N°. 58. Tweede oorlog Tegens *Frankryk* 1688. Ieder 1 in de pot. die speelt 1 op N°. 52 en 63. N°. 59. Vrede van *Ryswyk*. Trekt 3. N°. 60. Portage Tractaat. N°. 61. Derde Franse oorlog 1702. Ieder 1 in de pot. die speelt 1 op N°. 63, 65 en 66. N°. 62. Dood van WILLEM III. 1702. Begint op nieuws. N°. 63. Tweede Staats Regering. HEINSIUS. Trekt dat 'er op staat. N°. 64. Victo: van *Vigos*. Trekt 1. N°. 65. P. EUGENIUS. Verdubbelt. Trekt dat 'er staat. N°. 66. MARLBOURG. Verdubbelt. Trekt dat 'er staat. N°. 67. Slag van *Ramellies*. Trekt 1. N°. 68. Aftogt van ORMOND. Betaalt 6. Telt agterwaarts. N°. 69. Vrede van *Utrecht* 1713. N°. 70. t' Jubeljaar van de Vrede 1738 (*sic*). Trekt de Pot.

De eigentlijke regelen van het spel heb ik niet.

Uit mijne kindsheid herinner ik mij, dat 's winters, omstreeks en gedurende het israelitische feest der tempelwijding, elken avond een jongen door de meest met Israëlieten bevolkte wijken van *Amsterdam* rondliep en met een eigenaardig deuntje uitventte:

Een stui-jwer een ganzenbord;
Drie groote een uilenbord;
Een dubbeltje een slangenspel
Met dobbelsteenen toe.

Wat echter een *Uilenbord* en *Slangenspel* zijn of waren, is mij tot nog toe onbekend (*).

C—A.

Historisch Kinderspel. In antwoord op de vraag van HENRY, betrekkelijk het *Historisch Kinderspel*, is min of meer uitvoerig in DE NAVORSCHER, Dl. V.; bl. 120, 121, vermeld het *Doggerbankspel*, 1782; *Vaderlandsch Historiespel voor de Nederl. jeugd*, 1786; en *Bataafsch Revolutie- en Alliantiespel*, 1798. Bij deze *Historische Kinderspelen* zou men nog kunnen voegen: *Nederlandsch Historiespel*, 1815, in plano, met 73 plaatjes, voorstellende de voornaamste gebeurtenissen, welke in de *Nederlanden* zijn voorgevallen, van de aankomst der *Batavieren* tot den algemeenen vrede in 1815. *Historisch Spel van Waterloo*, met 14 prentfiguren, voorstellende de voornaamste gebeurtenissen van 1812 tot den slag van

(*) Een uilenbord was een bord, waarop in plaats van ganzen, uilen waren voorgesteld, en op bijna gelijke wijze als het ganzenbord werd gespeeld.

Aanm. van den Heer W. J. C. v. H.

Waterloo, 1815. *Nieuw Nederlandsch Schuttersspel*, 1832, in plano, met afbeelding van Z. K. H. den Kroonprins der *Nederlanden*, als Kolonel-Generaal, verschillende officieren en schutters, benevens het bureau, de hoofdwacht, de provoost, enz., en *Het Nederlandsche Citadel van Antwerpen*, 1832, bestaande in vijf fraai gekleurde kaarten: de *Citadel van Antwerpen* 1832, CHASSÉ, VAN SPELJK, gevangenis, en CHASSÉ en VAN SPELJK op één blad.

EVERTS.

Historisch Kinderspel. Het volgende spel, dat in mijne jeugd niet zelden gespeeld werd, is een dergenen, welke door den vrager bedoeld worden. Of er meer zijn, is mij onbekend. Het is getiteld: *Nieuw Historiespel van Nederland*, en uitgegeven bij H. MOOLENIJZER, te *Amsterdam*. Het wordt gespeeld op de wijze van het ganzenbord, en op de plaat, welke de plaats van dit vervangt, vindt men 70 genommerde voorstellingen uit de vaderlandsche geschiedenis, zoo als de portretten der graven, stadhouders, tooneelen uit veld- of zeeslagen, vergaderingen, enz. Het jaartal der gebeurtenis is boven elk prentje geplaatst. Het begint met de aankomst der *Batavieren* en eindigt met den algemeenen vrede in 1815. Op den titel der speelregels wordt gezegd, dat het is ingerigt voor kinderen om hen al spelende bekend te doen worden met de *Nederlandsche historie*. — Er is ook eene verklaring bijgevoegd om het spel als loterij te spelen, waarvoor het benoodigde à f 1: 10 (f 1, 50?) apart bij den uitgever te verkrijgen is. Eindelijk is voor deze speelregels gehecht een klein boekje, getiteld: *Tafereelen uit de Vaderlandsche Geschiedenis voor de beschaafde jeugd, behoorende tot het Nieuw Nederl. Historiespel*. (Derde druk.) Amst. bij H. MOOLENIJZER 1833, waar op 72 kl. 8°. bladz. eene korte beschrijving der 70 afbeeldingen gegeven wordt.

LAGE.

Historisch Kinderspel. Ik heb een boek, getiteld: *Verklaring van het spel verbeeldende door gedenk-penningen de geheele Historie der Vereenigde Nederlanden, sedert de overgifte door Keyzer KAREL de V van deeze Landen*, A^o. 1555, aan zijnen zoon PHILIPPUS de II, tot op de vrede van *Utrecht*, 1713, uitgegeven in 's *Gravenhage*, bij MATTHEUS GAILLARD, MDCCLI, waarbij gevoegd is eene groote kaart in den vorm van ons ganzenbord.

N. E. A.

Het woord Dienst (Nav. IV.; bl. 319; V.; bl. 121). Men zie daarover SIEGENBEEK, *Taalk. Bedenk. voornamelijk betreffende de aangename spelling en die van Mr. W. BILDERDIJK*, bl. 21—27.

A. J. VAN DER AA.

Onversterfelijk Erfleen (Nav. IV.; bl. 320; V.; bl. 122). Het geven van onversterfelijke

erfleen, schijnt mij toe een der grootste gunstbewijzen van Vorsten geweest te zijn. Ook werden enkele edelen, die in hoog aanzien stonden, hiermede begiftigd, zoo als blijkt uit VAN MIERIS en andere schrijvers. Wel gebeurde het, dat rijke burgers de bezittingen van verarmde edellieden kochten, doch het is mij niet gebleken, dat een niet adellijk persoon in de XIVde of XVde eeuw door de Hollandse Graven met een leen, veel minder met een onversterfelijk erfleen, is begunstigd geworden. Voor mijne meening pleit het volgende: Bij de JONGE, *Hoeksche en Kabbelaarsche Twisten*, lees ik op bl. 65, dat Gravin MARGARETHA, om sommige edelen aan zich te verbinden, hun *onversterfelijke Leenen* toestond; en verder, op bl. 66: »Zij beroofde zich en hare opvolgers, die door giften van WILLEM III en IV reeds zooveel in hunne inkomsten geleden hadden, van eene menigte bezittingen, welke anders, na het afsterven der Leenmannen, aan den alsdan regerenden Graaf zouden gekomen zijn; en zij verwekte te gelijker tijd, dewijl deze maatregel niet algemeen schijnt geweest te zijn, maar zich bij uitsluiting slechts schijnt bepaald te hebben tot diegenen, van wier genegenheid zij zich wilde verzekeren, om daardoor haar gezag te bevorderen, dat de Edelen onder elkander nijd, haat en wrok voedden, en dat de magt van sommigen zich zeer boven het vermogen der overigen verhief". M^o.

Simon van der Stel (Nav. IV.; bl. 320; V.; bl. 122). Te *Leyden* zijn de volgende huwelijken voltrokken:

24 Junij 1723. Mr. SIMON VAN DER STEL, jrn. van *Amsterdam*, vergezeld met Mr. LEONARD VERBOOM, zijn bekende; met jufv. ANNA JACOB A VAN CINGELSHOEK, vergezeld met Vrouwe ELISABETH ANNA VERBOOM, haar behuwd zuster.

16 Feb. 1730. Mr. SIMON VANDER STEL, wed. van ANNA JACOB A VAN CINGELSHOEK; met MARIA ANTONIA VAN ROUVENOV id. van *Leyden*, vergezeld met JOHANNA VAN ROUVENOV, haar zuster.

Prof. LAUTS vermeldt in zijne *Koophistorie* niets van zijne afkomst, doch wel een paar zijner broeders. .. ELSEVIER.

Ahasueros en Kores (Nav. IV.; bl. 320; V.; bl. 123). In het *Nieuw Christelijk Dagboek voor huisgezinnen*, Schoonhoven, 1854, (door onderscheidene Predikanten geschreven), lees ik (bl. 553), dat AHASUEROS, waarschijnlijk, dezelfde was, die in de ongewijde geschiedenis XERXES genoemd wordt; en KORES (of CORES) wordt in dat werkje bepaaldelijk CYRUS genoemd.

N*.*.

Het geslacht Geldorps (Nav. IV.; bl. 325; V.; bl. 123). Daar de vraag van „R. E. over het geslacht van GELDORPS of GELDORP in het algemeen wordt gedaan, zoo geef ik hier een uittreksel mijner biographiën van kunstenaars van dien naam.

GUALDORP GORTZIUS, genaamd GELDORP, een zeer bekwaam konstschilder, die in 1553 te *Leuven* in *Brabant* geboren en te *Keulen* in 1616, volgens anderen in 1618, overleden is. Van hem zijn nog vele historie- en portretstukken aldaar aanwezig; als ook in de Keizerlijke Galerij te *Weenen*, doch welke abusivelijk in den catalogus op naam van GREGORIUS GELDORP gesteld zijn.

Met grond vermoedt men, dat hij twee zonen, MELCHIOR en GREGORIUS, heeft nagelaten, ten minste beiden waren kunstenaars. MELCHIOR kan echter wel een broeders zoon, en alzoo een neef van GUALDORP zijn geweest; want onder een portret van WOLFGANG WILHELM, *Paltzgraaf bij Rhein, Hertog van Beijeren, te paard*, in gr. folio, staat: MEL. GELDORP JUN. *Pinx.* ABR. HOGENBERG sc. Hij heeft in het begin der XVIIde eeuw gebloeid.

GREGORIUS GELDORP, welke zich meestal in *England* ophield, wordt deswege door HOUTBRACKEN, in zijn *Schouburg der Ned. Schilders* een Engelschman genoemd, in navolging, zoo hij zegt, van J. SANDRART, welke ook verkeerdelijk zijnen naam GELSDORP schrijft; doch in zijne *Teutsche Academie u. s. w.* niet meldt, dat hij een Engelschman was, maar een kunstenaar, dien hij onder de Nederlanders opnoemt, welke destijds te *Londen* voor vele aanzienlijken portretten vervaardigden. Bovendien schrijft WALPOLE, in zijne *Anecdotes of painting in England etc.*, dat hij een *Antwerpenaar* van geboorte was, te *Londen* een groot huis met tuin in *Drury-lane* bewoonde, hetwelk hij van de kroon huurde voor 30 pond sterling en alwaar hij personen van rang ontving, die er geheime of andere onderhandelingen hielden. Daar hij alzoo met vele mannen van aanzien in aanraking kwam, was hij in de gelegenheid, menigen kunstbroeder werk te verschaffen. Hij was kunstbewaarder van den Koning, waaruit men afleidt dat hij een man van overleg en verstand moet geweest zijn. Hij stond in hoog aanzien, hetgeen blijkt, dewijl de schilderij van den *Marteldood van PETRUS*, door zijn toedoen aan RUBENS opgedragen is geworden, zoo als de twee bekende brieven van dien grooten meester aan GELDORP geschreven, aantoonen.

Zijn vriend, de beroemde ANTONI VAN DIJCK, heeft vóór hij een huis van den Koning had verkregen, bij hem ingewoond, als ook PIETER TAES, gezegd LELIJ, enz.

In 1653 bewoonde hij een huis in *Archerstreet*. Het is waarschijnlijk, dat sinds CROMWEL's bestuur, toen zijne koninklijke betrek-

kingen en gunsten ophiielden en zijne talenten miskend werden, hij in minder aanzien leefde.

Het aangevoerde uit DE PILES, is overgenomen uit SANDRART, doch op zijn Fransch, dat is met aardige bijvoegsels, welke in den grondtekst niet in dien geest zijn bedoeld. GELDORP was een zeer goed portretschilder doch wellicht zwak teekenaar, welke door de komst van VAN DIJCK, LELIJ en andere kunstfeniksen, in Engeland ligtelijk werd overvleugeld.

C. KRAMM.

Het geslacht Geldorps. Aangaande dit geslacht, kan ik slechts mededeelen, dat het geslachtregister van de in Haarlem levende familie van dien naam, eerst met den jare 1666 aanvangt, en er alzoo eene gaping van eenige jaren, tusschen hare voorzaten en den door .R. E. bedoelden GELDORP openblijft. De eerste GELDORP, welke op die geslachtslijst voorkomt, heette JAN JOOST, wiens ouders echter daarbij niet vermeld worden. Onder tusschen woonde er, in 1685 te Haarlem, in de Grootte Montstraat, een boekdrukker, JAN GERRITSZ. GELDORP, en het is niet onmogelijk, dat deze de vader of oom van genoemden JAN JOOST geweest is.

Het geslacht Geldorps. ELANTJE GELDORPS, was de dochter van GOSUINUS GELDORPS, welke van Sneek in 1612 tot Predikant te Amsterdam werd beroepen. Hij was een der reviseurs van de vertaling van het Oude Testament voor den nieuwen Staten-Bijbel, en overleed den 11den Augustus 1627 te Amsterdam, in den ouderdom van 63 jaren. Zijn zoon, HENRICUS, in 1600 te Sneek geboren, was in 1625 Predikant te Oostzaan, en werd in datzelfde jaar naar Leeuwarden en in 1628 te Amsterdam beroepen, alwaar hij den 6den October 1652 overleed. Zijn portret gaat in prent uit. Hij gaf eene nieuwe Psalmberijming en is ook als dichter van Bijschriften op vele van zijne ambtgenooten niet onbekend. Zijne vrouw was NEELTJE POOL.

Zie H. CROESE, *Kerkelijk Register der Predikanten te Amsterdam*, bl. 43 en 53.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

[Een zelfde berigt danken wij aan den Heer BRUINVIS, die echter aanteeekent, dat HENRICUS GELDORPIUS, volgens zijn portret den 12den October 1652 is overleden.]

Het geslacht Geldorps. De Predikant JACOBUS DU BOIS, te Haarlem geboren, was eerst gehuwd met ANNA WIJNS. Zijn tweede huwelijk werd te Amsterdam voltrokken in Maart 1638 met ELANTGEN GELDORPS van Amsterdam, oud 20 jaren.

Haar broeder, JS. HENRICUS GELDORPIUS, huwde te Amsterdam in 1631 met NEELTJE ELBERS (MONSMA?)

..R. E.

Het geslacht Geldorps. In BUSCHING's *Nieuwe Geographie*, Dl. IV.; stuk 5, leest men, bl. 577: »GELDORP word ook GELDROP ge-

heeten. Deze hooge Heerlijkheid ligt aan het riviertje, den kleinen Dommel, 2 uren gaans, ten zuidwesten, van Helmond: en weinig minder zuidoostelijk van Eindhoven.

»Geldorp wil, bij verkorting, zooveel zeggen, als 't Gelders dorp: en men weet zeer wel, den oorsprong dezer benaaming: dewijl 't alreeds van ouds, (gelijk noch,) leenroerig, aan 't Hertogdom Gelder geweest is. Ter dezer oorzaak, is dit dorp aan den Kwartierschout van Peel-land niet onderhoorig: behoevende ook geene afgevaardigden te zenden, tot de Algemeene Kwartiersvergaderingen.»

»Van deze Heerlijkheid,» zegt de schrijver verder op bl. 578 »heeft een oud Adelijk Brabants geslachte zijn naam ontfangen. Ook heeft 't daarna behoord, aan de Graven van Hoorn.»

MO.

Gesloten deuren in Noord-Holland (Nav. IV.; bl. 326; V.; bl. 126). Men vindt het gebruik van het niet openen der voordeuren, dan bij gewichtige gebeurtenissen, bijna in alle oorden van ons vaderland ten platte lande, hier en daar eenigzins gewijzigd naar den stand der huizen. Men zoekte hierin echter geen eerbied voor die deur, noch vooroordeel of bijzondere zienswijze; het is niets anders dan eene gewoonte.

Doen en laten bepalen zich bij den landbouwer en handwerksman aldaar tot het achterhuis, den werf en tuin. Voor de enkele reizen, die hij op straat moet zijn, is het der moeite niet waardig de voordeur te openen en den gang of het huis vuil te maken.

SIMON.

Lucretia van Trello (Nav. II.; bl. 186; V.; bl. 135. Zie ook IV.; bl. 69, 363, 364). Ik geef hier nog eene bijdrage, ten einde deze PARTHENINE, uit HUYGHENS' *Oogentroost*, ware 't mogelijk, nader te leeren kennen. Ik vond die onlangs in het *Archief voor Utrecht*, bezorgd door DODT VAN FLENSBURG, Dl. VII, alwaar de vroeger door mij reeds vermelde Hoofdschout van Utrecht, CHARLES TRELLO, voorkomt, als in 1596 aangemaand wordende tot het doen van zijne rekening van zijn Schoutambt over 1587 en 1588, en van wien verder eenige bijzonderheden uit den jare 1598 vermeld worden. Wat ik echter vooral bedoel en gansch niet onbelangrijk is, is de daar voorkomende mededeeling, dat op den 26sten October 1618 »aan Jouvrouwe CLARA VAN PERSIJN, weduwe van wijlen Joncker CHARLES TRELLO, wordt geacordeert f 400, die zij bij gratie eenige jaren voor desen heeft genoten»; — en nogmaals den 31sten Augustus 1619, dat »aan haar tot haar onderhoud ten regarde van haren hoogen ouderdom werd toegeleid f 400, te betalen in twee jaren».

Henricus de Firmaria. — Renatus van Oranje. — Een vermoede beul. — Spreekwijze: „Den aap vinden”.

Dat het geslacht van PERSIJN ook te Utrecht, en voornamelijk te Delft in aanzien was, blijkt o. a. bij VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, bl. 1047; indien daarvan nog afstammelingen bestaan mogten, kon men wellicht van die zijde inlichtingen, betreffende LUCRETIA, verwachten.

Het wapen van TRILLO ziet men op de wapenkaart van Utrecht, zijnde van azuur, met drie achtpuntige sterren boven elkander.

V. D. N.

Henricus de Firmaria (Nav. IV.; bl. 95; V.; bl. 135). HENRICUS DE FRIMARIA, of ook FRIMELIA, VRIMARIA, WRIMARIA en VRIMACH genaamd, naar een dorp bij Gotha, was een Augustijner monnik, die te Parijs studeerde, Provinciaal werd in Sazen, daarna Rector van het Collegie te Praag, en in 1340 in den ouderdom van ongeveer 80 jaren is overleden. Zijn werk: *Sermones de passione Domini et de Sanctis; additiones ad libros sententiarum*, werd met *Commentarien* van AEGIDIUS ROM., te Keulen, in 1513 gedrukt. Ook vele andere schriften van hem zijn in druk uitgegeven en eenige in *handschrift* nagelaten, waarvan men melding gemaakt vindt bij TRITHEMIUS, *de scriptoribus ecclesiasticis*; BEUGHEM, *incunabul. typograph.*; FABRICII *Biblioth. Latina medii aevi*. HOOGSTRATEN, *Woordenboek*, vermeldt hem op het artikel HENRIK DE VRIMARIA; en verwijst naar DUPIN, *Biblioth. Ecclesiasticor.* De *Sermones* etc. werden ook te Parijs uitgegeven in 1514, en te Hagenu in 1517. Zijn werk: *De discretione Spirituum*, te Antwerpen in 1652, in 8°., verschenen, werd bezorgd door CORNELIS DIELMANNUS, welke daarin het *Leven van HENRICUS* beschreven heeft.

V. D. N.

Renatus van Oranje (Nav. IV.; bl. 294; V.; bl. 136). Om aan het verzoek van den Heer A. J. VAN DER AA te voldoen, berigt ik, dat het door mij vermelde voorkomt in HOOGSTRATEN'S *Woordenboek*, onder letter O, op het artikel ORANJE. Ik voeg er tevens bij, dat LUISCIUS, in zijn *Algemeen Woordenboek*, onder letter W., evenmin van dien zoon melding maakt. De andere opmerking van den Heer VAN DER AA laat zich gemakkelijk oplossen, wanneer men denkt aan de mogelijkheid, dat die zoon RENATUS eenigen tijd na den dood zijns vaders kon geboren zijn, even als Prins WILLEM III na den dood van zijnen vader WILLEM II geboren is.

C. M. A. H.

Renatus van Oranje. 't Moge waar zijn, dat Prins WILLEM I een' zoon gehad heeft, welke dien naam droeg, bij een zijner echte vrouwen zeker niet. HENDRIK FREDRIK was de eenigste zoon, dien hij bij LOUISE DE COLIGNY verwekte. Nergens vinden wij van een' tweeden bij haar verwekten zoon melding gemaakt; ook niet bij ORLERS, *Geslachtboom der*

Graven van Nassau (Leyden 1676, kl. f^o.), die van de genealogie der Nassau's eenestudie had gemaakt en het dus wel geweten zou hebben. De oude RENÉ VAN ORANJE, die aan zijn neef WILLEM zijn prinsdom naliet, stierf, zoo als bekend is, ongehuwd, maar niet te Rochelle. Hij sneuvelde in 1944 voor St. Dizier. Waar HOOGSTRATEN den bewusten RENÉ van daan haalt is mij een raadsel. P. A. T.

Een vermoede beul (Nav. IV.; bl. 35; V.; bl. 137). Ik vind den beul van KAREL I, Mr. PETER genoemd, in het *Treur-tooneel der Doorluchtige Mannen of op-en ondergang der Grooten*. Door LAMBERT VAN DEN BOSCH, Amsterdam, 3 deelen in 4°., waarin men, op bl. 370—404 van de vierde aflevering des tweeden deels, een omstandig verhaal van 's Konings regtsgeeding en dood vindt, gepaard met eene gravure van JAN LUIKEN, waarop de beul en zijn knecht beiden gemaskerd zijn. Men leest daar, dat de Koning achtervolgens vroeg: »of zijn haar in den weg hing?» — Het onder de muts gestopt hebbende, »of het goed opgebonden was?» — »Of het blok vast genoeg stond?» — »Dat het veel hooger had moeten zijn». Op de drie vragen werd slechts met »ja» geantwoord en op de laatste aanmerking: »Voor dien tijd kon het niet anders zijn». De schrijver voegt er bij: »Men vermoedt dat den Koning al dese redenen met de Beuls voerde om de selven, die vermoet waren, door de spraak bekend te maeken». Al was het nu de republikein HENRY VANE niet, die zijne handen met koningsbloed bezoodelde, dan is het, dunkt mij, niet onmogelijk, dat de gewone scherpregtjer zich heeft willen verbergen, uit vrees voor de wraak der geheime roijalisten, of voor de volkswoede bij eene mogelijke omkeering van zaken, of wel uit een gevoel van schaamte en eerbied tegenover den ontroonden Vorst.

C. W. BRUINVIS.

Spreekwijze: „Den aap vinden” (Nav. IV.; bl. 351; V.; bl. 139). Ik wil nog eens vragende terug komen op de verklaring dezer spreekwijze. Kunnen wij ook de opheldering daarvan vinden in de mythologie van Indië, het vaderland der apen? Men herinnere zich den schatbewaarenden draak en andere dieren, aan welke eene dergelijke taak werd toegedicht door de kinderlijke voorgeslachten. Of heeft men misschien ook, toen de aap hier bekend werd, dat dier in de Germaansche of Noordsche mythologie met datambt begiftigd? Men gelieve te zoeken en te verschon: ik heb er tot nog toe geen spoor van gevonden, maar een ander is misschien gelukkiger. In de spreekwijze, zoo als zij ook bij ons gebruikt wordt, gevoel ik iets mythologisch. Zij beteekent toch, een' onverwachten en buitengewo-

Nagelhout. — Hooge ouderdom in Zeeland. — Nakomelingen van Martijn Luther. — De toovenaar Merlijn.

nen schat op eene min of meer ongedachte wijze vinden. Men vindt den aap ook, gelijk bekend is, wel in onze Oud-Nederlandsche fabelen, maar toch niet als den behoeder van een' ongemeenen schat, zoo als het gouden vlies. De aap is dus wel een mythologisch dier; en hoe kon dit ook anders met:

„Simia, quam similis, turpissima bestia, nobis?”

Apenland, Schlaraffenland, Scheminkel of Scharminkel, enz. zijn bekende woorden. Hangt ook misschen, zoo als een mijner vrienden giste, met dit een en ander het Engelsche *a hap, to hap*, enz. te zamen? In *hap*, toeval, kans, fortuin, geluk, schemert, zoo als het mij toeschijnt, mede wel iets mythologisch door. *Videant et inquirant nunc sapientiores.*

R. P.

Nagelhout (Nav. IV.; bl. 351; V.; bl. 138). In *Zwolle* noemt men het gerookt vleesch *nagelhout*, zoo men meent, om de overeenkomst, welke dat vleesch heeft met zeker draadachtig uitlandsch hout, dat gebruikt wordt om er pennen of houten nagels van te maken.

SIMON.

Engel Willemsz. de Merle (Nav. V.; bl. 352; V.; bl. 139). Aan dezen martelaar des geloofs (MERULA) heeft onze Vaderlandsche Dichter A. J. DE BULL een schoon gedicht toegewijd, behelzende zijne geheele lijdensgeschiedenis. Beminnaren van voortreffelijke verzen kunnen het vinden in: *Aurora, Jaarboekje voor 1849*, bl. 101—110.

F. F. C. STEINMETZ.

[LEGENDO ET SCRIBENDO verwijst over ANGELUS MERULA naar B. GLASIUS, *Godgeleerd Nederland*, Dl. II.; bl. 495.]

Hooge ouderdom in Zeeland (Nav. IV.; bl. 352; V.; bl. 139). B. verwijzen wij naar het werk van de H. H. DE KANTEREN AB UTRECHT DRESSELHUIS, *de Provincie Zeeland*, bl. 19a tot 31, alwaar uitvoerig gehandeld wordt over het al of niet ongezonde van de provincie *Zeeland*, en alwaar men bl. 20a en *Nalezingen* bl. 3 eenige opgaven vindt van personen, die in *Zeeland* eenen hoogen ouderdom bereikt hebben.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Hooge ouderdom in Zeeland. Den 10den November 1698 is te *Aardenburg* begraven ARRIANEKE JILLES, oud 100 jaar.

G. P. ROOS.

Hooge ouderdom in Zeeland. Ik heb in eene bijdrage bij het portret van JACOB JANSE, die, in 1698 geboren en in 1888 overleden, in drie eeuwen had geleefd, geplaatst in het *Tijdschr. Lectuur voor de huiskamer*, Dl. I.; bl. 41 volg. eenige voorbeelden van hoogen ouderdom in ons Vaderland aangehaald, maar vond sedert

den hoogsten ouderdom, die mij hier te lande tot dusver voorkwam, vermeld bij HOOGSTRATEN, *Woordenboek*, art. *Rotterdam*, bl. 146a: »In den jare 1497 stierf in dit (het Rotterdamsche) Begijnhof zekere GESBERGEN, geboren te *Montfoort*, oud honderd drie en twintig jaren en vijf maanden. Zij had 87 jaren in dat Begijnhof gewoond en kon tot haren dood toe alles wat haar voorkwam zonder bril lezen.”

Ad vocem: *Zeeland*, vraag ik, hoe W. komt aan de bepaling dat WILLEM BEUCKEL (lees: BEUCKELSZOON) 100 jaren oud is geworden? Gaarne was ik met de autoriteit daarvan bekend.

V. O.

Oostende of Ostende (Nav. IV.; bl. 352; V.; bl. 140). De eerste spelling verdient naar ons inzien de voorkeur, op grond van hetgeen wij lezen bij Prof. J. BOSSCHA, *Neêrlands Helden*, *daden te Land*, Dl. I.; bl. 863 en in de *tegenwoordige staat van alle volken*, Dl. X.; bl. 393. Beide schrijvers melden, dat de plaats haren naam ontleende van hare ligging, in tegenstelling van *Westende*, een dorp nabij *Nieuwpoort*; de stad ligt beoosten de zee. Bij de oude schrijvers vindt men meestal *Oostende*, ofschoon men het echter veelal *Ostende* uitsprak en van daar het bekende rijmpje, gedurende de belegering dier stad vervaardigd, hetwelk in deszelfs geheel gevonden wordt bij A. PARS, *Naamrol*, bl. 442.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Nakomelingen van Martijn Luther (Nav. IV.; bl. 356; V.; bl. 142). — zal zijne vraag wel het meest volledig vinden beantwoord in een werkje van Prof. NOBBE, te *Leipzig*, getiteld: *Stammbaum der Familie des Dr. MARTIN LUTHER, zur dritten Secularfeier seines Todesages des 18 Februarij 1846*, uitgegeven te *Grimma*, 1846, 8°. 144 bladzijden; waarbij gevoegd is een uitslaande stamboom, die 288 nommerschildjes telt. De schrijver, KARL FRIEDRICH AUGUST NOBBE, behoort zelf tot de afstammelingen van LUTHER, en vermeldt onder zijne kinderen een van den 10den Mei 1845. Hij heeft zijn geschrift opgedragen *Dem jetzigen Senior der zweihundert und sieben lebenden Lutheriden Herrn Professor AUGUST FERDINAND MÖBIUS*. Het loopt over tien geslachten, en besluit met eenen *Anhang van Vorfahren und Seitenverwandten D. M. LUTHERS*, die van N°. 288 tot N°. 451 voortgaat.

S. J.

De toovenaar Merlijn (Nav. IV.; bl. 351; V.; bl. 144—145). De vrij uiteenlopende antwoorden deden mij besluiten de zaak nog eens nauwkeuriger te onderzoeken. De Walische schrijvers onderscheiden twee MERLIJNS: MYRREDYN EMBYS, AMBROSIUS MER-

LYN, of de onsterfelijke, de toovenaar en MYRRDYN MORFRYN of MYNDYN WYLT, MERLINUS SYLVESTER, die wel eene eeuw later zoude hebben geleefd. GODFRIED VAN MENMOUTH schijnt in zijn *Vita Merlini Caledonii* beiden reeds met elkander te hebben verward, of-schoon een later schrijver, GIRALDUS CAMBRENSIS (1180), het onderscheid boven allen twijfel stelt. In zijn *Itinerarium Cambriae*, Cap. VIII, zegt deze: »Erant enim MERLINI-DUO, iste, qui et AMBROSII dictus est, quis binominus fuerat, et sub rege Vortigerno prophetavit, ab incubo genitus, et apud Caermardhin inventus; unde et ab ipso ibidem invento denominata est Caermardhini. e. urbs Merlini. Alter vero de Albama oriundus, qui et Celidonius dictus est, a Celidonia silva, in qua prophetavit, et Silvester, quia cum inter acies bellicas constitutus, monstrum horribile nimis in aera suscipiendo prospiceret, dementire coepit, et ad silvam transfugiendo silvestrem usque ad obitum vitam perduxit. Hic autem Merlinus tempore Arthuri fuit, et longe plenius et apertius quam alter prophetasse perhibetur.»

Noch de een, noch de ander komt in de oudste bronnen onder den naam van MERLIJN voor, hem eerst bij de overplanting der Sage naar *Brittanje* toegevoegd. GODFRIED beroept zich dan ook op WALTER VAN OXFORD, die *quendam brittannici sermonis librum vetustissimum* in 't Latijn overbragt. Ook de Walische tekst is bewaard gebleven en uitgegeven in het tweede deel der *Myvjrian Archaeology of Wales*, Lond. 1801—1807.

J. M.

Arnold Bolten (Nav. IV.; bl. 357; V.; bl. 145). Welligt is ook de volgende mededeeling den vrager welgevallig. DANIEL BOLTEN, overleden den 24sten Maart 1781, huwde den 1sten November 1744, te *Leyden*, *Delft* of 's *Hage* ADRIANA YDA VAN AMEYDE († 31 Augustus 1748), uit welk huwelijk ontsproot: HENRIETTA ELISABETH BOLTEN, geb. den 22sten Januarij 1747, gehuwd den 17den Augustus 1766 met ROBERTUS of HUBERTUS CARTER, Commies ter Tresorie van Z. D. H. Prins WILLEM V. CARTER overleed den 14den Maart 1813, zijne weduwe, den 15den Februarij 1823 te 's *Hage*, hunne dochter ELISABETH MARGARETHA CARTER, geb. den 22sten Junij 1777, huwde den 18den Mei 1800 DIRK CAREL HARMSSEN, Predikant bij de Hervormde Gemeente, beroepen te *Maastricht* anno 1815 en aldaar overleden den 29sten Maart 1821. Zijne weduwe was nog in 1824 te *Leyden* woonachtig.

Een WILLEM BOLTEN was, geloof ik, a°. 1691 Opperhoofd van 't Nederlandsche kantoor te *Palembang*. Het wapen van den bovengenoemden DANIEL BOLTEN was — volgens een cachet-afdruksel in mijn bezit — aldus:

alzoowel eenigzins overeenkomende met het wapen door 9²—7. opgegeven. Kleuren zijn niet meer te onderscheiden.

Gaarne zoude ik vernemen, wie de ouders en grootouders waren, zoowel van DANIEL BOLTEN als van ADRIANA YDA VAN AMEYDE.

Nadere inlichtingen omtrent het geslacht CARTER zullen ook welkom wezen. Een ABRAHAM CARTER vertrok anno 1642 als adjuvant in dienst der O. I. Compagnie naar *Indië*. Hij was te *Rotterdam* geboren.

L. C. D. v. D.

Anonijmen, Pseudonymen (Nav. IV.; bl. 368; V.; bl. 147). Schoon niets willende afdingen op de naauwkeurigheid van den Catalogus van de *Bibl. der Maatschappij van Nederl. Letterkunde* (wat genitiven!), meen ik toch in bedenking te moeten geven, dat in de *Mnemosyne* van Prof. H. W. TYDEMAN en N. G. VAN KAMPEN (deel noch bladz. kan ik op het oogenblik nazien) een vers geplaatst is van des eerstgenoemden broeder, wijlen den Dordrechtchen Kerkleeraar B. F. TYDEMAN aan MUSKETIER VERGENST bij diens promotie. 't Is *mogelijk*, dat de zoon niet geweten hebbe, dat de verhandeling uit de pen van zijnen vader was gevloeid; *mogelijk*, dat dit den anderen zoon, die het gedicht in zijne *Mnemosyne* opnam, ook onbekend geweest zij. Maar, hier zal toch de vraag wel geoorloofd zijn, of het *moderante* M. F. bewijze 't geen onze geachte mede-arbeider A. J. VAN DER AA er uit afleidt.

v. O.

Briziusnacht (Nav. IV.; bl. 359; V.; bl. 148). De geraadpleegde *Kalender* blijkt onvolledig te zijn. De H. BRICIUS wordt toch als martelaar vermeld en vereerd op den 12den November en onder de Nederlandsche heiligen gerangschikt (bij MOLANUS, *Nat. Sanct. Belgii* p. 258). De bekende Gendische Bisschop CORNELIS JANSSENSIUS heeft zijne overblijfselen gelukkig mogen terug vinden: zij waren aan de woede der beeldstormers ontsnapt. Z. MOLANUS l. c.

QUIESCENDO.

Bidden. — Priesters getrouwd onder Floris V. — Handt. als toetssteen v. h. karakter. — Regnerus de Lover.

Bidden (Nav. IV.; bl. 382; V.; bl. 148). Ofschoon er wellicht geen plaats in den Bijbel is, waaruit de verpligting blijkt om bij het bidden de handen te vouwen en de oogen te sluiten, schijnt mij deze gewoonte zeer verklaarbaar toe. In de eerste plaats meen ik, dat de natuur van zelve er toe beweegt om bij diep gevoelde smeekingen de handen te vouwen en te vringen; zoo als men het reeds zeer kleine kinderen ziet doen, indien zij de ontferming van menschen inroepen. Ten anderen geschiedt het, dunkt mij, alleenlijk om alle indrukken van buiten af te sluiten, en daardoor de geheele aandacht aan het gebed te kunnen wijden. T. T. H.

Priesters getrouwd onder Floris V (Nav. IV.; bl. 383; V.; bl. 148). In den bekenden *Reinaert*, uitgave van WILLEMS, leest men: vs. 730, 731.

Des papen wijf, vrouwe JULOCKE,
Quam gelopen met haren rocke.

Vs. 1248—1251.

Die pape spranc an dat vier
Ende gegreep sijns wijfs rocke;
Een offerkeersse nam vrouwe JULOCKE
Ende ontstacse metter haest.

Vs. 1174—1177.

Hier omme was toornich ende gram
Des papen sone MARTINET,
Ende hadde voor dat gat geset
Een stric, den vos mede te vane.

Daar hier een priester wordt voorgesteld als hebbende vrouw en kinderen, zonder dat zulks aan zijne parochianen aanstoot, of aan den dichter stof tot hekelen geeft, neemt WILLEMS (Voorrede bl. xxxviii, xxxix) hieruit aanleiding om te stellen, dat de *Reinaert* in het midden der XIIde eeuw moet geschreven zijn, omdat de priesters zich na dien tijd niet meer in den echten staat konden begeven, zonder tevens hun beneficium te verliezen (*). Het zou dus geen bevreesding kunnen verwekken, zoo onder FLORIS II (1091—1122), of ook misschien nog onder FLORIS III (1157—1190), in den aanvang van diens regering, vele priesters gehuwd waren. Maar, dat zulks ook nog onder FLORIS V, die ongeveer honderd jaren, nadat het huwelijk den priesteren verboden was, aan het bestuur kwam, zoude hebben plaats gehad, is niet wel gelooflijk.

Σ.

Handteekening als toetssteen van het karakter (Nav. IV.; bl. 384; V.; bl. 350). J. F. MARTINET heeft in zijn *Vereenigd Nederland*,

(*) „Seit der Mitte des zwölften Jahrhunderts ist festgesetzt, dass die Verheirathung durch die That selbst wenigstens den Verlust des Beneficiums und der Privilegien des geistlichen Standes nach sich zieht“. WALTHER, *Lehrbuch des Kirchenrechts*, 2e Ausgabe, S. 207.

en in de verkorte uitgave van dat werk (Amst. 1790), bl. 174, aan zijne leerlingen verhaald, dat de broemde LAVATER beweerde, dat het karakter der menschen op te maken is uit hun schrift, maar dat men daarbij (zie bl. 190) in het oog moet houden, van welke natie en van welken stand hij was, die zijn naam teekende; ook in welke eeuw hij geleefd heeft; want met de tijden is de manier van schrijven veranderd; verder, dat schrijvers ligtelijk iets overhouden van het schrift hunner meesters of vaders, en eindelijk, of het schrift van mannen of vrouwen is. Hij deelde verder een groot aantal naamtekeningen mede van beroemde en beruchte personen, benevens eene breede beschrijving van die personen, ten einde zijne leerlingen te gemoet te komen, om schrift en beschrijving naauwkeurig te vergelijken, te bestuderen en daaruit te besluiten aangaande hun karakter.

Ofschoon wij niet ontkennen willen, dat eene nette handteekening niet komen zal van iemand, welke slordig is, zoo gelooven wij toch, dat de toepassing van hetgeen MARTINET verhaalt hoogst moeilijk is, en dat de beweerding van LAVATER honderdmaal schipbreuk zal lijden, tegen dat die ééns met juistheid is toe te passen.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Regnerus de Lover (Nav. IV.; bl. 384; V.; bl. 150). Onder oude familie-papieren vind ik eenige gedichten ter bruilofte van den Heer JOANNES BOELEMA met Mejjuffrouw GEERTRUID VAN DER LIP, vereenigd den 18den van Wintermaand van den jaare 1696 en daaronder het volgende van R. DE LOVER:

Nooit zoo gelijke twee, zelfs onder duizend paren;
Nooit zoo gelijke twee, zoo minnelijk van aard,
Nooit zoo gelijke twee, die beiden evenaaren
Als GEERTRUYD VAN DER LIP met BOELEMA gepaard.
Een Bruidegom volleerd uit God gewijde bladen,
Een Bruid van kindsbeen af, op ware deugd gezet.
En beider ouderen, met zegen overladen;
O! vrengd, waar vond men ooit gewenschter brui-
lofsbed.

C. & A. vermeldt in zijn antwoord op de vraag naar R. DE LOVER, dat deze den 28sten Februarij 1696 met GEERTRUYDT VAN DER LIP in den echt getreden is. Ik zou wegens het bovenstaande de naauwkeurigheid dezer opgave betwijfelen. φ²—φ.

Hollandsche Tuin (Nav. IV.; bl. 384; V.; bl. 151, 152). Het zinnebeeld van den *Hollandschen tuin* is volgens Prof. J. BOSSCHA, *Neêrlands Heldendaden te land*, Dl. I.; bl. 102, van het volgende afkomstig. Wanneer eene sterkte belegerd werd, sloot men haar dikwijls in met een' tuin of omheining, bestaande uit eene dubbele rij overeind staande horden of vlechtwerk van wilgenhout, waarvan de tusschenruimte met aarde werd aan-

Eenhoorn. — *De geslachten Metius en Schelven.* — *Gojanverwellensluis.* — *G. Vossius.* — *De Niezel,* enz.

gevuld. Zulke omheiningen heetten *tuinenburg*, en die van de sloten *Everstein*, *Hagestein* en *Gasperm*, in den Arkelschen oorlog, in den jare 1405, hebben eene bijzondere vermaardheid bekomen. Tot een zinnebeeld van krijgshaftigheid en verovering zal men het vorstelijk wapen hebben afgebeeld, als staande in zulk een' tuinenburg, gelijk de Henegouwsche leeuw op de Henegouwsche munten voorkomt. En wie kent den Hollandschen leeuw niet, insgelijks zich verheffende uit zulk eene omheining, vandaar den *Hollandschen tuin* genoemd. De Heer J. VAN MANEN ADSZ. echter, in zijne *Verh. over de levenswijze en gewoonten onzer voorvaderen*, in de *Verh. van TEYLER'S tweede Genootschap*, XIXde St.; bl. 132, is van gevoelen, dat de Hollandsche tuin afkomstig is van de aloude vrijhoven of woningen der edelen, met de daartoe behoorende hoven en boomgaarden, welke met een' gevlochten tuin of heg waren afgesloten, en welke naderhand de vrije Heerlijkheden hebben doen ontstaan. *Prof. BOSCH* t. a. pl. meent echter, dat deze vrijhoven met hunne zwakke afschutsels tot een' tijd opklimmen, toen de geslachtwapens nog niet in zwang waren, en de betekenis der overige wapenteekens, doet hem aan het andere gevoelen de voorkeur geven.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Eenhoorn (Nav. V.; bl. 3, 153). Te onregte wordt *BERNARDUS BOSCH*, Pred. te *Diemen*, *Dordrecht* en *Bergen op Zoom*, *Luthersch* genoemd. Hij was Pred. bij de *Hervormden*; maar heeft als lid van eenen dichterlijken vriendenkring, waartoe ook *JOHANNES LUBLINK de Jonge*, *VAN WINTER*, *LUCAS PATER* en *P. MELJER* behoorden, ijverig medegewerkt aan de toenmaals nieuwe berijming van het *Luthersche Psalm- en Gezangboek*, dat in 1779 uitkwam, tot in 1827 in gebruik bleef, en bij ouden van jaren nog onder den naam van het *Amsterdamsche Luthersche Gezangboek* bekend is. S. J.

De geslachten Metius en Schelven (Nav. IV.; bl. 325; V.; bl. 171). Op de lijst der Regeeringspersonen van *Hoorn*, achter de *Chronijk* van *VELIUS*, komt de naam *SHELVEN* niet voor, maar wel blijkt daaruit, dat *HEYNDRIK PIETERSZ* in 1534 Burgemeester van die stad was, die alzoo wel de vader der vrouw van *ADRIAEN ANTHONISZ.* kan geweest zijn. Of misschien was zij wel eene dochter van *MAERTEN PIETERSZ.*, die van 1520—1524 Schout van *Hoorn* was.

A. J. VAN DER AA.

Gojanverwellensluis (Nav. V.; bl. 4, 172). Zie nog over het aldaar in 1787 gebeurde, behalve de, door den Heer A. J. VAN DER AA. *BIJBL.* 1855.

aangehaalde werken: *Echte bescheiden aangaande het gebeurde aan haare Koninklijke Hoogheid, Mevrouw de Princesse van Orange en Nassau, geboren Princesse van Pruisen, op hoogsterzelver reize van Nijmegen naar de Orange-Zaal, den 28sten Junij 1787.* Te Nijmegen, bij A. VAN GOOR, 1787.

JACOBUS.

G. Vossius (Nav. V.; bl. 5, 173). *JOHANNES*, zoon van *GERARDUS JOHANNES* en *ELISABETH CORPUT*, overleed te *Batavia* den 17den Januarij 1636; volgens een schrijven van den Directeur-Generaal *PHILIP LUCASZ.*, aan den Opperkoopman *WOLLEBRANDT GELEYNSZ. DE JONGHE*, te *Martapoera* (*Borneo*). Zie *Jaarboekje Zeeland* 1855, bl. 49.

Op bl. 39 van dat *Jaarboekje* schijnt een drukfout ingeslopen te zijn. Er staat: den 24sten September 1640, dit moet wezen: den 24sten September 1639.

LABORANTER.

G. Vossius. Dat de beroemde *DIONYSIUS VOSSIUS* (gestorven den 25sten October 1633), niet de kleinzoon, maar de zoon van *GERARD VOSSIUS* was, blijkt uit *VONDEL'S* overbekenden en heerlijken troostzang: *Aen GEERAERT VOSSIUS, kanonick te Kantelbergh, over zijn zoon DIONYS*, beginnende:

Wat treurt ghe, hooggeleerde Vos
En frons't het voorhoofd van verdriet?
Benij uw zoon den hemel niet.
De hemel treckt: ay, laet hem los.

Evenzoo blijkt het uit *VONDEL'S* lijdendicht op *G. VOSSIUS* (gestorven den 17den Maart 1649), dat *IZAÄK* de zoon, niet de kleinzoon, van *GERARD* was. CONSTANTER.

De Niezel, de Kneuterdijk, de Neude (Nav. V.; bl. 30, 173). De naam *Niezel* is zeker niets anders dan de verbastering van *Liesdelle*, zoo als deze straat van ouds heette, zeer waarschijnlijk, volgens *WAGENAAR, Amsterdam*, folio, Dl. I.; bl. 19, van *lies* of *lisch* en *del* of *laagte*. 't Komt bijkans op hetzelfde neêr als het *Ruschland* d. i. land, met russchen bezet. — Ware het werk van *DERIEMER* mij ter hand, 't zou waarschijnlijk mij blijken, hoe de *Kneuterdijk* van ouds heette, en de naamsafleiding niet moeilijk zijn. — De *Neude* te *Utrecht* heette in de eerste helft der XIVde eeuw *Noide*, later *Noede* of *Node*. Drieërlei afleiding geeft *N. VAN DER MONDE* er van op in zijne *Geschied- en Oudheidk. beschrijving van de pleinen, straten enz. der stad Utrecht*, 1845, Dl. II.; bl. 86, bij name: van laag, *nederig* land; van open plein, ledige plaats (misschien doelende op het Hoogd. *ode*); van *tournooi* (!!) bij verkorting. Het eerste zal wel het naaste aan de waarheid zijn: *node* is laagte. CONSTANTER.

Misscherig. — Familiewapens. — Een luir is geen kakstoel. — Speculaat voor St. Nikolaasgebak.

Misscherig (Nav. V.; bl. 30). Beter te spellen: *missierig*, en eenvoudig af te leiden van *missen*. Het drukt uit, dat er iets *mist*, iets ontbreekt, en staat geheel gelijk met *defect* van *deficere*.
CONSTANTER.

[Van hetzelfde gevoelen is onze begunstiger L. E. G. H. HALBERMA.]

Familiewapens (Nav. V.; bl. 30, 174). Ik heb mij zeker in mijne vraag onduidelijk uitgedrukt, althans GASTON heeft mij in zijn antwoord op bl. 174 niet juist begrepen. De wapens, die hij daar opgeeft als te vinden in WELEVELD'S *Handboek*, komen daar (met uitzondering van dat van WELDEREN RENGERS) niet voor, en juist die leemte had mij aanleiding tot mijne vraag gegeven. Het is mij voornamelijk te doen om de wapens, behorende tot die aangenomen namen, en om de wijze waarop de tegenwoordige afstammelingen die quartieren. Om duidelijk in het oog te doen vallen wat ik zoek, zal ik tot een verschil van lettersoort mijnetoevlugt nemen. Ik vraag dus nogmaals de wapens van: *Alderwerelt* HOUTTUYN, VAN AYLVA VAN PALLANDT (wat hier de hoofdnaam is weet ik niet), *Gevers* LEUVEN, *LAMAN Trip*, van *Len-nep* VAN MARSELIS, *LAWICK van Pabst*, *DU PEYRON van Breugel*, *VERBOOM van Reede van Oudtshoorn* en *WITSSEN Straalman*. Ik voeg daar nog bij PARKER DE RUYTER KOCHER DE LA RENAYS, *SIXMA van Heemstra* en STORM DE GRAVE (de opgave toch van den datum waarop deze laatste familie tot den adelstand is verheven, brengt mij niet veel verder). Voor het wapen van KERVYN word ik naar het *Armorial* van DE NEUFFORGE verwezen; doch ik doe opmerken, dat die enkel KERVYN geeft en aan niemand toch, die zich met de heraldie bezig houdt, kan het onbekend wezen dat de verschillende takken, als KERVYN DE HEERE, KERVYN DE LETTENHOVE en KERVYN DE VOLKAERSBEKE, het wapen gewijzigd voeren; daarom herhaal ik mijne vraag nog met opzigt tot dezen twee laatsten.

Omtrent het punt van VAN HOLTHE VAN ECHTEN OF VAN ECHTEN VAN HOLTHE wil ik mij gaarne gevangen geven, doch ik merk daarbij aan, dat ik die twee (vermeende) families bij elkander in een gedrukt stuk vermeld heb gezien, hetgeen dan eene feil zal zijn, doch waarvan mijne vraag het gevolg was.

Het wapen van de familie ELOUT VAN SOETERWOUDE, zoo als het bij de verheffing in den adelstand vastgesteld is, heb ik in den tusschentijd bekomen.

Ik dank L. v. H. voor de inlichting omtrent de familie VAN HEECKEREN van *Wassenaar*.

Zou nog iemand van de medewerkers aan dit Tijdschrift in de gelegenheid zijn, mij het wapen van DE JONGH VAN ARKEL mede te deelen?

—t—

Traité des Biblioth. de l'Europe (Nav. V.; bl. 30, 174). Indien H. T. bedoelt het werkje *Traité des plus belles Bibliothèques publiques et particulières qui ont été et qui sont à présent dans le monde*. Paris, 1644, in 8°, dan kan ik hem mededeelen, dat in de rijke verzameling van bibliographische werken van den Heer J. L. C. JACOB, Boekhandelaar te 's Hage, een exemplaar berust. Deschrijver, wiens levensbeschrijving voorkomt in CAMUSAT, *Histoire Critique des journeaux*, was LOUIS JACOB, een roomsch geestelijke, die tevens geschreven heeft de zeldzame werkjes: *Le Bibliothécaire universel*, Parijs 1668, 2 dln. in 8°, en *Bibliographia Gallica universalis*, Parijs 1646—1651, 4 dln. in 4°; zijnde eene Naamlijst van boeken, sedert het jaar 1643—1651, in *Frankrijk* gedrukt; en dus een voorganger van BEUCHOT'S tegenwoordige *Bibliographie de la France*.
J. L. A. I.

Een luir is geen kakstoel (Nav. V.; bl. 31). Kan dat niet beteekenen, dat het kind in den stoel en niet in de luir (luur, luijer) moet k....., of dat de gevolgen in het eene en andere geval niet dezelfde zijn, aangezien het kind zich in het eerste geval niet, in het tweede geval wel bevuilt?
L. E. G. H. HALBERMA.

[CONSTANTER merkt op, dat de twee eerste door D. F. gevraagde spreekwijzen ook elders dan op *Zuid-Beveland* bekend en gewoon zijn. Omtrent de derde of laatste verwijst hij naar DE JAGER'S *Archief*, Dl. IV.; bl. 344 volg., overgenomen in DE NAVORSCHER, t. 1. a. pl., en laat er dan op volgen: „De daar voorgestelde afleiding echter is zeer gezocht; duidelijk komt de geheele spreekwijze daar van af, dat men een woordspeling maakte tusschen den naam *Lillo* en het werkwoord *lillen* of beven, gelijk eene dergelijke woordspeling met *lellen*, d. i. zeuren, kletsen, aanleiding gaf tot eene andere spreekwijze: *hij speelt voor kosten van Lillo*.”]

Speculaat voor St. Nikolaasgebak (Nav. V.; bl. 31, 176). Het komt mij voor, dat het woord speculaat komt van het werkwoord *speculeren*. Het. St. Nikolaasgebak heeft op eenen bepaalden tijd des jaars plaats, en de kinderen weten, dat zij bij die gelegenheid allerlei lekkernijen krijgen, als zij zoet zijn geweest. Zij passen dus goed op, uit *speculatie*, omdat zij *speculeren* op het St. Nikolaasgebak, hetwelk op die wijze langzamerhand zelf speculaat of speculatie is begonnen genoemd te worden.

De naam *speculatie* komt in de Provincie *Utrecht* op verschillende plaatsen voor in de beteekenis van *klein St. Nikolaasgoed*.

L. E. G. H. HALBERMA.

Speculaat voor St. Nikolaasgebak. „Speculatie (Spikkelacie)” noemt men te *Aardenburg* het op alle wijzen gevormd suikergebak en banket, waarmee de bakkers op St. Nikolaas en Nieuwjaarsdag speculeren.

G. P. ROOS.

Graven de Wit (Nav. V.; bl. 31, 176). Of deze vraag door het medegedeelde van L. J. beantwoord is, valt te betwijfelen. Het trok voorts mijne aandacht, dat WITSEN GEYSBEEK, in zijn *Woordenboek der Dichters*, Art. WITTE (JACOB EDUARD DE) *Junior*, hem noemt een' zoon van den Amsterdamschen Stads-Architect; van waar hem dit echter bekend was, blijkt niet. Ook in het breedvoerig verhaal van het voorgevallene met DE WITTE, vermeld in het *Vervolg op WAGENAAR*, Dl. V.; bl. 20—51, vind ik daarvan geen gewag gemaakt; wel wordt op bl. 53, in de noot, wederlegd het schrijven van den Hoogleeraar SCHLÖSZER, in zijne *Verdediging van den Hertog van Brunswijk*, 1786, bl. 315, „dat DE WITTE uit medelijden en verwantschap met den Oud-Burgemeester TEMMINCK, zoude vrijgelaten, en op aanbeveling van den Generaal DUMOULIN, in Russische dienst overgegaan zijn”.

V. D. N.

Het geslacht van Waes (Nav. V.; bl. 32: 176). Het door H. M. bedoelde geslacht VAN WAES, wordt vermeld in een werkje, getiteld: *Mémoire historique et généalogique sur la très-ancienne et noble maison de KERCKHOVE*, gedrukt te Antwerpen, bij JANSSENS, 1839. Op bl. 141 staat het volgende: „PHILIPPE (VAN DEN KERCKHOVE), allié à CATHERINE DE WAES (ancienne et illustre maison, dont BUTKENS, *Trophées*, cite des membres parmi les Nobles vassaux de Brabant sous le duc JEAN III et ses successeurs), portant d'argent à trois maces de sables,...”

Tot dit zelfde geslacht heeft waarschijnlijk ook behoord: „CATHERINE DE WAES, Dame de *Trietres et Defferans*, veuve de JEAN DE LA RIVIERE, Seigneur de *Warmes*, morte le 8 Juin 1587. Elle étoit fille de LAURENT DE WAES, Seigneur de *Wackene et Wallegheem*, et de MARIE DU PRET, Dame de *Trietres et Defferans*”. Zij (CATHERINE) huwde ten tweeden male met WALLERAND DE CROIX, Heer van *Waijenbourg en du Bus*, gestorven den 5den Augustus 1560. Zie *Suite du Suppl. au Nobil. des Pays-Bas* (1555—1614), p. 182. Ook wordt in dit zelfde werk genoemd: „FRANÇOIS-JAQUES, Baron DE WAES, Seigneur de *Kessenich, Hunsel*, etc. Colonel d'un Régiment d'Infanterie, Brigadier des Armées de LL. HH. PP. les États-Généraux des Provinces-Unies, Commandant de *Stevenswaert et de Gibraltar*”. Of dit geslacht van WAES in betrekking staat tot dat van denzelfden naam, in *Dordrecht* sedert 1885 bekend, durf ik niet beslissen.

M^o.

Het geslacht van Waes. HENDRIK VAN WAES, zoon van HERMAN VINKEN, die bij BALEN, *Beschrijving van Dordrecht*, op de lijst der Schepenen voorkomt, was gehuwd met CATHARINA DUIJCK, dochter van GIJSEN DUIJCK en van

eene Gravinne VAN DER MARK. Zie FERWERDA, *Adellijk Wapenboek*, genealogie DUIJCK, tweede generatie.

V. D. N.

Het geslacht van Wijngaarden (Nav. V.; bl. 32, 176). In de *Genealogie van VAN DER BURGH*, derde generatie, leest men, dat CATHARINA VAN DER BURGH huwde THIELMAN OEM, Baljuw van *Zuid-Holland* in 1358. Van hen zijn de Heeren VAN WIJNGAARDEN afkomstig. Zie FERWERDA, *Adellijk Wapenboek*, alsmede bij denzelfden de genealogie OEM VAN WIJNGAARDEN, vijfde generatie, terwijl uit hetgeen bij de achtste generatie vermeld wordt blijkt, dat GODSCHALK OEM in 1432, de Heerlijkheid van *Wijngaarden* kocht, en den naam van deze „plaats bij de zijnen voegde”. Dewijl nu bij BALEN, *Dordr.* bl. 239, 275 op de Lijsten van Burgemeesters en van Heeren Schepenen, Heeren VAN DEN WIJNGAARDEN reeds voorkomen in de jaren 1357, 1370, 1374, 1378, 1381, 1388, tijdens ook anderen uit het geslacht van OEM dezelfde betrekkingen bekleedden, zoo wordt het vrij duidelijk, dat deze VAN DEN WIJNGAARDEN een geheel ander geslacht uitmaakten, en met dat van OEM niets gemeen hadden.

V. D. N.

Het geslacht van den Wijngaarden. Op de wapenkaart van *Drossaerden der Stadt en Lande van Breda*, voorkomende in de Beschrijving dier stad, door VAN GOOR, vind ik op het jaar 1355, GILLES VAN DEN WIJNGAARDE, en op het jaar 1586, JAN VAN DEN WIJNGAARDEN, Heer van *Crebbe en Mel*. Zij voerden tot wapen, een bande van zilver, beladen met drie rozen van keel, op een veld van sabel. Of dit geslacht, even als dat van OEM VAN WIJNGAARDEN, uit *Dordrecht* oorspronkelijk was, is mij onbewust.

M^o.

[Deze beide berigten berieken ons eerst, nadat het aangewezen antwoord, bl. 176, reeds ter perse was. Later zond ons M^o. de volgende teregtwijzing.]

Het geslacht van den Wijngaarden. F. F. C. STEINMETZ geeft door de beantwoording dezer vraag blijken, dat hij niet te huis behoort op het gebied der genealogie. Bij VAN LEEUWEN, GOUTHOEVEN en BALEN, vindt men eene uitvoerige stamlijst van het geslacht OEM, in 1432 verlijd met de Heerlijkheid *Wijngaarden* waarna het zich schreef OEM VAN WIJNGAARDEN of ook wel enkel VAN WIJNGAARDEN. Het geslacht VAN DEN WIJNGAARDEN, dat reeds in 1370 te *Dordrecht* de Burgemeesterlijke waardigheid bekleedde, heeft dus blijkbaar niets gemeen met dat van OEM VAN WIJNGAARDEN.

M^o.

Rouwvoer (Nav. V.; bl. 32, 177). Zou *roufoder*, *roufoder* tegenwoordig geschreven moeten worden *rouwvoer*? Mij dunkt zulks niet; ik zou schrijven *ruifvoeder*, in tegenstelling

12 *

Boddraagster. — *Het familiewapen van van Hulten.* — *Blaauwe of geregtsteenen.* — *Schoonschrijvers.*

van bakvoeder, of ruigvoeder, in tegenstelling van fijn voeder.

Ruigvoeder is dan het voer, dat in de ruif gevoerd wordt (hooi, gras) terwijl *bakvoeder* het voer is, dat men in den bak voert (brood, haver). Evenzoo staan *ruigvoeder* en *fijn voeder* tegen elkander over.

L. E. G. H. HALBERMA.

Boddraagster (Nav. V.; bl. 32, 177). KILIAEN heeft *bodde* j. *botte* verklaard met *corbis dorsuaria* en *boddeker* voor *kuiper* als een Geldersch woord aangeteekend. Is het woord in *Gelderland* verloren gegaan, nog is *bot* in *Luikerland* de gewone benaming voor mand, welke op den rug wordt gedragen, en heeten de *boddraagsters* daar *bot-rossen*. Zie J. M. BORMANS, *Lijst van woorden en spreekwijzen uit het Truiersche dialect* in DE JAGER'S Arch. v. Ned. Taalk. Dl. II.; bl. 360 verv.

CONSTANTER.

[Ook onze geachte medewerker A. J. VAN DER AA citeert KILIAEN, en vervolgt hierna zijn bericht aldus: „Men schijnt vroeger in ons land ook op die wijze zoode en aarde vervoerd te hebben. In België is dit nog gebruikelijk, wanneer men een hoogte wil opwerpen. Zoo herinner ik mij dat ik, in 1825 te *Sart-Moulin* wonende, de aarde, waaruit de hoogte bestaat, waarop de Leeuw van Waterloo is geplaatst, op die wijze door Walinnen op *bodden* of *rugkorven*, aldaar *hottes* genoemd, heb zien naar boven dragen, terwijl die vrouwen gedurende hare wandeling zich tevens bezig hielden met het breiden van kousen”.]

Het Familiewapen van van Hulten (Nav. V.; bl. 32, 177). Als bijzonderheid kan nog medegedeeld worden, dat bij FERWERDA, *Adellijk Wapenboek*, Dl. I., in de genealogie van DE BLAU, vijfde generatie, wordt vermeld LUCAS VAN HULTEN in leven Majoor en Capitein op Stad en Lande, welke gehuwd was met ANNA CATHARINA VAN BRUNSVELT, dochter van THEODORUS, Secretaris van de Provinciale Rekenkamer van Stad en Lande, en van GEERTRUID KNOCK, de eerste vrouw van THEODORUS.

V. D. N.

Blaauwe of geregtsteenen (Nav. V.; bl. 38, 179). Ik kan er den *rooſteen*, de gewone benaming van de kaasmarkt te *Hoorn* bijvoegen.

CONSTANTER.

Schoonschrijvers (Nav. V.; bl. 39, 179). Tot de door COLLOT D'ESCURY niet genoemde, schoonschrijvers, behoort MARIA STRICK van 's Hertogenbosch, van welke een werk bestaat, getiteld: *Tooneel der loflijke schrijfsen, ten dienste van de Constbeminende Jeucht*, door MARIA STRICK, *Fransoysche schoolhoudende binnen de wijdtvermaerde Stadt Delft*. Ghesneden door HANS STRICK A°. 1607, langw. 4°, bevatende met het gesneden titelblad, 33 platen of bladen. Nog is van haar: *De Schat oft voorbeeld*

ende verthoeninghe van verscheyden Geschriften ten dienste van de Liefhebbers der hoochloflicker konste der Penne, enz., door M.S., *Fransoische schoolhoudende binnen de wijtvermaerde koopstadt Rotterdam*, Gesneden door HANS STRICK, waarvan de 3de editie van 1618 is. Daarin is haar portret, zeer fraai door WILH. DELFF gegraveerd; bovenaan vindt men hare spreuk: *Myn saligheyt van d'Hemel*; omschrift: MARIA STRICK van 's Hertogenbosch, *aetatis* XLI; onderschrift: de woorden van *Psalm* 34 vs. 11; voorts: MICHAEL DE MIEREVELT pinxit.; en geheel onderaan, een zesregelig vers van HIERONYM. HIRNIUS, *Magdeb.* Het werk bevat voorts: *Sonnetten*, *Lofdichten*, t. w., van VAN VELDE, D. VAN VLIJEDEN, D. MANHORST en G. SYLVIUS, en heeft met het titelblad 30 bladen of gesneden platen. Men vindt haar vermeld bij G. D. I. SCHOTEL, *Letter- en Oudheidkundige Avondstonden*, 1841, bl. 80 en 118, noot (106), en hare werken, in den *Catalogus* der verkooping van liefhebberijen en prenten van den Heer JAN BISSCHOP te Rotterdam in 1771, Prentkabinet N°. 113, en in den *Catalogus* van boeken (van J. KONING) *Amst.*, Sept. 1828 bij DEN HENGST & ZON, bl. 121, N°. 182.

VAN JAN VAN DEN (niet DER) VELDE, „*Francoysch School* Mr. binnen de vermaerde *Coopstadt Rotterdam*, A°. 1605 (volgens den titel van een exemplaar van zijn *Spiegel der Schrijfkunste*, fraai door K. V. MANDER inv. et J. MATTHAM sculp., met zijn portret op 36 jarigen leeftijd, almede door J. MATTHAM, met het omschrift: *l'écriture demeure, La voix se perd*; en het onderschrift: *'t Leeft al van den velde*), bestaan meer andere werken; zie den *Catalogus* Sept. 1828 bij DEN HENGST & ZON, *Amst.*, bl. 119 en volg., alwaar onderscheidene schriften van zijne hand voorkomen, o. a. het *Handschrift van den Spiegel*. Ik bezit nog een exemplaar van *Deliciae variarum insigniumque scripturarum Autore JOANNE VELDIO scriptore celeberrime*. GERARDUS GAUW, sculp., *Harlemensis* 1604, langw. kl. 4°. met 50 bladen gesneden schrift. — VAN DEN VELDE was geboren te Antwerpen (1568) en zoon van HANS VAN DEN VELDE, Nagelmaker aldaar; hij overleed in 1623. Van hem bestaat nog een tweede portret op 53 jarigen leeftijd, A°. 1621, met zijn wapen daaronder en het omschrift: *'t Leeft al van den Velde*. JAN en EZAIAS VAN DEN VELDE, geb. 1598 en 1599 te Leyden, voornamelijk schilders en graveurs waren waarschijnlijk zijne zonen.

Tot deze soort van schriften kan ook gebracht worden *Schrijfkunst-Boeck*, door ANTHONI SMYTERS van Antwerpen, *Amst.* 1613. GERARDUS GAUW, sculp., langw. formaat.

Vermaarde Schoonschrijvers waren behalve de door D'ESCURY genoemde: JEAN DE LA CHAMBRE te Haarlem 1666; DAVID ROELANDS of ROLAND te Vlissingen, 1616, aet. 44; SAMUEL

Aangroeiing van het ijs in de rivieren. — Twee metalen penningen. — Oude gravuren met spreekwoorden.

DE SWAAF te Middelburg, 1627, aet: 30. Van alle dezen bestaan portretten. V. D. N.

Schoonschrijvers. Mij zijn schoonschriften bekend van:

SIMON DE VRIES, lang 4°., in het bezit van den Heer G. T. N. SURINGAR, te Leeuwarden.

MARIA STRICK, »Francoysche schoolhoudende binnen de wijdt vermaerde stadt Delft (1611),» gesneden door HANS STRICK, bevattende met den titel 20 platen of bladen, in lang 4°.

JAN VANDENVELDE, »Francoysche Schoolm^r. binnen de Konstrijcke ende wijtvermaerde stadt Haerlem (1620)». D. v. HORENBECK, exc. GERARDUS GAUW, *Haerlemensis, Sc.*, bevattende met den titel 12 bladen of platen, in folio.

JOHANNES HEUVELMAN, »liefhebber van de edele pennekunst, tot een gedachtenisse toegeeygent en opgeoffert aen desselfs lieve huysvrouw MARIA VANDEN HOVE,» bevattende met den titel 27 bladen of voorbeelden, in folio (1659). Daar schijnen echter voorbeelden uit geligt te zijn. Alle drie zijn in mijn bezit.

Er moeten, dunkt mij, van die schoonschriften meer soorten bestaan; en een algemeen depôt daarvan bij 's Rijks Archief kon voor de aldaar aanlandende liefhebbers welligt zijn nut hebben. C. G. B.

Te hei of te fei (Nav. V.; bl. 63, 181). W. SLUYTER zegt in zijn *Eensaem Huys- en Winter-leven*, bl. 26, uitgave van 1739:

„Noch in gebrack, noch in gebrek,
Blijft sinlijckheyd in haer bestek:
Soo dat ik middelmaet bewaer,
Niet al te morsig noch te klaer.
't Is hier bewaert voor y en fy!
En dat is al genoeg voor my,
En elk die niet te nauw en siet,
Het blinkt 'er noch en stinkt er niet“

Te Groenlo zegt men: 't Is de rie of de zuie,
d. i. het is hollen of stilstaan. Z.

Aangroeiing van het ijs in de rivieren (Nav. V.; bl. 63, 183). Het antwoord op de gedane vraag t. e. a. pl. is te vinden in: *Diss. phys. de glacie, ejusque formation auct.* E. C. BUCHNER, *Mag. Math. Phil. nat. et med. doct.* Lugd. Bat. apud J. C. CLJFVEER, 1834.

Twee metalen penningen (Nav. V.; bl. 70, 185). Een dergelijke penning als de eerste, met dit onderscheid, dat de man in plaats van op een' ezel op een' kruiwagen gekroojen wordt, heb ik gezien: 't is NAPOLEON I.

G. P. ROOS.

Oude gravuren met spreekwoorden (Nav. V.; bl. 72, 185). Ik betuig den HH. W. D. V. en HARREBOMÉE mijn' dank voor hunne welwil-

willende inlichtingen over de bewuste gravure. Ganrne voldoe ik aan het verzoek van den laatstgenoemden, om nog de andere spreekwoorden, welke op mijne plaat voorkomen, aan ZEd. op te geven. Het zijn de volgende:

Hij vacht zijn gatt an de poort. Hem roeckt niet wiens hues dat brent, als hij hem bij calen wermen mach. Dese slaen den anderen den ball tho. De craene, heft den voss ghe-noet. Dese besiet dat water in een holten clomp. Dese beschitt de geheele werrelt. Geen soo schieven pott, dan daer comt een decksell to. Dese fluyt op den bessem. Dese ruert den duijm. De wolff ett well een ghetelt schaep. B—s.

Oude gravure met spreekwoorden. Eene in mijne prentverzameling te vinden prent, min of meer als de opgegevene, behelst de 16 volgende spreekwoorden, in volgorde van links naar regts, letterlijk:

1. Desen hangt de Huijck nae de wint. 2. Desen vist achter het Nett. 3. Dees draecht het Water in den enen ende t' Vier in d'ander handt. 4. Dees leijt tusschen 2 stoelen in d'assche. 5. Desen loopt met sijn hooft tegen de muer. 6. Desen veecht sijn gadt aen den Poort. 7. Desen drayt de Werelt op sijn Duym. 8. Desen heeft een gladden Ael bij den staert. 9. Hier is den Oven door gesteecken. 10. Dees drayen met alle Winden. 11. Desen beschijt de Werelt. 12. Desen hangt de Kapp op den Tuyn. 13. Den een heeft de Sonne mee, en d'ander tegen. 14. Die eerst komt die eerst Maelt. 15. Dit is een Pijlaer bijter. 16. Een luy mens is een Duijvels oorkussen.

Onder aan, in het midden, staat:

I. Ottens exc. amst.
en geheel in het midden:

S.

Zoude dit laatste niet te kennen geven, dat de uitgever onderscheidene soorten van die prenten bezat? en het denkbeeld van oortjesprenten bevestigen?

't Watermerk van 't papier is 't wapen van Amsterdam en NB. C. G. B.

Jean Léger en Jaques Brez (Nav. V.; bl. 73, 187). Over JACQUES BREZ verwijzen wij HENRY naar de *Biographie Universelle*, T. III, p. 141, welk artikel echter verbeterd moet worden, met hetgeen gevonden wordt in het werkje van Ds. J. AB UTRECHT DRESSELHUIS: *De Waalsche Gemeente in Zeeland*, bl. 118, alwaar BREZ voorkomt onder de predikanten der Waalsche gemeente te Middelburg. Bl. 103 vinden wij ook ten zijnen aanzien vermeld, dat hij te Middelburg als predikant den 26sten Julij 1798 overleed, hetgeen met het, door den vrager opgegevene, als zoude BREZ, sedert 1796 te Utrecht gewoond hebben, niet overeenkomt. LEGENDO ET SCRIBENDO.

Jean Léger en Jaques Brez. In het Archief voor Kerkel. Geschiedenis, inzonderheid van Nederland, verzameld door KISTEN ROJJAARDS, Dl. XVII, Leyden, 1846, vindt men een medegedeeld handschrift over het terugkeeren der Waldensen in hunne valleijen, waarbij Prof. KIST in eene Bijlage A. de literatuur betreffende de Waldensen opgeeft. Aldaar leest men, nopens LÉGER en BREZ, op bl. 190, 125 en 136, het volgende:

„*Histoire Generale des Eglises Evangeliques des Vallées de Piemont; ou Vaudoises. Divisée en deux Livres, dont le Premier fait voir incontestablement quelle a été de tous tems, tant leur Discipline, que surtout leur Doctrine, et de quelle manière elles l'ont si constamment conservée en une si grande pureté, dès que Dieu les a tirées des ténèbres du Paganisme jusques à present, sans interruption, et nécessité de Reformation. Et le second traite generalement de toutes les plus considerables Persecutions qu'elles ont souffertes, pour la soutenir, surtout dès que l'Inquisition a commencé à regner sur les Chrétiens, jusques à l'an 1664. Par JEAN LÉGER, Pasteur et Modérateur des Eglises des Vallées, et depuis la violence de la Persecution, appelé à l'Eglise Wallonne de Leyde. Le tout enrichi de Tailles douces. A Leyde, chez JEAN LE CARPENTIER, 1669, 2 vol. Schoon hier voor de oudere Geschiedenis nog alle kritiek ontbreekt, is dit toch het hoofdwerk over de Waldensen. Eene Hollandsche vertaling verscheen onder den titel: *Gedenkschrift aangaande de voorvallen der Evangelische kerken van de Valleijen van Piemont, anders Waldensen, enz.* door J. LEGER, Leyden 1670, fol. De vertaling behelst echter slechts het eerste Deel. Het tweede is niet gevolgd. Zie MARTINET, *Kerkelijke geschiedenis der Waldensen*, 2de druk, bl. 4. Eene Hoogduitsche vertaling, door J. E. VON SCHWEINITZ bezorgd, verscheen te Breslau, 1750, in 4°.*

Histoire des Vaudois, ou des habitans des Vallées occidentales de Piémont, qui ont conservé le Christianisme dans toute sa pureté, et à travers plus de trente persécutions, depuis le commencement de son existence jusqu'à nos jours, sans avoir participé à aucune réforme. A Paris, Lausanne et Utrecht, 1796. Tom. I, 132 pp. Tom. II, 268 pp. 8°. De schrijver (JACQUES) BREZ (zie Preface, p. xxiv) was Waldens, maar leefde en schreef te Utrecht. Eene Hoogduitsche vertaling van dit werk verscheen onder den titel: *Geschichte der unter d. Name: Waldenser berühmten u. noch bestehenden. Rel. Secte und ihrer mehr als 30 erduldeten Verfolgungen. a. d. Franz.* Leipz. 1798, 2 Th. 8°.

En volgens eene Naamlijst van de Predikanten der Waalsche Gemeente te Leyden, is JEAN LÉGER, in 1662 van St. Jean de Lucerne, in de Valleijen van Piemont, bij die gemeente

tot Predikant beroepen, en in 1671 aldaar overleden. J. VAN DER BAAN.

[Behalve de bovenstaande bijzonderheden, meldde ons de Heer V. D. N. nog, dat JEAN LÉGER in 1625 te Villesse geboren werd, en dat zijn vader, JACQUES LÉGER, Consul-Generaal in de vallei van St. Martin was.

Nopens JACQUES BREZ vernemen wij van onzen geachten Correspondent o. a. het volgende;

„JACQUES BREZ, over wien almede een zeer kort bericht in de *Biographie Universelle*, Brux. 1848, voorkomt, wordt aldaar, naar het schijnt, verkeerdelijk gezegd te Middelburg geboren te zijn. Elders wordt hij een geboren Zwitser genoemd, denklijk naar zijne eigene verklaring; zie *Konst- en Letterbode*, 1792, of VIIIste Deel, bl. 100, alwaar een verslag van het werk van BREZ, *La Flore des Insectophiles*, etc. Utrecht 1791, voorkomt, in welk werk de waarnemingen en voorstellingen, naar aanleiding der Insekten-leer door QUATREMERRE D'JONVAL, gedaan en opgegeven zijn. Uit den *Nieuwe Konst- en Letterbode*, 1797, Dl. VIII, bl. 203, blijkt zijne benoeming in dat jaar tot Lid van het Zeeuwsch Genootschap te Middelburg, bij welke gelegenheid hij predikant in de Waalsche kerk te Middelburg wordt genoemd, gelijk hij ook als zoodanig voorkomt op de *Lijst der Predikanten* bij die gemeente aangesteld in 1796, in het werk van AB UTRECHT DRESSLHUIS, *De Waalsche Gemeenten in Zeeland*, 1848, bl. 118.”]

Met spek schieten (Nav. V.; bl. 94, 187). A. DE JAGER, *Taalk. Mag.* III.; bl. 119, vindt de verklaring van BILDERDIJK niet onaanneemelijk. Ik zou eerder denken aan den scheldnaam *spek*, waarmede onze voorouders gewoon waren de Spanjaarden uit te maken — te meer, omdat de Maranen bekende bluffers en grootsprekers waren.

CONSTANTER.

Met spek schieten. In het Deensch is *spøg*, boert; en *at spøge*, boerten, jokken, schertsen. Kan dit ook met de bedoelde spreekwijze in verband staan? 't Is eene vraag als eene andere. Σ.

Geboortedag van Napoleon I (Nav. V.; bl. 94, 188). In een werkje hetwelk tot titel heeft: *Vie Abrégée de NAPOLEON BONAPARTE, Empereur des François, par M. MICHAUD JEUNE. Extrait de la biographie universelle, supplément, tome LXXXV, Bruxelles, Société Typographique Belge*, 1844, leest men: (tome I.; pag. 8). „L'acte du premier mariage de NAPOLEON, inscrit sus les registres de la mairie du 2e arrondissement de Paris, ou il se maria en 1796, fixe la date de sa naissance au 5 février 1668, et beaucoup de gens qui ont vu cette date, pensent encore quelle est exacte. Cependant ECKARD, notre collaborateur, qui avait examiné cette question avec soin, et qui était d'abord de cet avis, s'est ensuite convaincu, par un extrait des registres de l'état civil d'Ajaccio qu'il avait fait transcrire sur les lieux, que NAPOLEON naquit réellement dans cette ville, le 15 Aout 1769. Peu de temps avant de mourir, ECKARD

Groot tooneel enz. — *Monteringen van de gew. Schutterijen enz.* — v. Leeuwen. — H. Niman. — *Muntingh, enz.*

avait établi cette opinion dans un écrit intitulé: *BONAPARTE est-il né français?* BOURRIENNE, qui avait connu NAPOLEON dès l'âge de neuf ans, est du même avis. Son état de services, tiré des archives de la guerre, que nous avons sous les yeux, vient à l'appui de cette opinion, qui est aussi la notre."

S. v. W.

Groot tooneel van verwarringen (Nav. V.: bl. 99, 190). Voor eenige jaren kocht ik een pakket boeken, waarin zich juist het door D. gevraagde bevond. Door het uitleenen ben ik echter den eersten zang kwijt geraakt. Wanneer nu D nog belang stelt in den derden zang, waarbij ook de bijlage is betrekkelijk den eersten zang, dan wil ik hem dien wel op vrachtvrije aanvraag afstaan.

Krommenie.

W. AVIS.

Monteringen van de gewapende Schutterijen en burgerkorpse in Nederland (Nav. V.: bl. 195). In mijne verzameling is eene gekleurde teekening, overeenkomende met de door BRU. veronderstelde plaat N°. 1, waarbij eene geschrevene beschrijving.

H....

Van Leeuwen (Nav. IV.: bl. 298; V.: bl. 201). Graven VAN TOLL, zijn mij hier te lande nergens voorgekomen, doch wel een hoogadelijk geslacht van dien naam, door den Huize van TEYLINGEN voortgekomen uit het grafelijk Huis van HOLLAND.

FLORIS VAN TOLL, derde Heer van Toll, schildknaap, kleinzoon van FLORIS VAN TEYLINGEN, Ridder en eerste Heer van Toll, was gehuwd met ODILIA VAN LEEUWEN, alias DE GOUDA. Hij leefde in de jaren 1337, 1350, 1358, 1368.

In hoe verre nu de familie VAN LEEUWEN, vermeld in de noot op bl. 201, van NAV. V.: gerechtigd is, tot het voeren van het wapen van VAN TOLL, durf ik niet beslissen.

De schrijver van de *Oudheden en Gestichten van Delft en Delfland*, (Leyden, 1720), zegt in de voor dit werk geplaatste Inleiding, dat hij te Delft een' hoefsmid gekend heeft, dewelke uyt de oude VAN TOLLEN gesprooten was, en zijn geslagtregister in zijn kamer had hangen.

Het geslachtregister van de familie VAN TOLL, vindt men bij BALEN, fol. 1251—1262. M^o.

H. Niman (Nav. IV.: bl. 326; V.: bl. 202). Deze is ongetwijfeld dezelfde als DAVID HERMANSZ. NIEMAN, Oculist, wonendete Amsterdam wiens request, gerecommandeert bij Borge-meesters en regeerders der stad Amsterdam, tot het verkrijgen van Octroy, bij de *Generale-Staten* gelezen zijnde den 9den Augustus 1618 »is geresolveerd en goetgevonden, alvorens

daarop te disponeren, dat den suppliant, eerst aan hare Ho: Mo: zal toonen bij eene proeve, wat zijn werk is;" terwijl blijkt, dat, bij *resolutie* van den 13den September daaraan volgende, aan hem is »geaccordeert Octroy, omme voor den tijd van zeven jaren naastkomende in de Ver: Nederlanden alleen te mogen maken zijne inventie en conste, omme den toets en marmarsteen door d'inventie van eenen molen, en sonderlinge practijke, soo bequamelijk te bereiden, dat men daarvan kan maken, sonder iets te loor te gaan, columnen, tafels en allerhande diverse fraaie dingen, met opgeheven vergulde en versilverde letteren, historien en memorable geschiedenissen, tot groot vermaak van een iegelijk, ja al wat men op papier kan prenten, en dat soo suiver en schoon, dat het eenen glans heeft als een spiegel." Zie *Extracten uit de Resolut. der Gener. Staten*, medegedeeld door J. J. DODT. V. FLENSBURG, *Archief voor Kerkelijke en Wereldlijke Geschied.*, Utrecht, Dl. VII.; bl. 38 en 41.

V. D. N.

Muntingh, Schultingh, Scholtingh (Nav. V.: bl. 38, 202, 203). Kan *Muntingh* niet zijn muntregter, die regt sprak in geval van muntsnoeiing, muntvervalsching enz.?

Schultingh, schuldregter, die regt sprak ten aanzien van schulden, schuldvorderingen enz.?

Scholtingh, scheldregter, die regt sprak bij scheldpartijen, in geval van belediging enz.?

L. E. G. H. HALBERMA.

Heraldische Vragen (Nav. V.: bl. 38, 203). Het antwoord daarop ter l. a. pl. door M^o. gegeven, laat niet te wenschen over. Doch daar men zich met het onderwerp der Heraldie te regt bezig houdt, als uit meer dan een oogpunt de aandacht van den opmerker niet onwaardig, acht ik het niet onbelangrijk hier te vermelden, wat er na het vaststellen van bepaalde soorten van kroonen van de onderscheidene adellijke titels in 1817 gebeurd is. In het antwoord wordt gezegd, dat (ten gevolge dier vaststelling) bepaald werd, dat de eenvoudige edellieden hun wapen zouden dekken met de Nederlandsche ridderkroon. Wie zijn nu de eenvoudige edellieden? Natuurlijk zij, die het praedicaat van *Jonkheer* voeren. Van daar dat de meeste geslachten, die in den Nederlandschen Adelstand verheven zijn, de Nederlandsche ridderkroon op hun wapenschild hebben bekomen. Die kroon, door vijf punten met paarlen versierd, aangeduid, wordt in het diploma beschreven. Men neemt die niet willekeurig aan. Dit is echter geschied, en wel door personen die geene edellieden waren; maar de billijkheid vordert te zeggen, dat zij hierin zijn misleid, door een' graveur te 's Hage wonende, een oud man, die in zijne eenvoudigheid begreep, dat de

Nederlandsche ridderkroon, voor de *Nederlandsche ridders* moest dienen, dat is, voor dezulken, die met eene *Nederlandsche ridderorde*, hetzij die van den *Nederlandschen leeuw*, hetzij met de *Militaire Willemsorde* begiftigd waren. Wel mogen die ridders het ordeteeken, als beneden aan hun wapenschild hangende, vertoonen, maar geene edellieden zijnde, mogen zij hun wapenschild, ter zake van die decoratie, met geen ridderkroon dekken. De graveur begreep dit anders, of liever begreep de zaak niet, en vertelde aan hen, die bij hem kwamen, dat zij ridders (van eene der gemelde orden zijnde) het regt hadden, om de *Nederlandsche ridderkroon* op hun wapenschild te plaatsen. Zoo is die kroon, de kroon met vijf paarlen, bestemd tot versiering der wapenschilden van hen, die edellieden zijn, boven de wapenschilden gekomen van hen, welke het niet waren: eene omstandigheid welke ligtelijk tot verwarring aanleiding kan geven, doch door deze opgave wordt toegelicht, en derhalve nu reeds tot opheldering kan dienen van hen, welke later welligt met eenige vraag te dien aanzien zouden voor den dag komen. —d.

Heraldische vragen. Ter beantwoording dezer door L. v. H. gedane vragen, kan niet anders worden gezegd, dan hetgeen aan hem reeds moet bekend zijn; te weten: dat ofschoon over de regels in de wapenkunde onderscheidene, vooral Fransche werken in dat vak, de noodige inlichtingen geven, echter bepaaldelijk voor die hier te lande, wat de verledenen tijd betreft, slechts één werk bestaat, te weten dat van THOMAS DE ROUX, hetwelk eerst verscheen onder den titel van *Den Nederlandschen Herauld ofte Tractaet van Wapenen* enz. Amst. 1645 in fol. bij JAN JANSSEN, en later onder dien van *Adelijk Tooneel ofte Historische Beschrijvinge van allerley Trappen van Adeldom* enz. Amst. 1673 in fol. bij HEND. en DIRK BOOM; welke beide uitgaven, mij, bij vergelijking, gebleken zijn een en hetzelfde werk te wezen. LE ROUX te Bergen op Zoom, uit een oud adellijk en burgemeesterlijk geslacht geboren, stierf den 7den September 1660, en mag, volgens de verklaring van den Baron VAN LIJNDEN VAN HEMMEN, in zijne *Inleiding tot de twee Brieven over de Ridderorde van St. Jacobs Broederschap*, 's Hage 1827, bl. x, voor een klassiek auteur in de heraldiek gehouden worden. In genoemd werk van bl. 210 § cxv, begint hij zijne beschrijving van het timbreren of versieren van wapens, helm, cimier, kroon, enz., in een woord: alles wat dient tot sieraad des wapens; zoodat de gedane vragen N°. 1 en 2, daar een zoo goed mogelijk antwoord zullen vinden. Over de *bande* en de *barre* of de 3de vraag, zie men het IIde Deel van het werk van LE ROUX, bevattende de korte beteekeninghe der konst-

woorden enz. in *Herauldie*, zijnde *Alphabetisch* gesteld, en waaruit schijnt te blijken, dat er verschil bestaat tusschen *banden* en *barre*, als moettende de *bande* komen uit den rechterhoek tot beneden in den linkerhoek, terwijl de *barre* juist tegenovergesteld, van den linker bovenhoek naar den rechter benedenhoek gaat, en dat deze tevens een merkteeken der bastaarden is, als zijnde gekomen van de linker zijde. Zoo schijnt ook *tranché* bij de *bande*, en *taillé* bij de *barre* te behooren; zie op het woord *coupé*. Op de 4de vraag zal het antwoord best te vinden zijn op het woord *contourné*, dat gebezigd wordt, wanneer eenig voorwerp, tegen de gewone wijze, naar de linkerzijde gekeerd is, daar alle gedierten en ook levenloze zaken, gemeenlijk naar de rechterzijde moeten worden gekeerd.

V. D. N.

Onbekende wapens (Nav. V.; bl. 53, 203). Eene familie VAN BERCHUYS, te Groningen, voert het wapen: van keel, met een chevron van zilver, vergezeld van drie leliën van goud, geplaatst 2 en chef en 1 en pointe.

M^o.

Aanwijzing van de aloude Ottogracht (Nav. V.; bl. 64, 203). Aangezien men nu weder op het oude gevoelen terugkomt, alsof de tegenwoordige *Honte of Westerschelde* oorspronkelijk door Keizer OTTO zou gegraven zijn, zal ik hier laten volgen wat er de geleerde J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, in het door mij bijeen gebragte *Aardrijksk. Woordenb. der Nederl.*, Dl. VIII., bl. 643 en 644, van zegt. »De Vlaamsche kronijken melden, dat Keizer OTTO eene graft heeft laten vervaardigen tot grensscheiding van zijn rijk. Was dit na de twisten tusschen hem en ARNULF in 946, dan moet men dat graft graven met MEYERUS brengen tot 949. In het *Chron. S. Bavonis* leest men evenwel ad a. 941: »OTTO Imperator de Scaldis fossato ante pontem ST. JACOBI usque in mare extensum a nomine suo omnem pagum Ottingum vocavit, quo regni Francorum et imperii orientalium fines determinavit" (d. i. Keizer OTTO, van de Schelde, bij St. Jacobsbrug eene gracht gegraven hebbende, noemde, naar zijnen naam, het land *Ottingen*, waar hij de grenzen van het gebied der Franken en het Oostersch Keizerrijk bepaalde). Deze *Pagus Ottingus* omvatte dus de later genoemde vier *Am-bachten*, op welker zuidwestelijke grens werkelijk het *Cluservaardeken* gevonden wordt, dat van *Gent* nagenoeg Noord op tot *Cluse* (*Cluyse*) loopt, hetwelk eertijds aan den oever der *Sincfale* lag en zijnen naam zal gehad hebben van eene sluis (*écluse*) of andere afsluiting. Dit *vaardeken* zal dus de *Fossa* zijn geweest, later voortgezet als uitwatering of vaart tot bij *Biervliet*, waar de sluizen in de

Boëtius Epo van Roordahuizum. — Romulus premier Roi. — Spreekwijzen. — Hooglied.

dertiende eeuw werkelijk weggeslagen werden en de *Braakman* gevormd werd. Wij maken dit op uit de bepalingen, gemaakt bij den vrede van 1057, tusschen Keizer HENDRIK en Graaf BOUDEWIJN, waarbij de laatste verkreeg, volgens D'OUDEGHERST: "toute la terre, qui est situé entre l'Escault et la Tenre, ensemble le chastel de Gand avec tous le pais, qui gist entre l'Escault et le Honte, depuis la fosse appelée Ottinghe jusques devant Anvers, y joindant les yslas de Zelande", (d. i. al het land, hetwelk gelegen is tusschen de Schelde en de Dender, benevens het kasteel van Gent, met al het land, liggende tusschen de Schelde en de Honte, van de gracht, genaamd *Ottinghe*, af tot bij Antwerpen, de Zeeuwache eilanden daaronder begrepen). De limietopgave is zeer duidelijk. De Schelde ten Z., de Honte ten N., Antwerpen ten O., en de Ottinge ten W., waar het Clusevaardeken de grens der vier Ambachten vormt. MEIJERUS heeft daarom ook eenvoudig: *insulas Zelandicas, Castrum Gandavense cum Quatuor Officiis caet.*, (d. i. de Zeeuwache eilanden, het kasteel van Gent, met de vier Ambachten enz.)" (*)

Uit het in de noot gezegde kan men opmaken, dat VAN VAERNEWIJCK hetzelfde gevoelen als VOISSIN aankleefde, en van daar bij eerstgenoemde de uitdrukking *achter de Vrijdagsmèrt te Gent*.
A. J. VAN DER AA.

Boëtius Epo van Roordahuizum (Nav. V. bl. 70, 204). In de *Epistolarum ab Illustribus et Claris viris Scriptorum centuriae tres* van den verdienstelijken SIMON ABBES GABBEMA, in 1665 te *Harlingen* uitgegeven, vindt men op bl. 227—233 vier brieven, door BOËTHIUS EPO RHORDAHUSIUS aan SUFFRIDUS PETRI geschreven, en op bl. 416 eene van S. PETRI aan BOËTHIUS EPO.

Daar de Heer R. W. T. misschien in deze brieven belang stelt, meen ik hem door middel van DE NAVORSCHER hierop opmerkzaam te moeten maken. B—s.

Romulus premier Roi (Nav. V. bl. 72, 205). Of ze elders gedrukt zijn is mij onbekend, maar men vindt ze beide in het schoolboekje, getiteld: *Nouvelle méthode et phrases faciles; les quatrains moraux, abrégé de l'histoire Romaine. Chronologie de l'histoire de France, et l'histoire des Sept provinces Unies, en Vers.* à Amsterdam, chez ADAM MEIJER, Libraire, vis à vis l'Eglise neuve, kl. 8°., zonder jaartal. Ook is de maker er van mij niet bekend; maar ze zijn van ouden datum, want vóór 70 jaren leerde ik ze al van buiten. ICHNEUTES.

(*) AUG. VOISSIN plaatst de OTTO's *graft* binnen Gent, en zegt, dat zij uitwaterde door de sluis het Paddegat, bij het St. Baafsklooster en dat die sluis door eenen muur en toren verdedigd werd. Zie zijne *Guide de Garn.*, p. 4.

BIJBL. 1855.

Spreekwijzen (Nav. V. bl. 94, 206). *Oliedom* is geen verbastering van *olik dom*, maar van: *zoo dom als een olifant*, gelijk men de spreekwijze zeer dikwijls in haar geheel hoort. Hielden dan onze vaderen in hun "*oliedomheid*" een der schranderste dieren voor een type van domheid? Volstrekt niet, maar ook 't geen ik zoo even de spreekwijze "*in haar geheel*" noemde, is slechts bij verkorting uitgedrukt. Het geheel is: *zijn domheid is zoo groot als een olifant* en niet de *domheid*, maar de *grootte* van den olifant is het derde van vergelijking. Veel wat groot is in zijne soort werd oudtijds en wordt nog bij den olifant vergeleken. Deze verklaring oordeel ik aan de spreekwijze in kwestie te moeten geven.

H. M. C. v. O.

[De schrijver moge het voor zijn taalkundig geweten verantwoorden, hoe dat *fants* in *olifantsdom* is weggemoffeld.]

Hooglied (Nav. V. bl. 73, 187, 206, 207). Ter voldoening aan HENRY'S vraag, en ter aanvulling van het geen reeds ter laatst aangehaalde plaats is medegedeeld, moge dienen de volgende opgave van schrijvers over het Hooglied.

THOM. PERCY, *het lied van SALOMO, op nieuw vertaald met eene uitlegging van het zelve, en daartoe behoorende aantekeningen*. Uit het Engelsch. Amsterdam 1772.

JOSUA VAN IPEREN, *brieven over het Hooglied, waarin de nadruk der betuigingen, de afwisselingen der samenspraken, en het fraaije der Poëzij, uit de zegswijzen en gebruiken der Oosterlingen, op eene nieuwe wijze worden opgehelderd*. 2 deelen. 's Hage 1776.

T. HARMER, *schets eener nieuwe verklaring van SALOMONS Hooglied, overgezet en met eene voorrede en aanmerkingen verrijkt door JOSUA VAN IPEREN als een vervolg zijner brieven*. 's Hage 1778.

JO. THEOPH. LESSINGII *Eclogae Regis Salomonis*. Lips. 1777.

J. G. HERDER, *Lieder der Liebe, die ältesten und schönsten aus dem Morgenlande*. Leipz. 1778. von neuen herausgegeben von J. G. MÜLLER. Tüb. 1807, und durch UMBREIT, Heidelb. 1820.

J. B. LUDERWALD, *Het Hooglied van SALOMO, geschiedkundig en grondig verklaard, uit de omstandigheden des volks Israëls, inzonderheid ten tijde van SALOMO*. Uit het Hoogd. 1780.

G. ALEX. RUPERTI *Symbolae ad interpretationem S. Codicis*, Vol. I. Fasc. 1. *Contin. observ. in Cantic. Cantorum*. Goett. 1782.

H. E. G. PAULUS, *über das Hohelied*, in het *Repertorium für Bibl. und Morgenl. Litteratur*, Th. XVII, 1785.

PAULUS, *über das Hohelied in Eichhorn's Repertorium*, XVII.

J. C. VELTHEUSEN, *das Hohelied, begleitet*

mit einem kritischen und vollständigen Commentar.

J. C. VELTHUSEN, *der Amethyst, Beytrag Historisch-Kritischer Untersuchung über das Hohelied*. Beide te Brunschwijk 1786.

J. C. VELTHUSEN, *Cantilena Cantilenarum in Salomonem*. Helmstad 1786.

J. F. AMMON, *SALOMO'S verschmähte Liebe oder die belohnte Treue*. Leips. 1790.

C. F. STÄUDLIN, *THEORIT'S Idyllen und das Hohelied*, in de *Memorabiliën* van PAULUS 2e st. 1792.

T. H. LINDEMANN, *Versuch einer neuen Erklärung des Hohenliedes*, in KEILII und TZSCHIRNERI *Analekten über das Studium der Exeg. und Systemat. Theol.* III. 1.

Hooglied door eene gemakkelijke en eenvoudige verklaring van de bezwaren tegen hetzelfde ingebracht, vrijgesproken, nevens een betoog, dat hetzelfde voor den leeftijd van SALOMO en deszelfs opvolger en zeer leerrijk en heilzaam geweest zij, en eenen heiligen dichter voegde, door J. F. JACOBI, uit het Hoogduitsch, met eene voorrede van N. BARKEY, 1774.

CORN. VAN DEN BROEK, *SALOMONS Hooglied, naar de letterlijke opheldering van J. NUYS VAN KLINKENBERG op eene beknopte wijze vergeestlijkt*. Utrecht 1790.

Ook bestaan er verklaringen van dit lied, door A. HELLENBROEK, in 2 deelen, H. GEESTERANUS, H. GROENEWEGEN, C. CAROLINUS en J. D'OUTREIN. Voorts zie men MUNTINGHE, *gesch. des Bijbels*, V. 168—184 met de aanmerkingen; J. J. PRINS, *Handboek tot de kennis der H. S. I.* 166—171; P. J. VETH, in het *Bijbelsch woordenboek*, art. *Hooglied*; *Jaarboeken voor Wetensch. Theol.* XII. 523—530.

E. A. P.

Hooglied. Het Hooglied is ook in versmaat overgebracht door een' ongenoemde, en in het licht verschenen onder den titel: *Het Hooge Lied SALOMONS, Vlissingen*, P. C. VERHOEFF, 1850.

L. te V.

Philips van Marnix (Nav. V. bl. 100, 108). De geboortedag van MARNIX op te sporen, zal het best geschieden op het Stadhuis-Archief te Brussel, daar ik dien in geen der werken, die ik voorhanden heb, vermeld vind.

Wat eene volledige opgave betreft van de geschriften, welke nog voorhanden zijn, en van die, welke verloren geraakt zijn, heb ik er zoo veel bijeen verzameld, als mij de tijd toeliet. Wij hebben

1. Het algemeen bekende *Wilhelmus van Nassouwen*.

2. *Den Bijenkorf der H. Roomsche Kerk*.

3. Hij was de vervaardiger van het *Compromis of Verbond der Edelen* (waarvan het oorspronkelijke te vinden is in de *Description de l'état succes et occurrences advenus en Pays-*

Bas au fait de la religion, depuis l'an 1500 jusqu'à 1566), zonder naam des schrijvers, in 1569 gedrukt.

4. Van zijne den 7den Mei 1578 op den rijksdag te Worms uitgesprokene Latijnsche redevoering berust nog een exemplaar op de Bibliotheek van Leidens Hoogeschool, getiteld: PHILIPPI DE MARNIX, *Oratio pro MATTHIA, Archiduce Austriae et ordinibus Belgicis, habita Wormatiae in Comitibus. Menso Majo 1578*.

5. Op West-Souburg, zijn lievelingsoord, besteedde hij een gedeelte zijns levens aan de overzetting der Psalmen in dichtmaat, ofschoon het kreupele rijm van DATHENUS twee eeuwen lang door Neêrlands Godsgebouwen weêrgalmen zou. De eerste druk der Psalmen (1580) verscheen onder den titel: *Het boeck der Psalmen DAVIDS, wt de Hebreische spraek in Nederduytschen dichte op de ghewoonlycke Françoische wyse ouerghesett*, door PHILIPS VAN MARNIX, *Heere van St. Aldegonde etc. t'Antwerpen*, by GILLES VAN DEN RADE, op 't Vlaminxvelt, in den gulden rinck. Achter dezen druk vindt men ook: *Catechismus enz. mitsgaders de Christelycke Ceremonien ende Ghebeden. Met neersticheydt oversien ende ghecorrecteert door CASPARUM VAN DER HEYDEN*. Groot is het verschil van dezen druk en dien van 1591 te Middelburg bij RICHARD SCHILDERS. Achter den druk van 1591 vindt men nog het *Boeck der Heylige Schriftuerlyke Lofzangen enz.*, mede van ALDEGONDE, terwijl men achter dien van 1580 alleen eene berijming aantreft van de *Thien Gheboden*, het *Ghebet onses Heeren*, de *Artyckelen des Christelycken Gheboofs*, den *Lofsang MARIE*, ZACHARIE en SYMEONIS, alle door MARNIX vervaardigd. De derde druk der Psalmen is, met bijvoeging der Psalmen van DATHENUS, met tweederlei Tekst, namelijk volgens de oude overzetting en de nieuwe van ST. ALDEGONDE, te Leiden bij LOWIJS ELZEVIER, A^o. 1617, in gr. 8°. in 't licht gekomen. Zijne CL Psalmen DAVIDS zijn voor de vierde maal gedrukt bij RAVESTEYN in 1646, en door dezen aan J. CATS en DANIEL HEINSIUS opgedragen.

6. In 1594 besloten de Algemeene Staten om de Hoogduitsche overzetting der *Vulgata* te doen vervangen door eene overzetting uit de oorspronkelijke gewijde oorkonden. Zij oordeelden MARNIX het geschiktste daartoe en gaven hem eene jaarwedde van f 2400, en f 300 aan huishuur. In zijnen arbeid zag hij zich ondersteund door de Delftsche Predikanten HELMICHUS en CORNELIUS. Hij heeft niet meer dan de overzetting van *Genesis* kunnen leveren, daar de dood hem overviel op den 28sten December 1598, in het 60ste jaar zijns levens.

7. In 1582 zette ALDEGONDE bij den Edelman UNICO MANNINGE, op diens buitenver-

Philip van Marnix. — *Het geslacht Engelenberg.* — *Uitgave van Cats werken.* — *Balkenbrij.* — *Vischjes.*

blijft *Lutzberg*, de *Bijenkorf* in het Hoogduitsch over, en gaf dit werk in druk uit.

In 1568 schreef hij eenen uitvoerigen brief aan PETER CARPENTIER, Rector aan de Latijnsche school te *Norwich*, betreffende de hooglopende twisten in de Nederduitsche Hervormde gemeenten te *Londen* en *Norwich*. Of die nog bestaat, durf ik niet beslissen.

9. In MEINERS *Oostfrieslands Kerkgeschiedenis*, dl. I. bl. 420—424, vindt men ook een' brief van hem.

Gaan wij over tot het beantwoorden der derde vraag.

Zijn oudste zoon, JACOB, een krijgsman, volgde zijn vader voor eenige weken in zijne heerlijkheid *St. Aldegonde* in *Souburch* op, want hij stierf den 27sten Januarij 1599 te *Leyden*, nalatende, uit zijn huwelijk met VERONICA VAN LIPPE, eene dochter, WALBURCH, gehuwd met WILLEM VAN OLDENBARNEVELD, die op den 25sten Februarij 1610 met de heerlijkheid *Souburch* verleid werd. Door haar huwelijk in rampspoeden vervallen, verkocht zij het kasteel en de heerlijkheid van *Souburch* aan de stad *Middelburg*.

Van zijne overige heerlijkheden vind ik geene melding gemaakt.

GR. V. L. S.

Philip van Marnix. H. R. is niet goed onderrigt, als hij meent, dat de geboortedag van VAN MARNIX in *Het leven van PHILIP VAN MARNIX*, door JOHANNES PRINS (z66 luidt de titel) opgegeven wordt; daár evenmin als bij W. BROES, PHILIP VAN MARNIX in *Voorlezingen*. Van zijne werken vindt men eene opgave bij PRINS, bl. 62 volg.

E. A. P.

Het geslacht Engelenberg (*Nav. IV.* bl. 190, *V.* bl. 44, 100, 209). Tot verder narigt voor den Heer STEINMETZ diene, dat de Heer H. F. ENGELBERGH, Heer van *Gansoyen*, op het kasteel aldaar overleden den 25sten Augustus 1828, in den ouderdom van 90 jaren, een zoon was van LAURENS en van ELISABETH BRUNET, en geboren te *Londen* in *Engeland*, en begraven te *Doeveren*, gemeente *Drongelen*. Zijn erfgenaam, neef en naamgenoot was destijds Commies der eerste klasse van 's Rijks belastingen te *Hasselt* in *Overijssel*.

Of het wapen, vroeger medegedeeld en vermeld als uit de kerk te *Heusden* afkomstig; hetzelfde is, als het door bovengenoemden heergevoerde, kan ik niet stellig bepalen, vermits ik nog een ander minder sprekend wapen bezit, dat aan hem wordt toegekend. Deswege verlangde ik van den Heer STEINMETZ iets daaromtrent te vernemen.

JACOBUS VAN OUDENHOVEN vermeldt in zijne *Beschrijving van Heusden*, als Burge-meester of Schepen van 1706 tot 1709, JACOB

ENGELBERG, JACOBUS ENGELBERG en JACOBUS ENGELBERG, waarmede waarschijnlijk dezelfde persoon wordt aangeduid.

v. D. v. B.

Uitgave van Cats werken (*Nav. V.* bl. 127, 209). De eerste uitgave van CATS' werken in 4°, is niet in 1664 en 1665 te *Amsterdam* bij JAN JACOBZ. SCHIPPER, maar in 1659 te *Dordrecht* bij J. SAVERY, met platen gedrukt en komt weinig voor. J. L. A. I.

Balkenbrij (*Nav. V.* bl. 127, 209). De naam is juist opgegeven. Toen ik, nog ongehuwd, mijn maatschappelijk leven in een klein Geldersch stadje begon, en mij eens de genoemde spijs zag opgedischt, vernam ik, dat zij eenvoudig bestond uit meel, in pensnat stijf gekookt. Zij behoort dus eeniglijk in den slag-tijd te huis. Den volgenden dag kreeg ik daarvan nog eens eene proeve, in schijven gesneden en in de pan gebakken. Er werd mij toen verhaald, dat men in vroeger tijd, toen het slagten tot wintervoorraad meer algemeen was, daarvan voor onderscheidene dagen te gelijk kookte, en het overschot van den eersten in een' linnen doek of zak deed, om de spijs hare frischheid te doen behouden, en toch tegen stof te beveiligen. Die doek of zak werd dan in eene schuur of op zolder, waar 't koel was, aan een' balk opgehangen, en van daar kreeg de *balkenbrij* haren naam.

S. J.

[Ook H. M. C. v. O., C. G. B. en W., zonden ons beschrijvingen van deze brij en de wijze, waarop ze gebruikt wordt. De beide eersten verklaren, dat ze van boekweitmeel wordt bereid, zoodat W. zeker te ver gaat, wanneer hij beweert „dat er geene sprake kan zijn van boekweitbrij,” hoewel CONSTANTER nu ongetwijfeld de eerste zal wezen, om de naamsafleiding, door S. J. voorgesteld, goed te keuren.]

Vischjes (*Nav. V.* bl. 127, 211). Dat de *vischjes* bij het kaartspel eigenlijk van Nederlandschen oorsprong zijn, kan de Heer A. J. VAN DER AA misschien opgemaakt hebben uithetgeen Mr. J. VAN LENNEP in het jaarboekje *Aurora* voor 1842 zegt. Hij spreekt daar op bl. 160, in een stukje, tot opschrift hebbende van *Amsterdam naar Parijs*, „van een dier rijtuigen, waaraan wij, in de plaats van de Nederduitsche benaming *wagen*, de daarvan afgeleide van *waggon* geven, 't geen omtrent even zot is als om *fiche* voor *vischjes* te zeggen.”

Ook ik vermoed, dat het Fransche woord *fiche* van ons *vischje* afstamt, en dat wij oorspronkelijk bij het kaartspelen gebruik gemaakt hebben van voorwerpen, welke den vorm van *vischjes* hadden. Ik heb meermalen gezien, dat men de botjes, die zich in de hersens van schelvisch en kabeljaauw bevinden, verzamelde en bij verschillende spelen bezigde, en het zou mij niet bevreemden, zoo men daar-

door op het denkbeeld gekomen ware om bij het spelen, in plaats van de kleine gedeelten van sommige vischsoorten, voorwerpen te gebruiken, welk den vorm van eenen geheel visch hebben.

L. E. G. H. HALBERMA.

Heiligmaker (Nav. V. bl. 128, 213). De Heer J. J. WOLFS is niet goed geïnformeerd. *Leidsche Bul* is geheel anders dan *Hijlikmaker*. *Bul* is licht geel of bleek bruin; *Hijlikmaker* donker bruin; *Bul* 6 Amst. duim lang en breed; *Hijlikmaker* 10 à 12 duim (Amst.) lang, tegen 7 à 8 duim breed; ook de kwaliteit verschilt, daar *Bul* grover van soort is.

A. E. K.

Twee min bekende gedichten van Bilderdijk (Nav. V. bl. 217). Deze min bekende (?) gedichten zijn nu ten minste vijf malen gedrukt, te weten: achter de vermelde Academische proefschriften; in DE NAVORSCHER V. bl. 217; en in de drie uitgaven van BILDERDIJKS *Krekelzangen*, dl. II (eerste uitgave bij IMMERZEEL, te Rotterdam, 1822, gr. 8°; tweede uitgave bij MESSCHERT, te Amsterdam, 1835, kl. 8°; derde uitgave bij ROELANTS, te Schiedam, 1854, 12°). Het schijnt dus onnoodig, de gedichten, in de NAVORSCHER geplaatst, aan te vullen met de regelen, welke daaraan later door BILDERDIJK zijn toegevoegd. Op de lijst van KLINKERT zijn de bedoelde gedichten zeer te regt niet afzonderlijk vermeld, evenmin als zulks geschied is met de stukken, vroeger in de *Kleine dichtertelijke Handschriften*, in de *Dichtertelijke Gedachtenbeelden*, of andere verzamelingen opgenomen, welke later in den een' of anderen bundel van BILDERDIJK werden herplaatst. In de *Alphabetische Lijst* van GLINDERMAN worden zij niet gemist. Men zij overigens voorzigtig met het een of ander stuk van BILDERDIJK, als onuitgegeven of weinig bekend op te geven. Zoo vond ik het *Album der schoone kunsten* voor 1851, bl. 40, een dichtstuk als onuitgegeven vermeld en geplaatst, getiteld: *Vorst en Volksregering*, hoezeer het reeds in het *Konst- en Letterblad van Gent*, alsmede in de *Nalezingen*, dl. II. bl. 141, 142, voorkwam, met het daaronder gevoegde jaartal 1824. Liefhebbers en verzamelaars van BILDERDIJKS boeken worden hierdoor ligtelijk in de war gebracht, of moeten althans ouden kost voor nieuwen slikken.

Z.

Het geslacht van Amerongen (Nav. V. bl. 32, 225). Er bestaat of heeft bestaan een geslacht van den naam VAN AMERONGEN, hetwelk, voor zoo verre mij bekend is, niet adellijk is, en ook niet in betrekking van bloedverwantschap staat tot de bekende adellijke geslachten TAETS VAN AMERONGEN en BORRE VAN AMERONGEN. Van het eerstgenoemde heb

ik eene genealogie gezien, die uit officiële bescheiden van bijeen gebragt door wijlen den Heer Generaal-Majoor VAN HOEY SCHILTHOUWER, en vergis ik mij niet, dan was het geslacht VAN AMERONGEN afkomstig uit *Gorkum*. Het familiewapen, herinner ik mij, had geenerlei overeenkomst met dat van TAETS VAN AMERONGEN. De bedoelde genealogie wordt nog bewaard bij de familie VAN HOEY SCHILTHOUWER.

§. §.

Het geslacht van Amerongen. Meer dan eene reden heeft mij de overtuiging gegeven, dat er een oud adellijk geslacht VAN AMERONGEN te Dordrecht heeft bestaan.

1. Hebben onderscheidene leden van dit geslacht van 1851 tot 1497, binnen Dordrecht de voornaamste regeringsposten bekleed.

2. Was dit geslacht door huwelijk vermaagschapt met de oudste geslachten, zoo in genoemde stad als elders.

3. Wordt Mr. JACOB SCHEER VAN AMERONGHEN *van Wtrecht geboren, en oorspronkelijk van Dordrecht, sterf An. 1520*, op het jaar 1518 vermeld als *„Raad van den grooten Rade of Parlement te Mechelen.”* Zie GOUTHOEVEN, fol. 108.

4. Worden *„NOYDE VAN AMERONGEN, met MEEUS en TIELMAN VAN AMERONGHEN zijn zonen; NOYDE VAN AMERONGE MEEUSZ met MEEUS en NOYDE VAN AMERONGHEN TIELMANS zonen, zijn Neven tot Dordrecht.”* bij GOUTHOEVEN opgeteld onder de Edelen, die in *Holland* bekend waren, ten tijde van PHILIPS, KAREL en MARIA VAN BOURGONDIE en den Aartshertog MAXIMILIAAN, terwijl hij afzonderlijk onder de *Stichtsche Edelen* vermeldt de TAETSEN en BORRES VAN AMERONGEN.

Uit de genealogie van laatstgenoemd geslacht zal kunnen blijken, of dit één is met dat van AMERONGEN, te Dordrecht. Doch ik vermeen door boven aangevoerde redenen bewezen te hebben, dat er een oud adellijk geslacht van dien naam in genoemde stad heeft bestaan.

CARLOS.

Standplaatsen van Ds. E. M. Engelberts (Nav. V. bl. 63, 225). Toen ik bij eene vorige gelegenheid mijne bronnen niet bij de hand had, om een verlangd antwoord op deze vraag te leveren, deelde ik evenwel voorloopig mede, dat de bedoelde predikant in 1731 of 1732 te Meeden, prov. Groningen (waar zijn vader destijds als predikant stond), moest geboren zijn. Deze opgaaf vervalt evenwel, nu mij gebleken is, dat zijn vader destijds nog niet te Meeden stond. Daar ik er mede belang bij heb te weten, *waar en wanneer* Ds. E. M. ENGELBERTS geboren is, zal ik nader onderzoek deswege instellen. Intusschen mijne bronnen thans geraadpleegd hebbende, kan ik den vrager volkomen verzekeren, dat Ds. ENGEL-

BERTS alleen te *Colhorn* en te *Hoorn* predikant geweest is. Zie hier 's mans kerkelijken levensloop, uit de *Boekzalen* van dien tijd opgespoord: Ds. ENGELBERTUS MATTHIAS ENGELBERTS werd, 6 Febr. 1754, Proponent bij de Classis van *Leyden* en *Neder-Rhijnland*; beroepen te *Colhorn* den 19den Augustus 1755; aldaar bevestigd den 25sten Januarij 1756, door zijnen vader MATTHIAS ENGELBERTS, pred. in de Gasthuiskerk te *Delft*, met I *Chron.* 28: 8—10; intr. met *Colloss.* 1: 28; afscheid van die gemeente genomen den 14den Aug. 1763 met *Hand.* 20: 32. Beroepen te *Hoorn* den 15den Junij 1763; bevestigd aldaar door zijnen ambgenoot, Ds. A. VAN DE VELDE, met I *Tim.* 4: 16; intr. met *Colloss.* 1: 9—10. Aldaar Emeritus geworden in 1797 en overleden den 25sten Aug. 1807, oud 75 jaren.

J. VAN DER BAAN.

W. Puppilus (*Nav.* V. bl. 64 en 225). In antwoord op de *Aanm. v. h. Bestuur* t. l. a. pl. diene, dat in de *Naamlijst* van VEERIS door PAUW het overlijden van PUPPIUS omstreeks 1618 wordt gesteld en dat HOEUFFT, *Parn. Lat. Belg.* p. 75, verhaalt, dat PUPPIUS (naar het schijnt in zijne *Poëmata*) in 1609, zich *grandaevum* noemt. In het jaartal der uitgaven van zijne gedichten, schijnt of bij HOEUFFT, of bij PEERLKAMP, *de Poësis Latinis Nederland.*, ed. 2a., p. 273, eene drukfout te bestaan; de eerste noemt 1652, de laatste 1625, in welk laatste jaar de zoon van PUPPIUS, GERARDUS, Predikant werd te *Hoorn*, die dan wellicht de uitgave heeft bezorgd.

NB. Ook H. DE JONGH AZ., *Naaml. van de Pred. Geldersche Synoden*, zegt, dat GUILLAUME PUPPIUS, in Augustus 1585 te *Edam* beroepen, aldaar overleden is in *December* 1618.

V. D. N.

N A L E Z I N G E N.

[Bij de rangschikking dezer Bijdragen is de volgorde der oorspronkelijke Vragen in acht genomen.]

Eerste berijmde verzen (*Nav.* I. bl. 55, 63, 142, 200, 266; II. bl. 31). Stelt men de weinige voorbeelden van toevallig of opzettelijk rijm bij sommige Grieksche en Romeinsche dichters ter zijde, dan vindt men het berijmde vers als kunstvorm het eerst bij den kerkvader AUGUSTINUS († 430) in zijn gedicht tegen de Donatisten. In de voorrede zegt hij, een' Psalm te hebben gerijmd, om dien het volk des te beter in te prenten: »Volens etiam causam Donatistarum ad ipsius humillimi vulgi et omnino imperitorum atque idiotarum notitiam pervenire et eorum quantum fieri posset, per hos inhaerere memoriae, psalmum qui eis cantaretur per Latinas literas feci, sed usque ad V literam; tales enim abcdarios appellant, tres vero ultimas omisi.»

Deze psalm begint aldus:

Abundantia peccatorum solet fratres conturbare;
Propter hoc dominus noster voluit nos praemonere,
Comparans regnum coelorum, reticulo misso in mare
Congreganti multos pisces, omne genus hinc et inde,
Quos cum traxissent, ad litus tunc coeperunt separare,

Bonos in vasa miserunt, reliquos malos in mare.
Quisquis recolit Evangelium, recognoscat cum timore!
Videt reticulum ecclesiam, videt hoc secutum mare,
Genus autem mixtum piscis justus est cum peccatore;
Seculi finis est litus, tunc est tempus separare,
Quando retia ruperunt, multum dilexerunt mare,
Vasa sunt sedes sanctorum, quo non possent pervenire.

Zoo volgen twintig als deze gerijmde twaalf-regelige stansen, elk met de volgende letter van 't alphabet aanvangende, tot V toe.

Ook bij zijn' tijdgenoot PRUDENTIUS vindt men rijmen; indien echter de berijmde verzen, die men AMBROSIVS († 397) toeschrijft, echt zijn, zoo konden die nog ouder wezen. Daar nu AUGUSTINUS het volk smaak voor het rijm schijnt toe te kennen, is het niet onwaarschijnlijk, dat het reeds toen in de volkstaal gebruikelijk was. De oudste Germaansche gedichten tot aan de Xde eeuw kennen, even als de Edda-liederen, het rijm nog niet, maar alleen de alliteratie.

J. M.

Kadaster (*Nav.* I. bl. 56, 86, 103, 201; II. bl. 157). In de *Dictionnaire des Dictionnaires d'après RAYMOND*, etc. vindt men de volgende verklaring voor dat woord:

»*Cadastre de Capilastrum* Lat. barb. Registre public dans lequel la qualité et la valeur des biens-fonds sont marquées en détail. — L'opération qui consiste à déterminer l'étendue et la valeur des biens-fonds.»

Zonderling Latijnsch vers (*Nav.* I. bl. 122; II. bl. 19, 135, 263; vgl. *Bijbl.* 1855, bl. 36). Een dergelijk keervers als het daar medegeheel-

de (*), is het volgende aan NAPOLEON (natuurlijk I):

Vaticinor tibi, quod navalis laurea cinget
Tempora, nec magnas spes mare destituet.
Dejiciet tua gens cunctos, nec Gallia victrix.
Denique frangatur litus ad Albionum.
Sors bona non mala sors concludit proelia, quare
Secula te dicent pars bona non mala pars.

Maar nu omgekeerd:

Destituet mare spes magnas nec tempora cinget
Laurea navalis, quod tibi vaticinor.
Albionum ad litus frangetur denique victrix
Gallia nec cunctos gens tua dejiciet.
Pars mala non bona dicent te secula, quare
Proelia concludit sors mala non bona sors.

Wie de maker is weet ik niet. Ook niet of het ergens gedrukt zij.

H. M. C. v. O.

Zonderling Latijnsch vers. De gevoelens omtrent den vervaardiger van dit vers schijnen zeer uiteen te loopen. Ik durf dit ook niet beslissen, veel min op wien het doelt. Zeer zeker is het niet vervaardigd tegen en voor PAULUS CLEMENS XIV (GANGANELLI), zoo als in het BIJBLAD 1856, bl. xxxvi, opgegeven wordt. Het was immers reeds lang vóór de geboorte van dezen bekend. In *Das A. B. C. cum notis variorum*, Th. I, S. 166, lees ik:

„Auf PABST PIUM II, ward dieses Epigramma von einem Gefangenen gemacht:

Laus tua, non tua fraus, virtus, non copia rerum
Scandere te fecit hoc decus eximium.

Doch er wurde dem Poeten schlecht gedancket haben, wenn er es zurück gelesen hatte:

Eximium decus hoc fecit te scandere rerum
Copia, non virtus, fraus tua, non tua laus.”

B—s.

Koppermaandag (Nav. I. bl. 186 en 238; Bijbl. 1853, bl. xviii, cxxxvii; 1854, bl. lxviii). »De tweede Maandag na het nieuwe jaar heet *Koppermaandag*. Deze dag dient tot geen godsdienstig einde, maar wordt in sommige oorden van ons vaderland, door lieden van den minderen stand, in vrolijkheid doorgebracht. Te Amsterdam, Leiden, Groningen en elders is deze dag voor sommige handwerkslieden, inzonderheid voor de boekdrukkersknechts, een feestdag; zij werken alsdan niet, maar wenschen nieuwjaar bij hunne patronen en de kalanten hunner winkels. Omtrent den oorsprong van dit woord bestaan verschillende meeningen. Daar zijn er, die dezen dag niet *kopper-*, maar *koppelf* of *koppeltjesmaandag* willen genoemd hebben,

(*) In mijn afschrift begint het: *Pauperibus sua est*, en zijn de in den afdruk eerste regels: *Laus tua est*, de twee eerste. Ook staat er bij mij boven: *Papae Romano, Parisiis degenti*, zoodat het een vers of RIJUS VII, en niet op CLEMENS XIV, zijn zou.

en volgens deze moet de afleiding van het woord gezocht worden in het zamenkoppelen, bijeenkomen en aan het elkander verbinden van het gemeene volk, om vrolijk te zijn wegens het onlangs ingevallen Nieuwejaar. Anderen hebben den oorsprong van het woord *koppelmaandag* gezocht in het zamenkoppelen of vereenigen door het huwelijk, als beteekenende de Maandag, waarop men in vroegeren tijd gewoon was in den echt te treden. KILIAAN heeft *kopperkens-dagh*, *kopperkensmaendagh*, *verloren maendagh*, en omschrijft dit door dag in vrolijkheid doorgebracht; waarschijnlijk van *copperen*, elkander den *cop* of *drinksnap* toebrengen; wordende de gildebrouwers in dien tijd dan ook *copperckens* genoemd. Op de jaarmarkt te Groningen viert men nog eenen *koppjesmaandag*. Die lust heeft zich verder in gissingen te dezen opzigte te verdiepen, leze: *Nederlandsche displegtigheden* van K. ALKEMADE en P. VAN DER SCHELLING, I. 163, 166; en *Mengelingen*, uitgegeven door de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, I. bl. 42. In Gelderland heeft men nog een *Raasmaandag*, die echter niet altijd op maandag, maar op den 13den Januarij invalt, en welke benaming het razen en tieren schijnt aan te duiden, dat dikwijls het gevolg is van uitbundige vrolijkheid, welke uit onmatig drinken ontstaat.”

H. SLUYTERS, *Handboek der Tijdsrekenkunde*, Amsterdam, H. FRIJLINK, 1852, bl. 177, volg. A. AARSEN.

[Nog gaf ons dezelfde berigtgever een uittreksel over dit woord uit TERWENS *Handboordb.* bl. 329, waar BILDERDIJKS afleiding van *koppenzetten* voorkomt.]

Huis te Merwede (Nav. I. bl. 219, 308 en 334). Naar alle waarschijnlijkheid ontleende dit slot zijnen naam van de rivier de *Merwede*, bij verkorting vrij algemeen te *Merwe* geheeten, en zal het omtrent denzelfden ouderdom hebben als de toren te *Gorinchem*, waarmede het metselwerk groote overeenkomst heeft, vooral door zijne ruiten van gekleurde of verglaasde steenen. SIMON.

Simon Stevin (Nav. I. bl. 252, 365). Onder het nagaan van de in den *Algem. Konst- en Letterbode* voor 1848, N°. 23, bij vervolg medegedeelde lijst van de *Aanwinsten bij het Munt- en Penningkabinet der Leidsche Hoogeschool*, vond ik bl. 362 en 363 melding gemaakt van eenen aldaar aanwezigen penning betrekkelijk STEVIN, waarvan de volgende opgaaft gedaan wordt:

»Een in de laatste jaren vervaardigde bronzen penning ter eere van den beroemden SIMON STEVIN.

Voorzijde. 's Mans borstbeeld regts. Omschrift: SIMON STEVIN, né à Bruges vers 1548

mort en 1620. Onder het portret de naam des Graveurs JOUVENEL.

Keerzijde. De attributen van 's mans wettenschap: *Ses ouvrages et ses découvertes dans les sciences mathématiques etc. etc.* in het geheel 17 regels."

Welligt komt deze aanteekening nog niet geheel ten onpas bij al het bereids medegedeelde opzigtens STEVIN.

J. VAN DER BAAN.

De Eenhoorn (Nav. I. bl. 252, 368; *Bijbl.* 1853, bl. cxc enz. *Bijbl.* 1854, bl. cxii). SEBASTIAN MUNSTER verhaalt in zijne beschrijving der stad Mecca, dat er te zijnen tijde, 1489—1552, twee levende Eenhoorns aldaar aanwezig waren. Zijn verhaal luidt aldus: „Man hat auch bey dem tempel in einem beschlossnen gemach zwey lebendige einhörner die zieget man für ein wunderbarlich ding. Sein gestalt im grösse so es aussgewachsen hat, ist gleich wie ein wolgewachsen junges fülle, und das dreissig monat alt ist, un hat ein schwartz horn an seiner stirnen bey zweier oder dreier elß lag. Sein farbist wie eins dunckel braunen pferdts, hat ein kopff fast wie ein hirtz, und ein langen halss mit etlich krausen haren und kurtz, die im auff ein seiten hangen, klein schenckel, auffgericht wie ein geissbock. Seine füß ein wenig gespalten da fornen, und die klauwen wie die geissen, haben auch sunder har auff dem hindern theil der schenkel. PLINIUS schreibt es sey am leib gestalter wie ein ross, und hab fuss wie ein helffant, und die schwantz wie ein äber, ist fast eins schnellen lauffs." — Zie *Cosmography oder welt beschreibung durch SEBASTIAN MUNSTER u. s. w. Getruckt zu Basel durch HENRICHUM PETRI, Anno MDLXI* in fol. bl. 1366; alwaar tevens de afbeelding van een' eenhoorn is bij gevoegd.

C. KRAMM.

De Eenhoorn. Toen ik van de hoop gewaagde, door J. W. VON MULLER gekoesterd, dat de Eenhoorn ten laatste zou ontdekt worden, was het niet vermoedelijk, dat het berigt dier ontdekking zoo spoedig zou volgen. Zie hier 't geen men leest in de *Devent. Cour.* van 26 Oct. 1855:

„Lang heeft men onderzoek gedaan naar het bestaan van den éénhoorn. Men is dit geheimzinnige dier weder op het spoor gekomen. De geleerde graaf D'ESCAVAC DE LAUTURE schrijft van *Cairo*, dat een bloedverwant van den Sultan van *Bagirmy* hem had bezocht, die verklaarde den éénhoorn gezien te hebben. Het is een wild en gevreesd dier. Het draagt op het voorhoofd een regt, lang en zeer spits hoorn, dat eenen vleeschachtigen wortel heeft. De hoorn hangt doorgaans over het voorhoofd neder, maar rigt zich op, zodra het dier toorn of vrees gevoelt en zich tot den aanval gereed

maakt. Bovendien heeft het dier nog eenen kleinen hoorn op den nek. Wanneer het met een ander dier in strijd is, scheurt het dit met den voorsten hoorn op, slingert het in de lucht en laat het geschikt op den tweeden hoorn nedervallen. Zoo luidt althans het medegedeeld berigt."

Dit komt wel overeen met een berigt van den reiziger D'ABBADIE, wien men in *Kordofan* een soortgelijk dier vertoonde, dat ook, zoolang het alleen was, den horen slap over het voorhoofd liet hangen, doch dien op 't naderen van een' vijand ophief. J. M.

Dichters der Evangelische Gezangen (*Bijbl.* 1854, bl. cxv). Van *Gez.* 115 is GELLEERT, van *Gez.* 161 VAN DE KASTEEL, van *Gez.* 187 B. FEITH auteur. Dit ter aanvulling van de op bovengenoemde plaats medegedeelde lijst.

Aldaar staat bij het 3de *Gezang* H. RUTGERS, lees: A; bij 25, H. FEITH, lees: R.

Nº. 8 is uit de oden en liederen van VAN DEN BERG, I. 54, naar MUNTER. Nº. 17 is naar het Hoogd. van G. NEUMARCK. Nº. 22 is van VAN ALPHEN. Nº. 39 is mogelijk naar G. NEUMEISTER. Bij den naam Vrouwe VAN RAASFELD (Nº. 44 en 154) voege men SIJTSAMA. Bij Nº. 55 voege men den naam van W. VAN DE VELDE. Nº. 69 is van VAN ALPHEN. Bij Nº. 70 voege men: naar GELLEERT. Nº. 72 wordt bij mij aan SCHARP, naar het Doopsgezind *Gezangboek*, toegekend. Bij Nº. 73 worde de naam van VAN DEN BERG gevoegd, en bij Nº. 74 voor CRAMER gelezen SCHLEGEL. Bij 98 vind ik den naam van FEITH, schoon het mij, uit vergelijking met *Gez.* 52 en 61, waarschijnlijker voorkomt, dat SCHARP de auteur is. Bij 178 staat bij mij FEITH. Bij den naam van Jufv. MOENS (183) voege men A. M. MOENS, om haar te onderscheiden van PETRONELLA MOENS.

Deze verbeteringen van bovenvermelde opgaven geef ik naar het onder mij berustende lijstje.

E. A. P.

Dichters der Evangelische Gezangen. Drie onbekend geblevene namen der aldaar opgegevene *Evang. Gezangen* blijken uit: *Namen van de dichters der Evang. Gezangen*, Deventer J. DE LANGE, 1849, 8º, een boekje, misschien aan Ds. P. C. MOLHULSEN toe te schrijven.

Gez. 115 is van P. L. VAN DE KASTEEL, naar GELLEERT; *Gez.* 151 is van P. L. VAN DE KASTEEL, naar AUG. HERM. NIEMEIJER; *Gez.* 187 is van R. FEITH. B. N.

Dichters der Evangelische Gezangen. Wat toch beteekent deze vernieuwde opgave van die dichters? Immers, men kan niet veronderstellen, dat de opgever onbekend is met de vele bijdragen, die reeds over dit onderwerp in DE NAVORSCHER geleverd zijn, als: *Nav.* II. bl. 107—120, 136, 195 en 196, het *Bijblad* 1853, op onderscheidene plaatsen; en even-

min met het werkje, reeds in 1849 te *Deventer* uitgegeven, en later op nieuw door den Boekhandelaar BORLEFFS, te *Amsterdam*, aangekondigd. Uit een en ander is onder anderen gebleken, dat, volgens opgave van JAN SCHARP, de Scriba der Commissie, *Gezang* 115, door VAN ALPHEN en VAN DE KASTEEL; *Gezang* 161 door verscheidenen uit het Hoogduitsch; en *Gezang* 187 door R. FEITH vervaardigd of ingebracht zijn.

V. D. N.

Dichters der Evangelische Gezangen. Reeds vroeger heb ik aangewezen, dat de dichter van *Gezang* 115 en 161, P. L. VAN DE KASTEEL, naar GELLERT, en van *Gezang* 187 R. FEITH is.

L. J.

Ludolph Potterus (Nav. I. bl. 314; II. bl. 144, 227, 323). Deze Rector van de Latijnsche school te *Alkmaar*, had een' zoon JACOBUS, wiens huwelijk, te *Amsterdam* voltrokken, aldus luidt:

27 Nov. 1608. JACOBUS POTTER van *Alkmaar*, oud 27 jaren, woont op de O. Z. Voorburgwal, geassisteerd met Dr. LUDOLPH POTTER, rector tot *Alkmaar*; en CLAESJEN PIETERS CLAESdr. oud 25 j., geassisteerd met GRIETJE PIETERS haer moeder en JACOB PIETERS COPPIT haer oom.

JACOBUS POTTER is dus te *Alkmaar* geboren in 1581.

Misschien is het huwelijk zijns vaders te *Alkmaar* voltrokken. .. ELSEVIER.

Augustinus de Colenaar (Nav. I. bl. 346; II. bl. 230; III. bl. 44; *Bijbl.* 1853, bl. xxxi). Uit zijn huwelijk te *Amsterdam* in April 1604 voltrokken, blijkt, dat hij te *Antwerpen* geboren is ten jare 1566. Na te *Leyden* in de Regten gestudeerd te hebben, huwde hij MARIA SEMAIS of SEMAY, geboren te *Antwerpen* A°. 1576, dochter van GAFFARD SEMAY en SARA VAN OS.

Als getuige bij dat huwelijk, komt voor zijn broeder PIETER DE COLENAER, over wien zie NAV. III. bl. 44 en BIJBL. 1855 hier achter.

.. R. E.

De Jode (Nav. I. bl. 378; II. bl. 275, 329; *Bijbl.* 1853, bl. li, cxl; 1855, bl. xxxvii). Ik kan hierbij voegen, dat te *Amsterdam* het huwelijk is voltrokken van HANS DE JODE, van 's *Hage*, oud 23 jaren, goudsmid, en ANNA PIETERSdr., oud 17 jaren, op den 25sten Aug. 1616.

.. R. E.

De Jode. In de *Kronijk* van W. VAN GOUTHOEVEN, 's *Hage* 1636, fol. 182, vindt men onder de geslachtsregisters der Hollandsche edelen DE JODE, met de volgende wapensomschrijving: de 2 onderste deelen van keel en daarop 3 staande palen met lampkens van lazuur en zilver; het bovenste derde deel van goud met eene zwarte meerle in den hoek.

Dit geslacht is onderscheiden van hetgeen te *Dordrecht* vermaard is geweest en een' dubbel en arend van keel op een zilveren veld voerde. In het sterfregister der Illustre Lieve Vrouwen Broederschap staat op 1412 vermeld: JOHANNES DIE JODE WISSELAER Senator hujus oppidi. In het wapenboek komt hij voor met den dubbel en arend van keel op goud. Zijn lidmaatschap van eene geestelijke broederschap ter eere der Lieve Vrouwe van den Bossche bewijst dat hij geen — althans geen openbaar volgeling der wet van MOZES was — zijn naam en beroep van WISSELAER doet eenen Israëlitischen oorsprong vermoeden. Op 1368 komt GERARDUS DE WISSELAER, Senator oppidi (Raad der Stad) voor. H. B. MARTINI.

De Jode. Het door mij geopperde vermoeden (Nav. II. bl. 275), dat GERARDUS DE JODE de vader van CORNELIS en van PIETER zal geweest zijn, is, voor zoo verre ik mij herinner, alleen gegrond op den tijd, waarin zij vermeld worden geleefd te hebben. Het door W. T. aangevoerde (*Bijbl.* 1855, bl. xxxvii) echter heeft dit mijn vermoeden door een bij mij nader ingesteld onderzoek eenigermate gewijzigd, alhoewel ik nog niet met hem in het gevoelen kan deelen, dat CORNELIS een broeder van GERARD zoude geweest zijn. Indien het jaartal 1541, door hem opgegeven, slaat op den persoon van GERRIT (GEERAERD) DE JODE, dat zeer waarschijnlijk is, zoo was deze een ander dan de door FOPPENS ter door mij aangewezen plaats vermelde, want deze stierf in 1591, oud zijnde 82 jaren, en was alzo geboren in 1509. Volgens de opgave van W. T. heeft derhalve een tweede GEERAERD bestaan, die in 1541 werd geboren, en vader was van ISABELLA, PIETER, GERTRUDIS en JACOB. Naar de geboortejaren kan hij een zoon van GERARDUS DE JODE, de *Oude*, geweest zijn. Dat nu echter CORNELIS DE JODE geen broeder van een van beiden, maar waarschijnlijk een zoon van GERRIT of GEERAERD DE JODE, de *Jonge*, moet geweest zijn, blijkt uit hetgeen wij over CORNELIS almede bij FOPPENS, bl. 209, vermeld vinden, t. w., dat CORNELIS DE JODE van *Antwerpen*, bekwaam Cosmograaf, den 17den October 1600, in den bloei zijner jaren, in den ouderdom van 32 jaren is overleden. Hij was derhalve geboren in 1568, kan dan ook de oudste van GEERAERDS kinderen geweest zijn, en als zoodanig in de maand Januarij van het jaar van zijn overlijden, als getuige gestaan hebben bij het huwelijk zijner jongere zuster, waarin niets onwaarschijnelijks, vooral op zijn' leeftijd, gelegen is.

Indien het door W. T. genoemde *Album* van het *St. Lucas-Gilde* bekend ware, zoude ik de zaak beter kunnen beoordeelen. Thans echter veronderstel ik, op grond der daaruit verstrekte opgave, dat daar niet ver-

meld zijn van CORNELIS DE JODE onder de kinderen van GEERAERD, zal moeten worden toegeschreven aan zijnen vroegen dood en wellicht ongehuwd overlijden, dat buitendien niet te Antwerpen, maar te Bergen in Henegouwen plaats had.

Uit het medegedeelde blijkt nu echter ten duidelijkste, dat Antwerpen de plaats is, alwaar V. B., die in deze zoo veel belang stelt, vooreerst uitsluitend zijne nasporingen voortzetten moet.

Ook bij FRANCISCUS SWEERTIUS, *Athenae Belgicae*, worden "GERARDUS DE JUDAEIS, vulgo DE JODE Noviomagus", en "CORNELIUS DE JODE PETRI frater, Antverpiensis" vermeld. De tweede was alzoo een broeder van PETRUS, hetwelk alweder het vermoeden versterkt, dat zij beiden zonen van GERRIT of GEERAERD DE JODE waren, en ik vermeen nu genoegzaam gegronde redenen voor mijn gevoelen bijgebracht te hebben.

V. D. N.

Invoering der boekweit in de Nederlanden (Nav. II. bl. 23, 364, 365). Tot eene volkomene beslissing omtrent de hier geopperde questieuse zaak, is van belang te lezen hetgeen te dien opzichte geleverd is door den Wel Ed. Heer Mr. J. EGBERTS RISSEEUW, in zijne belangrijke bijdrage, geplaatst in *Cadsandria of Zeeuwisch-Vlaamsch Jaarboekje* voor 1855, bl. 136—160, bevattende: *Losse aantekeningen omtrent aanzienlijke mannen in Staats-Vlaanderen*, en wel in de eerste plaats omtrent Heer JOOS VAN GHISTELE; zoo mede de onderscheidene artikelen van V. D. B. te Z., W. te H. en van den steller der gemelde bijdrage, welke, naar aanleiding van het geplaatste in het voornoemde *Jaarboekje*, in N°. 85, 86, 88, 91, 93 en 94 van het *Nieuws- en Advertentieblad voor Zeeuwisch-Vlaanderen* zijn opgenomen.

J. VAN DER BAAN.

Verzameling van spreekwoorden (Nav. II. bl. 28; III. bl. 22; *Bijbl.* 1853, bl. xxxii, lvi, xcvi, cxli, xciii; 1854, bl. xxii; 1855, bl. xxvi). De Heer ROOS heeft ter laatstgemelde plaats, de opgave van Z. (*Bijbl.* 1853, bl. cxli) willen verbeteren, en toch is de opgave van beiden goed. Het verschil bestaat daarin, dater twee lijsten of deelen schijnen te bestaan; Z. vermeldt de eerste lijst van de verkooping "op den 32sten van Bokkelmaand, in den jare dat tweemaal driesoo veel doet als driemaal twee; ten huysse van ANNA FOLIE, alwaar de selve Rariteyten drie dagen na de verkooping van niemand konnen gesien werden. Gedrukt in *Arabien*, midden op de Sand-zee, in 't vervallen kasteel van den Rasenden ROELAND." Hierop volgt de *Lijst van spreekwoorden*, ten getale van 500, terwijl de *Rariteyten* 1600 N^{os}. bevatten. De drukker belooft achter aan de lijst een

BIJBL. 1855.

tweede deel, indien dit boekje goed getrokken werd. De Heer ROOS vermeldt de tweede lijst, die voorkomt in den *Catalogus der Maatschappij van Letterkunde te Leyden*, 1847, dl. I. bl. 330.

Ook in de eerste uitgave der *Uitsteekende Digt-kunstige Werken*, door JAN ZOET, Amst. 1675, vindt men insgelijks de aangewezen *Spreekwoorden*, even als in den tweeden druk, die echter niet is van 1711, maar van 1714. Zie WITSEN GEYSBREEK, *Woordenb. der Dichters*, en anderen.

V. D. N.

De Heilige Lidewijd (Nav. II. bl. 55; III. bl. 41, 42; *Bijbl.* 1854, bl. cxiv). De Fransche uitgave van het werk over deze Heilige, door BRUGMAN, schijnt aan JACQ. LE LONG niet bekend te zijn geweest, ofschoon in zijn *Bibl. Hist. de la France* de Latijnsche uitgave van de *Vita sanctae Ledwigis, seu Lidwinæ Virginis, Schidami in Hollandia; auctore JOANNE BRUGMAN, ex ordine Minorum cum Commentario DAN. PAPEBROCHII, e Societate Jesu*, vermeld wordt, als te zijn opgenomen in het *Recueil de Bollandus*. Nog worden aldaar genoemd het in het Fransch beschreven leven dezer Heilige, door GUILLAUME THIERSAULT, Jesuite, Paris, Chapelet, 1637, in 12°; idem door FRANÇOIS GIRY; idem door ADRIEN BAILLET, beide gedrukt in hun *Recueil des vies des Saints*.

V. D. N.

Pieter de Colenaer (Nav. II. bl. 55; III. bl. 44). Hij werd te Antwerpen geboren in 1573 en had zich met zijne ouders, AUGUSTINUS DE COLENAER en TANNEN te Amsterdam gevestigd. Hij is driemaal te Amsterdam gehuwd geweest:

1. In September 1601 met SARA PASQUIER JANSdr., van Antwerpen, oud 23 jaren.
2. In September 1608 met CATHARINA VAN DER VENNE, van Antwerpen, oud 27 jaren.
3. In Februarij 1624 met ANNA MARSELIS BOSHOEWERS, weduwe van JAN HENDRIKSZ. SCHOONEWEL.

Uit het eerste huwelijk had hij eene dochter, SARA, die in Mei 1631 in het huwelijk trad met GLAUDY HOFMAN, MARTIJNSZ.

Hij heeft nog drie broeders gehad, allen te Antwerpen geboren en te Amsterdam getrouwd, te weten: NICOLAAS, MATHEUS en AUGUSTINUS, terwijl het nog niet zeker is, of MARCUS DE COLENAER, mede van Antwerpen, die in 1615, oud 56 jaren, te Amsterdam huwde met GRIETJE WOUTERS, weduwe van HANS COENEN, ook een zijner broeders geweest zij.

Over AUGUSTINUS DE COLENAER vgl. NAV. II. bl. 320; III. bl. 44; *Bijbl.* 1853, bl. xxxi; 1855, bl. civ.

.. R. E.

Henry Isaac en zijn geslacht (Nav. II. bl. 86; *Bijbl.* 1854, bl. xxiii). In April 1603 en

H. Isaëc en zijn geslacht. — Het kaartspel. — Klein menschenras. — Nederd. gedichten in ondersch. talen overgezet.

Maart 1605 werd ISAACK PIETERSZ. van wege de Staten-Generaal benoemd als Commissaris in den *Sond*, om met consent van den Koning van *Denemarken* de Admirali-teitszaken te regelen.

In de *Resolutiën van Holland* van den 1sten Maart 1616, bl. 8, vindt men een verzoek van PIETER ISAACKSZ. (zoon van ISAACK PIETERSZ.), wezende in *Denemarken*, om in de plaats van wijlen zijnen vader gebruikt te worden, doch dit verzoek werd van de hand gewezen.

Den 13den Junij 1617 (bl. 151) is op dat verzoek terug gekomen, waaruit wij leeren, dat ISAACK PIETERSZ. Correspondent van wege de Algemeene Staten geweest is. Het verzoek van zijnen zoon PIETER ISAACKSZ. zou bij de Generaliteit worden behartigd enz.

In het *Bijblad* 1854, t. a. p. is door den Heer KRAMM over dit geslacht een lezenswaardig artikel geplaatst, alwaar ook over PONTANUS gehandeld wordt. Deze is te *Amsterdam* getrouwd, zoo als uit het volgende extract blijkt:

„6 Mei 1606. JOHANNES ISACCUS PONTANUS, Prof. der Medicijnen tot *Harderwijk*, oud 34 jaren, geassisteerd met ISAACK zijn broeder, vertoonde zijn *vaders* consent; met ANNEKEN VAN DEN HEEDE, van *Antwerpen*, oud 20 j. geassist. met PHILIP VAN DEN HEEDE en TANNEKEN ZUERIUS, haer vader en moeder, en JACOB ZUERIUS, haer oom.” .. R. E.

Het Kaartspel (Nav. II. bl. 87; III. bl. 71 volg.; Bijbl. 1853, bl. lxxv volg.; 1854, bl. lxxii). »JACQUEMINGRINGANNEUR, Peintre, fut le premier qui peignit les Cartes en or et de diverses couleurs; mais l'invention des figures n'étoit pas nouvelle. Cet amusement étoit connu sous le nom de jeu du Roi et de la Reine. Les noms d'ALEXANDRE, de CÉSAR, de DAVID et de CHARLEMAGNE, ainsi que ceux des Dames, retracent cet ancien jeu du Roi et de la Reine: ceux des Valets sont plus modernes. OGER LE DANOIS et LANCELOT rappellent les temps héroïques de nos anciens Paladins; et la chevalerie est représentée par deux Seigneurs de la Cour qui vivoient encore dans le temps où le jeu des Cartes, devenu commun, reçut sa dernière forme; ces deux Seigneurs sont le fameux LA HIRE et le brave HECTOR DE GALLARD. Quelques personnes ont prétendu trouver dans les diverses figures du jeu de Cartes, les plus sublimes maximes de la Guerre et du gouvernement. Selon eux, les As représentent l'argent, considéré comme le *nerf de la guerre*. Le Trefle est l'emblème de la fertilité des campagnes, nécessaire pour faire subsister les armées, désignées par les *Piques* et les *Carreaux*, etc.

Dict. Hist. des mœurs, usages et coutumes des François, tome I.”

Annales de la vertu ou cours d'histoire à l'usage des jeunes personnes, par l'auteur () du théâtre d'éducation. Tome troisième. Paris, chez M. LAMBERT et F. J. BAUDOUIN. Imp. Lib. rue de la Harpe, près S. Côte, M. DCC. LXXXI. page 131, note (1).*

A. AARSEK.

Klein menschenras (Nav. II. bl. 118; III. bl. 93, 94). Daar het onderwerp in naauw verband staat met de Pygmeën der ouden, zoo zij hier, ofschoon wat laat, verwezen naar een hoofdstuk der *Traditions tératologiques par J. BERGER DE XIVREY* (Paris, 1836) p. 101—108, waarin mede is opgenomen een stuk uit zekere toen nog onuitgegeven verhandeling van den graaf LEOPARDI, met verwijzing naar eene menigte van schrijvers over dit onderwerp. J. M.

Nederduitsche gedichten, in onderscheidene talen overgezet (Nav. II. bl. 123; III. bl. 117; Bijbl. 1853, bl. cxxviii; 1854, bl. iv, lxxiii). In de *Gedichte von GOTTFRIED WILHELM BÜREN*, Emden 1843, treft men vertalingen aan van vele Nederlandsche gedichten, waaronder de volgende van: *Wien Neêrlandsch bloed*.

Wer Niederlând'schem Blut entstammt,
Von fremden Flecken rein,
Wem's Herz für Land und König flammt,
Der stimme mit uns ein.
Aus vollen Brust, mit hellem klang,
Erhoben Herz und Hand;
Sing' er mit uns den Festgesang
Für Fürst und Vaterland. (bis.)

Die Gottheit auf dem Himmelsthron,
Besungen und verehrt,
Hält ihrer Huld auch uns'ren Ton,
Den Staubgebornen, werth;
Erst schlägt der sel'gen hehren Chor
Die Harfen, goldbespannt;
Dan klingt das Lied herzinnig vor
Für Fürst und Vaterland. (bis.)

So stimmt die Weis' ihr Brüder an,
Die Gott gefällig ist!
Fürwahr, der ist kein Ehrenmann,
Wer Land und Fürst vergisst;
Erz ihm die öde Brust umzieht,
Wie süsse Lieb' empfand,
Wer kalt bleibt bei Gebet und Lied,
Für Fürst und Vaterland. (bis.)

Uns schlägt das Herz, uns schwillt das Blut,
Wenn jeder Ton erklingt:
Kein ander lebt, der so mit Muth,
Mit Wonn' uns so durchdringt:
Hier schmilzt, was Jeder Stand und Rang,
Das Höchste, Liebste fand,
In ein Gefühl hin, wird Gesang
Für Fürst und Vaterland. (bis.)

Schirm' und bebut', o Gott, den Grand,
Wo unser Odem weht;
Den Fleck, wo unsre Wiege stand,
Wo unser Sarg einst steht.

(*) STEPHANIE FÉLICITÉ DUCREST, Marquise de Sillery, ci-devant C^{ss}e. de Gentis, Gouvernante des Enfants de S. A. S. Monsg. le Duc d'Orléans.

Nederd. gedichten in onderscheidene talen overgezet. — Speelrijmen: Aftellen.

Dich, dessen milde Vaterhand
Der Welt ist aufgethan,
Fleh'n wir für's theure Vaterland
Für unsern Fürsten an. (*bis.*)

Schirm' ihn, behüte seinem Thron,
Auf gutes Recht gestützt,
Gieb, das von Tugend seine Kron',
Mehr als von Gold erblitzt!
Halt' ihm das Zepter, wink ihm zu,
Und leite seine Hand:
Besee! ihn Gott! Bewahre du
Uns Fürst und Vaterland. (*bis.*)

Fort, fort von hier, wer Wünsche weiht
Für eins nur von den Zwei'n!
Uns soll und wird in Freud' und Leid
Eins Land und König seyn.
Erhör' ihn nicht, wie tief er knie't,
Wer trennen will dies Band,
Doch höre unsren Heimath-Lied
Für Fürst und Vaterland. (*bis.*)

Aus unserm Festgewühl heraus,
Zu dir dring unser Fleh'n:
Bewahr den Fürsten und sein Haus,
Und uns, die Seinigen.
Treu werd' auch noch im Schlusgesang
Du Höchster Wunsch genannt:
Erhalt' o Gott, den König lang,
Und's theure Vaterland. (*bis.*)

Verder treft men er vertalingen in aan
van: *Het Nederlandsch Volkslied*, van BRAND;
van TOLLENS, *Goede reis aan mijn jongste
dochtertje, Aan mijn oudste zootje, De dichter,
Huiselijk geluk*; BORGERS *Aan den Rijn*,
en ook de *Avondmijmering*, van Prof. LULOF.

W. B. S. BOELES.

[Dit gedicht is volgens den Heer J. J. WOLFS her-
drukt in *Bato. Blumenlese Holl. Ged.* 1845.]

*Nederduitsche gedichten, in onderscheidene
talen overgezet.* De vertaling van F. W. VON
MAUVILLON luidt als volgt:

Wer Liebe nur im Herzen hegt,
Für Holland warm und rein;
Wem' Hollands Heil die Brust bewegt
Der stimme mit uns ein;
Der hebe mit uns himmelan,
Den Blick zu Gott gewandt;
Das herzerfreuend Festlied an,
Für Fürst und Vaterland.

Der Meister auf dem Sternen Thron,
Geprieset und verehrt,
Hält liebevoll nach unsrem Ton,
Den Blick voll Huld gekehrt.
Gern leihet nach behrem Seraphchor,
Der höhre Saiten spannt:
Er dem Gesange auch das Ohr,
Für Fürst und Vaterland.

Wir treuen Brüder stimmen gern
Dies Lob- und Festlied an:
Weg, wer den König seinen Herrn,
Sein Land vergessen kann.
Den hat das Herz noch nie geglüht,
Dem weigren wir die Hand,
Der kalt bleibt bei Gebet und Lied
Für Fürst und Vaterland.

Hinzu des Himmels Höhen sieht,
Wenn dieses Lied erschallt,
Die Lust und Wonne das Gemüth;
Das Hers im Busen wallt.

Dann schlingen Liebe, Freude, Dank
Um jedem fest ihr Band,
Der einstimm in dem Lobgesang
Für Fürst und Vaterland.

Behüte Gott! beschirm die An'n,
Die wir schon jung geliebt;
Die Flur, die wir als Männer schau'n,
Die einst ein Grab uns giebt!
Zu dir, o Vater! flehen wir,
Selbst noch am Grabes Rand,
Um Schutz und Segen dort und hier
Für Fürst und Vaterland.

Bewahre Herr! des Königs Thron,
Den Recht und Treue stützt;
Wo Tugend mehr uns von der Kron,
Als Gold im Auge blitzt.
Erleuchte ihm des Zepters Müh,
Den er so schwer oft fand;
Und wende Gott den Auge nie
Von Fürst und Vaterland.

Fort wer nur im Gebete nennt
Allein Fürst oder Land;
Sie werden nie bei uns getrennt,
Gehn immer Hand in Hand!
Hör, Herr! ihm nie, der im Gebet
Die beide nicht genannt:
Doch höre den, der zu Dir fleht
Für Fürst und Vaterland.

Laut dringe durch das Fest-Gebraus,
Die Bete, Gott! zu dir:
Bewahr den Fürsten und sein Haus,
Ihn Hollands schönste Zier!
Ja noch in unserm Schwanensang,
Sei dir das Flehn gesandt:
Bewahre Herr! den König lang,
Und unser Vaterland.

X—O—Z.

Speelrijmen; aftellen (*Nav.* II. bl. 150, 347;
III. bl. 125, 345; *Bijbl.* 1855, bl. iv). Onder
de deuntjes bij het aftellen, die ik nog uit mijn'
kindschen leeftijd mij herinner en die vóór vijf-
tig jaren in den omtrek van *Schagen* onder de
spelende jeugd gehoord werden, behoort het
volgende:

Ake,
Take,
Boone smake,
Termetant,
Loop land;
Elk om een hoek,
Ik zie ka koek.
Schuil moet je wezen,
Als ik jouw zoek.

In de stad mijner inwoning (*Purmerende*)
hoor ik vaak het volgende deuntje, bij het af-
tellen door de kleinen bezigen:

Onder het tafeltje, daar ik zat,
Daar ik gebraden vleeschje at,
Daar ik roode wijntje dronk,
Dat het in mijn hartje klonk.
Uit mijn hartje in mijn hoofdje.
Moeder! daar leidt een schelviach in de sloot,
'k Zal hem zien begraven,
Onder de groene haven;
Daar leidt een Engelsch schip.
De Franschman is gekomen,

Naamsoorspr. van Antwerp. — P. van Ray, enz. — Grotius Roomschegezind. — Du Bois gen. Predik.

Hij is zoo rijk als ik;
Hij draagt een' hoed met pluimen,
Een jas van perkament;
De heele stad moet ruimen
Voor zulk een' gekken vent.

G. VAN SANDWIJK.

François Caron (Nav. II. bl. 151; III. bl. 141—143; *Bijbl.* 1853, bl. cxvi). Zijne *Beschrijving van Japan* is ook in het Engelsch vertaald: *Description of Japan and Siam*, by R. MANLEY, 1671, in 8°. J. L. A. I.

Naamsoorsprong van Antwerpen (Nav. II. bl. 183; III. bl. 172). »Antwerpen volgens eenigen zoo genaamd van *Hand werpen*, omdat zeker *Reus DRUON*, ten tijde van *JULIUS CESAR*, allen kooplieden de helft der koopmanschappen afperste, en die iets verzweeg de hand afsneed en in de *Schelde* wierp, waarvan zijn kasteel *Handwerpen* geheten wierd, daar men nog overblijfsels van zoude vinden, als ook van zijn paleis. Ziet *GUICCIARDIN*, *Beschrijving van Antwerpen*. *SCHRIEK VAN RHODORN* haalt dien naam van *An't werp*.”

M. GARGON, *Walchersche Arkadia*, enz., dl. I. derde druk. Leyden, *SAMUEL LUCHTMANS & ZN.* 1746, bl. 170 noot (1). A. AARSEN.

[Later wees ons dezelfde Navorscher op J. A. ALB. THYM, *Spelling der Bastaartwoorden*, bl. 130, waar *BILDERDIJES* afleiding: *aan de werpen*, d. i. *werven* vermeld staat.]

P. van Ray, J. van Gorkom, de heerlijkheid Bruchem (Nav. II. bl. 187; III. bl. 187. *Bijbl.* 1855, bl. vi). Indien er verschil bestaat tusschen de door mij aangehaalde *Nederl. Reizen*, dl. VII. bl. 92 en G. LAUTS, *Geschiedenis der Nederlanden in Indië*, dl. I. bl. 182, laat zich dit verschil gemakkelijk oplossen. VAN DEN BROECK zal het fort *Batavia* genoemd hebben en dezen naam met groote letters boven de poort doen stellen, en bewindhebbers zullen dien naam later officieel bevestigd hebben.

Er is dus geen schijn van onnaauwkeurigheid in de opgave, NAVORSCHER III. bl. 187, zoo als L. meent. A & A.

Grotius Roomschegezind? (Nav. II. bl. 217; *Bijbl.* 1853, bl. xliii, lxxxiv). De schrijver van de *Mémoires concernant Christine Reine de Suède*, uitgegeven te Amsterdam en Leipzig, bij PIETER MORTIER, 1751, zegt, *Tome premier*, pag. 78, het volgende over het wedervaren en den dood van GROTIUS na zijn vertrek uit Zweden.

»S'étant embarqué il fut surpris par une violente tempête, qui le jeta sur les côtes de Prusse, d'où il se rendit par un mauvais temps et dans une voiture fort incommode, à Rosstock. Il y arriva fort malade le 17 d'Août, et le Médecin STOCKMAN n'en concevant pas de bonnes espérances, il fit venir le lendemain

auprès de lui Mr. le Docteur QUISTORPICS, ministre Luthérien, qui dans sa lettre écrite la veille de St. Michel en 1745 au Docteur CALOVIUS, assure entre autres circonstances, que Mr. GROTIUS mourut dans de vrais sentimens d'un bon Chrétien de l'Eglise Protestante (*). M^o.

[Onze medewerker beroept zich op denzelfden brief van QUISTORPICS en meldt, dat deze te vinden is in: *Onderwijsinge van alle christelijke ouders aan haere kinderen over den heiligen Doop; met noch een geestelijk gedicht op den etc. etc.* door Mr. HUGO DE GROOT. In 's Gravenhage bij JOHANNES TONGERLOO (zonder jaartal). Zie mede HALMA, *tooncel der V. N.* art. GROTIUS.]

Du Bois genaamde Predikanten (Nav. II. bl. 219, 243; III. bl. 231—233. *Bijbl.* 1853, bl. cxlvi volg.). In het *Handelsblad* van 13 October 1855, leest men van zekeren DUBOIS uit Neurenberg, die een vermogen van 40 millioen francs aan het weezengesticht te Amsterdam zou vermaakt hebben, met de verplichting om het na verloop van zekeren tijd aan de regtmattige erven uit te keeren. J. L. A. I.

Pieter de Lange, Pieter van den Broeke, Hendricus Zwaerdecroon (Nav. II. bl. 220; III. bl. 233—235. *Bijbl.* 1853; bl. cxliv, cxlv; 1854, bl. vii, xxxiv, lxxvii). In het BIJBLAD is eene genealogie van dat geslacht medege-deeld en o. a. gemeld, dat H. ZWAERDECROON gehuwd was met SARA VAN DEN BROEK; doch zie hier zijn huwelijk, zoo als dit te Amsterdam is voltrokken:

»5 Januarij 1630. HENRICUS ZWAERDECROON van Leyden, weduwnaar van MAGTELT VANDER PLUYM, wonende te Noordwyck, met SARA VAN DEN BROECK van Amsterdam, oud 28 jaren, haer ouders dood zijnde, geassisteerd met SUSSANNA VAN DEN BROECK (haar zuster?), wonende op de Keijzersgracht.”

(*) QUISTORP y dit entre autres choses: „*Accessi, propemodum in agone virum constitutum offendi, compellavi, & me nihil maluisse, affirmavi, quam ut mihi cum ipso incolumi sermones sociare licuisset. Regerit ille: Ita Deo visum est. Pergo, ut ad beatam emigrationem se componat, peccatorem se agnoscat, super comissa doleat, moneo. Cumque inter loquendum, Publicani peccatorem se fatentis, & ut Deus sui miseretur precantis, meminisse, respondit. Ego ille sum Publicanus! Progredior, ad Christum, extra quem nulla est salus, ipsum remitto, subjicit ille: In solo Christo omnis spes mea est reposita.*”

Cette lettre se voit en entier dans les *Manes Grotii*, comme aussi dans la Bibliothèque de COLOMIÉS (1) qui dit qu'il ne paroît pas par cette lettre que GROTIUS soit mort dans la Religion Catholique-Romaine. Le récit que Mr. MÉNAGE en fait est donc peu conforme à la vérité, & c'est en vain que le Père FÉTAU dit la Messe pour le repos de l'âme de GROTIUS, comme s'il étoit mort dans la Religion des Catholiques (2).

(1) Pag. 482 & 483 & COLOMIÉS, p. 181.

(2) *Ménagiana*, T. II. p. 322; *Mém. d'AUBERT*, p. 359.

Te *Amsterdam* zijn nog de volgende huwelijken aangeteekend:

»21 Maart 1617. HANS VAN DEN BROECKE, oud 29 jaren, zoon van GILLIS VAN BROECKE (*); met ANNEKEN LOUWERENS oud 17 jaren. TRIJN JACOBS haar moeder."

»10 Augustus 1623. GUILLAUME VAN DEN BROECK, van *Hamburg*, suikerbakker, wed. van MARYTKEN LAURENS, met SARA VAN DEN BERCH, oud 22 jaren, dochter van HANS VAN DEN BERCH.

De bruidegom was geassisteerd met MARIA DE MARIMONT, zijne moeder en PAULUS DEMARIMONT zijn oom." — Te *Weesp* zijn zij getrouwd.

»13 Augustus 1627. PIETER VAN DEN BERGHE, van *Alkmaar*, oud 40 jaren, met SUSSANNA VAN DEN BROECK, van *Hamburg*, oud 36 jaren, ouders dood, geassisteerd met MARGARETA DE MORIMONT hare tante."

»4 Juli 1640. GUILLAUME VAN DEN BROECKE van *Hamburg*, weduwe van SARA VAN DEN BERGHE met SARA VREDENBURG, weduwe van BALTHASAR ENDOVEN." ..R. E.

Pieter de Lange, Pieter van den Broecke, Hendricus Zwaerdecroon. In de geschiedenis van het *Nederl. Zeewezen*, door Mr. J. C. DE JONGE, wordt, op bl. 477 van het 6 deel, 1 stuk, de luitenant titulair P. DE LANGE genoemd, die naar ik vermoed, dezelfde is met den op den 11den Maart 1846 te *Nijmegen* overleden schout bij nacht PIETER DE LANGE. In hetzelfde werk, dl. IV. st. 2. bl. 150, komt mede voor de luitenant GIJSBERT DE LANGE, in 1697 overgegaan in *Russische* Zeedienst, en aldaar volgens mijne aantekeningen als luitenant-admiraal overleden (de datum is mij onbekend gebleven), als ook nog in dl. V. bl. 48, de kapitein GIJSBERT DE LANGE in 1726, die, volgens bl. 279, op den 8sten Maart 1750 tot vice-admiraal werd benoemd.

PIETER VAN DEN BROECKE overleed te *Malakka*, den 1sten December 1640, ongehuwd. (De gouverneur-generaal en raden van *Indië*, schreven hem in antwoord op zijne missive van den 4den September 1640. »UE. verzoek van aen syne vrunden by afflyvicheyt (dat God verhoede) de verdiende gagien te bestellens al naegecomen werden, daer op rusten mooght; edoch willen niet twyfflen den anderen in gesontheit victorieus bejegenen sullen enz."). Hij liet echter twee zonen na, die in dienst der Comp^{ie}. opgenomen werden. »PIETER en JAN Naturel zonen van PIETER VAN DEN BROECKE in *Suratte* geprocreeert, in dienst der Comp^{ie}. aengenomen à 9 Gl. en 4 Gl. per maent." *Resol. gouv. gener. en raden* 1 Augustus 1640.

Henricus Zwaerdecroon. N^o. * wordt verzocht het opgegeven werk in het *Bijbl.* 1853,

bl. clxv.: *Verhandelingen en Berigten van het Zeewezen*, 1849, dl. IX. bl. 765, te willen nazien. Mogt hem daartoe de gelegenheid ontbreken, dan wil ik het gaarne voor hem afschrijven.

Wat overigens het wapen van ZWAERDECROON betreft (*Nav. Bijbl.* 1854, bl. lxxx), DUBOIS bedoelde waarschijnlijk de overeenkomst, welke het heeft met dat van *Batavia*, niet met dat der *Oost-Indische Comp^{ie}*. Zie JAN DE MARRE, *Batavia, begrepen in zes boeken*, Amsterdam, 1740.

LABORANTER.

Pieter de Lange, Pieter van den Broecke, Hendricus Zwaerdecroon. Uit het medegedeelde door den Heer N^o. *, is nu meer begrijpelijk geworden, waardoor de geboorte- of doopdag van den gouverneur-generaal HENDRICUS SWAERDECROON tot heden in de kerkboeken te *Rotterdam* niet is opgeteekend geworden. Er blijkt immers, dat zijn vader Rentmeester was van den Heer VAN MATENESSE, wiens goederen ongetwijfeld veelal onder *Schielanden Delfland* gelegen waren, en die zelfte's *Hage* verblijf hield. Deze omstandigheid nu doet vermoeden, dat de vader uit hoofde van die betrekking insgelijks elders zal gewoond hebben, en dat dien-tengevolge zijn zoon, hij moge dan al, gelijk uit de *Opdragt* van BRANDT vóór het *Leven van de Groot-schijnt* te blijven, te *Rotterdam* geboren zijn, later in de woonplaats zijner ouders gedoopt zal wezen; hetgeen te eerder mag verondersteld worden, omdat, gelijk wij reeds vroeger opmerkten, toen ter tijd, bij de Remonstranten de doop van bejaarden zeer in gebruik was. De eerste verblijfplaats, waaraan men hierbij denken kan, zal de stad *Delft* zijn, omdat wij thans vernomen hebben, dat HILLEGONDE SWAERDECROON, gehuwd met VAN BEERENDREGT, zijne zuster geweest is, die, bijkens de opgave van den Heer ELSEVIER (*Nav. Bijblad* 1854, bl. vii), bij haar huwelijk te *Leyden*, 29 Februarij 1696, j. d. van *Delft* genoemd wordt; zoodat behalve, naar aanleiding van het bekend worden met de namen hunner ouders, te *Rotterdam* een nader onderzoek, inzonderheid echter te *Delft* in de doopboeken, vooral bij de Remonstrantsche Gemeente zal ingesteld moeten worden.

Dat de gouverneur-generaal de laatste mannelijke afstammeling van zijn geslacht zoude geweest zijn is mogelijk en zelfs waarschijnlijk, maar nog niet zeker, zoolang niet alle takken van zijn geslacht gekend en beschreven zijn. Dat hij echter kinderloos zoude overleden zijn, daarmede strijdt hetgeen men elders vindt opgeteekend, t. w. dat ALLEGONDE ZWAERDECROON, dochter van HENDRIK ZWAERDECROON, gouverneur-generaal van *Neêrlands Indië*, huwde ADRIANUS BERGSMa, zoon van PIETER en van CATHARINA WENDT, geb. 1702 te *Dokkum*, advocaat fiscaal generaal in *Oost-*

(*) Deze GILLIS was van *Antwerpen*.

Indië, waarbij hij eene dochter had. Na het overlijden zijner vrouw, keerde BERGSMA naar *Nederland* terug en trouwde aldaar CATHARINA REGINA VAN BYNKERSHOEK, dochter van den President van dezen naam, waarbij hij vier dochters had, en stierf 20 Julij 1780. Zie over hem SCHELTEMA, *Staatk. Nederland*.

Uitdenoot (2) van het *Bijbl.* 1854, bl. lxxviii blijkt, dat de Heer N*.* nietschijnt opgemerkt te hebben, hetgeen reeds door den Heer DODT is aangewezen (*Tijdschrift* 1845, bl. 168), dat VAN MIERIS in de *Beschrijving van Leyden*, dl. II, bl. 440, BERNARD ZWAERDECROON noemt een *Amersfoortenaar*; aan welk beweren niet valt te twijfelen, ofschoon hij noch bij MATTHAEUS, noch bij VAN BEMMEL onder de geleerden van die stad schijnt gesteld te worden. Dat de vrouw van PETRUS ZWAERDECROON, Med. Doct. te *Rotterdam*, STARREMAN of STERREMAN genaamd was, lijdt geen twijfel; de naam STARKEMANS (*Nav. Bijbl.* 1854, bl. xxxiv), is eene *drukfout* voor STARREMAN. Ook in de *Grafboeken der kerken te Rotterdam*, komt zij meermalen als zoodanig voor; zij was eene dochter van Sinjeur PIETER SWAERDECROON en van HILLEGOND CORNELISSE JONCKERTS. Hare broederen zusters worden genoemd JOP, LEENTJE en MAARTJE PIETERSSE STARMAN; hare grootmoeder was MAARTJE DIRKS, wed. van PIETER DEN UYL, van wien zij een graf erfde, dat PETRUS ZWAERDECROON verkocht in October 1720 aan SUSANNA BRANT. PETRUS SWAERDECROON werd begraven den 8 September 1717, oud 87 jaren. Meer bijzonderheden over dit geslacht kunnen later worden medegedeeld.

V. D. N.

April Gekken (*Nav.* II, bl. 246, III, bl. 238, 239.) In het *Nieuw Nederlandsch Magazijn* voor 1848 leest men op bl. 88:

„Op den Rijksdag te *Augsburg* 1530, waar door de Duitsche Natie de bijstand van *Turkije* en veel gelds gevraagd werd, waar men godsdienst-twisten beslechten en nog veel meer, dat niet tot stand kwam, doen wilde, zou ook het Muntwezen in orde worden gebracht. Maar, nithoofde van vele en velerlei andere zaken, kon of wilde men daar niet toe komen, doch bepaalde er een' bijzonderen dag voor, een' Maandag, en wel den *eersten April*. Deze dag nu werd het doel van vele groote speculatiën. Dan, de *eerste April* verscheen, en er werd van Munt noch Muntdag verder gesproken.

Al de speculanten, die op dien dag hunne berekeningen gebouwd hadden, werden nu, als gefopte gekken bespot; en zoo werd de *eerste April* vermaard als — *feestdag der gekken*.

In ons land gaf vervolgens, naar aanleiding daarvan, de inneming van den *Briel* in 1572 stof tot het schertsende gezegde:

„Op den eersten April
Verloor ALBA zijn 'Bril.'”

zinspelende op den *Briel*, als of ALBA bij het verlies van den *Briel* ook tevens zijn 'bril' verloren had, om den tienden penning te kunnen vinden.

CONSTANTIJN HUYGENS laat in een gedicht, waarin hij onder de stemmende steden den *Briel* laat spreken, zich aldus uit;

Ik ben geen *Heele* meer, en *Breehiel* is mij vreemd,
Nu houdt ik 't met den naam die op de neuze klemt.
Dat wierd PHILIPS gewaar, die doormijn brille-glazen
Al vroeg zijn avondt-uur, en hoe 't er nog zou razen,
Om Hollands vrijheid, las. Wat legt mij aan den lof,
Van uit de diept gedikt, van kleij geworden stof;
Van sterke Zee-gebuurt? 'k heb door het spits gebeten:
Dat heeft 't vrij *Nederland* mijn tanden dank te weten:
Daar gaan er veel ten strijd, en 't winnen wordt gemeen;

Devolgers winnen ook, maar voor zoo wint maar een.”

S. v. W.

Munten van het Fransche Keizerrijk (*Nav.* II, bl. 253, III, bl. 270, *Bijblad* 1854, bl. cxvii). De ter laatst aangehaalde plaats afgebeelde munt is niet van het Fransche Keizerrijk, maar van het opgerigte Koningrijk *Westphalen*, en wel een koperen stuk van 3 centimes; men vindt van de zoodanige:

5 centimes van 1809.

3 ” ” 1809, 1810 & 1812.

2 ” ” 1809, 1810 & 1812.

1 ” ” 1809 & 1812, (wellicht ook van 1810).

De stempelsnijder was de franschman TOLLIER, die tevens de fransche 5 francs graveerde; — niet CIOLIER; en het aangeduide teeken 'S. mij onbekend, als daarop zich niet bevindende.

De IN zijn de initialen van HIERONYMUS NAPOLEON.

C. G. B.

Voorbeelden van ziekelijk vasten. Engeltje van der Vlies (*Nav.* II, bl. 255 en 319; *Bijbl.* 1853, bl. xlvii, clxxiii). In 1853 geloofde men nog algemeen aan het vasten van ENGELTJE VAN DER VLIES, doch later is het bedrog aan het licht gekomen. Wensche-lijk ware het, dat iemand, die nauwkeurig daaromtrent was ingelicht, deze zaak volledig mededeelde, ten einde latere vragen en navorschingen te voorkomen.

Mij zij vergund, hier den titel af te schrijven van een boek, dat een soortgelijk geval ten onderwerp heeft.

Relation of the wonderful abstinence of ANN MOORE, who for nearly four years lived without any kind of food. With a plate, 8°. Derby, 1810.

J. M.

„*Swanenburg* (*Nav.* II, bl. 278; III, bl. 276, *Bijbl.* 1854, bl. x, lv, cxviii). Bij het vele geschrevene over *Swanenburg* zou men nog dit kunnen voegen, dat ik opgeteekend vind:

De Hebr. Poëzy in Nederl. — Opschr. v. Kerkklok. — Morghenwecker, enz. — Pint, Sympathetische geneesw.

Swanenburg in Gelderland, vierde quartier op de *Veluwe*, tusschen het dorp *Vorchten* en den *Yssel*, nabij *Hattum*.

Dit huys wordt vermeld bij SLIGTENHORST, bl. 110, 1^a.

Den 11 Juny 1742 is dit huys cum annexis publicq geveylt, om tot *Heerde* te verkoopen op speciale authorisatie van 't Hof van *Gelderland*, en is doen opgehouden op 21400 gl. ik heb op d. 10 September 1742 commissie gekregen van de Hr. N. W. de M. (de naam niet anders dan met deze letters uitgedrukt) om 't voor die prijs te koopen, en bijaldien de leenkamer met de Vicarie wilde verkoopen, daarvoor te bieden 1500 gl., dog dit is niet gelukt."

Wie die M. is, weet ik niet, misschien een *SCHRASSERT* of een *WESTERVELT*, ten minste schijnt het, dat hij door bloedverwantschap aan die beide Harderwijker familiën verbonden was.

De *Swanenburg*, waarvan hier gesproken wordt, is thans in het bezit van den Heer A. F. Baron SLOET. Q. X. Z.

De Hebreeuwse Poëzy in Nederland (Nav. II. bl. 279; III. bl. 294. *Bijbl.* 1854, bl. xi, lvi, lxxxii en cxviii). Aan deskundigen is het oordeel verbleven, in hoeverre tot de Nederlandse Hebreeuwse dichters te rekenen zijn JOAN HUGO VANDER GROE, van wien ik eenige Hebreeuwse dichtregels ter eere van CORNELIUS SWAVING, desgelijks van CORNELIUS SWAVING ter eere van PETRUS ABRESCH, *de Obadja disserente* en van JOHANNES BARUETH *voormozes BAROGASZI, de peccato in Spiritum Sanctum disserente*, achter hunne academische dissertatiën, heb gevonden. Alle waren S. S. Th. Stud. te *Utrecht*, omstreeks het midden der XVIIIde eeuw. L. J.

De Hebreeuwse Poëzy in Nederland. Als Hebreeuwse dichters in *Nederland* zijn mij nog voorgekomen: MAN AMELANDER, H. VAN BREEVOORT, SAMUEL BENAVENTE, D. FRANCO OSORIO, A. X. PEREYRA en J. VITA ISRAEL.

M. R., Mz.

Opschriften van kerkklokken. (Nav. II. bl. 281; V. bl. 130; *Bijbl.* 1853, bl. xxv, xliiv, lxii, lxxxv, clxviii, id. 1854, bl. xxvii, lxxxiii). Zie hierover: *Opschriften der klokken in Noord-Holland bijeenvergaderd door DIRK BURGER, Chirurgijn aen de groote Sloot in de Zijpe. T'Alkmaer bij GERRIT WELHEM*. Op het midden van den titel staat het wapen van *Westfriesland*; het formaat van het boekje is als van een' kleinen boeren almanak.

C. W. BRUINVIS.

"*Morghenwecker*", *betitelde werken* (Nav. II. bl. 283, 341; *Bijbl.* 1853, bl. lii; *Bijbl.* 1854, bl. lx). De Heer G. KRAMM schrijft: "De naam

van *Morghenwecker* schijnt als titel in die dagen ook zeer in zwang te zijn geweest." Geen wonder, want hij ontleent als titel, zijn' oorsprong van het werkje: *Der francoysen en haerder nagebueren Morghenwecker*, Dordrecht 1574, door JAN FRULTIERS, rekenmeester van Prins WILLEM I, vertaald naar de *Réveil-matin*, van den kerkhervormer THEODORUS BEZA, onder het pseudoniem van EUSEBIUS PHILADELPHUS uitgegeven. — EEN MENSCHENBEEST heeft nagevorscht, dat de oudste hem bekende brochure, die den naam van *Morghenwecker* draagt, in het jaar 1598 is gedrukt. J. L. A. I.

Pint; Sympathetische geneeswijze. (Nav. II. bl. 291 en 357 enz.) Hoewel reeds eenige malen over dit onderwerp in DE NAVORSCHER en BIJBLAD is geschreven, zal het echter niet ondienstig zijn, daarover, even afkeerig van blind bij- als ongeloof, nog eenige ophelderingen mede te deelen.

De naam *Pint* of, zoo als men gewoon is bepaald te zeggen, *de Pint* is toevallig ontstaan en gekozen naar het daarmede aangeduide, van tin of keulsche aarde vervaardigde voorwerp, dat juist geschikt is om de doekjes te bevatten, waarin vocht of bloed uit der heeling toevertrouwde wonden is opgenomen, en om die in de asch bij het vuur matig warm te houden. — De bestuurder van *de Pint* wordt *Pintjesmeester* geheeten; maar vermits het publiek in het algemeen meer achting voor het werktuig, dat heil aanbrengt, dan voor zijn' beheerscher heeft en men ten platten lande, vooral in die streken, waar deze geneeswijze aangewend wordt, van verkorting houdt, zegt men doorgaans: ik ga naar *de pint*, ik ben in *de pint*, *de pint* heeft mij genezen enz. — Door het gebruik is dit woord zoodanig gewettigd, dat men doorgaans den *Pintjesmeester* zelve den *Pint* hoort noemen: hij moet tevens eenige heelkundige kennis bezitten, en heeft den titel van meester daaraan ook gedeeltelijk te danken.

Te *Dongen*, in de baronny van *Breda*, plagt men, nog in het eerste gedeelte dezer eeuw, onder de familie *VERBUNT* ook beroemde *Pintjesmeesters* te hebben, die ook eenige chirurgische en operatieve kennis bezaten en met succes opereerden en cureerden. De *pint* wordt aldaar nog, maar met minder toeloop dan eertijds, door de weduwe of erven *VERBUNT* aangehouden. — Te dezer plaatse, waar de zaak vroeger veel naam had, en wegens hare ligging aan de eertijds groote heerbaan tusschen *Breda* en den *Bosch* vele nieuwsgierigen, waarheidlievenden of herstelling zoekenden trok, is het pijnstillend (en dus ook genezend) vermogen dikwijls door ongeloovigen onderzocht en toegestemd moeten worden. Vele Protestanten plagten daar ook

gebruik van de Pint te maken, zoo dat dit zich niet uitsluitend tot de Roomsche kerk bepaalt.

Van de werking kunnen of willen de Pintjesmeesters geene verklaring geven, evenmin als van de geheime middelen of eigenlijk het poeder, dat op de doekjes moet gestrooid worden, want buiten dit en het matig warm houden der pint, wordt er niets vereischt. Opmerkelijk is het, dat velen onder de Roomschen en Hervormden er iets bovennatuurlijks in zien, de een ten goede, de ander ten kwade, waaraan ook soms door domme Pintjesmeesters voedsel wordt gegeven.

Inzender dezes heeft in vroegere jaren de moeite genomen van het poeder te bereiden, en daardoor vele kiespijnlijders, ook ongelooften aan de zaak, van hunne smart bevrijd. Afkeer van het uitoefenen der chirurgie heeft hem niet toegelaten, in deze verder te gaan, dan het nemen van enkele proeven bij kleine verwondingen, doch met goed gevolg, wat pijnstillend en genezend vermogen betreft. Hij zou met genoegen de bereiding van het poeder mededeelen, weêrhiel hem niet de vrees van daardoor welligt aanleiding te geven tot het oprigten van meerdere pinten, en bevordering van kwakzalverij, waarvan de zaak niet vrij te pleiten is. — Men gelooft dus niet alles wat omtrent het wonderdadige der *Pint* verhaald wordt, doch verwerpe die evenmin, omdat men hare werking niet weet te verklaren, anders het gemakkelijkste middel voor oppervlakkige kennis, om zich van eene zaak af te maken. — Veel stof tot nadenken geeft het, dat het poeder in hoofdbestanddeel voornamelijk uit koper bestaat, het geleimiddel van galvanische stroomen voor de wonderen van den telegraaf-draad. Heeft onze tijd dien als den snelsten boodschapper leeren aanwenden, wie kan voorzeggen wat de tijd omtrent het geheimzinnig werkend poeder verder zal leeren!

Het gebruik van een *pint* is slechts toevallig ontstaan en geen vereichte; alleen het bloedwarm houden der doekjes, naar men wil, is noodig.

SIMON.

Autographen (Nav. II, bl. 279; III, bl. 278, 279; *Bijbl.* 1853, bl. clxxxiii; 1854, bl. xxvii, xxxv, lx, lxxxiii, cxviii). Bij derreeds door HH. Navorschers opgegevene kan ik nog voegen: *Musée des familles*, 1833, bl. 129—136. A.

Begraafplaats van J. F. Martinet (Nav. II, bl. 312; III, bl. 313). Het vermoeden, dat de beroemde MARTINET, die te *Amsterdam* is overleden, aldaar welligt zou begraven zijn, is mij gebleken juist te wezen; want in de *Maandelijksche Nederl. Mercurius* voor 1795, lees ik onder de namen der overledenen, die begraven zijn binnen *Amsterdam* op vrijdag den 7den Augustus, Ds. JOHANNES FLOREN-

TIUS MARTINET, N. K. of Nieuwe Kerk, — zoodat de vraag van C. M. E. hiermede is beantwoord.

p²—p.

Shakspeare in 't Slavisch (Nav. II, bl. 312). Bij P. H. SILLIG, *Die Shakspeare-Literatur bis Mitte 1854*, Leipz. 1854, vindt men de volgende Slavische vertalingen van SHAKSPEARE opgegeven: SHAKSPEARE'S *Werke*, 3 deelen, Wilna 1842, dl. I en II door J. KEFALINSKI, dl. III door J. VON DYKALP; a *Midsummer-night's Dream*, door denzelfden, Wilna 1845, allen in 't Poolsch. Voorts nog in 't Boheemsch: *Romeo and Juliet*, door F. DAUCHA, Praag 1847.

J. M.

Carel en Rodolf van Lennep (Nav. II, bl. 314; III, bl. 316; *Bijbl.* 1854, bl. xiii, lx, cxx). In het *Stamboek van den Frieschen Adel*, in de genealogie MARTENA, vind ik dat ERNST VAN DER LAUWIJCK, een Saksisch edelman, gehuwd was met JEL VAN MARTENA, dochter van HESSEL SITSES en van BOTH JARIOHSDR. VAN HOTTINGA. HELENA is waarschijnlijk de Latijnsche naam voor JEL.

D. H. H.

Johannes Camhout (Nav. II, bl. 332; III, bl. 330; *Bijbl.* 1854, bl. lxxxvi). Uit het doopregister te *Middelburg* blijkt, dat CAMHOUT aldaar den 1sten Maart 1739 is geboren; waarbij als ouders staan aangeteekend: MARINUS CAMHOUT en ANNA STELLENAAER. Het is dus buiten allen twijfel, dat de opgave van 1738, door WITKAMP en anderen, fout, en die van den 1sten Maart 1739, in DE NAVORSCHER voorkomende, juist is.

P. FRET.

Trouwdag van C. Tromp enz. (Nav. II, bl. 343; III, 340; *Bijbl.* 1854, bl. xvi, xxx, lxxxv, cxx). Zoo als bekend is, bezaten hij en zijne vrouw ieder eene hofstede te 's *Graveland*, die in 1672 door de Franschen verwoest zijn. Na hun vertrek is de Admiraal begonnen *Trompenburg* te bouwen, dat hij vervolgens bewoonde. Men vertelt daár in den omtrek nog vele bijzonderheden van den grooten man, waaronder staaltjes van het lastig humeur van Mevrouw TROMP, en hoe zij den wakkeren zeeheld, voor wien *Europa* beefde, onder den plak had. Zoo zou hij eens, b. v. buitens tijds bier tappende, voor die overtreding, door Mevrouw bijna den ganschen dag in den kelder gesloten zijn. — Het ware wel der moeite waardig, dat een Navorscher te 's *Graveland* of omtrek, al de anecdotes, die aldaar van onzen grooten zeeheld nog bekend zijn, verzamelde en mededeelde.

SIMON,

»*Beghin ende voortgangh van de O. I. Compagnie*» in 1646 (Nav. II, bl. 348; III, bl. 348). De Hoogduitsche vertaling is getiteld: *Sammlung von 26 Schiffahrten (der Hollaender und*

Oudste jaart. in gedr. boeken. — P. Leupenius. — Herv. Predikanten v. Namen. — Spreekwijze. Sweer enz.

Seelaender) nach Ost- und West-Indien) wie auch nach Norden, bij gedeelten uitgegeven te Neurenberg, Francfort, Hanau en Oppenheim, in de jaren 1599 tot 1650, in 4°., door LEVINUS HULSIUS. J. L. A. I.

Oudste jaarteekening in gedrukte boeken (*Nav. II. bl. 374; III. bl. 360; Bijbl. 1854, bl. xxxii, lxxxvii*). Het oudste met dagteekening gedrukte boek is het *Psalmboek van Mainz*, gedrukt in 1457 te Mainz, door PIETER SCHÖFFER en JOHANNES FAUST. Men leze hierover het belangrijke en wel uitgewerkte artikel van AMBROISE FIRMIN DIDOT, over de *Typographie* in de *Encyclopédie moderne*, Parijs 1851. De daarin vervatte bijzonderheden doen zien, dat de eer der uitvinding van de boekdrukkunst met beweegbare typen ten onrechte aan LAURENS COSTER wordt gegeven.

PHILO-INDICUS.

Petrus Leupenius (*Nav. II. bl. 374; III. bl. 361*). Uit het antwoord van V. D. N. zoude blijken, dat hij in 1633 als eerste predikant te 's Hertogenrade beroepen werd, en van daar in 1637 naar Hattem.

Bij zijn huwelijk in 1634 woonde hij echter als student of proponent nog in het *Staten-Collegie*, zoodat hij in dat jaar wel te 's Hertogenrade zal zijn geplaatst.

Den 7den en 28sten December 1635 had hij zich aan den kerkeraad van *Leyden* gewend, met verzoek om ergens bevorderd te worden, omdat hij uit 's Hertogenrade, in het land van *Limburg*, door de Spanjaarden was verjaagd.

Zijne benoeming te *Hattem* was dus eerst door de verjaging uit *Limburg* voorafgegaan. .. R. E.

Hervormde Predikanten van den polder van Namen (*Nav. III. bl. 62; Bijbl. 1854, bl. xlvii, lxiii*). Ten aanzien van PAULUS VESARDUS (niet VESANDUS) lees ik t.l.a.p.: *nuyt de Polder van Namen beroepen naar Rottum, 15 Nov. 1650*. Uit de aantekeningen in de kerkelijke acteboeken te *Ritthem*, kan ik met afdoende zekerheid den Heer Dr. RÖMER berigten, dat de opgaaf, betreffende VESARDUS, naar een extract uit de *Zuidbevelandsche Classikale Acteboeken*, geen onbepaald vertrouwen op die bron opwekt. Uit gemelde kerkelijke acteboeken te *Ritthem* toch blijkt, dat PAULUS VESARDUS den 6den April (niet 15 November) 1650 te *Ritthem* (niet *Rottum*) uit den *Polder van Namen* werd beroepen. Na velerlei moeilijkheden over dit beroep tusschen de Classis van *Walcheren* en den Kerkeraad te *Ritthem*, kon eerst op den 15den November 1650 de losmaking van VESARDUS bij de Classis van *Goes* verzocht werden, welke almede eerst den 4den Januarij 1651 toestond, deze losmaking bij de gemeente in den *Polder van Namen*. 1855.

men te bewerken. Eindelijk volgde die losmaking aldaar den 19den Januarij 1651, en de bevestiging van VESARDUS te *Ritthem*, den 12den Maart daaropvolgende. — PAULUS VESARDUS was een Middelburger van geboorte, blijktens kerkelijke aantekeningen te *Ritthem*. P. FRET.

NB. De antwoorden op de hier aangewezen, in DE NAV. III. bl. 62, Vr. 36, voorkomende vraag, zijn in 't BIJBLAD, doch niet in DE NAVORSCHER opgenomen.

Spreekwijze: "Sweer" voor "schoonvader", (*Nav. III. bl. 62, IV. bl. 29; Bijbl. 1854, bl. xciv*). Gelijk teregt door E.A.P. verondersteld wordt, vindt men bij XPEIJ, *Taalk. Aanm.* in het *Vaderl. Magazijn voor Wetensch., Kunst en Smaak*, waarvan nog eene afzonderlijke uitgave bestaat, Amst. 1807, bij de Wed. WARNARS, bl. 103—118, aanmerkingen over het woord *Sweer*, alwaar tevens de beide bewuste plaatsen uit *Genesis* en *Exodus* zijn aangehaald en gezegd wordt, dat het aldaar *schoonvader* beteekent, als zijnde eene zamentrekking van *zwager*. Ook worden onderscheidene plaatsen uit den *Spiegel Historiaal* van MAERLANT en ééne uit de *Rijmkronijk* van M. STOEKE aangewezen, en daarbij aangetoond, dat dit woord bij VAN VELTHEM, *Spiegel Historiaal*, voor *schoonbroeder* wordt gebezigd; voorts dat VAN LELYVELD, *Aanteeken.* op HUYDECOPER, het woord *zwager*, waarvan *zweer* afkomt, te regt afleidt van *wogan*, *nubere*; dat derhalve elk, die aangehuwd is, den naam kan dragen van *zwager*, *zweger*, *zweer*; van daar dan ook, dat dat woord bij de Angelsaksers en bij onze ouden gevonden wordt in de betekenissen van *schoonmoeder*, gelijk ook bij de Staten-overzetting van het N. Testament, *Matth. X: 35, Marc. I: 30*, en bij MAERLANT, *Spiegel Historiaal*, dl. I. bl. 111; M. STOEKE, *Rijmkronijk*, B. III. vs. 545. *Zwager* (*zweer*) beteekent alzoo, in het algemeen, *aanverwant*.

Over *snaar*, *snore*, *schoondochter*, zie ook WASSENBERGH, *Bijdrage tot den Friesschen tongval*. V. D. N.

Het geslacht van Laer (*Nav. III. bl. 62; IV. bl. 41; Bijbl. 1855, bl. xxxviii*). Daar de Heer L.v.H. veel belang schijnt te stellen in dit geslacht, kan ik ten vervolge van mijne vroegere opgave daar nog bijvoegen, dat in mijn exemplaar der genealogie van VAN LAER op het einde met de pen is bijgeschreven, dat JOHANNA, dochter van HENDRIK REYNER VAN LAER, geboren den 1sten Maart 1679, te *Zutphen* is gedoopt door Ds. ABRAHAMUS BECKER, en dat hare gevaderen geweest zijn Juffer ELSEBO VAN LAER, Stijfjuffer te *Else*, Juffer ANNA WALBORGH VAN DER HOEVEN, en Vrouw ELISABET GERTRUYT VAN LAER, Vrouw van *Keppel*, MELCHIOR DIEDERIK VAN

Het geslacht de Gouda van Swindrecht. — B. en A. van Linge. — G. van Trier. — Macaronische Poëzy.

LAER, Heer van Laer, en ALEXANDER SCHIMMELPENNINGH, Heer tot Engelenborgh, gecommiteerde ter generaliteit.

Uitde *Genealogie* van SCHIMMELPENNING VAN DER OYE, bij FERWERDA, 10de generatie, blijkt, dat JOHANNA SCHIMMELPENNING VAN DER OYE, geboren in 1648, na haar vaders overlijden heeft gehuwd SWEDER VAN APPELTHERN, en dat zij van haren oudsten broeder ALEXANDER SCHIMMELPENNING VAN DER OYE, heeft geërfd den *Engelenberg, Kell, Rees* en *Oye*. Op de verkooping bij W. P. VAN STOCKUM, 's Hage, October 1854, was uit de nalatenschap van VAN WELEVELD voorhanden (zie *Catal.*, bl. 166, N°. 197): *Geslacht rekening van VAN LAER, eigenhandig geschreven door HENDRIK REINIER VAN LAER, omstreeks 1680, met voorrede, 77 bladz. in 4°*. Dit Handschrift is echter terug genomen en niet verkocht. Waarschijnlijk zal het meerdere bijzonderheden bevatten, dan de gedrukte *Genealogie* ons geeft. V. D. N.

Het geslacht de Gouda van Swindrecht (Nav. III. 63; IV. bl. 42; *Bijbl.* 1854, bl. xcvi, 1855, bl. ii—iv). Ofschoon ik hierover niets naders heb te berichten, wil ik alleen aanmerken, dat de bij GOUDHOEVEN, bl. 225, vermelde JAN VAN GOUDA *alias* VAN SWINDRECHT dezelfde zal geweest zijn, die bij BURMAN in zijn *Traj. Erud.*, pag. 110, voorkomt als »JOHANNES DE GOUDA, parentibus patriciis nostra in urbe natus A^o. 1571. Societati Jesu Tornaci nomen dedit A^o. 1588, deinde per XXV annos Bruxellis et Antwerpiae ecclesiae munere functus est, etc. Obiit Bruxellis 28 Decemb. 1630 aet. 59." Aldaar worden vervolgens zijne schriften, waaronder zijne *Apologia* met den Rotterdamschen kerkleeraar LANSBERGEN, opgesomd en vele schrijvers, die hem vermeld hebben, aangewezen.

Ter voldoening aan het verlangen, door Mr. R. DESITTER, t. l. a. p. te kennen gegeven, moge dienen, dat in het werk van LE ROUX: *Recueil de la Noblesse*, pag. 63, vermeld wordt, dat »Le 7 de Novembre au dit an (1582) ont été a Lisbonne signées du Roi Lettres Patentes de Chevalerie en faveur de JOACHIM UBBENA de Riemedes, Bourgemaître de la ville de Groeninghe." De Brieven aan dezen werden alzoo weinige dagen later afgegeven, dan die, aan JEAN, THIERY en CORNIL DE GOUDA verleend.

Nog leest men aldaar de beschrijving van het Wapen van UBBENA: »*d'argent coupé de sable au lion de l'un et l'autre passant sur le tout: Heaume d'argent grillé, liséré et couronné d'or: Cimier une queue de paon de sinople.*

V. D. N.

Bernard en Abraham van Linge (Nav. III. bl. 64; *Bijbl.* 1854, bl. xcvi). Misschien is ABRAHAM VAN LINGE dezelfde persoon, wiens huwelijk te Amsterdam aldus is aangeteekend:

»26 Augustus 1605. ABRAHAM DE LINGNE (?) van London, oud 29 jaren, wonende op de O. Z. voorburgwal, zijn ouders dood zijnde; en CATHARINA DE WILLEM, van Hamburg, oud 20 jaren, wonende op de O. Z. agterburgwal, geassisteerd met BRISE DE WILLEM en CATHARINE GORT haar vader en moeder.

.. R. E.

NB. Ook het antwoord op de hier bedoelde vraag is in HET BIJBLAD opgenomen, in plaats van in DE NAVORSCHER.

Bernard en Abraham van Linge. Daar de Heer C. KRAMM, blijkens zijne opgave, eene geschiedenis der beeldende kunsten bewerkt, waarin ook genoemde kunstenaars zullen worden vermeld, wil ik zijne aandacht vestigen op hetgeen bij FERWERDA, *Genealogie de Brauw*, vijfde gener., voorkomt, t. w. dat MATTHEUS VAN DER LINGE (waarschijnlijk hetzelfde als VAN LINGE) huwde ADRIANA DE BRAUW, Domheer was te Utrecht, doch te Sluis in Vlaanderen woonde, alwaar hij ontvanger van het collegie van het Vrije was. Hij overleed 1652 zonder kinderen. Welligt zou derhalve daar ter plaatse meer van dat geslacht te vernemen zijn, en is de Heer VAN DALE misschien in staat de gewenschte inlichting te geven.

V. D. N.

Gomes van Trier (Nav. III. bl. 64; IV. bl. 51; *Bijbl.* 1854, bl. xlvii). Den 21 December. 1602 is te Amsterdam het volgende huwelijk aangeteekend:

»GOMES VAN TRIER, WILLEMSZ., van Mechelen, out omtrent 40 jaren, Commies op 't comptoir van de convoyen te Amsterdam, woont in de Huydevetterstraat, geassisteerd met DAVID en DANIEL MOSTART zijne neven; met CATHARINA MICHIËLSdr. out 27 jaren, woont op de Zeedijk, geassisteerd met GUETGE HENDRIKSdr. haar moeder."

Hij schijnt nog broeders gehad te hebben, o. a. JOSEPH, den 5 September 1587, oud 24 jaren, gehuwd met BENNETGEN JANSdr. BOTH (JACOBS), en GUILLAUME VAN TRIER. Zijne zuster ANNA was met PIETER VECTERS gehuwd. Dit geslacht heeft ook te Alkmaar gewoond.

.. ELSEVIER.

Macaronische Poëzy (Nav. III. bl. 68; IV. bl. 57, 58; *Bijbl.* 1854, bl. xcvi). De literatuur der vaderlandsche Macaronische poëzy kan nog aangevuld worden met de *Descriptio Rundrorum*, in *Viudicat atque Polit, Mengelingen door Groninger studenten*, Groningen 1816.

Overigens zijn als hiertoe behoorende mij nog de navolgende werkjes voorgekomen, welke evenwel niet van vaderlandschen oorsprong zijn:

1°. *Tractatus de Ruinae Ecclesiae Placitu*, afgedrukt in de *Monumenta Antiquitatis*,

Macaronische Poëzij. — Haar uit den put van 't Oudemannenhuis. — Graaf.

welke gevonden worden achter de *Introductio in Historiam Evangelii* van den Hoogl. GERDES, Tom. I. pag. 3—20.

GERDES voegt er bij: „Quamquam nec de auctore hujus libelli nec de praeciso ejus tempore quicquam determinare possumus, id tamen certum est, esse eum Seculi XV foetum, atque vivide admodum ex eo cum genium seculi tum fortunam ecclesiae publicam colligi posse: Est vero is Jam. A^o. 1517. Haganvae editus in forma 4. quamquam propter eximiam ejus raritatem superiori saeculo eundem V. D. HERM. V. D. HARDT inseri curaverit Praefationi Tomi III Autographon LUTHERI. Helmst. 1693. 8. a se editorum, deprompto exemplari ex antiquo rei thesauro, in Bibliotheca domestica RUDOLPHIAUGUSTI recondito; Neque ingratum fore Lectori confidimus, eundem inde descriptum, hic legere. Titulus ita se habet:

Tractatus admirabilis vom stand der Christenheit,
Qui diu clam dilituit, wem mag es nicht sein leid?
Sed adhuc vivit dominus der hat uns das anzeigt,
Revixit ipsa veritas, die hat sich zu uns geneigt.

Op dezelfde wijze zijn ook alle de overige coupletten, welke het werkje bevat, ingerigt.

2°. De fide meretricum in suos amatores etc. en de fide Concubinarum in sacerdotes. Beide zijn tegelijk uitgegeven met een werkje, onder den titel: *De generibus ebriosorum et de ebrietate vitanda*. Francofurti ad Moenam. 1581, en insgelijks in 1643. Zij zijn met Latijnsche en Duitsche regels en woorden doorweven, b. v.

Quicunque velit amare,
Weiber oder Jungfrauen,
Magno in gaudio stare,
Der sol gar eben schauen, u. s. w.

De omstandigheid, dat genoemde werkjes meestal tegelijk met de *Epistolae obscurorum virorum, ad dominum M. ORTUINUM GRATIUM*, uitgegeven zijn, doet mij, ook wegens den inhoud en strekking, vermoeden, dat de schrijvers der *Epistolae* (H. V. D. BUSSCHE, ULRICH VON HUTTEN, WOLFGANG ANGST en CROTUS RUBEANUS, over wie men verg. Dr. G. L. MORNKE, in ILLGEN, *Zeitschr. für die histor. Theologie*, 1843, S. 114), ook wel de auteurs dezer werkjes kunnen zijn.

3°. *Studentes, sive comoedia de vita studiosorum, Autore IGNOTO PEERDEKLONTIO. Alen-topholi. In aedibus Heriorici Nobilissimi*, 1648.

Aan het einde vindt men ook: 1°. *Tres studendi modi parum utiles*. 2°. *Studiosi characterismus Belgico-Latinus*. 3°. De anecdote, de quodam studioso, welke insgelijks aange-troffen worden in de *Crepundia Poetica* (achter de *Nugae Venales*) en in het werkje: *De Iustitudine Studentica* (Zie Nav. Bijbl. 1854, t. a. p.).

W. B. S. B.—s.

Macaronische Poëzij. „RAMBAUT DE VAGUEIRAS conçut au 13 siècle l'idée d'un poème entièrement composé de couplets espagnols,

italiens, provençaux, gascons et français, qui alternaient successivement.” *Hist de la Litt. espagnole trad. de BOUTERWEK*. Tom. I. p. 47. L. J.

[Nog werd het Bestuur gewezen op de *Cantio Nuptialis* of *Brulofs-zang* en het *Drinklied*, voorkomende in 't Nieuw groot Hoorns Liedboekje, bl. 100 en 131.]

Haar uit den put van 't Oudemannenhuis (Nav. III. bl. 95; IV. bl. 73). In de *Kleefsche en Zuid-Hollandsche Arkadia of Dagverhaal van Twee Reizen, in en omtrent die Gewesten gedaan, in dicht-maat uitgebreid, door CLAAS BRUIN, verrijkt met aanteekeningen van den Heere L. SMIDS, M. Dr. Tweede druk. t' Amsterdam, bij EVERT VISSCHER, Boekverkooper in de Dirk van Hasseltsteeg, 1730, leest men op bl. 106, in eene noot:*

„Herulheim. Noch in de *Herulers* (welk volk hier nooit haar verblijf heeft versocht) noch in malle JONKER LEM (alleen eene ijdele hersenpop) maar van haar en lem, is de naam van Haarlem allereenvoudigst uit te vinden.

Haar is een schrale en magere: en lem een vette en smerige grond. En dus is Haarlem gelegen tusschen vette en schrale gronden. *Schatkamer*, uit OUDENHOVEN en ALTING, bl. 124.” S. v. W.

Graaf (III. bl. 95; IV. bl. 73; Bijbl. 1854, bl. xcix). Deze vraag is door zeer belangrijke mededeelingen toegelicht, en een aantal gevoelen en meeningen van onderscheidene geleerde mannen tot dat einde aangevoerd, waardoor de vraag, als men wil, is beantwoord, doch, zoo het mij toeschijnt, nog niet beslist. Uit dien hoofde wensch ik er nog een paar opgaven, als verklaringen over den oorsprong van het woord *Graaf* en daaruit voortgevloeide rangen en titels, van bevoegde auteurs, bij te voegen; terwijl ik aan anderen de waarde of onwaarde daarvan ter beoordeeling overlaat.

Mr. JAMES COATS zegt in zijn *Dictionary of Heraldry etc.* Londen 1739, in 8°. bl. 126, het volgende: „Earls are the next Degree of Honour to Marquesses, in *Latin* call'd *Comites*, as it were companions to the Emperor, being the persons that enjoy'd the noblest Employments. The Title of Earl, VERSTEGAN (*) tells us, came from the *Saxon* words *Ear*, Honour, and *Ethel*, Noble, which being compounded together made *Ear-Ethel*, first abbreviated into *Ear-el*, and then into *Earl*, signifying Noble, of Honour, and being of the same Degree, with the *Latin Comes*, by us call'd a Count in speaking of foreigners, and the same still preserv'd in the comforts of our Earls,

(*) VERSTEGAN, of RICHARD VERSTEGEN, ook ROWLANDS genoemd, heeft geschreven: *Brittanische Oudheden enz.* Antwerpen 1606, in 12°, hetwelk zeker het aangehaalde werk is.

who are call'd countesses. Earls are of much ancients standing in *England*, than Dukes or Marquesses. It was formerly the custom, upon creating an Earl, to assign him some Revenue in the Place he had his titel from; but that is not essential, and there have been and are Earls who have neither Lands, nor other Income from those places whose Names they take. King RICHARD the First (942—996) was the first that created an Earl in *England* by girding him with a sword, in the person of HUGH DE PUSAZ, Bishop of *Durham*, Earl of *Northumberland*. The patents of Earls, and other Peers are much the same, only putting in the several titles. An Earls Robes differ from a Viscount's, in that he has three Guards, whereas the Viscount has but two and a half and a Marquis three and a half. His Cap is the same as that of a Marquis, or a Duke. *French Earls or Counts*, according to *Colombiere* wear only on their Arms, and not elsewhere coronets of Gold, with nine large Pearls rais'd on points above the Rim, which is adorn'd with other pearls and precious stones."

En in de *Dictionnaire des origines etc. par une Société de gens de lettres etc. Paris 1777*. Tom I. bl. 443, vindt men de volgende opgaven.

"*Comte*. Le titre de *Comte* remonte au moins aux premiers Empereurs, qui nommoient leurs conseillers *Comites*, Compagnons. Dès le tems d'AUGUSTE, on voit des sénateurs choisis par son conseil avec le titre de *Comites Augusti*. Il en est cependant qui pensent que *Comes* vient de *Comedere*, et qu'il désignoit ceux qui mangeoient avec l'Empereur, ou qui avoient droit de bouche en Cour, comme l'on dit aujourd'hui. Quoi qu'il en soit, c'étoit plutôt alors une dénomination qu'un titre. En 253, le mot *comes* commençoit à passer pour une dignité. Ainsi le titre de *comte* ne doit pas tout-à-fait son origine à CONSTANTIN-le-Grand; mais ce Prince en illustra la dignité au point de l'admettre même au-dessus des Ducs, en 330. On peut dire que les *comtes* étoient les courtisans et les gens de la suite du Prince: c'est pour quoi on appella sa cour *comitatus*. Dans le IVe Siècle ils commencèrent à devenir militaires, et au Ve il étoit établi que les Gouverneurs de Province se décorassent de la qualité de Duc, et les Gouverneurs des villes ou d'un seul Diocèse, de la qualité de *Comte*."

C. KRAMM.

Graaf. De schrijver van het *Schwarzenbergische Stamm-Register*, gewagende van het onderscheid der verschillende adellijke benamingen, zegt, op bl. 26 en 27 van bovengewerk, het volgende: »Die andere alsz Hertzogen, Fürsten, Graffen, sein der Kayseren Stat-Haltere gewesen. Ja damahls scheinen die Freyherren höher gewesen zu sein als die Graffen. Dann SEBASTIAN MUNSTERUS l. z. Colm c. 20 schreibt; In dem Buch des Lands-

Rechts *Germaniae* wird allein gedacht der Fürsten und Semperfreyen, oder Freyherren, aber der Graffen nicht anders als der Richtere. Ein Graff war ein Richter; Burg-Graff ein Burg-Richter. Arcis Caesareæ præfectus judex. Land-Graff ein Land-Richter, Marg-Graff ein Marck- oder über die Gräntzen-Richter, Pfaltz-Graff ein Pfaltz-Richter. Sive judex in Palatio Caesaris, REIN. REINECCIUS in *Comment d. Orig. Misenor. Quem Latine vertis* ELIAS REUSNERUS. MUNSTERUS spricht weiter: Es war noch in des Bapst Cantzeley im gebruch, dasz sie in ihren Bullen und Brieffe die Freyherren in titeln setzten vor die Graffen. (Conf. DRACE d. Orig. & jur. Patrit.) Jetziger Zeit will biszweilen gedispüteret werden, ob die Graffen vund Frey-Herren des Reichs an Würde und hoheit ein ander gleich sein oder nicht. Sihesolches nach der Länge ausgeführt in *Exercit. jur. publ.* WURMSER p. 137 & seqq. & *Limn. in additionibus ad lib. 4, c. 5, p. 415.*

M^o.

Afschrift van den Bijbel door Klaas Kam-mers (Nav. III. bl. 95; IV. bl. 77; Bijbl. 1854, bl. c). De Heer POTHOLT VAN DORP vraagt t. l. a. p., wie ARNOLDUS BORNIVS was? Naardien, volgens zijne opgave, COMMER VAN DER MARCK zijn werk vervaardigde, niet in 1761, maar in 1671, zal de vervaardiger van het daarop gemaakte lofdicht geweest zijn ARNOLDUS BORNIVS, JOH. fil., die als Proponent in 1636, eerst te *Kamerik*, daarna achterevolgens te *Schagen*, te *Woerden*, te *Delft*, in 1653, en in 1667 te *Alkmaar* Predikant werd, in welke laatste plaats hij in Augustus 1679 is overleden. Zie VEERIS, *Naamlijst der Predikanten van Noord-Holland*. Ook wordt hij vermeld door S. GILLE HERINGA, *Bijdrage tot de Lijst der Nederl. Dichters*. Zie *Konst- en Letterbode* van hetjaar 1838. V. D. N.

Afschrift van den Bijbel door Klaas Kam-mers. Door een ongenoemden dichter is daarop het navolgende bijschrift gemaakt:

Die soo veel schreef en sulke telling heeft bestaan,
Heeft veel gewerkt, veel tijds gespilt, en niets gedaan.
Had hij slechts zoo veel tijds aan Bijbelsin geleeten,
Veel min had hij gewurmt en nog veel meer geweten.

Tegen de bovengemelde vier regels:

't Is KAMMERS, die door lust en ijver heeft bestaan,
Dees telling nooyt voor hem, door eenig mensch ge-daan,
Heeft hij dan gantsch onnut zijn snippertijt geleeten,
Die iets doet, en iets leert, 't geen nimmer is geweten?
't Vereischt een ruyme tijd, waarin gij dorst bestaan,
o KAMMERS, op dees wijs den bijbel na te gaan.
Maar is 't niet jammer, dat gij hier bij hebt vergeeten,
Ons al de commata's en punten te doen weeten.

Tegen deze vier regels:

Gij die begeerig zijt, de commata's te weeten,
Wilt eerst leeren, 't geen wat KAMMERS heeft vergeeten,

Moeder v. J. Cats enz. — Afbeeldingen v. Oldenbarnevelds onthoofding. — L. Hendriksz, genaamd Moy Lambert.

En tellen al de letters, van de Apocryphe boeken,
Dan kunt gij, als 't uw lust, de commata's ook zoeken.

HR.

Moeder van J. Cats en voornaam zijns vaders (Nav. III. bl. 96; IV. bl. 79; Bijbl. 1854, bl. ci). Bij het doorbladeren van het Nav. Bijbl. 1854, bl. ci, ontwaar ik met eenigen schrik, dat ik v. O. nog altijd eenig antwoord verschuldigd ben op zijn verzoek, om nadere inlichting aangaande de moeder van JACOB CATS. Toen de vraag in DEN NAVORSCHER voorkwam, ben ik daarover in correspondentie getreden met nu wijlen den Heer Mr. A. MOENS VAN BLOOIS, die zich met zijne gewone bereidwilligheid met een onderzoek belastte, waarvan ik den uitslag in ons Tijdschrift heb medegedeeld. Ik ontving berigt, dat men ook nog zekere oude acte had gevonden, waarin Mr. JACOB CATS als universeel erfgenaam van een' persoon, wiens naam men niet ontcijferen kon, voorkwam, en van eene doopacte van PIETER, zoon van A. GAANDERS en ELISABETH CATS, waarbij getuigen waren P. A. GAANDERS, Baljuw, JACOB CATS en ANTONIA GAANDERS. Men schreef mij ook nog: »De vader van CATS zat midden in den Raad, en de notulen van dien tijd vermelden alleen ADRIAAN CATS, dit is dus ontwijfelbaar de vader van den dichter.»

Onlangs (Mei 1855) een oogenblik in *Brouwershaven* zijnde, heb ik het graf nog eens bezocht. Op de zark staat vrij duidelijk:

Hier leidt begrave LEENKEN JACOB JAN BREIJDES dochter, huysvrouw van ADRIAAN CORNELISZ. CATS en sterff den 13den dach in Mei aⁿ V^cLXXX." en dus niet, zoo als men mij had opgegeven, 1579.

Tijd tot verdere navorschingen ontbrak mij, en, zoo als den Heer v.O. bekend zal zijn, was de Heer MOENS, met wien ik gewis over deze zaak zou gesproken hebben, kort te voren overleden. φ^2 — φ .

Moeder van J. Cats en voornaam zijns vaders. Het kan misschien nuttig zijn te melden, dat JACOB CATS te Amsterdam is getrouwd. Zijn huwelijk is aldus aangeteekend:

»26 April 1605. JACOB CATS, van Brouwershaven, oud 27 jaren, wonende tot Midelburg, geassisteerd met CORNELIS CATS, zijn broeder —; en ELISABETH VAN VALKENBORG, van Antwerpen, oud 26 jaren, wonende in de Warmoesstraat, geassisteerd met ELISABETH MICHIËLS..... haer moeder en MAGRIET DE VOGELAER, haar zuster.»

De hier voorkomende CORNELIS CATS zal wel den vóórnaam hebben gekregen van dien zijns grootvaders. ..R. E.

Afbeeldingen van Oldebarnevelds onthoofding in Vondels »Palamedes» (Nav. III. bl. 97; Bijbl. 1853, bl. ci en clxviii). Het jaartal 1717 in mijne opgave is zeker eene lees- of drukfout voor

1707. De echte plaat (de zaal aan de regter — het torentje aan de linker hand) in mijn exemplaar, met het door G. J. v. J. (t. l. a. p.) opgegeven boven- en onderschrift, heeft aan het torentje, als op een' grooten wimpel, drie regels, beginnende: »ik zie, ik zie den beul", en boven 't schavot een wimpel met twee regels: *Mannen, gelooft het vrij, ik ben geen landverrader, maar sterf een Patriot, getrouw aan 't vaderland,*" en op de andere:

»Ik zal hier schoonen loon voor mijnen dienst ontfāen,
Die 'k drie en veertig jaar den lande heb gedaan.»

Op de eene omgekeerde plaat zijn de opgeplakte blaadjes, maar geene spreken. Op de andere, zonder de blaadjes of bovenschift, komen zij voor, en luidt het onderschrift: *Afbeelding der executie geschiet den XIII May 1619, aan JAN VAN OLDEBARNEVELT, gewesene advocaat van Hollant. Dus sterf van OLDEBARNEVELT, voor 't Vaderlant gelijk een helt.*

De drie door mij aangewezen platen zijn langwerpig 4°. en toeslaande. Op geene vind ik een merk van teekenaar of graveur. L. J.

Lambert Hendriksz. genaamd Moy Lambert (Nav. III. bl. 99; IV. bl. 83; Bijbl. 1854, bl. cv). Na het door mij ingezondene, betreffende het Graf van dezen zeeheld te Rotterdam, en het daarbij aangegeven vermoeden, dat de familie van kapitein DEN BOUT zich vereerd zou geacht hebben, het lijk van den admiraal in hare grafstede te mogen ontvangen, is mij uit de bij de kerk nog voorhanden *Grafboeken* gebleken, dat datzelfde graf N°. 85 op het *hoog Choor* in het jaar 1641, stond ten name van AETGEN LAMBRECHTS, huisvrouw van JOOST VAN COULSTER, ook voorkomende als AARTIE LAMMERTS, huisvrouw van JOOST VAN KOLSTER. Hieruit blijkt, dat dit graf in eigendom was overgegaan aan de familie van MOY LAMBERT, en tevens dat hij één of meer kinderen heeft nagelaten, daar bovengenoemde ARTGEN LAMBRECHTS zijne dochter of wel eene kleindochter zal geweest zijn. In het eerste geval was zij waarschijnlijk een éénig kind, dewijl het graf te haren name alleen stond. — In 1718 werd dit graf verkocht door de Heeren VAN DE WEL aan ISAACK DE WINTER; en in den laatsten tijd behoorde het aan de familie VAN BEEFTINGH.

Uit dezelfde *Grafboeken* blijkt almede, dat de familie DEN BOUT in lateren tijd, daar ter plaatse op het *hoog Choor*, in eigendom bezat het graf, voorkomende onder N°. 76, hetwelk in 1654, stond ten name der erfgenamen van EWOUT DEN BOUT, zijnde GJJSBERT VAN HEERT zijne weduwe CORNELIA VAN BEKE voor $\frac{1}{4}$, JOHANNES VAN LEEUWEN, schepen tot Leyden, voor $\frac{1}{4}$ en NICOLAAS VAN HEERT voor $\frac{1}{4}$, daaraan gerechtigd. V. D. N.

Geschiedenis der Geneeskunde in Nederland

(Nav. III. bl. 101; IV. bl. 327; Bijbl. 1854, bl. cviii.) Eene commissie uit de Maatschappij ter bevordering der Geneeskunde is belast met de bewerking eener geschiedenis der volksziekten in Nederland. Door middel van DE NAVORSCHER (dl. III. bl. 101), riep zij de medewerking ook voor het aanbrengen van bouwstoffen, daartoe, zoowel van de geneeskundigen als van de beoefenaars der geschiedenis van het Vaderland in. Onder andere vroeg zij, welke bronnen er voor ieder der bijzondere epidemien bestaan, en vestigde daarbij ook de aandacht op *Flugschriften* over ziekten, die in ons Vaderland gewoed hebben.

Met een ander doel onlangs den *Catalogus* der groote verzameling *flugschriften*, te 's Gravenhage in de Koninklijke Bibliotheek aanwezig, en bekend onder den naam van *Bibliotheca Duncaniana*, doorlopende, viel mijne aandacht ook op de daarin vervatte brochures, over in ons Vaderland geheerscht hebbende ziekten. Eene herinnering aan de reeds eenigen tijd geleden gedane oproeping tot medewerking door de commissie voornoemd was daarvan het gevolg en het resultaat het onderstaande lijstje.

DI. C. *Wee-klacht over de groote sterfte binnen de wjt vermaerde stadt Leyden*; A°. 1635. Amsterdam 1635. 4°.

DI. CI. J. B. Med. *Bericht van de Pest*. Dordrecht 1636. 4°.

DI. CI. *Ordonnantie van de peste gemaect by den Hove van Hollandt in den jare 1557*. Leyden 1636. 4°.

DI. CI. *Remedie voor de pest in rijm gestelt*, door P. VAN GODEWYCK, Dordrecht 1636. 4°.

DI. CI. D. VALENTIN, *Tractaet teghen de pest, t'welk is een excellente waerachtighe ende gheapprobeerde konste ofte remedie teghen de selve sieckte*. Haerlem 1636. 4°.

DI. CI. J. VAN GERWEN, *Moetgevinge ofte ernstige overdenkinghe over de vlugtende en alle die meer voor de pest als voor de sonde vreesen*. Leyden 1636. 4°.

DI. CII. *Kort bericht van de pest voor te komen ten dienste der gemeente der stadt Dordrecht*. Dordt 1636. 4°.

DI. CII. *De handt Godes of een Christelyck verhael van de peste of gaeve Gods*, door J. VIVERIUS, Medicyn. Haerlem 1636. 4°.

DI. CIII. *Neuwjaers pest spiegel waer in te sien is de rechtveerdighe pest straffe Gods*. Haerlem 1637. 4°.

DI. CXLII. *Groote pest in Hollant in 1655*. H. S.

DI. CLIII. *Nutte en noodige middelen voor de pest ofte een bequame maniere hoe men sich in desen gevaerlyken tydt zal houden*. Amsterdam 1655. 4°.

DI. CLV. *Teghen-gift tegen de peste handelende van de Geestelycke oorsaken ende remedien teghen de pest*. Utrecht 1656. 4°.

DI. CLXXVIII. *Resolutie van de Ed. Gr. Mog. H. H. Staten-Generaal enz. behelsende middelen ende precautien tegen het voortsetten van de pest*. 's Gravenhage 1664. 4°.

DI. CLXXVIII. *Den ontwapenden pestdooit in den theriakelpot, waerin aengewesen worut hoe hem een yder in de besmettelijcke siekte dienen kan*, door J. L. HELVETIUS, Med. Dr. en Pract. te 's Hage. 24°. (1664).

Nog blijkt uit de *Kronyk van het Historisch Gezelschap te Utrecht* (1846, bl. 75, 142), dat in 1468 te *Groningen* en in 1500 te *Arnhem* eene zware ziekte heerschte. Voorts vermeld ik nog:

1557. *Ordinantie gemaect by den Hove van Hollandt op ten laetsten dach Septembris op de peste ende haestighe siecte in sommighe plaetsen regnerende*. Ghedruckt tot Leyden bi mi JAN MATHYSSOON, 14 blz. (Cat. Pamfletten van F. MULLER, I. N°. 42.) Zie GOUTHOEVEN, *Chronycke van Hollandt*, 1620. II. bl. 6.

1635. *Wee-klacht over de groote sterfte binnen de wjt-vermaerde stadt Leyden*. A°. 1615. Amstelredam. Ghedruckt by NIC. VAN RAVENSTEYN. 1635.

1635. 18 November. *Publicatie te Amsterdam over de heerschende siekte*.

1655. "A°. 1655 is soo grote pest in *Hollant* en daeromtrent geweest, dat weynigh steden vry geweest syn, doch heeft meest getroffen de stad *Leyden*, alwaer in Septembre omtrent 900 ter weeck binnen de stad syn begraven, behalven die met grote menichte buyten nae de dorpen syn gebracht."

J. D.
L.

Domesday Book (Nav. III, bl. 126; V. bl. 92; Bijblad 1854 bl. cviii). Over dit onderwerp is door OCTAVE DELEFIERRE een belangrijk stuk geleverd in de *Bulletins de la commission royale d'histoire*, (*Compte rendu*, 1847, tome XII, p. 45), waarvan we het volgende ontleenen:

"Le *Domesday Book* est un des plus anciens et des plus importants cartulaires que possède le royaume de la Grande-Bretagne. Il fournit des renseignements du plus haut intérêt à l'historien et à l'antiquaire. C'est le seul rapport authentique sur l'état et la division des propriétés foncières et territoriales en Angleterre, immédiatement après la conquête. C'est le registre qui servait de base à l'appréciation de la valeur des terres.

Quoi qu'on ignore l'époque précise où fut commencée cette espèce de cadastre, on est certain qu'il fut terminé en 1086."

Maar men leze het stuk zelf, te groot overigens voor eene geheele overname, belangrijk voor wien den inhoud en waarschijnlijk den oorsprong verlangt te kennen.

THEODORIK.

Egm. Handschr. — *Punt. op Paus Innocent. VIII.* — *Boeren d. Floris V tot ridd. gesl.* — *De Gen. Cohorn.*

Egmondsche Handschriften (Nav. III. bl. 127.; IV. bl. 104). Eenige der Handschriften afkomstig uit de Abdij van Egmond en hare vermaarde boekerij, hebben zich bevonden in handen van den geleerden Boekhandelaar en beroemden Penningkundige P. VAN DAMME, en komen voor op den gedrukten *Catalogus* der door hem te 's Hage, in 1764, gehoudene publieke verkooping. In dezelfde rijke verzameling bevond zich mede het H. S. van TESSELSCHADE'S *Verlost Jerusalem*; doch alle pogingen, die men heeft aangewend om op het spoor te komen, waar het is gebleven, zijn tot nog toe vruchteloos geweest, dat in dezen ook wel het geval zal zijn. J. L. A. I.

Punt. op Paus Innocentius VIII (Nav. III. bl. 127, IV. bl. 105). Hoewel men dit punt. te vergeefs in vele uitgaven der gedichten van MARULLUS zal zoeken, is het toch wel degelijk in sommige drukken opgenomen, blijkens eene aanhaling in A. J. u. A. THEINER, *Über die Ehelosigkeit bei den Christl. Geistlichen*, u. s. w. Altenb. 1828. Th. II, S. 779, in ann. alwaar wij lezen: „MICHAEL MARULLUS, Zeitgenosse, machte auf diesen Papst folgendes Epigram:

„Octo nocens pueros genuit, totidemque puellas;
„Hunc merito poterit dicere Roma patrem.
„Spurcitia, gula, avaritia, atque ignavia deses.

„Hoc Octave, jacent, quo tegeris, tumulo.”
Hymni & epigrammata. Florentiae 1497, in 4°. Auch bei STEF. SZEGEDINUS, *Speculum Pontificum*, Romae 1592. 8°. p. 126.”

W. B. S. B.—s.

Boeren door Floris V tot ridders geslagen (Nav. III. bl. 128, IV. bl. 108; *Bijbl.* 1854, bl. cix, cx). Eene belangrijke verhandeling over het veradelen van boeren of huislieden, vindt men in de *Oudh. en Gest. van Delft en Delfl.* Inleid. pag. LXVII en volgende. M°.

De Generaal Cohorn (Nav. III. bl. 131; IV. bl. 113). Ik ben den Heer P. J. VAN DER DOES DE BYE, voor de opgaven, welke ZEd. omtrent de familie VAN COEHOORN heeft medegedeeld, met betrekking tot de afstammelingen van MENNO VAN COEHOORN VAN HOUWERDA, uit zijn eerste huwelijk met JACOBA VAN SCHRIECK, dank schuldig; maar nog meerderen voor de mededeeling van zijnen twijfel omtrent de afstamming van den Franschen Generaal COHOEN van dien tak; omdat juist de gronden van zijnen twijfel mij de overtuiging hebben gegeven, dat die Generaal een afstammeling van den evengemelden MENNO VAN COEHOORN VAN HOUWERDA is.

Ik lees aldaar, dat KAREL MENNO BARON VAN COEHOORN, in de geschiedenis beroemd

onder den bijnaam van *de Hollandsche Vau-ban*, in den vijfden graad afstamde van CHRISTIAAN FREDERIK VAN COEHOORN, broeder van PIETER VAN COEHOORN, aldaar mede genoemd, en dat diens afstammelingen te *Straatsburg* wonen.

Deze KAREL MENNO kan niemand anders zijn dan onze beroemde Ingenieur MENNO BARON VAN COEHOORN, die in ons *Stamboek* in de vijfde generatie voorkomt, en van hem, dien wij tot stamvader van dat geslacht hebben geplaatst, zonder evenwel diens voornaam te kennen, in den vijfden graad afstamt; en, volgens de chronologie, omtrent denzelfden tijd als CHRISTIAAN FREDERIK moet geleefd hebben.

Brengen wij daarmede in verband, dat er gezegd wordt, dat de afstammelingen van CHRISTIAAN FREDERIK in *Straatsburg* wonen; dat hij reeds vroeg in dienst van *Holland* is overgegaan (men zal zijn kleinzoön bedoeld hebben, want hij leefde reeds in 1479 en was te oud, zoo hij toen al leefde, om *Attaché à l'Ambassade de Suède en Hollande* te zijn, en hierop schijnt de Fransche schrijver niet geteld te hebben), en dat de familie VAN LIMBURG STIRUM, uit welke een lid met de kleindochter van den Generaal MENNO BARON VAN COEHOORN gehuwd was, in hare familie-aantekeningen melding maakt van eenen JOHANNES VAN COEHOORN, die in 1766 te *Straatsburg* N. DE LANG huwde, en deze vrouw door den Heer P. J. VAN DER DOES DE BYE, MADELAINE DOROTHÉE DE LANG genoemd wordt; dat een zoodanig huwelijk ook bij de nog bestaande familie VAN COEHOORN bekend is, en LOUIS JACQUES DE COHORN, de Fransche Generaal, den 16den Januarij 1771 te *Straatsburg* werd geboren, — dan meenen wij redenen genoeg te hebben om aan onzen N. VAN COEHOORN, gehuwd met N. FERMADE, den voornaam van CHRISTIAAN FREDERIK te geven, en hem voor den broeder van PIETER en zoön van TOUSSAINT te houden. Men lette er op, dat TOUSSAINT Fransch is en alzoo eene vertaling van zijnen eigenlijken doopnaam.

Ik — want mijn vriend en medearbeider aan het *Stamboek*, AREND VAN HALMAEL, heeft zijnen werkzamen loopbaan hier op aarde reeds geëindigd, — zoude alzoo naar aanleiding van dit alles, onze genealogie, zoo ik die op nieuw zoude geven, aldus beginnen:

Wat FERWERDA en anderen en ook wij, in navolging van hen, omtrent de herkomst van deze familie gezegd hebben, meen ik thans als ongegrond te mogen beschouwen. Immers, latere tot mij gekomene berigten (zie Nav. IV. bl. 113—117) doen mij zien, dat althans een tak dier familie omtrent de helft de XVde eeuw in *Zweden* gevestigd was, en aldaar de aanzienlijkste ambten bekleedde. Zoo vindt men in het *Magasin Pittoresque*, *Année 1843*,

p. 183, eenen TOUSSAINT (HELGE?) DE COHORN als Generaal der Zweedsche ruitery, gehuwd met JOLANDA MUNCK, die twee zoons had: 1. CHRISTIAAN FREDERIK DE COHORN, Gouverneur van *Upsal*, wiens afstammelingen zich in de *Nederlanden* vestigden, en 2. PIERRE DE COHORN, die in 1457, toen CHRISTIAAN I, Koning van *Denemarken*, den Zweedschen troon beklom, diens kamerheer en, later, opperbevelhebber van het Zweedsche leger werd; wiens afstamming, JAN DE COHORN, even als zijn vader, zich in *Frankrijk* nederzette en te *Avignon* AGNES DE RHODES huwde, en van wien in 1843, als laatste afstamming van diens tak de Gravin SEGUINS-VASSEUX, geboren DE COHORN, nog in leven was. Men wil, dat het geslacht van COEHOORN (KUHORN) voortijds tot de adellijke Patriciërs (?) van de vrije rijksstad *Frankfort a. d. Main* behoorde, en het stamhuis *Kuhornshoff* in het gebied van die stad gelegen was.

T. DE COEHOORN voerde o. i. alleen den zwarten hoorn in een veld van zilver. Zijn zoon PIETER kwartierde dit met zijn moeders wapen *Munck*, terwijl GOZEWIJN, zijn achterkleinzoon, met zijn moeders wapen *Bibra* kwartierde. Vandaar de *Pals* in het wapen van PIETER, en de tegenwoordige *Beer*, vroeger *Bever* (Hoogd. *Biber*) in het wapen van GOZEWIJN; want wij gelooven, dat de familie BIBRA, even als de stad *Bibrach* of *Biberach*, een' *Bever* in haar wapen voerde. Men zie MARTIN SCHROT, *Wappenbuch*, etc. *Munchen* 1581, bl. 46 en 96.

De tegenwoordige familie voert dit gekwartierde wapen onjuist, want zij heeft 1 en 4 de *Beer* (*Bever*) en 2 en 3 de *Hoorn*; daar in allen gevalle de *Hoorn* 1 en 4 moest zijn; omdat het door de familie VAN COEHOORN, en niet door de familie BIBRA gevoerd wordt.

Wij zeggen alzoo:

TOUSSAINT DE COHORN leefde omtrent het midden der XVde eeuw, en trouwde JOLANDA MUNCK, en verwekte:

I. PIETER DE COHORN, trouwde N. N. en verwekte: JAN DE COHORN, trouwde AGNES DE RHODES, te *Avignon* in *Frankrijk*.

II. CHRISTIAAN FREDERIK DE COEHOORN, trouwde N. VAN FERMADE, en verwekte: LAMBERTUS VAN COEHOORN, trouwde CUNIGUNDA VAN BIBRA, en verwekte: GOZEWIJN VAN COEHOORN, trouwde THEDA VAN ESENS, en verwekte: GIDEON VAN COEHOORN, trouwde SYTSCKE (en niet LYTSCKE, zoo als in de aantekening staat) MENNOOSDR. VAN HOUWERDA, en verwekte:

a. GOZEWIJN VAN COEHOORN. En dan vervolgens zijne afstammelingen, zoo als wij die hebben opgegeven.

b. PHILIBERT (PYBE) VAN COEHOORN VAN HOUWERDA, trouwde N. N. en verwekte:

MENNO VAN COEHOORN VAN HOUWERDA

trouwde: a. JACOB A VAN SCHRIECK. b. JOHANNA MENTEN. En vervolgens diens afstammelingen uit die beide huwelijken, volgens de nu later medegedeelde opgaven, met achterlating van het huwelijk van JOHANNES ERNESTUS in de zesde generatie en van diens zoon GIDEON in de zevende. Ten gevolge waarvan JOHANNES in de vierde generatie en diens aldaar opgegevene afstammelingen komen te vervallen.

Met betrekking tot de opgaven van den Heer P. J. VAN DER DOES DE BYE wilden wij van dezen wel eenige inlichtingen ontvangen.

In October 1850 gaf mij de luitenant ter zee Baron DE GIRARD DE COEHOORN omtrent deze familie eenige inlichtingen, zoo als: dat COENRAAD GIDEON VAN COEHOORN in November 1747 in de *Willemstad* is gestorven, diens echtgenoot M. A. WIERTS te *Hulst* den 23sten Januarij 1709 gedoopt is en de Raadpensionaris van *Hulst*, CASPARUS STERSO, als getuige daarbij tegenwoordig was en zij in 1759 te *St. Oederode* is gestorven. Is dit wellicht onjuist, want hiervan maakt ZED. geene melding? Zijn haar geboorte- en trouwjaar juist, dan was zij slechts 17 jaar, toen zij COENRAAD GIDEON VAN COEHOORN huwde. Hare moeder was eene FULLENUS en niet TULLENUS.

Van de kinderen van COENRAAD GIDEON staat GOSWINA THEODORA geboren den 26sten December 1723; moet dit ook 1732 zijn?

JOHANNES JACOBUS VAN COEHOORN werd in 1734 gedoopt en huwde voor de eerste maal in 1752, en alzoo op 18 jarigen ouderdom. Is hier niet onnaauwkeurigheid in een dezer jaartallen? De Baron DE GIRARD DE COEHOORN stelt zijn sterf dag op Juni 1785.

Zoude men voor: Graaf WILLEM van Dunt en in *Lijf land*, ook moeten lezen: WILLEM, Graaf van Dunt en in *Lijf land*?

Waarom wordt het zevende kind van LOUIS JACQUES VAN COEHOORN niet genoemd? — *Hoogebantum* moet *Hoogebeintum* zijn. — BARTHOLOM VAN COEHOORN † 1695, en niet 1625.

M. DE HAAN HETTEM A.

Job de Rieu (*Nav.* III. bl. 159; IV. bl. 121). Tot aanvulling op deze vraag, deel ik hier zijn huwelijk mede, zoo als dit te *Amsterdam* voorkomt:

» 6 Juni 1602. JOB DE RIEU, MAXIMILIAENZS. van *Norwits*, dienaar der Waelsche gemeente binnen *Utrecht*, oud 24 jaren, geassisteerd met Mons. DE LA VIGNE en PAUL LASOLEUR; met MARIA DU PRIS van *Doornick*, oud 26 jaren, woont in de Nes, geassisteerd met JEANNE DE LA VALLEE haar moeder."

MARIA BOCKEEL was dus zijne tweede vrouw. .R. E.

Klokken spelen (*Nav.* III. bl. 159, IV. bl. 123, V. bl. 216 en *Bijblad* 1855, bl. xlii). Wanneer W. J. F. het verlangde werkje nog

niet heeft, wil ik het wel ter inzage afstaan, mits wetende aan wien en voor hoe lang.

Aangaande de Haarlemsche klokkenspelen, kan ik mededeelen, dat de rekening wegens de nieuwe klokken en den aanhang van dien over de jaren 1661, 1662 en 1663 is geteekend door den bekenden kunstenaar FR. HEMONY. De totale somma voor de groote en Bakenesse kerken is f 21254.5.8 en wel als volgt

1. Voor de groote kerk:

in 1661 zijn gelev. 26 klokken weg.	6739 $\frac{1}{2}$ ₤
— 1662 — — — 6 — — —	12620 —
32 klepels — — —	900 —
58 hamers — — —	870 —

te zamen wegende 21129 $\frac{1}{2}$ ₤
en kostende f 17220.3.8.

2. Voor de Bakenesse kerk:

in 1663 zijn gelev. 24 klokken weg.	3970 ₤
24 klepels — — —	169 —

te zamen wegende 4139 ₤
en kostende f 4043.2.

De lichtste klok in de groote kerk had het gewigt van 20 $\frac{1}{2}$ ₤, de zwaarste 3774 ₤. Van de Bakenesse toren woog de lichtste 17 $\frac{1}{2}$ ₤, de zwaarste 852 ₤.

De klokkenspecie is geleverd van de twee eerste partijen a 17 stuivers ieder pond, en van de laatste partij a 22 st. De ijzeren klepels a 7 $\frac{1}{2}$, de hamers a 6 st. ieder pond.

De vorige klokken wogen aan klokspijls 11795 ₤, en zijn overgenomen voor f 5661.12 door FRANÇOIS HEMONY, en alzoo voor f 48 de 100 ₤.

Over het Hoornsche klokkenspel, zie men VELIUS, *Kronijk van Hoorn*, bl. 236 en de noot.

W.

Klokkenspelen. (Verbetering van het medegedeelde, *Bijbl.* 1855, bl. xlii). Onder de namen van Nederlandsche klokkenspelers, mag die van ..BERGHUIS, in de laatste helft der vorige eeuw, Klokken (ook Organist) te *Delft*, niet vergeten worden. Hij wordt zelfs wegens zijne *nerstaunender Fertigkeit* op dit instrument in het *Hist. Biogr. Lexicon* van (E. L.) GERBER (*Leipzig* bei BREITKOPF 1790) genoemd. Ook verdiende de in 1841 overleden P. NIEUWENHUIJSEN, opvolger van den in dit art. meermalen gemelde FISCHER, als Organist en Klokkenist van den Dom te *Utrecht*, den roem, door hem als groot Klokkenist verkregen; dit bewijzen de nog van hem bestaande compositiën voor dit instrument.

W. J. F.

Danswyck in Schottlandt (Nav. III. bl. 159; IV. bl. 124, 167). Ik heb voor mij liggen eene uitgave van VAN METEREN, welker titel is: *Commentarien ofte Memorien van den Neder-Bijbl.* 1855.

landtschen Staet, Handel, Oorloghen ende Gheschiedenissen van onsen tyden, etc. Mede vervattende eenige haerder Ghebueren handelingen. Beschreven door EMANUEL VAN METEREN ende by hem voor de tweede ende leste reyse over-sien, verbeterd ende vermeerderd. Oock soo verre ghebrocht totten afstandt van Wapenen ende Vrede in 't jaer 1608. Ghedruckt op Schotlandt buyten Danswyck, by HERMES VAN LOVEN voor den Autheur.

De paginering is niet doorlopende. Na de opdracht, de voorrede en eenige gedichten, volgen Boek I—XII (jaren 1369—1585) van bl. 1—244, Boek XIII—XX (1586—1598) van bl. i—cxix, Boek XXI—XXVIII (1599—1607) bl. 1—167.

Hierop volgt een veel uitvoeriger register, dan ik vind in de uitgave van 1614. Het is zamengesteld door een Docter in de *Medecyne of Ghenees-conste*, en, zoo als hij aan het einde des registers zegt, een *Cosyn* van den *Autheur deses Boecx*. Hierbij voegt hij eene vertaling in dicht op ANNA BALAM, en zal ook het *sinrycke Grafdicht* van JUSTUS LIPSIIUS *Nederlands leeren spreken*. Nu volgt een *Appendix of Bijvoeghsel van de Vredehandel*, bl. 1—27, over het jaar 1608.

Op de laatste bladzijde staat: *Tot Londen*, voor EMANUEL VAN METEREN, 1609.

C. P. L.

Het wapen der van Oostens (Nav. III. bl. 159; IV. bl. 125 vlg.; *Bijblad* 1855, bl. xxxix). In het bezit zijnde van eene met veel zorg bewerkte en vrij naauwkeurig aangehoudene geslachtlijst van de afstammelingen uit WILLEM JOOSTEN DEDEL en IDA BRUIJNSZ. VAN DER DUSSUN (gehuwd 1574), vind ik het niet zonder belang om daaruit af te schrijven eenige generatiën van de geslachten VAN OOSTEN en VAN RIEBEEK, zoo als die daarin staan opgeteekend, een en ander tot aanvulling of verbetering van hetgeen over eenige leden van deze beide geslachten in DE NAVORSCHER reeds is medegedeeld.

GERRIT VAN OOSTEN.

DIRK VAN OOSTEN . . . (zie Nav. IV. bl. 125. . . c.), sterft 1660; trouwt 17 Februarij 1659 MARIA VAN BODEGEM, geboren 12 April 1636, dochter van HUGO VAN BODEGEM en van IDA DEDEL.

eenig kind.

ELISABETH VAN OOSTEN, geboren in 1660; trouwt in 1678 ABRAHAM VAN RIEBEEK, zoon van JAN ANTHONY VAN RIEBEEK en van MARIA QUEVELLERIUS. Hij werd geboren 16 October 1653, en overleed als Gouverneur-Generaal van *Neêrlands Indië* te *Batavia* den 17den November 1713, waar ook zijne weduwe overleed den 18den Mei 1714.

JOHANNA MARIA VAN RIEBEEK (a), trouwt 1. GERRIT DE HEERE (b), 2. JAN VAN HOORN (c), 3. Mr. CORNELIS BORS VAN WAVEREN (d).		ELIZABETH VAN RIEBEEK (e) trouwt GERRIT VAN OOSTEN. (f)		JOHAN VAN RIEBEEK (g) trouwt CHARLOTTA MARIA LEYDEKKER (h).	
1ste en 2de huwelijk kinderloos, uit het 3de.		ABRAHAM VAN OOSTEN, geb. 16 Decem- ber 1716, † 4 Decemb. 1782 te Amsterdam, aan de kinderpokken.		dochter jong gestorven.	
ABRAHAM CORNELIS BORS VAN WAVEREN, geboren 18 Mei en over- leden 20 Mei 1716.					

ABRAHAM VAN RIEBEEK, geb. 18 Sept. 1730, † 17 Augustus 20 Januarij 1722, tr. ren 20 Januarij 1723. geb. 12 Maart 1725. geb. October 1730, † 25 Julij 1734.

Mr. GERRIT CORNELIS VAN RIEBEEK, geb. 18 Sept. 1730, † 17 Augustus 20 Januarij 1722, tr. ren 20 Januarij 1723. geb. 12 Maart 1725. geb. October 1730, † 25 Julij 1734.

FRANCOIS DIEDERIK VAN RIEBEEK, geb. 12 Maart 1725. geb. October 1730, † 25 Julij 1734.

ELIZABETH ANNA MARIA VAN RIEBEEK, geb. 12 Maart 1725. geb. October 1730, † 25 Julij 1734.

JOHANNA MARIA CATHARINA VAN RIEBEEK, geb. 12 Maart 1725. geb. October 1730, † 25 Julij 1734.

1. ARNOLDINA MARIA VAN SCHUYLENBURG, zonder kinderen en 2. CHARLOTTA BEATRIX STRICK VAN LINSCHOTEN, mede zonder kinderen.

- (a) Zij is geboren den 15den Februarij 1679.
- (b) Hij was Gouverneur van *Ceylon*, huwde te *Batavia*, maar is op *Ceylon* overleden.
- (c) „Den 21sten Februarij 1711 is tot *Amsterdam* overleden, de voorn. JAN VAN HOORN, die in *Indië* zijn amt als Gouverneur-Generaal hadde neergelegt, waarmede zijn vrouws vader ABRAHAM VAN RIEBEEK, die Directeur-Generaal was, wierde begiftigt: Hij quam vervolgens met een groote retourvloot in den jare . . . met zijn vrouw en voordogter bij hem in zijn eerste huwelijk bij SUSANNA AGNETA VAN OUTHOORN verwekt, en genaamt PIETERMILLA WILMINA VAN HOORN, geboren op den 28sten Julij 1698, alhier in 't Vaderland 't hujs, en had een considerable schat uit *Indië* medegebragt, zijnde deze dogter naderhand op den . . . getrouwt met . . .”
- (d) „Zoon van GERRIT BORS VAN WAVEREN en van . . . Hij was Heer van *Leusden* enz. Pensionaris van *Amsterdam*, en daarna Schepen en Raad aldaar. Hij stierf te dier stede den 3den Februarij 1722, oud om-trent 61 jaren.”
- (e) „Zij is geboren den 18den October 1693, gehuwd te *Batavia*, den 31sten Julij 1714, en overleden te *Amsterdam*, den 28sten Januarij 1723.”
- (f) „Zoon van GERRIT VAN OOSTEN en CATHARINA LUIJKEN. Hij is met zijn vrouw in den jare 1716 met een retourvloot uit *Indië* alhier in 't Vaderland gekomen, en den 14 September 1723 is hij te *Amsterdam* overleden, oud 38 jaren. Hij had een groot hujs gekogt tot *Amsterdam*, op de oude Heeregragt over de War-moesgragt „de Son” genaamt, 't geen hij van binnen zeer schoon hadde vtmmer, en leefde alleen op zijn renten.”
- (g) „Geboren den 1sten Maart 1691; — is gehuwd te 's *Gravenhage* den 19 September 1719. Hij is jongman zijnde, in den jare 1715 met een retourvloot uit *Indië* alhier in 't Vaderland gekomen. Hij overleed den 17 Mei 1735 binnen *Delft*, waar hij Veertich-raad was.”
- (h) „Zij was de dogter van Mr. FRANCOIS LEIJDEKKER en ANNA MARIA VAN HOGENDORP, geboren den . . . October 1696.”

Melchior Justus van Effen (*Nav.* III. bl. 159; IV. bl. 137; *Bijbl.* 1855, bl. v). Als Protes-tantsch Leeraar kwam hij te *London* in 1765, in *Austin Friars Ned.*, gelijk het *Naamregister der Predikanten* voor 1789, bl. 188, opgeeft, in welk jaar hij nog in werkelijke dienst aldaar was. Waarschijnlijk zal hij echter kort daarna Emeritus geworden zijn, daar uit de *Naamregisters* van volgende jaren blijkt, dat in 1790 PETER WILL bij diezelfde gemeente werd aangesteld, welligt in zijne plaats.

V. D. N.

Muzijk-instrument van Hollandsche uitvin-ding (*Nav.* III. bl. 160; IV. bl. 139; *Bijbl.* 1855, bl. v). Het *Componium* werd in 1824 te *Amsterdam* uitgevonden door D. N. WINKEL, een Duitscher uit *Lippstadt*. Zie de *Leipz. Musik. Zeitg.* Jahrg. 24, S. 392.

HÄUSER, in zijn *Musikal. Lexikon*, noemt WICKEL, te *Weenen*, als uitvinder, doch deze

dwaling berust op een berigt in de *Wiener Musik. Zeitg.*, N°. 7, van 1824, waar een soortgelijk instrument werd besproken. *Encyklop. der Aesthetik* von Dr. W. HEBEX-STREIT, Wien 1848, S. 151, J. M.

Van Bergen, de turfschipper van Breda (*Nav.* III. bl. 162; IV. bl. 141; *Bijbl.* 1855, bl. v). Bij de meeste geschiedschrijvers wordt aan hem de vinding dier krijgslust toegekend en wel speciaal door BOR, die hem zulks zelfs aan „zijne Excellentie van NASSAU, wezende opschantse van de Voorn”, doet mededeelen; en na het gelukken van het beroemde feit, weid hij ook voor die „goede diensten bij hem bewezen int ondecken ende aenveerden,” enz. bij *Resolutie van Hol-land*, — door den Heer ELSEVIER (*Nav.* IV. bl. 141) medegedeeld, — beloond.

De geschiedenis roept om hare regten, en het is uit dien hoofde, dat ik een minder alge-meen bekend feit van dien aard, circa tachtig

Van Bergen, de turfschipper van Breda. — St. Graalsbeker enz. — Kraamvrouw. — Theodoliet enz.

jaren vroeger geschied, hier als een bijvoegsel des genoemden *Bredaschen* triumsfs laat volgen.

Bij SLICHTENHORST, in zijne *Gelderse geschiedenis*, enz. boek XI, bl. 328, leest men het volgende: — 1510—1511 — „Maar dewijl de Keijzer in *Italien* beijde de handen vol werx had, namen die van *Utrecht* een op-zet, FLORIS VAN IJSSELSTEIJN wederom op den teeuw te treeden, die hun meermaels had getrotst en den Bisschop in den onlanxen tocht tegen de Geldersse de hand geboden, waar over sij onder een raed sloegen om het stedecken *IJsselsteijn* door een *Turfschip*, van andere met krijgsvolk geladen, te verrassen. Doch alzoo de aenslagh buijten hoop averechts uitviel, heeft FLORIS alle zijne trappen en wapentuijgh beeen verzameld, enz.”

Dit zal onder de turfschippers wel in het geheugen zijn gebleven, en bij VAN BERGEN ook wel zijn bekend geweest, en misschien heeft hij het MAURITS afgewonnen, wien toch de IJsselsteinsche geschiedenis niet vreemd kan zijn geweest, daar zoo iets vooral in zijne zoo beroemde krijgskundige leerschool te huis behoorde.

Dat het verlies van *Breda* voor de Spanjaarden grievend moet zijn geweest, zoude ik hieruit afleiden, dat, toen zij andermaal die sterkte in den jaren 1625 hadden bemagtigd, zij van die overgave in 1646 een groot tafereel hebben doen schilderen voor het paleis van RETIRO, door den beroemden Spaanschen schilder Don DIEGO VELASQUES DE SILVA, alwaar JUSTUS VAN NASSAU de sleutels aan SPINOLA overgeeft. Een rijk tafereel vol krijgsvolk, waarin deze treurige en verblijdende plegtigheid uitmuntend is voorgesteld, en waarvan men eene in omtrek gegraveerde afbeelding kan zien in: *Musée de peinture et de sculpture etc.* par REVEIL et DUCHESNE AÎNÉ, Tom. XIV, in kl. 8°. afbeelding 970. — Dit origineel berust thans in het Museum te Madrid, alwaar het onder N°. 319 van den Catalogus 1850 wordt vermeld, hoog 11 voet, breed 13 voet 2 duim. Er gaat ook eene lithographie van uit door T. DE CRAËNE. C. KRAMM.

Van Bergen, de turfschipper van Breda. In de *Voyage des Pays-Bas de Monsieur DE MAUCONY*, p. 127 (*Journal de ses Voyages*, Paris 1677, 1re partie), leest men: „Le 30 Juillet 1663 je fus chez le fils de celui que l'an 1590 introduisit 60 Hollandois sur un bateau de tourbe dans le Chateau, qui coupèrent la gorge aux sentinelles et au corps de garde et furent entre les troupes qui prirent la ville. Il s'appelle VAN BERGUE et a un bateau de tourbe dans ses armes.”

J. D.

L.

St. Graalsbeker en tempel Monsalvar. (Nav. III. bl. 164; IV. bl. 143). Op het punt van eene nalezing te geven op de ingekomen ant-

woorden, kwam mij juist ter hand: *Die Sage von Parcial und vom Gral. Ein Vortrag* von K. F. GÖSCHEL. Berl. 1855, waarin de oorsprong en de beteekenis van den Graal genoegzaam worden opgehelderd. Ook behoort nog genoemd te worden: *Der Mythos vom H. Gral*, von SAN-MARTE, 1837. Vergel. GERVINUS, *Geschichte der poet. Nation. Liter.*, 3de Ausg. I. bl. 414—418. J. M.

Kraamvrouw (Nav. III. bl. 190; IV. bl. 148; Bijbl. 1855, bl. vi). Dr. J. H. HALBERTSMA schrijft in de *Inleiding* tot zijne *Aanteekeningen op het IVde deel van Maerlant's Sp. Hist.*, bl. 4. o. m.: „De taal is ook niet op één oogenblik geboren. De woorden en spreekwijzen kwamen in den loop der eeuwen achter elkander op, en velen dezer door oorzaken, die in de geschiedenis des volks, hetwelk de taal vormde, geworteld zijn. Niet alleen herroept zij ons telkens de tijden, die aan de onze reiken, maar verplaatst ons in den vroegsten toestand onzer voorvaderen: vele woorden zijn zoo vele gedenkteeken, haast zou ik gezegd hebben, bouwvallen hunner godsdienstige, burgerlijke en krijgshaftige begrippen, die zich in de taal moesten afspiegelen.” Deze stelling wordt door eene menigte voorbeelden gestaafd, waaronder ook voorkomt de uitdrukking in de kraam komen. Hierover schrijft hij (bl. 6): „Hoor ik dat de vrouw in de kraam komt, dan zie ik haar gedragen van de bedstede en overgebracht op een kermisbed, dat tusschen een bekleed raam of kraam geleid was, om er in te verlossen.”

C—A.

Theodoliet (Nav. III. bl. 191; IV. bl. 156 volg.; Bijbl. 1855, bl. ix). Theodoliet is een werktuig om hoeken te meten. Deze naam schijnt het eerst in Engeland aan de hoekmeters of astrolabiums te zijn gegeven en is daar reeds langer dan eene eeuw in gebruik. Zie SAVERIEU, *Dict. de Math. et de Phys.* Paris, 1753, art. *Théodolite*, waar men leest: „De Engelschen noemen dus een werktuig, dat veel overeenkomst heeft met hetgeen wij *Graphomètre* heeten enz.” — De Franschen verstonen toen door *Graphomètre* een halven cirkel met visieren of kijker. Zie evengemeld *Woordenboek*, alsmede BION, *Traité de la Construction des instrumens de mathématique*, pag. 157.

In de *Engelsche Dict.* van W. SEWEL, 1766, komt het woord *Theodoliet* mede reeds voor. Of het in mathematische werken of woordenboeken van veel vroegere dagteekening gevonden wordt is mij niet gebleken, evenmin als de afleiding van dit woord, dat aan het Grieksch schijnt ontleend te zijn, doch in een der nieuwste en beste Woordenboeken dezer taal te vergeefs gezocht wordt.

J. G. GEISZLER, in zijne vertaling van G

ADAMS *Geometrical and graphical essays* etc., 1795, noemt de *Theodoliet* ook *Scheiben-Instrument*. Een astrolabium met visieren en kompas, afgebeeld op plaat XIV, fig. 5, wordt in dat werk „das gewöhnliche Theodoliet” genoemd, en de hoekmeter met twee kijkers op plaat XVI draagt mede den naam van *Theodoliet*. Dit woord schijnt uit *Engeland* eerst in *Duitschland*, vervolgens ook in *Frankrijk* en bij ons het burgerregt verkregen te hebben, doch onverdiend.

PUISSANT in zijn *Traité de géodésie*, 4°. Paris 1819, stelt tegen den *Cercle répétiteur de Théodolite répétiteur* over als een werktuig, dat zich onderscheidt door *plongerende* (op en nêr beweegbare) kijkers.

In het werk van C. F. SCHEITLER, *die Instrumente und Werkzeuge der höheren und niederen Meszkunst* etc. 1848 wordt het woord *Theodoliet* algemeen voor alle *schrijfinstrumenten*, geschikt om hoeken te meten, gebruikt en tevens gezegd, dat het woord door de Engelschen ingevoerd en etymologisch niet goed te verklaren is.

In den *Catalogue et prix des instruments d'optique, de physique, de chimie, de mathématiques, d'astronomie et de marine* de LERBOURS et SECRETAN, Paris 1853 (prix 3 fr.), met afbeeldingen der instrumenten, — eene onmisbare handleiding voor ieder welke zich die moet aanschaffen, — wordt de naam van *Theodoliet* slechts aan een paar werktuigen, voor hoekmetingen geschikt, gegeven.

Theodoliet. De naam is ontleend aan het Grieksch en zamengesteld uit de woorden *théomai*, zien en *dolikhos* lang, verre, verwijderd. Het schijnt, dat de Engelschen de theodoliet het eerst hebben gebruikt. RAMSDEN, opticus te Londen in het laatst der vorige eeuw, bragt de vervaardiging dier werktuigen tot groote volkomenheid. Sedert werd dit instrument nog verbeterd door BORDA, FORTIN en GAMBEY. In de meest geachte leerboeken over Geodesie, kan men de zamenstelling en het gebruik van het werktuig beschreven vinden. Zie BOUILLET, *Dict. univ. des sciences, des lettres et des arts*. Paris, Hachette, 1854, grand in 8°. 2 colonnes. §. §.

Marco Paolo (*Nav.* III. bl. 192; IV. bl. 170). De door verschillende Navorschers reeds aangegevene uitgaven, kunnen nog door de volgende worden vermeerderd, als: met eene *Italiaansche*, Venet., 1509, in 8°.; en vertalingen in het *Latijn*, Keulen, 1675, in 4°.; *Hoogduitsch*, Neurenberg, 1471, Hamburg, 1481, Leipzig, 1611, alle in fol.; *Spaansch*, Seville, 1520, in 8°.; en *Fransch*, Parijs. 1556, in 4°. met platen; welke vertalingen alle zeldzaam zijn.

J. L. A. I.

A. Arondeaux (*Nav.* III. bl. 196; IV. bl. 175; *Bijbl.* 1855, bl. xxiv). Op deze vraag terugkomende, moet ik nog vermelden, dat het mij uit het *Acten-boek* der Staten-Generaal van den 7den October 1600 gebleken is, dat ARNOU VAN GROENEVELT, Heer van Neufville en Arondeaux, en Overste van het Utrechtsche Regiment, een pensioen bekam van f1000, dat na zijnen dood zoude overgaan op zijne vrouw JEANNE DE ARONDEAUX.

Uit het antwoord (*Nav.* IV. bl. 175) blijkt, dat de predikant DAVID ARONDEAUX in 1585 eene weduwe naliel, TANNEKE MONDEKENS geheeten. Het kan misschien nuttig zijn, hier tevens te vermelden, dat de Leydsche Hoogleeraar HUGO DONELLUS in 1581 gehuwd was met SUSSANNA MONDEKENS, te wiens huize toen inwoonde zijnen nicht MARGRIET TIMMERMANS, en EVERARDUS BLANCKAERT zijn knecht, dien hij als student had opgegeven.

In de *Gerechtsdagboeken van Leyden*, dato 14 April 1588, komt een verzoek voor van SUSSANNA BOUCHETTE, huisvrouw van Mr. HUGO DONELLUS; waaruit zoude volgen, dat DONELLUS twee malen is gehuwd geweest.

.. ELSEVIER.

A. Arondeaux. DAVID ARONDEAUX, in het antwoord (*Nav.* IV. bl. 175) nog als student vermeld, is in 1616 de eerste predikant bij de Herv. Gemeente te *Stavenisse* geworden, waar hij in 1638 overleden is, volgens VAN DER AA, *Aardr. Woordenboek der Nederl.*, d. X. bl. 671.

J. VAN DER BAAN.

Nachtwachtliederen (*Nav.* III. bl. 194; IV. bl. 172; *Bijbl.* 1855, bl. ix). Vóór 25 jaren zong men te Baarn, en misschien doet men het heden nog:

Bewaart je vuur en licht,
Sluit deur en venster dicht,
En vat je zoetelief in de arm,
En dekt er toe en houdt er warm,
Al met je broek of rok:
Tien (elf, twaalf, enz.) uren heeft de klok!

C. W. BRUINVIS.

Glimlach, grimlach en grimlach (*Nav.* III. bl. 122; IV. bl. 179; *Bijbl.* 1855, bl. xi). „*Grimmen*, onz. ww. ik grim, grimde, heb gegrimd; oud-duitsch, *grinman*, *grimmison*, woeden; angelsaksisch, *grimman* (vertoornen); wallisch, *gre-miaw* (van toorn knarsetanden); engelsch, *to grim* (vertoornen); beijersch, *grinnen* (knijpen); *das grimmen* (knijpen in de darmen); oud-duitsch, *gremizan* (knarsetanden, aan stuk bijten); oorspronkelijk hard aangrijpen, bijten, lust daartoe toonen, toornig, woedend zijn, op de tanden knarsen, een toornig gelaat vertoonen, grijnzen; toornig brullen als een leeuw. Van daar grimlagchen.”

„*Grimlagchen*, onz. ww. ik grimlach enz.; den mond vertrekken, als of men lagchen wil

Glimlach, enz. — *Hier ligt een zoon*, enz. — *J. Salie*. — *Petosyris* — *Kruisjes*, enz. — *Nederl. Comtes*, enz.

zamengesteld uit *grim*, van *grinnen*, *grijnen*, *grijnzen* en *lagchen*; door eene zeer gewone letterverwisseling wordt *grimlach*, *glimlach*, zonder dat daardoor de beteekenis veranderd wordt."

J. L. TERWEN, *Etymologisch Handwoordenboek*, enz. bl. 239, 433 vv.

Volgens WEILAND is *glimp* een bedriegelijke schijn. Zie TERWEN op dit woord bl. 232.

A. AARSEN.

Glimlach, *grimlach* en *glimplach*. Mij geheel vereenigende met de opgegevene onderscheiding tusschen de zachte, bevallige *glimlach* en de valsche, gemaakte *glimplach*, wil ik daar tot meerdere toelichting van den nijdigen *grimlach* slechts bijvoegen, dat een masker of mom ook meermalen een *grijs* of *grim* genoemd wordt.

C. W. BRUINVIS.

Hier ligt een zoon met zijne moeder (Nav. III. bl. 223, IV. bl. 187, *Bijbl.* 1855, bl. xliii). Voor de liefhebbers van zoodanige *nugae difficles*, schrijf ik het raadselachtig graf-schrift uit, in het Latijn vervaardigd door zekeren STEPHANUS PASCHASIUS.

Hoc avia, hoc neptis, nata et materque sororque,
Frater, vir, coniux, filius atque pater,
Marmore contegimur. Tot in uno condita? dicis.
Ne credas: solum corpora tria sumus.

SAXO SYLVIVS.

Jan Salie (Nav. III. bl. 223, IV. bl. 187). Als de vrager de klucht JAN SALLY (1622) door WILLEM HOOFT DZN. inziet, zal hij ontwaren, waarom men soms op sommige mannen dezen naam toepast. Men vindt dit tooneelstukje onder andere in de bibliotheek der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden.

Petosyris (lees *Petosiris*) Nav. III. bl. 224; IV. bl. 187; *Bijbl.* 1855, bl. xv). Een Egyptisch chemist of liever alchemist, wiens naam zooveel gezag verwierf, dat zijne kunstbroeders van lateren tijd, hem ter aanbeveling hunner schriften aanvoerden, of ter bevestiging hunner meeningen zijne, vele ook slechts gewaande schriften aanhaalden. Dit geschiedt onder andere in een Grieksch alchemisch HS. op papyrus uit *Egypte*, thans in het Rijks Museum van oudheden bewaard. De naam is echt Egyptisch en beteekent de aan OSIRIS gewijde, de Osiriaan, even als POTIPHAR of PTEPHRE, de aan PHRE of RA (de Zon) gewijde.

Θ.....ς.

Kruisjes op de straatsteenen (Nav. III. bl. 224; IV. bl. 189, *Bijbl.* 1855, bl. xiv). Is het der moeite waard, de opmerking er bij te voegen, dat de quaestie hierdoor wordt teruggebracht op het historisch terrein, terwijl wij, bijv. in VAN LOON, *Beknopte verhandeling van*

de week- en jaarmarkten enz. bl. 49 (octavo uitgave, 1743, bij PIETER V. D. ELJCK te Leiden), vinden, dat bij jubelfeesten enz. (de oorsprong der kermissen) »een rood hout kruys, negen of tien voeten hoog, in de kerk voor het hooge Choor moest worden opgericht," en op bl. 55 vermeld zien, dat »insgelijks een kruys, tot teken der verleende vrijheid, wegens het veylig komen in de stad, aan derzelve valbruggen of poorten. ... is gehecht."

W. J. F.

Kruisjes op de straatsteenen. Het kan zestig jaren geleden zijn, dat men te 's Gravenhage, bij gelegenheid der kermis, houten kruisen aan de bruggen spijkerde, welke den toegang tot dat vlek of stad verleende.

Men zal aldaar waarschijnlijk weten wat die kruisen beteekenden.

A. & A.

Nederlandsche Comtes en Barons de l'Empire (Nav. III. bl. 226; IV. bl. 199; *Bijbl.* 1855, bl. xlv). Als ik mij wel herinner, moet onder dit getal ook worden opgenomen, de Baron VERSTOLK, destijds Prefect van het Departement *Friesland*, later Minister van Buitenlandsche Zaken in *Nederland*.

H. VAN ROLLEMA.

Openbare Bibliotheken in Nederland (Nav. III. bl. 229; IV. bl. 202; *Bijbl.* 1855, bl. xvi). Het werk: *Verklaringhe der Scheppenissen*, in de *Enkhuizer Bibliotheek* aanwezig, is een der zeer beruchte werken van DAVID JORIS.

J. L. A. I.

Verboden boeken in Nederland (Nav. III. bl. 230; IV. bl. 205; *Bijbl.* 1855, bl. xlv). L. AUBERY, *Mémoires pour Servir à l'Histoire de Hollande, etc.* Paris 1680, in 12°. Herdrukt Paris 1688, 1697, 1699 en 1712, in 8°.

Frère ELWAL, *Sermons*. Londres 1737, in 12°.

La foi réduite à ses justes bornes. Rotterdam circa A^o. 1787. Door de Haagsche Synode, 1688, veroordeeld.

R. FERGUSON, *Inquisitio et Defectio horribilis Homicidii Comitissae de Essex*.

E. JOHANNIS, *Discours, où l'on fait voir clairement, que le Règne de l'Antichrist commença à paraître dans l'Eglise immédiatement après la mort des Apôtres; etc.*

Papekost opgedist in Geuse schotelen, enz. Te Blokzijl 1720, in 8°. pl. — *Geusekost opgedist in Paapsche schotelen*, enz. 1725, in 8°. pl. — *Jesuitenkost of de Maaktijd der Jesuiten*, op dewelcke verscheide Vaaderen der voorsz. Societeit niet alleen hebben koomen te noodigen de Roomse Pausen. Gedrukt in de Kookkeuken der Jesuiten, 1726, in 8°.

Placaat Staten van Holland, 19 Sept. 1653, tegen de Socinianen, hunne bijeenkomsten en schriften.

Voyages en Moscovie d'un Ambassadeur, con-

seiller de la Chambre Impériale, envoyé par l'Empereur LEOPOLD au Czar ALEXIS.

Dit boek, te *Leyden* in 1688 in 4°. gedrukt, is door den Keizer, op bevel van het Russische Hof, verboden.

De *Antwerpsche Courant* is den 17den Junij 1702 te *Bergen op Zoom* aan de galg geplakt.

J. L. A. I.

Johanna Constantia Cleve (Nav. III. bl. 259; IV. bl. 216). Bij het lezen van het antwoord op de vraag naar eenige bijzonderheden omtrent deze te vroeg gestorven dichteres, voorkomende op bl. 216 van den vierden jaargang, is het mij gebleken, dat daarin eenige minder juiste opgaven zijn gedaan, welke ik, in het bezit zijnde van familie-papieren en andere bescheiden, in staat ben te verbeteren. Ik geloof dus den inzender der vraag geene ondienst te doen, door hem omtrent genoemde J. C. CLEVE, tot aanvulling van het bovenvermelde artikel, nog het volgende mede te deelen.

Zij werd geboren den 4den December van het jaar 1800, niet 1802. Hoe zij zich, zoo wel intellectueel als fysiek, ontwikkelde, zoude kunnen blijken uit deze aanteekening van een' met zijn éénig kind ten hoogste ingenomen vader: »1803, Onze lieve JANSJE was den 4den December drie jaren oud, ruim 32 duimen lang en 34 ponden zwaar. Zij kende het geheele A B C en de meeste der *Gedichten voor kinderen*, door VAN ALPHEN. Zij teekent een groot genie." Haar vader, die ook verzen maakte, kweekte het dichterlijk talent van zijn dochttertje, dat zich, even als bij OVIDIUS, reeds in hare vroegste kindscheit onder haar spelen openbaarde, zorgvuldig aan. Spoedig trok het wonderkind de aandacht van dichters en bevoegde beoordeelaars; letterlievende, dichtkundige genootschappen maakten zich van haar meester; zij werd bewonderd en toegejuicht; — en toch, de jeugdige dichteres bleef »een eenvoudig, vrolijk, luimig kind, vreemd van allen waan, van alle laatdunkendheid, dat verzen maakte, wanneer haar geest het getuigde, zonder toebereidselen of omslag, en dat even van harte met hare speelnootjes ravotte, als dat zij haar speeltuig hanteerde en haar opwellend gevoel of ontlukende denkbeelden, dichterlijk inkleedde." In 1813 waagde zij het, onder leiding van haren mentor, Mr. T. VAN LIMBURG (in het bovenaangehaalde antwoord minder juist FRANKENBURG genoemd), hare jeugdige dichtproeven in het licht te geven. De daarin vervatte versjes waren door haar op verschillende leeftijd gedicht; de laatsten toen zij elf jaren oud was. »De daarin bezongen onderwerpen lagen allen binnen den kring van een meisje van elf jaren, dat reeds vroeg door zorgvuldige ouders

is ontwikkeld, en dat in onderscheidene vakken van het lager onderwijs in de lofwaardige school van het Haagsche Departement: *Tot Nut van 't Algemeen*, zeer goed is onderwezen; zoo is ook de behandeling dier onderwerpen, zonder kinderachtig te zijn, kinderlijk, 't welk blijkt uit de keuze der beelden, uit den dichtstijl zelfen, uit de inkleeding der gedachten, uit de uitdrukking der gevoelens, uit de spoedige overgangen van het eene denkbeeld tot het andere, en uit vele andere kenmerken, die, bij het aandachtig lezen, dadelijk in het oog vallen. Intusschen hebben deze *Jeugdige Dichtproeven* eene zeer wezenlijke waarde, want zij beloven niet alleen veel voor't vervolg, maar zij zijn dadelijke bewijzen van een, bij zulk eenen kinderlijken leeftijd, zeldzaam kunstvermogen" enz. (*Algem. Konst- en Letterbode* voor het jaar 1814, bl. 60).

In 1817 zagen hare *Lentebloemen* het licht, welke van de snelle ontwikkeling van haar talent getuigden en volgens den *Nederlandschen Muzen-Almanak* van 1830, bl. 225, met andere van hare gedichten de gegronde hoop gaven, dat zij bij volhardende kunst oefening tot eene aanmerkelijke hoogte op den Parnas stijgen zou. Onder hare beste stukjes behoort het *Klaverblad van vieren*, dat, teregt geestig en naif genoemd, door haar tien maanden voor haren dood gemaakt is. De muziek, zang met begeleiding van guitar, is door haar zelve daarop gecomponeerd.

Den 3den September 1821 schreef de grijze FEITH in haar *Album*:

„Ja, 'k beken 't, na luttel dagen,
Spoedig als een droom vergaan,
Zal op 't blad, door mij beschreven,
Slechts de naam eens dooden staan; —
Maar dit denkbeeld blijft u over:
Die mij lief had, als een kind,
Bleef tot aan zijn laatsten adem,
Bleef tot aan het graf mijn vriend."

Doch het graf eischte eerst haar, als zijne prooi. Den 14den Februarij van het volgende jaar eindigde zij haren loopbaan in den leeftijd van slechts een-en-twintig jaren. Haar dood verijdelde de groote verwachtingen, die men billijkerwijze van hare dichterlijke gaven en van haar onmiskenbaar talent mogt koesteren. Wat van hare verzen is overgebleven, getuigt gunstig van haren aanleg en van hare vorderingen. Zij had, zoo haar een langer leven ware geschonken geweest, welligt de waardige opvolgster kunnen zijn der VAN MERKENS, DE LANNOS, WOLFFS en DEKENS.

Johanna Constantia Cleve. Daar B. A. T. elke bijzonderheid omtrent JOHANNA CONSTANTIA CLEVE welkom zal zijn, kan ik hem mededeelen, dat zij in de jaren 1812 en 1813, onder de leiding harer vriendin S. J. LAURILLARD dit FALLOT, eenige dochter van haars vaders

Fig. verzen. — Journ. v. A. Duyck. — Gagelland. — Admir. — Spreekw.: Een riemenz. — Aanh. u Boerh.
huisvriend, Docter FALLOT, het piano-spel heeft geleerd.

J. L. A. I.

Figuurlijke verzen (Nav. III. bl. 259, IV. bl. 217—218). Zie LUD. SMIDS Poëzye Amst. 1694. bl. 97, Een Roemer.

L. D. R.

Journal van A. Duyck (Nav. III. bl. 259; IV. bl. 218, Bijblad 1855, bl. xxv). Ter laatste plaats heeft de Redactie den naam van ANTHONIS, vragender wijze tusschen gevoegd; de persoon, door mij aangewezen en genoemd, was Mr. ADRIAAN DUYCK, zie SCHELTEMA, Staatk. Nederland en Bijvoegsel op het Artikel, Indien niet uit de stukken, of het Journal zelven blijkt, dat het van Mr. ANTHONIS D. geschreven is, hetwelk alléén aan MARTINUS, die het in zijn bezit heeft, kan blijken, dan komt het mij voor, dat dit H.S. veeleer aan Mr. ADRIAAN, dan aan Mr. ANTHONIS DUYCK moet worden toegekend, zoo uithoofde van zijne betrekking van Secretaris der Staten van Holland, als van het geen door VAN WIJN, SCHELTEMA en anderen van hem wordt getuigd. Mr. ANTHONY DUYCK, eerst Griffier van het Hof van Holland, bleef altijd in Regterlijke betrekking.

V. D. N.

Gagelland (Nav. III. bl. 286; IV. bl. 220; Bijbl. 1855, bl. xviii).

[*βοτανολος* sond hierop een nader antwoord in, wat de zaken betreft, geheel overeenkomende met het antwoord van v. Br. (Nav. IV. bl. 220), ter weerslegging van de minder juiste berigten in het *Bijblad*.]

Admiraal (Nav. III. bl. 287, IV. bl. 221, Bijbl. 1855, bl. xviii). »VONDEL en HOOFT schreven ammirael en — raal; BILDERDIJK, amiraal; het Fransch heeft amiral, het Engelsch en Hoogduitsch admiral, maar de Hollandsche, Fransche en Engelsche Etymologici komen in de afleiding overeen. — Zij putten het woord uit het Arabische emir almuneniz, of uit het Arabische emir of amir, gekoppeld aan ἀλιος: wat wij nu met een d in amiraal doen, verklaar ik niet te begrijpen: men schijnt er iets administratiefs in te zoeken. BILDERDIJK vertaalde schertsend, in een vaersjen op VAN KINSBERGEN, admiraal met bewonderling.»

Over de spelling van de Bastaartwoorden in 't Nederduitsch, door J. A. ALBERDINGK THIJM, Amsterdam, NAYLER & Co, 1843, bl. 146.

A. AARSEN.

Spreekwijzen: Een riem onder het hart steken (Nav. III. bl. 287, IV. bl. 222, Bijbl. 1855, bl. xviii, xxix). TRAJ.-MOS. meent, in tegenspraak met het gevoelen van de JAGER en TUINMAN, die de lezing »een hart onder den riem steken» aannemen, dat het bovenstaande

spreekwoord verbasterd is en zijn moest: *een riem onder het hart binden*. Hiertegen strijden de door DE JAGER gegevene aanhalingen van vroegere schrijvers, terwijl tot staving zijner omzetting ook dient, dat het werkwoord *steken* wel op een hart, hoezeer figuurlijk, maar niet op eenen riem van toepassing kan zijn; wijl de laatste zich slechts laat binden.

C. W. B.

*Aanhaling uit Boerhaave (Nav. III. bl. 288, IV. bl. 286). Geen medicus zijnde, kan ik aan EEN HEELMEESTER UIT DEN VREEMDE, de woorden zelven van eene zinsnede van BOERHAAVE niet opgeven, maar als bibliograaph is mij bekend: MAUBÉE DE COPPONAY, *Letombeau de l'Envie, où il est prouvé qu'il n'y a qu'une médecine qui est la chimique; qu'il n'y a qu'un tempérament et une seule maladie*. Dyon, 1679, in 12°.*

J. L. A. I.

*De boekdrukker Hans von Laudebach (niet Landebach) (Nav. III. bl. 290; IV. bl. 239; Bijbl. 1855, bl. xix). Mijne gissing (t. l. a. p. geopperd), dat HANS VON LAUDEBACH een werkman van SWEYNHEYM en PANNARTZ zou geweest zijn, die de boekdrukkunst het eerst naar Rome overbrachten, vond ik onlangs bevestigd in het werkje van LAIRE over de drukkunst te Rome (*Specimen histor. typographiae Romanae XV saeculi; op. et stud. P. FRANC. XAVER. LAIRE. Romae 1778, 8°*), waaruit ik het volgende mededeel.*

Het opschrift door den Heer .R. E. vermeld moet *dus* verbeterd worden:

»HANS VON LAUDEBACH ist mein nam,
Die ersten Bücher truekt ich zu Rom
Bitt vor mein Seel, gott gibt dir Lohn,
Starb 1514, auf Sanct Steffan.»

Zoo komt het voor in DAV. CHYTRAEI *Deliciae variorum itinerum* 1599, p. 307, waaruit BAUDAERT het misschien uit de tweede hand, onnaauwkeurig heeft overgenomen. Men heeft dit opschrift, door den naam VON LAUDEBACH in GUTTEMBERG te veranderen, tot de niet zeer bekende historie van den laatsten willen betrekken (HOFFMANN, *Lexicon Universale* in voce GUTTEMBERG, II. p. 659), maar dat bedrog werd spoedig ontdekt, hoewelsommigen er zich later nog door lieten vangen (o. a. MARCHAND, *Hist. de l'Imprimerie*, p. 32. Doeh vergelijk MEERMAN, *Origines typographicae*, II. 154, 257, die mede uit CHYTRAEUS de oude dwaling verbeterd).

Van den bewusten LAUDEBACH nu zegt LAIRE (p. 18): »quem operarium fuisse apud primos Romae Typographos mihi facile persuadeo.» Elders (p. 68—70) spreekt hij uitvoeriger over hem en meent, dat de woorden

G. O. D.

A. L.

achter de uitgave van AUGUSTINUS, *de civitate*

Dei, ep 1467 door SWEYNHEYM en PANNARTZ te Rome gedrukt, op hem betrekking hebben en zullen beteekenen:

G(ratias) O(mnipotentii) D(eo).

A. L(AUDENBACHIO).

SCRIVERIUS, onze beroemde landgenoot, had lang te voren (in zijn *Laurecrans* op COSTER) op de Nederduitsche spelling en beteekenis dier woorden gewezen en het niet onwaarschijnlijk geacht, dat ze door een Hollander daaronder geplaatst waren. Maar als men dit betwijfelde, had hij nog eene verklaring bij de hand, namelijk deze:

G O D (SCHALCUS) of G O D (EFRIDUS).

AL(EMANNUS).

Daaruit blijkt, zegt LAIRE, dat SCRIVERIUS slechts conjecturaliter gesproken hebben geen reden heeft gegeven van zijne conjectuur. Maar ik vind de gissing van LAIRE, wat den naam LAUDENBACH betreft, niet veel gegronder dan die van zijn voorganger.

Hoe het zij, die woorden mogen dan op LAUDENBACH betrekking hebben of niet, als het opschrift, dat hij de eerste boeken te Rome gedrukt heeft, waarheid behelst, dan is het duidelijk, dat hij werkman of meesterknecht van de meergemeldes WEYNHEYM en PANNARTZ geweest is.

P. A. T.

De leer van David Joris enz. (Nav. III. bl. 291; IV. 239; Bijbl. 1855, bl. xxxiv). Zeldzaam zijn tevens DAV. GEORGII Vita et Doctrina, tunc quid post ejus mortem cum cadavere, libris ac reliqua ejus familia actum sit. Campis, 1559, in 4°.

N, BLEIJS DIJKII *Historia Davidis Georgii* etc. Davent., 1644, in 8°.

Huijgelmum zoon voor DAV. JORIS, 1600, in 8°.

Voorloperken, zijnde een Tractaatgen van 't inhouden der schriften van DAVIDT JORIS, door CLEMENS ROSACUS.

Gaarne zou ik weten, of van deze werkjes gebruik is gemaakt door Ds. A. M. CRAMER in zijne Levensbeschrijving van DAVID JORIS.

J. L. A. I.

Ambten der dichters van de Evangelische gezangen (Nav. III. bl. 291; IV. bl. 240; Bijbl. 1855, bl. xlvii). W. VAN DER VELDE, was boekhouder op een kantoor dat op Oost-Indië handel dreef.

Z.

Aanvulling der Biogr. schets van Hoogd. gezangdichters (Nav. III. bl. 291; IV. bl. 54; Bijbl. 1855, bl. xxiii). MATTHIAS JORISSEN, een geacht Godgeleerde, die zich door de uitgave van vele stichtelijke en godsdienstige geschriften algemeen vermaard maakte en ook mede bouwstoffen aanbragt in den bundel Evangelische Gezangen, bij de Hervormden in gebruik, heeft aan zijne gemeente te 's Gravenhage een Hoogduitsch Gezangboek bezorgd.

Hij stierf aldaar den 13den Januarij 1823, oud 83 jaar.

A. AARSEN.

Delftsch aardewerk (Nav. III. bl. 292; IV. bl. 242, 243). Als nadere bijdrage tot hetgeen ik over het Delftsche aardewerk leverde in den IVden Jaarg. bl. 242 enz., verzoek ik, dat geplaatst worden de volgende bekendmakingen, te vinden in de Haarlemmer Courant van den 18den Augustus 1678, N°. 33, en van den 27sten Maart 1691, N°. 12. De eerste luidt:

»Werdt een yder bekend gemaakt, dat LAMBERTUS CLEFFIUS, Mr. Plateelbakker, in de Plateelbakkerij van de *Metale Pot*, tot Delft, in den jare 1672 hebbende uitgevonden de maniere om de Indische porcelynen te conterfeyten (gelyck een iegelyk uwer bekent is), ook sedert die tijd sich heeft bemoeijt met het maken van rode theepotten, mitsgaders van andere couleuren, en tegenwoordig tot sodanige perfectie heeft gebracht, dat deselve in couleur, netheijt, sterckte en gebruik, de Indische theepotten niet behoeven te wijken. Iemant deselve van noden hebbende, adresseere sich ten huysse voorsz., daar die voor redelyck prijs te bekomen zijn.»

De tweede advertentie is van dezen inhoud:

»De Erfgenamen van Zal. LAMBERTUS CLEFFIUS, in zijn leven Mr. Porcelijnbakker tot Delft, sal op Maandag 2 April 1691 verkopen de vermaarde en neringrijke porceleyn bakkery, genaemt de *Metale Pot*, gelegen binnen Delft, op de Geer, over 't Magazijn van Holland, en dat met alle de gereedschappen en materiaalën, als mede een groote quantiteyt gebakken porceleyn van allerhande soorten.

W.

Muntteeken van 1817 op eene munt van 1790 (Nav. III. bl. 319; IV. bl. 251). Onder dit hoofd komt in DE NAVORSCHER, dl. IV. bl. 251, iets voor, dat onnaauwkeurig is.

Het muntteeken moet onderscheiden worden van het muntmeesters teeken; het eerste is het doorgaande teeken van het munthuis, het tweede dat van den muntmeester, onder wiens beheer de munt staat.

Of de stukken voor rekening der Regering of voor die van particulieren worden geslagen, brengt geene verandering daarin.

Het muntteeken van de munt te Utrecht is een Mercuriusstaf.

Het muntmeesters teeken van den muntmeester SMERMONDT was tot 1817, het *cimier* van zijn familiewapen, later eene fakkel.

Dat er stukken met het jaartal 1790 met de teekens van 1817 geslagen zijn, is alleen veroorzaakt, wijl de Indische regering verlangde, duiden met den ouden O. I. C. stempe, namelijk met het bekende monogram der Compagnie, en op de keerzijde het Utrechtsche stads-wapen.

Later, om die duiten geheel gelijk te hebben aan de oude, werden beide teekens weg gelaten.

Het sterretje heeft geene andere beteekenis, dan dat het zich bevond op de oude duiten, in 1790 geslagen.

Duiten zijn alleen voor rekening der regering gemunt. Y.

Ridders der Tafelronde (Nav. III. bl. 320; IV. bl. 266, 296; Bijbl. 1855, bl. 1). Bij de reeds vermelde literatuur over dit onderwerp, voege men nog een weinig bekend nieuw Fransch heldendicht: *Les Chevaliers de la table ronde. Poëme en vingt (!) Chants, Tiré des vieux romanciers*, par CREUZÉ DE LESSER. Het zag te Parijs in 1812 het licht. J. D.

Register van grafchriften (Nav. III. bl. 321; IV. bl. 193; V. bl. 1, 193). Sedert eenigen tijd heeft dit onderwerp de aandacht van vele Navorschers bezig gehouden. Het is minder „reuzen arbeid“, dan φ^3 — φ . zich dit voorstelt, om van grafchriften een register te maken, min of meer in den vorm als dat van P. TIMARETEN, vooral niet, indien men krachtig in toepassing brengt drie zeer practische spreuken: „Eendragt maakt magt“; — „Veel handen maken licht werk“; — „Een onvermoeiden arbeid komt alles te boven“; — en bij deze drie in gedachten houdt de spreuk: „Alle beginselen zijn moeilijk.“

In vele kerken toch in ons vaderland zijn de graven sedert 1826 gedeeltelijk ingestort, de grafzerken gebroken, of het daarop gebeitelde uitgewischt; met de stukken dier zerken onder een vermengd, heeft men dikwerf de vloeren der kerken in bruikbaren staat gehouden. Het overblijvende, dat men nog in de kerken vindt, leesbaar en in vrij goeden staat, is minder dan men veelal vermoedt, vooral indien men daarbij bedenkt, dat in vele kerken de grafzerken bedekt zijn met houten vloeren en banken, die niet dan met veel moeite en zeer groote onkosten tijdelijk zouden weg te nemen zijn, in geval men daartoe de vergunning zou kunnen verkrijgen. Daarom moet men de opschriften der talrijke grafzerken, die onder dergelijke vloeren verborgen zijn, voor het oogenblik als verloren aannemen.

Ten einde evenwel aan den loffelijken wensch van φ^3 — φ . uitvoering te geven, zou een onzer genootschappen voor Nederlandsche historie zich de zaak moeten aantrekken, en ten andere zouden ijverige Navorschers hunnen oogst van grafschriften dienstbaar behooren te maken aan het doel om een soortgelijk werk als dat van TIMARETEN over Delft en 's Gravenhage tot stand te brengen. K.

Zacharias Wagenaer (Nav. III. bl. 321). In de *Kronijk* van het Hist. Genootschap te Utrecht, 1854, bl. 126, vindt men, behalve eenige bijzonderheden over dezen verdienstelijken dienaar der O. I. Compagnie, de acte zijner aanstelling tot Commandeur over de *Kaap de Goede Hoop*, geteekend door den Gouverneur-Generaal JOAN MAETSUYCKER, dd. 30 Januarij 1662.

Wij kunnen daar het volgende nog bijvoegen:

Extract uit de resolutien van het Casteel Batavia, dd: 25 Januarij A^o. 1644.

„ZACHARIAS WAGENAER van Dresden, in 't land gekomen Anno 1643 pr. de *Swaen*, voor Adelborst à 10 Gl., welke sedert Mey passado ter Generale Secretarye by 't schrijven en teekenen der Land- en Zeekaerten is gebruikt; word te dien aensien op syn versoek gevordert tot Assistent, nevens eene belooning van twintig gulden maendelyks, sedert Mey bovengenoemt.“

ANTONIO VAN DIEMEN.
PIETER MESDAGH,
Secr.

De huisvrouw van WAGENAER, overleed aan de *Kaap de Goede Hoop*, op den 14den Junij 1666, en was genaamd MARIA AUX BREBIS, geboren te *Hamburg*. Zij was weduwe toen hij haar huwde, van: 1. DANIEL DE BUCQUOI, 2. ADRIAEN ANTONISZ., en 3. JACOB SWEERS.

LABORANTER.

Het geslacht Streso (Nav. III. bl. 322; Bijbl. 1855, bl. xix, xx). Naar aanleiding van het op genoemde plaatsen medegedeelde omtrent personen uit het geslacht STRESO, waaruit nu ten duidelijkste blijkt: 1. hoe de oorspronkelijke en ware tekst van het zoogenaamde grafschrift is (ofschoon dan ook later in woorden eenigzins veranderd); 2. dat niet HERINGA, maar HUIGENS de vervaardiger is, en 3. dat zekere C. STRESO de man is, op wien het doelt, kunnen wij nu op de vraag van J. C. K. naar bijzonderheden omtrent dien C. STRESO antwoorden, dat deze niemand anders kan geweest zijn, dan CASPARUS STRESO, die, volgens M. SOERMANS, *Kerkelijk Register der Predikanten van Zuid-Holland*, bl. 128 en 131, in 1637 predikant werd te *Monster*, in 1638 als zoodanig vertrok naar 's Gravenhage en aldaar in 1664 overleed, volgens den Heer F. MULLER (*Catalogus van Portretten*, bl. 247) in den ouderdom van 61 jaren, en beroemd als godgeleerd schrijver in het Latijn, Duitsch, Engelsch en Hollandsch. Meerdere bijzonderheden zijn mij van hem niet bekend geworden, mogelijk kunnen anderen dit aanvullen.

Bij het onderzoek hiernaar is het mij gebleken, dat in dit geslacht het predikambt

als erfelijk is geweest en achtte ik het niet onbelangrijk hier te doen volgen eenige bijzonderheden, betreffende sommige leden daarvan.

1. LUDOVICUS STRESO, de zoon van CASPARUS boven genoemd. Hij werd, volgens SOERMANS, t. a. p., in 1662 predikant te *Vianen*, en vertrok in 1687 naar *Hulst*.

2. JACOBUS STRESO, proponent zijnde, werd in 1669 predikant te *Repelen*, in het Graafschap *Meurs*, in 1670 in de stad *Meurs*, in 1680 te *Gouda*, in 1681 te *Delft*, in 1689 te *Amsterdam*, alwaar hij den 12den Junij van dat jaar werd bevestigd en den 11den April 1708 overleed, in den ouderdom van 60 jaren. — Zijne laatste predikatie over *Joh. XIX: 28, 29*, negen dagen vóór zijnen dood uitgesproken, ziet het licht. Ook zijne afbeelding op verschillende wijzen. Zie MULLER, *Catalogus*, bl. 247 en 248, en H. CROESE, *Kerkelijk Register der Predikanten van Amsterdam*, bl. 126. (Deze kan mede een zoon geweest zijn van bovengenoemden CASPARUS.)

3. Zijn broeder was (en als zoodanig wellicht ook een zoon van CASPARUS) CLEMENS STRESO. Deze was in 1677 predikant te *Repelen*, hij werd van daar beroepen in de Hoogduitsche kerk te *Amsterdam* en den 4den October 1699 bevestigd. Hij overleed aldaar den 31sten Januarij 1718, oud 63 jaren, en schreef: *Over PAULUS Brief aan de Romeinen*, 1711, 4°. *Aan de Colossensen*, 1724, 4°. *Over de tweede brief aan de Thessalonicenzen*, 1710, 8°. *Aan de Hebreëen*, 1714, 4°. *Over de brieven van PETRUS*, 1729, 4°. Het laatste is door hem in het Latijn in 1717 geschreven en door zijn' zoon (die volgt onder N°. 4) uitgegeven in het Nederduitsch. (Zie CROESE t. a. p. bl. 139, en de aantekeningen, bl. 9.) Zijne afbeelding komt voor bij MULLER, *Catalogus*, bl. 247. Hij huwde in 1694 met SARA BROEURUS VAN NIEDEK, die den 5den October 1721 overleed, nalatende een' zoon, met name:

4. ZACHARIAS JACOBUS STRESO, seder 1715 predikant te *Meppel*, daarna te *Wormer*, in 1725 te *Leyden* (zie *Nav. Bijbl.* t. a. p.) in September 1754 emeritus (*Boekzaal*) en overleden in 1765. Deze had volgens de *Boekzaal* twee zonen, die volgen onder N°. 5 en 6.

5. CLEMENS STRESO, en dus niet *Neeff* van ZACHARIAS JACOBUS (N°. 4.) (zie *Nav. Bijbl.* t. a. p.), maar zoon van dezen, ook blijkbaar uit zijne zoodadelijk te vermelden leerrede. Hij was predikant te *Amerongen*, en werd van daar beroepen te *Noordwijk binnen*, en bevestigd den 17den Julij 1746. Hij deed zijne intrede met *Ps. XLV: vs. 4 en 5*, en schonk aldaar aan de gemeente, bij gelegenheid van zijn huwelik met J. STUJLINGH, den 17den Januarij 1747, twee zilveren bekers, om te dienen bij het H. Avondmaal (die nog gebruikt worden). Hij werd beroepen te *Leyden*, nam den

30sten Junij 1748 afscheid van *Noordwijk binnen*, en werd den 7den Julij van dat jaar te *Leyden* bevestigd, alwaar hij in 1800 overleed. Van hem ziet het licht: »CLEMENS STRESO Z(ACHARIAS) J(ACOBUS) zoon, *Kerkreden op het tweede Eeuwfeest van Leydens ontzet, uitgesproken op den 3den October 1774*. *Leyden 1774, 8°*.

6. PHILIPPUS JACOBUS STRESO werd den 1sten Julij 1754 proponent, en den 11den Junij 1758 bevestigd als predikant te *Krimpen aan de Lek*.

7. JOANNES ALBERTUS STRESO, zoon van STRESO, kapitein in 's lands dienst, en neef van hen, dien wij onder N°. 5 en 6 genoemd hebben. Hij werd in 1790 predikant te *Noordwijk aan Zee*, daarna te *Loenen*, te *Zalt-Bommel*, en eindelijk te *Kampen*, alwaar hij in 1827 emeritus werd wegens ligchaamskwalen. Hij woonde sedert te *Arnhem* en overleed in 1842, oud 75 jaren. Over zijne verdiensten en geschriften zie men de *Handelingen der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden*, 1842, bl. 35—39.

LEGENDO ET SCRIBENDO.

Het geslacht Streso. CLEMENS STRESO, op wien HUYGENS het bedoelde grafscript vervaardigde, zal vermoedelijk de Haagsche predikant en oom van JACOBUS STRESO geweest zijn, welke genoemd wordt in het versje van J. NOREL, onder het vierde portret, zwarte kunst, door P. SCHENCK, van gemelden JACOBUS. Deze werd in 1648 te *Meurs* geboren, en achtereenvolgens predikant te *Repelen*, *Meurs*, *Gouda*, *Delft* (bevestigd den 29sten Junij 1681) en *Amsterdam* (bevestigd den 12den Junij 1689), alwaar hij den 11den April 1708 overleed. Te *Delft* was hij de 43ste, te *Amsterdam* de 102de Hervormde leeraar sedert de Reformatie. SCHENCK leverde ook zijne beeltenis in folio, zwarte kunst, naar A. BOONEN. Een tweede CLEMENS, waarschijnlijk de broeder van JACOBUS, werd mede te *Meurs* geboren den 25sten Maart 1655, en desgelijks predikant te *Repelen*, van waar hij naar *Amsterdam* tot 113den leeraar (in de Hoogduitsche kerk) beroepen, den 4den October 1699 bevestigd werd en den 31sten Januarij 1718 overleed. Zijn portret bestaat in 4°, door J. HOUBRAKEN, naar A. MOONEN. Te *Leyden* was de 81ste predikant ZACHARIAS JACOBUS, beroepen van *Wormer* in 1725, emeritus geworden in 1755 en gestorven in 1765, wiens zoon, de derde CLEMENS, in 1748, in dezelfde stad, tot 93sten predikant van *Noordwijk binnen* beroepen werd.

C. W. BRUNVIS.

Het geslacht Streso. Het eenige berigt, dat ik omtrent G. STRESO geven kan, is, dat hij waarschijnlijk een godgeleerde is geweest en een werkje heeft geschreven, getiteld: *Geestelijke regeering des harten*, Tiel 1661, in kl. 8°.

J. L. A. I.

Driekleurige katers. — De Kastelein van Utrecht. — „Een Bloemhof” van Mr. A. Koerbach. — Chronogrammen.

Driekleurige Katers (III. bl. 351; IV. bl. 277). Zoodanig »zeldzaam voorwerp,” waarop S. v. W. gedurende 15 en DOLFJE meer dan 25 jaren te vergeefs geloofd hebben, was aanwezig op de Tentoonstelling van de Nederlandsche Maatschappij van Landbouw in September 1850 te *Alkmaar*, door een arm' werkman, voorzeker niet doelmatig, ingezonden. Als de man ooit verneemt, dat er zulke bewonderaars van zijnen kater bestaan, gaat hij ongetwijfeld hunne langdurige nasporingen de welverdiende voldoening schenken.

C. W. BRUINVIS.

De Kastelein van Utrecht (Nav. III. bl. 351; IV. bl. 280). C. & A. konde, naar mijn inzien, veel inlichting vinden, althans meer dan, naar mijn oordeel, hem nog gegeven is, in het werk: *Beschrijving der stad Utrecht*, door Mr. O. J. BLONDEEL (te Utrecht bij H. BESSELIUS, 1757), een werkje, dat voorzeker niet zeldzaam kan genoemd worden. Ik zal dus slechts enkele verspreide regels, met aanduiding der bladzijden, hier uitschrijven:

Bl. 140. »doch vermits de geschonkene goederen echter niet behoorden verwaarloost te worden, en over de zelve wel een goed opziener diende te wezen, hebben zij van het begin af, hier toe aangesteld een Advokaat of Schermheer”

Bl. 143. »Wat nu eigenlijk de Advokaten der Utrechtsche kerk belangt, der zelve magt was al zeer groot; want gelijk VAN BACKEL op 't leven van den Bishop WILLIBORDUS aantekent, en bij HEDA bl. 32 te zien is, hadden zij buiten de stad het hooge regtsgebied” . . .

Bl. 144. »Bij den welken (MATTHAEUS) ook eene lijst is van eenige Advokaten der kerke van *Utrecht* van WILLIBORDUS tijden af, tot omtrent den jare MCC.

Na welken tijd weinig of geen gewag van de Advokaten der Utrechtsche kerk meer gevonden wordt, of dit ampt toen vernietigt, of onder eenen anderen naam bediend is geworden, blijkt niet. Doch de Heer MATTHAEUS is ter gemelder plaatse van gevoelen, dat de naam van Advokaat omtrent dien tijd buiten gebruik geraakt is, en de *Comites*, *Graven* en *Castellani* van *Utrecht* in de plaats gekomen zijn.” . . .

Bl. 149. »Noch wordt van MATTHAEUS ter gemelder plaatse (*de Nobil.*) bl. 526, eene Graaf GERLACUS gesteld op het jaar MCLXXII, doch hierin heeft hij zich naar allen schijn bedrogen, want op dien tijd was LUSCUS noch Graaf, gelijk uit den laatst aangehaalden brief te zien is, GERLACUS was in het jaar MCLXXVI kastelein van *Utrecht*, blijkende zulks uit een brief”

Bl. 150. »Eindelijk worden, behalven de Advokaten en Graven van *Utrecht*, van de welken gehandeld is, noch Kasteleinen of Slotvoogden door de oude Bisschoppen aangesteld

gevonden, welke naam, ofschoon tegenwoordig zeer gemeen, oudtijds zeer aanzienlijk was.”

Tot dusverre BLONDEEL. Men begrijpt, dat hier tusschen nog veel belangrijks, tot het onderwerp dienende, als voor- en tegenbeschouwingen over den oorsprong der titels, regten en verdere karakteristiek dier betrekkingen, voorkomt, zoo ook op de volgende bladzijden tot 153; maar ik heb mijn uittreksel niet te uitvoerig willen maken, vooral, dewijl, zoo als ik gezegd heb, dit werk niet zeldzaam is.

Ter meerdere duidelijkheid de navolgende opmerking: BLONDEEL schrijft *noch* voor nog.

W. J. F.

»*Een Bloemhof*” van Mr. Adr. Koerbach, »*zijt voor ieder*” (Nav. III. bl. 356; IV. bl. 285, 329; *Bijl.* 1855, bl. xlix). De geschreven aantekening, dat ook te zijnen laste moet geweest zijn, een geschrift of boekje: *Het licht schijnende in de duistere plaatse*, is juist. Het boekje is allerzeldzaamst en getiteld: *Een Licht schijnende in duistere Plaatsen, om te verlichten de voornaamste saaken der Godegeleertheit en Godsdienst, onsteeken door VREEDERIJK WAARMOND, ondersoeker der waarheid. Anders Mr. ADR. KOERBACH, Regtsgel. en Genees-Mr. 't Amsterdam. Gedrukt voor den schrijver in 't jaar 1668 in 8°.*

J. L. A. I.

»*Een Bloemhof*” van Mr. Adr. Koerbach, »*zijt voor ieder*”. Bij het reeds in DE NAVORSCHER t. a. p. over dezen gegevene, kan nog worden gevoegd hetgeen W. GOEREE in zijne *kerklyke en weereldlyke Historien*, handelende over BENEDICTUS DE SPINOZA, zegt. Men leest aldaar: »Insgelyk had ook den geneesheer COERBACH door verkeerung met dien Man, niet veel goeds uyt zyn vergiftige prammen gezogen; gelyk gebleken is, in al die lasterlyke Loopjes, met welke hy zyn *Woordenboek* of stinkenden *Bloemhof* doormenijerd heeft; en er ook niet onverdiend over in 't Tugt-Huijs raakte, daar hy stierf, en ten laatsten in zyn Lykstaatsie een koddige naspraak onder 't gemeene volk agter liet. Want zijn dood lijk zulende gravewaards gedragen worden, vloog by toeval onder 't henengan, een pik-swarte Henn' op de Kist, die er lang op bleef zitten, zonder dat ze met dreijgen, gooijen of weuven met de hoeden, daar was af te jagen; gelyk Honderden van menschen gezien hebben, en elk er zyn beduyding over maakte”.

C. P. L.

Chronogrammen (Aantekening op het *Bijblad* 1853, bl. xxviii). Het tijdvers, in den voorgevel van het stadhuis te *Leyden* uitgebeeld en door E. L. medegedeeld, is vervaardigd door den Secretaris JAN VAN HOUT.

J. L. A. I.

17*

Volksbijgeloof (*Bijblad* 1853, passim). Bij alle de reeds opgegevene bijgeloovige gevolgtrekkingen, kan men nog voegen: Als het brood onderste boven ligt, zal er twist in de huishouding ontstaan. — Als een boek onderste boven in de kast wordt gezet, zal de schrijver, of indien deze reeds overleden is, de eigenaar pijn in het hoofd krijgen. — Als de neus jeukt, zal men wijn drinken. — Als men zout stort, zal men rusie krijgen. — Als er een driekanten turf aan het vuur ligt, krijgt men bezoek van een' predikant. — Die van een gezelschap onder den spiegel zit, zal, is het een ongehuwde, het eerst trouwen, is het een gehuwde, het eerst sterven. — Als men droomt, dat men eene lijkstatie ziet gaan, dan is er eene bruid in de familie te wachten. — Als men eenen stoel op zijn eene poot rond draait, krijgt men twist. — Als het linkeroog jeukt zal men weenen; als het regter jeukt zal men lagchen. — Als men van brandt droomt en men ziet den vlam, dan zal men geld uit de loterij trekken. — Als de dienstmaagd vergeet zout in het eten te doen of verzuimt zout op tafel te zetten, is zij verliefd. — Als er een doode in een huis is en hij staater eenen Zondag over, dan volgt hem, is het een man, wel dra eene vrouw uit de buurt, is het eene vrouw, dan volgt haar spoedig een man. — Als men, 's morgens uitgaande, eene oude vrouw of eenen Regtgeleerde tegen komt, dan heeft men onheil te wachten; ontmoet men daarentegen eene knappe jonge deerne, dan volgt er vreugde en vergenoegen. Dit laatste vindt men ook beweerd in het volgende couplet, dat men, indien mijn geheugen mij niet bedriegt, in het toneelstukje *de Jagers en het Melkmeisje* aantreft:

Zoo ge op straat mogt tegen komen,
Zei mij laatstmaal een Sinjeur,
Een oud wijf of Prokureur,
Dan moet gij voorzeker schromen;
Maar ontmoet gij daarentegen
Een lief bekje van een meid,
Dit voorspelt u heil en zegen,
Vrede en vergenoegzaamheid.

A. J. VAN DER AA.

Beteekenis van sommige voornamen (*Nav. IV.* bl. 4, 305). In *Chambers Journal*, May 12, 1855, N°. 71, kan PHILLO-GRAMMATOS de beteekenis van de meeste voornamen in «a chapter on names» vinden, en tevens de volgende lijst van den wortel der namen van germaanschen oorsprong: *Adal*, *aethel* — geboorte, adel; *Balt*, *bolt*, *balt*, *polt* — stout; *Brand* — brandend, vlammend zwaard; *Deut*, *duit*, *theod* — het volk; *Fried*, *frid* — vrede; *Ger*, *gar*, *ker* — speer of werpspies; *Gunt*, *gund* — oorlog; *Hart* — stoutmoedig; *Heim*, *hein* — huis; *Helm* — helm; *Hild*, *hilda* — de godin van den oorlog; *Hlut*, *hlud*, *chlod*, *lud*, *lot* — luid,

zegekreten; *Hruod*, *rud*, *rot*, *ro* — roem, juichtoon; *Kun* — dapper; *Lieb*, *leof* — liefde; *Luit*, *leut* — het volk; *Macht*, *mat* — magt; *Munt*, *mond* — bescherming; *Od*, *eod*, *ed* — bezit; *Ragin*, *regin*, *rein* — raad, wijsheid; *Reich*, *rich*, *regel* — regering; *Trut*, *trud* — de getrouwe; *Walt*, *wald*, *oad*, *old* — uitoefening van magt; *Wart*, *ward* — wacht, waakzaamheid; *Wig*, *wik* — oorlog, gevecht; *Win* — beminnend, geliefd zijn.

q³—p.

Zeeuwsche Geneeskundigen (*Nav. IV.* bl. 30 313 volg.; *Bijbl.* 1855, bl. liii). Ter laatst-gemelde plaatse is regel 34 het jaartal (1487) zeker eene schrijf- of drukfout en moet 1787 zijn, even als mijne opgave (*Nav. IV.* bl. 316) nopens den sterfdag van E. CAPUEEL mede eene schrijffout is, en zijn moet 22 Mei 1733, zoo als te regt door QUIESCENDO is opgegeven.

A. J. VAN DER AA.

Zeeuwsche Geneeskundigen. Onder dezen behoort ook nog JOHANNES ROMAN, *Med. Doctor*, blijkens de *Haarlemsche Courant* van 1 October 1672, N°. 39, alwaar hij bekend maakt, dat bij hem te *Middelburg* te bekomen zijn de boeken bij zijn' vader zaliger, ZACHARIAS ROMAN, gedrukt en door dezen nagelaten.

W.

Nikolaas Wassenaar (*Nav. IV.* bl. 30, 316; *Bijbl.* 1855, bl. liv). Niettegenstaande WASSENAAR zich *Amsterdamaeus* noemt, meen ik hem voor een' Heusdenaar te moeten houden, aangezien OUDENHOVEN hem als zoodanig opgeeft (zie *Beschrijving van Heusden* bl. 189), en WAGENAAR in de door mij aangehaalde plaats (*Nav. IV.* bl. 317) dit mede doet. Het gebeurt toch wel meer, dat schrijvers zich *Amstelodamensis*, *Harlemensis* enz. noemen, alleen omdat zij in die plaatsen opgevoed zijn of er lang gewoond hebben.

A. J. VAN DER AA.

Portretten van het Huis van Oranje (*Nav. IV.* bl. 30 en 318). Om aan den wensch van den Heer C. W. BRUINVIS zooveel mogelijk te voldoen, geef ik hier de portretten op, die zich in mijne verzameling van het Huis van Oranje bevinden en niet in MULLERS *Catalogus* beschreven zijn.

1. RENÉ VAN CHÂLONS. a. borstbeeld regts en ovaal, met Latijnsch randschrift, hetwelk zijne titels vermeldt. Boven dit medaillon ziet men een' gekroonden leeuwenkop, wiens klauwen het portret vasthouden; ter wederzijde oranjetakken. Een zwaard met eene speer, waarop de vrijheidshoed, gekruist, komen van onderen en boven te voorschijn, door CRISPIAEN VAN QUEB., folio. b. Slechte copy door SOETENS. 8°.

2. WILLEM I. a. Borstbeeld regts, in har-

nas, met hetzelfde bijwerk als RENÉ V. C. a, door CRISPIAEN VAN QUEB., folio. b. Borstbeeld regts in medaillon naar MIEREVELD, hieronder de overtocht van de Maas, benevens vrijheidshoed, degen, kommando-staf en eenen spiegel, door R. VRIJDAG. 8°.

3. LOUISE DE COLIGNY. a. Borstbeeld links als weduwe, als N°. 104 e. (MULLERS *Catal.*), door J. DE HUIJZEN, 12°.

4. PHILIPS WILLEM. a. Borstbeeld regts, geheel het omgekeerde van N°. 475 e. (MULLERS *Catal.*), met Latijnsch rand- en 3 regels Hollandsch onderschrift, met adres van H. JACOPSEN, 8°.

5. MAURITS. a. Borstbeeld regts, met hetzelfde bijwerk als RENÉ VAN CHÂLONS a, WILLEM I a en PHILIPS WILLEM a, door C. VAN QUEB., folio.

6. FREDERIK HENDERIK. a. Borstb. links, in harnas, met platten kraag, met hetzelfde bijwerk als RENÉ VAN CHÂLONS a, enz.; doch op eene banderol van onderen zijne spreuk: "Patriaëque Patrique", door CRISPIAEN VAN QUEB., folio, met vers:

"La valeur est à moy, je la tiens de nature,
La gloire de mon nom est ceinte de laurier,
Mercure estoit mon père et Mars mon devancier,
Je fais renaître Mars et revivre Mercure."

b. Borstbeeld links, in eenvoudige kleding, in ovaal, met 3 regels Fransch onderschrift, door C. F. FRITSCH, 8°. c. Borstbeeld regts, in harnas met geborduurd kraag en fraai gewerkte sjerp met randschrift: Patriaëque Patrique, en 7 regels kapitaal onderschrift, zijne titels vermeldende, gemerkt: folio 418, van achteren bedrukt in twee kolommen, z. n. d. gr. Uit welk werk kan dit zijn?

7. WILLEM II. a. Borstbeeld regts, in harnas, met de orde van (St. Joris?), in ovaal, waarboven een opgeschoven gordijn; van onderen een helm, handschoen, degen en kommando-staf, door J. HOUBRAKEN, naar G. HONTHORST, 8°.

8. WILLEM III. a. Borstbeeld regts, met kroon en scepter, in ovaal, van palmtakken, met 3 reg. Latijnsch onderschrift, z. n. d. gr., gemerkt: Tom. 3, pag. 244, 8°, onderaan het wapen. b. Borstbeeld regts, lithogr. van SOETENS.

9. MARIA (gемalin van WILLEM III). a. Borstbeeld links, pendant van WILLEM III a, ex formis P. MORTIER. b. Borstbeeld van voren, pendant van WILLEM III, 247 h (MULLERS *Catal.*) door DESROCHERS, kl. folio.

10. WILLEM en MARIA. a. WILLEM regts, MARIA links, in dubbel ovaal, in welks rand men leest: »de Prins en Prinses van Oranje, gekroont den 21 April 1689" enz., daarboven eene kroon, in elkander kruisende scepters met lauweren, onderaan: »d' wonderen des Allerhoogsten, 8°.

11. JOAN WILLEM FRISO. a. (MULLER 457

d). Deze plaat vóór den naam SCHENK, met adres van B. MOURIK.

12. WILLEM IV. a. Borstbeeld links, in jeugdigen leeftijd, in medaillon, met zinnebeeldige voorstelling van den koophandel, de nijverheid enz. met 14 regels Fransch vers, br. 4°. door B. PICART, 1721, behoort bij de opdracht van: b. Zittende, omringd van Mercurius enz., in het verschiep eene rijzende zon en een zeilend schip, door N. VAN DER MEE, proefdruk vóór d. letter c. Drie platen op zijn overlijden, waarvan 1. door J. C. PHILIPS 12°, met zijn borstbeeld op grafzuil. 2. Allegorische voorstelling met portret, door engelen gedragen, door J. C. PHILIPS, 4°. en 3. Graftombe door J. FOLKEMA, 12°.

13. ANNA (gемalin van WILLEM IV). a. Borstbeeld links, in ovaal, door W. VAN SENUS naar POTHoven, met 3 regels onderschrift, 8°.

14. WILLEM V. a. Buste op grafzuil, door den Tijd ontsluitend, met zinnebeeldige voorstelling door R. VINKELES, 8°.

15. FREDERIKA enz. (gемalin van WILLEM V.) a. Borstbeeld regts, in jeugdigen leeftijd, in ovaal, naar TISCHBEIN, door W. VAN SENUS, met 3 regels onderschrift en adres van E. MAASKAMP, 8°. b. Borstbeeld van voren, met pelsmantel, in ovaal, gekroond met het Nederlandsche wapen en dat van Oranje, ter wederzijde zinnebeeldige voorstelling met 5 regels onderschrift, naar J. HOPPNER, door W. VAN SENUS, bij E. MAASKAMP, folio. c. Deze plaat, van achteren, doch omgekeerd, bedrukt met het portret van ALEXANDER I, door W. VAN SENUS, naar Mlle. LE BRUN.

16. Koning WILLEM I. a. Borstbeeld van voren, in uniform, in ovaal, met 3 regels onderschrift, naar en door HODGES, folio. b. Ten voeten uit leunende tegen eene tafel te Brussel; in het verschiep het paleis, met uitvoerig onderschrift, littographie van DEWASME & PLETINCKX, folio.

17. WILHELMINA (gемalin van WILLEM I). a. Borstbeeld regts, in ovaal, door J. E. MARCUS 8° pr. v. alle letter.

18. Koning WILLEM II. a. Borstbeeld links, door J. VELIJN, 8° pr. v. a. l. b. Borstbeeld links, met ridderorden, lithogr. van BACKER, 8°. c. Borstbeeld regts, met pluimhoed, in ovaal, waarboven twee wapens, van onderen veldslag z. n. d. gr., gr. 4°. d. Borstbeeld regts, met 3 regels onderschrift, houtsnode van BENEFORTH, folio. e. Kniestuk van voren, met den arm in een' doek, de rechterhand op een kanon rustende, met onderschrift: »De held van Nederland," en 2 reg. vers van WESTERMAN. Zw. k. door W. GREBBEN, naar M. J. VAN BREE, folio.

19. ANNA PAULOWNA (gемalin van WILLEM II). a. Borstbeeld links, met ridderorden, door W. VAN SENUS, naar C. CELS, met 6 reg. vers van M. WESTERMAN, folio.

Dat deze opgave weldra door middel van dit tijdschrift moge aangevuld worden, is mijn wensch, terwijl ik dit ter nederschrijf.

D. F.

Dagverhalen van Nederlandsche Gezanten (Nav. IV. bl. 31, 332). De verzochte lijst kan nog worden aangevuld:

Reize van CORNELIS VAN DER MIJLE, als gezant in Frankrijk en in Italië, 1609, 2 dln. in folio.

De reijse naer Africa, Tunis, Algiers, etc., gedaan in den jare 1625, onder 't beleid van Dr. RIJNACKER, als Ambassadeur van H. H. M. tot lossinghe van de Christene slaven derwaerts gedeputeert. Haerlem, PIETER CASTE-LEIJN, 1654, in 4°, met ingedrukte platen (48 bladz.).

Ambassade wegens de Vereenighde Neder-landen tot de Koninckl. Maj. in Sweeden, door den Extraordinaren Minister J. IJSBRANTS, ter oorsaecke van den Engelschen oorlogh, en den aenkleve van dien. Enckhuijsen, in den Naerdruk van CAPER VENCKELLE, 1665, in 4°. (36 bladz.).

Historisch verhaal of beschrijving van de voijagie, gedaan onder de suite van den Heere KOENRAAD VAN KLENK. Extraordinaren Ambassadeur van de Staten-Generaal aan den Czaar van Moscovien; nevens de beschrijving van 't zelve Rijk, door een van zijn Excellenties suite, Amsterdam, 1677, in 4°. pl.

Van de door den Heer A. J. VAN DER AA bereids opgegevene gezantschappen, door J. NIEUHOFF, O. DAPPER en A. MONTANUS, bestaan uitgaven in het Latijn, Engelsch, Fransch en Hoogduitsch; terwijl dat van A. E. VAN BRAAM HOUCKGEEST, oorspronkelijk in het Fransch is uitgegeven door M. L. E. MOREAU DE SAINT-MÉRY en gedrukt te Philadelphia in 1797 en 1798, 2 dln. in 4°. met kaarten en platen.

J. L. A. I.

Tancredo de Rohan (Nav. IV. bl. 32, 333; Bijbl. 1855, bl. lvi). Omtrent hem lees ik in: *Louis XIV et son siècle*, par ALEXANDRE DUMAS, in 12°. Tome III. pag. 138 et suiv.

„C'était une touchante histoire que celle de ce jeune homme, et qui n'a pas fait un des épisodes les moins curieux et les moins poétiques de cette singulière guerre (la Fronde). Disons-en quelques mots.

„Sa grand' mère était cette CATHERINE DE PARTHENAY SOUBISE, ennemie si déclarée de HENRI IV, qu'elle a écrit contre lui un des plus curieux pamphlets du temps. Elle ne voulait pas à toute force que son fils fût duc, répétant sans cesse ce cri de guerre des ROHAN:

Roi ne puis,
Prince ne daigne,
Rohan suis.

Quoi qu'elle eût dit et fait, son fils fut duc,

et ce qui était à cette époque bien plus déshonorant encore pour une grande famille, il fut auteur. Il est vrai que tout en écrivant il resta ignorant comme un grand seigneur. Dans son voyage d'Italie, publié par LOUIS ELZEVIER à Amsterdam en 1649, il attribue les *Pandectes* à CICÉRON; ce qui fait dire à TALLEMANT DES REAUX:

—Voilà ce que c'est que de ne pas montrer ses ouvrages à quelque honnête homme.

Ce duc DE ROHAN avait épousé MARGUERITE DE BETHUNE SULLY. Ce fut la mère de TANCÈRE. Cette duchesse DE ROHAN était fort galante: elle avait eu bon nombre d'amants et entre autres M. DE CANDALE, qu'elle brouilla successivement avec le duc D'EPERNON son père, puis avec LOUIS XIII, et qu'enfin elle fit faire huguenot. Aussi dirait-il:

— Il faut en vérité que Madame DE ROHAN m'ait jeté un sort, car elle m'a brouillé avec mon père, avec le roi et avec Dieu, elle m'a fait mille infidélités, et cependant je ne puis me détacher d'elle.

Madame DE ROHAN et M. DE CANDALE étaient à Venise, quand elle s'aperçut qu'elle était enceinte. Comme il y avait tout lieu de penser que M. DE ROHAN ne voudrait pas reconnaître un enfant qu'il avait les plus fortes raisons pour ne pas croire le sien, Madame DE ROHAN revint à Paris. CANDALE l'y suivit quelque temps après, et Madame DE ROHAN étant accouchée d'un garçon, ce garçon fut baptisé sous le nom de TANCÈRE LEBON et porté chez une dame MILLET, sage femme. LEBON, dont on avait donné le nom à l'enfant, était le valet de chambre favori de M. DE CANDALE.

Madame DE ROHAN avait une fille qui était la maîtresse de Mr. DE RUVIGNY. — Une femme de chambre lui raconta un jour la naissance du jeune TANCÈRE. RUVIGNY consulte et s'assure que, né pendant le mariage, l'enfant, s'il peut un jour prouver sa naissance, aura droit au nom et à la fortune de son père. Dès lors tous deux arrêtent qu'ils enlèveront TANCÈRE et le feront disparaître.

L'enfant n'était plus à Paris chez la sage-femme, mais en Normandie près de Caudebec chez un nommé LA MESTAIRIE, père du maître d'hôtel de Madame DE ROHAN. On communique le complot à un ami commun nommé HENRI DE TAILLEFER, Seigneur de Barrière, qui se charge de l'expédition, part pour la Normandie, enfonce une nuit la porte de LA MESTAIRIE, lui quatrième enlève le petit TANCÈRE et le transporte en Hollande, où il le met chez son frère, capitaine d'Infanterie au service des États, qui le prend chez lui comme un enfant de basse naissance qu'il élève par charité.

Sept ou huit ans se passèrent pendant lesquels Mademoiselle DE ROHAN se maria avec M. DE CHABOT, qui prit le nom DE ROHAN, lequel, sans cette substitution, s'éteignait dans

la personne DE HENRI II, duc de Rohan, tué le 18 Avril 1638, à la bataille de *Reinsfeld*.

C'était en 1645 seulement que Madame DE ROHAN avait appris que son fils vivait encore et avait su en quel lieu il était. Aussi-tôt elle envoya son valet de chambre en *Hollande*, avec ordre de ramener son fils à tout prix."

Hier volgt verder het verhaal van de pogingen, die de moeder van TANCREDE DE ROHAN in het werk stelde, om haren zoon te doen erkennen, als ROHAN "disant qu'elle avait été forcée de le cacher, de peur que le cardinal de RICHELIEU ne poursuivît en lui le dernier rejeton mâle du dernier chef protestant."

Het parlement gaf echter een arrest, waarbij aan TANCREDE LEBON werd verboden om den naam te dragen van ROHAN, hetgeen TANCREDE in de uiterste verslagenheid bragt.

"Un jour on lui faisait observer qu'il se fatiguait outre mesure, ne quittant les armes ni le jour ni la nuit et se jetant dans toutes les escarmouches.

— En l'état où je suis, répondit-il, il m'est défendu de m'endormir; si je n'ai quelque mérite par moi-même, vous voyez bien que le monde sera de l'avis du parlement."

De jonge ROHAN behoorde in Januarij 1649 tot de krijgslieden, die onder het bevel stonden van den Markies DE VITRY. In een ruitergevecht, dat toen bij *Vincennes* plaats had, met twee escadrons Duitsche ruitery — delfde de Markies DE VITRY het onderspit, en liet met andere gevangenen ook TANCREDO DE ROHAN in 's vijands handen, doodelijk gewond achter.

"Alors le caractère du pauvre jeune homme ne se démentit pas. Se sentant atteint mortellement, il ne voulut jamais dire qui il était et parla Hollandais jusqu'à sa mort. Comme on avait pensé cependant, que c'était un gentilhomme de distinction, on exposa le cadavre qui fut reconnu."

De hier bovengenoemde kapitein TAILLEFER, in dienst der Staten van *Holland*, is geweest, LOUIS DE TAILLEFER SR. DE MORIACQ, die in 1655 benoemd werd tot Kolonel over een Fransch regiment. Hij huwde in 1637 PETRONELLA VAN OLDENBARNEVELD, HELIAS' dochter. Deze HELIAS was de broeder van 's lands Advocaat, die in 1618 te 's *Hage* is onthoofd. § §.

[Nog verwijst M^o. over dit onderwerp naar *Histoire de TANCREDE DE ROHAN*, Luik bij J. T. BASSOMPIERRE, 1767.]

Tancredode Rohan. Op het Archief te *Leyden*, bestaat eene Fransche procuratie, den 8sten Julij 1645 te *Parijs* gepasseerd voor den Notaris CLAUDE DE CHAPERON en LEGER QUENICHOT, waarbij de Hertogin DE ROHAN aan JEAN ROUDEAU dit ROBIN volmagt geeft om in haren naam te handelen.

Met deze volmagt voorzien, wendde ROBIN zich tot de regering van *Leyden*, met het volgende verzoek:

"Verthoont met alle eerbiedinge JEAN ROUDEAU dit ROBIN, hoe dat hy suppliant eenige weecken geleden door expresse ordre ende met procuratie vande doorluchtige hooggeboorne Princesse Mevrouw MARGUERITE VAN BETHUNE, hertoginne douairière DE ROHAN, wed^e. wijlen den doorluchtichsten ende mogenden Prince, Mijnheer HENRY DE ROHAN, Pair van *Vranckrijk*, Prince van *Leon*, Grave van *Porhouet*, *Blain* etc., gecomen synde in dese Landen omme te rechercheren ende te soecken de soon van den Hooggemelden Hertooch ende Hertoginne, dewelcke van zyn geboorten t'ot af, omme gewichtige redenen buyten het Hoff van syne Hooghgedachte ouders voornoemt, is secretelyck opgebracht geweest, ende eenige jaren geleden, met geweldiger hant geënleveert ende wechgevoert uyt het huys van de gene die de sorge daerover hadden aangenomen, denselven soon naer eene naerstige recherche gevonden heeft binnen dese stadt, ten huysse van eenen WELTER POTHEUCQ, alwaer denselven in de cost is besteed geweest, by seecker frans edelman genaempt Monsieur SAUFESTAT, capiteyn ten dienste van dese landen, houdende syn garnisoen binnen de stadt *Geertruydenberch*; het is verder sulcx dat terstont naer het arrivement van hem suppliant de voorn. POTHEUCQ hem gewaerschoot heeft gehadt, dat seecker fransman, dewelcke bevonden is geweest te zyn GEORGE LA COSSE, tsynen huysse was geweest, weynige dagen te voren, ende dat hy denselven alle middelen waren aangewent om het voorsz. kint uyt synen huysse wech te nemen, ende naer 's *Hertogenbosch* was vertrocken omme eenich bescheyt van voorn. SAUFESTAT te recouvreren ende hy suppliant oordeelende dienstich te wesen de voorn. fransman te vervolgen, ende becommert zynde dat middelertyt het voors. kint hem mochte worden onttrocken, heeft hem geadresseert gehadt aen de E. Heeren Burgemeesteren, ten eynde haer E. den voorn. POTHEUCQ souden believen te intercideren, het voors. kint niemant te laten volgen, sonder expresse ordre van haer E., gelyck oock hy haer E. die versochte interdictie, aen den voorn. POTHEUCQ is gedaen geweest; nae de wedercompste van hem suppliant heeft de voorn. POTHEUCQ difficulteyt gemaect ende ront uyt verclaert het voors. kint niet te sullen overleveren, ten ware alvorens met den voorn. Monsieur SAUFESTAT hadde gesproocken ofte van hem daertoe ordre becomen, sulcx dat hy suppliant genootsaect is geweest den voorn. SAUFESTAT t'ontbieden, ende desselfs overcomste tot groot prejuditie van soo een hoogwichtige saecke tot noch toe te verwachten, edoch de voorn.

SAUFESTAT gisteren avond laet alhier gearriveert zijnde, verstaen hebbende de gevanckenisse van den voorn. LA COSSE, ende soo het schynt daerdoor eenige apprehentie gecregen hebbende, dat hy van gelycken soude werden gearresteerd is te rade geworden, desen morgen subitelycken te vertrecken, niet tegenstaende alle devoiren by den suppliant ende die van synen rade aengewent, ten eynde de voorn. SAUFESTAT voor U myn E. E. Heeren soude compareren ende het voors. kint den suppliant solemmelyck over te geven, alleenlyck heeft meer gemelden SAUFESTAT aen den voorn. POTHEUCQ mitsgaders aen Mr. DANIEL VAN CEULEN, die als advocaet by den suppliant in de voors. saecke wert gebruyct, verclaert dat hy sich met het voors. kint niet verder wilde noch conde bemoeijen, naerdien het was in handen van diegene die de moeder hadde gecommiteert, dat hy sich geen partye en wilde stellen ende hem POTHEUCQ daarmede liet gewerden, soo als hy verstont, dat hy SAUFESTAT niet subject was eenige indicature als de Crygsraet off het parlement van *Parijs* alwaer de saecke concernerende het wechvoeren van het voors. kint soude moeten werden gedecideert, waarmede alsoe de voorn. POTHEUCQ zich hout gedechargeert ende ontlast van de verdere bewaringe van het voors. kint, te meer hy uytdruckelyck jegens de voors. SAUFESTAT heeft geprotesteert dat hy tkint aen den suppliant soude laten volgen, ten waer hy SAUFESTAT op het versouck van den suppliant voor UE. behoorlick antwoorde ende contentement dede, dienvolgende soo keert den suppliant sich tot UE. ootmoedelyck versouckende dat UE. Achtbaer believe de voorn. interdictie op 't versouck van den suppliant gedaen off te doen, en den voorn. POTHEUCQ te ordonneren het meergemelde kint te laten volgen aen den suppliant, ten eynde hy suppliant tselve aen synen vrouwe moeder de Hoochgemelte Hertoginne van ROHAN, die te *Cales* (*Calais*) met eene groote suite jegens den 6 of 7den deser daarop sal wachten, mach consigneren ende overleveren, versouckende voorts hy suppliant dat hem int gunt voor mijn E. Achtbaerheden is gepasseert acte mach werden verleent. Twelck doende

RONDEAU DICT ROBIN.

D. VAN CEULEN.

Ick onderget. verclare den inhoud van de bovenstaende requeste voor soo verre my concerneert warachtich te wesen, ende toe te staen dat het kindt in de Requeste gementioneert aen den suppliant worde overgelevert.

Actum den 3 Aug. 1645.

WELT. POTHEUCQ.

Die van de gerechte der stat *Leyden*, hebben niet goet gevonden hierop eenige schriftelicke apostille te geven, maer wel mondeling daarop te verclaren dat zy wel mogen lyden,

dat het kindt den suppliant sal volgen, doch dat zy daertoe geen last noch actie willen geven, als stellende de partijen tegen malkanderen. Actum den 3 Aug. 1645."

Het verzoek om dat kind hier te begraven, is den 28sten December 1650 toegestaan, doch ik vind zijnen naam in de begraafboeken over den jare 1650 en 1651 niet vermeld.

.. ELSEVIER.

Louis de Maulde dit Mansard (Nav. IV. bl. 39, 360). Ten einde, zoo mogelijk, het duister, dat, volgens den Heer VAN DALE, op dezen persoon nog rust, te doen verdwijnen, wil ik daartoe aanwijzen hetgeen men bij BOR, *Hist. Nederl. Oorlogen*, dl. III. boek XXIII, bl. 101, in de breedvoerige beschrijving der treurige geschiedenis en executie van kapitein NICOLAAS DE MAULDE, en de gevolgen van dien, te *Leyden* voorgevallen, vindt vermeld; behoorende tot een verdedigingschrift, te dier dagen uitgegeven en verboden (waarvan een exemplaar in mijn bezit), waaruit onder anderen blijkt, dat kapitein DE MAULDE een zoon was van den Heer VAN MANSART, die aan den Prins van *Oranje* groote diensten had bewezen; »dat hij twee broeders gehad heeft, die beiden hun leven gelaten hadden voor den vijand, ten dienste van den lande; dat hij zelf de stad *Oostende* had helpen beschermen, waaraf hij de lidteekens en wonden nog droeg, en nu laatstelijk zich vromelijk gedragen had tegen den vijand in het beleg der stad *Sluis*."

Door deze vermelding wordt alzoo bevestigd het vermoeden van den Heer AB UTRECHT DRESSELHUIS, *Jaarboekje van Zeeland*, 1853, bl. 304, dat NICOLAAS DE MAULDE, behalve LYON DE MAULDE, nog een' broeder zougehad hebben, en dat die broeder nu ook, meer dan waarschijnlijk, LOUYS DE MAULDE zal geweest zijn. Zij waren dan ook beiden zonen van WILLEM DE MAULDE, Heer van *Mansart*, vermeld bij WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, dl. VII, bl. 419, die hem almede stelt onder de eerste teekenaars van het *Verbond der Edelen*, zie dl. VI. bl. 125; gelijk hij als zoodanig bij TE WATER, *Hist. van het Verbond*, dl. III. bl. 115, 116, wordt beschreven.

V. D. N.

Truijtje Roemer Visscher (Nav. IV. bl. 64, 347). Sedert deze vraag gedaan en beantwoord is, ben ik in de gelegenheid gesteld geworden haar huwelijk te *Amsterdam* aldus vermeld te zien:

»29 Mei 1609. »CLAES VAN BUYL, oud 24 jaren, wonende op het Water, geass. met ELBERT SIMONZ. JONKHEYN, zijn swager — en TRUYTGEN ROEMERS VISSCHERSdr., oud 21 jaren, woont op de Engelsche Kaai, geass.

met AEFJE JANS (*), haer moeder, vertoonende het consent van haer vader (P.) ROEMERS VISSCHER."

.. R. E.

Heilige Geest-huizen (Nav. IV. bl. 68, 347; V. bl. 135). Een antwoord op deze vraag vindt L. te V. in *De Dietsche Warande, Tijdschrift voor Nederl. Oudheden en nieuwere Kunst en Letteren*, bestuurd door den Heer J. A. ALBERDINGK THIJM, te Amsterdam, bij C. L. VAN LANGENHUYSEN. Eerste Jaarg., bl. 230—232.

"De H. Geest-armen waren allerhande nooddrufte menschen in 't generaal, en wierden van de huiszitten-armen onderscheiden, die onder hunne eigene bedeeeling stonden," haalt de Heer Mr. H. A. A. VAN BERKEL hier aan in zijn stuk, getiteld: *Een Hollandsch dorp in de XIVde eeuw*. Zijn Ed. spreekt voorts over de *H. Geest-fondsen, -huizen en -meesteren*, en vergast ons op belangrijke aantekeningen, waartoe wij dan ook voornamelijk verwijzen.

J. J. WOLFS.

Heilige Geest-huizen. De vraag naar de bestemming dezer instellingen is zeer onvolkomen beantwoord: zij worden daarbij ten onrechte gelijk gesteld met Huiszittenhuizen, stichtingen om voor huiszittende armen te zorgen. Een beter inzicht verkrijgt men door de lezing der zoo regt aanschouwelijke voorstelling van *Een Hollandsch dorp in de XIVde eeuw*, door Mr. H. A. A. VAN BERKEL, in de *Dietsche Warande*, N°. 3, bl. 229, 230 en 231. Huis-armen, huiszitten-armen, burger-armen zijn namelijk medeburgers, aan wie de onderstand wordt te huis gebracht (DE RIEMER, bl. 546). "Maar wie nitlander is," heet het verder, "onvrij, vondeling of hoe dan ook, niet geboren uit een wettig huwelijk van een ambachtsgenoot, die is, naar ouder herkomste, van de burgerlijke gemeente geen lid, en mag dus geen aanspraak maken op dien gewonen onderstand, die regtens alleen aan behoeftige "medeleden" toekomt. Doch waar de Duitse broederschap hem terugwijst, daar ontsluit zich voor hem die ruimere liefdehand, die, naar de leer des Evangelies, alle menschen te zamen brengt (†). Aan die

verworpingen der burgerlijke maatschappij verleende van ouds de geestelijkheid hare magtige bescherming. Talloos zijn de fondatiën onder haar invloed sinds de vroegste tijden opgericht, om het lot van de "buitengewone", in zekeren zin "irreguliere" armen te verzachten. Geen plaats bijna in ons land en elders, ten platten lande zoowel als in de steden, of men vindt er "H. Geestarmen en H. Geestfondsen," soms ook "H. Geesthuizen," en voor de verzorging van dat alles H. Geestmeesteren. En de reden van dien naam is niet ver te zoeken. Was niet van oude tijden de H. Geest het verheven zinnebeeld der "Charitas" (*), der Christelijke liefde, enz. — "Daarom geschieden de bedeeelingen aan de H. Geestarmen, als onder Gods oogen, in de kerk, en meer bepaaldelijk, waar die aanwezig is, in de kapel van den H. Geest, na afloop van eene daartoe gefundeerde godsdienstoefening" (in de Nieuwe kerk te Delft, te 's Gravenhage, enz.)

Hetzelfde zinnebeeld als in de laatste noot, droegen ook de brood- of turfloodjes van *Rotterdam*, A^o. 1694, waarvan een viertal is afgebeeld bij VAN ORDEN, *Bijdragen tot de Penningkunde*, pl. XVIII, N°. 2, 3, 4 en 5. Te *Alkmaar* is het Heilige Geest- en ongewijde Gasthuis later het Waaggebouw geworden; men volgde ook daar den regel, dat de reizende man er drie dagen mogt vertoeven, doch zonder den kost te genieten. Den 15den Maart 1386 gaf FLORIS, Bisschop van *Utrecht*, vergunning tot het stellen van een klokje, om de geloovigen aldaar tot de godsdienst des Heeren te doen zamenroepen, en den 24sten November 1477, NICOLAAS VAN ADRICHEM, Abt van *Egmond*, "tot vermeerdering van godsdienst en tot gemak van gebrekkige en oude lieden, die om eigen affaire en langheid van weg de Parochie kerk dagelijks ter behoorlijker ure niet wel kunnen bezoeken, in 't zelve Gasthuis of Capelle behalve de missen daar gewoon te doen, nog een andere dagelijks, alle zondagen en aposteldagen te

de naam van „gasthuizen, hospitalen," bijna overal aan ziekenhuizen gegeven..... Te *Amsterdam*, waar van ouds de inrigting van den H. Geest almede bestaan heeft, schijnt zij zich niet te hebben kunnen handhaven, doch later, in 1613, vond de Magistraat goed nevens de Huiszitten-gestichten, een „Aelmoeseniershuis" op te rigten, waarin o. a. voor vondelingen, bedelaars en andere irreguliere armen gezorgd wordt (WAGENAAR, dl. I. bl. 27. dl. II. bl. 286). Dus een soort van H. Geesthuis, zoo als de naam van Aalmoeseniern, Eleemosynarij, bij uitnemenheid aan H. Geestmeesteren gegeven werd.

(*) Vandaar de naam „Kameren van Charitate", aan de Collegiën van H. Geestmeesteren gegeven. Zoo had de Kamer van Charitate, welke in 1597 te Delft werd opgericht of gereorganiseerd, haren oorsprong te danken aan het aloude H. Geesthuis, en voerde daarom, op de ten gebruike der armen geslagen koperen penningen, met het stadswapen, ook de Duijve (BORRET, bl. 458).

(*) Zij is te *Amsterdam* aangeteekend den 26sten Februarij 1583, en te *Delft* getrouwd.

(†) „De H. Geest-armen waren allerhande nooddrufte menschen in 't generaal, en wierden van de huiszitten-armen onderscheiden, die onder hunne eigene bedeeeling stonden." DE RIEMER, bl. 564. BORRET, bl. 447..... Waar van ouds hooge jurisdictie was in 't burgerlijke, daar was in 't kerkelijke eene parochie: daar was een toevlugtsoord voor de behoeftigen, en dit is zoo waar, dat het van ouds bestaan van zulk een gesticht in *Frankrijk* als een regtsvermoeden gold, dat in zulk een dorp eene Hooge Heerlijkheid gevestigd was. De regel was, dat reizenden daar drie dagen mochten verwijlen. Vandaar

zingen, alsmede een sermoen, voor't daar komende volk." — Men vond er drie altaren.

C. W. BRUINVIS.

Het geslacht Cabeljauw (Nav. IV. bl. 68, 347, Bijbl. 1855, bl. lviii). WITSEN GEYSBEEK heeft ongelijk. Niet de Haagsche Regtsgeleerde JONAS CABELJAUW was de schrijver van het *Catholijck Memoryboek*, maar PETRUS CABELJAU, die het te Leyden in 1661 heeft uitgegeven. Op den titel wordt hij genoemd: *Bediener des H. Evangeliums, ende Regent van 't Theologisch Collegie der Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West Friesland, tot Leyden*. Het werk is eene doorlopende wederlegging van het *Catholijck Memoryboek* — *byeen vergadert* — door TURANO VEKITT, *Docter in beyde Regten, vijfde Druck*. Leuven, 1648. CABELJAU meende, dat VEKITT een pseudoniem, door letterverzetting was, voor ARNOUT KIEVIT, »in zijn leven Advocaet binnen Rotterdam." — Uit de opdracht van het werk aan de Staten van Holland en West-Friesland, die niet, gelijk in de Nav. IV. bl. 349 gezegd wordt, den 20sten September, maar den 18den Augustus 1661 gedagteekend is, blijkt: 1°. dat CABELJAU tot het schrijven van dat werk aangespoord was door zeer velen, die hem »door het schrijven van eenige andere Tractaten in gelijke materie"oordeelden »geoeft te zijn in die controversien" 2°. dat hem in de eerste helft des jaars 1659, het »regimen" van het Theologisch Collegie te Leyden is opgedragen. Het formulier van onderteekening der Dordtsche Canones voorde *Doctores Theologiae te Leyden*, is door P. CABELJAU *Lugd. Batavus* in 1662 onderteekend. (Zie KIST en ROOYAARDS *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, dl. IX. bl. 495). D. B.—A.

Cornelis Aquanus (Nav. IV. bl. 68, 349, 350). Het geteekende portret van CORNELIUS AQUANUS of VAN AKEN, berust hebbende onder den Heer LE FRANÇOIS VAN BERKHEY, is thans het eigendom der stad Leyden. In verschillende registers is alles wat Leyden betreft, door dien Heer bijeenverzameld. Deze collectie, later aan de stad gekomen, bestaat grootendeels in portretten, platte gronden enz.

Het huis, door gemelden CORNELIS in 1581 te Leyden bewoond, stond op den hoek van de Masemersteeg en Breedstraat (verbouwd en nu door Mejuf. VAN PUTTEN bewoond).

Naast hem woonde JAN VAN HOUT, Secretaris der stad (thans de societeit *Amicitia*).

Het huisgezin van dien CORNELIS (ook waard in den Wissel) bestond in 1581 uit de volgende personen:

»CORNELIS CLAESZ. VAN AKEN, wijntapper; MARITGEN DE MILDE, zyne huysvrouw; JAN-NETGEN ELIASDR., zyn nichtgen; MR. LIEVEN CAERSMAKER van Zierikzee; JAN TSAACKZ, zyn

knecht, LYSBETH JACOBS, GERTY BODESDR., zyn dienstmeijt." .. R. E.

Driestek, twaalfstek (Nav. IV. bl. 68, 360; Bijbl. 1855, bl. lix). Tot het spel van het *negestek* behoort ook het vastzetten door het schuiven, zoodat de tegenpartij geen zet meer kan doen, en het brengen van 3 schijven op ééne lijn, 't welk *de molen* heet en het regt geeft om eene schijf, naar verkiezing van den speler, aan de tegenpartij te ontnemen. Als men op 2 lijnen de 2 schijven en eene plaats open heeft voor eene derde schijf, en daardoor twee molens kan laten werken, heet dit *een molen met een gigau hebben*, 't geen ik, als spreekwoord voor *twee kansen hebben*, meen te hebben aangetroffen in een tooneelspel. — Dit spel was reeds in de XIVde eeuw bekend: J. STRUTT, *The sports and pastimes of the people of England* p. 317. (New. ed. Lond. 1833). Hij geeft de afbeelding en omschrijft het breedvoorig en haalt deze regels uit SHAKSPEARE aan:

The folds stand empty in the drowned field,
And crows are fatted with the murrain flock
The nine mens morris is filled up with mad.

Bij denzelfden vindt men ook het spel van de *Vos en de Ganzen*, bl. 318. L. J.

Driestek, Twaalfstek. V. D. N. vergist zich niet te denken, dat het *Driestek* en *Negestek* bestond in het slaan met de schijven. Bij het *driestek* had men ieder drie schijven, die men beurt om beurt op het bord plaatste en wel zoo, dat men trachtte ze alle drie op eene rij te krijgen, hetgeen echter de tegenspeler poogde te verhinderen, door er zijne schijven tusschen te plaatsen, tevens ook trachtende, de zijne op eene rij te krijgen. Hij, die nu het eerst dit doel bereikte, had het spel gewonnen, daar er echter niet veel vernuft toenoodig was, om dit te verijdelen, en dus bij twee geoevende spelers het spel zelden gewonnen werd, waren het alleen zeer jonge kinderen, die er behagen in konden vinden. Meer inspanning vorderde het *negestek*, hetwelk met achttien schijven (ieder speler negen) gespeeld werd. Ook hier begon men met de schijven uit te zetten, insgelijks met het doel om er drie op eene rij te krijgen. Had men dat nu bereikt, dan mogt men, naar verkiezing, een der door de tegenpartij reeds geplaatste schijven wegnemen, en dat mogt men telkens doen, als men drie schijven naast elkander op eene rij had; waren echter de schijven alle opgezet, dan begon men te schuiven, en hij, die het eerst met twee schijven overbleef, had het spel verloren; om dat hij dan niet meer in de mogelijkheid was, het beoogde doel te bereiken.

A. J. VAN DER AA.

Mr. J. W. Campbell, genoemd Kumpel (Nav. IV. bl. 70, 367). Bij het door SAXO SYLVIUS

Werk. over de Muzijk d. Galilei. — G. Listrius. — P. en D. Tiara. — Het gesl. Wagenaar. — Boekstapelen.

en C. & A. medegedeelde omtrent zijne voor-
naamste lotgevallen, kan nog worden gevoegd,
dat hij een akademievriend is geweest van
den grooten BILDERDIJK; met dezen en LE
FRANCO VAN BERKHEY, in de jaren 1785, 1786
en 1787, een driemanschap uitmaakte van
opgewondene aanhangers der Oranje-partij,
en in 1788 het zesregelig vers vervaardigde,
dat onder het zeer zeldzame portret van BIL-
DERDIJK, naar A. BOON, door J. HULSTKAMP,
prikt. Van de intieme vriendschap tusschen
BILDERDIJK en KUMPEL schijnt op rijperen
leeftijd geene schaduw te zijn overgebleven,
want, zonder de bekwaamheden van den mij
onbekenden C. & A. als advokaat, te mogen
betwijfelen, springt het in het oog, dat BIL-
DERDIJK in 1824 of 1825, niet voor zijnen
gegijzelden, armen en zeventigjarigen aka-
demievriend optrad, daar hij zich vroeger niet
alleen verwaardigde, op een afgescheurd al-
bumblaadje, het Fransche versje, door E in het
IIde Dl. van de NAVORSCHER, bl. 1 aangetee-
kend, voor hem af te schrijven of welligt oor-
spronkelijk te dichten, maar daardoor te-
vens het bewijs te geven, hem in zijne harts-
tochtelijke amourettes ten dienste te hebben
gestaan. J. L. A. I.

Werken over de muzijk door Galilei (Nav. IV.
bl. 94 en 371). Kort geleden vond ik de op-
heldering van hetgeen in het antwoord op
deze vraag twijfelachtig was gebleven, aldus:

— — — — «Enfin l'Italie possédait à la
même époque VINCENT GALILÉE de Florence,
organiste du premier mérite, qui écrivit un
ouvrage très-érudit sur la musique des an-
ciens. Son fils, le physicien illustre, cultivait
la musique avec distinction, et était d'une rare
habileté comme exécutant. On sait qu'inven-
teur des télescopes, il se servit d'abord de
tuyaux d'orgue, pour les premiers instruments
d'optique qu'il construisit.»

(Instruction pour le peuple, 100 Traités, traité
61, 62, pag. 1921—1884, pag. 1965).

W. J. F.

Gerardus Listrius (Nav. IV. bl. 94, 372;
Bijbl. 1855, bl. lxi). Het vergiftigen van MUR-
MELLIUS, »die te Alkmaar,» zegt P. A. T., »de
school der Broederschap» (van het gemeene
leven? behoorde onze beroemde school daar-
toe?) »bestuurd had,» door LISTRIUS, schijnt
niet bewezen; althans in mijne aantekenin-
gen vind ik daarvan gewag gemaakt met dit
voorbehoud: »maar de geneesheeren zeggen
aan eene borstziekte.» C. W. BRUINVIS.

Petrus en Dominicus Tiara (Nav. IV. bl. 95
en 373). Zou men ook tot aanvulling der al-
daar vermelde bijzonderheden, omtrent de
familie TJARA kunnen opgeven.

1. In welke betrekking daartoe stonden:

a. JOOST VAN TJARA, wiens erven in 1598
procedures voerden tegen Juffr. IDA SWYNS,
Wed. van den Raadsheer GEORGIUS GODE-
FRED.

b. Mr. SYDT TIARA, Ord. Raad in den Hove
van Friesland (zie *Geschied. van het Hof.*
Leeuw. 1748).

2. Hoe PIETER TEETLUM bij TIMAEUS FA-
BER, delp. 177 kan gerekend worden, oom van
vaderszijde te zijn geweest van JOHANNES,
zoon van THEODORATUS (TJAERT) TJARA, en
dat benevens DIRK LIEUWES (SCHELTINGA), die
gehuwd was met de moei van JOHANNES CA-
THARINA TJARA en WILHELMUS VELSIUS, die
gehuwd was met diens andere moei, EVA
TJARA, beiden zusters van Dr. TJAERT.

Had JAN TJAERTS dan nog eene andere (der-
de) dochter, die met PIETER TEETLUM gehuwd
was? Was deze PIETER dezelfde als die met
JODOGA VAN AYTJA huwde (zie de stamlijst
der van TEETLUMS in het *Stamboek.* *Leeuw.*
1846. dl. II. p. 14)?

Overigens is mij uit het recesboek van
Leeuwarden ad. annum 1618 gebleken, dat
TJAERT (niet zoo als op p. 29 en 277 der aan-
teekeningen in dat werk gegist werd, maar)
werkelijk met EELST PIEBESdr. VAN EMINGE
gehuwd was en geene kinderen bij hem had.

Voor de liefhebbers der wapenkunde, zal
het welligt welkom zijn te weten, dat die fa-
milie tot wapenteekenen had eene naar de linker
zijde zwemmende zwaan, blijkens de zerk, die
op *Oldehoeve* dekte Juffr. EVA VAN TJARA †
19 Oct. 1638, aet. 36, en Juffr. MARIE VAN
TJARA † 27 Januarij 1656, aet. 50, beiden
dochters van CLAES, JOHANNES TJAERTS zoon.
V. BR.

Het geslacht Wagenaar (Nav. IV. bl. 96 en
374). Over JAN WAGENAAR, als een voorbeeld
van onvermoeide vlijt en loffelijke werkzaam-
heid, vindt men eene voorlezing van wijlen
Prof. M. SIEGENBEEK, in het werkje getiteld:
*Herinneringen en wenken ter onderhouding van
het geleerde*, enz., verzameld en uitgegeven
door W. H. SURINGAR, 2de dl. 1ste st., bl. 60.
Amsterdam, G. J. A. BEIJERINK. *Leeuwarden*,
G. T. N. SURINGAR, 1825. A. AARSEN.

Boekstapelen (Nav. IV. bl. 96 en 375). Dit
woord zal, zoo als reeds genoegzaam is aan-
getoond, hetzelfde zijn als *boekstaven*. Over dit
laatste kwam mij een zeer duidelijk artikel
voor in HOEUFFTS *Proeve van Breda's taalei-
gen* 1836, die ook van meening is, dat dit
woord beteekent: iemand iets vóórzeggen, dat
hij letterlijk volgen moet. De beteekenis van
letters, bij ons aan *boekstaven* soms gegeven,
zal wel haar' oorsprong vinden in het Hoog-
duitsche *Buchstaben*, dat *letters* zeggen wil.

V. D. N.

De nieuwe Maas beneden Heusden, tot Woudrichem en Loevestein (Nav. IV. bl. 96 en 375). Er wordt gevraagd, wanneer dat gedeelte der rivier gegraven is, en of er al eenige waterloop bestond, die dit graven als nuttigen noodig aangaf. Ik kan althans gedeeltelijk antwoorden, met eene aanhaling uit VAN SOMERENS *Herstelde Oudtheyt ofte Beschryvinge van Batavia* (Nijm. 1651 4°.) p. 42: »Wanneer dat deze verleydinge van de reviere de Maas» (van Bokhoven door Wel en Hemert naar Loevestein) »geschied is, dat en vinde ick nergens aangeleyckent, maar wel wanneerse Heusden ontrocken ende door Hemert gebracht is.» VAN SOMEREN voegt er een uittreksel bij, uit het contract hierover door den Heer van Hemert met die van 's Hertogenbosch, »wiens werck dit was», gemaakt op den 23sten April 1481. Die nieuwe Maas bestond dus reeds vóór 1481.

Θ.....c.

Catechismus van Johannes a Lasco (Nav. IV. bl. 96, 376, 377). Indien ik het wel begriip, verlangt C. & A. te weten, waar zich een exemplaar bevindt van de *originale* uitgave van A LASCO's werk. Wanneer het echter waar is, hetgeen men bij de meeste schrijvers over dit onderwerp vindt opgeteekend, dat het niet door A LASCO in druk bekend gemaakt, maar alleen door *afschriften* verspreid is, vermeen ik, dat zijne vraag genoegzaam is beantwoord, want om zoodanig *afschrift* te verlangen, kan wel niet de bedoeling zijn; terwijl ook tevens is aangewezen, dat de eerste uitgave in druk verscheen te Londen 1551, en de tweede uitgave in 1553. Behalve de reeds opgegeven schriften, zie men vooral ook het over dit onderwerp bijeengebragte door H. S. VAN ALPHEN, *Letterk. geschiedenis van de Heidelb. Katechismus* 1804, 1ste stuk bl. 215 en verv., alwaar over het werk van A LASCO, van UTENHOVE en van MICRON verslag gedaan wordt.

V. D. N.

Aanteekeningen op Mr. S. de Wind's Bibliotheek van Nederl. Geschiedschrijvers (Nav. IV. bl. 96, 377). Bij de reeds opgegeven *Tijdschriften*, waarin *Aanteekeningen* en *Nalezingen* op dit werk te vinden zijn, voege men de *Vriend des Vaderlands*, dl. V, N°. IX, 1831, alwaar eene gunstige recensie of verslag daarvan voorkomt, behoudens eenige opmerkingen.

V. D. N.

Beschrijving van Emmerik (Nav. IV. bl. 96, 377). Het werk van EVERHARD WASSENBERG werd in 1772 vertaald door J. VAN WIJCK, en door F. XAV. MERBECK verrijkt, uitgegeven te Emmerik, bij J. L. ROMAN, 1824, 8°. Zie *Handelingen d. Maatsch. Nederl. Letterkunde* 1844, bl. 87, in een *Rapport* van den Heer L. J. F.

JANSSEN. Dit is welligt hetgeen R. W. T. over de *Beschrijving van Emmerik* gelezen heeft.

V. D. N.

Casparus Wachtendorp (Nav. IV. bl. 99). Mr. S. DE WIND zal, even als ieder gevoelig mensch, het hoogst zeldzame voorbeeld der buitengewone gaven van den blindgeborenen CASPARUS WACHTENDORP moeten bewonderen; doch diens critisch oordeel over de geschiedkundige waarde zijner *Rijmkronijck*, met eene pennestreek als niet geschreven te beschouwen en te verwerpen, komt mij wat al te beslissend, zoo niet ligtvaardig, voor; en ik veroorloof mij, zulks als eene niet overal gangbare munt te bestempelen. WACHTENDORP heeft mede anoniem uitgegeven: *Begin der Heijl. historien of oudtheydt der werelt*. Gron. 1649, in 8°. De Heer C. KRAMM moge daarmede zijne *Bibliographie* vermeerderen, of, zoo als hij gewoon is in meer boeken te doen, in zijn exemplaar der *Rijmkronijck* aanteekenen, en C. & A. de reeds geleverde aanteekeningen aanmerkingen, verbeteringen enz., op het 1ste deel van Mr. S. DE WINDS *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers* (Nav. IV. bl. 96, 377), aanvullen.

J. L. A. I.

Het tractaat »Praeadamitae» (Nav. IV. bl. 102, 380). QUIESCENDO en C. P. L. geven van zijne *Relation du Groenland*, slechts den druk op van 1647, zonder die van 1651 en 1715 te vermelden. Dit laatste bevat eenige bijzonderheden, door latere schrijvers overgenomen, en is bovendien vermeerderd met de Reize van JAN WOOD, ter ontdekking van een' doortogt naar Oost-Indië door het Noord-Westen, in 1676 ondernomen. De *Hollandsche* vertaling, door S. DE VRIES, is gedrukt te Amsterdam in 1676; en de *Hoogduitsche* te Neurenberg, in 1676, beide in 4°. Op de vraag aan ISAAC DE LA PEJREERE gedaan: om welke reden het noorden van zoovele toovenaars wemelde, gaf hij spoedig ten antwoord: »C'est que les biens de ces prétendus magiciens sont en partie confisqués au profit de leurs juges, lorsqu'on les condamne au dernier supplice.»

De Fransche Bijbel, vertaling van M. DE MAROLLES, die slechts de boeken *Genesis*, *Exodus* en de 23 eerste hoofdstukken van *Leviticus* bevat, en uitgegeven is te Parijs, omstreeks het jaar 1671, in f°, is op bevel van DE HARLIJ verbrand, uithoofde der daarin gevoegde aanteekeningen van den beruchten geestenziener ISAAC DE LA PEJREERE.

J. L. A. I.

Broeders van de Roose Cruyse (Nav. IV. bl. 126, 382). Er zijn drie gezelschappen. broederschappen of orden van Rozenkruizers bekend.

Broeders van de Roose Creysee. — Alumbrados of Illuminati. — Authentieke stukken betrekkelijk J. de Witt.

1°. De oudste bestond uit aanhangers van PARACELSUS. Zij leerden dat men ware wijsheid en geneeskunde alleen door eene bijzondere goddelijke genade en ingaving verkrijgen kon. Zij genazen de kranken door het geloof. Ten onregte wordt JOHAN VALENTIN ANDREÄ, geb. 1586, gestorv. 1654, voor den stichter gehouden. Meer waarschijnlijk is het, dat hij het bestaan van de Rozenkruizers in zijn roman *Chymische Hochzeit Christiano Rosenkreuz* en andere werken verlichtte om zijne zedekundige en staatkundige denkbeelden ingang te doen vinden. Door aan het bestaan der orde te gelooven, ontstond zij eindelijk werkelijk, vgl. KURT SPRENGEL, *Versuch einer Geschichte der Arzneykunde*, Th. 3, S. 423 fg. J. v. ANDREA, *Dichtungen zur Beherrschung unsers Zeitalters mit einer Vorrede von J. G. HERDER*, S. XXV fg.

In 1827 zijn te Frankfurt a/M. uitgegeven: *Die beyden Hauptschriften der Rozenkreuzer, die Fama und die Confession*.

2°. In 1622 ontstond in den Haageene vereeniging van — zoo als zij zich noemden — de ware Rozenkruizers, die vertakkingen had in Amsterdam, Nurnberg, Hamburg, Dantzig, Mantua, Venetie en Erfurt. Het doel was vermeerdering van kennis der natuur, voornamelijk door de scheikunde. Men meent, dat ABRAHAM VAN BRUN, een rijk scheikundige, die in 1748 in hoogen ouderdom te Hamburg overleed, het laatste lid der vereeniging was. Vgl. FR. NICOLAI, *Versuch über die Beschuldigungen welche dem Tempelherren-Orden gemacht worden*, u. s. w. Th. I. S. 179 fg. *Der Deutsche Zuschauer*, B. VI. Heft 18. S. 198 fg.

3°. De nieuwe of Deutsche Goud- en Rozenkruizers werden in 1772 gesticht door J. G. SCHREFFER, een aartsbedrieger, die voorgaf van de onbekende oversten last te hebben tot het oprigten der orde, die zich hulde in theosophie, magie, alchemisterij en geestverschijningen en wiens bedekt doel schijnt geweest te zijn, door het verwekken van indifferentismus, het Katholicismus te bevorderen. Vgl. BUHLE, *über Ursprung und Schicksale des Ordens der Rozenkreutzer*, 1803.

De roos was van oudsher het zinnebeeld der geheimhouding.

Symbol der Liebe und Verschwiegenheit
War stets die Rose dem erfahren Bruder;
Ja, selbst im grauen Alterthume zeugt
Der heil'gen Vehmhe schreckliches Geheimniß
Dass Bild des Schweigens stets die Rose war.

Sarons-Rosen von G. FRIEDERICH, S. 20.

Een gedeelte der benaming is hierdoor te verklaren, doch wat beteekent het ANDREAS kruis?

Met geene dezer drie soorten van Rozenkruizers hebben iets gemeen de prinsen of ridders van het rozenkruis, die eenen graad

van de zoogenaamde hooger en der vrijmetselaars uitmaken. SL.

Allumbrados of Illuminati (Nav. IV. bl. 127, 382). In de eerste tijden van het Christendom werden alle gedoopten illuminati, verlichten, genoemd. Deze benaming ging over op de leden van verscheidene geheime genootschappen, waarvan er drie meer bekend zijn.

1°. Die der Alumbrados, welke in het einde der XVIde eeuw in Spanje ontstond.

2°. Die der Guérinets, omstreeks het jaar 1634 in Frankrijk opgerigt, bestaande uit dweepers en geestenzieners.

3°. Die, welke van 1750 tot 1788 in België bestond en mede eene mystieke rigting had, en eindelijk:

4°. Die, welke in 1776 door ADAM WEISHAUPT in Beijeren werd gesticht. WEISHAUPT, een helderdenkend man, volijver voor het heil der menschheid, beoogde de zedelijke verbetering zijner tijdgenooten, door te werken op alle standen der maatschappij. In de gegeven omstandigheden hield hij een geheim genootschap, het best voor het doel eigend. De leden, die zich eerst Perfectibilisten noemden, namen spoedig in getal toe, waren te voortvarend en wilden zich in staatsaangelegenheden mengen. De Keurvorst van Beijeren, KAREL THEODOOR, hief in 1754 de orde als gevaarlijk voor den staat op, WEISHAUPT werd van zijn ambt van professor in het geestelijke regt te Ingolstadt ontzet en vond een toevlugtsoord te Gotha bij Hertog ERNST, die hem den titel van hofraad en een pensioen toekende. Vele illuminaten werden zonder vorm van proces uit Beijeren gebannen of in de gevangenis geworpen. Het beste werk over deze orde is van den beroemden van KNIGGE, onder den pseudomien PHILO: *Endliche Erklärung und Antwort auf verschiedene Anforderungen und Fragen, die an ihm ergangen, seine Verbindung mit dem Orden der Illuminaten betreffend*, Hannover, 1758.

Het werk van ROBISON, dl. IV. bl. 382, aangehaald, is wederlegd door MOUNIER, *de l'influence attribuée aux philosophes, aux Francs-Maçons et aux Illuminés sur la Revolution de France*, Tubingen, 1801.

Dat de Illuminaten niets gemeen hebben met de vrijmetselaars, blijkt daaruit voldoende, dat WEISHAUPT eerst een jaar na de stichting der orde van de eersten in die der laatsten werd opgenomen. SL.

Authentieke stukken betrekkelijk Jan de Witt (Nav. IV. bl. 135; V. bl. 19, 20). Reeds in het jaar 1701 of 1702, zijn de Manuscripten van J. DE WITT, volgens gedrukte Catalogus, te Dordrecht publiek geveild geworden. J. L. A. I.

Luilekkerland (Nav. IV. bl. 148; V. bl. 23; Bijbl. 1855, bl. lxii). In het tweede deeltje van L. BECHSTEIN, *Mythe, Sage, Märe und Fabel*, Leipz. 1855, bl. 144, trof ik de volgende bijdrage aan tot de kennis van dit wonderland.

„Wir haben diese und eine ächte Lügenmäre in unserem *Deutschen Märchenbuche* zusammen gestellt. Mochte den schilderungen des Schlaraffenlandes THOMAS MURNER's (?) *Utopia* zu Grunde liegen, sie spannen sich doch selbständig weiter und breiter aus. Es gab auch ein Lied in den Lindenschmits Ton:

Ein Landt das ist mir wol bekannt,
Das wird genant Schlaraffen Landt.

Als Volksbuch trat es unter dem Titel ans Licht: *Vom Schlaraffen-Landt, Ein vast Kurtzweilige und lustige Historie zu lesen. Zu Wormbs truckts* SEBASTIANUS WAGNER, 1541, 4°. Spätere Ausgaben mit sehr länglichen Titeln sind genannt: *Erklärung der Wunder-Seltsamen Land-Charten Utopiae, so da ist das neu entdeckte Schlaraffenland etc.* Davon hat eine Ausgabe o. J. die Druckorte *Frankfurt und Leipzig*; eine andere hat: *Gedruckt zu Arbeitshausen, in der Grafschaft Fleisz, im Jahr, da Schlaraffenland entdeckt war.* Die Entdeckung Amerika's, die fabelhaften und übertriebenen Berichte von dem neuen Eldorado jenseits des Oceans, mag vielen Antheil am Entstehen solcher Bücher haben.”

J. M.

Pierre l'Oiseleur de Villiers (Nav. IV. bl. 158; V. bl. 20; Bijbl. 1855, bl. lxi). Dat de naam van hem verschillend voorkomt, wordt ook bevestigd bij SIEGENBEEK, *Redevoering*, bl. 233, alwaar men leest, dat hij doorgaans den naam van VILLERS droeg. SCHOTEL, *Kerkel. Dordrecht*, dl. I. bl. 329, zegt, dat SAMUEL EVERWIJN, Predikant te *Dordrecht*, een zoon was van CHARLES EVERWIJN en van SUSANNA L'OISELEUR DE VILLERS, die eene dochter was van den vermaarden PIETER L'OISELEUR DE VILLERS en van JEANNE DE BRICHENTEAU. Hieruit blijkt, dat VILLERS meer kinderen dan MARIA, door X—Θ—Z, genoemd, zoude gehad hebben; doch SCHOTEL noemt zijn'autheur niet, en bij L'ESPINOY, door hem aangehaald, is daarvan geen melding.

V. D. N.

De ezel van Avignon (Nav. IV. bl. 159, vgl. III. bl. 358; IV. bl. 298). Het volgende zal, naar mijn inzien, de gevraagde inlichtingen verstrekken: hoe tijdens Paus CLEMENS IV, 1265—1268, zulk een antwoord aan den Koning van Engeland kon worden gegeven, en MERLE D'AUBIGNÉ, daarover handelende, zich daardoor den *Ezel van Avignon* herinnert.

De geleerde geschiedvorschcr w. A. VAN SPAAN geeft in zijne *Proeven van Historie en Oudheidkunde*, Cleve 1805, st. I, in 8°. eene

belangrijke verhandeling over de *Gezelschappen der Gekken*, waarin wij ook, behalve de genoemde instelling, een historisch overzicht der *Gekkenfeesten*, van de vroegste tijden af aan vinden, zoo als die bijna in alle voorname steden van *Frankrijk* plaats hadden. Men leest daar o. a.:

„Te *Autun*, nog omtrent het jaar 1411, werd een Ezel op het feest der Gekken (*Festum fallorum*) in de kerk geleid, onder het zingen van *Hé, Sire, Ane! hé, hé!* en alle ingezetenen volgden hem in vermomde kleederen. Dat zelfde hadt te *Rouen* plaats, waarvan men de bijzonderheden in het *Woordenboek van DU CANGE* vinden kan (*). De Ezel werd met een Choorkep, over zijn rug uitgebreid, versierd, en daarbij zong het Choor:

Orientis partibus
Adventavit Asinus
Pulcher et fortissimus,
Sarcenis optissimus.
He, Sire Ane, hé!
Hic in collibus *Sichem*
Enutritus sub RUBEN,
Transiit per *Jordanem*,
Saliit in *Bethleem*,
He, Sire Ane, hé!
Saltu vincit hinnulos
Dogmas et capreolos,
Super Dromedarios,
Velox Madianeos,
He, Sire Ane, hé!
Aurum de *Arabia*,
Thus et Myrrhum de *Saba*
Tulit in ecclesia,
Virtus Asinaria,
He, Sire Ane, hé!
Dum trahit vehicula
Multa cum farcinula
Illius mandibula
Dura terit pabula,
He, Sire Ane, hé!
Cum aristis hordeum
Comedit et carduum,
Triticum a palea,
Segregat in area,
He, Sire Ane, hé!
Amen dicas, Asine,
Jam satur ex gramine,
Amen, Amen itera
Aspernare veters,
He, Sire Ane, hé!

Dat is letterlijk vertaald te zeggen:

Uit den oosterschen landen, is de Ezel aangekomen, schoon, sterk en bekwaam sakken te dragen. He, sire etc.

Hij opgevoed op de heuvels van *Sichem* onder RUBEN, is de *Jordaan* overgetrokken, en hij heeft gedanst te *Bethleem*.

In het dansen heeft hij den muilezels, den reebokken en den geiten overtroffen, ook is hij rasscher als de Medianitische Dromedariën.

De kracht des Ezels heeft 't goud van *Arabien*, den wierook en mirrhe van *Saba* in de kerk gebracht.

(*) DU CANGE, in v. *Festum*.

Terwijl hij de kar met pakken geladen trekt, zullen zijne kinnebakken over het voeder verstijven.

Hij eet de garst met de baarden en de distels; en in de schuur onderscheidt hij het kaf van 't koorn.

Zegt amen, Ezel! nu gij verzadigt zijt van gras. Amen, amen; veracht de oude wegen!

Op verscheiden plaatsen wordt daarbij in het einde der Misse, in plaats van het bekende *Ite missa est*, gezongen: *Hihan, Hihan*, om het geluid des ezels na te bootzen."

C. KRAMM.

J. H. J. van der Ley (Nav. IV. bl. 168; V. bl. 40—42, Bijbl. 1855, bl. lxiv). JAN HENRICK JARICHS VAN DER LEY schijnt, nadat zijne mathematische studiën hem niet veel vruchten hadden opgeleverd, zich in de theologische verdiept te hebben, althans er bestaan van hem nog drie, door ons onlangs in de *Bibliotheca Duncaniana*, te 's Gravenhage, gevonden werkjes van godsdienstigen aard. De titels zijn: I. *Verborgene eygensenschappen in de Heylige schriftuur als in een verseghelt Boeck in beyde Testamenten, soo wel int Nieuwe als Oude verseghelt, nootwendich om te weten tot opbouwinghe van den Tempel des vredes voor Heydenen, Joden, Christenen en Mahumedisten*, door J. H. J. VAN DER LEY, Amsterdam 1626, 4°. II. *Corte verclaringhe van de comste Messias, mitagaders het onderscheydt van de Alderheyligste Drievuldicheyt ende de Heylige Drieenheyt*, door J. H. J. VAN DER LEY, Amsterdam 1626, 4°. III. *Den slotel Davids, die opent ende niemant en sluyt*, door J. H. J. VAN DER LEY, Amsterdam 1627, 4°.

Volgens de titels te oordeelen, schijnt J. H. J. VAN DER LEY nog al diep in zee te zijn gestoken, misschien te diep. Welligt later nog een woord over die boekjes en den schrijver.

J. D.

L.

J. H. J. van der Ley. Naar aanleiding van hetgeen P. J. v. M. in DE NAVORSCHER, dl. IV. bl. 165 en later ^{J. D.}_{L.} J. L. A. I., de H.

H., H. VAN ROLLEMA en ELSEVIER in dl. V. bl. 40 enz., over het familiewapen van VAN DER LEY hebben medegedeeld, wil ik er nog iets bijvoegen, dat wel is waar, in de onderwerpelijke zaak niet veel licht kan verspreiden, maar misschien strekken kan om van andere H. NAVORSCHERS meer en beter licht te bekomen.

Ik ben in het bezit van een gekleurd brandglas, dat eens in de Westerkerk te Leeuwarden was geplaatst, zijnde 18 Nederl. duimen lang en 14 dm. breed, en waarop het wapen van VAN DER LEY is, prijkkende.

De kruin geel (goud). De krullen, de beeld-

jes en het onderafhangende gordijn graauw of grondkleurig, met zwarte letters. De linkerhelft van het wapenschild geele grond, met een' zwarten halven Arend. De grond van het boven $\frac{1}{4}$ gedeelte op de boven regterhoek rood, met ééne geele lillie. De grond van het beneden $\frac{1}{4}$ gedeelte, op de beneden regterhoek wit, met een groene klaver in diens midden.

Volgens overlevering onder de familie VAN DER LEY, werd in de XVIde eeuw HENDRICK JARICHS VAN DER LEY meteenige anderen door de staten van Friesland gemagtigd, om in hunnen naam, de gevormde *Unie van Utrecht*, voor hun gewest te onderteekenen. — Deze afgevaardigde had een' zoon, JAN HENDRICKS JARICHS VAN DER LEY, die de Wis- en Stuurmanskunst beoefende, een groot Matimaticus werd en de zeevaart inderdaad zeer aan hem verplichtte; van eenige belangrijke door hem geschrevene werken, vindt men de titels in DE NAVORSCHER t. a. p. opgegeven.

Onder de nakomelingen van J. H. J. VAN DER LEY, behoorde waarschijnlijk ook ALBERT VAN DER LEY in 1682 gecommiteerde tot vergroting van de Westerkerk te Leeuwarden. Van deze ALBERT stamde af: GIJSBERTUS VAN DER LEY, in leven Notaris te Leeuwarden, zijnde gehuwd met JOHANNA TRESLING, bij welke hij drie kinderen had.

a. THEODORUS JOANNES VAN DER LEY,

b. SIPKO VAN DER LEY, die in 1804 te Groningen kinderloos overleed, en

c. MARIA BEIDINA, gehuwd met ARNOLDUS BENTHEM, predikant te Schengen en Slappeterp in Friesland.

Eerstgenoemde zoon, THEODORUS, was in Februarij 1756 te Leeuwarden geboren, studeerde aan de Hoogeschool te Groningen in de Theologie, werd den 3den Nov. 1778 praepatoir in eene Classe Contracta gehouden, te Zuidhorn geëxamineerd en den 28sten Nov. 1779 door den Collator P. A. BERGSMAN, als predikant te Aalzum en Wetzens (Class. *Docum*) beroepen, en den 9den Januarij 1780 bevestigd. Vervolgens werd hij door F. F. Baron von Innhausen und Kniphausen, Heer van Azinga te Ulrum, als predikant te Vierhuizen (Prov. Groningen) beroepen en aldaar den 28sten Sept. 1783 bevestigd, vertrekkende vervolgens naar *Baslo-Praskwert*, alwaar hij den 21sten Maart 1790 bevestigd werd en den 13den Feb. 1818 overleed; nalatende bij zijne echtgenoot, GEERTRUIDA TEBBENS, 2 zoons en 3 dochters, van welke de jongste, GEZINA DEBORA VAN DER LEY, mijne echtgenoot, den 7den November 1791 te *Baslo* geboren werd. Ook van de twee zoons, GIJSBERTUS VAN DER LEY, in leven Burgemeester te Ulrum en landbouwer op de *Panser*, en ADAM TEBBENS VAN DER LEY, landbouwer te *Westernieland* (gemeente *Eenrum*), zijn nakomelingen in leven. Gaarne zagen wij dezen schakel vóór en na ALBERT

VAN DER LEY aangevuld. Een zijner kleinkinderen was officier in Nederlandsche zeedienst.

M. D. TEENSTRA.

Woorden op het platte land in Noord-Holland nog gebruikelijk, maar die langzaam wegsterven (Nav. IV. bl. 193; Bijbl. 1855, bl. xliii). Voer = wagenvracht, wordt in de zamenstelling van een voer hooi, bij Amsterdam en, als ik wel heb, ook door geheel Noord-Holland, zoo mede hier te Gorinchem en door geheel Zuid-Holland gebruikt. Ook bezigt men daar (te Amsterdam en omstreken) het woord *schoudermantel* voor eenen gevoerden mantel van vrouwen uit den burgerstand, hetzij die met of zonder kap is. Dit laatste woord is ook te Breda en in de omstreken in dien zin gebruikelijk, waar men ook den herder *schaper* of *scheper* noemt. HOEUFFT geeft in diens *Bredaasch Taaleigen*, bl. 379, op, dat daar ook *mangelen* voor *ruilen* gebezigd wordt. Ik, die ruim elf jaren te Breda gewoond heb, heb er dit evenwel nooit gehoord, even min als een paar geboren Bredanaars, die hier wonen. *Bureel* = bureau, is in geheel België gebruikelijk. *Tuke* (of, zoo als de Hollanders het uitspreken, *tijk*) is door geheel Holland (Zuid- en Noord-) en ook in Noord-Brabant de benaming voor *bed-overtrek*. *Het loopt fulie*, heb ik nooit gehoord, wel: *het loopt faliekant uit*, voor *het gaat niet goed*, zonder dat ik evenwel weet waar dat van daan komt.

A. J. VAN DER AA.

[Over *valiekant* zie de Heer A. J. VAN DER AA Nav. IV. bl. 154, en hierboven, bl. vii.]

Woorden op het platte land in Noord-Holland nog gebruikelijk, maar die langzaam wegsterven. Voer, mennen, mangelen, wertel, teel, tieke en muten worden, in de opgegeven beteekenissen, ook op Schouwen en op Duiveland gebruikt.

V. O.

Woorden op het platte land in Noord-Holland nog gebruikelijk, maar die langzaam wegsterven. Van de door den Heer G. P. ROOS opgegevene woorden worden in Noord-Holland mede gebezigd: *voer*, *pul* voor eene jonge kip, *woerd* in plaats van *wertel*, *schouwermantel*, *kavel*, *perceel*, *teel*, *aardewerk*, vandaar *gatenpateel*, *doorgiettest*, *teek* en *tiek*. *Beuker* beteekent hier evenzeer een kleine jongen als in Friesland en heeft dus geen omgekeerden zin.

C. W. BRUINVIS.

Jan Luiken (Nav. IV. bl. 196; V. bl. 52. Bijbl. 1855, bl. lxvii). LUIKENS *Duytse Lier*, herdrukt te Amsterdam bij HENDRIK BOSCH, 1729, bevat 109 bladzijden, met voorwerk en register 19 (te zamen 128) en geeft in het voorbericht aan den lezer eene »schets van 's mans leven." In de opdracht *Aan de Juffrouws* is de onderteekening JOAN LUYKENS. Is de bijvoeging der *s* eene vergissing van dezen uitgever of was de schrijfwijze LUYKEN's, als aandui-

ding dat zijn vader LUYKEN (LUCAS?) heette? Volgens die levensschets overleed hij in 't jaar 1712 den 5den van Grasmaand, oud zijnde 63 jaren. L. J.

Portret van Albertina Agnes (Nav. IV. bl. 196; V. bl. 54. Bijbl. 1855, bl. lxv). Bij mij is nog een ander, in jeugdigen leeftijd afgebeeld, kort na haar huwelijk; veel gelijkende naar ter laatst gemelde plaatse beschrevene door V. D. N.; doch onderschrift en maat verschillen. Het is *en medaillon*, met een' rand van genietjes en vruchten, in de manier van SOUTMAN en met 4 bloemtakken in de vier hoeken. Onderschrift: *Albertina a Nassov, uxor Guiljelmo Frederico Baroni (!) Frisia (e)*. GER. VAN HONDTORST pinxit. Zonder naam van graveur. Deze is echter JAN BROUWER. De grootte van 't portret zelf, zonder de rand is 12 duim 5 streep Rijnl. hoog en 9 duim 6 streep Rijnl. breed. Met den rand 17 duim Rijnl. hoog, en 14 duim 5 streep Rijnl. breed.

De afbeelding en buste, door J. C. K. in *De Nav.* V. bl. 54 vermeld, komt ook in den Nederduitschen VAN LOON, *Gedenkenningen*, dl. IV. bl. 170 voor. Zij is hier als weduwe afgebeeld en dus zeer veel ouder. De penning verscheen bij haar' dood.

Het is wel opmerkelijk, dat er van haar zoo weinige afbeeldingen voorkomen. Doch het kwam waarschijnlijk wel voor in den *Catalogus* van FR. MULLER: bij name in het *Supplement*, bl. 305. N°. 38* h*, onder de 15 *portretten der Prinsen van Nassau en hunne aanverwanten* — door J. BROUWER.

B. N.

Factietekens (Nav. IV. bl. 222; V. bl. 56. Bijbl. 1855, bl. lxvii). Tot deze in 1786—95, behoorde ook de lus van zijde of koord, waarmede bij wijze van versiersel, de driekant opgetoomde hoed aan de linkerzijde was voorzien, en om een' knoop gevat. Prinsgezinden schoven die lus, dubbeld genomen, over elkkaar in de gedaante van een W (WILLEM). De freule LE LEU DE WILHEM te 's Gravenhage, had zoo de gouden lussen op de hoeden van hare bedienden en werd daarover bemoeijelijkt; zij hield vol en beweerde, dat het, als de voorletter van haar' naam, tot haar liverie behoorde. Patriotten schoven de lus wijd uit als een V, als beteekenende *vrjheid*. L. J.

Het paardrijden en de wiskunst (Nav. IV. bl. 232; V. bl. 104; Bijbl. 1855, bl. lxxv). Men zal met genoegen het antwoord gelezen hebben, dat ons door den Heer C. KRAMM op die vraag is gegeven (zie Nav. V. bl. 104).

Ik heb daarbij slechts te voegen, dat LUDOLF VAN CRULEN, hoogleeraar aan de Leidse Hoogeschool, reeds den 9den Junij 1594 vergunning bekwam om te Leyden een *scherm*-

school te houden in de *Faliebaggijnenkerk*, ten dienste van studenten en burgers, en in zijne dienst genomen had Mr. PIETER BAILLY van Antwerpen (ook schoonschrijver), met wien hij in 1602 verschil kreeg wegens onderkruiping in het uitoefenen der edele schermkunst. (Men zie hierover mijn opstel in de *Kronijk* van het *Hist. Genootschap te Utrecht* A°. 1846, bl. 351).

Ten slotte voeg ik hier nog bij, dat Mr. PIETER BAILLY, denkelijk ten gevolge van dat verschil, naar *Amsterdam* vertrok en te dier plaatse zijn bedrijf als schermmeester en schoonschrijver heeft uitgeoefend. Uit zijn tweede huwelijk, te *Amsterdam* voltrokken, leert men zijn woonhuis kennen.

„19 Mei. Mr. PIETER BAILLY, schermmeester, Wed. van WILLEMYNA WOLFERTSDR. (van *Noordwijk*) wonende beneden de *Osjesluys*, en CATHALINA DE WITT (van *Leeuwaerden*) out 24 jaren, woont als voren.”

.. ELSEVIER.

Het paardrijden en de wiskunde. In eene latere uitgave van het door W. D. V. t. l. a. p. genoemde werk, bij name die bij JEAN J. SCHIPPER, te *Amsterd.*, 1666, alwaar ook het verleende *Kon. privilege* tot de uitgave, dd. 12 Mei 1624 voorkomt, en waarbij de nadruk, *à peine de trois mil livres d'amende, confiscation* etc., etc., wordt verboden, ziet men eene *Dedicace au Roy*, get. RENÉ DE MENOU CHARNIZAY, waaruit blijkt de aanleidinge oorzaak der verschillende uitgaven over hetzelfde onderwerp. De eerste uitgave (van 1623) zoude ter kwader trouw door een' huisbediende van PLUVINEL, in het licht zijn gegeven en volgens den schrijver, *être si esloignée du sens et de la suffisance de celui duquel il chérish la mémoire*, zoo dat de uitgave van 1625, de ware en beste schijnt te zijn. Latere uitgaven zijn van 1627, *Paris*, chez ROCOLET en, met eene Duitsche vertaling, 1629 te *Parisi* chez RUETTE en te *Frankfort a./M.* 1628 en 1670. Zie BRUNET, *Manuel, voce Pluvinel* en EBERT, *Algem. Bibliogr. Lexicon*, op dat woord. V. D. N.

Beemster (Nav. IV. bl. 254; V. bl. 169). „*Beemd*, znw. V. — en; een bewaterd land, *auwe*, samengetrokken uit *be-eemd*, besproeid, bewaterd, waarin *be-* zich met het woord zoo vereenigd heeft, dat het onkenbaar geworden is. Vandaar heeft de *Beemster* haren naam bekomen. De wortel van het woord is *a, aha, ee, ei*, die water beteekent.” J. L. TERWEN, *Etymologisch Handwoordenboek*, enz. bl. 175.

A. AARSEN.

P. de Wacker van Zon (Nav. IV. bl. 255; V. bl. 84; *Bijbl.* 1855, bl. lxix). Ofschoon P. DE WACKER VAN ZON, Secretaris was van den hoogen Raad van adel, betwijfelik zeer, of de titel van *Baron*, hem door den Heer J. VANDER VEEN, rz., te *Hoogeveen*, gegeven, hem wel BIJBL. 1855.

regtmatig toekomt; want, indien dit zoo ware, zou zulks zeer in strijd zijn met zijn gevoelen over den adel, dien hij in zijne geschriften zich veroorlooft te vergelijken bij alikruiken, die men zeer goed hebben, maar ook zeer goed missen kan. — Indien men bij de reeds opgetelde afzonderlijke werken zijne: *Nog wat lectuur bij de ontbijt- en de theetafel*, den Prof. van Hemert aangeboden; *De Overijsselsche Predikantsdochter en Bijdragen tot de Geschiedenis der Kruisvaarten* voegt, dan vormen zij een geheel van alle de werken, door P. DE WACKER VAN ZON uitgegeven.

J. L. A. I.

Het geslacht Brederode (Nav. IV. bl. 256; V. bl. 86; *Bijbl.* 1855, bl. lx). Toen ik in 1812 in de nabijheid van *Purmerend* geëmploijeerd was, kocht ik eens eenige benooidigheid in een' winkel, staande in eene straat, zoo ik meen, de dubbele Buurt genaamd. Boven de deur van dit huis stond met gouden letteren op glas geschilderd: G. VAN BREDERODE. — Dit gaf mij aanleiding om aan den winkelier, een man van omstreeks 50 jaren, te vragen of zijn Hooggeboren ook voorzien was van de toenmalige mètre, waarop de man, zonder boos te worden, te kennen gaf, dat die titel aan zijn voorgelacht behoorde. — Hierop bragt hij mij, na eenige mededeelingen, in zijn binnenvertrek, waarin zich eene bejaarde vrouw en een jong meisje bevonden. — „JANSJE!” zeide de winkelier, „krijg me den stamboom eens van den wand. — Zie daar meneer! daarmede kan ik bewijzen, dat ik van de BREDERODES afstam.” — Met deze woorden stelde hij mij ter hand eenen op perkament, in lijst achter glas gevatten Stamboom van zijn geslacht, zoo als die in vroegere eeuwen werd geformeerd, zonder dat ik mij den inhoud genoegzaam kan herinneren om, na verloop van zoo vele jaren, met eenige zekerheid iets daarvan te kunnen opgeven. „Jammer,” zeide ik, op mijne neus kijkende, „dat uw tak zal uitsterven, daar gij zegt, geen kinderen te hebben.” — „Dat is zoo,” zeide hij, „maar ik heb nog een' neef te *Haarlem* in de St. Jorisstraat, die heeft een' stamhouder, van wien mij voorspeld is, dat hij ons geslacht tot den ouden luister zal brengen, en ofschoon hij nog maar een krullen-jongen is, kan men niet weten, als de zaken eens omslaan, — begrepen! — wat er nog van hem kan worden; het echte bloed zit er al vast in.”

„Nu mijn vriend, niets zal mij welkomer zijn, dan dat het licht, in dezen duisteren tijd, uit uw edel geslacht andermaal tot *Neêrlands* redding moge aanbreken,” en dat was in dien tijd tegen een' onbekende al meer gezegd, dan men zou hebben kunnen verantwoorden.

Daar er steeds wordt gezocht naar de afstammelingen van dit geslacht, waaraan het

vaderland zoo veel verplicht is, en de toenmalige leeftijd van den man, eene geboorte aan geeft van 1760 à 1770, zoo zoude hij een zoon kunnen zijn van de familie in de *Zijp*, en beschouw ik het als niet onbelangrijk, deze ontmoeting aan de Redactie van DE NAVORSCHER mede te deelen.

DIE WAT WEEET MOET HET ZEGGEN.

Dichtregels uit »de Hollandsche praatvaar» (IV. bl. 260, V. bl. 88; *Bijbl.* 1855, bl. lxx). »Mevrouw klom op haar toorn», is het vervolg van een liedje, dat begint »Malbrock gaat naar den oorlog», in eene vertaling van het op 't laatst der vorige eeuw veel gezongen en als zangwijze dienende: »Malbrouck s'en va-t-en guerre»; verder heet het daarin; »Madame à sa tour monte» en »mon page, eh! mon beau page, ne vois-tu rien venir.» Dit is eene variatie op: »ah! madame ma soeur ANNE, ne vois-tu rien,» uit de historie van BLAAUWBAARD. Ik durf niet geheel op mijn geheugen vertrouwen, maar meen, dat in de *Pièces intéressantes et peu connues*, par LA PLACE, iets te vinden is over den ouden oorsprong van het eerstgenoemde, in verband daarvan met het laatste. De 8 deeltjes van L. P. (*Maastr.* 1786) niet bezittende, kan ik dat thans niet nazien.

L. J.

Afrikaan in de vorige eeuw tot Theologiae Doctor gepromoveerd (Nav. IV. bl. 262; V. bl. 90 en 91, *Bijbl.* 1855, bl. lxxi en lxxii). Op de laatstgenoemde bladz. wordt beweerd, dat er te 's Gravenhage geen predikant MANGE (MANGER zal bedoeld zijn, want dus wordt hij Nav. dl. V. bl. 91 genoemd) bestaan heeft; doch dit is onjuist, want JOHANNES PHILIPPUS MANGER werd den 8sten December 1724 als Hoogd. predikant beroepen van *Mulheim*, hij werd bevestigd den 18den Maart 1725 en overleed den 27sten April 1741, wordende opgevolgd door HERMANUS BARTHOLDUS HOEDMAKER, die den 24sten September 1741 van *Westmaas* beroepen, en den 5den November daaraanvolgende bevestigd werd.

A. J. VAN DER AA.

Brief op goud geschreven (Nav. IV. bl. 291). Als een tegenhanger daarvan melden wij, dat volgens stellige informatie, bij de archieven van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te *Batavia*, nog een paar brieven of acten aanwezig zijn, mede afkomstig van *Ceylon*, en gestift op *zilveren* platen van ongeveer 18 Rijnlandschen duim lengte en 10 duim breedte, en ter dikte van een guldenstuk. De inhoud is ons onbekend.

PHILO-INDICUS.

Het Kasteel te Lage (Nav. IV. bl. 293; *Bijbl.* 1855, bl. lxxv, lxxvi). De geslachtsnaam van den aldaar genoemden Heer van *Nienoordt*,

(*Nienoordt*), is niet EVERSUM, maar EUSUM of EUWSUM. Hij behoorde tot een der aanzienlijkste geslachten uit de *Ommelanden*. De tegenwoordige bezitter van het Huis *Euwsom* is de Baron LEWE van *Middelstum*, terwijl de *Nienoordt* overgegaan is in het geslacht der Vrijheeren VON INN- UND KNIPHAUSEN.

M^o.

Vopiscus Horatius Acker (Nav. IV. bl. 293; V. bl. 113). Dat deze voornamen in die volgorde moeten gelezen worden, blijkt mij uit voor mij liggende aantekeningen. Volgens deze, moet hij in 1808 te *Hattem* gewoond hebben. In Mei van dat jaar diende hij een rekest aan Koning LODEWIJK in, om eenige vermeerdering van het door hem genoten wordende pensioen en voegde daarbij een *epigramma in villam Het Loo*. Bij het daarop ingewonnen rapport werd voorgedragen om hem f 200 toe te leggen, ingaande 1 Julij 1808. Bij Koninkl. besluit, gedagt. op 't *Loo*, 28 Julij, N°. 124, stelde Z. M. desom op f 300, te betalen uit de stads kas van *Hattem*. De Regering van die stad vervoegde zich wel, bij rekest, aan den Koning, tegen die betaling, doch bij apostille werd daarin gedifficulteerd.

L. J.

Renatus van Oranje (Nav. IV. bl. 294; V. bl. 136; *Bijbl.* 1855, bl. lxxxv). De Heer P. A. T. vergunne mij de volgende teregtwijzing, op het door hem medegedeelde omtrent RENATUS van *Oranje*.

RENATUS VAN CHALONS, Prins van *Oranje*, was wel degelijk *gehuwd*, met ANNA van *Lotharingen* en *Bar* in 1540; met welke hij op den 27sten September van dat jaar te *Brusselaan* kwam, en werd daar met *grootte pracht en statie* ingehaald.

Uit dit huwelijk sproot eene dochter, MARIA genaamd, welke echter slechts drie weken oud werd.

Hij overleed den 18den Julij 1544, aan zijne, daags te voren, bekomenen wonden bij *St. Dizier*; terwijl zijne weduwe later hertrouwde met PHILIPPUS II, Hertog van *Ar-schot*, die in 1549 overleed. Zij stierf in 1568.

Men wil, dat genoemde Hertog het Prinsdom van *Oranje* reclameerde, als hebbende (volgens hem) RENATUS geen regt gehad, dat Prinsdom aan zijnen neef WILLEM te vermaken; en dat zulks eenen onverzoenlijken haat van het Huis van *Ar-schot* tegen dat van *Nassau* deed geboren worden.

Wat nu betreft den RENATUS van *Oranje*, bedoeld in Nav. IV. bl. 294 (welke plaats ik niet gelezen heb), geef ik in bedenking, of het wellicht kan zijn:

RENATUS van *Nassau*, Heer van *Conroij*, *Frasnes*, enz., zoon van ALEXIS, Heer van *Gourri*, enz., Gouverneur van *Mouzon* (1521)

en van WILHELMINA VAN BRONKHORST, en natuurlijk broeder van RENATUS van *Chalons* voornoemd, die hem de heerlijkheid van *Conroy* ten geschenke gaf.

De boven door mij bedoelde RENATUS van *Nassau* was gehuwd met KATHARINA van *Namen*, dochter van FILIPS, Heer van *Huij*, en van JOHANNA van *Crehen*, eene natuurlijke dochter van bovengemelden RENATUS van *Chalon*, Prins van *Oranje*.

VAN EMDE.

Casparo Vanvitelli (Nav. IV. bl. 294; V. bl. 114; *Bijblad* 1855, bl. lxxvi). Mijne lezing aangaande dezen en zijn' zoon LODEWIJK is nog al verschillend met die van de Heeren KRAMM en VAN EMDE. Zie hier wat mij aangaande VANVITELLI is voorgekomen in het werk van den Heer Baron COLLOT D'ESCURY VAN HEINENOORD, *Hollands roem in kunsten en wetenschappen*, dl. I. Aant. bl. 244, 245. Na te dier plaatse te hebben gesproken over eenige Nederlandsche schilders, die hunne namen in het Italiaansch hebben overgezet, zegt hij verder: »Zoo hebben wij eindelijk nog gehad, want meerdere voorbeelden op te noemen is niet noodig, een' schilder, VAN KALF genaamd; deze begaf zich mede naar *Rome*, en maakte zelf zijnen naam half Italiaansch, zich noemende VANVITELLI. Zijn zoon LODEWYK VANVITELLI, die in 1750 overleed, heeft zich als bouwmeester zeer beroemd gemaakt. Te *Rome* bouwmeester van de Pieterskerk zijnde, werd hij van daar naar *Napels* geroepen, waar hij zich door het bouwen van het prachtige *Caserta*, in de nabuurschap van het oude *Capua*, onsterfelijk gemaakt heeft; ook was hij het, die de voorzijde van het koninklijke paleis, met instorting bedreigd, herstelde: in één woord, *Napels* is dezen kunstenaar veel verplicht (*). MEERMAN vermeldt dezen bouwmeester slechts ter loops in zijne beschrijving van *Caserta* (†), zoo wel als het werk daarover uitgekomen. Hetzelve bestaat uit veertien platen van het grootste folio formaat, en is getiteld: *Dichiarazione dei disegni del reale palazzo di Caserta*. Doch zonderling is het, dat BRUNET den auteur met eene omzetting van letters noemt: LUIGI VANTIVELLI, in plaats van VITELLI (§). De onpartijdigheid vordert echter op te merken, dat, naar sommiger oordeel, dit paleis meer zoude uitsteken door deszelfs grootte en het prachtige der onderscheidene marmer-soorten, dan wel door het volmaakte, 't welk de bouwkunde vordert, en

het fijne van den smaak (*). Doch omtrent het Romeinsche van de waterleiding is men eenstemmig."

Is nu LOUIS VAN VITELLI, de zoon van CASPER VAN WITTEL, of wel een zoon van VAN KALF? Wat is hier waarheid?

§. §.

Casparo Vanvitelli. Daar CASPARO VANVITELLI oorspronkelijk een Hollander geweest is, is het wel mogelijk, dat hij zijn' naam VAN KALF, zoo als de Baron COLLOT D'ESCURY hem noemt, bij zijne vestiging in *Italië*, in het Italiaansch heeft overgezet, daar *vitello* in die taal een *kalf* beteekent.

C. A. B.

[De Heer V. D. N. merkt dienaangaande nog op, dat de reden der naamsverandering waarschijnlijk te vinden is in VOLKMAN, *Reisboek door Italië*, bl. 159, door COLLOT D'ESCURY, t. a. p. in de noot vermeld.]

De galanten Mercurius (Nav. IV. bl. 294; V. bl. 114, *Bijbl.* 1855, bl. lxxvi, lxxvii). Men lette, den *Haegse Mercurius*, door H. D(OE)DIJNS), 's Gravenhage, 1698, niet te verwarren met den *Nieuwe opregte Haagse Mercur*, mede in 1698, in 4°. gedrukt en herdrukt: Utrecht, ARN. LOBEDANUS, 1745, in 8°. Deze is geschreven door den beroemden CORNELIS VAN BLIJNKERSHOEK, en de oorspronkelijke uitgave buitengewoon zeldzaam, uithoofde de exemplaren door den schrijver tot hoogen prijs zijn opgekocht.

J. L. A. I.

Historisch Kinderspel (Nav. IV. bl. 320; V. bl. 120, 121, *Bijbl.* 1855, bl. lxxx). Onder mij berust een goed bewaard exemplaar met de aanwijzing of toelichting, waarvan de titel luidt: *Spel verbeeldende de Historie van Holland*, 's Gravenhage, P. PAUPIE, 1742. 8°. 15 bladz. Uit de laatste bladz. blijkt, dat 1738 daarom door den ontwerper *het jubelaar van de vrede* genoemd wordt, dewijl dit jaar het 25ste is na den vrede van *Utrecht*, 1713. Vrij gezocht! Dat onder N°. 46, *Vrede van Breda*, de naam van G. POOL voorkomt, doet op den stempelsnijder JURRIAN of GEORGE POOL, welke op dien vrede eene medaille vervaardigde. — Op de volgende bladz. vraagt de beantwoorder, wat het *Slangenspel* was. Kan hieronder ook verstaan worden een spel, ontleend aan de Arminiaansche onlusten? Er is eene plaat, waarop de *Arminiaansche slang*, met de portretten der zamenzweerders van d. j. 1623 op medaillon, op 't ligchaam eener slang is afgebeeld: op den afgehouden kop der slang is het medaillon van BARNEVELD. B.

Historisch Kinderspel. Uilenbord. De aanmerking van den Heer W. J. C. v. H. aan den voet van bl. lxxxii van het *Nav. Bijbl.* voor

(*) Zie VOLKMAN, *Reisboek door Italië*, dl. V. bl. 159. — de beschrijving van dit prachtige *Caserta* geeft hij ons vervolgens bl. 312—319.

(†) *Berigt omtrent de Pruisische, Oostenrijksche en Siciliaansche Monarchiën*, dl. III. p. 138.

(§) BRUNET, *Manuel du Libraire*, art. *Dichiarazione*.

(*) Zie *Voyage Pittoresque de Naples et de Sicile*, Vol. II, p. 261, 267.

1855, is niet geheel duidelijk en juist. Immers de overeenkomst van Ganzen- en Uilenbord ligt alleen daarin, dat beide spelen *dobbelsspelen* zijn. Het *Uilenbord* bestaat uit twee cirkels, waarvan de eene den anderen insluit. Het spel wordt gespeeld met *drie* dobbelsteenen, die alzoo 36 verschillende worpen opleveren, waaronder er 6 zijn met geheel gelijke, 30 met twee gelijke, en 20 met geheel ongelijke oogen. De 36 eerstgenoemden staan in den buitenrand, de 20 overigen in den binnen cirkel. In 't medaillon prijkt een groote Katuil op eene kruk voor een' ronden spiegel, die met zijn voetstuk op eene tafel staat. De verschillende worpen zijn alle op dobbelsteenen uitgedrukt, zóó als ze boven vallen. Boven elken worp is een klein vakje, waarin met *Al, Half, Niet, B.* (bij) of *T.* (trek) winst of verlies staat opgegeven; en boven elke zoodanige opgave is het een of ander voorwerp afgebeeld. De 3 zessen, die *Al* winnen, vertoonen een' gekroonden Uil; de 5 overige gelijke worpen, die den *halven* pot doen winnen, een uil zonder kroontje. Een drietal zeepbellen boven eene Jacobschelp met zeepsop en een pijpje, staande op 2 zessen en 1 aas, (d. i. de zes onder,) wijst *Niet* aan. De winsten loopen verder van *T. 1* tot *T. 7*; de verliezen van *B. 1.* tot *B. 8.* De berekening zou gewoonlijk in het voordeel van den pot zijn, als er niet soms *half* werd geworpen. Welk verband van gedachte er is tusschen de verschillende worpen, berekeningen en voorwerpen, durf ik nog niet bepalen. Oogenschoonlijk is of alles of veel willekeur. En toch kan ik, met het oog op de zinnebeeldige voorstellingen der oude Rederijkers, aan eenen van wier *Vinders* ik ook het *Uilenbord* toeschrijf, dien oogenschoonlijken willekeur nog niet aannemen. Maar wellicht staat ieder voorwerp slechts in verband met *trek* of *bijzet*, en niet tevens met den *worp*; en dan is er zeker onder 't spelen meer aanleiding tot vernuftspeling, dan bij het *Ganzenbord*. Sommige voorwerpen zijn op de thans verkrijgbare prenten gemoderniseerd. Zoo is de oude kenkenlamp in eene tafellamp, de Goudsche in eene Duitsche pijp, de tafel in een dameswerktafeltje veranderd. Wat thans een schotel met opstaande ossenrib schijnt, was waarschijnlijk voorheen een zeilend schip. Maar waterput, strijdbijl, zandlooper, knijpbril, krijgsklaroen en de gespannen boog zonder pijl duiden nog met tamelijke zekerheid op het vroeger tijdperk der vinding. Ik acht het *Uilenbord*, waarvan nog onderscheidene uitgaven in den handel zijn, niet minder waardig te worden nagegaan dan het *Ganzenbord*. Dat het geheel in verband staat met den *Uilenspiegel*, eene satyre maakt op den voorpoel van menig uilskuiken, en menigen hoogvlieger als uil aan de kaak stelt, ligt, dunkt mij, voor de hand.

S. J.

Eene fraaije vertaling van eene fraaije woordspeling (Nav. IV. bl. 324). Deze zeer bekende vertaling is niet van SUIKERS of VERBURG, maar van P. C. HOOFD, en te vinden in zijne *Ned. Historiën*, Boek XII. bl. 503 der folio-uitgave van 1703. Σ.

[Het Bestuur ontving eene geheel gelijkkluidende opmerking hierover van SIMON.]

De geslachten Metius en Schelven (Nav. IV. bl. 325; V. bl. 171; *Bijbl.* 1855, bl. xxxix). Ongezocht vind ik een' PIETER DIRKSZ. SCHELVEN bij de Luitenants der burgerij, in het beleg van *Alkmaar*, 1573. Zie BOOMKAMP, bl. 234. Hij stierf nog in hetzelfde jaar, na het ontzet. Misschien is DIERICK ADRIAANSZ. SCHELVEN, zoon van Mr. ADRIAAN ANTHONISZ., naar diens vader DIRK SCHELVEN, en dus niet naar de Hoornsche familie van AEF PIETERSD., zijne moeder, aldus vernoemd. Ik maak van deze gelegenheid gebruik, om nog eene vraag omtrent onzen Burgemeester A. ANTHONISZ. te doen. Volgens zijne autobiographie, werd hij den 3den October 1510 geboren, waarmede overeenkomt, dat hij tijdens de plundering door de Gelderschen, in 1517, ruim 6 jaren oud was; in 1581 verzocht hij aan den Raad, wegens zijne hooge jaren, ontslag van zijn ambt, en overleed, volgens bijgevoegde aantekening, 25 October 1586, dus in 76 jarigen ouderdom.

De Heer ELSEVIER meldt echter, in het NAVORSCHER'S BIJBLAD van 1854, bl. ix, dat in de *Resol. van Holland* van 5 December 1587, 12 Junij 1595 en 17 Maart 1603, van hem belangrijke verzoeken om octroof, wegens het drukken zijner boeken, gevonden worden. Zijn die nu door zijne erfgenamen, uitgevers of andere bezitters der handschriften aangevraagd geworden, en hoe luiden de titels? Eene nadere opgave zal zeer welkom zijn aan

C. W. BRUINVIS.

De geslachten Metius en Schelven. Het is waar, dat de *Resol. der Staten-Generaal*, melding maken van den Ingenieur DIRK ADRIAANSZ. SCHELVEN, van *Alkmaar* en zoon van Mr. ADRIAAN ANTHONISZ.; doch die MS. *Resolutien* zijn slecht en onduidelijk geschreven, vooral wat de namen betreft.

Doch in eenen duidelijk geschreven *Staat van Oorlog* (*) van den jare 1597, komt de naam van dien Ingenieur voor onder dien van DIRK ADRIAANSZ. SCHELUJEN.

De Hoogleeraar der *Wiskunde* METIUS heeft, aan de *Franeker* Hoogeschool studerende, den bijnaam van METIUS gekregen.

Het was mij aangenaam te vernemen, dat de naam der METIUSSEN, eertijds die van MEDENBLICK was; maar nu is de vraag: wie is de Alkmaarsche Ingenieur SCHELUJEN?

.. R. E.

(*) Onder de Chirurgijns komt nog voor Mr. ADRIAAN VAN DE SPIEGEL.

Hooge Ouderdom. — Jaartallen der echtverbindtenissen enz. — Anonymen, Pseudonymen. — Regnerus de Lover.

Hooge ouderdom in Zeeland. (Nav. IV. bl. 352; V. bl. 139; Bijbl. 1855, bl. lxxxvi). Wij zouden eene menigte voorbeelden kunnen opgeven van menschen in *Nederland*, die meer dan honderd jaar bereikt hebben. Wij zullen ons echter meer bepalen tot het noemen van drie in *Zuid- en Noord-Holland*, die meer dan honderd twintig jaar oud geworden zijn.

In 1451 overleed op het slot te *Egmond*, JAN CLOPPER, in den ouderdom van 114 jaar, »hij plagt nimmermeer te eten, dan als de zon onderging.» *Kronijk van Egmond*, bl. 67.

Den 7den Julij van 1649, overleed CORNELIS VAN ROSSUM, in den ouderdom van 125 jaar, zijne vrouw AALTJE GEERS was het vorige jaar overleden, oud 124 jaar; zij waren meer dan 100 jaar getrouwd, doch hadden geene kinderen verwekt. J. SCHREUDER.

Jaartallen der echtverbindtenissen en geboortedagen der kinderen van Prins Willem I (Nav. IV. bl. 356; V. bl. 143, 144). In een werk, dat tot titel heeft: *Geslacht-boom der Graven van Nassau, inhoudende den oorsprong, afkomste, voortgang, Daden en Geschiedenissen der Hooch-Gheboren Graven des selven gheslachts. Verciert met XVI afbeeldingen der voornaemster Nassausche Helden, die door haere onverghelyckelike cloeckmoedicheyt, den staet deser landen hebben helpen vercrygen ende bewaren. Bij een ghestelt ende uytgegeven door JAN ORLERS. Tot Leyden anno CIOCCXVI. Met privilegie voor vijf jaeren*, leest men op bl. 108, dat er twee zoons uit dat huwelijk zijn geboren, beiden MAURITS genaamd, waarvan de oudste reeds in het jaar 1566, en alzoo vóór de geboorte van den anderen MAURITS was overleden.

Op bl. 111: »Alzoo dat mijnheer den Prince van *Orangnen* met Vier Huisvrouwen geteelt ende gewonnen heeft vier sonen ende negen dochteren: waer van datter in den jaere 1615, noch in levende lijve zijn, drie sonen ende acht dochteren.»

Op bl. 117; »Des Prinsen van *Orangnens* kinderen van het tweede Bedde: MAURITZ, Prince van *Orangnen* etc., die Anno 1566 tot *Breda* gestorven en begraven is.» Vervolgens komt op bl. 118 de beurt tot aan den algemeen bekenden Prins MAURITS, aldaar opgegeven wordende als tweede zoon van Prins WILLEM I en ANNA van *Saxen*.

Ook geeft ORLERS, op bl. 110, den datum van het overlijden van de eerste vrouw van Prins WILLEM I, op den 20sten Februarij 1558, te *Breda* gestorven en begraven.

Nog leest men op bl. 137, dat FREDERIK HENDRIK is geboren op den laatsten dag der maand Februarij 1584, omtrent vier maanden en tien dagen vóór het overlijden van zijn vader. S. v. W.

Anonymen, Pseudonymen (Nav. IV. bl. 358;

V. bl. 147; Bijbl. 1855, bl. lxxxvii). Tot antwoord aan onzen geachten medearbeider v. O. dient, dat ik niet slechts uit het *moderante M. T.* heb opgemaakt, dat de academische verhandeling *de Burgraviatu Leidensi* eigenlijk door den Hoogleeraar MEINARDUS TYDEMAN geschreven is, maar reeds kort nadat die verhandeling het licht zag, wist ieder geleetterde te *Leiden*, waar ik destijds bij mijne ouders woonde, dat MUSQUETIER VERGENST, die, als ik mij wel herinner, bijgenoemden Hoogleeraar inwoonde, en naar men zeide meer geld dan geleerdheid bezat, er de wareschrijver niet van was. Of nu de beide zonen van meergenoemden Hoogleeraar daarvan onkundig waren, durf ik niet beslissen.

Dit geschreven hebbende, sla ik het levensberigt van den geleerden TYDEMAN in de *Handelingen van de jaarlijksche vergadering der Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leyden, gehouden den 30sten Junij 1825* open, en lees daar bl. 18 met zoovele woorden »Getuigen hiervan (dat TYDEMAN, ook in andere opzichten dan door het maken van den Catalogus der Leidsche bibliotheek, voor de wetenschappen nuttig was) zijn verscheidene belangrijke uittreksels en berigtgevingen uit en omtrent regtsgeleerde en andere schriften in de *Jaarboeken van Kunsten en Wetenschappen voor het Koninkrijk Holland, onder toezigt van den Heer Mr. J. MEERMAN* uitgegeven, en de schoone Oudheidkundige Verhandeling *de Burgraviatu Leidensi*, van MUSKETIER VERGENST, doch meest van onzen TYDEMAN.

A. J. VAN DER AA.

Regnerus de Lover (Nav. IV. bl. 384; V. bl. 150; Bijbl. 1855, bl. lxxxviii). $\varphi^2 - \varphi$, betwijfelt mijne opgave, dat R. DE LOVER op den 28sten Februarij 1696, in den echt is getreden met GEERTRUYD VAN DER LIP, uit hoofde dat eene GEERTRUID VAN DER LIP op den 18den van Wintermaand van dat jaar (?) in het huwelijk trad met JOANNES BOELEMA. En toch is het waar. Behalve onderscheidene *verjaarrymen* (sic) van R. DE LOVER op zijne huisvrouw GEERTRUIDT VAN DER LIP, vind ik onder zijne papieren:

Op 't bruylofskroontje van GEERTRUYD VAN DER LIP met mij R. DE LOVER, getrouwd 28 Februarij 1696; door Ds. DE ROIJ.

Dees kroon verciert het hooft van GEERTRUYD VAN DER LIP, Doen sij het bruylofs feest hield met REINIER DE LOVER, God hoede het lieve paar, voor twist- en tweedracht's klip. En brenge haar na de doot, ter zaalger welstand over.

GEERTRUYD VAN DER LIP, den 18den van Wintermaand van 1697, niet 1696, gehuwd met JOANNES BOELEMA, was eene dochter van ABRAHAM VAN DER LIP, broeder van de vrouw

van REINIER DE LOVER, en dus waarschijnlijk haar peetekind. — Behalve het gedicht, door ♀^a—♀ medegedeeld, en ook in handschrift bij mij voorhanden, vervaardigde DE LOVER, op het huwelijk van zijne vrouws nicht (nièce) de volgende regels, door hem getiteld:

Op 't bruylofskroontje van GEERTRUYD VAN DER LIP, ABRAHAMS, getrouwd met JOANNES BOELEMA, t' Amsterdam, den 18den van Wintermaand 1697.

Dees myrth en asphodil, met maagdepalm doorweven,
Jasmin en hyacinth, narcissen en granaat,
Zijn GEERTRUYD VAN DER LIP, ten hoofdcieraad gegeven,

Doen sy met BOELEMA, trad in den echten staat.

Toen tante GEERTRUYD VAN DER LIP in 1696 in het huwelijk trad met R. DE LOVER, was zij 55 jaren oud. Nichtje in 1697 zeer zeker jonger. Wie was JOANNES BOELEMA?

C. & A.

Freule (Aanteekening op het *Bijbl.* 1854, bl. x). ICHNEUTES heeft volkomen regt, dat, zoo er op den vermelden grafsteen niet *Fraulin* maar *Scholier* te lezen is, het bewijs voor de oudheid van het woord *Freule* bij ons, voor zoo verre dit aan dien steen ontleend wordt, moet vervallen. Maar tot wij beter zullen zijn ingelicht, komt ons de beschrijving van dien steen in DE NAVORSCHER III. 258, wel zoo aannemelijk voor, als het berigt van den Heer DE FONSECA, dat hier trouwens niet in zijn geheel is medegedeeld, maar waarnaar slechts ter loops wordt verwezen. Voor zoo verre ons bekend is, kwamen alle dagbladen, die in der tijd van het vinden van dien steen gewag maakten, op dit punt met DE NAVORSCHER overeen. Inzonderheid herinneren wij ons, dat zulks het geval was met de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. S.

Familiewapens (Nav. V. bl. 30, 174; *Bijbl.* 1855, bl. xc). Ik wil volgaarne bekennen, dat ik —t—'s vraag niet heb begrepen. Hoe toch was het begrijpelijk, dat —t—, slechts enkele takken of leden van één geslacht bedoelende, deze met den naam van *familiën* zoude bestempelen, terwijl hij niet eens bekend met den waren geslachtsnaam, zelfs heerlijkheden met familiën schijnt te verwarren. — In het *Nav. Bijblad* verklaart hij zich echter eenigzins duidelijker, en zoo ik hem ook nu nog geen in alles voldoende antwoord kan geven, veroorloof ik mij echter de volgende opmerkingen:

1. Dat niet alle geslachten hun stamwapen gevierendeeld voeren met dat der familiën, wier geslachtsnaam zij bij den hunnen aannemen; zulks heeft gewoonlijk dan alleen plaats, wanneer een geslacht uitgestorven is, b. v. JAN DANIEL WILHELM D'ABLAING voert

gevierendeeld met ARKEL (*); CAREL JOHAN WILLEM CARA PHILIP VAN DEN BORCH met ROUENOORT (†); RENGERS met AYLVA, BURMANIA, WELDEREN, SCHRATENBACH (§); omdat van deze geslachten geen mannelijk oir meer overig is. Zoo ook voeren enkele leden der geslachten van BREUGEL, van PALLANT (**), van REEDE van Oudtshoorn, STRAALMAN, TRIP, bij hun geslachtsnaam de aangenomen namen van DU PEYROU, AYLVA, VERBOOM, WITSEN, LAMAN, zonder dat het mij bekend is, of zij, even als eerstgenoemden, hun wapen vermeerderd voeren, en daarom blijf ik bij mijn eens aan —t— gegeven raad, om zich tot die enkele leden te wenden, als zijnde die het best in staat, hem dienaangaande de noodige inlichting te geven.

2. Dat zelden geslachtwapens gevierendeeld worden met die van heerlijkheden (††), en dit was de reden waarom ik enkel KERVYN opgaf, welk geslacht in drie takken verdeeld wordt, te weten: 1. *Oudt Mooreghem*, 1. *Volkersbeke* en 3. *Lettenhove*, zijnde dit de namen van heerlijkheden. De eenige zoon van JOZEF WILLEM KERVYN, Heer van *Lettenhove* enz., kamerheer van WILLEM I, Koning der *Nederlanden*, en van EUGENIA JOHANNA MARIA BRUNONE, Baronesse de HEERE van *Beauvoorde*, JOZEF BRUNO MARIA CONSTANTIJN van *Lettenhoven*, geboren den 17den Augustus 1817, is den 4den April 1839 te *Parijs* gehuwd met EUGENIA DE LANGE, en zal misschien aan een zijner kinderen den naam van KERVYN de HEERE gegeven hebben.

VAN DIJCKE geeft in zijn *Recueil etc.* het wapen aldus op:

Ils portent: de sable au chevron d'or, accompagné en chef à dextre d'un gland tigé et feuillé de deux feuilles d'or, et à senestre d'une étoile à six rais de même, et en pointe, d'une patte membrée de griffon d'argent; l'écu timbré d'un casque d'argent, grillé et liseré d'or, fourré de gueules, assorti de son bourlet et de ses lambrequins d'or et de sable.

Cimier: un griffon naissant d'argent, armé et lampassé de gueules. Devise: *Fortiter et Leviter*.

(*) Bij akte van Wapenvermeerdering van den 15den Junij 1840. Zie WELEVELDS *Handboek*, in het *Supplement*.

(†) Zie genoemd *Handboek* op VAN DEN BORCH en ROUENOORT.

(§) Delaatste welke, dezen naam gevoerd heeft, was WILLEM FREDERIK VAN SCHRATENBACH RENGERS, gestorven den 28sten December 1827, minderjarige zoon van LAMORAAL ULBO, Baron RENGERS en Vrouwe CATHARINA LOUISA VAN NAERSEN.

(**) De naam AYLVA is met de Heerlijkheden *Waardenburg* en *Neerijnen* overgegaan in het geslacht van PALLANT.

(††) De wapens van Heerlijkheden worden als *sur-tout* op de geslachtwapens geplaatst. Zie van DEN BROEK, *Nederl. Wapenkunde* (bl. 36b) en WELEVELD op SLINGELANDT, DE SMET van *Alphen* enz.

L'écu de la branche aînée de cette famille est supporté à dextre par un griffon d'or la tête contournée, lampassé de gueules, et à senestre par un lion de même, lampassé de gueules, la tête contournée."

Bij nader onderzoek is mij gebleken, dat één lid der familie VAN HOLTHE, den naam voert van VAN ECHTEN VAN HOLTHE, doch niet, of hij zijn wapen quarteleert.

Mogt —t— op deze wijze door middel van DE NAVORSCHER, het in WELEVELDS *Handboek* ontbrekende, willen aanvullen, zijn vragen zal zonder einde zijn, zijn werk steeds onvolledig blijven en in dit opzicht gelijken op den *Dictionnaire de l'Académie qui toujours fort bien fait, reste toujours à faire.*

GASTON.

Familiewapens. FREDERIK WILLEM FLORIS THEODORUS BARON VAN PALLANDT VAN KEPPEL, was gehuwd met ANNA JACOBA HANSWILLEMSdr. Baronnes VAN AYLVA, Vrouwe van Waardenburg en Neerijnen; zijn zoon HANS WILLEM AYLVA BARON VAN PALLANDT, van Waardenburg en Neerijnen, kan dan met AYLVA kwartileren. Het wapen dier AYLVA's is een in vieren gedeeld schild, — 1 en 4 van lazuur, waarin, *en pal*, boven eene ster van goud, in het midden eene roos van zilver en onder eene lelie van goud, zijnde het wapen van de familie AYLVA VAN WITMARSUM, — 2 en 3 een veld van zilver met een band van keel, de band geruit van goud. Welligt is dit het wapen van RUMPF. Op den helm een eenhoorn van zilver, de hoorn van goud. Tot schildhouders twee gelijke eenhoorns.

Ik meen, dat bij den Hoogen Raad van Adel der *Nederlanden* alleen het wapen van RENGERS bekend is. Desniettegenstaande kwartileert VAN WELDEREN RENGERS met VAN WELDEREN, BURMANIA RENGERS met BURMANIA en AYLVA RENGERS met AYLVA. Dit AYLVA-wapen kwartileert, als ik het zoo eens noemen mag, met MACKEMA. N°. 1 is het wapen van AYLVA VAN WITMARSUM. N°. 2 veld van lazuur, waarin een eenhoorn van zilver, zijnde het helmteeken van N°. 1. N°. 3 eene duif van zilver, links op een veld van lazuur, zijnde het helmteeken van MECKAMA, en N°. 4 een veld van lazuur, waarin een zwaard, met de punt naar boven, van zilver, het gevest van goud; ter wederzijde en boven de punt eene ster van zilver, zijnde MECKAMA. — Dit alles is gedekt met een *surtout* van keel, waarin een leeuw regts springend, van goud, zijnde het oude HEREMA-wapen. Het helmteeken is de duif van MECKAMA.

De familie SIXMA VAN HEEMSTRA voert alleen hun HEEMSTRA-wapen en kwartileert niet met SIXMA. Men zie omtrent dit alles: *Het Stamboek van den Frieschen vroegeren en lateren Adel* enz. op die familiën.

In de *Listes des Titres de Noblesse, cheva-*

lerie et autres marques d'Honneur, Brussel 1784, bij JOS. ERMENS, vind ik, bl. 219, op het jaar 1766: *Lettres patentes de Noblesse en faveur de JEAN-FRANÇOIS, GUILLAUME-LUC et JEAN-BAPTISTE KERVILYN, frères, avec retroaction à feu leur père; expédiées le 4 Juillet.* Te dien tijde zullen deze broeders wel een en hetzelfde wapen gevoerd hebben en hunne afstammelingen dit misschien nog doen, en *Heere, Lettenhove en Volaersbeke* de standplaatsen dier familiën zijn of geweest zijn.

D. H. H.

Heraldische vragen (Nav. V. bl. 38, 203; Bijbl. 1855, bl. xcv). Het door mij op deze vragen ingezonden antwoord, waarvan echter Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH alleen de eer toekomt, als zijnde letterlijk uit de door dien schrijver in het licht gegeven *Grondtrekken der Nederlandsche Wapenkunde*, schijnt de volkomen geloofwaardige opmerking van —d (vgl. Bijbl. 1855, bl. xcv) over de *Nederlandsche Ridderkroon* uitgelokt te hebben. Wie dekken hun wapenschild met deze ridderkroon? De eenvoudige edellieden. »Wie zijn de eenvoudige edellieden? Natuurlijk zij die het praedicaat van Jonkheer voeren.» In zekeren zin ja, wanneer men bloot op den titel afgaat; doch wanneer men verder gaat en onderzoek doet naar de oudheid en het aanzien van menig geslacht, welks leden enkel het praedicaat van Jonkheer voeren, zal men bevinden, dat de Nederlandsche Adel, grootendeels zamengesteld uit *eenvoudige edellieden* (*Jonkheeren*), onder die eenvoudige edellieden evenwel *Jonkheeren* telt, die, wat hun geslacht aangaat, verheven zijn boven menig *Graaf of Baron*. In *Holland, Gelderland, Utrecht, Friesland, Groningen*, enz. (men moge dan al de Burggraven van *Leyden, Montfoort*, enz. willen uitzonderen), kende men oudtijds, buiten den Landsheer, geen' anderen titel, dan dien van *Heer, Jonkheer of Jonker*. De titels van *Graaf, Baron*, zijn van latere dagteekening, en, of door vreemde Vorsten verleend, of door den Koning der *Nederlanden* aan enkele geslachten toegekend, die daarop (op laatstgenoemden titel) regtmatige aanspraak hadden, of bij hunne verheffing in den adelstand hiermede begiftigd werden. Vooral in de beide laatstaangehaalde gewesten stelden de edellieden hoogen prijs op die oude benamingen, ja er was voor hen geen' begeerlijker titel dan dien van *Friesch of Ommelander Jonker*, en zoo al sommigen van hen, den aan hen van ouds competerenden titel van *Baron* hebben aangevraagd en bekomen, is zulks kennelijk alleen geschied, omdat zij niet wenschten begrepen te worden onder die menigte van opgekomen geslachten die, meerendeels met het praedicaat van *Jonkheer*, door

's Konings gunst in den adelstand zijn verheven. M^o.

Schoonschrijvers (Nav. V. bl. 39, 179, *Bijbl.* 1855, bl. xcii). Onder deze dient vooral genoemd te worden een zekere JOH. GREGORI, welke in de tweede helft der vorige eeuw, hoogst waarschijnlijk te Groningen leefde. Hoewel ik met geene mogelijkheid aldaar iets van hem kon te weten komen, besluit ik zulks evenwel uit een groot aantal voortbrengselen van zijne pennekunst, welke daar ter stede onder sommige familiën nog berusten. Hij was onbetwistbaar een belijder van de R. C. godsdienst, zoo als vele zijner teekeningen duidelijk toonen.

Van deze ligt er thans een vijftigtal voor mij, welke door hem eigenhandig (in druk heb ik er nooit aangetroffen) geprint zijn. Zij bestaan bijkans alle in opschriften, alphabeten, spreken en spreekwoorden in bijkans alle talen en letterschriften; welke hij slechts werktuigelijk, maar desniettemin onverbeterlijk schijnt nagebootst te hebben. Moeijelijk is het immers te gelooven, dat hij de Latijnsche, Grieksche, Hebreeuwse, Chaldecuwsche, Syrische, Arabische, Aethiopische, Persische Koptische, Iberische en daarbij alle Europeesche talen kan verstaan hebben. En toch treft men er stukken in de bovengenoemde talen onder alle collectiën, die ik gezien heb, aan. Ook herinner ik mij op eene verkooping eens een R. C. gebedenboek in kl. 8° ter dikte van een N. Testament gezien te hebben, hetwelk geheel door hem vervaardigd, moeijelijk en wat de plaatjes en wat de letters betrof, van het oorspronkelijke te onderscheiden was. Sommige stukken dragen het jaartal 1768, andere 1787, met de vermelding van zijn naam, zijnde somtijds J. GREGORI, JOH. GREGORIEN ook JOH. S. GREGORI. Gaarne zoude ik van dezen persoon iets meer wenschen te weten.

B—s.

Pacheco te Vlissingen omgebragt (Nav. V. bl. 64, 183, vgl. *Bijbl.* 1854, bl. lxxv). De oorspronkelijke vrager F. acht zich bezwaard over de antwoorden, door den heer v. Gr. ingezonden. Hij beroept zich nog altijd op het gezag van 's GRAVEZANDE, *Tweede eeuwged.* en van J. DE KANTER en J. AB. UTRECHT DRESSELHUIS in hun werk: *de Provincie Zeeland, Middelburg, 1824* (wel te onderscheiden van de prijsverhandeling van den laatsten in 1836 uitgegeven) waarbij hij nu nog A. J. VAN DER AA, *Aardrijksk. Woordenboek* op het woord *Vlissingen* voegt. Deze toch noemen allen den 29sten April 1572 als den dag, waarop PACHECO gehangen werd. V. Gr. daarentegen houdt het er voor, op de bekende gronden uit HOOFT ontleend (V. bl. 183), dat PACHECO omstreeks den 20sten, althansstellig vóór den

26sten April 1572, ter dood gebragt is. De zaak blijft dus hangende. Intusschen liever dan het uitvoerige beklag van den Heer F. in onze kolommen op te nemen, noodigen wij hem uit, om niet langer te bouwen op het gezag van geschiedschrijvers, die twee, drie eeuwen na het gebeurde geleefd hebben, maar zich liever regtstreeks te wenden tot het stedelijk Archief van *Vlissingen*, ten einde 't verschil voor goed uit den weg te ruimen.

BESTUURDERS.

Letterverkeer (Nav. V. bl. 68).

SATOR

AREPO

TENET

OPERA

ROTAS.

Zeker wordt dit als een magtig tooverwoord of toovermiddel gebezigt, ten minste in *Brazilië* geneest men nu nog slangenbeten, door op vijf verschillende stukken papier deze vijf regelen achter elkander te doen inslikken, en oordeelt men deze geneeswijze onfeilbaar.

Na veel zoeken meen ik, ten minste gedeeltelijk, zooniet den sleutel, dan toch eenige aanwijzing van samenstelling gevonden te hebben; en zal de wonderkracht waarschijnlijk wel liggen in de kunstige of *acrostiche* samenstelling der letters, die genomen zijn van de namen der drie Koningen of Wijzen uit het *Oosten*, die genaamd werden MELCHIOR, CASPAREN BALTHASAR, gelijk algemeen bekend is. Minder bekend is, dat zij ook genaamd werden MAGALAT, CAGALAT en SERAIM, ook wel APOLLIUS, AMERUS en DAMASCUS of eindelijk volgens CASAUBONUS: ATOR, SATO en PARATORES.

Mr. E. v. O.

Handteekening Constanter (*Aanteekening op Nav. V. bl. 309*). De Griffier (van de Staten van *Holland*) A. J. ROIJER was een der twee zonen van den predikant; bij zijne liefhebberij voor boeken, platen en O. I. porseleinen, welke laatste in het Koninklijk Museum zijn overgegaan, had hij ook de Chinesche taal beoefend, alsmede de teekenkunst.

L. J.

Nederlandsche Comtes en Barons de l'Empire (*Bijbl.* 1855, bl. xlv, cxxv; vgl. *Nav. III. bl. 226; IV. bl. 199*). Ten aanzien van het door A. & A. bijgebrachte omtrent den Heer MEERMAN, als *Senateur en Comte de l'Empire*, verdient nagelezen te worden zijn *Levensbericht*, door J. W. TE WATER, bij de Maatschappij van Nederl. Letterkunde te *Leyden*, 1816, bl. 64. Het bericht van zijne benoeming tot Senator was hem allezins onaangenaam en onverwacht. Ik was de eerste, die het hem, op een familiesoupé, uit den zoo even aangekomen *Moniteur* bragt, en hij zeide mij den volgende dag: »de Keizer kan mij de ondienst niet ver-

Arnold Bolten. — *De navolging van Christus.* — *De tribus Impost.* — *Edele steenen.* — *G. Kelsen.*

goeden, die hij mij bewijst." Alleen de mogelijke gevolgen eener weigering deden het hem aannemen. L. J.

Arnold Bolten (*Aanteekening op het Bijbl.* 1855, bl. lxxxvii). Men is in staat te melden, dat de ouders van ADRIANA VAN AMIJDEN, echtgenoot van DANIEL BOLTEN waren: HENDRIK VAN AMIJDEN en MARGARETHA VAN SCHOONSTRATEN. L. C. D. V. D. iets tot staving van dit bericht en eenige verdere inlichtingen nopens de in zijn artikel genoemde familiën wenshende te vernemen, vervoegde zich met *gefrankeerden* en *geteekenden* brief aan den Predikant H., onder adres van Gebr. MULLER, Boekhandelaars te 's Hertogenbosch.

NAGEKOMEN STUKKEN.

De „Navolging van Christus“ (Nav. I. bl. 321, II. bl. 201, 354). In een werk hetwelk tot titel heeft: *La science des personnes de Cour, d'Epée et de Robe, commencée par Mr. DE CHEVIGNI, continuée par Mr. DE LIMIERS. Revue, corrigée & considérablement augmentée par Mr. PIERRE MASSUET, Docteur en Médecine.* Amst. 1752, tome IV. partie 1. leest men onder het art. „*Des Ecrivains Ecclésiastiques*“ op bl. 243:

Ans de J. C. 1450. THOMAS à KEMPIS, Chanoine Régulier; plusieurs Traités de spiritualité, a traduit de Français en Latin le Livre de l'imitation de J. C. Ejus, opera in 8, Duaci 1635. S. v. W.

Het boek „de tribus Impostoribus“ (Nav. II. bl. 194). Eene kleine toelichting zij mij vergund op de antwoorden, die de vraag van RELEGEM (Nav. I. blz. 251) nog niet volledig hebben opgelost.

Op een 'Catalogus van zeldzame boeken van T. O. WEIGEL te Leipzig, 1856, blz. 53, komt voor: „*De tribus Impostoribus, anno 1488*, gr. in 4°. Beau manuscrit sur papier, copié sur l'original qui se trouve à la bibliothèque impériale à Paris.”

Hierdoor wordt het vermoeden van RELEGEM bevestigd, dat het werk tot de 15de eeuw en waarschijnlijk tot nog vroeger' tijd behoort. J. M.

Edele steenen (Nav. III. bl. 218; V. bl. 39,

307). Tot de schrijvers, die zich in het laatste gedeelte van het middeleeuwsche tijdvak met de Natuurkunde bezig hielden, behooren ook, wat dit onderwerp betreft, ALBERTUS MAGNUS en het gedicht van MARBODEUS GALHEI *de lapidibus pretiosis*. Friburg 1531. 12°. L. J.

G. Kelsen (Nav. IV. bl. 96; V. bl. 102). Ik moet vertrouwen, dat het geheugen van J. L. A. I. in zijn antwoord op de vraag: wie was de kunstgraveur G. Kelsen — dat G. KITSEN moet zijn — hem niet heeft misleid, te meer daar ik, in mijne geschiedenis der beeldende kunsten, *Rotterdam* heb vermeld, als de vermoedelijke plaats, waar hij zijn kunstbedrijf heeft uitgeoefend; en wel op grond dat onderscheidene gravuren, in mijn bezit, alle aldaar zijn vervaardigd, als: *Het nemen van de France Canoneer-Brik la St. Lucie en het Gaffeljagt, tusschen de forten Lillo en Liefkenshoek, met seven gewapende shaloupen*, enz. *tusschen den 20 en 21 Maart 1797, door den Heer Leutenand WILLEM ATTO BLOIS VAN TRESLONG* enz. *Opgedragen aan W. C. H. Baron van LINDEN VAN BLITTERSWIJK* enz. E. HOOGHERHEYDEN, *delint.* G. KITSEN. *Sculpt. te Rotterdam*, plano formaat; — een *R. C. Monument*, met vele allegoriën enz. G. J. VAN DEN BERG, *del.* G. KITSEN, *Sculpt. Rotterdam*; alsmede *Portrait van N. van der Hulst*, te vinden vóór zijn werk, onder den titel: *Gods grootheid uit de werken der Natuur, betoogd in eene Redevoering, uitgesproken op het Genootschap Verscheidenheid en Overeenstemming, te Rotterdam* enz. *ibid* 1805, in 8°. Het portret van Prof. GISEBERTUS BONNET is wel het beste van zijne zeer schrale kunstbekwaamheden.

C. KRAMM.

Het wapen der van Oostens (*Aanteekening op het Bijbl.* 1855, bl. cxxii). Uit eene andere genealogie is mij sedert gebleken, dat PIETER-NELLA WILMINA VAN HOORN is gehuwd geweest: 1°. aan Mr. JAN TRIP JANSZON, Heer van Berkenrode, Bewindhebber der W. I. Comp.; — 2°. aan Jonkh. LUBBERT ADOLPH Baron TORCK, Vrijheer van *Rozendaal*, beschreven in de Ridderschap van Gelderland, kwartier van *Veluwe*, Burgemeester van Nijmegen. §. §.

SCHRIJF- EN DRUKFOUTEN.

Bl.	vii	kol.	2. r. 11 v. b.	staat: Kasteel Waardenburg, lees: Kasteel te Waardenburg.
—	xiii	—	2. r. 23 v. o.	uitgort, lees: uitgors.
—	xiv	—	1. r. 23 v. b.	<i>Hebdomaden</i> , lees: <i>Hebdomadem</i> .
—	xv	—	1. r. 32 v. b.	te gunste, lees: ten gunste.
—	xv	—	1. r. 34 v. b.	en er is, lees: en is daar.
—	xv	—	2. r. 19 v. o.	<i>praedicendi morborum</i> , lees: <i>praedicendi eventus morborum</i> .
—	xvii	—	2. r. 2 v. o.	1 ^o , lees: verso.
—	xviii	—	1. r. 14 v. b.	<i>admirari</i> , lees: <i>admirare</i> .
—	xxiv	—	1. r. 9 v. o.	HARINCMA, lees: HARINXMA.
—	xxvi	—	1. r. 4 v. o.	<i>délies</i> , lees: <i>de lies</i> .
—	xxix	—	2. r. 6 v. b.	die, lees: dien.
—	xxx	—	1. r. 18 v. o.	T. a. p., lees: T. e. a. p.
—	xxx	—	1. r. 16—14 v. o.	staat: in de war, lees: in den war.
—	xxx	—	1. r. 15 v. o.	staat: garen, lees: gaarn.
—	xxx	—	1. r. 13 v. o.	Stad-, lees: stad-.
—	xxx	—	1. r. 7 v. o.	<i>bonja</i> , lees: <i>banja</i> .
—	xxx	—	2. r. 3 v. b.	<i>boo-</i> , lees: <i>bo-</i> .
—	xxxi	—	1. r. 11 v. b.	DUKELS, lees: DUKES.
—	xxxi	—	1. r. 12 v. b.	enthaltend: Eine, lees: <i>enthaltend, eine</i> .
—	xxxi	—	1. r. 14 v. b.	verandere men de komma aan het einde des regels in een punt.
—	xxxi	—	1. r. 22 v. b.	is het punt achter <i>Orient</i> weg te nemen.
—	xxxix	—	1. r. 25 v. o.	staat: geaakerd, lees: geankerd.
—	xxxix	—	2. r. 16 v. o.	<i>Convivales</i> , lees: <i>Convivalis</i> .
—	xxxix	—	2. r. 14 v. o.	<i>auno</i> , lees: <i>anno</i> .
—	xxxix	—	2. r. 10 v. o.	<i>doctrinaque</i> , lees: <i>doctrinaque</i> .
—	xxxix	—	2. r. 8 v. o.	EYNDII FILII, lees: EYNDII, filii.
—	xlvi	—	2. r. 11 v. b.	<i>figuré</i> , lees: <i>figurée</i> .
—	xlvi	—	2. r. 13 v. b.	<i>singularité</i> , lees: <i>singularité</i> .
—	xlvi	—	2. r. 15 v. b.	<i>figurés</i> , lees: <i>figurées</i> .
—	xlvi	—	2. r. 16 en 17 v. b.	staat: <i>choses très rares</i> , lees: <i>chose très rare</i> .
—	xlvi	—	2. r. 24 v. b.	staat: 1595, lees: 1596.
—	xlvi	—	2. r. 18 v. o.	<i>quadragésima postea</i> , lees: <i>quadragésimo post ea</i> .
—	xlvi	—	1. r. 22 v. b.	Provinsaausch, lees: Provençaalsch.
—	xlvi	—	1. r. 28 v. b.	cosque, lees: CREQUI.
—	xlx	—	1. r. 16 v. o.	SAKE, lees: SAKE.
—	xlx	—	1. r. 15 v. o.	VRIES, welligt zijn kleinzoon, lees: VRIES; welligt was deze zijn kleinzoon.
—	xlx	—	1. r. 1 v. o.	betoge, lees: betooge.
—	liv	—	1. r. 12 v. b.	<i>enàratio</i> , lees: <i>enarratio</i> .
—	liv	—	1. r. 12 v. b.	<i>obsedronis</i> , lees: <i>obsidiunis</i> .
—	liv	—	1. r. 16 v. b.	1604, lees: 1605.
—	liv	—	1. r. 17 v. b.	WASSENAAR, lees: WASSENAER.
—	lvi	—	1. r. 14 v. o.	Platinische, lees: Platonische.
—	lvi	—	2. r. 21 v. o.	sponsare, lees: sponsam.
—	lviii	—	1. r. 24 v. o.	SOCOMANS, lees: SOERMANS.
—	lxii	—	2. r. 7 v. b.	WOLPS, lees: WOLFS.
—	lxii	—	2. r. 8 v. b.	<i>Duilekkerland</i> , lees: <i>Lutlekkerland</i> .
—	lxii	—	2. r. 16 v. b.	<i>Decamerana</i> , lees: <i>Decamerons</i> .
—	lxiv	—	2. r. 10 v. o.	URRISMA, lees: WIBISMA.
—	lxiv	—	2. r. 8 v. o.	SCAGEN, lees: SCAGHEN.
—	lxviii	—	1. r. 22 v. o.	66, lees: 76.
—	lxviii	—	1. r. 11 v. o.	adlegate, lees: adlegati.
—	lxxiv	—	1. r. 11 v. b.	GERRIT VAN HEEMSKERK, lees: GERRIT, en.... VAN HEEMSKERK.
—	lxxv	—	2. r. 15 v. b.	BARIUS, lees: BAVIUS.
—	lxxviii	—	1. r. 11 v. o.	[?], lees: (<i>chef</i>).
—	lxxviii	—	1. r. 7 en 6 v. o.	staat: DIJCKA, lees: DIJCK.
—	lxxviii	—	2. r. 16 v. b.	staat: <i>Testommen</i> , lees: <i>Ter Tommen</i> .
—	lxxix	—	1. r. 30 v. b.	f 2,610,699,—15, lees: 261,669,—15.
—	lxxix	—	1. r. 31 v. v.	zoodat deze verzameling meer heeft, lees, op verzoek van den Heer C. KRAMM: zoodat deze verzameling, wanneer alles in 1847 aan de markt was geweeest, meer zouden hebben.
—	lxxx	—	1. r. 18 v. b.	<i>pluricum varissimum</i> , lees: <i>plurimum rarissim</i> .
—	lxxxvii	—	1. r. 2 v. b.	MYNDYN, lees: MYERDYN.
—	xcii	—	1. r. 33 v. b.	<i>sables</i> , lees: <i>sable</i> .
—	xcii	—	2. r. 34 v. b.	<i>l'écriture</i> , lees: <i>L'écriture</i> .
—	xciv	—	2. r. 10 v. o.	1668, lees: 1768.
—	xcvi	—	2. r. 21 v. b.	het wapen, lees: tot wapen.
—	civ	—	2. r. 1 v. b.	dat, lees: dat het.

BLADWIJZER

VOOR HET

NAVORSCHER'S BIJBLAD.

A.

- A. (A. &), Dichtregels uit de Nederlandsche Praatvaar, *lxx*.
 — Kruisjes op de straatsteenen, *cxrv*.
 — Nederlandsche Comtes en Barons de l'Empire, *xlvi*.
 — Nederlandsche volksverlevingen, *xx*.
 — P. van Ray, J. van Gorkom, de heerlijkheid Bruchem, *cxviii*.
 — Verbodene boeken in Nederland, *xlvi*.
 A. (C. &), Deken van Ronse, *xxviii*.
 — Geslachtlijsten der familiën van Bommel en Bayer, *i*.
 — Poot aan poot, Louw is dood, *xxvi*.
 — Regnerus de Lover, *cxlix*.
 — Twent van Raaphorst, *xxi*.
 A. (N. E.), Historisch kinderspel, *lxxxii*.
 Aa (A. J. v. d.), Aanwijzing van de aloude Ottogracht, *xcvi*.
 — Afrikaan in de vorige eeuw tot Theologiae Doctor gepromoveerd, *cxlv*.
 — Albrecht van Loo, *lxxviii*.
 — Anonymen, Pseudonymen, *cxlix*.
 — Beronicus, *lxxvi*.
 — Casparo Vanvitelli, *lxxvi*.
 — De geslachten Metius en Schelven, *lxxxix*.
 — Driestek, Twaalfstek, *cxxxviii*.
 — Het kasteel te Lage, *lxxv*.
 — Het woord dienst, *lxxxii*.
 — Nicolaas Wassenaer, *cxxxii*.
 — Volksbijeloof, *cxzzii*.
 — Woorden in Noord-Holland, *cxlii*.
 — Zeeuwschê Geneeskundigen, *cxzzii*.
 Aanhaling, Mediis tranquillus in undis, *xvii*.
 — Poot aan poot, Louw is dood, *xxvi*.
 Aap („Den) vinden”, *lxxxv*.
 Aardewerk (Delftsch), *xlvi*.
 Aarsen (A.), Aanvulling der Biographische schets van Hoogduitsche gezangdichters, *cxxxviii*.

- Aarsen (A.), Admiraal, *cxrvii*.
 — Amstelredams eer ende opcomen, *xx*.
 — Beemster, *cxlv*.
 — H. W. Daendels, *lxii*.
 — Glimlach, grimlach en glimp-lach, *cxrv*.
 — Het geslacht Wagenaar, *cxxxix*.
 — Het kaartspel, *cvi*.
 — Koppermaandag, *cii*.
 — Mr. Jan Jacob Mauritius, *lix*.
 — Naamsorsprong van Antwerpen, *cxviii*.
 Abbema (W. A. J.), *xxiv*.
 Acker (Vopiscus Horatius), *cxlvi*.
 Admiraal, *xviii*, *cxrvii*.
 Aelia Laelia Crispis (Grafscript), *lvi*, *lvii*.
 Aerts (Joannes Jacobus) enz., *xxv*.
 Afrikaan in de vorige eeuw in Nederland tot Theologiae Doctor gepromoveerd, *lxxi*, *lxxii*, *cxlvi*.
 Agathopeden, *lii*.
 Ahasueros en Kores, *lxxxiii*.
 Albertina Agnes (Portret van), *lxv*, *cxliv*.
 Allumbrados of Illuminati, *cxli*.
 Almanak (Eeuwigdurende) op een tabaksdoos, *xxxviii*.
 Amerikaansche Predikanten, *xxiii*.
 Amerongen (Het geslacht van), c. Amstelredams eer ende opcomen, *xx*.
 Anna-beeld (Zegel met St.), *lxviii*.
 Anonymen, Pseudonymen, *lxxxvii*, *cxlix*.
 Anthonies- (Utrechtsche St.) en St. Huberts-varkens, *xvi*.
 Antwerpen (Naamsorsprong van), *cxviii*.
 Aprilgekken, *cx*.
 Aquanus (Cornelis), *cxxxviii*.
 Arondeau (A.), *xxiv*, *cxxiv*.
 Augustus, Brief van Americo Vespucci, *xxxviii*.
 — Is Hugo de Groot Roomsche gestorven?, *xv*.
 Autographen, *cxii*.
 Avis (W.), Groot tooneel van ver-warringen, *xcv*.

B.

- B., Historisch kinderspel, *cxlvii*.
 — Mistelbloem, Marentak, *xi*.
 B.—A. (D.), Het geslacht Cabel-jauw, *cxxxviii*.
 B. (C. A.), Casparo Vanvitelli, *cxlvii*.
 B. (C. G.), „Daar komt Pauwel Jonas (Prins Eneas) aan”, *ii*.
 — De Fransche slag, *xxvii*.
 — Lage kerkdeuren, *xxxviii*.
 — Munten van het Fransche Keizerrijk, *cx*.
 — Oude gravuren met spreekwoorden, *xciii*.
 — Schoonschrijvers, *xciii*.
 B. (C. W.), Een riem onder het hart steken, *cxrvii*.
 B. (J. d.), Van Meteren's „Geschiedenissen”, *lxv*.
 B—s, Epo Boëtius van Roordahuizum, *xcvii*.
 — Oude gravuren met spreekwoorden, *xciii*.
 — Schoonschrijvers, *clii*.
 — Zonderling Latijnsch vers, *cii*.
 B—s (W. B. S.), Macaronische poëzij, *cxiv*.
 — Puntlicht op Paus Innocentius VIII, *cxix*.
 B. (v. D. v.), Het geslacht Engelenberg, *cxix*.
 — Zegel met St. Anna-beeld, *lxviii*.
 Baan (J. v. d.), Afrikaan in de vorige eeuw in Nederland tot Theologiae Doctor gepromoveerd, *lxxi*.
 — A. Arondeau, *cxxiv*.
 — Invoering der boekweit in de Nederlanden, *cv*.
 — Jongste dorpen in Zeeland, *lv*.
 — Jean Léger en Jaques Brez, *xciv*.
 — Simon Stevin, *cii*.
 — Standplaatsen van Ds. E. M. Engelberts, *c*.
 Bacchus in de spreekwoordentaal, *xxvii*.
 Balkenbrij, *cxix*.
 Ballade, Romance, *xlvi*.

Barons en Comtes (Nederlandsche) de l'Empire, *xlv, cxrv.*
 Bayer (Geslachtlijsten der familiën van Bommel en), *i.*
 Beemster, *cxlv.*
 Beest (Het hooge huis te), *li.*
 Beghin ende voortgangh van de O. I. Compagnie in 1646, *cxii.*
 „Bekend zijn als de bonte hond”, *lxviii.*
 Beleg (Het) van Leyden, *liii.*
 Bommel en Bayer (Geslachtlijsten der familiën van), *i.*
 „k Ben in de boonen”, *xxx.*
 Bergen (Van), de turfshipper van Breda, *v, cxxii, cxxiii.*
 Beronicus, *lxvi.*
 Bestrating van wegen (Eerste) in Zeeland, *xxii.*
 Bestuurders, Pacheco te Vlissingen omgebracht, *clii.*
 Beul (Een vermoede), *lxxxv.*
 Beveren (Johan van) en Louys de Maulde, *lxxv.*
 Bibliotheken (Openbare) in Nederland, *xvi, cxrv.*
 Bibliothèques de l'Europe (Traité des), *xc.*
 Bidden, *lxxxviii.*
 Bilderdijk (Twee min bekende gedichten van), *c.*
 Blaauwe of geregstesteenen, *xcii.*
 Bloemenmeisje (Het), *xlvi.*
 Bloemhof” (»Een) van Mr. Adr. Koerbach, *xlx, cxxi.*
 Boddraagster, *xcii.*
 Boeken (Verbodene) in Nederland, *xlvi, cxrv.*
 Boekstapelen, *cxix.*
 Boekweit (Invoering der) in de Nederlanden, *cv.*
 Boeles (W. B. S.). Nederduitsche gedichten in onderscheidene talen overgezet, *cvi.*
 Boeren door Floris V tot ridders geslagen, *cxix.*
 Boerhaave (Aanhaling uit), *cxvii.*
 Boffen, *xxii.*
 Bois (Du) genaamde Predikanten, *cviii.*
 Bolten (Arnold), *lxxxvii, cliii.*
 Br. (v.), Petrus en Dominicus Tiara, *cxix.*
 Brederode (Het geslacht), *lxx, cxlv.*
 Brez (Jaques) en Jean Léger, *xciii, xciv.*
 Brief op goud geschreven, *cxlvi.*
 Brixiusnacht, *lxxxvii.*
 Brocke (Pieter van den), *cviii, cix.*
 Brouwer (Catherina), *xv.*
 Bruchem (P. van Ray, J. van Gorkum, de heerlijkheid), *vi, cviii.*
 Bruin (F. de), Kondodad, *liii.*
 Bruinvis (C. W.), Dagverhalen van Nederl. Gezanten, *lv.*
 — De geslachten Metius en Schelven, *cxlviii.*
 — Driekleurige katers, *cxxi.*
 — Een vermoede beul, *lxxxv.*
 — Factietekens, *lxvii.*
 — Gerardus Istrius, *cxix.*
 — Heilige Geesthuizen, *cxviii.*
 — Het geslacht Stres, *cxix.*
 — Het kasteel te Lage, *lxxvi.*

Bruinvis (C. W.), Kansel-oppositie tegen Koning Lodewijk Napoleon, *lx.*
 — Kruisjes op de straatsteenen, *xiv.*
 — Nachtwachtliedjes, *cxxiv.*
 — Opschriften van kerkklokken, *xi.*
 — Stuk sta vast, *lxx.*
 — Woorden in Noord-Holland, *cxliv.*
 Buddingh' (D.), Loo, *xxii.*
 — Naamsorsprong van Monster, *lxxii.*
 Buydragers, *xx.*
 Bijbel (De) in het Amerikaansch, *xliv, xlv.*

C.

C—a, 'k Ben in de boonen, *xxx.*
 — „Een riem onder het hart”, *xxix.*
 — Historisch kinderspel, *lxxxi.*
 — Kraamvrouw, *cxliii.*
 — Nederlandsche natuurkundigen, *lx.*
 — Spreekwoorden, spreuken en spreekwijzen, *xxx.*
 C. (C. C.), Napoleon te Amsterdam, *xxiii.*
 C. (W. H.), Het mannetje in de maan, *xxvi.*
 Cabbale (Trigonale) enz., *xxix.*
 Cabeljauw (Het geslacht), *lviii, cxviii.*
 Camhout (Johannes), *cxii.*
 Campbell (Mr. J. W.) genoemd Kumpel, *cxviii.*
 Canu (Robert Robertsz. le), *xxxi, xxxiv.*
 Carlos, Het geslacht van Amerongen, *c.*
 Caron (François), *cviii.*
 Cativigheydt, *cxviii.*
 Cats (Onders van Jacob), *cxvii.*
 Cats' werken (Uitgave van), *cxix.*
 Chaloea, „k Ben in de boonen”, *xxx.*
 — Glimlach, grimlachen glimplach, *xi.*
 — Kind met drie hoofden, *iv.*
 Childerik III en Klotarius IV, *xxiv.*
 Christus” (De „Navolging van), *cliii.*
 Chronyk (De) van Klaas Kolijn, *xlvi.*
 Chronogrammen, *cxxi.*
 Cleve (Johanna Constantia), *cxvi, cxvii.*
 Cohorn (De Generaal) *cxix.*
 Colenaer (Augustinus de), *civ.*
 Colenaer (Pieter de), *cv.*
 Comtes en Baron de l'Empire (Nederlandsche), *xlv, xxv, cli.*
 Constanter, Blaauwe of geregstesteenen, *xcii.*
 — Boddraagster, *xcii.*
 — Met spek schieten, *xciv.*
 — Misscherig, *xc.*
 — De Niezel, de Kneuterdijk, de Neude, *lxxxix.*
 — G. Vossius, *lxxxix.*
 Constanter (Handteekening), *clii.*
 Cras (H. C.), *xvi.*

D.

Δ, Autographen, *cxii.*
 —d, Heraldische vragen, *xcv.*
 D. (J.), Agathopeden, *iii.*
 L.,
 — Daar loopt wat van St. Anna onder, *xlvi.*
 — Van Bergen, de turfshipper van Breda, *cxviii.*
 — Geschiedenis der geneeskunde in Nederland, *cxviii.*
 — De naam Groningen, *lxv.*
 — Jan Heinrich Jarichs van der Leij, *lxv, cxliii.*
 — Ridders der Tafelronde, *cxix.*
 — Simon de Vries en zijn boek, *xxi.*
 — Woorden in Noord-Holland, *xlvi.*
 D. (L. C. D. v.), Arnold Bolten, *lxxxvii.*
 „Daar komt Pauwel Jonas (Prins Encas) aan”, *ii.*
 Daar loopt wat van St. Anna onder, *xlvi.*
 Daendels (H. W.), *lxii.*
 Dagverhalen van Nederl. Gezanten, *lv, cxxiv.*
 Damspel, *ix.*
 Danswijk in Schotland, *cxvi.*
 Deken van Ronse, Kuykelier enz., *xxviii.*
 Delfsch aardewerk, *cxviii.*
 Deuren (Gesloten) in Noord-Holland, *lxxiv.*
 Dever, *lxiv.*
 Dichters der Evang. Gezangen, *clii, civ.*
 Dienst (Het woord), *lxxii.*
 Die wat weet moet het zeggen, Het geslacht Brederode, *cxlv.*
 Dodonaus (Rembertus), *ix, cxxiv.*
 Domesday Book, *cxviii.*
 Downing (G.), *xxiii.*
 Drebbel (Uitvindingen van Cornelis), *xxiv, xxv.*
 Drenkelingen (Geen) zonder overheid op te halen, *vi.*
 Driestek, Twaalfstek, *lix, cxviii.*
 Duivelen (»De zeven) regerende en vervoerende de hedendaagsche dienstmaagden”, *xvi.*
 Duyck (Journaal van A.), *xxv, cxvii.*
 Dijke (Het geslacht van van), *lxxviii.*

E.

E. (.R.), Augustinus de Colenaer, *civ.*
 — Cornelis Aquanus, *cxviii.*
 — Pieter de Colenaer, *cv.*
 — De geslachten Metius en Schelven, *cxlviii.*
 — Het geslacht Geldorps, *lxxxiv.*
 — Henry Isaac en zijn geslacht, *cv.*
 — De Jode, *civ.*
 — P. de Lange, P. v. d. Broeke, H. Zwaerdecoorn, *cviii.*
 — Petrus Leupenius, *cxiii.*
 — Leestekens, *vi.*

E. (..R.), Abraham van Linge, *cxiv*.
 — Ouders van Jacob Cats, *cxvii*.
 — Job de Rieu, *cxz*.
 — Hans Vredeman de Vriese, *lxv*.
 — Truytje Roemer Visscher, *cxixvi*.
 Edele steenen, *cliii*.
 Eegenisse, *xxvi*.
 Eenhoorn, *lxxxix, ciii*.
 Effen (Melchior Justus van), *iv, cxzii*.
 Egmondsche handschriften, *cxix*.
 Ei of ij in rijm gesteld, *lxxii*.
 ..Elsevier, Afrikaan in de vorige eeuw in Nederland tot Theologiae Doctor gepromoveerd, *lxxi*.
 — A. Arondeau, *cxziv*.
 — Van Bergen, de turfschipper van Breda, *v*.
 — Het geslacht Cabeljauw, *lviii*.
 — H. C. Cras, *xvi*.
 — Eeuwigdurende almanak op een tabaksdoos, *xxxviii*.
 — Het paardrijden en de wiskunde, *cxliv*.
 — Tancredo de Rohan, *cxrxv*.
 — Gazette de Leyde, *xli*.
 — Geslacht Middelhoven, *xxxi*.
 — Gomes van Trier, *cxiv*.
 — Ludolph Potterus, *civ*.
 — De familie Ravensberg, *v*.
 — Simon van der Stel, *lxxiii*.
 — Uitvindingen van Cornelis Drebbel, *xxv*.
 Emde (van), Renatus van Oranje, *cxlvi*.
 Emmerik (Beschrijving van), *cxl*.
 En leer mij, IJ of ei in rijm gesteld, *lxxii*.
 Engelberts (Standplaatzen van Ds. E. M.), *c*.
 Engelenberg (Het geslacht), *xcix*.
 Engeltje van der Vlies, *cx*.
 Epo (Boëtius) van Roordahuizum, *xcvii*.
 Erasmus (Bibliotheek van), *l*.
 Erfeen (Onversterfelijk), *lxxiii*.
 Ermijn (D'), De geslachten Nersen en de Nuersen, *lxzi*.
 Escuriaalsche H. SS., *xxi*.
 Espinoy (Ph. de l'), Recherche des antiquités de Flandres, *vi*.
 Everts, Berijmde vertalingen der Psalmen, *lxxx*.
 — Historisch kinderspel, *lxxxi*.
 Eijeren met bejeren, *xlvi*.
 Eyndius (Jac.), *xxix*.
 Ezel (De) van Avignon, *cxlii*.

F.

F., Johan de Kanter Philz., *xliz*.
²— *φ*, Begraafplaats van J. F. Martinet, *cxii*.
 — Beteekenis van sommige voor-
 namen, *cxixii*.
 — Dagverhalen van Nederland-
 sche Gezanten, *lv*.
 — Ouders van Jacob Cats, *cxvii*.
 — Regnerus de Lover, *lxxviii*.
 F. (D.), Portretten van het huis
 van Oranje, *cxixii*.

F. (K. v.), Zonderling Latijnsch
 vers, *xxxvi*.
 F. (W. J.), Klokkenspel, *cxzi*.
 — Klokken spelen, *xlii*.
 — De kastelein van Utrecht,
xliz, cxzi.
 — Kruisjes op de straatsteenen,
cxzv.
 — Werken over de muziek door
 Galilei, *cxzix*.
 Factietekens, *lxvii, cxliv*.
 Familieverbindtenissen voor de
 regeringsposten in Holland, *liv*.
 Familiewapens, *xc, cl, cli*.
 Figuurlijke verzen, *cxvii*.
 Firmaria (Henricus de), *lxxv*.
 Fransche slag (De), *xxvii*.
 Freiligrath (Ferdinand), *lxii*.
 Fret (P.), Hervormde Predikanten
 van den polder van Namen, *cxiii*.
 — Johannes Camhout, *cxii*.
 — Zeeuwsche Geneeskundigen,
liii.
 Freule, *cl*.
 Floris V (Boeren door) tot ridders
 geslagen, *cxiz*.

G.

Gagelland, *xviii, cxzii*.
 Galgemalen, *xlvi*.
 Galilei (Werken over de muziek
 door), *cxzix*.
 Gapers voor de winkels van droo-
 gisten, *xx*.
 Gaston, Familiewapens, *cl*.
 Gazette de Leyde, *xli*.
 Gealliteerde woorden en zegs-
 wijzen, *ix, xi*.
 Gedichten (Nederduitsche) in on-
 derscheidene talen overgezet,
cvi, cvii.
 Gekken (April-), *cx*.
 Geldorps (Het geslacht), *lxxxi*,
lxxiv.
 Geleerde kaarten, *lxii, lxiii*.
 Geneeskunde (Geschiedenis der)
 in Nederland, *cxviii*.
 Geneeskundigen (Zeeuwsche), *liii*,
cxzii.
 Geneesmiddelen (Vreemde), *xx*.
 Geregts- of blaauwe steenen, *xcii*.
 Germes (Adam Karelsen of Adam
 Karels van Germes), *xl*.
 Gezangdichters (Aanvulling der
 Biogr. schets van Hoogd.), *xxiii*,
cxviii.
 Gezangen (Ambten der dichters van
 de Evang.), *xlvi*.
 Gezangen (Dichters der Evang.),
cii, civ.
 Glimlach, grimlach en glimplach,
xi, xii, xiii, cxxiv.
 God save the King, *vii*.
 Godgeleerde Tijdschriften, *xxiv*.
 Godgeleerden, *lxix*.
 Goejanverwellsenluis, *lxxix*.
 Gomes van Trier, *cxiv*.
 Gooiland, *xvii*.
 Gorkum (J. van), P. van Ray, de
 heerlijkheid Bruchem, *vi, cviii*.
 Gouda van Swindrecht (Het ge-
 slacht de), *ii, cxiv*.
 Gr. (v.), Robert Robertsz le Canu,
xxiv.

Graaf, *cxv, cxvi*.
 Graafschap („De" of „het"), *xi*.
 Graalsbeker (St.) en tempel Mon-
 salvar, *cxzii*.
 Grafschrift Aelia Laelia Crispis,
lvi, lvii.
 Grafschrift te Doornik, *xlvi*.
 Grafschriften (Register van), *cxzix*.
 Grafschriften (Register van), Jo-
 han Pryce, *lxxiii*.
 Gravuren (Oude) met spreekwoor-
 den, *xciii*.
 Groningen (De naam), *lxv*.
 Groot (De kist van Hugo de), *xix*.
 Groot (Is Hugo de) Roomsche ge-
 storven?, *xv*.
 Grotius Roomschegezind, *cviii*.

H.

H., Montering van de gewapende
 schutterijen en burgerkorpsen in
 Nederland, *xcv*.
 H. (A. A. C.), Napoleon te Am-
 sterdam, *xxiii*.
 H. (C. M. A.), Renatus van Oran-
 je, *lxxv*.
 H. (d. H.), Familiewapens, *cli*.
 — Het geslacht van van Dijke,
lxxvii.
 — Jan Heinrich Jarichs van der
 Ley, *lxiv*.
 — Carel en Rodolf van Lennep,
cxii.
 — Schilderen, *lxv*.
 H. (L. v.), Geslachtlijsten der fa-
 miliën van Bemmel en Bayer, *i*.
 — Het geslacht van de Laar,
xxviii.
 — Het wapen van Macassar, *xxxi*.
 — Walraven van Heeckeren, *liii*.
 HR., Afschrift van den Bijbel door
 Klaas Kommers, *cxvi*.
 H. (T. t.), Bidden, *lxxviii*.
 Haar (Judas Iscariot met rood), *vi*.
 Haar uit de put van 't oudemannen-
 huis, *cxv*.
 Haerlemmer-Meerboeck, *xl*.
 Halberma (L. E. G. H.), Een luir
 is geen kakstoel, *xc*.
 — Muntingh, Schultingh, Scho-
 lingh, *xcv*.
 — Rouwvoer, *xc*.
 — Speculaat voor St. Nicolaas-
 gebak, *xc*.
 — Vischjes, *xcix*.
 Hamconius (Martinus), *lxviii*.
 Handteekening als toetsteen van
 het karakter, *lxxviii*.
 Hebreuwsche poëzy (De) in Ne-
 derland, *cx*.
 Heeckeren (Walraven van), *lii, liii*.
 Heerman (Franciscus), *xxix*.
 Hei (Te) of te sei, *xciii*.
 Heilige Geesthuizen, *cxzxi*.
 Heiligmaker, *c*.
 Heraldische vragen, *xcv, xcvi, cli*.
 Hettema (M. de Haan), De Gene-
 raal Cqhorn, *cxiz*.
 Hier ligt een zoon met zijne moe-
 der, *cxzv*.
 Historisch kinderspel, *lxxx, lxxxi*,
lxxii, cxlvii.
 Historisch kinderspel, Uilenbord,
cxlvii.

Hollandsche tuin, *lxxviii*.
 Holy (De Ridderhofstad), *lxii*.
 Hoofden (Kind met drie), *iv*.
 Hoof (Reisverhaal door Italië van P. C.), *l*.
 Hoof en Vondel (Zwagschap tuschen), *lx*.
 Hooglied, *xcvii*, *xcviii*.
 Hooi (Te) en te gras, *xxxiii*.
 Huberts (St.) genootschappen, *lxi*.
 Huberts varkens (Utrechtsche St. Antonies en St.), *xvi*.
 Hull (W. van den), Kraamvrouw, *vi*.
 Hulten (Het Familiewapen van van), *xcii*.
 Huygens oogentroost, *lix*.

I.

I. (J. L. A.), Aanhaling uit Boerhaave, *cxvii*.
 — Authentieke stukken betreffende Jan de Witt, *cxli*.
 — Beghin ende voortgangh van de O. I. Compagnie in 1646, *cxii*.
 — Baron Sijberg, *li*.
 — Casparus Wachtendorp, *cxli*.
 — Chronogrammen, *cxvii*.
 — Johanna Constantia Cleve, *cxvii*.
 — Dagverhalen van Nederlandsche Gezanten, *cxviii*.
 — De leer van David Joris enz., *cxviii*.
 — Den galanten Mercurius, *lxxvii*, *cxlvii*.
 — Du Bois genaamde predikanten, *cviii*.
 — „Een bloemhof" van Mr. Adr. Koerbach, *xliz*, *cxviii*.
 — Egmondsche Handschriften, *cxix*.
 — François Caron, *cviii*.
 — Factietekens, *lxvii*.
 — Het geslacht Streso, *cxix*.
 — Het tractaat „Praedamitae", *cxli*.
 — Marco Paolo, *cxvii*.
 — „Morphewecker", *cxii*.
 — Mr. J. W. Campbell, genoemd Kumpel, *cxviii*.
 — Openbare Bibliotheken in Nederland, *cxv*.
 — Traité des Bibliothèques de l'Europe, *xc*.
 — Uitgave van Cats' werken, *xcix*.
 — Verbodene boeken in Nederland, *cxv*.
 — P. de Wacker van Zon, *cxlv*.
 — Zjermesz. (Adam Karsen) of Adam Karsen van Gernes, *lxii*.
 — Jan Heinrich Jarichs van der Leij, *lxv*.
 — Romulus premier Roi, *xcvii*.
 — Iemand in de mot hebben, *viii*.
 — Innocentius VIII (Pantlicht op Paus), *cxix*.
 — Isaac (Henry) en zijn geslacht, *cv*.
 — Iscariot (Judas) met rood haar, *vi*.

J.

J. (L.), Afbeelding van Oldenbarneveld's onthoofding, *cxvii*.
 — Brief van Americo Vespucci, *xxxviii*.
 — Ballade, Romance, *xlvi*.
 — De Bijbel in het Amerikaansch, *xlvi*.
 — Dichters der Evang. Gezangen, *civ*.
 — Dichtregels uit „de Hollandsche praatvaar", *cxlvi*.
 — Driestek, Twaalfstek, *cxviii*.
 — Edele steenen, *cliii*.
 — „Een bloemhof" van Mr. Adr. Koerbach, *xliz*.
 — Factietekens, *cxliv*.
 — Handteekening Constanter, *clii*.
 — Het geslacht Brederode, *lxx*.
 — Geleerde kaarten, *lxviii*.
 — Jan Luiken, *cxliv*.
 — De Hebreuwsche poëzy in Nederland, *cxii*.
 — Macaronische Poëzy, *cxv*.
 — Nederlandsche Comtes en Barons de l'empire, *clii*.
 — Oorlam, *xlvi*.
 — Pleitmemorie enz. voor Mr. F. Lievens Kersteman, *lii*.
 — Een schrijver over de ontdekking van Amerika, *lxv*.
 — Spiegel der Spaensche tyrannye, *lxviii*.
 — Vopiscus Horatius Acker, *cxlvi*.
 J. (S.), Balkenbrij, *xciz*.
 — Cativigheyt, *xxviii*.
 — Eenhoorn, *lxxxix*.
 — Historisch kinderspel, Uilenbord, *cxlvii*.
 — Nakomelingen van Martijn Luther, *lxxxvi*.
 — Paellanders, *lxx*.
 — Jacobus, Goemanverwellsenluis, *lxxxix*.
 — Jan Salie, *cxv*.
 — Jode (De), *xxvii*, *civ*.
 — Joris, (De leer van David), *xxxiv*, *cxviii*.

K.

K., Het geslacht Wijntgens, *lxi*.
 — Register van grafschriften, *cxix*.
 K. (A. E.), Heiligmaker, *c*.
 K. (J.), Jacobus Voorda, *lxxv*.
 K. (J. C.), Grafschrift op J. A. Streso, *xx*.
 — Speelrijmen, *iv*.
 Kaarslicht bij Veilingen, *xviii*.
 Kaarten (Geleerde), *lxii*, *lxviii*.
 Kaartspel (Het), *cvi*.
 Kadaster, *ci*.
 Kanseloppositie tegen Koning Lodewijk Napoleon, *lx*.
 Kanter (Johan de) Philz., *xliz*.
 Kastelein (De) van Utrecht, *xliz*, *cxviii*.
 Katers (Driekleurige), *cxviii*.
 Kelsen (G.), *xlvi*.
 Kerkdeuren (Lage), *cxviii*.

Kerkklokken (Opschriften van), *cxii*.
 Kerkzakje (De staatkunde van het), *xxiv*.
 Kersteman (Pleitmemorie enz. voor Mr. F. Lievens), *lii*.
 Kind met drie hoofden, *iv*.
 Kinderspel (Historisch), *lxxx*, *lxxxi*, *xxvii*, *cxlvii*.
 Kist (De) van Hugo de Groot, *xix*.
 Klotarius IV en Childerik III, *xxiv*.
 Kleuren van de Nederlandsche vlag, *li*, *lii*.
 Klokkenpel, *cxv*, *cxvi*.
 Klokken spelen, *cliii*.
 Koerbach („Een bloemhof" van Mr. Adr.), *xliz*.
 Kolijn (De Chronyk van Klaas), *xlvi*.
 Kommers (Afschrift van den Bijbel door Klaas), *cxvi*.
 Kondodad, F. de Bruin, *liii*.
 Koppermaandag, *cii*.
 Kores en Ahasueros, *lxxxiii*.
 Krueterdijk (De), de Neude, de Niezel, *lxxxix*.
 Kramm (C.), „Bekend zijn als de bonte hond", *lxxviii*.
 — Van Bergen, de turfshipper van Breda, *cxvii*.
 — De Eenhoorn, *ciii*.
 — De ezel van Avignon, *cxlii*.
 — De plank misslaan, *li*.
 — Het geslacht Geldorps, *lxxxiii*.
 — Graaf, *cxv*.
 — G. Kelsen, *cliii*.
 — Metz's kraambezoek, *lxxviii*.
 — Paellanders, *lxx*.
 — Schilderen, *lxv*.
 Kraambezoek (Metzu's), *lxxviii*, *lxxxix*.
 Kraamvrouw, *vi*, *cxviii*.
 Kruisjes op de straatsteenen, *xiv*, *cxv*.
 Kuchlinus (Echtgenoot van Johannes), *lviii*.
 Kuykeler enz., Deken van Ronse, *xxviii*.

L.

L., Aelia Laelia Crispis, *lvi*.
 — Familieverbindtissen voor de regeringsposten in Holland, *liv*.
 — Nachtwachtliederen, *ix*.
 — P. van Ray, J. van Gorkum, de heerlijkheid Bruchem, *vi*.
 — Tancredo de Rohan, *lvi*.
 — Zeeuwen van het Bestuur der Leydsche Hoogeschool uitgesloten, *lviii*.
 L. Kadaster, *ci*.
 L. (C. F.), Danswyck in Schokland, *cxvii*.
 — „Een Bloemhof" van Mr. Adr. Koerbach, *cxvii*.
 L. te V., Hooglied, *xcviii*.
 Laar (Het geslacht van de), *xxviii*.
 Laboranter, Kleuren van de Nederlandsche vlag, *li*.
 — Het wapen der van Oostens, *xxix*.

- Laboranter, P. de Lange, P. v. d.
Broeke, H. Zwaerdecoorn, *cxix*.
— G. Vossius, *lxxxix*.
— Zacharias Wagenaer, *cxix*.
Laer (Het geslacht van), *cxiii*.
Lage (Het kasteel te), *lxxv*, *lxxvi*, *cxlvi*.
— De galante Mercurius, *lxxvi*.
— Historisch Kinderspel, *lxxvii*.
— Middel tegen slangengift, *lxxviii*.
Lambert Hendriksz. genaamd Moy Lambert, *cxvii*.
Land (Het) hebben, *xix*.
Landebach (Hans van), *xix*, *cxviii*.
Lange (Pieter de), *cxviii*, *cix*.
Laodicensen (Brief van Paulus aan de), *vii*.
Lasco (Catachismus van Johannes a), *cxl*.
Leesteekens, *vi*.
Leeuwen (Van), *xcv*.
Legendo et Scribendo, Het geslacht Geldorps, *lxxxiv*.
— Het geslacht Streso, *cxix*.
— Godgeleerden, *lxxiv*.
— Handteekening als toetssteen van het karakter, *lxxviii*.
— Hollandsche tuin, *lxxviii*.
— Hooge ouderdom in Zeeland, *lxxvi*.
— Jean Léger en Jaques Brez, *xciii*.
— Louys de Maulde en Johan van Beveren, *lxxv*.
— Oostende of Ostende, *lxxvii*.
— Prins Frederik van Oranje, *lxxvii*.
— Het zegel van Leycester, *lxxiv*.
Leger (Jean) en Jaques Brez, *xciii*, *xciv*.
Lennep (Carel en Rudolf van), *cxii*.
Leodorik, Domesday Book, *cxviii*.
Letterverkeer, *clii*.
Leupenius (Petrus), *cxiii*.
Ley (Jan Heinrich Jarichs van der), *lxiv*, *cxliii*.
Leycester (Het zegel van), *lxxiv*.
Leyde (Gazette de), *xli*.
Leydsche Hoogeschool (Zeeuwen van het Bestuur der) uitgesloten, *lviii*.
Lidewijd (De Heilige), *cv*.
Liederen (Oude) en hunne zangwijzen, *xlv*.
Linge (Abraham van), *cxiv*.
Listrius (Gerardus), *lxi*, *cxix*.
Loo, *xxvii*.
Loo (Albrecht van), *lxxviii*.
Lover (Regnerus de), *lxxviii*, *cxlix*.
Luiken (Jan), *lxvii*, *cxlv*.
Luilekkerland, *lxii*, *cxlii*.
Luir (Een) is geen kakstoel, *xc*.
Luther (Nakomelingen van Martijn), *lxxvi*.
- M.
M., Judas Iscariot met rood haar, *ci*.
M. (J.), De toovenaar Merlijn, *xxvii*.
M. (J.), De Eenhoorn, *ciii*.
— Eerste berijmde verzen, *ci*.
— Engeltje van der Vlies, *cx*.
— Felipe Mey, *xi*.
— Geen drenkelingen zonder overheid op te halen, *vi*.
— Het boek „de Tribus Impostoribus”, *cliii*.
— Het Patrimonium van St. Petrus, *lxxvi*.
— Klein menschenras, *cvi*.
— Luilekkerland, *cxlii*.
— Muzijk-instrument van Hollandsche uitvinding, *cxvii*.
— Shakspeare in 't Slavisch, *cxii*.
— Spaansch-Hollandsche woorden, *lv*.
— St. Graalsbeker en tempel Monsalvar, *cxviii*.
— Ridders der Tafelronde, *i*.
M^o, Boeren door Floris V tot ridders geslagen, *cxix*.
— Graaf, *cxvi*.
— Grotius Roomschegezind, *cxviii*.
— Het geslacht Geldorps, *lxxxix*.
— Het geslacht von Waes, *xc*.
— Het geslacht van Wijngaarden, *xc*.
— Heraldische vragen, *cli*.
— Het kasteel te Lage, *cxlvi*.
— Onbekende wapens, *xcvi*.
— Onversterfelijk erleen, *lxxxii*.
— Pierre l'Oiseleur de Villiers, *lxii*.
— Van Leeuwen, *xcv*.
M. (P. J. v.), Gealliteerde woorden en zegswijzen, *xi*.
— Melchior Justus van Effen, *iv*.
— Maan (Het mannetje in de), *xxvi*.
Maas (De nieuwe) beneden Heusden, tot Woudrichem en Loevestein, *cxl*.
Macaronische poëzy, *cxiv*, *cxv*.
Macasser (Het wapen van), *xxxi*.
Marentak, Mistelbloem, *xi*.
Marnix (Philips van) *xcviii*, *xcix*.
Martinet (Begraafplaats van J. F.), *cxii*.
Martini (H. B.), De Jode, *civ*.
Maulde (Louys de) en Johan van Beveren, *lxxv*, *cxxxvi*.
Mauritius (Mr. Jan Jacob), *lix*.
Mechelen (De Jonkvrouw van), *xxv*.
Mediis tranquillis in undis, *xvii*.
Meer (van der), Openbare Bibliotheeken in Nederland, *xvi*.
Menschenras (Klein), *cvi*.
Mercurius (De galante), *lxxvi*, *lxxvii*, *cxlvii*.
Merle (Engel Willemsz. de), *lxxvii*.
Merlijn (De toovenaar), *lxxvii*.
Merwede (Huis te), *cii*.
Meteren's (van) Geschiedenissen, beginnende van 1595, *lxv*.
Metius en Schelven (De geslachten), *lxxxix*, *cxlviii*.
Metzu's kraambezoek, *lxxviii*, *lxxix*.
Mey (Felipe), *xl*.
Meijer, Meijertj, *xvii*.
Middelhoven (Geslacht), *xxxi*.
Misscherig, *xc*.
- Mistelbloem, Marentak, *xi*.
Moermannetje, *vii*.
Monsalvar (St. Graalsbeker en tempel), *cxviii*.
Monster (Naamsoorsprong van), *lxxii*.
Monteringen van de gewapende schutterijen en burgerkorpsen in Nederland, *xcv*.
Moor ('t Geslacht de), *cxviii*.
Moord (De) steken, *xvii*.
„Morghenwecker” betitelde werken, *cx*.
Mos. (Traj-), „Een riem onder het hart”, *xxx*.
— Nederlandsche Comtes en Barons de l'Empire, *xlv*.
Munten van het Fransche Keizerrijk, *cx*.
Muntingh, Schultingh, Scholtingh, *xcv*.
Muntteeken van 1817 op eene munt van 1790, *cxviii*.
Muzijkinstrument van Hollandsche vinding, *v*, *cxvii*.
- N.
N. (B.), Dichters der Evang. Gezangen, *ciii*.
— Portret van Albertina Agnes, *cxlvi*.
N. (L.), Geleerde kaarten, *lxii*.
N. (P.), Utrechtsche St. Antonies en St. Huberts varkens, *xvi*.
— St. Huberts Genootschappen, *lxi*.
N. (V. D.), Aanteekeningen op Mr. S. de Winds Bibliotheek van Nederl. Geschiedschrijvers, *cxl*.
— Aanvulling der Biogr. schets van Hoogd. Gezangdichters, *lxxiii*.
— W. A. J. Abbema, *xxiv*.
— Aegidius of Gillis Rijkcegens, *xv*.
— Joannes Jacobus Aerts, enz. *xxv*.
— Afschrift van den Bijbel door Klaas Kommers, *cxvi*.
— Ambten der dichters van de vang. Gezangen, *xlvi*.
— Amerikaansche Predikanten, *xiii*.
— A. Arondeau, *xxiv*.
— Het Beleg van Leyden, *liii*.
— Berijmde vertalingen der Psalmen, *lxxx*.
— Beschrijving van Emmerik, *cxl*.
— Van Bergen, *v*.
— Catherina Brouwer, *xv*.
— Boekstapelen, *cxviii*.
— Catechismus van Johannes a Lasco, *cxl*.
— F. de Bruin, Kondodad, *liii*.
— Het geslacht Cabeljauw, *lviii*.
— De Chronyk van Klaas Kollijn, *lxviii*.
— Delfsch Aardewerk, *lxvii*.
— Dever, *lxiv*.
— Dichters der Evang. Gezangen, *ciii*.
— Driestek, Twaalfstek, *lix*.
— G. Downing, *xxvii*.

N. (V. D.), Het geslacht van van Dijke, *lxviii*.
 — Eegenisse, *xxvi*.
 — Een riem onder het hart steken, *xviii*.
 — Eerste bestrating van wegen in Zeeland, *xxii*.
 — Ph. del'Espinoy, Recherches des antiquités de Flandre, *vi*.
 — Jac. Eyndius, *xxxix*.
 — Het Familiewapen van van Hulten, *xcii*.
 — Figuurlijke verzen, *xlvi*.
 — Galgemalen, *xlvi*.
 — Gazette de Leyde, *xli*.
 — Geslachtlijsten der familiën van Bommel en Baijer, *i*.
 — Gagelland, *xviii*.
 — Glimlach, grimlach, glimp-lach, *xiii*.
 — God save the King, *vii*.
 — Godgeleerde Tijdschriften, *xxiv*.
 — Godgeleerden, *lxziv*.
 — Gooiland, *xvii*.
 — Het geslacht de Gouda van Swindrecht, *cxiv*.
 — Grafschift op Teunis met zijn wijf, *xiii*.
 — Graven de Wit, *xc*.
 — De naam Groningen, *lxv*.
 — Haerlemmer-Meerboeck, *xl*.
 — Martinus Hamconius, *lxviii*.
 — Walraven van Heeckeren, *lii*.
 — Henricus Firmaria, *lxxxv*.
 — Franciscus Heerman, *xxxix*.
 — Heraldische vragen, *xcvi*.
 — Hervormde gemeente te Rithem, *xii*.
 — De Ridderschap Holy, *lxii*.
 — Het Hooge Huis te Beest, *li*.
 — 't Huis te Stomp te Waardenburg, *vii*.
 — Huijgens' oogentroost, *lix*.
 — Iemand in de mot hebben, *viii*.
 — Ik zal hem troefgeven, *xxxiii*.
 — De Jode, *civ*.
 — De leer van David Joris, *xxiv*.
 — Journaal van A. Duyck, *xxv*, *cxvii*.
 — De kist van Hugo de Groot, *xix*.
 — Klotarius IV en Childerik III, *xxiv*.
 — Echtgenoot van Johannes Kuchlinus, *lviii*.
 — Het geslacht van Laer, *cxiii*.
 — Het kasteel te Lage, *lxxvi*.
 — Lambert Hendrikz., *cxvii*.
 — P. de Lange, P. v. d. Broeke, H. Zwaerdecroon, *cix*.
 — De Heilige Lidewijd, *cv*.
 — Abraham van Lingen, *cxiv*.
 — Jan Luiken, *lxvii*.
 — Louise de Maulde dit Mansard, *cxxxv*.
 — Mr. Jan Jacob Maurits, *lix*.
 — De Jonkvrouw van Mechelen, *xxv*.
 — Mediis tranquillius in undis, *xvii*.
 — Melchior Justus van Effen, *cxvii*.
 — Meijer, Meijerij, *xvii*.

N. (V. D.), 't Geslacht de Moor, *xxiii*.
 — De Moord steken, *xvii*.
 — Naamsverandering van straten in Utrecht, *xv*.
 — Nederlandsche natuurkundigen, *lx*.
 — H. Niman, *xcv*.
 — Onuitgegeven werken van Vettius Valens Petosiris, *xv*.
 — Mr. F. J. van Overschie enz., *xxiv*.
 — Het Paardrijden en de Wiskunde, *cxlv*.
 — De Papenbril, *xxvii*.
 — Pierre l'Oiseleur de Villiers, *lxi*, *cxlii*.
 — Portret van Albertina Agnes, *lxv*.
 — W. Puppis, *ci*.
 — Register van Grafschriften. Johan Pryce, *lxxiii*.
 — "Reilt en zeilt", *lviii*.
 — Het geslacht Revis, *xxii*.
 — P. Rixtel, *lxi*.
 — Robert Robertsz., *xv*.
 — Johannes Roggius, *lviii*.
 — Roomeester, *xvii*.
 — Schoonschrijvers, *cxii*.
 — Het geslacht van Jacob Simonsz. de Rijk, *xlvi*.
 — Smik als een uil, *xxii*.
 — Snaartje voor schoonzuster, Sweer voor schoonvader, *cxiii*.
 — Spot-en Schimpprenten, *xlvi*.
 — Schorren of Uiterwaarden, *xiii*.
 — Staartster van 1556, *xlvi*.
 — De staatkunde van het kerk-zakje, *xxiv*.
 — H. Stromberg, *xiv*.
 — Het „Te Deum", *xxv*.
 — Het geslacht de Telnig, *lx*.
 — Lucretia van Trello, *lxxxv*.
 — Vaak, *xi*.
 — Verzameling van spreekwoorden, *cv*.
 — Simon de Vries, *xliz*.
 — St. Vitus- of St. Veitsdans, *xlvi*.
 — De Baron de Wacker van Zon, *lxix*.
 — Het geslacht van Waes, *xc*.
 — Nicolaas van Wassenaar, *liv*.
 — Johan Wickleff, *viii*.
 — Het geslacht Witsen, *xliz*.
 — Het geslacht van Wijngaarden, *xc*.
 — Het geslacht Wijntgens, *lxi*.
 — Zwagerschap tusschen Hooft en Vondel, *lx*.
 — Christoffel van Zwol of Swol, *xxvii*.
 — N*.*. Ahasueros en Kores, *lxxxiii*.
 — Naamsverandering van straten in Utrecht, *xv*.
 — Nachtwachtliederen, *ix*.
 — Nachtwachtliedjes, *cxvii*.
 — Nagelhout, *lxxvii*.
 — Namen (Hervormde Predikanten van den polder van), *cxvii*.
 — Napoleon te Amsterdam, *xxiii*.
 — Napoleon te Breda, *xl*.
 — Napoleon I (Geboortedag van), *xciv*.

Napoleon (Kanseloppoositie tegen Koning Lodewijk), *lx*.
 — Natuurkundigen (Nederlandsche), *lx*.
 — Navorscher (Een lezer van de), Zilveren schaal voor den muntmeester van Nispen, *iv*.
 — Nederduitsche gedichten in onderscheidene talen overgezet, *cvi*, *cvii*.
 — Neursen en de Nerssen (De geslachten), *lxxi*.
 — Neude (De), de Niezel, de Kneuterdijk, *lxxxix*.
 — Nieuwenhuijzen (J. J.), Robert Robertsz., *xiv*.
 — Niezel (De), de Kneuterdijk, de Neude, *lxxxix*.
 — Niman (H.), *xcv*.
 — Nispen (Zilveren schaal voor den muntmeester van), *iv*.
 — Noga, *xlvi*.

O.

O. (Mr. E. v.), Letterverkeer, *clii*.
 — O. (H. M. C. v.), Oliedom, *xcvii*.
 — Trigonale Cabbale enz., *xxxix*.
 — Zonderling Latijnsch vers, *ci*.
 — O. (v.), Anonymen, Pseudonymen, *lxxxvii*.
 — Bacchus in de spreekwoordentaal, *xvii*.
 — Hooge ouderdom in Zeeland, *lxxxvi*.
 — De Tonometer, *lxxxvii*.
 — Woorden in Noord-Holland, *cxliv*.
 — Zeeuwsche Geneeskundigen, *liii*.
 — Oiseleur (Pierre l') de Villiers, *lxi*, *lxii*.
 — Oldenbarnevelds onthoofding (Afbeelding van), *cxvii*.
 — Oliedom, *xcvii*.
 — Ontdekking van Amerika (Een schrijver over de), *lxv*.
 — Onversterfelijk erfleen, *lxxxii*.
 — Oogentroost (Huijgens'), *lix*.
 — Oorlam, *xlvi*.
 — Oostende of Ostende, *lxxxvi*.
 — Oostens (Het wapen der van), *xxxix*, *cxxi*, *cliii*.
 — Oranje (Prins Frederik van), *lxxvii*.
 — Oranje (Portretten van het Huis van), *cxviii*.
 — Oranje (Renatus van), *lxxxv*, *cxli*.
 — Ostende of Oostende, *lxxxvi*.
 — Ottogracht (Aanwijzing van de aloude), *xcvi*.
 — Oudemannenhuis (Haar uit de put van 't), *cxv*.
 — Ouderdom (Hooge) in Zeeland, *lxxxvi*, *cxlix*.
 — Oudste jaarteekening in gedrukte boeken, *cxiii*.
 — Overschie (Mr. F. J. van) enz., *xxiv*.

P.

P. (E. A.), Afrikaan in de vorige eeuw in Nederland tot theologie Doctor gepromoveerd, *lxxi*.

P. (E. A.), Dichters der Evangelische Gezangen, *ciii*.
 — Eijeren met beijeren, *xlvi*.
 — Grabschrift op J. A. Streso, *xix*.
 — Hooglied, *xcvii*.
 — Philips van Marnix, *xcix*.
 — Model van Salomo's tempel, *xxxi*.
 — De plank mislaan, *li*.
 — Poot aan poot, Louw is dood, *xxvi*.
 P. (J. H.), Metzu's kraambezok, *lxxix*.
 P. (R.), „Den aap vinden”, *lxxv*.
 — Het land hebben, *xxx*.
 Paardrijden (Het) en de wiskunde, *lxxv*, *cxliv*.
 Pacheco te Vliissingen omgebragt, *clii*.
 Paellanders, *lxx*.
 Paolo (Marco), *cxxiv*.
 Papenbril (De), *xxvii*.
 Patrimonium (Het) van St. Petrus, *xxvii*.
 Paulus (Brief van) aan de Laodicensen, *vii*.
 Pedant, *lxxix*.
 Penning (Twee metalen), *xciii*.
 Petosiris (Onuitgegeven werken van Vettius Valens), *xv*, *cxrv*.
 Philo-Indicus, Brief op goud geschreven, *cxlvii*.
 — Oudste jaarteekening in gedrukte boeken, *cxiii*.
 Pinksterbloemzingen (Het), *xxvii*.
 Pint: Sympathetisch geneesmiddel, *cxi*.
 Plank (De) mislaan, *li*.
 Pleitmemorie enz. voor Mr. F. Lievens Kersteman, *lii*.
 Pomponius, „Daar komt Pauwel Jonas (Prins Eneas) aan”, *ii*.
 Poot aan poot, Louw is dood, *xxvi*.
 Potterus (Ludolph), *civ*.
 „Praeadamitae” (Het tractaat), *cxl*.
 Predikanten (Amerikaansche), *xxiii*.
 Psalmen (Berijmde vertalingen der), *lxxx*.
 Pseudonymen, Anonymen, *lxxvii*.
 Praatbaar” (Dichtregels uit „de Hollandsche”), *lxx*, *cxlvi*.
 Priesters getrouwd onder Floris V, *lxxviii*.
 Pryce (Johan), Register van graf-schriften, *lxxiii*.
 Pundicht op Paus Innocentius VIII, *cxix*.
 Puppis (W.), *ci*.

Q.

Quiescendo, Brixiusnacht, *lxxvii*.

R.

R. (L. D.), Figuurlijke verzen, *cxviii*.
 — Gazette de Leyde, *xli*.
 — De leer van David Joris, *xxiv*.
 R. (M.) Mz., De Hebreewsche poëzy in Nederland, *cxi*.
 Raaphorst (Twent van), *xxi*.

Ravensberg (De familie), *v*.
 Ray (P. van), J. van Gorkum, de heerlijkheid Bruchem, *vi*, *cvi*.
 „Reilt en zeilt”, *lviii*.
 Reisverhaal door Italië, door P. C. Hooft, *l*.
 Revis (Het geslacht), *xxii*.
 Riebeck (Abraham van), *cxxi*.
 Riem (Een) onder het hart steken, *xviii*, *xxix*, *xxx*, *cxvii*.
 Rieu (Job de), *cxv*.
 Ritthem (Hervormde gemeente te), *xiii*.
 Rixtel (P.), *lxi*.
 Robertsz. (Robert), *xiv*, *xv*.
 Roggius (Johannes), *lviii*.
 Rohan (Tancredo de), *lvi*, *cxxiv*.
 Rollema (H. v.), Nederlandsche Comtes en Barons de l'Empire, *cxv*.
 Romance, ballade, *xlvi*.
 Romulus premier Roi, *xcvii*.
 Ronse (Deken van), *lxxviii*.
 Roomeester, *xvii*.
 Roordahuizum (Epo Boëtius van), *cxvii*.
 Roos (Onder de), *vii*.
 Roos (G. P.), Hooge ouderdom in Zeeland, *lxxvi*.
 — Speculaat voor St. Nicolaasgebak, *xc*.
 — Twee metalen penningen, *xciii*.
 — Verzameling van spreekwoorden, *xxvi*.
 — Woorden in Noord-Holland, *xlvi*.
 — IJ of ei in rijm gesteld, *lxxii*.
 Roose Cruyse (Broeders van de), *cxl*.
 Rouwvoer, *xc*.
 Rijk (Het geslacht van Jacob Simonsz. de), *xlvi*.
 Rijk (G. E. J.), Muzijkinstrument van Hollandsche vinding, *v*.
 Rijckegens (Aegidius of Gillis), *xv*.

S.

S., Aanvulling der Biogr. schets van Hoogd. gezangdichters, *cxviii*.
 — Brief van Paulus aan de Laodicensen, *vii*.
 — Eene fraaije vertaling van eene fraaije woordspeling, *cxlviii*.
 — Freule, *cl*.
 — Jan Salie, *cxv*.
 — Met spek schieten, *xciv*.
 — Priesters getrouwd onder Floris V, *lxxviii*.
 — Te hei of te fei, *xciii*.
 — Twee min bekende gedichten van Bilderdijk, *c*.
 S. (Gr. v. L.), Philips van Marnix, *xcviii*.
 S. (J. G. de), Nederlandsche spot- en scheldnamen, *xxii*.
 S. (P.), Reisverhaal door Italië, van P. C. Hooft, *l*.
 Salie (Jan), *xiii*, *cxv*.
 Salomo's tempel (Model van), *xxxi*.
 Samourensen, *xxi*.
 Sandwijk (G. van), Boffen, *lxxvii*.

Sandwijk (G. van). Speelrijmen: aftellen, *cvi*.
 — Staart overschoer, *xxvii*.
 Sassen bloede (Dat gaat van), *vii*.
 Schaakspel (Het), *xxvi*.
 Schaal (Zilveren) voor den muntmeester van Nispen, *iv*.
 Scheld- en spotnamen (Nederlandsche), *xxii*.
 Schelven en Metius (De geslachten), *lxxxix*, *cxlviii*.
 Schilderen, *lxv*.
 Schimp- en spotprenten, *xlvi*.
 Scholen (Noord-Hollandsche) in de achte eeuw, *xliz*.
 Scholtingh, Muntingh, Schultingh, *xcv*.
 Schoonschrijvers, *xcii*, *xciii*, *clii*.
 Schorren of Uiterwaarden, *xiii*.
 Schout-bij-nacht, *xxvi*.
 Schreuder (J.), Klokken spelen, *xliz*.
 — Hooge ouderdom in Zeeland, *cxliz*.
 — Noord-Hollandsche scholen in de achte eeuw, *xliz*.
 — Windhoutzaagmolen, *xxii*.
 Schultingh, Scholtingh, Muntingh, *xcv*.
 Shakespeare in 't Slavisch, *cxii*.
 Sitter (Mr. R. de), Het geslacht de Gouda van Swindrecht, *ii*.
 Simon, „Bekend zijn als de bonte hond”, *lxxviii*.
 — Gesloten deuren in Noord-Holland, *lxxxix*.
 — Huis te Merwede, *cii*.
 — Nagelhout, *lxxvi*.
 — Pint. Sympathetisch geneesmiddel, *cxi*.
 — Trouwdag van C. Tromp enz., *cxii*.
 Sl., Allumbrados of Illuminati, *cxli*.
 — Broeders van de Roose cruyse, *cxl*.
 Slangengif (Middel tegen), *lxxxviii*.
 Slavisch (Shakespeare in 't), *cxii*.
 Smik als een uil, *xxvii*.
 Snaartje voor schoonzuster, *cxiii*.
 Spaansch-Hollandsche woorden, *lv*.
 Spaensche tyrannye (Spiegel der), *lxxiii*.
 Speculaat voor St. Nicolaasgebak, *xc*.
 Speelrijmen, *iv*, *cvi*.
 Spek (Met) schieten, *xciv*.
 Spiegel der Spaensche tyrannye, *lxxiii*.
 Spot- en scheldnamen (Nederlandsche), *xxii*, *xlvi*.
 Spreekwoorden, spreuken en spreekwijzen, *xxv*.
 — Bekend zijn als de bonte hond, *lxxviii*.
 — 'k Ben in de Boonen, *xxx*.
 — Boffen, *lxxvii*.
 — Daar loopt wat van St. Anna onder, *xliz*.
 — Dat gaat van Sassen bloede. Onder de Roos, *vii*.
 — De moord steken, *xxvii*.
 — De plank mislaan, *li*.
 — Den aap vinden, *lxxv*.
 — Een luir is geen kakstoel, *xc*.

Witt (Authentieke stukken betrekkelijk Jan de), *cxli*.
 Witsen (Het geslacht), *xliz*.
 Wolfs (J. J.), Admiraal, *xviii*.
 — Dampsel, *ix*.
 — „De” of „het” Graafschap, *xi*.
 — Gealliteerde woorden en zegswijzen, *ix*.
 — Glimlach, grimlach, glimp-lach, *xii*.
 — Heilige Geest-huizen, *cxzxvii*.
 — Iemand in de mot hebben, *viii*.
 — Leesteekens, *vi*.
 — Moermannetje, *vii*.
 — Ferdinand Freiligrath, *lxii*.
 — Jan Salie, *xiii*.
 — Naamssoorsprong van Minister, *lxzii*.
 — Schorren of Uiterwaarden, *xiii*.
 — Te hooi en te gras, *xxxi*.
 — Theodoliet, *ix*.
 — Vaak, *xi*.
 — Valiekant, *vii*.
 — „Zoet Fiane” en „’t lieve Lodderaitje”, *viii*.
 Woorden in Noord-Holland, *xlui*, *cxliv*.

Wijngaarden (Het geslacht van), *xc*.
 Wijntgens (Het geslacht), *lxi*.

X.

X., Kleuren van de Nederlandsche vlag, *lii*.
 X. (Q—*—), Graftchrift op J. A. Streso), *xix*.

IJ.

Y., Muntteeken van 1817 op eene munt van 1790, *cxviii*.
 IJ of ei in rijm gesteld, *lxzii*.
 IJs (Aangroeiing van het) in de rivieren, *xciii*.
 IJzers, in het huis te Britten gevonden, *xx*.

Z.

Z. (X—Θ), Nederduitsche gedichten in onderscheiden talen overgezet, *cvii*.
 Z. (Z. X.), Swanenburg, *cx*.
 Zeeland (Jongste dorpen in), *lv*.

Zeeuwen van het Bestuur der Leydsche Hoogeschool uitgesloten, *lviii*.

Zjermes, Adam Karelsen of Karels van Germes, *xi*.

„Zoet Fiane” en „’t Lieve Lodderaitje”, *viii*.

Zon (De Baron de Wacker van), *lxix*, *clxv*.

Zonderling Latijnsch vers, *xxxi*, *ci*, *cii*.

Zwaerdecroon (Henricus), *cviii*, *cix*.
 Zwol of Swol (Christoffel van), *xxvi*.

— 5—

— 5— Graftchrift te Doornik, *xlui*.

§. §.

§. §., Casparo Vanvitelli, *clvii*.

— Escuriaalsche, H. SS., *xxi*.

— Het wapen der van Oosten's, Abraham van Riebeck, *cxxi*, *cliii*.

— Het geslacht van Amerongen, *c*.

— Historisch Kinderspel, *lxxx*.

— Tancredo de Rohan, *cxzxiv*.

— Theodoliet, *cxziv*.

MAY 18 1937

